

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
URGANCH DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**“Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika,
maktabgacha va boshlang‘ich ta’limning rivojlanish
tendensiyalari: muammo va yechimlar”**

mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjumani

MATERIALLARI

(11-mart, 2024-yil, Urganch sh.)

Urganch - 2024

“Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjumani materiallari, – Urganch davlat pedagogika instituti, 2024-yil. 720-bet.

Mazkur to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 18-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 4-iyuldagi PQ-200 qarori ijrosini ta‘minlash to‘g‘risida”gi 16-sonli buyrug‘ida belgilangan vazifalarning ijrosini ta‘minlash maqsadida 2024-yil 11-mart kuni Urganch shahrida (Urganch davlat pedagogika institutida) “Yangi O‘zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallaridan iborat.

To‘plamda joy olgan tezislarda keltirilgan ma‘lumotlarning to‘g‘riligiga mualliflar javobgardirlar.

Mas‘ul muharrirlar:

X.O‘.Bekchanov - b.f.d.(DSc)
D.Sh.Nafasov –p.f.f.d(PhD)dotsent
A.J.Atajanova-f.f.n.dotsent

Tahrir hay‘ati raisi:

F.R.Madraximova - p.f.d. (DSc). dotsent.

Tahrir hay‘ati

Sheripov U.A. – t.f.n dotsent
Yusupov D.F. – p.f.f.d(PhD)
Abdullayev D.N. – t.f.d dotsent
Nabiyev E.B. – t.f.f.d (PhD)
Xajiyeva D.A. – f.f.d (PhD)
Yakubova Sh.E. – katta o‘qituvchi
Safayeva D.H. – o‘qituvchi
Yakubova.D.X – o‘qituvchi
Sobirova N.Y. – o‘qituvchi
Raximova G.I. – o‘qituvchi
Bekchanova F. – o‘qituvchi

Taqrizchilar:

Xodjaniyazov S.U. – p.f.d. prof.
Salayeva M.-p.f.d. prof.
Jumaniyazova M.X. – f.f.n., dots.

**1-SHO'BA: PEDAGOGIKA TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING
DOLZARB MASALALARI**

**TA'LIM SAMARADORLIGINI TA'MINLASHDA XOTIN-QIZLAR
ROLINI OSHIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

F.R.Madraximova

**Urganch davlat Pedagogika instituti rektori,
pedagogika fanlari doktori, dotsent**

Ayol ko'p asrlar davomida o'choqning qo'riqchisi bo'lib kelgan, tashqi dunyo bilan bog'liq bo'lgan hamma narsani erkak o'z zimmasiga olgan. Bu tabiiyki, unga ayolni maqomi bo'yicha o'zidan ancha past deb hisoblash huquqini berdi. Ammo texnologik taraqqiyot, ilmiy kashfiyotlar va feminizm davrida vaziyat tubdan o'zgardi. Zamonaviy jamiyatdagi ayol butunlay boshqacha maqom va obro'ga ega.

Bugungi kunda yurtimizda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularning turli soha va tarmoqlarda o'z qobiliyat hamda imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi uchun kerakli bo'lgan shart-sharoitlarni yaratish, huquq va qonuniy manfaatlariga so'zsiz rioya qilinishini ta'minlash, onalik va bolalikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, shuningdek, oila institutini mustahkamlash borasida keng qamrovli ishlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari" to'g'risidagi PF-5325-sonli hamda 2022-yil 1-martdagi "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-

81-son Farmonlarida oila institutini mustahkamlash va xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat siyosatining yettita ustuvor yo'nalishi, shuningdek, qo'mitaning asosiy vazifa va faoliyat yo'nalishlari belgilab berildi [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-87-son Farmoni [1] bilan 2022–2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha Milliy dasturni 2022–2023-yillarda amalga oshirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar rejasi tasdiqlandi.

O'zbekistonda bir qator qonun hujjatlari, jumladan, Prezidentning boshqaruv faoliyatida xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash, xususan, gender tengligi va ayollarni zo'ravonlik va zulmdan himoya qilish, ayollar tadbirkorligini rivojlantirish maqomini kuchaytirish to'g'risidagi farmon va qarorlari qabul qilingan. Gender tengligini joriy qilish nuqtai nazaridan ta'limdagi ijobiy siljishlarni alohida ta'kidlash kerak.

Ya'ni 2017-yildan boshlab aksariyat oliy o'quv yurtlarida turli mutaxassisliklar bo'yicha sirtqi bo'limlar faoliyati tiklandi.

Ta'limning ushbu shakli yosh ayollarga bolalarni parvarish qilish va boshqa

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

oilaviy majburiyatlarni bajarishga halal qilmasdan oliy ma'lumot olish imkoniyatini beradi.

Fursatdan foydalanib, Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil iyun oyida Oliy Majlis Senatidagi nutqidan iqtibos keltirishni o'rinli deb bilamiz: "Meni kishilarimizning ongida paydo bo'lgan stereotip ko'p o'ylantiradi". Odatda biz ayolni avvalambor, ona, oila qo'rg'onining qo'riqchisi sifatida hurmat qilamiz. Bu shubhasiz, to'g'ri. Ammo bugun har bir ayol oddiy kuzatuvchi emas, balki mamlakatda amalga oshirilayotgan demokratik o'zgarishlarning faol va tashabbuskor ishtirokchisi ham bo'lishi kerak".

Mazkur sohadagi qonunchilik choralarga to'xtaladigan bo'lsak, O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash va himoya qilishning huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish maqsadida 2019-yil sentabr oyida "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi hamda "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunlar qabul qilindi. Gender tenglik bo'yicha institutsional choralarga kelsak, ayni paytda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati tarkibida ayollar huquqlarini ta'minlash va kamsitishning har qanday shakliga barham berish bo'yicha milliy qonunchilikda xalqaro standartlarni uyg'unlashtirish bilan shug'ullanuvchi yangi "Xotin-qizlar va gender tenglik masalalari" ko'mitasi tashkil qilingan. Bundan tashqari, boshqaruv faoliyatida mehnatga oid huquqlarning kafolatlari va qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, uydagi zo'ravonlik qurbonlariga yordam berish maqsadida zo'rlik ishlatishdan jabr ko'rgan shaxslarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish hamda o'z joniga qasd qilishning oldini olish respublika markazi va Xotin-qizlar tadbirkorligi markazi, Hukumat huzuridagi "Oila" ilmiy-amaliy tadqiqot markazi kabi yangi

tuzilmalar tashkil topdi. Mazkur yangi tashkil etilgan barcha institutsional mexanizmlar O'zbekiston Xotin-qizlar ko'mitasi bilan birgalikada BMT Konvensiyasiga muvofiq ayollar huquqlari, gender tengligi va xotin-qizlarga nisbatan kamsitishlarga barham berishning yagona yaxlit mexanizmiga aylanishi masalaning muhim tomonidir.

Ta'kidlash lozimki, qabul qilingan normativ-me'yoriy hujjatlar va amaliy chora-tadbirlar O'zbekistonning gender siyosati sohasidagi muhim qadamidir va u qonunchilik hamda amaliyotning xalqaro me'yoriy hujjatlar va amaliy chora-tadbirlar O'zbekistonning gender siyosati sohasidagi muhim qadamidir va qonunchilik hamda amaliyotning xalqaro me'yor va standartlariga to'liq mos keladi, shu bilan birga, ularning bir qismi BMTning inson huquqlari bo'yicha idoralari tavsiyalariga asoslangan.

Ayniqsa, "Xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu Qonun ko'p yillik muhokamalardan so'ng qabul qilindi. Qonun oiladagi zo'ravonlik qurbonlariga yordam berish, ularga boshpanalar ajratish, ishonch telefonlari va nafaqat jismoniy zo'ravonlik, balki psixologik yoki iqtisodiy jinoyatlar bo'yicha majburiy javobgarlikka tortish orqali ayollarni himoya qilish uchun asosidir. Bunday choralar, xususan, BMTning inson huquqlari bo'yicha idoralari tomonidan uzoq vaqt davomida tavsiya qilib kelingan. Shuningdek, qabul qilina-yotgan u yoki bu darajadagi hujjatlarning ayollar va erkaklar uchun bir me'yorda bo'lishiga erishish uchun qonunchilikning gender ekspertizasini o'tkazish majburiyiligini ta'minlash muhimdir. O'z navbatida, biznes inkubatorlari bilan bir qatorda, ayollarni ta'lim va fan sohasida rag'batlantirish, shuningdek, STEAM (Fan, texnologiya, muhandislik, matematika) laboratoriyalar yaratish orqali ularni tabiiy va texnik fanlar

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

sohasiga jalb qilish choralarini ko'rish zarur. Bu, o'z navbatida, ayollarning bandligini, zamonaviy mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Qabul qilinayotgan chora-tadbirlar boshqaruv faoliyatida mamlakatning barcha hududlari va xotin-qizlarning barcha toifalarini qamrab olishi kerak.

2030-yilgacha bo'lgan davrda BMT Global kun tartibining Barqaror rivojlanish maqsadlarini izchil amalga oshirish kun tartibidagi tamoyillarni, ayniqsa, "hech kimni ortda qoldirmaslik" tamoyilini hisobga olgan holda, har xil kamsitish shakllariga moyil bo'lgan xotin-qizlarning holatiga aolohida e'tibor qaratish dolzarb masaladir. Yangilanayotgan O'zbekiston jamiyat boshqaruvi sohasida inson omilini faollashtirish, rahbar kadrlarni tanlash, joy-joyiga qo'yish, davlat, boshqaruvi tizimini yanada takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish hamda erkinliklarini ta'minlash maqsadida aniq chora-tadbirlar dasturi ishlab chiqilib, ularni bajarish bo'yicha tegishli vazirlik va idoralar tomonidan amalga oshirilmoqda.

Shu bois ham hozirgi vaqtda xalq xo'jaligining turli tarmoqlarida erkaklar bilan bir qatorda xotin-qizlar, xususan, ayol rahbarlar faoliyat yuritmoqdaki, bu, albatta xotin-qizlarga ehtirom, hurmat ramzini anglatishi, ularda faollik, fidoyilik, mag'rurlik, shijoat, vatanparvarlik kabi his-tuyg'ularni uyg'otib, ichki ruhiy zahiralarni ishga tushiradi.

Tarixga nazar solsak, insoniyat sivilizatsiyasining hamma bosqichlarida ham erkak rahbarlarning davlat boshqaruvi ishida xotin-qizlarning yuksak aql-idroki va dono maslahatlaridan o'rinli foydalanib kelinganligiga guvoh bo'lamiz. Bunga o'tmishdagi momolarimizning hayoti, ko'rsatgan jasorati va fidoiylıkları yaqqol

misol bo'la oladi. Chunonchi, To'maris tengsiz aql-zakovati, shijoati bilan yurtimiz tuprog'iga bostirib kirgan bosqinchilarni daf etgan bo'lsa, Amir Temurga davlat ishlarini boshqarishda Bibixonim doimo maslahatgo'y bo'lgani tarixdan ma'lumdir. Buyuk podshoh Zahiriddin Muhammad Bobur ham butun umri davomida davlat boshqaruvida ayol shaxsiyatiga yuksak e'tibor bilan qaragan. Unda xotin-qizlar qadr-qimmatini joyiga qo'yish, izzat-hurmatlarini bajo keltirish ustun bo'lgan, zarur bo'lganda Qutlug' Nigorxonim, Eson Davlatbegim, Xonzodabegim va boshqa ayollar bilan davlat ishlari muammolariga oid masalalar bamaslahat ado etilgan, ularning fikrlari inobatga olingan. Boisi ayollarda muomala madaniyati, tinglash mahorati, o'zini tiya bilishlik, vafo va sadoqat, sezgirlik, adolatparvarlik, oshkoralik, samimiylık, xushmuomalalik, to'g'riso'zlik, javobgarlik, nafosat, mas'uliyat kabi insoniy fazilatlar ular timsolining asosini tashkil etgan.

O'zbekistonda ayollarning izchil islohotlar jarayonidagi, davlat va jamiyat boshqaruvidagi ishtiroki kuchayib borayotgani ularga ko'rsatilayotgan yuksak e'tibor, xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash maqsadida yaratilgan mustahkam qonunchilik bazasining amaliy ifodasidir. Respublikada so'nggi besh yil davomida davlat va jamiyatning ijtimoiy-siyosiy hayotida xotin-qizlarning ulushi sezilarli oshdi. Ayollar ijtimoiy himoyalash tizimining ajralmas qismiga aylandi. "Ayollar daftari"ga o'xshash ijtimoiy ko'mak dasturlari xotin-qizlarni hech bir narsaga muhtoj bo'lmasligini ta'minlashga, jamiyatning faol ishtirokchisi sifatida faoliyat yuritishiga yo'l ochmoqda. Bunday yuksak e'tibor tufayli xotin-qizlarning jamiyat hayotiga nisbatan faolligi oshdi, ular o'rtasida oliy ma'lumot olish va muayyan kasbga ega bo'lishga rag'bat kuchaydi, mas'ul lavozimlarga ayollar nomzodini

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ilgari surish obyektiv holat sifatida qabul qilinadigan bo'ldi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir:

- har bir oilada qizlarning mukammal ta'lim olishlari, ularning o'z qobiliyatlarini namoyon etishlari uchun keng imkoniyat yaratib berish. Bunda yosh ota-onalarga qizlarning individual tarzda qo'shimcha darslarga qatnashishi o'g'il bolalarning qo'shimcha mashg'ulotlarga qatnashishi bilan bir xilda munosabatda bo'lish kerakligi haqida keng tushunchalar berish;

- jamiyatda "O'qimishli oila" tamoyilini faol targ'ib qilish, har bir turmush qurayotgan yoshlarni muayyan kasbga yoki oliy ma'lumotga ega bo'lishi zarurligini tushuntirish, bu borada rivojlangan mamlakatlar, xususan, Singapurda amalga oshirilgan oila islohotlari tajribasini o'rganish va o'zimizni shart-sharoitga mos keladigan jihatlarini implemantatsiya qilish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 2-fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab - quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5325-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi "Oila va xotin-qizlar bilan ishlash, mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-81-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 7-martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-87-son Farmoni.
4. Abdurauf Fitrat. Oila yoki oila boshqarish tartiblari. – Toshkent: CHo'lpon, 2019.
5. O'zbekiston respublikasi davlat statistika qo'mitasi mahlumotlari, 2019. // www.stat.uz
6. Жеребкина И. А. Введение в гендерные исследования. – Санкт-Петербург.: 2001.

МЕТОД КЕЙСОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ПО ПЕДАГОГИКЕ

Шерипов Умар Атажанович
кандидат исторических наук, доцент.
Проректор по учебной работе

Уровень образования людей сегодня предполагает наличие определенных социокультурных ценностей, теоретических знаний и практических навыков. В условиях продолжающихся реформ в сфере высшего образования конкуренция между университетами становится особенно острой, где выгодно использовать современные образовательные технологии. Технологизация знаний позволяет удовлетворить современные потребности. Изменяющиеся условия рынка труда делают все больший акцент на получении профессионального образования, практических навыков и психологической готовности к выполнению профессиональных задач. Пассивное обучение больше не требуется.

Педагоги высшей школы отмечают сдвиг в сторону так называемой монетизации знаний. Современные образовательные технологии не просто дают углубленные предметные знания, но и включают в себя личностно-ориентированные образовательные технологии. Каждая образовательная технология имеет свою направленность, в рамках которой происходит развитие личности обучающегося.

Активные и интерактивные формы проведения занятий (деловые и ролевые игры, беседы и дискуссии, мозговые штурмы и брифинги, тренинги профессиональной деятельности и анализ ситуаций, кейс-метод и метод проектов) позволяют студентам получить больше информации и практических навыков, а также возможность научиться работать в команде [1].

Метод кейсов – это образовательный подход, который имеет временные рамки и предполагает детальное изучение реального объекта или ситуации [2,3]. Задача студента - понять объект исследования, выявить проблему, предложить возможные решения и выбрать

наилучшее из них. Техника обучения, которая включает в себя детальное исследование объекта или ситуации, имеющей временные рамки и приближенной к реальной.

Выделяют три вида кейс-структур.

1. Структурированные кейсы – краткое изложение проблемной ситуации с точными данными и ограниченным количеством правильных решений.

2. Неструктурированные кейсы – изложение ситуации с большим количеством данных, чтобы человек учился разделять главную и второстепенную информацию.

3. Первооткрывательские кейсы – изложение ситуации, которое не зависит от объема данных и информации, а направлено на выявление способности студентов нестандартно мыслить.

В современной системе обучения метод кейсов имеет перед другими технологиями большие преимущества:

- направленность на практическую работу;
- возможность перенести ситуацию в реальные условия;
- активное взаимодействие участников педагогического процесса;
- возможность проявить нестандартный, творческий характер мышления.

В сфере Педагогике, которая направлена на изучение законов и закономерностей воспитания, образования, обучения, социализации и творческого саморазвития человека метод кейсов может быть применен как в теоретической части учебного курса (в ходе освоения дисциплины «общая педагогика»), так и в практической. Теоретические занятия включают изучение базовых понятий учебного предмета, средств и методов формирования воспитания, образования, обучения личности, основ обучения

методика преподавания, методик развития кондиционных качеств. Целью применения метода кейсов на лекциях по педагогике является наиболее полное использование учебной информации и поиск решения конкретных проблемных ситуаций, представленных в теоретическом виде. При этом наиболее приемлемым может стать обучение на основе «мозгового штурма», когда проблема решается обучающимися оперативно, путем обсуждения. Перед применением кейс-метода преподавателю необходимо провести лекцию-диалог с объяснением студентам специфики метода и акцентированием внимания на особенностях: методы, интегрированные в кейс-метод; признаки кейс-метода; корреляция между качествами специалиста и кейс-методом; специфика структуры кейса; история развития кейс-технологии; ее сущность, основные идеи и педагогические задачи. Кейс-метод можно использовать не только как метод анализа конкретных учебных ситуаций, но и как метод обучения при выявлении, отборе и решении проблем, а также при работе с информацией, ее проверкой и синтезом аргументов. Кейс-метод часто бывает востребован в работе с предложениями и заключениями, при оценке альтернатив и принятии окончательных решений. Его можно применять для развития навыков групповой деятельности в процессе слушания и понимания других обучающихся. Метод case-study является методом активного проблемно-ситуационного анализа, при котором обучение происходит путем решения конкретных задач и различных ситуаций [2,4].

Виды рассматриваемых ситуаций разграничиваются по учебной функции:

- ситуация-проблема, в которой обучаемые должны найти причину возникновения описанных событий и разрешить вопрос;

- ситуация-оценка, в которой обучаемым предстоит дать оценку принятым решениям;

- ситуация-иллюстрация, где обучаемые анализируют примеры по основным темам курса на основании решенных проблем;

- ситуация-упражнение, в которой обучаемые упражняются в решении трудных задач, используя метод аналогии [3].

При использовании метода case-study развиваются аналитические, практические, коммуникативные, социальные навыки и навыки самоанализа (5). Ситуационная методика может рассматриваться как разновидность исследовательской специфической технологии, поскольку анализ кейса включает анализ действий учащихся. Студентам необходимо дать рекомендации по исследованию конкретной ситуации и этапам подготовки учебного кейса, а также назвать признаки и технологические особенности метода. До сведения обучаемых должны быть доведены методические аспекты презентации кейса и примеры применения кейс-метода в образовании. Практические занятия по педагогике включают кейс-задания, направленные на развитие кондиционных навыков обучающихся. Кейс-задание часто представлено в форме ролевой игры, в процессе которой происходит проигрывание ситуации, и каждый участник выполняет определенные действия, характерные для его роли. Данный кейс помогает развивать нестандартное мышление за счет применения на практике решений, предложенных другими. При этом наглядно демонстрируются достоинства и недостатки каждого из вариантов решения проблемы, дается возможность оперативного внесения корректировки. Практическое занятие может включать в себя проблемную дискуссию по разбору

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

конкретной ситуации. Его задачей будет пополнение профессиональных знаний студентов о сущности такой инновационной технологии, как неигровой имитационный метод активного обучения case-study, а главное – развитие навыков анализа информации, выявления ключевых проблем, выбора альтернативных путей решения, оценивания и поиска оптимального варианта, разработки программы действий. Практическая часть занятия – это осмысление обучающимися реальной ситуации, описание которой не только отражает практическую проблему, но и актуализирует определенный комплекс знаний, который необходимо усвоить и применить для ее решения. В зависимости от выбранной формы кейса разрабатываются и модель конкретной ситуации из жизни, и комплекс знаний и практических навыков,

которые студентам нужно получить. Существуют три возможные стратегии поведения преподавателя в ходе работы с кейсом. Он может задавать вопросы, фиксировать ответы, поддерживать дискуссию. А может дать ключи для разрешения проблемы в форме дополнительных вопросов или информации. При определенных условиях преподаватель сам дает ответ.

Таким образом, кейс-метод является эффективным видом современной педагогической технологии, используемой в образовании. Активная интеграция кейс-метода в педагогический процесс обучения не только совершенствует практические навыки студентов и закрепляет их теоретические знания, но и позволяет им применять эти навыки в реальных ситуациях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T.: "Iste'dod" jamg'armasi, 2008.
2. Olimov Q.T. Pedagogik texnologiyalar. – T.: Fan va texnologiya, 2011.
3. Xodiyev B.Yu., Golish L.V., Rixsimboyev O.K. Keys-stadi iqtisodiy oliy o'quv yurtidagi zamonaviy ta'lim texnologiyasi. Ilmiy-uslubiy qo'llanma. – T.: TDIU, 2009.
4. Ron Miller. What Are Schools For? Holistic Education In American Culture Miller Ron. Brandon, Vermont, USA, 1992. P. 153.
5. The Oxford English Dictionary. London, 1993. Vol. 1. P. 106

O'QUVCHI SHAXSIDA IJOBIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHDA O'QITUVCHINING O'RNI

Yusupov Davron Pirnafasovich

**Urganch davlat pedagogika instituti birinchi prorektori,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)**

Tarbiya masalasi hozirgi davrda yanada ko'proq dolzarb masalaga aylanib bormoqda. Ayniqsa, o'quvchilar shaxsida ijobiy sifatlarni shakllantirish va yuksaltirish tarbiyaning kechiktirib bo'lmas yo'nalishidir.

Bugungi kunda mamlakatimiz rivojlanishning yangi bosqichiga ko'tarilib borayotgan ekan ta'lim - tarbiya sohasida

ham zamon talablaridan kelib chiqqan holda ish tutishni davrning o'zi taqazo qilmoqda. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularni bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha beshta muhim tashabbusning qabul qilinishi shular jumlasidandir. Hozirgi zamonaviy interfaol usullardan foydalanish orqali ta'lim – tarbiya olgan o'quvchilar kelajakdagi faoliyatlarida

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

uddaburon, tashkilotchi, faol, ishbilarmon, qobiliyatli har taraflama mukammal bo'lib shakllanadi.

Har bir bola o'z xulq-atvoriga, xarakteriga ega. Bolalarni tarbiyalashda ularning ana shu o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish, o'rganish nihoyatda murakkab. Bunda odamlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning murakkabligiga mos keladigan maxsus usullardan foydalaniladi. Pedagogik faoliyatga tayyorgarlik ko'rayotgan yoshlar uning shu xususiyatlarini bilishlari lozim.

O'quvchi shaxsining xususiyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **mafkuraviy sohada** — ilmiy dunyoqarash va e'tiqod, sotsial ehtiyoj va axloqiy zaruriyatlarni chuqur tushunish, ijtimoiy va fuqarolik burchini anglash, ijtimoiy faollik;
- **yetakchilikda** - tashkilotchilik, haqqoniylik, dilkashlik, talabchanlik qat'iylik va maqsadga intilish, vazminlik o'zini tuta olish;
- **bilish sohasida** – keng ilmiy saviya, ma'naviy ehtiyoj va qiziqish, yangilikni his qila bilish, bilimlarni oshirishga intilish.
- Shaxsga xos ijobiy sifatlar faoliyat jarayonida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Shaxsga xos sifatlar malaka va uddaburonlikdan farq qiladi. Malaka va uddaburonlik mashq, o'qish natijasi hisoblansa, ijobiy sifatarning rivojlanishi uchun esa iste'dod, layoqat, zehn, ya'ni inson asab sistemasida anatomik-fiziologik xususiyat ham bo'lishi zarur.

Barkamol shaxsni tarbiyalash uchun o'qituvchida ijobiy sifatlarini quyidagi turlari mavjud bo'lmog'i va o'quvchi shaxsida yuksaltirilmog'i lozim:

1. Muloqotchanlik
2. Tashkilotchilik
3. Yetakchilik
4. Faollik
5. O'zini idora eta bilish

6. Kuchlilik, zehnlilik.

7. Faoliyatga ijodiy yondasha bilish sifatleri

O'quvchiga zarur fazilatlaridan yana biri - maqsadga intilish. O'quvchi o'z oldiga aniq maqsad qo'ya olishi va uni bajarishga intilishi shart. Insonga xos intilishni 2 toifaga bo'lish mumkin: birinchisi, maqsadga intilish bo'lsa, ikkinchisi, mag'lubiyatdan qochish [3, 542-b.].

Ma'lumki, hech bir inson yuqorida aytilgan xislatlar bilan birga tug'ilmaydi. Bular inson yashash tarzining, ta'lim-tarbiyaning mahsulidir. Yoshlarda ijobiy sifatlarini va yaxshi xulq-atvorni rivojlantirish orqali yuksak ma'naviyatli yoshlarni tarbiyalash, ularni mamlakatimiz taraqqiyoti va uning istiqboli uchun yo'naltirish talab etiladi. Bunda o'qituvchi quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

- O'quvchi shaxsiga xos ijobiy sifatlarini shakllantirishning ilmiy-nazariy asoslarini chuqur o'rganish;
- davlatimiz tomonidan yoshlarda ijobiy sifatlarini shakllantirish sohasida olib borilayotgan ishlarni tizimli tahlil qilish;
- yoshlarda ijobiy sifatlarini shakllantirishga ta'sir etuvchi turli ehtiyoj va omillarni o'rganish;

- o'quvchilar faolligini yanada oshirish orqali ularning yangi qirralarini yuzaga chiqarish.

Yuksak ijobiy sifatlarga ega bo'lgan kadrlar jamiyat uchun ijtimoiy buyurtma hisoblanadi. Shunday ekan o'quvchilarda shaxsga xos ijobiy sifatlarni shakllantirish, milliy mafkurani shakllantirish bilan birgalikda olib borilishi lozim.

Tadqiqotlar natijalaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, o'quvchilarda sinfdan tashqari mashg'ulotlarda ijobiy sifatlarini shakllantirishda quyidagi tamoyillarga rioya etish muhimdir:

1. Sinfdan tashqari o'tkaziladigan ta'lim jarayonini aniq

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

maqsadda tashkil etish, uning natijalarini xolis baholash, tarbiyaviy jarayonda tutgan o'rnini aniqlash, uni pedagogik va psixologik tahlil etish va baholash.

2. Bu jarayonni ilmiy, uzluksiz, izchil, tizimli asosda tashkil etish.

3. O'quv fanlarni o'qitishda ta'lim-tarbiya jarayonining (sinf va sinfdan tashqari mashg'ulotlar) uzviyligini ta'minlash. [2, 51-b.] O'quvchilarda ijobiy sifatlarni shakllantirish ta'lim - tarbiya jarayoniga uzviy va tizimli yondashishni talab etadi. Bu vazifani amalga oshirishda o'qituvchi-tarbiyachilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklatiladi. Chunki o'qituvchi

ta'lim-tarbiya berish jarayonining asosiy ishtirokchisidir. Buyuk mutafakkir Alisher Navoiy iborasi bilan aytganda: "Inson zebi-ziynati bilim va odobdir. Bularni shogirdlariga singdirgan ustozlargina chinakam ustozlardir" [1, 64-67-b.].

O'quvchi shaxsida ijobiy sifatlarni yuksaltirishda, tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirish, o'qituvchi ma'naviy qiyofasining ahamiyati haqida gapirilar ekan, undagi barcha shaxsiy va kasbiy fazilatlar qatorida zamon talabini to'g'ri his etish, zamon ruhi bilan hamnafas bo'lish eng zarur omillar ekanini his etish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bulatov S. Ustozning shaxsiy va kasbiy fazilatlar. // "Xalq ta'limi" jurnali, 1998, 1-son. –64–67-b.
2. Ochilov M. O'qituvchi – qalb me'mori. – Toshkent: O'qituvchi, 2001.
3. G'oziev E. Umumiy psixologiya. Toshkent – 2010. 542-bet.
4. www.Expert.psychology.ru
5. [www. Ziyonet. uz](http://www.Ziyonet.uz)

MAKTABGACHA TA'LIM JARAYONIDA BOLALAR TARBIYASI

Abdullayev Diyorjon Nodirjon o'g'li

Urganch davlat pedagogika instituti ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, tarix fanlari doktori, dotsent

Maktabgacha ta'lim darajasining mazmuni zamonaviy pedagogik tamoyillarga muvofiq tuzilgan bo'lishi kerak. Ushbu darajada bolalarning rivojlanishi va o'z salohiyatlarini ochib berishga yo'naltirilgan faoliyatlar ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bunda, bolalar o'rganadigan ob'ektlar va hodisalar orasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlash orqali tizimli va integrativ ta'lim yondashuvi qo'llaniladi. Bu, hissiy va ratsional bilishning o'zaro integratsiyasini ta'minlaydi va bolalarning ko'p jihatdan rivojlanishiga yordam beradi.

Shuningdek, maktabgacha ta'limda ko'p madaniyatlikka alohida e'tibor berilishi lozim. Bu, bolalarni o'z madaniyatlari va an'alarini anglash bilan bir qatorda, boshqa xalqlar madaniyati va urf-odatlariga hurmat ruhida tarbiyalashni o'z ichiga oladi. Bu esa ularning dunyoqarashini kengaytirib, bag'rikenglikni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ta'lim jarayoni faoliyatga asoslangan bo'lib, bolalarga turli xil ijtimoiy, madaniy va ijodiy faoliyatlar orqali o'zlarini ifoda etish imkoniyatlarini taqdim etadi. Bu jarayon

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ularning ijtimoiy-madaniy mazmunni chuqurroq o'zlashtirishlariga yordam beradi. Maktabgacha ta'limda sog'lom turmush tarzi ta'limi ham muhim rol o'ynaydi. Bu, bolalarga gigiena ko'nikmalarini o'rgatish, tizimli jismoniy tarbiya va sog'lom muhitni ta'minlashga qaratilgan salomatlikni saqlash tamoyillarini o'z ichiga oladi. Bularning barchasi bolalarning jismoniy va ruhiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va ularni kelajak hayotga tayyorlaydi.

O'zbekistonda 20-asrning 90-yillari boshlarigacha pedagogik jarayonni tashkil etishning ta'lim - intizomiy modeli ustunlik qildi. Maktabgacha ta'limning maqsadi bolalarga maktabda o'qish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni berish edi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qaroriga asosan "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish" konsepsiyasi tasdiqlandi. Ushbu Konsepsiyaning maqsadi bola hayoti va faoliyatining barcha sohalarini rivojlantirishni ta'minlovchi muhim manba bo'lgan sifatli maktabgacha ta'limdan foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

Uning asosiy g'oyalari maktabgacha ta'limni insonparvarlashtirish va deideologizatsiya qilish, umuminsoniy qadriyatlarni singdirish ustuvorligi va maktabgacha yoshdagi bolalikning ichki dunyosi. Bolalar bilan muloqotning shaxsga yo'naltirilgan modeli "Yonda va yuqorida emas, balki birga!" tamoyiliga amal qiladi. Uning maqsadi bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga yordam berishdir. Muloqot usullari bolaning pozitsiyasini egallash, uning nuqtai nazarini hisobga olish, uning his-tuyg'ularini e'tiborsiz qoldirmaslik qobiliyatini talab qiladi.

Aloqa taktikasi pedagogik jarayonda o'yinga alohida ahamiyat beriladi, bu esa bolaning faol bo'lishiga va o'zini to'liqroq

anglashiga imkon beradigan hamkorlikdir. O'yin kattalar va bolaning, shuningdek, bolalarning bir-biri bilan erkin hamkorligiga asoslangan. O'yin maktabgacha ta'lim muassasasida bolalar hayotini tashkil etishning asosiy shakliga aylanadi. Muloqotning shaxsga yo'naltirilgan modeli bolalarni tizimli o'qitish va tarbiyalashni bekor qilishni nazarda tutmaydi, shuningdek, bolalar bilan tizimli pedagogik ishlarni bekor qilmaydi. Davlat maktabgacha ta'lim xalq ta'limi umumiy tizimining birinchi bo'g'ini bo'lib qoladi va rivojlangan shaxsni shakllantirishning birinchi bosqichini ta'minlaydi. Insonparvarlashtirish - insonga eng oliy qadriyat sifatida qarashga asoslangan tamoyil.

Maktabgacha ta'limning insonparvarlik yo'nalishi bolaga hurmatni, uning shaxsiyatining o'ziga xosligini, ehtiyojlari va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda chuqur tushunishni nazarda tutadi. Bugungi kunda maktabgacha ta'limning maqsadi beshta asosiy shaxsiy salohiyatni rivojlantirishdir: kognitiv, kommunikativ, badiiy, estetik, axloqiy, jismoniy. Zamonaviy maktabgacha ta'lim maktabgacha ta'lim jarayonida bolaning barcha asosiy fazilatlarini, qobiliyatlari va ko'nikmalarini aks ettiruvchi bitiruvchining "modelini" ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Bitiruvchining "modeli" quyidagi parametrlarni o'z ichiga olishi mumkin: jismoniy rivojlanish darajasi;

Maktabgacha ta'lim va kadrlar tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar 7-darajali qattiqlashuv;

- asosiy gigiyena ko'nikmalarini egalash; jismoniy faoliyatning asosiy turlarini o'zlashtirish;

- maktabni boshlash uchun intellektual shartlarni shakllantirish; ishlash; dunyoga qiziqishni rivojlantirish, bilimga intilish; ijodiy faoliyatga qiziqish; tasavvurni rivojlantirish;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

- mustaqillikka intilish; muloqot madaniyati asoslarini egallash; intizomning asosiy qoidalarini o'zlashtirish;
- o'z imkoniyatlaridan xabardorlik darajasi;
- jamoaviy maqsadlarda harakat qilish qobiliyati.

Bolalar bog'chasida maktabgacha ta'lim tizimiga muvofiq, bitiruvchining "namunali" tavsiya etilgan tarkibiy qismlardan har qandayini chiqarib tashlashi yoki ularni maktabgacha ta'lim muassasasining o'ziga xos xususiyatlariga mos keladigan xususiyatlar bilan to'ldirishi mumkin. Hech kimga sir emaski, zamonaviy maktabgacha ta'lim bir qator jiddiy muammolarga ega: asosiy muammo - mavjud shahar bolalar bog'chalarida joylarning etishmasligi. Maktabgacha ta'lim muassasalarilari, xususiyl bog'chalarning mavjudligi vaziyatni ma'lum darajada yaxshilamoqda. Ammo ular bu muammoni global miqyosda hal qila olmaydilar. Maktabgacha ta'limning yana bir muammosi - malakali mutaxassis-kadrlarning yetishmasligi: yosh istiqbolli mutaxassislarning bog'chalarga ishlashni istamasligi. Shu munosabat bilan, ko'pincha asosiy bo'lmagan yoki yetarli darajada ma'lumotga ega bo'lmagan, past malakaga ega bo'lgan odamlar ishga olinadi.

Mavjud sharoitlar (masalan, o'z farzandini bolalar bog'chasiga joylashtirish) tufayli o'qituvchi o'z kasbi bo'yicha ishlashga ketadigan holatlar ham tez-tez uchraydi, keyin ish haqi darajasi yetarli emasligi o'qituvchining o'z vazifalarini e'tiborsiz qoldirishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, katta maktabgacha yoshdagi bolalarga nisbatan ota-onalar va o'qituvchilarni, eng avvalo, ta'limga, maktabga tayyorlashga yo'naltiradigan, shuningdek, bunday mazmun va shakllarga ega bo'lmagan "maktabgacha ta'lim" atamasi kiritildi. Umuman yoshga bog'liq psixologik va fiziologik xususiyatlarga mos

keladi. Natijada, bizda bolalarning giperaktivligi keskin oshadi, bunda bola diqqatini jamlay olmaydi. Jismoniy, kognitiv, badiiy, estetik va boshqa sohalarida ustuvorliklarga ega bo'lgan turli tipdagi maktabgacha ta'lim muassasalari tashkil etilmoqda. Bu maktabgacha ta'lim muassasasida avvallari bola tarbiyasida asosiy shaxs bo'lgan o'qituvchidan tashqari turli mutaxassislar - rassomlar, ekologlar, jismoniy tarbiyachilar, xoreograflar faoliyat yuritishiga olib keladi. Ular o'z mavzularini yaxshi bilishadi, lekin bolaning rivojlanishi haqida umumiy nuqtai nazarga ega emaslar.

Darhaqiqat, maktabgacha ta'lim muassasasiga obyektivlik kiritildi va maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatini shakllantirishga qaratilgan ta'lim yo'nalishi joriy qilindi.

Maktabgacha tarbiya muassasasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- bolalarning jismoniy va ruhiy salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlash;

- bolaning intellektual va shaxsiy rivojlanishini ta'minlash; har bir bolaning hissiy farovonligiga g'amxo'rlik qilish;

- bolaning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun oila bilan o'zaro munosabat.

Maktabgacha yosh - bu shaxs rivojlanishining o'ziga xos davri. Barcha keyingi yosh bosqichlaridan farqli o'laroq, aynan shu davrda intensiv jismoniy va aqliy rivojlanish sodir bo'ladi, maktabgacha ta'lim va kadrlar tayyorlashga zamonaviy yondashuvlar bolaning atrofidagi dunyo haqidagi g'oyalari shakllanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga xos bo'lgan bunday shaxsiy xususiyatlarni qo'llab-quvvatlash va to'liq rivojlantirish juda muhim, chunki kelajakda uni ushlab nafaqat qiyin, balki ba'zan imkonsizdir.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Pedagogika.R.Mavlonova, O.To'rayeva, K. Xoliqberdiyev. Toshkent, O'qituvchi nashriyoti. 2006-y.
2. Карелина И.О. «Методика обучения и воспитания в области дошкольного образования: курс лекций»: Учебно–методическое пособие – Рыбинск: филиал ЯГПУ, 2012. –71с.
3. Vygotskiy, L.S. “Bolaning Psixologik Rivojlanishi”. Moskva, 1986.
4. Makarenko, A.S. “Pedagogik Poema”. Moskva, 1979.
5. Montessori, M. “Bola - Bu Hayot”. Toshkent, 2020.
6. Elkonin, D.B. “Bolaning O'yin Faoliyati”. Moskva, 1978.
7. Zankov, L.V. “Ta'limning Rivojlanish Prinsiplari”. Leningrad, 1980.
8. Карелина И.О. “Методика обучения и воспитания в области дошкольного образования: курс лекций”. Рыбинск: филиал ЯГПУ, 2012.
9. Рогов Е.И. “Педагогическая психология”. Москва, 2002.

TARIX FANINI ILG'OR INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISH

Nabiyev Elyor Baxtiyorovich
Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti dekani

Bugungi kunda mustaqil O'zbekistonimiz tarixini o'rganishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu esa o'sib kelayotgan yosh avlodni tariximizni chuqurroq o'rganish imkonini bermoqda. Tariximizdan faxrlanish va xulosa chiqarish imkoniyatlarini ham taqdim etmoqda [1].

Tarixni o'qitishda innovatsion-pedagogik texnologiyalarning ahamiyati bo'lajak tarix o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish, pedagogik tafakkurini kengaytirish, ularda fanni o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash uchun zarur bo'lgan metodik bilim, ko'nikmalarni shakllantirishdan iboratdir.

Ta'lim-tarbiya faoliyatining mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida

uning shakl va usullari ham takomillashmoqda. Hozirda inson faoliyatdan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimga, ya'ni “texnologiya”ga aylanib bormoqda [2]. Shu asosda ta'lim-tarbiya sohasida so'nggi davrda pedagogik texnologiya amal qila boshladi.

Darslarni o'tishda bugungi kundagi o'quvchilarning qiziqishi, orzulari, imkoniyatlariga katta e'tibor berish lozim. Buning uchun birinchi navbatda o'qituvchining o'zi ham mohir ustoz bo'la olishi kerak. Shundagina o'quvchilarning qalbiga yo'l topa olsa bo'ladi.

Xususan, mashg'ulotlar ilg'or innovatsion-pedagogik texnologiyalar vositasida tashkil etilsa, o'qituvchi tom

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ma'noda maqsadga erishgan bo'ladi. Texnologiya, pedagogik, innovatsion texnologiyalarning bir necha ta'riflari mavjud bo'lib, ulardan ayrimlarini keltirib o'tamiz:

Texnologiya – biror ishda, mahoratda, san'atda qo'llaniladigan usullar, yo'llar yig'indisi. (Izohli lug'at).

Pedagogik texnologiya – o'qituvchi mahoratiga bog'liq bo'lmagan holda pedagogik muvaffaqiyatni kafolatlay oladigan, o'quvchi shaxsini shakllantirish jarayonining loyihasidir. (V.P. Bepalko) [3].

Innovatsiya (inglizcha innovation) – yangilik kiritish, yangilik demakdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol usullardan foydalaniladi. Innovatsiyalar dolzarb, muhim ahamiyatga ega bo'lib, bir tizimda shakllangan yangicha yondashuvlar. Ular tashabbuslar va yangiliklar asosida tug'ilib, ta'lim mazmunini rivojlantirish uchun istiqbolli bo'ladi, shuningdek, umuman ta'lim tizimi rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Innovatsiya – ma'lum bir faoliyat maydonidagi yoki ishlab chiqarishdagi texnologiya, shakl va metodlar, muammoni yechish uchun yangicha yondashuv yoki yangi texnologik jarayonni qo'llash, oldingidan ancha muvaffaqiyatga erishishga olib kelishi ma'lum bo'lgan oxirgi natijadir [4].

Interfaol ("Inter"- bu o'zaro, "ast"- harakat qilmoq) – o'zaro harakat qilmoq yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo'lishni anglatadi. Boshqacha so'z bilan aytganda, o'qitishning interfaol usullari – bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'ladilar, ular biladigan va o'ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Interfaol darslarda

o'qituvchining o'zni qisman o'quvchilarning faoliyatini dars maqsadlariga erishishga yo'naltirishga olib keladi [5].

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol usullar (innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalari) dan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayishi tabiiy.

Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlar o'quvchilar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqishlariga qaratilgan. Bugungi kunda ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanishga alohida e'tibor berilayotganligining asosiy sababi quyidagicha izohlashimiz mumkin:

Birinchidan, pedagogik texnologiyalarda shaxsni rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirish imkoniyatining kengligida.

Ikkinchidan, pedagogik texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayoniga tizimli faoliyat yondashuvini keng joriy etish imkoniyatini beradi.

Uchinchidan, pedagogik texnologiya o'qituvchini ta'lim-tarbiya jarayonining maqsadlaridan boshlab, tashxis tizimini tuzish va bu jarayon kechishini nazorat qilishgacha bo'lgan texnologik zanjirni oldindan loyihalashtirib olishga undaydi.

To'rtinchidan, pedagogik texnologiya yangi vositalar va axborot usullarini qo'llashga asoslanganligi sababli, ularning qo'llanilishi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablarini amalga oshirishni ta'minlaydi. O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyalarning to'g'ri joriy etilishi o'qituvchining bu jarayonda asosiy tashkilotchi yoki maslahatchi sifatida faoliyat yuritishiga olib keladi. Bu esa talabadan ko'proq mustaqillikni, ijodni va irodaviy sifatlarini talab etadi. Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

yoshlarning muhim hayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtayi nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi [6].

Pedagogik texnologiya texnologik yondashuvga asoslanadi. Texnologik yondashuv deganda tayyor mahsulot (ishlab chiqarish texnologiyasiga o'xshash) olish uchun ishlab chiqarish jarayonlarida qo'llaniladigan usul va metodlar to'plami tushunilib, qo'yilgan maqsadlarga erishishda kutilgan natijalarni kafolatlaydigan usul metodlari majmuasi tushuniladi [7, 8]. Agar metod bilish yo'li, tadqiqot yo'li yoki biror faoliyatdagi ma'lum amaliyot va nazariy bilimlar sohasini egallashni harakatlar, usullar majmuasi deb tushunsak, pedagogik texnologiyaning ta'lim usuli, ma'lum ma'noda ta'lim-tarbiya jarayonlari, vositalari, shakl va metodlari majmuasini anglatadi.

Darslarda fikrlar xilma-xilligini erkinlashtirish jarayonlari demokratik hayot tarzining tarkibiy qismi ekanligini, shu bilan birga erkinlikning haqiqiy mohiyati uning ma'naviy chegaralari bilan belgilanishi o'quvchilar ongiga yetkazishga alohida e'tibor berishi zarur. Bu sohada eskicha tashviqot va targ'ibot tamoyillarini qo'llash, sayoz fikr va siyqasi chiqan misollardan foydalanish yo'lidan mutlaqo voz kechish lozim.

Innovatsion pedagogik texnologiyalar – ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'zaro faolligini oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirishga va shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Innovatsion

pedagogik texnologiya metodlarini qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriqlar berish, yozma ishlar bajarish va boshqa metodlardan iborat bo'lib, ular ta'lim-tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirishda o'ziga xos ahamiyatga ega. Quyida keltirilgan metod barcha fanlarda qo'llanilsa ta'lim samaradorligini oshirishga ko'mak beradi [9].

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi innovatsion faoliyatga tayyor bo'lib, darsga eng so'ngi yangiliklarni olib kirib, o'quvchiga qiziqarli va uni ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlashi mumkin. Bunday sharoitda o'qituvchi yuksak rivojlangan fikrlash qobiliyatiga, muammolar bo'yicha mushohada yuritishga, muammolarni o'z vaqtida yecha oladigan qobiliyatga ega bo'lishi kerak. Interfaol usullarda darsni tashkil etishda o'quvchi shaxsini rivojlantirishni o'ziga o'zi zamin yaratishdan boshlash kerak.

Innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanib yangi bilimlarni berish, ko'nikmalarni shakllantirish, rivojlantirish, mustahkamlash, bilimlarni takrorlash, amalda qo'llash mashg'ulotlarida, hamda o'quv fanining xususiyatlarini hisobga olgan holda har bir mavzu bo'yicha mashg'ulot uchun eng maqsadga muvofiq bo'lgan innovatsion pedagogik texnologiya metodlarini to'g'ri tanlash talab etiladi. To'g'ri tanlangan metodlarni qo'llash mashg'ulotning qiziqarli va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., "Sharq", 1998 yil.
3. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогических технологий. - М: 1989. - 192 с.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

4. Ishmuhamedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. - T., Nizomiy nomidagi TDPU, 2009.
5. A.Abduqodirov, R.Ishmuhammedov. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar" T.:2008
6. M.Ochilov "Yangi pedagogik texnologiyalar". Qarshi, 2000.
7. Xodiyev B.Yu., Golish L.V., Rixsimboyev O.K. Keys-studi - iqtisodiy oliy o'quv yurtidagi zamonaviy ta'lim texnologiyasi: Ilmiy-uslubiy qo'llanma // "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari" turkumi. - T.: TDIU, 2009.
8. J.Yo'ldoshev, F.Yo'ldosheva, G.Yo'ldosheva. "Interfaol ta'lim sifat kafolati". - T.:2008 .
9. Ochilov E., Barhayot siymolar.Toshkent . —O'zbekiston 2012-yil.

PEDAGOGLARDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA ART-TERAPIYANING AHAMIYATI

X.O'.Bekchanov

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası mudiri

Bugungi kunda ta'lim tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanishda psixologiya, pedagogika, art terapiya fanlarining ahamiyati katta hisoblanadi. Talabalarga darsni o'rganish yoki stress holatlariga tushmaslik uchun san'at va musiqa shakllari orqali ijodiy terapiya va texnikalar kiritiladi. Turli xil sozlamalar, xoh individual yoki guruh bo'lsin, talabalarning sog'lom faoliyatini tiklashga va nochorlik tuyg'ularini yengishga yordam beradi. U har qanday tashvish va tajovuzni san'at yaratish jarayoniga chiqarish uchun kanalni taklif qiladi. Qo'llaniladigan san'at usullaridan ba'zilar chizmachilik, haykaltaroshlik, chizmachilik, barmoq bilan bo'yash, rasm chizish, loyni qoliplash, kulolchilik, o'ymakorlik, to'qimachilik yoki mato san'ati, kartochkalar yasash, kollajlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Bunday badiiy yaratish usullaridan foydalangan holda shakllanadigan ramziy tasvirlar talabalarga his-tuyg'ularini ifoda etishga yordam beradi. Pedagoglarning ta'lim tarbiya jarayonlarida art terapiyaning ahamiyati haqida E.

Kramer, A. I. Kopitin, M. V. Kiseleva, G.Orifjonivaning Ismailova J. Muxamedova Nishonova K., Abdullaev.N.larning asarlaridan va pedagogik qarshlaridan foydalandik. Turli xil muammolar uchun ishlatiladigan turli xil texnikalar shifo jarayonini kuchaytiradi. Barcha usullar hissiy farovonlikka va kundalik hayotdagi stresslarni yengish mexanizmini yaxshilashga yordam beradi.

Ba'zida hatto miya jarohatlari, travma yoki jismoniy kasalliklar ham art-terapiya orqali davolanishi mumkin, bu kimdir muloqot qilishda qiynalganda o'zini namoyon qilishga yordam beradi. Bu butun jarayon davomida badiiy jurnalni yuritish orqali bunday kasalliklarni davolashda yordam beradi, bu ularning tiklanish jarayoni va ular davomida ichki his-tuyg'ulari haqida tushuncha beradi.

Art-terapiya bilan shug'ullanishning eng yaxshi tomoni shundaki, odam buni qilgani uchun o'zi bilan faxrlanadi va bu jarayon davomida uning ongi va his-tuyg'ulari haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'ladi. Umuman olganda, art-terapiya - bu

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

o'zini namoyon qilishning ajoyib usuli va kundalik hayotida o'zini yuqori hurmat va xotirjamlik bilan ishlashi uchun his-tuyg'ulari orqali ishlash usuli.

“Art terapiya” qachon tavsiya etilishi mumkin.

Masalan, talabada dars jarayonida quyidagi hislatlar bo'lsa foydali bo'ladi:

Past samootsenka (o'ziga bo'lgan past baho, hurmat).

Depressiya yoki stress holati.

Yashirin qo'rquvlar.

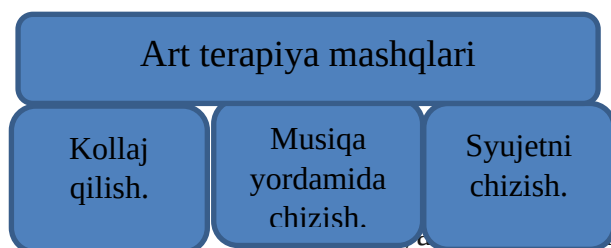
O'zini yolg'iz his qilish.

Asabiylashish, kayfiyatning tez o'zgarishi.

Hayotdagi ma'lum davrlar- o'smirlik, homiladorlik, qarilik.

Rivojlanishning kechikishi.

Boshqalar bilan munosabatlar o'rnatishda ishonchsizlik.

quyidagi vazifalari o'z ichiga oladi:

barcha guruhlarda kurs davomida bir iliq muhitni ta'minlash;

o'z-o'zini ifoda ko'nikmalarini rivojlantirish;

salbiy his-tuyg'ular kamayishiga hissa qo'shish;

uzoq muddatli kasalxonada sharoitida davolanayotgan bolalarga

turli taassurotlarni shakllantirish uchun yordam berish.

San'atning o'zi shifobaxsh ta'sirga ega, art terapiya bu kuchni ma'lum bir muammoga yo'naltirish va uni to'g'ri qo'llash imkonini beradi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki san'at pedagogikasida resursga asoslangan yondashuv va poli-badiiy yondashuv va fasilitatsiya tamoyillaridan foydalangan holda badiiy terapiyaning ijtimoiy-pedagogik modelini va uning usullarini ishlab chiqish uchun gumanitar fanlar va estetik ta'limdagi madaniyatga asoslangan va integrativ yondashuvlarning imkoniyatlari ochib berilgan.

Bu esa shaxs tomonidan badiiy asarlar mazmunini talqin qilish samaradorligini oshiradi. Maqsadimiz art-terapiya imkoniyatlarini ochib berish, madaniyat va texnologiya kontekstida uning mazmunini umumlashtirish va kengaytirish va uning usullarini klinik bo'lmagan amaliyotda qo'llashdir. Bular bolalarning madaniyati va ijtimoiylashuvining o'ziga xos xususiyatlariga oid art-terapiya innovatsiyalari sohasidagi tashkiliy va texnologik muammolarni hal qilishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ismailova J. Muxamedova M. Zamonaviy jahon muzeyshunosligi. - T.. PREMIER PRIENT, 2013.--312 b.

2. Ismailova J., Nishonova K., Muxamedova M. Muzey va jamiyat. - T.: Chinor ENK, 2015. - 176 b.

3. Никитин Н. Арт терапия: учебное пособие. - Москва: Когито-центр, 2014.

4. Abdullaev N. San'at tarixi. -T.: San'at 2006. T. 2. - 192 b

TURIZMNING PEDAGOGIK SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING NAZARIY JIHATLARI

Nafasov Doniyor Shernafasovich

Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrasini mudiri

E-mail: nafasovdoniyor@gmail.com

Bugungi kunda turizm sohasi mamlakatlar va mintaqalar iqtisodiyotini rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etishini va u XXI asr jahon xo'jaligining ustuvor tarmoqlaridan biri ekanligini alohida ta'kidlash lozim.

O'zbekiston zamonaviy turizm industriyasini rivojlantirish uchun barcha zarur manbalarga ega. Buyuk ipak yo'lida joylashgan Vatanimiz qulay iqlim sharoitlariga, boy tarixiy, madaniy merosga va ayni paytda ham ichki ham xalqaro turizmni rivojlantirish uchun yuqori salohiyatga ega. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi boy ma'naviy – madaniy merosga, turli – tuman tarixiy – arxeologik ob'yektlarga, qulay tabiiy - iqlim sharoitlarga va ko'p tarmoqli ijtimoiy infratuzilmaga ega bo'lib, bu esa turizmning turli shakllarini ildam rivojlantirish uchun barcha shart – sharoitlarni yaratadi.

Turistik sohani rivojlantirish bo'yicha respublikada qisqa davr mobaynida bir qator chora – tadbirlar amalga oshirildi.

O'zbekistonning turizm salohiyatini kompleks rivojlantirishga yo'naltirilgan yigirmanchi ortiq normativ – huquqiy hujjatlar qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son farmonida turizm tarmog'i uchun kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, ijtimoiy, madaniy-rivojlantiruvchi, ekologik, etnomadaniy hamda qishloq turizmi dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish, umumiy va kasb-hunar ta'limi dasturlariga turistik ekskursiya tadbirlarini kiritish masalalari keltirilgan¹. Demak, yuqorida keltirilgan masalalardan kelib chiqqan holda biz umumiy o'rta, o'rta maxsus kasb - hunar ta'limi, oiliy ta'lim muassasalari talabalarining ijtimoiy – madaniy faolliklarini oshirishimiz, turistik kompetensiyalarini rivojlantirishimiz bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi.

Talabalarning turistik faoliyatini tashkil etish va rivojlantirishda

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev. "O'zbekiston respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar

to'g'risida" Toshkent sh., 2019-yil 5-yanvar, PF-5611-son. – B.1. www.lex.uz.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

pedagogikaning asosiy tamoyillari alohida ahamiyatga ega. Chunki, har bir faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan muayyan qonun – qoidalar, talablari mavjud. Tamoyil (yunoncha «principium») – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang'ich qoidasi; boshqaruvchi g'oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab degan ma'noni anglatadi.²

Talaba – yoshlarimizni turistik faoliyatga jalb qilishning zaruriy shartlari shundan iboratki, turizm faoliyatining ta'limiy, sog'lomlashtiruvchi, rivojlantiruvchi funksiyalari bilan birga tarbiyaviy vazifasi ham mavjud.

Zamonaviy oliy ta'limning maqsadi talabalarda nafaqat kasbiy bilim va malakalarni, balki turli xil hayotiy vaziyatlarni hal qilish va guruhda samarali ishlashga imkon beradigan kompetensiyalarni shakllantirishdan iboratdir. Ushbu jarayonda yoshlarning turistik faoliyati, ayniqsa, uning pedagogik imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarish muhim ahamiyatga ega.

Turizm faoliyatining tarbiyaviy vazifasi quyidagicha ifodalanishi mumkin:

- ✓ Yoshlarda altruistik hayotiy pozitsiyani tarbiyalash;

- ✓ Shaxs barqarorligi, shaxs mustaqilligi, qiyinchiliklarga bardosh berish qobiliyati, qat'iyatlilik va iroda mustahkamligi;

- ✓ Ochiqlik, insonlarga hurmat.

- ✓ Muomala madaniyati, do'stona muloqot;

- ✓ O'z Vatani sevish, vatanga muhabbat tuyg'usi;

- ✓ O'z Vatani bilan faxrlanish, g'ururlanish hissi;

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish talabalarning shaxsiy harakatlarini tahlil

qilish, o'z-o'zini va o'rtoqlarining harakatlarini baholash, o'zini - o'zi bilishga intilish qobiliyatini rivojlantirish jarayonida ro'y beradi.

Turizmning o'quv va kognitiv funksiyasi talabalar tomonidan ijtimoiy muhitni o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladi. Yo'nalishlar va sayohat joylarining xilma – xilligi yoshlarning bilimga bo'lgan ehtiyojlarini, yangiliklarga bo'lgan qiziqishlarini yuzaga chiqaradi.

Turistik faoliyat jarayonida atrof-muhitni bevosita idrok etish talabalarning geografiya, botanika, zoologiya fanlaridan olgan bilimlarini aniqlashtiradi, to'ldiradi va tizimlashtiradi, talabalarga fanlararo aloqalarni o'rnatishga imkon beradi. Turli tabiat hodisalarini kuzatish esa fizika, kimyo, biologiya va boshqa tabiiy fanlarni yaxshiroq tushunishlariga yordam beradi, ularga bo'lgan qiziqishni rivojlantiradi. Aniq ketma – ketlikda qurilgan turizmga oid tadbirlar talaba uchun vatan chegaralarini kengaytiradi, uni o'z uyining ostonasidan, shahri yoki qishlog'idan to'g'ridan - to'g'ri Vatanimizning kengligiga olib boradi. Tabiat bilan aloqa bolalar qalbida noyob estetik kechinmalar yaratadi. Bu tadbirlar talabalarda vatanga muhabbat, milliy boyliklarimizni asrash va ko'paytirish istaklarini tarbiyalaydi.

Sayohatlar, ayniqsa, piyoda sayohatlar ijtimoiy – madaniy muhitni o'rganishda katta ta'sir ko'rsatadi. Tarixiy obidalar bilan tanishish, boy tarixiy o'tmishga ega joylarga tashrif buyurish yosh sayyohlarni tariximizning qahramon sahifalari bilan tanishtirishga imkon beradi.

Turistik mashg'ulotlarida yosh sayyohlar xalq madaniyati, kundalik hayotining xususiyatlari, iqtisodiyoti va turli millat va elatlarning hunarmandchiligi bilan tanishadilar. Xalqning tarixini bilish,

² Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1qism. Pedagogika nazariyasi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik./ M.X.Toxtaxodjayevarning umumiy tahriri

ostida. "Iqtisod-moliya", 2007.- b.85.

urf – odatlar va an'analariga rioya qilish insonlarda o'zaro hurmatni tarbiyalashga yordam beradi. Yosh sayyohlar nafaqat tarixiy voqealar haqidagi kitoblarni o'qishadi, balki aniq tarixiy voqealar joylarini o'z ko'zlari bilan ko'rishadi, tasavvurlarida tarixiy voqealar qatnashchisiga aylanishadi.

Turizm faoliyatining sog'lomlashtiruvchi funksiyasi yosh avlod fiziologik rivojlanishini yaxshilashga qaratilgan. Tana jismoniy harakatlanishining yuklamasi vaqt o'tishi bilan teng ravishda taqsimlanadi, uning dam olishi va asta – sekin o'sib borishi odamning jismoniy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bir kecha – kunduz havoda bo'lish, chodirlarda yashash o'sayotgan organizmning chiniqishiga yordam beradi. Odatda turizm bilan muntazam ravishda shug'ullanadigan odamlar deyarli shamollashdan aziyat chekmaydilar. Turizm sog'lom turmush tarziga o'rgatish jarayonida amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Hududni o'rganish va bilish, tabiiy to'siqlarni yengib o'tish, har qanday tabiiy muhitda hayotni tashkil qilish – bularning barchasi faqat sayohatlar paytida shakllanadi. Masalan, qop ichida harakatlanish chidamlilik, kuchlilik, muvofiqlashtirish, chaqqonlik va boshqalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Prinsiplar

Talabalarining turistik faoliyatini tashkil etish va rivojlantirishda pedagogikaning asosiy tamoyillari alohida ahamiyatga ega.

Maqsadlilik tamoyili turistik faoliyatda muhim ahamiyatga ega. Ushbu tamoyilga rioya qilish, turizmni umuman ta'lim vazifalariga muvofiq ravishda tashkil etish, ijobiy insoniy fazilatlarni shakllantirishni o'z ichiga oladi, ya'ni turizm faoliyatining mazmuni, shakllari va usullarini belgilaydi.

Fanning didaktik tamoyili, asosan, turistik faoliyatini tashkil etishda, rejalashtirishda qo'llaniladi va ushbu muammoni hal etishga tizimli yondoshishda amalga oshiriladi. Ushbu tamoyil talabalarining turistik faoliyatida tegishli ishlarni bajarishga tayyorlashda, sayohat zonasini o'rganishda, to'plangan materiallarni qayta ishlashda ham amalga oshiriladi.

Turistik faoliyatga pedagogik rahbarlik va talabalar tashabbuskorligining uzviy bog'liqligi tamoyili ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, talabalar jamoasidagi o'zaro munosabatlarda mas'uliyatlilik, o'zaro hurmat va ishonch kabi xislatlar ustunligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ushbu jihatdan turistik muhit shaxsni muvaffaqiyatli ijtimoiylashuviga, ijtimoiy kompetensiyalarini samarali rivojlantirishga yordam beradi.

Turistik faoliyatini tashkil etish jarayonining muhim didaktik tamoyillaridan biri bu - bilish jarayonining yaxlitligi va pedagogik ta'sirning birligi tamoyilidir. Ushbu faoliyat bir vaqtning o'zida talabalar shaxsiyatining intellektual, hissiy va ixtiyoriy sohalariga ta'sir ko'rsatishga, ta'lim va sog'liqni saqlash jarayonlarini uzviy bog'liq ravishda birlashtirishga qodir.

Jamoaviylik tamoyili turistik faoliyatda alohida o'rin tutadi, chunki bu tamoyil talabalarga turistik yo'nalishdagi barcha qiyinchiliklarni yengib, vazifalarni samarali bajara olishlariga va ma'lum yutuqlarga erishishlariga yordam beradi. Turistik jamoani rivojlantirishda ushbu tadbirda birgalikdagi faoliyat muhim ahamiyatga ega, uning davomida o'zaro ta'sir, o'zaro yordam, o'zaro bog'liqlik, o'zaro himoya mavjud. Jamoaviylik tamoyilining amalga oshirilishi tufayli turizm insonga har tomonlama ta'sir ko'rsatadigan samarali vositaga aylanmoqda.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Tyutor va talabalar o'rtasida munosabatlarni o'rnatishda asos va ko'rsatma - shaxsga nisbatan talabchanlik va mas'uliyatlilik munosabati tamoyilidir. Ushbu tamoyilning talabalar turistik faoliyatida amalga oshirilishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Rahbarning bolalar salomatligi va hayoti uchun javobgarligi undan bolalar hayotining barcha sohalari haqida xabardor bo'lishni talab qiladi. Bunga norasmiylik, ishonch munosabatlari orqali erishiladi. Safar va qo'shma tadbirlar qanchalik ko'p bo'lsa, o'qituvchi talabalar haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'ladi. Ko'pincha, sayyohlik guruhining rahbari o'spirinning qarindoshlariga qaraganda bolaning ichki dunyosini aniqroq anglashi sodir bo'ladi. Xarakter, fe'l - atvor, qobiliyat, moyillik, fikrlar, tajribalar va boshqalar haqida bilim yetakchiga o'quvchilar shaxsiyatining ayrim jihatlarini rivojlantirish bo'yicha maqsadli ishlarni yanada samarali olib borishga imkon beradi. SHunday qilib, bolalarga individual yondoshish prinsipini amalga oshirish o'qituvchiga talabalarning ijobiy fazilatlariga tayanib, qiyin vaziyatlarda har kuni yordam ko'rsatishga, ta'limiy ta'sir ko'rsatishning turli usullarini qo'llashga imkon beradi.

Turistik faoliyatda izchillik va tizimlilik tamoyili muhim rol o'ynaydi. Uni amalga oshirish shunday pedagogik tizimni qurishni o'z ichiga oladiki, unda barcha tarkibiy qismlar yaxlit birlikni tashkil etadi, shu bilan birga turizm ishlarida pedagogik

jarayonning uzluksizligi, o'quv ishlarida izchil va tizimli bo'lishi muhimdir.

Pedagogika fanining mazmuni va mohiyati bugungi kunda boyib bormoqda. Chunki, mamlakatimizda ichki va xalqaro turizmni rivojlantirishga qaratilgan ijobiy o'zgarishlar ro'y bermoqda, sayyohlik maskanlari yangidan tashkil qilishga kirishildi, zamon talablariga javob beradigan turistik xizmarlar yo'lga qo'yilmoqda. Bularning barchasi o'z navbatida kelajak yoshlarimizni ham turistik faoliyatga tayyorlash, ularda sayyohlik kompetensiyalarini shakllantirish lozimligini ko'rsatadi.

Xulosa

Shunday qilib, talabalarning turistik faoliyati hamma tomonidan, istisnosiz, pedagogikaning o'ziga xos o'zaro ta'sirida tartibga solinadi deb ta'kidlash mumkin. Talabalarning turistik faoliyatida pedagogika tamoyillarini amalga oshirish samaradorligining muhim sharti ularning turizmning asosiy yo'nalishlari, qonunlari, qoidalari va an'alarini mustahkamlashidir. Hozirgi kunda talaba – yoshlarning turistik faoliyatini samarali tashkil qilishda bevosita pedagogikaning tamoyillariga tayanamiz. Demak, talaba – yoshlarda turistik madaniyat, sayyohlik faoliyatida ijtimoiy – madaniy kompetensiyalarni rivojlantirish uchun turizm pedagogikasi bo'yicha bilim, ko'nikma hamda malakalarni ham tarkib toptirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev. "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" Toshkent sh.,2019-yil 5-yanvar,PF-5611-son. – B.1. www.lex.uz.
2. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1qism. Pedagogika nazariyasi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik./ M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. "Iqtisod-moliya", 2007.- b.85.
3. Бабкин.А.В.Специальные виды туризма.-М.: Академия, 2008.— 218 с.

**BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA AXBOROT
MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH**

Atajonova Anorgul Jumaniyazovna

Urganch davlat pedagogika instituti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi"

kafedrası mudiri, f.f.n., dotsent

E-mail: anorgulatajonova005@gmail.com

Mamlakatimizda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar raqamli texnologiyalarga asoslangan o'quv-metodik ta'minotni yaratish va rivojlantirishning konseptual tamoyillarini aniqlashtirish, fanlar bo'yicha integrallashgan o'quv-ilmiy resurslarni yaratishga qo'yiladigan talablarni takomillashtirish, fanlarning o'quv-metodik resurslarini optimal taqdim etish, raqamli texnologiyalarga asoslangan o'quv-metodik ta'minotdan ta'lim jarayonida foydalanish metodikasini takomillashtirishning dolzarb masalalaridan hisoblanadi.

Ma'lumki, aholi o'rtasida, jumladan, yosh avlod ongida dunyoda, yon-atrofimizda bo'layotgan voqea-hodisalar, yangiliklar haqidagi fikrlarning shakllanishida ommaviy axborot vositalari katta rol o'ynaydi. Shuning uchun ham bugungi kunda zamonaviy onlayn ta'lim tizimiga yana bir muhim vazifa — yoshlarni turli manbalardan, birinchi navbatda, televizor, internet va mobil telefoni kabi axborot uzatuvchi vositalardan olinayotgan turli axborotlarni to'g'ri qabul qila olishga o'rgatish vazifasi yuklatilmoqda [1,14].

Farzandlarimiz har qanday axborotlarning sifati va ishonchligini baholay olishlari, axborotlardan to'g'ri foydalana bilishlari, foydalisini tanlay olishlari va har bir ma'lumotga tanqidiy yondashishni o'rganishlari zarur. Shu bilan birga, internet, televideniya, kino, radio, video, mobil aloqasi, turli ma'lumotlar aks etgan slaydlar va suratlar kabi aloqa hamda ma'lumot uzatuvchi vositalarning jadal rivojlanib borishi hayotimizni sifat jihatdan o'zgartirib, axborot madaniyatini shakllantirish hamda o'sib kelayotgan avlodning axborot xavfsizligini ta'minlashdek muammo va vazifalarni yuzaga keltirmoqda.

Mazkur jarayonda mediata'lim bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mustaqil fikr yuritishga, ijodkorlik faoliyatlarini rivojlantirishga, axborotni olish, uni qayta ishlash, umumlashtirish, xulosa chiqarishga o'rgatish, talabalarning dunyoqarashi, intellektual salohiyatining rivojlanishiga va kamol topishiga zamin yaratadi.

Multimedia vositalari asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ta'lim berish va kadrlarni qayta tayyorlashni yo'lga qo'yish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir. Multimedia tushunchasi XX asrning 90-yillari boshida hayotimizga kirib keldi. Uning o'zi nima degan savol tug'iladi? Ko'pgina mutaxassislar bu atamani turlicha tahlil qilishmoqda.[2,52]

Bizning fikrimizcha, multimedia - bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video, matn, grafika va animatsiya (obyektlarining fazodagi harakati) effektlari asosida o'quv materiallarini o'quvchi va talabalarga yetkazib berishning mujassamlangan holdagi ko'rinishi.

Media kasbiy va shaxsiy rivojlanishdagi uzviylikka, bir-birini to'ldiruvchi umumiy mazmunga ega. Bu uzviylikni oliy ta'lim muassasasida tashkil etiladigan o'quv jarayoni, ma'naviy-ma'rifiy faoliyatda uzviyligini ta'minlash orqali samarali natijaga erishiladi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning tez taraqqiy etishi natijasida "media" atamasi paydo bo'ldi. "Media" atamasi lotin tilidan (**media, medium so'zidan**) olinib, "**qo'llanma, vositachi**" ma'nolarini anglatadi. [3.60]

Yevropa Ittifoqi hujjatlarida ta'riflanishicha, mediata'lim – (media education) olingan axborot asosida o'z fikrini bildirishga qodir bo'lgan mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalash maqsadida mediaga tanqidiy va o'ylab munosabatda bo'lish sifatida tushunish kerak bo'lgan mediakompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan ta'lim. Bu fuqarolarga zarur axborotlardan

foydalanish, uni tahlil qilish, ular bilan bog'liq iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy manfaatlarni identifikatsiya qilish demakdir.

"Media" — lotincha "media" so'zidan olingan bo'lib, "vosita", "vositachi" yanada aniqrog'i, "ommaviy axborot vositalari" degan ma'noni anglatadi.[4,41] Media vositalar onlayn ta'lim jarayonini vizual materiallar bilan boyitishga, darsning sifatli o'tilishi va talabalar (o'quvchilar) tomonidan o'zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi va shu bilan birga, modem, foto, video, kompyuter texnologiyalari, internet bilan do'stlashish, bilimlarni kengaytirish imkonini yaratadi. "Lekin media yaxshilik bilan bir qatorda, yovuzlikka ham xizmat qilishga qodir. Afsus, bugungi kunda "o'rgimchak odam"ga havas qilib, o'zini yuqoridan pastga otayotgan yoshlar, reklamalarda berilayotgan barcha axborotlarga ishonuvchi shaxslar, yot g'oyalarga ergashib ketayotgan kimsalar ham yo'q emas.[5,12]

Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki, yoshlar mediamatnlarni o'qiyotgan, mediamahsulotni tomosha qilayotganda ularni qabul etish, tahlil qilish, baholash va yaratish, zamonaviy jamiyatda mediamahsulotlarning ijtimoiy, ma'naviy, mafkuraviy, madaniy kontekstini tushunishlari kerak. Bu esa odamning mediamadaniyati qandayligiga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlariga tabrigi. "Xalq so'zi", 2018 yil 28-iyun

2.2022-2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022- yildagi PF-134-son farmoni va uning 1-ilovasi – // Elektron manba. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi

3. Worsnop, C.M. (2004). Media Literacy Through Critical Thinking. NW Center for Excellence in Media Literacy, 60 b
4. Mahmudov N.M, Odilov Y.R., Ziyodullayeva G.Sh. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 11-sinfi uchun darslik. Davlat ilmiy nashriyoti, 2018-y
5. Ishmuhammedov R.J., Yuldashev M.A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.-T., 2017.

VALIDEYIN HIMAYESINDEN MEHRUM OLMUŞ UŞAQLARIN SOSIAL PSIXOLOJİ PORTRETI

Quluyeva Mehriban Adil

Pedaqoq ve Psixoloq Kelbecer Rayonu 117 sayli mekteb

mehriban.quluyeva280@gmail.com

+994 51 970 88 44

Uşaqliq insan həyatının ən gözəl və qayğısız dövrüdür. Uşaq sanki bütün həyat problemlərindən, qayğılardan uzaq, yalnız sevinmək və sevilmək üçün yaşayır. Hər bir adam, adətən, həmin dövrü böyük məmnuniyyətlik hissi ilə xatırlayır, həmin dövrə qayıtmaq istəyir. Uşaqliq yaşantılarının əsasında insan şəxsiyyəti formalaşır və bu yaşantıların xatirəsini insan bütün ömrü boyu qəlbində canlandırır.

Bəs görəsən, uşaq evlərində, internatlarda, ailədən kənar yaşayan, həyatının ən parlaq dövrünü valideyn qayğısından məhrum olub, küçələrdə böyüyən uşaqlar öz gələcək həyatına hansı xatirələri və yaşantıları aparacaq, bir şəxsiyyət kimi necə formalaşacaqlar? Ailə, xüsusən də ana qayğısından məhrum olan uşaq özünü atılmış, tənha, aldadılmış və lazımsız hiss edir. Bunun nəticəsi isə daha da ağırdır. Bütün bu neqativ yaşantılar uşaqlarda ədavət, düşmən çilik, qəzəb, kin və insanlara inamsızlıq kimi keyfiyyətlər formalaşdırır. İnsanlarla ünsiyyətdə olmaq onlar üçün çox çətin, çünki hər zaman ətrafdakılar tərəfindən aldadılacaqlarını və atılacaqlarını gözləyirlər. Əfsuslar olsun ki, uşaq evlərində, internatlarda atılmış

uşaqların sayı artır və bu problemin cəmiyyətimiz üçün aktuallığı illərlə daha da kəskinləşir.

İlk növbədə, ana və doğmaların yoxluğu körpənin gələcəyinə təsiri nöqtəyi nəzərdən faciəli, fəlakətli və həlledici amil hesab olunur. Bir çox psixoloqların (Qoldfarb, A.Freyd, C.Boulbi və b.) fikrinə görə, körpənin ilk aylarında yaşadığı həyat şəraitindən törənən nitq inkişafının ləngiməsi məktəbəqədər yaş dövrünün sonuna qədər, hətta yeni ailəyə daxil olandan sonra da özünü göstərir. Hesab edilir ki, yalnız 9 ayına qədər körpə ailəyə qaytarılarsa, həmin pozuntuların yumşaldılmasına ehtimal var. Uşaq 2,5 yaşına çatdıqda isə inkişaf ləngiməsinin törətdiyi fəsadların bərpası mümkünsüz hesab edilir. Bəs ana ilə ayrılığın uşaq inkişafına bu dərəcədə təsirini nə ilə izah etmək olar? İlk növbədə, ana qida mənbəyidir. Əlavə olaraq o, köməksiz körpənin ilk və təbii himayəsi, mühafizəsidir. Aydındır ki, məhz buna görə ananın yoxluğu körpəni öz köməksizliyini daha kəskin hiss etməyə vadar edir və qorxular yaradır. Qorxular isə təkrar olunaraq güclənir, fobiyalara çevrilir.

Elmi-psixoloji mənbələrin çoxu

göstərir ki, erkən yaşlarında uşağın ana məhəbbətindən məhrum olması onun əqli, psixi və şəxsi inkişafında böyük mənfi fəsadlarla nəticələnir. Qərb psixoloqları Avstriya, Fransa, Daniya və ABŞ-da apardıqları tədqiqatlar əsasında belə bir qərara gəlirlər ki, hətta maddi və psixoloji cəhətdən qeyri-məqbul sayılan ailələrdə böyüyən uşaqlarla müqayisədə onların uşaq sığınacaqlarında yaşayan həmyaşıdlarının inkişafı xeyli geri qalır, bir çox hallarda isə psixi deffektivlik səviyyəsində olur. Müəlliflərin bir çoxu qeyd edir ki, uşaq evlərində tərbiyə alan 1 yaşlı körpələr süst, solğun, laqeyd, sönük olurlar. 2-3 yaşlı uşaqlarda sadəcə nan xüsusiyyətlərə nitq inkişafında gerilik, asılılıq və ətrafa marağın itməsi kimi keyfiyyətlər əlavə olunur. Kiçik məktəb yaşlarında isə həmin uşaqlarda tədris materiallarının mənimsəməsində ciddi problemlər, yazı, hesab, mütaliyə və məkan təsəvvürlərinin formalaşmasında geriliklər müşahidə olunur. Bundan əlavə, internetlərdə yaşayan uşaqların böyüklərlə ünsiyyətlərində də çətinliklər yaranır. Bir tərəfdən onlarda böyüklər tərəfindən diqqətə və qayğıya, nəvazişə və xeyirxahlığa, xoş münasibətə və müsbət emosional kontakta kəskin tələbat duyulur. Digər tərəfdən, ətraflardakı böyüklərlə (tərbiyəçi-lərlə) ünsiyyətin yalnız davranış tənzeni ilə bağlı olması və emosional cəhətdən kasıb olması, böyüklərin tez-tez bir-birini əvəz etməsi, dəyişməsi, uşaqların bir qrupdan və ya bir internatdan başqasına keçməsi kimi amillər həmin tələbatın təmin olunmasını mümkünəş edir. Nəticədə uşaqlar özlərini ətrafdakılar üçün lazımsız hiss edir, özlərinə inamsız olurlar, eləcə də digər şəxslər onlar tərəfindən lazımsız, əhəmiyyətsiz kimi qəbul olunurlar, insanlarla heç bir dərin bağlılıq yaranmır. Bu şəraitdə yaşayan uşaqların xasiyyətlərində təzahür edən aqressivlik, başqalarını ittiham etmək meyili, öz günahlarını danmaq istəyi kimi

xüsusiyyətlər əslində münaqişə şəraitində onların davranışında psixoloji müdafiə formalarıdır.

Validənsiz uşaqlar ətraf aləmi “bizim” və “özgə”yə bölünür. “Özgələrə qarşı birləşirlər, onlarla münasibətdə aqressiya nümayiş edirlər, onları öz məqsədləri üçün istifadə etməyə çalışırlar. Bütün “özgələrə qarşı onların öz xüsusi normativliyi mövcuddur. Lakin internatlarda yaşayan uşaqlar “öz” qrupları daxilində də çox zaman ayrılıb, təcrid olurlar; başqa uşaqlara qarşı aqressiv, hətta qəddar münasibət göstərilir

Demək olar ki, hər gün uşaq evlərinə müxtəlif insanlar gəlir (öz şəxsi təşəbbüsləri ilə və ya humanitar təşkilatlar xətti ilə); onlar uşaqlara hədiyyələr gətirir, gülümsəyir, xoş sözlər deyib gedirlər. Uşaqlar artıq adət edirlər ki, hamı gedir və böyük əksəriyyət bir daha qayıtmır. Buna görə də çalışırlar heç kimə bağlanmasınlar. Onlar heç kimə etibar etmirlər. Zahirən mehriban və səmimi görünsələr də, əslində çox qapalıdırlar, özləri barədə məlumat verməyi, daxili aləmlərini açmağı sevmirlər. Emosional cəhətdən təminsizlik narahatlığa, həyacana və stressə səbəb olur. Bir tərəfdən insanlarla onların arasında yaranmış sipəri və daxili boşluğu aradan qaldırmaq istəyi, diqqət, məhəbbət və qayğı arzusu, digər tərəfdən səmimi münasibət, bağlılıq yaratmaqda acizlik. Uşaqların bir qismi xoş keçmişlə yaşamağı, xəyallara, uydurmalara, fantaziyalara dalmağı daha üstün tuturdular. Tədqiqatda iştirak edən bütün uşaqlarda ev şəraitinin emosional hərarətinə, mehriban münasibətə ehtiyac duyulurdu. Eyni zamanda, həyacan, müdafiəsizlik, məzlumluq, düşmənçilik, və ədavət hissi, aqressiya müşahidə olunurdu. Bir neçə kəlmə də istərdim ailədən kənar böyüyən uşaqların digər qrupu küçədə yaşayan uşaqlar barədə danışaq. Uşaqların küçədə yaşayıb və işləmələrinin əsas səbəbləri aşağıdakılardır: işsizlik və maddi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

çətinliklərlə bağlı miqrasiya (44%), müharibə şəraiti ilə əlaqədar qaçqınlıq və məcburi köçkünlük (34%), valideynlərin xəstəliyi, ölümü, boşanması, həbsə düşməsi, alkoqola meylliliyi, evsizlik kimi problemlərlə bağlı (22%).

“Küçə uşaqları” probleminin bütün dünya səviyyəsində ümumi mənbə və səbəblərə malik olması ilə bərabər konkret region və ölkələr üçün spesifik məqamlar da mövcuddur. Tədqiqatçıların gəldikləri nəticələrə görə küçə uşaqları fenomenindəki regional və ölkə fərqlərinin yaranması məhz sosial səviyyə ilə əlaqədardır:

Ağır maddi şərait. İqtisadi böhran

Valideynlərin alkoqola meyillilik

Regional hərbi konfliktlər. Qaçqın və məcburi köçkünlərin kütləvi axını

Sadalanan bu sosio-iqtisadi və siyasi amillərin “küçə uşaqları” hadisəsi ilə birbaşa əlaqəsi danılmazdır. Sosio-iqtisadi təbiətə malik obyektiv faktorlarla yanaşı psixoloji və pedaqoji xarakter daşıyan subyektiv faktorların da “küçə uşaqları”nın hadisə kimi reallaşmasında səbəbverici rolunu qeyd olunur. Məsələn, ailədaxili zorakılıq tez-tez rast gəlinən səbəblərdəndir.

Aşağı iddia səviyyəsi və imkanlarına malik olaraq, “küçə uşaqları” çətinliklərlə və problemlərlə qarşılaşarkən passivlik nümayiş etdirməyə meylli olurlar. Daxili rahatlıq vəziyyəti problemdən qaçış və özünə bəraət qazandırma vasitəsilə saxlanılır.

“Küçə uşaqları” yalnız sosial baxımsızlıq səbəbindən deyil, həm də anadangəlmə aşağı intellektə görə kifayət qədər aşağı intellektual və yaradıcı potensiala malik olurlar.

Əxlaq normativləri onlar tərəfdən daha çox “qorxu” səviyyəsində həyata keçirilir: cəzalandırılmaq qorxusundan, xüsusən də polis tərəfindən, bu uşaqlar ümümqəbul olunmuş normativlərə riayət edirlər.

Bu uşaqlarda şəxsiyyətin inkişaf perspektivləri, demək olar ki, yoxdur: aşağı intellekt səviyyəsinə, aşağı iddia səviyyəsinə malik olmaqla, ideal və qəhrəmanların olmadığı halda, əsasən yaxın ətrafdakılara bələdləşməklə yüksəlmək, dəyişmək və daha yaxşı olmaq mümkün deyil. İddialarının aşağı səviyyəsi onların ideal və qəhrəman barədə təsəvvürlərində əks olunur. Çoxlarında ideal və qəhrəmanlar yaxın ətrafdan olan insanlardır. Bu isə romantizm, yüksək ideallar, maksimalizm, qətiyyətlilik, qərarlılıq xarakterik olan yeniyetmələr və gənclər üçün tipik deyil. “Küçə uşaqları”nın sadaladığı şəxsiyyət keyfiyyətləri arasında iradi keyfiyyətləri yoxdur.

Qərībā səslənsədə, əksəriyyətdə emosional vəziyyət tamamilə qənaətbəxşdir: gələcəyə optimizmlə baxırlar. Bu cür vəziyyət, bir tərəfdən, özünə və baş verənlərə qeyri-tənqidi münasibətin, öz mövqeyini və situasiyanın dərk olunma səviyyəsinin aşağı olmasının nəticəsidir. Digər tərəfdən, başqa, daha yaxşı həyat təcrübəsinin olmamasının nəticəsidir.

“Küçə uşaqları”nın professional sahədə də iddia səviyyələri kifayət qədər aşağıdır: kim olacaqları onlar üçün fərq etmir, təki pul qazansınlar. Onların çoxunun professional meyili onların hazırkı anda məşğul olduqlarından kənara çıxmır (xırda ticarət, çayxanalarda işləmək, təmir işləri və s.)

“Küçə uşaqları” düzgün informasiya sahədən çıxarılmışlar. Bu uşaqların əksəriyyəti televiziya verilişlərinə baxırlar (94%). Onlar məktəbdə oxumur: demək olar ki, 1/3 tamamilə savadsızdır (oxumağı və yazmağı bacarmırlar və yaxud bunu çətinliklə edirlər), yəni “küçə uşaqları” normal informasiya mənbələrindən onlar üçün vacib olan informasiyanı almaq imkanından məhrumdurlar. Bütün bunlar onlarda

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

informasiya tələbatının azalmasına səbəb olur və informasoin qapalılığa gətirib xarır, bu da öz növbəsində adapta- siyanın ümumi səviyyəsini azaldır, yalnız onları sosial dibo, alta “adaptasiya etdirir”.

Həyat prinsipləri hal-hazırkı təbii tələbatlarla müəyyən olunan, passiv, simasız kütləni ifadə edən, aşağı səviyyədə özünü və dünyanı dərk edən “küçə uşaqları” öz-özlüyündə cəmiyyət üçün təhlükə yaratmır, lakin digər insanlar (dini missionerlər, siyasi liderlər, asosial qruplar

və s.) tərəfindən istifadə oluna bilər. Sonda qeyd etmək istərdim ki, postsovet ölkəsi olan Azərbaycan cəmiyyətində də “küçə uşaqları” sosial problemlər sırasında ağırlığına görə xüsusi yeri olan bir problemdir. Əhalinin mənəvi tükənməsinin və yoxsulluğunun bariz təzahürlərindən olan bu məsələ özünə qarşı daha artıq diqqətin yetirilməsini tələb edir.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. Боулби Дж. Детям любовь и заботу.// Лишенные родительского попечительства. Хрестоматия. – под ред. В.С.Мухина. – М.,1991
2. Меджидова С.М. “Уличные дети” социологический и психо- логический портрет» -Баку, 2003
3. Мухина В.С. “Дети детских домов и школ-интернатов о себе” //Лишенные родительского попечительства. Хрестоматия. – под ред. В.С.Мухина. – М.,1991
4. Фрейд А. Разлука с матерью.// Лишенные родительского попечительства. Хрестоматия. – под ред. В.С.Мухина. – М.,1991

TƏHSİL İNNOVASIYALARI BANKININ FORMALAŞMASI

Şükürov Niyameddin Soltan oğlu
Turan Akademiyasının prezidenti
Adnan Menderes Universitetinin masteri
niyameddin-sukurov@mail.ru

Yeniliklərin tətbiqini idarə etmək üçün innovasiyalar bankı yaradılmalıdır. Bu məqsədlə innovator hər bir yeniliyə dair xüsusi formada blank hazırlamalıdır. Tərtib edilən blank bu bölmələri əhatə etməlidir. Problem. Ənənəvi təlim-tərbiyə praktikasının hansı ziddiyyətlər səbəbindən yenisi ilə əvəzlənməsinə ehtiyac olduğu müəyyən edilməlidir (yəni, innovasiya hansı zərurətdən yaranır. İnnovasiyanın, yeniliyin məqsədi.

- Məqsədi konkret , dəqiq ifadə etmək üçün problemin ikinci hissəsinə

diqqət yetirmək lazımdır. Bilinməlidir ki, işin sonunda nə əldə edilməlidir.

- İnnovasiyanın, yeniliyin mahiyyəti. Məqsədə çatmaq üçün həlli zəruri olan, qarşılıqlı əlaqəli vəzifələr kompleksi müfəssəl təsvir edilməlidir.

- Yeniliyin tətbiqinin proqnozlaşdırılan nəticələri. Proqnozlaşdırılan nəticə əldə edilməli olan nailiyyətin konkret göstəricilərini əks etdirməlidir: mümkün müsbət nəticələr, mümkün itkilər, risklər, neqativ nəticələr, onların aradan qaldırılması yolları.

- Biliklärin tətbiq sahələrində görə innovasiyaların təsnifatı. Yeniliyin hansı bilik sahələrində aid problemləri həll etdiyi xüsusi göstərilməlidir.

- İnnovator. Məlumat-blankda innovasiyanı kimin tətbiq etdiyi barədə xüsusi qeyd olmalıdır. Bu innovasiyaya nəzərən innovatorun kim olduğu - müəllif, istifadəçi, təşviq edən və s. kimi məlumat qeyd edilməlidir. Yeniliyin hansı mərhələləri keçməsi göstərilməlidir:

1. ideyanın formalaşması;
2. məqsədin müəyyənəlməsi;
3. innovasiyanın hazırlanması;
4. təcrübi sınaq və eksperiment;
5. innovasiyanın yayılması;
6. mövcud struktur çərçivəsində innovasiyanın reallaşması.

Yenilik eksperimental sınaqdan keçmişdir. Tədris ili ərzində və sonrakı müddətdə neçə dəfə sınaqdan keçməsi göstərilir. Təhsil innovasiyaları bankı yaradıldıqdan sonra innovation fəaliyyətin ekspertizası, innovasiya proseslərinə nəzarət, təhlil və tənzimləmə məsələləri həll edilməli, pedaqoji kollektivin innovation potensialının inkişafı şərtləri müəyyənəlməlidir. Təhsil müəssisəsi üçün müasir innovasiya prosesləri, innovasiyaların idarə edilməsi kifayət qədər mürəkkəbdir, bu səbəbdən innovasiyalar sahəsində səriştəli məsləhət xidmətlərinə ehtiyac var (təəssüf ki, ölkəmizdə təhsil innovasiyaları, ümumən təhsil xidmətləri sahəsində konsaltinq şirkətləri yoxdur, yəqin ki, səriştəli məsləhətə ehtiyac olmayıb). Bu prosesdə məqsədi təyinetmə, təhlil, planuayğun addımlar, pedaqoji texnologiyalar, yeniliyin təşkili, ekspert nəzarəti, bir sözlə, innovation idarəetmənin bütün elementləri iştirak edir. Çalışmaq lazımdır ki, daha çox özünənəzarət və özünütənzimləmə elementləri olsun, nəinki kənardan tənzimləmə. İnnovasiya proseslərini idarə edərək son nəticədə kollektivin inkişafını idarə etmək mümkündür. Hər bir innovation

proses ehtimallı xarakter daşıyır. İnnovasiyaların nəticəsini proqnozlaşdırmaq asan deyil, risk dərəcəsi yüksəkdir. Layihələndirmə və modelləşdirmə mərhələsində bir çox səhvlərdən xilas olmaq üçün yeniliyin analitik əsaslandırılması və innovation sınaq proqramının tərtib edilməsi məqsədəuyğundur. Innovation sınaq proqramını eksperimenti həyata keçirən fərd (layihə qrupu) hazırlayır. Bu proqram daha sonra ekspertlər tərəfindən təhlil edilməlidir. Innovation sınaq proqramına verilən rəyə, əslində yeniliyin tətbiqinə dair rəy kimi də baxmaq olar. Rəydə bu məsələlər öz konkret əksini tapmalıdır: proqramın məzmununun tamlığı, onun hissələrinin və bloklarının struktur əlaqələri və ardıcılığı, məntiqliyi, konstruktivliyi, səhvlər, nöqsanlar, çatışmazlıqlar, əsaslandırılmış təkliflər və proqrama əlavələr, yekun ekspert rəyi (rəydə birmənalı olaraq bildirilir ki, yenilik təklif edilən variantda tətbiq edilə bilər, yoxsa bütün nöqsanlar və səhvlər bir daha yenidən işlənilməlidir). (1).

Təhsil müəssisəsinin innovasiya fəaliyyəti proqramı müəyyənəldikdən və əsas gözlənilən nəticələr proqnozlaşdırıldıqdan sonra müəssisənin rəhbərləri təşəbbüs qrupu ilə birgə məqsədli kompleks proqram hazırlaya bilər. Bu proqram təşkilati tədbirlərdən və innovasiyaların reallaşdırılması mərhələlərindən ibarət olacaqdır. Müasir təhsildə gedən global proseslərin səciyyəvi xüsusiyyəti onun fasiləsiz modernləşməsidir. Təhsildə modernləşmənin əsas məqsədi bu gün reallaşan kütləvi təhsil şəraitində yüksək keyfiyyətə nail olmaqdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təhsil sistemləri global tendensiyalara uyğun inkişaf edir. Global tendensiyalar isə dünyanın yeni inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Bu məqsədlə bir çox ölkələrdə müvafiq təhsil strategiyaları və inkişaf proqramları hazırlanmış, hazırda icra edilməkdədirlər. Bu

gün təhsildə strateji yanaşma digər fəaliyyət sahələrinə nisbətən vacibdir. Bu yaxınlarda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamla "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası" təsdiq olunmuşdur. Hesab edirik ki, bu strategiyanın icrası innovativ ideyalar əsasında milli təhsilin inkişafına dəstək verəcək. (2)

Müasir zamanda innovasiyaların yaranmasına səbəb olan müəyyən tendensiylər var:

- * tədris prosesinin humanistləşməsi;
- * uşaqların təhsilləri və gənc nəslin inkişafı keyfiyyətinə verilən yüksək tələblər;

- * mədəni-mənəvi dəyərlərə yönəlmə;

- * təhsil müəssisələri arasında rəqabətçilik münasibətləri. Hər bir təhsil müəssisəsi yeniləşmə prosesində 3 mərhələdən keçir:

- * təşəkkül (yeni təhsil müəssisəsinin, yeni kollektivin yaranması və ya kollektivin böyük hissəsinin təzələnməsi mərhələsi);

- * fəaliyyət - təlim-tərbiyə prosesinin ənənəvi, stabil proqram və pedaqoji texnologiyalar əsasında işinin təşkili mərhələsi. (2)

- * inkişaf (təlim-tərbiyənin köhnə məzmunu və mövcud pedaqoji texnologiyalar yeni sosial-iqtisadi tələblərə cavab vermədiyindən yeni məzmun, forma və texnologiyaların yaradılması və tətbiqi mərhələsi).

İnkişafda olan təhsil müəssisələri ənənəvi, stabil formatda işləyən təhsil

müəssisələrindən fərqlənir. Bu fərqlər özünü idarəetmədə də göstərir. Ənənəvi iş rejimində müsbət nəticə verən pedaqoji texnologiyalar bəzi hallarda yeni-innovasion iş rejimində arzu olunan nəticələr verməyə bilər. Təhsil müəssisələrində innovation fəaliyyətin əsas subyekti müəllim, idarəetmə obyektı isə təlim-tərbiyə prosesidir. İnkişaf etmiş təhsil müəssisələrində idarəetmənin predmeti təhsilin məqsədi, məzmunu, metod və formalarıdır. Praktik olaraq, hər bir innovation təhsil prosesinin obyektı təhsilənlərdir. Tədqiqatçıların və təhsil müəssisəsi rəhbərlərinin əsas vəzifəsi təhsilin proqnozlaşdırılan nəticələrinə maksimum yaxınlaşmaqdır. Ona görə təhsil müəssisəsində tətbiq edilən hər bir innovasiya prosesi idarə edilməlidir.

Hər bir innovasiya, yenilik, yeniliyin tətbiqi öz inkişafı prosesində müəyyən mərhələlər keçir: ideyanın yaranması, məqsədin formalaşması, yeni ideyanın konkretləşməsi (formalaşması), yeniliyin reallaşdırılması, yayılması, yeniliyin "adiləşməsi", "köhnəlməsi".

Innovation rejimində təlim-tərbiyə prosesinin bütün iştirakçılarının - müəllim və şagirdlərin fəal şəxsi özünütəyin prosesi gedir. Bu, insanların qarşılıqlı münasibətlərinin xarakterində öz əksini tapır. Innovationların həyat mərhələləri yeniliyi qəbul edən kollektivin inkişaf mərhələləri ilə sıx bağlıdır.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Bakı, 2013.
2. Əlizadə Ə.Ə., Əlizadə H.Ə. (2010). Pedaqoji psixologiya. Bakı, ADPU.
3. İlyasov M.İ. (2018). Pedaqoji peşəkarlıq və müəllim səriştəliliyinin müasir problemləri. Bakı, Elm və təhsil

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA TƏHSİLİN İNKİŞAFI ÜZRƏ DÖVLƏT
STRATEGİYASI: TƏHSİL SEKTÖRUND
İNNOVASIYA FƏALİYYƏTİ**

**Babayeva-Şükürova Fərahilə Fazil - Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Qafqazşünaslıq İnstitutu, Şimali Qafqaz şöbəsinin elmi işçisi. fereh@mail.ru
ORCID: 0000-0002-4900-5166**

Müasir təhsildə gedən qlobal proseslərin səciyyəvi xüsusiyyəti onun fasiləsiz modernləşməsidir. Təhsildə modernləşmənin əsas məqsədi bu gün reallaşan kütləvi təhsil şəraitində yüksək keyfiyyətə nail olmaqdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təhsil sistemləri qlobal tendensiyalara uyğun inkişaf edir. Qlobal tendensiyalar isə dünyanın yeni inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Bu məqsədlə bir çox ölkələrdə müvafiq təhsil strategiyaları və inkişaf proqramları hazırlanmış, hazırda icra edilməkdədirlər.

Bu gün təhsildə strateji yanaşma digər fəaliyyət sahələrinə nisbətən vacibdir. Bu yaxınlarda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin imzaladığı sərəncamla "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası" təsdiq olunmuşdur. Hesab edirik ki, bu strategiyanın icrası innovativ ideyalar əsasında milli təhsilin inkişafına dəstək verəcək. Müasir zamanda innovasiyaların yaranmasına səbəb olan müəyyən tendensiyalar var:

- tədris prosesinin humanistləşməsi;
- uşaqların təhsilləri və gənc nəslin inkişafı keyfiyyətinə verilən yüksək tələblər;

- mədəni-mənəvi dəyərlərə yönəlmə;

- təhsil müəssisələri arasında rəqabətliklik münasibətləri. Innovasiyaların idarə edilməsi hər bir təhsil müəssisəsi yeniləşmə prosesində 3 mərhələdən keçir:

- təşəkkül (yeni təhsil müəssisəsinin, yeni kollektivin yaranması və ya kollektivin böyük hissəsinin təzələnməsi mərhələsi);

- fəaliyyət (təlim-tərbiyə prosesinin ənənəvi, stabil proqram və pedaqoji texnologiyalar əsasında işinin təşkili mərhələsi);

- inkişaf (təlim-tərbiyənin köhnə məzmunu və mövcud pedaqoji texnologiyalar yeni sosial-iqtisadi tələblərə cavab vermədiyindən yeni məzmun, forma və texnologiyaların yaradılması və tətbiqi mərhələsi). İnkişafda olan təhsil müəssisələri ənənəvi, stabil formatda işləyən təhsil müəssisələrindən fərqlənir. Bu fərqlər özünü idarəetmədə də göstərir. Ənənəvi iş rejimində müsbət nəticə verən pedaqoji texnologiyalar bəzi hallarda yeni-innovation iş rejimində arzu olunan nəticələr verməyə bilər.

Təhsil müəssisələrində innovation fəaliyyətin əsas subyekti müəllim, idarəetmə obyektı isə təlim-tərbiyə prosesidir. İnkişaf etmiş təhsil müəssisələrində idarəetmənin predmeti

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

təhsilin məqsədi, məzmunu, metod və formalarıdır. Praktiki olaraq, hər bir innovasiya təhsil prosesinin obyektidir. Təhsilalanlardır. Tədqiqatçıların və təhsil müəssisəsi rəhbərlərinin əsas vəzifəsi təhsilin proqnozlaşdırılan nəticələrinə maksimum yaxınlaşmaqdır. Ona görə təhsil müəssisəsində tətbiq edilən hər bir innovasiya prosesi idarə edilməlidir.

Hər bir innovasiya, yenilik, yeniliyin tətbiqi öz inkişafı prosesində müəyyən mərhələlər keçir: ideyanın yaranması, məqsədin formalaşması, yeni ideyanın konkretləşməsi (formalaşması), yeniliyin reallaşdırılması, yayılması, yeniliyin "adiləşməsi", "köhnəlməsi". Innovasiya rejimində təlim-təربiyə

prosesinin bütün iştirakçılarının - müəllim və şagirdlərin fəal şəxsi özünüdərin prosesi gədir. Bu, insanların qarşılıqlı münasibətlərinin xarakterində öz əksini tapır. İnnovasiyaların həyat mərhələləri yeniliyi qəbul edən kollektivin inkişaf mərhələləri ilə sıx bağlıdır.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AKMELOGIK KOMPETENTLILIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI

Nabiyev Elyor Baxtiyorovich

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti dekani

Safayeva Diyora Hamid qizi

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti o'qituvchisi

Bugungi kun fani barcha sohalarda o'zining innovatsiyaviy g'oyalari va keng qamrovli faoliyati zahirida rivojlanib bormoqda. Global makonda boshqaruv va rahbar kadrlarni tanlash, uning salohiyati va kompetensiyasidan oqilona foydalanish alohida ilmiy nazariy ishlanmalar talab qilmoqda. Zamonaviy fanda endilikda insonning tarkibiy qismlarini boshqarishga ixtisoslashgan yondashuvlarni vujudga kelayotganligi, siyosiy tashkilot yoki siyosiy tizim elementi sifatida rahbar kadrlarni shakllantirish muammosi bugun ham o'z dolzarbligi yo'qotmaganligini ko'rsatadi. Shu ma'noda, biror obyektning boshqarishda faqatgina uning xodimlarining psixologik yoki ijtimoiy holatini aniqlash orqali maqsadga erishish mumkin emas. Tashkilotning maqsadi, boshqaruv strukturasi va

uni amalga oshiruvchi boshqaruv faoliyatini ham tadqiq etish samarali natijalar beradi. Boshqacha aytganda, gap murakkab boshqaruv munosabatlarini psixologik nuqtai nazardan tahlil qilish haqida ketmoqda. Agar oddiy boshqaruv munosabatlarini ya'ni subyekt va obyekt o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganilsa, natija doimo bir tomonlama mahalliy va vaqtinchalik natija taqdim etadi. Tashkilotning samarali faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishi uchun "subyekt-subyekt" paradigmasi orqali boshqarishni amalga oshirishni talab etadi. Bunda barcha tashkilot ishchilarining qiziqishlari va yuqori ijodkorligi kelishuvchanlik sharoitida yaratilishi kerak bo'ladi. Bunday yondashuvda nafaqat tashkilotning ishchilari balki xabarlar oldiga ham majburiyatlar qo'yiladi. Bu talablarda,

birinchi navbatda, rahbariyatning uslubi kadrlar siyosati va ishiga qaratilgan ishlarni bajarilishi qaratilgan bo'ladi. Kadrlar siyosati va ishini amalga oshirish boshqaruvchi faoliyatining uning tarkibiy qismlarini moxirona boshqarishga asoslangan bo'lishi kerak. Biroq, ushbu yondashuvning amalda tadbiiq etilishi, o'ziga xos nazariy va amaliy tadqiqotlarni talab qiladi. Raxbarning boshqaruvchilik funksiyasi boshqaruvchilik rolini tadbiiq etar ekanmiz, uning kadrlarni tanlashi va o'z o'rniga qo'ya olishi bilan bog'liq faoliyatiga e'tibor qaratamiz. Kadrlar siyosatini amalga oshirishda asosan, uch bosqichdagi funksiyalarni ko'rib chiqish kerak bo'ladi. Kadrlar faoliyatini tizimli tahlil qilish, kadrlarning o'z ish faoliyati nuqtai nazardan alohida texnologiyaviy tavsifini berish va kadrlarning psixologik holatini hamda imkoniyatlarini hisobga olish dolzarb masalalar hisoblanadi. Haqiqatdan ham bu yondashuvda, boshqaruvchi funksiyalarini aniqlash va uning ijtimoiy rolini belgilash, kadrlar siyosatidagi faoliyati, xususan, xodimlarni tanlash, joylashtirish, ularning kasbiy tayyorlarligini ko'rib chiqish boshqaruv samadorligini oshiradi. Zero, bu strukturaviy-funksional yondashuvdan kelib chikgan bulib, ijtimoiy xayotda rollar va mavkellar pogonasimon tashkiliy tizimidan kelib chikgan. Dauntoun - «Siyosiy yetakchilik - jamiyatdagi holat bo'lib, uni egallagan shaxsning ayrim yoki jamiyat barcha a'zolarining jamoaviy hulq- atvorni yo'naltirish yoki tashkil etish qobiliyati bilan tavsiflaydi»[1]

Boshqaruv samadorligini oshishida keyingi yondashuv boshqaruv faoliyatining subyektiv omillarini ya'ni chuqur psixologik mazmunini e'tiborga olish kerakliga bog'liq. Bu faoliyat sirasiga shaxsiy-kasbiy fazilatlarini aniqlash, kasbiy kompetentlik, xodimlarda yuqori mehnatga motivatsiyani shakllantira olish, boshqaruv jamoasini yarata olish qobiliyatiga ega

bo'lish bilan bog'liq. Boshqaruv amaliyoti va uni psixologik tahlil qilish jarayoni ko'rsatadiki, kadrlar ishini samarali boshqarish uchun kadrlar strategiyasi yoki tashkilot siyosatini amalga oshirishdan tashqari, boshqarish qobiliyati va resurslariga mos kadrlar ishini o'ziga xosligini bilish va undan samarali foydalanish ilmini egallashni talab etadi. Qolaversa, bu shaxsiy – kasbiy mahorat, boshqaruv faoliyatini samadorligini oshiradi. Boshqacha aytganda, raxbar yuqori darajadagi bugungi kun talablariga muvofiq keluvchi kasbiy kompetentlikni egallagan bo'lish kerak. Kadrlar ishini samarali boshqarish menejerning kasbiy mahoratining muhim tavsifidir, shuning uchun bu muammo psixologik-akmeologik masaladir. Bunda xislatlar nazariyasi alohida qiymatga ega. Uning asoschilaridan biri E.Bogardis - a'lo darajadagi intellektual iste'dodlar shaxsga ertami kechmi yetakchilikka olib keluvchi ko'zga ko'ringan mavqeni beradi[2]-degan fikri diqqatga sazovor. Kadrlar siyosati yana bir muhim jihatini undan o'zgarishlar ya'ni miqdoriy va sifatiy jihatlarini ham hisobga olish kerak. Unda to'g'ridan to'g'ri almashtirish, joyini almashtirish yoki to'ldiruvchanlik tamoyillaridan foydalanish mumkin. [3] Vaziyatlar tamoyili - yetakchining nisbiyligi va turlichaligidan kelib chiqadi. Yetakchi ma'lum bir funksiyasidir. R.Stogdil yozishicha «Yetakchining qandaydir ijtimoiy vaziyatlarda kishilar o'rtasida mavjud bo'luvchi aloqalardir, bir vaziyatda yetakchi bo'lgan kishilar boshqa vaziyatlarda ham shunday bo'la olmaydi».[4] Vaziyatlarda liderlik sifatleri nisbiydir. Bir odam yetakchilik xislatlarini - mitinglarda , boshqasi-kundalik siyosiy tashkilotchilik ishlarida, uchinchisi-shaxslararo muloqotda namoyon bo'ladi.

Tashkilot rahbarleri asosiy e'tiborni kadrlar bilimi, saloxiyati va qobiliyatiga qaratadi. Berilgan xususiyatlarni solishtiradigan bo'lsak, faoliyatga

asoslangan kadrlar siyosati ko'proq akmeologik xarakter kasb etadi. Xodimlar bilan ishlash va xodimlarni boshqarish kadrlar bilan ishlash jarayonida amalga oshadi. Kadrlar bilan ishlash tizimida kadrlar siyosatini amalga oshirish asosida kadrlar munosabatlari shakllantiriladi. [7] Kadrlar bilan munosabatda kadrlarning psixologik xususiyatlarini xisobga olish kerak bo'ladi. Shuning uchun ham kadrlar bilan psixologik ishlarni amalga oshirish kerak bo'ladi. (psixologik va ijtimoiy-psixologik tashxis, prognozlashtirish, xodimlardagi ruxiy kechinmalarning o'zgarishini doimiy monitoringi, kadrlarlarni motivatsiyaga ta'siri, ularning qadriyatini mo'ljallarini aniqlash va xokazo). Faol kadrlar siyosatiga yo'naltirilgan holda tashkilot kadrlar salohiyatini kuchaytirishga e'tibor qaratish, kadrlar bilan o'zaro munosabatga kirishishda "subyekt-subyekt" munosabatida faoliyat yuritilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Kadrlar siyosatining muhim qismi "kadrlar zahirasi"ni shakllantirish hisoblanadi. Kadrlar zaxirasi tashkilot xodimlarining imkoniy, faol va tayyorlangan qismi

xisoblanadi. Shuning uchun uning imkoniyatlari va qobiliyatini aniqlash, o'z o'rnini qo'ya olish va albatta, psixologik jihatdan tayyorlash zarur. Ularni keyinroq yuqori lavozimlarga qo'yish mumkin bo'ladi. Shunday qilib, kadrlar zahirasi katta salohiyatga ega, kasbiy yutuqlar uchun yaxshi imkoniyatga ega bo'ladi. Shuning uchun samarali shtat birligini shakllantirish uchun har bir tashkilotda psixolog maslahatchi zaruriyati tug'iladi. Kadrlar resursidan oqilona foydalanish, salohiyat, kompetentlik va qobiliyatni aniqlashda psixolog kadrlar ishi muxim sanaladi.

Umuman olganda, raxbar xodimlarni boshqarish va shakllantirish o'z o'rnida xizmatchi ishchilarni boshqarish bilan bog'liq faoliyatni talab qiladi. Yuqorida ko'rib chiqilgan masalalar ayni paytda psixologik va akmeologik mazmunga ega bo'lib, ularning bilimli kadrlar malakasini oshirish professional raxbarlarni saralash, raxbarlik lavozimiga tayinlash uchun puxta ishlab chiqilgan dasturlar talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dawnton J, Rebel Jr. lidership; Commintment and charisma in the Revolutionary process. New York; London 1972. P. 15.
2. Bogardus. Liders and Leadership. New York, 1934. P. 138.
3. Bass.B.M.Stogdill's Handbook on Leadership. New York, 1981.P.67.
4. Абрамова М. Практическая психология. Учебное пособие. Москва: Мысль.2003 г.
5. Маклаков А.Г. Общая психология. Учебное пособие. СПб: Питер 2003 г.

ABU NASR FAROBIYNING TA'LIM-TARBIYA OID PEDOGOGIK QARASHLARI

D.Nafasov - UrDPI "Pedagogika" kafedrasi mudiri

D.R.Ravshanbekova - Pedagogika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Abu Nasr Farobiy (873-950) ri-yoziyot, falakiyot, tabobat, musiqa, mantiq, falsafa, tilshunoshlik va adabiyot sohalarida ijod etgan. U 160 dan ortiq asar yozib, o'rta asr ilm-fanga ulkan xissa qo'shgan. Muta-fakkirning ilm-fan oldidagi ulkan xizmatlaridan yana biri bu - uning yunon olim-larining asarlarini shahraganligi va ularni yangi g'oyalar bilan boyitilganligidir. Farobiyning ta'lim – tarbiyaga oid qarashlari in-sonparvarlik g'oyalari alohida o'rin tutadi. Farobiy Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari faylasuflari orasida birinchi bo'lib, jamiyat-ning kelib chiqishi, uning maqsad va vazifa-lari haqidagi ta'limotni ishlab chiqdi. O'rta asr sharoitida jamiyat tabiiy ravishda kelib chiqqanligini, inson faqat boshqalar yordamida hayot qiyinchiliklariga qarshi kurasha olishi mumkinligini asoslab berdi.

"Ta'lim degan so'z insonga o'qitish, uchun zarur bo'lgan amaliy malakalar", - deydi olim. Yunon faylasuflarining asarlariga ko'plab sharhlar bitganligi uchun "Sharq Arastusi" nomi bilan shuhrat top-gan. Farobiy: "Inson kamolatga ta'lim – tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish orqali er-ishish mumkin", - deydi[1]. Tarbiya insonni go'zal xulq egasi ekanligini ko'rsatib beruvchi oynadir. Farobiy har bir shaxs o'z ixtiyoriga binoan faoliyat ko'rsatib, o'z baxtini o'zi yaratishini taqdirini o'zi hal et-ishi mumkinligini ilgari suradi. Uning fikricha ta'lim va tarbiya, aqliy tomondan ham axloqiy tomondan ham yetuk insonni tarbiyalashga qodir deb o'ylaydi. Farobiy insonning ma'naviy hayotida, asosan, uning ikki tomoniga: aql-idrok ongiga va axloqiga e'tibor beradi. Shuning uchun ta'lim-tarbiya uning fikricha aqliy tomondan ham,

axloqiy tomondan ham yetuk qilib yet-ishtirishga qaratilmog'i lozim. Ta'lim-tarbiya jarayonida nazariy bilim bilan ama-liy harakat, odatiy malaka, faoliyat birlashib boradi, yetuklik shu birlashuvning dara-jasiga qarab yuzaga keladi.

Farobiy tarbiya berish usullari haqida shunday yozadi: birinchi usul: qanoatbaxsh so'zlar, chorlovchi, ilhomlan-tiruvchi so'zlar yordamida odat hosil qi-linadi va malakalar vujudga keltiriladi, odamdagi g'ayrat, kasbga intilish harakatga aylantiriladi. Ikkinchi usul: majbur etish yo'lidir. Bu usul majburiy ravishda tarbiya-lanuvchilarni tarbiyalashdir. Farobiy o'z qa-rashlarida insonning aqliy va axloqiy ji-hatlariga alohida e'tiborini qaratadi va u "Fozil odamlar shahri" asarida o'n ikki tug'ma xislatni birlashtirgan kishigina ax-loqli inson bo'la olishini ta'kidlaydi. Bular quyidagilar: "Birinchidan bunday odamn-ing barcha a'zolari mukammal taraqqiy etgan, sog'lom bo'lish lozim; ikkinchidan, tez fahm so'zlovchining maqsadini tez payqay oladigan bo'lsin; uchinchidan, xo-tirasi juda kuchli va mustahkam bo'lsin; to'rtinchidan, zehni tez va o'tkir bo'lsin; beshinchidan, nutqi ravon, fikri teran, mu-lohazalarini yorqin bayon eta olsin; oltinchidan, bilish va o'rganishga ishtiyoqi baland bo'lib bilimlarini charchashni sez-masdan o'zlashtira olsin; yettinchidan, nafsini tiya oladigan, qimor o'yinlaridan jirkanadigan bo'lsin; sakkizinchidan haqiqatni sevadigan bo'lsin; to'qqizinchi-dan g'ururli va vijdonli bo'lsin, oliyjanob ishlarga intilsin; o'ninchi-dan, mol-dunyo yig'ishga berilmasin; o'n birinchidan, adolatli bo'lsin, odamlarni adolatga targ'ib

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

etadigan bo'lsin; o'n ikkinchidan, adolatli bo'lsin, ammo qaysar bo'lmasin, adolat oldida qaysarlik qilib, o'zbilarmonlikka berilmasin, lekin har qanday adolatsizlik, pastkashlik oldida lafzli bo'lsin, o'zi zarur deb bilgan narsasini amalga oshirishda qat'iylilik ko'rsatsin, qo'rqmas, jasur bo'lsin, qo'rqish va ojizlikni bilmasin"[3].

Farobiyning yozishicha, haqiqiy baxtga erishish uchun harakat qiluvchi, o'zaro yordam qiluvchi, xalqini birlashtirgan shahar — fozil shahar hisoblanadi. Baxtga erishish maqsadida o'zaro yordam bergan va birlashgan kishilar fazilatli jamoa bo'ladi. Farobiy fikriga ko'ra, davlatni idora etuvchi shaxs o'zining fazilat va xulq-

odobi bilan ajralib turishi, xususan u 6 ta xislatni egallagan bo'lishi, ya'ni adolatli va dono bo'lishi, boshqalarga g'amxo'rlik qilishi, qonunlarga to'la rioya etishi va qonunlarni yarata olishi, kelgusini oldindan ko'ra bilishi kerak[2]. Farobiyning talqinicha, fozil shaharlar yuqori madaniyatli bo'ladi. Unda yashaydigan xalq o'zi istagan kasb-hunarni egallaydi. Bunday jamiyatda to'la erkinlik va teng huquqlik hukm suradi. Farobiyning fozil jamoa haqidagi ta'limoti uning axloqiy kamolot va baxt-saodatga erishuv hamda insonparvarlik g'oyalari bilan chambarchas bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Xayrullayev M. "Uyg'onish davri va Sharq mutafakkiri"
2. Hoshimov K. Nishonova S Pedagogika tarixi. Darslik -T: O'qituvchi, 2005 yil.
3. Abdukhamidov I., Tojiboyev U. OBJECTIVE REASONS OF THE MIGRATION PROCESS IN THE FERGHANA ECONOMIC REGION. EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues ISSN: 2321-6247. Volume: 8. Issue: 5. December 2020, 16-19.

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA TUSHUNCHASINING FANGA KIRIB KELISHI

D.Sh.Nafasov - Urganch davlat pedagogika instituti dotsenti

Menglibaeva Sayyora Sadulla qizi - Urganch davlat pedagogika instituti magistranti

Yangi o'zbek davlatchiligining tamal toshi qo'yilyapti: ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, mafkuraviy sohalarda tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim-tarbiya sohasining isloh qilinishi pedagogika fanini fivojlantirish uchun qulay imkoniyatlar yaratib berdi. Endilikda kishilik jamiyati tomonidan uzoq yillar davomida yaratilgan tarbiya tajribalarini o'rganish va tadqiq qilish ishlari keng yo'lga qo'yildi.

Sho'rolar tuzumi davrida barcha ijtimoiy fanlar kabi pedagogika ham kommunistik mafkura qobig'i bilan o'ralgan,

uning rivojlanish me'yori cheklangan, ilg'or chet mamlakat g'oyalari esa burjua g'oyalari, deb tanqid qilinadi va rad etiladi. Holbuki har qanday g'oya ham o'zida ma'lum ijobiy jihatlarni mujassamlashtirishi mumkin, ularni amaliyotga joriy etish foydadan xoli emas edi. Jumladan, pedagogik texnologiya (PT) ham burjua didaktikasiga tegishli yo'nalish sifatida qarab kelindi va bu muammoni tadqiqot ob'ektiga aylantirishning iloji yo'q edi. Bugun mamlakatimiz istiqloli sharofati tufayli barcha fan sohasini rivojlangan davlatlarda

to'plangan tajribalar asosida tahlil qilish va yanada takomillashtirish imkoniyatlari mavjud. Umuminsoniy qadriyatlarni ijodiy o'rganish va hayotimizga tatbiq etish davri keldi. Milliy dasturda ta'kidlanganidek, yaqin kelajakda «kadrlar tayyorlash sohasidagi hamkorlikning xalqaro huquqiy bazasi yaratiladi, xalqaro hamkorlikning ustivor yo'nalishlari ro'yobga chiqariladi, xalqaro ta'lim tizimlari rivojlantiriladi».

30-yillarda «pedagogik texnika» tushunchasi maxsus adabiyotlarda paydo bo'ldi va u o'quv mashg'ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga yo'naltirilgan usul va vositalar yig'indisi sifatida qaraldi. Shuningdek, bu davrda PT deb o'quv va laboratoriya jihozlari bilan muomala qilishni uddalash, ko'rgazmali qurollardan foydalanish tushunildi. 40-50-yillarda o'quv jarayoniga o'qitishning texnik vositalarini joriy etish davri boshlandi. Ayniqsa kino, radio, nazorat vositalari, ulardan foydalanish metodikasi PTga tenglashtirildi. 60-yillarning o'rtalarida bu tushuncha mazmuni chet el pedagogik nashrlarda keng muhokamaga tortildi. 1961 yildan boshlab AQSHda «Pedagogik texnologiya» (Educational Technol-ogy), 1964 yildan Angliyada «Pedagogik texnologiya va dasturli ta'lim» (Technology and programmed Learning). Yaponiyada esa 1965 yildan «Pedagogik texnologiya» (Educational Technology) jurnallari chop etila boshlandi. 1971 yilda xudi shu nomli jurnal Italiyada chiqarila boshlandi. Misol uchun, 1967 yilda Angliyada 42 pedagogik texnologiya Milliy Kengashi (National council for Educational Technology) tashkil etildi va 1970 yildan boshlab «Pedagogik texnologiya jurnali» (Journal of Educational Technology) chiqa boshladi. AQSHning qator universitetlari va ilmiy markazlarida ham PT muammolariga jiddiy e'tibor berildi. 1971 yilda maxsus «Kommunikasiya va texnologiya Assosiasiya»si (Association for Educational Communications and Technology) faoliyat

ko'rsata boshladi. Hozirgi kunda bu tashkilotning barcha shtatlarda va Kanadada 50 dan ziyod filiallari ishlab turibdi.

Pedagogik texnologiya pedagogikaning mustaqil soxasi sifatida XIX-asrning 2- yarmida rivojlandi va fanga kirib keldi. Pedagogika fani differensiyalash jarayonida pedagogika fani tarkibidan alohida yo'nalish, mustaqil fan bo'lib ajralib chiqdi. Pedagogik texnologiya fani hozirda pedagogikaning mustaqil soxasi sifatida OTM.larida o'qitilib kelinadi. Pedagogik texnologiya fanining asosiy maqsadi-yosh avlodda mazkur fan orqali BKM.larni shakllantirish, ta'lim-tarbiya jarayonini yuksak mahorat va san'at bilan bosqara olishdir. Pedagogik texnologiya ta'lim – tarbiya jarayonini yuksak mahorat san'at bilan boshqarishdir. Pedagogik texnologiya – texnologiyaga nisbatan tor tushuncha bo'lib-unda faqat ta'lim-tarbiyaning nazariy va amaliy asoslarini mahorat, san'at bilan o'rganish. Pedagogik texnologiyalar pedagogik jarayonning ijtimoiy maqsadga yo'naltirilgan usul, shakl va uyushmalar yigindisiga asoslangan loyihadir. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar-pedagogik jarayonni yangicha qurish boshqarish tashkil etishning mexanizmidir.

Pedagogik texnologiya (PT) – shunday bilimlar sohasiki, ular yordamida 3 – ming yillikda davlatimiz ta'lim sohasida tub burilishlar yuz beradi, Ta'lim beruvchifaoliyati yangilanadi, talaba yoshlarda hurf-ikrlilik, bilimga chanqoqlik, vatanga mehr-muhabbat, insonparvarlik tuyg'ulari tizimli ravishda shakllantiriladi. «Texnologiya»ning fan sifatida vujudga kelishiga – XVII asrda, sanoat ishlab chiqarishini paydo bo'lishi metallurgiya, mashinasozlik, jumladan sanoat jihozlari, paroxod, parovoz, o'q otuvchi qurollarni ishlab chiqarish jadal rivojlana boshlanishi, sabab bo'ldi. Bunday murakkab va mehnat-talab mashina va jihozlarni ishlab chiqarishni, faqat texnologik jarayoni aniq

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ishlab chiqilgan texnologik hujjatlar asosida tashkil etish mumkin edi. Ushbu hujjatlarda – xom ashyo, materiallar, yarim fabrikat va mahsulotlarni olish, ishlov berish, qayta ishlash yo'llari va usullarining murakkab jarayonlarini o'zaro bog'liq, ketma-ket va aniq bajariladigan harakat, operatsiyalarga bo'lib, rejalashtirilgan natijaga erishish tasvir etiladi. Bu kengaytirilgan va ommaviy ishlab chiqarishga asos bo'ladi. Bizning davrda, texnologiya deb, ma'lum ishni bajarish san'ati tushuniladi. Uni egallash uchun u aks ettirilgan texnologik hujjatlarni chuqur o'rganish taqozo etiladi. «Texnologiya»ning fan sifatida shakllanishi, texnologiyani ko'paytirish va shu asosda mutaxassislarni ommaviy tayyorlash, hamda ommaviy ishlab chiqarishni tashkil etish imkoniyatini keltirib chiqardi. «Texnologiya» va «Pedagogika»ning fan sifatida bir tarixiy davrda shakllanganligi, bu qonuniy hodisadir.

Yuqoridagilarning o'ziyoq PT pedagogika nazariyasi va amaliyoti sohasidagi alohida hodisa sifatida diqqat markazda turganligini, 60-yillardan boshlab chet ellarda yangi yo'nalish sifatida shakllanganligini ta'kidlab turibdi. Taxlillarning ko'rsatishicha, bu davrda PT ikki yo'nalishda muhokama qilinadi va rivojlantiriladi: birinchisi – o'quv jarayoniga texnik vositalarini qo'llash bilan bog'liq bo'lsa (shu jumladan dasturli ta'limning texnik vositalari), ikkinchisi – o'qitish texnologiyasi masalalarini, ya'ni o'quv materiallarni tahlil qilishdan tortib ta'lim jarayonini turlicha nashrli va texnik vositalardan jamuljam foydalangan holda tizimli tashkil etishga qadar bo'lgan keng doiradagi muammolarni qamrab oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.// O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. –T., 2017. –B.39.
2. Azizxodjayeva N .N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat (darslik). - T.. 2006 y
3. Педагогическая технология и основы дидактического и методического совершенства УВП (учебное пособие). - М. 2005 г.

ПРОБЛЕМЫ В ОБУЧЕНИИ ПИСЬМУ ПО НАПРАВЛЕНИЯМ ПИЩЕВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

*Мусаева Гульнора Абдулхамидовна, PhD
Наманганский государственный университет*

Отсутствие практической методики развития умений письменной речи

у студентов неязыкового вуза на основе вики-технологии обусловило

необходимость разработки методической системы развития умений письменной речи студентов по направлениям пищевых технологий на основе вики-технологии. Данная методическая система представляет собой иерархию, состоящую из связанных между собой компонентов: цель, задачи, принципы, методические условия, основные направления, организационные формы, методы и результат [1].

В качестве предпосылок, актуализирующих необходимость развития умений письменной речи студентов по направлениям пищевых технологий на основе вики-технологии, выделены следующие: современные требования к специалисту по направлению «пищевых технологий» широкое внедрение современных информационно-коммуникационных технологий в учреждениях высшего профессионального образования; потребность системы образования в специалистах, владеющих современными компьютерными технологиями [2].

В целевом блоке методической системы обозначается цель развития умений письменной речи студентов неязыкового вуза на основе вики-технологии.

Организационно-содержательный блок методической системы включает принципы, организационные формы, методы обучения и средства обучения. С учетом проведенного анализа, автором обоснована следующая система методических принципов: коммуникативности, автономии, ситуативно-тематической организации обучения, стилистической дифференциации, интерактивности и информатизации обучения. В процессе обучения языку наряду с очной формой предполагается активно использовать дистанционную форму обучения [3]. Обучение будет строиться на основе информационно-рецептивного,

коммуникативного, интерактивного методов и метода проектов.

В ходестатьи исследования был разработан алгоритм развития умений письменной речи студентов языкового вуза на основе вики-технологии, состоящий из трех этапов:

Этап I. Подготовительный.

Шаг 1. Знакомство студентов с целью вики-проекта.

Преподаватель объясняет студентам цели вики-проекта, ожидаемый конечный результат, знакомит с алгоритмом действий, знакомит со шкалами оценки вики-проекта и участия в проектной деятельности. Студенты разбиваются на группы по 3-4 человека.

Шаг 2. Знакомство с правилами размещения информации на вики-страничке. Преподаватель дает студентам адрес вики-сервера, на котором будут создаваться учебные вики-документы, знакомит студентов с правилами размещения текстовой, фото и аудиовизуальной информации на вики-страничке, способами внесения изменений в уже опубликованный материал, а также как вернуться к ранней версии учебной вики-документа [4].

Шаг 3. Показательное занятие. Преподаватель проводит показательное занятие, иллюстрируя студентам, как осуществляется размещение текстовой, фото и аудиовизуальной информации на вики-страничке, внесение изменений в уже опубликованный материал и возврат к первоначальной версии вики-документа.

Этап II. Процессуальный.

Шаг 4. Выбор темы и подбор материала для вики-странички.

Разбившись на мини-группы, студенты вместе с преподавателем выбирают жанр и тему будущего вики-документа, участвуют в мозговом штурме, выделяют подразделы или аспекты вики-

документа, распределяют подразделы между собой, осуществляют поиск и подбор материала [5].

Шаг 5. Написание и публикация черновой версии вики-документа. Каждый из участников проекта готовит свой фрагмент вики-документа в редакторе Word, а затем размещает его в общем вики-документе.

Шаг 6. Обсуждение в мини-группах черновой версии вики-документа. В мини-группах студенты обсуждают черновую версию вики-документа, принимают решение, какие изменения должны быть внесены, какие разделы вики-документа должны быть сокращены или дополнены, что должно быть удалено или добавлено:

Шаг 7. Финальная публикация вики-документа. После обсуждения каждый из участников вики-проекта вносит изменения и корректировки в свой фрагмент вики-документа [6].

Шаг 8. Презентация вики-документа. После публикации в сети Интернет созданного студентами вики-документа один из студентов представляет проект перед большой группой студентов.

В результате проведенного научного исследования была подтверждена выдвинутая гипотеза, заключающаяся в предположении о том, что развитие умений письменной речи студентов языкового вуза на основе вики-технологии будет успешным, если оно осуществляется на основе разработки и внедрения такой модели организации обучения, при которой:

- используется содержание письменной речи, состоящее из лексико-грамматического, орфографического и пунктуационного, стилистического, структурно-организационного, содержательного и социокультурного аспектов;

- учитываются особенности вики-технологии (публичность, нелинейность, доступность истории создания документа, мультимедийность, гипертекстовая структура) и методические условия, необходимые для успешного развития умений письменной речи студентов на основе вики-технологии;

- обучение организуется в 3 этапа (подготовительный, процессуальный, оценочный).

Проведенное в рамках данной работы исследование позволило сформулировать следующие выводы.

Во-первых, содержание обучения письменной речи студентов неязыкового вуза на основе вики-технологии включает в себя следующие компоненты: лексико-грамматический, орфографический и пунктуационный компонент, стилистический компонент, структурно-организационный компонент, содержательный компонент и социокультурный компонент.

Во-вторых, изучение современных образовательных стандартов и требований к развитию умений письменной речи для средней общеобразовательной школы и вуза позволило выделить умения письменной речи, которые можно развивать у студентов неязыкового вуза на основе вики-технологии:

1. Лексико-грамматический компонент:

- выбор активной лексики и адекватных лексических единиц: в соответствии с поставленной коммуникативной задачей;

- использование разнообразных, грамматических структур и синтаксических конструкций;

- выбор адекватных языковых средств, грамматических и синтаксических структур для решения коммуникативной задачи.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2. Орфографический и пунктуационный компонент:

- орфографически-корректное оформление письменного речевого высказывания;

- разделение: текста на предложения с правильным пунктуационным оформлением.

3. Стилистический компонент:

- дифференциация: стилей письменной речи, (научный, публицистический, разговорный; художественный);

- следование выбранному стилю для решения коммуникативно задачи;

- использование , разнообразных, стилистических приемов, при составлении текстов (метафора, эпитеты, аллегория, антономазия, персонификация, гипербола и др.).

4. Структурно-организационный компонент:

- следование формату функционального типа письменного текста (эссе контрастно-сопоставительного характера, аргументативное эссе, рецензия, доклад и т.п.).

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Азимов Э.Г., Вильгилинецкая Е.Н. Материалы Интернета на уроке английского языка // Иностр. языки в школе. - 2001. - №1. - С.96 -101.
2. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). СПб.: Златоуст, 1999. — 472с.
3. Акопова А.М. Личностно-ориентированный подход в условиях выбора образовательных программ в высшей школе. СПб.: Наука, 2003. 184 с.
4. Алмазова Н.И. Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе: Дис. докт. пед. наук.- СПб, 2003. 446 с.
5. Андреев А.А. Компьютерные и телекоммуникационные технологии в сфере образования // Информационные технологии. 2001. № 3. С.155-169.
6. Апальков В.Г. Методика формирования межкультурной компетенции средствами электронно-почтовой группы (английский язык, профильный уровень): Дис. канд. пед. наук.- Тамбов, 2008. 157 с.

KOMPETENSIYA HAQIDA TUSHUNCHA. PEDAGOGNING KASBIY KOMPETENSIYASI

Kaxarova Mavlyuda Mukaramovna - FarDU. F.f.n. professor
To'ranazarova Muxlisa Davlatjon qizi - Qo'qon DPI tayanch doktoranti

Axborot rivojlanishining barqarorligi, iqtisodiyotning innovatsionligi va mudofaa qobiliyatining parametrlari axborot va ilmiy-texnik madaniyat darajasiga, yuqori sifatli maktab ta'limiga bog'liq. Talabalar malakasini shakllantirish va rivojlantirish, zamonaviy jamiyat uchun

malakali kadrlarni tayyorlash darslarda eng yangi usul va texnologiyalardan foydalangan holda muayyan sifatli bilim beradigan o'qituvchiga bog'liq. Zamonaviy jamiyatda yuqori darajadagi mutaxassisni tayyorlashning o'rni shubhasiz muhimdir. Zero, bugungi kunda ish

beruvchilar tomonidan yosh mutaxassislarga qo'yilayotgan asosiy talablar axborot bilan ishlash qobiliyati bilan tavsiflanadi; jamoada ishlash qobiliyati; o'zini o'zi anglash va o'z-o'zini tarbiyalash qobiliyati; tashabbus ko'rsatish qobiliyati. Shu munosabat bilan bo'lajak o'qituvchining kompetentsiyasiga qo'yiladigan talablar ortib bormoqda.

Ma'lumki, bozor munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyatda mavjud u yoki bu ish yoki xizmat o'rnini egallab turgan har bir mutaxassisning tegishli o'ringa qanchalik munosibligi darajasi uning shu ish yoki xizmat egasiga qo'yiladigan turli-tuman talablarga naqadar javob berishligi bilan o'lchanadi. Keyingi yillarda ish yoki xizmat o'rni bilan shu ish yoki xizmat o'rniga talabgor shaxs o'rtasidagi ana shunday munosiblik darajasini hisoblash asoslarini ishlab chiqish yo'lida jahonning bir qator davlatlarida kasb kompetensiyalarini tadqiq qilish va ana shunday tadqiqotlar natijalarini amalda qo'llashga oid bir qancha konsepsiyalar vujudga keldi.

"Kompetensiya" so'zi tarjimada "layoqatli", "munosib bo'lmoq" kabi ma'nolarni anglatuvchi lotincha "competere" so'zi asosida hosil bo'lgan. "Kompetensiya" deyilganda, shaxsning biror-bir sohadan xabardorlik, shu sohani bilish darajasi tushuniladi[1;7].

Pedagogik kompetentlik bir qator ya'ni pedagogika nazariyasi va tarixi, pedagogik konfliktologiya, neyropedagogika, innovatsion pedagogik texnologiyalar, yosh davrlar psixologiyasi, ijtimoiy pedagogika, pedagogik aksiologiya, pedagogik psixologiya fanlari bilan o'zaro aloqada shakllanadi. Murakkab, mashaqqatli, kutilmagan holatlarga boy, ammo jamiyatning zaruriy ehtiyoji hisoblangan ta'lim-tarbiya tizimini yangicha ko'rinish va yangicha mazmunda amalga oshirish, dars jarayonida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalarni samarali qo'llash orqali ta'lim

samaradorligiga erishish davr talabidir. Ta'lim muassasasi bitiruvchisi o'z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, duch keladigan muammolarning yechimini hal etishi, eng muhimi o'z sohasi, kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishini ta'minlashda asosan pedagog kadrlar salohiyati hal qiluvchi omil hisoblanadi[2].

Zamonaviy o'qituvchi o'zining bilim, ko'nikma va malakalarini amaliyotda, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonini sifatli tashkil etishda samarali qo'llay olishi - kasbiy kompetentligining eng asosiy komponentidir.

Jumladan, – dunyo va mamlakatda ta'lim taraqqiyoti bosqichlarini bilishi, xalq ta'limi tizimida o'quv-tarbiya jarayoni mazmunini ta'minlashga, uzviylik va uzluksizligiga amal qilish;

– kompyuter, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish va pedagogik faoliyatida qo'llay olish ko'nikmalariga ega bo'lish; – talabalarning ruhiy, jismoniy rivojlanishi va yosh xususiyatlari qonuniyatlarini bilishi, ta'lim-tarbiyada pedagogik-psixologik yondashuvga asoslanish; – o'quv-tarbiya jarayonini sifatli tashkil etishda darsning aniq bosqichi uchun samarali zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalari hamda metodlarni to'g'ri tanlash va qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'lish; – talabalarda axborot texnologiyalarining hayot va jamiyatdagi roli, imkoniyatlari va qo'llash doirasi, shuningdek, uning salbiy oqibatlarini va ulardan himoyalaniish haqidagi tushunchalarni shakllantirish;

– ta'lim olish va shaxs sifatida rivojlanish jarayonida elektron resurslar, o'quv dasturlari va boshqa o'quv-metodik mahsulotlarning afzalliklarini anglash va qo'llashni o'rgatish;

– masofadan ma'lumot almashish lokal va global tarmoqda ma'lumot qidirishni va bu jarayonda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf-hatardan saqlanish hamda mediamadaniyat qoidalariga rioya qilish.

Kasbiy kompetentsiya odatda qaror qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan faoliyatning ma'lum bir turini amalga oshirish uchun yetarli bo'lgan bilim, ko'nikma va tajriba darajasini aks ettiruvchi biznes va shaxsiy fazilatlarining ajralmas xususiyati sifatida tushuniladi. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

- ijtimoiy-huquqiy kompetentsiya - davlat muassasalari va odamlar bilan o'zaro munosabatlar sohasidagi bilim va ko'nikmalar, shuningdek, professional muloqot va xulq-atvor usullarini egallash;

- shaxsiy kompetentsiya - doimiy kasbiy o'sish va malaka oshirish, shuningdek kasbiy ishda o'zini o'zi anglash qobiliyati;

- maxsus kompetentsiya - muayyan faoliyat turlarini mustaqil ravishda bajarishga tayyorlik, odatiy kasbiy vazifalarni hal qilish va o'z ishining natijalarini baholash qobiliyati, mutaxassislik bo'yicha mustaqil ravishda yangi bilim va ko'nikmalarni egallash qobiliyati;

- ekstremal kompetentsiya - to'satdan murakkabroq sharoitlarda, baxtsiz hodisalar, texnologik jarayonlarning buzilishi holatlarida harakat qilish qobiliyati [2].

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi fan, psiologiya, pedagogik va uslubiy komponentlarni o'z ichiga oladi.

Binobarin, bugungi kunda har qanday mutaxassis ma'lum bir kompetentsiyaga ega bo'lishi kerak. Zamonaviy sharoitda chet tili o'qituvchisini tayyorlash kontekstida beshta asosiy kompetentsiya aniqlangan va ular quyidagicha ifodalanadi:

1. Siyosiy va ijtimoiy vakolatlar;
2. Ko'p madaniyatli jamiyatdagi hayot bilan bog'liq kompetensiyalar;
3. Og'zaki va yozma muloqotni o'zlashtirishni belgilovchi kompetensiyalar;
4. Axborot jamiyatining paydo bo'lishi bilan bog'liq kompetensiyalar;
5. Hayot davomida o'rganish qobiliyati va istagini amalga oshiradigan kompetensiyalar.

Shuningdek, kommunikativ, ta'lim va kognitiv, axborot, ijtimoiy, individual, shaxsiy kompetentsiya ajralib turadi. Zamonaviy sharoitda nafaqat malakali, balki raqobatbardosh shaxsni ham shakllantirish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Axmedova.M. Pedagogik kompetentlik (uslubiy qo'llanma)- Toshkent_2018. 5-6-betlar.
2. Тлеубердиев Б.М., Рысбаева Г.А., Медетбекова Н.Н. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА // Международный журнал экспериментального образования. – 2013. – № 10-1. – С. 47-50;

NEW INFORMATION AND COMMUNICATIONS TECHNOLOGIES IN TEACHING AND LEARNING

Musoeva Aziza Botirovna - Samarkand state institute of foreign languages, Associate professor (PhD), Email: musoevab@uwec.edu

Introduction. The concepts that are presented in this article were formulated while being a visiting scholar at the University of Wisconsin Eau Claire in the United States of America. My objective as a visiting scholar was to gain significant knowledge and understanding by engaging in hands-on experiences in the United States. During the academic year of 2024, I gained a variety of insights and experiences that shaped this article, with a particular focus on the significance of emerging information and communications technologies in Uzbekistan's universities and institutions.

It is imperative that the younger generation be provided with the knowledge and skills necessary to succeed in the increasingly competitive global environment of the twenty-first century. At present, the predominant focus of endeavors to improve the standard of education in Uzbekistan is educational reform. The expeditious integration of contemporary ICT services within schools and universities in Uzbekistan represents a pivotal paradigm shift.

ICT (information and communications technologies) play a crucial function in every aspect of our society. In order to equip students with the necessary 21st century skills, academic institutions such as schools and universities must be capable of meeting their requirements and assisting them in overcoming obstacles, thereby preparing them for the ongoing advancement of technologies. The integration of emerging technologies within the educational sphere provides instructors with fresh prospects to innovate their instructional approaches while also establishing an environment conducive to students surmounting learning challenges and enhancing their proficiency in the twenty-first century. Simultaneously, instructors must employ a

variety of pedagogical approaches, some of which may be supported by immersive technologies.

The literature review explores various definitions of instructional methods. The study proposes that a pedagogical approach is a cognitive framework created to assist students in understanding an issue, conducting research, and reaching the correct answer [1, 218]. Experts view pedagogical strategies as methods and approaches utilized in crafting student learning experiences, focusing on goals and educational content to enhance understanding of new information and master instructional material. In order to create a top-notch learning experience, it is crucial to utilize a variety of learning methods that are appropriate for the particular learning setting or situations.

It is essential to incorporate pedagogical strategies that utilize augmented and virtual (AR/VR) technologies to create a learning environment that provides students with new ways to interact with different devices and encourages collaboration among students and with teachers. This method has the potential to boost motivation for learning [2, 895].

The following methodologies are identified by scientists as applications of IT in the educational process: Self-directed learning, inquiry-based approach, project-based learning, integrated learning, reversed learning, mobile learning, game-based learning, and collaborative learning [3, 7]. Exploring new concepts, providing explanations for studied phenomena, developing ideas, assessing progress, and evaluating results based on data are all integral parts of the learning process. Placing students at the center of the learning process and empowering them to lead their own learning is a key aspect of inquiry-based

learning [4, 75]. In project-based learning, students are guided through the entire scientific research process, from formulating questions to presenting findings to peers. Game-based teaching methods are being used by researchers to enhance students' learning of foreign languages. Mobile learning, which involves using personal electronic devices for learning in various settings, is a form of remote learning that allows students to utilize mobile device-based instructional technologies [5, 9].

Presently, educational institutions across the globe, including universities and schools, are implementing cutting-edge information and communications technologies to improve the learning and teaching process. They are employing augmented and virtual reality (AR/VR) technologies, collaborative learning, self-directed learning, inquiry-based approaches, project-based learning, integrated learning, reversed learning, mobile learning, and game-based learning, etc.

Today, in this article, we will examine a number of globally utilized platforms, including Class Dojo and IXL. Class Dojo, an application that enables instructors to digitally monitor student conduct, will be examined initially. Educators may also utilize this application to inspire students to develop a positive outlook by means of exercises and inquiries. With the help of the free classroom behavior management application Class Dojo, educators can offer students feedback on both individual and group activities [6, 13]. This software, compatible with both computers and mobile devices, enhances student motivation and focus by enabling the adjustment of points for various classroom activities to offer feedback. Incorporating badges, avatars, and specific activity attributes allows instructors to personalize their programs. This application promotes ongoing student engagement by offering prompt feedback and helps

instructors create a positive classroom environment [7,1].

This program may assist parents in monitoring their children by providing a portfolio of all their activities. This program allows students to express themselves more via the activities they engage in, such as sharing work outcomes, photos, videos, and more. Using Class Dojo is simple: the instructor registers, fills the classroom with desired activities, and inputs the data of the students to be included [8, 193].

To ensure the correct functioning of different types of ICT, a contemporary school information system is required. A school information system is a system created to store and manage data related to schools. School data consists of information on students, instructors, curriculum, and learning instruments that are maintained in a comprehensive manner and may be retrieved when needed [8, 193]. A mobile-based social network application facilitates classroom communication. Social networking is the primary platform for facilitating connection between instructors and students, although this interaction is confined to school hours. An update has been released for Class Dojo, the no-cost application used for tracking and managing student conduct. Class Dojo has introduced a new "classroom sharing" tool, allowing many instructors to discuss student conduct and collaborate on behavior improvement [9, 1].

IXL is a cutting-edge platform designed to support students in their academic advancement through a wide range of educational resources. The curriculum consists of mathematics, language arts, science, social studies, and Spanish. IXL's adaptive learning system is a standout feature. The platform tailor's material based on each student's ability level, taking into account their performance and progress. Adaptive learning guarantees that students receive personalized practice and instruction tailored to

their individual needs. IXL offers interactive questions and activities covering a variety of subjects and skill levels in every academic area. Students can receive prompt feedback while working on assignments, which helps them understand concepts better and identify areas that require more attention. Educators and caregivers can access current statistics and reports on a student's progress, identifying strengths and areas for improvement. This feature allows for a personalized and data-driven approach to teaching. IXL's content consistently follows educational standards, providing a structured and curriculum-aligned approach to learning. IXL typically operates on a subscription model, where users like schools, instructors, or parents pay for access to the platform's services and content. IXL is

utilized in academic institutions as well as for homeschooling purposes. Educators frequently incorporate it into their classrooms to enhance traditional teaching methods, while parents may use it to support their children's learning at home [10,1].

This article concluded with an examination of the function of ICT in the learning and teaching process, emphasizing the importance of incorporating contemporary ICT services in the context of Uzbekistan. The article provided a synopsis of how to utilize the IXL and Class Dojo platforms for learning and teaching, as well as recommendations for how universities and schools in Uzbekistan could implement these platforms.

REFERENCES

1. Muelas, E. Navarro, "Learning Strategies and Academic Achievement". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol.165: pp. 217-221, 2015.
2. Sampaio, D., Almeida, P. "Pedagogical Strategies for the Integration of Augmented Reality in ICT Teaching and Learning Processes". *Procedia Computer Science*, vol. 100, pp. 894–899, 2016.
3. Holden, C. L. & Sykes, J. M. "Leveraging mobile games for place-based language learning". *International Journal of Game-Based Learning*, 1(2), pp. 1-18, 2011. doi: 10.4018/ijgbl.2011040101.
4. Kuhail, M.A. ElSayary, A. Farooq, S. Alghamdi, A. "Exploring Immersive Learning Experiences: A Survey". *Informatics*, 2022, 9, 75. [Online]. Available: <https://www.mdpi.com/2227-9709/9/4/75>
5. Crompton, H. "A historical overview of mobile learning: Toward learner-centered education". In Z. L. Berge & L. Y. Muilenburg (Eds.), *Handbook of mobile learning*, 2013, pp. 3-14. doi: <https://doi.org/10.4324/9780203118764>
6. Dadakhodjaeva, K. "The good behavior game: Effects on and maintenance of behavior in middle-school classrooms using class dojo," 2017.
7. Information about Class Dojo from its official website. Accessed: 03.03.2024 Available online: <https://www.classdojo.com/>
8. Eliawati, T., Rafika, M., Integration of character education into English learning with the use of class dojo application at Nurul Azmi's school. *MELT Journal*, Vol 6 Issue 2, December 2021, 186-203.
9. Peterson, Karyn M. (2013). Updated Class dojo App Lets Teachers Collectively Respond to Student Behavior.
10. Information about IXL from its official website. Accessed: 03.03.2024 Available online: <https://www.ixl.com/>

**PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVLARNING
DIDAKTIK IMKONIYATLARI**

***Ismoilov Alisher Ulug'bekovich - O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar Vazirligi
Andijon akademik litseyi rahbari, ismoilovulugbek. 1974@gmail.com***

Mamlakatimizda so'ngi yillarda akademik litsey o'quvchilarning rivojlantirib o'qitish sifatini rivojlantirish, barcha fanlarni o'qitishda axborot kommunikatsion texnologiyalari vositalaridan foydalangan holda tashkil etish, kompetent mutaxassis va kasbiy kompetensiyani rivojlantirib, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning huquqiy me'yoriy asoslari yaratilmoqda.

Oliy ta'lim muassasasining tarbiyaviy muhiti ijtimoiy bog'langan hosila bo'lib, muhim tizimli sifatlariga ega bo'ladi, rivojlanadi, strukturaviy va funksional o'zgarishlarga uchraydi, hodisaning genezisi bilan avvaldan belgilangan qonuniyatlar va tamoyillar asosida qayta o'zgaradi [3].

Shuningdek, N.M.Boritko yaxlit shaxsni shakllantirish uchun turli xil tarbiyaviy muhitlarning mavjudligini ko'rsatgan (huquqiy, oilaviy, sport va h.k.) [2]. Mazkur muhitlarda turli tamoyillarga asoslangan o'ziga xos shakllanish jarayoni sodir bo'ladi. Bu o'rinda ularning muvofiqlashtirilganligi hamda kelishilganligi to'g'risida biror fikr aytish qiyin. Ammo oliy ta'lim muassasasining tarbiyaviy makoni yanada samarali kasbiy tarbiya hosil qilish uchun o'zida muhitning ijobiy imkoniyatlarini birlashtirish va salbiylarini cheklashga xizmat qilishi muhimdir.

Akademik litsey muhiti – ijtimoiy tizimning elementi bo'lib, u orqali, bir tomondan, ijtimoiy jarayonlar "boshqariladi", boshqa tomondan esa, u

muayyan funksiyalarning tashuvchisi hisoblanadi [4].

Keng foydalaniladigan "tarbiyaviy muhit" tushunchasidan tashqari oliy ta'lim muassasasi talabasida liderlik sifatlarini rivojlantirish jarayonini o'rganish mazmunida "liderlik sohasi" tushunchasi ham qo'llaniladi [54]. Liderlik imkoniyatining namoyon bo'lishi muammosi tahlilida A.L.Umanskiy liderning ichki tayyorgarligi uni amalga oshirishga imkon beruvchi vaziyatlarning yo'qligi bilan to'silishi mumkinligini ta'kidlagan. Shunga ko'ra, talabaning liderlik imkoniyatlari namoyon bo'lishi rag'batlantiruvchi vaziyatlarning (tashqi va ichki) o'ziga xos "liderlik maydoni"ni yaratishda juda muhim [2].

Liderlik maydoni" va tarbiyaviy muhitni yaratish mexanizmlari juda o'xshash: guruhdagi o'zaro munosabatlarning optimal uslubini qurish; talabalarning maksimal sonida liderlik imkoniyatini maksimal rivojlantirishga ko'maklashuvchi vaziyatlarni tashkil etish; guruhda hamkorlik, birgalikdagi ijod muhitini yaratish; shaxsiy-faoliyatli pedagogik texnologiyalar elementlaridan foydalanish (jamoaviy, ijodiy va ishbilarmonlik o'yinlari, ijtimoiy loyihalar, muammoli munozaralar va h.k.) [5].

Tarbiya maqsadiga muvofiq oliy ta'lim muassasasining asosiy funksiyasi pedagogning individualligini va kasbiy shakllanishini har tomonlama rivojlantirish, talabalarda liderlik imkoniyatlarini rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish yo'llarini aniqlash tadqiqotimizning asosiy

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

vazifalaridan biri hisoblanadi. Tashkil etilgan tarbiyaviy muhitning samaradorligi, avvalo, oliy ta'lim muassasasi bitiruvchilarining ta'lim-tarbiyaviy vazifalarni to'g'ri belgilash va hal qilishlariga imkon beruvchi, ularning kasbiy faollikka, mustaqil ijodiy faoliyatga tayyorliklari bilan belgilanadi.

Biz ushbu tadqiqotimizda N.M.Boritkoning yondashuviga asoslanib ish ko'rishni lozim deb topdik. Unga ko'ra, oliy ta'lim muassasasi muhitini talabalarning liderlik sifatlarini samarali

rivojlantirishga ko'maklashuvchi maxsus tashkil etilgan tarbiyaviy muhitda strukturalangan imkoniyatlar majmui sifatida tushunamiz.

“Tarbiyalovchi yoki tarbiyaviy muhit” va “tarbiyaviy muhit” tushunchalarini tadqiq etgan Yu.S.Manuylovning ilmiy izlanishlari natijalarini inobatga olib [5], mazkur tushunchalarning mohiyatli tavsiflari biz tomonimizdan quydagicha strukturalashtirildi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Абдуллаева Б.С. Фанлараро алоқадорликнинг методологик-дидактик асослари (Ижтимоий-гуманитар йўналишлардаги академик лицейларда математика ўқитиш мисолида): Пед. фан. док.дисс. автореф. –Т., 2006, - 245 б.;
2. Абдуқодиров А.А Таълимда инновацион технологиялар. –Тошкент: Истеъдод, 2008. – 180 б.
3. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство–Т.: Издательско-полиграфический творческий дом имени Чулпана, 2005. – 265-с.
4. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии в подготовке учителя. – Ташкент, 2003. -241-с.
5. G'.Shoumarov va boshqalar. Oila psixologiyasi T;Sharq-2008

BOLALARDA TEVARAK-ATROFGA NISBATAN MUHABBAT TUYG'USINI SHAKLLANTIRISHDA ESTETIK TARBIYANING AHAMIYATI

Sh.E.Yakubova - UrDPI “Pedagogika” kafedrasi katta o'qituvchisi

G.N.Qasimboyeva - Pedagogika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Bolalarni tevarak-atrofga, jamiyatimizdagi moddiy va ma'naviy boyliklarni qadrlashga, qadimiy meroslarimizni asrab - avaylashga, borliqdagi go'zallikni his qilish, anglash, go'zallikka nisbatan ongli munosabatni shakllantirish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Bolalarda go'zallikni fahmlay va qadrlay olish didini, badiiy madaniyatni tushunish hissini, o'z shaxsiy hayotini go'zallik qonunlari asosida qura olishda aynan

nafosat tarbiyasining (estetik tarbiya) o'rni va ahamiyati juda kattadir. Nafosat tarbiyasi – bolalarni tabiatga, san'atga umuman ijtimoiy hayot go'zalliklarini idrok qilishga, to'g'ri tushunishga o'rgatish bilan birga o'quvchilarda badiiy didni o'stirish, go'zallikka muhabbat tuyg'usini uyg'otish, turmushga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalaydi va shakllantiradi. Bolalarda go'zallikni tushunish, uni anglash birdan vujudga kelmaydi. Go'zallikni anglash,

tushunish dastavval oilada, o'qish faoliyatida, shuningdek atrof – muhit ta'sirida shakllanib, rivojlanib boradi. Bolalarda estetik tarbiyani shakllantirish borasida eng avvalo bolada hissiyotni tarbiyalash muhimdir. A.Disterverg ta'kidlaydi, "Odamlarda ma'naviy go'zallikni shakllantirish go'zallik va xunuklikni farqlay olishda ularni hissiyot barqarorligi, sezgi va idrok jarayonlarini tarbiyalash muhimdir" – deb ko'rsatadi. Bolalarda estetik dunyoqarashni shakllantirish ularning aql bilan hissiyotni tarbiyalash, yanada aniqroq qilib aytganda, hissiyot vositasi bilan aqlni tarbiyalamoq muhimdir.

Bolalarda estetik ong va madaniyatni shakllantirishda aynan o'quvchilarning bilish jarayonlariga, sensor tarbiyasiga ta'sir o'tkazmoq lozim. Tabiatni asrashga, atrof - muhitni muhofaza qilishga, borliqni sevishga o'rgatish uchun eng avvalo, bolaga tabiat go'zalliklarini, tabiatning insonga bergan ne'mat ehsonini tushuntirish lozim. Buning uchun, albatta, bolani tabiat bilan aloqadorlikda, jonli munosabatda bo'lishi uchun turli ekskursiya va sayllarni tashkil qilish lozim. Go'zallik haqidagi tushunchalarni shakllantirish orqali bolada tevarak – atrofga nisbatan ham estetik ong va faollik munosabati shakllanadi, bu munosabatlarning shakllanishida estetik tarbiya alohida rol o'ynaydi. Estetik tarbiya barcha tarbiya turlarining asosini tashkil qiladi. Qaysi tarbiya turiga murojat qilmaylik, uning negizida, albatta, insonni komil shaxs sifatida shakllantirish, mehnatsevarlikka o'rgatish, odobli – axloqli bo'lish, ezgulik yo'lida harakat qilish, barkamollikka, oliyjanoblikka intilish kabi insonning go'zal fazilatlarini tarbiyalash muhimligi yoritilgan. Shuning uchun ham biz hayotimizning har bir jabhasida, har bir jarayonga o'zimizni munosabatimizni, estetik dunyoqarashimizni, didimizni, fikrimizni bildiramiz va idrok qilamiz.

Estetik tarbiya asosida did, his-tuyg'ular va ko'nikmalar o'sib borish jarayonida bolaning o'zi ham ma'naviy boyib, yuksak did egasi bo'lib boradi, uning hayoti yanada go'zal, mazmunli bo'ladi. Bularning hammasi har bir bolada go'zallikni xunuklikdan, jirkanchlikdan farq qila olish qobiliyatini shakllantiradi, uni yanada rivojlantiradi. Bolalarda nozik didni shakllantirish lozim, o'shandagina u – haqiqiy go'zallikdan lazzatlanadi, mehnatda, turmushda, yurish-turishda, san'at olamida nafosatni idrok etish va yaratishga ehtiyoj sezadi.

Nafosat tarbiyasi bugungi kunda shuning uchun ham muhimki, did-farosatlilik mehnatda, ishlab chiqarishda, kundalik hamda amaliy faoliyatda har bir inson uchun ehtiyojga aylanib qolgan. Did – farosat har bir insonning xatti-xarakatida, yurish-turishida, kishilarga bo'lgan munosabatida, jamiyatdagi u yoki bu voqealarga yondashishida yaqqol ko'zga tashlanadi. Shuning uchun ham kelajak yosh avlodga estetik ya'ni go'zallik tarbiyasini singdirishning ahamiyati katta. Bunday tarbiya insonlarni ma'naviy fazilatli bo'lishga yetaklaydi. Estetik tarbiyadagi muhim tushunchalar: estetik did, estetik qobiliyat, hissiyot madaniyati birdaniga paydo bo'lmaydi, tabiatan tayyor holda berilmaydi. Har qanday insoniy qobiliyat qatorida go'zallik tuyg'usini ham tarbiyalash, ham rivojlantirish, ham takomillashtirishga muhtojdir. Bularning hammasida inson go'zalligi namoyon bo'ladi. Xalqimiz "Yaxshi husningni yomon xulqing buzadi", – deb bekorga aytmagan. Estetik tarbiya ta'sirida bolalar qalbi shunchalik noziklashadiki, ular har bir so'zga e'tibor beradigan bo'ladi, qalb fazilati ortadi, nafosat his-tuyg'usi kuchayadi, his etish, tushunish, qadrlash, zavqlanish, nafratlana bilish kabi qobiliyatlari shakllanadi, shuning uchun ham bu

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tushunchalar estetik tarbiyaning alifbosi |
hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1 .Annamuratova S. K. Teatr san'ati vositasida o'quvchilarni estetik tarbiyalash – T.: 1995 y.
- 2.Valieva N. Oilada estetik tarbiya – T.: 1961 y.
1. Umarov E. Estetika – T.: 1995 y.
2. Yakubova Sh. The system of forming a positive world attitude in higher education students // Innovative Research in Modern Education, Hosted from Toronto, Canada Conference 1(8), 69–74. Retrieved from. 2023.

O'QUVCHILARDA RIVOJLANTIRILADIGAN TABIIY-ILMIY TAFAKKUR MAZMUNI MASALALARI

Ochilov Fariddun Izatulloevich - Chirchiq DPU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası dotsenti v.b., p.f.f.d. (PhD)

Mamlakatimizda 2022-2026 yillarda sifatli ta'limga erishish vazifasi qo'yilgan [1]. Shu ma'noda umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining tabiiy-ilmiy tafakkurini rivojlantirish ham sifatli ta'limga erishish omillaridan biri hisoblanadi. Bu o'rinda e'tiboringizni tabiiy-ilmiy tafakkur mazmuni tahliliga tortamiz.

Pedagogik manbalar va tadqiqotlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, tabiiy-ilmiy bilimlar majmuini quyidagilar tashkil etadi:

- 1) tabiat va borliq haqida ilmiy tushunchaga ega bo'lish;
- 2) tabiiy hodisalar haqida tushunchalarni egallash;
- 3) hayvonot va o'simliklar olami haqida kerakli darajada bilimli bo'lish.

Mavjud ilmiy manbalarining tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim mazmuni va o'qitish metodikasiga nisbatan turli-tuman

yondashuvlar mavjud. Ta'lim nazariyasiga oid ishlarni har tomonlama o'rganish shuni ko'rsatmoqdaki, ta'lim mazmunini belgilashda jamiyat hayotining ijtimoiy rivojlanishi ustuvor ahamiyat kasb etadi [3]. Ushbu masalaga dastlab faylasuflardan Platon, Aristotel va Sitsironlar e'tibor qaratgan. O'quvchilarni "nimaga o'rgatish kerak?", – degan savolga javob izlash jarayonida pedagogikaning butun tarixi davomida ta'lim mazmuniga oid turli nazariyalar va ta'lim muassasalari vujudga kelgan.

"Tafakkur" so'zi arabcha bo'lib, fikrlash, aqliy bilish va anglash ma'nolarini anglatadi [2]. Shu sababli pedagog olimlar tafakkur tushunchasiga quyidagicha ta'rif berishadi: "tafakkur – insonlarning aqliy faoliyati va ongli harakatlarining yuksak shakli hisoblanib, ijtimoiy muhitni va mavjud jarayonlarning vujudga kelish

sabablarini hamda voqelikni anglash vositasidir". Shu jihatdan tafakkurda quyidagilar o'ziga xos o'rin tutishini ta'kidlash lozim: 1) tafakkurda voqelik umumlashgan holda aks etadi. 2) tafakkur borliqni bilvosita aks ettiradi. 3) tafakkur insonning ijodiy faoliyatidir. 4) tafakkur til bilan uzviy aloqadadir.

E'tibor berilsa, tafakkur – bu keng va chuqur fikrlashning hosilasidir. Shu jihatdan psixologlar tafakkurni miyada sodir bo'ladigan jarayon sifatida qabul qilishadi [3]. Bu o'rinda ta'kidlash lozimki, o'quvchilarning tafakkuri umumiy o'rta ta'lim jarayonida shakllantiriladi. O'quvchilar umumiy o'rta ta'lim jarayoniga qadar oilada va maktabgacha ta'lim muassasalarida narsa va hodisalar to'g'risida fikrga ega bo'lishadi. Umumiy o'rta ta'lim jarayonida ana shu fikr tafakkurga aylantiriladi.

Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, adabiyotlarda "tafakkur" tushunchasi bilimdonlik, onglilik va g'oyaviylik ma'nolarida ham ishlatiladi. Chunki bu tushunchaning negizini "fikir" so'zi tashkil qiladi [2]. Shu jihatdan tafakkur tushunchasini eng avvalo muayyan soha bo'yicha bilimdonlik ma'nosida tushunish lozim bo'ladi. Bunda asosan chuqur bilimga ega bo'lish nazarda tutiladi. Barcha shaxs bilimli bo'lishi mumkin, biroq muayyan soha bo'yicha chuqur va keng bilimga ega bo'lish bilimdonlik ma'nosini anglatadi. Tafakkur tushunchasining onglilik ma'nosi muayyan fan sohasi bo'yicha shaxsning keng ko'lamli tushunchalarga ega bo'lishini bildiradi. Onglilik umumiy o'rta ta'dim maktablari o'quvchilarining bizning tadqiqotimiz mavzusi bo'yicha tabiiy fanlarning asoslarini kutilgan darajada tushunishi bilan belgilanadi. Bunda onglilikning o'quvchi shaxsida va faoliyatida muhim o'rin tutishiga e'tibor berish lozim. Xuddi shuningdek, g'oyaviylik tafakkur tushunchasining

navbatdagi ma'nosini anglatadi. Unda tabiiy fanlar bo'yicha maqsadli yondashuvga ega bo'lish, ularning asoslarini o'zlashtirishga tayyorgarlik va muayyan darajada layoqatlik nazarda tutiladi. G'oyaviylik o'quvchilarning tabiiy fanlar asoslarini idrok etish ko'nikmasiga ega bo'lishini bildiradi.

Eslatib o'tish joizki, xorij pedagog olimlari mazkur masala bo'yicha individual yondashuvlarga ega [4]. Misol uchun, rossiyalik pedagog olimlar V.Pakulov va V.Kuznesova o'quvchilarning tabiiy-ilmiy tushunchalarini tarkib toptirish uchun asosiy e'tiborni metodikaga qaratadi. Ularning fikricha, tabiiy-ilmiy tushunchalarning tarkib topishida oddiylik va murakkablik masalalariga e'tibor berish lozim. Unga ko'ra, o'quvchilarning tabiiy-ilmiy tushunchalari boshlang'ich ta'lim jarayonida oddiylik tamoyiliga asosan tarkib topadi va keyingi sinflarda mazkur tushunchalar murakkablik tamoyiliga binoan rivojlanib boradi [4; 58-b]. Ushbu tushunchalarning rivojlanib borish jarayonida Botanika, Zoologiya, Biologiya, Anatomiya, Fiziologiya va Geografiya fanlarining muhim o'rin tutishini pedagog olimlar alohida ta'kidlab o'tishadi. Misol uchun, ular yozishadi: "Geografiya tabiat to'g'risidagi tabiiy-ilmiy bilimlarni, Biologiya tabiiy mavjudotdagi xususiyatlarni va Anatomiya insonning tabiiy borlig'ini tushuntirish bilan o'quvchilarda tabiiy-ilmiy bilimlarni tarkib toptiradi" [4; 59-b]. Mazkur yondashuv bizning tabiiy-ilmiy tafakkur tushunchasi va masalasiga bo'lgan yondashuvimizga mos keladi. Shu jihatdan xorijlik pedagog olimlarning yondashuvlarini hisobga olgan holda tabiiy-ilmiy tafakkur masalasini to'g'ri idrok etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bularning barchasi tabiiy-ilmiy tafakkur tushunchasi ma'nolarini keng tushunish imkonini beradi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Shunday qilib, tabiiy-ilmiy tafakkur mazmunida bilish, his qilish va tajriba orttirish muhim o'rin tutadi. Mana shunday

yondashuv asosida o'quvchilarning tabiiy-ilmiy tafakkuri idrok etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. – T.: “O'zbekiston” nashriyoti, 2022. – 440 bet. // www.Ziyonet.uz.
2. Mualliflar jamoasi. Ma'naviyat – asosiy tushunchalar izohli lug'ati. – T.: G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2010. – B. 540
3. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – T.: “Fan va texnologiya”. 2009. – B. 490
4. Пакулова В.М., Кузнецова В.И. Методика преподавания природоведения. – М.: “Просвещения”. 1990. – 192 с.

PEDAGOGIKA TIZIMIDA INTEGRATSIYA INNOVATSION YONDASHUV SIFATIDA

Islamova Maftuna Sharofiddinovna - Chirchiq Oliy tank qo'mondonlik-muhandislik bilim yurti, Tabiiy ilmiy fanlar kafedrası dotsenti, p.f.f.d (PhD)
Risqitillayeva Noila Siroj qizi - CHDPU Pedagogika fakulteti magistri

Pedagogika tizimida bugungi kunda ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlash maqsadida o'nlab usul va pedagogik yondashuvlardan foydalanilmoqda. Amaliy tajribalar shuni ko'rsatadi-ki har bir yondashuvning o'ziga xos afzalliklari hamda samarali jihatlari mavjud. Bizning fikrimizcha pedagogika tizimidagi ana shunday ko'plab yondashuvlar orasida integratsiya uslubiyotini eng samarali metodik yondashuvlardan biri deb hisoblash mumkin.

Fan va ta'limda integratsiya haqida so'z borar ekan ko'z oldimizda bolalar aqliy qobiliyati va qo'l motorikasini rivojlantirishga hissa qo'shish maqsadida 1949 yildan e'tiboran shaklida ishlab chiqarila boshlangan, plastmassa g'ishtchalar gavdalani. Sababi, insoniyat XVI va XVII asrlarda fan sohalarida diferensatsiyaga juda katta e'tibor qaratdi[1]. Fanlar - qismlar, sohalar,

yo'nalishlarga bo'lindi, ma'lum xususiyatlaridan kelib chiqib biri ikkinchisi tarkibidan ajratildi. Shu tariqa alohida va mutaqlil fizika, kimyo, geografiya va hakazo fanlar ular tarkibidan esa organik kimyo, anorganik kimyo, analitik kimyo, geokimyo kabi, falsafa fani kompleksidan antologiya, gnoseologiya, etika, dialektika ingari alohida fanlar ajralib chiqdi.

Differensatsiya - so'zi lotincha “differentia” so'zidan olingan bo'lib, bo'linish, parchalanish deb tarjima qilinadi va jarayonlar yoki xodisalarni tarkibiy qismlarga ajratib chiqish ma'nosini anglatadi.

Fanlar differensatsiyasi bilimlarning tez o'sishi va murakkablashuvining tabiiy natijasi bo'lib, albatta aynan differensatsiya jarayoni fan va sohalarini maxsus qismlarga ajratgan xolda chuqur va mukammal o'rganish imkoniyatini berdi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Shunga qaramay vaqt o'tishi bilan fanlar differensatsiyasining muhim kamchiligi, bo'laklar, bo'linish va ajratishlar natijasida yaxlitlik, butunlik bilan bog'liklikning yo'qolib qolayotganligi hamda yaxlit tasavvurning torayib, qisman tasavvurda qotib qolayotganligi ko'zga tashlana boshladi. Fan va ta'lim sohasida ana shu tom ma'nodagi oddiy haqiqatni anglab yetilishi natijasida XX asrga kelib integratsiya tushunchasi paydo bo'ldi. Ana shu davr xususida Vernadskiy V.I. yaxlitlik paradigmasining hosil bo'lishi va rivojlanishning zamonaviy bosqichida fanlar tutashuvi tendensiyasini yaqqol yoritib berdi[1]. Integratsiya tushunchasi 1980-yillarga kelib pedagogika targ'ib etila boshlangan. Ta'limda integratsiyaning rivojlanish bosqichlarini 3 ta bosqichga bo'lish mumkin[3].

Birinchi bosqich – (1920-1940 yillar) Taniqli amerika faylasufi va pedagog Djon Dyui tomonidan 1899 yilda chop etilgan “Maktab va jamiyat” nomli kitobida mehnat maktabi konsepsiyasi ishlab chiqilgan edi.

Ikkinchi bosqich – (1950-1970 yillar) Fanlararo bog'liqlik ko'rinishida namoyon bo'lgan. 1958-yilda “Maktab va hayot bog'liqligini kuchaytirish va SSSR xalq ta'limi tizimini rivojlantirish” to'g'risida qonun qabul qilingan. Buning natijasida o'sha davrlarda Sovet ittifoqi tarkibiga kiruvchi 15 ta avtonom Respublikalar qatorida O'zbekiston xalq ta'limi tizimiga ham fanlarga'ro bog'liqlik ko'rinishida (asosan fanlar kasbiy-texnikaviy bilimlar bilan bog'langan) kirib kelgan.

Uchinchi bosqich – (1980 yillar boshi) aynan shu davrga kelib integratsiya atamasi keng qo'llanila boshladi. 1983 yilda ta'limdagi integratsiya jarayonlariga bag'ishlangan “Pedagogika fanlarida integrativ jarayonlar kommunistik tarbiya amaliyoti” nomli ilmiy-pedagogik

tadqiqotlar to'plami chop etilgan. Keyinchalik integratsiya jarayoni barcha fanlar singari kimyo fanining ham fan va sohalararo integratsiyasiga olib kela boshladi.

Integratsiya - lotincha “*integratio*” so'zidan olingan bo'lib, to'ldirish, tiklash, bog'lash degan ma'nolarni anglatadi.

Hozirda resublikamizda bir qator oliy harbiy ta'lim muassasalari mavjud bo'lib ularning harbiy muhandislik yo'nalishlari kursantlari uchun kimyo faniga doir bilimlar muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabda kimyo faniga qiziqmaydigan o'quvchilarning ko'rchiligi (ayniqsa o'g'il bolalar) ulardan nega uy vazifasini bajarmaganligi so'ralganda – “Menga kimyo kerak emas, men kelajakda harbiy bo'laman!” - degan javob olish mumkin. Chunki aksariyat pedagoglar kasbga yo'naltirish ishlari hamda fanlar va kasblar integratsiyasidan deyarli foydalanmaydilar. Harbiy soha va harbiy kasbga qiziqishi bor bo'lgan o'quvchilarga dars jarayonida kelgusida ularga kimyoviy bilimlarning nihoyatda zarurligi, zamonaviy qurol-yarog' va portlovchi moddalarning zamirida kimyo va uning hosilasi yotishi tushuntirilsa, kasbga yo'naltirish ishlari hamda fanlar va kasblar integratsiyasidan foydalanilsa bu ta'lim oluvchilarda fanga nisbatan psixologik yondashish va qiziqishning orishiga sabab bo'ladi.

Misol tariqasida kimyo fanidan portlovchi moddalarga doir quyidagi qator bilimlar kelgusi harbiy kasbda as qotishi tushuntirilishi maqsadga muvofidir: portlovchi simob (simob fulminati $Hg(CNO)_2$), Teneres (THPC, qo'rg'oshin trinitrorezorsenati $C_6H(NO_2)_3(OPb)_2$), qo'rg'oshin azidi $Pb(N_3)_2$, tetritl - (trinitrofenilmetilnitroamin $C_6H_2(NO_2)_3N(CH_3)NO_2$), trotil (trinitritoluol $C_7H_5N_3O_6$, $C_6H_2CH_3(NO_2)_3$),

kapsyul tarkiblariga kiruvchi (surma sulfidi (III) (Sb_2S_3) [4,5,67,8]kabi portlovchilik xususiyatiga ega kimyoviy moddalar tarkibi va ularning fizik va kimyoviy xususiyatlari bo'yicha bilim va ko'nikmalarni bilish harbiy sohada muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim oluvchilarda integratsion yondashuv asosida fanga qiziqtirish va ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida kimyo fanidan qiziqarli masalalar, boshqotirmalardan foydalanmish tavsiya etiladi.

Namuna: U asosiy brizantli portlovchi modda bo'lib, portlatish ishlarini amalga oshirish va ko'pgina o'q-dorilarni tayyorlashda qo'llaniladi. Och sariq rangdan och jigarranggacha bo'lgan, achchiq ta'mli kristallsimon modda. Undan harbiylar dushmanni yo'q qilish maqsadida keng foydalanadilar. Biroq u quyosh ta'sirida o'z xususiyatlarini asta-sekin yo'qotadi. Unda 7 atom C, 5 atom H_2 , 3 atom N_2 , 6 atom O_2 mavjud bo'lsa ushbu

portlovchi moddaning molekulyar formulasi va M_{rni} aniqlang. Bu portlovchi modda tarkibida qaysi elementning massa ulushi yuqori ekanligini hisoblang.

Yuqorida keltirilgan portlatish xususiyatiga ega bo'lgan kimyoviy moddalar bilan ishlaganda portlatish ishlari jarayonining dinamikasi, mohiyati, xususiyatlari va natijalarini oldindan tahlil qila olish uchun ushbu kimyoviy moddalarga doir chuqur bilim va ko'nikmalar talab etiladi. Bugungi kunda kuchli harbiy kompetensiyaga ega harbiy kadrlarni yetishtirish masalalarini hal etishda o'quv fanlari va mutaxassislik fanlarini kimyo fani bilan integratsiyasini ta'minlash, mavzularning umumiy xususiyatlaridan kelib chiqib kimyo darsi mavzular rejasiga mantiqiy poydevor bo'luvchi, mutaxassislikka bog'lovchi mavzular kiritish va integrativ yondashuv asosidagi o'qitish tizimini joriy etish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://www.edutopia.org/technology-integration-history>
2. Вернадский В. И. О науке. Т. 1. Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. - Дубна. 1997. С. 150.
3. О.П.Кубасов. Казанский педагогический журнал "интергация в образовании суыностная хакрактеристика" Jour_№10 2008. Ст 75.
4. Ландау Л.Д., Китайгородский А.И. Физика для всех: Молекулы. 5-е изд., испр. М.: Наука. Главная редакция физ.-мат. лит. 1982. с. 167-208 с.
5. Орлова Е. Ю. Химия и технология бризантных взрывчатых веществ. Учебник для вузов. Изд. 3-е, перераб. Л.: Химия, ленинградское отделение, 1981. - 312 с.
6. Зефиоров Н.С. и др. т.4 Пол-Три // Химическая энциклопедия. М.: Большая Российская Энциклопедия, 1995. 639 с. ISBN 5-85270-092-4.
7. Дик В.Н. ТНПС // Взрывчатые вещества, пороха и боеприпасы отечественного производства. — Минск: Охотконтракт, 2009. Т. 1. С. 10. 280 с. ISBN 978-985-6911-02-9.
8. М.А.Магочейников, Ф.М.Галаджий, Н.Л.Росинский. Мастер-взрывник. - Москва, 1962.

PEDAGOGIK MULOQOT VA ZAMONAVIY PEDAGOGGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Raimova Nilufar Abdullayevna - filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

UrDPI "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası dotsenti

Тел: +998973602992, email: n.a.raimova81@gmail.com

Har bir shaxsning jamiyatda ado etadigan faoliyatlari o'zaro munosabat va ta'sir shakllarini o'z ichiga oladi. Chunki har qanday ish, avvalo, odamlarning bir-birlari bilan til topishishini, bir birlariga turli xil ma'lumotlarni uzatishini, fikr almashinuvi kabi murakkab hamkorlikni talab etadi. Shuning uchun ham har bir shaxsning jamiyatda tutgan o'rnini, ishlarining muvaffaqiyati, obro'si uning muloqotga kirisha olish qobiliyati bilan bevosita bog'liqdir. Bir qarashda osonga o'xshagan shaxslararo muloqot jarayoni aslida juda murakkab bo'lib, unga odam hayoti davomida o'rganib boradi.

O'qituvchining muomala madaniyatining tarkibiy qismi nutq madaniyati bilan bog'liq. Chunki nutq va unda ifodlangan so'z kishiga ta'sir etuvchi qudratli psixologik kuchga ega.

O'qituvchining muloqot madaniyati nafaqat shaxslararo munosabatlarda, balki shu bilan birga ishlab chiqarish, mehnat jamoasi, ota-onalar bilan, jamiyat hayotiga ham kerakligini hisobga oladigan bo'lsak, bugungi kunda o'quvchi, talabalar fe'l-atvorini o'rganish, ularning bir-birlariga mehr-muruvvatli bo'lishga o'rgatish, diniy aqidaparastlik tomir otayotgan hozirgi davr uchun jamiyatni insonparvarlashtirish eng muhim, dolzarb vazifa bo'lib kelmoqda.

O'qituvchining ish faoliyati davomida o'quvchilar bilan muomala - munosabatlari katta o'rin egallaydi. Bu jarayonda bola insoniyat to'plagan bilimlarni, muomala qilish tajribalarini egallab oladi. O'qituvchi esa pedagogik jarayonda asosiy shaxs bo'lib xizmat qiladi, unga yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash vazifasi yuklatilgan. Shuning uchun ham o'qituvchiga bolaning muomalasiga, axloqiga, xulqiga nisbatan alohida, katta talablar qo'yilgan. O'qituvchi

hayotga endigina qadam qo'yayotgan bolalar bilan doimo muloqotda boiadi. Bolalar o'qitish va tarbiyalash jarayonida umuminsoniy va milliy urf-odat mezonlarini o'zlashtiradilar. O'quvchilar muomala odo-bini, muloqot olib borish yo'lini asosan o'qituvchi timsolida anglab oladilar. Muallim bola uchun bir umr ideal, ibrat, namuna bo'lib qoladi.

Afsuski, hamma muallimlar ham bolalar nazarida shunday bo'lib qolmaydi. O'zining qo'pol muomalasi bilan o'quvchini o'qishdan sovutib, dilini ranjitadigan o'qituvchilar ham ahyon-ahyonda uchrab turadi, albatta. Hayotda, amaliyotda bunga ko'plab misollar topiladi. Bunday o'qituvchilar bolalar orasida obro' orttira olmaydilar.

O'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muloqotni tartibga soluvchi talablardan biri bolaning xulqini, muomalasini, bola bajarishini odilona to'g'ri baholashdir. Xulqi, muomalasida esa bolaning biror kishi yoki narsaga munosabati ham ifodalangani. Pedagogik faoliyatda sinfdan va maktabdan tashqari ishlar o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi muloqotning muhim sohalaridan biri hisoblanadi. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlarning turi nihoyatda ko'p bo'lib, o'qituvchi tomonidan muloqot jarayonida u ishlarni xususiyati va bajarish jarayoni, natijasi haqida to'liq tushuntirishiga bog'liqdir. Muloqotlar jarayonida o'qituvchi ayrim talablarga rioya qilishiga to'g'ri keladi: O'z ishi jarayonida o'qituvchi har bir o'quvchining qadr-qimmatini inson sifatida hurmat qilishi, o'quvchiga nisbatan ishonch; Bolaga mehribon, g'amxo'r bo'lishi, shodligiga ham, tashvishlariga ham sherik bo'lish; Bolalar bilan har qanday muloqot jarayonida

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

alohida yondoshish, pedagogik taktni saqlash.

Zamonaviy o'qituvchi shaxsida quyidagi fazilatlar namoyon bo'la olishi kerak:

- O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi hamda bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni berib borishi lozim

- Zamonaviy o'qituvchi ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bolishi talab etiladi

- O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi va izlanishi lozim

- O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat tashkil etishi kerak.

- O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali shakl, metod va boshqalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i darkor.

- O'qituvchi ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatlariga ega bo'lishi shart.

- O'qituvchi yuksak darajadagi pedagogik mahoratga, chunonchi, kommunikativlik layoqatiga ega bo'lishi, pedagogik texnika, nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari (mimika, jest, pantomimika) qonuniyatlarini chuqur o'zlashtirib olishga erishishi lozim.

- O'qituvchi yuksak nutq madaniyatiga ega bo'lishi va uning nutqi bir qator sifat va xususiyatlarga ega bo'lishi kerak.

- O'qituvchi kiyinish madaniyatiga (sodda, ozoda va bejirim kiyinish, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning diqqatini ko'p jalb etuvchi turli xil bezaklar (qimmatbaho taqinchoqlar va yorqin rangli pardoz-andoz vositalari)dan ortiqcha va o'rinsiz foydalanmaslik, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, hatto soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishga odatlanish kabilar) ega bo'lishi lozim.

- O'qituvchi shaxsiy hayotda pok, atrofda qilargalarga o'rnak bo'la olishi lozim.

- O'qituvchi shaxsining mazkur talablarni o'zida aks ettira olgan ichki va tashqi qiyofasi uning o'quvchilar va hamkasblari hamda ota-onalar o'rtasida obro'-e'tibor qozonishini ta'minlaydi.

O'qituvchi shaxsiga xos xislatlar.

1. O'qituvchining shaxsiy fazilatlaril: axloqiy barkamollik, ya'ni sahovatpeshalik, mehribonlik, talabchanlik, ma'naviy poklik, qanoatlilik, rostgo'ylik, sadoqatlilik, pokizalik, ziyraklik, andishalilik, vazminlik, sabr-bardoshlilik, muloyimlik

2. O'qituvchining kasbiy fazilatlaril: o'z sohasining puxta bilimdoni bo'lish, hunar sirlarini sodda usulda o'rtaga olish, hayotiy tajribalari asosida tarbiyalovchilik, shogirdlar ehtiyojlari va yutuq-kamchiliklarini idrok eta oluvchanlik, nutq madaniyatiga ega bo'lish, shaxsiy namuna bo'la olishlik

3. O'qituvchi odobiga qo'yiladigan talablar: tinglash, qo'llab-quvvatlash, mimika, ishonch, kasbiy xislatlar

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Migranova E.A., Pozilova Sh.X. Kasbiy pedagogik faoliyatga kirish. «Tafakkur-bo'stoni», Toshkent – 2018

2. Mahmudov N., Rafiyev A., Yo'ldoshev I. Nutq madaniyati va davlat tilida ish yuritish. (Darslik) – Toshkent: Cho'lpon, 2013
3. Mahmudov. N. O'qituvchining nutq madaniyati. A. Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. Toshkent. 2007
4. Ishmuhammedov. R., Yuldashev. M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2013.

Internet saytlari:

1. www.ziyounet.uz
2. www.ziyouz.com kutubxonasi
3. www.nutq.intal.uz

**AKMEOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA O'QITUVCHI
MAHORATINI OSHIRISH**

***Safayeva Diyora Hamid qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti o'qituvchisi***

Har qanday sohada yoki kasbda shaxs o'z potensialini rivojlantirishi jamiyatda va undagi turli tuman vaziyatlarda o'z o'rniga ega bo'lishi muhim sanaladi. Shaxs nazariyasida pedagogika va psixologiya tarmoqlarida shaxsning o'ziga hos kasbiy malakalari shakllanishiga doir qarashlar mavjud. Lekin hozirgi paytda bo'layotgan zamonaviy texnika va texnologiyalashgan davrda kishi ongiga bo'lgan ta'sir

vositalarining kuchayishi yuqoridagi masalani kun tartibiga qo'ymoqda. Har bir ishning samaradorligini va yuqori natijalarini egallash uchun kuchli, o'tkir bilimga, yuqori iqtidorga, zamon talabiga moslashishga, tashkiliy madaniyatga, xulqqa, motivatsiyaga va bilim olish uchun moyillikka ega kadrlar o'ta zarurligini hayot taqozo etmoqda. Har qancha yangi imkoniyatlarga ega bo'lgan texnologiyalardan ko'ra zamonaviy bilimga ega mohir va aql bilan ish tuta biladigan, o'z kasbining yetuk mutaxassislari, mahorat egalari kabi aniq maqsadga to'la erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham inson idroki, aql-zakovatiga,

inson kasbiy mahoratini shakllantirishga qaratilgan uzoq muddatli tajriba orttitish, ko'nikma va malakalarni hosil qilish har qanday tashkilotning uzoq muddatli ustivor faoliyatining asosiy omili bo'lib kelmoqda. Bugungi kunning eng ilg'or korporatsiyalar o'z personallarini zamonaviy bilimlar asosida o'qitishga qayta tayyorlashga, malakasini oshirishga, mehnatlariga sharoitlar yaratishga va bir butun jamoa bo'lib ishlashiga alohida ahamiyat bermoqdalar. Bugungi kunda yoshlar o'z mutaxassislilklari asosida ishga kirib kelmoqdalar lekin ularning malaka ko'rsatkichlari, bilimlari, iqtidori mos ravishda yuksalishi uchun uzoq muddatli amaliy jarayonlarni talab etadi. Malakali mutaxassis: berilgan mehnat turiga ijtimoiy mas'uliyat darajasiga, uning jarayoni va natijalariga qarab kasbga yaroqliligi, psixologik tayyorgarligini aniqlash orqali mehnat faoliyatini amalga oshirishdagi imkoniyat va natijalarini belgilash dolzarb masalaga aylanib bormoqda.

Refleksli – innovatsion potensialni mahorat darajasigacha takomillashtirish va innovatsiyalarni ijtimoiy ahamiyatini

baholashni, sarf etilgan intilishlarni hamda uni amalga oshirish yutuqlari asosida belgilash orqali o'rganilmoqda. Reflektiv tomoniga ko'ra: (rivojlanayotgan «Men» sifatidagi shaxsni o'zligini anglash va mehnat faoliyati jarayonida kommunikatsiya bo'yicha hamkorlarini tushuna bilishi bilan bog'liq) tizim yaratuvchi faktor hisoblanib, insonni kasbiylashuvini belgilashda akmeologik aspektlarning optimal o'zaro harakatini ta'minlaydi. Qobiliyat, iqtidorlik bir-biri bilan uzviy ketma-ketlikda rivojlanishida bo'lishini nazarda tutish kerak. Akmeologiyaning tadqiqot obyekti - bu akme shaxs ya'ni yetuk shaxs, obyektiv qonuniyatlarga asoslangan holda kasb faoliyatining va ijodiy faoliyatning metodologik, texnologik hamda gumanitar jihatlarini o'rganish jarayonida jamiyat rivojida kasbhunar moddiy, ma'naviy jihatlarini bilan bog'liq akmeologik muammolarni aniqlaydi. Bugungi kunda bozor munosabatlarning rivojlanishida yangi kasb-hunarlarni shakllantirish, davr talabiga mos keluvchi yetuk kadrlar yetishtirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Globalizatsiya jarayonlariga ijodiy kompleks yondashish, kasbkorlik madaniyati, komillik va mukammallik haqida alloma va mutafakkirlarning qarashlarini tahlil etishda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga xos jihatlarni va zamonaviy tajribalarni chuqur egallash, texnika, texnologiya va axborot madaniyatini o'zlashtirish masalalari ham akmeologiyaning obyektlaridan biriga aylanishi mumkin. Inson qobiliyatlari chek chegara bilmaydi aslida, ammo bu chegarasiz manbaa shunchaki paydo bo'lib qoladigan topilma emas, balki bunga uzoq mehnat bilim olish jarayonlari hamda takomillashib boradigan akmeologik qobiliyatlar ya'ni insonning ma'lum soha yoki yo'nalishlariga fan, san'at, sport, kasb umuman olganda inson faoliyat sohalarining ham jismoniy ham manaviy tomonlarini o'ziga qamrab oladi.

Jahonning ko'plab ta'lim tizimlarida ijtimoiy muhitga moslashuv va o'zaro harakatlar tizimini o'rtgatishga va professional bilimlarga o'rgatiliyapti bu murakkab jarayon inson umrining oxirigacha davom etuvchi yo'l sanaladi. Bu tizimni o'rganadigan fanlar yangi yondashuvlarni, tamoyillar, metod va qarashlar bilan yanada boyib borishni o'rganadigan akmeologiya sohasi aynan kishini komillik darajasiga chiqish yo'llarini izlash ustida bosh qotiradi. Insonni rivojlanish fenomenologiyasini, qonuniyatlarini va mexanizmlarini o'rganuvchi, tabiiy, ijtimoiy, gumanitar va texnikaviy fanlar integrallashuvida paydo bo'lgan akmeologiya fani xuddi shunday fanlar sarasiga kiradi. Sotsiologiya, pedagogika va psixologiya bilan o'zaro harakatda rivojlanib borayotgan akmeologiya fani so'nggi paytlarda o'z e'tiborini kadrlarni malakali mutaxassis tayyorgarligiga va uzluksiz ta'lim tizimiga qaratmoqda. Akmeologik yondashuv yordamida kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini takomillashtirishni turli qirralarini hisobga olgan holda, malakali mutaxassislarning ijodiy qobiliyatlarini ochish va rivojlantirish muammolari oldingi o'ringa chiqib bormoqda. Bu borada ta'lim tizimida o'qituvchi shaxsiga e'tibor katta. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy moslashishini akmeologik jihatdan tadqiq qilinsa bugungi zamon talabiga mos, biroq avvalgi chuqur bilimlarga ham ega yetuk o'qituvchi shaxsini, o'z ishining mutaxassisi etib yetishtirish jarayoni juda murakkab pedagogik va psixologik jarayon hisoblanadi. Yosh avlodga ta'lim tarbiya beruvchi yetuk mutaxassis kadrlar tayyorlash muhim ustivor masala bo'lib qolaveradi. O'qituvchi shaxsi o'z ustida tinimsiz ishlashi hamda izlanishi masalasiga e'tibor bugungi kunda ham juda katta. Akmeologik yondashuvlar asosida o'z faoliyatining akme darajasiga intilish va uni ro'yobga chiqarish ustida yangi usul va

har kim o'ziga hos yo'nalishlaridan borishini talab etadi.

A.A.Derkachning fikricha akmeologiyada modelga murojaat qilish zarurati bizga psixologik hodisani tasavvur qilish, uning muhim xususiyatlarini, tarkibiy xususiyatlarini, mexanizmlarini, shakllanish darajalarini ochib berishga imkon beradi. Reflektiv tomoniga ko'ra: (rivojlanayotgan «Men» sifatidagi shaxsni o'zligini anglash va mehnat faoliyati jarayonida kommunikatsiya bo'yicha hamkorlarini tushuna bilishi bilan bog'liq) tizim yaratuvchi faktor hisoblanib, insonni kasbiylashuvini belgilashda akmeologik aspektlarning optimal o'zaro harakatini ta'minlaydi. Maktab yoshidagi bolaga, yosh avlodga va boshqa tinglovchiga bilim berishda o'z kasbiy mahorati yuksak akmeshaxs bo'la oladigan o'qituvchi o'zining tasirigagi tinglovchini to'la jaalb eta olishi hamda uni bilim olish va hayotiy ko'nikmalarga tayyorlashi tayin. Akmeologik ta'lim texnologiyalarini o'qitish amaliyotida tatbiq etish, ta'lim va ijodni rivojlanishini refleksli-psixologik konsepsiyasi asosida malakali

mutaxassislarni tayyorlashda akmeologik yondashuvlarni tuzilmaviy tomonlarini hisobga olib borish lozim. Darhaqiqat, Abdulla Avloniy o'qituvchining shaxsiy va kasbiy fazilatlariga keng ta'rif berib: tarbiyachining shaxsiy fazilatlarini, ya'ni axloqli, odobli, bilimdonligi, ziyrakligi, topqirligi, farosatlilik, aql-zakovatlilik ta'lim- tarbiya jarayoni uchun asosiy negiz bo'lsa, ijodiy izlanish o'qish va o'qitishning yangi shakl, uslub hamda vositalarini qidirish o'qituvchining eng muhim kasbiy sifatlaridan ekanligini uqtiradi. Bu bilan Abdulla Avloniy o'qituvchi faoliyatiga nisbatan akmeologik yondashuvni o'z davri qiyofasida olg'a suradi. Bo'lajak o'qituvchilarni akmeologik rivojlanish jarayonini yana bir e'tiborli jihat bu yuqorida ta'kidlab o'tilgan yo'nalishlardagi kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish va amaliyotga to'laqonli tatbiq etishning zaruriy shart-sharoitlari majmuasining belgilanishidir. Chunki, qulay va maqsadga yo'naltirilgan pedagogik sharoit jarayondan ko'zlangan natijaga erishishini engillashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Khudoyberganov, D., & Safaeva, D. (2023). Mechanisms Of Directing The Socialization Of Students On The Basis Of A Gender Approach. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(5), 894-900.
2. Khudoyberganov, D., & Safaeva, D. (2023). Gender yondashuv asosida o'quvchilarni ijtimoiylashtirishga yo'naltirish mexanizmlari. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(5 Part 2), 42-46.
3. Diyora, S., & Muzaffar, A. (2023). O'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirishning nazariy asoslari. PEDAGOGS jurnali, 1(1), 709-709.
4. Sharifzoda Sardorbek O'rozboy Tabib o'g'Li. (2023). Development Of Socio-Cultural Competence Of Future Teachers Based On Gender Approach. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 3(07), 158-165.
5. Анисимов, О. С. Педагогическая акмеология: общая и управленческая / О. С. Анисимов. – Минск : Технопринт, 2002. – 788 с.

TA'LIM TIZIMIDA INNOVATION YONDASHUVLAR ASOSIDA AKADEMIK LITSEY O'QUVCHILARIDA HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH

Toshkenboyev Navro'zbek Qosimjon o'g'li - O'zbekiston Respublikasi Ichki Ishlar vazirligi, Andijon akademik litseyi o'qituvchisi, navruzbek 1995@gmail.com

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar samarasi mamlakatimizda "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" da ko'rsatib o'tilgandek, "ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ta'limni modernizatsiya qilish" bilan ta'minlanadi[5]. Shu o'rinda dastlab xorijiy tadqiqotchilarning huquqiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik jihatlari borasidagi qarashlarini tahlil etamiz.

Fuqarolarning huquqiy madaniyatining yuksak darajada bo'lishi huquqiy davlatning o'ziga xos xususiyatidir. Shu bilan birga huquqiy madaniyat saviyasi qabul qilingan qonunlar soni bilan emas, balki ushbu qonunlarning barcha darajalarda ijro etilishi bilan belgilanadi. Ushbu muhim ishda barcha fuqarolarda qonunlarga va normativ-huquqiy hujjatlarga nisbatan chuqur hurmat hissini tarbiyalash alohida ahamiyatga egadir. Zero, huquqiy normalar fuqarolar ongiga singgan va ular amal qilgan taqdirdagina yashaydi va ruyobga chiqadi. Mazkur yo'nalishda olib borilayotgan islohotlar albatta, xalqimiz manfaatlari uchun ularning farovon hayoti va biz yoshlarning kelajagimiz uchun xizmat qilmoqda. Islohotlarning mazmun-mohiyatini keng jamoatchilikka ochiq-oydin yetkazib berish, ularni xalqimiz ongiga singdirish masalasi muhim vazifa hisoblanadi. Respublikamizning bosib o'tgan mustaqil taraqqiyot yo'li va oldimizda turgan vazifalarning ma'nomohiyati hamda ahamiyati haqida

gapirilganda, bugungi kunda faol demokratik yangilanishlar va mamlakatni modernizatsiya qilish natijasida iqtisodiyotimizni barqaror rivojlanishi, siyosiy hayotimizni, qonunchilik, sud-huquq tizimi va ijtimoiy-gumanitar sohalarini izchil rivojlanib borayotganligini ta'kidlab o'tish maqsadga muvofiqdir[19].

Bugungi kunda, huquqiy madaniyatni rivojlantirishning pedagogik jihatlari bo'yicha olimlar tomonidan turli yondashuvlar ilgari surilgan.

Alisher Navoiy ideal ijtimoiy-iqtisodiy tuzum haqidagi qarashlariga o'zining[73] "Saddi Iskandariy", "Mahbub ul qulub", "Payg'ambarlar va donolar tarixi" kabi asarlarida alohida to'xtalgan. Ijtimoiy-iqtisodiy tuzum muammolarini faqat adolatli dono hukmdor boshqarayotgan va qonun ustuvor bo'lgan mamlakatda amalga oshishi mumkin. Shuning uchun, Alisher Navoiy "adolat va qonun ijtimoiy taraqqiyotning asosi hisoblanadi"[3] deb ta'kidlaydi.

Xushfe'l fazilatli va ideal shaxs haqida mulohaza yuritir ekan: Alisher Navoiy o'ziga xos insonparvarlik nazariyasini yaratadi. Ahmad Yugnakiy «Hibat ul-haqoyiq» («Haqiqatlar sovg'asi») asarida ham o'z davrining ijtimoiy-siyosiy, diniy, axloqiy, iqtisodiy masalalar va ularni ma'lum talablar asosida tartibga solish haqidagi tavsiyalari bilan ham hozirgi davrgacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan [4]

o'quvchilar huquqiy madaniyatini rivojlantirishda axloqiy-tarbiyaviy, ijtimoiy-siyosiy bilimlarning ham o'rni beqiyosdir.

G'arbda ham huquqiy madaniyat o'ziga xos tarzda o'rganildi. I.Kant, G.Gegel o'z qarashlarida huquqning majburiyligini, inson erkinligini tartibga solishning tashqi vositasi ekanligini

ta'kidlasalar, ba'zi tadqiqotchilar huquqni, ijtimoiy munosabatlarni sinfiy tartibga soluvchi vosita deb tushunganlar. Monteske hamda J.J.Russo huquqni inson tabiiy huquqlarining rasmiylashtiruvchi vosita va kafolati deb e'tirof etganlar[5].

Huquqiy madaniyat mavzusi huquqiy adabiyotlarda yetarlicha o'rganilgan, ammo shuni ta'kidlash kerakki, uning individual tomonlarini o'rganish umuman muammoni o'rganishdan ko'ra ko'proq ahamiyat beriladi. Ma'lumki yuksak huquqiy madaniyat jamiyatning ijtimoiy hayotida faol va tashabbuskorlikni taqazo etadi.

Huquqiy ta'lim jarayonida shaxs huquqiy jihatdan tarbiyalanib, huquqiy bilimlarni hayotga tatbiq etishga o'rgatiladi. Bu borada A.A'zamxo'jaev[4] huquqiy tarbiya va huquqiy tarbiya berishdagi vositalarning o'rni borasida so'z yuritgan bo'lsa, Sh.O'razayev[3; 41-b.] shaxs ongiga tizimli va maqsadga muvofiq tarzda ta'sir etish orqali jamiyat a'zolarining yurish-turish madaniyati va huquqiy bilimga ega bo'lishi mumkinligini ta'kidlaganlar.

U.Tadjixanov, A.Saidov "huquqiy tarbiya bu – shaxsga nisbatan huquqiy ongni, huquqiy ko'rsatmalarni, faol qonunga itoatkor xulq-atvor ko'nikmalari va odatlarini shakllantiruvchi uyushgan, bir tizimli"[4; 195-b.], maqsadni ko'zlagan holda ta'sir ko'rsatilishidir, deb fikr bildirganlar.

A.Rafiqov, O.Karimova, Sh.Eshonova huquqiy tarbiyaning asosiy maqsadi shaxsda huquqiy ongni

shakllantirish, yoshlarda huquqiy me'yorlarga hurmatni, ularga ixtiyoriy va ongli ravishda rioya qilishni o'rgatishdir, deb hisoblaydilar[93]. Huquqiy ta'lim yosh avlodda Konstitutsiya va qonunlarimizga hurmat hissini shakllantirish, ularda insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, adolatlilik, halollik kabi hislatlarni rivojlantirishni maqsad qilib qo'yadi.

X.M.Tojiboyeva[4] ilmiy tadqiqot ishida ijtimoiy faollikni shaxsning maqsadga yo'naltirilgan faoliyati bo'lib, ijtimoiy voqelikka nisbatan individual munosabati va tizimli xatti-harakatlarining yuksak ko'rinishini ifodalovchi tushuncha sifatida talqin etgan. Ijtimoiy faollik me'yoriy va odatdagiga nisbatan kuchli faoliyatdir. O'quvchi-yoshlarning ijtimoiy faolliklarini oshirish ular o'rtasidagi ta'lim-tarbiyani tashkil etish jarayoni deb ta'kidlab o'tgan. Bundan kelib chiqadiki, huquqiy madaniyati rivojlangan shaxs sifatida jamiyat ijtimoiy hayotida faol bo'lgan yoshlarni aytishimiz mumkin.

Q.Q.Quronboyev[5] o'zining tadqiqot ishida o'quvchi-yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida ongli intizomning ahamiyati, burch va mas'uliyat hissini rivojlantirish, yoshlarning jamiyat hayotidagi ma'naviy-ijtimoiy faolliklarini rivojlantirishning mazmuni va pedagogik asoslarini tahlil qilganligini ko'ramiz. Zero, huquqiy madaniyatga ega bo'lish jamiyatda o'rnatilgan me'yorlarga amal qilish, burch va mas'uliyatni his etishni talab etadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR.

1. Abdug'aniev O.T. Akademik litsey o'quvchilarida ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik-psixologik imkoniyatlari. Raqamli texnologiyalar davrida tillarni intensiv o'qitishning psixologikpedagogik jihatlarini respublika ilmiy-amaliy anjumani. 2023-yil 2-iyun. 708-713-b.

2. Abdullayeva F.Sh. Huquqiy ong va huquqiy madaniyatni yuksaltirish davr talabi. // Oriental Art and Culture" Scientific-Methodical Journal - (3) III/2020. 407 bet)

3. Allaberganov K. Huquqiy ong tushunchasini o'rganishning nazariy jihatlar. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 1 | ISSUE 4 | 2020. ISSN: 2181-1385. Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2020: 4.804. 753-757-bet.
4. Cardador M.T., Dane E., Pratt M.G. (2011). Linking calling orientations to organizational attachment via organizational instrumentality // Journal of Vocational Behavior, 79. – P. 378.
5. Fazliddin J. Aholi muammolarini hal qilishning tashkiliy -huquqiy asoslari. Central asian academic journal of scientific research. ISSN: 2181-2489. VOLUME 1 | ISSUE 1 | 2021. 34-37-bet.

GENDER YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNI IJTIMOIYLASHTIRISHGA YO'NALTIRISH MEXANIZMLARI

***Safayeva Diyora Hamid qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti o'qituvchisi***

***Ro'zibayeva Bonu Nizomjon qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi***

Gender tengligi bu erkaklar va ayollar o'rtasidagi tenglik — bu oilada va jamiyatda erkaklar va ayollar o'rtasida teng huquqlarga erishishni nazarda tutadigan tushuncha va boshqa qonuniy munosabatlardir. Ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, gender tengligi — bu patriarxal tizimdan keyingi ijtimoiy-jinsiy munosabatlarning keyingi bosqichi. Gender tengligi tamoyili insonning shaxs sifatida paydo bo'lishiga to'sqinlik qiladigan barcha ijtimoiy to'siqlarni o'rganish va yo'q qilish, shuningdek, hayotning barcha sohalarida erkaklar va ayollar shaxsiyatini anglash uchun teng ijtimoiy imkoniyatlarni yaratishdan iborat.

O'quvchilar o'rtasida gender tengligini targ'ib qilish adolatli va inklyuziv ta'lim muhitini yaratish uchun muhim tashabbusdir. Genderga asoslangan noto'g'ri qarashlar va stereotiplarni bartaraf etish va yo'q qilish orqali ta'lim muassasalari barcha o'quvchilar uchun akademik, ijtimoiy va hissiy jihatdan rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratishi mumkin.

Gender tengligini ta'minlashning ahamiyati:

1. Akademik yutuqlar: Ta'limdagi gender tafovutlarini bartaraf etish barcha o'quvchilar uchun akademik ko'rsatkichlarning yaxshilanishiga olib keladi.

2. Ijtimoiy va hissiy farovonlik: Gender tengligini rag'batlantirish turli xillik va inklyuzivlikni qadrlaydigan, o'quvchilarning farovonligi va ruhiy salomatligiga hissa qo'shadigan maktab madaniyatini rivojlantiradi.

3. Karyera intilishlari: Gender stereotiplariga qarshi kurashish orqali o'quvchilar turli yo'llarini bosib o'tish huquqiga ega bo'ladilar va shu bilan kelajakda yanada adolatli inson bo'lib yetishadilar.

4. Fuqarolik va yetakchilik: O'quvchilar o'rtasida gender tengligini rag'batlantirish fuqarolik mas'uliyat tuyg'usini tarbiyalaydi va kelajakdagi yetakchilarni jamiyatda tenglik va adolatni himoya qilishga tayyorlaydi.

O'quvchilar o'rtasida gender tengligini targ'ib qilish strategiyalari:

1. Imkoniyatlarni oshirish dasturlari: Gender tenglikni o'z ichiga olgan mu-rabbiylik tashabbuslari va yetakchilikni rivojlantirish dasturlarini yaratish

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

o'quvchilarga o'z intilishlarini cheklovsiz amalga oshirish imkonini beradi.

2. Xavfsiz va inklyuziv joylar: Gender tenglikka asoslangan kamsitish va ta'qiblardan xoli xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish o'quvchilar o'rtasida gender tengligini ta'minlash uchun juda muhimdir.

3. O'qituvchilarni tayyorlash: o'qituvchilarning gender tenglikka bog'liq bo'lgan o'qitish amaliyoti va sinfni boshqarish bo'yicha kasbiy rivojlanishini ta'minlash yanada inklyuziv ta'lim muhitiga hissa qo'shishi mumkin.

O'quvchilar o'rtasida gender tengligini ta'minlashning ta'siri:

1. Kengaytirilgan akademik samaradorlik: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender tengligini targ'ib qiluvchi maktablar barcha o'quvchilar uchun yaxshilangan akademik natijalarni namoyish etadi.

2. Genderga asoslangan zo'ravonlikning kamayishi: Gender tengligini targ'ib qilish bo'yicha sa'y-harakatlar genderga asoslangan zo'ravonlik va ta'qiblarning kamayishiga yordam beradi, bu esa xavfsizroq va inklyuziv maktab muhitini yaratadi.

3. O'z-o'zini hurmat qilish va ishonchni oshirish: Gender tengligini birinchi o'ringa qo'yadigan maktab o'quvchilari o'z-o'zini hurmat qilish va ishonchning yuqori darajalari haqida xabar berishadi, chunki ular o'zlarini haqiqiy ifoda etishga undaydilar.

4. Uzoq muddatli ijtimoiy manfaatlar: O'quvchilar o'rtasida gender tengligini targ'ib qilish yanada adolatli, xilma-xil va inklyuziv jamiyat uchun asos yaratadi, chunki bu o'quvchilar kelajakdagi yetakchilar va o'z jamoalariga hissa qo'shuvchilarga aylanadi.

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilar o'rtasida gender tengligini ta'minlash barcha shaxslarning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradigan ta'lim muhitini yaratish uchun muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv strategiyalarni amalga oshirish va bunday sa'y-harakatlarning ta'sirini tan olish orqali ta'lim muassasalari xilma-xillikni o'zlashtirgan, gender tarafkashliklariga qarshi kurashadigan va hayotning barcha jabhalarida tenglik tarafdori bo'lgan kelajak avlodni shakllantirishda muhim rol o'ynashi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Чекалкина А.А. Гендерная психология. – Москва: «Ось-89», 2006. – 131 с.
2. Мезенцева Е.Б. Гендер и экономика: мировой опыт и экспертиза российской практики. – Москва: ИСЭПН РАН-МЦГЫ «Русская панорама», 2002. – С. 299–328.
3. Becker G. The Economics of Discrimination. Chicago, 1971. – P. 215.
4. Bergmann R.B. Occupational segregation, wages and profits when employers discriminate by wage or sex // Eastern Economic Journal. (Stores, CT), Vol. 1, – № 2-3.

SHARQ ALLOMALARINING FARZAND TARBIYASIDAGI QARASHLARI

Sh.E.Yakubova - UrDPI "Pedagogika" kafedrasi katta o'qituvchisi

M.A.Otanazarova - Pedagogika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Qadimdan solih insonlar farzand tarbiyasiga katta e'tibor qaratishgan. Chunki millatning taraqqiyoti yoki zavoli yoshlarning tarbiyasiga bog'liq deb

qarashgan. Farzandni chiroyli tarbiyalash insonga berilgan eng katta baxt desak xato qilmagan bo'lamiz. Ma'rifatparvar olimlar farzand tarbiyasi haqida ko'plab fikrlarni

bildirishgan. Xususan, Abu Nasr Farobiy bilimidan ma'rifatli yetuk odamning obrazini tasvirlar ekan, bunday deydi: «Har kimki ilm-hikmatni o'rganaman desa, uni yoshligidan boshlasin, sog' – salomatligi yaxshi bo'lsin, yaxshi axloq va odobi bo'lsin, so'zining uddasidan chiqsin, yomon ishlardan saqlangan bo'lsin, barcha qonun – qoidalarni bilsin, bilimdon va notiq bo'lsin, ilmi va dono kishilarni hurmat qilsin, ilm va ahli ilmdan mol – dunyosini ayamasin, barcha real moddiy narsalar to'g'risida bilimga ega bo'lsin». Bu fikrlardan Farobiyning ta'lim – tarbiyada yoshlarni mukammal inson qilib tarbiyalashda xususan, aqliy – axloqiy tarbiyaga alohida e'tibor berganligi ko'rinib turibdi, uning e'tiqodicha, bilim, ma'rifat, albatta, yaxshi axloq bilan bezalmog'i lozim, aks holda kutilgan maqsadga erishilmaydi, bola yetuk bo'lib yetishmaydi.

Abu Ali Ibn Sino bola tarbiyasi va tarbiya usullari haqida qimmatli fikrlarini bildirgan. Ibn Sino bolaning axloqiy tarbiyasi haqida bildirgan fikrlarida uy – ro'zg'or tutish masalalari xususida ham so'z yuritadi. Bolani tarbiyalash oila, ota – onaning asosiy maqsadi va vazifasidir. O'z kamchiliklarini tuzatishga qodir bo'lgan ota – ona tarbiyachi bo'lishi mumkin. Axloqiy tarbiyada eng muhim vositalar bolaning nafsoniyatiga, g'ururiga tegmagan holda, yakka – yakka suhbatda bo'lish va unga nasihat qilishdir. Abu Ali Ibn Sino bolada axloqiy xususiyatlarni mehnat, jismoniy hamda aqliy tarbiya bilan uzviy birlikda shakllantirishni, uni inson qilib kamol toptirishda asosiy omil deb biladi.

Alisher Navoiy bolaning voyaga yetishida, kamol topishida tarbiyaning kuchi va qudratiga alohida e'tibor beradi. Tarbiya natijasida bolaning foydali va yetuk kishi bo'lib o'sishiga ishonadi. Yosh bolani juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalamoq zarur. Tarbiya insonga o'zida yaxshi odat va fazilatlar hosil qilishga yordam beradi. U

odam shaxsi kishilar bilan munosabatda, ayniqsa kishilarning bir – birlariga bo'lgan ruhiy ma'naviy ta'sirlari natijasida tarkib topadi – deb, voyaga yetkazishda asosiy omillardan biri tarbiya ekanligini uqtiradi.

Voiz Al – Koshifiyning ta'kidlashicha insonni ta'lim – tarbiya orqali qayta tarbiyalash, aqliy qobiliyatni o'stirish mumkin. Koshifiy o'zining pedagogik qarashlarida bolalarda mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish masalasiga alohida e'tibor beradi. Ota – onalar muallimlardan bu masalaga alohida ahamiyat berishni talab etadi. Bu masalada oilaviy hamda tashqi muhit muhim o'rin tutadi. Bola to'g'ri so'zli, va'daga vafodor, yaxshi xulqli qilib tarbiyalanishi kerak.

Jaloliddin Davoniy ota – onaning bolani tarbiyalashdagi ahamiyatiga keng to'xtalgandi. Uning fikricha, oila tarbiyasida ota ham, ona ham teng huquqli, teng ishtirok etishi bolaning yaxshi xulq – odob qoidalarini, muayyan bir kasbni egallashiga ko'maklashishi, ilm – fan va kasb – hunar egallashining moddiy asosi bo'lmish oziq – ovqat, kiyim – kechak, kerakli buyum va ji-hozlarni yetkazib berish uchun jonbozlik ko'rsatishi kerak.

XIX asr o'zbek ijtimoiy va adabiy hayotining yirik vakillaridan biri Komil Xorazmiy o'z asarlarida ma'rifat, axloqiy kamolot, vatanparvarlik g'oyalarini olg'a surdi. U ilm-ma'rifatning xalq, jamiyat farovonligiga, insonning axloq kamolotida tutgan o'rni, axloqiy va nafosat tarbiyasini uzviy birligi haqidagi pedagogik fikrlarini ham bayon etadi.

Komil Xorazmiyning fikricha, ilm-hunar, ilm-ma'rifat inson axloqiy kamoloti, ijtimoiy ma'naviy hayotning rivoji uchun xizmat qilishi kerak. Kamtarlik eskirmaydigan, eng go'zal insoniy fazilatdir. Bu fazilatlarga ega bo'lganlar obro'-e'tiborli komil insonlardir. Kamtarlik insonni turli noxushlikdan xijolatdan saqlaydi. Shoir, tarixshunos, tarjimon va xattot Munis

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Xorazmiy tilga ko'p erk bermaslikni maslahat beradi. Uning ta'kidlashicha, ortiqcha so'zamonlik kishi boshiga qattiq tosh bo'lib tegishi mumkin. Shoir yomon so'zli, ozor beruvchi murodlar sifatini tasvirlab, kishilarni, jumladan, yoshlarni ular bilan hamsuhbat bo'lmaslikka undaydi. Munis Xorazmiy o'z asarlarida xalqni adolatli, ongli, bilimli bo'lishga, jaholatdan yiroq turishga da'vat etadi, uning fikricha, adolat – sharaf ko'rki, osoyishtalik, xushnudlikdir. U yoshlarni kamtarlik bilan muloqotda bo'lishga, ularni hurmat qilib e'zozlashga chorlaydi. Markaziy Osiyo xalqlari ilm – fani va madaniyatini jahon miqyosiga olib chiqqan Markaziy Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan ulug' siymolardan biri Mirzo Ulug'bek. U avvalo yosh avlodning aqliy va ma'rifiy tarbiyasiga katta ahamiyat berib, ularni dunyoviy bilimlarini egallashga da'vat etdi. Faqat

rivojlangan fan va madaniyat inson tafakkurining kamol topishini ta'minlashga ishondi. Allomaning uqtirishicha, bolaning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, havasini oshirishda u tarbiyalanayotgan muhit muhim o'rinni egallaydi. Mirzo Ulug'bek o'z pedagogik qarashlarida bolalarning jismnan sog'lom, harbiy hunarni puxta egalagan, jasur, mard bo'lib yetishuviga alohida ahamiyat beradi. Ulug'bekning fikricha, odam sog'lom va baquvvat bo'lishi uchun yoshlik chog'idanoq jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishi, ta'lim – tarbiyada poraxo'rlik, qalloblik bo'lmasligi uchun mudarrislar odil va halol bo'lishi kerak. Farzand tarbiyasi muhim hisoblanib, bunda ota-onaga katta mas'uliyat yuklaydi. Oilada ota – onalar ayniqsa, o'qimishli ota – onalar o'z farzandlarining haqiqiy inson bo'lib kamol topishiga alohida e'tibor berishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Petrov, V. D. „Ibn Sina-velikiy sredneaziatskiy ucheniy ensiklopedist.“ Abu Ali Ibn Sina. Kanon vrachebnoy nauki. Tashkent, 1981
2. Xayrullayev M. M., Forobiy va uning falsafiy risolalari, T., 1963;
3. Mo'minov I. M., O'zbekistondagi tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-falsafiy tafakkur tarixidan lavhalar. T., 1999;
4. Yakubova Sh. E “Pozitiv dunyoqarashni shakllantirishga oid ma'naviy pedagogik merosning mazmun-mohiyati” ISSN 2181-6883. “Pedagogik mahorat” ilmiy nazariy metodik jurnal. 5 son. Oktabr. Buxoro – 2022

TA'LIM TIZIMIDA STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASINI QO'LLASHNING AHAMIYATI

Salavatova X.S - Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Abdullayeva X.Sh - Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Ta'limda STEM texnologiyasi Amerikada ishlab chiqilgan. Amerikalik tadqiqotchilar tajriba uyushtirib, ba'zi maktablar bitiruvchilarning qobiliyatlarini e'tiborga olishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi va STEM tizimi shu tarzda shakllandi. (Fan, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik Art abreviaturasi qo'shildi va endi STEAM oxirigacha shakllandi. Tadqiqotchilar ushbu mavzular, aniqrog'i ushbu fanlardan bilimlar kelajakda talabalarning yuqori malakali mutaxassis bo'lib yetishishiga yordam beradi, deb hisoblashadi. STEAM laboratoriyasida bolalar yaxshi bilim olishga intilishadi va uni darhol amalda qo'llay olish imkoniyati mavjud bo'ladi. Har kuni yangi ish turlari va hattoki yangi kasbiy sohalar paydo bo'lmoqda, shuning uchun zamonaviy dunyoda o'qituvchilar o'qitadigan darslar va ularning mahoratlari vaqt talablariga javob beradimi yoki yo'qmi degan savol tug'iladi. Agar biz an'anaviy ta'limning asosiy maqsadi bilimlarni o'rgatish va bu bilimlardan fikrlash va ijod qilish uchun foydalanish deb aytsak, STEAM yondashuvi bizni olgan bilimlarni haqiqiy ko'nikmalar bilan birlashtirishga o'rgatadi. Bu maktab o'quvchilariga va maktabgacha yoshdagi bolalarda nafaqat ba'zi bir g'oyalarga ega bo'lish, balki ularni amalda qo'llash va amalga oshirish imkoniyatini beradi.

Bolalarni STEAMga jalb qilish. Ushbu ta'lim maktabgacha yoshdan boshlab boshlanishi kerak, shuning uchun dasturlarni bolalar bog'chalariga kiritish

kerak. Fan tili ingliz tilidir. Agar ilm-fanni o'rganish va olim bo'lishni istasangiz, bu tilni bilishingiz kerak. Qizlar uchun Steam-ta'lim dasturlari kerak. Ilm-fan sohasidagi qizlar, ularning tartiblilik tufayli, o'g'il bolalar qila olmaydigan narsalarni qilishlari mumkin. Science is fun! Ilm-fan quvnoq bo'lishi kerak, u o'quvchilar uchun qiziqarli va o'ziga jalb qiluvchi bo'lishi kerak. Xulosa qilib aytganda, an'anaviy o'qitish uslublari bilan taqqoslaganda, STEAM yondashuvi bolalarni tajribalar o'tkazishga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda musiqa va filmlar yaratishga, o'z g'oyalarini haqiqatga aylantirishga va bolaning o'ziga mahsulotni yaratishga undaydi. Ushbu ta'lim yondashuvi bolalarga nazariya va amaliy ko'nikmalarni samarali tarzda birlashtirishga imkon beradi va universitetga kirish va keyingi o'qishni osonlashtiradi.

Bugungi kunda ta'limning istiqbolli texnologiyasi – "STEAM" texnologiyasidir. STEAM ta'limi asosiy global tendentsiyalardan biridir. Hozirgi kunda texnik yo'nalishga ustuvor ahamiyat berilmoqda. Ko'pgina bolalar muasasalarida: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, to'garaklarda, maktablarda IT texnologiyalari bo'yicha sinflar, STEAM laboratoriyalari va LEGO markazlari yaratilmoqda. Bolalar uchun tashil etilayotgan qo'shimcha ta'lim va tarbiya formati o'zgarmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga steam texnologiyasi asosida bilim berilsa, maktab yoshiga yetganida innovatsion tadqiqotlarni mustaqil ravishda amalga oshira oladi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

STEAM ta'lim modelining mazmuni bugungi kunda amalga oshirilayotgan ko'plab loyihalarning muhim tarkibiy qismidir, lekin ko'p jihatdan butun ta'lim tizimining yangi predmetli-makonli muhitini yaratishga, uning mazmuni, dasturiy ta'minoti va uslubiy ta'minotini yangilashga bog'liq. Lekin ko'plab muassasalarda STEAM laboratoriyalari mavjud bo'lmaganligi tufayli bolalarga yetarlicha bilimlar berish murakkablashmoqda.

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblanib, bu soha har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, ushbu tizimda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, farmon va qarorlarda belgilangan vazifalarning ijrosi Davlatimiz rahbarining doimiy e'tiborida bo'layotganligini guvohi bo'lmoqdamiz. Jumladan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta'lim muassasalariga pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini takomillashtirishdan iborat dolzarb vazifalar qo'yildi. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyati uchun yetarli sharoit yaratilmaganligi bois, binolar qarovsiz holga kelib, bo'shab yotganligi, ulardan samarali foydalanilmayotganligi tanqid qilinib, 2022-yilning birinchi yarmida amalga oshirilishi lozim bo'lgan yo'nalishdagi strategik vazifalar belgilab berildi. Maktabgacha ta'lim uchun kadrlar tayyorlaydigan institutlarning qabul

kvotalarini real ehtiyojdan kelib chiqib belgilash hamda maktabgacha ta'lim pedagoglariga qo'yiladigan talablarning qayta ko'rib chiqilishi tom ma'noda sohani dunyo standartlari darajasiga olib chiqilishiga xizmat qilishi shubhasiz. Maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning mavjud tartibini qayta ko'rib chiqishni hamda maktabgacha ta'lim xizmatlarini ko'rsatishning zamonaviy usullarini joriy etishni talab qiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozim. Bunda bolalarda Vatanga muhabbat hissini, oilaga, o'z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat, atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Ushbu vazifalarni amalga oshirish maqsadida quyidagilar nazarda tutiladi: - maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini, shuningdek, bolaning rivojlanishi va uning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini kompleks baholashning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish; - maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun o'quv-metodik, didaktik materiallar va badiiy adabiyotlarni tanlab olishni va ekspertizasini ishlab chiqilgan tartibga muvofiq o'tkazish; - maktabgacha ta'limning muqobil shakllari uchun yangi o'quv-metodik materiallarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish; - "Ilk qadam" davlat o'quv dasturini keng joriy etish; - tarbiyalanuvchilarning yakka tartibdagi ish daftarlari, kartochkalar, tarqatma va sanoq materiallari mazmuni va dizaynini

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

o'rnatilgan talablarga muvofiq ishlab chiqish; - rivojlanishida jismoniy yoki ruhiy buzilishlari bo'lgan bolalar ta'limining kompleks texnologiyalarini ishlab chiqish, inkluziv ta'lim, eng yangi reabilitatsiya va abilitatsiya usullarini keng joriy etish, ularning izchil ijtimoiylashuvi va umumiy maktabgacha ta'lim umumiy tizimi integratsiyalashuviga ko'maklashadigan moslashtirilgan dasturlar va yakka tartibdagi ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish;

- maktabgacha ta'limda fanlarni rivojlantiruvchi muhitning innovatsion texnologiyalari va modullarini ishlab chiqish, maktabgacha va umumiy boshlang'ich ta'lim izchilligining mazmun va protsessual komponentlarini optimallashtirish;

- mashg'ulotlar davomiyligining eng maqbul vaqtini va ularning ketma-ketligini aniqlash maqsadida o'quv rejalari va ta'lim dasturlarini optimallashtirish;

- bolalarni sog'lom turmush tarzini yuritishga o'rgatish, gimnastika va faol 'yinlar bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish orqali tarbiyalanuvchilarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari va sportga qiziqish uyg'otishni shakllantirish, jismonan sog'lom o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash;

-maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik va musiqiy tarbiya hamda ta'lim

darajasini oshirish, erta yoshdan boshlab STEAM o'qitish asoslarini joriy etish;

-bolaning kelgusida o'zini o'zi muvaffaqiyatni namoyon qilishi uchun asos sifatida ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirish;

-maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qatnamaydigan bolalar uchun ta'lim xizmatlari turlari:

- pullik ta'lim xizmatlari, qisqa muddatli guruhlar va boshqalarni kengaytirish.³

STEAM - hozirgi kunda dunyo ta'lim tizimining eng asosiy urf bo'lgan innovatsion metodlaridan biri hisoblanib, ushbu metod yordamida fanlar alohida tarmoqlarda emas, balki integratsiyalashgan holda, umumiy bog'liqligini ko'rsatib o'rgatiladi.

Maktabgacha ta'limda steam texnologiyasi fanining vazifasi-talabalarga STEAM ta'lim texnologiyasidan foydalanish usullarini o'rgatish, STEAM ta'lim texnologiyasini ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llashda turli xil faoliyatlarni integratsiyalash, maktabgacha yoshdagi bolalarni ilk tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash vazifalarini bajaradi. STEAM bolalarda muammolarni tushunish, ijodiy va tanqidiy fikrlash kabi xususiyatlar va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa, kelajakda bolalarda hayotiy muammolarni hal etishda yordam beradi

Asosiy adabiyotlar:

1. Г.Богданович. Дополнительная общеразвивающая программа «Мульт-студия «Мой мир» Свердловская област, 2018 г.
2. Мастер-класс для педагогов «Создание мультфильмов вместе с детьми»
3. "Maktabgacha ta'limda steam texnologiyasini qo'llashning ahamiyati". Ashurova Zarina Muxitdinovna. Education and innovative research 2022 y. №7
4. STEAM is an innovative method of teaching and should be implemented across Europe. More and more institutions should work together to share ideas and develop further projects.Participant at steam education Conference, Porto 2019.

³ Maktabgacha ta'lim natijadorligini oshirishda STEAM texnologiyasini qo'llashning ahamiyati Zarina Muxiddinova Ashurova"Science and Education"

5. Maktabgacha ta'lim natijadorligini oshirishda STEAM texnologiyasini qo'llashning ahamiyati Zarina Muxiddinovna Ashurova "Science and Education" Scientific Journal / Impact Factor - 3.567 (SJIF) July 2022 / Volume 3 Issue

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSIYALAR VA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR

Sh.E.Yakubova - UrDPI "Pedagogika" kafedrasida katta o'qituvchisi
O.R.Islombayeva - Pedagogika ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Hozirgi zamon sharoitida o'qitish jarayonini, ya'ni yagona shaklga solish, o'qitishda yuqori unumga erishish pedagogik texnologiyani ishlab chiqish va qo'llash hisobidan amalga oshiriladi. Ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalanish shartlaridan biri pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi bilan bog'liq. Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lmasligi tufayli talabalar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalarda, biroq, ularni ifodalashda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Shu sababli ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar talabalarda erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab "kreativlik" tushunchasining ma'nosini tushunib olish talab etiladi. Ken Robinsonning fikriga ko'ra, "kreativlik – o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmui" sanaladi. Gardner esa o'z tadqiqotlarida tushunchani shunday izohlaydi: "kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni aks ettirishi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim".

Emebaylning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, "kreativlik" "muayyan soha bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yuqori darajada

noodatiy ko'nikmalarga ham ega bo'lish" demakdir.⁴ Shunday ekan bugungi pedagoglik kasbini tanlagan har bir kadrlarimizda ham kreativlik sifatlariga bo'lishi zarurdir. Hozirgi kunda zamonaviy interfaol texnologiyalardan samarali foydalanish pedagoglarimizning oldiga qo'yilayotgan dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Pedagogik texnologiya o'zi nima?

Pedagogik texnologiya, ularni ta'lim jarayonida qo'llanilishi, yo'l va usullari rus pedagoglari A.A.Andreev, V.P.Bespalko, M.T.Gromkova, M.V.Klarin, Mila Novik, amerikalik pedagoglardan B.Blum, D.Kratval, M.Trondund, D.Kerroll, Dj.Blok, L.Endersson, R.Gengs, L.Brigts, Bob Kizlik, Buyuk Britaniyalik olim A.Romishevskiy, o'zbekistonlik olimlar J.Yo'ldoshev, B.L.Farberman, N.Sayidaxmedov, M.Ochilov, B.R.Adizov, M.X.Mahmudov, A. Ziyamammedova, B. Ziyamammedov, U.Tolipovlarning ishlarida bayon qilingan. O'tgan asrning 70-80 yillarda AQShda yuzaga kelgan pedagogik texnologiya oqimi deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarga tarqaladi, YuNESKO kabi nufuzli tashkilot tomonidan tan olindi va qo'llab – quvvatlandi va hozirgi kunda ko'p mamlakatlarda muvaffaqiyatli o'zlashtirilmoqda.

K o'pgina mamlakatlar o'qitishda texnologik yondashuvdan foydalanib, o'quvchilar o'zlashtirishini oshirishda

⁴ Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem

soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

sezilarli muvaffaqiyatlarga erishdilar. Masalan, Janubiy Koreyada pedagogik texnologiya bo'yicha sinov-tajriba tarzida o'qiyotgan 50 ming boladan 75% da an'anaviy o'qitishda faqat eng yaxshi o'quvchilar erishadigan natijalar qo'lga kiritilgan. Bir qator boshqa mamlakatlarda o'tkazilgan tajribalar o'qitishning bu tizimini qo'llash o'rtacha o'quvchiga odatiy o'qitishda 80-85 % o'quvchilar erishadigan natijadan yuqoriroq natijaga erishish imkonini berishini ko'rsatdi. Pedagogik texnologiyani o'zlashtirish Singapur, Koreya va Yaponiyaga 9,13 yoshlik va oxirgi o'qitish yilidagi bolalar o'rtasida matematika bo'yicha dastlabki uchta o'rinni egallash imkonini berdi. Bu dalillar ta'lim va kadrlar tayyorlash sifatini oshirish uchun maktab o'qituvchilari va o'rta maxsus, kasb-hunar hamda oliy ta'lim o'quv yurtlarining professor-o'qituvchilari pedagogik texnologiya metodlarini o'zlashtirib olishlari va amaliyotga joriy qilishlari lozimligidan dalolat beradi. Bu kadrlar tayyorlash milliy dasturining "Yangi pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanib talabalarni o'qitishni jadallashtirish..." talabiga munosib javob bo'ladi. Hozirgi kunda oliy va o'rta maxsus maktab muammolari institutida oliy o'quv yurtlari o'qituvchilariga pedagogik texnologiyani o'zlashtirishlarida yordam berishga qaratilgan o'quv sifati va pedagogik texnologiyalar bo'limi ishlab turibdi. Yoshlarga ta'lim – tarbiya berish ishlari xorijiy davlatlarda ham jadal suratlarda olib borilmoqda. Shulardan bir nechtasi haqida qisqacha to'xtalib o'tamiz. Janubiy Koreya ta'lim tizimi YuNISEF ekspertlari xulosasiga ko'ra sanoati rivojlangan davlatlar ichida "eng samaralisi" deb tan olingan. Ko'pchilikning yagona fikricha, Janubiy Koreyaning iqtisodiyoti va texnikadagi yutuqlari "inson resursiga investitsiyani to'g'ri tikkanligida" deb ta'kidlashadi. Konfutsiy davridan saqlanib qolgan ziyoli

odamga jamoat xizmati hozirgi kungacha bor. Janubiy Koreyada 1980-yillardan beri ilmiy kasblar eng nufuzli hisoblanadi. Janubiy Koreya ta'lim tizimi yana bitta butunjahon tamoyilini amalga oshiradi: bu ta'lim va fan integratsiyasidir. Janubiy Koreyada O'rta maktabning ko'plab o'quvchilari darsdan keyin qo'shimcha kurslar "xagvonlar"ga boradilar, yoki xususiy repetitorlarga qatnaydilar. Alohida e'tibor ingliz tili va matematikaga qaratilgan. Ba'zi xavgonlar bitta fanga asoslanadi, ba'zilari barcha asosiy fanlarni qamrab oladi. Bu o'z navbatida maktab mashg'ulotlarining yanada qiyin bo'lgan ikkinchi qismiga aylanadi. Undan tashqari juda irodali o'quvchilar kurash turlari va musiqa maktablariga qatnashadilar. O'quvchilar shu tariqa darsdan keyin uylariga juda kech qaytadilar. Bo'sh vaqtdan unumli foydalanishadi.

Fransiya ta'limida bolalarning go'daklik chog'idanoq maktabda o'qitish uchun tayyor holda olib kelish g'oyat muhim masala hisoblanadi. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilar quyidagicha tabaqallashtirilgan: kichik guruh (2-4 Yosh), o'rta guruh (4-5 Yosh), katta guruh (5-6 Yosh). Maktabga tayyorlov guruhi (5-6 Yosh) bo'lib, ularga Fransiya 100% Shu Yoshdagi bolalar qamrab olingan. Bolalarni maktabga tayyorlash uchun alohida dastur va darsliklar mavjud. Yaponiyada davlat universitetlariga to'liq o'rta maktabni bitirib kirish mumkin. Qabul 2 bosqichda o'tkaziladi. Birinchi bosqichda abituriyentlar markazlashgan holda universitetlarga qabul bo'yicha Milliy markazlarda o'tkaziladigan "Yutuqlar birinchi bosqichining umumiy testi"ni topshiradilar. Testni muvaffaqiyatli topshirganlar universitetda o'tkaziladigan kirish imtihonlariga kiritiladilar. Testdan yuqori ball olganlar davlatning eng nufuzli universitetlariga kirish uchun imtihon topshiradilar. Tadqiqotchi talabalar (Kenkyusei) mazkur universitet professori rahbarligi ostida ma'lum ilmiy mavzuni o'rganish

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

uchun bir yillik magistraturaga kiradi, lekin akademik daraja berilmaydi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 81-b.
2. Munavvarov A. K. «Pedagogika». – Toshkent: «O'qituvchi», 1994 yil. – 394 b.
3. Mavlonova R., N.Voxidova. N.Raxmonqulova. «Pedagogika nazariyasi va tarixi». – Toshkent: «Fan», 2010 yil. – 452 b.

RAQAMLI AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING TA'LIMDA TUTGAN O'RNI

*Azadov Bekzod Azad o'g'li - Nukus innovatsion instituti
Dasturiy injiniring kafedrasida asisstanti*

Bugungi kunda axborot texnologiyalari hayotimizda shunday o'rin egallab turibdiki, nafaqat kundalik hayotimiz, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarining rivojini ham usiz tasavvur qilish qiyinlashib qoldi.

Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanish holati birinchi navbatda jamiyatning intellektual salohiyatiga, ya'ni ta'lim sohasining rivojlanishiga bog'liq. Ta'lim mazmuni va sifat masalalari ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda. Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida ta'limni axborotlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ta'limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo'llari qaralmoqda, ta'limda yangi axborot texnologiyalarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019-yilning mart oyida beshta muhim tashabbus ilgari surildi. Bu – yoshlarni madaniyat, san'at va sportga keng jalb etish, ularda zamonaviy axborot texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini shakllantirish, kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish, xotin-qizlar bandligini ta'minlash vazifalarini o'z ichiga oladi. Besh tashabbusning uchinchi tashabbusi doirasida amalga oshirilayotgan bir

qancha samarali ishlar, yosh avlodning komputer bilimlarini, intellektual salohiyatini oshirishda juda muhim ro'l tutmoqda. Ta'limda raqamli axborot shunday shakllanmoqdaki, unda bugungi yoshlar eski ma'lumotlarni va qo'llanmalar o'rganib, shunchaki yodlab olish bilan cheklanib qolmay, o'zi mustaqil tarzda yangi bilimlarni qidirish, olgan malumotlaridan xulosalar chiqarish imkoniyatlaridan foydalanib kelishmoqda. Axborot texnologiyalari bu uchun katta imkoniyat va qiziqishlar eshigini ochmoqda. Shu bois, mamlakatimizda nafaqat oliy ta'lim, balki umumta'lim maskanlarida ham bugun axborot-informatika texnologiyalariga e'tibor kuchayib, chuqurlashtirib o'qitish maqsadida ixtisoslashtirilgan maktablar bosqichma-bosqich yo'lga qo'yilmoqda. Raqamli texnologiya xo'jalik yuritishning bir zamonaviy shakli bo'lib, unda ishlab chiqarish va boshqarishning asosiy faktori sifatida raqamli ko'rinishdagi katta ma'lumotlar majmui va ularni qayta ishlash jarayoni xizmat qiladi. Bu virtual dunyodan real dunyoga obyektlarni qo'shish imkonini beruvchi to'ldirilgan reallik texnologiyasi hisoblanadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Raqamli axborot texnologiyalarini ta'lim jarayonida joriy etilishi bir qancha afzalliklarni yaratadi:

- ❖ Istalgan yo'nalishlardan istalgan vaqtida ta'lim olish imkoniyati;
- ❖ Ta'lim tizimi yangi bosqichga ko'tariladi;
- ❖ Yer yuzida internet bo'ylab axborot olish va undan foydalanish imkoniyati shakllanadi;
- ❖ Vaqt va mablag' keskin tejaladi;
- ❖ Foydali ish izlash va topish imkoniyati yaratiladi.

O'quv jarayonlarida «axborot savodxonligi» yuqori bo'lgan o'quvchilarni bilimlarini o'zlashtirishlari, ma'lumot qidirish va topishlari, o'quv jarayonlarida qo'llashda hech qanday qiyinchilikga duch kelmaydi. Shu sababli axborot texnologiyalarini rivojlantirish jamg'armasi va IT markaz mablag'lari tomonidan axborot texnologiyalari va informatika fani o'qituvchilarining birnecha yuzlab nafariga rag'batlantirishlar yo'lga qo'yilmoqda. Mamlakatimiz zamonaviy ta'lim tizimiga o'tishi va dunyo standartlaridan foydalaniishi bugungi kunda ta'limda duch kelyatgan muammolarni bartaraf etmoqda va yangicha yondashuvlarga yo'l ochmoqda. Xozirgi kunga kelib Oliy ta'limda «Hemis» tizimi joriy etilib, bu talabalarni har qanday sharoitda ham masofaviy (online) yoki an'anaviy (offline) o'qish imkoniyatini yaratib, professor, o'qituvchilar uchun ham ancha qulayliklar yaratib, qog'ozbozlikni kamaytirdi. Barcha davlat ta'lim dargohlarida jumladan nodavlat ta'lim dargohlaridam Hemis tizimi qadama-qadam yo'lga qo'yilmoqda «Raqamli O'zbekiston-2030» dasturini ishlab chiqish jarayoni qizg'in davom etmoqda. Raqamli universitetlar ko'paytirish maqsadida birqancha chet el universitetlari bilan shartnomalar tuzilib, hamkorlik ishlari olib borilmoqdi. Bunda ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlami va ayollar uchun ishidan ajralmagan

xolda qo'shimcha ta'lim olish imkoniyatlari yaratildi.

Masofaviy ta'limni tashkillash va uni boshqarish maqsadida Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetida masofaviy ta'limni joriy etish konsepsiyasini ishlab chiqilgan. Tizim orqali talabalarning darsda to'liq qatnashishi, mavzu materiallarni taqdim etishi, o'quv topshiriqlari, imtihon va hisobotlarni masofaviy axborot texnologiyalar vositalari orqali amalga oshirish imkoniyatlari mavjud. Ushbu tizimga 2021-2022 o'quv yilda axborot texnologiyalarini rivojlantirish maqsadida bir nechta fanlar kesmida jami 320 ta videodarsliklar tasvirga olinib, ular o'zbek va rus tillarida tizimga joylab tajribadan o'tkazilgan. Shu bilan birga, Janubiy Koreyaning Invil tizimini ham ta'lim tizimiga yo'naltirish uchun ularning tajribalari o'rganildi va bir qancha markazlarda ular sinovdan ham o'tkaziladi. Hozirgi kunda Informatika va Axborot Texnologiyalari sohasi bo'yicha yiliga o'rtacha besh mingdan ortiq kadrlar yetishib chiqmoqda, ularning 70% ga yaqini Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universitetiga to'g'ri kelmoqda. Bugunga kelib IT yo'nalishlarida www.uzbekcoders.uz portali orqali «bir million dasturchi» loyihasi doirasida ta'lim olayotganlar 200 mingdan oshdi.

O'quv dargoxlaridagi komputer sinflarining tuzilishi, zamonaviy va qulay jihozlar, zamon talablariga mos komputer, smart doskalar, bir qancha panellar bilan jihozlanganligi ta'lim olish uchun yana birbor undovchi zamin yaratadi. Shu sababli aksaryat talabalar an'anaviy ta'limdan ko'ra ko'proq axborot kommunikatsiyalariga asoslangan innovatsion ta'limni afzal ko'rishmoqda va bu mamlakatimizda chet el standartlaridan yanada kengroq foydalanish talabini qo'yimoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Askarova, S. M. (2023). Butunjahon internet tarmog'idan maqsadli foydalanish va yosh avlodda netiket tushunchasini rivojlantirish. O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali, 2(16), 170-172.
2. Sultaniyazovich, Y. M., & Muhammadaliyeva, A. S. (2022). Current state of use of information resources of the internet in the republic of uzbekistan. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(3), 169-175.
3. Ayupov R. H., Boltaboyeva G. R. Raqamli iqtisodiyot asoslari. Darslik-Toshkent, 2020. 575 p. (Ўзбек. яз.)
4. Козлов Р. С., Козлова Н. Ш. Цифровые технологии в образовании // Вестн. Майкопского гос. технол. ун-та. 2019. № 1. С. 31-35.
4. Аскарова Ш. Принципы эффективности информационной безопасности // Экономика и социум. 2021. №4-1 (83). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-effektivnosti-informatsionnoybezopasnosti> (дата обращения: 15.06.2023).
5. Якубов, М. С., & Аскарова, Ш. М. (2022). Особенности использования информационных ресурсов интернета. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities, 4, 10-16.
6. Litvinets I. I. O'quv jarayonida AKTdan foydalanish metodikasi. Ta'lim faoliyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish. URL: <https://dprvrn.ru/uz/metodika-ispolzovaniya-ikt-v-obrazovatelnom-processe/> (дата обращения 15.04.2022). (Ўзбек. яз.)

**RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI VA ZAMONAVIY ALOQA
AMALIYOTLARIDA KITOBXONLIK MADANIYATINI OSHIRISH
MASALASI**

***Azadov Bekzod Azad o'g'li - Nukus innovatsion institute "Dasturiy injiniring"
kafedrasi o'qtuvchisi***

Jahon axborot jamiyatida kitobxonlik madaniyati dinamikasi tahlil qilinadi. Postindustrial davrda bilim mavjudligi e'lon qilinganiga qaramay, o'qish elitaning amaliyoti bo'lib qolmoqda. O'qishning yangi madaniyati shakllanmoqda, u "matnlar haqidagi matnlar" bilan ifodalangani, chunki zamonaviy jamiyatda bu hodisa emas, balki uning taqdimoti muhim

ahamiyatga ega, yangi tarmoq ommaviy axborot vositalari o'qish chegaralari va yo'nalishini aniqlaydigan, adabiy matnlarning yangiligi va mumkin bo'lgan eng keng tematik ko'lamini ta'kidlaydigan ekspertlar sifatida harakat qila boshlaydi. Olimlar kitobxonlikning inson kamolotidagi ahamiyatini ta'kidlamogda. O'qish intellektual va hissiy jihatdan to'liq shaxsni

rivojlantirishga yordam beradi, o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi anglash qobiliyatini oshiradi.

Klinik psixologlar tomonidan olib borilgan so'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlar asta-sekin ma'lumotni video axborotlar orqali idrok etishga o'tmoqda. Bu shuni anglatadiki, asarlarni an'anaviy holda o'qish qisqa xabarlar, giperhavolalarga almashtiradi. Bunday an'anaviy o'qishdan bosh tortish xavflidir, chunki odam asta-sekin o'qigan narsasi haqida o'ylashni to'xtatadi, bu esa o'qish sifati va darajasining pasayishiga olib keladi. Yaxshi kitob o'qish nafaqat insonning tasavvurini rivojlantiradi, balki miyaning ilmiy bilimlarni to'plash funksiyasini ham rivojlantiradi. Biroq, mamlakatimizda yoshlarning tizimli kitobxonlik darajasi 1991 yildagi 48 foizdan 2005 yilda 28 foizga kamaydi.

Aloqa va axborot vositalari o'zgarimoqda - fikrlash, xulq-atvor va sotsializatsiya shakllari o'zgarmiqda deb xulosa qiladi xorijlik olimlar.

Talabalar va yoshlar o'rtasida kitobxonlik muammosi hozirgi zamonning dolzarb muammolaridan biridir. Zamonaviy talaba yoshlarning o'qishi oliy o'quv yurti, ijtimoiy-madaniy makon, yoshlar sub'ektivligi, XX asrning 80-yillari oxiridagi tizimli o'zgarishlar sharoitida axborot inqilobi tomonidan boshqariladigan noaniq o'zgarishlar (ijobiy va salbiy) holatida turibdi. [1]

A.V.Vorontsovning fikricha, kitobxon kishilar o'qimaganlardan quyidagilar bilan farqlanadi: 1) ular muammolar asosida fikr yurita oladilar, yaxlit idrok etadilar va hodisalarning bir-biriga qarama-qarshi bog'liqliklarini aniqlay oladilar; vaziyatni yanada adekvat baholash va to'g'ri echimlarni tezda topish; 2) katta xotira sig'imi va faol ijodiy tasavvurga ega bo'lishi; 3) nutqni yaxshi egallaydi: u ifodaliroq, fikrlashda qat'iyroq va lug'at boyligi; 4) ular aniqroq shakllantiradilar va erkinroq yozadilar; 5) aloqalarni

osonlashtiradi va muloqotda yoqimli bo'ladi; 6) mustaqillik va ichki erkinlikka ko'proq ehtiyoj sezadi, tanqidiyroq, o'z mulohazalari va xatti-harakatlarida mustaqildir [2].

Bu yerda gap bilim va ta'lim haqida emas, balki intellektuallik, bugungi kunda alohida dolzarb bo'lgan fikrlash shakllari haqida bormiqda. Aniqlanishicha, insonning madaniy tajribasi qanchalik kam bo'lsa, nafaqat uning tili, balki tushuncha sohasi ham shunchalik kambag'al bo'ladi.

O'qish tushunchasi mutaxassislar tomonidan o'qish qobiliyati sifatida belgilanadi, uni o'zlashtirish jarayonida odam to'rt bosqichdan o'tadi: birinchi bosqichda odam harflarni so'zlarga kiritish va o'qishni o'rganadi; ikkinchi bosqichda - ovoz chiqarib o'qishni o'rganadi; uchinchi - o'zingizga o'qing; to'rtinchidan - o'qilgan narsani tanqidiy tushunish. To'liq huquqli, savodli kitobxon bo'lish uchun siz o'qish mahoratining to'rt bosqichini ham o'zlashtirishingiz kerak.[3]

Badiiy asarni to'laqonli idrok etish ma'lum mutolaa madaniyatisiz bo'lmasligi aniqlangan. Kitobxonlik madaniyati - shaxsning yutug'i, kitobxonlikning rivojlanish darajasi, ong, faollik va muloqotning miqdoriy va sifat ko'rsatkichlari shaxs rivojlanishining ham mahsuli, ham omili hisoblanadi. O'qish madaniyati quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1) matnga, o'qishning keng kontekstiga va o'quvchining xususiyatlariga qarab o'qish jarayonini oqilona tashkil etish;

2) matn mazmunini chuqur, aniq va to'liq tushunish va "o'zlashtirish" hissiy hamdardlik, o'qilganlarni tanqidiy tahlil qilish va ijodiy talqin qilish;

3) kitobxonning qiziqishi va imkoniyatlariga mos ravishda, shuningdek o'qish maqsadida o'qish uchun matnlarni (kitoblar, elektron hujjatlar, ma'lumotlar bazalari, Internet tarmog'idagi qidiruv

tizimlari va boshqalar) izlash, tahlil qilish va tanlash;

4) ona va chet tillarida o'qilganlarni saqlash usullarini (og'zaki, yozma) va lingvistik vositalarni tanlash (bayonot, mulohaza, ma'ruza, reja, tezislari, referat va boshqalar);

5) kitobxonning kitobxonlik madaniyati tabiat va jamiyat qonuniyatlarini hisobga olgan holda uning jamiyatdagi boshqa odamlarga hamdardligi, birgalikda fikrlashi, birgalikda ijod qilishining namoyon bo'lishi sifatida kitobxonning harakatlarida amalga oshiriladi.

Malakali o'quvchining madaniyati "sekin o'qish" dir, bu ongning turli xil tahliliy va sintez ishlarini va shu bilan birga hissiyotlar ishini, jiddiy hissiy "bog'lanishni" talab qiladi. XX asrning 20-yillarida bunday o'qish "empatiya" deb nomlangan. O'qish madaniyati shiddatli ma'naviy mehnatni o'z ichiga oladi, bu o'z mohiyatiga ko'ra ma'nolarni ishlab chiqarishdir. Demak, semantik o'qish tabiatiga xos bo'lgan shaxsiy ma'nolarni qurish va ifodalash kitobxonlik madaniyatining muhim xususiyati hisoblanadi. Kitobxonlik madaniyati o'z-o'zidan shakllanmaydi, balki inson tarbiyasi jarayonida shakllanadi. O'qish madaniyatini rivojlantirishning muhim sharti o'quv faoliyati tarkibiga shaxsiy komponentni (ehtiyotlar, motivlar, qadriyatlar, ma'nolar) kiritishdir.

Media-madaniyatning rivojlanishi, internet-texnologiyalarning jadal o'sishi o'qishning an'anaviy tuzilishini, ham omamaviy, ham "elita" ni o'zgartirdi. P. Chudinova o'smirlar va yoshlar o'rtasida kitobxonlikning hozirgi holatini quyidagicha tavsiflaydi: "Yosh avlodning kitobxonligi tobora ko'proq funktsional va foydali bo'lib bormoqda. O'smirlar kattalar singari tobora ko'proq o'qishmoqda: bir tomondan, o'qish - bu o'rganish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni olish, boshqa tomondan, o'yinkulgi sifatida "yengil o'qish" (tasvirli

jurnallar, komikslar, yengilroq, soddaroq va qisqaroq matnli kitoblarni o'qish) hisoblanadi.[4]

Zamonaviy fanda "o'qish" tushunchasiga turli xil ta'riflar mavjud. Xorijiy olimlar o'qishga quyidagi ta'rifni beradilar: "O'qish - bu mahorat (odat, mashg'ulot, yodlash), bosma matn bilan ishlash" bu G'arb ta'rif. Uning ushbu yo'nalish tarafdorlari, shu jumladan Rossiyadagilar, asosan, ma'lumotni tanlash, tushunish, tartibga solish imkonini beradigan bilim va ko'nikmalar to'plami sifatida vakolatli funktsional o'qish muammosini hal qilishadi. O'qishning ruscha ta'rif ma'naviy-axloqiy an'analarga asoslanadi, u asosiy ko'nikmalar va savodxonlik ko'nikmalarini inkor etmaydi, lekin bu atamani biroz boshqacha shakllantiradi: "O'qish - bu yozilgan narsalarni badiiy vositalar, bu so'z san'ati, so'z orqasini ko'ra bilish - tasvir orqali ijodiy qayta tiklash, muallif bilan muloqotdir. [5].

Shunday qilib, odamlar qaysi maqsadda va qanday motivlar bilan o'qishga murojaat qilishlariga qarab, ikkita parallel paradigma haqida to'xtashimiz mumkin.

1. O'qish funktsional savodxonlik sifatida - axborot iste'moli. Bunday o'qish ko'nikmalari ilmiy adabiyotlar bilan ishlash, bilimlarni to'ldirish va mantiqni rivojlantirish uchun eng zarurdir. Bunday o'qish oqilona bo'lishi kerak.

2. Ijodkorlik sifatida o'qish badiiy adabiyot ta'sirida ongning shaxsiy xususiyatlarini shakllantirish, o'z-o'zidan ruhiy obrazlar, hayotiy qadriyatlarni yaratishning ma'naviy jarayonidir. Bunday o'qish ijodiy bo'lishi kerak.

I.I.Tixomirovaning fikricha, "ijodiy idrokning ma'nosi badiiy asarning obrazli tizimi orqali bola qalbiga olib boradigan yo'l, ularning munosabatidir. Individual darajada bu o'quvchi shaxsining ijodiy o'zini-o'zi anglashi, kitob bilan muloqot qilish

zarurligini rag'batlantiradi." [5]. Fikrimcha, bu yoshlar o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilish muammosini hal qilish yo'lidir. Ijtimoiy ma'noda u millatning madaniyat va taraqqiyot yo'lidagi intellektual va ma'naviy manbasidir.

Professor - o'qituvchisining vazifasi ijodiy o'qish qobiliyatini shakllantirish, kitobxonlik madaniyatini shakllantirish, kitob o'qish va kitobga mehr qo'yadigan qiziquvchan kitobxonni tarbiyalashdir. Gumanitar fanlardan dars beradigan professor o'qituvchisi talabalarni o'zlarining sevimli mualliflari, sevimli badiiy asarlarini o'qish va qayta o'qishga jalb qilish imkoniyatiga ega. Kitoblarni zavq bilan o'qish, o'qilganidan estetik zavq olish kerak, shundagina o'quvchi ko'z o'ngida yozuvchining boy ichki dunyosi ochiladi, fikr va g'oyalari oydinlashadi. D.S.Lixachevning fikricha, ziyoli kishi o'qigan kitobiga qayta-qayta qaytishi kerak: "Agar siz asarni birinchi marta e'tiborsiz o'qisangiz, uni yana, uchinchi marta o'qing. Biror kishi o'zi qayta-qayta murojaat qiladigan, o'zi batafsil biladigan, boshqalarga mos muhitda eslatishi va shu tariqa yo ko'nglini ko'tarishi, keyin vaziyatni tinchlantirishi (bir-biriga nisbatan g'azab to'planib qolganda), keyin kulishi mumkin bo'lgan sevimli ishlariga ega bo'lishi kerak, keyin sizga yoki boshqa birovga bo'lgan voqeaga munosabatingizni bildiring" [6].

Shunday qilib, olimlar bir ovozdan kitob o'qishni o'rganish, bu san'atni butun ongli hayotda o'rganish kerak degan fikrda. O'qish muammosi haqida yozayotgan barcha olimlarni birlashtiradigan asosiy narsa bu kitob o'qish jarayonida shaxsning o'zini o'zi rivojlantirish, o'z-o'zini o'rganish, o'zini o'zi takomillashtirish g'oyasi deb hisoblashadi.

Kitobxonlik insoniyat tomonidan to'plangan bilimlarni o'zlashtirishning yagona intellektual texnologiyasi bo'lib, jamiyatning axborot madaniyatining asosini aynan oilada, kutubxona ta'lim muassasalarida qo'yiladigan kitobxonlik madaniyati tashkil etishi aniq. Millatning intellekt darajasi, taraqqiyoti va farovonligi barqarorligi, mamlakatimiz raqobatbardoshligi yosh avlodning jamiyatdagi kitobxonlik darajasi va sifatini bevosita belgilab beradi. Talabalar o'rtasida kitobxonlik sifatini oshirishning asosiy vazifalari kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash, o'qishga (birinchi navbatda klassika) qiziqishini rivojlantirish, kitobxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirishdan iborat. Bu yoshlarning asosiy hayotiy muammolarini hal qilishni ta'minlaydi: o'qitish, kasbiy faoliyatni rivojlantirish, o'z-o'zini tarbiyalash, shaxsning dunyoqarashi, axloqiy asoslarini shakllantirish; talaba yoshlarning o'qimagan yoki yomon o'qiydigan muhitida kitobxonlikni targ'ib qilish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Волкова Е.А. Трансформация чтения студенческой молодежи (конец 80-х г.г. XX – начало XXI в.в.)//Автореферат дисс. на соиск. степени канд.пед.наук. – Краснодар,2012: <http://www.kguki.info> 28 сентября 2012.
2. Воронцов А.В. Чтение как социально-экономическая проблема. Общество. Среда. Развитие. М.: Академия, 2009. – С.28.
3. Акимов А.Г. Читательская культура молодежи: мифы и реальность // <http://lib.1september.ru/2006/08/16.htm>
4. Чудинова В. П. Чтение детей как национальная ценность // Электронный источник. Режим доступа: <http://www.polemics.ru>
5. Тихомирова И. О развитии творческого чтения в России: к истории вопроса / И.И. Тихомирова // Школьная библиотека. - 2008. - № 1. - С. 68-76.

6. Лихачев Д. С. Письма о добром и прекрасном. СПб.:Logos, 2006.- 234 с.

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA MASOFAVIY TA'LIMNING AHAMIYATI

***Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna - Urganch davlat pedagogika institute
"Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi
Rajabbayeva Nilufar Ortiqboy qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
"Pedagogika" yo'nalishi 2-bosqich talabasi***

Ta'lim tizimi davlat siyosatining asosiy tamoyillari asosida yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish yo'lida faoliyat yurituvchi barcha turdagi ta'lim muassasalari majmui demakdir.

Masofaviy ta'lim o'quv rejalari va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan hamda Internet jahon axborot tarmog'idan foydalangan holda masofadan turib olishga qaratilgan. Masofaviy ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

Ta'lim tizimida sezilarli o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ta'lim tizimida masofadan o'qitish uslubi shakllari qo'llanilmoqda. Masofaviy ta'limda talaba va o'qituvchi fazoviy bir-biridan ajralgan holda o'zaro maxsus yaratilgan o'quv kurslari, nazorat shakllari, elektron aloqa va internetning boshqa texnologiyalari yordamida doimiy muloqotda bo'ladilar. Internet texnologiyasini qo'llashga asoslangan masofaviy o'qitish jahon axborot ta'lim tarmog'iga kirish imkonini beradi, integratsiya va o'zaro aloqa tamoyiliga ega bo'lgan muhim bir turkum yangi funksiyalarni bajaradi.

Masofaviy ta'lim (MT) - bu o'qituvchi hamda talaba bir-biri bilan masofa yoki vaqt orqali ajratilgan holda axborot texnologiyalardan foydalanilgan ta'lim turidir. Bu ta'lim turining bir necha modellari mavjud bo'lib, ular masofaviy ta'limni tashkil etishga sabab bo'lgan quyidagi vaziyatlari bilan farqlanadi:

- geografik sabablar (mamlakat maydoni, markazlardan geografik uzoqlashgan hududlar mavjudligi);

- mamlakatni kompyuterlashtirish va axborotlashtirish darajasi;

- transport va kommunikatsiyalarni rivojlanish darajasi;

- masofaviy ta'lim uchun mutaxassislar mavjudligi;

- ta'lim sohasida informatsion va kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish darajasi;

- mamlakatning ta'lim sohasidagi siyosati.

Zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini ta'lim jarayoniga kirib kelishi an'anaviy o'qitish usullariga qo'shimcha ravishda yangi o'qitish shakli - masofaviy o'qitish yaratilishiga va an'anaviy shakllari bilan masofaviy ta'lim elementlari kirib keldi.

Masofaviy ta'lim afzalliklari:

✓ Har qanday dastur uchun masofaviy ta'lim darajasi o'quv markazlaridagi oddiy to'lovdan ko'ra ancha arzonroq bo'lishi mumkin.

✓ O'quv markazlariga borish va qaytish vaqtida transport kutish uchun ketadigan vaqtingizni tejashingiz mumkin. Onlayn ta'limda siz istagan hududda ma'lumot olasiz;

✓ Agar talaba o'zini intiluvchan hisoblasa, masofaviy ta'limning eng katta foydasi shundaki, ayrim darslar guruh bo'lib o'tiladi. Guruhda ba'zi o'quvchilar tezroq, ayrimlari esa sekin tushunadilar. Bu

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

jihatdan masofaviy ta'lim olish usuli samaraliroq.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Беспалько В.П. Педагогические технологии и средства обучения. – М.: Знание, 1989. – 164 с.
2. Asqarova O'. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar. –T.: Istiqlol, 2005.
3. Djuraev R.X. Ta'limda interfaol texnologiyalar. – Toshkent. "Sano - Standart" MCHJ bosmaxonasi, 2010. - 87 b.
4. Ismoilova. Tarbiyaviy ish metodikasi. T., "Istiqlol", 2003
5. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.X., Sayfurov D.M., Turaev A.B. - T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. - 81-b

O'SMIRLIK DAVRIDA KUZATILADIGAN PSIXOLOGIK MUMMOLAR

***Qozoqova Intizor Ismoyiljonovna - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Pedagogika kafedrası Psixologiya fani o'qituvchisi
Islomova Quvonchoy Bekzod qizi - Pedagogika yo'nalishi talabasi***

O'smirlik – bu inson hayotidagi qiyin, krizisli O'tish davri va ayni paytda muhim bosqich. Bolalik davri tugaydi, bola teng huquqli ishtirokchi sifatida katta insonlar hayotiga kirishga tayyorlanmoqda. O'smir hali jismonan yoki psixologik jihatdan haqiqiy balog'atga yetmagan, lekin shunga qaramay kattalar bilan teng huquqli bo'lishga intiladi. O'smirlik davri bolaning o'zi uchun ham, bolaning atrofidagi kattalar uchun ham katta psixologik qiyinchiliklar bilan bog'lanib keladi. Psixologiyaga doir adabiyotlarda o'smirlarning xususiyatlari juda yaxshi va to'liq ko'rsatilgan, O'smir shaxsini shakllantirishning asosiy qonunlari va xulq-atvor xususiyatlari, hissiy-irodaviy va aqliy qobiliyatlarni o'rganishga bag'ishlangan ko'plab asarlar mavjud. Biroq shunga qaramay, atrofdagi katta yoshli insonlar O'smirlik yosh davrining muammolari bilan yaxshi tanish emas, bu esa ushbu davrni – o'smirlikni qiyin kechishga olib keladi. Psixolog S. Xoll bu davrni "bo'ron va hujumlar davri" deb atagan, shaxsiy rivojlanishda ko'plab o'zgarishlar kuzatiladi va shaxsiy beqarorlikni asosiy xususiyat deb hisoblash mumkin. Rivojlanayotgan bolaning xarakteri va xatti-

harakatlarida nomuvofiqlik mavjud . A.Freyd o'smirlarning o'ziga xos xususiyatlarini qayd etadi:

✓ birinchidan, o'smirlar xudbin, o'zlarini "Olamning markazi" deb bilishadi va shu bilan birga fidoyilik va fidoyilikka qodir;

✓ ikkinchidan, ular ehtirosli sevgi munosabatlariga kirishadilar, lekin ular boshlanganidek, ularni birdaniga tugatishi mumkin;

✓ uchinchidan, ular tezda jamiyat hayotiga aralashib qolishadi va shu bilan birga yolg'izlik ishtiyoqini egallab olishadi;

✓ to'rtinchidan, ular rahbarga ko'r-ko'rona bo'ysunadilar va har qanday hokimiyatga qarshi darhol isyon ko'taradilar.

Ba'zi paytda ularning atrofdagi insonlarga nisbatan hatti-harakatlari qo'pol va takabbur, shu bilan birga, ularning o'zlari ham juda zaif bo'ladilar. O'smirlarning kayfiyati optimistikdan yoki pessimistik bo'ladi; ba'zi paytda ular ishtiyoq bilan ishlaydi, ba'zan esa ular juda letargik va sekinlashadi. O'smirlik davridagi asosiy qiyinchiliklar tananing fiziologik qayta tuzilishi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

bilan bog'liq. O'smirlik davri 11-12 yoshdan 15-16 yoshgacha bo'lgan bolalarning rivojlanish davri hisoblanadi; shu bilan birga, davr chegaralari "suzuvchi": ba'zi bolalarda fiziologik o'zgarishlar 11 yoshda, boshqalarida – ancha keyinroq, 13 yoshda sodir bo'ladi. O'smirlarning fiziologik rivojlanishining o'ziga xos xususiyati nafaqat tez, intensiv, balki tananing organlari va pxilogig holatini notekis rivojlanishidir ya'ni o'zgarishiga olib kelishi mumkin. O'smir o'sishining o'ziga xos xususiyati turli organlarning nomutanosib rivojlanishidir: birinchi galda, bosh, qo'llar va oyoqlar "kattalar" o'lchamlariga, so'ngra oyoq-qo'llarga (qo'llar va oyoqlar) va eng oxirgisi magistralga o'sadi. Skeletning intensiv o'sishi yiliga 4-7 sm ga yetadi va nomutanosiblik ba'zi o'smirlik burchaklariga olib keladi. O'smirlar uchun qon tomir va mushak tonusining o'zgarishi xarakterlidir, ular jismoniy holatning keskin va tez-tez o'zgarishiga, hissiy qo'zg'aluvchanlik va reaktivlikning oshishiga olib keladi. Yana bir qiyinchilik shundaki, o'smir o'z organizmidagi jismoniy va fiziologik

o'zgarishlarga moslashishga, "gormonal bo'ron"ni boshdan kechirishga majbur bo'ladi. O'smirlik davrida ikkilamchi jinsiy belgilar paydo bo'ladi, ayol (qizlarda) va erkak (o'g'il bolalarda) turiga ko'ra shakl shakllanadi. Bunday o'zgarishlar sizning jismoniy "men" ning yangi qiyofasining paydo bo'lishiga olib keladi.. Ular o'zlarining qadr-qimmatini, o'zlarini kamsitib bo'lmaydigan shaxs sifatida bilishni kuchaytirdilar.

Xulosa: Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda shuni aytishimiz mumkinki, o'smirlik o'tish davri bo'lgani uchun nafaqat o'smirlarning o'zlari, balki ularning atrofidagi kattalar orasida ham muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Juda qisqa vaqt ichida, taxminan 11-12 yoshdan 15-16 yoshgacha, odam bolalikdan kattalarga aylanadi Biroq bu davrning og'ir va shikastli bo'lib qolishi avvalgi yosh davrlariga, ularning atrofidagi odamlarning tushunish, yetuk shaxsni qabul qilish, o'z vaqtida yordam va yordam ko'rsatish, to'g'ri va uyg'un munosabatlar o'rnatish qobiliyatiga bog'liq.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Ambalova S.A. O'smirlik davrida aqliy rivojlanish omillari // Pedagogik jarayon: muammolar va istiqbollari. Universitetlararo ilmiy maqolalar to'plami / – M., 2016.
2. Vygotskiy L.S. Yuqori psixik funktsiyalarning rivojlanish tarixi. T.
3. – M.: Pedagogika, 2013. 3. Dragunova T.V. O'smir psixologiyasi. – Perm: Ilm, 2014.

KICHIK MAKTAB O'QUVCHILARI BILAN ISHLASHDA INDIVIDUAL TA'LIM DASTURINING ZARURIYATI

Abdaliyeva Barno Ilxom qizi - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi, abdaliyevabarno@gmail.com

Ilmiy rahbar: Xudayqulova Fazilat Bo'riyevna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchisi, fazilatxudayqulova@gmail.com

O'zbekistonda ta'lim yo'nalishida xalqaro tajribalar, zamonaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish jarayoni kechmoqda.

Bu borada qo'yilgan qarorlar ham o'z samarasini bermay qo'ymaydi.

So'ngi yillarda yurtimizda kelajak avlodni ta'lim-tarbiyaviy qilib voyaga

yetakzish haqidagi fikrlar to'laonli ochib berilgan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasi (1997-yil 29-avgust)da qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilingan. Shu bilan birga O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi qonuni yangi tahriri 2020-yil 23- sentyabrda jahon huquqiy an'alariga mos ravishda hamda milliy me'yoriy hujjatlar tajribasi asosida ishlab chiqilgan. Bundan asosiy maqsad ta'lim sifatini oshirish va raqobatga chidamli, malakali mutaxassislarni tayyorlashdir.

Asosiy qism

Bugungi kunda Yangi O'zbekistonning yangi taraqqiyot davri poydevorini faqatgina yuksak dunyoqarashli va tafakkurga ega yoshlar qura olishi mumkinligini barchamiz bilamiz albatta. Hammamizga ma'lumki, yurtimizdagi ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, ilm- fanni yuksaltirish maqsadiga yuqorida aytib o'tkanimizdan Prezidentimiz hamda tegishli tashkilotlar tomonidan qabul qilina-yotgan qaror va farmonlar amalda qo'llanilmoqda va hayotga tatbiq etilmoqda.

Ta'lim jarayoni – bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni hisoblanib, har bir voyaga yetayotgan insonning hayotga va mehnat faoliyatiga tayyorlashning asosiy vositasidir. Ta'lim jarayonida har bir bosqichda turli xil yangiliklarga boy ma'lumotlar olinadi va ta'lim bilan birga qadim-qadimdan hattoki hozir ham tarbiya jarayoni ham birgalikda amalga oshiriladi. Shunday ekan har bir yo'nalish ta'lim olish bilan boshlanadi.

Individual ta'lim jarayoni - o'qituvchining o'quvchiga pedagogik ta'sirini amalga oshiruvchi, o'quv faoliyatida foydalaniladigan mashg'ulotlari shakllaridan biri hisoblanadi. Aslini olganda o'qituvchining o'quvchi bilan sinf jamoasidan tashqarida olib boriladigan faoliyati deb tushunamiz.

Individual ta'lim - ta'lim shakllarining eng qadimiysi bo'lib, u qadimiy davr va o'rta yerlarda keng qo'llanilgan ta'lim yo'nalishlaridan biri bo'lgan va hozirda ham amalda qo'llanilib kelmoqda.

Individual ta'limni o'qituvchi va mutaxassislar, psixologlar har bir o'quvchi-talaba bilan alohida-alohida ishlash deb bilamiz. Ya'ni buni shunday tushunamizki mavzularni o'zlashtira olmagan, yaxshi ko'nikmaga ega bo'laolmayotgan o'quvchi yoki talabalar bilan, qolgan iqtidorli talaba yoki o'quvchi tengdoshlari darajasiga yetishish uchun qilingan individual shugullanish, o'rgatish deb tushunamiz. Va shuni aytishimiz kerakki imkoniyati cheklangan oilalar mavjud, shu oila farzandlariga uylariga borgan holda turli ko'rgazmali metodlardan, didaktik o'yinlardan foydalanib, individual yakka holda dars o'tishni ham yodda tutishimiz lozim. Demak, univeristet auditoriyalari yoki maktab sinfx-onalarda umumiy talaba yoki o'quvchilar guruhi bilan dars o'tishdan tashqari yakka holda shugullanish individual ta'lim shaklini hosil qiladi.

Pedagogning xoh oliy ta'lim, xoh umumiy o'rta ta'lim dargohida bo'lsin, shaxsiy rivojlanishida o'z ta'lim faoliyatini loyihalab, o'zi uchun boshqa pedagoglardan o'zgacha yo'nalishda metodlardan tashkil topgan kasbiy faoliyatini tashkil etishi zarirligi, aynan yuqoridagi aytib o'tilgan pedagogning o'z-o'zini rivojlantirishining bir-birini taqozo qiluvchi uchta darajasiga ajratiladi.

Individual ta'lim trayektoriyasi, individual ta'lim dasturi va individual yo'nalishining mavjudligini (mazmunni belgilash, rejalashtirish, tahlil) hamda uni amalga oshirishning puxta ishlangan usullarini, ya'ni ta'lim jarayonini tashkil qilish texnologiyasini nazarda tutadi.

a) Individual ta'lim dasturi- pedagogning kasbiy ehtiyojlari, qiyinchiliklari tashxisi natijalari, qiziqishlari, motivlari

asosida mustaqil tuziladigan, shaxsiy-kasbiy rivojlanishiga yo'naltirilgan, uzluksiz malaka oshirishining turi va shakllarini maqbullashtirish imkonini beruvchi hamda mustaqil ta'limini nazarda tutuvchi dasturni ifoda etadi.

b) Individual ta'lim yo'nalishi - pedagogning individual ta'lim dasturini vaqt mezonlari va bosqichlariga bog'liq holda o'zlashtirish izchilligini maslahatchining kuzatuvida amalga oshirilishi hamda o'quv jarayonining mavjud sharoitlariga moslashuvchanligini belgilaydi.

c) Individual ta'lim trayektoriyasi - pedagogning ta'lim jarayonida shaxsiy salohiyatini amalga oshirishi, kasbiy takomillashuvi, o'z mavqeyini anglashi, o'zini namoyon qilishiga doir belgilangan, ongli va amaliy tajribalariga asoslangan o'ziga xos alohida harakat yo'li.

Individuallik (lotincha "individuum" — "bo'linmas") — muayyan narsa va hodisa, shaxs o'zgagina xos, betakror, xususiy belgilar jamlanmasi kabi ma'nolarni anglatadi.

Individual ta'lim ko'pincha turli xil ko'rinishlarda bo'ladi. Misol qilib AQSHdagi Quitman Street maktabi haqida faktlarni keltirish mumkin, dars jarayonlarida AKT dan foydalanilgan holda individual vazifalar beriladi, har bir talabanning o'zlashtirish darajasiga qarab topshiriq tabaqalashtiriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Avstraliya mamlakatida Templestowe kolleji talabalariga o'z kurslarini yaratishlari uchun ruxsat beriladi, bu darsdan tashqari individual ishlashga imkoniyatini yaratadi. Bunday imkoniyatlar natijasi juda yaxshi samara beradi, ya'ni 6-sinf o'quvchisi yuqori sinf fan darsturini mukammal o'zlashtirishi mumkin. Bazi talabalar esa fermani boshqarish bilan shugullandilar. Xo'sh, firmani boshqarish qanday natija beradi yoki yakka boshqarish murakkab emas degan fikr tug'ilishi

mumkin. Ta'lim bilan amaliyotni izchil birgalikda olib borish va yakka mualliflikda jarayonlarga kirishish orqali individuallashtirilgan ta'limdan foyda ko'proq bo'ladi.

Individual ta'lim yoshlar ruhiyatining individual xususiyatlarini, ilm-fanga qiziqish, kasb egallashga bo'lgan moyilliklarini qamrab olganligi uchun keng miqyosda qo'llanilib bormoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda yangilanib o'z ifodasini berayotgan ta'lim tizimidagi islohotlar Yangi O'zbekiston ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish, mukammal rivojlantirish, malakali hamda raqobatga bardoshli kadrlar tayyorlash maqsadida juda katta harakat hamda imkoniyatlar yo'naltirilmoqda. Shunday ekan hozirda tashkil etilgan Prezident maktablari va ixtisoslashtirilgan maktablar ham o'z faoliyatini boshladi. Milliy ta'lim tizimida Prezident maktablari qoshida 2022-2023-o'quv yilidan boshlab ixtisoslashgan maktablar o'z faoliyatini boshladi. Prezident maktablarida ham ixtisoslashtirilgan ijod maktablarida ham individual ta'lim asosida o'qitish tizimi amalga oshirilayotganligi sababli maktab o'quvchilari xalqaro darajadagi grandlar sovrindoriga aylanmoqda.

Xulosa qilib aytganda, har bitta o'quv yo'nalishlarida masalan, maktabda ham oliy ta'lim muassasalarida ham individual ta'lim muhitini yaratishda rahbarlarga, o'qituvchilarga hamda psixologlarga asosiy vazifalar yuklanmoqda. Ammo o'quvchi yoki talabanning kamchiliklari jamoa oldida muhokama qilinmaydi aksincha yakka tartibda olib boriladi. Chunki har bir inson o'z kamchiliklarini omma oldida aytilganda u insonda ruhiy cho'kish hosil bo'lishi mumkin. Bolalarning individual qobiliyatlarini o'rganish bolani tizimli kuzatish, u bilan pedagog o'rtasida aloqa o'rnatishni talab etadi. Kattalarning unga bo'lgan qiziqishi, iliq munosabati va bolaga bo'lgan hurmat, bolada oldindan mavjud bo'lgan barcha

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

bilimlarini, yaxshiliklarni rivojlantirishga yordam beradi. Bolani har tomonlama tarbiyalashning kerakli, zaruriy sharti uning individual sifatlarini rivojlantirishdir.

Individual yondashuv bolaning ijobiy dunyoqarashini, bilim sifatlarini mustahkamlaydi va kamchiliklarni bartaraf etadi. Ta'lim va tarbiya jarayonida o'quvchi, talabalarni bilim sifatlarining faqat kuchli tomonlariga tayanish lozim. Individual xususiyatlarni o'rganishda o'quvchining ota-onasi bilan, uning oilasi bilan tanishish, oiladagi turmush tarzi va

munosabatlarini bilish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Har qanday o'quvchi bilan individual ishlashda aynan shu o'quvchining qaysi sohalarga, nimalarga qiziqishlari asosida ishlar olib boriladi va bu qilinadigan ishlar axborot texnologiyalari hamda o'qituvchi o'quvchi yuzma-yuz ishlagan holda ham amalga oshiriladi. Asosiy maqsad barcha o'quvchi, talabalarda bugungi rivojlanib borayotgan hayotga har bir sohaga qiziqish uygotib ularni yuksaltirishga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zME Birinchi jild Toshkent 2020- yil.
2. „O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligini tashkil etish to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni“. President.uz (9-sentabr 2019-yil). Qaraldi: 17-noyabr 2021-yil.
3. „Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori“. Lex.uz (25-iyun 2019-yil). Qaraldi: 19-iyul 2021-yi
4. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish Monografiya. – T.: Fan, 2004.
5. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.
6. Xudayqulova, F. B. (2021). Bo'lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari. *Academic research in educational sciences*, 2(CSPI conference 1), 1668-1671.
7. Xudayqulova FB. Pedagogik mahoratning zamonaviy korinishi. Umumtalim fanlarini oqitishda innovatsion metodikalar. 2020;4(1):452-5.
8. Xudayqulova, F. B. (2022). Ta'lim tizimini boshqarish. *O'qituvchi ilmiy uslubiy metodik va badiiy jurnali*, 3(9), 69-72.

TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHDA MUAMMOLI TA'LIMNING AHAMIYATI

***Abdirimova Shohsanam Xudayberganovna - Urganch davlat pedagogika instituti
Pedagogika kafedrasida o'qituvchisi, shoxsanam6563@mail.com***

Respublikamizning hozirgi kundagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tamoyillari jahonda taraqqiy etgan mamlakatlar

qatoridan munosib o'rin olish uchun ma'naviy salohiyatimizni yanada oshirish, yoshlarimiz dunyoqarashini o'zgartirish,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ularning bilim va ma'naviyatlarini jahon andozalari darajasiga ko'tarish.

O'zbekistonda muammoli ta'limni qo'llash bo'yicha bir necha asrlar davimida maktab va madrasalarda suqrotona savol-javob usulidan keng foydallanish asosida o'quvchilarda ziyraklik, hozirjavoblik hamda go'zal nutq tarkib toptirilgan.

Muammoli ta'limning bosh maqsadi- talabalarning muammoni to'liq tushunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o'rgatishdan iborat. Muammoli o'qitish mashg'ulotlarini tashkil etish va o'tkazishning muhim tomoni shundaki, bunda o'qituvchining ham ta'limiy, ham tarbiyaviy funksiyasini yaxshi anglab olgan bo'lishi talab qilinadi. O'qituvchi hech qachon talabalarga tayyor haqiqatni (yechimni) berishi kerak emas, balki ularga bilimlarni olishga turtki berishi, mashg'ulotlarda va hayot faoliyatlarida zarur bo'lgan axborot, voqea vaqt va hodisalarni ongida qayta yaratishlariga yordam berishi lozim.

O'quv materilining muammoli jihatining talabalar tomonidan to'la anglab yetilishiga e'tibor qaratish lozim. Innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida darsni tashkil qilish orqali muammoning yechimida har bir talabaning faol ishtiroki ta'minlanadi.

N.N Azizxo'jayevaning fikricha, muammoli o'qitishning mohiyatini o'qituvchi tomonidan talabalarning o'quv ishlarida muammoli vaziyatni vujudga keltirish va o'quv vazifalari, muammolarini va savollarni hal qilish orqali yangi bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ularning bilish faoliyatini boshqarishni tashkil etadi [1]

Talabalarda muammoli o'qitish jarayonida muammoli vaziyatda o'quv materiallarini idrok qilish orqali bilim va aqliy harakat usullari, o'rganganlarini mustaqil tahlil qilish, gipotezalar qo'yish va ularni isbotlash orqali talabaning intellektual faolligi ta'minlanadi. Muammoli

ta'lim jarayonini quyidagi uchta asosiy bosqichga ajratish mumkin:

- Muammoli vaziyat hosil qilish,
- Muammoni yechish taxminlarini shakllantirish,
- Yechimning to'g'riligini tekshirish.

Muammoli vaziyat hosil qilishda hosil qilingan muammoga qo'yiladigan eng asosiy talab talabalarning qiziqishini oshiradigan, eng kamida esa talabalarga qiziqish hosil qiladigan bo'lishi kerak. Aks holda ko'zda tutilgan natijaga erishishning imkoni bo'lmaydi.

Muammoli vaziyat yaratish usullari:

- O'qituvchi talabalarga dars mavzusi bilan bog'liq ziddiyatli holatni tushuntirish, va uni yechish yo'llarini topsih;

- Biror masalaga doir turli nuqtai-nazarlarni bayon qilish;

- Hal etish uchun yetarli bo'lmagan, ortiqcha ma'lumotlar bo'lgan masalalarni yechishni taklif etish;

Muammoli ta'lim ko'p jihatdan ananaviy ta'limdan farq qiladi, jamiyatning talabalariga to'liq javob bera olmaydi. O'quvchilarning ijodiy fikrlash, intellektual qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Muammoli vaziyatni yechishda qo'llaniladigan usullarga quyidagilar kiradi:

1. Muammoni turli nuqtayi nazardan o'rganish,
2. tahlil qilish;
3. solishtirish,
4. umumlashtirish,
5. faktlarni aniqlash va qiyoslash;
6. vaziyatga bog'liq holda xulosalar chiqarish

M.I. Maxmutov "Muammoli ta'lim"ga quyidagicha ta'rif beradi: "Muammoli ta'lim – bu talabalarning o'qituvchi muammoli vaziyat sharoitida tushintirganlarni idrok etish yo'li bilan bilim va faoliyat usullarini o'zlashtirishga doir muammoli vaziyatlarni mustaqil (yoki

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

o'qituvchi yordamida) tahlil qilish, muammolarni ta'riflash va ularni takliflar, farazlar vositasida (mantiqiy va intuitiv) ravishda asoslash va isbotlash, shuningdek yechimlarning to'g'riligini tekshirish yo'li bilan hal qilishga oid o'quv bilish faoliyatidir"[2]

Muammoli ta'limning vazifasi. Talabalar tomonidan bilimlar tizimi va aqliy hamda amaliy faoliyatlari usullarini samarali o'zlashtirishga hamkorlik qilish, ularda yangi vaziyatda olingan bilimlarni ijodiy qo'llash malakasini hosil qilish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maxmutov M.I "Maktabda muammoli ta'limni tashkil qilish"-T O'qituvchi, 1981-yil
2. Azizxo'jayeva N.N "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat"-T TDPU 2003-yi

RIVOJLANISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING OTA-ONALARIGA KOMPLEKS YORDAM KO'RSATISH TIZIMI VA ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNING MULOQOT XUSUSIYATLARI

Ilmiy rahbar: D.M.Isoqjonova - *"Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim" kafedrasi o'qituvchisi*

M.A.Abdurazzoqova - TDPU *"Surdopedagogika" 301-guruh talabasi*

"Kar bolaning ilk tarbiyachisi- uning onasi"
V.I.Fleri

Turli xil rivojlanishida nuqsoni bo'lgan yosh bolalarni oilaviy tarbiyalash muammosining dolzarbligi ushbu toifadagi bolalarning rivojlanishi va ularning keyingi ijtimoiylashuvi qaysi yo'ldan borishi masalasini hal qilish bilan bog'liq. L.A. Chistovich "sog'lomlashtirish ishi" deganda ijtimoiy muhitga hali moslashmagan yosh bolalar rivojlanishidagi og'ishlarning oldini olish, davolash va tuzatishga qaratilgan tibbiy-pedagogik chora-tadbirlar tizimi sifatida belgilaydi. Erta aralashuv xizmati oldida turgan vazifalar quyidagilardir: bolaning maxsus ta'lim ehtiyojlarini imkon qadar erda aniqlash; birlamchi buzilish aniqlangan

vaqt va maqsadli mashg'ulotlar boshlanishi o'rtasidagi bo'shliqni maksimal darajada kamaytirish; ota-onalarni erda ta'lim jarayoniga majburiy kiritish va ularni tayyorlash. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan yosh bolalari bo'lgan ota-onalarga yordam berish bo'yicha chora-tadbirlar tizimi yetarli darajada nazariy jihatdan ishlab chiqilmaganligi sababli, buzilishlarni aniqlash juda kech sodir bo'ladi.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan yosh bolasi bo'lgan oila bolalarni tarbiyalashda malakali yordam ololmaydi, bu esa keyinchalik jamiyatga integratsiyalashuv jarayonidagi qiyinchiliklarga olib keladi. Rivojlanishda

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

nuqsonlari bo'lgan bolalarga erta yordam ko'rsatish tizimini tashkil etish istiqbolli, chunki bu nogiron bola rivojlanishining dastlabki bosqichlarida oilaviy reabilitatsiya ishlarini va psixologik pedagogik yordam berishni boshlash imkonini beradi. Bolaning umuman rivojlanish darajasi buzilishlarni aniqlash vaqtiga va oilaviy reabilitatsiya yordami boshlangan vaqtga bog'liq.

Bolalarda rivojlanish buzilishlarini erta aniqlash va ularnda korreksion ishlarni amalga oshirish butun dunyoda ustuvor vazifa hisoblanadi. Eng mashhur xorijiy erta

yondashuv dasturlari quyidagilardir: Konnektikut testi "Yangi tug'ilgan chaqaloqlar va 3 yoshgacha bo'lgan bolalarning rivojlanishini o'rganish". Tug'ilgandan 5 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun Karolina o'quv dasturi, Gavayi erta ta'lim profili, Myunxen funksional diagnostikasi, "Tandem" erta rivojlanish diagnostikasi dasturi (Gollandiya), Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun erta ta'limga yordam dasturi "Macquarie" (Avstraliya) shular jumlasidandir. Eshitish qobiliyati buzilgan bolaning kommunikativ ma'lumotlarini idrok etishi

Aloqa hamkorlarining xatti-harakatlari	Idrok qiluvchi kanal	Rivojlanishdagi funksiyalar
Bola bilan iliq munisabatda bo'lish, uni erkalash	Xis qilish	Xavfsizlik, ochiqlik, mehr, hissiy barqarorlik tuyg'ularini shakllantirish
O'zingizning ijobiy munosabatingizni va aloqa o'rnatish istagingizni ifodalash, o'z ta'limiy niyatlaringizni mimika, pantomima va tabiiy imo-ishoralar yordamida etkazish.	Vizual idrok	Og'zaki bo'lmagan va og'zaki nutqni idrok etish orqali o'zaro ta'sir qilish takliflarini tushunish.
Eshitish qobiliyati buzilgan bolaning individual imkoniyatlariga muvofiq nutq materialidan foydalanish (intonatsiya, ritm, temp)	Eshitish hissi	O'zaro ta'sirning tabiatiga ko'ra idrok va tushunishni qo'llab-quvvatlash.

Shunday qilib, korreksion ishlarni erta boshlash bilan, uch yoshga to'lgan bola muloqotda qisqa jumalardan foydalanadi, atrofdagi narsalarni, ularning xususiyatlarini, ular bilan harakatlarini bildiruvchi so'zlarning lug'atiga ega bo'ladi va o'rganilgan lug'atdan turli vaziyatlarda foydalanadi. Ushbu bosqichda o'qishni keyingi o'rganish uchun asoslar yaratiladi. Eshitish qobiliyati zaif bolalar muvaffaqiyatining 80 foizi ota-onalarning xizmatlaridir, desak xato bo'lmaydi.

Xulosa

Umuman rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning rivojlanishida ularning ota-onalarini roli katta ahamiyatga ega. Ota-onalar o'z farzandlarida kuzatilayotgan nuqsonlarni bartaraf etish uchun qancha erta harakat qilishni boshlashsa kelajakda farzandlarining shakllanishidagi ijobiy o'zgarishlarni ko'riahni boshlashadi. Buning uchun esa surdopedagog yordami talab etiladi. Surdopedagogning vazifasi esa to'g'ri yo'nalish ko'rsatish va qo'llab quvvatlashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Специальная семейная педагогика Учебное пособие Под редакцией профессора В.И. Селиверстова, доцента О.А. Денисовой, доцента
2. Мастюкова, Е. М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Мастюкова Е. М.,
3. Московкина А.Г.– М.,2003. Маллер. А.Р .Педагогическая работа с семьей ребенка- инвалида [Текст] / Маллер А.Р ., Цикото Г.В. // Маллер А.Р . Воспитание и обучение детей с тяжелой интеллектуальной недостаточностью.–М.,2003.– С. 16-176
4. Маллер. А. Р.Педагогическая работа с семьей ребенка-инвалида [Текст] / Маллер А.Р., Цикото Г.В. // Маллер А.Р. Воспитание и обучение детей с тяжелой интеллектуальной недостаточностью. – М.,2003. – С. 16-176.
5. Maktabgacha Surdopedagogika 2007- yil Kalbaeva X.J.
6. Isoqjonova D. M. et al. ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI OG'ZAKI NUQTGA O'RGATISH TEXNOLOGIYASI //Educational Research in Universal Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 16. – С. 896-900.
7. Исокжонова Д. М. ПРОБЛЕМЫ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ РАЗВИТИИ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – Т. 20. – С. 246-249.
8. Isoqjonova D. M. PECULIARITIES OF SPEECH DEVELOPMENT LAWS IN CHILDREN WITH HEARING IMPAIRMENT //Thematics Journal of Education. – 2022. – Т. 7. – №. 5.

TALABALARDA O'Z-O'ZINI BOSHQARISH JARAYONI – PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK MUAMMO SIFATIDA

***Avezova Baxtigul Xolmurotovna - Urganch davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Pedagogika kafedrası psixologiya fani o'qituvchisi***

Talabalarning o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini o'rganishga bag'ishlangan ishlarida "o'zini o'zi boshqarish" tushunchasi turli tomonlardan ko'rib chiqiladi: boshqaruv funktsiyasi sifatida, o'zini o'zi boshqarishning shakllanish darajasining ko'rsatkichi sifatida jamoa va boshqalar.

O'z-o'zini boshqarishning psixologik-pedagogik hodisa sifatida ko'p qirraliligi - ko'plab talqin va ta'riflar uchun sabab va manbadir. Shunday qilib, V. M. Korotov o'zini o'zi boshqarishni o'quv jamoasini tashkil etish usuli sifatida belgilaydi, Yu. P. Sokolnikov - " faoliyatni tashkil etish usuli. L. I. Novikovaning fikricha, o'zini o'zi boshqarish - bu bolalarning o'zlari

tomonidan oqilona amalga oshiriladigan faoliyat, shu jumladan maqsadni belgilash, rejalashtirish, rejani amalga oshirish usullari, hisob va nazoratni tashkil etish. I.N.Kreshchenko pedagogika universitetida talabalar tashkilotlari va talabalarning o'zini o'zi boshqarish rolini bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarining o'zini o'zi boshqarish tizimini yaratish va optimal faoliyat ko'rsatishda maktab o'quvchilarining faoliyatini tashkil etish ko'nikma va ko'nikmalarini rivojlantirishda, ta'lim va o'zini o'zi boshqarish tizimini qurishda ko'radi. V. M. Pevzner talabalarning o'zini o'zi boshqarishiga quyidagicha ta'rif beradi:

– talabalar jamoalari oldida turgan maqsad va vazifalarga muvofiq amalga

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

oshiriladigan oliy ta'lim muassasasini boshqarish funksiyalarini amalga oshirishda talabalarning mustaqil ijtimoiy faoliyati sifatida;

– talabalarning jamoatchilik fikridan kelib chiqib, ularning qiziqishlari va ehtiyojlarini maksimal darajada hisobga olishni nazarda tutuvchi universitetda o'quv jarayonini boshqarishning umumiy tizimining elementi ;

– ma'lum fanlarni o'rganish bo'yicha mustaqil ishi asosiy bo'lgan o'quv faoliyatida "o'zini o'zi anglash manbai" [4, s. 20-21].

Sanab o'tilgan ta'riflar, qoida tariqasida, - ko'rib chiqilayotgan hodisaning bir yoki bir nechta muhim xususiyatlarini aks ettiradi. Ularni aniqlash va unumli foydalanish uchun talabalarning o'zini o'zi boshqarishini uning funktsiyalari, faoliyati va tarkibiy qismlarining birligida ko'rib chiqishga imkon beradigan tizimli yondashuvni qo'llash tavsiya etiladi . Talabalarning o'zini o'zi boshqarishning rivojlanishi tashqi muhit bilan birlikda ko'rib chiqilishi kerak [8, p. 44]. O'z-o'zini boshqarishning institutsional va huquqiy tomoniga e'tiborni uning shaxsiy tomoniga o'tkazish kerak [9, p. 145]. Talabalarning o'zini o'zi boshqarishini inson faoliyatining turli sohalarini tartibga soluvchi va ularni rollar va maqomlar tizimiga tashkil etuvchi rasmiy va norasmiy qoidalar, tamoyillar, me'yorlar, munosabatlarning barqaror to'plami

sifatida tavsiflangan ijtimoiy institutning alohida turi deb hisoblash mumkin. Ijtimoiy tizimni tashkil qiladi [4, b. 22]. Talabalarning o'zini o'zi boshqarish fenomenini tahlil qilishda S. V. Kulnevich va N. M. Borytko g'oyalarini qo'llash juda o'rinlidir. Ular ta'limni tashqaridan yaratilgan yaxlitlik emas, balki ichkaridan tahlil qilinadigan tizim sifatida tushunadilar. A. A. Usov ta'kidlaganidek, sinergik ta'sir tufayli oliy ta'limdagi talabalar tashkilotlari ma'lum sharoitlarda o'quv jarayonini boshqarishda samarali teskari aloqani amalga oshirishni ta'minlaydigan va muhim vazifa bo'lib xizmat qiladigan pedagogik faoliyat sub'ekti sifatida harakat qila oladi. bo'lajak o'qituvchining qadriyat yo'nalishlari va kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlarini shakllantirish omili.

Xulosa. Oliy o'quv yurtlarida talabalarning o'zini o'zi boshqarish tajribasi shuni ko'rsatadiki, u talabalar va o'qituvchilarning, universitet ma'muriyatining birgalikda yaratilishiga olib keladigan qo'shma boshqaruv darajasiga chiqishi kerak. Talabalarning o'zini o'zi boshqarishi zamonaviy universitetning ta'lim salohiyatining elementi sifatida ta'limning ham shakli, ham eng muhim texnologik tamoyilidir. O'zini o'zi boshqarish - bu yoshlarning ijtimoiy faolligining namoyon bo'lish shakli . Talabalarning ijtimoiy faolligini shakllantirish - ta'lim jarayonining barcha boshqa tarkibiy qismlarini bog'lovchi mexanizm bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni // <https://lex.uz/docs/5841063>
2. Абрамова Г.С., Юдчиц Ю.А. Психология в медицине. М.: Кафедра-М. - 1998.
3. Апчел В.Я., Цыган В.И. Стресс и стрессоустойчивость человека. М., 1999
4. Бодров В. А. Информационный стресс. М., 2000.
5. Бабич О.М. Методы саморегуляции и психологической разгрузки. Воронеж: Издат.-полиграф. центр Воронежского гос. ун-та, 2008.

INDIVIDUAL TA'LIM SHAKLI TEXNOLOGIYASINING MAZMUN-MOHİYATI

*Egamberdiyeva Lobar Uchqun qizi - Chirchiq davlat pedagogika universiteti,
Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi*

*Ilmiy rahbar: Xudayqulova Fazilat Bo'riyevna - Chirchiq davlat pedagogika
universiteti, Boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchisi*

fazilatxudayqulova@gmail.com

Bugungi shiddat bilan rivojlanib borayotgan jamiyatda ta'limni tubdan isloh qilish yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyevning har bir dasturlarida kuzatilmoqda. Ayniqsa maktabgacha ta'lim tashkilotlarida, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida, qolaversa Oliy ta'lim tizimida o'quv jarayonlarini rivojlantirish ko'p to'xtalib o'tmoqdalar.

Ta'lim sifatini oshirish hozirgi paytda ta'lim tizimining eng old muhim vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Shu sababli bugungi kundagi ko'plab ta'lim olish dargohlari, maktablar xususiy lashib, tabaqallashtirilmoqda.

2018-yilning 16-noyabrida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Qoraqalpog'iston Respublikasiga tashrifi doirasida Prezident maktablarini tashkil etish to'g'risida fikr bildirilgan [1].

Ilk Prezident maktablari Toshkent, Namangan va Xiva shaharlarida ochilib, ish faoliyatini boshlagan. Har bir Prezident maktabining bir yillik qabul kvotasi 5-sinf uchun 24 nafar o'quvchini tashkil etadi. Ular keyinchalik ikkita sinfga o'n ikki

nafardan qilib taqsimlanadi. Prezidentimiz tashabbuslari bilan ta'lim jarayonidagi umumiylik va individuallikka katta e'tibor qaratilmoqda.

Individual ta'lim bu -yakka o'qitish ta'lim shakli hisoblanadi. "Individual" tushunchasi lotincha so'zdan olingan bo'lib, yakka holda yolg'iz ishlash va shug'ullanish degan ma'nolarni anglatadi. Shu tufayli, individuallashtirilgan ta'lim shaxsga xos o'quv shakli hisoblanib, unda har bir ta'lim o'rganuvchi shaxs o'quv davomida faol ishtirok etadi. Shu sababli, individual yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ilm-fan bir joyda to'xtab turadigan sohalardan hisoblanmaydi. Har doim yangilanishlarni taqazo etib boradi.

Bugungi kunda uzluksiz ta'limning har bir bosqichida individuallik tadbiq etilyapti. Maktabgacha, maktab, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim bosqichlarida individuallikni oshirishga, rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda. Bu zamonaviy tilda ta'lim trayektoriyasi deb ham yuritiladi. Bu ta'lim sohasini individuallashtirishning eng istiqbolli ko'rinishlaridan biri ham hisoblanadi [2].

Trayektoriya so'zining o'zi haqida gap ketganda, ko'pchilik fizik tushunchani tasavvur qilishadi. Biroq biz aytayotgan trayektoriya umuman boshqa tushuncha sanaladi. Bu aynan talabaning kelajak kasbiy faoliyatini belgilab beradigan ta'lim trayektoriyasi ularning sifatli ta'lim strategiyasini nazarda tutadi. Individual ta'lim trayektoriyasi bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etish maxsus metodologiya va texnologiyani talab etadi. Hozirgi zamonaviy didaktikada bu muammoni hal etish uchun ikkita qarama-qarshi yo'l taklif qilinadi. Bularning biri individual yondashuv usulidir.

Birinchi usul-tabaqalashtirilgan ta'lim shakli hisoblanib, bunga har bir talaba individual yondashish, u o'rganayotgan ishini murakkablik, diqqat-e'tibor darajasiga qarab farqlash taklif qilinadi. Buning uchun o'quvchilar jamoalarga yoki darajalarga bo'linadi.

Ikkinchi usul-o'quvchi o'rganadigan ta'lim sohasiga nisbatan o'z ta'lim sohasini tanlashi nazarda tutiladi. Ya'ni, har bir o'quvchi barcha o'quv fanlarini o'zlashtirish uchun o'zining ta'lim trayektoriyasini yaratish imkoniyati beriladi. Respublikamizda birinchi usul ko'proq targ'ib qilinib kelinmoqda.

Individual yondashuv texnologiyasining o'ziga xosligi, ta'lim oluvchi bilan xohlagan vaqtda yokida muddatsiz shug'ullanish imkonini beradi. Keyingi paytlarda ba'zi murakkab sabablar tufayli, ya'ni COVID-19 pandemiyasi sabab yurtimizda ta'lim tizimining onlayn va masofviy shakllari joriy qilindi. Bu shakllari aslini olib qaraganda individual yondashuv texnologiyasining asoslaridan biri hisoblanadi. Masofaviy ta'lim shakliga ko'ra, mamlakat miqyosida har bir ta'lim oluvchi shaxs individual shug'ullanish imkoniyatlariga ega bo'ldi. Onlayn shaklda bo'lsa, bevosita kompyuter, televizor kabi texnika vositalariga tayangan holda, virtual

ta'limda shug'ullanadi. Individual yondashuv texnologiyasida o'ziga xoslik xususiyatidan biri shundaki, ta'lim beruvchilar ham faol bo'lishi talab qilinadi. Chunki ta'lim beruvchi o'quv materialini yangi ma'lumotlar asosida tayyorlashi muhim va ularni ta'lim oluvchiga vaqtda yetkazib berishi zarur. Shu bilan birga olgan bilimlarini testlar orqali nazorat qilib turishi zarur.[3]

Findlandiya o'qituvchilari sinfni bitta hujayra misolida olishadi, chunki ularda hujayralar kabi har bir narsa bir-biriga o'xshash. U yerdagi ta'lim beruvchi shaxs, ya'ni o'qituvchi har bir o'quvchini o'z qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda tayyorlaydi. Shu sababdan, har bir kishi tekshirish ishida o'z bilimiga mos keladigan vazifalarni olishadi. Findlandiyada har bir o'qituvchi eng ko'pi bilan o'n ikki nafar ta'lim oluvchi shaxs bilan shug'ullanadi, buning sababiga keladigan bo'lsak, har bir o'quvchi bilan alohida shug'ullanishga vaqt ajrata oladi. Agarda ta'lim oluvchi miqdori ko'p bo'lsa, ta'lim beruvchi har biri bilan individual shug'ullanishga vaqt ajrata olmaydi. Germaniya davlatida individual ta'lim berish moliyaviy hisoblanadi.

Amerika Qo'shma Shtatida talab doirasi bo'yichagina individual ta'lim shakli olib boriladi. Bulardan kelib chiqib, har bir mintaqada individual ta'lim shakli bo'yicha o'zining tajribalari borligini bildiradi.

Individual uslublar deganda ushbu fan bo'yicha o'ziga xos usul, uslub va yondashuvlarga ega o'qituvchilarning tajribasi nazarda tutiladi. Shu tufayli oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini individual uslub bilan qurollantirish quyidagicha amalga oshiriladi:

-o'qitishning eng oson va samarali uslublari bilan tanishtirish;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

-pedagogik va malakaviy amaliyot jarayonida ilg'or o'qituvchilarning tajribasi bilan tanishtirish;

-talabada mavjud bo'lgan uslubni rivojlantirish;

-talabani o'zi ustida ishlashga ko'niktirish.

Bunday yondashuvlar asosida bo'la-jak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini individual uslubini shakllantirish imkoniyati mavjud. O'qitishning individual uslubi ta'lim va tarbiya jarayonida bir xillikni tarkib toptiradi.[4]

O'zbekiston Respublikasi mustaqil bo'lgach, individual ta'lim shakli sezilarli darajada ko'proq qo'llanila boshlagan. Individual ta'limga hozirda ko'proq repetitorlik kiradi. Repetitor- bitta o'quvchi yoki bitta guruh uchun bitta darslikdan individual darslarni o'tadigan ustoz. Bunda ustoz-shogirdlik an'anasi tarzida ko'rinadi. Chunki hozirgi vaqtda bu shakldan ko'proq foydalanishga o'tilgan. O'quvchilarning juda ko'pchilik qismi hozirda oliy ta'limga kirish uchun repetitorga borib tahsil olishmoqda. Bunda har bir ta'lim o'rganuvchi ustoz bilan yakka holda darslarni o'zlashtirib boradi. Yakka holda shug'ullanishda o'quvchi

o'qituvchi bilan yaqin munosabat o'rnatiladi va o'zlashtirishi osonroq bo'ladi. Chunki ba'zi ta'lim oluvchilarning dars mashg'ulotlarini o'zlashtirishi bir muncha qiyin bo'ladi. Yakka holda shug'ullansa o'zlashtirishi qiyin bo'lgan mavzularni qayta o'qituvchiga fikrini bayon qilib o'zlashtirishga qulaylik beradi.

Xulosa qilib aytganda, individual ta'lim shaklini rivojlantirish juda muhim ahamiyat kasb etadi. Individual ta'lim muhitini hosil qilishda sinf rahbariga katta mas'uliyat beriladi. Sinf rahbari har bir o'quvchisining ota-onasi bilan birgalikda barcha ishlarni amalga oshirishi darkor. Ta'lim oluvchining biror kamchiligi bo'ladigan bo'lsa, uni jamoa oldida muhokama qilish aslo mumkin emas. Balki yakka tartibda ta'lim oluvchi bilan birga shug'ullanib, uning ota-onasi bilan birga fikr almashgan holda to'g'irlab borish zarur. Ayrim o'quvchilar bo'ladi, jamoaga moslashib ketolmaydi, qo'shilishni istasada, ba'zan buning ilojini topolmaydi. Bunday vaziyatdan olib chiqib ketishda o'qituvchining yordami juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Yurtimizning har bir hududida Prezident maktablari tashkil etiladi".Prezident.uz(2018-yil 16-noyabr)
2. Sh. Mardonov. Pedagogika fanidan o'qitishning electron-modulli didaktik ta'minotini ishlab chiqish.Chirchiq-2021
3. O. Jabbarova, F. Ochilov. Bolalar pedagogikasi. Toshkent-2022
4. O. Jabbarova, Z. Umarova, Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi, Toshkent-2022
5. Xodjamkulov, U. N., & Xudayqulova, F. B. (2021). Kelajak o'qituvchisi konsepsiyasi. *O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar*, 2(3), 130-135.

ELEKTRON PORTFOLIO TALABANING KELAJAKDAGI MUVAFFAQIYATLI KARYERASI ASOSI SIFATIDA

UDK: 371.263 ORCID: 0000-0003-0120-3865

**Rasulov Erkin Madraimovich - Qo'qon davlat pedagogika instituti, tayanch doktoranti.
tel.: 90-293-03-88 e-mail: erkinrasulov1807@gmail.com**

Mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish, jahon ta'lim andozalari asosida kadrlar tayyorlash, axborot texnologiyalarini joriy etish va ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha keng qamrovli ishlar olib borilmoqda. Zamonaviy mehnat bozorisharoitda ta'lim jarayonini tashkil etishda, talabalarning o'quv faoliyatlarini hamda kelajakdagi muvaffaqiyatli karyerasini ta'minlashda innovatsion xarakterga ega vositalardan foydalanilmoqda. Ayni o'rinda ana shunday vositalardan biri talaba portfoliosi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 824-son qarori 1-ilovasi "Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoniga kredit-modul tizimini joriy etish tartibi to'g'risida"gi Nizomning 6-bob "Baholash, baholarni konvertatsiya qilish" 31-bandida "Baholash usullari fan yoki modul doirasidagi talabaning yutuqlarini aks ettiruvchi va tasdiqlovchi yozma, og'zaki, amaliy ish, loyiha, portfolio va nazoratlar kabi turlarni o'z ichiga qamrab oladi. Baholash mezonini ta'lim olish natijasiga erishilganligini aks ettirishi shart" deb qayd etilgan.⁵ Ushbu qaror ijrosini ta'minlash yuzasidan respublikamiz oliy ta'lim muassasalarida qator ishlar amalga oshirilmoqda. Baholash usullari tarkibida talaba portfoliosi bo'lishi bugungi axborot texnologiyalari rivojlangan davrda muhim ahamiyat kasb etadi. Talaba portfoliosini yaratish va undan unumli foydalanish

hozirgi kundagi dolzarb va muammoli masala bo'lib kelmoqda.⁶

Raqamli asrda an'anaviy rezyume nafaqat malakalarni sanab o'tadigan, balki ularni ko'rsatadigan dinamik va ko'p qirrali vositaga aylandi. Elektron portfolio (e-portfolio) talabalarning akademik va professional qurolining ajralmas tarkibiy qismiga aylanib, ularning qobiliyatlari, tajribasi va shaxsiy rivojlanishini namoyish qilish uchun kuchli platforma bo'lib xizmat qiladi. XXI-asrning mehnat bozori shiddatli raqobatga ega bo'lib, ish beruvchilar kuchli malaka va tajribalar to'plamini namoyish etadigan nomzodlarni qidirmoqda. Elektron portfoliolar interfaol to'plam bo'lib, ular talabalarning imkoniyatlarining to'liq va samarali qamrab oladi. Ushbu raqamli omborga yozma topshiriqlar, taqdimotlar, videolar, loyihalar, sertifikatlar, qo'llanmalar, mualliflik nashrlari, ko'rsatmalar va mulohazalar kabi turli artefaktlar kirishi mumkin, ularning barchasi birgalikda shaxsning iste'dodlari va salohiyatini har tomonlama tasvirlaydi.

Oliy ta'lim muassasalari elektron portfolio loyihalarini o'z o'quv dasturlari doirasida tobora ko'proq integratsiyalashgani sababli, talabalarga o'zlarining akademik martabalarida o'zlarining professional hikoyalarini yaratish imkoniyati beriladi. Ishga tayyorgarlik ko'rishga bunday proaktiv yondashuv talabalarga vaqt o'tishi bilan ularning rivojlanishini hujjatlashtirishga, ularning rivojlanayotgan qiziqishlarini qamrab olishga, ko'nikmalarni kengaytirishga va sezilarli yutuqlarga erishishga imkon beradi. Elektron portfolio talaba bilan birga rivojlanadigan jonli hujjatga aylanadi, ularning doimo o'rganishi

⁵ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 824-sonli

Qarori / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.12.2020-y., 09/20/824/1689-son.

⁶ Rasulov, Erkin. "TALABA PORTFOLIOSINI YARATISH TEXNOLOGIYASI." *Scienceweb academic papers collection* (2022).

va moslashuvchanligidan dalolat beradi - zamonaviy ishchi kuchida yuqori baholanadigan xususiyatlardir.

ADABIYOT TAHLILI

Elektron portfoliolarga oid adabiyotlar (elektron portfoliolar) ta'lim va kasbiy kontekstlarda turli funktsiyalarni bajardigan ko'p qirrali vositalar ekanligini ko'rsatadi. Ko'plab tadqiqotlar o'rganish va shaxsiy rivojlanishni yaxshilashda elektron portfoliolarning foydaliligini ta'kidlaydi, bu esa o'z navbatida talabalarning kelajakdagi martaba muvaffaqiyatiga ta'sir qilishi mumkin.

Shaklee B.D., Barbour N. E., Ambrose R., ning fikricha, portfolio muallif va uning ta'lim tizimi doirasidagi taraqqiyotini aks ettiruvchi noyob to'plam bo'lib, kasbiy ta'lim tizimini baholash vositasi sifatida o'ziga hos jamlanma hisoblanadi. Portfolio muallifni ta'lim tizimi ishtirokchilari va boshqa tegishli shaxslar bilan tanishtiradi. Ta'lim tizimida portfolio asosan muallifning shaxsiy rivojlanishi va muvaffaqiyatini hujjatlashtirish uchun ishlatiladi, lekin shu bilan birga, u kasbiy ta'lim tizimining sifatini baholovchi mezonni vositasi bo'lishi mumkin.⁷

Elektron portfoliolar (e-portfoliolar) talabalarning kelajakdagi martaba yo'llarini shakllantirishda asosiy vosita sifatida paydo bo'ldi. Ushbu raqamli platformalar talabalarning ilmiy yutuqlari, ko'nikmalari va tajribalarining keng qamrovli namoyishini ta'minlaydi va ularning o'quv sayohatining dinamik artefaktlari bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, elektron portfoliolar o'quvchilarni o'zlarining kuchli tomonlari va yaxshilanishi kerak bo'lgan sohaslarini tanqidiy baholashga undashda aks ettirish amaliyotini osonlashtiradi. O'z

yutuqlarini turli multimedia formatlarida hujjatlashtirish orqali talabalar zamonaviy ish joyida muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantiradilar.⁸

Foydalarga qaramay, elektron portfoliolarni amalga oshirishda qiyinchiliklar mavjud, jumladan, texnik muammolar va maxfiylik muammolari. Biroq, puxta rejalashtirish va o'qituvchilar tomonidan qo'llab-quvvatlangan holda, elektron portfoliolar talabalarni tez rivojlanayotgan mehnat bozori talablariga tayyorlashda kuchli vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.⁹

Xulosa qilib aytganda, adabiyot talabalarning kelajakdagi kasbiy muvaffaqiyati uchun asos sifatida elektron portfoliolarning transformatsion salohiyatini ifodalaydi. Fikrlash, o'z-o'zini baholash va raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish orqali elektron portfoliolar talabalarni XXI-asr ishchi kuchining dinamik va raqobatbardosh landshaftida rivojlanishga tayyorlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Talabalar o'rtasida kelajakdagi muvaffaqiyatli karyera uchun zamin yaratishda elektron portfoliolarning samaradorligini o'rganish uchun aralash usullardan foydalanadi. Tadqiqot metodologiyasi elektron portfoliolarning o'quvchilarning martaba yo'nalishini shakllantirishdagi rolini har tomonlama tushunish uchun miqdoriy va sifat ma'lumotlarini to'plashga mo'ljallangan. (1-rasm)

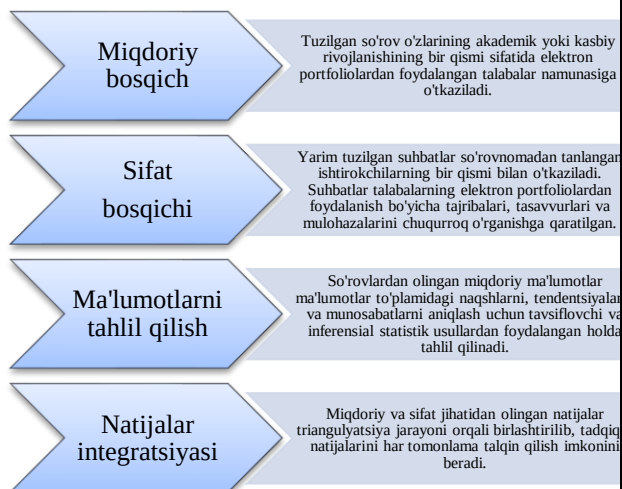
⁷ Shaklee B.D., Barbour N. E., Ambrose R., Hansford S. J. Designing and using portfolios. Boston: Allyn and Bacon, 1997

⁸ Reynolds, Claire. Evaluation of Essential Skills Online (ESO): A Utilization-Focused Approach to a

Developmental Evaluation of a Workplace Literacy and Numeracy Resource. Diss. Carleton University, 2022.

⁹ Abdul Wahab, Monisa. Raising engagement and motivation through gamified e-portfolio: A student perspective. Diss. University of Warwick, 2019.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

1-rasm. Elektron portfolioning talabalarlarning muvaffaqiyatli karyera yo'nalishini shakllantirishdagi rolini miqdoriy va sifat ma'lumotlarini to'plash bosqichlari

Ko'rinib turibdiki, ePortfolio turli maqsadlarga mos kelishi va shuning uchun turli jarayonlarni qo'llab-quvvatlashi mumkin. Ushbu maqolada e'tibor qaratiladigan funktsiyalar orasida ePortfolio universitet sektorida bandlikni targ'ib qilish, qo'llab-quvvatlash, yaxshilash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ishga qabul qilish va baholash jarayonlari: ePortfolio yordamida ishga da'vogarlar o'zlarining mavjud ko'nikmalari potentsial ish beruvchining talablariga qanday javob berishini yaxshiroq aniqlash, kontekstlash va tushunish, shuningdek, kelajakdagi ishga joylashish imkoniyatlari yaxshiroq bo'lish uchun ularning rivojlanish ehtiyojlarini

aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ularning o'zlarini mehnat bozorida maksimal joylashtirishga erishadigan tarzda taqdim etish qobiliyatini yaxshilaydi. Bo'lajak ish beruvchi nuqtai nazaridan ePortfoliolardan foydalanish ishga qabul qilish va lavozimga ko'tarilish uchun arizalarning sifati va uyg'unligini oshirishi, ishga qabul qilish va nomzodlarni baholash jarayonlarini soddalashtirishi mumkin.¹⁰

Dunyo bo'ylab oliy ta'lim muassasalari ePortfolio tizimlarini joriy qilmoqdalar va o'z talabalarini elektron portfoliolarni ishlab chiqishga undamoqdalar, chunki ular talabalarni ishga joylashtirish, integratsiyalashgan o'quv faoliyati yoki o'z tanlovi bo'yicha ishga tayyorlash uchun akademik xodimlar bilan ishlash uchun muhim vositadir.

Kvinslend Texnologiya Universitetidagi Karyera va Bandlik Xizmati (The Careers and Employment Service at Queensland University of Technology) butun institut miqyosida talaba elektron portfolio platformasini ishlab chiqdi.¹¹ Talabalarga universitetda o'qish davomida martaba rivojlanishining turli jihatlariga e'tibor qaratishga yordam berish uchun mo'ljallangan Ishga qabul qilish dasturi bilan birgalikda e-Portfolioning amaliy ahamiyati sezilarli darajada oshdi. Ishga joylashishni rivojlantirish dasturiga Ish joyiga tayyorlash, Ishga tayyorlash, Karyera boshqaruvi va Ish joyida chidamlilik kabi bir qator modullar kiritilgan. Talabalar har bir modul va har bir modul doirasida o'z faoliyatlarini o'z ichiga olgan talabalar ePortfolio bilan shug'ullanishlari tavsiya etiladi. Dastur ta'limni boshqarish tizimi doirasida qurilgan va universitet

¹⁰ Rasulov, Erkin Madraimovich. "ELEKTRON PORTFOLIO TALABANING KASBIY VA IJODIY FAOLIYATLARINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA." *Innovative Development in Educational Activities* 2.13 (2023): 41-46.

¹¹ Australian Learning & Teaching Council, & Queensland University of Technology (ALTC & QUT).(2009), ePortfolio concepts for employers, professional bodies and careers services. QUT. Retrieved April 2010, from http://net.educause.edu/ir/library/html/nlii_ar_2003/digitalme.asp.

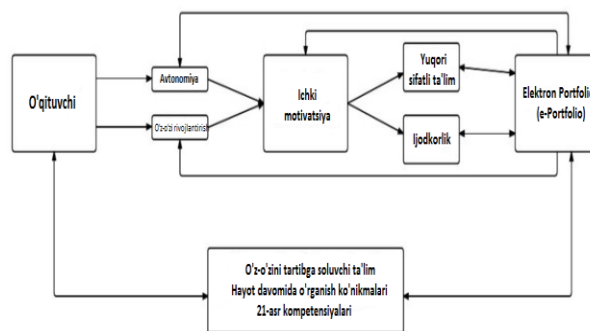
akademiklari talabalarining haqiqiy martaba yo'nalishlari bilan tanishishini oshirish uchun o'quv dasturiga turli modullarni kiritish imkoniyatiga ega. Shunday qilib, talabalarining o'z kurslarini tanlashiga ishonchlari yaxshilanadi va o'quv dasturi kelajakda ishga joylashish imkoniyatlarini oshiradigan qobiliyat va ko'nikmalarni qanday rivojlantirishi ularga ayon bo'ladi. Talabalar bitiruvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish va qayd etish va ishga joylashish ko'nikmalarini egallashda yordam berish orqali e-Portfoliodan foydalanish va uning rivojlanishi va samaradorligiga hissa qo'shishini rag'batlantiradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Florida shtat universiteti (Florida State University) ning Karyera portfolio dasturi (Career Portfolio Program (CPP)) talabalarni rejalashtirish, fikrlash, malaka oshirish va portfolio hujjatlari orqali kelajakdagi mehnat faoliyati dunyosiga tayyorlaydi. CPP talabalarining kerakli ko'nikmalarini rivojlantirishga olib keladigan o'rganish tajribasini aniqlash, talabalarining yutuqlari va malaka hujjatlarini yig'ish nuqtasini taqdim etish va talabalar qo'shimcha ta'lim yoki ish qidirishga kirishganlarida qo'llab-quvvatlash uchun foydalaniladigan potentsial marketing vositasini ishlab chiqish uchun ishlatiladi.¹²

Elektron portfolioning afzalliklaridan biri shundaki, u to'g'ri qo'llanilsa, u o'quvchilarga tanqidiy fikr yuritishga, faol, mustaqil va o'zini o'zi

boshqara oladigan talabalar bo'lishga yordam beradi Cheng va Chau tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, 21-asrning doimiy o'zgaruvchan ta'lim muhitini boshqarishda yaxshi qurollanish uchun talabalar o'z-o'zini tartibga soluvchi ta'lim strategiyalarini ishlab chiqqanlaridir. Uning ta'kidlashicha, o'rganish miqdori ortib borayotgan raqamli muhitda an'anaviy sinf sharoitlarida keng tarqalgan tashkiliy va nazorat mavjud emas.¹³ Rasmiy tuzilmaning yo'qligi o'z-o'zini tartibga soluvchi ta'lim strategiyalari zarurligini ko'rsatadi. 2-rasmda bu munosabatlar tasvirlangan.¹⁴

2-rasm: Elektron portfolio orqali o'z-o'zini tartibga soluvchi ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirish.

Elektron portfolio talabalarining o'quv jarayonidagi yutuqlari va muvaffaqiyatlarini hujjatlashtirganligi sababli, talabalar o'zlarining yutuqlarini osongina ko'rib chiqishlari va mulohaza yuritishlari mumkin.¹⁵ Bu, o'z navbatida, talabalarga o'qishni davom ettirish va kelajakda muvaffaqiyatli karyera qilish uchun zarur bo'lgan motivatsiyani berishi

¹² Moretti, Michela. "ePortfolio as a job-seeking tool for universities." *Journal for Perspectives of Economic, Political, and Social Integration* 17.1-2 (2011): 87.

¹³ qizi Rasulova, Dilafruzxon Sharobiddin. "INGLIZ TILINI O'RGANISH MOTIVATSIYASINI OSHIRISHDAGI INTERFAOL TA'LIM USULLARINING AHAMIYATI." *Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish* 2.15 (2023): 76-81.

¹⁴ Cheng, G. & Chau, J. (2013). Exploring the relationship between students' self-regulated learning ability and

their ePortfolio achievement. *The Internet and Higher Education*, 17, 9-15. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2012.09.005>

¹⁵ Pegrum, M. & Oakley, G. (2017). The changing landscape of e-portfolios: Reflections on 5 years of implementing e-portfolios in pre-service teacher education. In T. Chaudhuri & B. Cabau (Eds), *E-portfolios in higher education* (pp. 21-34). Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-3803-7_2

mumkin.¹⁶

Talabalar uchun elektron portfolioni yaratish jarayoni "yakuniy mahsulot" ning o'zi kabi qimmatlidir. Bu o'z-o'zini aks ettirish, tanqidiy fikrlash va shaxsiy brendingni rag'batlantiradi. Talabalar o'z ishlari saralashni o'rganadilar, o'zlarining ta'lim yo'llarini va kasbiy o'ziga xosligini eng yaxshi ifodalovchi qismlarni tanlaydilar. Ushbu aks ettiruvchi amaliyot nafaqat shaxsiy rivojlanishga, balki kelajakdagi ish beruvchilarga o'z qadr-qimmatini ifodalashga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, elektron portfolio o'quvchining qobiliyatlari, yutuqlari va vaqt o'tishi bilan o'sishining dinamik va keng qamrovli namoyishi bo'lib, talabalarning muvaffaqiyatli karyerasi uchun asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Talabalar o'zlarining ko'nikmalari, bilimlari va tajribalarini aks ettiruvchi ish

tanlovini tanlash orqali bo'lajak ish beruvchilarga o'zlarining erishgan muvaffaqiyatlari va vakolatlari haqida aniq, ishonchli ma'lumot va dalillarni taqdim etishlari mumkin.

Elektron portfolioning muhim xususiyatlari nafaqat o'zini-o'zi taqdim etishni osonlashtiradi, balki doimiy rivojlanayotgan mehnat bozorida doimiy o'rganish va o'z-o'zini aks ettirishni rag'batlantiradi. Talabalar oliy ta'lim muassasasidan professional hayotga o'tayotganda, elektron portfolioga ega bo'lish ularning muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini sezilarli darajada oshirishi va ularni raqobat muhitida ajratib turishi ta'minlaydi. Shu sababli, kuchli elektron portfolioni rivojlantirishga vaqt va kuch sarflash, shubhasiz, kelajakdagi muvaffaqiyatli karyera va martabaga intilayotgan har qanday talaba uchun oqilona strategiyadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 824-sonli Qarori / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.12.2020-y., 09/20/824/1689-son.
2. Rasulov, Erkin. "TALABA PORTFOLIOSINI YARATISH TEXNOLOGIYASI." Scienceweb academic papers collection (2022).
3. Shaklee B.D., Barbour N. E., Ambrose R., Hansford S. J. Designing and using portfolios. Boston: Allyn and Bacon, 1997
4. Reynolds, Claire. Evaluation of Essential Skills Online (ESO): A Utilization-Focused Approach to a Developmental Evaluation of a Workplace Literacy and Numeracy Resource. Diss. Carleton University, 2022.
5. Abdul Wahab, Monisa. Raising engagement and motivation through gamified e-portfolio: A student perspective. Diss. University of Warwick, 2019.
6. Rasulov, Erkin Madraimovich. "ELEKTRON PORTFOLIO TALABANING KASBIY VA IJODIY FAOLIYATLARINI RIVOJLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA." Innovative Development in Educational Activities 2.13 (2023): 41-46.
7. Australian Learning & Teaching Council, & Queensland University of Technology (ALTC & QUT).(2009), ePortfolio concepts for employers, professional bodies and

¹⁶ Khushnazarova, M. N., and E. M. Rasulov. "EFFECTIVE ASPECTS OF APPLYING METACOGNITIVE METHODS TO UNIVERSITY STUDENTS." (2023).

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

careers services. QUT. Retrieved April 2010, from http://net.educause.edu/ir/library/html/nlii_ar_2003/digitalme.asp.

8. Moretti, Michela. "ePortfolio as a job-seeking tool for universities." *Journal for Perspectives of Economic, Political, and Social Integration* 17.1-2 (2011): 87.

9. qizi Rasulova, Dilafruxxon Sharobiddin. "INGLIZ TILINI O'RGANISH MOTIVATSIYASINI OSHIRISHDAGI INTERFAOL TA'LIM USULLARINING AHAMIYATI." *Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish* 2.15 (2023): 76-81.

10. Cheng, G. & Chau, J. (2013). Exploring the relationship between students' self-regulated learning ability and their ePortfolio achievement. *The Internet and Higher Education*, 17, 9-15. <https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2012.09.005>

11. Pegrum, M. & Oakley, G. (2017). The changing landscape of e-portfolios: Reflections on 5 years of implementing e-portfolios in pre-service teacher education. In T. Chaudhuri & B. Cabau (Eds), *E-portfolios in higher education* (pp. 21-34). Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-10-3803-7_2

12. Khushnazarova, M. N., and E. M. Rasulov. "EFFECTIVE ASPECTS OF APPLYING METACOGNITIVE METHODS TO UNIVERSITY STUDENTS." (2023).

YOSHLAR MA'NAVIY-AXLOQIY FAZILATLARNI SHAKLLANTIRISHDA ZIYORAT TURIZMINING O'RNI

Eshchanova Xolida Xudayarovna - Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Bugungi kunda ziyorat turizmi yoshlarimizni ma'naviy-axloqiy fazilarlarini shakllantirishda zamonaviy yondashuvlardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 9-fevraldagi PF-6165-son "O'zbekiston Respublikasi ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi[1], O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 24-fevraldagi "Ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 100-son qarori[2] nafaqat turizmni rivojlantirish balki, ziyorat turizmi vositasida yoshlar ma'naviyatini

yuksaltirishga turtki bo'ldi desak mubolag'a bo'lmaydi.

Turizm o'zining boy mazmuniga ega bo'lib, shaxsda o'z-o'ziga xizmat qilish, turli to'siqlar va hayotiy qiyinchiliklarni bartaraf etish, bilim, ko'nikma, qobiliyatlarni sinash umumiy qilib aytganda, o'z-o'zini tarbiyalashning ajoyib vositasidir. Ayniqsa ziyorat turizmi vositasida yoshlar ongida vatanga mehrmuhabbat, ota-bobolar ruhi-pokiga e'zoz va hurmat odobining vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatish mumkin. Jumladan, yoshlarni iymone'tiqod, poklik, sabr-toqat, halollik, to'g'ri so'zlilik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda

qadamjo hamda ziyoratgohlardagi avliyolar shaxsi muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, O'zbekiston hududida ziyoratgohlar masalasini o'rganishda ziyoratgoh nomi bilan bog'liq shaxsni personifikasiya (avliyo, pir, said, xo'ja) maqomi va darajasini tadqiq qilish ham muhim sanaladi[3].

Ziyoratgohlar yoshlarning ma'naviy-axloqiy, ruhiy va ijtimoiy-siyosiy tarbiyasida quyidagi funksiyalarni bajaradi.

1. Insonning aralashuvisiz tabiiy sharoitda vujudga kelgan ziyoratgohlar (chashma-buloqlar, shifobaxsh tuproqlar) insonlarni tabiatni sevish, go'zalliklaridan bahra olish va estetik his-tuyg'uni kuchaytirishga xizmat qiladi.

2. Ziyoratgohlar (maqbaralar, tabiiy ob'yektlar, me'moriy obidalar, tarixiy manzillar) turli hududdan ziyorat qilish uchun kelgan insonlar uchrashadigan va o'zaro madaniy aloqalar almashadigan nuqtadir.

3. "Ziyoratingiz qabul bo'lsin", deyilganda insonlarning ezgu ishlarini rag'batlantirish, ularni qo'llab-quvatlash va hayotdagi orzu-umidlarining ro'yobga chiqishini istash ifodalangan.

4. Ziyoratgohlar yosh avlod ongida savobli ishlar qilib, dunyodan o'tgan buyuk shaxslarning so'ngi manzili obod va aziz joyga aylanadi, degan tushunchaning mustahkamlanishiga zamin yaratadi.

5. Ziyoratgohlar kishilarda boshqalarni e'zozlash tuyg'usini tarbiyalaydi.

6. Bir xalqning ziyoratgohiga sayyoh bo'lib kelgan boshqa xalqlar uchun ibrat va tajriba almashish vazifasini bajaradi.

7. Ziyoratgohlar ajdodlardan meros bo'lib kelgan urf-odat, bayram, sayl va hordiq chiqarish kabi an'analarni o'zida namoyon qiladi.

8. Ziyoratgohlar qishloq va shaharlarning obod hamda fayzli bo'lishi va nufuzini oshirishga hissa qo'shadi.

9. Ziyoratgohlar me'morlar, dizayner va san'atkorlarga ijodiy ilhom beradi hamda yangi ijod namunalarining yaratilishiga turtki bo'ladi.

10. Ziyoratgohlar mahalliy va xalqaro sayyohlik tizimi uchun harakat dasturi ishlab chiqish hamda amaliy ishlar qilish uchun muhim manba hisoblanadi.

11. Ziyoratgohlar sayyohlarni tarixiy, ma'naviy, axloqiy va ijtimoiy-siyosiy bilimlarining oshirishga xizmat qiladi[4].

Ziyoratgohlar ochiq muzey vazifasini ham bajaradi. Darhaqiqat, ziyoratgohlar ma'naviy-ma'rifiy tarbiya maskanlaridan biri hisoblanadi. Zero, vatanga muhabbat, vatanparvarlik va mardlik hissini shakllantirishda vatanini dushmanlardan himoya qilish uchun jonini bergan, sadoqat va mardlik tuyg'ularining yorqin timsoli sifatida sadoqat va mardlik tuyg'ularining yorqin timsoli sifatida Pahlovon Mahmud, Shayx Najmiddin Kubro, Sohibqiron Amir Temur timsollarida ko'rish mumkin.

Ziyorat turizmi insonda bir qancha juda qimmatli fazilatlarni shakllantiradi. Insonning dunyoqarashini kengaytirish, ma'naviy hayotini boyitish, ijtimoiylashtirish, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish uchun ham muhim[5].

Xulosa qilib aytish mumkinki, ziyorat turizmi barkamol shaxsni tarbiyalashda samarali vositadir. Muqaddas qadamjolarni piyoda yurib ziyorat qilish yoshlarimizda qiyinchiliklarni engish qobiliyatini, ongli intizom, qat'iyat va mas'uliyatni rivojlantiradi. Safar davomida o'rnatilgan aloqalar sayohat ishtirokchilari o'rtasida o'zaro tushunish va hamkorlikni yo'lga qo'yishga yordam beradi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2021-yil 9-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6165-son Farmoni. //www.lex.uz
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 24-fevraldagi "Ichki va ziyorat turizmini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 100-son qarori. //www.lex.uz
3. Хлопкова О.В. Современные проблемы исследования религиозности // Современные исследования социальных проблем.-2012. №9(17).-С.1-7.
4. Boborahimov Sh., Bozarov N. Surxon vohasi ziyorat turizmi salohiyati va uni rivojlantirish istiqbollari. /T.:Lesson press 2023-yil, 84 bet.
5. Eshchanova X. Yoshlar ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ziyorat turizmining ahamiyati. "Xorijiy tillarni o'qitishda innovatsion yondashuvlar" mavzusida xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2-qism. 365-bet.

OILADA BOLA TARBIYASINING PSIXOLOGIK JIHATDAN O'RGANILISHI

Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi - Togonova Shoxida Alisher qizi,

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi - Gulummatova Xurshida

O'zbek xalqimizning ko'p asrlik boy madaniyati, milliy-madaniy merosi va tarixi bor. Mazkur madaniy meros jamiyatdagi jamiki ma'naviy boyliklarni o'z ichiga qamrab oladi. Dono xalqimiz «Bola -boshidan, nihol - yoshidan» degan naqlni bejiz aytmagan. Ayniqsa, O'rta Osiyo xalqlari pedagogikasi va psixologiyasi ma'naviy-madaniy tarixi boy merosga ega bo'lib, ularning mohiyati, mazmuni xalq ijodiyotida, ilg'or mutafakkirlarning asarlarida o'z aksini topgan.

Bizga ma'lumki, yosh avlodga maqsadga muvofiq tarbiya berish uchun ota-onalar ham tarbiyaning vazifasi, maqsadi, vositalari shart-sharoitlari yuzasidan har tomonlama ma'naviy bilimga ega

bo'lishlari farzandlarining yosh davrlari va o'ziga xos psixologik individual xususiyatlarini e'tiborga olgan holda ish yuritishlari lozim. O'zbek oilasida bola tarbiyalashning ishlantirish, tushuntirish nasihat, ibrat-namuna ko'rsatish, yaxshi fazilatlarini mashq qilish rag'batlantirish, tanbeh berish, ogohlantirish, kabilar qo'llaniladi. Oilada bola tarbiyasining o'ziga xos qoidalari mavjud bo'lib ota-onalar ulardan o'rinli foydalansalar farzand tarbiyasida adashmaydilar va komil inson shaxsini tarkib toptirishlari mumkin.

Oila a'zolarining did-farosati, qiziqishi, mayllari, ehtiyojlari, intilishlari o'zaro bir-biriga mutanosib bo'lsa, onaning inoq, ahil turmush kechirishlariga, oilaviy

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

munosabatlarning mustahkam bo'lishiga puxta zamin hozirlaydi. Muayyan darajada shart-sharoitlarning mavjudligi, ota-onaning o'zaro bir-birlarini tushunib turmush kechirishlari, maqsad va vazifalardagi birlik, yuzaga keladigan ziddiyatlarni birgalikda bartaraf eta olishlari mustahkam oila muhitini shakllantirishga katta yordam beradi.

Oilada qat'iy intizom va kun tartibining bo'lishi bolalar tarbiyasiga ijobiy ta'sir qiladi. Bolalarning bilim olishdagi yutug'i, axloqi, salomatlik darajasi ko'p jihatdan oilada qaror toptirilgan oqilona rejimga bog'liq. Shuning uchun ota-onalarning o'zlari ham bu borada ibrat ko'rsatishlari, oqilona tuzilgan oila rejimiga dastlab ota-onalarning o'zlari qat'iy amal qilishlari, farzandlarga ham o'rgatishlari darkor. Bu narsa, ayniqsa, qiz bolalar tarbiyasi uchun juda zarurdir. Chunki u katta bo'lgach, nihol kabi boshqa uyga ko'chib o'tadi - oila quradi.

Oilada bola tarbiyasi ikkiyoqlama ahamiyat kasb etib, faqat farzandlariga ruhiyat va ma'naviyat bilimidan saboq berish bilan qanoatlanib qolmasdan, balki o'zlari ham tarbiya sehlari, xususiyatlari, holatlari mohiyati va ma'nosi yuzasidan yangi-yangi ma'lumotlardan xabardor bo'lib turishlari kerak. Bu borada farzand tarbiyasi masalalari muhokama qilingan kitoblarning o'rni ayniqsa kattadir.

Bola tarbiyasi ota-onalardan maxsus pedagogik va psixologik bilimlar, alohida ko'nikmalar bo'lishini qat'iy ravishda talab qilmasa-da, doimiy yuz berayotgan tarbiya muammolarini to'g'ri hal qilish ustida fikr-muhokama yuritishni taqozo etadi. O'z

farzandlariga ajoyib, go'zal, orzu qilgudek tarbiya berish imkoniyatiga ega bo'lgan ota-onalar umrlarini rohat va farog'atda o'tkazadilar, bolalaridan hamisha olijanoblik, mehribonlik, yaxshilik ko'radilar, dillari aslo jarohat azobini sezmaydi; o'kinish hissiga duchor bo'lmaydilar. Bu borada, oilada otaning rahbarlik va yo'l boshchilik roli to'g'risida ulug' insonlar, buyuk siymolar hikmatli so'zlar aytishgan. Jumladan, bobokalon shoir Alisher Navoiy farzandlarni o'z ota-onalarini qadrlashga da'vat etib: «Birisin oy angla, birisin quyosh», - deya madh etar ekan, otani quyoshga o'xshatadi.

Agar ota-ona o'z ishi, o'z burchini to'g'ri anglagan holda javobgar ekanligini his qilsa va unga amal qila olsa, bu ularning obro'si hamdir. Ular o'zlarining xulqida, xatti-harakatlarida bularga rioya qilsalar, yetarli hotirjamlik qozona oladilar. Ota va ona hotirjamligi butun hayot davomida kundalik ibratli xulqi, axloqi, intizomi, kamtarligi, ishbilarmonligi bilangina qo'lga kiritiladi. Ibrat-namuna, zahmat, chin ezguniyat evaziga yuzaga kelgan hotirjamlik haqiqiydir. U farzandlar diqqat-e'tiboriga mehr-muhabbat bilan yo'g'riladi. Natijada oila a'zolari totuv, osoyishta, inoq hayot kechiradilar. Oilada farzandlar orzu qilguday, zamona ruhiga mos tarbiya oladilar. Ular ota-onalari bilan behad faxrlanadilar va shu tuyg'u bilan yashaydilar. Bu o'z navbatida, yoshlarda kelajak hayoti uchun, turmush uchun ibratli axloq ko'nikmalarini tarkib toptiradi va shu bilan birga o'z farzandlarining to'g'ri tarbiyasi uchun zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azarov Yu.P. Oila pedagogikasi. T: O'qituvchi. 1988.
2. Hoshimov K. va boshqalar. Pedagogika tarixi. T: O'qituvchi. 1996.
3. Zunnunov A. tahriri ostida. O'rta Osiyoda pedagogik fikrlar taraqqiyoti. T: Fan. 1996.
4. Рогов Е.И. "Настольная книга практического психолога" Т-1-2 М.: 1999.

5. Салаева М.С. "Ўзбек oilalarida ota-onalar o'zaro munosabatlarining ijtimoiy psixologik xususiyatlari". Автореферат Т-2005

TALABALARDA O'Z-O'ZINI BAHOLASHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi - Togonova Shoxida Alisher qizi,

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi - Hamroyeva Feruza.

Talaba shaxsining o'z-o'ziga bergan bahosi uning o'z «meni» va boshqalarga nisbatan bo'lgan munosabatini ifodalaydi. O'z-o'zini baholash shaxsning ijtimoiy voqea - hodisalarni ijobiy yoki salbiy baholash xususiyatiga ko'ra, shaxsning kelajakda o'ziga xos xislat va fazilatlari shakllanadi.

O'z - o'zini baholash - shaxsning o'ziga bo'lgan munosabati va shu bilan birga o'zini atrofdagi kishilarning bergan baholashiga taqqoslagan holda qanday baholashi, o'zidagi shaxs xususiyatlarining yaxshi yoki yomon ekanligi, kutilgan darajadagi iqtidorga ega yoki ega emasligini baholashdir.

Talaba shaxsining o'z-o'zini baholash natijalari atrofdagilarning unga bergan bahosi bilan mos yoki yaqin bo'lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Shaxsning o'z-o'ziga bergan bahosi atrofdagilarning bahosidan past bo'lsa, bu o'quvchining faolligiga, intilishlariga hamda ko'zlagan maqsad va orzu-niyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi va turli xil hissiy kechinmalar, o'y-hayollarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Psixologiyada shaxsning o'zini o'zi baholashining har xil turlari alohida-alohida tarzda o'rganiladi. Biroq ikkita asosiy tur: umumiy va biror bir xususiyatga ko'ra, o'zini o'zi baholash turlari keng tarqalgan. Fanga «global o'ziga o'zi baho berish» tushunchasining kiritilishi munosabati bilan uni ta'riflash va o'zining o'ziga munosabati tushunchasini bir-biri bilan

muvofiqlashtirish muammosini keltirib chiqardi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarida o'z-o'zini baholash yetarlicha shakllanmaganligi va o'ziga xos xususiyatlari bilan boshqa yosh davrlaridan ajralib turadi. Bu aynan ushbu yosh davrida o'zini o'zi baholash xususiyatlari va unga oila muhiti va ota-onalarning ta'siri masalasining muhimligini ko'rsatadi.

Oila fenomeni dunyodagi eng umrboqiy qadriyatlardan biri hisoblanadi. Oila insoniyatning ibtidoiy hayotidan madaniylashgan, sivilizatsiyalashgan turlari va hayotga o'tishini ta'minlangan eng zaruriy omillardan biri. Oila o'ziga xos ijtimoiy institut sifatida juda uzoq tarixiy davrni bosib takomillashdi, ijtimoiy ahamiyati hamda vazifalari ortib boradi. Oila doimo rivojlanib boruvchi, takomillashuvchi, yangi mazmun, mohiyat bilan boyib boruvchi maskandir. Dunyoda birorta inson o'zini oilasiz tasavvur eta olmaydi. Shuning uchun ham oila fenomeniga qiziqish katta.

Talaba shaxsi o'z-o'zini anglashi, bilishi va o'z ustida ishlashi, avvalo uning diqqati ongi bevosita o'ziga, o'z ichki imkoniyatlari, qobiliyatlari, hissiy kechinmalariga qaratilishini taqazo etadi. Ya'ni ijtimoiy xulq shaxs tomonidan uni o'rab turgan odamlar ularning xulq-atvorlariga e'tibor berishdan tashqari o'zining shaxsiy harakatlari va ularning oqibatlarini muntazam tarzda tahlil qilib borish orqali rollarni muvofiqlashtirishni ham taqazo etadi.

Shaxsning o'zi o'z xulq-atvori xususiyatlari jamiyatdagi mavqeini tasavvur qilishdan hosil bo'lgan obraz "Men" deb atalib uning qanchalik adekvatligi va reallikka yaqinligi shaxsning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini belgilaydi va uning barkamolligi mezonlaridan hisoblanadi.

"Men" – obrazining ijtimoiy psixologik ahamiyati shundaki, shaxs tarbiyasining va tarbiyalanganligining muhim omillaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olib qaraganda tarbiyani shaxsning o'zi va o'z sifatlari haqidagi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin. Demak har bir inson o'zini o'zligini qanchalik aniq va to'liq bilsa, tasavvur qilolmas uning jamiyat normalariga zid harakat qilishi ehtimoli ham shunchalik kam bo'ladi ya'ni u tarbiyalangan bo'ladi.

O'z-o'zini anglash o'zidagi mavjud sifatlarni baholash jarayoni ko'pincha aniq

shaxs tomonidan og'ir kechadi ya'ni inson tabiati shundayki u o'zidagi o'sha jamiyat normalariga to'g'ri kelmaydigan noma'qbul sifatlarni anglamaslikka ularni "yashirishga" harakat qiladi. Hattoki bunday tasavvur va bilimlar ongsizlik sohasiga siqib chiqariladi. Z.Freyd nazariyasiga ko'ra bu ataylab qilinadigan ish bo'lmay u har bir shaxsdagi o'z shaxsiyatini o'ziga xos himoya qilish mexanizmidir. Bunday himoya mexanizmi shaxsni ko'pincha turli xil yomon asoratlardan hissiy kechinmalardan saqlaydi. Lekin shuni alohida ta'kidlash lozimki "Men"–obrazining ijobiy yoki salbiyligida yana o'sha shaxsni o'rab turgan tashqi muhit o'zgalar va ularning munosabati katta rol o'ynaydi. Yuqoridagi fikrlardan ko'rinadiki, shaxsda o'z-o'zini anglashning tarkib topishi bevosita atrof-muhit, insonlar jamoasi va shaxslararo munosabatlarga shuningdek ota-onaning shaxsiy namunasiga ham bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Абдурауф Фитрат "Оила" Т.: "Маънавият" 2000. 112-бет.
2. Андреева Т.В. Социальная психология семейных отношений. – СПб.: 1998.
3. Ковалев С.В Психология современной семьи М.: Просвещение 1998г
4. Рогов Е.И. "Настольная книга практического психолога" Т-1-2 М.: 1999.
5. Салаева М.С. "Ўзбек оилаларида ота-она ўзаро муносабатларининг ижтимоий психологик хусусиятлари". Автореферат Т-2005.

TALABALARDA KUZATILADIGAN STRESSLI HOLATLARNI PSIXOLOGIK JIHATDAN ILMIY MANBALARDA O'RGANILISHI

Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi - Togonova Shoxida Alisher qizi, Urganch davlat pedagogika instituti talabasi - Hudoyberganova Aminajon

Talaba shaxsida stressga barqarorlikni oshirishning psixologik jihatlarini aniqlash masalasi bugungi davrning asosiy masalalaridan biri ekanligi o'z navbatida mazkur muammoning dolzarb ekanligini belgilab beradi. Talabalar bilan olib borilgan aksariyat tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, talabalikning dastlabki yili va so'nggi yillaridagi ko'nikma, malakalarda o'ziga xos farqlar kuzatiladi. Bu o'rinda

e'tiborni asosan, ta'lim jarayoni shariyitida yuzaga keladigan stressga qaratsak, talabalarda kuzatiladigan axborot stressning salbiy oqibatlarini sifatida ta'lim talabalarining o'quv faoliyatiga, fanlarga nisbatan qiziqishlariga, bilim olishga nisbatan intilishlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi, ayrim hollarda qiziqishlarni so'ndirishi hamda talabaning ta'lim jarayonini bir qadar izdan chiqarishi mumkin.

Talabalik davrida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan stressli vaziyatlarning talaba xulqiga ta'sir etishi va talabaning stressli vaziyatda o'z xulqini qay tarzda namoyon etishida uning stressga barqarorligi o'ziga xos ahamiyatga ega. Stressga barqarorlik – talabaning jismoniy va ma'naviy kamoloti yo'lida uchraydigan to'siqlarni, muammolarni mustaqil hal eta olishiga imkon beruvchi hamda stressni yengib o'tishga yordam beruvchi shaxsiy qobiliyati hisoblanadi.

Shu bilan bir qatorda nazariy va amaliy ma'lumotlar tahliliga tayanib aytish mumkinki, talabalik davridagi stressogen sabablar natijasida yuzaga keladigan barcha turdagi – information, fiziologik va psixologik stresslar stressga barqarorligi past bo'lgan talabaning o'quv faoliyatiga nisbatan munosabatiga va uning samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli oliy o'quv yurti talabasida stressga barqarorlik ko'nikmalarini oshirish zarurdir va bu nafaqat yuqoridagi muammoning oldini oladi, shu bilan birga ularni emotsional jihatdan barqaror, o'zini boshqara oladigan, jamiyatdagi sharoitlarga oson moslasha oladigan ruhan sog'lom, shaxs va raqobatbardosh kadr sifatida tarbiyalash imkonini ham beradi. Bunday kadrlar esa har bir jabhada o'zi yuritadigan faoliyatni muvaffaqiyatli darajada uddalashi bilan jamiyatning tirgagi bo'la oladi.

Talabalik davriga oid tadqiqotlarda ko'rsatishicha, bu davrning o'ziga xos psixologik va yosh xususiyatlari mavjud va bular ta'sirchanlik, ochiqlik, shu bilan birga hayotiy tajribalarning yetishmasligi kabilardir. Bu davrda talabaning jismoniy va aqliy jihatdan yuqori kamoloti kuzatiladiki, bu uning ma'naviy yetukligini ham belgilab beradi. Talabalik davrida uning faolligi kasbiy o'zini anglash, hayotning mazmunini tushunish va jamiyatda o'z o'rnini topishga bo'lgan harakatga yo'naltiriladi.

Bu jarayon bizga ma'lumki, talabaning o'quv faoliyati jarayonida, ayniqsa, sessiya paytida - o'z maqsadiga erishish uchun barcha kuch va motivlari bir maqsadga yo'naltiriladigan zo'riqtiruvchi vaziyatlarda ulardagi hissiyot va kechinmalarning aniq namoyon bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'lum bir hissiyot va kechinmalarni boshdan kechirish esa talaba shaxsining shakllanishiga, uning qarashlari va borliqqa munosabatining o'zgarishiga ham olib keladi.

Talabada stressga barqarorlikning past bo'lishida uning ichki holati bilan bog'liq bir qancha determinantlar muhim rol o'ynaydi. Ana shunday determinantlardan biri shaxsning o'z-o'ziga beradigan bahosidir. Aniqlovchi tajribada sinliluvchilarning stressga barqarorligi va o'z-o'ziga baho berishi o'rtasida ahamiyatli aloqadorlik aniqlangan. Ya'ni, o'z-o'ziga adekvat baho beruvchi talabalarda stressga barqarorlik yuqori va aksincha, o'z-o'ziga noadekvat – past va yuqori baho beruvchi talabalarda esa stressga barqarorlik ham past bo'lishi kuzatildi.

Talabaning o'qish faoliyati bilan o'qitish texnologiyasi o'rtasidagi balansning buzilish holati talabalarda o'quv stresslarini keltirib chiqaradi va ularning individual jihatlarini hisobga olmasdan o'qitish natijasida o'quv materiallarining o'zlashtirilmaligi, o'zlashtirishning past darajasi, o'qishdagi turli xil muvaffaqiyatsizliklar va "chalkashliklar" talabalarning o'ta muhim bo'lgan hayotiy ehtiyojlarini qondirishi yo'lida har xil to'siqlarni keltirib chiqaradi. Bunday vaziyatda talabaning muvaffaqiyatga bo'lgan intilishi muvaffaqiyatsizlikka aylanishi, ma'lum bir natijaga erishishga intilishi boshqa bir yutuq bilan, ijtimoiy ehtiyojlarning qondirilish zaruriyati ularni qondirish yo'lidagi to'siqlar bilan almashinib turishi mumkin. Bularning barchasi nafaqat kognitiv jihatdan, balki ijtimoiy jihatdan ham talabada o'quv

stresslarini keltirib chiqaruvchi omil siftida yuzaga chiqishi mumkin. O'z-o'ziga adekvat baho beradigan talabalarda stressga barqarorlik ko'rsatkichi ham yuqori bo'ladi. Ular stress vaziyatlarida o'z-o'ziga bo'lgan bahosining adekvatligi va o'ziga bo'lgan ishonchining yuqoriligi bois stressli vaziyatlardan chiqib keta olish yo'llarini to'g'ri tanlaydilar va buning uddasidan chiqadilar. Aksincha o'z-o'ziga noadekvat

baho beruvchi talabalarda stressga barqarorlik darajasi ham pastligi kuzatilgan. Buning boisi o'ziga noadekvat yuqori yoki past baho beruvchi talabalar stressli vaziyatlarda bu holatdan chiqib keta olmaydilar, sababi ular bu vaziyatni yechish uchun o'zlariga ishonmaydilar va hatto ayrim talabalar yuzaga kelgan stressogen voqea yoki muammoni yechishga harakat ham qilmaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V.M Salomatlik psixologiyasi.-T.:Yangi asr avlodi. 2005.-71 b
2. Samarov.R.S. Shaxs va stress. O'quv uslubiy qo'llanma.-Toshkent, 2004.-40 b
3. . Ковалев С.В Психология современной семьи М.: Просвещение 1998г
4. Рогов Е.И. "Настольная книга практического психолога" Т-1-2 М.: 1999.
5. Ziyo.net.uz

BUYUK MUTAFAKIRLARIMIZNING MATEMATIKA SOHASINING RIVOJLANISHIGA QO'SHGAN XISSALARI

Sultonaliyeva Zulayho Sherzod qizi, Yusufov Mavlon

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali talabasi

Bugungi kunda mamlakatimizda matematikani rivojlantirishda juda ko'plab ishlar olib borilmoqda. Birinchi navbatda aynan ajdodlarimizni matematika sohasiga qo'shgan xissalari o'rganilib va tadbiq etilyapti. Shunday ekan ularning bizga qoldirgan merodlarini asrab avaylashimiz va shu bilan birgalikda chuquroq o'rganib tahlil qilishimiz zarur hisoblanadi.

Abu Abdullah Muhammad ibn Musa al-Xorazmiy matematik, astronom, geograf, fan tarixidagi ilk qomusiy olimlardan biri hisoblanadi. Al-Xorazmiy bugungi kunda matematika sohasiga eng ulkan xissa qo'shgan ajdodlarimizdan biridir. Al-Xorazmiy, islom ilmiy va madaniy boshqaruvning eng mashhur shaxslaridan biri bo'lib, matematika, astronomiya, falsafa, tabiiy fanlar, tibbiyot va boshqa sohalarda ham faollik ko'rsatgan IX-X asrlarda yashagan olim, ilm-fan bo'yicha izlangan shaxsdir. Ularning qoldirgan meroslari bugun kunda butun dunyoda keng

qo'llanilib kelinmoqda. Al-Xorazmiy matematika sohasida katta muvaffaqiyatga erishgan va uning ishlariga katta e'tibor qaratilgan. U matematik sohasida yaratgan bir nechta asarlar, o'zaro algoritm tizimlarini izohlagan "Algoritmi to'siq" nomli kitobi" va "Hisob kitobi va dastlabki algoritmlar" nomli asarlarining qahramonidir. Bu asarlarda, xosusiyligicha, xalqaro, hisob-kitobning umumiy tartibi, hisob-kitob algoritm va vositalari, ko'p kursatmalar hamda xisobotlashning bir nechta sohalari keng doirada qamrab olingan. Al-Xorazmiyning "Algoritmi to'siq" asarida izohlangan algoritm prinsiplari, matematikni hali ham o'rganishda va amaliyotda samarali ishlashda joriy etilmoqda. Muhammad al-Xorazmiy ilmiy merosi bilan bilash nazariyasiga o'zining ulkan hissasini qo'shdi. "Al- kitob, al-muhtasar, fi-hisob, al-jabr va1- muqobala" asarida "Al-jabr val-muqobala hisobi haqida qisqacha kitob"

sonli kvadrat va chiziqli tenglamalar va ularni yechish yo'llarini bayon etadi.

Bu asar 3 qismdan iboratdir. Birinchisi algebarik qism, uning oxirida savdo muomilasiga oid kichik bir bo'lim bo'lib kiritiladi; Ikkinchisi, geometrik qism - algebraik usul qo'llab o'lchashlar haqida;

Uchinchi qism vasiyatlar bo'lib, muallif uni "Vasiyatlar kitobi" deb ataydi.

Al-Xorazmiy Al-Jabr asarining muallifi hisoblanadi. Aynan shu asarda ikkinchi darajali va chiziqli tenglamalar tasnifi, ularni yechish yo'llari berilgan, geometrik va algebraik munosabatlar orasida-gi bog'lanishlar bayon etilgan, umumiy qoidalar ifodalangan. Asarda meros taqsimlashga oid bo'lim ham bor. Aslida arab tilida yozilgan. Kitob nomidagi "al-jabr" so'zidan "algebra" so'zi kelib chiqqan. "Aljabr" so'zi Yevropaga g'arbiy arablar orqali o'tgan. Va shu tariqa Yevroda algebra so'zi kirib borgan. Yevropaliklar hamma joyda "algebra" deb yuritila boshladi.

Abu Rayxon Muhammad ibn Ahmad Al-Beruniy (973-1048)-islom olimi, ilmiy tadqiqotchisi va olim bo'lgan shaxs. Al-Beruniy madaniyat, falsafa, astronomiya, matematika, geografiya, tabiiy fanlar, tibbiyot va boshqa sohalarda o'zining yuqori malakali faoliyatini ko'rsatgan. Bunda tashqari matematika sohasigaham xissa qo'shgan olimlardan biri hisoblanadi.

Beruniy "Xind rashklari haqida kitob" degan asarida o'rta asr arifmetikasida keng tarqalgan mashxur uchlamchi qoidani ko'rib chiqadi va u besh, yeti va undan ortiq muqtorlarning holari uchun uchlamchi qoidani umumlashtiruvchi qoidalarini bayon etdi va uni asosladi. Uning bu asari arifmetikaning rivojlanishida ahamiyatga

ega bo'ldi. Arifmetik uslub va arifmetikaning rivojlanishiga ajdodlarimizdan biri Abu Rayhon Al-Beruniyning xissasi juda ham katta. Bunda tashqari Astronomiyaga ham ulkan xissa qo'shganlar. Astronomiyaga oid "shakil va sverik srtlarini bilish kalida" nomli asrida bir qancha arifmetik masallarni yechgan. Sonlardan uchunchi va yuqori darajali ildiz chiqarish haqida asr yozganligi malum bo'lsa-da, lekin bu asari hozirgacha topilmagan. Beruniy o'zining "asri boqiya" degan asarida geometrik prograssiya xadlarning yig'indisini topish usulini musolar bilan ko'rsatgan. Matematika fanlar sistemasida muhim bir sohani tashkil qiladi va yunoncha "Ilm,fan" degan ma'noni anglatadi. Shuningdek matematika - qadimiy fanlardan biri bo'lib, boshqa arifmetika, geometriya, keyinchalik algebra, matematik analiz, analetik geometriya kabi fanlarni birin-ketin o'zida shakllantirib, ularni takomillashtirib bordi. Aynan nafaqat matematika sohasiga balki geometriya sohasiga ham qo'shgan xissalari va qoldirgan meroslari bugungi kunda keng qo'llanilib kelinmoqda.

Ajdodlarimizni matematikaga qo'shgan xissalarini mukkamal tarzda o'rganish va ular qoldirgan ulkan meroslardan samarali foydalanish va ularni aynan matematika sohasida tatbiq etish kerak. Algebra fanining asoschisi Al-Xorazmiyning asarlarini Matematika sohasida keng qo'llash. Nafaqat Matematika balkim Geometriyagaga ham o'z xissasini qo'shgan Al-Beruniyning biz yoshlarga qoldirgan meroslari juda ko'p. Ajdodlarimiz qoldirgan bu ulkan meroslarni tahlil qilin o'rganishimiz zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/matematika-fani-rivojlanishiga-hissa-qo-shgan-qadimgi-va-keyingi-davr-sharq-va-g-arb-olimlari-faoliyati>.
2. M.Xayrullayev .Farob -T.Uzbekistan
3. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Al-Xorazmiy>.
4. <https://arboblar.uz/uz/people/abu-abdallakh-mukhammad-ibn-musa-al-khorezmi>.

5. Matviyevskaya G.P ucheniya ochislo na srednevekovom Vostoke T. 1967

**O'SMIRLIK DAVRIDAGI TALABALARDA BAG'RIKENGLIKNI
SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

***Qozoqova Intizor Ismoyiljonovna - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika
fakulteti Pedagogika kafedrasi psixologiya fani o'qituvchisi inti-
zorqozoqova2@gmail.com***

Hozirgi vaqtda bag'rikenglik va madaniyatlararo munosabatlar muammolari insoniyatning katta qismini tashvishga solmoqda. O'smir hali ham bolalikning spontanligi bilan yangi narsalarni o'rganishga, ba'zi ijtimoiy munosabatlarini o'zgartirishga qodir, lekin shu bilan birga u buni ko'proq qiladi oldingi yosh guruhlarining bolalariga qaraganda ongli ravishda. Biz "bag'rikenglik" tushunchasi nimani anglatishini, turli madaniyatlarda va mamlakatlarda qanday talqin qilinishini, tadqiqotchilarning qaysi biri buni o'rganganligini aniqlashga harakat qilamiz muammo va u bilan bog'liq boshqalar. Tolerantlik muammosi hozir juda muhimdir. Madaniyatlarning o'zaro bog'liqligi muqarrar, bu jarayon doimiy ravishda rivojlanmoqda. Tolerantlik ijtimoiy adolatsizlikka toqat qilish, o'z e'tiqodidan voz kechish yoki begonalarga yon berish degani emas. o'z e'tiqodiga amal qiladi va boshqalar uchun bir xil huquqni tan oladi; bu shuni anglatadiki, tashqi ko'rinishi, mavqei, nutqi, xulq-atvori va qadriyatlari bilan farq qiladigan odamlar tinch yashash va o'z individualligini saqlab qolish va bir kishining qarashlarini boshqalarga yuklay olmaydi. Tolerantlik muammosi, shubhasiz, jahon makonida juda muhimdir. Bardoshlik va tegishli masalalar ham juda muhimdir. Bu mamlakatimiz hududida yashovchi ko'plab xalqlar va etnik guruhlar bilan bog'liq. Hozirgi vaqtda bag'rikenglik tushunchasining bir nechta belgilari mavjud. Bardoshlik befarqlikka teng kelmaydi. Bu, shuningdek, boshqa

dunyoqarashni yoki turmush tarzini qabul qilishni anglatmaydi, bu boshqalarga o'z dunyoqarashiga ko'ra yashash huquqini berishdir.[1]Tolerantlik-bu boshqa madaniyatlarni hurmat qilish, qabul qilish va to'g'ri tushunish, o'zini namoyon qilish usullari va inson shaxsiyatining namoyon bo'lishi. Tolerantlik imtiyoz degani emas,yumshoqlik yoki indulgensiya. Bag'rikenglik ko'rsatish, shuningdek, ijtimoiy adolatsizlikka toqat qilish, o'z e'tiqodidan voz kechish yoki boshqalarning e'tiqodiga bo'ysunish va o'z e'tiqodini majburlash degani emas boshqa odamlar.[2] Tolerant odam beparvolik, tartibsizlik, tartibsizlik haqida xotirjam va biriktirmaydi bu aslida juda muhim. O'smirlar endi ulg'ayotgan davrida ularning tarbiyasiga qaratilgan e'tibor ularning hayot yo'lida kata ahamiyat kasb etadi. O'smirlik davridagi bolalar atrofidagi yaqin munosabatdagi do'st – o'rtoqlari , shug'ullanayotgan mashg'ulotlari , o'qiyotgan kitoblari , ko'rayotgan kinolari hattoki tinglayotgan musiqalari ularning ongini keng boshqarish darajasida ta'sir etuvchi omillar bo'lib , otanalar ularning psixologiyasini tubdan nazorat ostiga olishlari tavsiya etiladi. Tolerantlikning o'zini ham turlari ko'p: gender tolerantlik, yoshga doir tolerantlik, madaniy tolerantlik, millatlararo tolerantlik, shaxslararo tolerantlik, irqiy tolerantlik, tabaqaviy tolerantlik, siyosiy tolerantlik hamda geografik tolerantlik kabi[3]. O'smirning tafakkuri baribir hamma narsani bolalalarcha o'z-o'zidan o'zlashtiradi, ammo allaqachon vaziyatlarni

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

malakali tahlil qilish va undan tegishli xulosalar chiqarish qobiliyatiga ega. O'smirlar yosh davrida bag'rikenglikning shakllanishiga quyidagilar yordam beradi: o'smirlarning boshqa odamlarning turmush tarziga bo'lgan qiziqishi, o'zlarining madaniy o'ziga xosligi masalalariga e'tibor berish, yoshi katta insonlarni tashvishga soladigan ko'plab masalalar bo'yicha o'z fikrlarini bildirish istagi, ularning hayot sohasidagi mavqeini aniqlash, insoniy munosabatlar, rivojlanayotgan aks ettirish va ijtimoiy mas'uliyat hissi. Yoshlarimiz ziyorat turizmi negizida nafaqat muqaddas qadamlarni ziyorat qilish, balki shu bilan birgalikda ulug' ajdodlarimizga ehtirom ko'rsatish, ularning o'tmishdagi hayoti va yaratgan madaniy-me'moriy hamda tarixiy merosi bilan tanishish, ularni xotirlash, shuningdek, diniy va dunyoviy marosimlarda qatnashish orqali milliy qadriyatlarimizni, urf-odatlarimizni mohiyatan to'liq anglash imkoniyatiga ega bo'ladi. [4] Xalqning o'z-o'zini anglashning tez uyg'onishi, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, mafkuraviy sohalaridagi demokratik o'zgarishlar yo'liga kirishi bilan bog'liq.[5]

Xulosa. Demak, tolerantlik nafaqat ijtimoiy hodisa, balki pedagogik hodisa hamdir. Tolerantlikka o'rganish bir tomondan o'zini ochiq ko'ngil, samimiy, do'st tuta bilish bo'lsa, ikkinchi tomonda, o'zini o'z qalbidagi yomon kayfiyat, yomon hissiyot, agressiya va zo'ravonlikdan asray bilish hamdir. Tolerantlik quyidagi funktsiyalarni bajaradi: guruh ichidagi nizolarni oldini oladi, bu guruhni shakllantirish va saqlashga yordam beradi, barqarorlik, davlat tuzilmalari, ijtimoiy guruhlar va tashkilotlar va boshqalar bilan yanada samarali hamkorlikni ta'minlaydigan barqaror va yaxlit guruh imidjini yaratadi. Bunda unga bir tomondan, din va madaniyatimizga doirasidagi axloqiy normalarga oid milliy an'ana yordam bersa, ikkinchi tomondan, rivojlangan ilm-fan dunyosining zamonaviy bilimlar yordamga keladi. Tolerantlikni shakllantirish jarayonida oilaviy muhit, oilaviy munosabatlar, oila a'zolarining xarakterlari, ularning o'zaro bir-birini anglash darajalari kabi omillarning barchasi muhimlik kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Аверин В.А. Психология детей и подростков : учеб. пособие .- 2-е изд., перераб. и доп. - СПб: Питер, 2009. - 304 С.
- 2.Sharifzoda, S. (2023). System of preparing future teachers for professional activity on the socialization of students on the base of gender approach. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(11), 378-387.
- 3.<https://zenodo.org/record/6340725#.Y6C4T3ZBzIU>
4. Eshchanova X .“Xorijiy tillarni o'qitishda innovatsion yondashuvlar” mavzusida Xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami Namangan shahar 18-19 may 2023-yil 365-bet
- 5.Qozoqova I. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH 12, December 2023 page 51-54

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLAN-TIRISH

*Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
I.X.Ruzimova, Pedagogika 1-kurs talabasi M.T.Tojiddinova*

Mamlakatimiz taraqqiyotining muhim sharti kadrlarni tayyorlash tizimining mukammal bo'lishi, iqtisod, fan madaniyat, texnika va texnologiyalar asosida rivojlanishi hisoblanadi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" uzluksiz ta'lim va kadrlarni tayyorlash tizimlarini tubdan isloh qilishga qaratilgan. "Milliy dasturni" amalga oshirishda mavjud ta'lim va kadrlarni tayyorlash tizimlarni tubdan o'zgartirish zamonaviy ilmiy fikrlar yutuqlari va ijtimoiy tajribalarga, ta'lim jarayonini hamma bosqichlarida, uzluksiz ta'lim tizimi ta'lim muassasalarining hamma shakli va turlarida ilg'or metodik ta'limlarga tayangan holda amalga oshiriladi. Hozirgi zamonaviy bosqichda pedagogik dolzarb vazifalarga fan, texnika, ilg'or texnologiyalar yutuqlaridan foydalanish asosida shaxsni tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirish maqsadlari, mazmuni, metodlari, vositalari va tashkiliy shakllarini ilmiy ta'minlash kiradi. Ta'lim tizimini takomillashtirish bo'lajak o'qituvchilarning o'z ustida ishlashi, bilim ko'nikma va malakalarini muntazam oshirib borish yo'lida ham o'ziga xos talablarni belgilab beradi. Bu muhim vazifalarni amalga oshirishda ta'lim-tarbiya jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tadbiq etish orqali o'qituvchining kasbiy kompetentligini rivojlantirish, innovatsion faolligini oshirish hamda innovatsion jarayonlarga qiziqish va ilmiy izlanish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. O'qituvchining o'rtasidagi o'zaro munosabatlarda ularning umumiy manfaatlarini ifodalovchi omil maqsad bo'lib, shu maqsadga erishishda barcha o'qituvchilarda tabiatan faollik va layoqat mavjud bo'ladi, agar belgilangan maqsad umumiy manfaatlar uchun xizmat qilmasa va u o'z vaqtida, muvofiqlashtirilmasa, bo'lajak o'qituvchilarda mazkur maqsadga, o'zaro aloqa va munosabatlarning maqsadi, mazmun-mohiyatining o'qituvchilar tomonidan o'ziga xos tushunilishi ularning

pedagogik kompetentligi shakllanganlik darajasiga bog'liq bo'ladi. Ma'lum bir faoliyatni tashkil etish zaruriyatini belgilovchi bosh mezon-bu inson oldiga qo'yilgan maqsad bo'lib, unga erishish uchun vazifalari belgilash, tashkil etiladigan faoliyatni oldindan rejalashtirish, amalga oshirish yo'l-yo'riqlarini tanlash va bajariladigan vazifalarni taqsimlash, belgilangan maqsadga erishish uchun tashkil etiladigan jarayon ishtirokchilari faoliyatini muvofiqlashtirish zarur hisoblanadi. O'qituvchilar o'rtasidagi aloqa-axborot almashinuvi, kommunikatsion jarayonlar hamda o'zaro munosabatlarning samimiyligi va natijaviyligi, bir tomondan axborotlarning yangiligi va ishonchlilikiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularning ma'lum bir yo'nalishidagi tasavvuri va kompetentligi shakllanganlik va rivojlanganlik darajasiga ham bog'liq bo'ladi. Ular o'rtasidagi aloqalarning vujudga kelishida, yani axborot almashinuvida, munosabatlarning o'rtasidagi aloqalarning vujudga kelishida, yani axborotlar almashinuvida, munosabatlarning qaysidir (ijobiy yoki salbiy) tarzida shakllanishida maqsad asosiy rol o'ynaydi va o'z navbatida, o'qituvchining kasbiy kompetentligi rivojlanishiga ham ta'sir etadi. O'qituvchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirishda o'zaro ta'sir jarayoni mazkur jarayonining samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi qator omillar orqali ifodalanadi. Mazkur fikrga asoslangan holda, o'qituvchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish vositasi hisoblanuvchi va bu jarayonga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi omillarga to'xtalib o'tamiz. O'qituvchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish vositalaridan biri – ular faoliyat ko'rsatayotgan va yashayotgan muhit bo'lib, bu o'qituvchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish jarayoni subektlarining o'zaro ta'sirini amalga oshiruvchi tashqi omillardan biri hisoblanadi. Bunday ta'lim – tarbiyaviy muhitda o'zaro ta'sir

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ko'rsatuvchi ishtirokchilarning suhbatlari va o'qituvchining o'zini-o'zi rivojlantirishi asosida kompetentlikning rivojlantirish rivojlanish jarayoni vujudga keladi, mazkur omil ota-onalar, ijtimoiy muhit va jamiyatning zamonaviy talablari ta'siri ostida bo'ladi. Ta'lim muassasasi o'qituvchilarning pedagogik jarayonini ilmiy asosda tashkil etish va uni boshqarish hamda qulay ta'limiy muhitning shakllanishi uchun boshqarishning turli xil zamonaviy usullarini bilishi va ularga asoslanishi, rivojlantiruvchi g'oyalar yo'nalishini aniqlay olishi,

ilg'or tajribalarni va fan texnika yutuqlarini muntazam o'rganib borishi, ularni o'z faoliyatiga tadbiq etib borishi, ta'lim-tarbiya jarayonida o'qituvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish asosida ularning sub'ektivligi va faolligini oshira olishi zarur hisoblanadi. Zamonaviy talablar asosida kompiyuterlashtirish va komp'yuter tarmoqlari negizida tashkil etish, ta'lim tizimidagi yangi pedagogik texnologiyalarni joriy va ijobiy tajribalarni ommalashtirish ta'lim sohasidagi eng muhim masalalardan hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Жуманова Н. Ш. Развитие инновационных систем в образовании / Н. Ш. Жуманова, Н. Х. Тошпулатова, А. С. Комилова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 4 (108). — С. 777-778. — URL: <https://moluch.ru/archive/108/25968/> (дата обращения: 04.02.2022).
- 2.Jumanova, N. (2021). Характеристики пробуждения большой группы детей любовь к литературе. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1366>
- 3.Jumanova, N. (2021). Профилактика психологических дефектов в развитии личности. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, 1(1). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1365>

YETUKLIK DAVRIDA JAROHATDAN KEYINGI STRESS BUZILISHINING PSIXIK XUSUSIYATLARI

*Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" fakulteti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi - Rajapova Iroda Ernazarovna,
"Pedagogika" yo'nalishi talabasi - Rajabboyeva Inobat Azamat qizi*

Og'ir ruhiy jarohatlar natijasida kelib chiqqan va hozirgi kundagi jarohatdan keyingi holatlarga o'xshash ruhiy kasalliklarni tavsiflash tarixi 19-asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keldi va u keyinchalik psixogen kasalliklar guruhi sifatida tasniflangan "travmatik nevroz" tushunchasi sifatida paydo bo'lgan. 1895 yilda Jozef Breuer va Zigmund Freyd "Isteriya bo'yicha tadqiqotlar"ni nashr etishgan, bu ruhiy kasalliklarning ildizlarini ba'zan psixologik jarohatda topish mumkinligini ko'rsatgan. Gipnozdan foydalanib, Breuer bemorni jarohatni

eslashga majbur qiladigan simptomni keltirib chiqargan. Hodisaning ikkinchi tajribasidan so'ng, simptom yo'qolgan.

20-asr jarohat ta'sirini o'rganish uchun boy zamin yaratgan. Ikkinchi jahon urushi davridayoq A.Kardiner harbiy stressni o'rganar ekan, surunkali harbiy nevrozning paydo bo'lishiga ishora qilgan, bu ham vegetativ, ham psixologik alomatlarni o'z ichiga olgan. Tadqiqotchi birinchi bo'lib posttravmatik sindromning belgilarini ta'riflab bergan: - qo'zg'aluvchanlik va asabiylashish; -

to'satdan qo'zg'atuvchilarga javobning cheklanmagan turi; -travmatik hodisaning holatlarini aniqlash; -haqiqatdan qochish; -tajovuzkor reaksiyalarga moyillik va ularni nazorat qila olmaslik [1,322b]. Shunday qilib, post-travmatik sindromni o'rganish harbiy psixiatrlar bilan boshlangan va klinik psixologiya sohasiga kirib kelgan. Shuni ta'kidlash lozimki, jarohatdan keyingi stress buzilishlarini o'rganishda eng muhim rolni mahalliy urushlar ishtirokchilarining shaxsiyatidagi o'zgarishlarni o'rganish o'ynadi. 1964-1975 yillardagi Vetnam urushi faxriylari deviant xulq-atvori, shafqatsizligi va qasoskorligi bilan ajralib turgan. Ushbu toifadagi ko'p odamlar o'z joniga qasd qilishga moyil bo'lgan. Shunga o'xshash vaziyat 1979-1989 yillardagi Afg'oniston urushi qatnashchilari bilan sodir bo'lgan. Keyinchalik stressdan kelib chiqadigan buzilishlar nafaqat askarlarda, balki ofatlardan omon qolgan odamlarda ham kuzatila boshlagan [2,20-25b]. 1994-yilgacha kasalliklarning xalqaro tasnifida, to'qqizinchi revizionda (MKB-9) travmadan keyingi stress buzilishi tashxisi yo'q edi. MKB-10da bu holat birinchi marta alohida kasallik sifatida aniqlangan va Xalqaro kasalliklar tasnifida F43.1 kod bilan belgilanildi.

Hozirgi kunda shikastlanishdan keyingi stress buzilishi favqulodda tahdidli yoki halokatli xarakterdagi stressli hodisa yoki vaziyatga kechiktirilgan yoki uzoq muddatli reaksiya sifatida yuzaga keladigan buzilish sifatida qaraladi. Mazmun jihatidan bunday vaziyatlar uch xil bo'lishi mumkin.

- jismoniy turdagi shikastlanishlar (inson tanasiga va uning jismoniy holatiga ta'sir qiladigan holatlar).

- narsisistik turdagi travma (boshqa odamlar bilan munosabatlar zonasi ta'sirlangan).

- ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan bog'liq jarohatlar [3,11-12b].

Bugungi kunda mahalliy va xorijiy olimlar turli xil post-travmatik sharoitlar bilan bog'liq ko'plab tadqiqotlar o'tkazganlar. Bularni shartli ravishda kognitiv, gendr, xulq-atvor, hissiy va demagrafik sohasidagi tadqiqotlarga ajratishimiz mumkin.

Jarohatdan keyingi stress buzilishlari tarqalishining shikastlanish xususiyatiga, jinsi, yoshi, ijtimoiy-madaniy xususiyatlarga bog'liqligi ko'pgina tadqiqotlarda o'z isbotini topgan. Olingan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, posttravmatik stress bilan kasallanganlar soni tabiiy ofatlar, falokatlar, harbiy mojarolar xavfi yuqori hududlarda ortib bormoqda (73-92% gacha) [4,54-60b, 5-111b].

Xulosa: Meta-tahlil va empirik tadqiqotlarni psixologik va nazariy jihatdan tahlil qilish jarohatdan keyingi stress buzilishlari muammosini o'rganish uchun bir nechta tushunchalarni shakllantirishga imkon beradi. Xususan, topilmalar TSSB rivojlanishi uchun xavf omillarini tushunishga, shuningdek, jarohatdan keyingi stress buzilishlarining o'zi ham ko'plab samatik va ruhiy kasalliklar, kognitiv, hissiy va xulq-atvor buzilishlari uchun xavf omili ekanligini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Reshetnikov M.M. Psychic trauma. SPb.: East European institute of psychoanalysis study, 2006. 322 p
2. Kirkitadze, E. E., Halfina, R. R. Istoriya proiskhozhdeniya PTSR / Kirki -tadze E. E., Halfina R. R. // ZHurnal «Obrazovatel'nyj process». – 2018. – № 4 – s. 20 – 25.
3. Petrova E.Yu., Samsonova E.V. How to prevent negative consequences of children's stress. M.: Academia, 2010. P. 11-12
4. Зубова Е.А. К вопросу о посттравматических стрессовых расстройствах

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

(Обзор) // Рос. психиатр. журнал. – 1998. – №1. – С. 54-60.

5. Щедренко В.В., Сумина М.Ф., Щедренко В.Г. О некоторых механизмах психических нарушений при экстремальных воздействиях в регионе Северного Кавказа// Съезд психиатр. Рос., 13-й: матер. – М., 2000. – С. 111.

O'SMIRLIK DAVRIDAGI MULOQOTNI PSIXOLOGIK JIHATDAN O'RGANILISHI

***Qozoqova Intizor Ismoyiljonovna - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Pedagogika kafedrası Psixologiya fani o'qituvchisi
Jumaboyeva Zuhra Jobborberdi qizi - Pedagogika yo'nalishi talabasi***

O'smirlik davri muloqotining asosiy vazifasi - bu do'stlik, o'rtoqlikdagi elementar normalarini aniqlash va egallashdir. O'smirlarda muloqotning asosiy xususiyati shundayki, u to'la do'stlik kodeksiga bo'ysunadi. O'smirlarni o'z ten qurlari bilan o'zaro muloqotda bo'lishi g'oyat katta ahamiyatga egadir. O'smirlar do'stlik, o'rtoqlik va o'zaro yordamlashishni hamma narsadan nihoyatda yuqori qo'yadilar: ana shunday o'zaro munosabatlar, o'smirlik yillaridan keyingi bosqich ya'ni o'spirinlikda ham davom eta beradi. Bunda o'smirlar va ilk yoshdagi o'spirin o'quvchilarniig xulq-atvorlariga do'st va dugonalarining ota-onalar va pedagoglarga nisbatan bir necha marta kuchliroq ta'sir etadilar. O'smir yoshidagi bolaning yetilmaganligi va tajribasizlngi uni tevarakatrodagi kimsalardan madad axtarishga majbur kiladi. O'smir yoshidagi bolaga uning istaklarini tushunadigan va ularni amalga oshirishga yordam beradigan yaqin do'st kerak. O'smirning do'stlari bilan muloqoti ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Tengdoshlari bilan prinsipial tenglik holatidagi munosabatlar muhitiga nisbatan o'smirda alohida qiziqish bo'ladi. Bu hol o'smirda yuzaga keladigan shaxsiy kattalik hissining etik mazmuniga mos keladi. O'zidan katta yoshdagi bilan muloqotda bo'lish tengdoshlari bilan bo'lgan muloqotning o'rnini bosa olmaydi. O'smirlarga tengdoshlari bilan bo'lgan muloqot u mustaqil harakat qiladigan o'zining shaxsiy

munosabatlari muhitiga ajraladi. O'smirlik davridagi bolada bunga haqqim bor, deb o'ylaydi, o'zining haq-huquqlarini himoya qiladi va shu sababdan ham o'rtoqlari bilan bo'lgan munosabatga kattalarning ularning hayotiga o'rinsiz, qo'pol aralashuvi o'smirning xafagarchiligiga va noroziligiga olib keladi. O'smirlik yoshidagi har bir bola uchun eng yoqimsiz vaziyat – jamoa va o'rtoqlarining noroziligi, u muloqot qilishni istamaslik, eng og'ir jazo esa – ochiq aloqa uzish, suhbatlashmaslikdir. O'smirlarning do'stlik kodeksidagi eng muhim me'yorlari – sha'nini hurmat qilish, tenglik, sodiqlik, do'stga yordam, to'g'ri so'zlik va ochiqlik ya'ni sir saqlamaslik O'smir o'quvchilarni ta'lim va tarbiya berish ishlarida uchraydigan bazi qiyinchiliklar bu yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishi va xususiyatlarini ba'zan yetarli darajada bilmaslikdan yoki inkor qilishdan kelib chiqadi. Kichik va katta yoshdagi maktab o'quvchilariga qaraganda o'smirlik davridagi bolalarni tarbiyalashda juda ham ko'p qiyinchiliklar duch kelinadi. Chunki, kichik yoshdagi bolaning katta odamga aylanishi jarayoni juda qiyin kechadi. Bu jarayon o'smirlarning psixologiyasi odamlar bilan bo'lgan munosabat formalarining jiddiy ravishda o'zgarishi, hamda hayot sharoitining o'zgarishi bilan bog'liqdir. Bu davrda o'smirlarning o'z shaxsiy fikrlari paydo bo'ladi. O'smirlarga ta'lim-tarbiya berishning yangi to'g'ri usullari hamda vositalarni topishi uchun o'smirlik

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

yoshining o'ziga xos xususiyatlarini jismoniy va psixologik taraqqiyotini yaxshi bilishimiz kerak. Jamoa hayoti bilan yashash, yaqin do'stlar, do'st-dugonaga ega bo'lish xohishi – o'rtoqlar tomonidan qabul qilingan, tan olingan, hurmat qilingan bo'lishdek kuchli xohishdir. Bu jarayon o'smirda o'zi haqida salbiy fikr va qo'rquvni yuzaga keltirishi mumkin. Ba'zibir o'smirlarni nima uchun atrofdagilar, kattalar, shuningdek, ota-onasiga qarshi chiqayotganligini anglay olmayotganligi tashvishga soladi. Bu holat o'smirlik davridagi yoshlarda ichdan asabiylashishlariga sabab bo'ladi va o'smirlik davri krizisi yuzaga keladi. Krizis o'smirlik davridagi yoshdagilarda mavjud tushkunlik, yolg'izlikka intilish, passivlik yoki aksi, o'jarlik, qaysarlik, agressivlik, hayotga salbiy munosabatlarning kechishida namoyon bo'ladi. Bunday paytlarda u o'zi singari

katta fiziologik, psixologik o'zgarishlar kechayotgan o'rtog'i bilan muloqot qilishga katta ehtiyoj sezadi. Do'sti o'smirlarga ijobiy ta'sir qiladimi yoki uni yo'ldan urib, yomon ta'sir qiladimi — bu narsa uning axloqiy qiyofasi bilan bog'liq.

Xulosa: Bugungi kunda zamon shiddat bilan rivojlanib borar ekan, ilm-fan, texnikada ham, shu bilan birgalikda shaxs shakllanishida ham katta o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ularning xarakteri, turmush hayot tarzi ham tubdan farq qilmoqda. O'smir yoshdagi bolalar ham zamon bilan hamnafas holda rivojlanmoqda. Yangi - yangi bilimlarni, kasblarni o'zlashtirmoqda. Demak, shaxs shakllanishida zamon ham o'z ta'sirini ko'rsatar ekan. Aynan o'smirlik davrida ham shaxs o'z-o'zini anglashi, do'stlar orttirishi va yaxshi munosabatga, hurmatga ega bolish shular jumlasidandir.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. azkurs.org
2. elib.buxdu elib
3. kompy.info
4. Toshpo'latov Abdulaziz Quvondiq o'g'li, Ummatova Zamira Atamuradovna. (2023). Ijtimoiy tarmoqlarida "ommaviy madaniyatga" qarshi kurashishning didaktik vositalari. Central asian journal of education and innovation, 2(4), 27–29. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7869831>
5. reja.tdpu.uz

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМ ИННОВАЦИОННОЙ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ

Казимова Лейла Тахировна-Ургенчский государственный педагогический институт, Узбекистан kazimovaleylatakhirovna@mail.ru

Существующая практика инновационной деятельности в сфере образования, несомненно, имеет свои проблемы и трудности. Такая проблема, как развитие инновационных процессов, инновационной педагогической деятельности требует особого внимания и обязательного решения в независимости от нашего

отношения к ней. В первую очередь, на помощь приходит образовательная литература, которая активно пытается помочь всем участникам данного процесса безболезненно войти в инновационный режим.

По ряду различных причин (профессиональная, личностная позиция,

мотивация, профессиональная готовность и т. д.) педагоги абсолютно противоречивы в отношении инновационной деятельности и применения педагогических инноваций. Такие ученые, как К. Ангеловски, М. М. Поташник, А. В. Лоренсов, Э. Роджерс, О. Г. Хомерики посвятили свои исследования вопросу отношения педагога к новшествам и инновационной деятельности. Общие проблемы, связанные с развитием инновационного процесса в системе современного образования, выделяет большинство ученых по данному направлению, такие как: Н. Р. Юсуфбеков, В. Л. Аношкина, С. В. Резванов, А. М. Бахтызин, М. М. Поташник, С. Д. Поляков и др.

1.«Соппротивление самой системы образования – одна из самых значительных проблем. До 80 % педагогов не готовы и не хотят изменений. Подобная ситуация возникает при отсутствии в образовательном учреждении инновационной среды, морально-психологической обстановки, подкрепленной комплексом мер организационного, методического, психологического характера, обеспечивающих введение инноваций в образовательный процесс. Отсюда следует методическая неподготовленность преподавателей, слабая информированность по нововведениям.

2. Проблема технологизации образовательного процесса. Следствием данной проблемы является несоответствие между развитием образовательных учреждений и общим уровнем культурного и технического окружения. Сюда входит еще одна непростая задача совмещения гуманистически направленного образования с внедрением информационного и дистанционного обучения.

3. Проблема стандартизации образования. Любое образовательное учреждение с традиционной педагогической практикой является государственным. Это

означает, что вузу, по большому счету, предписано сформировать «полезного человека-функцию». Доминантой инновационного обучения является индивидуализация мышления и действий педагога и обучаемого во всех планах, как в подходе к учебному плану, так и в изменении личности педагога и студента, смена мотивации студента и психолого-педагогической культуры педагога.

4. Проблема реализуемости педагогических инноваций. Она возникает по причине того, что либо инновация не проходит необходимой профессиональной экспертизы и апробации, либо внедрение педагогических нововведений предварительно не подготовлено ни в организационном, ни в техническом, ни, самое главное, в личностном, психологическом отношении» [1: 67].

Данные проблемы выделяют отечественные исследователи в сфере инновационных процессов в образовании. Вдобавок к существующим проблемам мною было выделено еще две трудности, препятствующие развитию инновационной педагогической деятельности, которые посчитала целесообразным добавить:

-проблема отношения образовательного учреждения и учредителя. Автономия, в реальности работающая и осуществляемая, в ряде случаев может стать решением задач по развитию, продвижению, внедрению инноваций;

-проблема отсутствия диффузии инноваций в современном образовании. При правильной подаче нововведения и его распространении по всей образовательной системе, возрастет как интерес к инновациям, так и количество самих педагогов-новаторов, в дополнении увеличится потребительская аудитория.

Если рассматривать педагогические инновации через понятие новизны, то можно выделить его основные характеристики: во-первых, во всем новом

присутствуют элементы старого, уже ранее использовавшегося, за редким исключением; во-вторых, впервые новшество появляется исключительно для их создателей, остальные же узнав о нем, могут уже давно работать с ним. Соответственно, каким бы не было новшество или инновация оно будет включать в себя уже ранее зародившийся инновационный процесс. Получается, что основополагающим понятием инновации является – инновационный процесс. Развитие инновационных процессов в образовании зависят от трех основных аспектов: психолого-педагогического, организационно-управленческого и социально-экономического. Также существуют определенные условия, которые способствуют, либо препятствуют инновационному процессу в целом.

В данном контексте положительная субъективная оценка внедряемых или применяемых новшеств является одной из наиважнейших характеристик педагога системы профессионального образования. При условии, если смысл новшества принят педагогом, то в его деятельности не будет места различным видам имитации инновационной деятельности, по С. И. Краснову, – это:

- всё хорошо только «на бумаге» (реальная практика инновационной деятельности не соответствует ее описанию);
- «намеренно» или «случайно» упрощенная инновационная деятельность (неполноценная инновационная деятельность);
- совмещение двух видов имитаций [2].

Такой показатель в виде сопротивления педагога к участию в инновационной деятельности является отрицательной субъективной оценкой инновации. Н. Р. Юсуфбекова отмечает, что сопротивление новшествам естественный и закономерный процесс, так как сохранение постоянности сложившихся представлений о практике воспитания и обучения

играет очень важную роль в педагогической деятельности [4]. Подтверждают данную теорию в своих исследованиях А. Е. Капто, А. Б. Бакурадзе, Л. М. Митина, Н. В. Немова, А. М. Моисеев, К. М. Ушаков, О. Г. Хомерики.

Как и любая наука, педагогика имеет свою структуру и назначение. Переходя от теоретического исследования к практической деятельности, в педагогике стоит помнить об одном важном факторе инновационного процесса. По мнению В. А. Сластенина и Л. С. Подымовой, это формирование инновационной готовности педагога, которое предусматривает:

- «на основе мотивов и диспозиций сознательный анализ своей профессиональной деятельности;
- проблематизацию и конфликтизацию педагогической действительности;
- творческий поиск и творческое отношение к миру;
- открытость профессиональным новшествам;
- опору на рефлексию и построение системы смыслов;
- стремление к самореализации;
- развитие критического отношения к педагогическим нормативам» [3: 224].

Учитывая все эти факторы, можно эффективно реализовать инновационный процесс, как в теории, так и на практике. Изучая данную тему, возникла мысль: получается, чтобы добиться успеха, следуя по пути инновационного развития в педагогике, необходимо в идеале учесть, соотнести и реализовать все вышеизложенные аспекты и факторы. Но при нашей образовательной действительности максимум, что мы из этого получим, – это или образец для подражания (до конца не принятый и не признанный) или педагогическую технологию (плохо реализованную и малоэффективную). Радует то, что педагогов-новаторов становится все больше, несмотря на все

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

трудности в их инновационной деятельности.

Данная тема очень обширна, поднятые проблемы очень серьезны и не проработаны. Для того чтобы решение этих проблем стало реальным, необходимо создать целостное понятие «инноваций в образовании» и «педагогической инноватики», выделить и утвердить, сделать общепринятыми критерии инноваций, дать возможность беспрепятственному

развитию инновационного процесса внутри системы профессионального образования. Возможно, следует пересмотреть принципы управления инновациями, но самое главное – необходимо активировать поддержку новаторства и его продвижения в отечественном образовании.

Список литературы.

1. Бахтызин, А. М. Инновационные процессы в современном образовании: сущность, проблемы, перспективы [Текст] / А. М. Бахтызин // Психопедагогика. – 2008. – № 4. – С. 67.
2. Краснов, С. И. Нормы социального проектирования и имитации инновационной деятельности [Текст] / С. И. Краснов // Проблемы проектирования в работах аспирантов ИЛИ РАО за 1994 г. – 1995. – С. 59–64.
3. Сластенин, В. А. Педагогика: инновационная деятельность [Текст] / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. – М. : ИЧП «Изд-во Магистр», 1997. – 224 с.
4. Юсуфбекова, Н. Р. Тенденции и законы инновационных процессов в образовании [Текст] / Н. Р. Юсуфбекова // Новые исследования в пед. науках. – 1991. – № 2. – С. 6–9.

IQTIDORLI O'QUVCHILARNI RIVOJLANTIRISHDA INDIVIDUAL TA'LIMNING RO'LI

***Jumatayeva Nafisa Uzoqboy qizi - Chirchiq Davlat Pedagogika Universitet
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi***

***Ilmiy rahbar: Xudaykulova Fazilat Bo'riyevna, Boshlang'ich ta'lim fakulteti
Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedras, fazilatxudaykulova@gmail.com***

Shaxsiyat ko'p qirrali, uning shakllanishi tashqi va ichki ko'plab omillar bilan belgilanadi. Ularning rivojlanishidagi har bir kishi asta-sekin murakkablashib borayotgan bosqichlarning ketma-ketligini boshdan kechiradi, ammo ularning har biri o'z tezligiga ega. Iqtidorli bolalar oddiy bolalardan farq qiladi, lekin ular bir-biridan farq qiladi. Iqtidor bir xil xususiyat emas, chunki ikkita bola bir xil emas, shuning uchun ikkita iste'dod bir xil emas. Iste'dodning ta'rifi allaqachon unifikatsiyaga zid keladi, chunki bu ilgari hech qachon mavjud bo'lmagan yangi

narsaning yaratilishi. Har bir iqtidorli bola o'ziga xos tarzda noyobdir. Shuning uchun, ma'lum bir o'quv dasturi umuman iqtidorli bolalarning xususiyatlarini ham, har bir kichik dahoning individualligini ham hisobga olishi kerak. Ular, ehtimol, oddiy tengdoshlaridan ham ko'proq, individual yondashuvga muhtoj.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi

Iqtidorli o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish bilan so'nggi yillarda pedagog olimlar izchil shug'ullanib kelmoqdalar. Xususan, pedagoglarni iqtidorli

o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishga tayyorlash masalalari respublika olimlaridan N.Azizxodjaeva, M.Abdullajonova, N.Alimov, R.Djuraev, J.Yo'ldoshev, O'.Tolipov, Sh.Sharipov, N.Erkaboeva, F.Yuzlikaev, Sh.Mardonov, O.Musurmonova, S.Nishonova, N.Ortiqov, G.Ibragimovalarning islarida yoritilgan, ularda oliy ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish muammolari tadqiq etilgan. Shuningdek, iqtidorli o'quvchilarni ijtimoiylashtirish masalasi F.Isaev, R.Safarova, B.Xodjaev, N.Shiyanov, N.Egamberdieva, M.Quronov kabilar tomonidan tadqiq etilgan.

Bu har bir bolaga mustaqil izlanishlar bilan shug'ullanish va individual tanlangan yo'nalishda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini beradi. Bunday talablar bolalar pedagogik jarayonning sub'ekti bo'lganida ta'limni tashkil etishning kollektiv shakliga eng mos keladi. Bu juda oqlanadi, chunki iqtidorli bolalar o'qituvchisidan ko'ra aqlli bo'lib chiqishi mumkin va shuning uchun o'quv materiallarini qat'iy tartibga solish, tarbiyaviy ohang, konformistik qarorlar bu erda qabul qilinmaydi.

Iqtidorli bolalarga individual yondoshish texnologiyasi odatdagidan farq qilmaydi.

1. Bolaning rivojlanish darajasini, uning sifatini, qobiliyatini, shaxsiy xususiyatlarini aniqlang.

2. Uzoq va qisqa muddatli maqsadlar va ularga erishish yo'llarini belgilang.

3. Bolaning o'quv materiallari, ko'nikmalari va ko'nikmalarini rivojlantirishga sarflashi kerak bo'lgan vaqtni aniqlang.

4. Bolaning muvaffaqiyatini baholash usullarini aniqlang.

Tahlil va natijalar.

Iqtidorli bolalarni o'qitishda asosiy narsa hali ham o'qituvchidir. Faqat shaxsiyat shaxsni tarbiyalashi mumkin va agar ikkinchisi allaqachon shunday bo'lsa,

yosh daholarning o'qituvchisi nima bo'lishi kerak? Unga qanday fazilatlar xos bo'lishi kerak?

* O'qituvchi shaxsining asosiy tarkibiy qismi ijodkorlik, nostandart echimlar qobiliyati, shakllar, usullar, o'qitish usullarining erkin o'zgarishi; nima uchun ularning mukammal bilimlari zarur.

* Kasbiy malaka. Hamma narsani bilish mumkin emas, lekin siz bunga intilishingiz kerak, siz qiziqadigan savolga javobni qaerdan topishni bilishingiz kerak. Iqtidorli bolalarga reproduktiv ta'lim, tayyor javoblar kerak emasligi, ularni haqiqatni izlashga qiziqtirish kerakligi vazifani osonlashtiradi.

* Boshqalarning tajribasi va ehtiyojlariga sezgirlik, sezgirlik, bu juda zaif va sezgir bo'lgan iqtidorli bolalar uchun alohida ahamiyatga ega.

* Ta'limni individuallashtirish qobiliyati. O'qituvchi o'z o'quvchilarining qobiliyatidagi individual xususiyatlarni ajrata olishi va shunga mos ravishda o'quv jarayonini o'zgartirishi kerak. Umuman guruhning imkoniyatlariga e'tibor qaratib, har bir bolaning xususiyatlarini hisobga oling. Guruh va har birining ehtiyojlarini o'quv jarayonining maqsadlari, usullari, shakllariga mobil ravishda o'zgartiring.

Umuman olganda, iqtidorli o'qituvchi juda g'ayrioddiy shaxs bo'lishi kerak va agar u iqtidorli bo'lmasa, unda qobiliyatlarni rivojlantirishning juda yuqori darajasi bo'lishi kerak.

Ko'rib turganingizdek, iqtidorli bolalarga individual yondoshish ularning ta'limining zaruriy qismidir. Ular hamma kabi emas, lekin bir guruhda ham ular bir hil emas, har birining o'ziga xos qobiliyatlari va rivojlanish darajasi, assimilyatsiya tezligi, moyilligi va qiziqishlari bor, lekin ular zaifroq va sezgirroq, shuning uchun individual yondashuv ular uchun ayniqsa muhimdir.

Shaxsiy ta'limda bolalar bilan o'zaro

munosabatlarning individual modeliga yo'naltirilgan ijodkorlik, kasbiy kompetensiyaga ega bo'lgan o'qituvchi muhim rol o'ynaydi.

Umumiy qobiliyat egalari yuqori intellektual imkoniyatlarga ega bo'lib, muammoning yoki biron-bir masalaning yechimini tezda topishi, faoliyatiga ijodiy yondashishi bilan ajralib turadi. Umumiy (aqliy) qobiliyat (har xil faoliyat turlariga nisbatan namoyon bo'ladi va ularning mahsuldorligining asosi bo'lib xizmat qiladi).

Aqliy faoliyat va o'zini o'zi boshqarish uning asosiy shartidir. Umumiy iste'dod nima bo'layotganini tushunish darajasini, faoliyatga motivatsion va xissiy jalb qilish chuqurligini, uning maqsadga muvofiqlik darajasini belgilaydi. Maxsus iste'dod (aniq faoliyatda namoyon bo'ladi va ma'lum sohalarga (she'r, musiqa, rasm, matematika, sport, etakchilik va ijtimoiy o'zaro ta'sir sohasidagi iste'dod - ijtimoiy iste'dod va boshqalar) nisbatan belgilanadi). Maxsus qobiliyat egalari - biron-bir aniq (masalan, matematika, musiqa, rasm chizish, shaxmat o'ynash, sport) faoliyat turiga qobiliyati bo'lgan va mana shu faoliyat bilan shug'ullanishni afzal ko'radilar. Iqtidorli bolalar bu umumiy va maxsus qobiliyatlarni o'zida mujassam etgan bolalardir. Ular boshqa bolalardan quyidagi belgilari bilan ajralib turadilar: - qiziquvchanligi;

-doimo turli savollarga javob axtarishligi;

- nutqi, tafakkuri, xotirasining tez rivojlanishi;

-erta yoshdanoq musiqa, rasm chizish, kitob o'qish, kompyuter va kompyuter o'yinlariga, matematikaga qiziqishi;

- yuqori darajadagi bilish faolligi va o'quv faoliyati;

- zamonaviy kompyuter texnologiya-sida maqsadga intiluvchanlik va originallik;

- tafakkurning unumdorligi [8].

Pedagogik nuqtai nazardan umumiy va maxsus qobiliyat yosh davrlarini inobatga olgan holda muhim jihatlarga bog'liq. Erta yosh davrlar -maktabgacha va kichik maktab yoshida iqtidor umumiy hamda universal qobiliyat sifatida ko'rilishi va rivojlanishi mumkin. Vaqt o'tishi bilan bu - umumiy qobiliyat o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib ma'lum bir yo'nalishni belgilaydi. Ayni vaqtda bu iqtidor bola tomonidan qay darajada namoyon bo'layotganligiga e'tibor qaratish kerak bo'ladi. Aniq namoyon bo'lgan, ya'ni psixolog, pedagog, ota-onalar tomonidan e'tibor berilgan qobiliyat -aktual, atrofdagilar payqamaydigan qobiliyat -potensial qobiliyat deyiladi [10.34].

Ko'pgina mashhur olimlar, bastakorlar, rassom va yozuvchilar (masalan, yosh V.A. Motsart, F. Galton, I. Mechnikov, K. Gauss, N. Vinner, G. Leybnits, V. Gyugo) erta yoshda o'zlarining qobiliyatlarini namoyon qilganlar. Va aksincha ko'p hollarda bolalikda hech qanday iqtidorga ega bo'lmagan bolalar yetuklik davrda muvaffaqiyatlarga erishishlari mumkin. Bu aqliy potentsialga ko'pincha atrofdagilar e'tibor bermasliklari mumkin. Tabiiyki, har bir holatda iqtidorni payqamaslikning sabablari turlicha. Potensial qobiliyat haqiqatdan ham ma'lum bir vaqtgacha namoyon bo'lmagandir. Balki, otaonalar pedagoglar va kattalar tomonidan bola qalbining nozik harakatlaridagi o'zgarishlarga yetarlicha ahamiyat berilmagandir, intuitiv holda buni payqamagandirlar yoki bilimlari yetmagandir. Yoki aksincha, bu narsalarni tushunmaganliklari sababli boladagi buyuk potentsial imkoniyatlarni sez-maganlar, va xattoki, bu ijodkorlikni, intellektual tashabbusni negativ xususiyat sifatida qabul qilganlar. Boshqa, xususiyatlarni esa qadrliroq deb hisoblaganlar, ya'ni, ham-mamizga shaxsiy tajribamizdan ma'lumki, tirishqoqlik, itoatkorlik, saranjom - sarishta-lik kabi xislatlarni fikrlar originalligi,

dadillik, harakatlardagi va mulohaza yuritishdagi mustaqillikdan ustun qo'yadigan ota-onalar, o'qituvchilar, oliy o'quv yurtlari professor o'qituvchilari, rahbarlar uchraydi.

Erta iqtidor . Erta iqtidorga misol "geeks" (ajoyib bola) - bular, qoida tariqasida, maktabgacha yoki boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar, har qanday faoliyat turida - musiqa, rasm chizish, matematika, she'riyat, raqs, qo'shiq aytish va hokazolarda ajoyib muvaffaqiyatga erishadilar. Bunday bolalar orasida alohida o'rinni intellektual geeks egallaydi. Ular erta (2-3 yoshdan) o'qish, yozish va hisoblashni o'zlashtirish bilan tavsiflanadi; kognitiv qobiliyatlarning yuqori rivojlanishi (yorqin xotira, mavhum fikrlashning yuqori darajasi va boshqalar); birinchi sinfning oxirigacha uch yillik o'quv dasturini o'zlashtirish; o'z ixtiyori bilan murakkab faoliyatni tanlash (masalan: besh yoshli bola o'z tarixi entsiklopediyasini tuzadi va hokazo).

Kech iqtidor . Iqtidorning keyingi yosh bosqichlarida ma'lum bir faoliyat turida namoyon bo'lishi. Yosh, iqtidorning namoyon bo'lishi va faoliyat sohasi o'rtasida bog'liqlik mavjud. Dastlabki iste'dod san'at sohasida, ayniqsa musiqada, biroz keyinroq - tasviriy san'at sohasida, keyinroq - fanda (ajoyib kashfiyotlar, yangi yo'nalishlar va tadqiqot usullarini yaratish shaklida) namoyon bo'ladi. bilimlarni egalash zarurati bilan bog'liq bo'lib, ularsiz buning iloji yo'q ilmiy kashfiyotlar.

Matematik iste'dod boshqalarga qaraganda ertaroq namoyon bo'ladi [33.55]. Bolalar iqtidorning belgilari: Qobiliyatlarni rivojlantirishning yuqori darajasi; Yuqori darajadagi o'rganish; Ijodiy ko'rinishlar (ijodkorlik); motivatsiya. Iqtidorli bolalar uchun o'quv dasturlari odatdagidan yuqori darajadagi fikrlash jarayonlarini rivojlantirish, psixologik va shaxsiy rivojlanish, ijodiy qobiliyatlarni yaxshilash va, albatta, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni yuqori darajada o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Iqtidorli bola - bu munosabatlarning uyg'un kombinatsiyasi: kommunikativ, intellektual, axborot, xissiy va shaxsiy sifatlarga ega. Bola munosabatlarning har qanday sohasiga e'tibor bermaslik uning rivojlanishining uyg'unligiga ta'sir qiladi. Yuqori intellekt yoki akademik qobiliyat, amaliyot va ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, nafaqat balog'at yoshida, balki maktabda o'qish jarayonida ham muvaffaqiyatga kafolat bermaydi. Shuning uchun didaktik konstruksiyalar iqtidorli bolaning shaxsiyatining birligi va murakkabligini tushunishdan kelib chiqishi juda muhimdir. Shu sababli, iqtidorli bolalar uchun ta'lim jarayoni maxsus ta'lim muhitini yaratishni talab qiladi.

1) iqtidorli bolalarning tabiiy moyilliklarini ochish va rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qilishi kerak (atrof-muhit ham mazmunan, ham faoliyat usullarida iloji boricha xilma-xil bo'lishi kerak);

2) iqtidorning situatsion turi bo'lgan bolalarga ijodiy harakat holatini boshdan kechirish imkonini beradigan vositaga aylanishi kerak (atrof-muhit ijodiy holatga kirishga yordam beradigan vaziyatlar bilan to'yingan bo'lishi kerak, ijro paytida ijobiy hissiy mustahkamlash majburiydir. vazifa);

3) tanlangan faoliyatga bo'lgan ehtiyojni qondirish vositasi, shaxsiy o'zini o'zi tasdiqlash vositasi, shaxsiy iqtidorli bolalar uchun umuminsoniy qadriyatlarni joriy qilish vositasi bo'lishi kerak (atrof-muhit imkon qadar boy bo'lishi kerak). mavzu mazmuni va umuminsoniy qadriyatlar haqidagi axloqiy-axloqiy g'oyalar nuqtai nazaridan).

Xulosa va takliflar.

Xulosa sifatida iqtidor haqidagi fikrlar ikki qutb o'rtasida bo'linadi: tabiat tomonidan qo'yilgan shart-sharoitlarning namoyon bo'lishi va ta'lim omillari ta'siri ostida hayot davomida yuqori darajadagi qobiliyatlarning rivojlanishi sifatida. Ikkala yondashuvni umumlashtirib, iqtidor – bu

rivojlanish chegaralarini belgilaydigan, atrof-muhit ta'siriga duchor bo'lgan, shuningdek, ta'lim va tarbiya ta'siri ostida o'zgarib turadigan moyilliklar to'plami deb taxmin qilish mumkin.

Iqtidorli bolalarni o'qitishni tashkil etishning uchta guruhini ajratish mumkin: alohida, birgalikda-alohida va birgalikda o'qitish, ta'limni modernizatsiya qilishning bir nechta yondashuvlari – tezlashtirish, intensivlashtirish, boyitish, ta'limni tashkil etishning uchta shakli - guruh, jamoaviy va individual. O'qituvchi barcha mumkin bo'lgan usullarni o'zgartirib, butun guruhning imkoniyatlariga, shuningdek har bir bolaning manfaatlariga e'tibor qaratib, ishning maqbul shaklini topishi kerak.

Badiiy iqtidorli bolalarga nisbatan individual yondashuvning quyidagi psixologik va pedagogik shartlari ajratiladi:

* Bolaning atrof-muhitini uning qiziquvchanligini rivojlantirish, ijodiy faoliyatning namoyon bo'lishi va vizual harakatlarning rivojlanishi uchun sharoit yaratish uchun unga turli xil yangi narsalar va stimullar bilan boyitish.

* O'qituvchi tomonidan qulay muhit, xayrixohlikni ta'minlash, bolalarga faol savollar berish, original g'oyalarni ifoda etishni rag'batlantirish imkoniyatini berish. Muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvning shaxsiy misolidan foydalaning.

* Bolaning tashabbusini cheklamang, aniq ko'rsatmalar bermang, mustaqil harakat qilishga yordam bering. U uchun o'zi qila oladigan (yoki qilishni o'rganadigan) narsalarni qilmaslik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019 yil 3 maydagi PQ-4306-son qarori Qonun hujжатlari маълумотлари миллий базаси, 04.05.2019 й., 07/19/4306/3078-сон; 14.12.2019 й., 06/19/5894/4161-сон)

2. Kozyreva N.A. IQTISODIY BOLALARNI PEDAGOGIK QO'LLABQUVVATLASH // Zamonaviy tabiatshunoslik yutuqlari. - 2004. - No 5. - B. 55-58

3. Каримова, М., & Тойчиева, Р. (2022). Bolalarni oilada tarbiyalash haqida o'rta osiyo mutafakkirlarining falsafiy-etik, ijtimoiy-pedagogik qarashlari. Общество и инновации, 3(5), 139-145.

4. Каримова, М., & Шарипова, Д. (2023). 'Lajak mutaxassislarni innovatsion yondashuv asosida pedagogik amaliyotini takomillashtirishning pedagogik asoslari. Общество и инновации, 4(3), 55-62.

5. Karimova M. O., PEDAGOGICAL BASES OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS, "O'zbekiston Milliy universitetining ilm-fan rivoji va jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rn i" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 2023 yil, 12 may.

6. Karimova, M. O., & Saidullaeva, A. R. (2020). Pedagogical basis of the use of universal and national values in the spiritual and moral education of children in the family. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology, 17(7), 8547-8555.

7. [ACTUAL PROBLEMS OF PREPARING PRIMARY CLASSES FOR INTERNATIONAL ASSESSMENT RESEARCH PROGRAMS \(PIRLS, TIMSS, EXAMPLE\)](#) KHF.Bo'riyevna. O'zbekiston Milliy Universiteti xabarlari 2 (5), 174-176

8. KASB TANLASHDA PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTURINING ROLI.

FB Xudayqulova. Til va adabiyot ta'limi jurnali, 80-83b

9. Худайкулова, Ф. Б. (2022). ЛАБОРАТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 10, 48-53.

10. Buriyevna, X. F., & Baxtiyorovich, T. B. (2023). ORGANIZING FORMS OF COURSES THROUGH INTERNATIONAL EDUCATIONAL PROGRAMS BASED ON THE EXPERIENCE OF DEVELOPED COUNTRIES. *British Journal of Global Ecology and Sustainable Development*, 15, 33-34.

O'QUVCHILARNING ILMIY DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISH

Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi -Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna

Urganch davlat pedagogika institute "Pedagogika" yo'nalishi 1-bosqich talabasi - Yuldasheva Maftuna Karimboy qizi

Bugungi kunda yoshlarga zid bo'lgan diniy, fantastik qarashlar borligi uchun ham ilmiy dunyoqarashni shakllantirishga zarurat paydo bo'lmoqda. Ilmiy dunyoqarashga ega bo'lgan inson tabiat, jamiyatda ro'y berayotgan voqea hodisalar mohiyatini to'g'ri talqin eta oladi, hech qachon dalillar bilan isbotlanmagan voqelik hodisalarni haqiqat sifatida qabul qilmaydi.

Dunyoqarashi keng inson jamiyatda sodir bo'layotgan salbiy hodisalarni o'tkinchi sifatida qabul qiladi, kelajakka ishonch bilan qaraydi.

Dunyoqarash bu, dunyoni bilish orqaligina shakllanadigan juda murakkab dialektik jarayon bo'lib, dunyoning turli tomonlari haqidagi turli fanlar bergan ishlar orqali amalga oshadi. Shuning uchun ilmsiz kishilarda dunyo to'g'risidagi ilmiy qarash bo'lmaydi. Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda kishi narsa va buyumlarning, voqea va hodisalarning ko'rinib turgan ifodasiga, shakliga qarab emas, balki ularning ichki mohiyatiga, mazmuniga qarab baho berish kerak.

O'quvchilarda dunyoqarashni shakllantirishda, albatta, aqliy tarbiya ham katta ro'l o'ynaydi. Aqliy tarbiya ijtimoiy

tarbiya tizimining bir qismi bo'lib, uning mazmuni barcha fanlar bo'yicha bilimlar sistemasini bilib olishni va shu asosda yoshlarda ilmiy dunyoqarashni tarkib toptirish, tafakkur va nutq qobiliyatini o'stirishdan iboratdir.

Maktabda o'qitiladigan o'quv fanlari o'quvchilarda ilmiy dunyoqarashni shakllantiradi. Ammo buni o'zi yetarli bo'lmaydi. Bu masalani to'la hal qilish uchun sinfdan tashqari tashkil etiladigan tarbiyaviy ishlardan ham keng foydalanish lozim. Sinfdan tashqari ishlarining o'ziga xos xususiyati bolalarning tashabbuskorligi va ijodkorligini o'stirish, nazariy bilimlarini turmush tajribasi bilan to'la bog'lash imkoniyatini beradi. O'z navbatida dunyoqarashning boyib borishi shaxsning shaxsiy sifat va fazilatlarining tobora barqarorlashuvini ta'minlaydi. Ezgu g'oyalarni ifoda etgan dunyoqarash shaxs qiyofasida namoyon bo'layotgan ijobiy fazilatlarining boyib borishiga yordam beradi.

Ilmiy dunyoqarash asosida uzluksiz, izchil ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o'zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlik kasb etgan g'oyalar yotadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning asosiy vositalari:

- intellektual tarkibiy qism;
- ijobiy emosional holat;
- amaliy faoliyat sohasi;
- fanlararo aloqadorlik;
- pedagogning ijtimoiy va kasbiy pozitsiyasi.

Ilmiy dunyoqarashni shakllantirishda badiiy adabiyotning, xalq og'zaki ijodining, ertaklarning hikoya va qissalarning ha ahamiyati katta:

Masalan: Hadislarda, "Kalila va Dimna", "Qobusnoma" va asarlarda

matallar, ertaklar, bayt va hikoyalar ko'p bo'lib, yoshlarning ilmiy fikrlash doirasini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Dunyoqarashning kengayishi kishini har tomonlama shakllantiradi, rivojlanishiga ko'maklashadi. Shunday ekan, dunyoqarash faqatgina bir yoki ikki kishi, bir necha guruhlar tomonidan emas, ko'pchilik, ijtimoiy fikr tomonidan bajariladigan hodsadir. Ilmiy dunyoqarashni o'stirish o'quvchilardan ko'p mehnat, izlanish, malka va tajriba talab qiladigan murakkab bo'lgan faoliyat sohasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.B.X.Xodjayev. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. -T.: "Sano-standart" nashriyoti, 2017-yil.
- 2.R.Mavlonova, N.Voxidova, N.Raxmonqulova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. -T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2010.
- 3.<http://www.ziynet.uz>.

O'QUVCHILARDA KOGNITIV KOMPETENTSIYANI HAKLLANTIRISHNING METODIK JIHATLARI

*Xudoyberganov Doniyorbek Yangiboy o'g'li - Urganch davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti o'qituvchisi*

Bola o'z qobiliyatlariga asoslangan holda to'liq darajada ta'lim olishi uchun uning o'qish va bilimga bo'lgan qiziqishini uyg'otish va saqlab qolish kerak. Bunga qulay va rag'batlantiruvchi ta'lim muhitini yaratish orqali erishish mumkin. Bolaga o'ziga va qobiliyatiga bo'lgan ishonchni rivojlantirishga yordam berish juda muhim, bunga uning yutuqlarini qo'llab-quvvatlash, maqtash takidlash orqali erishish mumkin.

O'quvchilarning kognitiv kompetensiyasi quyidagi jihatlarni rivojlantiruvchi omili sifatida hizmat qiladi:

kognitiv faoliyat usul va uslublarini shakllantiruvchi;

motivatsiya va kognitiv faoliyatning o'sishiga ta'sir qiluvchi;

hayot davomida mustaqil ta'lim imkon beradigan omil;

samarali amaliy faoliyatga tayyorlik.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Har qanday faoliyat ham avtomatik ravishda bolaning ma'lum bir qobiliyat turini rivojlantira olmaydi. By yerda bolada qiziqish, motivatsiya va ijobiy his-tuyg'ularni keltirib chiqaradigan faoliyat turlarini foydalanish kerak. Bunday turdagi faoliyat bolaning qobiliyatlarini va uning umumiy farovonligini rivojlantirishga yordam beradi.

Avvalgi paragraflarda aytib o'tanimizmay bolaning qobiliyatlarini rivojlantirish uchun har bir bolaning individual xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olish kerak. Masalan, matematik qobiliyatga ega bo'lgan bola uchun muammolar va jumboqlarni hal qilish foydali bo'lishi mumkin, ijodkor bola uchun esa badiiy yoki musiqiy mashg'ulotlarda qatnashish foydali bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, bolaga o'ziga bo'lgan ishonchni his qilishi va to'liq salohiyatiga erishishi uchun qulay va xavfsiz muhitni ta'minlash muhim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'zlarini qulay his qilishlariga yordam berish, ularda mavjud bo'lgan intellektual, shaxsiy, jismoniy imkoniyatlarini ochi berish uchun muvaffaqiyatli o'qitish va to'liq rivojlanishda o'qituvchi quyidagi ammalarni bajarishi kerak:

har bir bolaning individual rivojlanish xususiyatlari hamda uning imkoniyatlari, ehtiyojlarini bilish va ularga muvofiq o'quv jarayonini tashkil etish;

o'quvchilarning muvaffaqiyatli bilim olish va muloqot qilishga yordam beradigan zarur ko'nikmalar va ichki psixologik mexanizmlarni shakllantirishga yordam berish;

boshlang'ich sinf o'quvchilarida mavjud bo'lgan keng motivlarni barqaror tuzilishga ega bo'lgan motivatsiyaga aylantirishga yordam berish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kognitiv kompetentsiyani shakllantirishni eng muhim sharti-bu doimiy o'zgaruvchan

sharoitga moslasha oladigan, mustaqil ravishda bilim oladigan va amalda qo'llay oladigan erkin hamda rivojlangan shaxsni tarbiyalash hisoblanadi. Bu tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun sharoit yaratishni, ma'lumotlarni tahlil qilish va baholash, qaror qabul qilish hamda ular uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishni anglatadi.

Undan tashqari boshlang'ich sinf o'quvchilarini mustaqil ta'lim olish va rivojlantirishga undaydigan ta'lim muhitini yaratish muhim shartlardan biridir. Bunga loyihaviy ta'lim, keys-stadi, tajriba ortirish asosida bilim olish va boshqa innovatsion o'qitish usullaridan foydalanish kiradi

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kognitiv kompetentsiyasini shakllantirishda quyidagi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish mumkin:

1. Muammoli ta'lim texnologiyasi;
2. Loyihaviy ta'lim texnologiyasi;
3. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyasi;

Kognitiv kompetentsiyani shakllantirishga qaratilgan o'quv jarayoni shaxs faoliyatiga yonaltirilgan yondashuvga asoslangan bo'lishi kerak. Bizning fikrimizcha, sinfda muammoli vaziyatlarni yaratish ushbu kompetentsiyani rivojlantirishning samarali usuli hisoblanadi. Muammoli vaziyatlar o'quvchilarga ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradigan vazifalarni yaratadi. Real vaziyatlarga asoslangan o'quv materialni tahlil qilish, taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish va aniqlashtirishda o'quvchi yangi ma'lumotlarni mustaqil ravishda o'zlashtiradi, bu esa o'z navbatida, uning kognitiv kompetentsiyasini rivojlantirishga yordam beradi.

Kognitiv vazifalarni g'ayrioddiy shaklda taklif qilish va mashg'ulotlarda o'yin vaziyatlarini yaratish ko'pincha boshlang'ich sinf o'quvchilarini hayratda qoldiradi va ularni oldida muammoli

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

vaziyatni yaratadi. Savol va topshiriqlar g'ayrioddiy bo'lishi va yangi ma'lumotlar, kutilmagan hodisalar, ajoyib buyumlarni o'z ichiga olishi kerak, bu o'rganilayotgan mavzuga kognitiv qiziqishni oshirishga yordam beradi. Rasm, sura't va diagrammalar kabi ko'rgazmali vositalardan foydalanish kognitiv faoliyatni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Taqdimot va ta'limiy filmlar kabi audiovizual vositalardan foydalanish muammoli savollar berish bilan birgalikda materialni yanada samarali o'zlashtirishga yordam beradi. Yangi o'quv materiallarni tushuntirishda vazifalar uchun rasmlar o'quvchilarga kontseptual fikrlashni rivojlantirishga yordam beradi va ularga mantiqiy zanjirlarni qurishni o'rgatadi. Shuningdek, ushbu yondashuv, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, chunki o'quvchilar ta'lim jarayonida gapirishga, o'z fikrlarini himoya qilishga va bir-birlari bilan muloqot qilish kabu gunktsiyalarni bajaradi.

Darslarda muammoli vaziyatlarni yaratish kognitiv kompetentsiyani shakllantirishning asosiy metodi hisoblanadi. Ushbu faoliyat o'quvchi mavjud o'quv materialni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish orqali undan yangi ma'lumot olishida namoyon bo'ladi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilar uchun kichik muammolarni keltirib chiqarish va berilgan savollarga birgalikda javob topishga harakat qilish muhimdir. Bu o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Muammoli vaziyatlar savollar, vazifalar yoki turli xil ma'lumot manbalaridan foydalanish orqali yaratilishi mumkin. O'quvchilarni qo'llab quvvatlab turish va muammolarni hal qilish jarayonida ularga yordam berish muhimdir. Undan tashqari, muammoli vaziyatlar, jamoaviy ko'nikmalarni rivojlantirishga va muammolarni jamoaviy hal qilishga

yordam beradi. Darsda muammoli vaziyatlardan foydalanishni rejalashtirishda o'qituvchi o'quvchilarning ta'lim olish jarayoniga tayyorgarlik darajasini hisobga olishi kerak. Tajribali o'qituvchi o'quvchilarga topshiriqlarni faqat ular bajara olishiga amin bo'lgan taqdirdagina beradi. Ushbu yondashuv muammolarni hal qilishda tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni rivojlantirishga yordam beradi.

Muammoli vaziyatlardan foydalanish tasodifiy bo'lmaydi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari olgan bilimlarini darhol mustaqil faoliyatda qo'llay olmaydilar. Ularni asta-sekin muammoli vaziyatlarni hal qilishga jalb qilish, o'quv faoliyatining oqilona usullari va uslublaridan foydalanigan holda ta'lim jarayoniga faol jalb qilish, umumiy va o'ziga xos ko'nikmalarni shakllantirish kerak.

Muammoli vaziyatlar bilim olish uchun samarali vosita bo'lib, o'quvchilarga o'quv materialni to'liq tushunish va o'zlashtirishga yordam beradi. Bunday holatlar aqliy faoliyatni faollashtiradi hamda o'quvchini ma'lumotni tahlil qilishga majbur qiladi. Bu esa o'z navbatida, o'quv faniga qiziqishni rivojlantirishga yordam beradi.

Har bir muammoli vaziyat o'quvchilarning ma'lum ko'nikmalari va bilimlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi muhim. Masalan, agar vazifa tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa, unda bu o'quvchi uchun qiyin bo'lishiga qaramay u ushbu topshiriqni bajaraolishi kerak. Agar berilgan vazifa olingan bilimlarni mustahkamlashga qaratilgan bo'lsa bu topshiriqni bajarilishi osonroq bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, har bir o'quvchining individual xususiyatlarini, uning tayyorgarlik darajasi va qiziqishlarini hisobga olish muhim. Ba'zi o'quvchilar qiyin muammolarni hal qilishga ko'proq moyil bo'lishlari mumkin, boshqalari esa osonroq vazifalarni

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

afzal ko'rishadi. Barcha o'quvchilar uchun samarali o'rganishni ta'minlash uchun ushbu ikki daraja o'rtasida optimal variantni topish maqsadga muvofiq.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda pedagogik boshqaruv o'zining afzalliklari va kamchiliklariga ega. Bir tomondan, bu o'quvchilarning faoliyatini osonlashtiradi, ish faoliyatini yaxshilaydi va kuchini tejaydi. Biroq, boshqa tomondan, bu ularning mustaqilligi va tashabbusini cheklashi mumkin.

O'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda muammoli vaziyatlardan foydalanib, o'rganayotgan o'quv materialni tahlil qilishlari va umumlashtirishlari mumkin. Bu o'quvchilarga o'quv materialni yaxshiroq tushunish va o'zlashtirishga, shuningdek ularni yangi vaziyatlarda qo'llashga yordam beradi. Mexanik yod olish o'rniga, o'quvchilar o'rganilayotgan materialni

tushunishni va anglashni boshlaydilar, bu ularning bilimlarini yanada chuqurroq va mustahkam qiladi.

Muammoli vaziyatlardan foydalanish o'qituvchiga o'quvchining materialni qanchalik yaxshi o'rganganligini baholash va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolarni aniqlash va tuzatish imkonini beradi. Shu asosda, o'qituvchi nafaqat o'quvchilarning bilimlarini sinab ko'radi, balki unga o'quv materialni yaxshiroq tushunish va eslab qolishga yordam beradi.

Bundan tashqari, muammoli vaziyatlar o'quvchilarning tanqidiy fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi, bu muvaffaqiyatli o'qish va keyingi hayot uchun muhim hosoblanadi. Shuningdek, u o'quvchilarga mavjud ma'lumotlarga asoslanib qaror qabul qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Foydalanayotgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 2017 yil 7 fevral, PF -4947-son farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyundagi "Yoshlarga oid davlat siyosati" to'g'risidagi Farmoni. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14-sentyabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati" to'g'risida»gi Qonun (O'RQ -406-son).
3. Nabijonovich, T. A. (2022). RAJABIYLAR SULOLASIGA BIR NAZAR.
4. K.Hoshimov.S.Nishonova.Pedagogika tarixi.T.Sharq.2004 yil.
5. <https://arxiv.uz>

MATNAZAR ABDULHAKIMNING KOMIL SHAXS BORASIDAGI PEDAGOGIK QARASHLARI.

Xasanov Bobur Raximberganovich, Samandarova Mahbuba - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti

Matnazar Abdulhakim (to'liq ismi: Matnazar Abdulhakimov 1948-yil 20-fevralda Urganch tumani, O'zbekiston SSR) – shoir, tarjimon, o'qituvchi,

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi, adabiyot sohasida tadqiqotchi.

1948-yil 20-fevralda Xorazm Viloyatining Urganch tumani "Qorovul"

qishlog'ida tavallud topgan. Rossiyaning Taganrog shahridagi Rus tili va adabiyoti institutini tugatgan. Urganch tumanidagi "Urganch haqiqati" gazetasida bo'lim mudiri, maktabda o'qituvchi, O'zbekiston Yoshlari uyushmasi Xorazm viloyati bo'limida, Xorazm Ma'mun akademiyasida o'z faoliyatini yuritgan.

Matnazar Abdulhakimning "Tiniq tonglar"(1982), "Fasllar qo'shig'i"(1984), "Qor qo'shig'i"(1990), "Mavj", "Tabarruk tashrif"(1991), "Kim agar ozoddir"(1992), "Yonimdagi daryolar"(1993), "Qorachiqdagi dunyo"(1994), "Bir quchoq gul", "Iymon tuhfasi", "Oydinlik"(1997), "So'nggi yaproq"(1999), "Haq fayzi"(1999), "Yaldoni yoritgan nur"(2001), "Oy ketdi, oftob keldi"(2002), "Ikkinchi muallim saboqlari"(2005), "Vorislilik baxti"(2006), "Humo parvozi"(2007), "Javzo tashrifi"(2008), "Azizlar anjumani"(2008), "Ko'priq"(2009), "Mangulik jamoli"(2009), "Ishq yog'dusi"(2009), "Takallum", "Ibratli umr hikoyati", "Jamoling menga bas", "Ko'ngil ko'zlari", "Shavqingni yod etib", "Tafakkur chorraxalarida"(2013), "Tanlangan asarlar"(2017) she'riy, publitsistik va tarjima kitoblari chop etilgan. She'rlari rus, ingliz, turk, fors, qozoq, ozarbayjon tillariga tarjima qilingan.

Adib "IRODA" she'rida o'zbek xalqining tarixi, shon-shuhrati buyukligini, uni sindirib bo'lmashligini, o'tmishdagi parvozlari jaranglab turishini o'ziga xos go'zal satrlarda ifoda qiladi.

Fasl tanlamaymiz hammasi bahor
Qovjiraydi faqat yolg'on-yashiqqlar
Biz abadiy nekbin. Mangu umidvor
Biz- ko'ngli sovishni bilmas oshiqqlar.
Qishlar va bahorlar, yozlar va kuzlar
Biz uchun barobar yangroq torlardir
Yerga yog'a olmay yongan yulduzlar
Bizlar qalovini topgan qorlardir
Tog'dek toqatlardan mumiyodek sirqib
Do'stlarga atalgan dil rozlarimiz

Qanotimiz po'lat. Xech bo'lmas qirqib
Jaranglab turadi parvozlarimiz.

Adib ushbu she'rida o'zbek xalqini qanchalik buyukligini, po'lat iroda sohibi ekanini ko'rsatib beradi. Shoir Mirzo Abdulqodir Bedil, Shayx Najmiddin Kubro, Shayx Najmiddin Bag'dodiy, Shermuhammad Munis, Ogahiy, Pahlavon Mahmud, Komil Xorazmiy, Rojiiy, Axmad Tabibiy she'rlarini fors tilidan o'zbek tiliga tarjima qilgan. Tarjimonning "Tabarruk tashrif"("Xorazm nashriyoti"), "Kim agar ozoddir", "Jamoling menga bas", "Shavqingni yod etib"(G'ofur G'ulom nashriyoti), "Oy ketdi, oftob keldi"(Xorazm Ma'mun akademiyasi nashriyoti), "Humo parvozi", "Ishq yog'dusi"("Yangi asr avlodi" nashriyoti), "Azizlar anjumani"("O'zbekiston" nashriyoti) kabi o'ndan ortiq tarjima kitoblari chop etilgan.

Mixail Dudin, Nikolay Rubsov, Rasul Hamzatov, Imant Ziyedonis, Yevgeniy Yevtushenko, Nikolay Dmitriyev she'rlarini rus tilidan o'zbek tiliga, Omondurdi Annadurdiyev, Go'zal Zaripova, Itolmas Xudoyberganov, Oytug'di Nazarov, Mamatnazar Bobonazarov, Qilichmurod Qaqaboyev, Oqmurod Muhadov she'rlarini turkman tilidan o'zbek tiliga, shuningdek, Boltaboy Bekmedov, Go'zal Begim, Mahmud Rajab she'rlarini o'zbek tilidan rus tiliga tarjima etgan. Shuningdek, shoirning Alisher Navoiy, Pahlavon Mahmud, Ogohiy ijodi tahliliga bag'ishlangan ilmiy-ommabop maqolalari chop etilgan. Uning "Iymon tuhfasi"("Yozuvchi" nashriyoti), "Yaldoni yoritgan nur", "Ikkinchi muallim saboqlari", "Mangulik jamoli"(Xorazm Ma'mun akademiyasi nashriyoti) kabi ilmiy kitoblari o'quvchilar qo'lga yetib borgan.

Yutuqlari:

"O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan madaniyat xodimi"(1996) unvoni bilan taqdirlangan. Shuningdek, 2002-yilda "Ofarin" mukofotining "Yilning eng

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

yaxshi shoiri" nominatsiyasi g'olibi bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. https://www.google.com/search?q=matnazar+abdulhakim+hayoti+va+ijodi&oeq=m&gs_lcrp
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Matnazar_Abdulhakim

MUHAMMAD SODIQ QOSHG'ARIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI

Salavatova Xurshida San'at qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi.

Asrlar o'tsa hamki bizgacha o'tmishdan qon-qonimizgacha singan ilm va tarbiyaga oid bilimlar va insonni odob-axloqiga oid har xil qarashlar mavjud. Tarixdagi eng buyuk mutafakkir ulamolar tomonidan ta'lim-tarbiyaga oid moddiy meroslar bor bo'lib, bu madaniy va moddiy meroslar pedagogika faniga borib taqaladi. Muhammad Sodiq Qoshg'ariy ham o'zining ta'lim-tarbiyaga oid ilmi orqali sharq pedagogikasi tarixiga o'zining hissasini qo'shgan ulamolardan biri hisoblanadi. Mahmud Qoshg'ariy Bolasog'un shahrida dunyoga keladi. Uning to'liq ismi Mahmud ibn Husayn ibn Muhammaddir. Mahmud Qoshg'ariy umri davomida qilgan mashaqqatli mehnati evaziga qomuschi olim va tolmas sayyoh bo'lib tanildi. Mahmud Qoshg'ariy turk tilining nozik bilimdoni va tolmas targ'ibotchisidir. U «arab tili bilan ikki uloqchi ot singari teng poyga qilib, o'zib borayotgan turk tilini» ko'klarga ko'taradi, uning o'ziga xos xususiyatlarini mahorat bilan ko'rsatib beradi. «Devon» sahifalari orqali tanishish ko'z oldimizda Mahmud Qoshg'ariyning geograf, botanik, zoolog, biolog, etnograf, tilshunos, folklorshunos, adabiyotshunos, tarixchi olim sifatida namoyon qiladi. Shuning uchun ham uni qomusiy olim deb ataymiz. Muhammad Sodiq haqida bizgacha juda oz ma'lumot yetib kelgan. Lekin hozirgi

paytda bizga ma'lum bo'lgan «Odob as-solihin» asarining o'ziyoz bizga uni mashhur pedagog olim sifatida tanitadi. Bizgacha uning «Zubdat al-masoyil» («Masalalarning qaymog'i»), («Dur al-muzoxir») («Ko'makdoshlarning durdonasi») hamda («Tazkirai xojagon») («Xojalar tazkiri») nomli asarlari yetib kelgan. Ko'plab ilmga va pedagogikaga oid asarlar yaratish mavjud bo'lgan davrda Muhammad Sodiq Qoshg'ariy tomonidan turkiy tilda («Odob as-solihin») «Yaxshi kishilar odobi «Zubdat as-masoyil» nomli asarlar yaratildi. «Odob as-solihin» 5 marta, 1889 hamda 1901 yillarda Toshkent shahrida va 1892 hamda 1986 yillarda Istanbul shahrida qayta nashr etilgan. Mazkur asar nomi va mazmunidan ham anglanib turganidek, unda ilgari surilgan g'oyalar insonning hayoti davomida zarur ahamiyat kasb etuvchi xulq-odob qoidalari xususida kishilar, shu jumladan, yoshlarga muayyan darajada ma'lumotlar berishga xizmat qiladi. («Odob as solihin») asrida ijtimoiy hayot hamda kundalik turmushda har bir inson qat'iy amal qilinishi zarur bo'lgan zohiriy va botiniy odob va axloq qoidalari, ularning ijtimoiy ahamiyati, yoshlar tarbiyasida ijtimoiy hayotni yo'lga qo'yishdagi o'rni va roli borasida batafsil so'z yuritiladi. Muhammad Sodiq Qoshg'ariy tomonidan yaratilgan Odob as-solihin asari muallifning o'zi ta'kidlab

o'tkanidek, muqaddima 7 bobdan iborat bo'lib har bir bob o'zida 4 faslga aks ettiradi. Muqaddimada asarning maqsadi ochib beriladi. Asarning yozilishidan ko'zda tutilgan maqsad borasida so'z yuritilgan ekan, insonning ijobiy xulq - atvoriga ega bo'lishini taqozo etuvchi ijtimoiy zaruriyat mohiyati batafsil ochib beriladi. Asarda ilgari surilgan asosiy g'oya - insonlarning ijobiy xulq atvoriga ega bo'lishlari jamiyatda ruhiy xotirjamlik va moddiy farovonlikni qaror toptiruvchi asosiy omil ekanligini asoslashdan iboratdir. Alloma mazkur g'oya mohiyatini sharhlar ekan, inson odob - axloq qoidalarini egallay olmasa hamda ijobiy xulq - atvori bilan muaddab (odobli) va muazzab (toza) bo'lmasa, nafaqat o'zi, balki butun dunyoga yomonlik tarqatadi degan qarashni ilgari suradi. Birinchi bob salomlashish, ko'rishish, qo'l olishish hamda ruxsat so'rash qoidalari to'g'risida ma'lumotlar berishga yo'naltirilgan bo'lib mazkur bob to'rt fasldan tashkil topgan. Ikkinchi faslda esa salomlashish odobining o'n ikki qoidasi borasida fikr yuritiladi. Mazkur o'rinda salom berish va alik olish masalasida bugungi kunga qadar davom etib kelayotgan munozaraga nuqta qo'yilgan. Muallifning fikriga ko'ra, salom bermak sunnat, javobi farzu ayyondir. Muhammad Sodik Qoshg'ariyning e'tirofi etishicha, salom quyidagi holatlarda quyidagi kishilar tomonidan berilishi maqsadga muvofiqdir: ulug' kichikka, otliq piyodaga, yuruvchi o'ltirguvchiga, ozchilik ko'pchilikka, xonga kirib keluvchi, xona ichkarisida o'tirgan kishilarga salom bergay", deb ta'kidlar ekan, bir kishi ko'pchilik oldiga kirib keldanda, birinchi bo'lib salom berishi, ko'pchilik esa baravar ovoz chiqarmasdan salomga alik olishi joizligiga alohida e'tiborni qaratadi. Allomaning salomlashish odobi xususidagi fikrlari bilan tanishar ekanmiz, ta'lim muassasalarida muallim sinf xonasi yoki auditoriyaga kirib keldanda, "Kim oldin salom berishi kerak?",

degan muammoning yechimini topgandek bo'lamiz. Birinchi bobning uchinchi faslida berilgan muloqot (uchrashuv) odobiga oid tavsiyalar ham diqqatga sazovor. Bunda uchrashganda qo'l berib ko'rishish lekin qo'l uchi bilan emas, astoydil, biroq qo'l silamay, ochiq yuz bilan ko'rishish odobi bayon etiladi. Quchoqlashib ko'rishish, safardan qaytgan kishi hamda yosh bolalar bilan ko'rishish, o'pib ko'rishish odoblari bayon etiladi. Uchinchi bobda suhbatlashish odobi borasida so'z yuritiladi. Bizga yaxshi ma'lumki, suhbatlashish odobi va uning shartlariga amal qilish ijtimoiy munosabatlarning mo'tadil kechishini ta'minlovchi asosiy va o'ta muhim aksariyat mualliflar tomonidan omillardan bir axloq - odob muammolariga bag'ishlangan hamda asarlar mazmunidan alohida o'rin olgan. "Odob as - solihin" asarida ham muallif suhbatlashish odobi va uning o'ziga xos jihatlari borasida batafsil so'z yuritadi. Mazkur o'rinda quyidagi fikrlar ilgari suriladi: uylanadigan yigit nikohdan oldin o'zi uylanmoqchi bo'lgan qizni ko'rmog'i, uylanadigan qizning bokira bo'lishi, shuningdek, to'rt narsa: umrda, qomatda, molda va nasabda erdan past va uch narsa: husn-u jamolda, xulq (odob) da hamda iffatda erdan yuqori bo'lishi zarurligi muallif tomonidan alohida ta'kidlanadi. Yuqorida qayd etilgan fikrlarning ahamiyati amaliy turmushda o'z isbotini topgan bo'lib, ularni bilish hamda mazkur fikrlarga amal qilish oilalarda tinchlik totuvlik, farovonlik va xotirjamlikning barqaror bo'lishini kafolatlovchi omillar bo'lib xizmat qiladi. Sodik kasal holini so'rash, tashg'ariy "Odob as - solihin" asarida, ta'ziya va musibat odoblari haqida ham fikr yuritadi. Ushbu holatlarda amal qilinadigan qoidalar mohiyatidan xabardor bo'lish ham har bir kishi uchun foydadan holi bo'lmaydi. Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, Muhammad Sodik Qoshg'ariy tomonidan yaratilgan "Odob as solihin" asari jamiyat

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

a'zolari, shu jumladan, yoshlarning ma'naviy axloqiy jihatdan barkamol bo'lishlarida katta ahamiyatga ega. Mazkur asar har bir inson tomonidan o'rganilishi va kundalik turmushda qat'iy amal qilinishi zarur bo'lgan xulq odob qoidalarining majmui sanaladi. Shu bois Sharq pedagogikasi tarixida mazkur asar ham Unsurul-Maoliy Kaykovusning "Qobusnoma" asari kabi o'z o'rnini va mavqeiga ega. Pedagogik deganda o'z navbatida ma'naviyat va ma'rifat tushunchalari ham ko'z o'ngimizda gavdalanadi. Ma'rifat – kishilarning ong – bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta'lim – tarbiya, maorif hamdir. Nemis mumtoz falsafasining asoschilaridan biri Kant mazkur tushunchaning mazmun va mohiyatini ochib berishga harakat qilgan. U o'zining «Ma'rifat nima? degan savolga javob» nomli maqolasida bayon qilishicha,

ma'rifat inson shaxsini tarbiyalash, uning aqli, axloqi imkoniyatlaridan jamiyatning ilgarilama, ya'ni yuksaklik tomon taraqqiyoti manfaatlari yo'lida foydalanishdir. Jamiyat taraqqiyotini ma'rifatsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Bu so'z qadim zamonlardan tortib, to XX asr boshlarigacha asosan bilim va ilm, uni egallash borasida amalga oshirilgan ta'lim-tarbiya jarayoni ma'nosida qo'llab kelingan. Dunyoqarash - insonning tevarak atrofini qurshab turgan voqelik to'g'risidagi, olamning mohiyati, tuzilishi, o'zining undagi o'rnini haqidagi qarashlar, tasavvurlar, bilimlar tizimidir. Dunyoqarash insonning dunyoni va o'zini ma'lum ma'noda anglashi, tushunishi, bilishi va baholash usuli bo'lishi jihatdan uning har qanday moddiy va ma'naviy faoliyatida o'z ifodasini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muhammad Sodiq Qoshg'ariy pedagogik qarashlari referat // O'zbek tili va adabiyoti. Toshkent, 1972. 4-5 sonlar.
2. Ahmad Yassaviy. Hikmatlar. Toshkent, 1990. 256 bet.
3. Xoja Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat. Toshkent, 1991. 268 bet.
4. Ibrohim Haqqul. Tasavvuf saboqdari. Buxoro, 2000. 78 bet.
5. Khaydarov, S. A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In Conference Proceedings (pp. 41-43).
6. Davrenov J, Haydarov S. (2021). Tarix fanini o'rganishda XVI-XVIII asrlarda yaponiya davlati tarixini ahamiyati.

KREDIT-MODUL TIZIMI SHAROITIDA TALABALARNING O'Z-O'ZINI PERSONALLASHITIRISH JARAYONINI TASHKIL ETISHNING MAVJUD XO-LATI

Arzikulova Surayyo Fayzullayevna Shahrizabz davlat pedagogika instituti

tadqiqotchisi surayyoarzikulova1972@gmail.com

[Tel: +998 94 527 70 72](tel:+998945277072)

Kredit tizimi nafaqat o'quv yurtini, balki talabaning barcha yutuqlarini hisobga olish imkoniyatini yaratadi. Talaba o'rganish va o'zlashtirish uchun kerakli miqdordagi o'quv fanlarini tanlaydi, ularni ma'lum

vaqt ichida o'zlashtirish majburiyatini oladi, bu modul nazoratining ob'ektiv ma'lumotlaridan xabardor bo'ladi. Ta'lim jarayonini bunday tashkil etish talabani oliy ta'lim mazmunini sifatli o'zlashtirishga

yordam qiladi va shu orqali boshqa mamlakatlarning ta'lim muassasalarida natijalarni ob'ektiv o'rganishni ta'minlaydi. Agar an'anaviy ta'lim tashkilotida o'qituvchi tayyor bilim va ko'nikmalarning tarjimoni, talaba esa, asosan, passiv so'zlovchi vazifasini bajarsa, kredit-modul tizimida o'qituvchi talabaning kognitiv va aqliy faoliyatida bilim va ko'nikmalarini shakllantirishning tashkilotchisi hisoblanadi. U ta'limni umrbod ta'lim (faol hayot davomida o'rganish) shaklida tashkil qiladi.

Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'qitishni tashkil etishning kredit-modul tizimiga o'tish jarayoni faolligi sust. Olimlarning fikriga ko'ra, bu sekinlashuvning sabablaridan biri bu texnik taraqqiyot emas, balki kreditga o'tish bilan birga o'z-o'zini ta'lim faoliyatida yetarli ko'nikmalarning yo'qligidir. Ta'limni tashkil etishning modul tizimi, butun o'quv vaqtining uchdan ikki qismi o'qituvchi rahbarligida talabaning mustaqil ishiga bag'ishlanadi. Biroq, universitetda (va ilgari maktabda) qolgan nazoratsizlik va pedagogik faoliyatning ushbu jihatini nazorat qilmaslik ko'pincha talabalar o'rtasida o'z-o'zini tarbiyalash faoliyatini tashkil etishning mantiqsiz usullarini shakllantirishga olib keladi. Universitetda ta'limni tashkil etishning kredit-modul tizimi doirasida, birinchi navbatda, o'z-o'zini tarbiyalash faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish muammosini hal qilish kerak. Ta'lim tizimini kreditlash yo'li bilan tashkil etishda texnologik yutuq yaratgan ijobiy mahalliy tajriba va boshqa mamlakatlar tajribasidan foydalaniladi.

Boloniya jarayonining qonunlariga ko'ra, talabalarga amaliyot, imtihonlarga tayyorgarlik ko'rish uchun kredit berish me'yor hisoblanadi. Darhaqiqat, bu ma'lum bir mehnatsevarlikka ega bo'lgan haqiqiy tarbiyaviy ishdur. Uning qiymatini imkon

qadar xolisona aniqlash muhim ahamiyatga ega. Shubhasiz, talabalardan tegishli ravishda ko'p sonli manbalarni o'rganishni talab qiladigan konspekt va kurs ishlarini yozish uchun kreditlar berilishi kerak va bu turdagi ishlarning akademik mehnat zichligi juda yuqori bo'ladi. Kreditlar talabaga faqat o'quv rejasida belgilangan fan bo'yicha yakuniy nazorat shaklini (imtihon, oraliq test yoki yakuniy test va h.k.) muvaffaqiyatli topshirganlik natijalari asosida hisoblanadi.

Bilimlarni baholashning modul-reyting tizimi 100 balllik shkalani nazarda tutadi, ya'ni 100 ball - bu talaba kontent modulini o'rganish jarayonida akademik muvaffaqiyati uchun olishi mumkin bo'lgan maksimal ball sonidir. Kontent¹⁷ moduli bo'yicha talaba bilimni baholashda o'tkazilgan barcha turdagi darslar, joriy va yakuniy testlar (masalan, amaliy, laboratoriya mashg'ulotlarini bajarish va h.k.) uchun vazn koeffitsientlari¹⁸ni hisobga olgan holda olingan baholar hisobga olinadi.

Fanning o'quv materialini o'zlashtirishning umumiy bahosi vazn koeffitsientlarini hisobga olgan holda barcha tarkibiy modullarning o'zlashtirilishini kompleks baholash sifatida semestr imtihonlarisiz aniqlanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kredit-modul tizimi, bu — ta'limni tashkil etish jarayoni bo'lib, o'qitishning modul texnologiyalari jamlamasi va kredit o'lchovi asosida baholash modeli hisoblanadi. Uni bir butunlikda olib borish serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy masalaga ahamiyat beriladi: talabalarining mustaqil ishlashini ta'minlash; talabalar bilimni reyting asosida baholashdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOT-LAR RO'YXATI

1. Ахметшина Ю.В. Развитие социально-личностной компетенции студентов в ВУЗе. Хабаровск: Хабаровская государственная академия экономики и права, 2012. 156 с.
2. Илюхина Л.В. Инновационный потенциал парадигмальной трансформации российской системы образования:

- тенденции изменений: дис. ... д-ра социол. наук. Ростов-на-Дону, 2005. 350 с.
3. Князева М.Д. Инновации в высшем образовании. М.: ИД «Академия естествознания», 2006. 160 с.
 4. Коржуев А.В., Попков В.А. Традиции и инновации в высшем профессиональном образовании. М.: МГУ, 2003. 300 с.
 5. Асмолов А.Г. Психология личности. М.: Смысл, 2010. 447 с.

O'QUV JARAYONINI DIFFERENTIALLASHTIRISH ORQALI QAMRAB OLISH

Buriboyev Aziz Abdumannonovich - Jizzax politexnika instituti boriboyev2020@gmail.com

Hozirgi vaqtda oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilari o'z talabalarining turli xil ta'lim ehtiyojlarini qondirish muammosiga duch kelmoqdalar. Talabalarining ilm olish darajalari bir-biriga o'xshamaydi va ularning qobiliyatlari ham turli xildir. Ushbu xilma-xillikni samarali hal qilish uchun talabalar tabaqalashtirilgan (differensialashgan) o'qitish usullaridan foydalanishi maqsadga muvofiqdir. Differentsial ta'lim - bu o'qitish strategiyalari va mazmunini individual holda talabalarining ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirilgan yondashuv bo'lib, barcha talabalar o'z bilimlari darajasida muvaffaqiyatga erishishlarini ta'minlaydi. Ushbu maqolada tabaqalashtirilgan o'qitish usullari tushunchasi, uning afzalliklari va uni samarali amalga oshirishning ba'zi strategiyalari o'rganilgan.

Differentsial ta'lim, ko'pincha tabaqalashtirilgan o'qitish usullari deb ataladi, bu alohida talabalarining o'ziga xos fazilatlarini va ehtiyojlarini tan oladigan pedagogik yondashuvdir. U talabalarining turlicha va turli sur'atlarda fanni o'rganish tamoyiliga asoslanadi. Talabalarining barchasiga bir xil yondashuvni qo'llash o'rniga, har bir talabalarni jalb qilish va qiyinchilik tug'dirishni maqsad qilib, ushbu

farqlarni hisobga olgan holda o'qitishni moslashtiradilar[1;34].

Ta'limni differentsiallashtirish kontseptsiyasini ishlab chiqishda biz ma'lum bir uslubiy apparatga tayanamiz, bu bizga kontseptsianing konturlarini belgilashga, uning tarkibiy elementlarini, tuzilishini, tarkibiy qismlarning mavjud o'zaro bog'liqligini aniqlashga imkon beradi.

Kontseptsianing nazariy qoidalari ikki guruhga bo'linadi[2;56].

Birinchi guruh - boshlang'ich nazariy pozitsiyalar - falsafiy, sotsiologik, psixologik, pedagogik g'oyalar. Bu bizning tadqiqotimizga asos bo'lgan g'oyalardir. Ushbu nazariy pozitsiyalar fanda ma'lum, biz ularni faqat muammo bo'yicha nazariy bilimlarning butun majmuasidan tanlaymiz. Ushbu qoidalar turli pozitsiyalardan differentsiallash hodisasini tahlil qilishga yordam beradi.

Ikkinchi guruh - tadqiqotda shakllantirilgan va kontseptsiya apparati bilan birgalikda kontseptsianing o'zagini tashkil etuvchi nazariy qoidalar. Ushbu nazariy qoidalarni biz o'quv jarayonini differentsiallashtirishning didaktik tamoyillari deb ataymiz.

Umumiy tamoyillar ta'lim jarayonini yaxlit holda differentsiatsiyalash nuqtai nazaridan tavsiflaydi. Ular xususiy tamoyillarni qurishda qo'llanma bo'lib xizmat qiladi, ularga singib ketadi va ularda aks etadi. Muayyan tamoyillar ta'lim mazmunini aniqlashdan tortib, natijalarni aniqlashgacha bo'lgan butun o'quv jarayonini qamrab oladi, lekin printsiplarning har bir guruhi o'quv jarayonining muayyan bo'g'ini bilan bog'liq.

Didaktikada ma'lumki, o'quv jarayoni mazmunan ham jarayon tomonlarini ham o'z ichiga oladi va o'qitishning metodlari, usullari, shakllari va texnologiyalarini amalga oshirish bilan cheklanmaydi. Ta'limning maqsadi, mazmuni, natijasi o'quv jarayonining kontseptsiyasiga haqiqiy protsessual komponentlar bilan bir qatorda kiradi, shuning uchun umumiy va xususiy tamoyillar ta'limning maqsadi va mazmunini farqlash, tabaqalashtirilgan ta'limning tashkiliy tomoni va differentsiatsiya samaradorligini baholash, ta'lim usullari va shakllarini tanlash nuqtai nazaridan belgilaydi[3;60].

Konsepsiyadagi alohida tamoyillar ta'lim mazmunini tanlashda didaktik asoslar shaklida ifodalanadi; differentsiatsiya sharoitida o'qitish usullari, shakllari, texnologiyalarini tanlashni belgilovchi omillar; maktabda tabaqalashtirilgan ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan talablar. Umumiy tamoyillar ta'limni differentsiallashtirishning qiymat jihatlari bilan birgalikda tabaqalashtirilgan o'qitishning maqsadlari va ko'rsatkichlarini aniqlash imkonini beradi.

Kontseptsianing asosiy mazmuni ikki darajada ochiladi[4;70]:

- I daraja –Differentsiatsiyaning umumiy tamoyillari
- II daraja –Differentsiyalashda ta'lim mazmunini aniqlash tamoyillari, usullarni tanlash tamoyillari va ta'lim

shakllari, differentsiatsiyaning tashkiliy tamoyillaridir.

Shuni ta'kidlash kerakki, ishlab chiqilgan printsiplar (ham umumiy, ham xususiy) ta'lim jarayonini differentsiallashtirish nuqtai nazaridan belgilaydigan tartibga soluvchidir, ammo ular zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda (moddiy, moddiy-texnikaviy ta'minot, kadrlar, uslubiy qiyinchiliklar tufayli) ta'lim muassasalarida to'liq amalga oshirilmasligi mumkin, ammo ular o'quv jarayonini rivojlantirish yo'nalishini belgilaydilar.

Bu tamoyillar differentsiatsiya sohasida mavjud faktik materiallarni nazariy tahlil qilish jarayonida shakllantirildi. Bu tamoyillar mantiqiy mulohazalar, mavhum xulosalar natijasi bo'lib, ta'lim jarayonining modelini differentsiatsiya sharoitida tahlil qiladi va tavsiflaydi. Differentsial ta'lim jarayonini modellashtirib, biz pedagogik voqelikning real sharoitlaridan mavhumlashtiramiz, jumladan, ma'lum maktab, aniq o'qituvchi, o'zlarining psixologik va pedagogik xususiyatlari bilan aniq talabalar. Bir qator hollarda biz differentsiatsiya hodisasini bir butun sifatida ko'rib chiqib, differentsiatsiyaning o'ziga xos shaklidan ham abstrakt qilamiz[4;70].

Keling, pedagogikada yangi nazariy bilimlarning mohiyati haqidagi savolni hisobga olgan holda, olimlar nazariy umumlashtirishning ikki turini ajratadilar: ilgari pedagogikada o'rganilmagan mutlaqo yangi ob'ektlar haqidagi bilimlar, taniqli pedagogik hodisaga yangi, mutlaqo kutilmagan yondashuvlar, shuningdek olingan bilimlar. umumlashtirish, mavhumlashtirish, rasmiylashtirish, pedagogik fan va amaliyot materiallarida mavjud bo'lgan narsalarni nazariy tushunish. Asosan tavsiflovchi, tizimlashtiruvchi, tushuntirish funktsiyalarini bajaradigan va kamroq darajada bashoratli, ilmiy bilimlar rivojlanishining yevolyutsion yo'lining bosqichi bo'lgan bunday bilimlar,

shunga qaramay, pedagogik tushunchalarda keskin inqilobiy sakrash uchun zarur bo'g'in, asos bo'lishi mumkin.

Ta'limga shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ta'limni insonparvarlashtirishning yeng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv o'qituvchi faoliyatini talabning shaxsiy xususiyatlarini ochib berish va rivojlantirish, talabning ta'limga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, o'zini o'zi anglashning mumkin bo'lgan usullari va ularni anglash uchun sharoit yaratishga yo'naltiradi[5;3].

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, ta'lim mazmunini tanlash va tabaqalashtirilgan ta'lim shakllari, usullari, texnologiyalarini tanlashni belgilaydigan differentsiatsiyaning alohida tamoyillarini ko'rib chiqishda biz didaktika laboratoriyasida ishlab chiqilgan ta'lim mazmuni kontseptsiasining nazariy qoidalariga tayanamiz ta'lim nazariyasi va pedagogika

institutlari va didaktikada ta'lim usullari va shakllarini tasniflash, shuningdek zamonaviy pedagogik texnologiyalar tushunchalari to'g'risida g'oyalar mavjud. Demak, tabaqalashtirilgan ta'lim tushunchasi mazmunida "ta'limni differentsiallashtirish", "differentsiallashtirilgan ta'lim", "ta'limni individuallashtirish", "ta'limning o'zgaruvchanligi", nazariy tushuntirishni talab qiluvchi empirik materialdir.

Nazariy tahlil jarayonida shakllantirilgan ikkinchi guruh tamoyillari o'quv jarayonini differentsiallashtirish konseptsiasining asosiy mazmunini tashkil yetadi. Bu tamoyillar guruhi differentsiatsiya sharoitida yaxlit o'quv jarayonini tavsiflovchi umumiy tamoyillarni ham, tabaqalashtirilgan ta'lim jarayonining ma'lum bir bo'g'ini bilan bog'liq shaxsiy tamoyillarni ham o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ковалева Т.М. Школа — лаборатория. — Москва — Воронеж: Институт практической психологии, НПО «МОДЭК», 1998. — 123 с.
2. Осмоловская И. М. Дидактические принципы дифференциации процесса обучения в общеобразовательной школе: Дис.Пед.Наук.- Москва - 2002—32 ст.
3. Шевякова К.В. Методика обучения физике в старших классах средней школы с учетом уровневой дифференциации: Автореф. ... дис. канд.пед. наук. - М., 1997. - 16 с.
4. Прокопишина Н.А. Технология сотрудничества как педагогическая стратегия активного. обучения / Метод. пособие. — Новочеркасск: Новочеркасский ГПИ, 2005. — 32 с
5. Бўрибоев А. А. Кимё фанидан мустақил ишларни ташкил қилишда кўп танловли тест топшириқларидан фойдаланиш //Science and Education. — 2022. — Т. 3. — №. 1. — С. 875-880.

DEVELOPMENTAL VECTOR OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION IN SECONDARY SCHOOL

Dauletova Dinara Baxtiyarovna - PhD student, English language and literature department, Karakalpak State University

The developmental vector of foreign language education in secondary school is

crucial for preparing students to thrive in a globalized world. Here's why, supported by references:

Cognitive Development: Learning a foreign language has been shown to enhance cognitive abilities such as problem-solving, critical thinking, and creativity [4]. Introducing foreign language education in secondary school provides students with the opportunity to develop these cognitive skills during a formative period of their academic growth.

Cultural Awareness: Foreign language education exposes students to different cultures, fostering empathy, tolerance, and appreciation for diversity [3]. By studying the language and customs of other countries, students gain a broader perspective of the world and develop intercultural competence, which is essential for navigating an increasingly interconnected global society.

Career Opportunities: Proficiency in a foreign language can significantly enhance students' career prospects in an increasingly competitive job market [2]. Employers value language skills as they open doors to international business opportunities, diplomatic roles, and careers in fields such as tourism, translation, and international relations. Introducing foreign language education in secondary school equips students with valuable linguistic competencies that can enhance their employability and professional success in the future.

Communication Skills: Learning a foreign language improves students' communication skills, including listening, speaking, reading, and writing [5]. These skills are essential for effective communication in both personal and professional contexts, enabling students to express themselves fluently and interact confidently with speakers of other languages.

Educational Enrichment: Foreign language education enhances students'

overall educational experience by exposing them to diverse perspectives and literary traditions [1]. Studying foreign languages broadens students' intellectual horizons, fosters a lifelong love of learning, and promotes intellectual curiosity about the world.

Promotion of Multilingualism: Encouraging foreign language education in secondary school contributes to the promotion of multilingualism, which is essential for maintaining linguistic diversity and preserving cultural heritage [6]. By supporting the acquisition of multiple languages at a young age, educational institutions play a vital role in nurturing linguistic diversity and promoting mutual understanding among speakers of different languages.

The need for the formation of flexible communication skills, including in the written and speech aspect, is determined by the social order of society. The changes taking place in society, in turn, affected the conditions for learning a foreign language. Thus, researchers identify two classes of factors influencing the learning of a foreign language, namely the formation of student motivation, which were analyzed in detail in the previous paragraph, and socially significant conditions for teaching a foreign language, which primarily include regulatory documents, including training programs, since it is in them that the goals and conditions of training are determined, and the requirements for the level of training of school graduates are prescribed, incl. in the written and speech aspect.

Based on the above, it is necessary to consider the state of the written and speech aspect in order to understand its influence on the results of teaching a foreign language in a secondary school, and it would be appropriate to use the European "analogue" of the "Common European Framework for Reference for Languages" [8]. This approach seems appropriate, since the CEFR is methodologically correlated with the

ideology of the formation of foreign language competencies at different levels of study in educational practice. We include the main features of CEFR [8]:

1. A focus on the gradual development of a linguistic personality, which at the initial stage should proceed with an emphasis on developing basic language skills and maintaining motivation for further language learning, while teaching foreign languages should contribute to the development of empathy in students for other, alien cultures.

2. The communicative orientation of training, according to which the student, upon completion of one or another stage of training, receives the necessary skills for intercultural communication.

Thus, it becomes clear that primary language education in the CEFR is considered as the first stage, during which students, first of all, must enter a new linguistic and cultural environment, while two concepts are highlighted - scenarios for the development of a linguistic personality:

1. Motivational, which assumes that learning a foreign language begins with the goal of a general understanding of the language system.

2. Pragmatic, which assumes that learning a foreign language begins with the development of basic oral communication skills and familiarization with key language material, with the aim of developing basic language skills, primarily phonetic and syntactic, in the process of oral interaction in a foreign language in the classroom [8]. The presence of a motivational strategy emphasizes the exceptional importance of the initial stage of learning, after which the student must be psychologically prepared to continue learning a foreign language. Comparisons between foreign language teaching in local regional settings and the CEFR are only possible through an understanding of the socio-cultural context and realities in which both standards are applied. CEFR is

a supranational document written with the aim of developing a specific methodological line of teaching a foreign language and subsequent assessment of the level of development of students' communicative competence, which in turn is an officially declared social order. It seems appropriate to carry out further comparisons on the basis of a national document, which, adopting the ideology of the CEFR, contains specific recommendations for organizing the process of language education in school. For this purpose, we analyzed the Program of General Basic Education in Finland - "Core Curriculum of Basic Education" - CCBE, implemented in general education institutions in Finland. [10].

As a result of the consideration of CEFR and CCBE, characteristic features of European language policy were identified that directly affect the process of foreign language teaching:

1. Introduction of the term "plurilingualism" into the methodology of teaching foreign languages in order to emphasize the importance of achieving a high level of tolerance towards non-native cultures.

2. Postponing the start of studies to the 3rd year of study, while educational institutions still have the opportunity to offer elective courses.

3. Creation of a universal table of levels of speech competence, which can be applied at any stage of student assessment.

4. Creation of a table of personal descriptors that enable students to check the level of their own language training at all stages of training.

5. Formulation of flexible organizational strategies for the development of a linguistic personality: the possibility of learning a second foreign language, granting the right to choose an appropriate strategy for introducing the personality into a new language environment at the initial stage of training

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

traditional training, "immersion" method, holistic approach.

6. Lack of clear requirements for the outcome of teaching speech skills - CEFR requirements are declared for 6th grade students.

7. Inclusion of the initial stage of training in the context of the continuous educational process of a linguistic personality.

In conclusion, the developmental vector of foreign language education in

secondary school plays a crucial role in fostering cognitive, linguistic, and socio-cultural development, preparing students to thrive in an increasingly interconnected and multicultural world. By equipping students with essential communication skills, cultural awareness, and a global perspective, foreign language education empowers them to become informed, empathetic, and engaged citizens of the world.

References:

1. Byram, M., & Risager, K. (Eds.). (1999). *Language Teachers, Politics and Cultures. Multilingual Matters.*
2. Grosjean, F. (2010). *Bilingual: Life and Reality.* Harvard University Press.
3. Kramsch, C. (1993). *Context and Culture in Language Teaching.* Oxford University Press.
4. Marian, V., & Shook, A. (2012). *The Cognitive Benefits of Being Bilingual.* Cerebrum: The Dana Forum on Brain Science, 13.
5. Nunan, D. (1997). Designing and adapting materials to encourage learner autonomy. In P. Benson & P. Voller (Eds.), *Autonomy and Independence in Language Learning* (pp. 192-203). Longman.
6. Skutnabb-Kangas, T. (2000). *Linguistic Genocide in Education--or Worldwide Diversity and Human Rights?.* Routledge.
7. Graham S. Perin D. *Writing next: Effective strategies to improve writing of adolescents in middle and high schools.* Alliance for Excellent Education. 2007.
8. <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages/level-descriptions>
9. Sarsenbaeva Z., Uteshova Z. Principles of Teaching Karakalpak Students English Speech Etiquette // *Humanising Language Teaching.* – 2022. – T. 24. – №. 4.
10. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/national_core_curriculum_for_basic_education_for_adults_2017.pdf

MATEMATIKA DARSLARIDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR-DAN FOYDALANISHNING O'RNI VA AHAMIYATI

M.Musurmonova - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi, mmusurmonova@gmail.com

Z.Omonboyeva - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim fakulteti" talabasi

An'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rnatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari

qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning

rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shuning uchun malakali boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy o'qitish metodlari, innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarining o'zni va ahamiyati benihoya kattadir.

Matematika darslarida ham yangi pedtexnologiyalardan foydalanish katta samara beradi va dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bunday darslar o'quvchilarda mantiqiy va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, ularda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi. O'quvchilarning yanada qiziqishini o'ttirish uchun o'qituvchi darsga kirishdan oldin mavzu doirasida puxta tayorlangan va albatta bir nechta metodlar bilan qurollangan bo'lishlari lozim, didaktik o'yinlardan foydalanishi mumkin, mashg'ulotni korgazmali va jonli tarzda tashkil etish mumkin. Yangi dars boshlanishida yoki o'tgan darsni mustahkamlash paytida didaktik o'yinlardan foydalanib o'quvchilarning darsga bolgan qiziqishlarini oshirish mumkin. Boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlarning, interfaol metodlarning ahamiyati beqiyosdir. O'yin boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'lum sifatlarni shakllantirish uchun o'qituvchilar, tarbiyachilar tomonidan qo'llaniladigan usuldir. O'yin vositasida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayoni qulaylashadi, turli xil predmetlar bilan munosabatda bo'lishga o'rganadi, shuningdek ularda muomala madaniyati shakllanadi. Albatta bunday o'yinlardan to'g'ri va unumli foydalanish kerak. Shundagina dars samaradorligiga erishiladi. Bunday darslarda ko'proq o'quvchilarni o'zlaridan foydalanish kerak, turli xil mantiqiy savollar berib, fikrlarni eshitib, mustaqil fikrlashlarni rivojlantirish kerak, o'quvchilar orasida baxs - munozarani tashkil qilish kerak.

Shunda o'quvchilar mavzuga doir muammoni izlashadi va o'rganishadi, yechim topishadi.

Boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarning aqliy va jismoniy faoliyatini tashkil qilishda didaktik o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarni xima-xil tarzlarda tashkil qilish mumkin. Qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar, rasmlar va tarqatmalar, turli geometrik shakllardan ham foydalanish mumkin. Didaktik o'yinlar maqsadiga ko'ra 4 omilni o'z ichiga oladi;

1. O'yinning vazifasi.
2. O'yinning harakati.
3. O'yinning qoidasi.
4. O'yinning yakuni.

Har bir didaktik o'yinni boshlashdan oldin o'quvchilarga o'yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekanini o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi. O'quvchilar uni tushunib, anglab, shu asosda harakat qiladilar.

Didaktik o'yinlardan namunalar

1. "Zukkolar" o'yini

O'yinning maqsadi; Ko'paytirish va bo'lishga doir amallar yechish malakalarini mustahkamlash.

O'yin jihozi: uchta bayroqcha.

O'yinning borishi; Qatorlararo o'tkaziladi. Qatorlar nomi doskaga yoziladi va o'quvchilar soni teng bo'linadi. O'qituvchi har bir qatorning oxirida o'tirgan o'quvchiga bayroqchani beradi. O'qituvchi son aytadi. Masalan; 1-qatorga 6 soni, 2-qatorga 4 soni, 3-qatorga 5 soni. Bayroqchani olgan o'quvchi $6 \times 1 = 6$ deb bayroqchani oldingi partadagi o'quvchiga uzatadi.

$6 + 6 = 12$; $12 \times 2 = 24$; $24 \div 3 = 8$; $8 \times 5 = 40$; $40 \div 4 = 10$.

O'quvchilar natija qaysi son bilan tugasa, shu son bilan boshlanadigan ifoda tuzishi kerak. Bayroqcha 1-partaga kelganda oxirgi o'quvchi 6 soni hosil

bo'ladigan ifoda bilan o'yinni yakunlashi kerak bo'ladi. Qaysi qatorning bayroqchasi birinchi partaga tez yetib kelsa, o'sha qator g'olib bo'ladi. G'olib qatorning nomi yozilgan joyda bayroqchalar birlashtirilib qo'yiladi.

2. "Sonli vagonchalar" o'yini

2 sonini 2, 3, 4, 5, 6 sonlariga ko'paytirishni mustahkamlash darslarida foydalanish mumkin.

O'yin maqsadi: O'quvchilarni hozir-javoblikka, mustaqil fikrlashga o'z-o'zini boshqarishga o'rgatish. Tarqatmalar stol ustiga yoyib qo'yiladi.

O'yin jihozi: 1-guruh: 2×3 ; 2×6 ; 7×2 ; 9×2 ; 5×2 ; 4×2 ; ...

2-guruh: 2×4 ; 2×9 ; 2×7 ; 8×2 ; 2×5 ; ...

O'yinning borishi: O'quvchilar 7 kishidan iborat 2 guruhga bo'linadilar. Guruh a'zolari stol ustiga qo'yilgan

tarqatmalarni tanlab, ifodaning qiymatiga ko'ra sonlar tartib bilan vagon bo'lib qo'l ushlashib turadilar. Poyezdni to'g'ri tuzgan guruh g'olib chiqadi.

Yangi pedtexnologiyalarning yana bir turi bu - interfaol metodlar. Interfaol metodlar talim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqat qilish, munozara, bahs olib borish konikmalari shakllanib, rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon iqbol" 2016 yil. 426 bet

2. M.Musurmonova. Matematika o'qitish metodikasi. Chirchiq: "Zebo prins", 2023-yil, 236 b.

3. Abdullayeva B.S. va boshqalar. Matematika III. 3-sinflar uchun ilg'or va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma. "O'zbekiston" milliy ensiklopediyasi davlat nashriyoti. T.: 2016. B 176.

4. N.Otajonova, M.Raupova. Matematika o'qitish metodikasi 2. (o'quv qo'llanma) "ZEBO PRINT", Toshkent, 2023. 119 b.

5. A.Xo'jayev, G.Tojiboyeva, E.Davletov, J.Mardonqulov / Boshlang'ichi sinflarda matematikani o'qitish metodikasi / Darslik. – Toshkent: Malik print co, 2021. – 220 bet.

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ

магистрант 2 курса УрГПИ - Мадаминов Жамшид

В современных условиях социально-экономических изменений в

нашем обществе повысился спрос на социально активную, творческую

личность, способную самостоятельно принимать решения и лично отвечать за их реализацию. Соответственно, объективно возрастает значение формирования профессиональной компетентности каждой личности. Высокий уровень профессиональной компетентности повышает конкурентоспособность будущего специалиста. В настоящее время утверждение о том, что педагогическая деятельность является по своей природе творческой, стало общепринятым. Развитие творческих возможностей человека создает реальные условия для обогащения интеллектуального, эмоционального, нравственного потенциала личности, стимулированию у нее стремления реализовать себя. В связи с этим меняется и цель профессиональной подготовки педагога. Процесс формирования профессиональной компетентности охватывает формирование профессиональных знаний, умений, навыков, общекультурное развитие педагога, формирование у него личностной позиции и профессионально значимых качеств личности. Профессиональная компетентность будущих педагогов дошкольного образования по-разному проявляется и реализуется в повседневной педагогической деятельности. Особое значение в развитии профессиональной компетентности педагога в современных условиях приобретает знание научных основ будущей профессиональной деятельности; ее практического освоения; овладение профессиональными умениями и навыками.

Профессия педагога дошкольного образования имеет специфичные особенности, обусловленные психофизиологическими характеристиками личности ребёнка дошкольного возраста. Многие учёные в своих исследованиях указывали на эти особенности и это позволяет утверждать, что в науке активно

ведутся исследования в данном направлении. С точки зрения содержательной составляющей, профессиональная компетентность специалиста — это сложное индивидуально-психологическое образование на основе интеграции опыта, теоретических знаний, практических умений, навыков, значимых личностных качеств, обуславливающих его готовность к выполнению профессиональной деятельности.

В связи с тем, что компетентность представляет собой сложное личностное образование, большинство ученых в этом педагогическом явлении выделяют отдельные группы, основанные либо на содержательных, либо на деятельностных, либо на личностных компонентах. Так, например структура профессиональной компетентности педагога представляется А.Н. Шевелевым, Е.Г. Ямциковой как композиция таких компонентов, как профессионально-деятельностный (социальный, контекстный, предметный, информативный компоненты), личностный (личностный, интегративный, рефлексивный, креативный и адаптивный компоненты) и коммуникативный (коммуникативный, социокультурный компонент) [1].

Выпускник педагогических специальностей должен иметь полностью сформированную профессиональную компетентность, под которой понимается готовность к решению профессиональных задач, реализуемая посредством профессиональной деятельности [2]. Таким образом, для повышения уровня профессиональной компетентности студентов вуза с первого года обучения необходимо знакомить с деятельностью, способствующей их профессиональному росту и совершенствованию. Практическая подготовка является важнейшим компонентом основной образовательной программы высшего

образования, обязательной частью учебных занятий и процесса обучения в целом. Она реализуется с целью расширения и закрепления теоретических знаний, а также приобретения практических навыков. Ещё одной традиционной формой развития профессиональной компетентности будущих педагогов дошкольного образования является педагогическая практика. Овладение практическими умениями у студентов педагогического направления особенно активно проходит в период педагогической практики. Педагогическая практика создает условия, адекватные условиям самостоятельной педагогической деятельности. Работа студентов в период педагогической практики характеризуется многообразием функций (образовательной, развивающей, воспитательной и др.) и отношений (с воспитанниками, родителями, воспитателями, студентами), так же как и работа педагога-профессионала. В то же время педагогическая практика - это форма профессионального обучения, которая основывается на фундаментальных, специальных и психолого-педагогических знаниях, обеспечивает практическое познание закономерностей и принципов профессиональной деятельности, позволяет овладеть способами организации этой деятельности, то есть

является «профессиональной пробой» на педагогическую профессию.

Исходя из вышесказанного можно сделать выводы, что педагогическая практика, и образование на первом и втором году обучения, при положительном исходе должна привести к формированию следующих профессиональных компетенций:

— возможность реализации программ приобретения и развития, связанных с универсальными воспитательными действиями, направленные на достижение мета-дисциплинарных образовательных результатов у учащихся;

— умение профессионально использовать и применять базовые теоретические и научные знания вместе с практическими навыками;

— способность реконструировать содержание образования в соответствии с предметными спецификациями основного и среднего образования, а также уровнем научного прогресса и возрастными требованиями учащихся;

— умение организовывать совместную и индивидуальную учебно-воспитательную деятельность учащихся, в том числе с особыми образовательными требованиями, с учетом требований РУЗб.

Список литературы:

1. Шевелев А.Н., Ямщикова Е.Г. Профессиональная компетентность современного педагога: - 2011 ГЧЦ(136).- С. 98-104.
2. Курлыгина О.Е. Профессиональная компетентность педагога: теоретический аспект Современные проблемы науки и образования. — 2014. — NQ5.-С.1-4.
3. Асадуллин Р.М. Проблемы формирования профессиональной компетентности будущего учителя в образовательной практике вуза Н Педагогический журнал Башкортостана. — 2005. — NQ1. с 15-23.
4. Дзюбенко И.А. Сущность понятий "Компетентность" и "Компетенция" Н АНИ: педагогика и психология. - 2013. - С.18-20.

INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVES ON COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION STUDENTS

**Sarsenbaev Dauran Jangabay uli - *Trainee-teacher, independent researcher*
Nukus Branch of the Uzbekistan State University of Physical Education and Sports
Independent researcher at Karakalpakstan branch of the Research Institute of Pedagogical Sciences of Uzbekistan named after Qori Niyoziy,**

Importance of Improving Physical Education Students' Communicative Competence as in the following: Improving communicative competence among physical education students fosters better interpersonal relationships. Effective communication skills enable students to express themselves clearly, listen actively, and collaborate effectively with peers and instructors during team sports, group exercises, and instructional sessions [5]. Strong communicative competence is essential for leadership roles in sports and physical education settings. Students who can articulate their ideas persuasively, provide clear instructions, and motivate others effectively are better equipped to assume leadership positions and inspire their teammates or classmates [3]. Communication skills are integral to academic achievement in physical education programs. Students must be able to communicate their understanding of concepts, express themselves clearly in written assignments, and engage in meaningful discussions about topics related to exercise science, biomechanics, and sports psychology [4]. Communicative competence empowers physical education students to advocate for health and wellness in their communities. By effectively communicating the benefits of regular exercise, proper nutrition, and injury prevention strategies, students can encourage others to adopt healthy lifestyle behaviors and become agents of positive change [2]. Strong communication skills are highly valued in the professional realm, including careers in physical education, coaching, sports management, and fitness

training. Improving communicative competence enhances students' employability and prospects for career advancement, as they can effectively communicate with colleagues, clients, and stakeholders [1].

Communicative competence refers to the ability to effectively and appropriately use language in various social contexts. In the context of physical education (PE) students, communicative competence is crucial for effective communication with peers, instructors, and other stakeholders in sports and fitness settings. Several studies highlight the importance of communicative competence in the field of physical education. Effective communication skills are essential for successful collaboration, teamwork, and leadership in sports and fitness activities. Additionally, strong communication skills enhance students' ability to articulate their ideas, provide feedback, and resolve conflicts in PE settings.

Various pedagogical approaches can be employed to enhance PE students' communicative competence. These include: Incorporating cooperative learning strategies that encourage peer interaction and communication; Implementing interactive teaching methods such as role-playing, group discussions, and problem-solving activities; Providing opportunities for reflective practice and self-assessment to promote metacognitive awareness of communication skills; Integrating technology-based tools and multimedia resources to support language development and communication in PE contexts. Drawing on insights from related fields such as language education,

psychology, and sports science can enrich our understanding of communicative competence in physical education. For example, research in sports psychology emphasizes the role of effective communication in enhancing athletes' performance and motivation, highlighting the relevance of psychological factors in PE students' communicative competence. Also, it is essential to develop valid and reliable assessment tools to measure PE students' communicative competence accurately [5]; [7]; [8]. This may include performance-based assessments, self-assessment surveys, and peer evaluations that capture various dimensions of communication skills, such as verbal expression, active listening, nonverbal communication, and interpersonal skills. Despite the growing recognition of the importance of communicative competence in physical education, several challenges remain, including limited instructional time, resource constraints, and the need for ongoing professional development for PE teachers. Future research should explore innovative strategies for addressing these challenges and fostering a communicative competence-oriented approach to physical education.

Improving physical education students' communicative competence is essential for their overall development and success in both academic and professional settings. Effective communication skills enable students to express their ideas, collaborate with others, and navigate social interactions effectively. In the context of physical education, communicative competence is particularly important for facilitating teamwork, providing clear instructions, and promoting a positive learning environment. Several strategies can be employed to enhance students' communicative competence in physical education. Physical education classes can incorporate various communication activities, such as group discussions, role-playing exercises, and peer feedback

sessions [6]; [9]; [11]. These activities provide opportunities for students to practice expressing themselves verbally, listening actively, and responding thoughtfully to others' ideas.

In addition to verbal communication skills, students should also be taught the importance of nonverbal communication, including body language, gestures, and facial expressions. Teachers can demonstrate how to effectively use nonverbal cues to convey messages and establish rapport with others. Encouraging collaborative learning activities, such as team sports, group projects, and cooperative games, fosters communication skills by requiring students to work together towards common goals. Regular feedback and reflection opportunities allow students to assess their communication strengths and areas for improvement. Teachers can provide constructive feedback on students' communication skills, highlighting specific strengths and offering suggestions for enhancement. Additionally, encouraging students to reflect on their communication experiences helps them become more self-aware and proactive in refining their communication skills.

Incorporating technology tools, such as video recordings, online forums, and communication apps, can enhance students' communicative competence by providing additional opportunities for practice and feedback. Technology-mediated communication allows students to engage in asynchronous discussions, collaborate virtually, and receive peer and instructor feedback in real-time. In diverse learning environments, it's important to promote cultural sensitivity and awareness of cultural differences in communication styles. Teachers can facilitate discussions about cultural norms, values, and communication preferences, encouraging students to respect and adapt to diverse communication practices. Teachers serve as role models for effective

communication in the physical education classroom. By demonstrating clear and respectful communication, active listening, and empathy towards students, teachers create a positive learning environment that encourages students to emulate these behaviors.

Improving physical education students' communicative competence is crucial for their personal and professional development in an increasingly interconnected world. Through the implementation of various strategies and approaches, educators can effectively enhance students' ability to communicate effectively, both verbally and

nonverbally, in diverse contexts related to physical education and beyond. By integrating communicative activities and exercises into the physical education curriculum, educators can provide students with ample opportunities to practice and refine their communication skills while engaging in physical activities. Incorporating group projects, discussions, and presentations allows students to collaborate, express their ideas, and receive feedback, fostering the development of interpersonal and teamwork skills essential for success in both academic and professional settings.

REFERENCES

1. Hargie, O. (2011). *Skilled interpersonal communication: Research, theory, and practice*. Routledge.
2. Lopez, D. (2019). The role of physical educators in promoting physical activity and preventing childhood obesity. *Strategies*, 32(2), 26-31.
3. McCroskey, J. C., & McCroskey, L. L. (2014). *An introduction to rhetorical communication*. Routledge.
4. Thompson, A., & McKenna, J. (2015). Pedagogical content knowledge and subject matter knowledge of practical physical education teachers. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 20(1), 56-71.
5. Wrench, J. S. (2013). *Introduction to human communication: Perception, meaning, and identity*. Kendall Hunt Publishing.
6. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1-47.
- Barker, D. M., & Quennerstedt, M. (2019). Researching Physical Education and Sports Pedagogy: Investigating Communicative and Social Practices. *Routledge*.
- Casey, A., & Goodyear, V. A. (2015). Can Cooperative Learning Achieve the Four Learning Outcomes of Physical Education? A Review of Literature. *Quest*, 67(1), 56-72.
- Kirk, D., & Macdonald, D. (Eds.). (2016). *Handbook of Physical Education*. Routledge.
- Light, R. L., & Kentel, J. A. (2019). Physical Education for Lifelong Fitness: The Physical Best Teacher's Guide. *Human Kinetics*.
- Mawer, M. (Ed.). (2019). *The Routledge Handbook of Language and Superdiversity: An Interdisciplinary Perspective*. Routledge.
- Quennerstedt, M., & Öhman, M. (2018). *The Palgrave Handbook of Philosophy and Literature*. Palgrave Macmillan.
7. Utebaev T., Sarsenbaeva Z. Sprachliche analyse von sprichworten. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. Vol.1 Issue 1.5 Pedagogical sciences. <http://berlinstudies.d>

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHDA PEDAGOGIK RISKLARNI BARTARAF QILISH MASALALARI

*Xalmuratova Shaxnoza Bekmurzaevna - Nukus davlat pedagogika institute,
sahnoza623@gmail.com*

Bugungi globallashuv davri, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shiddat bilan rivojlanishi vaqtida, yurtimizda ijtimoiy jamiyatni barpo etish sharoitida pedagog-o'qituvchilarning samarali faoliyat yuritishida qator muammolar, qiyinchiliklar va risklar yuzaga kelmoqda. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni nafaqat pedagogik faoliyatga tayyorlash, balki ushbu faoliyat jarayonida uchraydigan risklarning oldini olish va ularni bartaraf etishga ham tayyorlash talab etiladi.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni [1] va "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da oliy ta'limni modernizatsiya qilish va ta'lim sifatini yaxshilash, bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy va innovatsion faoliyatga tayyorlash, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish maqsadida oliy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash, va pedagoglarning ilmiy-innovatsion faoliyatini rivojlantirish bo'yicha ishlarni mazmunli va maqsadli tashkil etish yuzasidan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish; talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, o'quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o'quv jarayonini amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirish; zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ta'lim texnologiyalarining mustahkam integratsiyasini ta'minlash, bu borada pedagog kadrlarning kasbiy mahoratini

uzluksiz rivojlantirib borish uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish singari vazifalar belgilab qo'yilgan [2].

Bo'lajak o'qituvchilarning kelajakdagi innovatsion faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishiga erishishda ularning riskologik madaniyatini shakllantirish va innovatsion qarorlar qabul qilishga o'rgatib borish katta ahamiyat kasb etadi. Zero, innovatsiya jarayoni noaniq vaziyatlardan iborat bo'lib, bu jarayonda turli xil risklar yuzaga kelishi mumkin.

Innovatsion faoliyat ta'lim jarayonini o'rganish va taqqoslash orqali o'z tajribasini tushunishga asoslangan maqsadli pedagogik faoliyat bo'lib, u pedagogik faoliyatdagi yangilik, o'qitish va tarbiya mazmuni va texnologiyasini o'zgartirish, ularning samaradorligini oshirishni, innovatsiyalarni rejalashtirish va amalga oshirishni ko'zda tutadi [3].

Pedagoglarning innovatsion faoliyatining asosiy funksiyalari quyidagilardan iborat:

- pedagogik jarayon va uning tarkibiy qismlaridagi o'zgarishlar;
- maqsadlarning o'zgarishi;
- ta'lim mazmunidagi o'zgarishlar;
- yangi g'oyalarning paydo bo'lishi;
- yangi metod, usullar va o'qitish vositalarining yangilanishi [4].

Innovatsion faoliyat o'qituvchilarning ijodiy salohiyatini aks ettiruvchi ijtimoiy-pedagogik hodisa bo'lishi bilan bir qatorda, bugungi kunda ta'lim tizimini rivojlantirishning va ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarishning asosi sifatida ham tan olingan.

Kelajakdagi kasbiy innovatsion faoliyat sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning duch kelishi mumkin bo'lgan risklar

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

tizimini hisobga olgan holda, biz ularni innovatsion faoliyat sub'ekti sifatida qaraymiz. Istalgan natijaning samaradorligi unga erishishdagi mumkin bo'lgan riskdan oshib ketganda innovatsion faoliyat mazmunli bo'ladi. Belgilangan maqsadga erishilmagan innovatsion faoliyat asosida natija olish ehtimoli innovatsion risk yoki risk innovatsiyasi deb nomlanadi [3].

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanish ko'rsatgichi sifatida riskga tayyorgarligining maqbul darajasiga erishish uchun, ularni bakalavriat ta'lim bosqichidan boshlab o'z-o'zini o'zgartirishga va takomillashtirishga o'rgatib borish, dars jarayonlarida risklarni bartaraf qilish madaniyatini rivojlantiruvchi metodikalaridan foydalanish va amaliyot davrida uchraydigan risklarga qarshi tura olishga tayyorlab borishimiz kerak.

O'z-o'zini anglashning o'z-o'zini tushunish, o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-

o'zini hurmat qilish va shaxsiy manfaatdorlik kabi komponentlarini rivojlantirib borish pedagoglarning risk qilish darajasini oshirishga xizmat qiladi [5]. Innovatsion faoliyat jarayonida bo'lajak o'qituvchilarda uchraydigan shaxsiy, jismoniy, metodik, texnologik, iqtisodiy risklarni natijali bartaraf etishda ushbu komponentlarni shakllantirish va rivojlantirib borish katta ahamiyatga ega.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan zamonda innovatsiya va risk bo'lajak o'qituvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishining muhim sharti sifatida qaraladigan, bir-biri bilan chambarchas bog'liq toifalar bo'lib, ulardan butunlay qochishning iloji yo'q. Ammo, talabalarda riskologik madaniyatni va kompetentlikni rivojlantirish, risklarning oldini olishga va ularni bartaraf etishga tayyorlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (23.09.2020) // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.10.2019 y., 06/19/5847/3887-son.
3. Валина Ю.В. Психолого-педагогические риски инновационной деятельности педагога, nsportal.ru <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/raznoe/2019/11/27/psihologo-pedagogicheskie-riski-innovatsionnoy-deyatelnosti>
4. Дружинин, В. И. Координация инновационной деятельности в областном образовательном пространстве / В. И. Дружинин // Методист. - 2003. - № 6. - С. 9-14.
5. Ильин Е.П. Психология риска. - Санкт-Петербург: Изд-во Питер, 2012.

O'ZBEKISTON BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIGA ILG'OR XORIJIY TAJRIBANI INTEGRATSIYALASH: RIVOJLANISH YO'LLARI VA INNOVATION STRATEGIYALAR

Xodjaniyazova Ruxiya Allakuliyevna - UrDPI, BTM kafedrası wruxiya@gmail.com

Boshlang'ich ta'lim tizimiga ilg'or xorijiy tajribani integratsiyalash mamlakatlarning global raqobatbardoshligi

va ta'lim natijalarini oshirishga qaratilgan strategik ustuvor vazifa hisoblanadi. Jahon iqtisodiyoti yuqori darajadagi ijodkorlik,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tanqidiy fikrlash va raqamli savodxonlikni talab qilayotgan bir paytda, o'quvchilarni XXI muammolariga tayyorlaydigan ta'lim islohotlariga keskin ehtiyoj bor [1].

Ta'lim sohasidagi islohotlar O'zbekiston milliy taraqqiyot strategiyasining tamal toshi bo'lib, XXI asr muammolarini hal qilishga tayyor, bilimli va malakali avlodni tarbiyalashga intilishini aks ettiradi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlab o'tganidek "Mamlakatimiz kelajagi bugun biz yosh avlodga berilayotgan ta'lim va tarbiya sifatiga bevosita bog'liq" [2]. Bu qarash mamlakatda ilg'or xorijiy tajriba va metodikalarni integratsiyalashgan holda boshlang'ich ta'lim tizimini tubdan isloh qilish borasidagi sa'y-harakatlarning asosini tashkil etadi.

Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya kabi mamlakatlarning muvaffaqiyatlari tarixiga tayangan holda, O'zbekiston ularning ta'lim tizimining asosiy tarkibiy qismlarini tushunish va moslashtirishga e'tiborini qaratdi. Bu komponentlar o'qituvchilar malakasini oshirish, o'quv dasturlarini ishlab chiqish, o'quvchilarni baholash usullari va ta'limga texnologiya integratsiyasini o'z ichiga oladi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev "farzandlarimizning jahon andozalariga javob beradigan ta'lim-tarbiya olishini ta'minlash uchun milliy sharoitimizga moslashtirilgan yetakchi ta'lim tizimiga ega mamlakatlarning ilg'or tajribalarini o'zlashtirish"[3] g'oyasini ilgari surdi.

Adabiyotlarni ko'rib chiqishda o'quvchilarning yuqori yutuqlari va faolligini oshirishda muvaffaqiyat qozongan boshlang'ich ta'limning turli modellari o'rganildi. Misol uchun, Finlyandiya ta'lim tizimi boshlang'ich sinf o'quvchilariga yo'naltirilgan yondashuvi va minimal standartlashtirilgan testlari bilan mashhur bo'lib, bu ularning ijobiy emotsional holati va akademik yutuqlari bilan bog'liq [4;23]. Xuddi shunday, Singapurning o'qituvchilar

bilimining yuqoriligi va qat'iy o'quv dasturiga e'tibor qaratilishi uni doimiy ravishda xalqaro baholashda birinchi o'ringa qo'ydi [5;141]. Bu misollar, jumladan, O'zbekiston sharoitida potentsial moslashuvlarni ko'rib chiqish uchun asos yaratadi.

-O'quvchiga yo'naltirilgan ta'lim

Zamonaviy ta'lim innovatsiyasining o'ziga xos belgilaridan biri - o'qituvchiga yo'naltirilgan ta'limdan o'quvchiga yo'naltirilgan ta'limga o'tishdir. Ushbu yondashuv talabalarning ehtiyojlari, qiziqishlari va o'rganish uslublarini birinchi o'ringa qo'yadi, faol ishtirok etishni, hamkorlikni va muammolarni hal qilishni rag'batlantiradi. Misol uchun, Finlyandiya ta'lim tizimi o'quvchilarga yo'naltirilgan yondashuvi bilan mashhur bo'lib, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va o'rganish samarasiga urg'u beradi, bu esa o'quvchilarning yuqori qoniqishi va ilmiy yutuqlariga olib keladi.

O'zbekistonda qo'llanilishi: Ushbu usulni qabul qilish sinf dinamikasi va o'qituvchilar malakasini oshirishda sezilarli o'zgarishlarni talab qiladi. O'qituvchilar o'quvchilarning qiziqishi va mustaqilligini rivojlantiruvchi usullarni qo'llash orqali o'rganishga buyruq berishdan ko'ra ko'proq yordam berishga o'rgatishlari kerak. Bu usulga asoslangan o'rganishda o'quvchilar to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatma emas, balki rahbarlik bilan savollar va muammolarni o'rganadilar;

-Ta'limda texnologiyani integratsiyalash

Singapurda raqamli vositalarni sinflarga muvaffaqiyatli integratsiyalashgani misolida ta'limda texnologiyadan foydalanish yana bir innovatsion usulni taklif etadi. Texnologiya ta'limni shaxsiylashtirishi, keng manbalardan foydalanishni ta'minlashi va talabalarni raqamli kelajakka tayyorlashi mumkin.

O'zbekistonda qo'llanilishi: Boshlang'ich maktablarda texnologiyani joriy etishni o'qituvchilar va o'quvchilar uchun

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

raqamli savodxonlikdan boshlash mumkin, keyin esa shaxsiylashtirilgan ta'lim yo'llarini qo'llab-quvvatlaydigan ta'lim ilovalari va platformalaridan foydalanish mumkin. Hukumatning maktablarda AKT infratuzilmasini takomillashtirish bo'yicha majburiyatlari o'qituvchilarni texnologiyani o'qitish amaliyotiga samarali integratsiya qilish uchun tayyorlash bilan bir qatorda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

-Formativ baholash

O'qitish davri oxirida o'quvchilarning o'zlashtirishini baholovchi an'anaviy summativ baholashdan farqli o'laroq, formativ baholash o'quv jarayoni davomida uzluksiz fikr-mulohazalarni ta'minlaydi, bu esa o'qitish strategiyalariga tuzatishlar kiritish imkonini beradi. Yuqori samarali ta'lim tizimlarida keng qo'llaniladigan ushbu yondashuv o'sish tafakkurini va doimiy takomillashtirishni qo'llab-quvvatlaydi.

O'zbekistonda qo'llanilishi: Formativ baholashni joriy etish o'qituvchilar asosiy e'tiborini baholashdan o'rganish jarayoniga o'tkazishni nazarda tutadi. Bu o'quvchilarga o'z ta'lim yo'llarini va yaxshilashi kerak bo'lgan taraflarini tushunishga yordam berish uchun o'quvchilarning o'zaro va o'z-o'zini baholash tadbirlarini o'z ichiga olishi mumkin. Ko'p tilli ta'lim

Globalashuv jarayoni tobora kengayib borayotgani ortidan ko'p tilli ta'lim zamonaviy o'quv dasturining muhim tarkibiy qismi sifatida paydo bo'ladi. Kanada va Lyuksemburg kabi mamlakatlar til xilma-xilligini targ'ib qiluvchi hamda kognitiv va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni oshiruvchi ikki tilli va uch tilli ta'lim modellarini muvaffaqiyatli amalga oshirdi.

O'zbekistonda qo'llanilishi: Immersiv va interfaol o'qitish usullari bilan qo'llab-

quvvatlanadigan chet tilini o'qitishni erta yoshdan boshlash tilni bilish va madaniyatlararo kompetensiyalarni sezilarli darajada yaxshilashi mumkin.

-Inklyuziv ta'lim

Jismoniy, intellektual, ijtimoiy, hissiy, lingvistik va boshqa sharoitlaridan qat'i nazar, barcha o'quvchilarni qamrab olishga qaratilgan inklyuziv ta'lim ilg'or ta'lim tizimlarining asosiy xususiyati hisoblanadi. Bu shaxsiylashtirilgan ta'lim strategiyalarini, qo'llab-quvvatlovchi siyosatlarni o'z ichiga oladi.

O'zbekistonda qo'llanilishi: Inklyuziv ta'limni rivojlantirish barcha bolalar, shu jumladan alohida ehtiyojli bolalar ham yuqori sifatli ta'lim olishini ta'minlash uchun keng qamrovli siyosat islohotlari, o'qituvchilar malakasini oshirish va o'quv dasturlariga tuzatishlar kiritishni talab qiladi. Bu o'qituvchilar uchun inklyuziv pedagogika bo'yicha maxsus treningni, mavjud o'quv materiallarini ishlab chiqishni o'z ichiga olishi mumkin.

O'zbekistonning boshlang'ich ta'lim maktablarida xorijiy innovatsion o'qitish usullarini qo'llash yanada dinamik, inklyuziv va samarali ta'lim tizimi sari yo'l ochadi. Ushbu amaliyotlarni diqqat bilan tanlab, mahalliy sharoitga moslashtirib, O'zbekiston nafaqat akademik natijalarni yaxshilaydigan, balki o'quvchilarni XXI asrda uzluksiz ta'lim olishi va muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur bo'lgan ko'nikma va tafakkur bilan qurollantiradigan muhitni yaratishi mumkin. O'qituvchilar malakasini oshirish, o'quv dasturlarini ishlab chiqishga doimiy sarmoya kiritish, ushbu innovatsion usullar bilan uyg'unlashgan holda, ushbu maqsadlarga erishish uchun kalit bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev, Sh. (2019). Ta'lim tizimini isloh qilish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishdagi nutqi.

2. Mirziyoyev, Sh. (2020). "O'zbekiston Respublikasida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmon.
3. Sahlberg, P. (2011). Fin saboqlari: Finlyandiyadagi ta'limdagi o'zgarishlardan dunyo ni-mani o'rganishi mumkin? O'qituvchilar kolleji matbuoti, 23-b.
4. Tan, C. (2017). "Singapurdan o'rganish: Paradokslar kuchi". Journal of Education Policy, 32(2), 141-158 b.
5. YUNESKO. (2020). Kelajagimizni birgalikda qayta ko'rib chiqish: ta'lim uchun yangi ijtimoiy shartnoma. YUNESKO nashriyoti.

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Д.Х.ЯКУБОВА

преподаватель УрГПИ кафедры "Методика дошкольного образования"

"Для социально – экономического, научно – технического и культурного развития Республики Узбекистан, нынешний высшее образование предполагает подготовку компетентных педагогов, готовых к успешной профессиональной и личностной самореализации. Нововведения, требования к образовательному процессу, а также новая система оценивания результатов обучения требует от учителей начальных классов постоянного пополнения знаний, посредством исследования различных ресурсов в области своей профессиональной деятельности. Для этого необходимо сформировать исследовательские компетенции у будущих учителей начальных классов уже в процессе освоения высшего образования.

Исследовательская компетенция - это индивидуальные особенности личности, являющиеся субъективными

условиями успешного осуществления исследовательской деятельности. Качества и уровень их развития у человека определяют его успешность во взаимодействии с окружающим миром.

Компетенция (лат. *competentia* «согласие; соразмерность» от *competere* «соответствовать, подходить») — круг вопросов, в которых кто-нибудь хорошо осведомлён[1].

Проанализировав научную литературу и определив сущностную характеристику понятия исследовательская компетенция, под которой мы понимаем личностное умение, формирующееся в процессе исследовательской деятельности, направленное на самостоятельное познание неизвестного, решение проблемы и готовность использовать усвоенные знания, учебные умения и навыки, а также способы деятельности в жизни для решения практических и

теоретических задач. Формирование исследовательской компетенции у будущих учителей начальных классов следует считать инновационной в условиях модернизации образовательного процесса.

Готовность к исследовательской деятельности позволит в дальнейшей профессионально-педагогической работе на научном уровне решать профессионально-образовательные задачи.

В.А. Сухомлинский первым установил значимость проблемы исследовательского права учителя в образовании: «Настоящий творческий труд в школе – это, прежде всего, живая, пытливая мысль, исследование», он считал, что высший этап педагогического творчества – сочетание практики с элементами научного исследования: «повседневный труд как бы озаряется светом теории, обогащается теоретическим мышлением, и именно благодаря этому практика становится неисчерпаемым источником мысли, всё новых и новых открытий»[2].

Большое влияние на совершенствовании научно-исследовательской работы в области педагогики оказали работы Ю.К. Бабанского, в книге «Проблемы повышения эффективности педагогических исследований» дается описание основных элементов педагогического исследования, способов его методологического обоснования, анализируется работа по выбору методов исследования, уделяется специальное внимание

проблемам внедрения научных исследований в практику[3].

Анализ психолого-педагогической литературы (В.С. Лазарев и Н.Н. Ставринова), Е.В. Набиева, З.Н. Борисова И.А. Коваленко позволил отметить что в структуре исследовательской компетентности педагога, действительно, в зависимости от выбранного научного подхода в исследовании, наиболее часто выделяются следующие составляющие: когнитивный компонент; мотивационный компонент; коммуникативный компонент; операциональный компонент.

Исследовательская компетенция является составляющей в подготовке профессионала, другими словами является ключевой при формировании профессиональной компетентности.

Успешность формирования исследовательской компетентности будущих учителей начальных классов непосредственно зависит от сформированности не только знаний, но и убеждений – это «генеральные понятия», на которых основываются определённые направления человеческой деятельности[4].

Таким образом, исследовательская компетентность – это интегральное качество личности будущего учителя начальных классов, позволяющее целостно реализовать систему мотивационного-ценностного отношения к построению и организации педагогического процесса начальной школы как объекта его профессиональной деятельности методами научного познания[5].

Список литературы

1. <https://ru.wikipedia.org/>
2. Хан Н.Н. Трансформация идей В.А. Сухомлинского об умственном воспитании в сфере высшей педагогической школы. Педагогическая наука С.97-100.
3. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: Дидактический аспект. – М.: Педагогика, 1982. – 191с.

4. Орлова А.А. Формирование методологической культуры будущего педагога // Педагогическая наука и её методология в контексте современности. Матер. конф. М.: РАО, Ин-т теория образования и педагогики, 2001- с. 337-344
5. Сыздыкбаева А.Д., Хан Н.Н. Исследовательская компетентность будущих учителей начальных классов // Научный журнал «Вестник» ЕНУ имени Л.Н.Гумилева.-№3(106). -2015.-С.335-340

TALABALARNI MUSTAQIL TA'LIMINI AMALGA OSHIRISHDA ELEKTRON-O'QUV MAJMUALARDAN FOYDALANISH

Umidjon Yusupov- Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Urganch filiali 4-bosqich talabasi

Bonura Nurmetova – Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Urganch filiali Axborot texnologiyalari kafedrası, katta o'qituvchi

Shohida Yusupova, Al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Urganch filiali Axborot texnologiyalari kafedrası, katta o'qituvchi

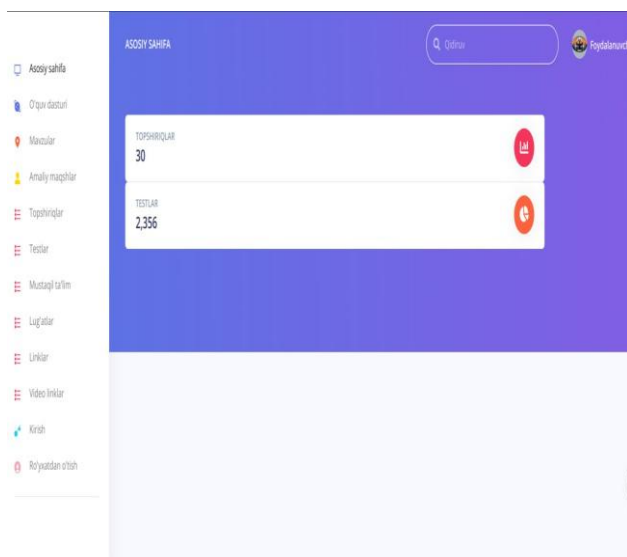
Hozirgi kunda yurtimizda Axborot texnologiyalari sohasidagi kadrlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish "Raqamli O'zbekiston-2030" [1] strategiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish, raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va aholining kundalik hayotiga keng joriy etishni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Elektron-o'quv majmualar, ya'ni elektron darsliklar, onlayn ma'lumotlar va interaktiv darsliklar kabi vositalar orqali mustaqil o'qitishning o'rtacha usullari bo'lib, talabalarga ta'lim berishda hozirgi vaqtda eng yaxshi yechimlaridan biridir. Avtomatlashtirish o'quv jarayonida ma'lumotlar, sinovlar, ma'lumotlarni qayta ishlash kabi jarayonlarni avtomatik qilishni anglatadi. Elektron o'quv majmualar talabalarga ta'limni individuallashtirish imkoniyatlarini taqdim etishda muhim ahamiyatga ega. Bunda avtomatlashtirish talabalarning natijalarini analiz qilish, ularning faolliklariga baho berish va mustaqil o'rganish darajasini aniqlashga yordam beradi. Bu ta'limni

bireysallashtirish va talabalar uchun eng maqsadli o'qitish yo'nalishlarini aniqlashda qo'l keladi. Elektron-o'quv majmualar orqali o'qitish va avtomatlashtirishning eng muhim konseptlari, talabalarga eng yaxshi ta'limni taqdim etish va ularning mustaqil o'rganishini rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Asosiy qism. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida o'tilayotgan fanlarni qiyinlik darajasini e'tiborga olsak, talabalar qo'shimcha mustaqil ta'lim olgan holatda, ushbu fanlarni to'liq o'zlashtirish muhimligi dolzarb bo'lib qolmoqda. Talabalar ma'lum bir sabablarga ko'ra darslarga qatnasha olmaslik holatlari ham kuzatiladi va natijasida esa talaba ushbu fanni to'liq o'zlashtira olmaslik holatiga duch keladi. Shu sababli talabalarning mustaqil ta'lim olishni va o'tilgan darslar mustahkamlashda elektron-o'quv majmuadan foydalanish ma'qul. Bu borada sharq mamlakatlari olimlari xususan, Erika Mirella Gutierrez Sulca [2] va boshqa yosh dasturchi olimlar

birgalikda elektron-o'quv majmua orqali yoshlarni mustaqil qo'shimcha o'qitish yuqori darajada samara berganligini ta'kidlashadilar. Agarda elektron-o'quv majmua orqali talabalarni qo'chimcha mustaqil o'qitish tashkil qilinsa, ayni bir fanning ma'ruzalari bilan tanishib chiqish, video darsliklarini ko'rish, shu mavzu yuzasidan topshiriq va amaliy mashg'ulotlarini bajari-shi hamda umumiy mavzu yuzasidan test ishlash orqali bilimini mustahkamlashi mumkin bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu usul orqali o'qituvchi ham talabalarning fanni mustaqil o'zlashtirishi qay darajada ekanligini bilib turadi. Agarda biror bir mavzu yuzasidan talabada muammo tug'lsa, har bir topshiriqning izoh qismida savol qoldirib unga biriktirilgan o'qituvchi tomonidan javob olishlari mumkin bo'ladi.

Elektron-o'quv majmuani veb-sayt ko'rinishida yaratiladigan bo'lsa uning asosiy interfeysi quyidagicha ko'rinishda bo'lishi mumkin:

1-rasm. Veb-sayt orqali mustaqil o'qitishda asosiy interfeysning ko'rinishi

Veb-sayt o'qituvchining ham ishini avtomatlashtirgan holda talabalarni nazorat qilib borishida o'qituvchiga bir qancha yengilliklar yaratadi. Ya'ni, unda topshiriqlar va amaliy mashg'ulotlar bilan talabani yondoshuvini nazorat qilish, umumiy test natijalarini ko'rib turish hamda faollik vaqtlarini ham ko'rib turish imkoniyatiga ega bo'ladi. Talaba esa veb-saytda ma'ruzalarni o'zlashtirgan holatda mavzularga mos topshiriq va amaliy ishlarni bajarish, video darslarni ko'rish, fan yuzasidan kerakli lug'atdan foydalanish va so'ngida umumiy testlarni yechib o'z bilimini tekshirish imkoniga ega bo'ladi. Bu qo'chimda mustaqil o'qitish metodi o'qituvchi uchun talabani nazorat qilish koeffitsientini oshirib berishda xizmat qiladi. Talaba uchun esa mustaqil ravishda fanni o'zlashtirish va yaxshiroq o'rganishda yordam beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, elektron-o'quv majmua yaratish orqali o'qitish talabalarning ayni bir fandan mustaqil o'zlashtirishida katta yordam beradi. Bu yechim orqali nafaqat talabalarning mustaqil ta'limni qolaversa, pedagoglarning malaka oshirish jarayonida ham qo'llash katta ijobiy ta'sir beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://lex.uz/docs/-6600413-> "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida O'zbekiston respublikasi prezidentining farmoni, 05.10.2020 yildagi pf-6079-son.
2. https://www.researchgate.net/publication/375106217_Technologies_for_automation_of_online_learning_and_teaching_adaptation_of_content_and_personalization_of_the_learning_process.

3. Хвесеня, Н. П. Методика преподавания экономических дисциплин: учебно-методический комплекс / Н. П. Хвесеня, М. В. Сакович. – Минск: БГУ, 2006. – 116 с.
4. Аванесов, В. С. Форма тестовых заданий: учебное пособие для учителей школ, лицеев, преподавателей вузов и колледжей. 2-е изд., перераб. и расширенное / В.С. Аванесов. М., 2005.
5. Граф, В. Основы самоорганизации учебной деятельности и самостоятельная работа студентов / В. Граф, И. Ильясов, В. Ляудис. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981
6. Андреев А.А. Педагогика высшей школы. – М.: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. - 264с.

YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA XORAZM VOHASI ZIYORATGOHLARI NOMLARINING AHAMIYATI

**Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi - Rajabova Nilufar
Egamberganovna**

Bugungi globalashuv va keskin raqobat davrida, dunyoning turli burchaklarida, jumladan, mintaqamizda yuz berayotgan qurolli mojarolar va qarama-qarshiliklar, yangi tahdid va xatarlar oldimizga kechiktirib bo'lmaydigan dolzarb vazifalarni qo'yimoqda. Vatanimiz mustaqilligining ma'naviy asoslarini mustahkamlash, milliy qadriyatlarimiz, an'ana va urf-odatlarimizni asrab-avaylash, insonlar, ayniqsa, yosh avlod qalbi va ongiga xalqiga, ona yurtiga muhabbat, istiqloлга sadoqat tuyg'ularini chuqur singdirish masalasi bugungi kunda tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Biz yoshlarga doir davlat siyosatini hech og'ishmasdan, qat'iyat bilan davom ettiramiz. Nafaqat davom ettiramiz, balki bu siyosatni eng ustuvor vazifamiz sifatida bugun zamon talab qilayotgan yuksak darajaga ko'taramiz. Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz"[1] deb ta'kidlaganlar.

Milliy ma'naviyatimizni azal-azaldan e'zozlab kelinayotgan muqaddas ziyoratgohlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Chunki, ziyoratgohlar kishilar ongida ezgulik manbai, har bir insonni mehr-muruvvatga chorlovchi, tug'ilib o'sgan joyiga, vataniga mehr va iftixor tuyg'ularini uyg'otuvchi muqaddas joy vazifasini ham o'tab kelgan. O'z navbatida esa har bir oiladagi farzandlar yoshligidan ziyoratgohlarga ijobiy munosabatda bo'lish ruhida tarbiyalangan[2]. Zero, muqaddas joylarni ziyorat qilish odamlarni harom-harish yo'llardan uzoq yurishga, insofli, diyonatli bo'lishga, o'zidan faqat yaxshilik qoldirish singari xayrli ishlarga undab kelgan. Ularda tarbiya, axloq, odob, o'zaro dustona munosabatlar, qarindoshlik, ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarning yanada qalinlashuviga zamin yaratgan. Shu sababli xalqimiz milliy qadriyatlarida ziyoratga borish oilaviy an'ana tarzida saqlanib qolgan[7]. Kelajak avlodimizga shu muqaddas zamin tarixi, uning azizligiga sabab bo'lgan buyuk zotlar haqida ma'lumot yetkazish sodiq va fidoiy insonlarni tarbiyalashning muhim omilidir. Vatanparvalik, mardlik ruhida tarbiyalashda qadamjo va ziyoratgohlarning roli muhim

ahamiyat kasb etgan. Binobarin, tarixini, avlodu ajdodini, naslu nasabini anglash inson ichki dunyosini boyitadi. Vatan va millat sha'niga dog' tushuruvchi yaramas illatlarga moyillashuvning oldini oladi.

Vatanni dushmanlardan himoya qilish uchun jonini bergan yoshlarda vatanga sadoqat va mardlik tuyg'ularini yorqin timsoli bo'lgan Shayx Najmiddin Kubroning maqbarasi Turkmaniston respublikasidagi Ko'hna Urganch shahrida joylashgan. Bu zotning muborak nomi asrlar osha buyuk ibrat namunasi bo'lib qoladi. Bunga Shayxning "Ona Vatan yo'lida, Vatanni himoya qilayotib shahodat jomini no'sh aylash – Alloh visoliga yetishmoq bilan barobardir" degan purma'no so'zlari yaqqol dalildir[4].

Kishilarni vatanparvalik, mardlik ruhida tarbiyalashda muqaddas ziyoratgohlarning roli muhim ahamiyat kasb etgan. Mamlakatga dushman hujumlari sodir bo'lgan mahalda aholini Vatan himoyasiga chorlash maqsadida muqaddas mozorlarning aholi orasidagi mavqeidan foydalanilgan[6]. Jumladan Yusuf Hamadoniy (Shovot tumaani), Pahlavon Mahmud (Xiva tumani), Ismomut ota (Hozirgi Turkmaniston Respublikasi Taxta tumanida joylashgan), Sulton Uvays (Ellikqa'la) ziyoratgohlari shular jumlasidandir. Chor Rossiyasining istilochilik yurishlari vaqtida, bolsheviklarning davlat tepasiga kelgan vaqtda mahalliy ruhoniylar va eshonlar Taxtada joylashgan Ismamut ota ziyoratgohi istiqloqlilik harakati namoyondalari yashiringan joy bo'lgan va ular halqni bolsheviklarga qarshi "muqaddas urushga" chorlagani to'g'risida[5] ma'lumotlar mavjud. Xatto istiqloqlilik harakatining namoyondalaridan biri bo'lgan Junaidxon bu

ziyoratgohni o'z rezidensiyasiga aylantirgan to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan[5,74].

Yoshlardagi sahovat mehr tuyg'usini uyg'otishda qadamjo va ziyoratgohlarning roli juda muhimdir. Chunonchi, ziyoratchilar avliyolar mozorlarini ziyorat qilar ekanlar avliyolardagi sahovat, mehr muruvavat singari ezgu tuyg'ularni o'zlarida ham mujasam bo'lishiga intilganlar. Masalan Xiva xonlari jangu-jadallardan oldin muqaddas joylarni ziyorat qilganlar, ulardan madad so'raganlar va hayru-ehson qilganlar. Jumladan xonlardan Muxammad Raximxon I va Sayid Muxammadxonlar turkman qabilalari bilan bo'lgan kelishmovchiliklarni xal qilish jarayonida Ismomut ota ziyoratgohini ziyorat qilganlar[5,74].

Qo'ng'irotlar sulolasidan bo'lgan Xiva xonlari ma'rifatparvar shoir Pahlavon Mahmudga nisbatan hurmat va ehtiromini bajo keltirib, uni o'zlarining piri, madadkori, deb e'tiqod qildilar. Maqbara XIX asr davomida va XX asr boshida Xiva xonlari Qo'ng'irot sulolasining go'rxonasi deb ham e'zozlandi[3]. Maqbara atrofida Xiva xonlaridan Abulg'ozixon, Anushaxon, Shoxniyozxon, Temurg'ozixon, Muxammad Raximxon I va boshqalar ham o'z vasiyatlariga ko'ra dafn qilinganlar.

Hulosa qilib aytganda, yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muqaddas maskanlar, tarixiy obidalarga tashrif uyushtirish yosh avlodda o'z avlod ajdodlariga hurmat, o'zligini anglash, nasl-nasabi bilish bilan bir qatorda o'ziga nisbatan ishonch, milliy g'urur, tug'ilib o'sgan joyiga hurmat, vataniga muhabbat tuyg'ularini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.- T.,O'zbekiston:NMIU, 2016. 14-bet.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 7 fevraldagi PQ-3514-sonli "Ichki turizmni jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risi"gi qarori
3. Гулямов Я.Г. Памятники города Хивы. Труды Узбекистанского филиала АН СССР. — Тошкент.: "Фан", 1941. С.24.
4. Zamira Isoqova. Shayx Najmiddin Kubro. Toshkent.,2011.B.41
5. Снесарев Г.П. Хорезмские легенды как источник по истории религиозных култов Средней Азии. Москва., 1983. С.74.
6. Ф.Б.Хайитова Зиёрат ва зиёратгоҳларнинг ўзбек халқининг этномаданий ҳаётида тутган ўрни. Международный научный журнал № 5 (100), част 1 «Новости образования: исследование в ХХИ веке» декабр, 2022 г
7. Sh.Jumaeva. Ёшларни vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muqaddas qadamjo va ziëratgohlarning ahamiyati. "Globallashuv sharoitida vatanparvarlik tarbiyasining ma'naviy-ma'rifiy texnologiyalari" respublika ilmiy-amaliy konferençiyasi materiallar to'plami 2019 yil, yanvar. 253-bet.

SOCIAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE INTERNATIONALIZATION OF EDUCATION: TO THE DEFINITION OF THE CONCEPT

Atamuratova Maftuna Muzafarovna, teacher of the Department of Pedagogy, Faculty of Pedagogy, Urganch State Pedagogical Institute

Annotation: The concept of "social and pedagogical conditions for the internationalization of education" is defined from the position of system analysis. The relevance of considering this concept in the context of the internationalization of higher professional education is associated with the process of globalization. Social and pedagogical conditions are understood as a set of pedagogical norms for the socio-cultural adaptation of the system of higher professional education to the process of internationalization. Internationalization of education is understood as an integrative process of introducing international educational standards into the activities of universities (development of joint educational programs), a competency-based approach (training personnel at the international level, accompanied by changes in the set of competencies), an axiological approach (development of a culture of education based on values), strategic approach (development of internationalization not only in

the academic sphere, but also in the field of education management, in the introduction of international standards for measuring the quality of educational services). The author defines the social and pedagogical conditions that should be the basis for the internationalization of education: reliance on traditions, increasing the level of academic mobility of students and teachers, etc.

Key words: pedagogical conditions; internationalization of education

In psychological and pedagogical literature, conditions are understood as those relations of an object to surrounding phenomena, without which it cannot arise and exist. Here, external conditions, influencing the process of formation of personal quality, are refracted through the internal content, where the final result of the influence is determined not by individual reasons, but by their totality and is in close connection with all external and internal conditions, which, in turn, are the result of previous interactions.

V. I. Andreev, V. V. Kraevsky understand conditions as a set of factors, circumstances, external and internal requirements and parameters [Andreev, 1998; Kraevsky, 1992].

The main components of pedagogical conditions are:

- attitude towards the student as a subject of life, capable of cultural self-development and self-change;

- attitude to education as a cultural process, the driving forces of which are dialogue and cooperation of its participants in achieving the goals of their cultural self-development;

- attitude towards an educational institution as an integral cultural and educational space where cultural patterns of life of its subjects live and are recreated, cultural events take place, and the education of a person of culture is carried out.

According to N. M. Borytko's definition, "a pedagogical condition is an external circumstance, a factor that has a significant impact on the course of the pedagogical process, to one degree or another consciously constructed by the teacher, intentionally presupposing, but not guaranteeing a certain result of the process" [Borytko, 2000, p. 116].

The totality of socio-pedagogical conditions for the development of education defines it as a system consisting of interconnected components - goals, objectives, principles, stages, content, means, forms, methods and subjects of educational activity. This creates the prerequisites for connecting educational institutions with the social environment, streamlines the activities of all components in the organizational aspect, makes it possible to increase the scientific validity of the functioning of the system: the optimal balance of content, forms and methods of teaching, theoretical justification and practical implementation, taking into account individual needs of education

subjects. The organic combination of these components constitutes the essential characteristic of the education system.

Clarifying the concept of socio-pedagogical conditions in the context of the internationalization of education, one should point out its additional features associated with the process of globalization, and present it as a system of pedagogical norms of socio-cultural adaptation of the education system to the process of internationalization, determined by the combination of factors of globalization and internationalization of the economy and culture, social orientation of the market, competitiveness as the desire for equality in opportunity, information development of society [Pleshakova et al., 2013].

Internationalization of education is understood as an integrative process of introducing international educational standards into the activities of universities, carried out on the basis of an activity approach (development of joint educational exchange programs in order to improve the quality of teaching and research), competency-based approach (training international level, accompanied by changes in the set of competencies), an axiological approach (development of a culture of education based on values, traditions and innovations, creation of an adaptive climate conducive to the development of mobility), strategic approach (development of internationalization not only in the academic sphere, but also in the field of education management, in the implementation of international standards for measuring the quality of educational services).

An analysis of the process of internationalization of education shows that too little attention is paid to the norms, values and ethics of the process. The approach that takes place is most often pragmatically oriented towards achieving goals without discussing potential risks and ethical

consequences. It is also not sufficiently taken into account that internationalization is not only associated with relations between peoples, but to a greater extent with communication between cultures and ethical values as a product of these cultures. In this regard, it can be argued that the effectiveness of internationalization is determined by socio-pedagogical conditions and the totality of factors of their manifestation in the educational space. The internationalization of higher professional education should combine the cultural, historical and social traditions of Uzbek education, based on the idea of spirituality, and the pragmatic

orientations of modern world (and European) education, and the readiness of the European and Uzbek sides to interact, and carefully worked out conditions for the adaptation of foreign students. These provisions are important to take into account when introducing educational programs of the European Union (EU) into education.

We believe that it is precisely these social and pedagogical conditions that should form the basis for the internationalization of Uzbek education. Of course, they can and should be supplemented, changed and optimized depending on the adjustment of the goals and objectives of internationalization.

Literature

1. Borytko N. M. Space of education: way of being: monograph / N. M. Borytko; Ministry of Education Ros. Federation, Volgogr. state ped. univ. – Volgograd: Peremena, 2000. – 224 p.
2. Kraevsky V.V. Advanced training of teaching staff / V.V. Kraevsky // Pedagogy. – 1992. – No. 7–8. – pp. 55–58.
3. Novikov A. M. How to work on a dissertation: a guide for a novice teacher-researcher / A. M. Novikov. – 2nd ed., revised. and additional – Moscow: Publishing house IPK and PRNO MO, 1996. – 109 p.
4. Pleshakova A. Yu. The influence of conditions for stimulating academic personnel on the formation of the international attractiveness of universities / A. Yu. Pleshakova, V. A. Chupina // Education and Science. – 2013. – No. 2 (101). – P. 37–51.
5. Philosophical Dictionary / ed. I. T. Frolova. – 6th ed., revised. and additional - Moscow: Politizdat, 1991. – 559 p.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Sattarov Azamat Raelovich - O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, sattarov79@gmail.com

Sulaymonov Rasul Umarali o'g'li - O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali, ATT yo'nalishi 3-kurs talabasi

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish jarayonida mobil qurilmalardan foydalanish ta'lim oluvchilarning turli xil ko'rinishdagi axborotlar bilan ishlashi uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Smartfonda geolokasiya, turli sensorlar, akselerometr, kompas, foto va video kamera, mikrofon va audio karnayni kabi qo'shimcha qurilmalar mavjud, shuningdek, turli xil formatdagi ma'lumotlar bilan ishlash uchun ajralmas vositalarga ega, shu sababli, talabalar mobil qurilmadan auditoriyada, shuningdek auditoriyadan tashqarida mustaqil ishni bajarishda vosita sifatida foydalanish uchun keng imkoniyatlarga ega.

Yetarlicha jihozlanmagan auditoriyalar yoki talabalar uchun shaxsiy kompyuterlarning yo'qligi sharoitida mobil qurilma ma'lum imkoniyatlarni taqdim etadi, chunki u aslida kichik kompyuterdir. Misol tariqasida, "Web dizayn" kursida amaliy, laboratoriya va mustaqil ishlarni bajarishda shaxsiy kompyuterga qo'shimcha mobil qurilmalardan foydalanib bajarilishi mumkin.

Yuqorida aytib o'tilgan imkoniyatlardan ta'lim jarayonida unumli foydalanish uchun bir qancha texnologik va tashkiliy shart-sharoitlar bajarilishi talab etiladi. Talabalar va o'qituvchilarni o'zaro bog'laydigan mobil ilovalar bilan jihozlangan mobil qurilmalar ta'lim jarayonida foydalanilganda ko'zga ko'rinarli afzalliklarga ega emasligi sababli, aytib o'tilgan didaktik topshiriqlar uchun yagona axborot makonidan quyidagi vazifalar talab etiladi:

- ta'lim jarayoni tashkil etish uchun kerakli bo'lgan ma'lumotlar va

hujjatlarni, shuningdek talabalarni o'zaro va o'qituvchilar bilan axborot almasha olishlari;

- jamoaviy vazifalarni bajarish jarayonida birgalikdagi loyihalarni amalga oshira olishlari;

- jamoaviy topshiriqlarni bajarish jarayonida umumiy hujjatlarni birgalikda tahriray olishlari;

- ta'lim jarayonida ishtirok etayotgan turli ishtirokchilaridan axborotni onlayn tarzda to'play olishlari.

Bugungi kunda stasionar shaxsiy kompyuter va noutbuklarda, shuningdek, planshet va smartfonlarda, ya'nikim barcha turdagi qurilmalar uchun yagona bo'lgan axborot makonini tashkil etish masalasi dolzarb hisoblanadi, bunday makonni tashkil etishning eng qulay usuli esa bulutli texnologiyalardan foydalanishdir. Bulutli texnologiyalarning didaktik imkoniyatlari sifatida quyidagilarni sanab o'tish mumkin: o'qituvchilar va talabalar jamoasining o'zaro birgalikdagi ishini tashkil qila olishi; o'qituvchilar va talabalar uchun turli xil maqsadlarga yo'naltirilgan hujjatlarni almasha olishlari va nashr etish imkoniyati; Foydalanuvchining ishlashi joyga hududiy bog'lanmagan ekanligi sababli ma'lumotlarni ta'lim jarayoniga tezkor integrasiyalash; interaktiv darslarni tashkil etish; jamoaviy o'qitish imkoniyatining mavjudligi; talabalar "auditoriya hajmiga" va "mashg'ulotlar vaqti" ga bog'lanib qolmaganliklari; mashg'ulotlarni olib borishda cheklovning yo'qligi mustaqil ishlarni, shu jumladan jamoaviy loyihalarni istalgan vaqtda va joyda olib bora olishliklari; talabalarning joylashgan o'rinlaridan qat'iy nazar jamoadoshlari bilan o'zaro hamkorlikda ishlay olishlari; muayyan mavzuga tegishli laboratoriyalarni yaratishlari; o'qituvchi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tomonidan turli ko'rinishdagi nazoratlarning tashkil etim imkoniyatlaridan foydalanishlari; oliy ta'lim muassasalari tomonidan ta'limni boshqaruv tizimlarini qo'llashliklari.

Mobil qurilma orqali ulana olish imkoniga ega bulutli ta'lim axborot makonini yaratishda quyidagi "uchta asosiy funktsiyani" ta'minlaydi:

- resursli – ta'lim mazmunini ifodalaydigan ma'lumotlarni makonga joylashtirish, saqlash va uzatish;
- muloqotli – bir tomondan, istalgan vaqtda o'qituvchi va talabalar makondagi ma'lumotlardan foydalana oladilar; ikkinchi tomondan, ular o'rtasidagi muloqot qilish imkoniyati mavjud bo'ladi;
- tashkiliy – o'qituvchi tomonidan o'quv jarayonini tashkil etish va boshqarish".

Talabalarga mobil qurilmalardan bulutli ta'lim axborot makonidan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- auditoriyadagi dars davomida, shuningdek mustaqil bajarilayotgan topshiriqlarini bajarayotganda talabalar jamoaviy faoliyatini olib bora oladilar;
- talabalar jamoa bo'lib bajarayotgan topshiriqlarning natijasi -

axborot resurslarini yagona axborot makonida saqlash ta'minlanadi;

- o'qituvchi tomonidan taqdim etilgan o'quv kursi materiallariga talabalar ixtiyoriy vaqtda va ixtiyoriy qulay joyda kira olishlari ta'minlanadi;

- talabalar jamoaviy loyiha faoliyatini birgalikda amalga oshirish orqali ular o'rtasidagi hamkorlik darajasi oshib boradi;

- ota-onalar va oliy ta'lim muassasasi o'rtasidagi muloqotni tashkil etish imkoniyati paydo bo'ladi.

Dasturlashni o'rganayotgan talabalar uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan keng ko'lamlı xususiyatlar va funksiyalarni mobil dasturlar taklif qila oladi. Ular talabalarga istalgan vaqtda, istalgan joyda o'quv materiallariga kirish, shuningdek, o'rganishni shaxsiylashtirish va fikr-mulohazalarni qabul qilish qobiliyatini taqdim etishlari mumkin.

Umuman olganda, mobil ta'lim oliy o'quv yurtlarida talabalar mustaqil ta'limini takomillashtirishning samarali usuli bo'lishi mumkin. Biroq, talabalarining eng yaxshi natijalarga erishishini ta'minlash uchun uni boshqa o'qitish usullari bilan birgalikda qo'llash muhimdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kuklev V.A., Kalakov N.I. Components of the mobile learning system as a tool to support the quality of education // Editorial board. - 2010. -- S. 16.
2. Sattarov, A.R, Yusupov, R.M, Khaitov, F.N, Ahmedov, F.K, Khonimkulov, U.S. Some didactic opportunities of application of mobile technologies for improvement in the educational process. *Journal of Critical Reviews*, 2020, 7(11), 348–352.
3. Sattarov, A. R. "Organization of the Independent Work of Students of Higher Education Using the Web-quest Method." *International Journal on Integrated Education* 4.1: 67-71.
4. Sattarov A. R. 2021. ORGANIZATION OF THE INDEPENDENT WORK OF STUDENTS OF HIGHER EDUCATION USING THE WEB-QUEST METHOD. *International Journal on Integrated Education*. 4, 1 (Jan. 2021), 67-71. DOI: <https://doi.org/10.17605/ijie.v4i1.1120>.
5. Sattarov A. МОБИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА КОНТЕКСТЛИ ЁНДА-ШУВ //Архив Научных Публикаций JSPI. – 2020.

6. Nazokat K. PRACTICE OF DEVELOPMENT OF STUDENTS MOTIVATION WHEN USING GAMIFICATION: Khaitova Nazokat, Lecturer of the Department of Methods of Early Education, Faculty of Early Education, Djizak State Pedagogical Institute, Uzbekistan //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 4. – С. 188-192.

7. Khaitova N. PRACTICE OF DEVELOPMENT OF STUDENTS MOTIVATION WHEN USING GAMIFICATION //Таълим ва инновацион тадқиқотлар. – 2021. – №. 4. – С. 188-192.

O'QUVCHILAR TAYANCH KOMPETENTSIYALARINI GEYMIFIKASIYA YORDAMIDA SHAKLLANTIRISH USULLARI

Xaitova Nazokat Fayzullayevna - JDPU, "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası dotsent v.b., nxaitova@gmail.com

Usmonova Yulduz Abdusaid qizi - JDPU, "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Bugungi kunda zamonaviy ta'limda o'yin elementlaridan foydalanish innovasiya sifatida qaralmaydi. O'qituvchilar XVII asrdan beri o'yin elementlari singdirilgan o'qitish uslublari bilan dars mashg'ulotlarini tashkil qilib kelmoqdalar. Oddiygina darsda yaxshi javob bergan o'quvchiga o'qituvchi sinf jurnali hamda kundalikka "yaxshi", "a'lo" baholarni qo'yishi ham aslida o'yinlashtirilgan jarayon. Qanchalik ko'p mehnat qilsa, o'quvchi shuncha yaxshi baho oladi.

Geymifikasiyadan foydalanishning psixologik jihatiga to'xtalganda, har qanday o'yinning asosiy xususiyati o'yin o'ynayotgan individning diqqatini o'ziga jalb qilish va uzoq vaqt ushlab turish qobiliyati bilan belgilanadi. O'yinning qudrati shundaki, unga berilib ketgan geymer vaqt chegerasini yo'qotib qo'yadi, jismoniy, oziq ovqat, hattoki uyquga bo'lgan ehtiyojni ham unutishi mumkin. Agar shu o'yinlarga qiziqishning hech bo'lmaganda yarmi dars mashg'ulotlariga berilganda, davlat ta'lim standartlarida qo'yilgan eng yuqori talablar ham qiyinchiliksiz o'quvchilar tomonidan bajarilgan bo'lar edi.

Geymifikasiyani ta'lim texnologiyasi

va ta'lim muhiti sifatida joriy etish tajribasi katta qiziqish uyg'otmoqda. Raqamli pedagogikani ta'lim tizimi sifatida rivojlantirishda ijobiy tajribaga erishilganligi to'g'risidagi fikrlar turli anjumanlarda va maqolalarda keltirib o'qitilmoqda. Geymifikasiya va raqamli pedagogikada ta'lim taraqqiyotida muhim burilish yasashi mumkin. Shu sababli ham AQSh ta'lim vazirligi 2013 yildan beri ta'limni geymifikasiyalashtirish sohasidagi ishlanmalarni moliyalashtirib kelmoqda. Shvesiyadagi maktablarda qurilish muhandislik tushunchalarini o'rgatadigan Minecraft o'yini, Rossiyada geymifikasiya elementlarini o'z ichiga olgan eng taniqli ta'lim loyihalaridan biri bo'lgan ingliz tilini o'rganish uchun LinguaLeo onlayn-resursi, Kanadada shon Yang tomonidan yaratilgan ClassCraft dars-o'yinlari bunga yaqqol misoldir. Ushbu resurslar dunyo davlatlarida katta mashhurlikka erishdi hamda ta'lim bozorida juda yaxshi mavqega ega.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari boshlang'ich sinf o'quvchilari motivasiyasini rivojlantirishga erishishning eng samarali yo'li – o'qitish tizimiga geymifikasiyani tadbiq etish sanaladi. Geymifikasiya ta'lim

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

samaradorligini oshirish, o'quvchida o'yin elementlari yordamida axborot muhitida "to'g'ri harakatlanish" ko'nikma, malakalarini, u tomonidan tarqatilayotgan ma'lumotlarni qiziq, ongli, oqilona o'zlashtirish, shuningdek, ushbu o'yin elementlari orqali o'quvchilarni Real hayotga tayyorlash muhitini yaratish bilan bog'liq. Qanday nomlanishidan qat'iy nazar geymifikasiya - jamiyatda barkamol shaxsda tayanch kompetentsiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ijtimoiy-pedagogik faoliyat, uning tashkil etilish jarayonining huquqiy masalalari deklarasiya, kontsepsiya, qonun, model, davlat ta'lim standartlari, rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasida esa, milliy dastur yoki milliy o'quv reja shaklida ifodalanadi.

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, o'quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda quyidagi tayanch kompetentsiyalar shakllantiriladi.

Kommunikativ kompetentsiya — ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o'zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Axborotlar bilan ishlash kompetentsiyasi — mediamanbalardan zarur ma'lumotlarni izlab topa olishni, saralashni, qayta ishlashni, saqlashni, ulardan samarali foydalana olishni, ularning xavfsizligini ta'minlashni, media madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

O'zini o'zi rivojlantirish kompetentsiyasi — doimiy ravishda o'z-o'zini jismoniy, ma'naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish, kamolotga intilish, hayot davomida mustaqil o'qib-o'rganish, kognitivlik ko'nikmalarini va hayotiy tajribani mustaqil ravishda muntazam oshirib borish, o'z xatti-harakatini muqobil baholash

va mustaqil qaror qabul qila olish ko'nikmalarini egallashni nazarda tutadi.

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasi — jamiyatda bo'layotgan voqea, hodisa va jarayonlarga daxldorlikni his etish va ularda faol ishtirok etish, o'zining fuqarolik burch va huquqlarini bilish, unga rioya qilish, mehnat va fuqarolik munosabatlarida muomala va huquqiy madaniyatga ega bo'lish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Milliy va umummadaniy kompetentsiya — Vatanga sadoqatli, insonlarga mehr-oqibatli hamda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga e'tiqodli bo'lish, badiiy va san'at asarlarini tushunish, orasta kiyinish, madaniy qoidalarga va sog'lom turmush tarziga amal qilish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetentsiyasi — aniq hisob-kitoblarga asoslangan holda shaxsiy, oilaviy, kasbiy va iqtisodiy rejalarni tuza olish, kundalik faoliyatda turli diagramma, chizma va modellarni o'qiy olish, inson mehnatini engillashtiradigan, mehnat unumdorligini oshiradigan, qulay shart-sharoitga olib keladigan fan va texnika yangiliklaridan foydalana olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Mazkur kompetentsiyalar umumta'lim fanlari orqali o'quvchilarda shakllantiriladi.

Shuningdek, har bir umumta'lim fanining mazmunidan kelib chiqqan holda o'quvchilarda fanga oid umumiy kompetentsiyalar ham shakllantiriladi, deb belgilab qo'yilgan. Geymifikasiyalangan ta'lim ushbu yuqorida keltirilgan tanyach Kompetentsiyalarning barchasini shakllantirish jarayonida ma'lum darajada ishtirok etadi.

Kompyuter o'yinlari orqali o'qish allaqachon amaliyotga kirib kelib bo'lgan. O'yinlarda simulyasiya va strategiyalardan

foydalanish mumkin. Ular asosida maktab o'quvchilari ayrim sabablarga ko'ra Real hayotdan olish qiyin bo'lgan tadqiqot yoki amaliy ko'nikmalarni o'zlashtira oladilar. Masalan, o'yindagi vazifani bajarish va ball yig'ish uchun o'quvchi ham matematikani, ham o'qishni, ham imloni integrasiyalab o'rganishi mumkin.

Har qanday o'qituvchi o'z o'quvchilari darslarga zavq-shavq, qiziqish,

intilish bilan kirishishini istaydi, o'z vaqtini behudaga yoki o'quvchini intizomini nazorat qilib o'tkazishni xohlamaydi. O'yin elementlarining darsga joriy etilishi o'quvchilarning o'quv faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Va bu geymifikasiya texnologiyalarining didaktik xususiyatini tasdiqlaydi va o'quv jarayoniga geymifikasiyani kiritish uchun psixologik asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Botirov, D. B., Tangirov, K. E., Mamatkulova, U. E., Aliboyev, S. K., Khaitova, N. F., & Alkorova, U. M. (2020). The importance of teaching algorithms and programming languages in the creation of electronic education resources. *Journal of Critical Reviews*, 7(11), 365-368.
2. Nazokat K. PRACTICE OF DEVELOPMENT OF STUDENTS MOTIVATION WHEN USING GAMIFICATION: Khaitova Nazokat, Lecturer of the Department of Methods of Early Education, Faculty of Early Education, Djizak State Pedagogical Institute, Uzbekistan //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 4. – С. 188-192.
3. Khaitova N. PRACTICE OF DEVELOPMENT OF STUDENTS MOTIVATION WHEN USING GAMIFICATION //Таълим ва инновацион тадқиқотлар. – 2021. – №. 4. – С. 188-192.
4. Sattarov, A.R, Yusupov, R.M, Khaitov, F.N, Ahmedov, F.K, Khonimkulov, U.S. Some didactic opportunities of application of mobile technologies for improvement in the educational process. *Journal of Critical Reviews*, 2020, 7(11), 348–352.
5. Sattarov, A. R. "Organization of the Independent Work of Students of Higher Education Using the Web-quest Method." *International Journal on Integrated Education* 4.1: 67-71.

KONSTANTIN DIMITRIYEVICH USHINSKIYNING DIDAKTIK QARASHLARI VA PEDAGOGIK MEROSI.

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti o'qituvchi-stajyori Allanazarova Zulayho

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Pedagogika yo'nalishi talabasi Saparboyeva Maqsuda

Atoqli rus pedagogi, rus pedagogikasi va xalq maktablarining asoschisi, Konstantin Dimitriyevich Ushinskiy 1824-yilning 19-fevralida Tula shahrida tavallud topdi.

Ushinskiy pedagogik faoliyatini ilmiy-ijodiy ish bilan birga qo'shib olib bordi. 1848-yilda uning birinchi ilmiy ishi - "Kemeral fanlarni o'qitish haqida" deb nomlangan asarini nashr qilindi. Bu asarda Ushinskiy oliy o'quv yurtidagi mavjud o'qitish tizimiga nisbatan tanqidiy ko'z bilan qaradi. Shu bilan birga uning pedagogika masallalariga bag'ishlangan va muntazam chop etilayotgan nazariy tadqiqotlari uning o'z ixtisosiy bo'yicha kuchli nazariyotchi ekanligini ko'rsatdi.

Ushinskiy 1857-yildan boshlab "Tarbiya jurnali"da, so'ngra "Xalq maorifi jurnali"ning muharriri qilib tayinlanadi. Ushinskiy 1861-yilda o'zining "Bolalar dunyosi" nomli o'qish kitobini nashr ettirdi. Bu kitob shu yilning o'zidayoq ikki marta chop qilindi.

Ushinskiy tarbiya ishidagi turli vositalar orasida axloqiy tarbiyaga katta e'tibor berib, "Tarbiyaning asosiy vazifasi axloqiy jihatdan ta'sir etishdan iboratdir, bu aqlni umuman o'stirish, boshni bilimlar bilan to'ldirishdan ko'ra muhimroqdir"- deb yozgan. Shuningdek, axloqiy tarbiya bolalarda odamlarga hurmat va muhabbat bilan qarashni, ularga nisbatan samimiy va adolatli munosabatda bo'lishni o'stirishi kerak. Bola shaxsining rivojlanishi va tarbiyasida ota-onalar, tarbiyachilar, uning hayoti va yurish-turish namunalari juda katta o'rin egallaydi. "Har bir shaxs va oila boshlig'ining eng birinchi vazifalaridan biri - deb yozgan edi Ushinskiy - o'z bolalaridan jamiyat uchun foydali shaxslar tayyorlashdan iboratdir. Olamda tug'ilayotgan kishining muqaddas burchlaridan biri - to'g'ri va yaxshi tarbiya ko'rish huquqidir". Ushinskiy "Pedagogik

adabiyotning foydasi" nomli asarida ota-onalarning tarbiyachilik san'ati, mahorati, maqsad va vazifalarini asoslab berib o'tgan.

Ushinskiy kishi o'z faoliyatida jismoniy mehnat bilan aqliy mehnatni birlashtirilsa, juda foydali bo'lur edi, deb hisoblaydi. U aqliy mehnatni jismoniy mehnat bilan qo'shib olib borish to'g'risidagi, o'qish va dam olishni to'g'ri tashkil etish haqidagi pedagogik fikrlari hozirgi kunda ham qimmatlidir.

Ushinskiy ikki turli diqqat: faollik, ya'ni ixtiyoriy va sust, ya'ni g'ayri-ixtiyoriy diqqatning mavjudligini ko'rsatib, bolalarning yosh xususiyatlarini e'tiborga olib, sust diqqatga oziq berish kerak, shu bilan bir vaqtda, eng muhim bo'lgan faollik diqqatni har tomonlama taraqqiy ettirish lozim, chunki insonga kelajakda bu diqqatdan foydalanishga to'g'ri keladi, deb hisoblaydi. Ushinskiy bola bola yoshidagi psixologik xususiyatlarni e'tiborga olib, darsda ko'rsatmalilik tamoyiliga katta ahamiyat berdi. "Bolalar shakllar, ranglar, tovushlar, umuman sezgilar bilan fikrlaydi..." bundan bolalar uchun ko'rsatmali o'qishning zarurligi kelib chiqadi". Bu o'qish mavhum tasavvurlar va so'zlarga asoslanmay, balki bola bevosita o'zlashtiradigan aniq fikrlarga asoslanadi" deb yozdi. Ushinskiy va psixologiya nuqtayi nazaridan ko'rsatmali ta'limni asoslab berdi. U ko'rsatmali ta'limni gnesologik tomondan asoslab, u bizning bilimlarimizning birdan-bir manbai "Tashqi sezgilar orqali beriladigan tajriba" bo'lishi mumkin, deb ko'rsatdi. Shuningdek, u ko'rsatmali ta'lim tamoyillarini nazariy jihatdan ishlab chiqishga chiqishga va uni amalda tadbiq etishga ko'p qimmatli fikrlar kiritdi: U ko'rsatmali ta'lim to'g'risidagi: o'z tushunchasini materialistik asosda ko'rsatib berdi. Ushinskiy ilgari Komeniskiy, Pestalotsi, Disterveglar yaratgan ko'rsatmali ta'lim uslublarini yangi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

usullar bilan ancha kengaytirdi va boyitdi. Masalan, u bolalarga rasmlarga qarab so'zlab berish to'g'risidagi ko'rsatmani batafsil ishlab chiqish; suhbat vaqtida foydalanilgan rasmlarni, suhbatlardan olingan ma'lumotlarni mustahkamlash va takrorlash maqsadida sinflarning devorlariga osib qo'yish kerak deb ko'rsatadi.

Rossiyada o'qishga o'rgatishda tovush metodini joriy qilish va keng tarqatishda Ushinskiyning xizmati katta bo'ldi.

Ushinskiy chet el maktablarida olib boriladigan ta'lim-tarbiyani o'rganib, o'zining "Boshlang'ich ta'lim usullari" asarini yozdi. Unda boshlang'ich maktabdagi ta'lim mazmunini asoslab berish bilan birga uning qoidalari, tartibi, usuli va vositalarini ham

ishlab chiqib didaktika faniga katta hissa qo'shgan.

Ushinskiy asl rus pedagogikasi, jumladan, maktabgacha tarbiya pedagogikasining asoschisidir va shuni ham aytish kerakki, u jahon pedagogika g'oyalarining rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Ushinskiy chet eldagi tarbiya hamda tajribani chuqur tahlil qildi, shu sohadagi muvaffaqiyatlar va kamchiliklarni ko'rsatadi.

Shuni aytish kerakki, Ushinskiy tariximizda rus pedagogikasi va xalq maktablarining asoschisi, axloqiy va mehnat tarbiyasi haqidagi qarashlari bilan rus pedagogik ta'limning yorqin tashkilotchisi sifatida va asarlaridagi o'zining pedagogik qarashlari bilan o'chmas iz qoldirdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Salayeva M.S. Umumiy pedagogika [Matn]: darslik / M.S. Salayeva. - Toshkent: Nodira-begim, 2021.
2. Sharifzoda, S.O., Xudoynazarov, E.M. Pedagogika nazariyasi va tarixi (II qism) [Matn]: darslik / S.O. Sharifzoda, E.M. Xudoynazarov. - Toshkent: Bookmany print, 2022.

TALABALARDA STRESS NAMOYON BO'LISHINING ILMIY MANBALARDA O'RGANILISHI

Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi - Rajapova Iroda Ernazarovna

"Pedagogika" ta'lim yo'nalishi talabasi - Qo'chqorova Marjona Ramatjon qizi

Jahon miqyosidagi mutaxassislar stress bugungi kunda "asr kasalligi" bo'lib qolganligini ta'kidlashmoqda. Jahon sog'likni saqlash tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, mavjud kasalliklarning 65%1 foizining sababi stress bilan bog'liqdir. Mazkur tashkilotning qaydlariga ko'ra, Jenevada bo'lib o'tgan JSST assambleyasida stress holati Xalqaro kasalliklar klassifikatoriga 11-raqam ostida kiritilgan [2].

Jahonda stress holati tufayli inson psixikasida zo'riqishlarning yuzaga kelishi, salomatligiga hamda hayot faoliyatiga ziyon

yetkazishiga sabab bo'lmoqda. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, kuchli stress insonlarning jismoniy va aqliy qobiliyatiga salbiy ta'sir etib, ularning ichkilik, tamaki va boshqa zararli illatlarga bog'liqlikni yuzaga keltirmoqda [1]. Bu borada kelgusi kasbiga ega bo'lish istagidagi talabalarning ta'lim olishida yuzaga keladigan stressga qarshi kurashish xulqini shakllantirish kunning dolzarb muammolaridan biriga aylantiradi, ulardagi psixologik stress holatining dinamik o'zgarishini ilmiy tadqiq etish masalasini dolzarblashtiradi.

Jahon ta'lim muassasalari va ilmiy markazlarida talabalardagi psixologik stress holatining o'zgarish dinamikasi va stress holatini yengib o'tishga, stressga qarshi kurashish, stresslarni boshqarish, stressga moslashish kabi koping strategiyalarni qo'llash, stress holatida psixik barqarorlikni saqlashga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Stressning boshlanishi xavotir holati bilan bog'liq ekanligi borasidagi talqinlarga asosan, stress omillarning ta'sirini pasaytirish uchun xavotirga moyillik darajasini me'yorlashtirish muhim o'rin egallashi, o'quv jarayonida stresslarning fiziologik belgilaridan kelib chiqib, talabalarning o'quv faoliyat stressini fiziologik ta'sirlar orqali me'yorlashtirishga yo'naltirilgan psixologik tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratish zaruratini yuzaga keltirdi,... shu bois mazkur muammoni tadqiq etish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

Respublikamiz psixolog olimlaridan D.Abdumadjidova, R.Abdurasulov, D.Boymirzayeva, U.Butayeva, N.Ismoilova, F.Gaziyeva, K.Kadirov, S.Mirzayeva, O.Hayitov va boshqalar tomonidan stressga barqarorlikni ta'minlash, frustratsiyaning stressogenlik ahamiyati, stress holati yuzaga kelishining oldini olishda yoshlarni destruktiv g'oyalar ta'siridan himoyalash, stresslarni boshqarish kompetensiyasini shakllantirish, kazuqli vaziyatlar(kutilmagan, tasodifiy)da psixologik himoyani faollashtirishning psixologik jihatlarini ilmiy tadqiq etishgan.

Fiziologik stress organizmga bo'lgan kuchli jismoniy va psixik ta'sirlar bilan bog'liq bo'lsa, psixologik stress shaxs psixikasida kechayotgan jarayonlar bilan bog'liq bo'lib, shaxs tomonidan o'zining qiyin, ekstremal holatini o'ziga xos ko'rinishda aks ettirishdan iborat bo'lgan psixik holat hisoblanadi (A.G.Maklakov, S.A.Salexov). Stress holati aktiv faoliyat, baholash, faoliyatning nomuvofiqligi, jismoniy va tabiiy kabi stressorlar ta'sirida paydo bo'lgan (S.A.

Razumov). Davomiyligiga ko'ra qisqa va uzoq vaqt ta'sir etuvchi stressorlar ajratilgan (V.Xarris). Stressni ifodalovchi somatik, emotsional, xulq-atvor, kognitiv belgilari mavjud hisoblanadi (L.V.Kakshina, T.L.Shabanova). Stress holati yuzaga kelishida xavotir katta rol o'ynagan. Xavotir emotsional kechinma bo'lib, oldindagi vaziyatning noaniqligi sababli paydo bo'luvchi noqulaylik bilan tavsiflangan (R.A. Grexov, Z.Freyd, G.S. Sallivan, K.Xorni). Talabalar stress barqarorligiga shaxsiy va reaktiv xavotir, yuqori ijtimoiy xohish, o'zini past baholash, muvaffaqiyatsizlikdan qochish, muloqot malakalarining past darajada rivojlanganligi salbiy ta'sir ko'rsatgan (O.V. Lozgacheva). Shu bilan birga talabalarda o'quv jarayonida va imtihon oldidan xavotir, fiziologik o'zgarishlar va stress yuzaga kelishi o'rganilgan (A.N. Akopyan, Y.V. Sapyorova, O.V. Lavrov, T.N. Lisakova). Talabalarda o'z-o'ziga baho va frustratsion vaziyatlarga tolerant munosabatda bo'lish determinantlari bilan stressga barqarorlik o'rtasida ahamiyatli o'zaro aloqadorlik mavjudligi aniqlangan (N.Z. Ismoilova). Kazusli vaziyatlar shaxs faoliyatini keskin o'zgartirishga qodir voqelik ekanligi, emotsional beqarorlikni, asabiy taranglikni, ayniqsa stress, affekt, depressiya kabi salbiy kechinmalar yuzaga keltirishi aytilgan (Z.H. Fayziyev). Talabalarda zo'riqish, stressogenlik, frustratsiyaning keng tarqalganligi psixologik himoya masalasini dolzarbligini ko'rsatgan (D.D. Boymirzayeva).

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkun-ki, turli hayotiy vaziyatlarda talabalarda yuz beradigan stress nafaqat salbiy balki ijobiy holatlarda ham namoyon bo'ladi. Bu esa ba'zida depressiyalarga sabab bo'lishi mumkin, lekin eustress bilan bog'liq vaziyatlar oqibatida insonda muammoni to'g'ridan to'g'ri ijobiy hal qilish, bundan tashqari stress bilan kurashish uchun tajriba orttirishga yordam beradi, muammoli

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

vaziyatlarda his tuyg'ularini boshqarishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/stress#>
2. Rajapova, I. (2023). Shaxsning stress holatida emotsional chidamlilikning namayon bo'lishi va ahamiyati. Молодые ученые, 1(22), 11–14. <https://in-academy.uz/in-dex.php/yo/article/view/25003>
3. Ernazarova R.Y. Stressogen vaziyatlarning o'spirinlar xulq-atvoriga ta'siri // Maktab va hayot ilmiy-metodik jurnali. ISSN 2010-5460 – Toshkent, 2021. № 6. (162). – B. 30-32. (19.00.00. № 8).
4. Ernazarova R.Y. Talabalar o'quv faoliyatiga psixologik stressning ta'siri // Psixologiya. Ilmiy jurnal. ISSN 2181-5291 – Buxoro, 2022. № 3. – B. 106- 108.(19.00.00. № 5).

NUTQ O'STIRISH NAZARIYASI VA METODIKASI - O'QUV FANI SIFATIDA

Qobilova Madina Sobir qizi - Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-bosqich talabasi

Olimlar nutqqacha bo'lgan bosqich muhim rol o'ynashini tushunib yetib, uni batafsil tahlil qilmoqdalar. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ravon nutqi tadqiqotchilari Ye.I.Tixeyeva, Ye.A.Flerina, A.M.Leushina, L.A.Penyeyskaya va boshqalar bolalarning og'zaki nutqi va hikoya qilishni o'zlashtirishining o'ziga xos xususiyatlari, dialogik va monologik nutqning o'zaro bog'liqligini chuqur tushunish asosiga quriladigan ravon nutqni o'qitish tizimiga asos solishgan. Ular tomonidan bolalar hikoyalari tasniflab chiqilgan bo'lib, uning asosini fikr bildirish manbasi: predmetlarni tavsiflash, adabiy matnlarni hikoya qilib berish, suratga qarab hikoya qilish, shaxsiy va jamoa tajribasidan misol keltirish, ijodiy hikoya qilishlar tashkil etadi. Bolalar nutqining grammatik tuzilishi sohasidagi tadqiqotlar bolalarda nutqning morfologik va sintaktik tomonlarini shakllantirish (F.A.Soxin, M.I.Popova, A.V.Zaxarova, V.I.Yadeshko, A.G.Tambovseva va boshq.), ona tilining so'z hosil qilish tizimi xususiyatlarini aniqlash, shuningdek, bolalar nutqining Grammatik tuzilishini

takomillashtirishga oid pedagogik ishda nafaqat odatdagi grammatik xatoliklarni o'rganish va tuzatishga, balki birinchi navbatda grammatik umumlashmalarni shakllantirishga e'tiborni qaratish zarurligini isbotlash imkonini berdi. Bolalar tomonidan tilning tovush tizimini o'zlashtirilishi bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlarda (G.M.Lyamina, Ye.L.Radina, G.A.Tumakova, A.I.Maksakov, M.L.Gening, N.A.German va boshq.) o'rganish predmeti sifatida xizmat qildi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy faollikni shakllantirish masalalarini nutqiy faoliyat nazariyasi asosida tadqiq etish maktabgacha ta'limning nazariyasi hamda amaliyoti uchun dolzarb va ahamiyatli hisoblanadi. Nazariy va amaliy ishlar shundan dalolat bermoqdaki, nutqiy faoliyat motivatsiyasini boyitish bolalar nutqini rivojlantirish borasidagi ishlarning samaradorligini oshiradi (F.A.Soxin, YE.M.Strunina, A.M.Borodich, M.R.Lvov va boshq.). Nutq yaxlit faoliyat va nonutqiy harakatga qo'shilgan nutqiy harakat kabi til orqali bog'langan tarixan shakllangan muloqot shakli sifatida ko'rib chiqiladi (L.S.Vigotskiy, A.N.Leontev, A.A.Leontev,

.A.Zimnyaya). Modelda fahmlab yetilgan axborotni nutq yordamida uzatish, ya'ni nutqiy semantika muammosi; bunda grammatik qoidalaridan foydalanish, ya'ni tilni ishga solish; akustik kanalni ishga tushirish imkoniyati; nutqdan muloqot va ijtimoiy aloqavositasi sifatida foydalanish; ushbu barcha hodisalarni miya harakatiga muvofiq holda tavsiflash kabi hodisalar o'z izohini topishi lozim⁷. Nutqiy rivojlanish jarayonini A.N.Leontev quyidagicha tavsiflaydi: Nutqni «rivojlantirish jarayoni bola lug'atining va so'zlamining assotsiatsiya asosida bog'lanishining ortishida ifodalanadigan miqdoriy o'zgarishlar jarayoni emas, balki sifat jihatidan o'zgarish jarayonidir, zero, u fikrlash va ong rivojlanishi bilan ichki bog'langan holda so'zning barcha funksiyalari, tomonlari va aloqalarini qamrab oladigan haqiqiy rivojlanish jarayonidir»⁸.

XIX asming o'rtalaridan boshlab, nutq ontogenezi olimlami qiziqtirib qoldi. K.D.Ushinskiy⁹ bolalarni ona tilida o'qitishning zarurligini asoslab, bolalarga ona tilini dastlabki o'qitish metodikasini ishlab chiqar ekan, bolalar tilni o'zlashtirishlarining til bilan tafakkumining o'zaro munosabatlarini falsafiy jihatdan chuqur anglash, o'z-o'zini rivojlantirish va o'qitishga asoslangan xususiyatlari va qonuniyatlari borasida o'z fikrlarini bildirdi. Rossiya fanida nutq ontogenezi borasidagi L.S.Vigotskiyning¹⁰ madaniy-tarixiy nazariyasiga va A.N.Leontevning¹¹ faoliyat nazariyasiga tayangan holda amalga oshirilgan. Natijada bolalar nutqining paydo bo'lishi va rivojlanishi ularning atrofdagi odamlar bilan muloqot jarayonlarida ro'y beradi, degan qarashlar tizimi shakllandi. Bunda bola kattalarning nutq namunalari sust ravishda qabul qilib olmaydi, balki u nutqni umuminsoniy tajribaning bir qismi sifatida faol o'zlashtiradi.

A.A.Leontev¹² L.S.Vigotskiy va A.N.Leontevning qoidalariga tayangan holda, asosiy faoliyat turi sifatida qaraydigan nutqiy faoliyat shakllanishi konsepsiyasini

ishlab chiqdi. Uning qayd etishicha, bola nutqini rivojlantirish - bu eng awalo, muloqot usullarini rivojlantirish bo'lib, ularni o'zlashtirish til qobiliyatini shakllantirishni talab qiladi. Til qobiliyatlarini shakllantirish, bir tomondan, nerv-psixologik mexanizmlarining yetilganligi bilan, o'zga tomondan esa, ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog'liq. M.I.Lisina konsepsiyasi ruhida amalga oshirilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, muloqot - bolada so'zning paydo bo'lish fakti, vujudga kelish muddatlari va bola nutqi rivojlanishining sur'atlarini belgilab beruvchi muhim omildir. Ontogenezdagi nutq dastlab muloqot vositasi sifatida, keyinchalik esa - fikrlash, o'z xulqini boshqarish vositasi sifatida rivojlanadi.

Nutq ontogenezi haqidagi zamonaviy tasavvurda bola nutqini rivojlantirish, bir tomondan, tashqi ta'sirlar bilan belgilanishi, o'zga tomondan esa - to'satdan yuz berishlik, «o'zini-o'zi harakatga keltirish» bilan tavsiflanishi tushuniladi. Bolalarning passiv nutqni o'zlashtirib olishlari va ularning dastlabki so'zni aytishlari hal qiluvchi darajada quyidagi uch jihatga, ya'ni emotsional aloqalar, birgalikdagi harakat chog'idagi aloqalar, tovushli aloqalardan iborat bo'lgan kommunikativ omilga bog'liq boladi. Bolaning til tizimini egallash borasidagi barcha yutuqlarini muloqotni ta'minlovchi mazmunli, keng yoyilgan fikr sifatida qaratilgan ravon nutq o'z ichiga oladi. U mazmunliligi, mantiqliligi va ixchilligi bilan ajralib turadi. Ravon nutq bola til boyligini aqlan, estelik, emotsional jihatdan rivojlanish darajasini aks ettiradi. Monologik nutqni rivojlantirish nazariyasi va metodikasining yanada rivojlanishi bolalar ravon nutq turlari va fikr bildirishning turli xillarini o'zlashtirish xususiyatlarining ehuqur tadqiq etilishi bilan tavsiflanadi. Izohlovchi nutqlar, mulohaza shaklidagi jumlarlarning turli xillarini o'rgatish metodikasi yaratiladi. F.A.Soxin,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

O.S.Ushakova va ulaming shogirdlari tomonidan ravon nutqni shakllantirishning turli jihatlarini bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ravon nutqni baholashning shunchaki mantiqlilik, izchillikdan ko'ra yanada aniqroq mezonlarini qidirishni galdagi vazifalardan biri qilib qo'ydi. Ravonlikning asosiy ko'rsatkichi sifatida so'zlar, gaplar va fikrlarning qismlari o'rtasida zamr aloqa vositalaridan foydalangan holda, matnni tarkibiy jihatdan to'g'ri tuzish qobiliyatini shakllantirish qabul qilingan. Olimlar bolalarni o'qitishni ulaming yuqori darajadagi aqliy va nutqiy rivojlanish darajasini ta'minlash, til qobiliyatlarini shakllantirish imkonini beradigan darajada optimal tashkil etish yo'llarini topish borasida faol ish olib bormoqdalar. Nutqni o'qitishning nazariy va empirik muammolarini tadqiq etish quyidagi nazariy qoidalaridan kelib chiquvchi umumiy boshlang'ich pozitsiyalarga ega:

- ta'lim maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda, ayniqsa, zamonaviy noqulay nutqiy muhit sharoitida hal qiluvchi ahamiyatga ega;

- nutqni o'rgatish-...dan to ...gacha» kabi qattiq qoliqlar to'g'ri kelmaydigan hamda nutqni rivojlantirishning yosh qonuniyatlari va bolaning individual xususiyatlari bilan belgilanadigan ijodiy jarayondir; nutqni rivojlantirish asosida kommunikativ yondashuv bo'lishi kerak, xususan: ona tilini o'zlashtirish nutqiy muloqot faoliyatiga qo'shilishi, o'quv sharoiti tabiiy muloqot sharoitlariga yaqinlashtirilishi lozim;

- o'qitish vaziyatida katta yoshli odamning bola bilan o'zaro hamkorligining xususiyati ushbu bola uchun yetakchi bo'lgan muloqot shakli bilan belgilanishi lozim;

- til ustida nutqiy faoliyat tuzilmasi doirasida hamda uning barcha komponentlarini: undov-motivatsiya, yo'naltirish-tadqiqot, ijro komponentlarini hisobga olgan holda ish olib borish zarur;

- nutqni o'qitish bolalarning tilni o'rganish bo'yicha mustaqil faoliyatiga asoslanishi va

bolalar faolligining boshqa turlari bilan bog'liq bo'lishi kerak. Hozirgi paytda maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish muammosini ishlab chiqish mazkur metodologik holatlardan kelib chiqqan holda olib borilmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish sohasidagi psixologik, pedagogik tadqiqotlarni tahlil qilish quyidagi xulosalarga kelish imkonini beradi:

- nutqni rivojlantirish - bolaning individual psixik rivojlanishida markaziy o'rin tutuvchi ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirishining murakkab, ko'p omilli jarayondir;

- nutqni rivojlantirish - bu malakali pedagogik rahbarlikni nazarda tutuvchi ijodiy jarayon, lekin u stixiyali jarayon emas;

- bola nutqini rivojlantirish jarayonini boshqaruvchi pedagog bu jarayonning turli yosh bosqichlaridagi qonuniyatlari, mexanizmlari, o'ziga xosliklarini bilishi, nutqiy rivojlantirishning o'ziga xosliklarini ko'ra olishi va bolaning individualligini hisobga olgan holda, uning nutqiga ta'sir ko'rsatishning eng samarali yo'llarini taniashi lozim.

SiSL xususiyatlari o'rganiladi va uning negizida bolalarga monolog-

** Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. - М., 1969 С. 135

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'limning asosiy vazifasi bolalarni maktabda ta'lim olishga tayyorlashdan iboratdir. Ya'ni, bolalar maktabgacha ta'limda aniq bilimlarnigina emas, fikrlash ko'nikmasini egallashi, tengdoshlari va kattalarning nutqlarini tushunishlari, ular bilan erkin fikr almashish, hamkorlik asosida faoliyat ko'rsatishi talab etiladi. Bolalarning ona tilida obrazli va mantiqiy fikrlashi, tasavvurlarini nutq orqali to'g'ri ifodalashi o'zini nazorat qilishi, boshqarishi, kuzatish, eshitish, eslab qolish, umumlashtirish, solishtirish kabi aqliy tayyorgarlikka ega bo'lishi zarur. Bu vazifani bajarishda, albatta, ona tilida nutq o'stirish fanining o'rni, ahamiyati kattadir. Chunki til

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

kishilarning o'zaro aloqa vositasi bo'lib, u barcha kishilar uchun baravar, teng xizmat qiladi, shu bois til ijtimoiy hodisa bo'lib,

jamiyat taraqqiyotidagi o'zgarishlar, yangilanishlar tilda o'z aksini topadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.M.Qodirova. O'zbekiston bolalar bog'chalari va maktablarida bolalarga 5-6 yoshdan boshlab rus tilida dialogik nutqni o'rgatish. -T.: O'qituvchi, 1993.
2. Babaeva D.R. Nutq o'stirish metodikasi. O'quv qo'llanma. - T.: TDPU, 2016.
3. F.R.Qodirova. R.M.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi. -T. 4.2004.

LABORATORIYA DARSLARINI INNOVATSION YONDASHUV ASOSIDA VIRTUAL TARZDA TASHKIL ETISH(KIMYO MISOLIDA)

Bekmanova Gulbaxor Begdullaevna - Qoraqalpog'iston tibbiyot instituti o'qituvchisi
Masharipova Azada Farxadovna - Xonqa tumani 27-son umumta'lim maktabi kimyo fani
o'qituvchisi, ozodamasharipova@gmail.com

Bugungi kunda ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li-bu dars jarayonida va amaliy mashg'ulotlarda elektron resurslar, interfaol metodlar, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish, ilm-fanning so'nggi yutuqlarini amaliyotga joriy etish hisoblanadi. Axborot kommunikatsion texnologiyalarining jadal rivojlanib borayotgan hozirgi davrda buning uchun pedagoglarga va o'quvchi yoshlarga juda katta imkoniyatlar yaratilgan bo'lib, o'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash ta'lim jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga, o'quvchilarning qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga, mustaqil va yangicha fikrlashga, jamoada hamjihat ishlashga, ma'lumotlarni tahlil qila olish va o'z fikrini mustaqil bayon qilishga olib keladi.

Kimyo fanidan ayni kunda laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarini bajarish ko'pchilik hollarda moddiy texnik jihatdan ancha qiyinchilik tug'diradi. Shuni inobatga olgan holda mashg'ulotlarni o'tkazish uslubining zamonaviy pedagogik texnologiyalarini yaratish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

O'quvchilarga kimyo fanidan laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarni zamonaviy pedagogik texnologiya asosida virtual tarzda kompyuter yordamida ko'rsatilib tushuntirish yaxshi natija beradi.

Virtual darsning didaktik maqsadlari:

1. ta'limiy maqsad – o'quvchilarning o'quv materialini idrok etishi, o'rganilayotgan ob'ektlar o'rtasidagi bog'liqlik va munosabatlarni tushunishi;

2. rivojlanuvchi maqsad - o'quvchilarning bilimga qiziqishini rivojlantirish, umumlashtirish, tahlil qilish, taqqoslash, ijodiy faolligini oshirish;

3. tarbiyaviy maqsad – ilmiy dunyoqarashni shakllantirish, mustaqil va jamoaviy ishlarni aniq tashkil eta olish, do'stlik tuyg'usini rivojlantirish, bir-biriga yordam bera olish.

O'tkazish xavfli bo'lgan laboratoriya ishlarini o'tkazishda va kamyob, qimmatbaho reaktivlar yetarli bo'lmaganda bunday laboratoriya ishlarini virtual tarzda olib borish maqsadga muvofiqdir.

Hozirgi kunda kimyo fanidan bir nechta dars jarayoni, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar masalan, "Vodorod",

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

"Kislorod", "Ammoniy tuzlariga so'ndirilgan ohak ta'sir ettirib ammiak olish va uning xossalari", "Kislotalarni suyiltirish", "Kislotalarning metallar bilan o'zaro ta'siri", "Sulfat kislotaning xossalari", "Elektrolitik dissotsiatsialanish nazariyasi" kabi bir qator tajribalar animatsion virtual tasvir ko'rinishida yaratilgan bo'lib ulardan dars jarayonlarida qo'llanilib kelinmoqda.

Anorganik kimyo kursidan "Xlorning olinishi va xossalari" mavzusida xlorni olinishi zaharli hisoblanganligi sababli, "Galogenlar uchun sifat reaksiyalar" mavzusidagi laboratoriya ishini reagentlarning kamyoblighi sababli virtual tarzda namoyish qilish juda samarali natija beradi. Organik kimyo kursidan "Fenollar" mavzusida fenolga temir(III) xloridning ta'sirini, "Aldegidlar" mavzusida "Kumush ko'zgu" (aldegidlarga kumush (I) oksidining ammiakdagi eritmasing ta'siri) kabi bir nechta tajribalarni virtual tarzda olib borish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi kunda keng qo'llaniluvchi ayirm kimyoviy kompyuter dasturlarining ba'zi xususiyatlari jadvalda keltirilgan.

1. Crocodile chemistry 605 Animatsiyali Ingliz tilida ovozli
2. Химия (8-11 класс) Виртуальная лаборатория Animatsiyali Rus, o'zbek ovozli
3. Davriy_jadval Animatsiyali o'zbek tilida ovozsiz
4. Chemsk12 Animatsiyali Ingliz tilida ovozsiz

5. Химический калькулятор Animatsiyasiz Rus tilida ovozsiz
6. ChemDraw Ultra 11.0 Animatsiyali Ingliz tilida ovozsiz
7. CHEMIX 12 Animatsiyasiz Ingliz tilida ovozsiz
8. GaussView Animatsiyali Ingliz tilida ovozsiz
9. ChembalanceWiziard32 Animatsiyasiz Ingliz tilida ovozsiz
10. Xumua42 Animatsiyasiz Rus ingliz ovozsiz

Laboratoriya mashg'ulotlarini virtual ko'rinishda tashkil etish o'quvchilarga mashg'ulotning to'liq tushunishlari, reaksiyani bajarishdan oldin uning borish jarayonlari bilan bir necha marta kompyuter yordamida ko'rishlari va qisqa vaqt ichida ishning to'g'ri bajarilishlariga imkon yaratadi. Biz o'qiganlarimizni 10%ini, eshitganimizni 20% ini, ko'rib eshitganimizni 50% ini, gapirayotganlarimizni 80%ini, gapirayotganimiz va amlda bajarayotganlarimizni 90%ini eslab qolar ekanmiz.

Ta'limning interfaol usullari va noan'anaviy dars o'tish turlari umumiy o'rta ta'lim maktablarida, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlarida kimyo darslarida qo'llash orqali o'quvchilarga har bir mavzudan o'rganilayotgan ilmiy tushuncha va qonuniyatlarni shunchaki o'rganib qolmasdan, balki uni keltirib chiqaruvchi sabablarni aniqlashtirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Бахриддинов, Н. С., Мамадалиев, Ш. М., & Джураева, Д. У. (2022). Современный Метод Защиты Озонового Слоя. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(3), 1-4.
2. Baxriddinov, N., Mamadaliev, S., & Djuraeva, D. (2022). ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЭКОЛОГИЯДАН ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. Science and innovation, 1(B8), 10-15.

3. Atamirzaeva, S. T., & Juraeva, D. U. (2022). INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. Экономика и социум, (3-2 (94)), 55-57.

HOZIRGI O'ZBEKISTONDA MATEMATIKA SOHASIGA E'TIBOR

Asrayev Shavkat, Valijonova Zebo, Ataqulov Husan - Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universiteti Jizzax filiali talabalari

Bugungi zamonaviy texnologiyalar rivojlangan bir zamonda har bir davlatning o'z metodi, o'zining rivojlangan sohasi, texnologiyasi, o'zining rivojlanish konsepsiyasi, rivojlanish yo'li mavjud. Dunyo davlatlari o'rtasida texnologiyalar tobora rivojlanayotgan bir zamonda O'zbekiston ham bundan mustasno emas. Texnologiyalarni yaratish va ularni yanada rivojlantirish uchun ma'lum bir bilim va ko'nikma egasi bo'lish lozim. Ya'ni matematika va fizika fanlaridan. Bugungi kunda yurtimizda matematika sohasini rivojlantirish uchun ko'plab ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, matematikaga oid ko'plab ilmiy ishlar va turli tajribali o'qituvchilar jalb etildi. O'zbekistonda matematika sohasidagi rivojlanish yo'nalishlari sodda matematika, amaliy matematika, axborot texnologiyalari va matematik modeliyashning kengaytirilishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, O'zbekistonning matematikani rivojlantirish yo'nalishlarida barcha darajada o'quv-ta'lim tizimini rivojlantirish, matematika fanlarini kasb etishga aloqador dasturlar tuzish va akademik tadqiqotlarni olib borish kabi chora-tadbirlar ham amalga oshirilmoqda.

Prezidentimiz 2020-yil 7-may kuni "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi tarixiy qarorga imzo chekdi.

Ushbu hujjatni bugungi kunning muhim qarorlaridan biri deb bilamiz. Sababi hozirgi davrda har bir sohani, har bir fanni matematikasiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Iqtisodiyotni olasizmi, qishloq xo'jaligimi, og'ir

va yengil sanoatmi, albatta, matematika bilan bog'liqdir. Qarorning muhim jihatlaridan biri shundaki, bolaga maktabgacha bo'lgan davrdan boshlab matematikani o'rgatish, matematik tasavvurlarni paydo qilish kerak. Shunda u maktabgacha ta'limdan boshlab oliy ta'limdan keyingi davrgacha bo'lgan jarayonni bosqichma-bosqich oson bosib o'tadi. Xususan, maktabgacha yoshda ilk matematik tasavvurlarni shakllantirish bo'yicha zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish, dastlabki sanoq, qo'shish, ayirish o'rgatilib, fanga qiziqtirilib borilsa, kelajakda yuksak marralarni ko'zlash mumkin bo'ladi.

Qarorga ko'ra, matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish, ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish va ilmiy ishlanmalarni amaliyotga joriy qilishning ustuvor yo'nalishlari belgilandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi xalqaro mukofoti e'lon qilindi va g'olibga 50 ming AQSH dollari taqdim qilinishi belgilandi. Bunday moddiy rag'batlantirish jahonning nufuzli ilmiy markazlarida ham yo'q. Dunyoda bu darajadagi eng ko'p mukofot 10 ming AQSH dollari etib belgilangan. Bu esa yoshlarni matematikaga qiziqishini yanada oshiradi. Davlatimiz rahbari bejiz bu mukofotni qaror asosida belgilab qo'ymadi. Endilikda har bir izlanuvchi, olim, professor, akademiklarimizning mehnat mahsuldorligini yanada oshirish hamda yurtimizga, ilm-fanga yangi g'oyalarni tatbiq qilish va ularning mehnatini munosib moddiy rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Qarorda hududlarda matematika faniga ixtisoslashtirilgan maktablar faoliyatini rivojlantirish hamda yangi maktablarni tashkil etish ustuvor yo'nalishlardan biri qilib belgilandi. Ushbu ixtisoslashgan maktablarning tashkil qilinishi ko'pchilikning azaliy orzusi desa ham bo'ladi. Chunki matematikani bilgan har bir o'quvchi boshqa fanlarni o'zlashtirishi yaxshi bo'ladi. Bizga ma'lumki yurtimizda matematika faniga ixtisoslashgan maktablar ko'p. Lekin hammasining xam natijasi yuqori darajada emas. Endilikda ushbu yangi maktablarda zamonaviy pedtexnologiyalar qo'llaniladi. Bu esa ta'lim sifatini oshiradi, malakali kadrlar bilan taminlash imkonini beradi.

Qarorga ko'ra, ixtisoslashtirilgan maktablarga o'quvchilar belgilangan tartibda tanlov asosida saralab olinadi. Bu juda to'g'ri qarordir. Sababi tanlov halol, to'g'ri bo'lsa, albatta, tanlab olingan o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishi yuqori bo'ladi. O'qituvchi tomonidan berilgan har bir mavzuni chuqur o'zlashtira oladi. O'zi izlanib, keyinchalik fanga yangi g'oyalarni qo'llaydi. Ixtisoslashtirilgan maktablarda maktab direktori tegishli tuman (shahar) hokimining iqtisodiy va boshqaruv jarayonlariga matematik usullar va modellarni joriy qilish masalalari bo'yicha maslahatchisi bo'lishi Prezidentimizning ta'limga bo'lgan yuksak e'tiboridan biridir. Qarorga muvofiq, matematika fani chuqurlashtirilib o'qitiladigan maktab bitiruvchilari tegishli OTMlarning matematika ta'lim yo'nalishlariga ular uchun belgilangan maqsadli parametrlar bo'yicha o'qishga qabul qilinadi. Bu esa o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi.

Albatta, ixtisoslashgan maktab bitiruvchi o'quvchilari matematikaning o'rta ta'limda beriladigan xar bir mavzusini chuqur o'zlashtirgan bo'ladi. Milliy sertifikatlarning joriy qilinishi ham uzoq vaqtdan buyon intiq kutilayotgan edi. Xalqaro matematika maktabi bitiruvchi sinf

o'quvchilarining barchasi chet tili fani bo'yicha sertifikatga ega. Endilikda ushbu o'quvchilarimiz kelajakda yuz foizlik natija bilan matematika fanidan milliy sertifikat ham olishiga ishonamiz. Bir so'z bilan aytganda, ushbu qarorning qabul qilinishi yurtimiz kelajagini ko'zlab qilingan ishlarning eng saralaridan biridir.

Samarqandda aynan 2020-yilda Mirzo Ulug'bek nomidagi matematika va fizika fanlariga ixtisoslashtirilgan davlat umumta'lim maktab-internati tashkil etildi. Samarqand viloyati hokimining bu haqdagi qarori 30-oktyabr kuni qabul qilindi.

Viloyatda istiqbolli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ulg'ayib kelayotgan yosh avlodni ilm-fanga keng jalb qilish va intellektual salohiyatini oshirish, matematika va fizika fanlari uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlashning uzluksiz tizimini yana-da takomillashtirish maqsadida qabul qilingan qarorga ko'ra, Samarqand shahar Sartepa maskanida joylashgan sobiq 10-son Mehribonlik uyi bino va inshootlari yangi maktab-internet uchun ajratildi.

Quyidagilar ixtisoslashtirilgan maktab-internatning asosiy vazifalari etib belgilandi:

- umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari asosida zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalangan holda matematika, fizika, informatika va ingliz tilini chuqur o'qitilishini tashkil etish;

- matematika va fizika fanlari bo'yicha iqtidorli o'quvchilarni tanlash, ularga ushbu fanlardan zamon talablari darajasida chuqurlashtirilgan bilim berish, oliy ta'lim tizimi uchun yuqori intellektual salohiyatli yoshlarni tayyorlash;

- o'quvchilarning ijodiy salohiyatini namoyon qilish va faollashtirish;

- har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mustaqil tadqiqotchilik faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

- yuqori kasb mahoratiga ega bo'lgan mahalliy va xorijiy mammlakatlardan tajribali o'qituvchilarni jalb qilish;

- iqtidor va iste'dodni aniqlash hamda kamol toptirish bo'yicha o'quvchilarni respublika va xalqaro fan olimpiadalari, tanlovlar va boshqa tadbirlarda qatnashishga tayyorlash.

Ixtisoslashtirilgan maktab-internet faoliyati Vazirlar Mahkamasining 2008-yil 7-avgustdagi "Ayrim fanlar chuqur o'rganiladigan davlat ixtisoslashtirilgan umumta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish to'g'risida"gi qarori talablari asosida yo'lga qo'yildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligi (PIIMA) direktori Sarvar Boboxo'jayev Buxoro viloyati Qorako'l tumanidagi xalqaro matematika maktabi faoliyati bilan tanishdi.

Aytish joizki, Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 9-avgustdagi qarori bilan mazkur ta'lim muassasasiga "Xalqaro matematika maktabi" maqomi berildi. Maktab bitiruvchilarining 95 foizi oliy o'quv yurtiga o'qishga kirmoqda. Turli olimpiadalar, ya'ni viloyat, respublika va xalqaro olimpiadalarda munosib ishtirok etib, yuqori natijalarga erishib kelmoqda.

S.Boboxo'jayev xalqaro matematika maktabiga tashrifi davomida mazkur o'quv muassasasi faoliyati bilan tanishdi va agentlik tizimiga kiruvchi maktablar bilan hamkorlik aloqalarini o'rnatish bo'yicha fikr bildirdi.

Mazkur hamkorlik agentlik tizimiga kiruvchi maktablarda matematika fanini o'qitishni yana-da takomillashtirish va o'qituvchilarning malakasini oshirish imkoniyatini yaratadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, 2020-2021 o'quv yilidan Toshkent shahridagi Prezident maktabi va xalqaro matematika maktabi bir

necha yo'nalishda hamkorlik qilishni boshlaydi.

Jumladan, 2020-yil oktyabrning so'nggi haftasida Qorako'l maktabi ma'muriyatining Prezident maktabiga tashrifi kutilmoqda. Shuningdek, 2020-2021 o'quv yilining ikkinchi choragidan Qorako'l maktabining oliy toifali matematika fani o'qituvchilari va Prezident maktabining xorijiy o'qituvchilari o'zaro tajriba almashishlari uchun sharoit yaratib berish maqsadida onlayn dars va treninglar tashkillashtirish, xalqaro olimpiadalarda sovrinli o'rinlarni egallab kelayotgan o'quvchilar o'rtasida ham muloqotni yo'lga qo'yish rejalashtirilgan.

Kelajakda bunday hamkorlik aloqalari Agentlik tizimiga kiruvchi boshqa maktab muassasalari bilan ham o'rnatilishi rejalashtirilgan.

- Qorako'l maktabi matematika fanini o'qitish va mazkur fan bo'yicha xalqaro olimpiadalarga o'quvchilarni tayyorlash bo'yicha katta tajribaga ega. Bizning tizimda maktablar faoliyatini boshlaganiga hali ko'p vaqt bo'lmadi va xalqaro matematika maktabining tajribasi ularga faoliyatlarini yanada takomillashtirishga imkoniyat yaratadi, - dedi Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligi direktori Sarvar Boboxo'jayev.

Qarshi davlat universitetida 2020-yilning 23-24-oktyabr kunlari Amaliy matematika kafedrasida tashabbusi bilan "Matematik modellashtirish, hisoblash matematikasi va dasturiy ta'minot injeneriyasining dolzarb muammolari" mavzusida xorijiy olimlar ishtirokida bo'lib o'tgan respublika ilmiy konferensiyasi ana shu maqsadni ko'zlab tashkil etildi.

Anjuman Zoom platformasi orqali online shaklda o'tkazildi. Konferensiya kun tartibidagi yalpi majlisda xorijiy olimlardan Rossiya fanlar akademiyasi Sibir bo'limi hisoblash matematikasi va matematik geofizika instituti laboratoriyasi mudiri, professor X.X.Imomnazarov, Belarus davlat

universiteti professori V.B.Taranchuk kabi xorijiy va mamlakatimizdagi o'nlab oliy ta'lim muassasalarining matematiklari o'z ma'ruzalari bilan ishtirok etdi.

Ilmiy anjumanning birinchi seksiyasida matematik modellashirishning dolzarb muammolari, hisoblash matematikasining zamonaviy usullari, ikkinchi seksiyasida dasturiy injiniring rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari, matematik usullarning tabiatshunoslikda qo'llanishi, uchinchi seksiyasida matematika va informatika o'qitish nazariyasi va metodikasi, raqamlashtirishning dolzarb muammolari o'rin oldi. Seksiya ishlarida 100 dan ortiq ma'ruzalar konferensiya ishtirokchilari tomonidan tinglandi va muhokama qilindi.

Mazkur ilmiy konferensiya kun tartibidagi ilmiy yo'nalishlarni yana-da rivojlantirishga, fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini kengaytirishga, fan va ta'lim sohalarida xalqaro hamkorlikni rivojlantirishga o'z hissasini qo'shishi bilan ahamiyatli bo'ldi.

Berdaq nomidagi Qoraqalpog'iston davlat universiteti va O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi V.I.Romanovskiy nomidagi Matematika instituti hamkorligida "Matematikaning zamonaviy muammolari" mavzusida Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi o'tkazildi.

Anjumanni universitet rektori, professor A.Reymov ochdi. Konferensiyada mashhur matematik olimlardan O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi V.I.Romanovskiy nomidagi Matematika instituti direktori, senator, akademik Sh.Ayupov, akademik A.Sadullayev, professor M.Aripovlar o'z ma'ruzalari bilan ishtirok etdi.

Ta'kidlanganidek, so'nggi yillari davlatimiz rahbari tashabbusi bilan mamlakatimizning ilmiy salohiyatini yuksaltirish, ilm-fanni rivojlantirish bo'yicha qator samarali ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 9-

iyuldagi "Matematika ta'limi va fanlarini yana-da rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi Matematika instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi va 2020-yil 7-may kungi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari sohani yangi bosqichga olib chiqdi. Jumladan, davlatimiz rahbarining 7-may kungi qarorida Qoraqalpog'iston Respublikasida, Buxoro, Namangan, Samarqand va Xorazm viloyatlarida O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining V.I.Romanovskiy nomidagi Matematika institutining hududiy bo'linmalari tashkil etilishi tasdiqlandi. Albatta, bu qarorlar butun ilm ahli uchun katta imkoniyatlar yo'lini ochib beradi. Shuningdek, yosh matematiklarning o'z iqtidorlarini namoyon etishlarida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadbir barcha ishtirokchilarning kelgusi ilmiy faoliyati uchun juda foydali bo'ldi. Xususan, yosh izlanuvchilar jahon miqyosida ilmiy izlanishlar olib borayotgan ustoz-matematiklarning ma'ruzalaridan bahramand bo'ldi.

Onlayn formatda tashkil etilgan mazkur respublika anjumanida mamlakatimizning barcha hududlaridan 100 dan ziyod matematik olimlar, yosh tadqiqotchilar ishtirok etdi.

"Matematikani o'qitishning dolzarb muammolari va yechimlari". ***Jizzax davlat pedagogika institutida bo'lib o'tgan ilmiy anjuman ana shunday nomlandi.***

"Matematikani o'qitishning dolzarb muammolari va yechimlari" mavzusidagi Respublika ilmiy onlayn anjumanni Jizzax davlat pedagogika instituti rektori Sh.Sharipov ochib berdi. "Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining asosiy vazifasi ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish, talabalarga xalqaro

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

andozalar asosida sifatli ta'lim berish, doimiy monitoring va uslubiy yordam ko'rsatish, talabalarni doimiy ravishda zamonaviy matematik tadqiqotlar bilan tanishtirib borish, sohadagi erishilayotgan yutuqlar va ularning fan va texnika rivojida ahamiyati, yangiliklarning ishlab chiqarishga joriy etish asosida barcha sohalarida taraqqiyotga erishishda matematika muhim o'rin tutadi. Konferensiya kun tartibiga kiritilgan masalalar dolzarbdir. Konferensiya dasturi matematikani o'qitishning zamonaviy tendensiyalari, matematika fanining istiqbollari hamda respublikamizning yetuk matematik olimlarining maktabini keng ommaga tanishtirish, pedagogika oliy ta'lim muassasalari ta'lim yo'nalishlarida matematika fanining boshqa fanlar bilan integrativ yondashuv masalalari, hisoblash matematikasi, mantiq, fizika va informatika, matematik tahlil va matematik fizika, algebra va sonlar nazariyasi, geometriya kabi fanlarni o'qitish nazariyasi va metodikasi bo'limlardan iborat" deydi institut rektori Sh.Sharipov.

Onlayn tarzda bo'lib o'tgan ilmiy anjumanda sohaga ixtisoslashtirilgan yurtimizdagi xorijiy oliygohlarning nufuzli filiallari professor – o'qituvchilar o'z ma'ruzalari bilan ishtirok etishdi. Qizg'in bahs-munozaralar asosida bo'lib o'tgan ilmiy anjumanda matematika fani o'qituvchilarining ta'lim-tarbiya jarayonida zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalarni qo'llash kompetensiyalarini rivojlantirish,

tinglovchilarda matematikani o'qitishda zamonaviy yondashuvlarni tatbiq qilish, innovatsiyalardan foydalanish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni shakllantirish, matematika darslarida zamonaviy ta'lim vositalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish, matematika fani nazariyasi va uni o'qitish metodikasi yutuqlari, fanning texnika va ishlab chiqarishga qo'llanishi bo'yicha tadqiqotlar bilan tanishtirish borasida so'z bordi.

Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan matematika fanini chuqurlashtirilgan holda o'rganish, ushbu sohada ta'lim sifatini va ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimizning 2020-yil 7-maydagi "Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bu borada dasturilamal bo'lib xizmat qilayotir. Unda ushbu yo'nalishda ta'lim olayotgan va ilmiy-tadqiqotlar bilan shug'ullanayotgan iqtidorli yoshlarni qo'llab-quvvatlash, chet eldagi oliy ta'lim muassasalari hamda ilmiy tashkilotlar bilan aloqalarni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri etib belgilangan.

Yillar o'tgani sari bizning matematika bo'yicha Xalqaro olimpiadalardagi natijalarimiz yaxshilanib bormoqda. Bu esa islohotlar samarasi va o'z navbatida yangi Beruniy-u, yangi Xorazmiylarning kashf etilishi demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 2020 "Yangi O'zbekiston" va "Pravda Vostoka" gazetalari tahririyati» DUK
2. F.Rajabov, S.Masharipova, R.Madraximov. "Oliy matematika". (O'quv qo'llanma), -T.: "Turon-iqbol", 2007 y.
3. <https://pressa.beeline.uz/search/news?search=matematika>
4. 2024 | JDPU — Raqamli ta'lim texnologiyalari markazi, jdpu.uz
5. A.H.Колмогоров, A.M.Абрамов ва бошқалар. "Алгебра ва анализ асослари". 9-10 синфлар учун укув кулланма. –Т.: Укитувчи, 1987 й, 352-б.
6. <https://uza.uz/posts/219523>
7. Saitov.Y.O."Matematika va matematiklar "kitobidan

ALISHER NAVOIYNING PEDAGOGIK QARASHLARI

*Urganch davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti pedagogika yo'nalishi
221-guruh 2-kurs talabasi - Matnazarova Parizod*

*Urganch davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti pedagogika kafedrası
o'qituvchisi - Atamuratova Maftuna Muzafarovna*

Har bir ijtimoiy tuzumda insonning ma'naviy yuksalishini ta'minlovchi ta'lim-tarbiya, ma'naviyat va ma'rifat kabi tushunchalar mavjud bo'lib, ular pedagogika sohasidagi o'zgarishlarni jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda o'rganishni talab etadi. Pedagogika tarixi qadim zamonlardan tortib, to hozirgi kungacha bo'lgan turli tarixiy davrlarda tarbiya, maktab va pedagogika nazariyalarining taraqqiyotini davrlar talabi asosida o'rganib keldi. Har bir ijtimoiy tuzum, uning kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayot va turmush darajasi fan va madaniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liqdir. Mustaqillik tufayli ko'hna Turkiston diyorida istiqomat qilib kelgan barcha xalqlar milliy qadriyatlarining qayta tiklanishi va rivojlanishi uchun shart-sharoitlar vujudga keldi. O'z tarixiga yangicha tafakkur asosida yondoshish, o'tmishdagi pedagogik tafakkur daholarining shuhratini tiklash, ularning g'oyalarini xalq hayotiga tadbiq etish kabi ulug' ishlar amalga oshirildi. Ayni paytda o'zbek va boshqa qardosh xalqlarning milliy shakllanishi va rivojlanishini zamon talablariga mos keladigan ta'lim-tarbiya tizimisiz tasavvur qilish mumkin emas. O'rta Osiyo va Sharq xalqlari pedagogika tarixida qadimdan boshlab to hozirgi kunga qadar yashab ijod etgan mutafakkirlar, qomusiy va hadisshunos olimlar, ma'rifatparvar pedagog olimlar Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Al-Buxoriy, At-Termiziy, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat kabi O'rta Osiyo va Sharq xalqlari olimlarining hayoti, ijodiy faoliyati; maktab, maorif,

ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'shgan hissasini o'rganamiz.[1]

O'zbek adabiyotining asoschisi, she'riyat mulkining sultoni, ma'rifatparvar shoir, davlat arbobi Alisher Navoiy 1441-yil 9-fevralda Hirot shahrida tug'ilgan. Yosh Alisher favqulotda iste'dod egasi bo'lib, iste'dodining dastlabki ko'rinishlari u uchto'rt yoshga to'lgan vaqtlardayoq namoyon bo'la boshlagan. Shu vaqtda u Fariddin Attorning "Mantiq-ut-tayr" asarini yod oladi. Alisher Navoiy o'z asarlarida komil inson obrazlarini yaratib, ular qiyofasida namoyon bo'luvchi ma'naviy-axloqiy sifatlarni ulug'lagan bo'lsa, ta'limiy-axloqiy muammolarni yorituvchi asarlarida esa komil insonni shakllantirish jarayonining mazmuni, ushbu jarayonning o'ziga xos jihatlari, yo'llari, shakl va usullari borasidagi mulohazalarni bayon etadi. Allomaning tasavvuridagi komil inson o'z qiyofasida eng yuksak insoniy fazilatlar mujassam eta olishi lozim. Chunonchi, u ijodkor, qobiliyatli, shu bilan birga ilm-fanga nisbatan muhabbatli bo'lmog'i zarur. Alisher Navoiyning qarashlariga ko'ra, ana shunday sifatlarning sohibi bo'la olgan insongina o'z kuchi hamda aql-u zakovatiga ishonadi. O'z kuchi va aqlu zakovatiga qattiq ishona olgan insongina turli qiyinchiliklarga bardosh bera oladi, u o'ta murakkab muammolarni ham yechimini topa olishga qodir. [2] Ilm-fan sirlaridan xabardor bo'lishning inson ahamiyatini yoritir ekan, alloma ayni o'rinda ilmni qorong'ulikni yoritadigan chiroq, hayot yo'lini nurafshon etadigan quyosh, odamlarning haqiqiy qiyofasini ko'rsata oluvchi omil sifatida ta'riflaydi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Bu borada bildirilgan fikr mazmuniga ko'ra, bolaning o'zi yo'l qo'ygan xato va kamchiliklarini o'zi anglab olishi hamda ularni bartaraf etish uchun imkoniyat yaratish zarur. Mutafakkirning e'tirof etishicha, kimki bu borada yaratilgan imkoniyatdan to'g'ri foydalansa, o'z xatosini anglay oladi va uni bartaraf etishga harakat qiladi, kimki yo'l qo'yilgan xatoni anglash va uni to'g'rilashga harakat qilish o'rniga turli bahonalarni ro'kach qilaversa, xatolari sonining yana bittaga oshishi uchun shaxsan o'zi sharoit yaratadi. Keltirayotgan bahonasi qancha ko'p bo'lsa, uning yanglishishi, xatosi shunchalik

katta ko'rinadi, kamchilikning mavjud ekanligini ko'rsatgan kishi bilan tortishish qancha kuchli bo'lsa, el oldida uning obro'si shunchalik pasayadi.[3]

Alloma tomonidan yaratilgan asarlar mazmunidan anglanadiki, ularda ilgari surilgan qarashlarning markazida inson va uning kamolotini ta'minlash g'oyasi turadi. Asarlari mazmunida ilgari surilgan g'oyalar yordamida kishilarni ilmi va ma'rifatli bo'lishga undaydi. Mutafakkir ilm o'rganishni har bir kishining insoniy burchi deya e'tirof etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Sharifzoda Sardorbek O'rozboy Tabib O'g'li. O.O.Atamurodovich. S.X. San'at qizi. K.H.Qodomboyevich.. Y.M.Zafar o'g'li. Pedagogika nazariyasi va tarixi (II-qism) Urganch – 2023 6-7 b.
2. Sharifzoda, S.O'., Xudoynazarov E.M. Pedagogika nazariyasi va tarixi (2-qism)/ Darslik– Toshkent: Bookmany print, 2022. – 286 b.
3. Sharifzoda Sardorbek O'rozboy Tabib O'g'li. O.O.Atamurodovich. S.X. San'at qizi. K.H.Qodomboyevich.. Y.M.Zafar o'g'li. Pedagogika nazariyasi va tarixi (II-qism) Urganch – 2023 170 b.

NEW TENDENCIES IN PRIMARY EDUCATION

*Mirqodirova Zilola Shezod qizi - University of World Languages
English philology student, Mirqodirovazilola33@gmail.com*

One of the most prominent trends in primary education is the integration of technology into the classroom. With the rise of digital devices and online resources, educators are leveraging technology to enhance learning experiences and engage students in new and innovative ways. From interactive whiteboards to educational apps and virtual reality simulations, technology has the potential to transform traditional teaching methods and make learning more interactive and personalized. According to a study by the National Education Association (NEA), technology can help students develop essential 21st-century skills such as critical thinking, collaboration, and digital literacy [1;35-38].. By incorporating digital tools into lesson plans, teachers can create dynamic and

interactive learning environments that cater to diverse learning styles and abilities.

Student-Centered Learning:

Another key trend in primary education is the shift towards student-centered learning approaches that prioritize student agency, collaboration, and inquiry-based learning. Student-centered classrooms empower students to take ownership of their learning process, encouraging them to ask questions, explore ideas, and work together to solve problems. Research has shown that student-centered learning can lead to improved academic performance, higher levels of engagement, and increased motivation among students. By creating a supportive and inclusive learning environment where students feel valued and respected, teachers can

foster a love of learning and instill a growth mindset in their students [2; 12-17].

In a study published in the *Journal of Educational Psychology*, researchers found that students who participated in student-centered learning activities demonstrated higher levels of academic achievement and critical thinking skills compared to those in traditional teacher-centered classrooms [3; 45-49]. By promoting collaboration, creativity, and self directed learning, student-centered approaches can help students develop essential skills that are crucial for success in the 21st century workforce.

Implications for Students:

The modern tendencies in primary education have significant implications for students, shaping their academic experiences, social interactions, and future prospects. By integrating technology into the classroom, promoting student-centered learning approaches, and fostering critical thinking skills, educators can create dynamic learning environments that cater to the diverse needs and interests of students. Students who are exposed to technology-rich environments are more likely to develop digital literacy skills and adapt to new technologies in their personal and professional lives.

Implications for Teachers:

The modern tendencies in primary education also have implications for teachers, who play a critical role in shaping the learning experiences of their students. Educators must adapt to new technologies, pedagogical approaches, and assessment methods to meet the diverse needs of today's learners and prepare them for the challenges of tomorrow.

By embracing technology as a tool for learning, teachers can enhance their instructional practices and create engaging lessons that cater to different learning styles. From incorporating multimedia presentations to using educational apps for formative assessment, technology offers teachers a wealth of resources to enrich their teaching and support

student learning. Moreover, by adopting student-centered approaches that prioritize collaboration, inquiry-based learning, and student agency, teachers can create inclusive classrooms where all students feel valued and supported. By empowering students to take ownership of their learning process and pursue their interests, educators can foster a love of learning that extends beyond the classroom walls.

Implications for the Education System:

The modern tendencies in primary education also have broader implications for the education system as a whole, influencing curriculum design, assessment practices, teacher training programs, and policy decisions. As schools strive to prepare students for success in the workforce, they must adapt to changing trends in education and embrace innovative approaches that foster creativity, collaboration, and critical thinking. By incorporating technology into the curriculum and providing teachers with professional development opportunities to enhance their digital literacy skills, schools can create technology-rich environments that support student learning and engagement. From coding workshops to virtual field trips, technology offers endless possibilities for expanding educational opportunities and preparing students for careers in STEM fields [5; 90-98]. Moreover, by promoting student-centered approaches that empower students to take ownership of their learning process and pursue their interests, schools can create inclusive learning environments where all students have the opportunity to succeed. From leveraging technology to enhance learning experiences to promoting collaboration and inquiry-based learning approaches that empower students to take ownership of their education, the modern tendencies in primary education offer exciting opportunities for educators to transform traditional teaching methods and inspire lifelong learning among their students. By

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

fostering critical thinking skills from an early age and equipping students with the cognitive abilities necessary for success in school and beyond, educators can empower the next

generation of leaders, innovators, and changemakers to thrive in an increasingly complex and interconnected world.

References:

1. National Education Association (NEA). (2020). The Impact of Technology on Education: A Study by NEA Research.
2. Journal of Educational Psychology. (2019). Student-Centered Learning: A Meta-Analysis of Academic Achievement.
3. American Federation of Teachers (AFT). (2018). Fostering Critical Thinking Skills in Primary Education: Best Practices.
4. National Association for Media Literacy Education (NAMLE). (2021). The Role of Technology in Primary Education: Opportunities and Challenges.
5. International Society for Technology in Education (ISTE). (2019).

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH

*“Pedagogika” kafedrasi o'qituvchisi - Sobirova Nafisa Yangiboy qizi,
Urganch davlat pedagogika institute pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi -
Otaboyeva Norkumushbegim*

Inklyuziv ta'lim-umumiy ta'lim maktablarda alohida ehtiyojli bolalarni o'qitish jarayonini tavsiflash uchun ishlatiladigan atama. Inklyuziv ta'lim-mavjud jismoniy, intellektual, ijtimoiy, hissiy, lingvistik va boshqa xususiyatlarga qaramay, har bir bolaga umumiy ta'lim va tarbiya jarayoniga qo'shilish imkoniyatini beradigan ta'lim, bu esa o'sib ulg'aygan shaxsning jamiyatning teng huquqli a'zosi bo'lishiga imkon beradi, ajralish va izolyatsiya xavfini kamaytiradi.

Inklyuziv faoliyat mazmunida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-ma'daniy kompetentligi muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. O'qituvchining kasbiy madaniyati takomillashishi inklyuziv ta'lim samaradorligi uchun xizmat qiladi. Kasbiy madaniyatning rivojlanishi xulq-atvor tarbiyasi bilan bevosita bog'liq hisoblanadi. Kasbiy-madaniy kompetentlik intizomi, mas'uliyat, mehnatsevarlik kabi asosiy prinsiplarga tayanadi.

Inklyuzivlik ijtimoiy hayotning, ijtimoiy tuzilmasining yangi paradigmasini o'rnatadi, ijtimoiy institutlar, ijtimoiy jarayonlar va ijtimoiy amaliyotda jiddiy o'zgarishlarni talab qiladi, jamiyatdagi har bir kishining maksimal ijtimoiylashuviga erishishni o'z ichiga oladi. Jamiyat alohida ehtiyojli bolalarni inklyuziv sharoitda ta'lim olishga tayyorlash bilan shug'ullanmasligi kerak, jamoat ongidagi odatiy paradigmani o'zgartirish zarur.

Ta'limda alohida ehtiyojli bolalarni emas, balki ta'lim jarayonini, o'quv rejalarini, dasturlarini imkon qadar moslashtirish, bu resurslarni to'plash imkoniyatlarini kengaytirish kerak. Inklyuziv ta'lim tizimida o'qituvchilarni ishlashga tayyorlashning bilim to'siqlaridan biri bu xatti-harakatlarida passiv rivojlanish va tuzatishga qaratilgan ishlarini amalga oshirishga qaratilgan asoslar to'g'risidagi bilimlardir[1].

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Inklyuziv ta'limda ishlash uchun o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasining tarkibiy qismlariga quyidagilar kiradi.

- O'qitishning moslashuvchan shakllariga, interfaol o'qitish uslublariga ega bo'lish;
- Bilish faoliyati mustaqilligini rag'batlantirish qobiliyati;
- Jamoada ishlash qobiliyati, alohida ehtiyojli bolalar ta'limi uchun psixologik-pedagogik yordamni yaratish uchun mutaxassislar bilan o'zaro aloqada bo'lish;

Nogiron bolalarni psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash o'qituvchining har xil turdagi sog'ligi bilan bog'liq muammolarga duch kelgan bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan birlikdagi va individual faoliyatini tashkil etish qobiliyatini taxmin qiladi har bir bolaning tarixi to'g'risida dastlabki ma'lumotlarni to'plash ularni qobiliyati haqida bilimlarni oshirishga xizmat qiladi[2].

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi:

- ta'lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologik - pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;

- o'qituvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash;

- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalarning ehtiyojlarini

qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;

- imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajramagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish;

- jamiyatda imkoniyatni cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirishdir.

Inklyuziv ta'lim o'qituvchisi mentalitetining (Mentalitet-ijtimoiy yoki etnik guruhga, millatga, xalqqa, millatga xos bo'lgan aqliy, hissiy, madaniy xususiyatlar, qiymat yo'nalishlari) tarkibiy xususiyatlari bu munosabatdir: bolaning qadr-qimmatiga, uning qobiliyatlari va yutuqlaridan qat'iy nazar, har kimning tengdoshlari bilan muloqot qilish, qo'llab-quvvatlash va do'stlik qilish huquqidir. A.Abakirova alohida ta'limga muhtoj bolalar bilan ishlashning umumiy tamoyillari va qoidalarini, shu jumladan: "Pedagogik takti ko'rsating. Kichik muvaffaqiyatlar uchun ham doimiy maqtov, har bir bolaga o'z vaqtida va taktik yordam berish, o'z kuchi va imkoniyatlariga ishonchni rivojlantirish kerak"- deb qayd etadi[3].

Inklyuziv ta'lim falsafasi bolalarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish, barcha odamlarga teng munosabatda bo'lish, ta'lim olishda alohida ehtiyojli bolalar uchun alohida shart-sharoitlar yaratish zarurligi mafkurasiga asoslanadi. Inklyuziv ta'lim – bu barcha bolalarning xilma-xil ehtiyojlarini ta'minlaydigan universal ta'lim jarayonining rivojlanishi va shuning uchun o'qituvchidan yuqori darajadagi professionallik, axloq, xushmuomallik, moslashuvchanlik, barcha bolalarni tinglash va tushunish qobiliyatini talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Koralev E.V., Staroverova M.S Ta'lim integratsiyasi (inklyuzivligi) ta'lim tizimini rivojlantirishning tabiiy bosqichi sifatida // Inklyuziv ta'lim. 1-son. –M. :markaz "Maktab kitobi", 2010.-272s.

2. Nazarova N.N Integratsiyalashgan (inklyuziv) ta'lim: 2010.No 1. P.77-87.
3. Imkoniyat cheklangan bolalar uchun inklyuziv ta'limni tashkil etish: Darslik/ Otv.ed. SV.Alekhina, E.N.Kutepova.-M.: MGPPU,2013.-324s.

TA'LIM JARAYONINI TASHKIL ETISHDA MUAMMOLI TA'LIM METODLARIDAN FOYDALANISH

***Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi
Sobirova Nafisa Yangiboy qizi,
Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi Komiljonova Yulduz***

Hozirgi ta'lim tizimida samarali o'qitish texnologiyalaridan biri – bu bdir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va ta-fakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli o'qitish ijodiy faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi. Pedagogik adabiyotlarda muammoli o'qitish-ning turli ta'rif va tavsiflari bor. Muammoli o'qitishning mohiyati muammoli vaziyatni vujudga keltirish orqali yangi bilimlarni mus-taqil o'zlashtirishdan iborat. Muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi. Shuningdek, o'rganilgan mavzular xususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. Shunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyat shunchaki "fikir yo'lidagi kutilmagan to'siq" bilan bog'langan aqliy mashaqqat holati emas. U bilish maqsadlari maxsus taqozo qilgan aqliy ta-ranglik holatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilimlar va yangi yu-zaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi. Yangi bilimlar avvalgi bilimlar bilan bog'lanmasa, aqliy mashaqqat muammoli bo'lmaydi. Bunday mashaqqat aqliy izlanishni kafolatlamaydi. Muammoli vaziyat xar qanday fikrlash mashaqqatlaridan farq qilib, unda talaba mashaqqat talab qilgan ob'ekt (tushuncha, fakt)ning unga avval va ayni vaqtda ma'lum

bo'lgan vazifa, masala bo'yicha ichki, yashirin aloqalarini anglab yetadi[1].

Muammoli vaziyat mohiyati shuki, u talaba tanish bo'lgan ma'lumotlar va yangi faktlar, hodisalar (qaysiki, ularni tushunish va tushuntirish uchun avvalgi bilimlar kamlik qiladi) o'rtasidagi ziddiyatdir. Bu ziddiyat bilimlarni ijodiy o'zlashtirish uchun hara-katlantiruvchi kuchdir.

Muammoli vaziyatning belgilari quyidagilar:

- talabaga notanish faktning mavjud bo'lishi;
- vazifalarni bajarish uchun talabaga beriladigan ko'rsatmalar, yuzaga kelgan bilish mashaqqatini hal qilishda ularning shaxsiy manfaatdorligi[3].

Muammoli o'qitishni boshqarish ped-agogik mahoratni talab etadi, chunki muam-moli vaziyatning paydo bo'lishi individual holat bo'lib, tabaqalashtirilgan va individual-lashtirilgan yondashuvni talab etadi.

Muammoli vaziyatdan chiqqa olish hamma vaqt muammoni, ya'ni nima noma'lum ekanligini, uning nutqiy ifodasi va yechimini anglash bilan bog'langan. Muammo uch tarkibiy qismdan iborat: ma'lum (berilgan vazifa asosida), noma'lum (ularni topish yangi bilimlarni shakllantirishga olib keladi) va avvalgi bilim-lar (talabalar tajribasi). Ular noma'lumni topishga yo'nalgan qidiruv ishlarini amalga oshirish uchun zarurdir. Avvalo talabaga noma'lum bo'lgan. O'quv muammosi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

vazifasi belgilanadi va bunda uning bajarilish usullari hamda natijasi ham noma'lum bo'ladi, lekin talabalar o'zlaridagi avval egalangan bilim va ko'nikmalarga asoslanib turib kutilgan natija yoki yechilish yo'lini izlashga tushadi. Shunday qilib, talabalar biladigan vazifa va uni mustaqil hal qilinish usuli o'quv muammosi bo'la olmaydi, ikkinchidan, biror vazifaning yechilish usullarini va uni izlash vositalarini bilishmasa ham o'quv muammosi bo'la olmaydi.

O'quv muammosining muhim belgilari quyidagilar: yangi bilimlarni shakllantirishga olib keladigan noma'lumning qo'yilishi; talabalarda noma'lumni topish yo'lida izlanishni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan muayyan bilim zahirasi bo'lishi. O'quv muammosini yechish jarayonida talabalar aqliy faoliyatining muhim bosqichi uning yechilish usulini o'ylab topish yoki gipoteza qo'yish hamda gipotezani asoslashdir. O'quv muammosi muammoli savollar bilan izchil rivojlantirib boriladi va bunda

har bir savol uning hal qilinishida bir bosqich bo'lib xizmat qiladi. Muammoli o'qitishning zaruriy sharti talabalarda haqiqatni va uning natijasini izlash jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabatni vujudga keltirishdir.

Xulosa qilib aytish mumkinki, muammoli ta'lim texnologiyalarining qo'llanilishi o'qitish jarayonini samarali kechishini ta'minlash bilan birga ta'lim oluvchilarda mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Ta'lim sifatini yaxshilash va samaradorligini oshirishga nisbatan qo'yilayotgan ijtimoiy ta'lim oluvchilar o'qituvchilardan loyiha va muammoli ta'lim texnologiyalarini o'qitish jarayonida maqsadli, samarali qo'llashni talab etadi. Mazkur ta'lim texnologiyalarining mohiyatiga oid ma'lumotlar bilan tanishish malaka oshirish kurslari tinglovchilarining mavjud bilimlarini boyitish bilan birga amaliy ko'nikma, malakalarini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhammedov R.J., Yuldashev M.M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: Nihol, 2013. - 277 b.
2. Zamonaviy dars. Ilmiy-metodik to'plam. A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI.- T., 2007 y.
3. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari: - T.: "O'qituvchi", 2004 y.
4. Kolechenko A.E. Ensiklopediya pedagogicheskix texnologiy: Posobiye dlya prepodavateley. – SPb.: KARO, 2002 y.

ALISHER NAVOIYNING MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYAGA OID QARASHLARIDAN TA'LIM JARAYONIDA SAMARALI FOYDALANISH

Urganch davlat pedagogika institute "Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi

Sobirova Nafisa Yangiboy qizi,

Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi Axmedova Zebiniso

Ma'naviyat-inson ruhiy, aqliy olamini ifodalovchi tushuncha. U kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlarini o'z ichiga oladi. Ma'naviyat atamasining asosida "ma'ni" so'zi yotadi.

Ma'lumki, insonning ichki va tashqi olami mavjud. Tashqi olami uning bo'y-basti, ko'rinishi, kiyinishi va xatti-harakatlari kiradi. Ichki olamiga esa uning yashashdan maqsadi, fikr yuritishi, orzu-istaklari,

intilishlari, his-tuyg'ularini o'z ichiga oladi. Insonning ana shunday ichki olami ma'naviyatdir. Ma'naviyat va axloq bir-biri bilan bog'liq bo'lib bir-birini to'ldiradi. Zero, jamiyat rivojlanishi faqat uning iqtisodiy taraqqiyotidagina emas, balki ma'naviy yuksalishini ham taqozo etadi. Har qanday mafkura kabi O'zbekiston Respublikasi milliy istiqbol mafkurasining asosiy g'oyalardan biri ham jamiyatda ma'naviy-axloqiy qarashlarning ustuvorligiga erishish sanaladi. Ijtimoiy tarbiyaning boshqa turlari kabi ma'naviy-axloqiy tarbiya asosini ham ilg'or milliy, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, xalq pedagogikasi g'oyalari tashkil etadi. Alisher Navoiy xalqimizning ongi va taffakkuri, badiiy madaniyati tarixida butun bir davrni tashkil etadigan buyuk shaxs, milliy adabiyotimizning tengsiz namoyondasi, millatimizning g'ururi, sha'n -u sharafini dunyoga tarannum qilgan o'lmas so'z san'atkoridir. Ta'bir joiz bo'lsa, olamda tirkiy va forsiy tilda so'zlovchi biron bir inson yo'qki, u Navoiyni bilmasa, Navoiyni sevmasa, Navoiyga sadoqat va e'tiqod bilan qaramasa. "Agar bu ulug' zotni avliyo desak, u avliyolarning avliyosi, mutafakkir desak, mutafakkirlarning mutafakkiri, shoir desak, shoirlarning sultonidir",- I.Karimov[1].

Navoiy asarlarining umuminsoniy g'oyasi - insonparvarlik, xalqparvarlik, adolatparvarlik, do'stlik, tinchlik, mehr va sadoqat, pok sevgi va vafo, ma'rifatlilik kabi go'zal tuyg'ularning yuksak badiiy shaklda ifodalashi orqali o'zbek adabiyoti shuhratini dunyo miqyosiga olib chiqdi. Buyuk alloma, shoir Alisher Navoiy umuminsoniy tarbiya sohasida bir butun asar yaratmagan bo'lsa ham, o'zining bu haqidagi fikrlarini turli ilmiy va adabiy asarlarida ifodalagan. Alisher Navoiy o'zining umuminsoniy tarbiya to'g'risidagi fikrlarini badiiy asarlarida barkamol inson obrazini yaratish yo'li bilan bayon etdi. Alisher Navoiyning ilm-ma'rifat, ta'lim-tarbiya masalalaridagi fikrlarida insonparvarlik g'oyalari bosh o'rinda turadi.

Alisher Navoiyning fikricha, inson dunyoda hammadan yuksak, aziz va qadrlidir.

Alisher Navoiy o'z davridagi barcha sof vijdonli insonlarning manfaatini himoya qildi. U inson uchun zarur bo'lgan umuminsoniy axloq qoidalarini o'rgandi, asar qahramonlari obrazida o'z qarashlarini aks ettirdi. Alisher Navoiy odamlarni axloqli va odobli bo'lishga da'vat etadi hamda axloqni bunday ta'riflaydi: "Axloq shaxsning og'ir baqolig' libosidir va libos jismning sangin debosi. Shuning bilan birga odamni bezaydigan ham axloqdir". Alisher Navoiyning fikricha, inson uchun toj, davlat va boshqalar emas, balki eng yaxshi fazilatlar har qanday boylikdan afzaldir. Alisher Navoiy xalqqa ish bilan ham, so'z bilan ham foyda keltirish kerakligini aytadi. U xalq manfaati uchun ishlaydigan, xalqning baxt-saodati uchun kurashadigan kishilarni haqiqiy odam deb biladi[3]:

Odami ersang demagil odami,

Onikim yo'q xalq g'amidin g'ami.

Xalqqa yordam berishni istamaydigan, xudbin, qora ko'ngil odamlarni Alisher Navoiy eng yomon odam, xalqqa zarar yetkazadi deb ta'riflaydi.

El qochsa birovdin el yomoni bil oni,
Ahvolda idbor nishoni bil oni.

Fe'l ichra ulus bolam joni bil oni,

Olam elining yomoni yomon bil oni[2].

Insonlar bir-birlari bilan do'st-inoq va hamjihat bo'lib yashamas ekanlar, o'z orzuniyatlariga yeta olmaydilar, yakkalik, yolg'izlik bilan hech qanday ish qilib bo'lmaydi, shuning uchun ham u hamma insonlarni do'st bo'lib yashashga chorlaydi. Alisher Navoiy do'stlikni ulug'laydi, shu bilan birga soxta, g'araz bilan do'st bo'luvchi kishilarni qoralaydi. Navoiy ilm-ma'rifatni qadrlagan va unga homiylik qilgan. Shoir insonning ma'naviy kamolotini, avvalo, uning ilm va donish sohibi bo'la olganligida deb biladi. Ilm o'zidan o'zi bo'lmaydi, kishi faqat havas va ishtiyoq bilangina ilmga ega bo'la

oladi, deb hisoblaydi. Alisher Navoiy hikmatlarida olam-olam ma'no mujassamdir. Uning hikmatlarida ilm-ma'rifat, mehr-oqibat, insoniylik kabi masalalar markaziy o'rinni egallaydi.

Alisher Navoiy "Muruvvat va sahovat" to'g'risida.

Sahovat insoniyat bog'ining boqiy ildizidir, insoniyat esa uning mevasi. Muruvvatni barcha insonlar qilishi shart.

Shoir nazdida muruvvat odamgarchilik yuzasidan qilingan yaxshilik, sahovat, himmatdir, o'zida bor narsalarni, muhtojlarga berish, yemay yedirish, kiymay kiydirishdir. Futuvvat esa barchaga yaxshilik ko'rsatish, ammo evaziga hech narsa talab va ta'ma qilmaslikdir. Muruvvat barcha bermoqdur, yemak yo'q, Futuvvat barcha qilmoqdur, demoq yo'q.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat –yengilmas kuch . T Ma'naviyat ,2008 y
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami.Yigirma jildlik. 16-jild. – T.: "Fan", 2000. – B. 26.
3. Yusupova D. O'zbek mumtoz va milly uyg'onish adabiyoti (Alisher Navoiy davri). – T.: Tamaddun, 2016. – 330 b

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING PEDAGOGIK QARASHLARI

*Urganch davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti pedagogika yo'nalishi
221-guruh 2-kurs talabasi Narimonova Nafosat Qaxramon qizi
Urganch davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti pedagogika kafedrasi
o'qituvchisi Atamuratova Maftuna Muzafarovna*

Pedagogikaning fan sifatida shakllanishi yosh avlodni hayotga tayyorlash ular tarbiyasini samarali amalga oshirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Bu ehtiyoj tarbiya borasida orttirilgan tajribalar to'planganidan keyin o'sha tajribalarni umumlashtirish, yoshlar tarbiyasi haqida qonun-qoidalarni ishlab chiqish zaruratini taqozo etadi. Avvalo pedagoglarning nazariy kurtaklari falsafa negizida paydo bo'ladi. Ta'lim – tarbiya masalalari hamisha mutafakkir, yozuvchi, olimlar xayolini band qilib kelgan. Ular o'zlarini bola tarbiyasi, ularni barkamol inson qilib tarbiyalash haqidagi yorqin mulohazalar bilan pedagogik fikrlar ravnaqiga hissa qo'shganlar. Masalan: Nizomulmulkning „Siyosatnoma“, Nosir Xisravning „Sao-datnoma“, Ahmad Yugnakiyning „Hibatul-Haqoyiq“, Alisher Navoiyning „Mahbubul qulub“, Yusuf Xos Hojibning „

Qutadg'u bilig" asarlari bevosita odob, axloqqa daxldordir.

• Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari:

• **Farobiy** pedagogik qarashlarini, ta'lim-tarbiya haqidagi ta'limotini o'rganishda inson xislatlari to'g'risidagi falsafiy fikrlari nihoyat muhim ahamiyat kasb etadi. Farobiy o'zining falsafiy qarashlarida odamning tuzilishini, ruhiyatini, madaniy va ma'naviy olamini o'rganishga ahamiyat beradi. Uning ta'limotida, inson barcha boshqa jismlarda bo'lmagan qobiliyat va kuchga, ruhiy quvvatga, aql va so'zlash qobiliyatiga egaligi bu kuch uni tabiatiga boshqa jismlardan ajratib turishi va uning ustidan hokim bo'lish imkoniyatini berganligi namoyon bo'ladi. Farobiy bu dunyoqarashida narsa-hodisalarni bilish, inson aqlini bilim bilan boyitish uni ilmiy, ma'rifatli qilish uchun xizmat qiluvchi

ruhiy ruhiy jarayonlarga alohida e'tibor beradi. U o'zining „Baxt-saodatga erishuv haqida“, „Fanlarning tasnifi“, „Ilmlar va san'atlar fazilati" kabi ko'plab risolalarida insonning ma'naviy rivojlanishi ilm ma'rifatga bog'liqligini ta'kidlaydi.

- Abu Rayhon Beruniy bilim umuminsoniy qadriyatlarni o'rganishning kaliti ekanligini alohida ta'kidlaydi. Ilm ma'rifatli odam jamiyat taqdiri, insonlar taqdiri uchun kurashuvchan, barcha yomonliklardan uzoqdir. Umuman, Abu Rayhon Beruniy ilm-fanning buyuk homiysi va muxlisi sifatida mamlakatning obodonchiligi va im-fanning gullashida, odamning baxti esa uning uning bilimi va ma'rifatidir deb bildi. Yaratgan asarlarida u ta'lim tarbiyaga doir she'r va hikmatlardan misollar keltirib ular orqali har bir inson o'z qalbining farmoyishiga ko'ra xayr-ezgulikka intilishi, sun'iy obro', shuhrat qozonish uchun muruvvat va sharofat ko'rsatmasligi kerakligini ta'kidlaydi.

Beruniy til va adabiyot, tarix, tarix, geografiya, geodeziya, biologiya, minerologiya fanlari, tibbiyot va dorishunlik, fizika, falakiyot ilmiga oid tadqiqotlarni o'zi targ'ib etgan nazariy hamda kuzatishlar natijasida amaliyotda sinab ko'rib, fanda haqiqat ustuvor turishini ta'kidlaydi.

U barcha illatlarning asosiy sababi ilmsizlikda deb biladi. Ilmlarni egalashda esa shaxsda intilish va qiziqish, muhitni alohida ta'kidlaydi.

Bilim olishda tushunib o'rganish, ilmiy tadqiqotchining poklikka rioya etishiga alohida e'tibor beradi. Jamiyatning ravnaqi ma'rifatning rivojiga bog'liq degan g'oyani ilgari suradi. Beruniy bilim olishni axloqiy tarbiya bilan bog'laydi.

- **Abu Ali ibn Sino va uning ta'lim tarbiyaga oid fikrlari.**

Sharq va Yevropada ma'rifat, madaniyat taraqqiyotiga kata hissa qo'shganligi sababli, „Shayx-ur-ra'is"

Sharqda <<Olimlar boshlig'i>>, Yevropada <<Olimlar podshosi>> nomi bilan mashhur bo'lgan allomalardan biri o'rta asr buyuk mutafakkiri Abu Ali ibn Sinodir. Ibn Sino ham boshqa zamondosh qomusiy olimlar qatori matematika, astronomiya, fizika, kimyo, biologiya, tibbiyot, dorishunoslik, ruhshunoslik, fiziologiya, falsafa, filologiya, ta'lim-tarbiya sohalarida ijod etgan va dunyoga mashhur yirik asarlar meros qoldirgan olim. Abu Ali ibn Sino 980-yilda Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida kichik amaldor oilasida tug'iladi. Uning to'liq ismi Abu Ali al-Husayn ibn Abdulloh ibn al-Husayn ibn Ali ibn Sinodir. Ibn Sino mutolasi zo'r, mehnatsevar edi. Undagi tug'ma qobiliyat, o'tkir zehn, kuchli xotira o'zaro birikib ketgan.

Ibn Sino ham boshqa mutafakkirlar kabi o'zining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlarini ijtimoiy-falsafiy qarashlari bilan bog'liq holda ifodalagan, maxsus risolalarda talqin etgan. Shuningdek, fanlarni tasnif etadi. Bunda u birinchi o'ringa tibbiyot fanlarni qo'yadi. Ibn Sino bolani maktabda o'qitish va tarbiyalash zarurligini qayd etib, maktabga barcha kishilarning bolalari tortilishi va birga o'qitilishi va tarbiyalanishi lozim deb, bolani uy sharoitida yakka o'qitishga qarshi bo'lgan. Bolani maktabda jamoa b'lib o'qishini foydasi quyidagicha ifodalangan: Agar o'quvchi birga o'qisa u zerikmaydi, fanni egallashga qiziqish yuzaga keladi, bir-biridan qolmaslik uchun harakat, musobaqalashish istagi rivojlanadi. Bularning hammasi o'qishning yaxshilanishiga yordam beradi. O'zaro suhbatda o'quvchilar bir-biriga kitobdan o'qib olganlari, kattalardan eshitganlarini hikoya qiladi.

Ibn Sino ta'lim-tarbiyaning alohida guruhlar bilan suhbat uslubini tavsiya qiladi. Eng muhimi bolaning shaxsini hurmat qilishdan boshlash kerak: „bolaga zug'um qilib, unga hurmatsizlarcha munosabatda bo'lmaslik, aksincha, tengdosh o'rtoqlarday

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

gaplashish lozim". Olim suhbat, tushuntirish, misol keltirish singari uslublarning imkoniyatlari haqida so'z yuritadi.

Xulosa: Xulosa qilib aytganda sharq mutafakkirlarining barchasi bolalarga ta'lim

va tarbiya berish haqida ta'kidlab o'tganlar. Ta'lim jarayonida qanday dars shakllardan foydalanish kerakligini, qaysi usullar ko'proq samara berishini o'z asarlarida keltirib o'tganlar.

Foydalangan adabiyotlar:

1. N. Atayeva, M.Salayeva, S.Hasanov umumiy pedagogika (Pedagogika nazariyasi va amaliyoti asosolari).O'quv qo'llanma. II kitob.-T.: <<Fan va texnologiya>>, 2015, 460-465-bet.
2. A.Zunnunov, U.Mahkamov. Didaktika (ta'lim nazariyasi). O'quv qo'llanma. <<Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi Bosh tahririyati,-T.: 2006, 5-13 betlar.
3. B.Ziyomuhammadov, Sh.Abdullayeva. Pedagogika. Darslik.-T.: 2000, 83-90-betlar

IQTIDORLI BOLALAR BILAN ISHLASH YO'NALISHLARI

*Niyozbekova R.B - ChDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti
1- bosqich talabasi*

Hozirgi kunda ilm-fan va texnika jadal rivojlanib kelmoqda. Maktab o'quvchilarini o'qitish jarayonida zamonaviy fan va texnologiyalarning yutuqlarini yoritish tobora qiyinlashmoqda. Ilmiy ma'lumotlar miqdori doimiy ravishda o'sib bormoqda. Bundan tashqari maktabda ta'lim berishdagi zamonaviy tadqiqot usullari, xususan, raqamli usullarga asoslangan keng qo'llaniladigan kompyuter texnologiyalari bilan tanishishga unchalik e'tibor berilmaydi. Iqtidorli bolalar bilan ishlash, ularni o'z qiziqishlari, qobiliyatlarini yuzaga chiqarib to'g'ri yo'naltirish bugunning dolzarb masalalariga aylangani sir emas.

Mualliflar iqtidorni "bolaning o'ziga xos (birinchi navbatda aqliy) qobiliyatlari rivojlanishining yuqori darajasi" sifatida mavjud tushunchasi noto'g'ri ekanligini ta'kidlashadi, chunki iqtidor bolaning ruhiyatini tavsiflaydi. Mualliflar iqtidorni quyidagi ta'rifini berishadi: Iqtidor bu: "Psixikaning hayot davomida rivojlanib boradigan tizimli sifati, bu odamning boshqa odamlarga nisbatan bir yoki bir nechta

faoliyatda yuqori, g'ayrioddiy natijalarga erishish imkoniyatini belgilaydi".

Amerikalik psixolog Dj.Renzulli iqtidorli bola: kamida bitta parametr bo'yicha yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lishini tasniflaydi. Shuni ta'kidlash kerakki, Renzulli shaxsiy fazilatlariga qo'shimcha ravishda, iqtidorni rivojlantirish uchun qulay muhit kerak deb hisoblaydi. Iqtidorlilik ta'rifiga atrof-muhitni kiritish, iqtidorlilik statik emas, balki dinamik xususiyat ekanligini tushunishning ifodasidir. Iqtidor faqat rivojlanishda mavjud, shuning uchun nafaqat shaxsiyat, balki atrof-muhit omillarini ham hisobga olish kerak.

"Bolalar iqtidori" va "odobli bolalar" tushunchalarida farqi katta. Bolalarning iqtidori bu: o'zlashtirishi yuqori bo'lgan shaxsiy fazilatlar, iqtidorli bolalar esa ma'lum ko'rsatkichlar bo'yicha ajratilgan bolalar guruhidir. Kimni iqtidorli deb hisoblash mumkinligi, uni iqtidori yorqin, aniq ko'rinib turadi.

Iqtidorli bolalar qanchalik tez-tez uchrashi haqida fikr yuritir ekanmiz, ushbu

masala bo'yicha ikkita ekstremal nuqtai nazar mavjud: "barcha bolalar iqtidorli" — "iqtidorli bolalar juda kam uchraydi". Birinchi holatni qo'llab-quvvatlovchilar, agar iqtidorli darajada qulay sharoitlar yaratilgan bo'lsa, deyarli har qanday sog'lom bolani tarbiyalash mumkin deb hisoblashadi. Ushbu yondashuv doirasida bolalarni tanlash emas, balki tegishli muhitni yaratish muhimdir. Qarama-qarshi holat iqtidor bu: noyob hodisa va shuning uchun asosiy e'tibor iqtidorli bolalarni izlashga qaratilishi kerak.

O'qituvchilar quyidagi holatga amal qilishadi: "turli faoliyatdagi yutuqlar uchun shart-sharoitlar ko'plab bolalarga xosdir, bolalarning sezilarli darajada kam qismi esa haqiqiy g'ayrioddiy natijalarni namoyish etadi". Shuning uchun iqtidorli bolalarni tanlash emas balki ularni rivojlantirish muhimdir.

Pedagoglar maktab yoshidagi iqtidorli bolalarni o'qitishning asosiy umumiy tamoyillarini ajratib ko'rsatishadi:

- ta'limni rivojlantirish va tarbiyalash printsiplari (o'qitishning maqsadlari, mazmuni va usullari nafaqat bilim va ongni o'zlashtirishga, balki kognitiv rivojlanishga, shuningdek o'quvchilarning shaxsiy qadriyatlarini tarbiyalashga yordam berishi kerak)
- ta'limni individuallashtirish va farqlash printsiplari, ushbu printsiplarni amalga oshirish, ayniqsa individual farqlar yorqin va noyob shaklda ifodalangan iqtidorli bolalarni o'qitishda juda muhimdir;
- yosh imkoniyatlarini hisobga olish printsiplari.

Jismoniy tarbiya o'qituvchilari iqtidorli talabalarni o'qitishning quyidagi ijodiy usullarini ajratib ko'rsatishadi: muammoli, qidiruv, evristik, tadqiqot, dizayn. Ko'rsatilgan o'qitish shakllari bilan bog'liq holda faqat darsdan tashqari mashg'ulotlar mos keladi, bu materiallarning ko'pligi va iqtidorli bolalar uchun majburiy kurs soatlarini qisqartirishning iloji yo'qligi bilan bog'liq. Sinf dan tashqari mashg'ulotlar o'z navbatida

fizika, matematika litseylarida ham, qo'shimcha ta'lim tizimida ham qo'shimcha darslar shaklida o'tkazilishi mumkin.

Qo'shimcha ta'lim har bir bolaga ta'lim sohasini tanlash va turli tadbirlarga qo'shilish uchun ko'proq imkoniyat beradi. Qo'shimcha ta'lim tizimida pedagoglar iqtidorli bolalarni o'qitishning quyidagi shakllarini ajratib ko'rsatishadi:

- yakka tartibda o'qitish yoki kichik guruhlarda o'qitish;
- tadqiqot va ijodiy loyihalar ustida ishlash (murabbiylik);
- ta'til to'lovlari, lagerlar va boshqalar. Pedagoglar iqtidorli bolalar bilan ishlashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavflardan ogohlantiradilar:
- ularda "eksklyuzivlik tuyg'ularini" yaratmaslik juda muhim chunki ularning iqtidori keyingi hayotda tasdiqlanmasligi mumkin;
- iqtidorli o'quvchilarni ta'lim tashkilotining obro'si yoki rahbar maqomini oshirish uchun foydalanishi mumkin, bu ko'pincha bolaning o'ziga zarar yetkazadi, hamda kattalar muammolarini hal qilish vositasi bo'lib chiqadi.

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, iqtidorli talabalar uchun o'quv dasturlariga qo'yiladigan talablar shakllantirilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

-keng (global) mavzular va muammolarni o'rganishni o'z ichiga oladi, bu iqtidorli bolalarning universal va umumiy narsalarga qiziqishini, ularning umumlashtirishga bo'lgan intilishini, nazariy yo'nalishini va kelajakka bo'lgan qiziqishini hisobga olishga imkon beradi;

- turli bilim sohalari bilan bog'liq mavzular va muammolarni birlashtirishga asoslangan o'qitishda fanlararo yondashuvdan foydalanish;

- tadqiqot ishlarining ko'nikmalari va usullarini shakllantirishga imkon beradigan ochiq turdagi muammolarni o'rganishni taklif qilish;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

- iqtidorli bolaning manfaatlarini hisobga olish va bolaning o'zi tanlagan mavzularni chuqur o'rganishni maksimal darajada rag'batlantirish;

- bilim olish usullarini o'rganishga ko'maklashish;

- o'quv jarayonining mazmuni, shakllari va o'qitish usullari nuqtai nazaridan moslashuvchanligi va o'zgaruvchanligini bolalarning o'zlari tomonidan tuzatish imkoniyatiga qadar ta'minlash;

- ta'limotda mustaqillikni saqlash va rivojlantirish;

- turli xil manbalar va ma'lumot olish usullarining mavjudligi va erkin ishlatilishini ta'minlash;

- bolalarni o'z ishlarining natijalarini mazmun mezonlari yordamida baholashga

o'rgatish, jamoatchilik muhokamasi va o'z g'oyalari va ijodiy faoliyat natijalarini himoya qilish ko'nikmalarini shakllantirish;

- aks ettirish, o'z-o'zini bilish, shuningdek, boshqa odamlarning individual xususiyatlarini tushunishni rivojlantirishga hissa qo'shish.

Shunday qilib, bolalarga ta'lim berishda: iqtidorli bolalar bilan ishlashning asosiy yo'nalishlari, kichik guruhlarda oddiy maktab o'quv dasturidan tashqari materiallarni o'qitish va yuqori malakali murabbiy (ilmiy rahbar) ishtirokida tadqiqot faoliyatiga jalb qilishdir. Shu bilan birga, o'quvchini malum bir fanining muammolarini o'rganishga undash foydalidir, bu o'quvchining kasbiy ilmiy ishi uchun keng istiqbolga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Афанасьев В.Г. О системном подходе в социальном познании // Вопросы философии. - 1973. - № 6. с. 99-101.
2. Богоявленская М.Е. Психологические особенности гармоничного и дисгармоничного типов развития одаренности: Дис... канд. психол. наук. / М.Е. Богоявленская. - М. - 2008. - 180 с.
- 3.Рябов Ю.А. Движение небесных тел. / Ю.А. Рябов - М.: Наука. 351- 1988. - 240 с.
- 4.Савенков А.И. Одаренные дети в детском саду и школе: Учебное пособие. / А.И. Савенков. - М.: Академия. - 2000. - 232 с.

IQTISODIY TARBIYA VA UNI O'QUVCHILARGA BERISHNING AHAMIYATI

Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika tarixi va nazariyasi mutaxassisligi magistranti Otabayeva Dildora Shonazarovna

Iqtisodiy tarbiya (tejamkorlik). Iqtisodiy tarbiya ham shaxsning barkamol shakllanishining zarur shartidir. Yoshlarni iqtisodiy tarbiyalash pedagogikaning asosiy muammolaridan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolaveradi. Bozor iqtisodiga o'tayotgan bir sharoitda va keyingi rivojlanishda ham yoshlarda iqtisodiy tafakkurni shakllantirish muhimdir. Bu sohada hukumatimiz g'amxo'rlik ko'rsatmoqda va pedagoglarimiz tadqiqotlar olib bormoqda. Iqtisodiy tarbiya o'quvchilarda tejamkorlik, ishbilarmonlik, iqtisodiy hisob-kitob qilish

qobiliyatini shakllantiradi. Iqtisodiy tarbiya mazmuni Sharq mutafakkirlari tomonidan muntazam boyitilib, ilmiy asoslab kelingan. Bu borada Al-Xorazmiy matematika fani inson hayotida asosiy o'rin tutishini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, kishi hisob ilmini bilishi va o'z ishiga puxta bo'lishi kerak. Shunda u o'z mehnatining (o'zgalarning ham) natijalarini o'lchovlar orqali aniqlay olishi mumkin. A.N.Farobiy "Baxt-saodatga erishuv haqida" asarida shunday yozadi: "Inson o'z mablag'ini to'g'ri sarflashni bilishi kerak. Pul

sarflashda qizg'anchilik qilish xasislikka olib keladi. Pullarni rejasiz ishlatish esa insonni beboshlikka yetaklaydi"¹⁹. A.Avloniy "Iqtisod deb, pul va mol kabi ne'matlarning qadrini bilmakka aytilur" yana "Hozirgi zamonda maqsadga yetmoq, xalqqa maqbul bo'lmoq uchun ilm va mol lozimdur" kabi qimmatli g'oyalarni olg'a surgan. Masalan, uning quyidagi fikrlarini ko'raylik: "Amerikaliklar bir dona bug'doy ekib, yigirma qadoq bug'doy olurlar, yevropaliklar o'zimizdan olgan 5 tiyinlik paxtamizni o'zimizga 25 tiyanga soturlar. Ammo biz osiyoliklar, xususan, turkistonliklar, dumba sotib, chandir chaynaymiz: qaymoq berub, non o'rniga kesak tishlaymiz, so'zning qisqasi, hozirgi zamonga muvofiq kishi bo'lmak uchun ilm va ma'rifat ila barobar iqtisod, insof tugamas sa'y-harakat, bitmas g'ayrat lozimdir"²⁰.

Ota-bobolarimizning o'z farzandlarini tejamkor bo'lishga undaganlarini xalq og'zaki ijodi misolida ham ko'rishimiz mumkin. Masalan, tejamkorlik mavzusi xalq maqollarida ham o'z aksini topgan. Zero, bu maqollar yuz yillar davomida avloddan avlodga o'tib, xalqning dilida saqlanib kelgan.

Maqollar kishilarning tarixiy tajribasi sifatida ko'pgina sinovlardan o'tib shakllanadi va chuqur ma'no kasb etadi. Mana ularning ayrimlari: "Tejagan-birga birni qo'shar, tejamagan birini ham boy berar", "Pul topish uchun kuch-quvvat kerak, tejash uchun fahm-u farosat", "O'zingnikini bir bor tejasang, xalqnikini ming bor teja", "Tejamkor-olqish olar, isrofgar koyishga qolar"²¹ va hokazo.

Hattoki, ota-onalarimiz tejamkorlik ruhida tarbiyalash vazifasiga farzandlarining baxtli-sodatli bo'lishning bir sharti,

axloqiy tarbiyaning bir ko'rinishi sifatida qaraganlar.

Bozor iqtisodiyotining maqsadi jamiyatning barcha a'zolarini, jumladan, otalarni, ularning farzandlarini amaliy hisob-kitobga va oqilona omilkorlikka o'rgatishdan iborat. Zotan, pul ham shaxsni tarbiyalaydi. Uni mensimaslik ikki tomonlama xatolarni keltirib chiqarishi mumkin. Uning bir tomoni, bolani oilaning moddiy qiyinchiliklarini bilishni istamaslik odati paydo bo'ladi va u tekinxo'rlikka o'rganadi. Iqtisodning yaxshi yoki yomonligi tejamkorlik bilan bevosita bog'liqdir. Bas, shunday ekan bolaga oilada iqtisod, kirim-chiqim mohiyati haqida ta'lim-tarbiya berish kerak. Bu ishni o'quvchi bevosita maktab ta'limi davrida oladi. Shuning uchun o'quvchida ilk iqtisodiy tushuncha asoslari va ko'nikmalarni tarkib toptirishga alohida e'tibor berilishi shu kunning muhim muammolaridan biridir. Donolar debdurlarki: "Harakat qiling to obodon bo'lg'aysizlar va ozga qanoat qiling, toki mollaringiz ko'p bo'lg'ay, yumshoq tabiatli va shirin so'zli bo'ling, do'stiniz ko'p bo'lg'ay". Demak, ko'p ranj bila topilg'on ganjni (boylik) g'aflat va qohillik bila qo'ldan bermoq aqlli kishining ishi emasdur. Qashshoq bo'lg'andin so'ng har qancha pushaymon bo'lsa, sud (foyda) qilmaydur. Donishmandlar debdurlarkim, hech bir ishda isrof qilmag'il, isrof qiluvchi barcha vaqt ziyonkordur. Ammo tirkchilikni talx qilgudek qattiqliq qilmag'il. Ro'zgoringning zaruriy ishlarida tahsir nuqson ko'rguzmag'il. Joningga jabr qilmag'il: mol har nechakim azizdur, ammo

¹⁹ A. N. Farobiy. Fozil odamlar shahri. - T.: "A.Q odiriy" nashriyoti, 1993.

²⁰ A. Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. - T.: "O'qituvchi", 1993.

²¹ D.U. Djurayev Iqtisodiy ta'limda o'zbek xalq pedagogikasidan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari. Ped.fan.nom. diss. - T.: 2006.

jonigdan aziz emasdur.”²². Xulosa o'rnida shuni aytish joiz, inson yaralibdiki boshqa mahluqotlardan ongi, tafakkuri va tarbiyasi bilan yaqqol ajralib turadi. Bu o'rinda uning jadallik bilan rivojlanib borayotgan global olamda taraqqiy etishi hamda jamiyatda mustahkam o'rniga ega bo'lishi uchun albatta hisob ilmini bilishi lozim. Bu esa o'z navbatida iqtisodiy tarbiya va iqtisodiy madaniyatni taqozo qiladi. Iqtisodiy tarbiya berishning ilk kurtaklari oiladan boshlanadi. Avloddan avlodga o'tib kelayotgan qadriyatlarimiz asosida farzandlarimiz ongida iqtisodiy tarbiya shakllanadi. Hayotiy tajribalar asosida zamon bilan hamnafas holda rivojlanib boradi. Darhaqiqat, iqtisodiy tarbiya va iqtisodiy tafakkurni shakllantirish bugunning dolzarb vazifalaridan biridir. Chunki bu bevosita vatanimizning buguni va ertasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. - T.: "O'zbekiston", 2000.
2. O'zbekiston Respublikasining "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" 2022.
3. A.N.Farobiy "Baxt-saodatga erishuv haqida"- T.: "A .Qodiriy" nashriyoti,1997.
4. A. N. Farobiy. Fozil odamlar shahri. - T.: "A .Qodiriy" nashriyoti,1993.
5. A. Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. - T.: "O'qituvchi" nashriyoti, 1993.
6. D.U. Djurayev Iqtisodiy ta'limda o'zbek xalq pedagogikasidan foydalanishning ilmiy-metodik asoslari. Ped.fan.nom. diss. – T.: 2006.
7. Kaykovusning "Qobusnoma" asari. T.: "Yangi asr avlodi" nashriyoti, 2021.
8. lex.uz – qonunchilik portali
9. ziyo.uz.

²² Kaykovusning "Qobusnoma" asari. T.: "Yangi asr avlodi" nashriyoti,2021 B. 70-72.

AMIR TEMUR O'GITLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Urganch davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti pedagogika yo'nalishi

221-guruh 2-kurs talabasi O'rozdurdiyeva Ro'zajon

Urganch davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti pedagogika kafedrası o'qituvchisi Atamuratova Maftuna Muzafarovna

Markazlashgan buyuk Temur davlatining barpo etilishi bilan Movarounnahrda yana fan va madaniyat, maorif qaytadan ravnaq topa boshladi. Shuning uchun ham XIV asrning ikkinchi yarmi va XV asr tarixda Sharq Uyg'onish davrining ikkinchi bosqichi deb ataladi. Chunki, bu davr madaniyati o'z tamoyillari, yo'nalishi, iqtisodiy asosi jihatidan IX-XII asr madaniyatining davomi sanaladi. XIV asrning uchinchi choragi va XV asrda Markaziy Osiyoda iqtisodiyot, fan va madaniyat o'sdi. [1] Amir Temur hukmronligi davrida jahonning ko'plab shaharlarida Samarqandga hunarmandlar, olimu fozillar, san'atkorlar, muhandislar olib kelindi va ularning boy tajribalari, ijodiy mahoratlaridan ilm-ma'rifat, madaniyat, qurilish jabhalarida keng foydalanildi.

Amir Temur saltanatni bino qilish va uni mustahkamlash uchun juda katta xizmat qildi. Ana shunday buyuk xizmatlaridan eng muhimi mamlakatda ta'lim tizimini rivojlantirish sohasiga qaratilganligi edi. Chunki uning e'tiqodiga ko'ra bilimdon va tadbirkor insongina mamlakatning rivojlanishiga hissa qo'sha oladi. Shuning uchun ham sohibqiron bilimli va ishbilarmon, tadbirkor kishilarni tarbiyalashga katta e'tibor beradi. Bu borada ta'lim tizimining o'ziga xos o'rni bo'lishi kerakligini anglagan holda maktab va madrasalar qurdiradi. Saltanat poytaxti Samarqand atrofida o'n ikki bog' va qasr yaratadi, shahar arki Ko'ksaroy, uning atrofida esa Bo'stonsaroylar bino etadi. Jome' masjidi, maqbaralar, me'moriy

yodgorliklar qurdiradi. Bu ishlarga faqat Amirning o'zi emas, uning atrofidagi yaqinlari ham turli madrasalar qurishga boshqosh bo'ladilar. Bulardan Amir Temurning amirlaridan Idigu Temur, mavlono Qutbiddin, umr yo'ldoshi Saroymulkxonim, nabirasi Muhammad Sultonlar ham madrasalar qurdiradilar. Amir Temur o'z davlati qudratini yuqori ko'tarib dunyoga tanitadi. Amir Temur johillik, yovuzlikni, zo'ravonlikni yoqtirmas. Insonparvar, adolatli hukmdor edi. Masalan, "Temur tuzuklari" hukmdorning hokimiyatni boshqarish qoidalari hamda odob-axloq me'yorini belgilab beruvchi yo'riqnomadir. Taniqli olim Bo'riboy Ahmedov "Temur tuzuklari" podsholarning turish-turmush va axloq-odob normalarini belgilovchi risoladir", - deb ta'riflaydi [2]

Amir Temur bu asarida insonparvarlik, mehnatsevarlik, adolatlilik, vatanga sadoqat, jasorat, to'g'rilik, do'stlik va hamkorlik, mehr va muruvvat ko'rsatish, sabr- qanoat, yaxshilik kabi xislatlarni ulug'laydi va xiyonat, bevafoqlik, sotqinlikni qoralaydi. Hayotda "rosti-rusti" qoidasiga rioya etgan Amir Temurning o'zi naqshbandiylik tariqatidagi "Dil ba yoru, dast ba kor" tamoyiliga ko'ra ish tutib, Yusuf Xos Hojib, Abu Nasr Forobiy, Jaloliddin Davoniy va boshqalar tomonidan targ'ib etilgan.

Amir Temur o'zining hayoti tamoyillari haqida shunday degan: «Men o'z hayotim mobaynida besh narsaga qat'iy e'tiqod qo'ydim va hamishalig' ularga amal qildim, ular ushbulardir:

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

- Olloh — ul har narsaga qodir kuch, sidqidildan sig'insang, istagan murod-u maqsadingga yetkazadi;
- tafakkur— fikrlash va mushohada qobiliyati;
- qilich— ul yigitning yo'ldoshi, el-yurt osoyishtaligining posboni, har qanday dushmanning mahv etish quroli, aning qudrati ila dinsizlarni dinga solmoq mumkin; imon — ul insonni barcha jonlilardan farqlantirib turuvchi xususiyatdir. Imonli odam xiyonat qilmaydi, qarindosh-urug'lari, el-xalqning or-nomusini himoya qiladi, halollik va poklikni fazilat biladi;
- kitob (bitik)— barcha bunyodkorlik, yaratuvchanlik va aql idrokning, ilm-

u donishning asosidir, hayotni o'rgatuvchi murabbiydir». [3]

Demak, Amir Temur hayoti va faoliyatida o'zi qat'iy rioya etgan, haqiqiy yetuklik belgisi sanalgan din, imon, aql bilan ish yuritish va ilmga e'tiqodni boshqalarga ham tavsiya etgan hamda avlodlarni ham shu ruhda tarbiyalashga e'tibor bergan. Amir Temur zamonida musiqa, badiiy adabiyot, rassomlik san'ati rivoj topib, yoshlarga she'r yozish, rasm chizish, musiqa asboblarini chalish, kitobxonlik, lison ilmi, husnixat o'rgatilgan. Bu san'at turlari o'sha davr tarbiyasi tarkibiga kiritilgan edi. Sohibqironning buyuk salтанatida ijod qilgan shoirlar, rassomlar, mashshoqlar va boshqalar buning yaqqol dalilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Sharifzoda Sardorbek O'rozboy Tabib O'g'li. O.O.Atamurodovich. S.X. San'at qizi. K.H.Qodomboyevich.. Y.M.Zafar o'g'li. Pedagogika nazariyasi va tarixi (II-qism) Urganch – 2023. 134 b
2. Sharifzoda Sardorbek O'rozboy Tabib O'g'li. O.O.Atamurodovich. S.X. San'at qizi. K.H.Qodomboyevich.. Y.M.Zafar o'g'li. Pedagogika nazariyasi va tarixi (II-qism) Urganch – 2023 142 b
3. Sharifzoda Sardorbek O'rozboy Tabib O'g'li. O.O.Atamurodovich. S.X. San'at qizi. K.H.Qodomboyevich.. Y.M.Zafar o'g'li. Pedagogika nazariyasi va tarixi (II-qism) Urganch – 2023 143 b

PSIXOLOGIYANING PEDAGOGIKA BILAN UZVIY BOG'LIQLIGI

*Urganch davlat pedagogika institute “Pedagogika” kafedrası o'qituvchisi
Avezova Baxtigul Xolmurotovna,
Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi Gulimova Lobar Jasurbek Qizi*

Pedagogik psixologiya - ta'lim va tarbiya muammolarini tadqiq qiladigan psixologiya sohasi. U shaxsning maqsadga muvofiq rivojlanishini, bilish faoliyatining va insonda ijtimoiy ijobiy sifatlarni tarbiyalashning psixologik muammolarini o'rganadi. Pedagogik psixologiya 19-asrning 2yarmida vujudga kelgan. Eksperimental psixologiya tadqiqotchilari Pedagogik psixologiya rivojiga katta hissa qo'shganlar.

Pedagogik psixologiyaning fan sifatida taraqqiy etishida o'sha davrda yuzaga kelgan psixologik yo'nalishlar ham turtki berdi.

Hozirgi zamon ta'lim psixologiyasida o'quvchilarga doimiy yangilanib turadigan axborotlarni mustaqil o'zlashtirish imkoniyatini beradigan, ilmiy-texnika yangiliklaridan orqada qolmaslikni ta'minlaydigan tafakkur sifatlarini o'rganish muhim masaladir. Tarbiya psixologiyasining asosiy vazifasi-

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

maktabdagi tarbiyaviy ishlar shaxsning shakllanishi masalasini ishlab chiqish.

Pedagogik - psixologiya fani ham jahon fani taraqqiyoti hamda va uning takomillashib borish jarayonini, fanga kirib kelishi kutilgan yangiliklarni yanada aks ettiradi, albatta. Bu asosiy vazifa sifatida ilk bor qonuniy asoslarga ega bo'lmoqda va pedagogik psixologiya fani oldiga muhim nazariy vazifalarni hal qilish qo'yilmoqda:

- 1) pedagogik psixologiyani muhim vazifalaridan biri ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish, faollashtirishning psixologik asoslarini ishlab chiqish;
- 2) ta'lim - tarbiya jarayonida turli yoshdagi bolalarning aql-idrokiga, irodasiga, uni shaxs sifatida shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganish;
- 3) o'quvchilar shaxsni tarkib topishi jarayonini, bu jarayonning umumiy qonuniyatlarini va individual farqlarni, turli tarbiyaviy tadbirlarning o'quvchilarga ko'rsatadigan ta'sirini o'rganish;
- 4) ta'lim va tarbiya jarayoni bir-biriga bog'liqdir, bu jarayonda aqliy qobiliyatlarni, axloqiy sifatlarni, shaxsni hissiy va irodaviy sifatlarini shakllantirishning maksimal rivojlanishi shart-sharoitlarini aniqlash;
- 5) mustaqil bilim olish, materialni chuqur yoki yetkazishning psixologik masalalarini ishlab chiqish;
- 6) bilish faoliyatini o'zaro tashkil qila bilish shart-sharoitlarini aniqlash;
- 7) o'z-o'zini tarbiyalashning psixologik asoslarni aniqlash;
- 8) o'qituvchi shaxsni va o'qituvchi shaxsini xususiyatlarini, milliy o'qituvchining sifatlarini aniqlash;
- 9) pedagogik bilimlar, ko'nikma va malaka, qobiliyatlarning tarkib topishi hamda taraqqiyotining psixologik jarayonlarini aniqlash;
- 10) o'z-o'zini tarbiyalash, milliy g'urur va vatanparvarlik jarayoni uning psixologik muammolarini nazariy jihatdan asoslab berishdan iboratdir;

11) shuningdek jahon tajribalari bilan birga, milliy xususiyatlarimiz, undagi eng ilg'or tomonlar, muhimi, pedagogik tarbiyalanuvchilar, o'quvchilar, talabalar bilan imkon boricha ko'proq muloqotda bo'lish, o'quvchi shaxsining barcha xususiyatlarini hisobga olib, bilim va tarbiya berish, ya'ni yagona pedagogik jarayonni ta'minlash, masalalari ham nazarda tutiladi;

12) pedagogik psixologiyani eng asosiy vazifalaridan biri o'zlashtirishning sifat darajasini aniqlash usullarini ishlab chiqishdan iborat.

Pedagogik psixologiya o'z predmetining mazmuniga qarab umumiy psixologiyada amal qiladigan ko'pgina metodlardan foydalanadi. Chunki zarur bo'lgan dalillarni qidirish, ularni sodir bo'lish sabablarini aniqlash va isbotlash turli xil metodlar vositasida bajariladi. Pedagogik psixologiyada qo'llanadigan metodlar ham psixologiya fanining tamoyillari va usullariga qo'yilgan talablarga rioya qilishi maqsadga muvofiqdir.

1. O'rganish lozim bo'lgan har bir jarayon, holat va xususiyatlarni bir-biriga

Bog'lab tekshirish lozim. Har bir o'rganiladigan psixik hodisalarni nevrofiziologik asoslardan yoki xotirani diqqatdan, idrokni tafakkurdan ajratib o'rganish yaramaydi.

2. Tekshirilayotgan psixik hodisalarni rivojlanish qonuniyatlarini bilmasdan turib uni har tomonlama o'rganish mumkin emas. Shuningdek, turli yoshdagi bolalarning psixik rivojlanish xususiyatlarini bilmasdan turib o'rganilayotgan yosh davrning o'ziga xos xususiyatlarini tushuntirish va tavsifnoma berish mumkin emas.

XULOSA

Tekshirish jarayonida kishining butun psixikasida, ongida aks etadigan jamiyatning moddiy nigizi undagi ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar bilan birgalikda o'rganiladi. Ta'lim-tarbiya jarayonida psixik hodisalarning miqdor o'zgarishlarini sifat o'zgarishlarga o'tishi va bir sifat holatining ikkinchi sifat holatiga o'tishini kuzatib borish lozim.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Masalan o'quvchi psixikasining taraqqiy etishini o'rganib «ko'rib, bilim olish, tajribalar to'plash jarayonida o'quvchining bilish

qobiliyatini, ya'ni xotira, tafakkur, fikr yuritishdagi sifat o'zgarishini bilib olsa bo'ladi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. M.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. Pedagogika. Darslik. T.: O'zbekiston faylasuflari Milliy jamiyati, 2010.
4. Hoshimov K., C.Ochil. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. O'quv qo'll. I-jild. –T.: O'qituvchi, 2010.
5. . Ibragimov X.I., Abdullayeva Sh.A. Pedagogika nazariyasi. Darslik. - T.: —Fan va texnologiyalar nashriyoti, 2008.
6. Xasanboyev J., To,raqulov X., Xaydarov M., Xasanboyeva O. Pedagogika fanidan izoxli lug'at. – T., 2008.
7. Egamberdiyeva N.M. —Ijtimoiy pedagogika – T.: A.Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, A.Navoiy, 2009.
8. Mavlonova R. va boshqalar —Ijtimoiy pedagogika – T.: Istiqlol, 2009.

РАЗВИТИЕ КОГНИТИВНЫХ КОМПОНЕНТОВ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Преподаватель кафедры «Методика дошкольного образования» УрГПИ

Каримова Фарида Наильевна

Студентка 221 группы Дошкольного образования

Кушназарова Ленинза

Перспектива самореализации в жизни выпускников педагогических высших учебных заведений ставит перед ними задачу развития будущего специалиста, который будет готов не просто решать профессиональные задачи, но и самостоятельно видеть назревающие проблемы, искать и находить принципиально новые ответы и решения. Так же современный рынок труда требует от современного специалиста не просто владения более широким спектром ключевых компетенций по сравнению с теми навыками и умениями, которые он получает в результате освоения образовательных дисциплин, а приобретения когнитивных компетенций, основанных на умениях и относящихся к самостоятельной познавательной деятельности.

Анализы научных работ зарубежных ученых, занимающихся проблемами

формирования когнитивных компетенций, показывает, что единого мнения о данной проблеме пока не выработано. Так что же такое когнитивная компетентность? По мнению учёных А.Г.Гейна и В.П.Некрасова, это готовность выпускника к принятию эффективных решений в различных производственных ситуациях с опорой на полученные в вузе знания и умения [1]. Зеер Э.Ф. и Павлова А. М. утверждали, что когнитивные компетенции, это обладание знаниями, позволяющими судить о чем-либо, способность соблюдать установленный стандарт, применяемый в какой-либо профессии [2]. А по мнению Р.Е.Бояцис когнитивная компетентность является способностью применять имеющиеся знания и умения в новых ситуациях профессиональной жизни, проявляющаяся в организации и

планировании работы, в необычных ситуациях и нововведениях [4].

Учебно-воспитательный процесс основан на рабочем плане по направлению подготовки, а учебно-познавательная деятельность студентов базируется на содержании учебных дисциплин и критериях оценки уровня сформированности компетенций студентов. В учебно-познавательной деятельности от студента требуется усвоить теоретические знания, овладеть практическими умениями и суметь реализовать их при решении типовых заданий (рефератов, практических и лабораторных работ, курсовых и дипломных работ) в рамках общедидактических требований по дисциплине. [3]. Успешность обучения зависит не только от способностей самих студентов, но и от мотивации. Однако, часто случается, что недостаточность способностей компенсируется профессиональной мотивацией студентов. При организации системы непрерывного образования необходимо опираться на знания о закономерностях психического развития и индивидуальных особенностей студентов и в соответствии с этим направлять процесс когнитивного развития. Главной задачей каждого ВУЗа является профессиональная подготовка студентов на фоне личностного развития, поэтому большее внимания должно быть уделено формированию способностей студентов. Для этого необходимо иметь общее представление о развитии способностей в студенческом возрасте [4]. Формируясь, способности человека

проявляются в деятельности, и именно человеческая деятельность обуславливает закономерности развития его как личности [2]. С такой позицией студенческий возраст рассматривается как сензитивный период профессионального становления человека [2]. Следует отметить, что можно проследить общие тенденции в уровне развития когнитивных способностей студентов разных профилей. Наиболее развитыми на фоне остальных являются познавательные способности избирательности и помехоустойчивости внимания, мнемические способности к запоминанию несвязного вербального материала и к зрительному запоминанию, и мыслительная способность к обнаружению наиболее существенных признаков. [5,6]

Делая вывод, можно сказать, что развитие когнитивных способностей студентов важны для организации и планирования работы преподавателей и психологической службы вуза для решения вопросов научного отбора абитуриентов, оптимизации учебно-воспитательной деятельности студентов в повышении уровня своих академических способностей. В вузе будущего приоритетом должна быть не передача знаний от преподавателя студенту в форме информации, а обучение методологии самостоятельной добычи знаний (как информации, апробированной практикой), т. е. активная методологически обеспеченная поисковая деятельность.

Список литературы

1. А.Г.Гейн, В.П.Некрасов Metacognitive Invariants as Psychological-Pedagogical Factors of Training. Universal Journal of Educational Research. 2013;1(2):128–132.
2. Зеер Э. Ф., Павлова А. М., Сыманюк Э. Э. Модернизация профессионального образования: Компетентностный подход. М.: МПСИ; 2005. 52 с.
3. Б.М.Теплов. Проблемы индивидуальных различий. – М., 2001 536с.

4. Р.Е.Боядис The competent manager: a model for effective performance. New York: Wiley; 1982. 327 p.
5. Аكوпова М.А. Психодиагностика и целенаправленное развитие когнитивных компонентов академических способностей студентов: Дис. ... канд. психологических наук. – Ставрополь, 2012. 179 с.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания.– СПб.: Питер, 2001. 288 с.

O'QUVCHILARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Xorazm viloyati Qo'shko'pir tumanidagi 10-son umumiy o'rta ta'lim maktab kutubxona-chisi Qurbonboyeva Inobat Sapayevna

“Mutolaa” soʻzi arabcha “oʻqish” degan maʼnoga ega boʻlsa-da, bugungi kunda u kitoboʻqishdan koʻra kengroq tushunchani anglatmoqda. A. Umarov fikricha: “Mutolaa” madaniyatijtimoiy guruhlar, uyushmalar va alohida individlarning umumiy maʼlumot olishga yoʻnaltirilgan jarayon, xulq-atvor va faoliyatlari mazmuni hamda tarkibiy tizimlarida yuz beruvchi oʻzgarishlar majmuini ifodalovchi bilimlar, meʼyorlar, ijtimoiy hodisalar va boshqa atributlardir. Ayni chogʻda mutolaa madaniyatini taʼlim tizimlari orqali maxsus shakllantiradigan, ixtisoslashgan maʼlumotni inson hayoti davomida turli manbaalar - kitoblar (badiiy, ilmiy, oʻquv, qomusiy), ommaviy axborot vositalari (gazeta, jurnal, televideniya, radio va shu kabilar), zamonaviy axborot texnologiyalari (internet, elektron gazeta, jurnal, qoʻllanma va hokazolar), shuningdek, subyekt bilan bevosita muloqotga kirishuvchi shaxslar (oilalar, aʼzolari,...) orqali ega boʻlinadigan turli yoʻnalish va shakldagi umumiy maʼlumotdan farqlash lozim boʻladi». Professor E.I.Yoʻldoshev «Oʻqish madaniyati» tushunchasiga shunday taʼrif beradi: «Oʻqish madaniyati - juda keng qamrovli tushuncha boʻlib, kitobga qiziqish va uni sevish, adabiyot bilan kengroq tanishishni, kitob va u bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarga ega boʻlishni, shuningdek, kitobdan toʻla ravishda foydalanishga

yordam beruvchi koʻnikma va malakaga ega boʻlishni taqozo etadi». Axborot olish madaniyatini toʻliq egallagan shaxsga nisbatan esa kitobxon terminini qoʻllash oʻrinlidir.

Safo Matchon: «Kitobxonlik - oʻqilgan kitoblar soni bilan belgilanmaydi, balki u tushunib oʻqish, yaʼni maqsadli oʻqishdir. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, kitobxonning yozuvchi aytmoqchi boʻlgan fikrini nechogʻli uqishini, yaʼni asar «tili»ga tushunishi kitobxonlik madaniyati, talanti darajasi koʻrsatadi. Shu tufayli adabiyotimiz talantli yozuvchilar bilan birga talantli kitobxonlarga ham hamisha ehtiyoj sezadi». Uning fikricha kitobxonlik talanti tugʻma emas, balki tarbiya vositasida kamol topadi. Kitobxonlik haqida gap ketganda, olmon mutafakkiri Gyotening quyidagi fikrini keltirish joizdir: «Kitobxonlikka oʻrganish uchun qanchalik koʻp vaqt sarf qilinishini odamlar tasavvur qilmaydilar, buning uchun men hayotimning 80 yilini bagʻishladim, lekin hali ham oʻrgandim, deb ayta olmayman». Professor V.F.Asmus oʻzining «Kitobxonlik -mehnat va ijod» nomli maqolasida esa kitobxonlikka shunday taʼrif beradi: «Mutolaa vaqtida asar bir koʻzdan ikkinchi koʻzga kuyilgan suv kabi kitobxon miyasiga quyilib qolmay, balki ijodkor kitobxon tomonidan qayta idrok etiladi». «Taraqqiy etgan xorijiy mamlakatlarda,- deb

yozadi H.To'xtaboyev,- kitobxonlik fan darajasiga ko'tarilgan. Kitobxonlik kitobni targ'ib qilishgina emas, balki kitob o'qishni, o'qiladigan kitobni tanlay olishni, mag'zini chaqishni, ya'ni kitob yordamida o'zini anglashni o'rgatish hamdir». «Axborot olish madaniyati» kontekstida uning tarbiyaga muhtoj elementlarini aniqlaymiz:

—o'qishga, axborot olishga mayl, havas, ishtiyoqni shakllantirish;

—o'qilgan kitob orqali fikrlash yo'llarini o'rgatish;

—mavjud kitobxonlik malakalarini takomillashtirish.

Ayni paytda bir necha tashkiliy masalalarni ham hal etish zarur. Chunonchi, ko'pgina o'qituvchilar dars berish uslubi-yotini yaxshi egallagan bo'lsalar-da, axborot-kutubxonachilik sohasida yetarli bilim va malakaga ega bo'lmaydilar. Kutubxonachilar esa aksincha. Shu sababli ham o'qituvchilarga axborot-kutubxonachilik sohasidan ma'ruzalar o'qib, ularni axborot-kutubxonalar faoliyati bilan tanishtirish, kutubxonachilarga esa dars o'tish qoidalari, uslubi-yotini o'rgatish muhimdir. Bizningcha, hozirgi kun talablaridan kelib chiqqan holda o'quvchilarda axborot olish madaniyatini tarbiyalashning o'ta muhimligini hisobga olib axborot-kutubxonachilik darslarini ommalashtirish, yo'lga qo'yish zarur. Avvalo, buning uchun masalaning tashkiliy jihatini hal etish, ya'ni axborot-kutubxonachilik darslarini yo'lga qo'yish yuzasidan qaror qabul qilish, shu qarorga asosan umumiy o'rta ta'lim muassasalari va axborot-kutubxona muassasalar faoliyatini muvofiqlashtirish, axborot-kutubxonachilik darslarini tashkil etish va o'tkazishning aniq shakllarini ishlab chiqish zarur. Axborot-kutubxona muassasasida o'quvchilar axborot olish madaniyatini tarbiyalash masalasini hal qilish faqat ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador bo'lmasdan, balki jamiyatning ijtimoiy rivojlanishi, ma'naviy yuksalishi bilan bog'liq, davlatning strategic

maqsadlariga xizmat qiluvchi faoliyatiga ham daxldordir. Shu sababli ham mazkur muammo ijtimoiy hayotning boshqa sohalari bilan kompleks o'rganishni taqozo qiladi. Binobarin, tadqiqot natijalari ko'rsatganidek, kutubxonada o'quvchilar axborot olish madaniyatini tarbiyalash masalasi pedagogika, psixologiya, falsafa, adabiyotshunoslik, sotsiologiya kabi qator fanlar erishgan yutuqlarga tayangan holdagina hal etilishi mumkin. Kam o'qishning salbiy oqibatlari juda ko'p: kishida mustaqil fikrlash qobiliyati, voqelikni teran idrok etish, hodisalarga munosabat bildirish, oq-qorani farqlay bilish ko'nikmalari to'liq shakllanmaydi; milliy madaniyat, tarix va an'analar bilan keng tanish bo'lmaydi; ma'naviy qashshoqlik va ojizlik kelib chiqadi; hayotda muammolarga duch kelganda yechim topishga qiynaladi, o'zini irodasiz sanaydi; savodxonligi past bo'ladi, so'z boyligi kamligi sababli fikrini to'la ifodalab berolmaydi; madaniy nutq uchun qo'yiladigan (aniqlik, to'g'rilik, mantiqiy muvofiqlik, jo'yalilik, soflik kabi) talablarga mos, kompozitsion jihatdan mukammal matn yaratishda, jumlar tuzishda qiyinchiliklarga duch keladi. Buning isboti sifatida aytishimiz mumkin, ona tili va adabiyot darslarida insho, bayon, diktant yozdirganimizda, aksariyat ta'lim oluvchilarning yozma ishida juda ko'p imlo, ishoraviy va uslubiy xatolar uchrashiga, ko'pchilik o'quvchilarning ijodiy ishlari saviyasi juda past ekanligiga guvoh bo'lamiz.

Xulosa qilib shuni aytish lozimki, kitobxonlik - bu insonning o'z ustida ishlashi, faoliyatini ma'lum yo'nalishga buriyuborish, ongida ma'lum tuyg'ularni, e'tiqod va dunyoqarashni hosil qilish, uni o'ylashga, hayotda qanday yashashga o'rgatish, fikr yuritish, yozuvchining insonparvarlik, axloqiy, estetik, badiiy, fuqarolik nuqtai nazarini bilib olish, uning ma'naviy o'g'itlarini ilg'ab olish va bular asosida o'z hayot yo'li dasturini belgilash, yozuvchi bilan munozaraga kirishish, har bir o'qigan

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

kitobidan yangilik topish, ma'naviy dunyosini boyitishdan iboratdir. Haqiqatan ham kitobxonlik insonni barkamollikka yo'llasa, uni o'qimaslik johillikka, ma'rifatsizlikka olib kelib, natijada ma'naviy bolada qashshoqlik yuzaga keladi. Maktabda, oilada muhim vazifa - kitobxonlikni inson hayotida zaruriyatga aylantirishdan iborat. Agar kitobxonlik zaruriyatga aylanmasa, oilada ham, maktabda ham unga mehr-muhabbat, e'tibor kuchaytirilmasa farzandni kitobga bo'lgan munosabatini o'zgartirish mumkin emas. Shubhasiz, insonlarning ehtiyojlari oshib boraveradi, lekin har qanday davrda ma'naviy ehtiyojning qadri ortsa ortadiki, hech qachon yo'qolmaydi. Ma'naviy tanazzul jamiyat tanazzuliga sabab bo'ladi, ma'naviy barkamollik jamiyat taraqqiyotiga asosiy mustahkam poydevor vazifasini bajaradi. "Yoshlarimizga munosib ta'lim berish, ularning ilm-fanga bo'lgan intilishlarini ro'yobga chiqarishimiz kerak. Shu maqsadda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishimiz, o'rta va oily o'quv yurtlarining moddiy-texnik bazasini, ilmiy va o'quv

jarayonlari sifatini tubdan yaxshilashimiz kerak",-deydi yurtboshimiz. Ta'lim sohasi faoliyatini kitoblarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ta'lim jarayonida o'quvchi ham, o'qituvchi ham bevosita kitob mutolaasiga ehtiyoj sezadi. Bu quvonarli, albatta. Lekin hozirgi kunda o'quvchilar asosan ilmiy adabiyotlar, darslik va qo'llanmalardan foydalanayotganlari bois badiiy asarlar mutolaasiga vaqt ajratishga imkoniyatlari cheklanyapti. O'quvchi faqat adabiyot darsida o'qituvchi bergan vazifani bajarish uchungina badiiy asarlarni qo'lga olyapti. Natijada esa ma'lum: mutolaa jarayoni sevimli mashg'ulot emas, majburiyatga aylanib qoladi. Kitob mutolaasiga havasi bolalikdan paydo bo'lmagan o'quvchi keyinchalik berilgan katta hajmli asarlarni o'qishga kuch topolmaydi, ishtiyoq sezmaydi, xohish bildirmaydi, faqat darslikda berilgan qisqartirilgan parcha bilangina tanishadi va yozuvchining butun asar mazmuniga singdirib yuborgan pafosini, g'oyaviy-badiiy maqsadini to'la anglolmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 14-dekabrda "2020 -2025-yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash milliy dasturini tasdiqlash to'g'risida" gi 781-sonli Qarori .
2. A.Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'qituvchi 1992.
3. M.Inomova. Oilada bolalarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi. T.: 1999.
4. <https://yuz.uz/uz/news/manaviy-tarbiya-taraqqiyot-poydevori>.

HAR TOMONLAMA BARKAMOL SHAXSNI SHAKLLANTIRISH- MILLIY TARBIYANING BOSH MAQSADI

Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi

Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna

Urganch davlat pedagogika institute "Pedagogika" yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Rajabbayeva Hovvajan Rustam qizi

Dunyo hamjamiyatida yoshlar tarbiyasi, ularni hayotga tayyorlash, kasb tanlashga o'rgatish, ularda zamonaviy

tendensiyalarga moslasha olish ko'nikmalarini shakllantirish kabi masalalar doim dolzarbligi va ahamiyatini yo'qatmaydi. Bu

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

muammoni o'z o'rnida bartaraf etishda milliy tarbiya va sharqona qadriyatlarning o'zni beqiyosdir.

Davlatimiz sobit qadamlar bilan o'z taraqqiyot yo'lidan bormoqda. Bu yo'l -milliy xususiyatlar, qadriyatlarni tiklash, saqlash, rivojlantirish, milliy g'ururimizni uyg'otish, vatanparvarlik va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan mafkura negizida kamolotga erishish yo'lidir.

Milliy tarbiya O'zbekistonning davlat mustaqilligini mustahkamlash va amalga oshirishga tayyor farzandlarni tarbiyalab voyaga yetkazishga xizmat qiladi. O'zbekiston maktablari o'quvchilarini milliy tarbiyalash mezonlari mustaqillik tufayli yanada dolzarb ahamiyat kasb etgan shaxsning milliylikiga bevosita aloqador bo'lgan fazilatlarini singdirish tamoyilidan kelib chiqib belgilanadi. Milliy tarbiya mezonlarini belgilashda mustaqil O'zbekistonning ijtimoiy buyurtmasi bo'lmish ijobiy sifatlar: milliy iftixor, vatanparvarlik, millatlararo muloqot madaniyati, milliy odob, vijdoniylik, iymon-e'tiqod, milliy istiqbol mafkuraviy ongini rivojlantirish zarur. Ularning aksi bo'lgan salbiy sifatlar: milliy befarqlik, vatanfurushlik, xoinlik, manqurtlik, millatchilik, mahalliychilik, vijdotsizlik, mafkurasizlik kabilarga nafaqat uygotish darkor. Bu ishlarni bir-biri bilan uzviy bog'lab olib borish o'qituvchi-tarbiyachi tomonidan maxsus mezon qilib olinishi kerak.

Milliy tarbiya mezonlarini belgilashda yosh avlodning yosh, aqliy imkoniyatlari e'tiborga olinadi. Quyida komil insonning

milliy tarbiyalanganlik ko'rsatkichlari va mezonlari qanday bo'lishini taxminiy namunasini keltiramiz.

O'zbekiston mening vatanim

- O'zbekistonning tabiiy, ma'naviy, jug'rofiy va milliy xususiyatini anglash;
- O'lkani o'tmishini, hozirgi hayot va kelajagi haqida tushunchalarga ega bo'lish;
- O'zbekistonning, o'zbek xalqining qahramon farzandlari xizmatlarini bilish;
- O'zbekiston Davlat ramzlarini bilish.

Milliy g'urur asoslari

- O'zining o'zbek millatiga mansubligini anglash;
- "O'zbek xalqi" tushunchasining madaniy mohiyatini tushunish, o'zini o'z millatining farzandi deb bilib, milliy burchlarini anglash;
- Ona tilini cheksiz sevis, shu tilda to'g'ri so'zlash va fikrlash.

Milliy odob

- Avval salomlashib, keyin so'z boshlash;
- o'zbek xalqida "yaxshi", "yomon" deb baholanuvchi xulq namunalarini bilish, o'zidan katta va kichiklarni izzatlash, do'stlik burchlarini bilish;
- ustozlarni e'zozlash munosabati, uyat so'z, so'kinishga, odobsizlikka salbiy munosabat bildirish.

Vijdoniylik

- Biror ishga qo'l urishdan avval "Bu ishimga odamlar nima deyisharkan?" degan mulohaza va andishaga borish, rostgo'ylik, yaxshi xulq va yomon xulqning farqlarini tushunish, yaxshi xulqqa ijobiy, yomon xulqqa salbiy munosabatini bildirish, ko'nglidagi gapni ochiq aytishga o'rganish.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mavlanova R.A., Vohidova N.H., Rahmanqulova N.X., Pedagogika nazariyasi va tarixi. Fan va texnologiyalar nashriyoti. Toshkent. 2010y.
2. Hoshimov K., S.Ochil., O'zbek pedagogikasi antologiyasi. O'quv qo'llanma. T.: O'qituvchi 1999.
3. Quronov M. Milliy tarbiya. Toshkent. Ma'naviyat. 2007y.
4. B.Abdullayeva va boshq. Pedagogika nazariyasi va tarixi. Toshkent, 2022.

**OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING PAYDO BO'LISH TARIXI VA
UNING YOSHLAR TARBIYASIGA TA'SIRI**

*Urganch innovatsion universiteti "Ijtimoiy-gumanitor fanlar va tillar" kafedrası
o'qituvchisi Rajabbayeva Feruza Rajabbayevna
feruza.rajabboyeva@mail.ru*

Bugungi kunda axborot kommunikatsiyalar kirib bormagan hech qaysi soha chetda qolgani yo'q. Chunki hech bir sohani bularsiz tasavvur qilishning iloji yo'q. Ayniqsa ta'lim sohasida ham muhim omillardan biriga aylanmoqda. Shuning uchun ham media sohasi bugungi kunning dolzarb masalasi desak adashmagan bo'lamiz. Sababi elektron aloqa vositalari, internet kabi media vositalarining kundan kunga rivojlanishi bugungi kunning pedagog hodimlarining o'z ustida tinmay ishlashini talab qilmoqda va bu kabi media vositalari ta'lim jarayonida sezilarli samaralar ko'rsatib kelmoqda.

Ho'sh media daslab qochon paydo bo'lgan? Media so'zining kelib chiqishi borasida bir qancha nazaryalar mavjud. Jumladan miloddan avvalgi 30000 - miloddan avvalgi 4000 yillarda voqealarni yozib olish va xabarlarini uzatish uchun qadimgi odamlar ramzlar, g'or rasmlari va qoyatosh rasmlaridan foydalanganlar. Keyinchalik esa qadimgi yozuv tizimlari miloddan avvalgi 3000-yil mesopotamiyadagi shumerlar birinchi ma'lum bo'lgan yozuv tizimlaridan biri bo'lgan mixxat yozuvi yaratila boshladi. Bular medianing dastlabki ko'rinishlari bolib XV asrda Iogannes Gutenberg kitoblar va bosma materiallarni chop etish vositasini ixtiro qildi va ommaviy kommunikatsiyani o'zgartirdi. [1]

Shundan so'ng XVII arsga kelib dastlabki gazetalar paydo bo'la boshladi. birinchi gazeta "The London Gazette" bo'lib u XVII asrda paydo bo'la boshladi va muntazam ravishda yangiliklar bilan yangilab turdi. Gazetalarning muntazam ravishda yangilanib borishi natijasida XVIII asrlarga

kelib Jurnallar chop qilina boshladi. Jurnallar gazetadan ko'ra keng qamrovli bo'lib bunda moda olamidan tortib ilm fangacha shuningdek har qanday mavzulardagi keng ko'lamli mavzularga o'zgartirila boshladi. Dastlabki jurnallar Fransiyada "Jurnal de Savan" ("Olimlar jurnali"), ("Journal des scavans", keyinroq "Journal des savants" 1665-yilning 5-yanvaridan chop qilina boshlagan. Jurnal so'zi Inglizcha "Magazine", fransuzcha "Revue", nemischa „Zei schrift“, ispancha „Relista“ so'zlari ham jurnal ma'nosini anglatadi. Jurnallar odatda, haftada, o'n kunda, ikki haftada, oyda, ikki oyda, har uch oyda, yarim yilda bir marta nashr qilinadi.

XIX asrlarga kelib esa broshyura va risolalar ya'ni axborot va reklama uchun ishlatiladigan bosma materiallar paydo bo'la boshladi. broshura - bu muqovali, ammo qattiq muqovasi bo'lmagan kichik kitob hisoblanib yangi xizmat yoki mahsulot haqida mijozlar e'tiborini jalb qilish va xabardor qilish uchun chiqarilgan. Ammo ko'pchilik manbalarda dastlabki risolalar XVII asrdayoq Fransiyaning kitob bo'limlarida paydo bo'la boshlagan. Bular reklama mahsulotlarining bir turi hisoblanib, ular yorqin, qiziqarli sarlavha ko'rinishida bo'lgan.

Birinchi telegraf liniyasi 1844-yilda Samuel Morze tomonidan o'rnatildi. Va 1858-yilga kelib, birinchi transatlantik kabel o'rnatildi, bu odamlarning muloqotini osonlashtirdi. Telefon 1876-yilda Aleksandr Grem Bell tomonidan ixtiro qilingan bo'lib, u aloqa sohasida inqilobga olib keldi. Odamlar endi o'z uylarida qulay joyda o'tirishlari va butun dunyo bo'ylab do'stlari

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

va qarindoshlari bilan suhbatlashishlari mumkin edi.[2]

XIX asrlarda Radio ixtiro qililib, XX asrda mashhur bo'lgan. Bunda musiqa, muhokama dasturlari va yangiliklar kabi faqat audio materiallar mavjud. Radio so'zi lotincha radio — nurlanaman, nur tarqataman degan so'zdan olingan bo'lib, axborotlarni radioto'lqinlar yoki elektrmagnit to'lqinlar yordamida uzoq masofadan simsiz uzatish va qabul qilish usuli. Radio 1895-yilda A. S. Popov tomonidan ixtiro qilingan. [3]

1920- yillarga kelib katta auditoriya uchun audio va vizual materiallar uchun Televizorlar ixtiro qilindi. Televizor (tele... va lot. viso — qarayman) — telestudiyadan uzatiladigan teleeshittirishlarning elektr signal-lari (telesignallar) ni qabul qilish, kuchaytirish hamda tasvir va tovushga aylantirish uchun mo'ljallangan radioelektron qurilma. Televizor bir kishi tomonidan ixtiro qilinmagan. Uni yaratish ustida ko'plab olimlar ishlagan va dunyoning turli burchaklarida. Kashfiyotlar bir-birini almashtirib turdi. Biroq, bizning Internet kabi kuchli aloqa vositalarining etishmasligi olimlarga fan yutuqlaridan xabardor bo'lishga imkon bermadi. Hatto turli qit'alardagi ikkita olim bir xil kashfiyot yoki ixtiroga kelishlari mumkin

edi. Televizorning eng qadimgi modeli britaniyalik olim va mexanik Jon Berd tomonidan velosiped linzalari, ignalar, choy va shlyapa qutilari, eng keng tarqalgan metall qaychi, mum va elim kabi oddiy narsalardan foydalangan holda yaratilgan.[4]

Yigirmanchi asrning ikkinchi yarmida Internet rivojlandi. Internet tushunchasi bilan dunyo global miqyosda bog'landi. Elektron pochta texnologiyasi 1970-yillarda ishlab chiqilgan. Aynan Tim Berners-Li 1990-yilda WWW (world Wide Web) g'oyasini ilgari surgan edi. 2004 yilga kelib keng polosali Internet Amerika uylarining yarmidan ko'pini ulagan. Tezkor xabarlar xizmatlari 2001-yilda joriy qilingan. Internet joriy qilingan kundan boshlab bizga ma'lumot va ulanish imkoniyatini taqdim etib kelmoqda. Bugungi kunda Internetdan ikki milliarddan ortiq odam foydalanadi. Dunyo endi bizning qo'limizda. Bir tugmani bosish orqali biz xohlagan narsani qidirishimiz mumkin. [5]

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak medianing dastlabki rivojlanish tarixi qoyatosh rasmlariga borib taqaladi va bugungi kunning eng dolzarb muammosi bolgan internetgacha bo'gan evolutsiya bosqichini bosib o'tgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Media History Timeline." Prof. Jim McPherson. Whitworth College, 2002.
2. "What Happens Online in 60 Seconds?" Robert Allen, *Smart Insights*, February 2, 2017
3. Brief History of the Radio from 1900 2023 evolution H. John 2024, February1,
4. <https://uz.vogueindustry.com/17206985-what-year-and-who-invented-the-tv>
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Internet>

INNOVATION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH MASALALARI

Ochilov Fariddun Izatulloevich,

ChDPU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida dotsenti v.b., p.f.f.d. (PhD).

Raxmidinova Umida Akbarovna,

CHDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 4-kurs talabasi.

Davlatimiz rahbari innovatsiyaning ahamiyati tog'risida quyidagilarni ta'kidlaydilar: «Innovatsiya bu kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak» [1].

"Innovatsiya" so'zi lotincha bo'lib, yangidan kiritilgan tushunchalar, tartib-qoidalar, texnologiyalar va yangiliklarni anglatadi [3; 48-b.]. Tadqiqotlarda va ilmiy ishlarda XIX asrlarda qo'llanila boshlangan. Avval u alohida elementlarni bir sohadan boshqa sohaga kiritishni ifodalagan. Texnikaviy yangiliklar kiritish qonuniyatlarini o'rganib, firmalar foyda olish uchun «innovatsion siyosatni» butun bir tizim sifatida o'zlashtirishdi. Mazkur faoliyat jamiyat hayotining ixtiyoriy bo'g'inini yangilash bo'yicha umumiy belgilarga, qonuniyatlar, yangilik kiritish mexanizmiga ega.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi o'z innovatsion ko'nikmalarini shakllantirishi uchun quyidagilarga ahamiyat berishi maqsadga muvofiqdir: 1) innovatsion bilim berish; 2) innovatsion fikrlashga o'rganish va o'rgatish; 3) innovatsion metodologiya bilan qurollanish. [2; 127-b.]

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanish taqozo etiladi. Interfaol usullar ta'lim jarayonida qatnashayotgan har bir o'quvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishiga asoslanadi [4; b. 80-86]. Bu usullardan foydalanganda bilim olish o'quvchi uchun qiziqarli mashg'ulotga aylanadi. Interfaol usullar qo'llanilganda o'quvchilar o'qituvchi yordami va hamkorligida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalariga ega bo'ladilar. O'quvchilar yangi bilimlarni ilmiy izlanish, tadqiqotchilik, tajriba-sinovlar o'tkazish asosida o'zlashtiradilar. Ilm orqali bilim olish tamoyiliga amal qilinadi. Ta'lim jarayoni

qatnashchilari kichik guruhlariga bo'lingan holda ishlaydilar. O'quv topshiriqlari alohida bir o'quvchiga emas, balki kichik guruhning barcha a'zolariga beriladi.

Bunday darslar o'quvchining ijodiy qobiliyatini o'stirish, aqliy salohiyatini kuchaytirish, ilmiy dunyoqarashini kengaytirish va har bir yangilikni tez va to'la qabul qila olish ko'nikma va malakalarining shakllanishiga xizmat qiladi. Dars jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarda ilmiy izlanishga qiziqishni uyg'otadi, ijodkorlik va bunyodkorlik qobiliyatini rivojlantiradi. Natijada, egallangan bilim, ko'nikma va malakalar amaliy faoliyatga tatbiq etiladi, o'zlashtirish sifati oshadi. Buning uchun o'qituvchi mahoratli bo'lishi va mavzularning mazmuniga qarab darsni to'g'ri rejalashtirishi, mashg'ulot davomida barcha o'quvchilarni faol va ongli ishlashlariga erishmog'i lozim. Zero, o'qituvchi ta'lim islohotining bosh ijrochisidir. Bunda har bir o'qituvchini qisqa vaqt ichida juda katta miqdordagi axborot to'plamini o'zlashtirish, qayta ishlash va amalda qo'llay olishga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Uni hal qilishda o'qituvchiga o'qitishning an'anaviy usullari bilan birga zamonaviy axborot texnologiyalari, kompyuterdan foydalanish yordam beradi. Pedagogik innovatsiya bu pedagogik faoliyatdagi yangilik, o'qitish va tarbiya mazmuni texnologiyasidagi o'zgarishlar, ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan. [5; b. 210-214]

O'qituvchi faoliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mazmun shunchalik oshadi. Ta'limda innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlar haqidagi tasavvurlar barqaror va mukammal shaklga ega emasligini ham e'tirof etish kerak. Har bir o'qituvchi ta'limga individual tarzda yangilik kiritishi mumkin. Innovatsion texnologiyalar o'qituvchi o'z faoliyatidan qoniqmaslikdan kelib chiqadi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh mezonini o'sib kelayotgan avlodni yuksak ma'naviyatli,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

intelektual salohiyati baland, har tomonlama yetuk shaxsni tarbiyalash hamda mamlakatimiz kelajagini yanada yuksaltiradigan, o'zbek elining dong'ini jahonga taratadigan, g'oyatda intellektual, ma'nan barqaror, yosh malakali kadrlarni yetishtirib borishdir.

Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati, uzluksiz ta'lim tizimi orqali shaxsning har tomonlama barkamol bo'lib yetishini ko'zda tutadi. Bunda shaxs uzluksiz ta'limda va kadrlar tayyorlashda ta'lim xizmatlarining iste'molchisi hamda ishlab chiqaruvchisi sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan bu iste'molchi hamda ishlab chiqaruvchisi bo'lmish yosh avlodning ertangi kunini belgilab beruvchi bilim va

ko'nikmalari, o'z navbatida malakali pedagog-o'qituvchilar tomonidan qiziqarli dars mashg'ulotlari, dunyo bilim va ko'nikmalariga javob bera oladigan oliy ta'lim sifati yanada intellektual bilimlar bilan boyitilib borilishi hamda ijtimoiy-gumanitar fanlar orqali mustahkamlanib borilmog'i lozim.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, innovatsion texnologiyalar asosida olib borilgan qiziqarli dars mashg'ulotlari bo'lajak pedagog yoshlarda o'z faniga hamda kasbiga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi va dars mashg'ulotlariga bo'lgan faol tushunchalar, tajribalar hamda salohiyatni kuchaytiradi. Bu esa ular kelajagiga qo'yilgan ilk qadamlari bo'ladi, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2022. – 440 bet.
2. Jabborova O., Umarova Z., Boboxodjayeva L. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. Darslik. – T.: "Ishonli hamkor". 2021.
3. Pedagogik atamalar lug'ati. Tuzuvchilar: R.X.Jo'rayev va b. – T.: "Fan". 2008.
4. Mochalova N.M. Maktabning metodik ishini tashkil etishning innovatsion yondashuvlari: O'quv qo'llanma. – Ufa, 2002.
5. Madyarova S.A. va b. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: Iqtisodmoliya, 2009, 240 b.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING AKMELOGIK KOMPETENTLILIGINI RIVOJLANTIRISH IJTIMOIIY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

*Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti o'qituvchisi Safayeva Diyora
Hamid qizi*

*Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 1-kurs talabasi Rajabova
O'g'iljon Bahodir qizi*

Insonni har tomonlama tarbiyalash insoniyatning azaliy orzusi bo'lib, ajdodlarimiz ma'rifat, ma'naviyat va madaniyatni qanday qilib yosh avlodga o'rgatish, ularni komillikka yetaklash yo'llarini, qonun qoidalarini izlaganlar. Ustoz-murabbiy tushunchasi o'sib kelayotgan avlodda hosil qilgan bilimlar asosida aqliy komolot- dunyoqarashini insoniy e'tiqod, burch va ma'suliyatni, jamiyatimiz kishilariga xos bo'lgan axloqiy fazilatlarni yaratishdagi maqsadni ifodalaydi. Ustoz yosh avlodimizni xalqimizning

munosib farzandi etib tayyorlashdek muhim, faxrli ish bilan birga ma'suliyatlilikni ham ifodalaydi. Pedagogning siyosiy yetukligi o'quvchilarni tarbiyalashi hamda jamiyat oldidagi o'z ma'suliyatini anglashga oid bo'lgan vazifalariga ijodiy yondashishi, o'z mahoratini doimo oshirib borishi kasbiy o'sishiga yordam beradi. Ta'lim jarayonlarini turli yangicha yondashuvlar asosida tashkil qilish maqsadga muvofiq sanaladi. Muxtaram prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak

intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" [1], degan fikrlari ham mustaqil O'zbekistonimiz yoshlarini erkin fikrlashni tarkib toptirishga qaratilayotgani ham e'tibordan holi emas. Shunday ekan biz o'qituvchilar hozirgi yangi davr talabi asosida darslarni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil qilishimiz oldimizdagi yuksak vazifalardan biridir. Shuning uchun ham Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev maktab ta'limini rivojlantirish masalalari yuzasidan o'tkazgan videoselektor murojaatnomasida: "Mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash bizning eng oliy maqsadimiz. Ta'lim-tarbiya –bu bizning kelajagimiz, hayot-mamot masalasi. Shu bois bu sohadagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo'q. Har bir rahbar o'z ish uslubini o'zgartirsa, maktabda, qishloqda, mahallada o'zgarish bo'lsa, davlat ham rivojlanadi",-deb ta'kidlaganlar. [2] Jamiyat va davlatga faol ijodiy bilimni, ta'limni, rivojlanishni davom ettirishga qodir mutaxassislar zarur. Ular marakkab hayotiy va kasbiy muammolarni amaliy hal qilish salohiyatiga ega bo'lishlari lozim. Bu esa olingan bilimlar, malakalar va mahorat bilan birga, qo'shimcha sifatlarga bog'liqlik, ularni ifodalash uchun "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari qo'llaniladi. Kompetent yondashuv oliy ta'limni modernizatsiyalash nuqtayi nazaridan yangi pedagogik voqelik hisoblanadi. Mazkur yondashuv doirasida amaliy faoliyat tajribasi, kompetensiya va kompetentlikni didaktik birliklar sifatida ko'rib chiqish hamda ta'limning an'anaviy uch elementi (triada) - "bilim - ko'nikma - malaka"ni oltita birlik (sektet) - "bilim - ko'nikma - malaka - amaliy faoliyat tajribasi - kompetensiya - kompetentlik" tarzida tahlil

qilish talab etiladi. Dastlab "kompetensiya" tushunchasining mohiyatini aniqlashtirib olish zarur. Kompetensiya (lotincha so'z bo'lib, erishaman, to'g'ri kelaman ma'nolarini bildiradi) - sub'yektning maqsadni qo'yish hamda unga erishish uchun tashqi va ichki xaziralarni samarali amalga oshirishga tayyorgarligi, boshqacha qilib aytganda, bu sub'yektning muayyan faoliyat obyekti bilan bog'liq muammolarni muvaffaqiyatli hal etishga doir shaxsiy qobiliyatidir.

"Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, mu-loqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik" ni anglatadi. L.M.Mitina pedagogik kompetentlik - deganda predmet haqidagi bilimlar, o'qitish metodikasi va didaktikasi, pedagogik mu-loqot ko'nikma va malakasi, shuningdek o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini takomillashtirish, o'zo'zini amalga oshirish usullari va vositalarining uyg'un birlashishini tushungan [3]. U pedagogik kompetentlik tuzilmasida quyidagi uchta tashkil etuvchini ajratgan: faoliyatli, kommunikativ va shaxsiy. L.M.Mitina tomonidan taklif etilgan pedagogik kompetentlikni tuzilmalashtirishdan kelib chiqqan holda, biz bo'lajak mutaxassislar uchun egallanish darajasi pedagogik kompetentlikning rivojlanish darajasini aniqlaydigan quyidagi kompetensiyalar majmuasi yetarli va zarur deb hisoblaymiz: - faoliyatli yoki maxsus kompetensiya (bilim, ko'nikma, malaka va pedagogik faoliyatni amalga oshirishning individual usullari); - shaxsiy yoki kasbiy kompetensiya (kasbiy o'z-o'zini takomillashtirish va o'zo'zini amalga oshirishga oid bilim, ko'nikma va malakalar); - kommunikativ

kompetensiya (pedagogik faoliyatni ijodiy amalga oshirishga oid bilim, ko'nikma va malaka). Professionallik va kompetentlik tushunchalari umumiy xususiyatlarga ega. Kompetentlikning bir necha turlari mavjud: Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishidir. Ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda sub'ektlar bilan muloqotga kirisha olish. Maxsus kompetentlik – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiypedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKM ni izchil rivojlantirib boorish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, information, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zi quyidagi mazmunni ifodalaydi. Psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, ta'lim oluvchilar va ta'lim jarayoning boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish. Metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga mos tanlash, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvoffaqiyatli qo'llash. Kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga tanqidiy, ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga namoyish eta olish. Innovatsion kompetentlik - pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayoning samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga samarali tatbiq etish. Kommunikativ kompetentlik – ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan ta'lim oluvchilar bilan samimiy muloqotda

bo'lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta'sir ko'rsata olish[4].

Kompetensiyaning har bir turi ko'nikmalar, bilimlar, ko'nikmalar to'plamini o'z ichiga oladi. Pedagoglarda ular turli darajalarda namoyon bo'ladi. Xizmat vazifalarini bajarishda uning xatti-harakatlari ko'rsatkichlariga e'tibor berib, u yoki boshqa kompetensiyalar qanday rivojlanganligini aniqlash mumkin. Kompetentlik qanday shakllanadi? O'qituvchining kompetentligini shakllantirish uchun asosiy narsa bu maxsus kasbiy ta'limdir. Kelajakda amaliyotda olingan bilim va ko'nikmalar boshlang'ich kompetensiya darajasini to'ldiradi. Kasbiy va akmeologik kompetentlikka ega bo'lishda o'z ustida ishlash, o'z-o'zini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O'z-o'zini rivojlantirish vazifalari o'zini –o'zi tahlil qilish va o'zini o'zi baholash orqali aniqlanadi. O'z ustida ishlash – pedagogning izchil ravishda o'zining kasbiy BKM va shaxsiy sifatlarini rivojlantirib borish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etishi. O'z ustida ishlash quyidagilarda ko'rinadi: Faoliyatga ijodiy va tanqidiy yondashish; Kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish; Ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish; Salbiy odatlarni bartaraf etib boorish; Ijobiy sifatlarini o'zlashtirish; Pedagog mutaxassis sifatida: Aniq maqsad intilish asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish; Pedagogik jarayon samaradorligini, o'zining ishchanlik faolligini oshirish; Izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni o'zlashtirish; Ilg'or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo'lish; Faoliyatga fan-texnikaning so'nggi yangiliklarini samarali tatbiq etish; Kasbiy malakalarni takomillashtirish; — Ko'nikma salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralari izlash, uning o'z ustida ishlashini ifodalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. Shavkat Mirziyoyev. Xalq ta'limi tizimini rivojlantirish pedagogning malakasini va jamiyatda nufuzini oshirish, yosh-avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishidagi nutqidan. 2022-yil 8-yanvar.
2. Jabborova Onahon Mannopovna, Jumanova Fatima Uralovna, & Mahkamova Shohida Rahmatullayevna. (2020). Formation of Artistic Perception of Future Teachers. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(4), 4087-4095.
3. Митина Л.М. (2004). Психология труда и профессионального развития учителя. - М.: Академия. - 320 с.
4. "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842 October 2021 / Volume 2 Issue 10 www.openscience.uz 339

O'YINLI TEXNOLOGIYALARNI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

M.B.Ro'zmatova - UrDPI Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Yuqorida ta'kidlaganimizdek ta'lim tizimiga ayniqsa maktabgacha ta'limga davlatimiz tamonidan katta e'tibor qaratilmoqda va keng ma'noda ushbu soha isloh qilinmoqda. Bunga misol qilib, maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanishini ta'minlash, maktabgacha ta'lim xizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 30 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-son qaroriga muvofiq, quyidagi qilinayotgan ishlarni aytishimiz mumkin:

-maktabgacha ta'lim tizimining huquqiy ba'asini yanada takomillashtirish;

-maktabgacha yoshdagi bolalar uchun sifatli ta'limni tashkil qilish, ya'ni

tarbiyalanuvchilarning intellektual, axloqiy, estetik, jismoniy rivojlanishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratish,;

-maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni sog'lom, balanslashtirilgan ovqatlanishi va sifatli tibbiy parvarish olishini ta'minlash.[1]

Shu va shu kabi qaror farmon, farmoyishlar bo'yicha tizimli ishlar olib borilayotganligi sababli maktabgacha ta'lim tizimida turli xil ta'limiy, tarbiyaviy yutuqlarga erishilib kelinmoqda. Bu kabi samaraga erishish uchun maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ilg'or xorijiy tajribalarga asoslangan innavatsion faoliyatlar tashkillashtirilmoqda.

Xo'sh, maktabgacha ta'lim tizimidagi ta'lim-tarbiya berish faoliyatlarini, qanday tartibda o'tishi to'g'risidagi savolimizga javob qidirar ekanmiz, unda mashg'ulotlarini ko'rib, tahlil qilib xulosa chiqarishimiz, hozirgi davrda maktabgacha ta'lim

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

tashkilotlarida bu jarayon qanday tashkil-lashtirilayotganiga javob topishimiz kerak!.

Ayni paytda yutuqlarga erishish vositasi sifatida "Takomillashtirilgan ilk qadam" davlat o'quv dasturini ayta olamiz. Ushbu o'quv dastur Vazirlar mahkamasining 2022-yil 4-fevraldagi 1-sonli bayonnomasi bilan tasdiqlangan va nashrga tavsiya etilgan bo'lib 8 bob, 10 ilovadan iborat. Bu dasturning barcha boblaridan ta'lim-tarbiyani tashkil etish va tarbiyachining fasilitatorlik vazifasi yoritib berilgan. Shuningdek bolalarga ta'lim berishda, tarbiyalashda kompetensiyaviy yondoshuv masalari ko'rib chiqilgan[2].

Shuningdek P.F.Lestgaft bolalar o'z o'yinlarida tevarak-atrofdan olgan tasurotlarini aks ettiradilar, deya ta'kidlaydi. Bunday faoliyat bolaning rivojlanishida katta ahamiyatga egadir. Shunday qilib o'yinning ijtimoiy voqea ekanligini, o'yinda tevarakatrofdagi borliq aks ettirilishini ilg'or olim va pedagoglar o'zlarining kuzatish va ilmiy tadqiqotlari orqali isbotlab berganlar[4].

O'yinlar va o'yinli texnologiyalar olimlarning tadqiqotlariga ko'ra mehnat va o'qish bilan birgalikda faoliyatning asosiy turlaridan biri sifatida sanaladi. O'yinli texnologiyalarning ijobiy tamonlarini aytadigan bo'lsak, o'yinli texnologiyalar orqali tashkillashtirilgan faoliyatning psixologik mexanizmlari: bolaning o'zini namoyon qilish, hayotda o'z o'rnini topish, o'zini-o'zi

boshqarish, o'z imkoniyatlarini oshirish kabildir.

Maktabgacha yoshdagi (6-7 yosh) bolalarning tayanch kompetensiyalari quyidagicha:

- Komunikativ;
- Ijtimoiy;
- Shaxsiy ("men" konsepsiyasini qurish);
- Bilish. [5]

Xulosa. Maktabgacha ta'lim tizimida erishilayotgan barcha muvaffaqiyatlarning asosi bu bolalarga ilk yoshdan boshlab boiqcha ta'limiga keng e'tibor qaratilyotganidadir. Shuningdek zamonaviy ta'lim-tarbiya talablariga javob beradigan mashg'ulot faoliyatlar tashkillashtirish ham muvaffaqiyat asoslaridan biridir. O'z-o'zidan ma'lumki zamonaviy ta'lim-tarbiya talablariga javob beruvchi mashg'ulot o'yinlar, o'yinli texnologiyalar, interfaol metodlar tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar bilan savol-javob muhokama tarzida tashkillashtiriluvchi ham tarbiyachi, ham har bir tarbiyalanuvchi faol bo'ladigan faoliyatdir. Shu sababdan ham bolalarni faoliyatga diqqat, e'tiborini qamrab olish uchun qiziqarli o'yinlar, o'yinli texnologiyalar, interfaol metodlardan namunalar qo'llanadi. Yuqoridagi fikrlar ko'rsatayptiki, o'yin va o'yinli texnologiyalardan mashg'ulotlarda foydalanish bolalarga ko'p tamonlama ta'sir ko'rsatadi, bilim, malaka, ko'nikma va barcha tarbiya turlarini birga shakllanishida ko'makdosh bo'ladi.

Adabiyotlar

1. Prezident 2030 yilgacha maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha qaror 2019 yil 8-may.
2. "Takomillashtirilgan ilk qadam" davlat o'quv dasturi, Toshkent 2022. 4-b
3. "Maktabgacha Pedagogika" F.R. Qodirova, Sh.Q.Toshpo'latova, N.M.Kayumova, M.N. A'zamova "Tafakkur Nashriyoti Toshkent – 2019 313-b
4. Takomillashtirilgan ilk qadam" davlat o'quv dasturi, Toshkent 2022. 16-b

**XORIJ TAJRIBALARI ASOSIDA MAKTAB O'QUVCHILARINI
MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHNING NAZARIY-PEDAGOGIK JI-
HATLARI.(SINGAPUR MISOLIDA).**

Urganch davlat pedagogika institutining Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistranti Ro'zmetova Saidaxon Ergash qizi

“Agar jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi–bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi–ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat”, -deydi Shavkat Mirziyoyev.

Axloq va ma'naviyat chuqur ichki o'zaro aloqadorlikka ega. Zero, ma'naviyat individ mansub bo'lgan guruhlar axloqi ta'sirida yuzaga keladi, axloq esa, o'z navbatida, guruh a'zolari bo'gan individlar ma'naviyatining o'zaro tutash ommaviy munosabatlarida namoyon bo'ladi. Ma'naviyat va axloq o'z navbatida tarbiya jarayonini samarali tashkil etishni taqozo etadi. Ma'lumki, tarbiya yosh avlodni jamiyatda yashashga maqsadli tayyorlash jarayoni bo'lib, maxsus tashkil etilgan davlat va jamoat institutlari orqali amalga oshiriladi, jamiyat tomonidan nazorat qilinadi va tuzatishlar kiritib boriladi. Ma'naviy axloqiy tarbiyani tashkil etish jarayonida uyushtiriluvchi tadbirlar xulq-odobga doir xatti-harakatlar zanjiridan iborat bo'ladi. Ma'naviy-axloqiy xatti-harakatlar esa o'quvchi tomonidan axloqiy me'yor va tamoyillar mohiyatini o'rganish, ularni anglab yetishdan iboratdir. Jamiyat tomonidan insonlar xulqining boshqarilishiga zarurat ikki o'zaro bog'liq vazifani shart qilib qo'yadi birinchidan, jamiyat ongida me'yorlar, tamoyillar ideallar, adolat, ezgulik va yovuzlik kabi tushunchalar ko'rmishida aks etadigan va asoslanadigan axloqiy talablarni ishlab chiqish ikkinchidan, inson o'z xatti-harakatlarini yo'naltirishi va nazorat qila olishi, shuningdek ijtimoiy xulqni boshqarishda ishtirok etishi, ya'ni boshqa kishilarga talab qo'ya bilishi va ularning xatti-harakatlarini baholay olishi uchun bu talablarni hamda ular bilan bog'liq

tasavvurlarni har bir inson ongiga singdirish. Aynan shu ikkinchi vazifa insonda shaxsning tegishli e'tiqod, ma'naviy moyilliklar, his-tuyg'ular, odatlar, barqaror axloqiy sifatlarni shakllantirishdan iborat bo'lgan axloqiy tarbiya orqali hal qilinadi. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish ularning ma'naviy dunyosini, ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatlari va xulqini tarbiyalash hamda rivojlantirishni taqozo etadi. O'quvchilarni axloqiy tarbiyalashning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi.

1) o'quvchilarda axloqiy his-tuyg'ular va xatti-harakatlar tarbiyalash;

2) xulq madaniyati va ijobiy his-tuyg'ularni tarbiyalash;

3) axloqiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi: ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ma'lum maqsadga qaratilganligi ta'lim-tarbiya ishiga o'quvchi shaxsini hurmat qilgan holda yondashish ma'naviy-axloqiy tarbiyani hayot va amaliyot bilan bog'lab olib borish o'quvchilarning faolligi jamoada tarbiyalash tarbiyaviy ishning tizimliliigi va izchilligi tarbiyaviy ishning ta'sirchanligi oila, ta'lim muassasasi, davlat va nodavlat tashkilotlar hamda kattalar tarbiyaviy ta'sirining birligi o'quvchidagi ijobiy sifatlarga suyanish o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishni ko'zda tutish. “Maktab –bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi, burchiga aylanishi kerak”, -deydi mam-lakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-apreldagi farmoniga muvofiq, Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi. Unda 48 ta maqsadli ko'rsatkichlarga erishish bo'yicha aniq mexanizmlar belgilandi. Masalan, 2030-

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

yilga borib o'quvchilar bilimini baholash bo'yicha PISA xalqaro dasturi reytingida O'zbekistonning jahondagi yetakchi 30 ta mamlakat qatoridan joy egallashi maqsad qilib qo'yilgan. "Bizga miqdor emas, sifat kerak. Bunga erishish uchun esa xorij tajribasini yaxshilab o'rganish zarur. Qaysi davlat kadrlar tayyorlashga alohida e'tibor qaratssa, o'sha yutadi. Ilmiy asoslangan tajriba asosida kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish eng muhim vazifamizdir", - deydi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev. Ta'limda keng ko'lamdagi islohotlar amalga oshirilayotgan hozirgi davrda bo'lg'usi talaba va yoshlarga, xalq ta'limi xodimlariga, chet el o'qituvchilari, xorij ta'limi haqida kengroq ma'lumotlar berish, ular tajribalarini joriy etish bo'yicha ma'lumot taqdim etish muhim va dolzarb hisoblanadi. Bugun ta'lim iqtisodiy va ilmiy-texnik taraqqiyotning hal qiluvchi omili, jamiyatning ijtimoiy tuzilmasini shakllantirish, unda ijtimoiy maqomlarni taqsimlash mexanizmi hisoblanadi. Buni ayni paytda xorijiy davlatlarda ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirish orqali yuksak bilim va ko'nikmalarga ega kadrlarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilayotganligidan ham anglash mumkin. Masalan,maorifga ulkan sarmoya kiritib,yuksak natijalarga erishayotgan davlatlardan biri Singapurdur.

Ta'lim olish Singapurda-jamiyat siyosatida yetakchi o'rinlarda turadi.Singapur Ta'lim Vazirligining asosiy maqsadlaridan biri o'quvchilarning iqtidorini aniqlashga,ular potentsiallarini amalga oshirishga,butun hayoti davomida bilimlarni olishga intilish va qiziqishni rivojlantirishga ko'mak berishdan iborat.Singapur ta'lim tizimi-Ta'lim bu-hayotga tayyorlash

emas,balki hayotning o'zi tamoyili asosida qurilgan.Singapur umumiy ta'lim tizimi uch bosqichdan iborat. Universitetlarga abituriyentlar imtihon asosida qabul qilinadi, so'ng ularga xalqaro standartlar asosida ta'lim beriladi.Talaba universitetda o'qish bilan birga,ta'lim muassasasi qoshida tashkil etilgan tadqiqot markazlarida ilmiy izlanish olib borishi va qator fanlar bo'yicha ilmiy daraja olishi mumkin. Singapur universitetlari tomonidan berilgan diplom butun dunyoda amal qiladi.

Singapur ta'lim tizimini rivojlanish dinamikasini o'rgangan holda biz quyidagi xulosaga keldik: O'zbekiston ta'limining ijtimoiy muammolari,ta'lim tarbiyada umumbashariy,milliy va individual omillarni,rivojlangan mamlakatlar ta'lim yutuqlaridan foydalangan holda tabaqalashtirish,ta'lim-tarbiya nazariyasi va amaliyotining umumjahon ilg'or tajribasini,zamonaviy pedagogik g'oyalarini tanlash va ishlab chiqish texnologiyasi,o'quv-tarbiya jarayonida ilg'or tajriba va o'qitish texnologiyalarni qo'llay olish, umuminsoniy qadriyatlar asosida jahon va respublikamiz ta'limi rivojini tashxis eta olish,jahon va respublikamizda ta'lim taraqqiyotini qiyosiy tahlil etish,respublikamiz ta'limi taraqqiyotidagi afzalliklarni ko'ra olish va uning keyingi rivojini bashorat qila olishga doir ko'nikmalarni egallash,pedagogik adabiyotlar bilan ishlash,zarur metodik yo'riqnomalar tuzish,samarali pedagogik tadqiqotlar o'tkazish,qiyosiy tahlil metodidan foydalana olish,qiyosiy tahlil jarayonida jahon mamlakatlarning rivojlanishidagi o'ziga xosliklarni hisobga olish malakalarini egallagan bo'lishimiz darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021-yil 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha video selektor yig'ilishi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2. Khaydarov S.A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. In Conference Proceedings (pp. 41-43).

3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2019 йил 23 август куни халқ таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини ошириш, ёш авлод маънавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган видео селектор йиғилишидаги нутқидан.

4. АнварХўжаев, Сингапур таълим тизими жаҳон маорифида етакчи брендга айланган Маърифат газетаси, 11.01.2014.

5. Вулфсон Б.Ф. Сравнительная педагогика М.: «Просвещение», 2003.

6. Friedrich Scheuermann and Francesc Pedty «Assessing the effects of ICT in education «Indicators, criteria and benchmarks for international comparisons». Retrieved 20.01.2016 from <http://www.csu.edu.au>

OLIJ TA'LIM MUASSASASI TALABALARIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH

Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi Ruzimova Intizor Xujamuratovna
oybek.tabiiy@gmail.com +998991280801

Pedagogika kafedrasida 221-guruh talabasi Saidova Manzura Ko'palboyevna

Oliy ta'lim muassasasi talabalarini kommunikativ kompetentligini shakllantirish pedagoglarni tayyorlashdagi murakkab muammolar qatorida o'ziga xos o'rin tutadi. Ayniqsa ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liq islohotlarning joriy bosqichida kasbiy pedagogik faoliyatga moslashish muammosi yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bo'lajak o'qituvchilarni amaliy, psixologik, metodik, tadqiqotchilik turlari bilan bir qatorda o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllantirish bilan boyib bormoqda. "Kompetentlik" va "kompetensiya" ta'limda kompetentli yondoshuvning asosiy tushunchalaridir. Manbalar tahlili esa, ularning ilmiy adabiyotlarda bir qiymatli ta'rifga ega bo'lmagan murakkab, ko'p komponentli va fanlararo tushunchalar ekanligini ko'rsatadi. Tadqiqotchilar fikricha ular hajmi, turkumi, semantikasi va mantiqiy tuzilmasi bo'yicha farqlanib, kompetentli shaxs tavsifi (xususiyatlari, odatlari va boshqalar) sifatida qaralishi mumkin. "Competentia"

lotincha so'z bo'lib, o'zbek tilidagi lug'aviy ma'nosi "inson yaxshi biladigan", "tajribaga ega bo'lgan" kabi ma'nolarni bildiradi. Demak, biror bir sohada kompetentli inson shu soha haqida asosli fikr yuritish va unda samarali faoliyat olib borish uchun mos bilim va qobiliyatga ega hisoblanadi. Tayanch kompetensiya - bu o'z tavsifi va qo'llanilish darajasi bo'yicha ommaviy, asosiy kompetensiya esa, o'z tavsifi va qo'llanilish darajasi bo'yicha qaratilgan mutaxassislikka mos keluvchi kompetensiyadir. Uni kasbiy kompetensiya deb ham atash mumkin. 1. Yaxlit-mazmunli kompetentlik. Bu talabaning qadriyatli yo'nalishlari bilan bog'liq, uning ijtimoiy borliqni his eta bilishi va tushunish qobiliyati, mustaqil hayot yo'lini topa olishi, o'zining ijtimoiy jamiyatdagi roli va o'rnini anglab yetishi, harakatlarni tashkil etishda aniq maqsadni belgilash hamda qaror qabul qilish malakasi, dunyoqarashi bilan bog'liq kompetentlik, u talaba uchun o'quv va boshqa vaziyatlarda o'zini aniqlash

mexanizmini ta'minlaydi. Talabani individual ta'lim yo'nalishi va uning hayotiy faoliyatining umumiy dasturi ana shu kompetentlikka bog'liq. 2. Ijtimoiy-madaniy kompetentlik. Talaba chuqur o'zlashtirishining zarur bo'lgan bilim va faoliyat tajribasi doirasi, milliy va umuminsoniy madaniyatlar xususiyatlari, inson va insoniyat hayotining ma'naviy-axloqiy asoslari, oilaviy va ijtimoiy an'analarning madaniy asoslari, inson hayotida fan va dinning roli, ularning moddiy borliqqa ta'siri, turmush va dam olish borasidagi bilimlar, masalan, bo'sh vaqtni samarali tashkil etish usullarini bilishidan iborat. 3. O'quv-bilish kompetentligi. Bu talabani o'rganilayotgan aniq ob'yektlar bilan bog'liq mantiqiy, metodologik va ijtimoiy faoliyati elementlaridan iborat bo'lgan mustaqil fikrlash kompetentliklarining to'plami bo'lib, unga maqsadni ko'ra bilish, faoliyatni rejalashtirish, uning mazmunini tahlil qilish, refleksiya, faoliyatga shaxsiy baho berish borasidagi bilim va malakalari kiradi. O'rganilayotgan ob'yektlarga nisbatan talabalar kreativ ko'nikmalar, ya'ni bilimlarni bevosita borliqdan olish, nostandart vaziyatlarda muammoni hal etishning harakat usullari va evristik metodlarini egalaydi.

4. Axborot olish kompetentligi. N.F. Talizinaning nuqtai nazaricha, u uchta asosiy tarkibiy qismlarga (sifatlar, bilimlar, ko'nikmalar) mos kelishi kerak. Bilimlar: o'z mutaxassisligi bo'yicha kasbiy, umummadaniyat, kasbiy faoliyat haqida ma'lumotlilik. Ko'nikmalar: qo'yilgan masalalarni yechish, adabiyotlar bilan ishlash,

faoliyatni rejalashtirish. Bu ro'yxat faoliyat turiga qarab to'ldirilishi yoki qisqartirilishi mumkin. Oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisining quyidagi asosiy kompetensiyalari ajratiladi: o'quv-bilish, axborotli, kommunikativ, ijtimoiy-foydali, shaxsiy o'z-o'zini takomillashtirish. Bularning barchasi bitiruvchiga kasbiy bilim, ko'nikma va keyingi hayotda faoliyat usullari majmuasini ongli ravishda qo'llash imkonini beradi.

Kompetentlik - insonning faoliyatli tavsifi, shuning uchun uning tasniflanishi eng avvalo, faoliyat tasnifiga mos bo'lishi kerak. Bularga yana quyidagilarni qo'shimcha qilish mumkin: - kompetentlikni faoliyatning yo'naltirilgan ob'yekti bo'yicha tasniflash, u «inson-inson», «inson-texnika», «inson-badiiy obraz», «inson-tabiat», «inson-belgili tizim» sohalarida kompetentlikni beradi; - kasblarning alohida sinflari va guruhlar sohasidagi kasbiy kompetentlik; - aniq faoliyat (mutaxassislik) dagi predmetli kompetentlik.

XULOSA. Xulosa o'rinda aytish kerakki kommunikativ o'zini o'zi takomillashtirish maqsadi aniq, ammo motivlar turlicha bo'lishi mumkin. Insonparvar yo'nalgan o'qituvchi uchun kommunikativ o'zini o'zi takomillashtirish nafaqat o'zi uchun o'zini o'zi yaxshilashda, balki samarali o'zaro munosabatni amalga oshirishning asosiy sharti sifatida kechishi kerak bo'lib, bu bolalarning rivojlanishiga, ularning individualliklari va o'ziga xosliklarini saqlashga yordam beradi. Shuning uchun kommunikativ o'zini o'zi rivojlantirishda amaliy mashg'ulotlar katta ahamiyatga egadir

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. L.V.Klimberi, N.V. Yadrova, R.M. Nurjanova, Talabalarning kognitiv faolligini shakllantirishga zamonaviy yundashular // Fan va ta'limning zamonaviy muammolari. - 2017. - 6-son;
2. Talabalarning kognitiv qiziqishlarini shakllantirishning pedagogik muammolari: darslik / G.I. Shchukin. - M.: Pedagogika, 2008. -- 296 b.
3. Oxunova, D. (2022). O'QUVCHILAR BILIMINI BAHOLASHGA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR. Academic research in educational sciences, 3(2), 870-876.

4. Kakhhorjonovna, O. D. (2022). Approaches to Preparing Future Teachers for the Organization of Cognitive Processes in General Secondary Schools. *Miasto Przyszłości*, 29, 6-7.
5. <https://natscience.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2982>

JAMIYATIMIZDA INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY ETISH MASALALARI

Urganch davlat pedagogika institute o'qituvchisi Ruzimova Intizor Xujamuratovna
oybek.tabiiy@gmail.com +998991280801
Pedagogika yo'nalishi talabasi Rozumova Mavluda Rashid qizi

Yurtimiz mustaqillikka erishgan dastlabki kunidanoq Respublika Hukumati yosh avlodning sog'lig'i, ta'lim hamda tarbiyasi masalalariga alohida e'tibor berib kelmoqda. Ushbu ishlarning amaliy yechimi bevosita uzluksiz ta'lim tizimi bo'g'ini bo'lgan maktab bilan bog'liq deb qaraladi.[1] Ta'limimiz diqqat markazida erkin, ongli, o'z va dunyo mamlakatlari milliy va madaniy qadriyatlariga hurmatda bo'lgan barkamol shaxsni tarbiyalash turadi. Hozirgi kunda maxsus ta'lim tizimiga "anomal", "nuqsonli", "aqli zaif" kabi atamalar o'rniga "alohida e'tiborga muhtoj", "aqliy rivojlanishida muammosi bo'lgan", "rivojlanishida chetga chiqishlari mavjud" atamaları kirib keldi.[2] Bu hol bunday bolalarning reabilitatsiya, korreksiya, ijtimoiy hayotga moslashuvlari va integratsiyalashuv (uyg'unlashuv)lari masalalariga bo'lgan munosabatlarning o'zgarishiga olib keldi. Asta-sekinlik bilan dunyoga yuz tutgan ta'lim tizimida ham yangi yo'nalish ishlari boshlab yuborildi. Maxsus ta'lim tizimiga muqobil bo'lgan yangi yo'nalish maktablari – inklyuziv maktablari shakllana boshladi. 1996-yildan e'tiboran kirib kelgan va 2000-yildan e'tiboran xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda turli loyihalar asosida tashkil etib kelinayotgan inklyuziv ta'lim muassasalari dastlab muvaffaqiyatlarga erishishiga qaramay, mazkur qo'llab-quvvatlashlar yakunlangach, maktablarda qator o'zgarishlar yuzaga kelmoqda. Shu sababli ham inklyuziv ta'limning

me'yoriy-huquqiy va nazariy asoslarini puxta o'rganish va u orqali inklyuziv ta'limning samarali tizimiga o'tish xalq ta'limi tizimida dolzarb va global masala hisoblanadi.[3]

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi 46- sessiyasidagi nutqida strategik yo'nalishlar, jumladan, "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konventsiyani ratifikatsiya qilish masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumki, inklyuziv ta'limda maxsus ta'lim ehtiyojida bolalar barcha bolalar bilan birga ma'lum maqsadda turli qobiliyatlarga muvofiq guruhlashtiriladi. Maxsus ta'lim aqliy, jismoniy tashqi ko'rinishga muvofiq amalga oshirilsa, inklyuziv ta'lim bolaning qobiliyati va imkoniyatlariga ko'ra belgilanadi. Maxsus ta'lim o'qitishning maxsus va alternativ dasturlari orqali o'qitilsa, inklyuziv ta'lim bolaga yo'naltirilgan va moslashtirilgan, yo'riqnoma yordamida, barchaga mo'ljallangan o'quv dasturi asosida o'qitiladi. Inklyuziv ta'limning o'ziga xos muhim jihati shundaki, o'quvchi va o'qituvchi bir - birlaridan o'rganishadi hamda muammolarni birgalikda hal qiladi.[4]

Nogironligi bo'lgan shaxslarga yaratilayotgan huquqiy-me'yoriy hujjatlar mohiyati shundan iboratki, inklyuziv ta'lim asosida erta yosh davrlarida nogironligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy hayotga qo'shish va ularni sog'lom shaxslar qatorida ijtimoiy hayotda ishtirok etishini ta'minlashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF 6108-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasining «Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi Qonuni». // – Toshkent, 2008.
4. Bola huquqlari to'g'risida Konvensiya. Xalqaro YuNISEF tashkiloti. – Toshkent, 1992. – 48 b.

**XORAZM MUTAFFAKKIRLARINING PEDAGOGIK QARASHLARIDA
YOSHLAR TARBIYASI MASALASI**

S. I. Bayjanova - UrDPI Pedagogika kafedrası o'qituvchisi
M. M. Ollaberganova - UrDPI Pedagogika fakulteti I bosqich talabasi

Xorazm-Amudaryo sohillarida markazga ega O'rta Osiyo qadimiy mintaqasi, qadimiy davlat. Xorazm poytaxti III asr oxirlarida Kat shahri bo'lgan va X asrga kelib poytaxt Urganch shahriga ko'chirilgan. Xorazmdan Yevropa va Osiyoni bog'lovchi Buyuk ipak yo'li o'tgan bo'lib bu jarayon mamlakatning rivojlanishiga, sivilizatsiyasiga katta hissa qo'shgan. Sharq ilk uyg'onish davri X asrdan XII asrlargacha davom etgan. Bu davrning buyuk allomalaridan biri Abu Abdulloh Muso al-Xorazmiy (783-850 yillar) edi. Xorazmda mutafakkirlarning yetishib chiqishiga Xorazm Ma'mun akademiyasi katta ro'l o'ynagan. Ma'mun akademiyasi Xorazmda 10-11-asrlarda faoliyat ko'rsatgan. Bu akademiya Ma'muniylar davlati tarixi bilan bevosita bog'liq. Xorazm Ma'mun akademiyasining mutafakkirlari quyidagi allomalarimiz: Abu Nasr Mansur ibn Ali ibn Iroq al-Ja'diy (X asr, 1034 yil), Abdulxayir ibn Hammor (941-1048), Abu Saxl Iso ibn Yahyo al Masihiy al Jurjoniy (970-1011), Abu Rayhon Muhammad ibn Ahmat al Beruniy Abu Ali al-Husayin ibn Abdulloh ibn Sino, Abu Abdulloh, Muhammad ibn Hamid al-Xorazmiy (10-11-asr). 1004-yildan boshlab Gurganjda "Dorul hikma va maorif" nomini olgan ilmiy muassasa to'liq shakllangan. Bu muassasa bazi manbalarda "Majlisi

ulamo" nomini olgan. Mana shunday ilmiy dargohlar Xorazmda mutafakkirlar yetishib chiqishiga va ilm fan rivojiga ko'maklashgan.

O'rta asrlarda O'rta Osiyo ta'lim markaziga aylanadi, fan va madaniyat hozirgi Turkmaniston, Tojikiston, O'zbekiston, Qirg'iziston, Qozog'iston, shuningdek, Afg'oniston, Pokiston va Xitoyda ayniqsa faol rivojlangan. Shaxs tarbiyasi fanining rivojiga O'rta Osiyo atoqli olimi, o'rta asr sharq falsafasining asoschisi hisoblangan Abu Nasr al-Farobiy katta hissa qo'shgan. Farobiy ta'limni "xalqlar va shaharlarga nazariy fazilatlar berish", tarbiyani esa "shaharlarga axloqiy fazilatlar va san'at berish" jarayoni deb hisoblagan. Baxt tushunchasi uning pedagogikasining asosiy kategoriyalaridan biridir. Farobiy ta'limning vazifasi ijobiy fazilatlarni rivojlantirishga yordam berish va salbiy xarakter xususiyatlarni yo'q qilish deb aytib o'tgan.

Abu Ali Ibn Sino ta'lim-tarbiya mazmuni haqida o'ziga xos qarashlarga ega edi. Uning fikricha bolaga ta'lim-tarbiya berishda jamoaviy ta'limning samarasi individuallashtirgan ta'limga qaraganda ancha farqli edi. Haqiqatan, bolalar o'rtasida raqobat orqali ta'lim olish jarayoni bo'lsa yaxshi natijalarga erishiladi.

Mutafakkirlarning qarashlari ostida yoshlar tarbiyasini rivojlantirish va pedagogik mahoratga ega bo'lish haqida o'rganish juda samarali hisoblanadi. Tarbiya atamasi arabcha rabba fe'lidan olingan bo'lib g'amho'rlik qilish, mehribonlik qilish degan ma'nolarni bildiradi. Bugungi kunda bolalar tarbiyasini salbiylashtirishiga nimalar sabab bo'lmoqda? Bolalar juda qiziquvchan bo'lishadi va nimaning to'g'ri-noto'g'riligi haqida batavsil ma'lumotga ega bo'lishmaydi. Bu tushunchalarni ota-onalar, o'qituvchilar batavsil tushuncha berishlari lozim. Asosan bolaga vaqt ajratish zarur. Bola tarbiyasini ijobiylashtirishda rag'batlantirish, maqtash, maslahatlar berish, ko'proq suhbat qurish, misollar orqali tushuntirishlar samarali sanaladi. Pedagog so'zi yunon tilidan olingan bo'lib "Bolani yo'lda yetaklovchi" degan ma'noni bildiradi. Hozirgi kunda pedagogni bolaga ta'lim bilan tarbiyani bir qatorda o'rgatuvchi o'qituvchi deb tariflashimiz mumkin. Pedagogika sohasi bugungi kunda rivojlanayotgan soha sanaladi. Har bir o'qituvchi fanini rivojlantirishi lozim. Buning uchun avvallo fanni sevis va o'zgalarga ham uni yetkazib bera olishi lozim. O'quvchilarning darsga qay darajada qiziqishi pedagogning mahoratiga bog'liq. Darsni qiziqarli o'tkazishga interfaol metodlar, rang-barang ko'rgazmalar

bizga yordam beradi. O'quvchilarni jamoalarga bo'lib raqobat ostida berilgan bilimlar savol-javob qilinsa samara yaxshilanadi, o'quvchilar faollashadi va fanga qiziqishi yanada ortadi.

Mamlakatimizda kitobxonlikni rivojlantirishga ham alohida etibor berilmoqda va bilimli yoshlarimiz rag'batlantirilmoqda. Imkoniyatlar juda ko'p bizlar undan foydalana olsak bo'lgani. Buning uchun bizlardan faqatgina ilm olish talab qilinadi. Ilm olish savobli jarayonligi kitoblarda aytilgan. Chunki ilimli, ma'rifatli insongina jaholatga yo'l qo'ymaydi. Ilm lish har bir musulmon ayol va erkak uchun farzdir.

Hulosa o'rnida shuni aytishimiz joizki bizning o'lkamizda yashab ijod etgan olimlarimizning o'gitlari, pedagogic qarasslari, ilmiy asarlari hozirgi kunimizning ham buyuk poydevori, dasturi amali bo'lib xizmat qilayotgani hech birimizga sir emas. Shu allomalarimizning har-bir aytgan jumlasida olam-olam ma'nolar mujassamlashtirgandir. Demak buyuk mutaffakkirlarimizning hayor faoliyatidagi yaratgan har asari, aytgan har-bir jumlasini, hayot tajribasidan andoza olish bizning ajdodlarimizga va vatanimizga ko'rsatadigan asosiy vazifamiz hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'XATI

1. Ibrohimov A. Vatan tuyg'usi. – T.: O'zbekiston, 1996.
2. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010.
3. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilarida ma'naviy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari: Ped. Fan. dokt. ... dis, -Toshkent, 1993.

UMUMIY O'RTA TA'LIM MASSASALARI O'QUVCHILARIDA MA'NAVY KOMPITENTLIKNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI

S. I. Bayjanova - UrDPI Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

X.G.Qadamova - UrDPI Pedagogika fakulteti II bosqich talabasi

Bugungi globallashuv jarayonida dunyoning har qarich yerida inson ongi va tafakkuri uchun jiddiy kurash ketayotgani ayni haqiqatdir. Birda yovuz, birda madaniy ko'rinishdagi bu kurash har birimizdan atrofga teran nazar tashlash, jahonda

kechayotgan turfa jarayonlarni aql va tafakkur bilan sarhisob etishga undaydi.[1] Ma'lumiki, Prezidentimizning 2019-yil 3-maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samardorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori, 2020-

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

yil 25-dekabrda O'zbekiston Yoshlari forumida hamda 2020-yil 29-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga Murojaatnomasi jarayonlarida, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi "Ma'rifat" targ'ibotchilar jamiyati hamda vazirliklar, qator davlat va jamoat tashkilotlar bilan hamkorlikda ishlashga chorlaydi. Uzluksiz ta'lim-tarbiyaning har bir bo'g'inida ma'naviy-axloqiy tarbiya maqsadiga erishish yo'llarini izlab topish; – ma'naviy-axloqiy tarbiyada shaxsga yo'naltirilgan metod va vositalar, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish; – yoshlarning ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalanganlik darajasini aniqlash maqsadida anketa so'rovlarini o'tkazib, natijalarini qayd etib borish; Ijtimoiy-pedagogik faoliyatni, yoshlarda tashabbuskorlikni, faollikni tashkil etish uchun ta'lim muassasalarida o'qitiladigan tarbiyaga xos fanlarni o'qitish jarayonida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya texnologiyalari hamda hamkorlik ta'limini amalga oshirish muhim sanaladi.[2]

Ta'lim-tarbiya tizimining bugungi kundagi asosiy vazifasi o'sib kelayotgan yoshlarni vatanparvar, zamonaviy bilim, k'nikma va malakalarni o'zlashtirgan hamda jamiyatda o'z munosib o'rnini egallashga qodir bo'lgan - komillikka intiladigan barkamol avlodni voyaga yetkazishdir.

Xalqimizning shunday ezgu maqsadlarini ro'yobga chiqarish yo'lida mustaqillik yillarida Yurtboshimiz rahnamoligida ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini zamon talablari darajasiga ko'tarish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Jumladan, 2004-2009 yillarda 8501 ta maktablar yangidan qurildi, rekonstruksiya qilindi, mukammal ta'mirlandi. Ular zamonaviy o'quv mebellari, kompyuter sinflari hamda laboratoriya asbob-uskunalar bilan jihozlandi. Joriy 2011 yilda ham 45ta maktab yangi qurildi, 121 ta maktab rekonstruksiya va 151ta maktab kapital

ta'mirlandi. [3] Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni oshirish uchun kerak bo'lgan bilimlarning, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni o'z faoliyati davomida munosib qo'llay olishidir. O'qituvchi albatta, alohida bilim ko'nikmalarni egallashi bilan birga, ma'lum bir mustaqil yo'nalish bo'yicha bilimlar va harakatlarni o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Demak, kasbiy kompetentlik pedagogdan mutaxassislik bilimlarini boyitib borish, yangi axborotlarni kuzatib ularni qo'llay bilish, izlanuvchanlik va yangi bilimlarni qayta ishlab o'z faoliyatiga qo'llay olish mahoratini ham talab etadi. K. Angelovski o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi tuzilishini pedagogik mahorat orqali aniqlaydi.

Ekstremal kasbiy kompetentlik (kutilmagan vaziyatlarda ishlay olish). Yuqoridagi tadqiqot natijalarini umumlashtirib aytganda mutaxassis ta'limni tashkil etish jarayonida yuqori darajada bilimga ega bo'lishi, o'zini ustida ishlab rivojlantira olishi va har qanday kutilmagan holatlarda ulardan chiqish yo'lini bilishi zarur ekan. Pedagogik texnologiyaning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, unda o'quv maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan o'quv jarayoni loyihalashtiriladi va amalga oshiriladi. Maqsadga yo'naltirilganlik, oraliq natijalarni tashxisli tekshirib borish, ta'limni alohida o'qitish lavhalariga ajratish kabi usullar hozirgi kunga kelib qayta-qayta takrorlash mumkin bo'lgan ta'lim texnologiyasi [4] majmualari shakllangan.

Shuni aytish mumkinki, har tomonlama yetuk intellektual rivojlangan, ijtimoiy sifatlar bilan tarbiyalangan, milliy va ma'naviy qadriyatlarga sadoqatli, yangicha fikrlaydigan, o'z shaxsiy va fuqarolik pozitsiyasiga ega, milliy mafkuraning barcha sifatlarini o'zida mujassamlashtirgan barkamol shaxsni tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Prezidentimizning 2019-yil 3-maydagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori ,
2. 2020-yil 29-dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisga Murojaatnomasi
3. <https://ijtimoiy.uz/1855/>
4. <https://ares.uz/uz/maqola-sahifasi/umumiy-orta-talim-oquvchilarida-tayanch-kompetensiyalarni-shakllantirishda-integrativ-yondashuvdan-foydalanishning-pedagogik-shart-sharoitlari>

TABOBAT ILMINING SULTONI

***Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 221- guruh
Pedagogika yo'nalishi 2-bosqich talabasi Sobirova Saodatjon***

Tabobat ilmining sultoni Abu Ali I bn Sino haqida qisqacha ma'lumot: Ibn Sino milodiy 980-yil Buxoroning Afshona qishlog'ida tug'ilib, 1037-yil Hamadon shahrida vafot etgan. Alloma falsafa, musiqa, tibbiyot, mantiq va boshqa fanlarga doir 450 dan ortiq asar yozgan. Alloma Yevropada "Avitsenna", Sharqda esa "Shayxurrais" nomlari bilan mashhur bo'lgan. Sharq va G'arbda Ibn Sinoning "Tib qonunlari" asaridan 700 yil mobaynida tibbiyot sohasida asosiy qo'llanma sifatida foydalanilgan. Olimning ilm sohasida dastlabki ustozlari Abu Abdulloh Notiliy bo'lgan. U Notiliy qo'lida mantiq, handasa (geometriya) va falakiyotni o'rganadi va ba'zi falsafiy masalalarda ustozidan ham o'zib ketadi. Ustozlari uning ilmiga yuqori baho berib, yanada chuqurroq ilm olishini tayinlaydi. Ibn Sino "Olimlar peshvosi" va "Tabiblar podshohi" kabi yuksak unvonlar sohibi bo'lgan. Ibn Sino tibb ilmidan yuksak mahoratga erishishida buxorolik tabib Abu Mansur al-Hasan ibn Nuh al-Qumriyning xizmati katta bo'lgan. Ibn Sino undan tabobat darsini olib, bu ilmining ko'p sirlarini o'rganadi. Ibn Sino tibbiyotga oid asarlar yozibgina qolmay, Qur'oni Karim suralaridan biri bo'lgan "Ixlos" surasini boshidan oxirigacha arab tilidan tarjima (tafsir) qilgani uni mufasss olim ekani ma'lum bo'ladi. Ibn Sino 17 yoshdayoq Buxoro xalqi orasida mohir tabib

bo'lib tanilgan. Mamlakat hukmdori Nuh ibn Mansur betob bo'lib, saroy tabiblari uni davolashdan bosh tortishganda, dovrug'i butun shaharga yoyilgan yosh tabibga amirni davolash mas'uliyati yuklatildi. Yosh tabibning muolajasidan bemor tezda sog'ayib oyoqqa turadi. Mamlakat amiri Yosh tabibning ko'rsatgan jasorati uchun saroy kutubxonasidan foydalanish imkoniyatini beradi. Somoniylarning yaqin sharqdagi eng katta va boy kutubxonalaridan Ibn Sino bir necha yil davomida erkin foydalanib, kecha-yu kunduz mutolaa bilan mashg'ul bo'ldi. Bilim doirasi keng kishilardan biriga aylandi va yunon mualliflarining asarlarini berilib mutolaa qildi. Ibn Sinoning asarlaridan hozirgacha butun dunyo keng foydalanishadi. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha buyuk bobokalonimiz, tabobat ilmining sultoni Abu Ali Ibn Sino tibbiyot sohasiga oid qimmatli meros qoldirgan. Afsuski, u yozgan 450 asardan bizgacha faqat 242 tasi yetib kelgan, xolos. Eng mashhur hisoblanmish tibbiyotning hozirgi zamon iborasi bilan aytilganda qomusi sifatida e'tirof etilgan "Tib qonunlari" asarida quyidagi ma'lumotlar qayd etilgan: kasallikning kelib chiqishi, alomatlari, davolash usullari, oddiy dorilar tayyorlash, dorishunoslik, salomatlikni asrashda sog'lom turmush tarzi tamoyillari ko'pgina kasalliklarning oldini olish va boshqa

talaygina ma'lumotlar mufassal yaratilgan. Ushbu qimmatli kitob Yevropaning turli tillariga tarjima qilinib, qayta nashr etilgan. Qariyb 5 asr davomida qit'aning tibbiyot o'quv yurtlarida darslik sifatida o'qitilgani ham uning noyobligidan dalolatdir. Ibn Sino singan suyakni gipslash yo'li bilan davolash usulini yaratgan. Insoniyat tarixida ko'z jarrohligi amaliyotini birinchi bo'lib Ibn Sino amalga oshirgan.

Pedagogik olim Abu Ali Ibn Sino o'zining pedagogik qarashlarida oila muhitidagi tarbiyaga alohida e'tibor beradi. "Tadbir manzil" asarida oila jamiyatning ajralmas qismi ekanini ta'kidlaydi. Ibn Sino bola tarbiyasida u bilan yakka holda suhbatda bo'lishi usulini tavsiya etadi. Bolaning ilm-fan yoki hunar egallashga intilishuvida o'qituvchining unga bilim, hunar o'rgatishi zarurligini uqtiradi. Ilm-fanga intilish insonning eng oliy ma'naviy harakatlaridandir, chunkiilm odamni ma'naviy yuksaklikka ko'taradi. Jamiyat ravnaqining asosiy omili bo'lib xizmat qiladi. Ibn Sinoning pedagogik qarashlariga to'xtalsak; Ibn Sino bilim olishda bolalarni jamoa bo'lib maktabda o'qitish zarurligini ko'rsatadi va ta'limda quyidagilarga rioya etish zarurligini ta'kidlaydi:

1. Bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;
2. Ta'limda yengildan qiyinga tomon bilim berish;

3. Olib borilayotgan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi;

4. O'qitishda jamoa bo'lib, maktabda o'qitishga e'tibor berish;

5. Bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish;

6. O'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.

Shu bilan birga ta'limga alohida e'tibor berar ekan, uning tarbiya nazariyalari quyidagicha: har bir insonda axloqiylik tug'ma holda bo'lmaydi. Aksincha, tarbiya orqali shakllanadi. Olimning fikricha, faqat o'z shaxsiy manfaati uchun emas, balki boshqalar uchun ham yashaydigan insonni shakllantirish kerak. Buning uchun esa yoshlarda kuchli axloqiylikni, do'stlikni iroda va e'tiqod kabi tuyg'ularni shakllantirmoq zarur. Ibn Sino o'z davridagi ismlar tasnifi masalasiga ham jiddiylik bilan qaradi va bu sohada "Aqsom al-ulum alaqliya" ("Aqliy ilmlar tasnifi") nomli asar yozdi. Unda olim aqliy ilmlarni hikmat-falsafa ilmlari deb olib, ularni nazariy va amaliy qismlarga bo'ladi. Ibn Sino o'zining axloq to'g'risidagi fikrlarida insonlarning kundalik ishlaridagi eng zarur axloqiy munosabatlarga, kamtarlik, izzat-hurmat, jasurlik, to'g'rilik, sofdillik kabi xulqiy qoidalarga alohida e'tibor beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://kknews.uz/oz/5030.html>
2. [https://ginnes.uz/uz/articles/faktlar/ibn-sino-haqida faktlar](https://ginnes.uz/uz/articles/faktlar/ibn-sino-haqida-faktlar) Durdona Bahodir qizi Sag'dullayeva
3. <https://azkurs.org/abu-ali-ibn-sinoning-ilmiy-merosi.html>

S. I. Bayjanova - UrDPI Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Bugungi globallashuv jarayonlari, fan-texnika taraqqiyoti, innovatsion jamiyatga bo'lgan ehtiyoj yoshlar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratmoqda. Ular oldiga tezkor qarorlar qabul qilish, ijodiy fikrlashni o'zlashtirishni, innovatsion tafakkurni shakllantirishni, intellektual salohiyatni oshirish bilan birga milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo'lishdek mas'uliyatli hayotiy talablarni qo'yimoqda.

"O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2020-yil 6-iyundagi 422-son qarori"da Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarining yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ongiga umuminsoniy qadriyatlar va yuksak ma'naviyatni yanada chuqur singdirish, ularni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilindi. [1].

O'zbekiston Respublikasida "Tarbiya" fani konsepsiyasi mazkur fanni davlatning ta'lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirishda mavjud bo'lgan dolzarb muammolarni hal etishga yo'naltiriladi. Konsepsiya yosh avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan ustuvor vazifalar, asosiy maqsad va yo'nalishlar ko'rsatilgan.

Shu bois, O'zbekiston Respublikasida uzluksiz "Tarbiya" fani davlatning ta'lim-tarbiya sohasidagi siyosatini amalga oshirishda mavjud bo'lgan dolzarb muammolarni hal etishga yo'naltiriladi. Fan yosh avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi bosqichga olib chiqishga qaratilgan ustuvor vazifalar, asosiy maqsad va yo'nalishlarni belgilab beradi.

Keyingi yillarda jamiyatning barcha a'zolariga birdek munosabat ko'rsatish

maqsadida mamlakatimizda inklyuziv ta'limga katta e'tibor berilmoqda. Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning 2020-yil 13-oktyabrdagi «Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-4860-son qarori ham fikrimizning isbotidir. [2]

Inklyuziv ta'limning maqsadi - alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qo'llash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda to'siqsiz moslashtirilgan ta'lim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda to'laqonli uyg'unlashuviga xizmat qiladigan sifatli ta'lim berishni ta'minlashdan iborat. [3]

Bu jarayon bevosita pedagogik fanlarda belgilangan yo'nalishlar mamlakat yoshlarini sog'lom bolalarni ma'nan va jismonan barkamol qilib tarbiyalash. Rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalarni ham o'z tengqurlari bilan bir qatorda ta'lim va tarbiyani bir joyda olishlari va ijtimoiy hayotga moslashuvchan qilib tarbiyalash, iqtidori va salohiyatini ro'yobga chiqarish, ularni davlat va jamiyatning rivojiga keng jalb etish, tashabbuslarini yetarli darajada qo'llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslar, iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmati nazarda tutilgan.

Inklyuziv ta'lim jarayonida "Tarbiya" o'quv fanining uzluksiz ta'lim tizimiga kiritilishining maqsadi va vazifalari bevosita ta'lim jarayonlarining samarali va sifatli darajada mufavvaqiyatlarini belgilaydi.

Fanning maqsadi - uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarda ijtimoiy kompetentsiyalarni tarkib toptirish, yuksak ma'naviy axloqiy va kasbiy sifatlarini rivojlantirishdan iborat.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Fanning vazifasi - uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim oluvchilarda umummadaniy, ijtimoiy, kommunikativ kompetensiyalar hamda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish layoqatini shakllantirish; tarbiyaga doir xulq-atvor meyorlarini kundalik va kasbiy faoliyatda qo'llay olish ko'nikmasini rivojlantirishdan iborat.

Fan bo'yicha ta'lim oluvchilarning o'quv faoliyati natijalari **Maktabgacha ta'lim tizimi uchun:**

o'z tuyg'ularini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish;

o'z xatti-harakatlarini axloqiy talablarga muvofiq boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish;

shaxsiy fazilatlar asoslarini paydo qilish;

ijtimoiy motivlar va milliy an'analarga qiziqish, o'zini o'zi namoyon qilishga intilishni tarkib toptirish;

muvaffaqiyatga erishish ehtiyojini paydo qilish;

o'ziga o'zi baho berish, tevarak-atrofdagilarga ma'naviy-axloqiy munosabatni shakllantirish;

Umumiy o'rta, o'rta maxsus va professional ta'lim tizimi uchun: har bir bosqichda o'quvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish ruhida tarbiyalash;

o'quvchilarni har tomonlama, jismoniy, ruhiy, ma'naviy-axloqiy rivojlantirish orqali ijtimoiy hayotga moslashtirish va turli murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilishga o'rgatish;

faol fuqarolik pozitsiyalarini shakllantirish;

dunyo dinlarining ko'p asrlar davomida avloddan avlodga o'tib kelayotgan ma'naviy qadriyat ekanini tushuntirish bilan bir qatorda, hech bir dunyo dinida zo'ravonlik, terrorizm va ekstremizm g'oyalari targ'ib etilmasligini tushuntirish;

shaxs faoliyatida ijtimoiy-ma'rifiy

institutlar bilan hamkorlikni kuchaytirish;

ma'naviy-axloqiy jihatdan muammosi bor yoki tarbiyasida bo'shliqlar mavjud bo'lgan yoki notinch oila farzandlari, jinoyatchilikka moyil bo'lgan yoki profilaktik ro'yxatda turadigan yoshlar bilan individual tarzda ishlash tizimini takomillashtirish. [3]

Amaliyotda tarbiya vositalari tushunchasi ham ajratiladi. Usullar deganda ta'sir ko'rsatishlar birligi, vosita deganda, usullar yig'indisi tushuniladi. Vosita – bu usul ham emas, metod ham emas. Masalan, mehnat – tarbiya vositasi, biroq uni ko'rsatib berish, mehnatni baholash, ishdagi xatoni ko'rsatish – bu usullar. So'z (keng ma'noda) – tarbiya vositasi, biroq replika taqkoslash – usullar. Bu bilan bog'liqlikda ba'zan tarbiya metodlari qo'yilgan maqsadni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun foydalaniladigan usul va vositalar tizimi sifatida aniqlanadi. Xuddi shuningdek metodning tuzilishida usullar va vosita albatta mavjud bo'ladi.

Ilm oluvchilar r u yoki bu tarbiyaviy ta'sirga turlicha munosabatda bo'ladi. Bu ularning alohida xususiyatlariga, tarbiyanganlik darajasiga, tarbiya metodlarining qay darajada o'rinli va samarali tanlanganligiga hamda mohirona qo'llanganiga bog'liq.

Ilm oluvchilar tarbiya jarayonidagi ma'naviy kompetensiyalarini bevosita yoki bilvosita amalga oshirishi mumkin. Bevosita talablar qat'iy buyruq yoki ko'rsatma, ishchanlik, yo'l-yo'riq beruvchi tavsifdagi ko'rinishda bo'ladi. Bilvosita talablar kechinma, intilish tuyg'usini uyg'otishi ko'zda tutilgan holda maslahat, iltimos, ta'na qilish, faoliyatiga nisbatan qiziqish uyg'otish tarzida namoyon bo'ladi. Talablar o'quvchida u yoki bu darajaja ong, asos, maqsad hamda e'tiqod mavjudligini nazarda tutadi. Ayni vaqtda o'qituvchi o'quvchilarga nisbatan qo'yiladigan talablarning me'yorida bo'lishiga qat'iy ahamiyat berishi lozim.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Foydali faoliyat va maxsus tashkil qilinadigan vazifalar jarayonida ijobiy xulq-atvor va xarakterlarga o'rgatib boriladi.

Xo'sh, inson ongi va u borliqni, atrof-muhitni anglashi uchun qanday faoliyat darajasiga yetishi kerak?

Inson ongi – uning idroki, aql orqali hayotiy va dunyoviy haqiqatni fahmlash asosida ma'naviy istiqbolli faoliyat darajasidir.

Aql kishining o'z idroki, qalbi va fikri asosida dunyoviy, hayotiy haqiqatlarni anglash va ularga o'z faoliyatida ma'naviy-insoniy nuqtai nazardan amal qilishdir.

Ta'lim metodlaridan foydalanish orqali pedagogik faoliyatimizda inklyuziv ta'lim sharoitida tarbiya fanini o'qitish barobarida o'quvchilar ongida quyidagi jarayonlar sifat bosqichlarini ko'rinishda izohlashni lozim topildi:

-ma'naviy-axloqiy sifatlarning
rivojlantirish;

-maqsad qo'yish, mazmunni aniqlash
va tizim tashkil etish;

-ijtimoiy-pedagogik faoliyatni tashkil etish;

-baholash va korreksiyalash ishlari olib borish.

Demak hozirgi kunda davlatimiz tomonidan olib borilayotgan isloxatlar jarayonlarni rivojlantirishga qaratilga me'yoriy huquqiy hujjatlarning tub negizida, inklyuziv ta'lim sharoitida jamiyatga xizmat qiladigan yetuk mutaxassislarni tayyorlash, yoshlar tarbiyasida zamonaviy dunyoqarashi keng, yuksak solohiyatli, jamiyat rivojiga o'zining beminnat xizmatini qo'sha oladigan ma'rifatli insonlarni tarbiyalashga qaratilgan. Bunda albatta ularga ta'lim tarbiyaga berayotgan pedagogik fanlarning va pedagoglarning ham o'rni kattadir.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2020-yil 6-iyundagi 422-son qarori”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyevning 2020-yil 13-oktyabrdagi «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4860-son qarori.
3. Pedagogika ensiklopediya -R.: Safarov O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, Toshkent-2015. II jild.
4. Митяева А. М. Развитие индивидуальных стилей учебной деятельности студентов в вузе.-Орел: Картуш, 2015. – 175 с. – С.94.

TARBIYA DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING MA’NAVİY-AXLOQIY FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH

***Urganch davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi Eshchanova Xolida Xudayarovna,
Urganch davlat Pedagogika instituti Pedagogika yo‘nalishi 2-bosqich talabasi
Sadulayeva Ozoda***

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-sonli qarori qabul qilindi va mazkur qaror asosida Umumiy qoidalar, Konsepsiyaning maqsad va vazifalari, Konsepsiyada belgilangan vazifalarni oila va uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshirish, oilalarda, maktabgacha ta'lim tizimida, umumiy o'rta ta'lim tizimida, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim tizimi, ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar o'rtasida uzluksiz ma'naviy tarbiyani amalga oshirish belgilab berildi[1].

Tarbiya jarayonini samarali tashkil qilishning muhim komponentlaridan biri tarbiya vositalari hisoblanadi. O'z davrida taniqli rus pedagogi K.D.Ushinskiy tarbiya vositalarini bolaning hayoti, uning tashqi olam bilan munosabati, hamkorlikdagi ish va muloqotidan iborat deb ta'kidlagan edi. To'g'ri tanlangan va pedagog tomonidan qo'llanadigan metodlar tizimiga kiritilgan vositalar tarbiyalanuvchiga tarbiyaviy ta'sirni kuchaytirishga xizmat qiladi. Tarbiya vositalariga o'quv qo'llanmalari, kitoblar, badiiy adabiyot, turli predmetlar- tarbiya maqsadini amalga oshirish uchun foydalaniladigan buyumlar, kishilarning ibrat namunasi, tajribasi ommaviy axborot vositalari: radio, televideniya, internet, gazeta, jurnallar ham tarbiya vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, adabiyot va san'at asarlarining yoshlarni yuksak ma'naviy-axloqiy ruhda tarbiyalashdagi badiiy-estetik ta'sir xususiyatidan iloji boricha kengroq foydalanish muhim ahamiyatga ega. Adabiyot va san'at asarlarining kuchi uning xalqchil va tushunarligida, inson ichki dunyosiga ta'sir ko'rsata olishidadir.

Darhaqiqat, ajdodlarimiz tomonidan qoldirilgan bebaho madaniy meros milliy ma'naviyatimizning o'zagini tashkil etadi.

Shu sababli undan bugun yoshlarimizning ta'lim va tarbiyasiga keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki, "Ajdodlarimizdan qolgan meros millatimizning nafaqat o'tmishi, shuningdek, istiqboli uchun ham kuch va fidoiylilik manbai hisoblanadi" [5,47].

Tarbiya darslari davomida sinflar kesimida quyidagi badiiy asarlardan foydalanish ijobiy samara beradi:

- 1-2-sinflarda "Zumrad va qimmat", "Oltin baliq" ertaklari, maqollar o'quvchi shaxsiyatining shakllanishida ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ertaklardagi yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi kurash o'quvchi uchun hayotiy tajriba sifatida qabul qilinadi.

- 3-4-sinflarda "To'maris", "Shiroq" afsonalarini o'qish o'quvchilarda vatanparvarlik, mardlik kabi fazilatlarining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.[4,23]

- 5-sinfda "Mening o'g'rigina bolam", "Kichkina shahzoda kabi falsafiy asarlarga yaqinlashish o'quvchida tafakkurning turli rakurslarda namoyon bo'lishiga sabab bo'ladi.

- 6-sinfda "Shum bola", "Sariq devni minib" kabi sarguzasht asarlarni o'qish o'quvchida hayot qiyinchiliklari oldida shoshib qolmaslikni o'rgatadi.

- 7-sinfda "Mehrobdan chayon", "Yovvoyi yo'rg'a" kabi romanlar mutolaasi o'quvchida jamiyat va tabiatga xos bo'lgan jihatlarni o'rganish va o'zlashtirishda katta yordam beradi.

- 8-sinfda "Ufq", "Chinor" romanlari o'quvchini chuqur mushohadaga chorlashi, qarama-qarshi fikrlarning maqbulini tanlashga o'rgatadi.

- 9-sinfda "O'tkan kunlar", "Kecha va kunduz", "Qutlug' qon" kabi tarixiy romanlarni o'qish natijasida o'quvchida tarixiy jarayonlarni badiiy rakursda ko'rish va bugun bilan taqooslash ko'nikmasi shakllanadi.

- 10-11-sinfda mumtoz adabiyot namunalarini ko'proq o'qish tavsiya etiladi, mumtoz asarlar o'quvchining badiiy didini yuksaltirish bilan birga, uning estetik olamini ham yaxshi tomonga o'zgartiradi.

Rolli o'yinlar metodining mohiyati shundan iboratki, unda o'quvchilar boshqa kishining rolga kirib, uning «ichida» harakat qiladilar. O'yinda o'quvchilarga asosan tugallanmagan vaziyatlar beriladi. Ular qaror qabul qilishlari, munozarali holatlarni bartaraf etishlari yoki taklif etilgan vaziyatlarni nihoyasiga yetkazishlari kerak bo'ladi. Rolli o'yinlar o'quvchilarda boshqalarni tushunish, ularga xayrxohlik qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi[2,57].

Darslarda rolli o'yinlarini qo'llash quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. O'yinli vaziyatni tanlash. Rolli o'yinlar uchun ko'plab materiallar mavjud. Ular individual qiyinchiliklarni (masalan, Internet xizmati provayderi bilan muloqot qilish) va muammoni hal qilish vaziyatlarini (masalan, dasturiy mahsulot buyurtmachisi bilan bahs) o'z ichiga oladi. O'yinlar maxsus savollar yoki muammolarni hal etishda qo'llanilishi mumkin. Masalan, yosh bolalarga Internet tarmog'ining barcha ma'lumotlariga kirishga ruxsat berish kerakmi yoki yo'qmi, degan savolga javob topishda o'yin metodidan foydalanish mumkin. Va nihoyat, o'yin jarayonida o'quvchilardan intervyu olish, muzokara olib borish, tadqiqot olib borish va qaror qabul qilish, o'zini himoya qila olish ko'nikmalari rivojlanadi[3,78].

2. Tayyorlash. O'quvchilar vaziyat yoki muammo bilan tanishadilar va ular o'rtasida rollar taqsimlanadi.

3. Ishtirokchilarni tanlash. O'qituvchi rolga o'quvchilarni o'zi tanlashi, guruhda o'zlari taqsimlashlariga imkon berishi yoki xohlovchilarni taklif etishi mumkin.

Tarbiya fanida ekskursiyalarni uyushtirishda quyidagi ekskursiya turlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- Muzeylar – eng muhim ekskursiya markazlaridan biridir. Bu yerda o'quvchilar tarixiy, etnografik ma'lumotlarga ega bo'lishadi. Ayniqsa, bunday sayohatning o'qituvchi bilan birga uyushtirishi ularning xotirasida abadiy qoladi.

- Ziyorat maskanlari – bunday maskanlarga sayohat qilish tarixiy shaxslar hayotini o'rganishda juda muhim hisoblanadi. Ayniqsa ziyorat turizmi vositasida yoshlar ongida vatanga mehrmuhabbat, otabobolar ruhi-pokiga e'zoz va hurmat odobining vujudga kelishiga ta'sir ko'rsatish mumkin. Jumladan, yoshlarni iymon e'tiqod, poklik, sabr-toqat, halollik, to'g'ri so'zlilik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda qadamjo hamda ziyoratgohlardagi avliyolar shaxsi muhim rol o'ynaydi.[4,84]

- Tabiat qo'yniga sayohat – Tarbiya darslaridagi ekologiyaga doir mavzularni o'tayotgan vaqtda o'tkazilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

- Galereyalar – turli san'at galereyalariga ekskursiya uyushtirish o'quvchilardagi ijodiy qobiliyatning rivojlanishiga katta yordam beradi.

- Markaziy kutubxonalar – o'quvchilarning kitob bilan do'st bo'lishini ta'minlash bilan birga, ularda kitobxonlik madaniyatining shakllanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Tarbiya darslarida badiiy adabiyot, badiiy filmlar, rolli o'yinlar va ekskursiyalarning ahamiyati beqiyos. Bunday sayohatlar o'quvchining dunyoqarashini kengaytiribgina qolmay, ularning kelajakdagi rivojida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-sonli qarori.
2. Abduqudusov O. O'quv muassasalarida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolari – Toshkent: O'qituvchi, 2017.
3. Erkaboyeva N. Pedagogik mahorat. – Toshkent: 2020. – 119 b.
4. Boborahimov Sh., Bozarov N. Surxon vohasi ziyorat turizmi salohiyati va uni rivojlantirish istiqbollari. /T.:Lesson press 2023-yil, 84 bet.
5. A.Haydarov. Inson kamoloti va milliy-ma'naviy qadriyatlar. T.: Muharrir, 2008 y.

IJODIY LOYIHALASH FAOLIYATINING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Sariyev Rabbim Shuhratovich Toshkent kimyo-texnologiya insituti Shahrisabz filiali
katta o'qituvchisi, Gmail: rabbimsariyev@gmail.com

Kirish: Bugungi kunda maktab o'quvchilari tomonidan chizmachilik darslarida o'rganilayotgan har bitta mavzu bo'yicha turli shakildagi grafik topshiriqlar mavjud bo'lib ularni o'rganish va bajarishlari orqali o'quvchilar grafik bilimlarga ega bo'lishlari mumkin, lekin fanni o'qitishdan ko'zlanayotgan maqsadga to'laqonli erishib bo'lmayapti. Negakiy o'quvchi o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqning bajarish bilan cheklanib qolmoqda, bu esa o'quvchida ijodiy izlanish, ijodiy fikirlash tushunchalarini batomom kesib qo'yishi bilan birga fikirlash qobiliyatlarining susayishiga olib keladi. Bu kabi muammolarni hal qilish uchun chizmachilik darslarida ijodiy loyihalashni o'rgatish va bu borada chizmachilik o'qituvchisining darslarni tashkil etishlarida takomillashtirilgan metodlardan foydalanishni talab etadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni ijodiy loyihalashga o'rgatishda chizmachilik o'qituvchisining o'rni va ahamiyati beqiyos bo'lib o'qituvchi fanga oid mavzular bo'yicha darslarni tashkil qilishda nafaqat o'quvchilarga ushbu mavzular bo'yicha grafik bilimlarni beraolishi balkiy, ushbu mavzuga oid bo'lgan misollarni o'quvchilar hayotida uchratishi mumkin bo'lgan narsalar

orqali misollar keltirishi lozim. Bunda o'quvchi ushbu mavzuni tushunishi va fazoviy tasavvur qilish qobiliyatlarining oshirilishga yaqindan yordam beradi. Keltirilgan misolni bog'lagan holda darsda muammoli vaziyatga undovchi holatni shakillantirishi va ushbu muammoli vaziyatni yechishga barcha o'quvchilarni qamrab olgan holda darsga qiziqish bildirmayotgan o'quvchini ham *ushbu muammoga yoki bunga sizning fikringiz qanday* degan ma'zmunda savol orqali muammoli vaziyatga barcha o'quvchini tortishi lozim bo'ladi.

Darsda bunday muammoli vaziyatlarni vujudga keltirishda albatta o'qituvchi muammoli vaziyatni yechimini izlashda *grafik jixatiga, dizayniga, foydalanishdagi qulaylik, iqtisodiy jihatiga*, va shu kabi bir qator o'quvchilarning ijtimoiy hayotiy jihatlaridan yechimga qaratishi kerak. Bu esa o'quvchi psixologiyasiga yaxshi ta'srini ko'rsatishi va unda *o'ziga bo'lgan ishonch, qattiyat, fikirlash, shaxsiy fikir*, va boshqa ko'plab psixologik jixatlarni payda qilishi bilan birga *fazoviy tasavvur, shaxiy ijodkorlik* qobiliyatlarining shakillanishiga turtki bo'la olishi mumkin.

Ijodiy loyihalash faoliyatining pedagogik xususiyatlari – umumiy o'rta ta'lim maktabi chizmachilik o'qituvchisi o'quvchilarga ijodiy loyihalashga oid masalalarni o'rgatish jarayonida pedagogka xos bo'lgan xususiyatlar hisoblanib ular quydagilarni o'z ichiga oladi.

Pedagogik maxorat- o'quvchilarda ijodiy loyihalash faoliyatini shakillantirish uchun dars jarayonlarini tashkil eta olishi.

Pedagogik odob – o'quvchilarda ijodiy loyihalash faoliyatini shakillantirishda o'quvchi shaxsini hurmat qilish, o'quvchi fikrini hurmat qilish va inobatga olish, o'quvchiga o'zini nomoyon etishiga imkoniyat yaratish, o'quvchi hatosini yumshoqlik bilan to'g'irlashga yo'naltirish va hakozaolar.

Pedagogik imidj – kiyinishda ozodlikka qarashi va o'quvchining idelidagi shahsiy ko'rinishni o'zida yaratish.

Doska bilan ishlash – chizmalarni bajarishda doskada ishlashda bajarayotgan ishini gavdasi bilan imkon qadar yopib qo'ymaslikka va chiziqlarni sifatli tortishga, rangli bo'rlar orqali bir biridan farqlanuvchi chiziqlarni chiziqlarni bajarish.

Ijodiy loyihalash faoliyatining psixologik xususiyatlari – o'quvchining yoshga xos xususiyatlarini o'qituvchi tomonidan inobatga olinishi, o'quvchilarda kechayotgan

psixologik jarayonlarning darsga ta'sir qilmasligining oldini olish kabilar kirib ular quydagilardir:

O'quvchining karakter xususiyati- ijodiy loyihalash faoliyatini tashkil qilishda o'quvchilarning barchasini qanday harakterga ega bo'lmasin o'qituvchi barcha o'quvchini pozitiv holatga olib o'tishi va ruhlantiraolishi lozim. Bu jarayonda esa o'qituvchi har bitta o'quvchining karakter xususiyatidan kelib chiqishi muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quvchining tempramenti – psixologiyadagi eng muhim va barcha pedagog bilishi lozim bo'lgan psixologik omil temprament ya'ni qaysi o'quvchi qanday (**Melanxolik, sangvenik, xalerik**) tempramentga ega ekanligi bilish lozim. Chunki ushbu tempramentlarga ega bo'lgan o'quvchilarning darslarni o'zlashtirishi ham turlicha bo'ladi, ularda ijodiy loyihalash faoliyatini tashkil etishda tushuntirish ishlari o'quvchi tempramentiga bog'liq holda olib borishi ko'zlangan maqsadga olib borishi mumkin.

O'quvchiga shaxs sifatida muomilada bo'lishi – o'quvchiga ishonch bildirish yaniy **sen eplay olasan, qo'lingdan keladi, senga ishonaman**, kabi mazmundagi so'zlar orqali ruhlantirish orqali, o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini uyg'otish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xoliqulov. A "Pedagogik maxorat" darslik, "Iqtisod-moliya"; Toshkent 2011-y. 420.b.
2. Raxmonov I. Valiyev A. Valiyeva B. va boshqalar "Chizmachilikni o'qitishda pedagogic texnologiyalar", metodik qo'llanma, Toshkent – 2012.y
3. E.I.Ro'ziyev, A.O.Ashirboyev. "Muhandislik grafikasini o'qitish metodikasi". -T.: "Fan va texnologiya", 2010, 248 bet.
4. T.Rixsiboyev "Oliy ta'limda muhandislik grafikasi fanlarini o'qitish metodikasi" modull bo'yicha o'quv - uslubiy majmua. Toshkent-2007.: 252 bet.
5. I.Rahmonov, A.Valiyev, B.Valiyeva, S.Sayidaliyev, F.Rasulova, D.Dadaboyeva, S.Mardov. "Chizmachilikni o'qitishda pedagogik texnologiyalar" metodik qo'llanma: Toshkent-2012. 144 bet
6. I.Raxmonov, A.Valiyev. "Chizmachilik" (chizmachilik fanidan konsturksiylash) pedagogik oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. «Voriz nashriyoti»- Toshkent-2011.; 137 bet.

7. M.K.Xalimov "Chizma geometriya va muhandislik grafikasi" oliy o'quv yurtlari uchun darslik; «Voriz nashriyoti»- Toshkent-2013.; 368 bet.

8. D.U.Sabirova, A.T.Azimov, V.T.Mirzaraimova, V.N.Karimova "Chizma geometriya va muhandislik grafikasi" o'quv qo'llanama, Toshkent – 2019; 170 bet.

ABU ALI IBN SINONING TA'LIMIY-AXLOQIY QARASHLARI

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Pedagogika yo'nalishi talabasi Salayeva Sarvinoz

Ibn Sino dunyoga lotincha talqin etilgan Avitsenna nomi bilan ma'lum. U haqida bugungi kunda turli ma'lumotlar mavjud. Ibn Sinoning hayoti haqidagi ma'lumotlarni uning talabalari tomonidan yozilgan manbalar tufayli ko'proq ma'lumot olish imkoniyatiga egamiz.

Abu Ali ibn Sino (980-1037) . Sharq va Ovro'pada ma'rifat, madaniyat taraqqiyotiga kata hissa qo'shganligi tufayli, "Shayx ur-ra'is" Sharqda "Olimlar boshlig'i", Ovro'pada "Olimlar podshosi" nomi bilan mashhur bo'lgan allomalardan biri o'rta asr buyuk mutafakkiri Abu Ali ibn Sinodir. Ibn Sino ham boshqa zamondosh qomusiy olimlar qatori matematika, astronomiya, fizika, kimyo, biologiya, tibbiyot, dorishunoslik, ruhshunoslik, fiziologiya, falsafa, filologiya, ta'lim tarbiya sohalarida ijod etgan va dunyoga mashhur yirik asarlar meros qoldirgan olim. Abu Ali ibn Sino 980-yilda Buxoro yaqinidagi Afshona qishlog'ida kichik amaldor oilasida tug'ilgan. Uning to'la ismi Abu Ali al-Husayn ibn Abdulloh ibn al-Hasan ibn Aali ibn Sinodir.

Ma'lumki, Ibn Sino ham boshqa mutafakkirlar singari o'zining ta'lim tarbiyaga oid qarashlarini ijtimoiy-falsafiy qarashlari bilan bog'liq holda ifodalagan, maxsus risolalarda talqin etgan. Shuningdek, fanlarni tasnif etadi. Bunda u birinchi o'ringa tibbiyot fanlarini qo'yadi. Falsafani esa ikki guruhga ya'ni nazariy va amaliy guruhlarga bo'ladi. Nazariy guruh kishilarni o'zidan tashqaridagi borliq holari haqidagi bilimlarni egallashga

yo'llasa, amaliy qism bizga bu dunyoda nimalar qilishimiz kerakligini o'rgatadi deydi. U birinchi guruhga etika, iqtisod, siyosatni kiritadi. Ikkinchi guruhga fizika, matematika, metafizika, dunyo qonuniyatlarini o'rganuvchi barcha fanlarni kiritadi. Abu Ali ibn Sino kamolotga erishishning birinchi mezonini sanalgan ma'rifatni egallashga da'vat etadi. Chunki ilm-fan insonga xizmat qilib tabiat qonunlarini ochib avlodlarga yetkazishi kerak. Bu maqsadga erishish uchun inson qiyinchiliklardan qo'rqmasligi zarur, deydi. "Ey birodarlar! Odamlarning botiri mushkulotdan qo'rqmaydi. Kamolot hosil qilishdan bosh tortgan kishi odamlarning eng qo'rqog'idir". Zero, ma'rifatli kishi jasur, o'limdan ham qo'rqmaydigan, faqat haqiqatni bilish uchun harakat qiladigan bo'ladi deydi u fikrini davom ettirib, bilimsiz kishilar johil bo'ladi, ular haqiqatni bila olmaydilar, deb ularni yetuk bo'lmagan kishilar qatoriga go'shadi. Bunday kishilardan ilmiy fikrlarni sir tutish kerakligini ta'kidlaydi. U haqiqatni bilish uchun bilimga ega bo'lish kerakligi, lekin har qanday bilim ham haqiqatni olib kelmasligi, inson o'z bilimining haqiqiylikini biloishi uchun mantiqni ham bilishi zarurligini uqtiradi. Ibn Sinoning ta'lim metodlari haqidagi talimoti asosida ham bilimlarni egallashda mantiqiy tafakkurga, shaxsiy kuzatish va tajribalarga tayanish kerak degan g'oya yotadi. Ibn Sino bolani maktabda o'qitish va tarbiyalash zarurligini qayd etib, maktabga barcha kishilarning bolalari tortilishi va birga

o'qitilishi va tarbiyalanishi lozim deb, bolani uy sharoitida yakka o'qitishga qarshi bo'lgan. Bolani maktabda jamoa bo'lib o'qishini foydasiquyidagicha ifodalangan:

Agar o'quvchi birga o'qisa u zerikmaydi, fanni egallashga qiziqish yuzaga keladi, bir biridan qolmaslik uchun harakat, musobaqalashish istagi rivojlanadi. Buning hammasi o'qishning yaxshilashishiga yordam beradi. O'zaro suhbatda o'quvchilar bir biriga kitobdan o'qib olganlari, kattalardan eshitganlarini hikoya qiladilar. Bolalar birga to'planganlarida bir birini hurmat qila boshlaydilar, do'stlashadilar, o'quv materiallarini o'zlashtirishda bir biriga yordamlashadilar, bir biridan yaxshi odatlarni qabul qiladilar.

Bilim olishda bolalarni maktabda o'qitish zarurligini qayd etarkan, ta'limda quyidagi tomonlarga rioya etish zarurligini ta'kidlaydi: bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik; ta'limda yengildan og'irga borish orqali bilim berish; olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi; o'qitishda jamoa bo'lib maktabda o'qitishga e'tibor berish; bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish; o'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib boorish.

Ibn Sino aqliy tarbiya turli bilimlarni o'rganish natijasida amalga oshsa, axloqiy tarbiya ko'proq yaxshi axloqiy xislatlarni mashq qildirish, odatlantirish, suhbat orqali amalga oshadi, deb ta'lim berdi. Inson hissiy va ma'naviy talablarni ajratib olish imkoniyatiga ega ekan, bu imkoniyat asta-sekin inson fe'l-atvoriga xos xislatga aylana boradi. Ibn Sino insonning shakllanishida uning atrofini o'rab olgan tashqi muhit, odamlar alohida rol o'ynaydi, anashu tashqi muhit va odamlar insonning atrof-dunyoni bilishiga

gina emas, balki uning xulqida yaxshi yoki yomon jihatlarning tarkib topishiga ham ta'sir etadi. Shuning uchun ham bolalarni tarbiyalashda ehtiyotkor bo'lish kerakligini, bola yomon odatlarga o'rganmasligi uchun uni yomon odatlardan, yomon muhitdan uzoqroq saqlash zarurligini uqtiradi.

IbnSinoning tarbiyaviy qarashlarida oila va oilaviy tarbiya masalalariga keng o'rin berilgan. Chunki inson avvalo oilada kamolotga yetadi. Olim oilada ota-onaning vazifasi va burchiga kata e'tibor beradi. Oila munosabatlarga to'xtalar ekan, ayniqsa ota-onalarning oilada mehnatsevarligi bilan farzandlarini ham kasb va hunarga o'rgatishi borasida muhim fikr bayon etadi. Insonning ruhi va xulqiga mehnatning ijobiy ta'sirini ta'kidlash bilan bir qatorda turli kasb egalari: hunarmand, dehqonlar mehnatini ulug'laydi va qimorboz, sudxo'r kabilarni qoralaydi. U mehnatsiz hayot kechirish insonga ham jismoniy ham ruhiy tomondan salbiy ta'sir etishini to'g'ri talqin etadi.

Ibn Sino aqliy, axloqiy tarbiya bilan bir qatorda inson kamolotida jismoniy tarbiyaning muhim ahamiyatini ham nazariy ham amaliy jihatdan tahlil etadi. Ibn Sinogacha insonning kamolga yetishida jismoniy tarbiyaning ta'siri haqida bir butun yaxlit ta'limot yoritilmagan edi. Ibn Sino birinchi bo'lib jismoniy tarbiyaning ilmiy pedagogik jihatdan bir butun tizimini yaratdi.

Abu Ali ibn Sino buyuk qomusiy olim sifatida birgina yo'nalish bilan cheklanib qolmagan va allomaning asosiy va yirik asarlari tibbiyotga bog'liq bolgan. Shulardan biri va bizgacha yetib kelgan yirik asari hisoblangan "Tib qonunlari" dir. Buyuk alloma Abu Ali ibn Sino 1037-yilda Hamadonda vafot etgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. ayollar.org/reja-pedagogika-fanining-predmeti-va-vazifalari-pedagogikaning.html?page=11
2. <http://fayllar.org/ozbekiston-respublikasi-sogliqni-saqlash-vazirligi-toshkent-fav48.html?page=6>

POZITIV DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHDA MA'NAVIY PEDAGOGIK MEROSNING AHAMIYATI

*Yakubova Shahnoza Erkinoyevna UrDPI "Pedagogika" kafedrası katta o'qituvchisi
Pedagogika fakulteti 2-kurs talabasi Jumanazarova Sarvinoz*

Shaxsning pozitiv dunyoqarashi jamiyatda negbinlik kayfiyatini, ijodiy hamkorlik, ezgulikka intilish kabilarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayrim talaba yoshlarga xos bo'lgan tushkunlik, norozilik hamma narsadan illat izlash, xalqning turmush tarziga xos bo'lgan madaniy modellarni qabul qila olmaslik, ulardan begonalik kayfiyatiga barham berishga xizmat qilib har narsada xikmat, ezgulikni ko'ra olishga asos bo'ladi.

Pozitiv dunyoqarashning tub ildizlari Avesto, Qur'oni Karim, Hadisi shariflar va tasavvuf ta'limotida dinamik jihatdan rivojlangan holda o'z ifodasini topgan. Pozitiv dunyoqarashni shakllantirish g'oyasi tasavvuf ta'limotida negbinlik falsafasining oliy ifodasi sifatida aks etadi.

Tasavvuf ta'limoti namoyondalari bo'lgan oriflar va shoirilar, insonlarni ezgulikka da'vat etganlar. Buning natijasida yaxshilikka, ezgu amallarni bajarishga, bunyodkorlikka da'vat etgan pandlar, hikmatlar, she'r va dostonlar, qo'shiqlar dunyoga kelgan. Go'zallikni, bunyodkorlik va muhabbatni targ'ib qiluvchi asarlar yaratilib, ushbu asarlar yordamida yoshlarni tarbiyalashga harakat qilganlar. Pozitiv dunyoqarashga ega bo'lgan yoshlar, birinchi navbatda, o'zlari va atrofdagilarni qadrlaydilar, hayotga, atrofdagilarga nisbatan ijobiy nuqtai nazar bilan qaraydilar.

Muhammad Mustafo Rasululloh sollallohu alayhi vassalam va u zotning izdoshlari bo'lgan sahobalar o'z hayotlari davomida qavmlarni ezgulikka, shikr amallardan, urushlar, talon-tarojlardan

tiyilishga, ezgu amallarni bajarishga da'vat qilganlarki, bu haqida juda ko'plab Hadislarda rivoyat qilinadi. Jumladan, o'tmishda johillar jamiyatdagi ezgu fikrlar va amallarni ko'ra olmaganlar. Buning asosiy sabablardan biri ularning dunyoqarashi to'g'ri shakllanmaganligidadir. SHuning uchun ham mushriklar, g'ayridinlar, zalolat botqog'iga botib, turli fitnalar, g'iybatlar, noto'g'ri targ'ibotga berilganlar. Buning natijasida qavmlar, qabilalar orasida urushlar, nohaq qon to'kishlar, butparastlik qavmparastlik, millatchilik kabi salbiy il-latlar avj olgan. Turli oqimlar va firqalarga tobe'lik kayfiyati kuchaygan. Bularning barchasi negativ ya'ni nosog'lom dunyoqarashning mahsuli bo'lganligi uchun ham insonlarda pozitiv dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qiladigan hayotbaxsh g'oyalarni o'zida mujassamlashtirgan Qu'roni Karim suralari nozil bo'lib, undagi g'oyalar ta'sirida inson aql-idrokini ezgulik sari yo'naltirilgan Xadisu shariflar, Payg'ambar va u kishining atrofidagi sog'lom tafakkur egalar tomonidan rivoyat qilingan. Ushbu Hadislarda insonlarni yaxshilikka undash uchun dastlab ularning niyatini poklash, dunyoqarashni ezgu amallarni bajarish sari yo'naltirish g'oyasi ilgari surilgan.

Muhokamalar va natijalar. Psixologik nuqtai nazardan yondashganda bu shaxs o'zining ijobiy xarakterdagi harakat dasturiga ega bo'lish layoqati sifatida baholanadi. Ma'lumki, IX-XII-asrlarda butun dunyoda aqidaparastlik g'oyasi kuchayib, bir qancha noto'g'ri dunyoqarashni targ'ib qilib kishilar hulq-atvorida qati'ylashtirishga qaratilgan harakatlarni

amalga oshirish g'oyasi avj olgan. Bunday vaziyatda jamiyatning ilg'or vakillari negbin, ijobiy dunyoqarash va harakat dasturiga ega bo'lgan odamlar orasida negbinlikni targ'ib qiluvchi, ijobiy xulq-atvor modellarini qabul qilganlar va bunday ezgu amallarni keyingi avlodlarga ham meros qilib qoldirganlar. Ma'lumki pozitiv dunyoqarash sog'lom aql-idrok mahsuli hisoblanadi. Pozitiv dunyoqarashga ega bo'lgan shaxs birinchi navbatda atrofdagilar umuman jamiyatning barcha a'zolariga nisbatan bag'rikenglik bilan munosabatda bo'la oladi. Muayyan jamiyat a'zolarining diniy va milliy mansubligi, e'tiqodi va shaxsiy qiziqishlarini hurmat qiladi. O'z dunyoqarashiga mos keladigan madaniy hulq-atvor modellarini tanlab, ushbu model-lar doirasida o'zining madaniy hatti-xarakatlarini amalga oshiradi.

Xalq og'zaki ijodi namunalari turli rivoyat, hikoyat, ertak va dostonlarda ijobiy qahramonlarning barchasi pozitiv dunyoqarashga ega bo'lgan shaxslar sifatida o'z kuch-quvvatlari va imkoniyatlari ezgu amallarini bajarish yo'lida sarflaydilar. Ular fidoiylilik, mardlik, jasurlik, jomardlik namunalari ko'rsatishga harakat qiladilar.

Atoiy, Sakkokiy, Xorazmiy, Lutfiy, Jomiy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur asarlaridagi bosh qahramonlarining muhabbati bunyodkorlikka undagan. Ular sevgan yorlari timsolida Vatan, xalq timsoli uning baxt saodatini ko'ra olganlar. O'zida negbinlik g'oyasini mujassamlashtirgan muhabbat tom ma'noda hayo, iffat, nafosat, andisha, vafo hamda sadoqatni umumlashtirgan. Negbinlik g'oyasini o'zida ifodalagan muhabbat bugungi kunda keng tarqalgan g'arbona madaniy modellarga asoslangan muhabbatdan o'zining qadriyatlarga tayanilganligi bilan ham tubdan farq qilgan.

Ajdodlarimiz qon to'kish, urushlar qo'zg'ash va fitnakorlikni ulkan gunoh deb bilganlar. Odamlarni bunday gunohdan

saqlash, qon to'kilishining oldini olish uchun "qonga qon jonga jon" prinsipini amaliyotga kiritganlar. Odamlar o'z yaqinlarini ehtiyot qilish, ularning hayotini asrash maqsadida urushlarda qon to'kishdan, birovning hayotiga tajovvuz qilishdan, turli bosqinlardan shu yo'l bilan saqlanganlar. Bunday ehtiyotkorlik va unga undovchi hikmatlar, rivoyatlar, jamiyat a'zolarining dunyoqarashini boyitib, ularni ezgu amallarni bajarish xushxulqlikka da'vat qilgan.

Xulosa. Pozitiv dunyoqarash egalari bo'lgan ota-bobolarimiz har qanday vaziyatda ham o'z so'zini ustidan chiqish, lafzning haloliligiga rioya qilishni negbinlik mezonini aql-idrok nishonasi, pokiza qalb ifodasi sifatida baholanganlar va yoshlarni shunga da'vat qilganlar. Ular ahdni buzish, bergan so'zining ustida chiqmaslikni eng og'ir gunoh, insoning o'ziga va atrofdagilarga ziyon, ofat keltiruvchi, jamiyatdagi barqarorlikni buzib, subutsiz odamlarning ko'payishiga olib keluvchi zararli illat deb bilganlar.

Mavlono Jalodiddin Rumiy, Alisher Navoiy hikmatlari Zahriddin Muhammad Bobur ruboiylarida mazkur illat qoralangan (misollar keltiriladi). Ushbu illat johillik, aqlsizlikning namoyon bo'lishi ekanligi ta'kidlanib, odamlarni bu illatdan saqlanishga da'vat etilgan. O'z ahdini buzgan subutsiz kimsalar oxir-oqibat el-yurt orasida sharmanda bo'lishi aniq misollar orqali ko'rsatib berilgan. Ajdodlarimiz ma'naviy hayotida o'zlikni anglash, milliy g'ururga ega bo'lish elparvarlik ham yetakchi o'rinni egallagan. Mutafakkir shoir Alisher Navoiy "El nechun topgay menikim, men o'zimni topmasam" degan misralari orqali odamlarni o'zligini anglashga, o'z ahvolidan, imkoniyatlaridan xabardor bo'lishga da'vat etgan. Faqatgina pozitiv dunyoqarashga ega bo'lgan insongina o'zini anglay olishi, xatti-harakatlarini tahlil qilib, o'z o'ziga hisob berishi mumkinligi ajdodlarimiz tomonidan ta'kidlab o'tilgan. Atrofdagilarning o'zidan

ustun jihatlari va o'z kamchiliklarini ko'rib munosib baholay bilishi negbin insonning fazilatidir. Pozitiv dunyoqarashga ega bo'lish, shaxs kamolotida muhim ahamiyat ega bo'lib, uni o'z o'zini rivojlantirishga undaydi. Ota-bobolarimizda milliy g'urur, Vatanga sadoqat tuyg'usi bilan chambarchas bog'liq tarzda rivojlangan. Bunday tuyg'uga ega bo'lish tufayli ajdodlarmiz ulkan faxr iftixor tuyib, qalb osoyishtaliliga ham erishganlar. Buyuk sarakarda Jaloliddin Manguberdi ham Najmiddin Kubroning izdoshi va maslakdoshi bo'lgan. Ajdodlarimiz Vatanni eng muqaddas qadamjo, millatni esa buyuk iymon nishonasi sifatida baholab undan g'ururlanganlar. Vatanni oyoq osti qilib, millatni xo'rlamoqchi bo'lgan kishilarni qo'llariga qilich olib yurt sha'ni va millat qadri uchun qon qaqshatganlar. Buyuk ajdodlarmizga xos bo'lgan oliyjanob xislatlardan biri ham o'z milliy mansubliklarini chuqur anglaganlari va undan g'ururlanishlaridadir. Alloma Najmiddin Kubro boshqa bir tomondan tinchlik, osoyishtalik va adolat tarafdori sifatida qadr topgan. Alloma har qanday ziddiyatlarni muhabbat, munozara, muhokama yo'li bilan bartaraf etishga erishgan va o'zining pedagogik qarashlarida yoshlarni ma'naviy-axloqiy qarashlarini tarbiyalashning ko'plab xuddi shunday yo'llarini targ'ib qilgan. SHogirdlarida pozitiv dunyoqarash, hayotbaxsh g'oyalarini shakllantirishda mutafakkirlar "umid uyg'otish" usulidan samarali foydalanganlar.

Ushbu o'rinda Malono Jaloliddin Rumiyning ma'naviy-ahloqiy tarbiyaga oid qarashlari ham alohida ahamiyaga ega.

Jaloliddin Rumi o'zining "Masnaviy ma'naviy" asarida yoshlarda umid uyg'otish orqali pozitiv dunyoqarashni shakllantirishga harakat qilgan. Masalan:

Yaxshi izla, to'g'rini izla, go'zallikni izla, aslo qusur izlama.

Tur, o'zinga kel, noumidlikka berilma, umidsizlik shaytondan, umid qilish Alloh dandir .

Insonlarni yaxshi tani, har insonni yomon bilib, qutulmoqqa shoshilma. Har insonni yaxshi bilib ham ovunma.

Hayot senga orqama-orqa to'siqlar, sinovlar yuborsa, bu tikanlardan saqlan. Xavotir olma, yaqin kunlarda bu tikanlar gulini ham ko'rsatadi.

Tilingni tarbiya etmakdan avval yurakni tarbiyat et. Chunki so'z yurakdan kelib, tildan chiqadi.

Xafa bo'lish vajlarini izlashdan ko'ra, sevish, sevilmoq yo'llarini izla.

Ko'ngli oydin, toza odamga qul bo'lish, shohlar boshiga toj bo'lmoqdan a'lodir.

Jaloliddin Rumi insonlarda pozitiv dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ulara pand-nasihatlar orqali umid uyg'otish, yuksalishga, ezgu amallarni bajarishga rag'batlantirish yo'li bilan tarbiyalashga harakat qilgan. Bu jihatdan Mavlona Jaloliddin Rumiyning hikmatlari rivoyat va hikoyalari alohida pedagogik ahamiyatga ega bo'lib o'quvchi va talaba yoshlarni mantiqiy fikrlash, mushohada qilish va o'z ahvolidan xabardor bo'lishga harakat qiladi. Natijada o'z o'zini tahlil qilish baholash ko'nikmasi shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Pedagogika: ensiklopediyasi. III jild/ tuzuvchilar: jamoa. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. – 421 b.
2. Masharipova N.R. O'quvchilarda ma'naviy sifatlarni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari. Science and Innovation International scientific journal Volume 1 issue 6. Uif. 2022: 8.2 Issn: 2181- 3337. P.62-66. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7105342>

3. Malikova D.M. Improving student's expressive reading and artistic word performance skills // Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation; 32(3) ISSN 2651-4451 | e-ISSN 2651-446. PaGES:37656 – 37668 www.turkjphysiotherrehabil.org

4. Rumi J. Ichingdagi ichingdatur. -T.: SHarq yulduzi, 1995. -№ 3,4,5,6,7,8.

SHARQ ALLOMALARI TA'LIMOTIDA O'QITUVCHINING NOTIQLIK MAHORATI MASALALARI

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistranti

Do'sanova Shaxlo Baxromovna

O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishning tarkibiy qismlari. Ilmiy dunyoqarash asosida uzluksiz ravishda mavjud fanlar asoslarini puxta o'zlashtirib borish, ijtimoiy munosabatlar jarayonida faol ishtirok etish natijasida barqarorlik kasb etgan g'oyalar yotadi. Aqliy rivojlanishning nima ekanligini aniqlash uchun "fikrlash" va "aql kuchi" tushunchalariga to'xtalish lozim bo'ladi. Obyektiv olamdagi voqea-hodisalarni ongimizga ta'sir etishi natijasida hosil bo'lgan tuyg'u fikr deb ataladi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida yoshlarga aqliy tarbiyani berishga alohida e'tibor qaratilmolqda. 2020-yildagi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim tog'risida"gi Qonuni mazmunida ham yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlarni tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri ekanligiga urg'u beriladi. Bunday kadr bo'lib yetishish mavjud ilmiy hamda kasbiy bilimlarni puxta egallash demakdir. Qadimda so'z aytuvchi notiqni-voiz, uning nutqini va'z deb ataganlar. Voizlik san'ati– jamoat oldida nutq so'zlash, targ'ibot va tashviqotning asosiy vositasi sifatida keng ijtimoiy mavqega ega san'atdir. XV asrda Hirotida yashagan atoqli alloma Husayn Voiz Koshifiy nutq haqida qimmatli fikrlar bildirgan. "Bilgilki, odamzotning sharafiga nutqi bilan va nutq odobiga rioya qilmagan odam bu sharaftan bebahradir. So'z hamma vaqt savob uchun ishlatilishi, to'g'ri va haqqoniy bo'lishi

kerak. Agar shunday bo'lmasa, jim turgan ma'qul", – deydi. Kaykovusning notiq so'zning ma'nolarini har tomonlama o'rganagan bo'lishi kerak, deb hisoblaydi: "Ey, farzand, so'zning yuz va orqa tomonini bilgin, ularga rioya qilgin, so'zlaganingda ma'noli gapir, bu notiqlikning alomatidir". Olamdagi eng buyuk notiq, nutqlari eng ta'sirli zot Rasululloh sollallohu alayhi vasallam hisoblanadilar. Payg'ambarimiz sollallohu alayhi vasallam chiroyli gapirar, so'zlamochchi bo'lgan fikrlarini tushunarli bayon qilib berar, so'zlarini quvvatlash uchun keltirgan hujjatlari o'ta kuchli bo'lar edi. Shuningdek, u Zotga chuqur va keng ma'noli qisqa so'zlarni ishlatish qobiliyati ato qilingan bo'lib, bunday so'zlar "Javomi al-kalim", deb nomlanadi. Bu so'zlar havodan nutq qilmaydigan va vahiydan o'zga narsani so'zlamaydigan Payg'ambarning so'zlaridir! Oisha roziyallohu anho shunday deydilar: "Rasululloh sollallohu alayhi vasallam sizlarning hozirgi kundagi gapirish-ingizga o'xshab gapirmas edilar. U Zot gapirsalar dona-dona va tushunarli qilib gapirar edilar. Biror kishi u Zotning so'zlarini sanamoqchi bo'lsa, bemalol sanay olardi".

O'quvchi tomonidan o'zlashtirilgan ilmiy bilimlar hayotiy munosabatlar jarayonida keng qo'llanilganda va asl mohiyati chuqur anglangandagina e'tiqodga aylanadi. Sharq mutafakkirlari o'z asarlarida bilish hamda inson aqliy tafakkuri masalalariga alohida o'rin bergan. Xususan, Abu Nasr

Farobiy inson tomonidan borliqni anglanishi, tabiat sirlarini anglashida ilm-fanning rolini hal qiluvchi omil sifatida baholaydi. Allo-maning fikricha, inson tanasi, sezgi organlari u tug'ilganda mavjud bo'lgan bo'lsa, aqliy bilimi, ma'naviyati, intellektual va axloqiy sifat-lari, ijtimoiy muhit ta'sirida, odamlar bi-lan tashkil etayotgan munosabatlari jarayon-ida shakllanadi. Abu Nasr Farobiyning e'tiro-ficha, inson aqli, fikri uning ruhiy jihatdan yuksalishining mahsulidir. Inson bilimlarni o'zlashtirar ekan, borliqda tirik mavjudot-ning yaratilish tarixigacha bo'lgan ma'lu-motlarni o'zlashtira oladi, ularni yaratadi, ilmiy jihatdan asoslaydi. Abdulla Avloniy esa inson aqliy kamoloti xususida to'xtalar ekan, quyidagilarni bayon etadi: "Ilm inson uchun g'oyat muqaddas bir fazilatdur, zero-ki, ilm bizga o'z ahvolimizni, harakatimizni oyna kabi ko'rsatur, zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o'tkir qilur". Alloma bilim insonni jaholatdan qutqarishning eng samarali

vositasi ekanligiga ham urg'u beradi: "Ilm bizni jaholat qorong'usidan qutqarur, ma'rifat dunyosiga chiqarur, yomon fe'llar-dan [qaytarur](#), yaxshi xulq, odob sohibi qilur".

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturida shaxs kadrlar tayyorlash tizimining bosh obyekti va subyekti sifatida qaraladi. Demak, har tomonlama yetuk, intellektual rivojlangan, milliy va ma'naviy qadriyatlarga sadoqatli, o'z shaxsiy va fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan, milliy mafkuraning barcha si-fatlarini o'zida mujassamlashtirilgan bar-kamol shaxsni tarbiyalash jamiyat talabidan kelib chiqadi. Kelajak avlodimiz, yoshlarimiz qalbi va shuuriga boy ma'naviy merosni singdirish asosida barkamol avlodni shakllantirish masalasi esa bundan ham mu-himroq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

2. Sh.M.Mirziyoyev Yangi O'zbekiston strategiyasi. T.: "O'zbekiston" 2021.
3. Abu Nasr Farobiy Fozil odamlar shahri. T.: "Xalq merosi nashriyoti" 1993.
4. A.Avloniy Turkiy guliston yoxud axloq T.: "O'qituvchi" 1992.
5. Husayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai Sultoniy. T.: "O'qituvchi" 1994.
6. Tojiev Y., Xusanova N., Tojimatov H., Yo'ldosheva O. O'zbek nutqiy madaniyati va uslubiyot asoslari. T.: "O'qituvchi" 1994.

TALABALARDA KOGNITIV KOMPITENSIYANING PSIXOLOGIK JIHATDAN SHAKLLANISHI

***Togonova Shoxida Alisher qizi - Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi
shohidatogonova@gmail.com***

Kompetensiya-bu inson egallagan muayyan bilim, ko'nikma, malakalar jam-lanmasidir. Kompetensiya atamasi nisbatan yaqindan boshlab, 1960-yillarning oxiri va 1970-yillarning boshlaridan keng qo'llanila boshlandi. Kompetensiya – ma'lum bir so-hada maqsadli faoliyat olib borish uchun muhim bo'lgan mutaxassisning ta'limiy

tayyorgarligi uchun qo'yilgan talabdir. U davlat tasarrufida bo'lgan, oldindan bel-gilangan ijtimoiy talab bo'lib, u talabaning muayyan yo'nalishda samarali faoliyat olib borishi uchun muhim bo'lgan ta'limiy tayyorgarligiga nisbatan qo'yiladi. Kompe-tensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim – talabalarining o'zlashtirgan bilim

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy jihatdan qo'llay olish malakasidir.

Kognitiv kompetensiya talabalarining o'z kasbiy darajasini doimo oshirishga shaylik, mustaqil ravishda yangi bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni o'zlashtira olish, mustaqil shakllanish g'oyalarini qo'llash va o'zining metodik kompetentligini muntazam boyita olishni tavsiflaydi. Pedagog olim E.S.Zair-Bek mustaqil rivojlanish jarayonini "...pedagogik qarorning to'g'ri keladigan variantini tanlash uchun mos keladigan asosni topish va sodir etilgan refleksiya harakatidan to'g'ridan-to'g'ri kelib chiqish; u pedagogik harakat sub'ekti ehtiyojlari, maqsadlari va motivlari rivojlanishiga yetarli darajada asos bo'ladi, uning shaxsiy xislatlari rivojlanishiga ta'sir qiladi va shu bilan birga o'z-o'zini ifodalashga harakat qilishini asoslab beradi".

"Kompetensiya", "kasbiy kompetentlik", "loyihaviy faoliyat" haqidagi olimlarning nuqtai nazarlarining batafsil tahlili, kasbiy kompetentlikning asosiy tarkibiy qismlari (A.K.Markovaga ko'ra) hamda kognitiv faoliyat xususiyatlari va tuzilishini aniqlagandan keyin o'z ishimizda yana bir, fikrimizcha, kasbiy kompetentlikning muhim bo'lgan tarkibiy qismi – kognitiv kompetensiyani aniqlash va izohlashga qaratilgan.

Kognitiv kompetentlik, kasb ta'limi va zamonaviy pedagogning raqobatdoshligini ta'minlash masalalarini hal etishda muhim o'rin tutadi, sababi tahsil oluvchilar

ta'limi sifatini oshiruvchi pedagogik loyihalarni ta'lim jarayoniga tayyorlash va joriy etish uchun zaruriy bo'lgan bilim, qobiliyat va shaxs xislatlari yig'indisi ekanligini bildiradi.

Kognitiv kompetentlik – nostandart kognitiv fikrlashning shakllanishi, innovatsion pedagogik strategiyalarning egallanishi yuqori darajasi va pedagogik faoliyat mazmuni, vositalari va metodlari, shartlari o'zgarishiga moslashishga qaratilgan kognitiv xususiyatlar va kompetensiyalar majmuasini egallashning yuqori darajasidir.

Kognitiv faoliyatning asosiy mezonini shaxsiy motividir, buning natijasida bilim maqsadi shakllanadi, unga erishish kognitiv mustaqillikning asosidir. Xulosa qilish mumkinki, kognitiv faoliyat bu bilim va faoliyat turlarini tashqi yordamisiz o'zlashtirish istagi va qobiliyati bilan ajralib turadigan o'zaro bog'liq bo'lgan ikkita shaxsiy fazilat hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda pedagogika fanlarida kognitiv kompetensiya tushunchasi boshqacha talqin qilinmoqda. Shunday qilib, M.I.Mahmudov kognitiv kompetensiya shaxsning intellektual qobiliyati va mustaqil ravishda o'rganish, bilim olish qobiliyati deb biladi degan xulosalarini beradi. Bundan tashqari talabalarining kasbiy faoliyatini mukammal tashkillashtirishi uchun pedagogning axborot kompetensiyasi, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy kompetensiyalarning ham ahamiyati katta hisoblanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Psychological Dictionary / Ed. V.P. Zinchenko, B.G. Meshcheryakova. – [2nd edition] – M.: Pedagogika-Press, 1996. – 175 p.
2. Ismailov, T., & Yusupova, M. (2022). Insonga psixologik ta'sir ko'rsatish turlari va texnikasi. Science and Education, 3(6), 913-920.
3. Shchukina G.I. The role of activity in the educational process: Book. for the teacher. – M.: Education, 1986. – 144 p. 8. Shamova T.I. Activation of schoolchildren's learning. – M.: Pedagogy, 1982. – 208 p.
4. Abulkhanova-Slavskaya K.A. Activity and personality psychology. – M.: Nauka, 1980. – 335 p.

5. Leontyev A.N. Selected psychological works: In 2 volumes. T.P. – M.: Pedagogika, 1983. – 320 pp., ill. 4. 328s.

PEDAGOGIK JARAYONDA MASOFAVIY TA'LIM AFZALLIKLARI

***Urganch davlat pedagogika institute "Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi
Shernafasova Husniyo Ravshanbekovna***

Ta'lim tizimida o'quv jarayonini yangidan isloh qilish, yangi axborot texnologiyalariga asoslangan o'qitish usullarini ishlab chiqish, ularni keng joriy qilish bugunning talabidir. Bunda masofaviy ta'lim tizimini joriy qilish maqsadga muvofiqdir. Masofaviy ta'lim (MT) — bu axborot va kommunikatsiya texnologiyalari internet, elektron pochta, videokonferensiya, audio, video ma'lumotlar va multimedia o'quv qo'llanmalariga asoslangan uzoqdan turib o'qitish, o'rgatish usulidir. MT da talabadan doimiy faoliyat interaktiv o'qitish talab etiladi. Bu esa mutaxassisning bilimi va qobiliyatini sifat xususiyatlarini oshiradi. Masofali o'qitishda o'qituvchi va talaba bir-biridan ancha uzoqda joylashgan holda ishlaydi. Lekin ular maxsus usullar yordamida tashkil etilgan o'quv kurslari, nazorat formalari, elektron pochta yordamidagi kommunikatsiya usullari va boshqa Internet texnologiyalari yordamida doimiy o'zaro aloqada bo'lishadi. Internet-texnologiyalar asosida masofali ta'lim, bu professional ta'limning zamonaviy universal shakli bolib, u o'rganuvchilarning individual so'rovlariga va ularning mutaxassisliklariga mo'ljallangan. Masofaviy o'qitish barcha xohlovchilarga o'zlarining individual xususiyatlariga muvofiq professional darajalarini oshirish imkoniyatini beradi. O'qitishning bunday usulida tinglovchi o'quv-metodik materiallarni aniq bir vaqtlarda mustaqil tarzda, interaktiv rejimda o'zlashtiradi, test sinovlaridan o'tadi, o'qituvchi rahbarligida nazorat ishlarini bajaradi va "virtual" o'quv guruhidagi boshqa tinglovchilar bilan o'zaro aloqa qiladi.

Masofaviy o'qitishning quyidagi afzalliklari ajralib turadi:

- tinglovchilar sonini oshishi;
- fan sohalaridagi ilg'or o'qituvchilar, olimlarning ma'ruza ishlariga jalb etilishi;
- turli davlatlardagi tinglovchilar va o'qituvchilarning birlashuvi;
- o'quv jarayonining faol o'qitish usullari va yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llagan holda tashkil etilishi;
- tinglovchilarning bevosita kommunikatsiya yangiliklarini o'zlashtirishi.

MT texnologiyasi o'tgan asrning boshlaridan beri ko'rib kelinadi. Butun dunyoda noan'anaviy ta'lim shakllarini qo'llagan oliy o'quv yurtlari 1900—1960-yillarda 79 ta, 1960—1970-yillarda 70 ta, 1970—1980-yillarda 187 ta, 1980—1995-yillarda — 700 tani tashkil etgan. Internet ma'lumotlaridan bu ko'rsatkich 1995-yildan hozirgi kungacha 1500 tadan oshib ketganini ko'rish mumkin. Chet el ekspertlarining fikricha, 2025-yilga borib an'anaviy universitetlar o'rnini virtual (MT) universitetlar egallashi mumkin.

Masofaviy ta'limni qo'llashning bir qator ustunlik va qulaylik tomonlari mavjud, jumladan:

- ta'lim vaqti ixtiyoriy, talaba istagan vaqtida o'qishi, o'rganishi mumkin;
- mashg'ulotlarni auditoriyada o'tish shart emas;
- talabalarga mustaqil shug'ullanishni o'rgatadi;
- o'qituvchilardan yuqori tayyorgarlikni talab qiladi;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

- talabalar amaliy va sifatli bilim olishlari mumkin;
 - talabalarning mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi.
- MT kurslari katta yoshdagilar, o'z mutaxassisligini yoki malakasini oshirmoqchi

bo'lganlar, o'qish uchun vaqti chegaralanganlar yoki salomatligi bo'yicha cheklangan kishilar uchun eng qulay o'qish shakli hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

6. Asqarova O'. Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar. –T.: Istiqlol, 2005.
7. Djuraev R.X. Ta'limda interfaol texnologiyalar. – Toshkent. "Sano - Standart" MCHJ bosmaxonasi, 2010. - 87 b.
8. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboeva M.X., Sayfurov D.M., Turaev A.B. - T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. - 81-b

PEDAGOGIK FAOLIYATDA TARBIYA TEXNOLOGIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrasida o'qituvchisi
Sobirova Nafisa Yangiboy qizi, nafisasobirova1995@gmail.com

Har qanday mamlakatning kuch – qudrati uning intellektual salohiyati bilan belgilanadi. Bu esa bevosita ta'lim sifatiga bog'liq. Ta'lim tizimida innovatsiya, integratsiya va o'qitish sifati monitoringini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ilmiy izlanishlarda o'quv-tarbiya jarayoni natijaviyligiga alohida e'tibor qaratilmoqda[2]. Bunday yo'nalishdagi tadqiqotlarda o'qitish sifati monitoringining nazariy-metodologik asoslarini takomillashtirish, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim standartlarini tadbiq etish, uzluksiz ta'lim tizimiga innovatsion g'oyalarni, axborot-kommunikatsion texnologiyalarni joriy qilishga oid ilmiy jihatdan asoslangan takliflarni, tavsiyalar tizimini ishlab chiqish, ta'lim va o'qitish sifatiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash,

o'qitish sifati monitoringini avtomatlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hozirda olib borilayotgan tadqiqotlarning ko'pchiligi ta'lim jarayonini rivojlantirish asosida amalga oshirilmoqda, shu tufayli ham tarbiy masalasi oqsab qolmoqda. Zero, bizning mentalitetimizda ta'lim va tarbiyani o'zaro teng olib borish lozim[4].

"Pedagogik texnologiya" bu ta'lim - tarbiya jarayonining qoidalari, metodlari, shakllari, vositalarining mukammaligini anglatuvchi bilimlar yig'indisi yoki san'atidir[1]. Zero, har bir tarbiyachi o'qitish va tarbiyalashning qoida, shakl, metod, vositalarini mukammal, san'at darajasida bilsa, shunga qarab tarbiya jarayonini tashkil qilsa, tarbiyalanuvchini mustaqil fikrlashga, mulohaza qilishga o'rgatadi va ko'zlangan maqsadga erishadi. Shu bois mazkur

muammo respublikamiz olimlarining diqqat markazida turibdi. Mazkur mavzu doirasida mamlakatimizda maqolalar, qo'llanmalar, risolalar nashr etilmoqda.

Tarbiya jarayonining pedagogik texnologiyasi g'oyasini ko'tarib chiqqan rus pedagoglaridan biri M.V.Klarin pedagogik texnologiyani ta'riflab shunday yozadi: "Pedagogik texnologiya - tarbiya jarayoniga texnologik yondashgan holda, oldindan belgilab olingan maqsad, mazmun, yo'nalish, ko'rsatgichlaridan kelib chiqib, tarbiya jarayonini loyihalash va tizimli yondashishdir"[3]. Ushbu ta'rifdan shu narsa ma'lumki, o'quv maqsadlariga erishish va yaxshi natijani qo'lga kiritishning muhim sharti tarbiyalash texnologiyasining mexanizmi bo'lgan tarbiya jarayonini loyihalash va ta'lim-tarbiyaga tizimli yondashishdir.

Respublikada pedagogik texnologiyani ta'lim-tarbiya jarayoniga tadbiq etish va uni fan sifatida e'tirof qilishni birinchilardan bo'lib pedagog olimlardan B.L.Farberman, N.S.Sayidaxmedov, M.Ochilov, O.Roziqov, X.Abdukarimov, T.Nazarova, K.Zaripov, B.Ziyomammedov va boshqalar talqin qildilar. Bular tomonidan pedagogik texnologiyaning mazmun mohiyatini aniqlashtirish, uning hududga mos variantini yaratish, ta'lim-tarbiyani

texnologiyalashtirish vositasida barkamol shaxsni shakllantirish va yuksaltirish masalalari ko'tarilib chiqildi[3]. Pedagogik texnologiya ilmiy konsepsiyaga asoslangan maqsadni belgilashva unga erishishda ijtimoiy, didaktik, ruhiy-pedagogik, falsafiy nazariyaga suyangen vazifa, faoliyat, muvaffaqiyatini ta'minlaydigan, ta'lim-tarbiyaning loyihalangan jarayoni, tamoyillari metodlari, vositalarining o'zaro hamkorlikdagi birligidir.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, tarbiyaviy ishlar muvaffaqiyatini ko'pgina omillar belgilaydi, bularga ta'limning tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytirish, maktabdagi o'quvchilar bajaradigan ijtimoiy-foydali mehnatni aniqlashtirish, maktab, oila va jamoatchilikning tarbiyaviy imkoniyatlarini kengaytirish, maktabdagi o'quvchilar olib boradigan ijtimoiy foydali mehnatni aniq maqsadli rejalashtirish, maktab, oila va jamoatchilikning tarbiyaviy ta'sirini markazlashtirish va birlashtirish, maktabda turli xildagi ish formalarini, jumladan, to'garaklarda o'z-o'zini tarbiyalash dasturi doirasida ish olib borish kabi omillardan keng foydalanish muvaffaqiyatning garovidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. T. 2006 y.
2. B.S.Abdullayeva, M.B.Tursunova, M.X.Xaydarova "Boshlang'ich ta'limda tarbiya fani" Darslik Toshkent-2022 5-bet
3. T.G'afforova. Boshlang'ich sinflarda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent-2011
4. Sobirova N.Y. "Muhammad Sodik Qoshg'ariyning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanish imkoniyatlari" EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. -Ilmiy jurnal, 11-noyabr 2023-yil. <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.10266663>
5. Shomirzayev M.X "ТЕХНОЛОГИЯ ТА'ЛИМИДА ТАРБИЯ ЖАРAYONINI ТЕХНОЛОГИЯЛАСHTIRISH" Таълим ва инновацион тадқиқотлар (2021 йил Махсус сон) ISSN 2181-1709 (P)

***Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrasi o'qituvchisi
Avezova Baxtigul Xolmurotovna
Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi Egamberganova Mashxura Davronbek Qizi***

Kirish. Tarbiya psixologiyasi maqsadga muvofik ravishda tashkil etilgan pedagogik jarayon Sharoitida inson shaxsi shakllanishining qonuniyatlarini o'rganadi, Tarbiya har qanday jamiyatning muhim vazifasidir. Tarbiya - bu shaxsning ijtimoiy, ma'naviy va ishlab chiqarish faoliyatiga tayyorlash maqsadida uning ma'naviy, jismoniy kamolotiga muntazam ravishda ta'sir ko'rsatish jarayonidir.

Bolalar maktab yoshiga yetgash, shaxs shakllanishining yangi mazmuni boshlanadi. Kichik maktab, o'smirlik va katta maktab yoshi davrlarida shaxs shakllanishining yuqori bosqichi namoyon bo'ladi. Inson shaxsini o'rganish masalasi bilan falsafa, psixologiya, pedagogika kabi fanlar shug'ullanadi. Hozirgi davrda inson muammosi aniq va gumanitar fanlarning umumiy tadqiqot obyektiga aylanib bormoqda. Inson - jamiyat - tabiat - turmush munosabatlarini tekshirgan rus olimlari S.L.Rubinshteyn, L.S.Vigotskiy, A.N.Leontev, B.G.Anan'ev odamning ular bilan har xil turdagi va ko'rinishdagi kauzal, strukturaviy, funksional, fazoviy va makoniy aloqalar tizimi mavjudligini ta'kidlab o'tganlar. Birinchidan, inson u yoki bu aloqalar tizimiga binoan biologik mahsuli «Homo Sapiens» sifatida o'rganiladi. Ikkinchidan, tarixiy jarayonning ham obyekti, ham subyekti tariqasida shaxs tadqiq etiladi. Uchinchidan, individ muayyan ko'lamda o'zgaruvchan, taraqqiyotning genetik dasturiga asoslanuvchi alohida xususiyatli jonzo tarzida ilmiy jixatdan tekshiriladi. XXI asrda ham odam individ, shaxs, subyekti, komil inson sifatida talqin qilinishda davom ettiriladi, lekin har bir tuchuncha mohiyatida sifat o'zgarishlari yo'z berishi mumkin. Shaxsning birlamshi va ikkilamchi sifatlarining o'zaro ta'sirini birlashtiruvchi yuksak

samara tarzida inson xarakteri va mayllari yuzaga keladi. Insonning shaxs xislatlarini rivojlantiruvchi asosiy shakl - uning jamiyatdagi xayot yo'li va ijtimoiy tarjimai holi hisoblanadi. Individ, shaxs va subyekti taraqqiyotining tadqiqotida quyidagi holatlarga e'tibor qilishi zarur: - inson rivojining asosi hisoblangan omillar va shart-sharoitlar (ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, xuquqiy, mafkuraviy, pedagogik va yashash muxiti omillari); - insoning o'ziga taalluqli, asosiy tavsiflar, uning ichki qonuniyatlari, mexanizmlari, evolyusiya boskishi, barqarorlashuvi va involyusiya; - inson yaxlit tuzilishning asosiy tarkiblari, ularning o'zaro aloqalari, shaxsning tashki ta'sirlarga javobi va munosabati, taraqqiyot jarayonida ularning takomillashuvi kabilari.

Xulosa. Bu holatlar bolaning anik maqsadni ko'zlovchi va foydali faoliyatining ongli subyekti sifatida bola boshlagan ilmlarining dastlabki yillaridayoq shakllana boshlaydi. Temperament, intellekt, bilim va munosabat ana shunday xususiyatlar jumlasiga kiradi. Uchinchi tizim - shaxsni arbob sifatida stabilizatsiya tizimidir. Yo'naltirilganlik, qobiliyat, mustaqillik va xarakter uning tarkibiy qismini tashkil etadi. Yo'naltirilganlik - shaxsning integral va generalizatsiya kilingan xususiyatidir. Integral— (lotin tilida - «butun», «tiklangan») – uzviy bog'liqlik, butunlik, birlikdir. Generalizatsiya (lotin tilida - «umumiy», «bosh») - shartli va shartsiz reflekslarning umumlashishi. Yo'naltirilganlik bilim, munosabatlarning hamda shaxsning xulq-atvori va xatti-harakatlarida ijtimoiy ahamiyat yetakchilik qilgan motivlarning bir butun ekanligida o'z ifodasini topadi. Bu xususiyat odamning dunyoqarashi, qiziqishlari va ma'naviy ehtiyojlarida namoyon bo'ladi. Ikkinchi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

guruh - qonunbuzarlarga taqlid qiluvchilar. Uchinchi guruh - ijobiy va salbiy xulq - atvor stereotiplari o'rtasida ikkilanuvchi, o'z xatolarini tuchunuvchi bolalardir. To'rtinchi guruh - irodali bolalarga bo'ysunuvchilar. Beshinchi guruh - qonunbuzarlik yo'liga tasodifan kirib qolganlar. Shuni aytish lozimki, tarbiyasi ogir bolalar uchun ular yashayotgan muhit, oila, ular o'qiyotgan jamoa, sinfnin roli juda kattadir. Odatda 6

oylik bolalar unga gamho'rlik qiladigan ota-onasiga boglanib koladilar. Ota-onaning oldida bo'lish, ular bilan mulokotda bulish bolalarga juda yoqadi, ularning yo'qligi bolaga yoqkmaydi. Lekin, yaxshi xulq-atvorni rag'batlantirish va yomon xulq-atvor uchun jazolash axloqiy ijtimoiylashuvning kichik bir qismidir. Biz ko'rib chiqqan xulq-atvor hamma bolalarga ham taalluqli emas.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. G'oziyev E.G'. —Umumiy psixologiyal. T., 2010.
2. Ivanov P.I., Zufarova M. —Umumiy psixologiyal, O_z FJ., 2008.
3. Haydarov F.I., Xalilova N. —Umumiy psixologiyal. T.: —Fan va texnologiyalarl markazining bosmaxonasi. J 2009.
4. G_oziev E.G_. Ontogenez psixologiyasi. T.Noshir, 2010.
5. Do'smuxamedova Sh.A., Nishonova Z.T., Jalilova S.X., Karimova Sh.K., Alimbaeva Sh.T. —Yosh va pedagogik psixologiyal. T.: TDPU, 2013.
6. A.X.Yoray, H.A.Mirashirova. —Общая психология. Т. ТГПУ, 2014.
7. Maxsudova M.A. Muloqot psixologiyasi.T, 2006. 8.G'oziyev E.G'. —Pedagogik psixologiyal. T., 2004.

SHAXSDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEXANIZMLARINI SHAKLLANTIRISH

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti o'qituvchisi Sadullayeva Mohi-nur

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 1-bosqich, guruh talabasi Durdiboyev Dilxiroj Otanazar o'g'li

Psixologik himoya funktsiyalari shaxsda yuzaga keladigan qarama-qarshilikni kamaytirish, ongsiz impuls va ijtimoiy o'zaro ta'sir natijasida yuzaga keladigan atrof-muhitning qabul qilingan talablari qarama-qarshiligi natijasida yuzaga keladigan keskinlikni bartaraf etishdan iborat. Bunday ziddiyatni minimallashtirish orqali himoya mexanizmlari inson xatti-harakatlarini tartibga soladi, uning moslashuvchan qobiliyatini oshiradi.

Psixologik himoya inson psixikasi o'zini atrofda salbiy holatlardan yoki ichki ta'sirlardan himoya qilish xususiyati bilan tavsiylanadi.

Shaxsning psixologik himoyasi har bir inson sub'ektida mavjud, ammo intensivlik darajasida farqlanadi.

Psixologik himoya odamlarning ruhiy salomatligini qo'riqlaydi, ularning "men" ni stressli ta'sirlar ta'siridan, ortib borayotgan tashvish, salbiy, buzg'unchi fikrlardan, sog'lig'ining yomonlashishiga olib keladigan qarama-qarshiliklardan himoya qiladi.

Psixologik himoya kontseptsiya sifatida 1894 yilda taniqli psixoanalitik Zigmund Freyd tufayli tug'ilgan bo'lib, u mavzu yoqimsiz vaziyatlarga ikki xil javob beruvchi motivlarni ko'rsatishi mumkin degan xulosaga kelgan. U ularni ongli holatda kechiktirishi yoki ularning ko'lamini

kamaytirish yoki boshqa yo'nalishda rad etish uchun bunday holatlarni buzishi mumkin [1].

Barcha himoya mexanizmlari ularni bog'laydigan ikkita xususiyat bilan tavsiflanadi. Birinchidan, ular behush holatda. o'z-o'zidan himoyani faollashtiradi, nima qilayotganini tushunmaydi. Ikkinchidan, himoya vositalarining asosiy vazifasi voqelikni maksimal darajada buzish yoki uni mutlaqo inkor etishdir, shunda sub'ekt uni tashvishli yoki xavfli deb qabul qilishni to'xtatadi. Shuni ta'kidlash kerakki, ko'pincha odamlar o'z shaxsini yoqimsiz, tahdidli hodisalardan himoya qilish uchun bir vaqtning o'zida bir nechta himoya mexanizmlaridan foydalanadilar. Biroq, bu buzilishni ataylab yoki bo'rttirib ko'rsatish mumkin emas.

Shu bilan birga, mavjud bo'lgan barcha himoya harakatlari inson ruhiyatini himoya qilishga, uning tushib qolishining oldini olishga, stressni o'tkazishga yordam berishga qaratilgan bo'lishiga qaramay, ular ko'pincha zarar etkazadilar. Inson sub'ekti doimo voz kechish yoki o'z muammolari uchun boshqalarni ayblash, voqelikni undan chiqib ketgan buzilgan rasm bilan almashtirish holatida mavjud bo'lolmaydi.

Psixologik himoya ham inson rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. U muvaffaqiyat yo'lida to'siq bo'lishi mumkin.

Ko'rib chiqilayotgan hodisaning salbiy oqibatlari o'xshash vaziyatlarda ma'lum bir himoya mexanizmining doimiy takrorlanishi bilan yuzaga keladi, ammo individual hodisalar, garchi ular dastlab mudofaani qo'zg'atgan voqealarga o'xshash bo'lsa-da, himoyaga muhtoj emas, chunki mavzu o'zi ongli ravishda yuzaga kelgan muammoning echimini topa oladi [3].

Shuningdek, inson bir vaqtning o'zida bir nechtasini ishlatganda, himoya mexanizmlari halokatli kuchga aylanadi. Ko'pincha himoya mexanizmlariga murojaat qiladigan mavzu muvaffaqiyatsizlikka mahkum.

Insonning psixologik himoyasi tug'ma mahorat emas. U chaqaloq tomonidan o'tish paytida olinadi. Ichki himoya mexanizmlarini shakllantirishning asosiy manbai va ularni qo'llash misollari himoyadan foydalanish misolida o'z farzandlarini yuqtiradigan ota-onalardir [2].

Sublimatsiyaning ikkita asosiy varianti mavjud: birlamchi va ikkilamchi. Birinchi holda, shaxs yo'naltirilgan asl vazifa saqlanib qoladi, bu nisbatan to'g'ridan-to'g'ri ifodalanadi, masalan, bepusht ota-onalar farzandlikka olish to'g'risida qaror qabul qilishadi. Ikkinchi holda, shaxslar dastlabki vazifadan voz kechib, aqliy faoliyatning yuqori darajasida erishish mumkin bo'lgan boshqa vazifani tanlaydilar, buning natijasida sublimatsiya bilvosita xarakterga ega.

Himoya mexanizmining birlamchi shakli yordamida moslasha olmagan shaxs ikkilamchi shaklga o'tishi mumkin.

Keyingi, tez-tez qo'llaniladigan usul - bu qabul qilib bo'lmaydigan istaklar yoki fikrlarning ongsizga beixtiyor harakatida topiladi. Oddiy qilib aytganda, qatag'on unutishga undaydi. Ushbu mexanizmning funktsiyasi tashvishni kamaytirish uchun etarli bo'lmaganda, repressiya qilingan ma'lumotlarning buzilgan nurda paydo bo'lishiga yordam beradigan boshqa himoya usullari qo'llaniladi [4].

Xulosa sifatida shuni qayd etish lozimki, psixologik himoya mexanizmlari konstruktiv hamda destruktiv ta'sirga olib kelishi mumkin. Konstruktiv xarakterdagi himoya mexanizmlari vaziyatni adekvat baholashga, alternativ maqsadni aniqlashga va erishishda optimal vositalarni tanlashga, talab va ehtiyojlarni qondirishga yordam beradi. Destruktiv xarakterdagi himoya mexanizmlari esa reallikni inkor etish va buzishdan iborat bo'lib, vaqti kelib shaxsning patologik o'zgarishiga olib keladi.

Shuning uchun psixologik himoya mexanizmlari tanani psixotravmatik

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

buzilishlardan, vaziyatlardan, salbiy axborotlardan asraydi va kritik vaziyatlardagi barqarorligini oshiradi. Yana shuni qayd qilish kerakki, psixologik himoya mexanizmlari

ba'zida og'ir oqibatlariga, shaxs shakllanishi hamda ijtimoiy moslashuvning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы. — М.: «Педагогика Пресс», 1993, — 140 с.
2. Грановская Р. М. Элементы практической психологии. — СПб.: «Свет», 1997. — 608 с.
3. Набиуллина Р. Р., Тухтарова И.В. Механизмы психологической защиты и совладания со стрессом. Учебное пособие
4. <https://nowonline.ru/uz/nizhny-novgorod-oblast/vidy-zashchitnyh-mehanizmov-psihiki-cheloveka-tipy-psihologicheskoi-zashchity/>
5. www.ziyounet.uz
6. www.uzedu.uz
7. www.pedagog.uz
8. <https://diss.natlib.uz/>
9. www.psychologies.ru/

TALABALARDA ZO'RAVONLIK TASAVVURLARI PAYDO BO'LISHI.

Sa'dullaeva Moxinur Urganch Pedagogika instituti o'qituvchisi, Phone: +99897 459 33 39

Ta'lim tizimidagi zo'ravonlik holatlarining oldini olish masalasi butun dunyoda ham juda dolzarbdir. Birlashgan Millatlar tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyodagi har o'ninchi maktab o'quvchisi maktabda zo'ravonlikka duchor bo'ladi va bu ko'rsatkich har yili o'sib boradi (2006 yilda bolalarga nisbatan zo'ravonlik to'g'risida Jahon hisoboti) [1].

Bolalikda odamga nisbatan zo'ravonlik izsiz o'tishi mumkin emas va bo'lmaydi. Bolaligida har qanday turdagi zo'ravonlikka duchor bo'lgan bola, xuddi shunday shafqatsiz bo'lib o'sishi ehtimoli ko'proq. Sovet pedagogikasining klassikasi Anton Makarenko, qamchilashga asoslangan hokimiyat bolalarning yolg'onlari va odamlarning qo'rqqoligini keltirib chiqaradi va shu bilan birga bolada shafqatsizlikni keltirib chiqaradi, deb ta'kidladi. "Tiqilib

qolgan va irodasiz bolalardan keyin shilimshiq, befoyda odamlar yoki zolimlar chiqadi" [2, 167-bet].

Butun dunyodagi psixologlar, o'qituvchilar, yozuvchilar, olimlar maktabdagi zo'ravonlik muammosiga alohida e'tibor berishadi. "Zo'ravonlik" tushunchasi hamma joyda qo'llaniladi, ammo ilmiy hamjamiyatda bu atama aniq talqin qilinmaydi. Psixologlar buni har qanday maqsadga erishish uchun ta'sir qilish (jismoniy yoki aqliy) deb ta'riflaydilar.

Jismoniy zo'ravonlik-bu o'quvchiga jismoniy kuchni tom ma'noda qo'llash. Ruhiy zo'ravonlikni shunchalik aniq ta'riflash mumkin emas, lekin ruhiy zo'ravonlikning shakllari, albatta: qadr-qimmatni haqorat qilish va kamsitish, o'quvchilarga, ularning ota-onalariga va oila a'zolariga tahdid qilish, o'quvchini qasddan

jismoniy yoki ijtimoiy izolyatsiya qilish, uni boykot qilish. bolani, o'spirinni ruhiy muvozanatdan chiqaradigan tizimli, hech narsaga asoslanmagan tanqid, o'quvchiga nisbatan salbiy munosabat, bolani yoki uning ota-onasini shantaj qilish, kattalarga yolg'on gapirish va va'dalarini bajarmaslik, sinf yoki o'quvchilar guruhini bolaga qarshi qasddan o'rnatish, talabaga yoshga mos kelmaydigan talablarni taqdim etish (ko'pincha o'qituvchining bunday xatti-harakati bolani tanqid qilish), bola noto'g'ri javob berishdan qo'rqqanida, bolada xato qo'rquvini shakllantirish.

XULOSA. Bola inson qadr-qimmatini hurmat qilish, ta'lim muassasasi xodimlarining o'ziga nisbatan hurmatli munosabati huquqiga ega. U o'z shaxsiyatiga ega bo'lish huquqiga ega, boshqa o'quvchilarga nisbatan bilim darajasini yaxshi baholay oladi va yomon xulq-atvor nima ekanligini, iste'dodli yoki yo'qligini va hokazolarni tushunishi mumkin. Ta'lim muassasasida intizomni saqlash o'qituvchilar, talabalar, o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro hurmat asosida amalga oshirilishi kerak. Intizomni o'rnatish uchun ruhiy yoki jismoniy zo'ravonlik usullaridan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi. Maktabda zo'ravonlikning oldini olish samaradorligini oshirish uchun ushbu yo'nalishdagi ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishda quyidagi printsiplarni hisobga olish kerak:

psixolog , o'qituvchilar, sinf o'qituvchilari va ota-onalarning majburiy rejalashtirish va o'zaro munosabatlari;

zo'ravonlik holatining oldini olishga e'tibor;

maktab muhitida munosabatlar to'g'risida ma'lumot to'plash va tizimlashtirishning izchilligi va tizimlilik;

dinamikani majburiy o'rganish va bajarilgan ish samaradorligini baholash.

Bizning fikrimizcha, ta'lim sohasidagi bezorilik muammosini samarali hal qilish uchun maktab jamoatchiligini bo'sh vaqtlarida birgalikda ishlashga jalb qilish kerak (devor gazetalarini tayyorlash, teatr tomoshalari, sport jamoaviy musobaqalari va bundan tashqari, o'qituvchilarni bezorilik muammosini erta tan olishga va undan ham yaxshiroq — uni oldini olish usullariga o'rgatish kerak. Maktabdagi zo'ravonlikning oldini olishning yana bir yo'nalishi o'qituvchilar, ota-onalar va maktab o'quvchilarini o'z ichiga olishi kerak bo'lgan zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha maxsus maktab qo'mitasini tashkil etish bo'lishi mumkin va uning vazifalari tushuntirish, ta'lim faoliyati, nizolarda konstruktiv javob berish ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida talabalar bilan tizimli suhbatlar tashkil etish, shuningdek, muayyan o'quvchilarga qaratilgan tadbirlarni tashkil etish bo'lishi kerak. (suiiste'molchilar va qurbonlar).

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pinheiro P.S. World Report on Violence Against Children. 2006. URL: <http://www.unicef.org/violencestudy/reports.html> (дата обращения: 30.05.2015).
2. Potapova L. V. Coverage of the problems of domestic and family violence //The Russian state and law: historical experience, problems and alternatives of development Materials of the All-Russian correspondence scientific and practical conference, Perm, November 27, 2014 / Perm branch of RANEPa. — Perm: Publishing house "Aborigines", 2014.
3. Sheregi F. E. Violence at school against children and adolescents. 2011. URL: http://www.socioprognoz.ru/files/File/2012/nasilie_v_shkole.pdf — (accessed: 01/15/2015).
4. Information on the subject of appeals to the children's helpline for the period 2012-2014 / According to the reports provided by the subjects of the Russian Federation. URL: http://www.fonddetyam.ru/detskiy_telefon_doveriya/otch_ety_o_deyatelnosti_detskogo_telefona_doveriya (accessed 06/27/2015).

5. Romanova E. N. The experience of using violence prevention programs in schools by European countries // Scientific problems of humanitarian research. - 2011. — No. 9. — pp. 212-218.

ZO'RAVONLIK HOLATLARIDA GENDER FARQLARINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

*Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi
Sa'dullayeva Moxinur Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabasi Bekchonova Durdona
Quvondiq qizi*

Bugungi kunda zo'ravonlik holatlarining uchrashi va undan aziyat chekkan ko'plab insonlarni uchratish mumkin. Ko'pincha, oiladagi zo'ravonlik holatlarida ayollarni aziyat chekishi, huquqlarining poymol qilinishini ko'rishimiz mumkin. Bunda erkaklarning ayollar ustida hukmronligi sifatida tushuniladigan feministik patriarxat tushunchasi va rasmiy hamda norasmiy munosabatlar sohasidagi erkaklar va ayollarni tengligi haqidagi gender yondashuvi g'oyalari bilan uzviy bog'liq. Gender stereotiplariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, erkaklar nafaqat jamoat hayotida, balki oilada ham ustun rol o'ynashga intiladi. Erkaklar va ayollar o'rtasidagi yaqin munosabatlarda namoyon bo'ladigan barcha zo'ravonlik turlari ko'p omilli oilaviy zo'ravonlikni tahlil qilsihga bag'ishlangan zamonaviy adabiyotlarda zo'ravonlikni qo'zg'atuvchi omillarni guruhlashning turli xil variantlari mavjud bo'lib, masalan, zo'ravonlik mavzusiga nisbatan biz ichki va tashqi omilni ajratamiz, ilmiy fanlarga qarab zo'ravonlik sabablari sotsiologik, huquqiy feministik yondashuv doirasida ko'rib

chiqiladi. V.V.Solodnikov ishida taklif taklif qilingan modellarga muvofiq zo'ravonlik sabablari :

- shaxsiy va oilaviy;
- ijtimoiy-madaniy

turlarda tashkil etildi. 90-yillarda oiladagi zo'ravonlikka qarshi kurashish uchun ushbu turdagi faoliyatning zarurligini ko'rsatdi. Hozirgi kunda ham bu masalaga katta e'tibor qaratilgan. Ayollar huquq jihatdan erkaklar bilan tenglashtirilib, gender tenglik ilgari surilmoqda. Zo'ravonlik holatlaridagi ijtimoiy-psixologik xususiyatlar inson hayotga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.

Profilaktika va nazorat ishlariga mehnat organlari, ta'lim muassasalari, sog'liqni saqlash idoralari, xotin-qizlar Qo'mitasining hududiy bo'linmalari, shuningdek, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari ham jalb etiladi. Ijtimoiy idrokda gender farqlari va ular jinoyat va zo'ravonlikdagi gender farqlari bilan qanday bog'liq bo'lishi mumkinligi kriminologik tadqiqotlarda o'rganilmagan mavzular bo'lib, qo'shimcha e'tiborni talab qiladi. Ijtimoiy kognitiv jarayonlardagi individual farqlarga neyrofiziologiya ta'sir

qiladi, lekin brnchi navbatda oila, atrof-muhit va madaniyat kontekstida o'rganiladi.

Xulosa. Zo'ravonlik muammosining "ko'rinmaslik" xususiyatini hisobga olgan holda ommaviy axborot vositalari yordamida zo'ravonlik ko'lamiga e'tibor qaratish va an'anaviy zo'ravonliklarning roli to'g'risida jamoatchilik qarashlari tizimini o'zgartirish bo'yicha ma'rifiy ishlarni olib borish kerak. O'zgaruvchan dunyoda gender normalari oiladagi zo'ravonlik muammosi bilan shug'ullanuvchi mutaxassislarni kasbiy tayyorlash standartlariga quyidagilar kiradi: oilaviy munosabatlarning gender komponentini hisobga olgan dasturlarni kiritish zarur. Bola inson qadr-qimmatini hurmat qilish, ta'lim muassasasi xodimlarining o'ziga nisbatan hurmatli munosabati huquqiga ega. U o'z shaxsiyatiga ega bo'lish huquqiga ega, boshqa o'quvchilarga nisbatan bilim darajasini yaxshi baholay oladi va yomon xulq-atvor nima ekanligini, iste'dodli yoki yo'qligini va hokazolarni tushunishi mumkin. Ta'lim muassasasida intizomni saqlash o'qituvchilar, talabalar, o'quvchilar o'rtasidagi o'zaro hurmat asosida amalga oshirilishi kerak. Intizomni o'rnatish uchun ruhiy yoki jismoniy zo'ravonlik usullaridan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi. Maktabda zo'ravonlikning oldini olish samaradorligini oshirish uchun ushbu yo'nalishdagi ishlarni rejalashtirish va amalga oshirishda quyidagi printsiplarni hisobga olish kerak:

psixolog , o'qituvchilar, sinf o'qituvchilari va ota-onalarning majburiy rejalashtirish va o'zaro munosabatlari;

zo'ravonlik holatining oldini olishga e'tibor;

maktab muhitida munosabatlar to'g'risida ma'lumot to'plash va tizimlashtirishning izchilligi va tizimlilik;

dinamikani majburiy o'rganish va bajarilgan ish samaradorligini baholash.

Bizning fikrimizcha, ta'lim sohasidagi bezorilik muammosini samarali hal qilish uchun maktab jamoatchiligini bo'sh vaqtlarida birgalikda ishlashga jalb qilish kerak (devor gazetalarini tayyorlash, teatr tomoshalari, sport jamoaviy musobaqalari va bundan tashqari, o'qituvchilarni bezorilik muammosini erta tan olishga va undan ham yaxshiroq — uni oldini olish usullariga o'rgatish kerak. Maktabdagi zo'ravonlikning oldini olishning yana bir yo'nalishi o'qituvchilar, ota-onalar va maktab o'quvchilarini o'z ichiga olishi kerak bo'lgan zo'ravonlikning oldini olish bo'yicha maxsus maktab qo'mitasini tashkil etish bo'lishi mumkin va uning vazifalari tushuntirish, ta'lim faoliyati, nizolarda konstruktiv javob berish ko'nikmalarini shakllantirish maqsadida talabalar bilan tizimli suhbatlar tashkil etish, shuningdek, muayyan o'quvchilarga qaratilgan tadbirlarni tashkil etish bo'lishi kerak. (suiiste'molchilar va qurbonlar).

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Andreva G. M.Bagomolova,N.N.Petrovskaya.
- 2.Butaeva M.A "Oiladagi zo'ravonlik bilan bog'liq gender muammolari. Jahon fanida gender tadqiqotlari nazariyasi va amaliyoti"
- 3.O.Darenskiy. "Ayollarga nisbatan zo'ravonlik".
4. M.Sa'dullayeva "PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA" xalqaro ilmiy-metodik jurnal "TA'LIM JARAYONIDA PSIXOLOGIK ZO'RAVONLIKNING NAMOYON BO'LISHI"

STRESS TUSHUNCHASINING PSIXOLOGIK TALQINI

Rajapova Iroda Ernazarovna Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi, irajapova2@gmail.com

Stress atamasi XX asrning 40-yillariga kelib ommalashgan. Buning sababi stress holatini to'g'ri tushunib undan himoyalaniшни o'rganish, chunki stress turli salbiy munosabatlar natijasida vujudga kelishi mumkin.

Birinchi bo'lib stress bo'yicha 1932-yilda fiziolog Uolter Kenon va 1936-yilda vrach Gans Selye chuqurroq tushuncha berishga harakat qilishgan.

Stress (ing. stress – so'zidan olingan bo'lib) taranglik, zo'riqish degan ma'noni anglatadi. Ushbu ibora ilk bor 1936-yili Kanada olimi Gans Selye tomonidan fanga kiritilgan [1].

Stressning bir-biridan farq qiluvchi turlari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

- Fiziologik stress – bu o'ta jismoniy zo'riqish, biror qo'rquv, og'riq, kasalliklar natijasida vujudga keladi. Fiziologik stress organizm o'ta zo'riqishi, temperaturaning baland yoki past bo'lishi, nafas olishning qiyinlashishi bilan bog'liq bo'ladi.

- Psixologik stress – odamning ruhiy holatiga voqealarni ta'siri tufayli paydo bo'ladigan stress.

Psixologik stress ham o'z navbatida ikki turga bo'linadi:

1. Informatsion stress – axborotlarni haddan tashqari ko'p qabul qilish vazifalarni bajarishda bir qancha yechimlar bo'lsa-da, aniq ulardan qaysi birini tanlash yuqori darajadagi shiddat bilan qaror qabul qilishdagi ikkilanishi natijasida kelib chiqishi mumkin.

2. Emotsional stress - ta'qiq qilish, falokat, hayotiy o'zgarishlar (oilaviy mojarolar, to'satdan ishdan bo'shatish yaqin kishisini yo'qotish, uzoq muddatli sevgidan qutula olmaslik sababli, xavf ostida qolganda, atrofdagilar tomonidan noto'g'ri

munosabat qilinganda va hokazolar)da ko'rinadi [2].

Odamda kechadigan stressli holat bosqichma-bosqich amalga oshadi. Bular:

1-bosqich: Xavotirlik

Bu bosqichda inson organizmi mobilizatsiyasi boshlanadi. Nafas olish tezlashuvi, qon bosimi oshishi, psixik holatning qo'zg'alishi namoyon bo'ladi. Inson e'tibori to'liq qo'zg'atuvchiga yo'naltiriladi. Shu paytning o'zida inson o'z-o'zini, xatti-harakatlarini, xulqini, so'zlarini boshqara olmay qolishi kuzatiladi.

2-bosqich: Rezistensiya. Stressning ikkinchi bosqichida organizm zaxira kuchlarni safarbar qiladi. Organizmning barcha faoliyati katta kuch bilan ishlashni boshlaydi. Bu bosqichda vaziyat ikki xil yo'nalishda rivojlanishi mumkin: inson o'ta faollashib, o'zida yangi harakatlarga va g'oyalarga kuch topadi, organizm mobilizatsiyasi namoyon bo'ladi yoki aksincha, organizm tormozlashib, passivlashadi, inson o'z-o'zini yo'qotib qo'yishi kuzatiladi.

3-bosqich: Toliqish. Agar stressning avvalgi bosqichlari bo'lib o'tsa-yu, lekin organizmning moslashuvchanligi sust bo'lsa, stressning uchinchi bosqichi – toliqish yuzaga keladi.

Ushbu bosqich stress ta'siri uzoq bo'lganda kuzatiladi. Bu bosqichda organizm zaxirasining so'nib borishi, zaiflashuvi kuzatiladi. Bunday jarayonlar kuchli depressiyaga yoki organizmning kasallanishiga zamin yaratadi [3].

Odamlar stressni boshdan kechirayotganini aytganda, ular odatda asabiy taranglik, charchash, xafa bo'lish, g'azablanish yoki tushkunlikka tushish holatida bo'ladilar. Bu esa insonning stress ta'siriga bo'lgan munosabati psixologik

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

komponentni o'z ichiga olgan murakkab ko'p bosqichli tuzilishga ega ekanligini ko'rsatadi.

Biz "stress bilan kurashish", "stressning oqibatlari" haqida gapirganda, odatda, hissiy jihatdan salbiy turdagi stressni yoki qiyinchiliklarni nazarda tutamiz, lekin eustress inson hayotidagi ijobiy voqealar bilan bog'liq va organizmning o'ziga xos bo'lmagan stress reaksiyasiga olib keladi, insonga safarbarlik va hayajonli ta'sir ko'rsatadi. Shunday qilib, stressli ta'sirga ega bo'lgan voqealar ro'yxati davom ettirilishi mumkin. Biroq, har bir shaxs uchun, uning

tarkibi va stressli vaziyatlar ta'sirining intensivligi individualdir [4].

Xulosa: Demak, turli hayotiy vaziyatlarda insonda yuz beradigan stress nafaqat salbiy balki ijobiy holatlarda ham namoyon bo'ladi. Bu esa ba'zida depressiyalarga sabab bo'lishi mumkin, lekin eustress bilan bog'liq vaziyatlar oqibatida insonda muammoni to'g'ridan to'g'ri ijobiy hal qilish, bundan tashqari stress bilan kurashish uchun tajriba orttirishga yordam beradi, muammoli vaziyatlarda his tuyg'ularini boshqarishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. М.: Наука, 1989.
2. Хрульнова Г.В. Психологические особенности постстрессовых состояний у подростков: Автореф. дис. канд. психол. наук, 2006. -24 с.
3. Тарабрина Н.В., Лазебная Е.О., Зеленова М.Е., Петрухин Е.В. Уровни субъективно-личностного восприятия и переживания «невидимого» стресса. /Гуманитарная наука в России: Соросовские лауреаты. Материалы Всероссийского конкурса научно-исследовательских проектов в области гуманитарных наук. М.,1994. Психология, философия., 1996. С.213-220.
4. Селье Г. Очерки об адаптационном синдроме. М.: МЕДГИЗ, 1960.
5. Тарабрина Н.В. Практикум по психологии посттравматического стресса. СПб.: «Питер», 2001.

ANALITIK KIMYO FANINI O'QITISHNING METODIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Ajjeva Muxabbat Baxitbaevna Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, dotsent, ajjeva_muxabbat@gmail.com

Umrbekova Maftuna Ulug'bek qizi Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, tayanch doktorant, umrbekova98@bk.ru

Artiqov Maqsud Bahodirovich Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, as-sistant, artikovmaqsud92@gmail.com

Hozirgi vaqtda inson faoliyatining barcha sohalarida, shuningdek, ta'lim jarayonida ham tizimli yondashuvdan foydalanilmoqda. Ko'pgina tadqiqotchilar metodik tizimni pedagogik fanlar toifasida ko'rib chiqib, o'z fikr-mulohazalarini turli yondashuvlarda berganlar. Masalan, V.M.Jukovning modeli yondashuvida metodik tizim ta'lim jarayonini tashkil etish talablari ifodalangan

barcha o'zaro bog'liq elementlardan iborat axborotli model ekanligi, A.M.Pishkalo, N.V.Kuzmin, A.I.Arxangelskiylar fikricha, yondashuvda metodik tizim ta'limning maqsadi, mazmuni, metodi, shakli va vositalaridan tashkil topgan tizim bo'lib, bu metodik tizimning barcha tashkil etuvchilari shu qadar mustahkam aloqada-ki, ulardan birining o'zgarishi butun tizimdagi boshqa

tashkil etuvchilarning butunlay o'zgarishiga olib kelishi, E.N.Lobanovda esa predmetli yondashuvda metodik tizim qandaydir fanni o'qitish tizimidir, deb ta'riflanadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga o'qitishning yangi, zamonaviy usul va vositalari kirib kelmoqda va samarali foydalanilmoqda. O'qituvchi bilim berishning yagona manbai bo'lib qolishi kerak emas, balki talabalar mustaqil ishlash jarayonining tashkilotchisi, maslahatchisi, o'quv jarayonining menejeri bo'lishi lozim. Ta'lim texnologiyasini ishlab chiqish asosida aynan shu g'oyalar yotadi. Kimyo yo'nalishida, "Analitik kimyo" fanini o'qitishni takomillashtirish nafaqat axborot texnologiyalaridan foydalanish, balki o'rganiladigan mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va vositalarining uzviyligi samaradorlikni ko'tarishning asosiy talabi hisoblanadi. "Analitik kimyo" fanini o'qitish metodikasini takomillashtirishda axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi. AKT dasturiy ta'minoti asosida "Analitik kimyo" fanidan laboratoriya jarayonlarining ko'rgazmali-obrazli, ovozli videolar tarzda havola etishni texnologiyalashtirish dars samaradorligini yanada oshiradi. Analitik kimyo fanini o'qitishning metodik tizimini takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida qaraladi.

Metodik tizimning ta'lim modellarida kafolatli natijaga erishish uchun inson faoliyati, pedagogik va axborot texnologiyalar hamda davriy nuqtai nazardan birgalikda qarash zarurligi tushunib yetilgan. Kimyo o'qituvchilarini tayyorlashning metodik tizimi murakkab, ochiq, dinamik tizim bo'lib, o'qituvchi shaxsini shakllantirishga yo'naltirilgan, ta'lim va jamiyatni ijtimoiy rivojlanishi hisobga olingan, faoliyatli yondashuv asosida o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi harakatlarini ta'minlovchi ta'limning maqsadi, mazmuni, metodi, vositalari, tashkiliy shakllari va natijalarini o'zida aks

ettiradi. Shundan kelib chiqib, Analitik kimyo o'qituvchisining metodik tayyorgarligiga asosiy e'tiborni pedagogik va metodik tayyorgarlikning maqsadiga qaratish zarur. Pedagogik va metodik tayyorgarlikning maqsadiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- Analitik kimyo fani doirasida jahon andozalariga javob beradigan malakali mutaxassislarini tayyorlash;

- DTS talablarini bajara oladigan mutaxassis pedagoglarni tayyorlash;

- uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida analitik kimyo fani mazmuni, uning xususiyatlarini chuqur o'rgatish;

- Analitik kimyo fanidan ma'ruza, amaliy, laboratoriya darslari, mustaqil ishlarni tashkil etishga o'rgatish;

- ta'limning barqaror rivojlanishini ta'minlashga hissa qo'shuvchi, mustaqil fikrlovchi, o'z-o'zini rivojlantirib boruvchi pedagog shaxsni tayyorlash;

- ta'lim-tarbiya sohasida nostandart vaziyatlarda qaror qabul qilishni biladigan pedagog shaxsni shakllantirish kabilardir.

Hozirgi kunda ta'limda an'anaviy faol va interfaol metodlardan foydalanilmoqda. Metodik tayyorgarlik shakllari auditoriyada (nazariy, amaliy, laboratoriya, seminar), auditoriyadan tashqarida (darslarni kuzatish, darsga tayyorgarlik ko'rish, pedagogik amaliyot davrida dars o'tish va boshqalar) da o'z aksini topadi. Metodik tayyorgarlik vositalari esa innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish jarayonidir. Shuningdek, Analitik kimyo fani o'qituvchisining metodik tayyorgarlik mazmuniga kiradigan metodlar, shakllar va vositalar adabiyotlarda mukammal yoritilgan. Analitik kimyo fani o'qituvchisining metodik tayyorgarligi natijasini quyidagi holatlarda ko'rish mumkin:

- o'qituvchi mutaxassislik, pedagogika, psixologiya, metodik, pedagogik va axborot texnologiyalarga oid nazorat va test savollariga yetarlicha javob berishida;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

- pedagogik muammoli vaziyatni to'g'ri tahlil qilib, yecha olishida;

- mutaxassislik fanlaridan dars berish jarayonida;

- dars berishda pedagogik va axborot texnologiyalardan o'rinli foydalanishda;

- Analitik kimyo fani o'qituvchisi sifatida zamonaviy elektron ta'lim vositalarini yarata olishi va undan samarali foydalanishida. Ma'lumki, loyiha – aniq reja, maqsad asosida uning natijalanishini kafolatlagan holda pedagogik faoliyat mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan harakat mahsulidir, loyihalashtirish esa boshlang'ich ma'lumotlarga asoslanib, kutiladigan natijani taxmin qilish, bashoratlash, rejalashtirish orqali faoliyat yoki jarayon mazmunini ishlab chiqishga qaratilgan amaliy harakatlar sifatida qaraladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, fikrimizcha zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar yordamida Analitik kimyo fani ta'limini o'qitish metodik tizimi quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- ta'lim jarayonining ilmiy asosda loyihalashtirilishi;

- talabalar nazariy va amaliy tayyorgarligining birligi, bir-biriga yaqinligi va to'ldirib borilishi;

- qiyinlik darajasi yuqori bo'lgan o'quv materiallarini tez o'rganish imkoniyatining mavjudligi;

- o'quv jarayonining zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar bilan to'liq ta'minlanganligi va ularning integratsiyasi muhitidan keng foydalanish mumkinligi;

- yangi zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar bilan boyitilib, takomillashtirilib borilishi kabilardir.

O'quv jarayonida dars mashg'ulotlari o'qitishning interfaol usullaridan foydalanib tashkil etilsa, talabalarning mashg'ulot davomida faolligi oshadi, mustaqil fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, ijodiy tafakkuri kuchayadi, muammolarni yechimini eng maqbulligini tanlash faoliyati mustahkamlanadi, ayniqsa ilm olishga bo'lgan intilish yanada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Омонов Х.Т., Хўжаев Н.Х., Мадярова С.А., ва Ешчанов Е., Педагогик технологиялар ва педагогик махорат. Дарслик. Т: Иқтисод-Молия. 2009 й.

2. Каюмова Н.А. Информатика ўқитувчисининг методик тизимини лойихалаш.// "Замонавий таълим" журнали, 2017. 11-сон.-4-10-б.

3. Каюмова Н.А. Касб-хунар коллежларида «Ахборот технологиялар» фанидан ўқув машғулотларини ташкил этиш ва ўтказиш методикаси. Дисс... пед. фан. ном. – Т., 2008. -21-33-б.

4. Акимов С.С. Методическая система обучения основам научных исследований в технологическом образовании студентов педагогических университетов. // Взаимодействие личности, общества и образования в современных социокультурных условиях: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. коллегия С.А.Лисицын, В.П.Соломин, С.В.Тарасов. – СПб.: «ЛОИРО», 2005. –С. 474.

5. Incheon declaration.// Education 2030: Towards intensive and eatable geniality quality education and lifelong learning for all (Word Eduction Forum, 19-22 may 2015 y. Incheon, respublic of Korea).

6. Савостьянова И.Л. Принципы проектирования методической системы формирования профессиональной информационной компетентности бакалавров-экономистов. Теория и практика образования в современном мире: материалы V Международная научная конференция (г. Санкт-Петербург, июль 2014 г. ISBN 978-5-8000-0002-3).

KIMYO FANINI O'RGANISHDA O'QUVCHILARNING IJODIY FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISHNING METODIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Bazarbayeva Laylo Gulmirza qizi Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti, 2-kurs talabasi, laylobazarbayeva143@gmail.com

O'quvchilar o'rtasida ijodiy faoliyat tajribasini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun

Hozirgi kunda ta'lim jarayoniga o'qitishning yangi, zamonaviy usul va vositalari kirib kelmoqda va samarali foydalanilmoqda. O'qituvchi bilim berishning yagona manbai bo'lib qolishi kerak emas, balki talabalar mustaqil ishlash jarayonining tashkilotchisi, maslahatchisi, o'quv jarayonining menejeri bo'lishi lozim. Ta'lim texnologiyasini ishlab chiqish asosida aynan shu g'oyalar yotadi. Kimyo yo'nalishida, "Kimyo" fanini o'qitishni takomillashtirish nafaqat axborot texnologiyalaridan foydalanish, balki o'rganiladigan mavzu mazmunidan kelib chiqqan holda ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari va vositalarining uzviyligi samaradorlikni ko'tarishning asosiy talabi hisoblanadi. "Kimyo" fanini o'qitish metodikasini takomillashtirishda axborot-kommunikatsiya va pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi. AKT dasturiy ta'minoti asosida "Kimyo" fanidan laboratoriya jarayonlarining ko'rgazmali-obrazli, ovozli videolar tarzda havola etishni texnologiyalashtirish dars samaradorligini yanada oshiradi. Kimyo fanini o'qitishning metodik tizimini takomillashtirish ustuvor vazifa sifatida qaraladi.

Kimyo o'qituvchilarini tayyorlashning metodik tizimi murakkab, ochiq, dinamik tizim bo'lib, o'qituvchi shaxsini shakllantirishga yo'naltirilgan, ta'lim va jamiyatni ijtimoiy rivojlanishi hisobga olingan, faoliyatli yondashuv asosida o'qituvchi va

o'quvchilarning birgalikdagi harakatlarini ta'minlovchi ta'limning maqsadi, mazmuni, metodi, vositalari, tashkiliy shakllari va natijalarini o'zida aks ettiradi. Shundan kelib chiqib, kimyo o'qituvchisining metodik tayyorgarligiga asosiy e'tiborni pedagogik va metodik tayyorgarlikning maqsadiga qaratish zarur.

O'quvchilarda ijodiy faoliyatni shakllantirishning metodik tizimini takomillashtirish zarur. Buning uchun ijodiy vazifalar tanlash va berish muhimdir.

Ijodiy vazifalar, tabiiy fanlarning boshqa vazifalari kabi, eksperimental va nazariy vazifalarga bo'linadi. Tajriba ishtirokisiz ijodiy jarayonni tashkil etish qiyin. Buning sababi, birinchi navbatda, eksperimental topshiriqlar talabalar uchun yanada jozibador bo'lib, ijodkorlik, yuqorida aytib o'tilganidek, muammoni hal qilish uchun katta istaksiz mumkin emas. Eksperimental topshiriqlar ham afzaldir, chunki ular g'oyani nisbatan tez eksperimental tekshirish uchun katta imkoniyatlar ochadi va bu ijodiy jarayonning o'zini-o'zi tashkil etishi va rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Agar o'quvchida g'oya bo'lsa, uning to'g'riligiga ishonch hosil qilsa-yu, lekin uni eksperimental tekshirish mumkin bo'lmasa, ijodiy jarayon susayadi va muammo hal qilingan hisoblanadi. O'qituvchi tomonidan fikrning to'g'riligini baholash ijodiy jarayonning o'zini o'zi tashkil etishi va o'z-o'zini rivojlantirishiga salbiy ta'sir qiladi.

Eksperimental tekshirish zarurati yechimni ishlab chiqish chuqurligiga sezilarli

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ta'sir ko'rsatadi. Ijodiy masalani g'oya darajasida hal qilishning o'zi yetarli emas, bu fikrni eksperimental timsolga yetkazish kerak.

Shubhasiz, o'quvchilarga taklif qilinadigan vazifalarning aksariyati (ayniqsa, fanni o'rganishning birinchi bosqichlarida) dastur talablaridan oshmasligi kerak, ya'ni ularni yechish uchun o'quvchilardan darslarda ko'rib chiqilmagan nazariy tushunchalar va faktlarni bilish talab etilmaydi. Shu bilan birga, fanga qiziqqan va materialni yaxshi biladigan talabalar uchun ba'zan dastur talablaridan yuqori bo'lgan topshiriqlarni taklif qilish tavsiya etiladi. Ushbu muammolarni hal qilish mustaqil kognitiv faoliyatni rag'batlantiradi va talabalarni mustaqil ravishda bilimlarni to'ldirishga va yetishmayotgan ma'lumotlar manbalarini izlashga o'rgatadi. Agar talaba kimyo faniga unchalik qiziqmasa, fanni chuqur bilmasa, bundan tashqari, mustaqil bilim olish ko'nikmasiga ega bo'lmasa, unga dastur talablaridan yuqori bo'lgan topshiriqlarni berish maqsadga muvofiq emasligi aniq. Bunday topshiriqlar o'quvchilarni imkonsizligi tufayli ijodkorlikdan qaytaradi.

Hozirgi kunda ta'limda an'anaviy faol va interfaol metodlardan foydalanilmoqda. Metodik tayyorgarlik shakllari auditoriyada (nazariy, amaliy, laboratoriya, seminar), auditoriyadan tashqarida (darslarni kuzatish, darsga tayyorgarlik ko'rish, pedagogik amaliyot davrida dars o'tish va boshqalar) da o'z aksini topadi. Metodik tayyorgarlik vositalari esa innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish jarayonidir. Shuningdek, Kimyo fani o'qituvchisining metodik tayyorgarlik mazmuniga kiradigan metodlar, shakllar va vositalar adabiyotlarda mukammal yoritilgan. Kimyo fani o'qituvchisining metodik tayyorgarligi natijasini quyidagi holatlarda ko'rish mumkin:

1. Pedagogik muammoli vaziyatni to'g'ri tahlil qilib, yecha olishida;

2. Dars berishda pedagogik va axborot texnologiyalardan o'rinli foydalanishda;

3. Kimyo fani o'qituvchisi sifatida zamonaviy elektron ta'lim vositalarini yarata olishi va undan samarali foydalanishida.

Shu bilan birgalikda o'quvchilarda yakuniy qidiruv natijasining xilma-xilligi taminlash zarur.

Yakuniy natijaga ko'ra ijodiy vazifalarni quyidagilarga bo'lish mumkin:

- * moddalarni aniqlash va ularning tarkibini isbotlash;
- * aralashmalarni ajratish, moddani ajratish yoki uni tozalash usulini taklif qilish, aralashmaning tarkibini aniqlash;
- * moddani olish usulini taklif qilish;
- * foydali buyumni olish;
- * qurilma dizayni;
- * qandaydir ta'sirga erishish yo'lini taklif qilish;
- * optimal tarkib yoki optimal sharoitlar taklifi;
- * moddalar yoki kompozitsiyalardan foydalanishni, shuningdek jarayonni taklif qilish;
- * har qanday hodisaning mohiyatini tushuntirish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, fikrimizcha zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar yordamida kimyo fanini o'rganishda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishning metodik tizimi quyidagi xususiyatlari bilan ajralib turadi:

- ta'lim jarayonining ilmiy asosda loyihalashtirilishi;

- talabalar nazariy va amaliy tayyorgarligining birligi, bir-biriga yaqinligi va to'ldirib borilishi;

- qiyinlik darajasi yuqori bo'lgan o'quv materiallarini tez o'rganish imkoniyatining mavjudligi;

- yangi zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalar bilan boyitilib, takomillashtirilib borilishi kabilardir.

Har bir vazifa uchun xilma-xillikning bir qator xususiyatlari aniqlanadi.

O'qituvchining har bir talaba qanday vazifalarni hal qilgani va u qanday muvaffaqiyatlar ko'rsatganligi to'g'risidagi bilimi unga ularning shaxsiy ijodiy faoliyati tajribasini shakllantirishdagi uyg'unlikni baholashga imkon beradi va shu asosda vazifalarni tanlashga imkon beradi va bu muammolarni hal qilishlari uchun eng maqbuldir.

O'quv jarayonida dars mashg'ulotlari o'qitishning interfaol usullaridan foydalanib

tashkil etilsa, talabalarning mashg'ulot davomida faolligi oshadi, mustaqil fikrlash qobiliyatlari rivojlanadi, ijodiy tafakkuri kuchayadi, muammolarni yechimini eng maqbulligini tanlash faoliyati mustahkamlanadi, ayniqsa ilm olishga bo'lgan intilish yanada oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Омонов Х.Т., Хўжаев Н.Х., Мадярова С.А., ва Ешчанов Е., Педагогик технологиялар ва педагогик махорат. Дарслик. Т: Иқтисод-Молия. 2009 й.

2. Каюмова Н.А. Информатика ўқитувчисининг методик тизимини лойихалаш.// "Замонавий таълим" журналі, 2017. 11-сон.-4-10-б.

3. Оржековский П.А. Формирование у учащихся опыта творческой деятельности на практических занятиях по химии (Методические рекомендации учителю). - М.: ИОСО РАО, 1995. -16 с.

4. Акимов С.С. Методическая система обучения основам научных исследований в технологическом образовании студентов педагогических университетов. // Взаимодействие личности, общества и образования в современных социокультурных условиях: Межвузовский сборник научных трудов. Ред. коллегия С.А.Лисицын, В.П.Соломин, С.В.Тарасов. – СПб.: «ЛЮИРО», 2005. –С. 474.

5. Incheon declaration.// Education 2030: Towards intensive and eatable geniality quality education and lifelong learning for all (Word Education Forum, 19-22 may 2015 y. Incheon, respublic of Korea).

SPORTNING BOLA TARBIYASIDA TUTGAN PEDAGOGIK AHAMIYATI

***Xasanov Bobur Raximberganovich Urganch davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti pedagogika instituti o'qituvchisi***

Sport-bu sog'lik,sport bu yoshlik, u shahdu shijoat, barkamollik va yetuklik demakdir.Shuning uchun ham mamlakatimizda sport ravnaqiga, xalqimizni sportga ommaviy tarzda keng jalb etishga, ayniqsa, kelajagimiz egalari bo'lgan yosh avlodni har jihatdan yetuk va komil insonlar sifatida ulg'aytirishga yuksak darajada e'tibor qaratilmoqda.Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri etib belgilangan.Chunki sport aholi salomatligini

mustahkamlash, yosh avlodni sog'lom va barkamol etib tarbiyalash orqali jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptiradi.Turli kasalliklar, yoshlar o'rtasida zararli odatlarning oldini oladi.Sport yuksak madaniyat,vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi.

Mustaqillik yillarida bu borada keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi.Aholining, ayniqsa,yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug'ullanishi uchun sharoitlar

yaratildi. Hududlarimizda minglab sport inshootlari va majmualari, o'yingohlar bunyod etildi hamda rekonstruksiya qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2018-yil 28-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida "Jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirish yana bir dolzarb vazifa-dir. Sportni jadal rivojlantirish, xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishgan sportchilarni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga bundan buyon ham katta ahamiyat beramiz. Yosh avlodimiz o'rtasida sportni ommalashtirish maqsadida eng chekka tumanlarda ham bolalar va o'smirlar sport maktablarini tashkil etilishi" ta'kidlab o'tilgan.

Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sino birinchilardan bo'lib, jismoniy tarbiyani bir butun tizimining "jismoniy mashqlar, to'g'ri ovqatlanish, uyqu, badanni toza tutish, kun tartibi"- deya ta'kidlagan edi. To'g'ri tashkil etilgan jismoniy tarbiya shaxsning me'yoriy, jismoniy taraqqiyotini ta'minlaydi, salomatligini mustahkamlaydi, yoshlarni mehnatga, turmushga tayyorlaydi. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida yosh avlodni jismonan sog'lom bo'lishini ta'minlovchi uch bosqichli tizim ishlab chiqildi. Ya'ni:

1. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari o'rtasida "Umid nihollari" sport musobaqasi tashkil etiladi.

2. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi muassasalarining o'quvchilari o'rtasida "Barkamol avlod" sport musobaqasi tashkil etiladi.

3. Oliy o'quv yurtlarining talabalari o'rtasida "Universiada" sport musobaqasi tashkil etiladi.

Jismoniy tarbiya o'quvchilarda jismoniy-irodaviy sifatlarni shakllantirish, ularni aqliy, jismoniy jihatdan mehnat va Vatan mudofaasiga tayyorlashga yo'naltirilgan jarayon sanaladi. Jismoniy tarbiyani tashkil etishda o'quvchilarni o'z sog'liqlarini

saqlash va mustahkamlash, organizmini chiniqtirish, jismoniy jihatdan to'g'ri rivojlanish, uning ishchanlik qobiliyatini oshirish to'g'risida g'amxorlik qilish tuyg'ularni tarbiyalash, ularda yangi harakat turlari borasida ko'nikma, malakalarni hosil qilish, ularni maxsus bilimlar bilan qurollantirish, o'quvchilarning yoshi, jinsiga muvofiq keladigan kuch, tezkorlik, chaqqonlik, chidamlilik, sabot, mehnat chidam, iroda, xarakterni qaror toptirish, jismoniy sifatlarni rivojlantirish, shaxsiy giginienani saqlashga nisbatan ongli munosabatlarni tarbiyalash maqsadi ko'zlanadi.

Jismoniy tarbiyani tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalar hal qilinadi:

- o'quvchilar sog'ligini mustahkamlash, ularni jismonan rivojlantirish;
- o'quvchilarning aqliy va jismoniy ish qobiliyatlarini oshirish;
- o'quvchilarda tabiiy harakatchanlikni rivojlantirish va mustahkamlash;

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida tashkil etiladigan jismoniy tarbiya uning chaqiriqqa qadar boshlang'ich tayyorgarlik bilan bog'liqligiga ko'ra o'ziga xos xarakter kasb etadi. O'quvchilarning jismoniy madaniyat kamolotga erishganlik darajasini quyidagi mezonlar asosida belgilash mumkin:

1) jismoniy harakat ko'nikmalariga egalik;

2) jismoniy mehnat qilish qobiliyatining rivojlanganligi;

3) jismoniy kamolotning aks etishi;

4) o'quvchilar tomonidan jismoniy rivojlangan idealning tanlanganligi va undan namuna olish yo'lida amaliy harakatlarning tashkil etilayotganligi.

Chaqqonlik, epchillik, chopqirlik, egiluvchanlik, kuchlilik, chidamlilik, sabrlik, irodalilik, kuchli xarakterga egalik kabi sifatlarni shaxsning jismonan kamolotga yetganligini ifodalaydi. Jismoniy tarbiya vositalariga gimnastika, o'yin, turizm, sport,

tabiat shu bilan birga tabiiy kuchlar: quyosh, havo, suv bundan tashqari gigiyenik omillar: kun tartibi va dam olish, ovqatlanish tashkil qiladi. Jismoniy tarbiya metodlariga jismoniy mashqlar, trenirovka, tushuntirish, namuna hamda musobaqa kiradi. Jismoniy tarbiya metodlari yordamida o'quvchilarda jismonan to'g'ri rivojlanishlari uchun zarur bo'lgan bilim, ehtiyoj va shaxsiy sifatlar shakllanadi. Jismoniy tarbiyani tashkil etishning asosiy shakli bu jismoniy tarbiya darslari hisoblanadi. Jismoniy tarbiya darslarida harakatli, xalq va sport o'yinlaridan keng foydalaniladi. Jismoniy tarbiya o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish bilan uzviy bog'liq. Bolalar va o'smirlar orasida chekish, spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, narkotik moddalarni qabul qilish kabi salbiy

odatlarining shakllanishini oldini olishda jismoniy tarbiyaning ahamiyati katta.

Demak xulosa qilib aytadigan bo'lsak, sport bola tarbiyasida uning o'sib ulg'ayishida kamol topishida katta ahamiyat kasb etadi. Chunki oilada bolani jismoniy jihatdan tarbiyalash unga mos ravishda turli xil sport mashg'ulotlarini olib borish kerak deb o'ylayman. Shu o'rinda Muhtaram Prezidentimizning sport to'g'risidagi so'zlagan nutqlaridan ham bilishimiz mumkin: "Sport bu- hozirgi davrda barcha rivojlangan davlatlarda eng ko'p tarqalgan o'yin turi hisoblanadi. Biz buni rivojlantirishimiz kerak ayniqsa, hozirgi davrda, o'quvchi-yoshlarimiz uchun uning tarmoqlarini kengaytirishimiz kerak"-deya ta'kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Umumiy pedagogika M.S. Salayeva.- Toshkent: Nodirabegim, 2021.- 592 b.
2. https://yuz.uz/uz/news/yoshlar_kamolotida-jismoniy-tarbiya_-va-sportning-o'rni.
3. G. B. Shoumarov, I. O. Haydarov, N. A. Sog'inov va boshq. Oila psixologiyasi: Akad. litsey va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun o'quv qo'l. T.: «Sharq», 2010. B.177
4. Vasila Karimova. «Oila psixologiyasi» Toshkent -2007. B.169

TA'LIM VA TARBIYA UYG'UNLIGI

***O'sarboyeva Xumora Abdumo'min qizi, Ergasheva Guzal Baxtiyor qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda
xorijiy til (ingliz tili) fakulteti 22.3-guruh talabalari.
Ilmiy rahbar: Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi Artikova Nargiz
Shuxratovna***

Talim va tarbiya bu ikki jarayon bir biri bilan uzviy hamda chambarchas bog'liq jarayon hisoblanadi. Agar inson yuqori salohiyat egasi bo'lsayu bunga munosib ravishda tarbiya shakllanmagan bo'lsa, bu insonni biz ma'naviyatli ammo madaniyatli inson deya olmaymiz. Shu sababdan ta'lim maskanlarida o'qituvchi pedagoglar ta'lim berish bilan cheklanib qolmay tarbiya

jarayonini ham uyg'un tarzda olib borishlari lozim.

Tarbiya-shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan choratadbirlar yig'indisi. Tarbiya insonning

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

insonligini ta'minlaydigan abadiy qadriyatdir. Tarbiyasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi.

Tarbiya tushunchasi ikki ma'noda ishlatiladi: tor va keng ma'nolarda. Keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi o'z ichiga bolaga ta'sir qiladigan hamma narsani oladi. Buni nafaqat maktab oila maktabdan tashqari tarbiya muassasalar ishlari balki jamiyatning hayot tarzi undagi g'oyalar, adabiyot va san'at, tashviqot vositalari radio-televideniya, gazeta va jurnallar ta'lim va ma'lumot ham kiradi.

Tor ma'nodagi tarbiya tushunchasi bu yoshlarda dunyoqarashni shakllantirish, xulq atvorni shakllantirish, ularda estetik didni rivojlantirish va jismoniy kamolotga yetishtirish.

Ta'lim-bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatadi. Lekin u turli xil turdagi o'quv muassasalarida emas balki oila va boshqa sohalarda ham ma'lumot berish jarayonini ham anglatadi. "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli birinchi navbatda ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq"- Shavkat Mirziyoyev. Ta'lim har bir millatning ko'zgusidir. Inson hayoti davomida doimo bilim olishga intiladi. Bilim olish mobaynida turli xil to'siqlarga, qiyinchiliklarga duch keladi. Lekin zamonaviylashib borayotgan turmush tarzimizda bilim olish uchun barcha sharoitlar mujassam.

Bugungi kunda bolalarga ta'lim berish bilan birgalikda munosib tarbiya berish ham juda muhim jarayon hisoblanadi. Ularning har tomonlama yetuk va komil shaxs bo'lib yetishishida ta'lim va tarbiya uyg'un tarzda olib borilishi lozim. Tarbiyaning boshlang'ich jarayoni oilada boshlanadi. Bolalarning savodli, tarbiyali, tartibli va madaniyatli bo'lib yetishishida oila muhiti, ota-onaning o'zaro munosabatlari, ularning bilimlari va tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaga munosib ta'lim va tarbiya berish uchun avvalo ota-onalar ma'lum bir darajada bilimli, savodli bo'lishi va yuksak tarbiya egasi bo'lishlari lozim. Bolalarga juda kichik yoshliklaridan boshlab ularning yoshi darajasidagi ta'lim va tarbiyani berib borish ularning maktabgacha, maktab va keyingi bosqichdagi ta'lim jarayonlarida kamroq qiyinchiliklarga duch kelishi va ko'proq yaxshi natijalarga erishishi va boshqa bolalar uchun na'muna bo'lishlariga sharoit yaratadi.

Ta'lim jarayoni to'rt bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqich maktabgacha ta'lim. Maktabgacha ta'lim bosqichida bolalar uch yoshdan boshlab qabul qilinadi va bu bosqichda bolalar yetti yoshgacha o'qitiladi. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilarga oddiy uncha qiyin bo'lmagan tushuncha va bilimlar beriladi va bolalar maktab bosqichiga tayyorlanishadi. Keyingi ikkinchi bosqich bu maktab bosqichi bu bosqichda bolalar yetti yoshdan o'n sakkiz yoshgacha o'qitiladi. Maktab bosqichi jarayonida bolalarga hisob, o'qish, yozish o'rgatiladi, atrof-muhit haqida tushunchalar beriladi, rus va ingliz tili kabi xorijiy tillar o'rgatilinadi va bolalar o'zlarining qiziqishlaridan kelib chiqqan holatda ma'lum bir sohaga yo'naltiriladi. Keyingi bosqich oliy ta'lim hisoblanadi bu bosqichda o'quvchilar o'z fikri va dunyoqarashiga ega mustaqil shaxs sifatida shakllanib, tanlagan sohasining mutahasislari bo'lib yetishishadi. Ta'lim jarayonining so'nggi bosqichi bu oliy

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ta'limdan keyingi professional ta'lim hisoblanadi. Bu bosqich o'z ichiga magistrantura, asperantura, doktorantura va undan keyingi yuqori bosqichlarni qamrab oladi. Ushbu ta'lim jarayonlarida bolalarga faqatgina ta'lim berilibgina qolmay tarbiya ham berib boriladi. Ushbu ikki jarayon bir biri

bilan uzviy hamda chambarchas bog'liq va ta'lim hamda tarbiyani bir maromda o'quvchilarga berib borilishi ularni kelajakda savodli hamda tarbiyali shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Ta'lim va tarbiya nazariyasi" Abdumajid Karimov.
2. "Ta'lim va tarbiya uyg'unligi" Muhammadjon Lutfullayev.
3. "O'qitish va tarbiyalash" Yulduz Normatova.
4. "Tarbiya usullari va texnikasi" Muqim Murodov.

ABDURAUF FITRATNING SHAXS BORASIDAGI PEDAGOGIK QARASHLARI

*Xasanov Bobur Raximberganovich, Yusupboyeva Dinora G'ulomjanovna
Urganch davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti pedagogika yo'nalishi
221-guruh talabasi*

Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat 1886-yil Buxoro shahrida tug'ildi. Dastlab eski maktabda, keyin Mirarab madrasasida 1920-yillarida Istanbulda tahsil oldi. U yerda ijod bilan jiddiy shug'ullanadi. O'sha davrda "Munozara", "Hind sayyohi bayonoti" singari nasriy asarlari hamda "Sayha" (Chorlov) nomli she'riy to'plami chop etiladi. 1917-yil apreldan 1918-yil martigacha Samarqandda bosilgan "Hurriyat" gazetasiga muharrirlik qiladi. 1918-yil Fitrat Toshkentga keladi va asosan, adabiy, ilmiy-ma'rifiy ishlar bilan mashg'ul bo'ladi.

1921-yil Buxoroga taklif etiladi. Shu davrda Fitrat tashabbusi bilan 70 nafar turkistonlik iqtidorli yoshlar Germaniyaga o'qishga yuborildi. Fitrat 1923-1924-yillarda Moskva va Leningradda yashadi, Sharq tillari institutida ishladi. U yerda turk, arab, fors tillari va adabiyotdan dars berdi. Leningrad dorilfununnining professori bo'ldi. Shu yillarda "Abulfayzxon", "Bedil", "Qiyomat", "Shaytonning tangriga isyoni" kabi asarlar yozdi. Fitrat maktab o'quvchilari uchun "Adabiyot qoidalari"

darsligini, tilshunos olim sifatida o'zbek tilining qoidalari to'g'risida "Sarf", "Nahv" kitoblarini yozdi. Uning musiqashunoslik sohasiga doir "Shashmaqom", "O'zbek klassik musiqasi ham uning tarixi", "Sharq musiqasi" kabi tadqiqotlari ham bor. 1937-yil asossiz ravishda "xalq dushmani" degan ayblov bilan qamoqqa olinib, 1938-yil 4-oktabrda Toshkent shahrining hozirgi Yunusobod tumani Bo'zsuv qirg'og'ida otib tashlanadi. Yosh avlod tarbiyasi haqida gapirganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlarga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim: "Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq"-deya ta'kidlaydi Shavkat Mirziyoyev. Abdurauf Fitrat yirik davlat arbobi taniqli tilshunos va adabiyotshunos olim

O'zbekistonda maktab va ta'lim tarbiya rivojiga katta hissa qo'shgan yetuk ma'rifat-parvar islohotchi pedagog sifatida xalq xotirasida qoldi.

Fitrat 1917-yilgi fevral voqealaridan so'ng jadidlarning Buxorodagi ahvoli murakkablashgach, Samarqandga ko'chib borib 1917-yil apreldan 1918-yilgacha "Huriyat" gazetasiga muharrirlik qildi. Keyinchalik Fitrat nashriyotga O'rta Osiyo jadidchiligi-ning darg'asi, muftiy Mahmudxo'ja Behbudiyni taklif etadi. Fitrat shu yillarda "Ittihodi taraqqiy" tashkiloti Eski Buxoro bo'limining raisi ham bo'lgan.

"Tong" jurnalining shiori: "miya o'zgarmaguncha boshqa o'zgarishlarga negiz tutmas!" so'lari Fitratning shu yillarda olib borgan faoliyatining mohiyatini to'la ifodalaydi. 1918-yili Toshkentga kelgan Fitrat o'z atrofiga yoshlarni yig'ib "Chig'atoy gurungi"ni tashkil etadi. Bu jamiyat 3-yil faoliyat olib borgan bo'lishiga qaramay, nafaqat o'zbek tili adabiyoti, balki umuman yangi o'zbek madaniyatining shakllanishi va taraqqiyoti tarixini butkul yangi, zamonaviy ilm asosida o'rganishni boshlab berdi. "Chig'atoy gurungi" yangi O'zbekiston tarixidagi mahalliy ziyolilar tarafidan tuzilgan birinchi ilmiy tadqiqot jamiyati sifatida tarixga kirdi. Ayni shu jamiyat hozirgi O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi O'zbek tili adabiyoti va folklori institutiga tamal toshini qo'ydi. Bundan tashqari ta'lim-tarbiya masalariga bag'ishlangan odob-axloq qoidalari haqidagi asarlarni muallifi. Shular jumlasiga "Rahbari najot" asarini kiritishimiz mumkin. Adib bu asarda ta'limning shaxs hayotida alohida o'rin egallaganligi va tarbiya bilan har qanday vaziyatda bir-birini to'ldirib turishi va bir-biri bilan chambarchas bog'liqligi to'g'risida va yana asarning uchinchi bobi oila masalariga bag'ishlanganligi hozirgi davrda ham katta ahamiyatga ega.

"Agar kishi tijorat bilan mashg'ul bo'lsa, bu dunyoda farovon yashaydi, agar

ibodat bilan shug'ullansa, u dunyoda oxirati obod bo'ladi, agar ilm bilan shug'ullansa, u ikki dunyo saodatiga erishadi. Kimki o'z insoniylik darajasini asl holatidan taraqqiy qildirsam, bu uning olamiga kirishidir. Hakimlar uni INSON ataganlar. Binobarin, nafsingizni isloh qilishga muvaffaq bo'lsangiz, u vaqtda oila vazifasi siz uchun oson kechadi. Oila vazifasiga oilani tashkil qilish kiradi."

Insonning boshqa maxluqotdan sharafi shundaki, inson taraqqiyot va tanazzulga qobildir, boshqa hayvonlarda esa bu yo'q. Hakimlar inson taraqqiyoti va tanazzuli uchun uch olamni ajratganlar: hayvonot olami, jamodot olami va insoniyat olami.

Fitrat "Najot yo'li" asarida insoniyat olamidagi o'zgarishlar haqida unda kechadigan hayotiy voqea-hodisalar haqida, inson hayot o'z o'rnini topishi haqida ta'kidlab o'tilgan. Agarda hozirgi o'tayotgan hayotimiz ustidan mushohada qilsak, javob ham oson bo'lar edi. Lekin hayot ma'naviy bir sohadir, uni ko'rib ham kuzatib ham bo'lmaydi. Shuning uchun bularni sababini insoniyat tarixi va o'tmishidan qidiramiz. Eng qadimgi davrlardan boshlab to'xtaladigan bo'lsak ibtidoiy odam hozirgi davrdagidek shaharlar, davlatlar, shuncha ilm-u fan, san'at va saltanatlar bilan olamga kelganmikan? Hech qachon! Bechora ibtidoiy odam kuchsiz, zaif bir maxluq edi

Xulosa shuki, odam xalq bo'lishining ibtidosida zaif va miskin jondorlardan biri edi. Boshqa maxluqlar kuchli changal va tishlari yordamida manfaatlarini ta'min etib, zararlarini daf qilardilar. Odam esa shunga ham qodir emas edi.

"Bu dunyo kurash maydonidir, bu maydonning quroli sog'lom jism-u tan va aql, axloqdir. Lekin ana shu qurol-aslhamiz zang bosib chirib ketgan, shunday qurollar bilan bu dunyoda bizga na saodat va na rohat bor". Bundan kelib chiqadiki bizning asosiy qurol aslhamiz yosh avloddir. Yosh avlodga qanchalik darajada yaxshi ta'lim tarbiya

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

beradigan bo'lsak, ularda hozirdan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirib beradigan bo'lsak, ertangi kunda davlat ravnaqiga hissa qo'shadigan farzandlar yetishib chiqadi. Axir muhtaram Birinchi Prezidentimiz Islom Abdug'aniyevich Karimov bekorga aytmagan: "Biz oldingi bizdan o'tgan ajdodlarimiz bilan faxrlanamiz, lekin

hozirgi kunda faqatgina faxrlanish o'zi yetmaydi o'zimiz ham ularga munosib avlod bo'lish uchun harakat qilishimiz kerak" - deya ta'kidlaydi. Shunday ekan mamlakat ravnaqi va xalq osoyishtaligi uchun oila juda katta ahamiyatga ega. Axir shu oilada O'zbekistonning ertangi egasi tarbiya topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Islom Abdug'aniyevich Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" asari; "O'zbekiston" 2008;
2. Sh.M.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston Strategiyasi". Toshkent, "O'zbekiston" 2017;
3. Abdurauf Fitratning "Oila" asari;
4. Abdurauf Fitrat "Oila va oila boshqarish tartiblari". Toshkent, "Ma'naviyat" 2009;
5. Aliyev A. Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat. - Toshkent, 1991;

YOSHLAR MUAMMOLARINI TA'LIM -TARBIYA JARAYONIDA TADQIQ ETISHNING ILMIY PEDAGOGIK ASOSLARI

*Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi Eshchanova Xolida Xudayarovna,
Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika yo'nalishi 2-bosqich talabasi
Zafarova O'g'iloy*

Hozirgi kunda globalashuv jarayoni yangi-yangi hudud va mintaqalarni, inson faoliyatining barcha sohalarini o'z domiga tortayotganining guvohi bo'lmoqdamiz. Biz esa bundan yoshlarimizni himoya qilishimiz uchun ularing ma'naviyatini yuksak qilishimiz kerak. "Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va zamonaviy jamiyat qurish yo'lidagi murakkab va keng ko'lamli vazifalarni hal etishga qodir bo'lgan yangi avlod kadrlarini tayyorlash bundan buyon ham faoliyatimizning eng muhim yo'nalishi bo'lib qoladi", [1.38] deb ta'kidlaydi Birinchi prezident I.A.Karimov.

Insonga beriladigan tarbiya, birinchi navbatda, ilimga, fanga asoslanmog'i, ta'limiy jihatdan to'g'ri tashkil etilmog'i lozim. Shunday ekan yoshlar ta'lim tarbiyasini

muammolarini o'rganish juda muhim. Bu muammoni bartaraf etish uchun yoshlarni ta'lim jarayoniga jalb qilish lozim.

Buning uchun yoshlarga ta'lim berish, tarbiyalash va ularning umumiy rivojlanishlarini bir butunlikda amalga oshirish zarur. Ta'lim tizimida ta'lim va tarbiyaning birligi qoidasi asosiy va yetakchi qoidalardan biri hisoblanadi, talim jarayonida o'tilayotgan katta va kichik mavzularing mazmunidan kelib chiqadigan tarbiyaviy tomonlarini to'g'ri belgilash va uni ta'lim bilan birga, bir butunlikda amalga oshirishni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Zero Abdulla Avloniy aytganidek "Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir". [4.39]

Hozirgi kunda yoshlar muammolarini tadqiq etishning ilmiy paedagogik metodlari ham mavjud. Nazariy tadqiqot usullarida qo'llaniladigan asosiy aqliy operatsiyalar kiradi. Bular tahlil, sintez, taqqoslash, tartiblash, umumlashtirish, mavhumlashtirish, konkretlashtirish, tizimlashtirish, rasmiylashtirishdir.

Tahlil -Bu o'rganilayotgan butunning parchalanishi, hodisaning individual belgilari va sifatlarini aniqlashdir. Masalan, yoshlar bilan ishlash tashkilotchisining pedagogik harakatlarini alohida tarkibiy qismlarga (mu-loqot texnikasi, motivatsiya texnikasi, tushuntirish texnikasi) ajratish va alohida tahlil qilish mumkin.

Sintez -Bu oddiy yig'indi emas, balki semantik aloqadir. Shunday qilib, darsni kuzatish orqali tadqiqotchi, masalan, o'qituvchining harakatlari o'zgarganda, o'quvchilarning harakatlarida qanday o'zgarishlar sodir bo'lishini aniqlaydi.

Tahlil va sintez bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularni o'zlashtirish ko'nikmalari tadqiqotchi tomonidan birdek shakllantirilishi kerak.

Empirik usullar ham yoshlarni ilmy salohiyatini oshirishda asos bo'ladi. Bularga kuzatish, pedagogik eksperiment, pedagogik o'lchash usullari (masshtablash, anketa, test, suhbat), talabalar yoki maktab o'quvchilarining ta'lim faoliyati natijalarini tahlil qilish, ilg'or pedagogik tajribani umumlashtirish va boshqalar kiradi.[3,78]

Yoshlarga oid davlat siyosatining tashkiliy-huquqiy asoslarini yoshlar bilan ishlovchi tashkilotlar faoliyatida ko'rish mumkin. Mamlakatimizda eng katta e'tibor mustaqil fikrlaydigan tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, bu vazifa O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yana-da rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi

PF.4947,son, 2017-yil 5-iyuldagi "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradortiani oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF-5106-son, 2018-yil 25-yanvardagi "Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5313-son farmonlari shuningdek, ko'plab qaror va yoshlarga oid boshqa qonun hujatlarida belgilangan.[4.]

O'zbekistonda yoshlar masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2024-yilni O'zbekistonda "Yoshlar va biznesni qo'llab quvvatlash yili" deb e'lon qildi.

Bundan tashqari Prezidentimiz hududlardagi uyushmagan, ijtimoiy muammosi bor yoshlarni o'rganish va ularning muammolarini bartaraf etish maqsadida ishlab chiqilgan "Yoshlar bilan ishlash bu hayot-mamot masalasi, xavfsizlik masalasi" konsepsiyasi asosida Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rahbariyati ham Buxoro viloyati G'ijduvon va Jondor tumanlaridagi 86 nafar ijtimoiy muammosi bor yoshlarni o'rganib, ularning jamiyatda o'z o'rinlarini topishlarida amaliy yordam berib kelmoqdalar.

Yoshlarning bandligini ta'minlash va ularni tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb qilish bo'yicha ishlarni mutlaqo yangi tizim asosida tashkil etish va amalga oshirish maqsadida "Yoshlar – kelajagimiz" Davlat dasturi qabul qilindi.

Xulosa qilib aytganda yoshlarni muammolarini bartaraf etish uchun ta'lim jarayoniga jalb qilish lozim. Bugungi kunda yoshlarni turli innavatsion texnika, texnologiyalar yordamida muammolarini hal qilish, ularni aqliy va intellektual salohiyatlarini oshirish lozim. Buning uchun yoshlarni turli metodikalar bilan qurollantirish, ularda kasbiy kompetentlik salohiyati, bilim, ko'nikma va malakalarini yanada oshirish lozim. Chunki jamiyatning asosiy tayanchi yoshlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Karimov I.A. Vatanimiz va xalqimizga sadoqat bilan xizmat qilish - oliy saodatdir. – T.: "O'zbekiston", 2007. 38-bet.
2. Karimov I.A. "Barkamol avlod orzusi". –T.; "Sharq", 2019, 39-bet
3. Класному руководителю: Учеб.-метод. пособие / Под ред. М.И. Рожкова. — М., 2001.
4. <https://lex.uz>.

BAHOUDDIN NAQSHBAND G'OYALARIDA BARKAMOL SHAXS TARBIYASI

*Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika kafedrası o'qituvchi-stajyori
Allanazarova Zulayho*

Bugungi kunda jadal su'ratda rivojlanayotgan mustaqil vatanimizda ta'lim-tarbiya masalalari, insonni barkamol shaxs sifatida tarbiyalash dolzarb masalalardan biri bo'lib kelmoqda. Shu nuqtai nazardan yosh avlodni buyuk mutafakkirlarimiz, allomalarimizning qarashlari, g'oyalari bilan tarbiyalash orqali biz ta'lim-tarbiya, odob-axloq, masalalarida juda katta natijalarga erishishimiz va albatta yosh avlodni komil shaxs sifatida shakllanishiga o'z xissamizni qo'shishimiz mumkin.

«Inson e'tiqodsiz» imonsiz yashay olmaydi. Chunki komil inson va sobit e'tiqod jamiyat ma'naviy qiyofasini belgilaydi. Bu borada islom dini kata ahamiyatga ega», - deydi birinchi prizidentimiz I.Karimov

Naqshbandiya tariqati esa islom dini qonun-qoidalariga, Quroni Karim va payg'ambarimiz Muhammad Mustafo (s.a.v) sunnatlariga asoslangan tariqatdir.

Komillik, komil shaxs g'oyalari borasidagi dastlabki fikrlar tasavvuf tariqatlariga borib taqaladi. Unga ko'ra inson shariat, ma'rifat, tariqat va haqiqat orqali komillikka erisha oladi. Tasavvuf tariqatlari insonni rostgo'ylikka, nafsni jilovlay olishga, ruhan poklikka, ezgulikka, halollikka, mehnatsevarlikka, vatanni sevishga, bir-biriga yordam berishga, adolatli bo'lishga, haqiqat yo'lidan yurishga undovchi axloqiy

tamoyillarni shakllantiruvchi yo'ldir. O'tmish tarixdan shular bizga ma'lumki tasavvuf tariqatlari asosida yashagan insonlar, yon atrofidagi, butun borliqdagi insonlar hayotini yengillashtirish va ezgulikka to'ldirishga xizmat qilganlar va ularning hayot yo'llari biz uchun mahorat maktabi vazifasini o'tab kelmoqda. Ana shunday buyuk mutafakkirlarimizdan biri bo'lmish Bahouddin Naqshbandning naqshbandiya tariqati ham insonlarda bir qator axloqiy sifatlarni shakllantirishga xizmat qiluvchi g'oya va qarashlar aks etgan tariqatlardan hisoblanadi. Bahouddin Naqshbandning ta'limiy-axloqiy qarashlarida asosiy o'rinda odob-axloq, ilimli bo'lish, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, iymon-e'tiqod, halollik, poklik, o'zro mehr-muhabbatli bo'lish, bir-biriga hurmatda bo'lish kabi barkamol shaxs tarbiyasiga xos g'oyalar aks etgan. Bahouddin Naqshband o'zining naqshbandiya tariqati bilan xalqimiz ma'naviyati, ma'rifati rivojiga salmoqli hissa qo'shgan.

Komillik haqida so'z yuritar ekanmiz avvalambor komillik tushunchasiga oydinlik kiritib o'tsak. Komillik darajasi eng avalo inson ruhining, qalbining pokligi va sofliqi bilan erishiladi. Bir so'z bilan aytganda komillik inson ichki va tashqi dunyoqarashining yuksak ma'naviy-axloqiy sifatlarning uyg'unligidan iboratdir.

Naqshbandiya tariqatida inson qadri uning boyligi yoki mansabi bilan emas balki ma'naviy yetukligi bilan o'lchanadi. Tariqatga ko'ra har bir inson hatto sufiylar ham o'zlari halol mehnat qilib yashashi, halol luqma yeyishi kerakligi uqtirilgan bo'lib, darbadarchilik, tilanchilik bilan hayot kechirish sufiylar uchun isnod hisoblangan. Kibru havoga berilish, manmanlik, shayx-man deb kerilish qattiq qoralangan bo'lib inson qalbini dunyo g'uborlaridan, xoyuhavaslardan toza saqlomog'i, o'z nafsini tarbiyalab turmog'i keraligi uqtirilgan va har bir inson o'zida yuqoridagi xislatlarni shakllantirar ekan u albatta komillik sari qadam tashlagan hisoblanadi. Naqshbandiya tariqatida inson o'z-o'zini nazorat qilishi, har bir harakatlari, amallarini sarhisob qilishi, ustozlaridan olgan bilimlarini doimo mustahkamlab borishi, har bir nafasini ezgulikka, yaxshilik qilishga, ma'naviy kamolotga erishishga sarflamog'i kerakligi takidlangan Naqshbandiyada o'zini o'zi nazorat qilib borish, olgan bilimlarini dilda mustahkamlash, umrning har bir damini savob ishga, har bir nafsni ma'naviy kamolot uchun sarflash lozim deyiladi. «Vuqifi zamoniyy» (muayyan

vaqtda to'xtab o'zini tekshirish), «vuqifi adadiy» (ishlarini sarhisob qilib tekshirish), «vuqifi qalbiy» (qalb amallari qanday bo'layotganligini to'xtab, tekshirib borish) kabi shiorlar («qudsiy so'zlar») ham ana shu nazorat usuliga kiradi. Naqshbandiya tariqati negizida yana do'stona munosabatlar, o'zaro hurmatda, izzatda bo'lish kabi g'oyalar yotadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki naqshbandiya tariqati "Dil ba yoru dast ba kor" shiori orqali insonni ham botiniy ham zohiriy halovatga erishishiga yordam beruvchi tariqatlardan biri hisoblanadi. Maskur tariqat orqali biz nafsni tarbiya qilishni, do'st yoru birodarlarga jon dilimizdan ko'mak berishni, yetim-yesirlarni boshini silashni, muhtojlarga yordam berishni, o'zaro mehr-muhabbatli, rahm-shafqatli bo'lishni, eng asosiysi ahli sunna yo'lidan borishni o'rgatadi, bu orqali biz esa komillik sifatlaridan biri bo'lmish qalb sofligiga erishishimiz mumkin. Ta'lim-tarbiya jarayonida naqshbandiya tariqatidan foydalanar ekanmiz

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abul Muhsin Muhammad Boqir ibn Muhammad Ali Maqomati Ho'ja Bahouddin Naqshband. Toshkent "O'zbekiston" 2019
2. Sadridin Salim Buxoriy "Dilda yor" kitobidan, Toshkent, 1993
3. "Xalq so'zi" gazetasi. 2003. 240-son

INGLIS TILI SABAQLARINDA OQIWSHILARDIN OQIW KONLIKPELERIN RAWAJLANDIRIWDIN DIDAKTIKALI IMKANİYATLARI

Yulduz Mamutova Qaraqalpaq mámleketlik universiteti tayansh doktoranti

Biz ilimiy izertlew jumısımızda Qaraqalpaqstan Respublikası mekteplerinde inglís tilin oqıtıwǵa tásir etiwshi faktorlardı didaktikalıq imkaniyatlar, oqıw jobası, oqıtıwshılardıń tájiriýbesi, derekler hám pedagogikalıq jantasıwlardı esapqa alǵan halda úyreniledi. Bul imkaniyatlar

mámleketimizde inglís tili tálimi nátiýjeliligini qalıplestiriwde áhmiyetli rol oynaydı. Atap aytqanda, 10-11-klass oqıwshılardıń inglís tilin úyretiw shet tiliniń global áhmiyetin esapqa alǵan halda zárúrli tálim procesi bolıp tabıladı.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Izertlew jumisimizda uliwma bilim beriw mekteplerinde 10-11-klass oqıwshılarına ótiletuǵın inglis tili sabaqlıqları, mámleketlik bilimlendiriw standartları (DTS) tiykarında tayarlangan tematikalıq jobalar úyrenildi. Demek, biz uliwma bilim beriw mektepleri oqıwshılarınıń mámleketlik bilimlendiriw standartı tárepinen oqıw mazmunı, olarda ótiletuǵın 10-11-klass oqıwshıları sabaqlıqlarında oqıw kónlikpesin rawajlandırıwǵa tiyisli bolǵan kalendar-tematikalıq jobalar hám temalar menen tanısıp shıǵıldı, usı temalarǵa baylanıslı oqıwshılardıń inglis tilinde oqıw kónlikpesin rawajlandırıw múmkinshilikleri anıqlandı.

Izertlew jumisimizǵa uliwma bilim beriw mekteplerin oqıwshılarınıń sanı, olar tálim alıp atırǵan aymaq, temaǵa tiyisli máseleler, mashqalalardıń nátiyjeli bolıwın inabatqa alǵan halda oqıwshılar sanı, sociallıq jaǵdayı, qala hám awıllıq orınlardaǵı tárbiya procesleri analiz etildi.

Izertlew jumisımız procesinde tómendegi wazıypalardı belgiledik: - obyektlerdi belgilew. Ingilis tili sabaqlarında oqıwshılardıń oqıw kónlikpesin rawajlandırıw múmkinshiliklerin anıqlaw; - tájiriybe-sınaw jumıslarında qatnasqan respondent oqıwshılardı belgilew. Bunda inglis tili sabaqlarında oqıwshılardıń oqıw kónlikpesin rawajlandırıw boyınsha teoriyalıq bilimler dárejesin anıqlaw; - tájiriybe hám qadaǵalaw toparlarında hám de izertlewde qatnasatuǵın oqıwshılar sanın belgilew. Sonday-aq, inglis tili sabaqlarında oqıwshılardıń oqıw kónlikpesin rawajlandırıwda nátiyjeli jolların anıqlaw; - tájiriybe-sınaw jumıslarına tartılǵan Nókis qalası hám rayonlardaǵı uliwma orta bilim beriw mekteplerin rásmiy tastıyıqlaw; - tálim-tárbiya faktorları, principleri, forma, metod, qural hám jolların anıqlaw; - izertlew jumısın joybarlaw; - tárbiyalıq islerdi shólkemlestiriw; - tájiriybe-sınaw jumıslarınıń nátiyjelerin analizlew.

Tájiriybe-sınaw jumıslar bazası sıpatında Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis qalasındaǵı 27-sanlı, Nókis rayonındaǵı 4, 17, 19, 31-sanlı, Shımbay rayonındaǵı 3, 5, 23, 41-sanlı, Ámiwdárya rayonındaǵı 22, 76, 82-sanlı orta mekteplerdiń 10-11-klasslarınan 240 oqıwshı tańlandı.

Biz dáslep alǵa qoyǵan maqsetlerimiz tiykarında uliwma bilim beriw mektepleri oqıwshılarınıń oqıw jobası hám oqıw baǵdarlamaları menen tanısıp shıqtıq.

Oqıw jobası hám oqıw baǵdarlaması: Ózbekstan Respublikasındaǵı oqıw jobası hám oqıw baǵdarlaması inglis tilin oqıtıwdıń didaktikalıq imkánıyatlarına sezilerli tásir etedi. Mektepke shekemgi hám mektep bilimlendiriwı ministrligi tárepinen inglis tilin oqıtıwdı xalıqaralıq standartlarǵa sáykeslestiriw hám bilimlendiriw sapasın jaqsılaw maqsetinde birqansha reformalar ámelge asırıldı. Bunda sabaqlıqlar hám oqıtıw materialların jańalaw, oqıtıwdıń zamanagóy usılların engiziw, qarım-qatnasqa kirisiw kónlikpelerin rawajlandırıwǵa úlken itibar qaratıw sıyaqlı máseleler kiredi. Biraq, til hám mádeniy baylanıstıń ózgeriwsheń tábiyatın esapqa alǵan halda, izbe-izlilik hám aktuallıqtı támiyinlewde ele de qıyınshılıqlar ushırasıwı múmkin.

Búgingi kúnde informaciya aǵımınıń tezlik penen turmısımızǵa kirip barıwı oqıwshı jaslardıń oqıw, bilim alıwǵa bolǵan tási de kúshli bolmaqta. Bul máseleni oqıwshılardıń sociallıq turmısı mısasında kóriwimiz múmkin. Geyde ata-analar tárepinen yamasa oqıtıwshılar menen sorawnama alıp barılǵanda ayırım oqıwshılardıń inglis tilinde oqıw yamasa jazba kónlikpeleriniń tómén dárejede ekenligin ańlawımız múmkin. Sol sebepli de inglis tili sabaqlarında oqıwshılardıń oqıw kónlikpeleriniń búgingi kún talap dárejesine jetkeriw biziń izertlew jumısımızdıń wazıypası hám maqseti desek qátespeymiz. Sonlıqtan izertlew jumısımızda Qaraqalpaqstan Respublikası Nókis

qalasidagi 27-sanli, Nókis rayonidagi 4, 17, 19, 31-sanli, Shimbay rayonidagi 3, 5, 23, 41-sanli, Ámiwdárya rayonidagi 22, 76, 82-sanli orta mekteplerdiń 10-11-klasları oqıwshılarına inglis tilinen oqıw kónlikpesin rawajlandırıwǵa qaratılǵan úyreniw jumislari alıp barıldı.

Tekst materialın tańlawǵa qoyılatuǵın talaplar. Oqıwdı úyretiwdiń natiyjeliligi kóp tárepten oqıw materialın durıs tańlaw hám shólkemlestiriwge baylanisli. Bul mashqalanı tuwrı sheshiw ushın birqatar faktorlardı esapqa alıw kerek. Aldı menen, oqıw kónlikpelerin qalıplestiriw dinamikasın esapqa alıw kerek. Bul basqishta materialdı tańlaw ápiwayı kriteriyalarǵa muwapıq ámelge asırıladı: awızsha sóylewde aldın úyrenilgen hám háripli birikpelerdi óz ishine alǵan sózlik saylanadı, olardıń dawıslı dekodlanıwı shınıǵıwdıń bul basqışında úyreniledi. Bunday oqıw izbe-iz tekstti ańlaw hám semantikalıq qayta islew bolıp esaplanadı. Biraq, bul basqış oqıw kónlikpelerin iyelewdiń zárúrli basqışı bolıp tabıladı. Keyinirek, basqa kriteriyalar boyınsha baylanisqan tekstler saylanadı. Olardı eki úlken toparǵa bóliw múmkin: tekstler mazmunına hám olardıń til dizaynına qoyılatuǵın talaplar. Teksttiń mazmunı boyınsha: birinshi talap – teksttiń kognitiv mánisi aldın óz aldına anıqlanǵan. Bul talap tekstlerdiń tálim hám tárbiyalıq múmkinshiliklerin esapqa alıw principinen kelip shıǵadı. Oqıw ushın tekst oqıwshınıń haqıyqıy bilimlerin toltırıwǵa hám oqıwshınıń bahalaw qábiletin qalıplestiriwge úles qosıwı kerek. Tálimniń hárqanday basqışındaǵı májburiy talap – bul teksttiń oqıwshılardıń máplerine sáykes keliwi. Oqıwdı úyretiwdiń jetiskenligi tuwrıdan-tuwrı olarǵa usınıs etilgen tekstlerdiń oqıwshılar názerinde qanshelli áhmiyetli ekenligi menen baylanisli. Tekst mazmunına qızıǵıwshılıq shaxstıń, atap aytqanda, oqıwshınıń jasına qaray belgilenetuǵın hám onıń intellektuallıq hám ruwxıy

rawajlanıwına baylanisli bolǵan kognitiv hám emocional mútajlikleri menen baylanisli. Hár bir jas toparında belgili bir tekst mazmunına qızıǵıwshılıq kórsetiw tábiyiy halat bolıp tabıladı. Mısalı, ertekler baslawısh mektep jası ushın qızıqlı; bilim beriwdiń orta basqışında oqıwshılar kúlkili syujet (házil, waqıya, detektiv, yumor, ilimiy fantastika) tiykarındaǵı tekstlerdi bahalaydı; úlken jastaǵı oqıwshılar oy-pikir júrgiziwge iytermeleytuǵın (qatar-qurbılar, etikalıq normalar, doslıq, muhabbat hám t.b.) temalardı usınıs etetuǵın mashqalalı tekstlerdi oqıwǵa qızıǵıwshılıq bildiredi. Tekstler mazmunına qoyılatuǵın zárúrli talap – olardıń mádeniy bahalıǵı esapqa alınıwı kerek. Sociomádeniy komponent shet tilin oqıtıw mazmunında májburiy element sıpatında qaraladı. Tekst – oqıwshılardı basqa xalıq mádeniyatı menen tanıstırıwdıń tiykarǵı qurallarınan biri. Demek, oqıtıwdıń dáslepki basqışında tekstler oqıwshılardı úyrenilip atırǵan til mámleketi mádeniyatı, balalar oynıları, mektep, shańaraq turmısı hám basqa tarawlarda tárbiyalawı kerek. Oqıw ushın tekstlerdiń sociomádeniy mazmunı oqıwshılardıń jas múmkinshiliklerine anıq baǵdarlanǵan bolıwı kerek. Bilim beriwdiń baslawısh hám orta basqışlarında mádeniy temalar tiykarınan mektep oqıwshılarınıń kúndelikli turmısıniń ózgesheliklerin sáwlelendiriwi, olardıń jas qızıǵıwshılıqlarına baylanisli bolıwı kerek. Bul óspirimlerge oqıw procesine emocional, mádeniyatlararalıq salıstırıwǵa baǵdarlaw imkaniyatın beredi, bul basqa mádeniyatı úyreniw ushın birinshi qádem bolıp xızmet etedi. Teksttiń leksikalıq quramına kelsek, oqıwshıǵa belgisiz materialdıń bar ekenligi oqıw procesiniń sapasına unamsız tásir etpewine itibar beriledi. Teksttegi biytanı material teksttiń tábiyatına, jańa sózlerdiń sanına, olardıń sapalıq ózgesheliklerine, oqıw túrine qaray, onı túsiniwge túrlishe tásir etedi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Uliwma alganda, shet tillerin oqitiw metodikasinda teksttegi biytanis sozlerdin tomenidegi procentleri usinis etiledi. Izlew ham tekstti koriw ushin manisin shamalaw mumkin bolgan sozlerdi esapqa algan halda jana sozler sanı 25% ke shekem jetiwi mumkin. Kirisiw ushin biytanis sozlerdin ulesi 4 ten 10% ke shekem bolıwı mumkin, ekinshi halatta, manisin shamalaw mumkin bolgan sozlerdi esapqa alınadı. Tekstti toliq ham tuwrı tusiniw ushin S.K.Folomkina hırbir tekst betine 2-3 soz usinis etedi.[1] Teksttegi grammatikalıq elementlerdi tusiniw ushin quramalılıq dırejesi tomen bolıwı kerek.

O'zbekstanda 10-11-klass basqışında inglis tilin oqıtıwda qollanıp atırğan oqıtıw usılları jıllar dawamında rawajlanıp bardı. Oqıwshılarga tildi mazmunlı úyreniw tájiriyesine tartıw ushin oqıtıwshılarga hár qıylı oqıw materiallarınan, atap aytqanda, sabaqlıqlar, multimedia resursları hám gazeta hám jurnallar sıyaqlı autentikalıq materiallardan paydalanıw usinis etiledi. Topar iskerligi hám joybarları oqıw jobasına integraciyalanğan halda sheriklikte úyreniw jolğa qoyılğan. Bunday jantasıw oqıwshılarda tek ğana til kónlikpelerin emes, al sın pikirlew, mashqalalardı sheshiw hám jámaátte islew qábiiletlerin de rawajlandırıwğa járdem beredi.

Paydalanılğan ádebiyatı

1. Jalalov J. Chet tili o'qitish metodikasi. - Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 368b.
2. Беляева М.В. Текст как цель и средство обучения иностранному языку // Иностранные языки в школе, 2009. – № 7. – С. 16.
3. Anderson, N. J. Individual differences in strategy use in second language reading and testing. Modern Language Journal, 75(4), 1991. P. 460-472
4. Saparova M.R. Handbook for intensive reading. Metodik qo'llanma. Buxoro, 2018. 56 b.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании.- М.: Исслед. центр проблем качества подгот. специалистов, 2004.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА

Азимова Нодирабегим Мухамеджан киз- Докторант ТГПУ им.Низами.

E-mail: nadisamirka25@gmail.com

В нашей стране ключевыми словами в Законе о базовом образовании являются равенство в области образования, индивидуальность, доступность, обучение на протяжении всей жизни и сотрудничество, которые также подчеркиваются в Конституции Республики Узбекистан. В

настоящее время, продолжается процесс обновления как Закона, так и основной учебной программы. В связи с чем, 13 октября 2021 года принято постановление Кабинета Министров о начале прогрессивного внедрения инклюзивного образования[1], которое направлено на развитие

инклюзивного образования в системе народного образования в 2020-2025 годах определены задачи по улучшению качества образовательных услуг, оказываемых детям с особыми образовательными потребностями. Ввиду того что, три процента детей школьного возраста с инвалидностью ограничены в любой форме школьного образования, в соответствии с этим данное постановление поможет огромному количеству детей с особыми потребностями посещать районные школы.

Развитие инклюзивного образования требует больших инвестиций в педагогическое образование. А так же доверительное отношения профессионализму учителя и важно давать педагогическую независимость при выборе подхода к каждому ребёнку. При постоянном усовершенствовании компетенций учителя .

Интерпретация стратегии в инклюзии оказывает влияние на педагогическое образование. Стратегия была сформулирована в рамках инклюзивного образования, но она по-прежнему состоит из элементов специального образования. Хорошо подготовленная реформа может расширить профессиональную роль учителей в процессе определения и оказания поддержки различным учащимся. В целях повышения компетентности учителей в обновлении образования необходимо программа направленная на то, чтобы преподавательский состав и преподаватели получали регулярное дальнейшее образование и подготовку без отрыва от работы в целях повышения их профессиональной компетентности.

Следующие аспекты имеют отношение к пониманию «включения»:

Концепции «инклюзивности» и «разнообразие» пересматриваются в практике преподавания и образования с мероприятиями и механизмами, которые способствуют включению в качестве центра;

Участвовать в долгосрочных дискуссиях по проблемам, связанным с установившейся традицией признания и именования различий, а также с непрерывным процессом определения и наименования новых различий, все из которых лежат в основе педагогических практик; Быть полностью осведомленным о том, что учителя разделяют ответственность за определения, которые соблюдаются, и за поддержание этих определений; Расширить концепцию профессии учителя: учитель не только повышает когнитивные навыки учеников, но и социальные навыки. Школа - это социальное сообщество, где дети действуют и развивают свою социальную идентичность; Сотрудничать и поддерживать родителей в воспитании их детей; Обладать компетенциями в межведомственной работе с другими специалистами, которые поддерживают развитие ребенка. Осознавать роль, которую учителя играют в образовательных обязанностях, связанных с укреплением равенства в нашем обществе; Построить представление учителей о себе как о экспертах по реализации учебной программы для различных учащихся, следуя принципам педагогики различия или универсального дизайна[3].

Одной из главных аспектов успешной реализации инклюзивного образования является компетентность преподавателей работающих в таких классах. Данная проблема актуальна не только в нашей стране, но так же и в таких странах как: Румыния, Пакистан, Гонконге, Индии, Бангладеш, а так же во многих пост советских странах. Это одна из ключевых компонентов успешного включения ребёнка в систему инклюзивного образования. В этой ситуации будет неправомерно винить исключительно учителей массовых школ, так как успешное включение зависит не только от компетентности учителей, но так же и от финансирования данной системы образования со стороны

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

государства, активное участие родителей в образовательном процессе их ребёнка в данной школе, немаловажным является и характер инвалидности ребёнка. Считают, что ИЕР является краеугольным камнем в образовательном процессе учащихся с инвалидностью. Каждая школа, в которой обучаются дети с ограниченными возможностями, должна соблюдать все требования

ИЕР. К сожалению, на сегодняшний день, система ИЕР ещё не внедрена в систему образования лиц с инвалидностью. Ожидается, что дети с инвалидностью будут обучаться на основе общей программы, однако есть все предпосылки для внедрения программ, которые успешно внедрены в странах с передовой системой инклюзивного образования.

Источники :

1. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №638 «Об организации образования детей с особыми образовательными потребностями» от 12.10.2021г. <https://lex.uz/ru/docs/5679836>
2. Организация Объединённых Наций в Узбекистане (2020). Ситуационный анализ детей и взрослых с ограниченными возможностями в Узбекистане.
3. <https://uzbekistan.un.org/sites/default/files/2020-06/Situation%20analysis%20on%20children%20and%20adults%20with%20disabilities%20in%20Uzbekistan.pdf>
4. GALINA NAM «Inclusive education for children and young people with disabilities in Uzbekistan: The perspectives and experiences of key players»
5. Выготский, Л.С. Мышление и речь [Текст] / Л.С. Выготский. - М.: Издательство «Лабиринт», 1999. - 352 с. Priyanka Gupta Inclusive Education for Students with Hearing Impairments
6. <https://www.edtechreview.in/trends-insights/insights/inclusive-education-for-students-with-hearing-impairment/>

ОСНОВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К СОСТАВЛЕНИЮ ЭЛЕКТРОННЫХ ТРЕНИРОВОЧНЫХ ТЕСТОВ

Аллаберганова Юлдузхон Аллабергановна магистрантка 1-курса Казанского федерального университета (Россия) yulduzzapkammiki77@gmail.com

Сегодняшнее время одним из приоритетов является новое современное качественное образование, которое может быть достигнуто через внедрение и использование электронных тестовых методов контроля знаний учащихся. Актуальность исследования обусловлена тем, что в последние годы все больше растет интерес к педагогическому электронному тестированию как наиболее объективному методу оценки образования.

Я сама на своей практике использовала тест Google Форма с помощью

ссылки и пришла к такому выводу, что это очень удобный вариант и способ, чтобы составить тесты ученикам. Желая дать об информации.

Методы: Как создать тест, используя Google Формы с помощью ссылки.

Содержание:

- 1) Как создать тест
- 2) Как добавить вопросы
- 3) Как настроить тест
- 4) Как просмотреть и отправить тест
- 5) Как оценить тест
- 6) Как отправить результаты теста

7) Как создать тест

Примечание.

Быстро создать тест можно по адресу g.co/createaquiz[1;34].

Откройте файл в Google Формах.

Нажмите Настройки в верхней части формы.

Включите параметр Тест.

Если вы хотите сохранять адреса электронной почты респондентов, рядом с пунктом "Ответы" нажмите на стрелку вниз Стрелка вниз и включите параметр собирать адреса электронной почты[2;47].

Как добавить вопросы.

Если вы используете шаблон, можете перейти к разделу .

Как изменить вопросы[3;67-68].

Откройте тест в Google Формах.

Нажмите "Добавить вопрос".

Справа от вопроса выберите тип.

Введите вопрос.

Для вопросов соответствующих типов введите варианты ответов.

Чтобы указать правильный ответ, назначить количество баллов или добавить пояснение к ответу, нажмите Ответы. Подробнее о том, как указать ответы и баллы для вопросов[4;76].

Примечание. Чтобы сделать ответ на вопрос обязательным, включите параметр Обязательно.

Дополнительные сведения можно найти в Справочном центре редакторов Google Документов[5;120].

Как изменить вопросы

Чтобы переместить вопрос, в его верхней части нажмите на значок перетаскивания[6;24].

Чтобы добавить описание, нажмите на значок "Ещё" а затем Описание.

Чтобы добавить к вопросу изображение, нажмите на значок "Добавить изображение"

Чтобы добавить к вопросу видео YouTube, нажмите на значок "Добавить видео" Видео.

Чтобы удалить вопрос, нажмите на значок "Удалить"[7;52-53].

Вывод: В конце своей статьи хочу добавить, что сама форма теста, отличная от традиционной, привычной ученикам контрольной работы, позволяет активизировать исследовательские навыки, что, в конечном итоге, ведет к совершенствованию уровня знаний. Грамотно составленный тест является более тонким, глубоко информирующим и контролирующим средством, чем традиционная контрольная работа, он намного привлекательнее для учеников, так как его результат не определяется характером взаимоотношений «учитель-ученик». Роль тестов достаточно велика, однако при всех их достоинствах, нужно учитывать, что ответы на вопросы в системе тестирования кратки и не всегда аргументированы, что не может не сказаться на развитии монологической речи учащихся, их способности обоснованно делать выводы. Поэтому речь идет о месте тестирования в системе обратной связи как одного из способов проверки знаний учащихся. Не отказываясь от традиционных методов опроса, следует использовать тесты там, где это удобно и целесообразно, что, без сомнения, повысит уровень знаний и развития учащихся при тех же затратах времени и усилий.

Данная статья не исчерпывает всей полноты рассматриваемой проблемы. В дальнейшем возможно исследование разработки компьютерного варианта использования тестов на уроках русского языка в школе, университете, что, с одной стороны, отвечает требованиям времени, а с другой - позволит сократить учебное время и повысить интерес школьников и студентов к изучению русского языка.

Библиография:

- 1) <https://support.google.com/a/users/answer/13344425?hl=ru>
- 2) Аванесов В.С. Композиция тестовых заданий: Учебник для преподавателей вузов, техникумов, училищ, учителей школ, гимназий и лицеев. - М.: Центр тестирования, 2002. - 238 с.
- 3) Долинер Л.И. Компьютерные тесты успеваемости как средство оптимизации учебного процесса // Вестник Московского университета. Серия 20. – Педагогическое образование. - 2004. - №2. - 25-56 с.
- 4) Ефремова Н.В. Тестирование и мониторинг: Рекомендации учителю / Ефремова Н.В. // Стандарты и мониторинг. - 2001. - №3. 55-59 с.
- 5) Майоров А.Н. Теория и практика создания тестов для системы образования. (Как выбирать, создавать и использовать тесты для целей образования). – М.: Народное образование, 2000. – 352 с.
- 6) Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. М.: Академия, 2002. - 576 с.
- 7) Развитие региональной системы оценки качества образования / Под ред. А.И. Адамского. - М.: Эврика, 2006. - 32 с.

TA'LIMDA O'QITISHNING INNOVATSION USULLARINI TANLASH VA ULARDAN FOYDALANISH

X. Shermatova Ta'lim va tarbiya nazaryasi va metodikasi ixtisosligi bo'yicha tayanch doktorant

Usul nima? Bugungi kunda quyidagicha talqin etilmoqda. Ko'zlangan maqsadga erishish yo'lida avvaldan belgilangan yoki boriladigan eng qisqa yo'l. Usul - muammoni yechish uchun biror - bir mavzuni o'rgatish kabi maksadlarga erishish uchun bilib tanlangan yoki shunga karab boriladigan yo'l. Usul - o'quvchilar ko'nikmasini xosil qilish uchun o'qituvchi tanlagan yo'l.

Metod deganda nimani tushunish kerak? Metod — qo'yilgan maqsadga erishish uchun oldindan belgilangan yo'l. Ya'ni, o'qituvchi va o'quvchilarning ish usuli sifati, o'quv jarayonidagi kompleks vazifalarni xal qilishga qaratilgan o'zaro bog'langan faoliyati. Metod - yunoncha so'z

bo'lib, aynan nimagadir yo'l, muayyan ma'noda tartibga solingan faoliyatni anglatadi.

Ta'lim metodi nima? Ta'lim metodi — o'quv jarayonining kompleks vazifalarini yechishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikda faoliyat ko'rish usuli. Ta'lim metodikasi muayyan o'quv predmetini o'qitishning ilmiy asoslangan metod, qoida va usullar tizimini ifodalaydi. Algoritmik metod qat'iy yo'llanma bo'lib, faqat shunday xarakter qilish kerak, degan qoidani shart qilib qo'yadi. Shuning uchun xam turli kishilar tomonidan masalalarning to'g'ri yechilishigina emas, balki yechilishning bir xilligini xam taqozo etadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Ya'ni, turli xil kishilar masalani bir xil yo'l bilan yechishga erishadilar.

Yarim algoritmik metod — bu masala yechilishining to'g'riligini taqozo etmaydi, ammo - bir xil yechilishini ta'minlaydi, Chunki turli kishilar aqliy xarakterning boshqacha izchilligini qo'llab, masalani xar xil usul bilan yechishlari mumkin.

Evristik metod masalaning o'zini yechishni xam taqozo etadi, modomiki algoritm noma'lum ekan, uni topish kerak deydi.

Ta'lim usullari. Ma'ruza, xikoya, tushuntirish, namoyish - o'quv materiallarini bayon qilishning verbal, ya'ni og'zaki usullari xisoblanadi. Odatda bu usullar namoyish, videousul, ko'rgazma usullari bilan qo'shilgan xolda olib boriladi. Ular o'quvchilarning bilimlarni uzlashtirish, eslab qolish va tushunishga qaratilgan faoliyatini ta'minlab beradi xamda o'qituvchi tomonidan tayyor xolda bayon etiladi.

Ma'ruza - katta xajmdagi o'quv materialini nisbatan uzoq vaqt davomida monolog sifatida bayon etishdan iborat. Bu usulning asosiy vazifasi - ta'lim berish, o'rgatish.

Og'zaki metodning suxbat, baxs, aqliy xujum, ishbilarmonlik o'yini kabi usullari bo'lib, bular ta'lim oluvchilarni sermaxsul faoliyat qurishlarini ta'minlovchi, ta'limga muxokama va rivojlantirish tusini beruvchi dars berish va o'qish usularidir. Suxbat - o'qitish va o'qishning dialogok savol-javob usuli.

Amaliy usullarga kitob bilan ishlash, laboratoriya usuli, mashqlarni bajarish usullari kiradi. Ushbu gurux usullari o'quvchilarning nafaqat tayyor bilimlarni o'zlashtirishi va xotirada saqlab qolishini, balki bevosita ta'lim beruvchining raxbarligi

ostida algoritm namunasi bo'yicha xarakatlarni bajarish maxorati va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan faoliyatini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kitob bilan ishlash usuli barcha funksiyalarni bajaradi - ta'lim berish, tarbiyalash, rivojlantirish, asoslash. U o'quvchilar tomonidan o'quv mashg'ulotida o'qituvchi raxbarligida uyda mustaqil ravishda bajariladi. Mashq - ta'lim usuli bo'lib, o'tilgan materiallarni amaliyotda qo'llash maqsadida reja bilan tashkil etilgan amallarni ko'p marotaba bajarishdir.

Muammoli usul — o'quvchilarga muammoli vaziyatlarni va ularning faol bilish faoliyatini tashkil etishga asoslangan usul. U anif vaziyatlarni taxlil qilish, baxolash va keyinchalik karor kabul qilishdan iboratdir.

XULOSA

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol metodlardan to'liq foydalaniladi.

Interfaol metodlar - bu jamoa bo'lib fikrlash deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib ta'lim mazmunining tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog talabalarning birgalikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularni yukorida kurib chikdik.

Ko'rinib turibdiki, ta'limda o'qitishning innovatsion usullari turlicha bo'lib, uni to'g'ri ianlash va samarali foydalanish bilan o'qituvchilarning asosiy vazifamiz bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hasanboeva O., Hasanboev J., Hamidov H. Pedagogika tarixi. —T.: "O'qituvchi" nashriyoti, 1997-yil, 246 b.

2. G'oziyev E. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi): PedG'oziyev E. Psixologiya: (Yosh davrlari psixologiyasi): Ped. In-tlari va un-tlarning talabalari uchun o'quv qo'l. – Toshkent: O'qituvchi, 1994. – 244 b.
3. Haydarov F.I., Xalilov N.I. Psixologiya fanlarini o'qitish metodikasi (o'quv qo'llanma). –T.: "Mehnat" nashriyoti, 2007-yil, 178 b.
4. Haydarov F.I., Xalilova N.I., Umumiy psixologiya. –T.: 2010-yil.
5. Hoshimov K., Ochil S. O'zbek pedagogikasi antologiyasi. 1-jild, -T.: "Oqituvchi" nashriyoti, 1995-yil, 461 b

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И УНИВЕРСАЛЬНЫЙ ДИЗАЙН ОБУЧЕНИЯ

*Преподаватель кафедры «Методика дошкольного образования» Каримова Ф.Н.
студентка 221 группы Дошкольного образования Турумова Азиза.
студентка 221 группы Дошкольного образования Машарипова Барчиной.*

В настоящее время педагоги общего образования и педагоги специального образования нашей Республики в равной степени признают преимущества инклюзивного образования. Такой подход к обучению направлен на создание условий обучения, которые были бы справедливыми и благоприятными для каждого учащегося.

Актуальность темы инклюзивного образования заключается в том, что оно позволяет особым детям выйти из изоляции, стать более самостоятельными, а обычным детям - учиться общаться по-разному, развивать эмпатию и эмоциональный интеллект. Ценность инклюзии заключается в том, что в её условиях каждый ребенок уникален и у каждого свой путь получения нового опыта и знаний. Инклюзивное обучение предоставляет всем учащимся доступ к гибкому выбору обучения и эффективным путям достижения образовательных целей в местах, где они испытывают чувство принадлежности. В среде инклюзивного образования все дети, независимо от способностей или инвалидности, учатся вместе в одном классе, соответствующем возрасту. Инклюзия основана на понимании того, что

все дети и семьи ценятся одинаково и заслуживают доступа к одинаковым возможностям.

Инклюзивное обучение идет рука об руку с универсальным (инклюзивным) дизайном обучения, набором принципов разработки учебных программ, которые предоставляют всем учащимся равные возможности для обучения. Универсальный дизайн предоставляет собой план создания учебных целей, методов, материалов и оценок, которые подходят для всех — не единого, универсального решения, а скорее гибких подходов, которые могут быть настроены и скорректированы в соответствии с индивидуальными потребностями. В то время как некоторые учащиеся усваивают визуальную информацию, другие могут лучше воспринимать информацию, когда она представлена в виде текста, когда она произносится устно или преподается с помощью кинестетического обучения. Некоторые учащиеся лучше всего справляются с сочетанием вышеперечисленного. Хотя эти дифференцированные методы обучения могут удовлетворять потребности учащихся с ограниченными возможностями, они также предлагают разнообразие в обучении для всего

класса, предоставляя каждому ученику возможность учиться так, как у него получается лучше всего.

Исследования учёных показали преимущества, которые предлагают инклюзивные классы для детей с ограниченными возможностями и их сверстников. Вместо того, чтобы вытаскивать детей из класса и предлагать им специализированное обучение, в инклюзивном классе в класс приходят учителя специального образования. Это позволяет учителям общего образования и специалистам работать вместе в одной учебной среде, принося пользу всем учащимся, которым предлагаются дополнительные ресурсы и поддержка. Такая поддержка часто приводит к повышению успеваемости обучающихся с ограниченными возможностями.

Учащиеся без инвалидности также могут извлечь выгоду из стратегий инклюзивного обучения. Одно исследование, опубликованное «Frontiers in Psychology», показало, что инклюзивные практики в образовании помогают детям без инвалидности:

- ✓ развить позитивное отношение к разнообразию
- ✓ овладеть социальными навыками, связанными с оказанием помощи другим

✓ улучшить академическое обучение и когнитивное развитие

Поддержать инклюзивность означает бросить вызов существующему положению вещей, устранить барьеры в учебной программе и представить образовательные цели интересными способами, чтобы вовлечь всех учащихся и обеспечить равное обслуживание для всех.

Исходя из вышесказанного можно сделать следующий вывод: в инклюзивных классах важно использовать различные средства представления информации и вовлечения учащихся. “Множественные средства действия и самовыражения” - это еще одно руководство универсального (инклюзивного) дизайна обучения, предназначенное для представления “как” учиться. Каждый ученик индивидуален, и ему должна быть предоставлена возможность выразить свои знания с помощью методов, которые лучше всего подходят для него. Кроме того, преподаватели могут использовать разнообразные материалы и средства коммуникации для вовлечения учащихся. Используя различные методы обучения и средства массовой информации, учителя могут повысить вовлеченность всего класса, а не только учащихся, которые придерживаются определенного стиля обучения и самовыражения.

Используемая литература:

1. Кречетников К. Г. Педагогический дизайн и его значение для развития информационных образовательных технологий: матер. XVI Междунар. конф. «Применение новых технологий в образовании». Троицк, 2005. – С. 135–136.
2. Условия обучения (Conditions of Learning) (R. Gagne) [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.sites.google.com/site/teoriipsihologii/001-teorii-2/teorii/10-uslovia-obuceniaconditions-of-learning-r-gagne-3>.
3. Merrill M. David Developing Instructional Design: A Step-by-Step Guide to Success. – 1991. – 75 с.
4. Д.А.Леонтьев, Л.А.Александрова, А.А.Лебедева Развитие личности и психологическая поддержка учащихся с ОВЗ в условиях инклюзивного профессионального образования. Москва «Смысл», 2017 – 43с.

ENHANCING CREATIVE ABILITIES OF STUDENTS THROUGH MATHEMATICAL REBUS SOLVING IN ELEMENTARY SCHOOL MATHEMATICS LESSONS

*Rahmonova Sayyora Yusupovna mathematics teacher at the
"Methodology of Primary Education" department of UrSU, +998937447384*

Introduction. In today's rapidly evolving world, the demand for creative and innovative individuals is ever-increasing. Creative thinking is not only essential for artistic endeavors but also plays a crucial role in problem-solving across various disciplines, including mathematics. However, fostering creativity in the classroom, especially in the context of elementary school mathematics education, remains a challenge for educators. Traditional approaches often focus on rote memorization and procedural learning, leaving little room for nurturing students' creative abilities. This article proposes an innovative approach to address this challenge by integrating mathematical rebuses into elementary school mathematics lessons.

Theoretical Framework. Creativity in education encompasses the ability to generate novel ideas, approaches, and solutions to problems. According to the Torrance Model of Creative Thinking, creativity consists of four components: fluency, flexibility, originality, and elaboration. These components are vital for nurturing students' creative abilities and can be effectively developed through appropriate educational interventions. Moreover, research suggests that engaging students in activities that require divergent thinking, such as solving puzzles and riddles, can enhance their creativity.

1. Creative Problem-Solving Theories:

Creativity in problem-solving involves the ability to approach challenges in novel and imaginative ways. The Creative Problem-Solving (CPS) model emphasizes the importance of both divergent thinking (generating multiple solutions) and convergent thinking (evaluating and selecting the best

solution). Mathematical rebuses provide an excellent platform for fostering both divergent and convergent thinking skills. Students must generate various interpretations and solutions to decode the rebus (divergent thinking) and then evaluate the correctness and efficiency of their solutions (convergent thinking).

2. Constructivist Learning Theory:

According to constructivist learning theory, learners actively construct knowledge by engaging with new information and integrating it with their existing understanding. Mathematical rebuses align with this theory by encouraging students to explore mathematical concepts in a hands-on and interactive manner. As students decode and solve rebuses, they construct mental models of mathematical ideas, enhancing their conceptual understanding while fostering creativity.

3. Zone of Proximal Development (ZPD):

The concept of the Zone of Proximal Development, proposed by Vygotsky, suggests that learning occurs most effectively when students engage in activities that are just beyond their current level of understanding but within their potential to grasp with assistance. Mathematical rebuses offer an opportunity to scaffold learning experiences that challenge students to think critically and creatively while providing support and guidance as needed. Educators can adjust the complexity of rebuses to align with students' ZPD, ensuring an optimal balance between challenge and achievable success.

4. Multiple Intelligences Theory:

Howard Gardner's theory of Multiple Intelligences posits that intelligence is multifaceted and encompasses various domains,

including logical-mathematical intelligence, linguistic intelligence, spatial intelligence, and interpersonal intelligence, among others. Mathematical rebuses cater to different intelligences by incorporating visual, linguistic, and logical elements. Students with strengths in different intelligences can leverage their preferred modes of learning while engaging with rebuses, promoting inclusivity and individualized learning experiences.

Cognitive Processes Involved:

1. Visual-Spatial Reasoning:

Mathematical rebuses require students to interpret visual symbols and spatial arrangements, fostering visual-spatial reasoning skills. This cognitive process involves mentally manipulating geometric shapes, patterns, and spatial relationships, which are essential for understanding mathematical concepts such as geometry, symmetry, and transformations.

2. Critical Thinking and Logical Reasoning:

Decoding and solving mathematical rebuses necessitate critical thinking and logical reasoning skills. Students must analyze the relationships between visual symbols, identify patterns, and make logical deductions to arrive at solutions. Through this process, students develop deductive reasoning skills and learn to apply mathematical principles in unconventional contexts.

3. Metacognition and Reflection:

Engaging with mathematical rebuses encourages metacognitive awareness, as students reflect on their problem-solving strategies, monitor their progress, and adjust their approaches as needed. By articulating their thought processes and justifying their solutions, students develop metacognitive skills

that enhance their self-regulation and autonomy as learners.

Incorporating these theoretical insights into the design and implementation of mathematical rebuses in elementary school mathematics lessons can enrich students' learning experiences and foster the development of their creative abilities. By leveraging the synergies between creativity, cognitive processes, and educational theories, educators can create dynamic and engaging learning environments that inspire students to think critically, imaginatively, and innovatively.

Fluency refers to the ability to generate a large quantity of ideas or solutions. In the context of mathematics education, fluency enables students to explore multiple strategies for problem-solving and to consider various perspectives when approaching mathematical challenges.

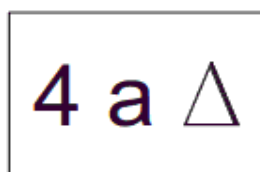
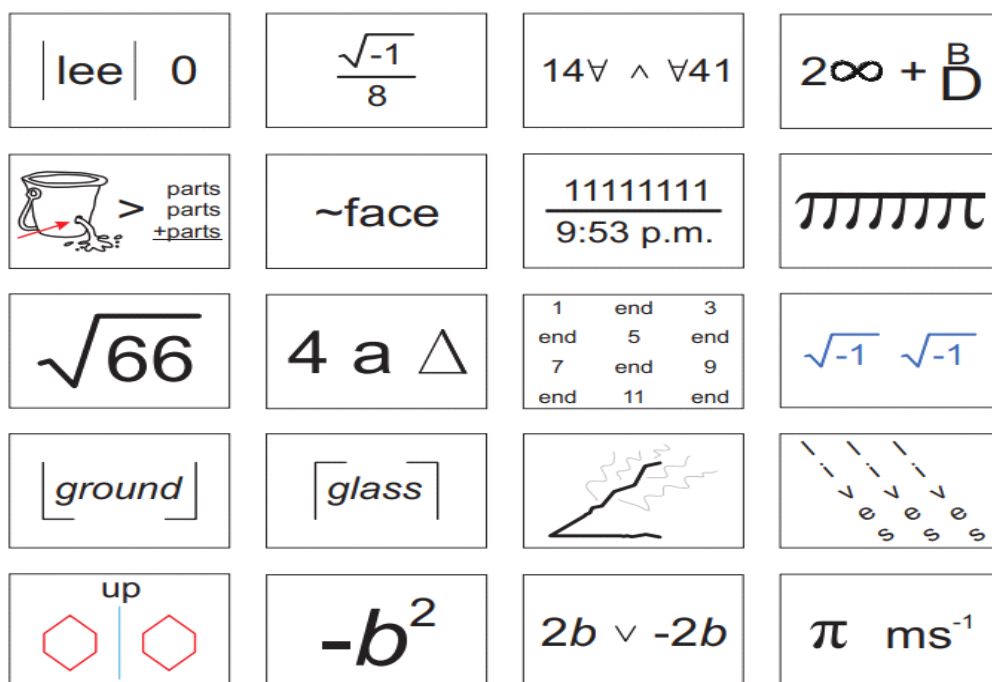
Flexibility involves the capacity to think about a problem or concept in different ways. In mathematics, flexibility allows students to adapt their problem-solving strategies to different contexts and to make connections between seemingly unrelated concepts.

Originality is the ability to produce ideas or solutions that are unique or uncommon. In mathematics, originality entails approaching problems with creativity and imagination, rather than relying solely on memorized algorithms or procedures.

Elaboration involves the ability to develop and expand upon initial ideas or solutions. In mathematics education, elaboration allows students to deepen their understanding of mathematical concepts by exploring connections, providing justifications, and extending their solutions.

Examples and solutions:

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

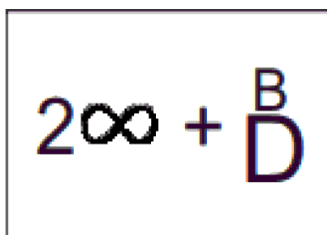
Solution:

For(4) + a + change(delta/change symbol)
= For a change

$\pi \text{ ms}^{-1}$

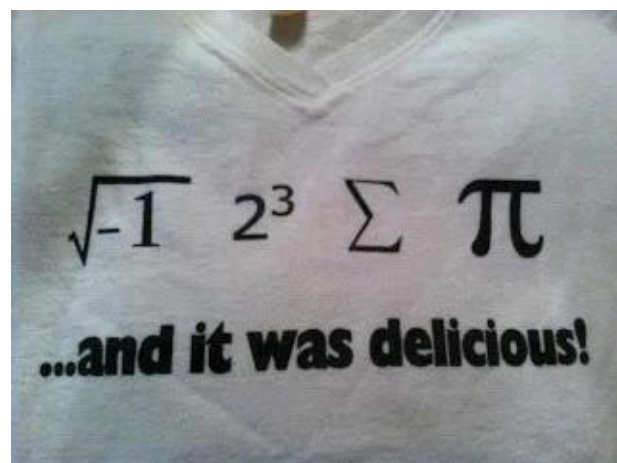
Solution:

Pi(pi-symbol) + Rate (of acceleration)
= Pirate

Solution:

To(number 2) + Infinity(Symbol) + Be-
yond(B on D)
= To Infinity and beyond

Solution:

I(1) + ate(2^3 is 8) + Some(Sum symbol) +
Pie(Symbol)

= I Ate Some Pie and It Was Delicious

The Benefits of Mathematical Rebuses:

A rebus is a puzzle or riddle that uses pictures, symbols, or letters to represent words or phrases. In the context of mathematics education, mathematical rebuses present mathematical concepts and problems in a visually engaging and challenging format. By decoding the symbols and making connections between them, students are required to think critically and creatively, thereby enhancing their problem-solving skills. Moreover, mathematical rebuses encourage students to approach problems from multiple

perspectives, fostering flexibility and originality in their thinking.

Practical Strategies for Implementation. Integrating mathematical rebuses into elementary school mathematics lessons can be achieved through various strategies. Teachers can design or curate a collection of rebuses that align with the curriculum objectives and the students' proficiency levels. During class sessions, teachers can present rebuses as warm-up activities or as part of problem-solving tasks. Additionally, collaborative problem-solving activities involving rebuses can promote peer learning and communication skills among students. Providing opportunities for students to create their own rebuses can further enhance their creativity and ownership of learning.

Empirical Evidence and Recommendations. Several studies have investigated the effectiveness of using mathematical rebuses to develop students' creative abilities. These studies have shown positive outcomes, including improved problem-solving skills,

increased motivation, and enhanced creativity among students. To maximize the benefits of this approach, educators should provide scaffolding and support to help students navigate the challenges posed by rebuses. Moreover, ongoing assessment and feedback are essential to monitor students' progress and identify areas for further development.

Conclusion. In conclusion, integrating mathematical rebuses into elementary school mathematics lessons offers a promising approach to foster students' creative abilities. By engaging in rebus-solving activities, students develop critical thinking skills, enhance their problem-solving abilities, and cultivate creativity. Educators play a vital role in designing meaningful learning experiences that leverage the power of rebuses to stimulate students' curiosity and imagination. By embracing this innovative approach, educators can empower students to become confident, resourceful, and creative thinkers, equipped to tackle the challenges of the 21st century.

References:

- Smarandache, Florentin (1996) "Mathematical Rebuses," Humanistic Mathematics Network Journal: Vol. 1: Iss. 14, Article 11. Available at: <http://scholarship.claremont.edu/hmnj/vol1/iss14/11>
- <https://gpuzzles.com/quiz/math-rebus-brain-teasers-puzzles-answers/>
- Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books.
- Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Torrance, E. P. (1962). Guiding Creative Talent. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

ONA TILIDA AMAL-MANSABGA OID SO'Z VA ATAMALARNI O'QITISH METODIKASI

***Ergashev Alimardon Toshboy o'g'li Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi.
Baxmal4455@gmail.com***

Atamalarni sharhlab o'tishda dars samaradorligini ta'minlaydigan asosiy vositalardan biri nutqning to'g'riligi va

sharhlash jarayonida ularni tarixiy materiallar bilan birga tushuntirish ekanligidir. Demak, nutq madaniyati umumiy ma'noda

so'zlarni o'z o'rnida ishlata olish, jummalarni grammatik jihatdan to'g'ri tuzish, to'g'ri talaffuz qilish, ortiqchalikdan qochish, so'z ma'nosini to'g'ri anglash, fikrni to'liq va ixcham shaklda ifoda etish, tinglovchini so'z sehdida to'lqinlantira olish, shu yo'l bilan tinglovchiga ta'sir o'tkaza olishdan iborat bo'lib, mazkur sifatlarning jami nutqning ta'sirchanligini, to'g'riligini, mantiqiylikini, soflikini ta'minlaydi. Har qanday fan o'qituvchisining nutqi mazmunan aniq, usluban ravon bo'lishi kerak.

"...Adabiy tilning tirik tirgagi adabiy me'yorlardir, chunki ularsiz adabiy til tushunchasi o'z mohiyatini yo'qotadi. Bu me'yorlar kishilar nutqiy axloqining boshqaruvchisi sifatida xizmat qiladi. Ayni me'yorlar bu tildan foydalanuvchilarning barchasi uchun majburiy bo'lganligidan so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi axborot almashuv jarayonida til birliklarining to'g'ri, bir xil anglanishini ta'minlaydi. Shunday ekan, adabiy til me'yorlari masalasi nutq madaniyati haqidagi ta'limotda alohida ahamiyatga egadir..." [1, 48]. Demak, o'qituvchida zaruriy ilmiy bilimlar bilan bir qatorda nutq madaniyati ham bo'lishi kerak ekan. Shuningdek, fan o'qituvchisi tilda ishlatiladigan bir qancha so'zlarning ma'nosini ham bilishi kerak. Bu hol ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun nihoyatda muhimdir.

Taniqli tilshunos olimlarimizdan biri, hozirgi zamon o'zbek tili sintaksisining yetuk bilimdoni Nizomiddin Mahmudov nutq madaniyati va nutqning bilimlarni yetkazib berishdagi ahamiyati haqida quyidagi fikrlarni berib o'tadi, "...U (o'qituvchi) qaysi fan o'qituvchisidan bo'lishidan qat'i nazar tilimizning leksik me'yorlarini bilishi, tilimizga chetdan o'zlashgan so'zlarni, ularning ma'nosini bilishi kerak. Masalan, iqtisod fanida tovar so'zi ko'p ishlatiladi. Aslida bu so'z sof turkiycha bo'lib, turkiylardan ruslarga o'tgan. Bu so'zning asl ko'rinishi tug'ar shaklidir, lekin bu so'z o'z

ma'nosidan ancha yiroqlashib ketgan. Hozir bu so'z sotish uchun mol degan ma'noni bildiradi..."[1, 51].

XIX asrda tilimizda ishlatilgan amal-mansabga oid so'zlarni tushuntirishda biz mavzuga xos bir qancha maxsus usullarni ishlab chiqishimiz kerak. Bunga sabab bu mavzu (mazkur bitiruv malakaviy ishi mavzusi) aynan shu shaklda maktab, kollej yoki litsey darsliklarida berilmagan. Bunday so'zlarni faqatgina "eskirgan so'zlar" mavzusida ancha cheklangan miqdorda ko'rishimiz mumkin (umumta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik). Biz amal-mansabga oid so'z va atamalarni ifodalashda quyidagi uslubni ishlab chiqdik:

1. Dastlab amal-mansabni bildiruvchi so'zning qanday mansabni bildirishi tushuntiriladi. Masalan, dodxoh lavozimi tariximizda fuqarolarning arz-shikoyatlarini ko'rib chiquvchi va ularga zarur yo'l-yo'riqlarni ko'rsatuvchi amaldor ekanligi tushuntiriladi;

2. Amal-mansabni bildiruvchi so'zning qaysi tildan olinganligi va etimologiyasi tushuntiriladi. Bunday deyishimizga sabab tariximizdagi aksar lavozim so'zlari arabcha, forsha yoki aralash holatda ifodlangan bo'lib, hozirgi kunda tushunilishi ancha qiyindir. Shu sababdan bunday atamalarning qaysi tildan olinganini izohlash kerak. Masalan, mirob so'zi asli amir va ob so'zlaridan tashkil topgan bo'lib, amir arabcha, ob so'zi esa fors-tojikchadir. Bu so'z o'zbekchaga "suv amiri" deb tarjima qilinishi mumkin. Bunday usuldan foydalanish atamaning oson tushunilishini ta'minlaydi. Ayniqsa, ularning etimologiyasini keltirish mavzuni tushunishda juda yaxshi natijalarga olib keladi olib keladi;

3. Amal-mansabga oid so'zlarning oson tushunilishi uchun ularni hozirgi kundagi amal va mansablarga qiyoslash kerak. Masalan, o'tmishimizda ishlatilgan qozi askar lavozimi hozirgi kundagi harbiy sudyalalar va harbiy prokurorlarga to'g'ri keladi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Yana ko'kaldosh lavozimi bugungi kundagi Milliy xavfsizlik xizmati va boshqa maxfiy xizmat xodimlariga to'g'ri keladi; Mana shu metoddan foydalanib amal-mansab so'zlarini (atamaları) juda yaxshi tushuntirish mumkin.

Biz yuqorida eslatib o'tganimizdek, maktab, kollej yoki akademik litseylarning ona tili (akademik litseylarda hozirgi o'zbek adabiy tili) darsliklarida aynan shu

holatdagi dars mavzusi yo'q. Ishni biz mustaqil ta'lim sifatida o'tishimiz mumkin. Buning uchun bizga bir soatlik dars ishlanmasi kerak bo'ladi. Biz bu mavzu uchun quyidagicha dars ishlanmasi ishlab chiqdik [2, 3].

Bir soatlik dars ishlanmasi

NAZARIY DARS REJASI № 1

Sinflar	6-g	...						
Dars o'tiladigan sana	...	...						

O'quv fanining nomi: Ona tili

Mavzu nomi: Tilimizdagi amal-mansabni bildiruvchi so'zlar va atamalarning qo'llanilishi

Darsning maqsadlari:

- a) ta'limiy: tilimiz tarixida qo'llanilgan amal va mansabni bildiruvchi so'zlar haqida nazariy ma'lumotga ega bo'lish;
- b) tarbiyaviy: o'quvchilarda vatanni sevis, xalqni, jamiyatni to'g'ri anglashga o'rgatish;
- c) rivojlantiruvchi: mantiqiy fikrlash, ijodkorlik, og'zaki va yozma nutq kabi qobiliyatlarni o'quvchilarda shakllanishiga erishish;

Darsdan kutilayotgan natijalar - mavzuni o'zlashtirgandan so'ng o'quvchilar quyidagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'ladilar:

1. tarixiy so'zlar (amal-mansabga oid so'zlar) haqida bilimga ega bo'ladilar.
2. tarixiy davr va muhit haqida bilimga ega bo'ladilar.

Baholash metodlari: mashqlar, tezkor savollar, test va rasm asosida gap tuzish

Axborot manbalari va texnik vositalar:

N. Mahmudov, A. Nurmonov, A. Sobirov, V. Qodirov, Z. Jo'raboyeva Ona tili /umumta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik – Toshkent. Ma'naviyat, 2011. 328-bet; mavzu yuzasida o'qituvchi tomonidan ishlangan tizimli chizmalar; tarixiy

lavozimdagi shaxslarning rasmlari;

Dars turi: mustaqil ta'lim

Darsga ajratilgan vaqt miqdori: 45 minut

Mashg'ulot bosqichlari:

Tashkiliy qism. Tashkiliy qismda salomlashish, sinfning tozaligi, joriy yo'qlama,

o'quvchilar formasi, yangi mavzuni jurnalga qayd etish kabi ishlar amalga oshiriladi.

Kirish qismi (motivatsiya). Kirish qismida o'tgan darsda berilgan uy vazifasi beriladi. O'tgan darsda "Eskirgan so'zlar" mavzusi berilgan. O'tilgan mavzuni so'rashda o'quvchilarga o'zlari o'tilgan mavzu ma'lumot beradilar. Shu bilan birga 244-mashq tekshiriladi.

Yangi mavzu bayoni. Yangi mavzu sinfdagi navbatchi tomonidan sinf doskasiga yoziladi. Yangi mavzuni tushuntirishda yangi mavzuning o'tilgan mavzu bilan bog'liqligini birinchi navbatda aytib o'tish kerak. Ya'ni yangi mavzu bilan bog'liqligi amal-mansabga oid so'zlarning ham eskirgan so'zlar ekanligini ta'kidlash kerak, amal-mansab so'zlari ham (o'tmishimizdagisi) bugungi kunda qo'llanilmayotganligini ta'kidlash kerak. Yangi mavzuni yanada keng tushuntirish uchun bir qancha o'yin topshiriqlardan foydalanish mumkin. Bu o'yin topshiriqlar mavzuni mustahkamlash bobida ko'rib o'tiladi.

Mavzuni mustahkamlash. Mavzuni mustahkamlash olingan bilimlarning esda qolishi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

uchun juda muhimdir. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun bir qancha o'yin-topshiriqlardan foydalanish mumkin.

1-topshiriq. Bu topshiriqda o'quvchilar uch guruhga bo'linadi. Bu bo'linish uch yo'nalishdagi partalar qatoriga qarab olinadi. O'quvchilar bo'linib bo'lingach, asosiy shart e'lon qilinmasdan oldin mansab so'zlari qanaqadagi ekvivalentini (muqobilini) yozish top-bo'lishi eslatiladi. Masalan, bugungi kundashirig'i beriladi. hokim, vazir, sudya, deputat kabi. Keyin uchala qatorga ham vazifalar bo'lib beriladi va ularga mavzuni bajarish uchun ma'lum vaqt beriladi.

Bu vaqt davomida eng to'g'ri va mansab so'zlarini eng ko'p yozgan guruh g'olib deb topiladi.

1-qator. Diniy ishlar bilan bog'liq mansab nomlarini.

2-qator. Davlat boshqaruvi sohasidagi mansab so'zlarini.

3-qator. Tarixdagi mansablarning bugungi kundagi ekvivalentini (muqobilini) yozish top-bo'lishi eslatiladi. Masalan, bugungi kundashirig'i beriladi.

CHET TILLARNI O'QITISHDA MEZON BO'YICHA BAHOLASH VAZIFALARI

Xodjiyeva Zumrad Maxmudjonovna Samarqand davlat chet tillar instituti

zumi44444@gmail.com

O'zbekistondagi ta'limning hozirgi standarti ta'lim jarayoniga yangi yondashuvlarning rivojlanishiga turtki berdi. Xususan, kompetentsiyaga asoslangan yondashuv o'quv jarayoni natijasiga fanlararo, integratsiyalashgan talablarni birinchi o'ringa qo'yib, maqsadni belgilash turini o'zgartiradi.

O'zbekistonning oliy ta'limini modernizatsiya qilish nuqtai nazaridan mezonlarga asoslangan baholash muammolari dolzarb bo'lib, u ta'limni baholashdan (ya'ni, "o'quvchilarning mo'ljallangan ta'limga qay darajada natijaga erishganligini aniqlash uchun baholashdan usulidan foydalanish") ta'lim uchun baholashga ("o'qituvchilar o'z yo'riqnoma-larini bildirish uchun baholash dalillaridan foydalanganda") o'tmoqda. [1;3]. Ushbu maqolaning maqsadi mezonli baholash texnologiyasini universitetda chet tilini o'zlashtirishda motivatsiyani oshirish va uning chet tilini o'rganish jarayonida samaradorligini isbotlash usuli sifatida ko'rib chiqishdir. O'quv jarayonini bunday texnologik qo'llab-quvvatlash zarurati bir nechta sabablar bilan izohlanadi: uslubiy fanning o'zida

qarama-qarshiliklarning mavjudligi, bu esa ko'plab savollarning munozarali, muammoli olib kelganligi va o'qituvchilar chet tilini nafaqat muammosini bilishi, balki uni hal qila olishi kerak; xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy tizimining plyuralizmi, o'quv dasturlari, o'quv qo'llanmalarining xilma-xilligi, bunda nafaqat yo'l-yo'riq ko'rsatish kerak, balki ta'limning haqiqiy sharoitlariga mos ravishda ongli tanlov qila olish qobiliyatiga ega bo'lish kerak. Bu sabablar, shuningdek, o'qituvchining madaniyatlararo muloqotni o'zlashtirish bo'yicha o'quv faoliyatiga ongli, faol, ijodiy munosabatda bo'lish zarurati o'quvchilar va o'quvchilarning o'z-o'zini tarbiyalash, ularda mustaqil faoliyat madaniyatini shakllantirishning ahamiyatini belgilaydi.

Mezonga asoslangan baholash funktsiyalari

Zamonaviy dunyoda milliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy konseptual usullaridan biri bu kompetentsiyaga asoslangan yondashuvdir. Kasbiy ta'limning maqsadi va mazmuni kompetentsiyaga asoslangan yondashuv asosida belgilanadi. Kompetentsiyaga asoslangan ta'limda real

hayot muammolariga asoslangan haqiqiy o'quv vazifalari o'qitishning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, bir vaqtning o'zida kasbiy ko'nikmalar va o'zini o'zi boshqarish kabi umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishni rag'batlantiradi. Maqsad - talabalarni umrbod ta'limni rag'batlantirish bilan birga, odamlar keng miqyosda ta'lim olishlari kutilayotgan ish joyiga tayyorlashdir [2;14]. Kompetensiyalar kontekstga bog'liq bo'lib, kasbiy ta'limning maqsadi o'quvchilarni ish joyiga tayyorlash bo'lganligi sababli, o'quvchilar har doim kasb kontekstida kompetensiyalarni rivojlantirishlari kerak [3;523]. O'qituvchilar o'z o'quvchilarining malakasini oshirishni baholashni xohlaganda, talabalarining haqiqiy hayotiy kontekstda o'tkazilgan baholashlari ularning xulosalarini qo'llab-quvvatlashi mumkin. Shu sababli, kommunikativ til ko'nikmalarini baholash uchun pedagoglar ingliz tilida qanday mazmunli muloqot qilishni, shuningdek, kommunikativ kompetensiya konstruksiyasini qanday baholashni bilishlari kerak [4;342]. Baholash mezonlari va standartlari talabalar uchun o'quv dasturida nima muhimligini bilish uchun asosiy maslahatdir.

Mezonlarga asoslangan baholashning maqsadi o'rganishni rag'batlantirish va baholashdir. Kurs boshida talabalarga aniq belgilangan maqsad va standartlar taqdim etiladi va talabaning qancha kurs materialini o'rganganligini aniqlash uchun testlar beriladi va/yoki topshiriqlar tayinlanadi va belgilangan standartlarga muvofiq bajarilganligi tekshiriladi. Talabalar o'zlarining yakuniy baholari oddiy taqsimot egri chizig'iga asoslanmasligini va agar ular kurs boshida belgilangan standartlarga javob bersalar, eng yuqori ball olishlari mumkinligini, har bir talaba o'z o'z taqdirini nazorat qila oladi. Hyuz [5;21] yozganidek, "Mezonlarga asoslangan baholash ikkita ijobiy xususiyatga ega: ular o'rganuvchilar nima qila olishi nuqtai nazaridan mazmunli

standartlarni belgilaydilar, ular turli nomzodlar guruhlar bilan o'zgarmaydi va ular talabalarni ushbu standartlarga erishishga undaydi". Qolaversa, o'quvchilar tengdoshlari bilan emas, balki o'zlari bilan raqobatlashadilar [6;140]. Qabul qilingan talabalar kurs materialini o'zlashtira olishlari va / yoki topshiriqlarni bajarishlari mumkin bo'lgan kursda baholar oddiy taqsimot egri chizig'iga emas, balki mazmunni o'zlashtirishga va topshiriqlarning qoniqarli bajarilishiga asoslanadi, talabalar faqat yomon baholar uchun o'zlarini ayblashlari mumkin.

Mezonli baholash o'quv rejalari mazmuniga, nazorat tadbirlari shakllariga, o'quvchilarning individual psixologik-pedagogik xususiyatlariga muvofiq amalga oshiriladi; o'quvchilarning o'quv yutuqlarini oraliq va yakuniy nazoratdan yaxlit foydalanishdan iborat shakllantiruvchi va aniqlovchi baholashning birligi asosida; talabalarining o'quv yutuqlarini nazorat qilish jarayonining samarali xarakteristikasi bo'lib xizmat qiladigan xabardorlik; ushbu texnologiyadan foydalanish samaradorligini pedagogik diagnostika qilishda amalga oshiriladigan diagnostik asos bo'lib ham tadbir etadi. Formativ baholash o'quvchilarning yutuqlarini muvaffaqiyat mezonlari va o'quvchilar erishishi kerak bo'lgan o'quv maqsadlari bilan taqqoslaydi. Baholash tizimining yana bir muhim jihati shundan iboratki, dars davomida baholash o'quv maqsadlari bilan chambarchas bog'liqligi hisoblanadi[8;62].

Mezonli baholash talabalarni tizimli fikrlashga, bilimlarni izlashga kirishish orqali ta'lim oluvchilarning o'quv va kognitiv faoliyatini, ularning ijodiy va tadqiqot sohasini, ta'lim mustaqilligini va ilmiy ma'lumotlar oqimiga yo'naltirilganligini shakllantirish va rivojlantirish uchun shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratish maqsadini belgilaydi[7;20].

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

	Vazifalari	Mazmuni
1	Tartibga soluvchi	-Kurs va tegishli ta'lim muassasini tamomlash bo'yicha davlat standarti bilan tasdiqlangan yutuqlarni belgilash; -individual o'quvchilarning muvaffaqiyati, ularning tayyorgarlik darajasi va ish funktsiyalarining sifatini ma'muriy kuzatish ko'rib chiqiladi va miqdoriy va sifat jihatidan ishlash darajalarini tekshirish imkonini beradi.
2	Diagnostik	-o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarining haqiqiy darajasini aniqlash; -o'quv dasturini o'zlashtirish darajasini baholash va malakani shakllantirish darajasi
3	Trening	-ta'lim sur'atining motivatsiyasi va individuallashtirish oshirish
4	Tashkil-lashtirish	-ta'limning maqbul shakllari, usullari va vositalarini tanlash orqali o'quv jarayonini tashkil etishni takomillashtirish
5	Tarbiyalash	qiymat yo'nalishlari strukturasini ishlab chiqish
6	yo'naltirish	natijalarni yaxshilash yo'llarini aniqlash.
7	Axborot	O'qituvchiga talabalarning ish sifati haqida ma'lumot olish uchun asos, - ota-onalarga va jamoatchilikka talabalarning yutuqlari haqida asos, - natijalarni yaxshilash yo'llarini belgilashga yo'naltirilgan ta'lim natijalariga erishish darajasi haqida.

Xulosa

Mezonlarni baholash tizimi o'qituvchiga bilimlarni sub'ektiv va ekspert baholashdan foydalanishdan umumiy qabul qilingan baholash yondashuvidan voz kechishga imkon beradi. Shunday qilib, talaba faoliyatining ma'lum bir jihatini baholashni ma'lum ballar uchun farqlash, o'qituvchi talaba ishining zarur tomoniga motivatsion ta'sir ko'rsatadi. Baholash talabani darslarga qiziqtirishi, o'z natijalarini yaxshilashga intilishi kerak. Shu nuqtai nazardan, o'qituvchi muvaffaqiyatni

baholashda o'quvchilarning rivojlanish sur'atlariga ko'proq e'tibor qaratishi, uning o'zini o'zi takomillashtirishga intilishini rag'batlantirishi va o'rganilayotgan fan sohasidagi bilimni chuqurlashtirishi kerak. O'qituvchi har bir talabaning o'z o'quv fanining asoslaridan teng foydalanish imkoniyatini ta'minlashi, turli darajadagi qobiliyatli o'quvchilarni rivojlantirish uchun keng va moslashuvchan ta'lim usullari va vositalariga tayanishi kerak.

References

1. Black, P., & Wiliam, D. (2018). Classroom assessment and pedagogy. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 25(1), 1–25.
2. Van Merriënboer et al. (2002, 2009). Towards an integrated approach for research on lifelong learning. *Educational Technology*. 49(3):3–14.
3. Biemans H, Nieuwenhuis L, Poell R, Mulder M, Wesselink R (2004). Competence-based VET in the Netherlands: Background and pitfalls. *Journal of Vocational Education and Training*. (pp523–538). doi: 10.1080/13636820400200268.

4. Morrow, C. K. (2018). Communicative language testing. In J. I. Lontas (Ed.), The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching (pp. 342–350). United States, NJ: Wiley.
5. Hughes (2003). Testing for Language teachers, (p.21) Cambridge.
6. McNamara, 2000 Language Testing (p.140) OUP Oxford
7. Vorovshchikov S. G. (2007) Model of the content of educational and cognitive competence // Competences in education (p. 62-71)
8. Kurmanbayeva G, (2016) Vnedreniye Sistemy Kriterialnogo Otsenivaniya v Ramkakh Obnovleniya Soderzhaniya Obrazovaniya. *Pedogical Dialogue*2 (16), 20-24. Astana: Printing House of PE "Center of Excellence", AEO Nazarbayev Intellectual Schools.

O'QITUVCHILARDA IJTIMOY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.

Koziyeva Fazilat Sadullayevna Urganch davlat pedagogika instituti magistranti
E-mail: fazilatkoziyeva@gmail.com

Hozirgi kunda ta'limni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish, o'qituvchi hamda o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish va muntazam tarzda rivojlantirishi va o'sib borishini ta'minlash pedagogikaning dolzarb masalalaridan biridir.

Kompetensiya – o'quvchilarning ma'lum yo'nalishda samarali faoliyat ko'rsatishlari uchun ta'lim tayyorgarligiga oldindan qo'yilgan ijtimoiy talab. Kompetentlilik ko'p qirrali bo'lib, uning bir necha talqinlari mavjud. Kompetentlilik o'quvchi tomonidan tegishli kompetensiyalarga ega bo'lishni anglatadi. Shuningdek o'quvchilarning qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Kompetentlilik o'quvchida shakllangan shaxsiy sifatlar va berilgan sohada faoliyati bo'yicha o'zlashtirgan kichik darajadagi bilim, ko'nikma, malakalari va amaliy tajribalarini o'z ichiga oladi. Xususi kompetensiyalar bilan tayanch kompetensiyalar o'zaro farqlanadi. Tayanch kompetensiyalar o'quvchining istiqboldagi hayotiy-ijtimoiy faoliyati modeli hisoblanadi.

O'quvchilar ma'lum bir bilim, ko'nikma, malaka va tajribaga ega bo'lgach, o'zlari egalagan kompetensiyalarni faoliyatlari orqali ko'rsata oladilar. Tayanch kompetensiyalar ko'proq o'quvchining kelajakdagi ijtimoiy faoliyatida kerek bo'ladi.

O'quvchilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar kreativ, ya'ni ijodiy yaratuvchilik xarakteriga ega bo'lib, ularni muntazam faollikka undaydi. Bunday kompetensiyalar sirasiga kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o'zini o'zi rivojlantirish, ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kabilarni kiritish mumkin. O'quvchilarda bunday kompetensiyalardan foydalanib o'zlari mustaqil tajribalarini hosil qilishda yordam berish kerak. Buning uchun o'quv dasturlari, darsliklar, o'quv qo'llanmalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida tuzilib, o'qituvchilar tomonidan tashkil etilgan to'garaklar tarkibiga kompetensiyalarni hosil qilishga xizmat qiladigan o'quv materiallari, ta'limiy topshiriqlarni kiritish, raqamli didaktik vositalarni ishlab chiqishga xuddi shu nuqtai nazardan yondashish alohida dolzarblik kasb etmoqda.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda umumiy va xususiy yondashuvlarni aniq hisobga olish va mavjud metodologik yondashuvlarga tayangan holda mazkur hodisaning nazariy-didaktik asoslarini ishlab chiqish pedagogika fani oldida turgan muhim vazifalardan hisoblanadi.

So'nggi yillarda kompetentli yondashuv tushunchasi pedagogikada keng qo'llanilmoqda. Ta'lim amaliyotida tez-tez qo'llanilayotgan ushbu atama ta'lim mazmunida ustuvor o'rin egallamoqda. Kompetentli yondashuv tayanch tushuncha sifatida zamonaviy pedagogikaning ilmiy tushunchalari tarkibiga singish bosqichlarini o'tamoqda. Mazkur tushunchaning o'ziga xos jihati uning pedagogika fanida eskirib qolgan tushunchalar bilan o'zaro qiyoslashni taqozo qilishidadir.

Kompetentli yondashuvning insonparvarlikka xos jihatlarini tasdiqlagan holda shuni aytish mumkinki, zamonaviy pedagogik paradigma doirasida shaxsga yo'naltirilgan pedagogik jarayonda o'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishni tadqiq etishga yo'naltirilgan tadqiqotlar pedagogika fani va ta'lim amaliyoti uchun alohida ahamiyatga ega. "Kompetensiya" va "kompetentlilik" tushunchalarini o'zaro qiyoslab, ularni Yangi O'zbekiston ta'lim tizimiga xos bo'lgan "ta'lim jarayoniga qo'yilgan talablar", "ta'lim natijalarini baholash mezonlari va ta'lim darajalari" tushunchalari bilan tenglashtirish mumkinligini izohlashga harakat qilamiz. O'quvchilarning o'zlari shaxsan erishgan aniq ko'rsatkichlari esa ularning kompetentlilik darajasini aks ettiradi.[4] Shuni ta'kidlash kerakki, o'zida bitiruvchi sinf o'quvchilarining bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablarni birlashtirgan umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari kompetensiyalarni ifodalaydi.

O'qituvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda kompetentli

yondashuvning insonparvarlikka xos jihatlarini tasdiqlagan holda shuni aytish mumkinki, zamonaviy pedagogik andoza doirasida shaxsga yo'naltirilgan pedagogik jarayonda o'quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishni tadqiq etishga yo'naltirilgan tadqiqotlar pedagogika fani va ta'lim amaliyoti uchun alohida o'ringa ega.

Kompetentlilik ta'limning asosiy maqsadi sifatida namoyon bo'ladi. U faoliyatning turli turlarini amalga oshirishga tayyorlikni ifodalaydi. Kompetensiya bilim, ko'nikma, malakalardan farq qilsada, ular bilan yonma-yon keladi. Kompetensiya bilimlardan ular faoliyat turi haqida axborot berish bilan emas, balki faoliyat turida mavjudligi bilan farqlanadi. Kompetensiya ko'nikmalardan turli vaziyatlarda turli-tuman topshiriqlarni yechish imkoniyatiga egaligi bilan ajralib turadi. Malakalardan esa kompetensiya anglanganligi, bilan farqlanib, u o'quvchilarga nafaqat odatiy, balki nosta-dart vaziyatlarda ham aniq harakatlanish imkonini beradi. Bu shundan dalolat beradiki, bilim, ko'nikma, malakalarning mavqei ta'limning asosiy maqsadi bo'lib, ko'zlangan natijaga ega bo'lishga yordam beradi. Kompetentli yondashuv doirasida bilim, ko'nikma va malakalarning aniq darajasi bilan ta'lim natijalari hamda uning ahamiyatli jihatlarini uyg'unlashib, kompetensiyalar - layoqatlar majmui hosil bo'ladi. Bu esa o'quvchilarga jamiyat hayotiga o'z o'rniga ega bo'lish imkonini beradi. O'qituvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuv markaziga o'quvchi shaxsining o'zi qo'yiladi, rivojlanish vaziyatlarida uning o'rni yaqqol ko'rinib turadi.

So'nggi yillarda chop etilayotgan ilmiy manbalarda bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni bir yo'la loyihalashtirish g'oyasi ilgari surilmoqda. Shu asosdan kelib chiqqan holda bir qator yondashuvlarni ilgari surish mumkin. O'qituvchilarda ijtimoiy

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

kompetensiyalarni shakllantirish bugungi kunga qadar "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchasini tavsiflovchi yagona yondashuv mavjud emas. Kompetensiyalarni tushunish va tavsiflashda

kompetensiyaning ta'lim oluvchi shaxsga taalluqliligi, bilim, ko'nikma, malakalarning mahsuli bo'lsa-da, uning tarkibiga kirmasligi haqidagi qarash ilgari surilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. P.I.Ivonov, M.E.Zufarova "Umumiy psixologiya" O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent-2008.
2. Розов Н.С. Философия гуманитарного образования: Ценностные основания и концепция базового гуманитарного образования в высшей школе. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1993.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
4. Davletov E.Yu. The role of basic and science competences in supporting pupils' maturity. Actual problems of modern science, education and training in the region 2018-III.
5. Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi. Tuzuvchilar: R.G.Safarova va bosh.;- Toshkent-2015. UzMu habarlari - 183 - Falsafa fanlari.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURI ORQALI O'QISH TEXNOLOGIYASI

Bo'ltakov Sanjar Xazratqul o'g'li - Jizzax davlat pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarida masofaviy ta'lim kafedrası" o'qituvchisi, Tel.: +99893-303-95-70

Xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorij davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish yo'lida xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. Respublikamizda qo'yilayotgan amaliy qadamlarga xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to'g'risida hukumat qarorining qabul qilinishi Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IEA International

Association for the Evaluation of Educational Achievement) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishini misol sifatida keltirish mumkin. IEA (Talim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi) tashkiloti tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlarning aksariyati o'quvchilarning akademik faoliyatini bir yoki bir nechta fanlardan yoki fanlararo uyg'unlik asosida baholashni o'z ichiga oladi, bu esa dunyo bo'yicha umumiy va har bir mamlakat kesimida ta'lim jarayonlarini chuqur tahlil qilishga yordam beradi. O'quvchilarning erishgan yutuqlarini o'rganishda barcha o'quvchilardan emas, balki ushbu qatlamning vakillari sifatida tanlab olingan o'quvchilardan obyektiv testlarni o'tkazish orqali baholanadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Shuningdek, maktab direktorlari, o'qituvchilar, o'quvchilar, hattoki ota-onalardan so'rovnomalar o'tkazilib, maktabdagi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, jumladan, maktab resurslari, o'quvchilarning ta'lim olishga oid qarashlari, o'qitish usullari hamda uy sharoitida o'quvchilarning bilim olishi qanchalik darajada qo'llab-quvvatlanayotganligiga doir qimmatli ma'lumotlar to'planadi. Ushbu tadqiqotlar yuqori texnik va ilmiy talablar asosida o'tkaziladi. Shuningdek, o'rganilayotgan holatlarning xususiyatidan kelib chiqib, amaliy tadqiqotlar bilan birga kuzatuv kabi samarali usullardan ham foydalaniladi.

Ushbu dasturning ko'p yillar davomida muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotganiga 2021-yilda 20 yil to'ladi. Progress in International Reading and Literacy Study (PIRLS) – boshlang'ich 4-sinf O'quvchilarining matnini O'qish va tushunish darajasini baholash uchun; Boshqacha qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir. Shuningdek, PIRLS, yosh o'quvchilar tomonidan maktabda va maktabdan tashqarida ta'lim olishning katta qismini tashkil etuvchi, ya'ni badiiy tajriba orttirish, ma'lumot olish va undan foydalanish ko'nikmalarini baholash kabi ikkita keng qamrovli maqsadlarni ifodalaydi. Yana shuni aytish mumkinki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o'zining baholash mezonlarini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda takomillashtirib boradi. Bunga misol sifatida, 2021-yilda o'tkaziladigan tadqiqotda o'quvchilarga birinchi marta raqamli formatdagi topshiriqlarni taqdim etishni rejalashtirganini

aytish o'rinlidir. Raqamli formatga o'tish bilan birga, internet muhitida boshqariladigan ePIRLS onlayn 142 o'qishni kompyuterda baholash kabi o'zgarishlar ham ko'zda tutilgan. O'zbekiston Respublikasi VM ning 2018-yil 8-dekabrda "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish choratadbirlari to'g'risida" gi 997-sonli qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi qoshida "Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazi" tashkil etildi. [2]. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. [1.48]. PIRLSda rossiyalik boshlang'ich sinf o'quvchilarining yuksak yutuqlarga erishishlariga ta'sir ko'rsatuvchi omillar. Jamiyatda, o'qituvchilar, ota-onalar va o'quvchilar orasida o'qish savodxonligi bilan shug'ullanishning qadr-qimmatini tan olinishi, maktabda va oilalarda o'qishga bo'lgan yuqori motivatsiya, maktabgacha tayyorgarlikning yaxshi darajasi, ota-onalarning o'qishni o'rganishga tayyorgarlik ko'rishdagi ishtiroki, umumiy boshlang'ich ta'limning Federal davlat asosiy standartlarida (ФГОС НОО) belgilab qo'yilgan ta'lim jarayonidagi prinsipial o'zgarishlar: "badiiy o'qish" va metapredmet natijalari bo'yicha umumiy ta'limni tashkil

etish va natijalarga erishish, boshlang'ich ta'limning sifatli dasturlari, darsliklar, o'qishni o'rgatishning chuqur o'ylangan metodikasi, o'qishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan o'quvchilar bilan muvaffaqiyatli ishlash kabi omillar PIRLSda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yuksak yutuqlarga erishishlariga ta'sir ko'rsatuvchi omillar sifatida o'rganilgan [3.136].

PIRLSda rossiyalik boshlang'ich sinf o'quvchilarining yuksak yutuqlarga erishishdagi o'sish nuqtalari. Har bir sinfda ta'limni differensiyalashga kuchli e'tibor berilishi zarur, bu borada aksariyat birinchi sinf o'quvchilarining muvaffaqiyatli boshlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lmagan maktablarga alohida e'tibor berilishi lozim. Yana ikkitamuammolarni yodda tutish kerak: 1) Eng kuchli o'quvchilarga kelgusidagi rivojlanishigako'maklashish. 2) O'g'il bolalarga yordam berish, chunki ularning natijalari qizlarning-natijalaridan ko'ra yomonroq degan fikrlarni ko'rib chiqib aynan mana shu vazifalarni-boshlang'ich sinf o'quvchilarining PIRLSda

yuksak yutuqlarga erishishdagi o'sish nuqtalarideb belgilangan . [4.265]

Boshlang'ich ta'lim tizimi oldidagi ustuvor vazifalar sifatida esa ta'limjarayonida turli xil matnlardan foydalanishni ta'minlash zarur: yaxlit, yaxlit bo'lmagan, murakkab (ko'plik), turli xil matnlarni o'qish uchun turli strategiyalarni ishlab chiqish, tushunib o'qishni shakllantirish va baholashning turli shakllaridan foydalanish (qog'oz vakompyuter shakllari) kabi vazifalar qO'yilgan. Rossiyada boshlang'ich sinf o'quvchilarning o'qish savodxonligi bo'yicha olib borilayotgan ishlarda PIRLS darslari. O'qish tezligini nazorat qilishdan ko'ra tushunib o'qishga urg'u berish kuzatildi. O'qish savodxonligi funksional savodxonlikning integrativ komponenti sifatida anglatmoqda. Rossiyada bu davlat hujjatlari darajasida qayd etilgan (FDAS UBT 2009-y.) Matematik, lingvistik, tarixiy, tabiiyilmiy va ma'lumotnomalarni o'qishni o'rgatishda o'ziga xoslik ishlab chiqarilmoqda. O'qish savodxonligini baholashning turli modellari metapredmet natijasi sifatida yaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. SH.M.Mirziyoyev "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi-bosqichga ko'taramiz" – Toshkent, "O'zbekiston", 2017-yil, 592 bet 10-bet.
2. R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov "Umumiy pedagogika" – Toshkent, "Fan va texnologiya" nashriyoti 2018-yil, 530 bet.
3. Safarov, B.N. (2022). Pirls-xalqaro o'qish savodxonligini o'rganish bo'yicha taraqqiyot. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish , (5), 134-138
4. Turakulov X. A., Buktakov S. Civilizational Pedagogical Systems-Intellectualization Of Educational Content As A Didactic Basis //International Scientific and Current Research Conferences. – 2020. – C. 145-147.
5. Bo'ltakov S. X. SIVILIZATSION PEDAGOGIK TIZIMLARNI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – C. 262-265.
6. Bo'ltakov S. X. Practical aspects of using civilized pedagogical systems in the training of future primary school teachers //Journal of Innovation, Creativity and Art. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 71-73.

BOLALAR VA O'SMIRLAR GIGIENASINING VAZIFALARI

ChDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti Beknazarova Gulnora Jo'rabek qizi

1- bosqich talabasi

Ta'lim gigienasi masalalari xalq tibbiyotida ham o'rganilgan va maktablar paydo bo'lganidan so'ng nafaqat oilada, balki o'quv yurtlarida ham amaliy qo'llanilishi yo'ga qo'yildi, ya'ni. XVIII asrning o'rtalariga qadar yurtimizning o'quv yurtlari tibbiy kuzatuvsiz bo'lgan bo'lsa-da, ularda bolalar salomatligini muhofaza qilishga qaratilgan ba'zi tadbirlar o'tkazilar edi.

Profilaktik tibbiyotning aniq g'oyasi, bolalar gigienasi masalasida, pediatrianing tibbiy rivojlanishiga olib keldi, yani pediater nafaqat kasal bolalarni davolaydi, balki bolani parvarish qilish va tarbiyalash bo'yicha maslahatlar beradi.

Pediatrriyada profilaktika yo'nalishining yorqin vakili N. A. Tolskiy ilmiy faoliyatida maktab yoshidagi bolalar gigiyenasini o'rganishga katta e'tibor qaratgan. 1869 yilda rus tabiatshunoslarining II qurultoyida N. A. Tolskiy "Jamoat hayotidagi gigienaning ahamiyati" mavzusida ma'ruza qilgan, u o'z ma'ruzasida jamoat gigienasining aholini sog'lomlashtirish uchun katta ahamiyatini ko'rsatdi.[1]

N. A. Tolskiy ma'ruzasida shifokorlar, shuningdek, o'quvchilarning gigienik sharoitlariga unchalik ahamiyat bermaydigan o'qituvchilar va o'quv muassasalari rahbarlarini keskin tanqid qildi. N. A. Tolskiy, asosan yosh bolalar gigienasini o'rgangan 18-asr entsiklopedist olimlaridan farqli o'laroq, asosiy e'tiborni maktab o'quvchilarining gigienasiga qaratdi.[1]

Gigiena-atrof-muhit omillarining

ta'sirini o'rganadigan fan bo'lib, u inson salomatligini mustahkamlashga qaratilgan hamda ilmiy standartlar va tavsiyalarga asoslangan fan. Biroq, salomatlikni saqlash va mustahkamlash keng ma'noga ega bo'lishiga qaramay, bolalar va o'smirlar uchun etarli emas. Ular uchun eng muhim-qulay rivojlanishdir. Shuning uchun bolalar va o'smirlar gigienasida har qanday atrof-muhit omili bolaning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi.[3]

Bolalar va o'smirlar gigienasi - bolalarning yashash muhiti sharoitlarini va faoliyatini, profilaktik tibbiyotni o'rganadi, o'sib kelayotgan yosh organizmning salomatligi va funktsional holatini yaxshilashga qaratilgan, salomatlikni saqlash va mustahkamlash, funktsiyalarning maqbul darajasini qo'llab-quvvatlash hamda bolalar va o'smirlar tanasining rivojlanishiga qaratilgan ilmiy asoslangan amaliy chora-tadbirlarni ishlab chiqishni o'z ichiga oladi.

Bolalar va o'spirinlarning gigienasi, umuman gigiena kabi, oxir-oqibat tashqi muhitni normallashtirishga bog'liq, ya'ni normalarni belgilash va ularni keyinchalik amalga oshirishni qamrab oladi. Turli yosh bosqichlarida atrof-muhit omillarining ta'siri turli xil, "Bolalar va o'spirinlarning gigienasi" ning vazifasi-bolaning yoshni hisobga olgan holda differentsial gigienik me'yorlarga amal qilish, har bir yoshning gigiena standartini bajarishdan iboratdir. [2]

Bolalar va o'smirlar gigienasida me'yoriy- inson tanasiga ta'sir qiluvchi

omillarning ilmiy asoslangan parametrlarni belgilaydi. Shu bilan birga, bolalar va o'spirinlarning sog'lig'ini saqlashni ta'minlaydigan, ularning o'z vaqtida va uyg'un rivojlanishi nazorat qilishni intensivlik gigienik normasi hisoblanadi

Gigienik me'yorlarni belgilash va o'rganilayotgan omillar ta'sirining maqbul-ligini baholash uchun asos funktsional holatdir, bolalar tanasiga ta'sir qiluvchi omillarning har xil intensivligidir. Bolalar va o'spirinlarning gigienasi quyidagi me'yorlash printsiplari bilan tavsiflanadi:

- normalarning o'ziga xosligi. Bolalar va o'spirinlarni sezuvchanlik xususiyatlari tufayli rivojlanayotgan organizm ko'pgina atrof-muhit omillariga ta'siri kattalar bilan taqqoslaganda bolalar uchun boshqa normalarni belgilash;

-normalarning nomuvofiqligi (o'zgarishi). Yoshga bog'liq turli omillar ta'siriga sezgirlik rivojlanish jarayonida tananing har biri bir qator davrlar yoki bosqichlardan o'tadi uning cheklangan darajasi unga xosdir. [4]

Shuning uchun o'sish va rivojlanish davrida gigiena standartlari doimiy emas, ular faqat ma'lum bir yoshda o'z ahamiyatini

saqlab qolishadi intervalda va oxirida u yangilari bilan almashtiriladi;

-normalarning yo'nalishini rivojlantirish, o'rgatish. Gigienik me'yorlash nafaqat organizmning atrof-muhit bilan optimal o'zaro ta'sirini ta'minlaydigan sharoitlarni yaratishi kerak, balki, hozirgi vaqtda uning maqbul holati, shuningdek, eng yaxshi rivojlanishga yordam beradi.

Har bir yosh bosqichida tana etuk bo'ladi, faqat ushbu ta'sirlarning ma'lum parametrlariga tayyorlangan va aynan shu parametrlar ma'lum bir yosh uchun normal deb hisoblanishi kerak. Bolalar va o'smirlar gigienasining asosiy nazariy muammosi o'sayotgan organizmning funktsional etukligi, uning turli xil ta'sirlarga muvofiqligi, ya'ni hayot bolalar uchun qo'yadigan o'ziga xos shartlar va talablardir.

Bolalar va o'smirlar gigienasining asosiy usuli tabiiy gigiena tajribasi. Bunga qo'shimcha ravishda, odatda laboratoriya tajribasi usuli va keng gigienik kuzatuv usuli qo'llaniladi. Bularning barchasiga qo'shimcha ravishda hozirgi kunda zamonaviy usullar, ya'ni matematik apparat-matematik bashorat qilish usullari keng qo'llanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Баранов А.А., Кучма В.Р., Тютельян В.А., Величковский Б.Т. Новые возможности профилактической медицины в решении проблем здоровья детей и подростков. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2008.
2. Бережков Л. Ф. Состояние здоровья как гигиеническая проблема // Состояние здоровья детей дошкольного и школьного возраста и факторы его определяющие. - М., 1991. - С. 94-96.
3. Кардашенко В.Н. и др. Гигиена и санитария. - 1980. - № 10. - С. 33-35.
4. Шарипова, Д.Д. Гигиеническое воспитание школьников : (проблемы, поиски, перспективы) / Д.Д. Шарипова. - Ташкент : Изд-во им. Ибн Сины, 1990. - 121 с.

TALABALARNI INTELLEKTUAL BILIM Olishga TAYYORLASHNING PEDAGOGIK TA'LIM BOSQICHLARI VA ULARDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Buvrayev Akram Rustam o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti, maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarida masofaviy ta'lim kafedrasi stajyor-o'qituvchisi, +99897 025-41-42

Ilm-fan va texnika-texnologiyalar, raqamli texnologiyalar hozirgi kundagi dolzarb vazifalardan biri. Ta'lim bosqichlarida ulardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Texnologiyalarni qo'llash talabalarda quyidagi kompetensiyalarni tashkil qiladi. O'quv-biluv faoliyati, intellektuallashtirilgan salohiyat, o'quv vazifalarini va topshiriqlarni dalil (voqea, hodisa, narsa va predment) lardan mazkur dalillarni kelib-chiqish sabab-oqibatlarini va ularning orasidagi bog'lanishlarini anglab yetishni tashkil qiladi.

Hozirda mamlakatimiz taraqqiyotining jahon ham jamiyati taraqqiyoti bilan integratsiyasi zamonaviy ta'lim tizimi oldiga yuqori intellektual salohiyatli, innovatsion rivojlangan kadrlarni shakllantirish va bunda ta'lim sohasida erishilgan boy tajriba, ilm-fan va texnika-texnologiyalar, raqamli texnologiyalar imkoniyatlariga tayanish kerakligini ta'kidlashmoqda.

Ushbu sohada olib borilgan izlanishlarimiz va tajribalarimiz natijalari intellektualashtirilgan uqitish tizimlari talabalarni bilim olishga tayyorlashni quyidagidek pedagogik ta'lim bosqichlari asosida olib borish maqsadga muvofiq ekanligini ko'rsatadi. Aniqlashtirish bosqichi. Bu bosqich talabalarni intellektual bilim olishga tayyorlashning dastlabki bosqichi bo'lib hisoblanadi va birinchi kurs talabalari bilan olib boriladi. Unda quyidagilarga asosiy e'tibor beriladi:

Talabalarga o'qituvchilik kasbining ijtimoiy ahamiyati haqida ma'lumot berilib boriladi;

Talabalarining o'quv-biluv faoliyatini tashkil etish haqida hamda professor-o'qituvchilar tomonidan berilayotgan ma'lumotlarni o'zlashtirishning ijj'or texnologiyalarini o'rgatib boriladi;

Talabalarga ularning intellektuallashtirilgan salohiyatiga va kasbiy faoliyatiga oid ma'lumotlarni o'zlashtirishining optimal yo'llari o'rgatilib boriladi va bunda axborot tashuv vositalari (intellektuallashtirilgan texnologik xarita, fleshka, virtual stend va shu kabilar)dan foydalanishga tavsiya va ko'rsatmalar berib boriladi;

Talabalarga intellektuallashtirilgan o'qitish vositalari va ulardan foydalanish haqida ma'lumotlar berilib boriladi;

Talabalarga intellektuallashtirilgan o'qitish tizimlarining, xususan zamonaviy kompiyuterlarning keng qamrovli va katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ish ko'rishda ular universal didaktik asoslar va vositalar ekanligini hamda ular asosida paydo bo'lgan imkoniyatlari haqida muntazam ravishda tushuntirib borish kerak bo'ladi; Talabalar ongiga o'quv vazifalari va topshiriqlari dalil (voqea, hodisa) lardan tashkil topishligini singdirib borish kerak;

Talabalarga bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarni tayyorlashdagi tarkibiy tuzilmaning har bir tarkibiy qismlari orasidagi bog'lanishlarning mavjudligini va bu bog'lanishlarga sabab-oqibat tizimi

negizidagi ma'lumotlar izchilligini tarkib toptirishni o'rgatib borish va shu kabilar.

Bu qayd etilganlarni e'tiborga olib bu bosqichni izlanish bosqichi deb atdik. Bu bisqichni bajarishga quyidagidek talablarni qo'ydik:

Talabalarga o'qituvchilik kasbi bo'yicha ma'lumotlar beriladi va ularga o'qituvchilik kasbi haqidagi ma'lumotlarni yuksaltirishga oid metodlar tavsiya qilinadi;

Talabalarga intellektuallashtirish vositalari va intellektuallashtirilgan o'qitish tizimlari bilan muloqat qilishlarini o'rgatish kundalik vazifaga aylantiriladi;

Talabalarni o'quv vazifalarini va topshiriqlarni dalil (voqea, hodisa, narsa va predment) lardan mazkur dalillarni kelib-chiqish sabab-oqibatlarini va ularning orasidagi bog'lanishlarini anglab yetishga o'rgatiladi.

Shakillantirish bosqichi. Bu bosqich talabalarni intellektual bilim olishga tayyorlashning ikkinchi bosqichi bo'lib, u ikkinchi kurs talabalari bilan olib boriladi. Unda quyidagilarga asosiy e'tibor qaratiladi:

Talabalarni mustaqil ravishda izlanish bosqichidagi (birinchi bosqichdagi) faoliyatini davom ettiradi; talabalar berilgan vazifa va topshiriqlarga mos holda predment tayyorlash, narsa yasash, muayyan vazifani o'zlashtirishning konseptual modelini shakillantirish kabi faoliyatlarga jalb etiladi;

Talabalarni kasbiy faoliyatga oid didaktik o'yinlar va treninglarni tashkil etish faoliyatiga jalb etiladi; Talabalarda "fanta'lim-amaliyot" negizida ta'lim-tarbiya berishga ma'naviy ehtiyojni yuzaga chiqarish va uning mazmunini "ta'lim kelajak poydevori, ilm-fan taraqqiyot poydeviri", degan absalyut haqiqat nuqtai nazaridan tashkil etish kerak.

Bunday maqsad va vazifalarni bajarishga mos holdagi talabalar bor. Biz ularni quyidagidek qilib belgilab oldik: Bu bosqichda talabalar izlanish olib borishga kirishish kerak; talaba muayyan mavzuni o'rganish jarayonini konseptual

moddellashtirishga kirishish kerak; Professor-o'qituvchi tomonidan beriladigan topshiriq va vazifalarni bajarishning alternativ variantini ham tayyorlashga tobora kirib borishga e'tiborini kuchaytirish kerak; Talabani o'z kasbiy faoliyati bo'yicha trening o'tkazishga tayyor bo'lishlari kerak va shu kabilar. Tadqiqotchilik bosqichi. Bu bosqich talabalarning kasbiy faoliyatga tayyorlashning uchinchi bosqichiga to'g'ri keladi. Bu bosqich uchinchi kurs talabalari bilan amalga oshiriladi. Bunda quyidagilarga asosiy e'tibor beriladi:

Talabalar o'z kasbining ijtimoiy jihatlarini tahliliy o'rganib, ularning ijtimoiy va istiqbolli yo'nalishlari haqida mukammal bilimlarga ega bo'lishlari;

Talabalar topshiriq va vazifalarini mustaqil hal qilishlarga;

talabalar o'z kasbiy faoliyatining monitoringini olib borishga kirishib borishi;

Talabalar manbalarni o'rganishga kreativ yondashuv qila olishga kirisha borishi. Talabalarda ta'lim-tarbiya jarayonida o'z-o'zini nazorat qilishga muntazam ravishda o'rganib borishi;

Talabalarni o'z kasbiy faoliyatiga "ufq" (kutilayotgan natija)-ni egallashga undash kabi faoliyatlarga doimiy etiborda bo'lish va shu kabilar.

Qayd etilgan maqsad va vazufalardan ko'ribib turibdiki, ular oldindan qat'iy belgilangan talablar asosida amalga oshiriladi. Biz bunday bosqichlarga tegishli talablarni quyidagidek qilib brlgilab oldik. Talaba o'z kasbining ijtimoiy ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslayolishi kerak va ularga oid ijtimoiy vazifalarni to'g'ri va ongli ravishda hal eta olishi kerak;

Talaba berilgan topshiriqlarni bajarishga kreativ yondashuv qila olishi kerak;

Talaba muayyan mavzu bo'yicha ijodiy topshriqlar tayyorlab, ularni amaliyotga joriy etishni o'rgangan intellektual kasbiy faoliyatinnng yuksalib borishini

nazorat qilib borishga o'rganishi kerak va shu kabilar.

Umumlashtirish bosqichi. Bu bosqich talabalarni intellektual bilim olishga tayyorlashning to'rtinchi bosqichiga to'g'ri keladi. Bu bosqichdagi faoliyat to'rtinchi kurs talabalari bilan olib boriladi. Bunda quyidagilar asosiy e'tiborda bo'ladi. Talabalar o'zlarini kasbiy-amaliy faoliyatga tayyor bo'lib borayotganini baholay olishlarga tayyorlash ishlari;

Talabalar oldingi uch bosqichlari bo'yicha mustahkam tasavvurga ega

bo'lishlari va ular bo'yicha o'zining kasbiy-amaliy faoliyatni egalaganlari haqidagi bilimlarni tarkib topdirish faoliyati;

Talabalarni o'z kasbiy faoliyatiga oid o'quv materiallarini iste'molda foydalanish uchun taqsimlay olishga va mashg'ulot turiga qarab ularni tizimlashtirishga o'rgatish va shu kabilar

Demak, xulosa o'rnida takidlashimiz mumkinki zamonaviy o'qitish shakllari o'quv yurtining turidan qat'iy nazar invariant tuzilishga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLARRO'YHATI

- 1.O'zbekistonRespublikasiPrezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni
- 2.Safarov, B.N. (2022). Pirls-xalqaro o'qish savodxonligini o'rganish bo'yicha taraqqiyot. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish , 1 (5), 134-138
- 3.Turakulov X. A., Buktakov S. Civilizational Pedagogical Systems-Intellectualization Of Educational Content As A Didactic Basis //International Scientific and Current Research Conferences. – 2020. – C. 145-147.
4. Bo'ltakov S. X. SIVILIZATSION PEDAGOGIK TIZIMLARNI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – C. 262-265.
5. Bo'ltakov S. X. Practical aspects of using civilized pedagogical systems in the training of future primary school teachers //Journal of Innovation, Creativity and Art. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 71-73.
6. Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. –224 b.
7. Matchonov S. va b. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo'lpoligrafservis, 2020. –266 b.
- 3.S.Matchonov, X.Bakieva, X.G'ulomova, SH.Yo'ldosheva, G.Xolboeva. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi Darslik. "Ishonchlihamkor" nashriyotiToshkent 2020-728 b.

MUAMMOLI O'QITISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Buvrayev Akram Rustam o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti, maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarida masofaviy ta'lim kafedrasi stajyor-o'qituvchisi, +99897 025-41-42

Quvondiqov Sanjar Qurash o'g'li

JDPU sirtqi bo'lim boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi Tel.:+99893 303-95-42

Ushbu maqolada muammoning ilmiy va nazariy asoslari ko'rsatilgan ta'lim, shuningdek, muammoli mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish tamoyillariga olib keladi talabalarga muammoli vazifalar haqida ma'lumot berish, ularni hal qilish yo'llari va vositalarini izlashga undash. Bu erda muammoning o'zi yangi bilim va harakat qilish usullariga "yo'l ochadi". Tizimlilik uchun ustuvor yo'nalishlarni aniqlash maqsadida O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni isloh qilish, yuksaltirish mustaqil fikrlovchilarni tayyorlash jarayonining sifat jihatidan yangi bosqichi zamonaviy bilimga ega, yuqori malakali kadrlar ma'naviy-axloqiy fazilatlar, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or negizida ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish Respublika Prezidentining qarori bilan tasdiqlangan ta'lim texnologiyalari O'zbekiston, 2019-yil 8-10-son PF-5847 "Rivojlanish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimi 2030 yilgacha. Hozirgi vaqtda kasbiy faoliyat tobora ko'proq talab qilmoqda ijodiy va samarali fikrlaydigan mutaxassislar. Shuning uchun bizning talabalar turli vaziyatlarda nostandart masalalarni yechishni o'rganishlari kerak.

Bunday holatlar muammoli deb ataladi. An'anaviy o'qitish usullari bu shartlar endi yetarli emas.

Dastlabki tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, hozirda har kuni yangi pedagogik, innovatsion, interaktiv texnologiyalar, shu jumladan tashkilotga asoslangan ta'lim muammoli vaziyat

an'anaviy mashg'ulotlarga qaraganda samaraliroq turli fanlarni o'rgatish muammoli ta'lim to'rttasini ham o'rganishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi (bilim, malaka, malaka, ijodiy faoliyat) komponentlar ta'lim mazmuni.

Muammoli ta'lim shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatlari. Pedagogika tarixida ma'lum Pifagor maktabidagi Sokratning dialoglaridan talabalarni tadqiqot faoliyatiga jalb qilish orqali o'rganishni kuchaytirish masalalari J. J. Russo, I. G. asarlarida ko'rib chiqilgan.

Pestalozsi, F.A.Disterveg, K.D.Ushinskiy. Psixologik asosda muammoli ta'lim konsepsiyasi S. L. Rubinshteyn tomonidan ishlab chiqilgan tafakkur nazariyasi ishlab chiqarish jarayoni sifatida. N. A. Menchinskaya, T. V.Kudryavtsev muammoli ta'limning psixologik jihatlarini ochib berdi va A. Matyushkin fikrlash va o'rganishda muammoli vaziyatlarning ahamiyatini aniqladi.

O'zbekiston Respublikasi olimlari, o'qituvchilari va metodistlari, jumladan, U. Nishonaliev, U. Inoyatov, R. Jo'raev, X. Rashidov, A. Xo'jaboev, K. Olimov, N. Muslimov kasb-hunar ta'limi nazariyasi va amaliyotiga oid, ishlab chiqilgan dissertatsiyaning nazariy g'oyalari. S. Ashurova, L. Golish, B. Nuriddinov, D. Fayzullaeva, H. Saidova, A. G'afforovlar o'qitish uslublarini qo'llash va maxsus fanlarning faol usullari; Asos ilmiy edi tadqiqotlari A. Abduqodirov, N. Avliyoqulov, B.Ziyomuhamedov, R. J.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Ishmuhamedov, N. Saidahmedov, O. Tolipov, D.Esonboyeva, L.P.Uzakova va boshqalar zamonaviy texnologiyalarni joriy etish bo'yicha ta'lim jarayoniga o'rganish.

Muammoli ta'lim kontseptsiasining asosiy tushunchalari quyidagilardir "muammoli vaziyat", "muammo", "muammoni aniqlash". Rasmdan bu aniq muammoli vaziyat bu usulning dastlabki ko'rinishi hisoblanishi va mavzuning aniq yoki qisman amalga oshirilgan muammosini ifodalaydi;

ularni bartaraf etish yangi bilim, uslub va malakalarni egallashni talab qiladi harakatlar.

Agar talaba engish yo'llarini topish uchun dastlabki ma'lumotga ega bo'lmasa qiyinchiliklarga duch kelsa, u shubhasiz muammoli vaziyatni hal qilishni qabul qilmaydi, ya'ni muammoning yechimi uning ongida aks etmaydi. Fikrlash sifatida boshlanadi faqat muammoning mohiyati tushuniladi va ifodalanadi, muammoli vaziyat bo'yicha qabul qilinadi mavjud bilim va malakalar va tadqiqot tajribasiga asoslanadi. Bunday holda, muammoli vaziyat muammoga aylanadi. Har bir muammo muammoli vaziyat, lekin har bir muammoli vaziyat emas muammoga aylanadi. Muammoli usulning mohiyati yaratish va hal qilish o'quv jarayonida muammoli

vaziyatlar, u didaktik asoslanadigan ziddiyatlar. Konfliktni hal qilish faqat ilmiy usul emas bilim, balki o'rganish usuli hamdir.

Muammoli ta'limga murojaat qilganda, o'qituvchi bilimlarni yetkazmaydi "tayyor shaklda" lekin o'quvchilar oldiga muammoli vazifalar qo'yadi, rag'batlantiradi ularni hal qilish yo'llari va vositalarini izlash. Bu erda muammoning o'zi "ochiladi yo'l" yangi bilim va harakat qilish usullari va aksincha emas. Samarali muammoli ta'lim jarayonida talabaning bilish faoliyati quyidagi asosiy xarakterli bosqichlarga qisqartirilishi mumkin: paydo bo'lishi muammoli vaziyat, muammoli muammoni anglash va shakllantirish, izlash tegishli asoslashga urinish bilan hal qilish usuli, isbot gipotezalar, muammoli muammoni hal qilishning to'g'riligini tekshirish.

Muammoli vaziyat - bu ajralmas holat, o'ziga xos tetik ijodiy fikrlash mexanizmi. Bu odamda mavjud bo'lganda paydo bo'ladi buni hal qilish uchun kognitiv ehtiyoj va intellektual imkoniyatlar vazifa. Muammoli vaziyat yuzaga kelishi bilan, fikrlash faollashadi, qiyinchilik yoki ziddiyatning mohiyatini, ma'nosini tushunish uchun zarur. Bu holatda muammoli vaziyat allaqachon ongli bo'lib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLARRO'YHATI

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni
- 2.Safarov, B.N. (2022). Pirls-xalqaro o'qish savodxonligini o'rganish bo'yicha taraqqiyot. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish , 1 (5), 134-138
3. Turakulov X. A., Buktafov S. Civilizational Pedagogical Systems-Intellectualization Of Educational Content As A Didactic Basis //International Scientific and Current Research Conferences. – 2020. – C. 145-147.
4. Bo'ltakov S. X. SIVILIZATSION PEDAGOGIK TIZIMLARNI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – C. 262-265.
5. Bo'ltakov S. X. Practical aspects of using civilized pedagogical systems in the training of future primary school teachers //Journal of Innovation, Creativity and Art. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 71-73.

6. Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. –224 b.
7. Matchonov S. va b. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo'lpoligrafservis, 2020. –266 b.
- 3.S.Matchonov, X.Bakieva, X.G'ulomova, SH.Yo'ldosheva, G.Xolboeva. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi Darslik. "Ishonchlihamkor" nashriyoti Toshkent 2020-728 b.

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA OLIY TA'LIM TALABALARIDA MA'NAVIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK– PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

***S. I. Bayjanova, UrDPI Pedagogika kafedrası o'qituvchisi
H. M. Berdiyeva, UrDPI Pedagogika fakulteti I bosqich talabasi***

Inkluziv ta'lim sharoitida imkoniyati cheklangan shaxsning kasbiy shakllanishiga yo'naltirilgan oliy ta'lim jarayoniga kontekstual yondashuv uning yaqqol rejalashtirilmagan yoki yorqin namoyon bo'lmagan o'quv-tarbiyaviy samaradorligini "kengaytirishga" imkon beradi. Kontekst atamasi zahirida biz barchasi yaxlitlikda namoyon bo'ladigan voqelikning alohida jihatlarini tushunamiz. Bu atama o'rganilayotgan hodisaning yaxlitligi hamda uning ma'lum va noma'lum tomonlarini tavsiflaydi. Mohiyatan "kontekst" oliy ta'lim muassasadagi o'quv-tarbiya jarayoniga imkoniyati cheklangan bolada bir tomonlama qarashdan chetga chiqib, uni turli nuqtai nazardan jumladan, talabalarining ma'naviy kompetentligini rivojlantirishni yaxlit tahlil qilishga imkon beradi.

Imkoniyati cheklangan talaba haqida so'z borayotgani sababli, undagi ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirish sub'ekti, o'quv-tarbiya jarayonining mazmunli va tashkiliy imkoniyatlarini, uning ma'naviy kompetentligini rivojlantiruvchi omil sifatida hisobga olish zarur, degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Oliy ta'limning zamonaviy pedagogik muammolari echimi ta'lim oluvchining o'quv-tarbiya jarayoni sub'ekti sifatidagi

o'ziga xosliklari bilan bog'liq. Bu esa, birinchidan talabaning o'zi shaxsiy va kasbiy shakllanishda beqiyos ahamiyatga ega ekanligi, ikkinchidan oliy ta'limda tahsil olish jarayonida nafaqat jismoniy, huquqiy, psixik, balki ma'naviy jihatdan ulg'ayish to'liq tugallanadi.

O'quv-tarbiya jarayonida talaba "bilish va amaliyot, o'z navbatida shaxsiy hayot ma'nosi va ahamiyati, uning namoyon bo'lish shakl va usullarini taqdim etadigan moddiy borliqni yaratuvchisiga xos sub'ektivlik mezonini aks ettiradi" [1]. Insonning shaxs sifatida rivojlanishi nafaqat uning asosiy, balki oliy (A.Maksakova bo'yicha turmushga doir) ehtiyojlarini tartibga solish bilan bog'liq bo'lib, hayot va madaniyatga doir muhim qadriyatlar o'zlashtiriladi, uning ichki olamida axloqiy me'yorlarga aylanadi hamda uning vijdonini uyg'otishga xizmat qiladi.

Talabaning ma'naviy kompetentligini rivojlantirish muammosini o'rganishda biz A.G.Asmolovning insonni shaxsiy tajribasi, potensial motivlari, xarakteri, qobiliyati, faoliyati natijalariga faol munosabatda shaxs borliq, shu jumladan o'z-o'zini kashf etadigan, takomillashtiradigan sub'ekt tanlovi sifatida o'rganish zarurligi haqidagi nazariyasiga tayandik [2].

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Mazkur g'oyaning aniq mazmunini belgilash orqali biz "talaba uchun o'rganilayotgan hodisaning mavjudligini tavsiflaydigan ma'no-mohiyat" [3]ni aniqlashga harakat qildik.

O'zbekiston Respublikasida yoshlar, xususan talabalar mamlakat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-mafkuraviy takomilining potentsiali, davlatchilik rivojining zahira boyligi, uning kuch va quvvati sifatida baholanadi. Har bir mamlakat o'zining istiqboli gullab-yashnashi, xususan talaba-yoshlar taraqqiyoti shakllanishi va har tomonlama unib-o'sishsiz tasavvur eta olmaydi. Talaba-yoshlar davlatni himoya qilish, uning kadrlar zahirasi ta'minlash, iqtisodiyotni o'stirish, mamlakatni inqirozlardan asrash, uning ilmiy-texnik va innovatsion taraqqiyotini ta'minlashda bosh zahira boylik va kuch hisoblanadi. Binobarin, butun mamlakat va jamiyatning kelgusi rivoji yoshlarda nechog'li innovatsion ong shakllanganligi, ularni nechog'li innovatsion jarayonlarga tortilganligiga bevosita bog'liqdir.

Zamonaviy pedagogika oliy ta'lim muassasalarining muhim maqsadlaridan biri yuqori kasbiy tayyorgarlikka ega, har tomonlama barkamol, butun hayot davomida o'qib-o'rganishga intiladigan, o'zining bilimlar sohasini kengaytirib borishga qodir raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashni o'zida aks ettiradi. Talabalik davrining boshlanishi o'spirinlik davri (16-17 – 20-21 yosh), katta, mustaqil hayotning boshlanishini qamrab oladi [4].

Talabalik yillari yoshlar hayotining eng muhim, rivojlanish davridir. Bu davrda yoshlar jismoniy va ma'naviy-ruhiy jihatdan

kamolotga etadilar, hayot ma'nosini chuqurroq, anglaydilar, jamiyatda o'z o'rnini topish yo'lida izlalanadilar. Xuddi ana shu davrda yuksak ideallar uchun faol kurashchining xususiyatlari shakllanadi, tajribasi ortadi. Binobarin, talabalik davri – orzu va ishonchlar, kelajakka intilishlar, bo'lajak rejalarning shakllanish davridir. Ana shu davrda yoshlar ijtimoiy mehnatni to'g'ri baholay oladigan, mamlakat oldidagi vazifalarni, shaxs va jamiyat manfaatlarining uyg'unligini, jamiyat boyliklarining qiymatini, Davlatimiz belgilab berayotgan vazifalarni to'g'ri anglashga intiladigan barkamol shaxsga aylanadilar. Shu boisdan ham ijtimoiy taraqqiyot talaba yoshlarning ijtimoiy faoliyatining hamma sohalarida faol bo'lishini, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchanlikni talab etadi.

Hulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, bugungi jamiyat talablari, ilmiy-texnika va texnologiya sur'atlari o'sib borishi, talaba-yoshlar bajarayotgan ijtimoiy funksiyalarni yanada murakkablashtirmoqda. Bu ijtimoiy funksiyalar quyidagilardan iboratdir: jahon xalqlari hayotini, mamlakatimiz rivoji, taraqqiyotning o'zbek modelining mohiyatini har tomonlama chuqur o'rganish; fan-texnika va texnologiyalar asoslarini chuqur egallash; kasbga aloqador bo'lgan professional va ijtimoiy ko'nikmalarni mehnat bilan, siyosiy va axloqiy madaniyatni tinmay o'stira borish yo'li bilan hosil qilish; ijtimoiy-siyosiy faoliyatda o'z mehnati bilan aktiv qatnashish; kelajakdagi mustaqil, ijodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan maxsus bilimlarni egallash, yangicha dunyoqarashni shakllantirish va hokazolar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilarida ma'naviy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari: Ped. Fan. dokt. ... dis, -Toshkent, 1993. 364 b.

2. Беляева В.А. Теория и практика духовно-нравственного становления и развития учителя в советской и православной педагогической культуре: Автореф. дис... д-ра пед. наук. – М., 1999. – 28 с. – С.15.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

3. Клыкова Л.А. Развитие художественно-эстетической компетенции студентов хореографических специальностей: дисс. ...канд.пед.наук. – Челябинск, 2009. – 212 с.

4.Слободчиков, В.И., Исаев, Е.И. Психология человека: Введение в психологию субъективности. – М.: Школа-пресс, 1995. – 383 с.

BOSHLANG'ICH TA'LIM TARBIYA TIZIMIDA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Kozimova Nigina Zuhritdin qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Hozirgi zamon boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining zamonaviy omillari mavjud bo'lib, ularni quyidagi ikki turda tasavvur qilish mumkin:

1) an'naviy sharoitlarda tarbiya jarayonini amalga oshirish;

2) ijtimoiy murakkab sharoitlarda tarbiya jarayonini amalga oshirish. Bu omillar boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini mutlaqo yangicha yondashuvlar asosida tashkil etishni taqozo qiladi. SHu sababli bizningcha, tarbiya jarayonining zamonaviy omillarini belgilashda quyidagilarga e'tibor berishimiz kerak.

-real sharoitlar va imkoniyatlarni hisobga olish;

-tarbiya jarayonini amalga oshirish manbalarni aniqlash;

-tarbiya jarayonini amalga oshiruvchi mas'ullar shaxslarni belgilash;

-tarbiya jarayoni samaradorligini monitoring qilib borish tizimini yo'lga qo'yish. Mazkur jarayon boshlang'ich ta'limni milliy va jahon ta'limi standartlari asosida amalga oshirish imkonini beradi.

Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining zamonaviy omillari metodologiyasini quyidagilar tashkil etadi:

-boshlang'ich ta'limning majburiyligi;

-shaxs va jamiyatning boshlang'ich ta'limdan manfaatdorligi;

ta'lim tarixida boshlang'ich ta'lim tajribaga ega ekanligi;

-boshlang'ich ta'limning jahon ta'lim tizimida mug'im o'rin tutishi.

Bu omillar boshlang'ich ta'lim vositasida 7-11 yoshli shaxslarni tarbiyalash muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Shu jihatdan boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayoni quyidagi zamonaviy tendensiyalarga tayanadi:

-bolaning aqlini rivojlantirish va ruhiy ulg'aytirish;

-bolani jismoniy o'stirish va estetik ongini shakllantirish;

-bolani ijtimoiylashtirish va uni ta'lim-tarbiya jarayoniga tayyorlash;

-bola tarbiyasida oilaga pedagogik-metodologik yordam ko'rsatish.

Mazkur omillar vositasida boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilar dastlabki bosqichda tarbiyalanadi. Bu o'rinda dastlabki bosqich tushunchasini tarbiya jarayoniga kirish, uni keyingi ta'lim jarayonida davom ettirish va umumiy o'rta ta'lim yakunida tarbiyaning to'liq samaradorligiga erishi ma'nosida tushunish lozim. Shu sababli boshlang'ich ta'limda amalga oshiriladigan tarbiya jarayonini eng muhim bosqichlardan biri sifatida qabul qilinadi.

Ijtimoiy murakkab sharoitlarda tarbiya jarayonini amalga oshirishlardan biri bu COVID-19dir. Jahon boshlang'ich ta'lim tizimida turli davrlarda har xil tarbiya jarayoni amalga oshirilgan. Bunda turli ijtimoiy murakkab davrlar ham kechganligi va bunday davrlarda boshlang'ich ta'limda o'ziga xos

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tarbiya jarayoni amalga oshirilganligini eslatib o'tish joiz. 2019 yilning ikkinchi yarmidan boshlab jahonda COVID-19 pandemiyasi sharoiti kechib, barcha sohalar qatorida shu jumladan, boshlang'ich ta'lim jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatdi. Bu salbiy ta'sirning yaqqol ko'rinishlari quyidagilarda namoyon bo'ldi:

-keskin karantin sharoiti tufayli o'quvchilar maktab ta'limidan cheklandilar,

-o'quvchilarning amalga oshirilayotgan ilmiy – metodik tarbiya jarayonida uzulish ro'y berdi;

-o'quvchilarning oila sharoitida uzoq muddatda qolib ketishi va oila a'zolarining ularga nisbatan turli munosabatda bo'lishi natijasida amaliy tarbiya jarayoni susaydi, ularning natijasida o'quvchilarning axloqi, xarakteri va munosabatlarida muayyan o'zgarishlar ro'y berdi. Bunday ijtimoiy murakkab sharoit ayni shakllanish va rivojlanish bosqichida bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari tarbiya jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmasdan o'tmadi. Shu sababli bu tajriba ijtimoiy murakkab sharoitlarda tarbiya jarayonini amalga oshirishning metodologik asoslarini yaratishni taqoza etdi. Boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini amalga oshirishning metodologik asoslarini biz quyidagicha tasavvur qilamiz:

a) ijtimoiy murakkab sharoitlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalash dasturini ishlab chiqish;

b) ijtimoiy murakkab sharoitlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalovchi mas'ullar va ularning vazifa hamda majburiyatlarini mazkur dasturda belgilab qo'yish;

v) ushbu dasturda ijtimoiy murakkab sharoitlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalash tizimi asoslari, metodlari texnologiyalari aniq belgilab qo'yish;

g) mazkur dasturda ijtimoiy murakkab sharoitlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyalanganlik darajasini aniqlash indikatorlarini va uni baholash asoslarini aniq ko'rsatish.

Bunday yondashuv kutilmagan sharoitlarda ham boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalash ishini amalga oshirish imkonini beradi, chunki ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik rivojlanish jarayoni, ona tabiatning kutilmagan hodisalari ro'yo berishini hamda ularning ayanchli oqibatlarini idrok etish taqoza etiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak boshlang'ich talim tarbiya tizimida zamonaviy tendensiyalarni yo'lga quyish va amalga oshirish o'quvchilarni tarbiyasini ijobiy yondashuvlar, imkoniyatlar va yo'nalishlar berishni unutmaslik lozim. Boshlang'ich talim tarbiya tizimida zamonaviy tendensiyalarni amaliyot davrida tajribadan o'tkazish natijasida nazariy bilimlarni amalda qo'llab borish maqsadga muvofiqdir.

Foydanalangan adabiyotlar:

2. Pedagogik atamalar lug'ati. R.Jo'raev va boshq. – T. "Fan". 2008.
3. Muxamedov G., Xodjamqulov U. Innovatsion pedagogik ta'lim klasteri: ta'rif, tasnif, tarkib. - CHirchiq.: "Universitet". 2018.

YOSHLARNI MILLIY QADRYATLAR RUHIDA TARBIYALASHNING AHAMIYATI

Bolqiyev Axmad Begali o'g'li

Jiizax davlat pedagogika univerisiteti Makatabgacha va boshlang'ich yo'nlaishlarda masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi Tel: +998997044108

Ta'lim–tarbiya jarayoni har bir o'qituvchi va pedagogdan katta aql – zakovat, sabr – matonat, o'quvchilarga va o'z kasbiga yuksak mehr – muhabbatli bo'lishni talab etadi. O'qituvchining doimo izlanuvchan, bilim va tajribasini orttirib boruvchan bo'lishi, o'quvchilarni chuqur tushunish, ularning ichki dunyosini payqay olishi, o'sish va rivojlanish darajalarini nazorat qilib borishi va zarur paytda so'z, ish yoxud amaliy harakat bilan yordam bera olish qobiliyati ta'lim va tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta'minlovchi omillardir.

O'qituvchi shaxsi – bu uni inson sifatida xarakterlovchi ijtimoiy ahamiyatga molik fazilatlarining barqaror tizimidir. O'qituvchi shaxsi o'z kasbiga ixlos qo'yishi va uning ijtimoiy ahamiyatini tushunib yetishi, bolalarga ta'sir o'tkazishi va ular bilan hamdardligida namoyon bo'luvchi shunday fazilatlar majmuasidirki, ular o'qituvchi faoliyati va muloqoti bilan uyg'unlashganda o'qituvchi mehnatining bir butunligiga erishiladi.

Ana shunday mas'uliyatli vazifalarni amalga oshirish uchun maktabgacha ta'lim muassasasi xodimlari o'zbek xalqining ta'lim-tarbiyaga oid tarixiy tajribasini hayotga tatbiq etishga mas'uldirlar.

Demak, biz ajdodlarimiz ma'naviy moddiy merosiga vorislik nuqtai nazaridan yondoshib, yosh avlodni maktabgacha ta'lim muassasalaridanoq to'g'ri tarbiyalashga erishmog'imiz lozim.

Chunki, xalqimizning aqidasi ko'ra «Insonning kuchi tarbiyadadir». Shu jihatdan qaraganda O'rta Osiyo xalqlari, jumladan, o'zbek xalqi ham o'zining boy tarixiy, ma'naviy-madaniy merosi, ming yillar davomida tarkib topgan tarbiya amallari, an'analari, axloq-odob qoidalari xazinasiga egadir. Ana shu xalqning buyuk mutafakkirlari komil inson xususida, uning axloqi to'g'risida dunyoga mashhur buyuk mutafakkirlari komil inson xususida, uning axloqi to'g'risida dunyoga mashhur bo'lgan

durdona asarlar yozib qoldirdilar, maktabgacha ta'lim muassasalaridanoq bobolarimiz qoldirgan buyuk merosdan foydalanish, tarbiya metodlarini qo'llash, ularni bolalar ongiga singdirish muhim ahamiyatga egadir. Bunday meroslardan Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilik», Kaykovusning «Qobusnoma», Ahmad Yugnakiyning «Bahoritsion», A.Navoiyning «Mahbub –ul-qulub», Devoniyning «Axloqi Jalolii», Husayn Voiz Koshifiyning «Futuvvatnomai Sultoni» kabi betakror, nodir asarlaridan foydalanish joizdir, deb hisoblaymiz.

Bobokalonlarimiz bolani har tomonlama uyg'un rivojlantirishga katta e'tibor qaratishgan. Shu bois respublikasmizda sog'lom avlodni tarbiyalash maqsadida bola tarbiyasini davlat siyosati darajasiga ko'tarish va unga vatanparvar, mehr-muhabbatli, insonparvar qilib tarbiyalashni maktabgacha yoshidayoq, boshlash va uni to'xtovsiz davom ettirish maktab, oila, mahalla jamoat tashkilotlari e'tiboridan chetga qolmasligi ta'kidlanmoqda. Shunday ekan, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni ilk yoshidanoq bobolar merosiga tayangan holda har tomonlama rivojlantirishni asosiy vazifalardan deb hisoblaymiz.

Axloqiy tarbiyaning mazmuni: yaxlit odobli shaxsni shakllantirishga qaratilgan.

Axloqiy tarbiyalangan shaxsda barqaror ma'naviy motivlar shakllangan bo'ladi. Axloqiy tushunchalarni turli yosh guruhlarida shakllantirish darajasi turlichadir. Bolalar o'zlashtiriyotgan axloqiy his-tuyg'ular, kechinmalar ma'naviy e'tiqodni shakllantirishning muhim sharoitlaridan biridir. Axloqiy his-tuyg'u insonning jamiyatga, odamlarga, o'ziga nisbatan emotsional munosabatini bildiradi. Bu odamlar o'rtasidagi muomala jarayonida vujudga keladi va rivojlanadi. His-tuyg'ilar axloqiy bilimlar va etiqodlari bilan chambarchas bog'lanib ketadi. Axloqiy his-tuyg'ularni tarbiyalash alohida ajralib qolgan jamiyat emas, bu tushunchalarinso ehtiyojlari unung

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

bilim va kechinmalarini uning sezgisi asosida vujudga keladi va rivojlanadi. Bola shaxsini tarbiyalashda pedagogik ta'sir ko'rsatish usul, uslublarning turli yo'llarini ishlab chiqish zarurdir pedagoglar axloqiy his-tuyg'ularning tarbiyalashga katta e'tibor qartishda ularning fikricha, yaxshi his-tuyg'ularning ildizi bolalikdan boshlanishi kerak.

Odamiylk, mehribonlik, hamkorlik ittifoq hayrixohlik, mehnatda tashvishlarda atrofdagi dunyo go'zalligi haqida g'amxo'rlik qilish hayajonlanish jarayonida vujudga keladi. Axloqiy odatlar axloqiy e'tiqodlar his-tuyg'ular bilan bir qatorda hulq-atvorning ichki reguliyatorlari tizimiga kiradi.

Boshlang'ich sinf "O'qish kitobi" darsliklarida maqolni quruq o'zigina keltirilmasdan, balki unga mos rivoyat va ertaklar beriladi.

Masalan 4-sinf "O'qish kitobi" dagi "Chaqimchiga mukofot" hikoyasini olaylik. O'quvchi bu asarni to'la o'qib chiqqandan so'ng chaqimchilik yomon illat ekanini, u odamlar orasini buzishini, hikoyadagi hokimga bevafoqlik qilganini va ohir oqibatda jazosini olganini ya'ni dorga ostirilganini biladi. Shu hikoya orqali o'quvchi "Vadaga vafo – mardning ishi", Chaqimchi tuxum po'chog' uning joyi tandiz – o'choq", kabi maqollarni ma'nosini osongina tushunib oladilar.

"Tuz haqi" hikoyasida (4sinf) ham shunday. Hikoya o'qib bo'lingach, sakvol va topshiriqlar bilan ishlanadi. 3-savolda bunday deyilgan: "Tuzning tabarrukligi to'g'risida qanday maqollarni bilasiz" Bir kun tuz totgan joyinga qirq kun salom ber", "Tuzini yeb tuzlig'iga tupirma" va boshqalar.

3-sinf "O'qish kitobida"da Farhod Musajonovning "Yaxshilik", hikoyasi berilgan. Bola uni o'qib, "Yaxshilik yerda qolmas", "Yaxshi niyat – yarim davlat", "Yaxshidan bog' qoladi-yomondan dog'", "Yaxshiga yondoshsang, yetarsan murodga, yomonga

yondoshsang qolarsan uyatga", "Yaxshi oshini yer, yomon boshini",

"Yaxshi suydinar yomon so'ndirar", "Yaxshi sharofatli, yomon kasofatli", "Yaxshidan gina bo'lmas, yomondan gina ketmas", "Yomon bola ko'zidan, bilinadi so'zidan", "Yaxshi bo'lsa bola, yomon bo'lsa balo", "Yaxshi bilan yursang omon bo'lasan, yomon bilan yursang yomon bo'lasan".

"Yahshilik qil daryoga ot, baliq biladi, baliq bilmasa Holiq biladi." (Holiq - olloh ismlaridan biri) kabi maqollar tanishadilar va ma'nosini tushinib yetadilar. Maqollar xalq donoligidir. Unda kishilarning hayotini obdon kuzatib, tajriba to'plab aytgan hikmatli so'zlari o'z ifodasini topgan. Icham ko'pincha she'riy tarzda izhor etilgan maqollarning mavzusi rang barangdir. U rad qilinmas pishiq darajadagi nasihatdan iborat bo'ladi. Masalan:

Bog'li el - yog'li el

Bilim kuchda – kuch bilimda

Yozma adabiyot namoyondalari ham o'z mulohazalarini aniq va ixcham ifodalab maqollardek serma'no hikmatlar Boshlang'ich ta'limda 2-sinf o'quvchilari "Navoiy hikmatlari" ni o'rganadilar. Masalan:

"Olamdan g'amsiz o'tay desang, ilmu hunar o'rgan", "Sabr bila ko'p bog'liq ish ochilur, ishda oshiqqan ko'p toyilur",

Maqollar va hikmatli so'zlar ikkinchi, uchinchi, to'rtinchi sinf "O'qish kitobi" da mavzularni yakunlovchi, uning g'yaviy mazmunini o'qivchi hotirasida uzoq saqlovchi janr sifatida berilgan. Undan tashqari 3-sinf o'quvchilari, "Xalq og'zaki ijodi" ruknida berilgan do'stlik, ahillik, ilm-fan vahuar haqidagi xalq maqollarini o'rganadilar. Xalq maqollarini va hikmatli so'zlarini yodlash o'quvchilar tafakkurini o'stiradi, nutqini boyitadi, hayotidagi inkor etib bo'lmas turmush tajribalarini o'zlashtirishga yordam beradi.

Darsliklarda tez aytish va topishmoqlarga ham katta e'tibor berilgan. Bular ham xalq-og'zaki ijodi janrlari bo'lib,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

o'quvchilar zihnini o'tkir qilishga, tilini burro etishga mo'ljallangan. Tez aytishda biror bir tovush takrorlanadi, o'quvchi tez aytishli gapni yodlab undagi ma'lum bir tovushni to'g'ri tallafuz etish ko'nikmasiga erishadi.

Bolalar "Svetafor" o'yini o'ynashib tana azolariga dam berishadi ruhlari tetiklanadi, o'yin sharti quyidagicha: O'quvchilar o'tirgan joylarida o'qituvchining

so'zlariga diqqat bilan quloq soladilar "qizil chiroq" deyilganda qoidaga muvofiq to'g'ri o'tirib olish, "sariq chiroq" deyilganda chapak chalish, yashil chiroq" da esa oyoqlar qimirlatiladi.

O'quvchilar chalg'imaslikka xatoga yo'l qo'ymaslikka intiladilar. Shundan so'ng, klaster usuli bilan yangi mavzu bayon qilinadi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLARRO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni
2. Safarov, B.N. (2022). Pirls-xalqaro o'qish savodxonligini o'rganish bo'yicha taraqqiyot. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish, 1 (5), 134-138
3. Turakulov X. A., Buktakov S. Civilizational Pedagogical Systems-Intellectualization Of Educational Content As A Didactic Basis //International Scientific and Current Research Conferences. – 2020. – C. 145-147.
4. Bo'ltakov S. X. SIVILIZATSION PEDAGOGIK TIZIMLARNI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – C. 262-265.
5. Bo'ltakov S. X. Practical aspects of using civilized pedagogical systems in the training of future primary school teachers //Journal of Innovation, Creativity and Art. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 71-73.
6. Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish. –T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. –224 b.
7. Matchonov S. va b. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2020. –266 b.
3. S. Matchonov, X. Bakieva, X. G'ulomova, SH. Yo'ldosheva, G. Xolboeva. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi Darslik. "Ishonchli hamkor" nashriyoti Toshkent 2020-728 b.

O'QUVCHILARINI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASHDA XALQ OG'ZAKI IJODINING O'RNI

Bo'ltakov Sanjar Xazratqul o'g'li

Jiizax davlat pedagogika univerisiteti Makatabgacha va boshlang'ich yo'nlaishlarda masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi +998933039570

Bolqiyev Axmad Begali o'g'li

Jiizax davlat pedagogika univerisiteti Makatabgacha va boshlang'ich yo'nlaishlarda masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi Tel: +998997044108

Insoniyat taraqqiyotida avlodlardan avlodga ko'chib, tarix sinovlaridan o'tib

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

kelayotgan umuminsoniy va madaniy-ma'naviy qadryatlar, milliy an'analar, axloqiy omillar va urf-odatlar muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Chunki ular halqning jamoa ijodkorligining mahsuli bo'lib, insonning talab-ehtiyojlari zahirida aql-zakovat bilan yaratilgan, ularning tasavvuri, dunyoqarashi, tafakkuri, orzu-armonlari, e'tiqodi va odob-axloq qoidalarini o'zida mujassam etgan, jamiyatning ma'naviy-madaniy rivojiga katta hissa qo'shuvchi ma'naviy va moddiy boyligi hisoblangan.

O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov Milliy mustaqillikka erishish tub o'zgarish sifatida oilada va ta'lim muassasalarida boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash hamda xalq ijodiy janrlaridan foydalanish borasida ham jiddiy o'zgarishlar qilishimiz zarurligini aytib o'tgan edi.

O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.A.Karimov ".....mamlakatni modernizatsiya qilish va kuchli fuqorolik jamiyati barpo etish ustivor maqsadimiz" degan fikr mulohazalaridan jamiyatimizda barkamol avlodni tarbiyalash boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri ekanligi g'aydalanadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim va tarbiyaning tub maqsadi kuchli fuqorolik jamiyatining barpo etilishiga xizmat qilishi asosiy maqsadimiz ekanligi takidlangan. Xalqning bu boyligi birinchi navbatda asrlar davomida avloddan-avlodga o'tib kelayotgan o'zbek xalq og'zaki ijodi asarlari- qo'shiq, maqol, topishmoq, afsona, rivoyat, latifa, ertak, naql va dostonlarda o'z aksini topgan. Chunki ularda xalqning pedagogik g'oyalari, dunyoqarashlari, ruhiy kechinmalari, ma'naviy axloqiy ideallari o'ziga xos yo'sinda aniq, ibratli va qiziqarli tasvirlangan, hikoya qilingan voqea-hodisalarda o'rnatilgan bo'ladigan o'g'itlar berilgan, xalqning hayotiy tajribasi, milliy ananalari, urf-odatlari va falsafasi bayon

etilgan. Xalq og'zaki ijodi asarlari badiiy jihatdan yuksak takomilga ega ekanligi, tinglovchining, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining oson tishinishiga, idrok etishiga qulayligi tufayli xalq pedagogikasining eng muhim, ko'p qamrovli va tarbiyaviy ta'siri g'oyat kuchli tarmog'i hisoblanadi. Maqollar xalqimizning ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy va madaniy tajribalari, hayotiy kuzatishlar davomida vujudga kelgan fikrlarni londa, aniq va obrazli ifodalovchi bir vosita bo'lsa, naqlar hayotiy tajribalari, nasihatimiz fikrlari, donishmandligi, axloq qoidalarini va falsafasini ibratli mazmunda ifodalovchi hikoyalardir. Ertaklar esa falsafa, axloq, din, badiiy to'qima va hayototga asoslangan xalq donishmandligining mahsulidir. Shu bois ertakdagi to'qima voqea-hodisalar xalqning ma'naviy qadriyatlari, urf-odatlari, axloq-odobning o'ziga xos xususiyatlari nomoyon bo'ladi. Rivoyatlar ham asosan ijtimoiy-maiyshiy voqealarni, tarixiy shaxs va voqealarni uydurmalar asosida bayon etuvchi kichik hajmli hikoyalar bo'lib, ularda lutf va nazokat, aql va idrok, ishq va vafo, adolat va sahovat, vatanparvarlik va mehnatsevarlik aks etadi, zulm va zo'rlik, xaqsizlik va bosqinchilik qoralanadi.

Yurtimiz mustaqillikka erishgandan so'ng muhim o'zgarishlardan biri ma'naviy yangilanish, kishilar ongi, tafakkuri va dunyoqarashining boyligi, hamda erkinlik kasb etayotganligi bizga ma'lum. Xususan yoshlarimiz elu-yurt, xalq, millat va Vatan tuyg'usini anglash, uning shon-shuhratini yanada oshirish, ilmu-fani va madaniyati hamda san'atini gullab yashnatish, mamlakat havfsizligini ta'minlash, o'tmishini, ajdodlarining boy me'rosini, tarixi, dini va qadriyatlarini ta'lim muassasalarida o'rganish, munosib baholash borasidagi faoliyatlari kishini quvontiradi. Bu fikrlar yurtimiz O'zbekiston yoshlarini, boshlang'ich sinf, o'rta maxsus va kasb-hunar muassasalaridagi yoshlarni tarbiyalash,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ma'naviy madaniyatni shakllantirish borasidagi talablar qondirilgan, degan ma'noni bildirmaydi. Mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va siyosiy, ma'naviy taraqqiyoti qanchalar ilgari ketaversa, avlodlarimiz tarbiyasiga bo'lgan extiyoj-zaruriyat ham shunchalar ortib, kuchayib va kengayib boraveradi.

Shu bois, muxtaram yurtboshimiz SH.M.Mirziyoyev o'z nutqida "Hozirgi kundagi eng dolzarb vazifamiz jamiyatimiz a'zolarini, avvalombor voyaga yetib kelayotgan yosh avlodni kamol toptirish, ularning qalbiga milliy mafkura, o'z Vatanga mehir-sadoqat tuyg'ularini uyg'otish, o'zligini anglash, milliy va umumbashariy qadryatlar ruhida tarbiyalash zarurdir", deb takidlagan edi.

Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarini milliy qadryatlar ruhida tarbiyalash, ularning ma'naviy kamolotini shakllantirishning nechog'lik katta ahamyatga ega ekanligini o'rganishi muhimdir. Takidlash joiskiy, azaliy qadryatlarning zomondoshlarimiz, hususan ta'lim muassasalaridagi o'quvchi yoshlar tarbuyasidagi ahamiyatiga qiziqish xalq og'zaki ijodida, Quroni Karim va Xadislarda, O'rta Osiyolik mashhur mutafakkir va donishmandlar Musa al Xorazmiy, Ahmad al Farg'oni, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Abu nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy kitoblarida shuningdek, "Temur tuzulari"da, Mirzo Ulug'bek va Alisher Navoiylarning ham eng buyuk asarlarida ham XIX asrning o'rtalarida ijod qilgan Ahmad Donish, Furqat, Muqumiy va boshqalarning

kitoblarida, qolaversa jadidchilar harakatida milliy qadryat va umuminsoniy qadryatlarga katta e'tibor berilgan. Lekin moddiy va ma'naviy qadryatlarning yoshlarni tarbiyalashdagi o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Mustaqillikni mustaxkamlash, adolatli va ma'rifatli demakratik jamiyat barpo etish chog'ida o'quvchi yoshlarni d'stlik, o'rtoqlik, hamkorlik, birodarlik, vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda, ajdodlarimiz hamda avlodlarimizni bir-biriga tutashtirib, bog'lab avlodlar davomiyligini ifodalab kelayotgan milliy qadryatlarimizning yoshlarni tarbiyalashdagi o'rni hamda ahamiyati beqiyosdir.

Ma'lumkiy boshlang'ich sinf o'quvchilarini umuminsoniy va milliy qadryatlar ruhida tarbiyalash zamon talabi bo'lib kelmoqda. Zero Mamlakatimiz Rahbari takidlaganidek "Biz qurgan jamiyat xalqimizning munosib turmushini, huquqlari va erkinliklarini kafolatlash, milliy qadryatimiz va madaniyatimizni mustaxkamlash, insonning ma'naviy-ahloqiy barkamolligini ta'minlashi zarur". Buning uchun esa ta'lim tizimining barcha ta'lim muassasalarida xalqimizning azaliy ananalariga, udumlariga, tiliga, ruhiyatiga asoslanib, kelajakga ishonch mehir-oqibat, insof, sabr-toqat, adolat, ma'rifat, insonparvarlik, iymon, e'tiqod tuyg'ularini har-bir yosh ongiga mazkur yuksak ahloqiy-ma'naviy qadryatlarni singdirish samaradorligini ta'minlash uchun nafaqat falsafiy balkiy pedagogik muammo sifatida qaralmog'i zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLARRO'YHATI

- 1.O'zbekistonRespublikasiPrezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni
- 2.Safarov, B.N. (2022). Pirls-xalqaro o'qish savodxonligini o'rganish bo'yicha taraqqiyot. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish , 1 (5), 134-138

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

3. Turakulov X. A., Buktakov S. Civilizational Pedagogical Systems-Intellectualization Of Educational Content As A Didactic Basis //International Scientific and Current Research Conferences. – 2020. – C. 145-147.
4. Bo'ltakov S. X. SIVILIZATSION PEDAGOGIK TIZIMLARNI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – C. 262-265.
5. Bo'ltakov S. X. Practical aspects of using civilized pedagogical systems in the training of future primary school teachers //Journal of Innovation, Creativity and Art. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 71-73.
6. Matchonov S., G'ulomova X., Suyunov M., Boqiyeva H. Boshlag'ich sinflarda o'qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish.–T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2008. –224 b.
7. Matchonov S. va b. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik) -T.: Yangiyo'lpoligrafservis, 2020. –266 b.
8. S. Matchonov, X. Bakieva, X. G'ulomova, SH. Yo'ldosheva, G. Xolboeva. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi Darslik. "Ishonchlihamkor" nashriyoti Toshkent 2020-728 b.

MAKTABDA GEOGRAFIYA FANINI INNOVATSION TA'LIM METODLARI ORQALI ONLINE O'QITISHNING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI

*Namangan davlat Universiteti Pedagogika fanlari nomzodi Dotsent Boltayeva
Muxayyo Lutfillayevna*

*Namangan davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Stajyor
tadqiqotchisi Rejaboyev Ahrorbek Anvarjonovich Tel raqam
+998886860817 elektron pochta ahrorbekrejaboyev@gmail.com*

Globalashuv jarayonida pandemiya yuqumli kasalliklarni dunyo bo'ylab tarqalishi oqibatida dunyo mamlakatlari oldida nafaqat pandemiya bilan kurashish muammosi ko'ndalang bo'ldi, shu bilan birga o'quvchilarning ta'lim olishi va ta'limning uzluksiz davom etirilishi ham o'sha yillarning muhim masalasi bo'ldi. Chunki o'quvchilarning pandemiya sharoitida ta'lim olishi va uy vazifalarini muntazam bajarish ularning tanlagan fanlari bilan shug'ullanishi pandemiya davrida o'z yechimi kutayotgandi. Bunday vaziyatda masofaviy ta'limning imkoniyatlaridan unumli tashkil etish har bir pandemiya holatidagi mamlakat sohasi uchun eng to'g'ri yo'l den sanaldi. Bu sohda ta'limning izchil davom ettirilishida Online platformalarning o'quv kontentlari bilan yoritilib borilishi o'quvchilarda dars

mashg'ulotlarini qoldamay davom etirilishini ta'minladi. Dunyoda turli davrlarda keng ko'lamli pedimiyalar sodir bo'lgan lekin COVID19 davdida esa ta'limning yangi shaklini Online maktab yaratishga tutki bo'ldi desak xato bo'lmaydi. Chunki bundan oldingi asrlardagi pandemiya davrlarida kasalliklari bilan kurashish haqida kuchliroq bo'lgan. Lekin internetda to'g'ri foyalanish uning imkoniyatlaridan fodalangan holda pandemiya davrida ham ommaviy axborot vositlaridan foydalib darslarni online traslatsiya qilib turildi. "Dunyo bo'ylab ochiq onlayn ta'lim tarqatishda **Coursera va EdX** ta'lim platformalari assosiy hisoblanadi. Courseraga 2012 yilda asos solingan bo'lib, ushbu platforma 2015 yilda 1005 ta das tur va 117 ta universitet bilan aloqa o'rnatishga ulgurdi. 12,3 million

talaba mazkur platformadan foydalandi. Coursera hayratlanarli darajada o'sishni 2014 — 2015 yillar oralig'ida ko'rsatdi. Bir yil ichida ta'lim oluvchilar soni 60% ga oshgani buni tasdiqlab turibdi. 2021 yilga kelib Coursera 5400 dan ziyod ta'lim dasturlarini taqdim etadi va 2023 da platforma foydalanuvchilari 100 milliondan oshib ketdi. EdX platformasi ham 2012 yilda Harvard University va Massachusetts Technology Institute (MIT) tomonidan ishga tushirilgan bo'lib, 2015 yilga kelib 471 ta dasturni o'z ichiga oldi. Hozirgi kunga kelib dasturlar soni 5682 taga yetdi. Shu bilan birgalikda, talabalar soni ham 40 milliondan ziyodroqni tashkil qilmoqda. O'zbekistonda ham turli darajadagi ta'lim turlari uchun onlayn kurslar va dasturlarni taklif qiluvchi bir nechta masofaviy ta'lim platformalari mavjud. Ulardan ba'zilari: **Elektron Akademiya"** (<https://e-academy.uz/>) — bu O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi vazirligi tomonidan yaratilgan yana bir rasmiy masofaviy ta'lim platformasi hisoblanadi. Unda O'zbekiston oliy o'quv yurtlari talabalari hamda o'qituvchilari uchun onlayn kurslar va dasturlar taklif etiladi. qarli interaktiv tarzda xorijiy tillarni o'rganish bo'yicha portal hisoblanadi. Ushbu portal Tas-IX tarmog'i hududidagi yagona resurs sanaladi. Materiallar murakkabligi bo'yicha **"Elementary"**dan **"Pre-Intermediate"**gacha bo'lgan tematik darslar ko'rinishida taqdim qilingan. Har bir darsda yangi so'zlar bilan tanishib chiqish, yangi so'z va iboralarga biriktirilgan mashqlarni bajarish, dialogni tinglash, tegishli maydonlarni to'ldirish, videoni ko'rish va matnni yozish kerak. Bu O'zbekistonda mavjud bo'lgan masofaviy ta'lim platformalarining bir nechta namunalari, xolos.²³ Shuningdek, O'zbekiston

Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022 yil 3 oktyabrdagi "Oliy ta'lim tashkilotlarida masofaviy ta'lim shaklini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 559-son qarori bilan masofaviy ta'limning maqsadi, tamoyillari va vazifalari, masofaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan talablar, masofaviy ta'limni boshqarish bo'yicha dasturiy ta'minotga qo'yiladigan talablar, masofaviy ta'limga talabalarni qabul qilish va o'quv jarayonini tashkil qilish, masofaviy ta'lim sifati monitoringi tartibi belgilab berildi. Shu jihatdan Oliy ta'limni rivojlantirish tadqiqotlari markazi (keyingi o'rinlarda — Markaz) tomonidan Oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'limni tashkil etish holati va istiqbollari bo'yicha milliy va xorijiy tajriba qiyosiy tahlil qilindi. Ushbu tahlilda ta'lim tizimi rivojlangan xorijiy mamlakatlar (Germaniya, Buyuk Britaniya, AQSH, Avstraliya, Finlandiya, Braziliya, Kanada, Xitoy, Hindiston, Turkiya) hamda masofaviy ta'lim bo'yicha faoliyat olib boruvchi nufuzli xalqaro tashkilotlar (International Council for Open and Distance Education, European Distance and E-Learning Network)ning tajribalari o'rganib chiqildi. Bundan tashqari, masofaviy ta'lim sifati va undagi kamchiliklarni aniqlash maqsadida ushbu ta'lim shaklida tahsil olayotgan talabalar o'rtasida so'rovnoma tashkil etildi. So'rovnomada ishtirok etgan 2610 nafar talabaning fikr-mulohazalari o'rganildi. Qo'llanmada so'rov natijalari savollar ketma-ketligida tahlil qilingan.²⁴ Masofaviy ta'limning tashkil etilishi keng jamoatchilik taqdim etilganda Online platformalarning afzalliklari va kamchiliklari ko'zga ko'rinib qoldi. Keling bu haqda hamto'xtalib o'tsak **Masofaviy ta'limda o'quvchilarga darslarni online tashkil etishning afzalliklari:**

²³ Masofaviy ta'lim: Ta'limning yangi imkoniyatlari Metodik qo'llanma Toshkent "yetakchi nashriyoti" 2024

²⁴ Masofaviy ta'lim: Ta'limning yangi imkoniyatlari Metodik qo'llanma Toshkent "yetakchi nashriyoti" 2024

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. Individual ta'lim: Online platforma har bir ta'lim oluvchilarning ta'limiy ehtiyojlari va qulay o'qishdan kelib chiqqan holda yondashish imkoniyatini beradi.

2. Ta'limiy natijadorlini oshirish: Online platformada baholash va davomat kabi ko'plab ma'muriy vazifalarni avtomatlashtirishi, o'qituvchilarni kurslar ishlab chiqish kabi vazifalardan ozod qilishi mumkin.

3. Platformaga kirish imkoniyati: Yakka tartibda taxsil olayogan va tana tuzilishida nuqsonlari bo'lga aqliy jihatdan sog'lom ta'lim oluvchilarni nutqni aniqlash va ularni uyidan chiqmasdan turib darsda ishtirok etishlarini ta'minlab beriladi.

4. Ijtimoiy tarmoqlar orqali ta'lim berish imkoniyati: telegram kanalalarida online chatbotlar, virtual yordamchilar kabi interaktiv va qiziqarli o'quv dasturlarini yaratish uchun ishlatilishi mumkin. Bu talabalarga darsda faol bo'lish va qiziqishlarini oshirishga yordam beradi.

Shunday bo'lsada Online platforlarnig ham o'ziga yarasha kamchiliklari ham kuaztildi

Masofaviy ta'limda ta'lim platformasining kamchiliklari:

1. Yuzma-yuz muloqotning yetishmasligi: Ta'lim oluvchilar o'qituvchilar va tengdoshlari bilan yuzma-yuz muloqot qilishning afzalliklarini qo'ldan boy berishlari mumkin.

2. Abstatktsiya: Ta'limiy platformalarda ishlash tamoyili odamlardan o'rganishga asoslangani sababli insonlardagi turli xil Kamchiliklari bo'lgan ta'liy platformaga ham o'tishi mumkin. Bu albatta, yomon holat va biz bunday xatolardan to'g'ri xulosa chiqarish kerak.

3. Texnologik kamchiliklar: Platformalar tizimlari murakkab bo'lishi mumkin va ularni amalga oshirish hamda qo'llab-quvvatlash katta texnik tajribani talab qiladi. Tizimdagi nosozliklar va xatolar kabi texnik muammolar o'quv jarayonini buzishi va talabalar hamda o'qituvchilarda ishonchsizliklar keltirib chiqarishi mumkin.

4. Shaxsiy ma'lumotlar maxfiylik muammolari: Platforma ta'lim oluvchilarni maxfiy ma'lumotlarini to'plashi, saqlashi va undan foydalanishi mumkin. OTMlar talabalar ma'lumotlarini himoya qilishi va ulardan axloqiy foydalanish choralari ko'rishi kerak.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki kelajakda ta'lim oluvchilarning talab va istaklari tayangan holda kamchillarsiz ta'lim platformlarni tayyorlab borish o'qituvchlarning oldidagi muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Talim paltformalarni foydali kontentlarni joylab borish va internetdagi ta'lim bozorni tashkil etilishi mamlakat yoshlarni ta'limga bo'lgan ehtiyojlari davomiy ta'minlab borib ta'lim oluvchi yoshlarni o'quv materiallariga bo'lgan ehtiyojlarni qondirib borish biz o'qituvchilari oldida turagan muhim vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa

So'z oxirida shuni takidlab o'tish kerakki ta'lim oluvchilarga ta'lim berishda Online ta'lim platformalarni tashkil etilsh uning tabiiy fanlarga (Geografiya Biologiya Kimyo Fizika Astronomiya) va Aniq fanlarga (Matematika Geometirya Algebra) kabi turlarga bo'lib chqurlashrilgan ma'lumotlarni joyalab borish muhimdir

Fodalanilgan Adabiyotlar

1. Masofaviy ta'lim: Ta'limning yangi imkoniyatlari Metodik qo'llanma Toshkent "yetakchi nashriyoti" 2024
2. www.ziyounet.uz/ru/library/book/6767/libid/70110
3. www.nuu.uz/faculties/economy/index.php?lk=mi_kaf&ln=en
4. www.connect.uz/forum/index.php?showtopic=256&st=165
5. www.gov.uz/uz/content.scm?contentId=13040

TALABALARNI IJODIY QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH

ChDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti A.R.Rustambekova
1-bosqich talabasi

Hozirgi vaqtda ijodkorlik muammosini o'rganish murakkablashmoqda, ushbu hodisaning psixologik mohiyatini tushunishning yagona yondashuvi mavjud emas.

Amerikalik psixolog E.Fromm ijodiy qobiliyatlarni "hayron bo'lish va o'rganish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda yechim topish qobiliyati, bu yangi narsalarni kashf etishga e'tibor berish va o'z tajribasini chuqur anglash qobiliyati deb hisoblashni taklif qiladi" [1].

Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish muammosini tahlil qilish ko'p jihatdan biz ushbu kontseptsiyaga kiritadigan mazmun bilan belgilanadi. Ko'pincha kundalik ongda ijodiy qobiliyatlar turli xil badiiy faoliyat turlari, chiroyli chizish, she'r yozish, musiqa yozish va hokazo qobiliyatlari bilan belgilanadi.

Ma'lumiki, biz ko'rib chiqayotgan tushuncha "ijodkorlik", "ijodiy faoliyat" tushunchalari bilan chambarchas bog'liq. Ijodiy faoliyat deganda biz insonning shunday faoliyatini tushunamizki, buning natijasida yangi narsa paydo bo'ladi - bu tashqi dunyodagi ob'ekt yoki dunyo haqida yangi bilimlarga olib keladigan tafakkur qurilishi yoki unga yangi munosabatni aks ettiruvchi tuyg'u.

Agar insonning xulq-atvori va uning har qanday sohadagi faoliyatini diqqat bilan ko'rib chiqsak, ikkita asosiy harakat turini ajratib ko'rsatishimiz mumkin. Insonning ba'zi harakatlarini reproduktiv deb atash mumkin. Faoliyatning bu turi bizning xotiramiz bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uning mohiyati shundan iboratki, odam ilgari yaratilgan va ishlab chiqilgan xatti-harakatlar va harakat usullarini takrorlaydi [4]

Reproduktiv faoliyatdan tashqari, inson xulq-atvorida ijodiy faoliyat mavjud bo'lib, uning natijasi uning tajribasida bo'lgan taassurotlar yoki harakatlarning takrorlanishi emas, balki yangi tasvirlar yoki harakatlarning yaratilishidir. Faoliyatning bu turi ijodkorlikka asoslanadi.

Shunday qilib, eng umumiy shaklda ijodiy qobiliyatlarning ta'rifi quyidagicha. Ijodiy qobiliyatlar - bu insonning turli xil ijodiy faoliyat turlarini amalga oshirish muvaffaqiyatini belgilaydigan inson fazilatlarining individual xususiyatlaridir.

V.N Drujininning so'zlariga ko'ra, ijodda asosiy narsa tashqi faoliyat emas, balki ichki faoliyat - inson va atrof-muhitni begonalashtirish muammosi hal qilinadigan "ideal", dunyo qiyofasini yaratish harakati. Tashqi faoliyat faqat ichki harakatning mahsulini tushuntirishdir. [2].

Ijodiy harakatning belgilarini ajratib ko'rsatish, deyarli barcha tadqiqotchilar uning ongsizligi, o'z-o'zidan paydo bo'lishi, uni iroda va ong bilan boshqarishning mumkin emasligi, shuningdek, ong holatining o'zgarishini ta'kidlaydilar.

Ijodkorlikning bir qator boshqa xususiyatlari ham ongsizning etakchi roli, ijodiy harakat jarayonida uning ong ustidan hukmronligi, xususan, ilhom paytida "iroda kuchsizligi" ta'siri bilan bog'liq. Ijodkorlik davrida odam tasvirlar oqimini nazorat qila olmaydi, tasvirlar va tajribalarni o'zboshimchalik bilan takrorlay olmaydi. Ijodiy tasavvurdagi bo'shliqlarni to'ldirishda rassom o'z-o'zidan paydo bo'ladi va yo'qoladi; yorqinroq va dinamikroq tasvirlar unchalik yorqin

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

bo'lmagan tasvirlarni ongdan chiqarib tashlaydi. Ong passiv "ekran"ga aylanadi, unda inson ongsizligi o'zini aks ettiradi [2].

Ijodkor o'z fantaziyalarining sababini, manbasini tushuntirishga harakat qilganda doim sarosimaga tushadi. S.O. Gruzenberg rassomlarning ijodiy obsesyonni qanday izohlashi uchun bir nechta variantni aniqlaydi.

Ijodkorlik sababini ko'rsatishning "ilohiy" va "iblis" versiyalari eng keng tarqalgan. Qolaversa, rassom va yozuvchilar bu versiyalarni dunyoqarashiga qarab qabul qilganlar. Agar Bayron "jin" odamni egallab olganiga ishongan bo'lsa, Mikelanjelo Xudo uning qo'lini boshqarayotganiga ishongan: "Yaxshi rasm Xudoga yaqinlashadi va u bilan birlashadi".

K.A. Torshina ta'kidlaganidek. Ijodiy muammolarning asosiy echimi ko'plab mualliflarda mualliflikdan voz kechish tendentsiyasidir. Men emas, balki Xudo, shayton, ruh, "ichki ovoz" yozganligi sababli, yaratuvchi o'zini tashqi kuchning quroli sifatida tan oladi [5].

Bunday holatda ijodiy mahsulot yaratishda shaxsiy tashabbus va shaxsiy xizmat ko'rsatilmaydi va go'yo odamga yot ruh bostirib kirayotgandek yoki uning ichiga fikr, obraz, his-tuyg'ular singdirilgandek bo'ladi. tashqarida. Bu tajriba kutilmagan ta'sirga olib keladi: ijodkor o'z ijodiga befarqlik yoki, bundan tashqari, nafrat bilan munosabatda bo'lishni boshlaydi. Post-ijodiy to'yinganlik deb ataladigan narsa yuzaga keladi. Muallif o'z ijodidan uzoqlashgan.

Maqsadli faoliyatni, shu jumladan mehnatni amalga oshirishda teskari ta'sir, ya'ni "investitsiya qilingan faoliyatning ta'siri" mavjud.

Ushbu hodisani tahlil qilishda S.Kudryavtsev, inson o'z maqsadiga erishish, mahsulot ishlab chiqarish uchun qancha kuch sarflasa, bu mahsulot uning uchun shunchalik hissiy ahamiyatga ega bo'ladi degan fikrni ilgari suradi [3].

Ijodiy harakatning o'z-o'zidan, to'satdan, tashqi sabablardan mustaqilligi uning ikkinchi asosiy xususiyatidir. Ijodkorlikka bo'lgan ehtiyoj hatto istalmagan bo'lsa ham paydo bo'ladi. Shu bilan birga, muallifning faoliyati mantiqiy fikrlashning har qanday imkoniyatini va atrof-muhitni idrok etish qobiliyatini yo'q qiladi. Ko'pgina mualliflar o'zlarining rasmlarini haqiqat sifatida qabul qilishadi. Ijodiy harakat hayajon va asabiy taranglik bilan kechadi. Aql uchun qolgan narsa bu qayta ishlash, ijod mahsullariga tayyor, ijtimoiy jihatdan maqbul shakl berish, keraksiz va tafsilotlardan voz kechishdir .

Demak, ijodiy harakatning o'z-o'zidan bo'lishi, irodaning passivligi va ilhomlanish paytidagi ongning o'zgargan holati, ongsizlikning faolligi ong va ongsizlik o'rtasidagi alohida munosabat haqida gapiradi. Ong (ongli sub'ekt) passiv va faqat ijodiy mahsulotni idrok etadi. Ongsiz (ongsiz ijodiy sub'ekt) faol ravishda ijodiy mahsulot hosil qiladi va uni ongga taqdim etadi .

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1..Венгер Н. Ю. Путь к развитию творчества // Вопросы психологии. – 1990. – № 4. – С. 32-38.
2. Дружинин В. Н. Психология: Учебник для гуманитарных вузов. – М., 2006. – 656 с.
- 3.Кудрявцев С. Творческая природа психологии человека // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С.67-87
- 4.Лук А. Н. Психология творчества. – М, 1978. – 347 с.

5.Торшина К. А. Современные исследования проблемы креативности в зарубежной психологии // Вопросы психологии. – 1998. – №4. – С. 21-48.

6.Яковлева Е. Л. Развитие творческого потенциала личности школьника // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. – С. 12-43.

MUNAVVARQORI ABDURASHIDXONOVNING YETUK SHAXS BORASIDAGI PEDAGOGIK QARASHLARI

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti Pedagogika yo'nalishi talabasi Umarova G.

Munavvarqori Abdurashidxonov o'zbek xalqining taniqli insonlaridan biri, o'tgan asrning boshida xalq ozodligi uchun kurash ilhomchisi. Shaxsning hayoti va ijodi mustaqillik paytlaridagina o'rganila boshlagan. Sovet hukumatining birinchi raqamli dushmani, ozodlik uchun o'zbek kurashchilarining boshchisi bo'lmish Munavvarqorining faoliyatini o'rganish taqiqlangan edi. 20-asr ziyoli o'zbeklari tomonidan bir ovozdan "ma'naviy ilhomchi" buyuk millatning buyuk kelajak maqsadlari uchun tun-u kun tinim bilmagan xalq xizmatkori deb topilgan adabiyotshunos, muharrir, maorif, tarbiyachi, jamoat arbobi Munavvarqori Abdurashidxonov 1878-yil Toshkent shahriining hozirgi Shayxontohur tumani, Darxon mahallasida o'qituvchilar oilasida tug'ilgan. Eshonquli dodxoh (Toshkent) Mirarab (Buxoro) madrasasida ta'lim olgach, Toshkentning Darxon masjidida imom bo'lib ishlaydi. 19-asr oxirida Munavvarqori jadidchilik harakatida faol ishtirok etadi. 1901-yil o'z uyida jadidchilik maktabini ochadi. Keyinroq Toshkentning boshqa mahallalarida ham ochadi. U maktablar uchun grammatika va alifbo asoslarini ifodalagan. "Birinchi ustoz" nomli yangi usuldagi ilk darslikni tayyorlaydi. "Ikkinchi ustoz" deb nomlangan ikkinchi kitobida o'qish va yozishga qaratilgan uslubni, shuningdek, oiladagi o'zaro munosabatlarni yoritgan. Munavvarqori shu bilan birga ilk matematika darsligini tayyorlagan. "Tajvid al-Qur'on", "Yer maydoni"

kabi qo'llanmalar tayyorlab ularni nashrdan chiqargan. Bolajonlar uchun esa she'r va hikoyalar yozadi. 1909-yil Toshkentda "Jamiyati xayriya" ittifoqini va "Turon" uyushmasini tashkil qiladi. Munavvarqori Abdurashidxonov o'zbek asoschilaridan biri. U teatr yordamida "Buzuq odatlar" va ularni tuzatishni ko'rsatgan. Uning turppasi "Turon" deb nomlangan. Turppa 1914-yildan 1924-yilga qadar faoliyat ko'rsatgan. Munavvarqori 1906-yilda "Xurshid" nomli gazeta nashiriyotini ochadi. "Najot", "Kengash" gazetalarida muharrir, "Sadoyi Turkiston" gazetasida esa bosh muharrir lavozimlarida faoliyat ko'rsatgan. Munavvarqori 1917-yil fevral revalutsiyasidan so'ng Turkiston xalq demokratik davlatining yaratilish g'yasini ochiqdan-ochiq ifoda qiladi. U Qo'qonda yaratilgan "Turkiston muxtoriyati"ni qo'llab-quvvatlaydi. 1918-yil aprel oyida Turkiston davlat universiteti rektori etib tayinlanadi. 1918-yil "Turk o'chog'i" ilmiy-ma'rifiy jamiyatini ochadi. Munavvarqori 20-yillar "Milliy ittifoq va Milliy istiqbol" yashirin tashkilotlariga boshchilik qilgan. 20-yillar o'rtalarida repressiya kuchayadi va Munavvarqori barcha lavozimlaridan chetlatiladi. Hamza, Elbek, Oybek, Akmal Ikromov, Salimxon Tillaxonov, Qayum Ramazon, Baxrom Haydariy, Mannon Uyg'r kabi madaniyat arboblari, olimlar Munavvarqorining o'quvchilari bo'lishgan. Xalqimiz o'zbekimning yana bir porloq yulduzidan ayrildi. Munavvarqori 1929-yil hibsga

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

olingan va 1931-yil otib tashlangan. Maskova shahridagi Vagankova qabristoniga qo'yilgan.

Turkistonda yangi usul maktablari ikki bosqichdan iborat bo'lgan. Birinchi qismi ibtidoiy, ya'ni boshlang'ich deb nomlanib, 4 sinfdan iborat bo'lgan. Ikkinchi qismi 3 yoki 4 sinfni o'z ichiga olgan. Bu qismi rushadiy "o'rta" deb nomlangan. Yangi usul maktablarida asosan bepul o'qitilgan. Bu maktablarda asosan o'g'il bolalar o'qigan. Ammo Toshkent, Qo'qon, Kattaqo'rg'on kabi shaharlardagi "usuli jadid" maktablarida qiz bolalar uchun ham maxsus sinflar tashkil qilingan. Hatto qiz va o'g'il bolalar birga o'qiydigan sinflar ham bo'lgan. Munavvarqori 1890-yilda, 22 yoshida Toshkentning hozirgi Mirobod bozori yaqinida, 1907-yilda Shayhontoxur dahasidagi o'z uyida jadid, ya'ni yangi maktab ochadi. Mazkur maktabda ta'lim-tarbiya ishlari tashkil etilgan. O'qitish uslubi o'z mazmuni va xususiyatiga ko'ra, butunlay yangi va ilg'or bo'lib, tez orada millatni madaniy-ma'rifiy,

ijtimoiy-siyosiy va oxir oqibatda, iqtisodiy taraqqiyotga olib chiqaruvchi juda katta omil hamda imkoniyatlarga ega bo'ladi. Maktabda o'quvchilar yozish, o'qishni bilishi, jismoniy sog'lom rivojlanishi uchun partalarga o'tkazilgan, o'qitish ko'rgazmali o'rgatiladigan bilim va fan asoslari amaliy xususiyatga ega bo'lgan, ya'ni kasb-hunarga hayot uchun zarur bo'lgan talablarga yaqinlashtirilgan. Munavvarqori jadid maktabi ta'lim-tarbiya uslubiy ishlarini takomillashtirish bilan cheklanmaydi. U butun o'zbek milliy xalq maorifining butunlay yangi, mukammal, zamonaviy, boshlang'ich, umumta'lim, o'rta maxsus va oliy ta'lim tarmoqlari majmuiga asos soldi. U o'z dasturida bolalarni har tomonlama, ham aqliy, ham jismoniy, ham estetik bir butun uyg'unlikda bilimlarni hayotda bevosita qo'llashga o'rgatishga alohida e'tibor beradi. Mohir pedagog va bolalar ichki dunyosini yaxshi biladigan bo'lgan Munavvarqori o'qish uchun faqat ota-onanigina emas, balki bolaning ham roziligini hisobga olish zarurligini aytadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qosim.B. "Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoyilik"- T:Ma'naviyat.20002.
2. Abdurashidxonov.M. "Xotiralarimdan" (Jadidchilik tarixidan lavxalar).-Toshkent:Sharq.2001.
3. Abdurashidxonov.M. "Tanlangan asarlari" (Nashrga tayyorlovchi S.Axmedov).-T:Ma'naviyat.2003.
4. "Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar:Nazaryasi va amaliyoti" nomli ilmiy, masofaviy, onlayn kanferensiya.

INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL QILISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI

Umorova D. O- UrDPI, Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi magistranti.

Hozirgi kunda ommaviy axborot vositalarida nogiron bolalar haqida tobora ko'proq eshitilmoqda. Bugungi kunda

yurtimizda bunday bolalar umumiy ta'lim tizimida teng ta'lim olish, integratsiya va

inklyuziya huquqiga ega ekanligi haqida ko'p va keng chora tadbirlar olib borilmoqda.

So'nggi yillarda ta'lim tizimi yangilanmoqda, maxsus va umumta'lim muassasalari rivojlanmoqda, jamiyatning nogiron bolalarga bo'lgan munosabati o'zgarmoqda va ularni kelajakda o'qitish va tarbiyalashni tashkil etish shartlari tabiiy ravishda paydo bo'lmoqda. Oddiy rivojlanayotgan bolalar va nogiron bolalarni birgalikda o'qitish masalasi pedagogik jamoatchilikning diqqat markaziga aylandi.

Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion–uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma'nolarini bildiradi) nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi tusiqlarni (diskriminasiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muxtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'limning siyosati turli xil extiyojli bolalarni ta'lim olishini qo'llaydi, va yutuqga erishishga yordam beradi hamda yaxshi hayot qurishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'lim bu davlat siyosati bo'lib nogironligi yoki boshqa sabablar tufayli maxsus yordamga muxtoj, tarbiyasi og'ir, yetim bolalar, VICH SPICH bilan kasallangan bolalar va yoshlar uchun moslashuvchan va individuallashtirish yordam tizimidir va barcha bolalarni teng ko'rishni ko'zda tutadigan ta'lim. Ya'ni millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatda tutgan o'rni, manbai, moddiy va ma'naviy axvoli, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo'lishidan qat'iy nazar barcha bolalarni teng ko'rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qadrlash, rivojlantirishni ko'zda tutadigan ta'limdir.

Inklyuziv ta'limning vazifasi nogiron bolalarga (ham aqliy, ham fiziologik rejada) o'z qobiliyatlariga ishonch berish, shu bilan ularni boshqa talabalar, ehtimol ularning do'stlari va qo'shnilari bilan birga maktabda o'qishga undashdir.

Nogiron yoki alohida ehtiyojli har bir bolani ta'lim muhitiga kiritish va ta'lim yondashuvlarida moslashuvchanlik inklyuziv ta'limning asosiy maqsadlaridir.

Maktab ta'lim olish imkoniyatini va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, avvalgi ta'lim yutuqlaridan, ona tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan, aqliy va jismoniy imkoniyatlaridan qat'i nazar, muvaffaqiyatga erishish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishni o'zining asosiy vazifasi deb biladi.

Inklyuziv ta'lim - umumta'lim jarayonini rivojlantiradi va barcha bolalarga mos bo'lgan ta'limni joriy qiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim olishiga oid qo'shimcha moslamalarni tashkil qilib bolalarni ta'lim olishiga qulay sharoit yaratadi. **Inklyuziv ta'lim** xar-xil extiyojli bolalarning ta'lim olishiga qaratilgan metodologiyani rivojlantirishga harakat qiladi. Inklyuziv ta'lim turli extiyojlarni qondirishga qaratilgan ixcham turdagi dars berishga yondashadigan ta'limni ishlab chiqishni amalga oshiradi. Agarda inklyuziv ta'limni tadbiiq etishda dars berish, o'qitish bir muncha samarali va unumli bo'lsa unda nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar balki barcha bolalar yutadi. Inklyuziv ta'lim maktablari bolalarning bilim olish uchun shaxsiy huquqlarini himoyalaydi. Bunday yondashuv diskriminatsiyani bartaraf etadi, kamaytiradi chunki bolalar bir-birlari bilan muloqot qilish jarayonida o'zlarining o'qitilish jarayonida turli extiyojlarga ega individum ekanliklarini anglaydilar.

Inklyuziv ta'lim o'quvchilar va jamiyat uchun nima beradi?

nogiron bolalar uchun shaxsni rivojlantirish erkinligi;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ota - onalar uchun ota-ona salohiyatidan foydalanish imkoniyati
rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani tarbiyalash;
maktab uchun maqsadga muvofiq individual ta'lim xizmatlarini kengaytirish imkoniyati
bitiruvchini mustaqil hayotga tayyorlash, fuqaroni tarbiyalash, faol ishtirokchi mamlakatni iqtisodiy rivojlanishi;
jamiyat uchun sog'lom ijtimoiy munosabatlarni takomillashtirish imkoniyati
insonparvarlik va bag'rikenglik;
davlat uchun-konstitutsiyaviy kafolatlarni amalga oshirish, ularga rioya qilish imkoniyati
Inklyuziv ta'lim muammolari bilan shug'ullanadigan o'qituvchilarning ta'kidlashicha, oddiy bolalar, odatda, alohida ehtiyojli tengdoshlariga osonlikcha yordam berishadi. Tengdoshlarga yordam berish nogironligi bo'lganlar ta'lim va ijtimoiy sohalarda faol ishtirok etishlari mumkin faoliyat, oddiy bolalar, o'zlari sezmaganda, eng muhim hayotiy saboqlarni olishadi. Bu ijobiy tajriba-bu ijtimoiy ongning o'sishi, yo'qlikni anglash odamlar o'rtasidagi farqlar, o'z-o'zini anglash va o'zini o'zi qadrlashni rivojlantirishda, o'ziga xoslikni shakllantirishda va nihoyat, eng muhimi, samimiy g'amxo'rlik va do'stlikni targ'ib qiladi.

Haqli savol tug'iladi, nima uchun maxsus ehtiyojli bolalarni inklyuziv ta'lim tizimiga jalb etish kerak? Darhaqiqat, bu ta'lim tizimi oldidagi muammolarni xal etish oson kechmaydi. Ammo bu ta'lim tizimining quyidagi nafli jihatlarini ham qayd etib o'tish lozim:

* Inklyuziv ta'lim qashshoqlik va ajratish iskanjasidan qutulishga imkon beradi;

* Inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli bolaning o'z oilasi va jamiyat davrasida bo'lishga imkon beradi;

* Inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi;

* Kamsitishlarni oldini oladi;

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, inklyuziv ta'limning mohiyatida yordamga muhtoj bolalarga ilk yosh davrida erta yondashish ham yotadi. Alohida yordamga muhtoj bolalar ta'limi boshlang'ich va o'rtamaksus ta'limni olishlari bilan yakunlanmasligi kerak. Alohida yordamga muhtoj bolalarning kasb-hunar ta'limi va oliy ta'limi ham amalga oshirilishi talab etadi. Chunki inklyuziv ta'lim tizimining vazifalaridan biri alohida yordamga muhtoj bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning barcha huquqlarini ta'minlashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrda "Nogironligi bo'lgan shaxslarnidavlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risidagi" PF-5270 farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 27-apreldagi 243-sonli qaroritahririda –Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 28.04.2021-y., 09/21/243/0388-son, 34-b.
3. Malofeev X.H. Rossiya davlat maxsus ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishi: Dis...doktor ped.fanlar/H.H.Malofeev, –M.,2006., 81-b.
4. Dilova N.G.Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'zaro hamkorlikmuhitini shakllantirish mehanizimlarini takomillashtirish//Nukus–2018.
5. FurmanovI.A. Психология детей с нарушениями поведения// Москва –2014.
6. Nishanova Z.T., G.Alimova.Bolalar psixologiyasiva uni o'qitish metodikasi 7. <https://www.gazeta.uz/uz/> 2021Toshkent –2003-yil.

ПСИХОФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ УСТНОЙ РЕЧИ

Эгамбердиевой Юлдузхон - Ургенчский государственный Педагогический институт, yegamberdiyeva433@gmail.com

Предлагаемое в первой рассмотрении механизмов речевой деятельности и их дальнейшее уточнение имеет самое непосредственное отношение к дидактике. Иностранный язык, являясь одним из обязательных предметов в школе и вузе, характеризуется сложной структурой, в которой, наряду со знанием о языке, выделяют еще и речь, включающую в себя устную (говорение и аудирование) и письменную (чтение и письмо) формы. В то же самое время речь понимается в единстве ее аспектов (фонетики, лексики и грамматики), без которых она была бы невозможна.

Владение иностранным языком предполагает, по мнению А.А. Леонтьева, обязательное наличие целой совокупности психологических и физиологических условий, на основе которых становится возможным процесс обучения иноязычному речевому общению. Данные условия рассматриваются как специфический психофизиологический механизм, настраиваемый на специфический код изучаемого языка и формирующийся у каждого носителя языка на основе нейрофизиологических предпосылок и под влиянием речевого общения [1,28].

Отмеченный выше психофизиологический механизм понимается как языковая способность (linguistic performance) [2], результат "весьма сложной игры сложнейшего речевого механизма". Речевой механизм в сжатом виде, в нашем понимании, в свою очередь, представляет собой целостную систему объективных взаимосвязанных материальных комплексных процессов, имеющих

определенное начало и соотносимых со своими результатами, благодаря процессу афферентного синтеза.

Другими словами, психофизиологические механизмы иноязычной речевой деятельности выступают как динамическое взаимодействие различно локализованных периферических и центральных структур и процессов на основе получения специфического социального результата, выраженного продуктом того или иного вида речевой деятельности. Они лежат в основе одной из высших психических функций человека - языковой способности.

Языковая способность понимается как готовность субъекта к использованию иностранного языка в своей деятельности [3,3], с одной стороны, и как синтез врожденного и приобретенного, наследственно закрепленного и сформированного в процессе индивидуального развития, с другой стороны. Иначе говоря, иностранный язык рассматривается как потенция, а отдельный речевой акт представляет собой ситуативную конкретизацию языковой способности.

Данное понимание языковой способности предполагает использование иностранного языка в его устной и письменной форме в качестве опоры для становления, формирования и развития иноязычных механизмов речевой деятельности. Таким образом, языковая способность как педагогическая модель, является наследственной предпосылкой речевой деятельности и одновременно продуктом этой деятельности [4,142], так как будучи предназначенной для общения, которое в трудах Л.С. Выготского [5,51]

понимается как "процесс, основанный на разумном понимании и намеренной передаче мыслей и переживаний, требующий известной системы средств", то есть передачи и понимания мысли в различных материальных формах, включая объективно и эмоции, и жесты, и воображение. Языковая способность непременно формируется и совершенствуется в этих же условиях, что является важнейшей дидактической предпосылкой целенаправленного эффективного и оптимального функционирования МИРД.

Когда говорят о способностях к иностранным языкам, то имеют в виду не высшие психические функции вообще, а отдельные свойства этих функций, определенный положительный уровень развития этих свойств, достигнутый при изучении в школе родного и иностранного языков, необходимый для нормального осуществления акта коммуникации.

Исходя из программы по иностранным языкам для вузов неязыковых специальностей, можно утверждать, что

уровень развития этих свойств ограничивается умением, в первую очередь, читать оригинальную литературу по специальности для извлечения необходимой информации, а уже потом -принимать участие в устном общении на иностранном языке в пределах изученных тем , то есть сама программа на первый план обучения в вузах неязыковых специальностей выдвигает цель - владение навыками и умениями чтения.

Однако в программе не говорится о роли устной речи в формировании этих навыков и умений. Тем самым программа недооценивает роль устной речи в обучении чтению, предоставляя широкий простор в применении тех или иных педагогических средств для достижения конечной цели.

В этой связи необходимо остановиться на трактовке вопроса о характере взаимосвязи устной речи и чтения. В педагогической литературе этот вопрос трактуется крайне противоречиво.

Использование литературы

1. Кабалевский, Д.Б. Воспитание ума и сердца Текст. / Д. Б. Кабалевский. М.: Просвещение, 1984. — 206
2. К изучению эстетики устно-поэтического канона Текст. // Русский фольклор. XXI. Поэтика русского фольклора. Л., 1981. — С. 13-38
3. Безруких, М. М. Грамота : раб. тетр. : 1 кл. : в 3 ч. Текст. / М. М. Безруких [и др]. М.: Вентана-Граф, 2007.
4. Зинченко, В.П. Психология восприятия Текст. / В.П. Зинченко. М.: Просвещение, 1973. - 235 с
5. Ветлугина, Н. А. Музыкальное развитие ребёнка Текст. / Н.А. Ветлугина. -М.: Просвещение, 1968. -445 с.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

***Преподаватель кафедры «Методика дошкольного образования» УрГПИ
Каримова Фарида Наильевна***

Современный век является веком знаний, поскольку процессы, которые стремительно происходят во всех сферах

жизнедеятельности нашего общества обусловлены появлением новых знаний и новой информации. А новые знания ведут к

появлению новых умений и навыков. По другому их ещё называют навыками будущего. Если человек сможет овладеть данными навыками, это даст ему возможность жить, учиться и работать в современной реальности. Основой основ навыков будущего является критическая грамотность [1].

До недавнего времени в мире образованным считался тот человек, который владел огромным массивом знаний. В современной эре в истории человечества появился новый вид грамотности — критическая грамотность. Критическая грамотность — это способность человека на уровне имеющихся знаний, умений и навыков создавать новые, необходимые сегодня знания [2].

Для чего современному человеку нужно быть критически грамотным? Во-первых: знания очень быстро теряют свою актуальность.

Во-вторых: уникальной является каждая из жизни людей. Критическое мышление — тот тип мышления, который помогает критически относиться к любым утверждениям, не принимать ничего на веру без доказательств, но быть при этом открытым новым идеям, методам [3]. Не бывает в мире двух одинаковых людей, нет двух одинаковых сценариев в жизни людей. Каждый день своей жизни любой человек оказывается в различных жизненных ситуациях, ведь сама жизнь — это и есть огромное количество жизненных и учебных ситуаций. И порой чтобы найти выход из сложившейся ситуации люди могут воспользоваться чужими знаниями (советами, рекомендациями, рецептами...). Однако не всегда это решение является правильным. В учебном процессе преподавателю необходимо развивать у студентов критическое мышление и умение анализировать информацию. Поскольку ценность умения мыслить критически неоспорима, в педагогике на развитие данного типа

мышления направлена особая система. Поэтому на занятиях можно использовать методические приёмы, которые развивают критическое мышление и помогут студентам научиться искать и оценивать полученную информацию:

1. Приём «Кластер»
2. Учебно-мозговой штурм
3. Интеллектуальная разминка
4. Приём «Корзина идей»
5. Приём «Составления синквейнов»
6. Приём «Знаю../Хочу узнать../Узнал...»
7. Приём «Фишбон»
8. Приём «Кластеры»

Одной из основных целей каждого высшего учебного заведения является не только обучение студентов, но и раскрытие способностей каждого из них, воспитание личности, готовой к жизни в информационном, высокотехнологичном мире. Такой подход немыслим без умения критически оценивать происходящее вокруг. Главная цель технологии развития критического мышления — развитие интеллектуальных способностей студента, позволяющих ему учиться самостоятельно. Кроме того, прикладной характер критического мышления позволяет студентам проводить в дальнейшем собственные исследования, оценивать источники, с которыми он работает. Критическое мышление учит проверять и перепроверять фактическую информацию. Такое умение будет полезно не только в массовом применении — при соприкосновении с плотным и разнородным инфополем, о котором мы говорили в самом начале статьи, но и, конечно, в образовательном процессе для всех, кто учится и учит. Так же необходимо понимать, что критическое мышление помогает не только скептически относиться к чьим-либо утверждениям и не принимать ничего на веру без доказательств, но и при этом быть открытым новым идеям и методам. Очень важно быть

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

готовым всегда узнавать новое и дополнять информацией, поступающей извне, свою картину мира. По такому принципу, например, построена современная доказательная медицина: она не только базируется на предыдущем научном опыте, но и готова дополнять его и корректировать с учетом современных открытий и исследований.

Основываясь на вышесказанном, можно полагать, что критическое

мышление многостороннее явление, имеющее личностное значение. Оно дает возможность получать новые, отличительные знания и умения, формировать способность рационально излагать свои мысли, обоснованно выражать свое мнение, выстраивать логические цепочки, находить наиболее эффективное решение какой-либо задачи и легче справляться с возникающими проблемами.

Список литературы:

1. Карпыкова, Г. У. Интенсификация процесса подготовки будущего учителя в профессиональной образовательной организации / Ю. Б. Буров, Г. У. Карпыкова // Инновационное развитие профессионального образования. — 2019. — № 4 (24). — С. 53–59.
2. Дружинин, В. Н. Когнитивная психология : учебник для вузов / В. Н. Дружинин, Д. В. Ушаков. — Москва : Per Se, 2002. — 480 с. — ISBN 5-9292-0034-3.
5. Крысин, Л. П. Толковый словарь иноязычных слов / Л. П. Крысин. — Москва : Эксмо, 2010. — 59 с. — ISBN 978-5-699-41919-7.
7. Т. А. Галактионова, И. О. Загашев, С. И. Заир Бек, И. В. Муштавинская, Е. А. Трифонова, «Современный студент в поле информации и коммуникации»;

TEXNOLOGIYA DARSLARIDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR VA ULARDAN FOYDALANISH HAQIDA

Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti talabasi Ko'palova Shahnoza

Harakatlar strategiyasi asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 15-martdagi "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi 140-sonli, 2017-yil 6-aprelda "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli Qarorlari qabul qilinganligi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish hamda uzviyligini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi kunda deyarli barcha fanlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalardan keng qo'llanilib kelmoqda. Innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotini harakatga keltiruvchi kuch hisoblanadi. Har bir

jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosat darajasiga ko'tarildi. «Ta'lim to'grisida»gi Qonun va «Kadrlar tayorlash milliy dasturi»ning qabul qilinishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi. Ma'lumki, uzluksizlik va uzviylik ta'lim tizimida ortiqcha ishkoriylikka chek qo'yib, avvalo,

jamiyatning ma'naviy va intellektual salohiyatini kengaytiradi, qolaversa, davlatning ijtimoiy va ilmiy taraqqiyotini takomillashtirish omili sifatida ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi bir inson o'z kasbiy tayyorgarligini, mahoratini kuchaytirish imkoniyati yaratiladi. Hozirgi kunda innovatsion ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanib ta'limning samaradorligini ko'tarish kundan-kunga kuchayib bormoqta. Har qanday samarador bo'lgan dars rejasini to'rt asosiy elementni o'z ichiga qamrab olishi lozim:

- Qiziqtiruv-motivatsiya
- Taqdimot-prezentatsiya
- Amaliyot-praktika
- Natija-o'zlashtirish darajasini tekshirish.

Ushbu to'rt asosiy element o'qituvchiga katta imkoniyatlar yaratib, o'quvchilar bilan muloqot qilishga yordam beradi va o'quvchilarning darsda foal ishtirok etishini ta'minlab beradi.

Qiziqtiruv. Dars rejasining ushbu qismida o'quvchilar bilan dars mavzusiga bog'liq bo'lgan qisqa bir o'yin yoki tadbir o'tkazish, bu ularning diqqatini tortadi va mavzuni o'rganishi uchun qiziqish yaratadi. Bu bosqichning davomiyligi kopincha 4-5 daqiqa atrofida bo'lishi va uning o'rganilishi lozim bo'lgan mavzuga mos kelishi zarur.

Taqdimot. Dars rejasining bu qismi yangi mavzu bilan bog'liq yangi materiallar berish yoki mavzuning bir qismi bilan bog'liq mag'lumatlar, dalillar, qoidalar taqdim etish faoliyati bilan uzviy bog'liqdir. Bunda maqsad o'quvchilarning bilgan narsalarini asos qilib olgan holda bilmaganlari haqidagi bilimlari darajasini oshirishdir. Agar oldingi darsda o'tilgan materiallarni qaytaradigan bo'lsak, ularni bu safar yangi

ijodiy nuqtayi nazardan yaratishimiz lozim boladi.

Amaliyot. Darsning ushbu qismida o'quvchilarning oldingi bosqichda olgan bilimlari asosida ularni amaliy fikrlashga o'rgatish. Bunday amaliy mashg'ulot tur-larini darsdan oldin tayyorlab kelish maqsadga muvofiqdir. Dars jarayonida o'quvchining bajarayotgan ishlarini diqqat bilan kuzatish, yangi malumotlarning tug'ri o'zlashtirilayotganiga ahamiyat berish zarur.

Natija. Mavzuning yangi o'rganilgan materiallarini o'quvchilar bilan muloqot qilgan holda muhokama qilish va bu jarayonga ularni iloji boricha ko'proq jalb qilish yaxshi natijalarga olib keladi. Agar biror bir qoida, dalil, qonun, ko'rsatkich yoki tartibot o'quvchilarga tushinarsiz bo'lib qolsa, ularni tushintirishga harakat qilish va ularning ko'p mohiyatini anglaganliklarini his qilishi kerak. Yuqorida aytib o'tilgan taqdimot-prezentatsiya bo'limida innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi o'quvchilarga darsni tushinarli va aniq, qiziqarli bo'lishiga yordam beradi. Bugungi kunda axborot ko'lami juda kengayib ketti. Dars mavzularini kundalik hayotdagi keskin voqealar bilan bog'lab o'tilsa, turli innovatsion texnologiyalardan foydalanilsa dars asta qolishiga erishilishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga innovatsion usullardan foydalanib fanlara'ro bog'langan holda ekologik gigienik bilimlar bilan darsni to'ldirishi zarur. Innovatsiya inglizcha yangilik kiritish, yangilik degan ma'noni ifodalaydi, texnologiya esa yunoncha "texnos" –san'at, mahorat va "logos" - fan so'zlaridan olinib innovatsion texnologiya ta'lim tarbiya shakillari, metodlari va usullariga yangicha yondashish degan ma'noni bildiradi.

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalardan foydalanishda o'qituvchiga kuydagi bilimlarni bilish toqazo etiladi:

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

- AKT boyicha bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lish;
- YaPT (yangi pedagogik texnologiya) boyicha xorijiy tajribalarda bohabar bo'lish;
- Ta'lim jarayonini tashkil etishda didaktik o'yinlardan, interfaol usullardan foydalanish mahorati;
- Ilg'or pedagogik texnologiya bo'yicha bilimlarni o'zlashtirib borish;
- Bilimlarni ko'nikma va malakalarga aylantirish texnologiyasi shakllangan bo'lishi;
- Dars jarayonida harakatli o'yinlardan unumli foydalana bilishi;
- Imkoni bo'lsa darsni internet tarmog'iga bog'lab o'ta bilishi;
- O'z ustida tinmay ishlashi xar soxaga oid yangiliklarni kuzatib borishi va boshqalar.
- O'qituvchi innovatsion texnologiyalarga asoslanib darsni tashkil etar ekan, turli texnik vositalardan ham (kompyuter, proyektor, elektron doska va hokazo) foydalanilishi mumkin. O'qituvchining amaliyatida innovatsiyalar qanchalik ko'p bo'lsa, mavzuni shunchalik o'shadi. Ta'limda innovatsion Zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish sharoitida innovatsiyalar texnologiyalar va interfaol metodlar haqidagi tasavvurlar barqaror va mukammal shaklga ega emasligini ham etirof etishi kerak. Harbir o'qituvchi ta'limga individual ta'rzda yangilik kiritishi mumkin. Texnologiya fanini o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, tarqatma materiallar, elektron materiallar, ishchi holatdagi mashinalarning ishlab chiqarishdagi namunalari va maketlaridan foydalanish, texnologiya faniga oid televizor, radioda berilgan eshittirishlarni ko'rish, o'rganilgan ish usullarini bajarish, fanga oid atamalarni topishda media vositalardan foydalanib didaktik topshiriqlarni bajarish muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion texnologiyalar - ta'lim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning o'zlashtirishini faollashtirishga xizmat qiladi. Bizningcha texnologiya darslarida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish katta ijobiy natija beradi. Sababi oldin o'quvchilarga texnologiya darslarida buyumlar tayyorlash jarayonini o'qituvchi birma-bar namoyish qilib berar edi, bu ortiqcha vaqt sarflanishiga, ayrim paytlarda o'qituvchining qayta ko'rsatib berishiga to'g'ri kelar edi. Bugungi kunda esa axborot kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanib tasvirga olingan mehnat operatsiyalarining videodarslarini o'quvchilarga havola etib, o'quvchilar ishini o'qituvchi tomonidan bemalol nazorat qilish imkonini beradi, o'quvchilarning bilim darajalarini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda texnologiya darslarida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan keng foydalanilsa kompyuterlardan darslar otilsa hamma narsa iloji boricha jonli bolsa, masalan mavzuga oid kichraytirilgan maketlar, texnologik kartalar bilan dars o'tilsa texnologiya ta'limi darslari sifati samarali bo'ladi. Innovatsion xatti-harakatlar moslashishni nazarda tutmaydi, bu o'z shaxsiyligini shakllantirishni, o'zini rivojlantirishni nazarda tutadi. O'qituvchi innovatsion ta'lim barkamol shaxsni tarbiyalash usuli ekanligini tushunishi lozim.

Zamonaviy ta'limning talabi - o'quvchilarga iloji boricha ko'proq bilim berish emas, balki ularni mustaqil ravishda o'rganishga o'rgatish, mustaqil ishlash, nafaqat bilish, balki olingan ma'lumotlar kerakli joylarda foydalana olish o'z maqsadlarini to'g'ri tanlay bilishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. Ishmuhammedov R. Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar 2008.
2. Sh.K. SHayakubov, R.X. Ayupov «TAFAKKUR-BO'STONI» Toshkent- 2012.
3. Mavlonova R. A., Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Mehnat va uni o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. T.; TDPU. 2007-yil.
4. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar.– T.: "Nihol" nashriyoti, 2016.
5. Norov, I. (2021). METHODS Of Teaching Phonetics In Other Language Groups. Барқарорлик ва Етакчи Тадқиқотлар он-лайн илмий журнали, 1(5), 306-309.
6. www.ziyounet.uz/uz
7. www.edu.uz
8. www.lex.uz

2-SHO'BA: BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDAGI ZAMONAVIY TENDENSIYALAR.

BOSHLANG'ICH SINFLARNING O'QISH DARSLARIDA HIKOYALAR TAHLILIGA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV XUSUSIDA

Eshchanova Gavhar Urganch davlat pedagogika instituti "Boshlang'ich talim metodikasi" kafedrasida dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

eshchanovagavhar@gmail.com

Ta'limga kompetensiyaviy yondashuvning yetakchi metodlaridan biri – tadqiqot metodi bo'lib, u o'qituvchi tomonidan o'quvchilar oldiga bilimlarni o'zlashtirishga va mustaqil amaliy faoliyatga yo'naltiruvchi, masalaning echimida mustaqil ijodiy faoliyatni taqozo qiladigan savol va topshiriqlarni qo'yishi bilan xarakterlanadi. Mazkur metoddan boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida foydalanish mumkin. Taniqli pedagog Ya. Lerner tadqiqot metodining quyidagi xususiyatlarini taqdim etgan:[1. 67.]

- bilimlardan oqilona foydalanish va ijodiy izlanishni tashkil etish;
- bilimlarni ilmiy o'zlashtirish ko'nikmasini egallash;
- ijodiy faoliyatga qiziqish va ehtiyoj uyg'otish .

O'quvchilarni tadqiqotchilikka yo'naltiruvchi bu metod o'qitishning

quyidagi usullarini qamrab oladi: yangi dalillarni avvalgilari bilan taqqoslash, ma'lum faktlarni tahlil qilish, maslahat berish va yo'l-yo'riqlar ko'rsatish, eksperiment, tadqiqot faoliyatini boshqarish hamda baholash. U bilimlarni o'zlashtirishning: o'quv muammosini tadqiq etish, masalaning echimi bilan bog'liq farazlarni ilgari surish, olingan natijalarni ilgari surilgan g'oyalar bilan taqqoslash, muammo yuzasidan chiqarilgan xulosalarni umumlashtirish singari usullarini o'z ichiga oladi. Buning uchun o'quvchilar oldiga ba'zan butun dars, ba'zan uning bir qismida hal etilishi mumkin bo'lgan tadqiqotchilikka yo'naltiruvchi savol va topshiriqlar o'rta tashlanadi.

Tadqiqotchilikka yo'naltiruvchi topshiriqlar o'quvchilarning mustaqil bilish faoliyatini nazarda tutadi.

Rus metodist olimi E. Melnikova quyidagi metodlarning tasnifini taklif etgan:

[2. 31.] Bular, o'quv muammosini qo'yish, dialog, mavzuni motivasion usullarda taqdim etish, ertak, afsona va hikoya va boshqa badiiy asarlardan parchalar taqdim etish va boshqalar.

Buni quyida "O'qish kitob"laridan o'rin egallagan hikoyalar tahlilida aniq ko'rishimiz mumkin.

Amaldagi 4- sinf "O'qish kitobi"ning 154–156 -betlarida X. To'xtaboev qalamigan mansub "Nihollarning nolasini" nomli hikoya o'rin olgan. Shunday hajmdagi hikoya matni yuzasidan ikki dona savol: "1. Nihollar nima uchun nola chekishdi? 2. "Nola chekdi" iborasini qanday tushunasiz?" didaktik material sifatida taqdim etilgan. Hikoya yaxshi tanlangan. Mazmun-mohiyati bilan bu yoshdagi bolalarga mos asar. 4-sinfda bu hikoyani o'rganishdan maqsad tarbiyalanuvchilar ruhiyatiga achinish, mas'uliyat, burch, o'zgani anglash va ayash hissini shakllantirishdan iborat. Lekin darslikdagi ikki savol bilan bu maqsadga erishish amri mahol.

O'quvchilarni asar matni bilan tanishtirilgandan so'ng uni didaktik tahlilga tortib quyidagi ilk savol va topshiriqlar bilan murojaat qilish yuqoridagi maqsadga muvofiq bo'ladi: "[3.154]. Avvalo, aytingchi, qanday daraxtni manzarali deb bilasiz? "Manzarali" so'zini izohlashga urinib ko'ring. Ularning mevali daraxtlardan farqi nimada? Manzarali va mevali daraxtlardan bir nechtasini sanab bering". Matn mazmuni yuzasidan suhbat davom ettirilib tarbiyalanuvchilarga quyidagi bir qator savol-topshiriqlar bilan murojaat qilinadi: "O'quvchilarning "... biri ketmonini asfalt yo'lda daranglatib sudrab, biri belkurakni yelkasiga teskari qo'yib, yana bittasi bo'sh chelakni childirma qilib chalib..." tarzidagi ketishiga diqqat qiling. Sizningcha, bu yaxshimi yoki yomonmi? Nimasi, nega yaxshi-yu nimasi nega yomon? 3.Nima deb o'ylaysiz, nima uchun bolalar ketishgach "chinorlar bir-birlariga ma'noli qarab

qolishdi?" O'ylab ko'ringchi, bu qarashda, sizningcha, qanday ma'no bo'lishi mumkin? 4. Ikkinchi niholning gapiga diqqat qiling: "Men bo'lsam tanam-u shoxchalarim bilan shabnam so'rdim..." Bu holatni tasavvur qila olasizmi? Taassurotlaringiz bilan o'rtoqlashing. 5. Quyidagi jumlagacha diqqat qiling: "Nihollar sabr-u bardoshlari zo'r, ancha-muncha qiyinchilikka parvo qilmaydigan, quyosh taftiga, suvsizlikka o'rgatilgan edi". Shunday ekan, nihollar nega suvsizlikdan nobud bo'lishdi? Sizningcha, har ikkala holatning bir-biri bilan qanday aloqadorlik joyi bor, o'ylab ko'ring. 6. Nihollarning "Suv!" deb baqirib yuborganiga ishonasizmi? Siz shunday chaqiriqni eshitganmisiz? Bunday ovozni eshitish, ko'rish yoki tuyish mumkinmi? Qaysi biri hayotiy haqiqatga yaqin, Sizningcha? 7. Qaddi-qomati kelishgan novcha nihol nega o'zi uchun qayg'urmay ukalari haqida o'ylab qiynaldi? Nima, uning o'ziga suv kerak emasmi? 8. Hikoya matnida shunday jumla bor: "Axir ular tog' bag'ridagi sersuv, bahavo adirlarda maza qilib o'sishayotgan edi, o'z hollariga qo'yib berishganda, bu yerlarga majburan ko'chirib kelishmaganda, qanday soz bo'lardi-ya!" Siz bu fikrga qanday qaraysiz? Ularni kim majburlagan deb o'ylaysiz? Nega? 9. Hikoyadagi: "...bir tomchi suvga zor bo'lib jon berayotgan nozik niholchalar" haqida o'ylab ko'ring. Ularni odam deb tasavvur qiling. Mazkur holatning iztiroblari haqida suhbatlashing. 10. Asar matnidagi olingan quyidagi jumlagacha e'tibor qiling: "Ertasiga ertalab niholchalarning ko'plari uyg'onmadi, tungi shabnamga yetolmay namozgar pallasidagi dimlikda birin-ketin nobud bo'lishgan ekan..." nihollarning suvsizlikdan halok bo'lishini qanday tasavvur qilasiz? Ichingizga bir qarangchi, ko'nglingizda qanday hislar paydo bo'ldi? Bu tuyg'ularning nomini topishga urinib ko'ring. 11. Qaddi-qomati kelishgan niholning quyidagi gaplariga diqqat qiling: "«Yo'q, – deya chayqalib ketdi

novcha niholcha, – men o'lmasligim kerak, men yashayman, yashayman!»" uning bu gapi xarakteridagi qanday sifatdan dalolat beradi? Sizningcha, niholning xarakteriga xos xususiyat nima? 12. O'ylab ko'ringchi, nima uchun ko'chadan o'tayotgan odamlar niholning qichqirig'ini eshitmadi? Bu odamlarga xos bo'lgan qanday sifatdan dalolat beradi, bilasizmi? 13. Niholchaning holati tasvirlangan quyidagi jumlaning qayta o'qing: "«Meni bu yerga ekib, ketmonini asfaltda daranglatib sudrab ketgan bolalar kelib qolmasmikan», – deb yana bir bor ko'cha boshiga ko'z tashladi..." endi o'z ruhiyatingizga diqqat qiling. U erda nimalar kechayotganini kuzating. 14. Izlanuvchan-evristik suhbatlarning xarakterli xususiyati shundan iboratki, o'quvchilar o'qituvchi tomonidan oqilona qo'yilgan mantiqli yoki muammoli savollar va o'zlarining imkoniyatlari va mustaqil fikrlashi natijasida yangi bilimlarni o'zlashtiradilar. Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida yuqorida taqdim etilganidek izlanuvchi-evristik suhbat shaklida tashkil qilingan darslarda o'qituvchi izchil ravishda o'quvchilarga mantiqli va muammoli savollar bilan murojaat qilar ekan, bu bilan o'quvchilarni izlanish bosqichiga olib kiradi.

Bu metoddan foydalanish jarayonida o'qituvchining mantiqiy savollari bilan o'quvchilarning mantiqli javoblari butun dars davomida, ba'zan esa darsning bir qismida izlanuvchi faoliyatda qorishib ketadi. Bunday qisman izlanuvchan faoliyat asta-sekin o'quvchilar muammoning mustaqil echimiga o'tib boradilar, o'z xulosalarini chiqaradilar, mustaqil faoliyat olib boradilar, bu jarayonning o'zlariga xos qonuniyatlarni yaratib oladilar, o'z faoliyatlariga ichki qiziqish bilan yondashadilar, aqliy operatsiyalarni amalga oshiradilar. Bu izlanuvchi-evristik suhbatlarni tashkil etishda ta'lim berishning evristik suhbat, tadqiqot elementlari bilan ishlash va o'yin usullaridan foydalaniladi. O'quvchilar esa bilimlarni o'zlashtirishning quyidagi: qo'yilgan masalani mustaqil o'zlashtirish, ma'lum yo'naltiruvchi topshiriqlarni bajarish, mustaqil faoliyatini rejalashtirish, evristik suhbatlarda ishtirok etish, mustaqil mulohaza yuritish singari asosiy usullaridan foydalanadilar.

Binobarin, yuqoridagi savol va topshiriqlar asosida ishlagan boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil fikrlashi o'sadi, tafakkuri rivojlanadi va matn bilan ishlash malakasi oshadi, shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1..Лернер И. Я. Проблемное обучение. – Москва: Просвещение, 1994. – С. 67.
2. .Мельникова Е. Л. Проблемный урок в начальной школе или как открывать знания вместе с детьми. //Начальная школа. –1999. – №5. – С. 31–37.
3. Matchonov S.,Shojalilov A., G 'ulomova X., Sariyev Sh., Dolimov Z.O'qish kitobi. 4- sinf uchun darslik. T.; 2020. B.-154- 156.
4. Matchonov S.,Shojalilov A., G 'ulomova X., Sariyev Sh., Dolimov Z.O'qish kitobi. 4- sinf uchun darslik. T.; 2020. B.- 34 -38 .

BOSHLANG'ICH SINFLARDA YOZUV DARSLARIDA QO'LLANILADIGAN DIKTANT TURLARI

Jumaniyozova M.X - UrDU Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi dotsenti, f.f.n.

XXI asrda jahon miqyosida ta'lim barqaror taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy omil sifatida e'tirof etilib, 2030-yilgacha belgilangan Xalqaro ta'lim konsepsiyasida sifatli ta'lim olish va ijodiy qobiliyatni rag'batlantirish dolzarb vazifa sifatida belgilandi. Unda ta'limning asosiy bo'g'ini hisoblangan boshlang'ich ta'limda fanlarni innovatsiya va zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida o'qitish, o'quvchilarda integratsiyalashgan ta'limni rivojlantirish, ularda ijtimoiy faollik ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik tizimning imkoniyatlarini kengaytirishni taqozo qiladi. Bu esa ta'lim jarayonida o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish va o'quv materiallarini fanlararo aloqadorlik tamoyillari asosida egallashda kasbiy kompetentlikni orttirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf yozuv darslarida o'quvchilarda chiroyli yozuv malakasini shakllantirishga alohida e'tibor beriladi. Shuningdek, "Yozuv daftari" o'quvchilarning orfografik bilimlarini amaliy o'zlashtirishlari uchun boy materiallarga ega. O'qituvchi yozuv daftari bilan ishlashdan oldin "Bugun o'quvchilarga nimani o'rgataman?", "Nima uchun o'rgataman? Qanday o'rgataman?" degan mulohaza yuritish zarur. Aks holda, yozuv darslari quruq yozish, nusxa ko'chirish darsi bo'lib qoladi.

Yozuv daftari bilan ishlash jarayonida o'quvchilarga beriladigan bilimlar uch xil yo'nalishda bo'ladi: 1. Grafik bilimlar. 2. Grammatik bilimlar. 3. Imloviy bilimlar.

Yozuv daftari asosida beriladigan grafik bilimlar: har bir harfning yozma kichik va bosh shaklini yakka holda yozish va o'zidan keyingi va oldingi harflarga ulash ko'nikmasi yozishga o'rgatish jarayonida hosil qilinadi.

Grammatikadan amaliy bilimlar daftar sahifadagi til birliklarini elementar tahlil qilish jarayonida shakllantiriladi. Fonetik va

grammatik bilimlar asosida esa imloviy malakalar shakllantiriladi.

To'g'ri hosil qilingan grafik malakalar esa boshlag'ich sinf o'quvchilarining imloni o'zlashtirishlariga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Chunki yozish malakasini egallamagan o'quvchida boshqa bilimlarni o'zlashtirishga havas bo'lmaydi. Shu sababli har bir o'qituvchi, avvalo, yozuvning elementar talablariga e'tibor berib, bolada yozuv uchun ichki ehtiyoj, qiziqish hosil qilishi lozim. Aslida, grafik, grammatik, imloviy bilimlar har paytda hosil qilinadigan, bir-biri bilan uzviy bog'liq hodisalardir. O'qituvchi shuni nazarda tutib darsda uyushtiradigan ish turlarini izchil amalga oshirish lozim.

Yozuv darslariga quyidagi imloviy bilimlar hosil qilinadi: ayrim unlilarning yozilishi (a, o, u, i, o', e), ayrim undoshlarning yozilishi, ba'zi bosh harf bilan yoziladigan so'zlarni to'g'ri yozish, gapda so'zlarni alohida-alohida yozish, so'zlarni bo'g'inlarga ajratib yozish kabi. O'quvchilarning grafik va imloviy bilimlari yozuv darslariga o'tkaziladigan diktantlar yordamida aniqlanadi. Bu diktantlar ta'limiy xarakterga ega bo'lganligi uchun ular grafik va imloviy bilimlarni o'rgatish, singdirishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi.

Yozuv darsida o'tkaziladigan diktantlar materialiga ko'ra **harfiy diktant, bo'g'in diktanti, so'z diktanti, gap diktanti** kabi turlariga ajratiladi.

Harfiy diktant. Bu diktant yozilishi o'rganilgan harflar yuzasidan o'tkaziladi. Dastlabki soatlarda bo'sh qatorlarga 1-2 yoki 3-4 ta harf yozdirish bilan cheklanadi, keyinchalik esa qator to'ldirib yoziladi. Bunda harf shaklini to'g'ri yozishlariga, chiziqlar orasiga to'g'ri joylashtirishlariga, oralariga teng masofa (bir katak) qoldirishlariga diqqat qaratiladi: Oo Oo Oo Oo Aa Aa Kk Kk Uu Uu Nn Nn.

Bo'g'in diktant. Bunda alifbe darslarida o'qib o'rganilgan, yozuv darslariga yozilishi mashq qilingan

bo'g'inlar tanlanadi, ular tovush-harf jihatdan tahlil qilinadi. Oldingi va keyingi tovushlar, ularni ifodalovchi harflar, ularning ulanishi og'zaki tushuntiriladi. So'ng yozishga ruxsat beriladi. Bo'g'in diktant darsdan darsga murakkablashtirilib boriladi. Masalan, 1- bo'g'in diktant *unli+undosh*, *undosh+unli* tuzilishida bo'lsa, keyinchalik *undosh+unli+ undosh* tuzilishida murakkablashtirilib boriladi. O'qituvchi har darsda yozdiradigan bo'g'inlarni qat'iy belgilab olishi zarur. Masalan: *Lo la lu le li lo' lin To tu to' te ti ta tut til kabi*.

So'z diktant. So'z diktant ham alifbe darslarida o'qilishi o'rganilgan va yozuv darslariga yozilishi mashq qilingan so'zlar asosida o'tkaziladi. Bunda to'g'ri yozuvni ta'minlash uchun bo'g'in- tovush, tovush - harf - harf tahlili uyushtiriladi. Dastlab 1-2 tovushli ochiq ikki bo'g'inli so'zlar tanlanadi.

So'z diktantda so'z tarkibining to'g'ri shaklini o'rgatib borishdan tashqari, atoqli otlarni bosh harf bilan boshlashni, qolgan so'zlarni kichik harflar bilan yozish, so'zlar orasiga vergul qo'yish kabilar o'rgatib boriladi. *Nodir, Po'lat, paxta, soat. Vatan, salom, tutun, tilla kabi*.

Gap diktant. Bu diktantda oldingi darsda yozilishi o'rganilgan material sifatida aynan olinmaydi. Undagi so'zlar aynan saqlangani holda, bir oz o'zgartiriladi. Dastlab 2 so'zli, so'ng 3-4 so'zli darak gap tanlanadi. Bu miqdor sinf o'quvchilarining iqtidoriga bog'liq holda o'zgartiriladi: *Oltin olma, duo ol. Bulbul chamanni sevar, odam – Vatanni. Yer haydasang, kuz hayda, kuz haydamasang, yuz hayda* kabi.

Ko'rinadiki o'qituvchi yozuv darslarida o'quvchilarning yozuv sifatini shakllantirishga, ya'ni yozuvning aniq va toza, bir xil qiyalikda va balandlikda bo'lishi hamda bir tekis silliq yozilishini o'rgatishga katta e'tibor beradi. Shu bilan birga u o'quvchilarning imloviy savodxonligini oshirishga qaratilgan diktantlardan samarali foydalanmog'i maqsadga mivofiqdir. Bino-barin, yozuv darslarida diktantning turli ko'rinishlaridan o'z o'rnida foydalanish o'quvchilarning husnixat malakalarini egal-lashlariga hamda ularda to'g'ri yozuv ko'nikmalarini rivopjlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizova N. "Alifbe" yozuv daftari.- Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 64 b.
2. Azizova N.K., Uvarova V.Y. Yozuv daftari. I qism.- Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 80 b.
3. Azizova N.K., Uvarova V.Y. Yozuv daftari. I qism.- Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 64 b.
4. G'ulomov M., Tursinova K., Po'latova D. Chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish.-Toshkent: "Turon-iqbol", 2013.- 116 b.

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA MUSTAQIL TA'LIM TOPSHIRIQLARINING O'RNI

*Karimova Kunduz Ruzibaevna - Urganch davlat pedagogika instituti
v.b.dotsenti(PhD), E-mail:q_karimova@mail.ru*

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Mamlakatimizda ertangi kun egalari bo'lgan yosh avlodning ma'naviy va jismoniy kamoloti, zamon talablariga mos bilim olishi, qobiliyatini, iqtidorini erkin namoyon qilishi va yanada rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish maqsadida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. Har tomonlama yetuk insonni tarbiyalash borasida amalga oshirilayotgan ishlar davlat siyosati darajasida qaralmoqda va bir qator qonun hujjatlar qabul qilinmoqda.

Ayniqsa, ta'lim tizimini ilk qadamlaridan boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish tizimi samaradorligini oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshi, dunyoqarashi, bolaga mos pedagogik va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qitish, o'qitish jarayonida motivatsiyaga undovchi jarayonlarni hosil qilish, ilk qadamlardan ularda vatanparvarlik, odamiylik, o'zaro hurmat, do'stlik, hamkorlik hamda xalqimizga mos odob-axloq qoidalarini singdirib borish bilan birgalikda mustaqil fikrlay oluvchi, o'z fikrini erkin namoyon qiluvchi, ijodkorlik qobiliyatini rivojlantiruvchi xususiyatlarini shakllantirishning eng samarali yo'llaridan biri o'quvchining mustaqilligiga erishish uchun harakat qilinmoqda.

Pedagogikada mustaqil ishlar muammosi juda uzoq tarixga ega. Xususan, o'quvchilarda mustaqillikni shakllantirish K.D.Ushinskiy pedagogik tizimining asosiy muammolaridan biri edi, desak yanglishmaymiz. U tarbiyachi o'z shogirdlarining mustaqil ishlashiga ko'proq imkoniyat yaratib bermog'i, o'quvchini tayyor xulosalar bilan qurollantirishdan ko'ra, uning o'ziga xulosalar izlashni o'rgatmog'i kerakligini ta'kidlar edi. [2, B. 188]

Z.Nishonova shunday yozadi: "Mustaqil ish o'quvchilarni o'zaro fikr

olishuvida bog'lanishli nutqda, tanqidiy fikrlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Mustaqil ishlar o'quvchilarning amaliy faolligini oshirishda yagona yo'ldir".[3]

O'quvchining o'quv fanini o'zlashtirilganligi o'rganilgan bilimlarini turli vaziyatlarda qo'llay olishi bilan belgilanadi. Agar o'quvchi matematik topshiriqlarni hal qila olmasa, bu uning matematika fanini o'zlashtira olmaganligini bildiradi. Bilim olish jarayonida o'quvchi o'qituvchidan bevosita o'rganish orqali, ta'lim mazmuni, turli metodlari, vositalari va shakllari yordamida tevarak atrofdagi voqea hodisalarni, ularning qonuniyatlari, o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish orqali bilim, ko'nikma va malakalarni egallaydi. Bundan ko'rinadiki, o'quvchilar uchun o'quv jarayoni yangi bilimlarni bilish jarayoni, o'quvchining faoliyati esa bilish faoliyatidir. O'qituvchi bilim berish orqali o'quvchilarning bilish faoliyatini tashkillashtiradi, boshqaradi, nazorat qiladi, baholaydi va o'qitishda o'z oldiga qo'ygan ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni amalga oshirish orqali o'quvchining har tomonlama rivojlanishiga zamin hozirlaydi. O'qituvchi va o'quvchi faoliyati ta'lim jarayonida o'zaro uzviy bog'langan va bu jarayonni tahlil qiladigan, umumlashtirish orqali ayrim vaziyatlarda o'zgartirishlar kiritadigan ish jarayoni kasbiy pedagogik faoliyati sanaladi.

Bugungi kunda o'quv jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini qo'llashga bo'lgan talab kundan-kunga ortib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri, hozirgi davrgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat belgilangan bilimlarni belgilangan metodlar orqali egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy ta'lim jarayonida esa o'quvchilarni egallayotgan yangi bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish orqali fikrlash, tahlil qilish, hatto umumiy xulosalarni ham o'zlari qabul qilishga

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda tashkil etishda o'quvchi rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratish orqali boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi va o'rganilgan bilimlar asosida mustaqil ishlarni tashkillashtiradi.

Mustaqil ishlar oldindan rejalashtirilgan, o'zlashtirilgan bilimlarga tayangan holda o'quvchini mustaqil fikrlash orqali topshiriqni bajarishga undovchi ta'limiy-tashkiliy shaklidir. O'quvchilarni mustaqil ishlashga o'rgatishni tashkillashtirish davomida o'qituvchi bir necha bosqichli boshqaruvni to'g'ri amalga oshirishi lozim.

O'qituvchi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mustaqil ishlar tashkil qilar ekan, u o'quvchining bilimi, yoshi, qiziqishlarini e'tiborga olishi zarur. Bajarilayotgan ishning maqsadini tushungan holda uning ishlash ketma ketligini to'g'ri belgilash va yechish usulini tanlay olishiga, yo'l qo'yilgan xatolarni mustaqil topa olishiga va uni tuzata bilishiga alohida e'tibor qaratish lozim. O'quvchilarning topshiriqlarni tez, oson va to'g'ri bajarishi uchun qulay usulni tanlash, ularga yo'naltiruvchi savollar berib borish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 3 maydagi «Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida» gi PQ-4306-son Qarori. –Toshkent, 2019 yil 3 may. <https://lex.uz/docs/4320713>
2. Roziqov O., M.Mahmudov, Adizov B., Hamroev A. Ona tili didaktikasi.- Toshkent: “Yangi asr avlodi”, 2005. -388 b.
3. Nishonova Z. Mustaqil fikr rivojlanganligining psixologik mezonlari. Xalq ta'limi, 2010, 1-son, 34-37-betlar.
4. O'rinboyeva L., Ismailov Sh. va boshq. Matematika: 2-sinf uchun darslik. Toshkent, 2021. - 190 b.
5. Karimova K.R. Boshlang'ich sinf o'quvchilari matematik tafakkurini shakllantirishda mantiqiy masalalar. Pedogika fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD) ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya. - Toshkent, 2023. – 116 b.

O'QUVCHILARDA TAYANCH HAYOTIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH DOLZARB IJTIMOIIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Davletov Erkaboy Yusubovich, Urganch davlat pedagogika instituti «Fizika-matematika va texnologik ta'lim» kafedrası mudiri, p.f.f.d. (PhD)

Bugungi kunda ta'limni kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish, o'qituvchi hamda o'quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirish va muntazam tarzda rivojlantirib borish pedagogikaning dolzarb masalalariga kiradi.

Kompetensiya – o'quvchilarning ma'lum sohada samarali faoliyat ko'rsatishlari uchun ta'lim tayyorgarligiga oldindan qo'yilgan ijtimoiy talab. Kompetentlilik ko'p qirrali bo'lib, uning bir necha talqinlari mavjud. Kompetentlilik

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

o'quvchi tomonidan tegishli kompetensiyalarga ega bo'lishni anglatadi.

Kompetentlilik o'quvchida tarkib topgan shaxsiy sifatlar va berilgan sohadagi faoliyati bo'yicha to'plagan minimal darajadagi bilim, ko'nikma, malakalari va amaliy tajribalarini o'z ichiga oladi. Xususiy kompetensiyalar bilan tayanch kompetensiyalar o'zaro farqlanadi. Tayanch kompetensiyalar o'quvchining istiqboldagi hayotiy-ijtimoiy faoliyati modeli hisoblanadi. O'quvchilar muayyan bilim, ko'nikma, malaka va tajribaga ega bo'lgach, o'zlari egallagan kompetensiyalarni faoliyatlari orqali tatbiq eta oladilar. Tayanch kompetensiyalar ko'proq o'quvchining istiqboldagi ijtimoiy faoliyati uchun zarur hisoblanadi. Xususiy o'quv fani doirasida o'zlashtiriladigan kompetensiyalar esa, asosan, o'quv va istiqboldagi kasbiy faoliyat samaradorligini ta'minlaydi. Kompetensiyalar har bir mamlakat xalqining turmush tarzi, madaniy, ma'naviy hayoti, an'analaridan kelib chiqqan holda shakllantiriladi [8].

O'quvchilarda shakllantiriladigan kompetensiyalar kreativ, ya'ni ijodiy yaratuvchilik xarakteriga ega bo'lib, ularni muntazam faollikka undaydi. Bunday kompetensiyalar sirasiga kommunikativ, axborotlar bilan ishlash, o'zini o'zi rivojlantirish, ijtimoiy-emotsional va fuqarolik kabilarni kiritish mumkin. O'quvchilarda kompetensiyalardan foydalanish tajribasini hosil qilishga alohida e'tibor qaratish lozim. Buning uchun o'quv dasturlari, darsliklar, o'quv qo'llanmalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida loyihalash, o'qituvchilar tomonidan tanlanadigan ikkilamchi loyihalar tarkibiga kompetensiyalarni hosil qilishga xizmat qiladigan o'quv materiallari, ta'limiy topshiriqlarni kiritish, raqamli didaktik vositalarni ishlab chiqishga xuddi shu nuqtai nazardan yondashish alohida dolzarblik kasb etmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, barkamol shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilganligidan kelib chiqqan holda umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limida o'qitiladigan umumta'lim fanlari mazmunining izchilligini ta'minlash maqsadida tayanch kompetensiyalar hamda har bir o'quv fani mazmunidan kelib chiqqan holda fanga oid kompetensiyalar belgilab berildi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda umumiy va xususiy yondashuvlarni aniq hisobga olish va mavjud metodologik yondashuvlarga tayangan holda mazkur hodisaning nazariy-didaktik asoslarini ishlab chiqish pedagogika fani oldida turgan muhim vazifalardan hisoblanadi.

So'nggi yillarda kompetentli yondashuv tushunchasi pedagogikada keng qo'llanilmoqda. Ta'lim amaliyotida tez-tez qo'llanilayotgan ushbu atama ta'lim mazmunida ustuvor o'rin egallamoqda. Kompetentli yondashuv tayanch tushuncha sifatida zamonaviy pedagogikaning ilmiy tushunchalari tarkibiga singish bosqichlarini o'tamoqda. Mazkur tushunchaning o'ziga xos jihati uning pedagogika fanida eskirib qolgan tushunchalar bilan o'zaro qiyoslashni taqozo qilishidadir. Biz o'z tadqiqotimiz davomida kompetensiyaviy yondashuv doirasiga kiradigan va u bilan o'zaro aloqador bo'lgan tushunchalarni izohlashga harakat qilamiz. Ular: kompetensiya, kompetentlilik, kasbiy kompetentlik, pedagogik kompetentlik kabilar. Shu bilan bir qatorda biz tadqiqotimiz davomida kompetentlilik va tayyorlik, kompetensiya hamda bilim, ko'nikma, malakalarning har biri ustida fikr yuritishga harakat qildik.

Kompetentli yondashuv yagona ta'lim jarayonini ta'minlashning konseptual asosi sifatida taqdim etiladi. Shuning uchun ham u bugungi kunda ta'lim mazmunini yangilashni taqozo qilmoqda. O'tgan asrning 90

yillaridayoq, kompetentlik tushunchasi, bir tomondan yangi kashfiyotlar va ishlanmalarni muvofiqlashtirish imkonini berib, insonning bilish faoliyati va amaliy harakatlariga taalluqlidir. Ikkinchi tomondan esa, har bir sinfda pedagogik vaziyat bilan bog'liq holda ta'limiy talablarni aniqlashga ko'maklashadi, deb yozgan edi N.S.Rozov [3].

Kompetentlik tushunchasi so'nggi yillarda asosan kasbiy ta'lim sohasidagi tadqiqotlarda keng qo'llanilganligini ko'rish mumkin. Jumladan, S.T.Turg'unov, M.B.Ma'murov, O'.Q.Tolipov, Sh.Q.Mardonov, G.T.Boymurodova, G.N.Ibragimovalarning ishlarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash, o'qituvchilarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish sohasiga kompetensiyaviy yondashuvni tatbiq etishning ayrim masalalari tadqiq etilgan.

Kompetensiyaviy yondashuv doirasida tadqiqotlarni amalga oshirish umumiy o'rta ta'lim maktablari davlat ta'lim standartlarini takomillashtirish bilan bog'liq holda tadqiq etilmoqda. Bu sohada R.G.Safarova, M.M.Vahobov, Yu.M.Asadov, M.Pardaevalarning

tadqiqotlarini alohida ko'rsatib o'tish mumkin.

Umumiy o'rta ta'lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuvni tatbiq etish haqida fikr yuritganda I.A.Zimnyaya uchta sababni ko'rsatib o'tgan: integratsiyaning umumevropa va jahon miqyosidagi ko'lami, ta'lim paradigmasining o'zgarishi, ta'lim sohasidagi yo'riqnomalar, ko'rsatmalar, dasturlar va farmoyishlar [6].

Ma'lumki, kompetentli yondashuv insonning ijtimoiy hayotga har tomonlama tayyorligi va tarbiyalanganligi bilan bir qatorda shaxs sifatida shakllanishini ta'minlashda insonparvarlik xarakteriga ega. Insonparvarlik prinsipiga asoslangan shaxsga yo'naltirilgan ta'limning maqsadi o'quvchilarga muayyan sohada bilim, ko'nikma, malakalar majmuini taqdim etishdangina iborat emas, balki ularning dunyoqarashi, layoqati, kreativ faoliyati, mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Shu bilan bir qatorda ular ongiga insoniy qadriyatlarni singdirishga xizmat qiladi. Bularning barchasi kompetentli yondashuvning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 12 декабрдаги “Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-1875-сонли Қарори // www.lex.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6 апрелдаги “Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги 187-сонли Қарори // www.lex.uz.

3. Розов Н.С. Философия гуманитарного образования: ценностные основания и концепция базового гуманитарного образования в высшей школе. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1993. – с.137.

4. Маъмуров Б.Б. Ўқувчи шахсига йўналтирилган ўқув-билув жараёнини ташкил этишнинг педагогик шарт-шароитлари: пед.фан.ном.дис. ...–Тошкент, - 2009. -126 б.

5. Асадов Ю.М. Бошланғич таълимда компетенцияларни шакллантиришга йўналтирилган таълим парадигмаси. “Бошланғич таълим сифати ва самарадорлигини ошириш: муаммолар ва ечимлар” мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси. Тошкент. - 2014.10-13 б.

6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. – М.: ИЦ ПКПС. – 2004. – с.42

7. Пардаева М. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандартлари ва ўқув дастурларини компетенциявий ёндашув асосида жорий этиш самарадорлиги: муаммо ва ечимлар – “Мақтаб ва ҳаёт” ж. – Тошкент, 2018. - №3. – Б.88-89.

8. Давлетов Э.Ю. Компетенциялар ва компетентликка оид назарий ёндашувлар // ЎЗМУ ХАБАРЛАРИ. – Тошкент, 2018. –№1/5. – Б.181–183. (13.00.00, №15).

BOSHLANG'ICH TA'LIM SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARIDA O'QUVCHILAR KITOBXONLIGINI SHAKLLANTIRISH

*Muhabbat Jumaniyozova Xo'sinovna- UrDU Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedresi dotsenti, filologiya fanlari nomzodi khiva1970@mail.ru
Shukurullayeva Nodira Qahramon qizi- UrDU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi nodirashukurullayeva6@gmail.com*

Tarixiy taraqqiyotning asosiy sabog'i shundan iboratki, insoniyat qo'lga kiritgan barcha moddiy, ma'naviy boyliklar avloddan-avlodga o'tganda vorislik ehtiyojiga bo'ysungan holda o'zlashtiriladi va undan fikriy quvvatlangan shaxslar tomonidan rivojlantiriladi. Hayotda va jamiyatda yuz beradigan barcha taraqqiyot omillarini shusiz tasavvur qilish qiyin. Shunday ekan, yosh avlodda fikriy quvvatlanish vazifasini amalga oshirish lozimki, buning asosiy yo'li ta'lim tizimini takomillashtirib borish orqali o'quvchilarni ilm-fan asoslari bilan yetarli darajada ta'minlashdir. Zero, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, “Kitob o'qigan, o'zini ustida ishlagan odamda qanot bo'ladi. U befarq bo'lmaydi. Uning kuchi bilimida bo'ladi...” Shunday ekan, kitob orqali o'zlashtirilgan bilim shaxsiy e'tiqod va dunyoqarashni shakllantiradi, ma'naviy-axloqiy kamolot sari yetaklaydi. Boshlang'ich ta'lim bundan mustasno emas. Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qishga o'quvchilarni ona tilini puxta o'zlashtirishga tayyorlashning ajralmas qismi, ta'lim jarayonida ularni axloqiy-

estetik tarbiyalashning muhim vositasi sifatida qaraladi. Sinfdan tashqari o'qishning maqsadi, kichik yoshdagi o'quvchilarni bolalar adabiyoti va xalq og'zaki ijodi namunalari bilan tanishtirish, ularda kitobxonlik madaniyatini tarkib toptirishdir. Zero, kichik yoshdagi hozirgi zamon maktab o'quvchilariga kitob barcha ilmlarning kaliti ekanligini tushuntirish amaliy sur'atdagi jonbozlikni talab etadi. O'qituvchi buni uddalay olishi, bolalarni qiziqtirgan tevarak-atrofdagi turli voqea-hodisalar kitoblarda mufassal yoritilishini o'rgatmog'i lozim. O'quvchilar kitobga mehr qo'yadi, turli janrdagi badiiy asarlar bilan tanishadi. Astasekin mustaqil o'qish, asarlardan zavqlanish, erkin fikrlash malakalari yuzaga keladi. O'qituvchidan to'g'ri yo'nalish olgan bolaning kitob o'qishga ishtiyoqi ortib boradi.

Sinfdan tashqari o'qish darslarida, dastlab, ularga mustaqil o'rganish uchun tavsiya qilingan kitoblar shakl va mazmun mutanosibligiga ega, muqovasi chiroyli ishlangan, bo'yoqli rasmlarga boy, yirik-yirik harflarda yozilgan, tili ravon, qiziq syujetli yoki tasvir vositalari tanishligi bilan diqqatni jalb qiladigan ko'rinishda taqdim

etiladi. [3] Shunda bolalarning kitobga muhabbati orta boradi.

Ma'naviy tarbiyani amalga oshirishda, shaxs ma'naviy barkamolligini shakllantirishda kitobning, kitobxonlikning juda katta o'rni bor. Bu narsaga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi PQ-3271-son qarorida ham alohida e'tibor qaratilgan.[1] Shuningdek, Prezidentimiz tomonidan yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha ilgari surilgan 5 ta muhim tashabbusning bittasi aynan kitobxonlikka qaratilganligi, u yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib qilish bo'yicha tizimli ishlarni tashkil etishga yo'naltirilganligi ham bejiz emas.

Ma'lumki, bolalar adabiyoti so'z san'ati va tarbiya vositasidir. Kichkintoylar uchun yoziladigan har qanday badiiy asar ularning yosh xususiyatlariga, saviyalariga mos, yosh kitobxonlar qalbida o'y-fikrlar uyg'otadigan, yorqin obrazlarga boy, yuksak g'oyalarga, ulkan va porloq ishlarga ilhomlantiradigan bo'lishi lozim. Eng muhimi, mavzular tushunarli sodda va qiziqarli tilda ifodalanishi zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga xalqimizning shonli tarixi, bugungi hayoti haqida yozilgan turli janrdagi asarlarni tavsiya etish maqsadga muvofiq bo'ladi. "Shiroq", "To'maris" kabi afsonalar bilan birgalikda Oybek, G'afur G'ulom, Zafar Diyor, Quddus Muhammadiy, Hakim Nazir, Sh.Sa'dulla, A.Obidjon, T. Adashboyev, Qambar Ota va boshqalarning zamonaviy mavzudagi eng yaxshi asarlari muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Jahon bolalar adabiyotining A.Pushkin, L.Tolstoy, S.Servantes, D.Defo

X.Svift, E.Voynich, K.Chukovskiy, S.Marshak kabi namoyondalari yaratgan asarlar bolalar dunyoqarashini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Hozirgi zamon kitobxoni, xususan, kichik maktab yoshidagi bolalar kitob dunyosini hayotdan uzilgan bir zavqlanish vositasi sifatida qabul qilmasligi zarur, balki ko'zga tashlanmaydigan yoki oddiy ko'nikmaga aylangan hayotni chinakam hikmatlar xazinasini ekanligini, unda ibratga molik mantiqlar to'lib-toshib yotganligini anglashi, botiniy olamini ma'naviy oziqaga to'yintirishi muhimdir. Shunda u Vatan kelajagini, xalq ertasini ilm taraqqiyoti bilan obod etish mumkinligini tushunadi, "Kitob - bilim manbayi" degan hikmatning mag'zini chaqadigan bo'ladi. O'qish jarayoni bolaga, kitob -aql chirog'i, kitob - bebaho boylik ekanligini, uni asrab-avaylashni o'rgatadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf "O'qish savodxonligi" darslarida ham "Kitobxon kundaligi" ning yuritilishi bu borada samarali hisoblanadi. Kundalikda quyidagilar aks etadi: -asar muallifi; -asar nomi; -janr; -sahifalar soni; -asosiy qahramonlar; -o'qilgan sana; -qisqacha mazmuni; - sizning bahongiz [2.78] O'qituvchi o'quvchilarning kundalikni muntazam yuritib borishini nazorat qilishi muhim sanaladi.

Sinfdan tashqari o'qish darslarida o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

1. Bolalarni xalq og'zaki ijodiga doir asarlarni o'rganishga undash. Ayniqsa, ertak, xalq qo'shiqlari, maqollar, tez aytishlar va dostonlar matnning ohangdorligi, so'z ma'nolarining aniqligi, obrazlarning xalqchilligi, qiziqarli syujetga egaligi bilan o'quvchilarni o'ziga tortadi. ("Zumrad va Qimmat", "Oltin tarvuz", "Dehqon bilan ayiq" kabi ertaklar, "Go'ro'g'lining tug'ilishi", "Ravshanxon", "Alpomish", "Avazxon" kabi xalq dostonlari va boshqalar.)

2. Vatan tarixi va milliy qahramonliklardan hikoya qiluvchi asarlarni o'rganishga da'vat qilish. O'quvchilarda bunday asarlar ko'tarinki ruh uyg'otadi, ona-zaminning benazir muqaddas ekanligini anglatadi, ayni paytda, jasorat bilan yashash insonni kelajak uchun faxrli va suyuqli shaxsga aylantirishini his qiladi. (Oybekning "Bolalik" qissasi, Mirmuhsinning "Temur Malik" romanidan hikoyalar, A.Oripovning "Sohibqiron" dostonidan parchalar va boshqalar.)

3. Sujetli va lirik she'rlarni o'qish va yod olish tavsiyasi. Bundan kichik kitobxon nafosat tuyg'usiga erishadi. So'zda fikrni jilolantiruvchi xususiyatlar mavjudligini she'riy misralar vositasida o'rganadi. (Z.Diyorning "Suv bilan suhat", Sh.Sa'dullaning "Ozoda", M.A'zamning "Tuyg'ular", T.Adashboyevning "Sovg'a",

A.Obidjonning "Siz eshitmagan qo'shiqlar", S.Ochilning "Burgut", H.Imonberdiyevning "Shokoladxo'rlar" kabi she'riy kitoblari va boshqalar.)

5. Ekologiya, fan, texnika va hunarga doir badiiy, ilmiy-ommabop asarlarni o'qish va kichik kitobxonga mo'ljallangan kundalik matbuot nashrlarini o'rganishga jalb etish. Bu narsa o'quvchilarni zamon bilan hamnafas bo'lishga, ijodkorlikka, hunar o'rganishga, fan-texnika yutuqlaridan ilhomlanishga da'vat etadi.

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi hozirgi zamon maktab o'quvchisi komil inson bo'lish tarbiyasini kitobdan o'rganadi. Kitobga mehr qo'yish esa uni istiqboli ravshan bo'lgan orzular sari yetaklaydi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi qarori// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 38-son, 1029-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 11.12.2019-y., 06/19/5892/4134-son, 13.12.2019-y., 06/19/5893/4150-son

2. O'qish savodxonligi. 3-sinf. II qism.- Toshkent: "Novda edutainment", 2023.

3. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X., Yo'ldasheva SH., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. -Toshkent, «Nosir», 2009.

TARBIYA DARSLARI ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI KREATIV FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Madraximova Dinora - Urganch davlat pedagogika insituti o'qituvchisi

madraximovadinora@gmail.com

Komilova Sevinch - Urganch davlat pedagogika instituti talabasi

komilovasevinch@gmail.ru

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalab borishda asosiy vositalarda biri tarbiya darslari hisoblanadi. Tarbiya-bu o'quvchini umuminsoniy va milliy qadriyatlar asosida har tomonlama rivojlangan shaxsni kamolga yetkazishga yo'naltiruvchi jarayondir. Har bir o'quvchi kamoloti uning

tarbiyasi go'zalligi, jamiyatdagi tutgan munosib o'rni, erishgan muvaffaqiyati, hayotiy ko'nikmalari bilan belgilanadi.

Prezidentimiz tashabbusi bilan umumta'lim maktablariga joriy etilgan Tarbiya fani kelajak avlodni ajdodlarga munosib farzand bo'lib yetishishga, buyuk

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

allomalar izdoshlari bo'lib kamol topishiga, vatan ravnaqi uchun bunyodkor avlod bo'lib tarbiyalanishiga zamin yaratadi.

Hurmatli prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tarbiya fanini umumta'limning bosh bo'g'ni, boshlang'ich ta'limdanoq zarur ekanligi va uning uzluksizligini ta'minlash muhim hodisaligini bot-bot ta'kidlagan: "Ijtimoiy fanlar sohasida odob-ahloq qoidalarini va ma'naviyatning oddiy tushunchalari va sodda talablarini boshlang'ich sinflardan o'rgata boshlashi zarurligi ayni haqiqat." Shunday ekan tarbiya fanining boshlang'ich ta'limdanoq joriy etilishi, poydevorning yanada mustahkam bo'lishi, kelajak avlodning ajdodlar ruhi ila tarbiya topishi, vatanga sadoqat ruhida o'sishi va boshqa muhim vazifalarni ado etish bilan bog'liqdir.[1:4]

Kreativ fikrlash bugungi yoshlar ega bo'lishi kerak bo'lgan muhim ko'nikmadir, bu ko'nikma ularga doimiy tarzda va shiddat bilan o'zgarayotgan XXI asr ko'nikmalariga ega kadrlarni taqozo etayotgan dunyoga moslashishga ko'maklashadi.

Kreativlik so'zini ilk bor 1922-yilda AQSh olimi D. Simpson tomonidan qo'llanilgan. Ushbu atama orqali shaxs qolipdagi, stereotip, odatiy tafakkurdan voz kechish qobiliyatini ta'riflagan. Kreativlik (lot. creatio - yaratish, vujudga keltirish) - bu insonning noodatiy g'oya, fikr bera olish, muammolarni takrorlanmas, original yechimini topish, tafakkurning an'anaviy shakllaridan voz kecha olishga bo'lgan qobiliyatidir.

Kreativlik (lot., ing. "create" - yaratish, "creative" - yaratuvchi, ijodkor) - individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi.

Bolalarda tarbiya darslari orqali kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

1) ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;

2) bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;

3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;

4) bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish.

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

1) o'zini tavakkaldan olib qochish;

2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;

3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;

4) boshqalarga tobe bo'lish;

5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash.

Boshlang'ich sinf tarbiya darslarida o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan topshiriqlar ustida ishlash alohida o'rin tutadi. O'quvchi o'zi uchun qulay sharoitda hayotiy va o'quv tajribasiga tayanib og'zaki yoki yozma nutqi orqali fikrlash faoliyatini amalga oshiradi. Unda har bir fanning o'zi uchun noma'lum qirralari xususida o'qituvchi bilan faol hamkorlik qilish uchun ruhiy tayyorgarlik paydo bo'ladi. U mavzu yuzasidan berilgan savollarga tegishli javob qaytarish uchun mustaqil ijodiy izlanishlarga harakat qiladi. O'qituvchi bunday hamkorlik jarayonida o'quvchilarning kreativligini o'stirish bilan birga diagnostik vazifani ham bajaradi, ya'ni o'quvchilarning qobiliyati, qiziqish doirasini aniqlaydi, kreativ iqtidorini chamalaydi.

Dars jarayoni tashkil etilishida aniqlik bo'lishi, o'qituvchi o'quvchilarga erkinlikni, albatta, me'yorida ta'minlab berishi lozim; Shuningdek, o'quvchilarning kreativ qobiliyatlari rag'batlantirilsa va samimiy muhit yaratilsagina, kreativ fikrlashni odatga aylantira oladilar.

Boshlang'ich sinflarning 3-sinf tarbiya darsligida His-tuyg'ularimiz mazusida bolalarni kreativ fikrlashga o'rgatish

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

uchun quyidagicha topshiriqlar berish mumkin.

- his-tuyg'u, emotsiyalarini ko'rsatib bering;
- insonlar emotsiyalarini tahlil qiling;
- ko'zgu oldiga kelib turli xil emotsiyalarni suratga oling;
- mimika va pantomimika orqali sinfdoshlaringizni ko'rsating;
- emotsiyalarni ifodalovchi chehralarni chizing.

Mana shunday topshiriqlar orqali bolalarda

kreativlik, ijodiylik qarashlari ortadi.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kundagi boshlang'ich ta'lim tizimidagi tarbiya darsliklari o'quvchilarni kreativ fikrlashga undovchi va aqliy salohiyatini rivojlantiruvchi turli xil innovatsion metodlar, mashq va topshiriqlarga boy qilib yaratilmoqda. Bunday darsliklardan foydalanishda boshlang'ich sinf o'qituvchisidan pedagogik mahorat, ijodiylik, kreativlik va eng asosiysi bilim talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yangi O'zbekiston strategiyasi. Mirziyoyev Sh. Toshkent 2021 y.
2. Q.V. Usmanova Y.V. Risyukova 3-sinf Tarbiya darsligi Toshkent-2023 b-47-49
3. "Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma. :- Toshkent 2015, 40 bet
4. Adizov B. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari: Ped. fan. dok. ... dis. -Toshkent, 2003. - 276 b.
5. Axmedov M., Po'latova D., Shadmonova A. Boshlang'ich ta'limda tarbiya fani

**3-SHO'BA: MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYA SOHASIDA KADRLAR
TAYYORLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI**

TA'LIM VA PEDAGOGIK FAOLIYATDA INNOVATSIYALARNING O'RNI

Bekchanov Xudoybergan O'rinovich - Urganch davlat pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası, biologiya fanlari doktori, dotsent.

E-mail – xudayberganbekchanov@gmail.com

Mavlonov Shohjahon Ulug'bek o'g'li - Urganch davlat pedagogika instituti 1-bosqich magistri, E-mail – shohjahon.mavlonov@mail.ru

Bekmanova Gulbaxor Begdullayevna - Qoraqalpog'iston tibbiyot instituti, E-mail – bekmanovaq@mail.ru

Bugungi kunda axborot texnologiyalari aql bovar qilmaydigan tezlikda rivojlanayotgan hozirgi davrda ta'lim sohasidayam jiddiy o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ta'limdagi innovatsion texnologiyalar o'quvchilarni XXI asrda hayotga tayyorlash, ularni kasbiy faoliyati uchun zarur bilim va ko'nikmalar berishning kalitidir. Ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlar, fan va madaniyat taraqqiyoti tufayli pedagogik faoliyatidagi yangi ehtiyojlar ta'lim tizimidagi o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Ushbu sohani yanada rivojlantirishning mumkin bo'lgan usullaridan biri bu innovatsiyalarni qo'llash hisoblanadi.

Innovatsiya – ilm-fan va texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo'llanilishi demakdir. Pedagog faoliyatida innovatsiyalar ta'lim berishning yangi maqsadlari joriy etilishi, o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati, ta'limning yangi shakl va metodlari ishlab chiqarilishi natijasida yuzaga keladi.

Ta'lim jarayonida quyidagi innovatsiyalarni sanab o'tish mumkin:

ixtisoslashgan sinflar, o'yin metodikalari, kompyuter sinflari, interaktiv doskalarning paydo bo'lishi, shuningdek masofaviy ta'limning joriy qilinishi (anjuman, seminar, fan olimpiadalarida qatnashish), tizimlashgan tarmoqlar joriy qilinishi, tyutorlik faoliyatida bunga misol bo'la oladi. Boshlang'ich sinflarda chet tillarining majburiy fan sifatida qo'shilmoqda, elektron o'quv qo'llanmalar paydo bo'lmoqda.

Adabiyotlardan tayangan holda biz shuni ayta olamizki, aynan innovatsiyalar ta'lim jarayonining sifati va samaradorligini oshiradi va shu bilan birgalikda ilg'or pedagogik faoliyat va ilmiy tadqiqotlarda o'sish kuzatiladi.

Innovatsion jarayon – bu muayyan bir mezonlarga javob beruvchi yangi g'oyalarning yaratilishi, qo'llanilishi, tarqatilishi va o'zlashtirilishi bilan bog'liq bo'lgan maqsadli jarayon. Innovatsion jarayonning asosida pedagogikaning ikkita asosiy muammolari turadi: psixo-pedagogik yutuqlarni amaliyotga joriy qilish va pedagogik tajribaning o'rganilishi. Innovatsion jarayonning natijasi ham nazariyada, ham amaliyotda shakllanadigan o'zgarishlar hisoblanadi.

Bugungi kunda innovatsion pedagogik faoliyat barcha turdagi ta'lim tashkilotlarida muhim ta'limiy komponentlardan biri hisoblanadi. Buning yordamida ta'lim tashkilotlari o'rtasidagi mehnat bozorida raqobat kuchayadi, shuningdek pedagogning professional qobiliyatlarini, kreativ fikrlashi va ta'lim oluvchilarning shaxsini rivojlanishiga zamin yaratadi. Yangi texnologiyalar va metodikalarni turli soha va vaziyatlarda qo'llanilishi o'qituvchilarning malakasiga, ta'lim oluvchilarning nechog'lik bilimiga egaliklari va ular kechiradigan hayot tarziga bog'liq.

Pidkosistiy P.I. quyidagi innovatsiya turlarini sanab o'tgan: texnologik, tashkiliy, metodik, iqtisodiy, boshqaruv, ijtimoiy va yuridik.

Texnologik innovatsiyalar – bu mahsulotlar, yangi texnologiyalar va ishlab chiqarishning yangicha usullari. Ushbu texnologiyalar o'qitish va ta'lim-tarbiya berishda individual yondashish imkoniyatini, shu bilan birgalikda ta'limdagi muammoli g'oyalarni yechishga imkon yaratadi.

Tashkiliy innovatsiyalar – bu mehnatni tashkil etish va o'zlashtirishning yangi shakl va usullarini, guruh va guruhdan tashqari jamoalarda ishlashni ko'zda tutuvchi o'zgarishlar.

Metodik innovatsiyalar – bu ta'lim va tarbiya sohasida qo'llaniladigan yangiliklar. Ushbu innovatsiyalar maktabgacha tashkilotlaridan tortib oiliy ta'lim muassasalarida qo'llaniladigan tabiiy va gumanitar fanlardagi innovatsiyalarni o'z ichiga oladi.

Iqtisodiy innovatsiyalar – bu o'z ichiga moliyaviy, buxgalteriya sohalarida, shuningdek ta'limda ish faoliyatini

baholashda qo'llaniladigan yangiliklarni o'z ichiga oladi. Ular butun ta'lim tizimi ishiga ta'sir qilarkan, aholiga pullik xizmatlarni ko'rsatish imkonini beradi.

Boshqaruv innovatsiyalari – bu tashkilot tuzilmalarining boshqaruvidagi o'zgarishlar bo'lib, ular boshqaruv elementlarini o'zgartirishga yo'naltirilgan bo'lib, bu o'z navbatida qo'yilgan vazifalarni bajarilishini tezlashtirish, yengillashtirish va yaxshilashga qaratiladi.

Ijtimoiy innovatsiyalar – bu ta'lim tizimida xodimlarning professional tajribasi va malakasini, ta'lim, mehnatni rag'batlantirish tizimini oshirish, foydali odat va ko'nikmalarni shakllantirish, jamiyat hayotidagi salbiy hodisalarni kamaytirish, ta'lim va tarbiyaning yanada yuqori darajasiga erishishga qaratilgan yangiliklarning tatbiq etilishi demak.

Innovatsiyalarning ohirgi turi bu yuridik sohadagi innovatsiyalar bo'lib, barcha ta'lim tashkilotlarining faoliyatini yo'lga qo'yish va aniqlashda qo'llaniladigan yangi qonunlardan iborat.

Adabiyotlarga tayangan holda biz yana shuni ayta olamizki, ta'limda innovatsion jarayonlar turli davrlarda vujudga kelgan va ilm-fanning rivojlanishini belgilab bergan. XXI asrga kelib axborot texnologiyalari rivojlanishi bilan birgalikda hayotning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jabhalari-dayam ijobiy o'zgarishlar kuzatiladi.

Yuqoridagilarni barchasidan xulosa qiladigan bo'lsak, innovatsiyalar aynan ilmiy izlanishlar va ilg'or pedagogik tajribalar natijasi bo'lib, ular ta'lim jarayonini oshirishning eng yaxshi usulidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. T.: TDPU, 2004.
2. Oliy ta'limda faol va interaktiv ta'lim texnologiyalari (darslarni o'tkazish shakllari): darslik / komp. T.G.Muxin.-Nijniy Novgorod: NNGASU, 2013.-97 p.

3. Азарова Р. Н. Подходы к организации инновационной деятельности в Вузе как условие совершенствования качества образования (на примере регионального Вуза)// Экономика, статистика и информатика – 2011 г.
4. Андреев А.А. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация / А.А. Андреев, В.И. Солдаткин. – М.: МЭСИ, 1999. – 196 с.
5. Ochilova G.O., Musaxanova G.O. Pedagogik mahorat. Toshkent. TDIU, 2007-yil.

XITOIY, TURKIYA VA O'ZBEKISTON MAKTABGACHA TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI IQTISODIY KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING QIYOSIY TAHLILI

Quchqorova Nargiza Mamajonovna - UrDU, «Maktabgacha ta'lim metodikasi» kafedrası, pedagogika fanlari doktori prof., v.b.

Xitoy iqtisodiyoti va jamiyatining uzluksiz va jadal rivojlanishi bilan milliy iqtisodiyot sifatiga qo'yiladigan talablar ham doimiy ravishda oshib bordi. Xitoy xalqi bolalariga qanday qilib daromad olish va qanday qilib pul sarflashni bilishlari kerakligiga katta ahamiyat berishadi. Ular xarajatlarni oqilona taqsimlash va ko'pincha cheklangan resurslardan to'liq foydalanish qobiliyatlari to'g'risida to'g'ri tasavvurga ega bo'ladilar. Maktabgacha ta'lim bosqichi esa maqsadli va ilmiy ma'lumotli iqtisodiy ta'limni bolalarga ishonchli tahlil qilish hamda hal qilish imkonini yaratadi.

Bolalar bog'chalari odatda quyidagilarga asoslanadi: bolalarning iqtisodiy tarbiyasi uni til va matematika kabi sohalarida o'qitish bilan bog'laydi. Xitoyda maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy tarbiyasi barqaror rivojlanmoqda. Olimlar va mutaxassislar Xitoyda maktabgacha yoshdagi bolalarning iqtisodiy tarbiyasini rivojlantirish masalasida ilmiy doiralarga turli xil qiziqarli nuqtayi nazarlarni ilgari surdilar. Taniqli tadqiqotchi Chju Jiasyun o'zining "Bolalar bog'chasi o'quv dasturlari" kitobida bolalarning iqtisodiy tarbiyasi mazmuni quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak degan fikrni ilgari surdi: "o'zingiz kabi asosiy mavzular nisbat talab va taklif (resurslarning cheklanganligi, ehtiyojlarning

ratsionalligi, qabul qilish resurslardan oqilona foydalanish bo'yicha qarorlar), xarajatlarni anglash (pulning umumiy tushunchasi, uning funksiyalari va ishlatilishi), professional martaba (egalik qiladigan odamlar turli kasblar, har xil kasbiy faoliyatning xilma-xilligi, kelajakdagi mutaxassislikni tanlash).

Yang Lichju va Vu Venju "Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy rivojlanishi va tarbiyasi" asarida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy tarbiyasi quyidagilarga e'tibor qaratdi tovarlar, pullar, narxlar, savdo, mehnat taqsimoti, ishchi kuchi va boshqalar kabi iqtisodiy bilimlarni o'z ichiga oladi.

Professor Cheng Xulan rahbarligida pedagog tayyorlash dasturi ishlab chiqilgan. U iqtisodiy ta'limning xorijiy tajribasi asosida maktabgacha yoshdagi bolalar, jismoniy va aqliy rivojlanishi hamda ularning yashash muhitining haqiqiy holatini Dasturga mualliflar tomonidan kiritilgan. U "bitta markaz" kabi uchta jihatni o'z ichiga oladi, ikki sozlama, uchta yo'nalish".

Shanxay "Baytejjiao" ta'lim maslahat markazi xalqaro bolalar jamg'armasi bilan birgalikda 2009- yilda ixtisoslashtirilgan-maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirishga qaratilgan "Aflatun" o'quv dasturi (Aflatoun-Social &Financial

Education curriculum) yaratilgan. Bu dastur Xitoyning o'ziga xos milliy xususiyatlariga mos keladigan mahalliy o'quv dasturidir. Ushbu dasturning modullari beshta asosiy mavzuni o'z ichiga oladi (tanishish "Aflatun", men va oilam, men va do'stlarim, men va mening jamiyatim, men va pul).

"Aflatun" dasturi maktabgacha yoshdagi bolalarga pul va boshqa resurslarning ahamiyatini anglashga imkon beradi, ularga o'z imkoniyatlarini ochib berishga yordam beradi. Xitoy bolalar bog'chalarida maktabgacha yoshdagi bolalarni iqtisodiy tarbiyalashga bag'ishlangan ko'plab tadbirlar o'tkaziladi. Bunday tadbirlar quyidagilarga imkon beradi, ya'ni "sotib olish va sotish" jarayonida o'yindagi bolalar tovarlarning narxini, pulning ahamiyati va qo'llanilishini,

pul va pul o'rtasidagi munosabatni tushunadilar. Tovarlar, pul summalarini almashtirish va boshqalar.

Mintaqaviy tadbirlar. Xitoydagi bolalar bog'chalari tashkilot yordamida iqtisodiy ta'lim beradi, bolalar ularni mustaqil ravishda tanlaydilar va ularda erkin va qiziqish bilan qatnashadilar. O'yin faoliyatidagi bolalar beixtiyor fundamental iqtisodiy tushunchalarni egallaydilar. Jarayonda "sotish va sotib olish" bolalar nafaqat mahalliy oziq-ovqat madaniyatini, balki o'yinni ham o'rganishlari mumkin, puldan foydalanishni o'rganishadi. Ular turli xil tovarlarning bir xil qiymatga ega emasligini, har xil miqdorlar kerakligini anglay boshlaydilar. Tovarlarini sotib olish uchun pul va boshqa narsalar kerakligini anglaydilar.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

O'zbekiston

O'xshash jihatlar:

MTTlarning 2 xil turi mavjud: davlat va nodavlat.

Davlat MTTlariga bolalar 3 yoshdan qabul qilinadi. Nodavlat MTTlarda 2 yoshdan ham qabul qilinadi.

Davlat MTTlariga Maktabgacha ta'lim vazirligi tomonidan maxsus yozish va o'qish uchun kitoblar taqdim etiladi. Kitoblarning mazmuni har bir yosh guruhi uchun mos bo'lgan shaklda bo'ladi.

Talabalar "4+2" dasturi asosida haftasiga 2 kun MTTda amaliyotda bo'lishadi va malakaviy amaliyot dasturida belgilangan tartibda umumiy faoliyat olib borishadi.

Turkiya

O'xshash jihatlar:

MTTlarning asosiy 2 ta shakli mavjud: davlat va xususiy.

Davlat MTTlariga bolalar 3 yoshdan qabul qilinadi. Xususiy MTTlarda 2 yoshdan qabul qilinadigan yasli guruhlar ham mavjud.

Davlat MTTlarida bolalarga Milliy ta'lim vazirligi tomonidan maxsus yozish, o'qish uchun kitoblar taqdim qilinadi. Ammo bu kitoblar hamma yosh guruh uchun mazmunan bir xil shaklda bo'ladi.

Talabalar "4+1" dasturi bo'yicha haftasiga 1 kun amaliyot o'tash uchun MTTlarda bo'lishadi va o'z tadqiqot mavzulari doirasida mashg'ulotlarni tashkil etishadi.

TURKIYA VA O'ZBEKISTON TA'LIM MUASSASALARI O'RTASIDAGI QIYOSIY TAHLIL

Farqli jihatlar:

Davlat va nodavlat MTTlarning barchasi to'liq kunlik faoliyat ko'rsatadi. Qisqa muddatli guruhlarga 2 smenali bo'ladi.

MTT direktori Maktabgacha ta'lim vazirligining hududiy boshqarmalari tomonidan tayinlanadi va uning faoliyati kuzatuv kengashi, hududiy boshqarmalar tomonidan doimiy nazorat qilib boriladi.

Davlat va nodavlat MTTlarga tarbiyachilar direktor tomonidan ishga qabul qilinadi. DMTTlarda tarbiyachilar mehnatiga haq to'lash miqdori bosqichma-bosqich oshirilmoqda;

Talabalar nazariyada o'rgangan bilimlarini amaliyot jarayonida bolalar bilan ishlash orqali amaliyotga tadbiiq etishadi va natijalarni kundalik, hisobotlarida bayon qilishadi.

Talabalar berilgan mustaqil ta'lim topshiriqlarini yozma shaklda o'qituvchilarga taqdim etadi, o'qituvchi ularni ko'zdan kechirib chiqqach, shunga ko'ra talabalarni baholaydi.

Bizda asosan tanlov fanlar soni cheklangan, talabalar tanlov fanlarni o'zlari tanlashmaydi.

Bizda tarbiyalanuvchilar uslubchi va tarbiyachilar tomonidan MTTning kirish qismida qarshilanadi. Ota-onalar bolalarini olish ketish uchun kelganida guruh tarbiyachisiga xabar beriladi va tarbiyachi tarbiyalanuvchilar tomonidan kuzatib qo'yiladi

Farqli jihatlar:

Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini Milliy ta'lim vazirligi belgilab bergan dasturga ko'ra 1 smena yoki 2 smenali tashkil etiladi.

MTT direktori Milliy ta'lim vazirligi tomonidan tayinlanadi, uning faoliyatiga tashqaridan hech qanday ta'sir ko'rsatilmaydi.

Davlat MTTlariga tarbiyachilar sinovlar asosida ishga qabul qilinadi va ular tarbiyachilarning mehnatiga haq miqdori xususiy MTTlarga nisbatan yuqori.

Talabalar amaliyotga borishdan oldingi kun sinf rahbariga amaliyotda qo'llaydigan metodikalari va o'yinlari haqda taqdimot qilishadi va ular ruxsat berib, to'g'ri deb baholasa ularni MTTga olib borib, bolalar bilan shug'ullanadilar.

Talaba mustaqil ta'limni modul dasturidagi o'z shaxsiy akkauntiga elektron shaklda joylaydi, o'qituvchi esa uni tekshirish uchun kirganda tayyorlangan vazifaning originallik darajasini bimalol ko'ra oladi. Agar topshiriqning originallik darajasi 70%dan kam bo'lsa bu fayl qabul qilinmaydi va talaba fandan qarzдор bo'ladi.

Talabalar o'zlari xohlagan tanlov fanlarni elektron tizim orqali tanlab, 1 yil davomida shu fanlarni o'zlashtirishlari, hatto o'zlari qiziqqan boshqa bir soha mutaxassislik fanlarni o'qishlari mumkin.

Xususiy MTTlarda bolalarning bog'chaga kelganini bildirish uchun kirish qismida maxsus apparatlar bor. Ota-onalar bolaning maxsus kartasini u yerga tutishlari bilan bola MTTga kelgani haqida uning guruhidagi monitorida ma'lumot ko'rinadi. Xuddi shunda ota-ona bolani olib ketishga kelganda o'zining maxsus kartasini ko'rsatishi orqali guruhda ota yoki onaning surati va markazda bolaning surati ko'rinadi.

Demak, rivojlangan davlatlarning ta'lim tizimini o'rganish jarayonida shunday xulosaga kelish mumkinki, iqtisodiy tushunchalarni bilish, iqtisodiy kompetensiyalarga ega bo'lish, iqtisodiy ta'lim jarayoni uni tashkil etishning turli

shakllardan foydalanish o'qituvchiga ijodkorlik, individuallikni namoyish etish va shu bilan birga, ayniqsa, iqtisodiyotni bilish jarayonini qiziqarli va qulay qilish imkoniyatini berishiga guvoh bo'ldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedov A.Y., Meliqo'ziyeva M.M. Bo'lajak pedagoglarda kasbiy kompetentlikni shakllantirishning dolzarb masalalari. Ijodkor o'qituvchi jurnali. 23-son 2022-yil. 122-bet;

2. Axmedova M.T Pedagogik kompetentlik (uslubiy qo'llanma): 5110900 – Pedagogika va psixologiya / -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018. – 43,44 bet.
3. Axmetjanov M.M., Olimov Sh.Sh.. Umumiy pedagogika., Darslik. Toshkent 2018. 194 bet <https://fayllar.org/article-info-v2.html?page=2>
4. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. –T.: Cho'lpon, 2005. – B.200.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ATROF OLAM BILAN TANISHTIRISHGA OID XORIJIY TAJRIBALAR TAXLILI

Xurvalieva Tarmiza Latiovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti pedagogika fanlari doktori (DSc), professor, t.xurvalieva@cspi.uz.

Tursunboeva Zuxra Umid qizi - Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich magistranti, zuxratorsunboeva97gmail.com

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'z atrofidagi hodisalar bilan tanishish jarayonida buyum, narsalarning nomlarini, vazifalarini, sifat va xususiyati, qismini bildiruvchi so'zlarni bilib oladilar. Keyinchalik ular haqida o'z fikrlarini bildirganda, so'zlab berganda, tarbiyachiniig savoliga javob berganda shu so'zlardan foydalanadi.

Fransiyada maktabgacha ta'lim tizimi mamlakatning tarixiy an'analari va milliy xususiyatidan kelib chiqib shakllantirilgan. Polina Kergomar bolalar tarbiyasida "Kun tartibi, ovqatlanish, binoning jihozlanishi, kerakli jihozlardan foydalanish muhimligi, ta'lim-tarbiya nutq o'stirish, o'qish, yozish, musiqa, qo'l mehnati, tabiat va atrof olam mashg'ulotlari jarayonida amalga oshiriladi-deydi [1;89-97-b]. Atrof olam maktabgacha ta'lim mazmunini alohida komponenti bo'lib, bu yo'nalishda bolalar egallashi lozim bo'lgan bilim va kompetensiyalar davlat talablari mazmunida alohida aks ettirilgan.

Angliyada ta'lim-tarbiya jarayoni bir necha yo'nalishda tashkil etiladi. Jumladan, "Atrof bilan tanishtirish" sohasida bolalar tabiiy-ilmiy fanlar, geografiya va tarix, dizayn va informatika, milliy va dunyo madaniyati bilan tanishadi. Angliyada maktabgacha yoshdanoq axborot texnologiyalari o'rgatiladi. Bolalar fan va

texnikaning oxirigi yutuqlaridan foydalanish malakasiga ega bo'ladilar, masalan, kompyuter, masofadan boshqariladigan o'yinchoqlar va boshqaruv dasturi, qurilmalar, mikroskoplardan foydalanishga o'rgatiladi.

Janubiy Koreyada maktabgacha ta'lim quyidagi yo'nalishlarda olib boriladi: jismoniy tarbiya, musiqa va raqs darsi, an'analarni o'rganish, jonli tabiatda mashg'ulot, turli xil fanlardan darslar. Bolalarga dunyoda har bir joy va narsaning o'ziga xos belgilari borligi so'zlab beriladi. Yana bir yo'nalish bu texnika xavfsizligi asosi hisoblanadi. Koreyalik bolalar zarur bo'lganda tez yordamga qo'ng'iroq qilishi va yong'in bo'lganda nima qilish kerakligini bilishi talab sifatida belgilangan. Tadqiqotimizda bolalarga xavfsizlik va yo'l harakati qoidalarini o'rgatish ham muhim vazifa sifatida belgilangan.

Yaponiyada maktabgacha tarbiya oiladan boshlanadi, ota-onalar bolalarga xulq-atvor me'yorini o'zining hatti-harakati bilan o'rgatadi, bolalarda mustaqillik, ezigulik va yaxshilik kabi sifatlarni shakllantiradi.

Maktabgacha ta'lim quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- Ijtimoiy munosabatlar;
- Sog'lik va xavfsizlik;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

- Til o'rganish; atrof muhit;
- Hissiyotlarni ifodalash.

Bizning amaliy tajribalarimiz atrof olam haqidagi ma'lumotlar bilan tanishish jarayoni nafaqat mashg'ulotlarda, balki kun tartibining barcha bosqichida, ya'ni kuzatish, sayr, ekskursiya, kattalar mehnati bilan tanishish, ijtimoiy foydali mehnat, o'z-o'ziga xizmat va ijodiy faoliyat, "Qurilish va konstruksiyalash", "Syujet-rolli o'yinlar va drammalashtirish", "Til va nutq", "Ilm-fan va tabiat", "San'at", "Musika va ritmika" kabi rivojlanish markazida tashkil etilishini asosladi.

Xitoyda hozirgi kunda "Maktabgacha ta'limda direktiv dastur (tajriba varianti)" sinovdan o'tkazilyapti. Bu dastur L.S. Vigotskiy, J.Piaje, G.Gardner va xitoylik pedagog Dao Sichji g'oyalariga asoslanadi.

Dastur beshta bo'limdan iborat:

- Sog'lik (sog'likni mustahkamlash, sog'lom turmushga odatlantirish (qoida va odatlar);
- Nutq (kommunikativ faollikni oshirish, nutqiy qobiliyatlarni rivojlantirish);
- Ijtimoiy ko'nikmalar (o'zini rivojlantirish, o'ziga ishonchni oshirish, boshqalarga mehribon bo'lish va do'stona munosabat o'rnatish, hamkorlik qilish);
- Ilmiy qiziqishlar (qiziquvchanlikka undash va bilimlarni o'zlashtirishga harakat qilish, anglash qobiliyatini rivojlantirish);
- San'at (estetik hislarni shakllantirish, hissiy hozirjavoblik va istaklarni amalga oshirish.

AQShda turli yo'nalishlarni qamrab olgan hamda qadriyatlarni mujassam etgan "International Preschool Curriculum" dasturi amalda bo'lib, tolerantlik, ochiqlik, liderlik qobiliyati va sifatini rivojlantirish nazarda tutiladi.

Amerikada maktabgacha ta'lim muassasalarida bir nechta markazlar tashkil etilgan:

- Syujetli-rolli o'yin
- Qo'g'irchoq teatri va san'at
- Pazandalik
- Qum va suv o'yinlari
- Ilmiy-matematik.

"Kichik yoshdagi bolalarda atrof-muhit ta'limi xalqaro notijorat tashkiloti" (North American Association for Environmental Education) tashkil etilgan bo'lib, tashkilotning asosiy maqsadi maktabgacha ta'lim pedagog-xodimlari uchun atrof-muhit ta'limi doirasida seminar-treninglar, turli malaka oshirish shakllarini tashkil etishdan iborat.

Italiyada maktabgacha ta'lim dasturlari quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: tabiat va atrof-muhit, ritorika va so'z boyligini oshirish; jismoniy rivojlantirish; xorijiy tillar bo'yicha elementar bilimlar olish; mustaqillik va individuallikni rivojlantirish.

Shvetsiyada maktabgacha ta'lim bola tarbiyasida tabiiy va zaruriy bosqich hisoblanadi. Bola erishgan muvaffaqiyati muayyan mezon yoki o'lchov bilan baholanmaydi. Bolalar muloqot va jamoada o'ynash, sabrli bo'lish va atrofda odamlarga hurmatda bo'lishga o'rgatiladi. Ta'lim muassasasida bolaga hurmat va insonparvarlik ustuvorlik qiladi. O'yin jarayonida ham integratsion yondashuv amalga oshiriladi, bolalar atrofda narsa va buyumlardan foydalanib, berilgan topshiriqlarni bajaradilar. O'yinda atrof olamni anglashga doir bilim va ma'lumotlarni o'zlashtiradilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Velea R., Tamburlini G. Early Child Development in the European Region: needs, trends and policy development An overview based on five country assessments. Copenhagen, Denmark.2014-83 r.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2. Garnostay T. Obraz rebyonka v Belorusskoy narodnoy pedagogike. Mir detstva i obrazovanie: sbornik materialov IX ochno-zaочноy Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferensii s priglazheniem predstaviteley stran SNG. Magnitogorsk, 2015.-191 s. S. 36-40.
3. Dyui. Dj. Ot rebyonka-k miru, ot mira-k rebyonku. M.: Karapuz, 2009.-352 s.
4. Davis J. Revealing the research 'hole' of early childhood education for sustainability: a preliminary survey of the literature. USA.- 2009-35 r.
5. Spinoza B. The Philosophy of Spinoza As Contained in the First, Second, and Fifth Parts of the Ethics and in Extracts from the Third and Fourth. Creative Media Partners, 2016.-220 r
6. Ferreira M.E. Stage-based egological education of preschool children on the basis of environmentally friendly approach. Rortugal.: 2015- 149 r.
7. Fisher R. A. Impact of Early-Exposure Environmental Education on a Child's Selection of Words and Creativity. 2013.-267 r.

BO'LG'USI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHILARINI KREATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Nafasov Doniyor - Urganch davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrası p.f.d dotsent

Axmedova Gulnoza - Urganch davlat pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

Uchinchi Renesans davrida maktabgacha ta'lim sohasining rivojlanishi va taraqqiy topishida yuqori malakali maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilariga bo'lgan ehtiyoj va talab ortib bormoqda. Ayniqsa, mutaxassislik fanlarining fundamental asoslarini, pedagogika va psixologiya metodlarini mukammal egallagan, kasbiy tayyorgarligi yuksak darajada bo'lgan hamda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini amaliyotda qo'llash ko'nikma va malakasiga ega ijodkor tarbiyachilarini tayyorlash talab etilmoqda. Oliy ta'lim tizimida mazkur talablarga javob bera oladigan, sifatli ko'nikmalarga ega bo'lgan talaba shaxsini shakllantirish imkoniyati vujudga kelmoqda. Buning uchun oliy ta'lim tizimida bo'lajak maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarini tayyorlashga yo'naltirilgan o'qitish jarayonida zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalarni keng qo'llashga talab ortib boradi. Shuningdek, XXI asr axborotlar

oqimi davrida ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalariga, shu jumladan, ta'lim-tarbiya sohasiga ham ko'plab yangiliklar kirib kelmoqda.

Ushbu yangiliklar bilan bir qatorda ularni yorituvchi yangi tushunchalar ham bizning ilmiy tilimizda qo'llanilishi kuzatilmoqda. Jumladan, pedagogika ya'ni ta'lim-tarbiya sohasida so'nggi yillar ichida quyidagi tushunchalar keng qo'llanilmoqda va bizning ilmiy tilimiz iste'molida keng ishlatilmoqda: Biz shular orasida "kreativlik" tushunchasiga alohida to'xtalib o'tmoqchimiz. **Kreativlik so'zi** (inglizcha "create" yaratuvchanlik, so'zidan olingan bo'lib, inson shaxsining ijodkorlikka bo'lgan qobiliyati, ijodkorlik iste'dod darajasi, individning an'anaviylik yoki odat tusiga kirgan fikrlash sxemasidan uzoq bo'lgan, prinsipial yangi g'oyalarni yaratishga tayyorlikni xarakterlovchi, shuningdek, muammolarni o'zgacha tarzda bartaraf etish, iqtidorning mustaqil omili

sifatida qabul qilingan ijodiy qobiliyatlaridir.

Bugungi kunda dunyo miqyosida to'rtinchi sanoat tamaddunining dvigateli-harakatga keltiruvchi kuchi kreativlikdir. Atrofga nazar tashlasak har tomonda inson ijodkorligining beqiyos va hayratlanarli namunalariga duch kelish mumkin: virtual reallik, to'rtburchak tarvuzlar, elektron xizmatlar, tuproqsiz hosil olish... bularning barchasi inson tafakkuri mahsulidir. Odatiy bo'lib tuyulgan kitob, musiqa, samolyot va hattoki lampalar ham qachonlardir orzu va tasavvurda bo'lgan, keyinchalik aql-idrok samarasi natijasida yaratilgan. Shu boisdan, hozirgi zamon pedagogikasida **"kompetentlik"** tushunchasi bilan bir qatorda **"kreativlik"** tushunchasi ham tez-tez qo'llanilmoqda. Har bir maktabgacha ta'lim tarbiyachisining kompetentlik darajasi, uning bajargan ishi shu kasbiy faoliyatning yakuniy natijasiga qo'yiladigan talablarga qay darajada javob berishiga qarab belgilanadi. Kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim amerikalik tilshunos N. Xomskiy (1965-yil, Massachutes universiteti) tomonidan taklif etilgan **"kompetensiya"** atamasining umumiy ma'nosida shakllandi. Yevropa Kengashi dasturi bo'yicha Bern shahrida bo'lib o'tgan simpoziumda (1996-yil) **"kompetensiya"** tushunchasi **"o'quv"**, Kreativlik so'zi (inglizcha **"create"** yaratuvchanlik, **"kompetentlik"**, **"qobiliyat"**, **"mahorat"** singari tushunchalar qatoriga kiritilgan. Yevropa davlatlarining ta'lim vazirlari Boloniya deklaratsiyasida (1999-yil) ta'lim islohotlarining konseptual asoslari sifatida kompetentli yondashuv e'tirof etildi.

Kompetentlik - kasbiy tayyorgarlikning umuman yangi sifati bo'lib, uning o'ziga xos tomonlari shuki, kompetentli muta- xassisning bilimlari tezkor va harakatchan bo'lib, ular doimo yangilanib turadi. Muammoning mazmunini tushunishning o'zi yetarli bo'lmay, uni jihatdan maqbul usullar bilan yecha bilish

kerak, shu bilan birga, kompetentlik maqbul yechimlarni tanlay bilish, qarorni asoslab bera olish, noto'g'ri yo'llarni chiqarib tashlash, ya'ni tanqidiy fikrlay olishni taqozo etadi. Shu bilan birga **"kreativ kompetentlik"**, **"kreativ salohiyat"**, **"kreativ qobiliyat"** tushunchalariga aniqlik kiritishda xorijiy adabiyotlarga murojaat qilishadi va ko'proq keyingi tushunchani pedagogik kadrlarda rivojlantirishga urg'u berishadi.

"Kreativlik - bu inson aqliy salohiyatining yuksak darajasi hisoblanib, obyektidagi aloqadorliklarni tahlil qilish va o'zgartirish asosida yangi mazmunni yaratadi".

"Kreativlik - bu alohidalik emas, balki mahsuldor (produktiv) tafakkurga tegishli shaxsiy qobiliyat bilan taqozalangan umumiy qobiliyatdir".

"Kreativlik - bu shaxsning egallagan tajribani idrok qilish va anglash qobiliyatidir".

"Qobiliyat - individual-psixologik alohidalik bo'lib, subyektiv shartlar orqali muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishdir". Qobiliyat individning bilim, ko'nikma va malakalari bilangina tavsiflanmaydi, balki faoliyat usullarini egallashning tezkorligi va mustahkamligini ham qamrab oladi.

Psixologik va pedagogik tadqiqotlarda qobiliyatni muayyan faoliyat turi bo'yicha shakllantirish alohida o'rin egallaydi. Kreativlik qobiliyat sifatida andoza bo'yicha ishlamaslikni, mustaqil o'zgartirishga ijodiy yondashishni taqozo etadi. Bo'lg'usi maktabgacha ta'lim tashkilotari tarbiyachilarining ijodkorligi esa u tomonidan kelgusida tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy (kreativ) yondashuvda aks etadi.

So'nggi yillarda ushbu holat **"pedagogik kreativlik"** tushunchasi bilan ifodalanmoqda. Kreativ kompetentlik esa - pedagogik faoliyatga tanqidiy, ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

egaligini namoyish eta olish qobiliyatidir. Pedagogik kreativlik - pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati o'qituvchilar tomonidan o'quv fanlarini past o'zlashtirayotgan va ularni o'rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e'tiborlarini fan asoslarini o'zlashtirishga jalb etish va bo'lajak mutaxassislarni kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratishni kafolatlay olishi zarur. Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lmasligi tufayli bolalar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalar-da, biroq, ularni ifodalashda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Buning sababli ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar bo'lajak tarbiyachilarini erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta'sir qiluvchi muhim omillardan

biri o'qituvchi-o'quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumki, ta'lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi. Bu jarayonga rahbarlik qiluvchi o'qituvchi ta'lim jarayonining to'g'ri tashkil etilishi, ta'lim maqsadlarining to'g'ri amalga oshirilishi va ta'lim natijalari uchun javobgar shaxs hisoblanadi. Ammo bu, ta'lim jarayoni o'qituvchining to'liq hukmronligi ostida amalga oshadigan jarayon, degan noto'g'ri fikrning tug'ilishiga asos bo'la olmaydi. Hozirgi davr talabi ham kimnidir bo'ysundirish orqali emas, balki hamkorlik munosabati yordamida ijobiy natijaga erishishdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatining shakllanishi fan asoslarini o'zlashtirishga oid mexanizmgina bo'lib qolmasdan, balki shaxsning umumiy ijtimoiy-madaniy qobiliyatlarini tarkib toptirishga ham qaratilishini unutmaslik lozim.

O'qituvchi bilan o'quvchilarning hamkorligi o'qituvchining o'quvchilarga ko'rsatadigan yordamidan boshlanadi. U asta-sekin faollashib o'quv harakatlariga aylanadi. Natijada, o'qituvchi bilan o'quvchilar munosabati hamkorlik pozitsiyasiga o'sib o'tadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maktabgacha ta'lim tashkiloti va oila hamkorligi. 3- modul. -T., 2008.
2. Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari. -T., 2017.
3. Marasulov B, Bolalarni maktabga tayyorlash jarayonlarini takomillashtirish, Maktabgacha ta'lim sohasida ta'lim samaradorligini oshirishning zamonaviy tendensiyalari respublika ilmiy- amaliy anjuman materiallari ADU 23-APREL, 2021 278-280.
4. Markovskaya I. M. Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rgatish // SPb ., 2006.
5. Meliyev X, Buranova Sh. Mahalla, oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorlik tizimi ishlarini takomillashtirish. //Monografiya. Jizzax.: Tahririy-nashriyot bo'limi 2021. 108-b.
6. Muslimov N., Abdullaeva Q., M., Mirsolieva M., "Pedagogik texnologiyalar" fanini o'qitish bo'yicha o'quv metodik majmua (pedagogika oliy ta'lim muassasalarining "Kasb ta'limi" ta'lim yo'nalishi uchun). - T.:"Fan va texnologiyalar" nashriyoti, 2011. - 252 b.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

7. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish / Monografiya. - T.: «Fan», 2004.

8. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. - T., 2015.

MAKTABGACHA TA'LIM VA KADRLAR TAYYORLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Xajiyeva Dilfuza Adambayevna - UrDPI, "Boshlang'ich ta'lim metodikasi"
kafedrasidotsenti v.b.PhD, adambayevna81@gmail.com

Maktabgacha tarbiya pedagogikasi bolalarni tarbiyalashning umumiy nazariy va uslubiy muammolarini ishlab chiqadi, ularga bola haqidagi boshqa pedagogik fanlar asoslanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalari va oilaning tarbiyaviy ta'sirining birligini, bolalarni maktabga tayyorlashni, bolalar bog'chasi va maktab ishida uzluksizlikni ta'minlaydi.

Maktabgacha pedagogikada bolalarni jismoniy va aqliy tarbiyalash masalalari muvaffaqiyatli ishlab chiqilgan. Bolalarning estetik tarbiyasini takomillashtirish, ularda axloqiy g'oyalar va his-tuyg'ularni rivojlantirishda muvaffaqiyatga erishilmoqda.

Maktabgacha pedagogikaning yutuqlari ta'lim muassasalari ishini muntazam takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Ta'lim ijtimoiy hodisa sifatida uning insoniyat jamiyati paydo bo'lishidan boshlab paydo bo'lganligidadir.

Ta'lim - bu abadiy va umumiy kategoriya bo'lib, u bolalarni hayotga tayyorlash, ularning rivojlanishini ta'minlash va avlodlar o'rtasidagi davomiylikni o'rnatish zarurati bilan yuzaga keladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari o'z ishini quyidagi tamoyillarga asoslaydi[2]:

bolaning rivojlangan shaxsiga e'tibor berish;

shaxsni kundalik hayotda turli xil faoliyat turlariga o'rgatish;

ota-onalar va o'qituvchilar tomonidan bolaga qo'yiladigan talablarning birligi;

boladagi ijobiy narsaga tayanish, uni berilgan, barcha xususiyatlari bilan qabul qilish;

ta'lim jarayonini insonparvarlashtirish;

umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi, inson hayoti va salomatligi, shaxsning erkin rivojlanishi.

Fuqarolik, mehnatsevarlik, inson huquq va erkinliklarini hurmat qilish, atrof-muhitga, Vatanga, oilaga muhabbatni tarbiyalash; pedagogik rahbarlikni bolaning mustaqilligi va ijodkorligini rivojlantirish bilan uyg'unlashtirish;

Ta'limning (maqsadlari, mazmuni, texnologiyalari) bolalarning yosh xususiyatlari va individual imkoniyatlariga muvofiqligi;

bolalar bilan o'zaro munosabatlarda dialogizm printsipi.

davlat va shahar ta'lim muassasalarida ta'limning dunyoviyligi;

Har tomonlama ta'lim hayotning dastlabki yillaridan boshlanishi kerak va bunda yetakchi rol maktabgacha ta'lim muassasalariga tegishli – ta'lim tizimining birinchi bo'g'ini. Maktabgacha ta'lim va kadrlar tayyorlashga zamonaviy yondashuvlar Maktabgacha ta'lim muassasalariga oila bilan birgalikda mamlakatimizning kelajagi fuqarolari g'amxo'rligi ta'minlangan. Bola hayotining dastlabki yetti yili - bu salomatlik,

aqliy, axloqiy, mehnat va estetik rivojlanish asoslari yaratilgan juda muhim davr. Maktabgacha yosh - bu atrofimizdagi dunyoni faol o'rganish davri.

Erta bolalikdan boshlab, bolalar kashfiyotlar qilishni boshlaydilar ular xonada, uyda, bolalar bog'chasida, ko'chada narsalar bilan tanishadilar. Atrofdagi odamlar bilan muloqot qilish, ob'ektlar bilan harakat qilish, ushbu ob'ektlar tomonidan ishlab chiqarilgan tovushlarni tinglash orqali bola ushbu ob'ektning xususiyatlari va fazilatlarini o'rganadi, u vizual jihatdan samarali tasavvurni rivojlantiradi. Maktabgacha yoshdagi bolaning har bir davri psixofiziologik rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari bilan tavsiflanadi. Bolaning to'liq rivojlanishi uning hayotining ikkita tarkibiy qismi – to'laqonli oila va bolalar bog'chasi mavjudligida sodir bo'ladi.

Oila bolaga kerak bo'lgan shaxsiy munosabatlarni, xavfsizlik, ishonch va dunyoga ochiqlik hissini shakllantirishni ta'minlaydi. Ammo, shu bilan birga, oilaning o'zi bolalar bog'chasi ko'rsatadigan yordamga muhtoj: ota-onalar ishlashlari va o'qishlari, kasbiy mahoratini oshirishlari va bolaning tashlab ketilganligi uchun o'zlarini aybdor his qilmasliklari mumkin. Ular bolaning qulay sharoitda ekanligiga, odatdagidek ovqatlanishiga va tarbiya beruvchilar tomonidan g'amxo'rlik qilishiga ishonch hosil qilishlari mumkin.

Maktabgacha ta'lim muassasasi bolaning o'ziga nima beradi? Maktabgacha ta'lim muassasasining asosiy afzalligi - bu bolalar jamoasining mavjudligi, buning natijasida bola uchun ijtimoiy tajriba maydoni yaratiladi. Faqat bolalar jamiyati sharoitida bola o'zini boshqalar bilan solishtirganda bilib oladi, muloqot va o'zaro ta'sir qilish usullarini o'rganadi, o'ziga xos egosentrizmni yengadi[3].

Yosh va individual xususiyatlarni bilish, bolalar bilan ishlash usullarini egalash o'qituvchiga bolalarni guruhdan

guruhga muvaffaqiyatli olib borishga, ularni rivojlanish va tarbiyada bosqichma-bosqich oshirishga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim, ta'lim tizimining birinchi bo'g'inidir.

Erta yoshdan boshlab bolaga ta'lim olish huquqi kafolatlanadi, bu quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi: ta'lim muassasasiga borish imkoniyati; ta'lim faoliyati uchun sharoit yaratish; ta'lim mazmuni, bolani erkin jamiyatda o'zaro tushunish, tinchlik, bag'rikenglik, erkak va ayol tengligi, xalqlar o'rtasidagi do'stlik ruhida ongli hayotga tayyorlashni ta'minlash; bolaning insoniy qadr-qimmatini hurmat qilishga asoslangan ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlardir.

Maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini saqlash va rivojlantirish O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining strategik vazifasidir. Maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'i bolalarni tarbiyalash va rivojlantirish masalalarida oilalarga pedagogik yordam ko'rsatadi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari quyidagi vazifalarni hal qiladi[4]:

o'quvchilar hayotini muhofaza qilish, jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash;

o'quvchilarning kognitiv, nutqiy, ijtimoiy-shaxsiy, badiiy-estetik va jismoniy rivojlanishini ta'minlash;

bolalarning yoshini hisobga olgan holda tarbiyalash, fuqarolik, inson huquq va erkinliklarini hurmat qilish, atrofdagi tabiatga, Vatanga, oilaga muhabbat; o'quvchilarning jismoniy va (yoki) aqliy rivojlanishidagi kamchiliklarni zarur tuzatishni amalga oshirish;

Maktabgacha ta'lim va kadrlar tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun bolalarning oilalari bilan o'zaro hamkorlik;

ota-onalarga (qonuniy vakillarga) bolalarni tarbiyalash, o'qitish va rivojlantirish

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

masalalari bo'yicha maslahat va uslubiy yordam ko'rsatish.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida qarori.,08.05.2019 yildagi PQ-4312-son (<https://lex.uz/docs/-4327235>)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston ma'muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" farmoni.1.12.2022 -yildagi PF-269-son(<https://lex.uz/uz/docs/-6324756#-6325290>)
3. Бордовская, Н. «Педагогика» Н. Бордовская. – СПб.: Питер, 2003.– 450с.
4. Sh .Shodmonova, "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi" Toshkent 2003
5. "Oila pedagogikasi" O.Hasanboyeva, Aloqachi nashryoti, 2007-y
6. "Maktabgacha tarbiya pedagogikasi" Toshkent, Ilm-ziyo, 2006-y

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI BADIY ASARLAR BILAN TAN-ISHTIRISHDA TARBIYACHI FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

Daminova Shoxista Farxodovna - JDPU "Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarida masofaviy ta'lim" kafedrasida katta o'qituvchisi, dilshoh80@mail.ru

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni badiiy adabiyot bilan tanishtirish o'z mazmuni va tashkiliy-pedagogik aspektlariga ko'ra integrativ xususiyatga egadir. Bu o'rinda badiiy adabiyot bolalarni aqlan, axloq va estetik tarbiyalashning qudratli, ta'sirchan quroli sifatida xizmat qiladi, u bola nutqini rivojlantirish va ertaklar olamiga sayohat bolalar tasavvurini, ularning xayolot olamini, fantaziyasini rivojlantiradi. Eng yaxshi adabiy namunalar asosida insonparvarlik ruhida tarbiyalangan bolalar o'z hikoyalarida va ertaklarida mazlumlar va zaiflarni himoya qilish, yomonlarni jazolash orqali o'zlarining adolatparvarligini namoyon qiladilar.

Bolalarbop barcha asarlarda yosh avlodning dunyoqarashi, tafakkuri, o'y kechinmalari, orzu-istaklari, voqelikka estetik munosabati o'z ifodasini topadi. Ularning aksariyati yozuvchilar (kattalar) tomonidan yaratilsa-da, voqelik bolalar dunyoqarashi nuqtai nazaridan talqin va tadqiq etiladi, bolalar tilidan hikoya qilinadi va baholanadi. Bolalar turli faoliyatlari davomida badiiy

adabiyot orqali tanishgan qahramonlariga taqlid qilishga o'rganadilar.[1.6;74] Taqlid asosida hayotiy harakatlar modelini o'zi uchun shakllantirib oladilar. Maktabgacha ta'lim hayotiy maktab sifatida bolalar uchun kerakli ma'lumotlarni badiiy adabiyot orqali o'rgatadi. Bolalar o'rgangan ma'lumotlarini hayotda uchraydigan voqea-hodisalar bilan solishtiradilar. Natijada ijobiy qahramonlar hatti-harakatlariga mos faoliyat orqali atrofdagilar bilan muloqotga kirishadilar, odobli va yaxshi bola rolini ijro etadilar. Shuning uchun ham badiiy adabiyotni bola shaxsini shakllantirish va nutqni rivojlantirishning muhim vositasi, bolalarni estetik va axloqiy tarbiyalash vositasi deb aytish mumkin. Badiiy asarlar bolaning atrof-muhitga bo'lgan to'g'ri munosabatini shakllantirishga yordam beradi, real hayot omillarini umumlashtiradi, hayotni, insoniy his-tuyg'ular va munosabatlarni dunyosini bilishga yordam beradi[2.18]. U bolaning tafakkuri va tasavvurini rivojlantiradi, his-tuyg'ularini boyitadi. Birgina misol, ya'ni "ona" so'zining mohiyatini va ta'sirchanligini badiiy adabiyot orqali

yaqindan taniydilar. Badiiy adabiyot shaxs sifatida ilk rivojlanish davridanoq real hayotga bolani yaqinlashtiradi. Shuning uchun rasmiy ertaklar va multfilmlarni bolalar xush kayfiyat bilan ko'radilar. Ular rang-barang rasmlarda hayot timsolini ko'rishga intiladilar. Bundan tashqari bolalar nutqining rivojlanishi ham badiiy adabiyot bilan hamohanglikda kechadi. Yoshlik davridanoq bolalar so'z orqali bolalar shoir va yozuvchilar bilan ma'naviy muloqotga lutfan kirishadilar. Bola ularning g'oyalari va his-tuyg'ularini, fikrlar va til tizimini tushunishni boshlaydi.[3.156] Badiiy shakllarning ma'nosini tushunishda bolalarga ota-onalar, pedagoglar va yaqinlari yordam beradi. Bizning tadqiqotimizda maktabgacha yoshdagi bolalarga badiiy asar shakli, ba'zi xususiyatlari, matn tilining barqaror burilishlari, ritmi, qofiyasi va boshqa jihatlarini alohida ko'rsatishga urg'u berildi. Biroq bu jarayonda, ya'ni, badiiy materialni idrok etishda bolalarning individual xususiyatlari, bolalarning badiiy moyilligiga e'tibor qaratish lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalarning qofiya va ritmi diqqat bilan eshituviga erishish uchun ularda albatta nasr va she'riyat o'rtasidagi asosiy farqlar shakllangan bo'lishi lozim. Pedagog tomonidan aytilgan matn yoki satrni bolalar uning ritmiga qarab nomini aytishga o'rganadilar. Bunda bolalarning diqqat bilan eshitish ko'nikmalari rivojlantirilishiga erishiladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy asarlarga ijobiy munosabatini, badiiy didini, kitoblar dunyosida xayolan harakat qilish qobiliyatini rivojlantirishda pedagogning metodik faoliyati, ya'ni bolalar yoshi va individual jihatlarini inobatga olingan usul va vositalardan foydalanishi muhim omillardandir. Bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirishda og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metodlardan samarali foydalanish tavsiya etiladi.[4,432] Bu usullardan integrativ qo'llash ham pedagogning metodik faoliyatida keng qo'llanish uchun taklif etildi.

Tarbiyachi tomonidan ta'sirli va ifodali o'qilgan asarlar bolalarni tinglab, tushunishlarini ta'minlaydi. Tinglangan asarni tahlil qilish, ma'nosini tushunish, yodda saqlash, o'z so'zlari bilan bayon etish badiiy asar ustida ishlash bosqichlarini tashkil etadi. Badiiy asarlarni vizual vositalar yordamida namoyish qilish – taqdimot usuli ham qo'llanildi.

Har bir yosh davriga xos xususiyatlarni sharhlash orqali quyidagi xulosalarni shakllantirish mumkin: Badiiy adabiyot bolalarni har tomonlama tarbiyalashning ta'sirchan vositasi bo'lib, u ular nutqini rivojlantirish va boyitishga ulkan hissa qo'shadi. Badiiy adabiyot she'riy obrazlar orqali bolaga jamiyat, tabiat hayoti, insoniy his-tuyg'ular va munosabatlarni tushunishga yordam beradi, emotsiyani boyitadi. Badiiy adabiyot maktabgacha yoshdagi bolalarda insonparvarlik his-tuyg'ularini, hamdardlik, yaxshilik, kichiklar, ota-onalar va oilaning katta a'zolariga nisbatan g'amxo'rlik ko'rsatish kabi hissiyotlarni shakllantirishga yordam beradi.

Bolalar badiiy asarlardan estetik va axloqiy tasavvur oladilar. Bolalarni bolalar badiiy adabiyoti bilan tanishtirishni ularning yosh imkoniyatlari, nutqiy rivojlanish va adabiy asarlarni qabul qila olish darajasini hisobga olgan holda o'tkazish zarur. Ushbu yosh bosqichida maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilaning vazifasi – bolalarni adabiy rivojlantirish poydevorini hozirlash, ularni bo'lajak o'quvchilar sifatida shakllantirishdan iboratdir. Maktabgacha yosh davrida ertak va hikoyalarni ko'p eshitgan bolaning nutqi ravon, fikrlashi tiniq, xayolot olami cheksiz bo'ladi. O'tkazilgan tajribalar maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan ta'limning navbatdagi bosqichiga borgan bolalar bilan oiladan borgan bolalar o'rtasida ravon nutqning rivojlanish darajasi va mustaqil fikrlash imkoniyatlarida sezilarli farq borligi va bu holat bolaning maktabning boshlang'ich sinflarida yaxshi baholarga

o'qishiga o'z ta'sirini ko'rsatishini belgilamoqda. Bugungi shiddatli rivojlanish davrida ertak, hikoyalar aytishning o'zi kifoya qilmaydi. Buning sababi kompyuter o'yinlari, televideniya berilayotgan multfilmlar, ertak qahramonlari aks etgan harakatli o'yinchoqlar bolada afsonaviy devlar, uchar gilamlar, yalmog'iz kampirlarga qiziqishini qiyinlashtiradi.[5.10] Bu muammoni hal etishda xalq og'zaki ijodi bilan tanishtirish ishlariga zarar keltirilmagan tarzda zamonaviy bugungi kun bolasining orzu-istaklari, xayollariga moslashtirilgan mazmundagi voqeahodisalarga boy ertak hikoyalar, she'rlar,

topishmoqu, tez aytishlar yaratish zarur. Yaratilgan asarlar bola dunyosining taraqqiyotiga ta'sir etuvchi kuch bo'lib xizmat qilishi kerak. Bola yaratilgan asarlarni tinglar ekan, o'zini va o'zligini anglash, atrof-muhit, tabiatni qadrlash, odamlarga mehrli, Vatanga sadoqatli bo'lish, Ona diyorini ulug'lash, undan faxrlanishni o'rganadi. Bundan tashqari, eshitish va tushunish bola salomatligiga kuchli ta'sir ko'rsatib, boladagi turli psixologik kamchiliklarning bartaraf etilishiga sabab bo'ladi hamda bola miya faoliyati faollashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahimova D. Xalq og'zaki ijodi namunalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash tizimini takomillashtirish. Ped. fan. dok. Avtoref., – Toshkent. 2020. – B. 6-74
2. Abdurahimova D.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda xalq o'yinlaridan foydalanish // Bola va zamon ilmiy-ommabop jurnal. – T.: 2020. -№1. – B.18-21.
3. Babayeva D.R. Tevarak-atrofni o'rganishda maktabgacha katta yoshdagi bolalarning bog'lanishli nutqini rivojlantirish. Diss.ped.fan.nom. – T.:2001. -156 b.
4. Babayeva D.R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. (Darslik). – T.: “Barkamol fayz media”, 2018, - 432 b.
5. Berdaliyeva G. Maktabgacha ta'lim muassasalari nutq o'stirish mashg'ulotlarida bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatish metodikasini takomillashtirish. ped. fan. b. fal. dokt. (PhD) dis. avtoreferati. – Toshkent., 2019. 10-11-b

РАЗВИТИЕ ПРОЕКТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГОВ ПРИ ПРОЕКТИРОВАНИИ ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Матниязова Азиза Бахтияровна - преподаватель УрГПИ кафедры “Методика дошкольного образования” azizkam95@mail.ru

В связи с этим возникает необходимость в концептуализации эффективного опыта на различных уровнях (региональном, институциональном). Успешность указанного процесса зависит от сформированности у работников образования проектных компетенций. Система дополнительного профессионального образования позволяет развивать проектные компетенции у руководителей и специалистов системы общего образования средствами

дополнительных профессиональных программ. В статье рассматриваются подходы к разработке и реализации дополнительной профессиональной программы повышения квалификации, локус внимания в которой смещается на создание условий для овладения слушателями проектных методов управления выявлением, отбором и представлением инновационных практик обновления содержания

общего образования на институциональном уровне.

Одной из целей государственной политики в сфере образования является создание условий для эффективного развития образования, направленного на обеспечение доступности качественного образования, отвечающего требованиям современного инновационного социально ориентированного развития Республики Узбекистан.

В рассматриваемом контексте принципиально важным аспектом является сформированность у работников образования проектных компетенций.

Понятие «проектная компетентность педагогических работников», представляя собой сложный феномен, рассматривается как интегративная характеристика педагогической деятельности, выражающаяся в способности и готовности педагогических работников к самостоятельной теоретической и практической деятельности по разработке и реализации инновационных проектов в сфере образования на основе принципов природо- и культуро-сообразности [1].

В педагогической литературе рассматриваемое понятие достаточно часто отождествляется с термином «проектная культура педагога», выступающим составным компонентом его профессиональной культуры [2; 3]. В то же время анализ исследований последнего времени [4] позволяет говорить о том, что в педагогике достаточно часто стали использовать и такое понятие, как «педагогический дизайн». Выделенные единицы, так или иначе, связаны между собой, так как сопряжены с проектной деятельностью педагогических работников. В тоже время,

любая деятельность предполагает совершение определенных действий по достижению конкретной цели в тесном взаимодействии с окружающей действительностью [5]. В рассматриваемом контексте речь идет о проектных компетенциях педагогов, т. е. об интегративной целостности знаний, умений и навыков, обеспечивающих способность педагогических работников реализовывать на практике свою проектную компетентность. В самом общем виде методология проектного менеджмента определяет и формализует процедуры, методы и инструменты управления проектами. Соответственно сформировать проектные компетенции у руководителей и специалистов органов местного самоуправления, осуществляющих управление в сфере образования, специалистов методических служб, руководителей образовательных организаций в части концептуализации опыта по реализации региональных инновационных проектов позволяет система дополнительного профессионального образования [5].

После чего присутствующие высказывают свое мнение о представленной инновационной практике и выносятся итоговое резюме о представленном методическом продукте.

В заключение отметим, результатом проектной деятельности слушателей стало учебно-методическое пособие «Инновационные практики модернизации технологий и содержания общего образования» [1], в котором методические продукты инновационных практик, разработанные слушателями, становятся неотъемлемой частью образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Матяш Н. В. Методика оценки проектной компетентности студентов [Электронный ресурс] / Н. В. Матяш, Ю. А. Володина // Психологические исследования : электрон. науч. журн. 2011. № 3(17). – URL: <http://psystudy.ru> (дата обращения: 02.12.2017).

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2. Ткаченко Е. В. Концепция дизайнобразова-ния в современных условиях / Е. В. Ткаченко, С. М. Кожуховская // Вестник Учебно-методического объединения по профессионально-педагогическому образованию: специализир. вып. – 2007. – Вып. 2 (41). – С. 5–44.
3. Трускова М. И. Основные компоненты про-ектной культуры будущих педагогов профессионального обучения (дизайн)/М. И. Трускова // Вестник ЮУрГУ. – 2012. – № 14. – С. 114–117.
4. Абызова Е.В. Педагогический дизайн: понятие, предмет, основные категории/Е.В.Абызова//Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. Педагогика и психология. – 2010. № 3 (3). – С.12
5. Лебедев С. А. Философия науки. Словарь основных терминов / С. А. Лебедев. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Академический проект, 2006. □ 320 с.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYALANUVCHILARIDA MULOQOT KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARI

Hilola Qadamboyeva Umid qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi,

A'loxon Matkarimova - UrDPI Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) mutaxassisligi 2-bosqich talabasi

Zamonaviy sharoitda ta'lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko'ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo'naltirilishi talab qilinmoqda. Yuksak malakali mutaxassislarni iste'molchilar talablariga qarab tayyorlanishi, talabalarni tanlagan ixtisosliklari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirilishi mustaqil ravishda bilim olishga va amaliy faoliyatga o'rgatilishi ta'minlanishi kerak. Mustaqil ta'lim jarayonida tarbiyalanuvchilarning tashkilotchilik qobiliyatlarini rivojlantirishga muammo sifatida talqin etilganligi bois, 2020-yil 23-sentyabrda tasdiqlangan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ham "Mustaqil ta'lim olish yakka tartibda amalga oshiriladi hamda ta'lim oluvchilarni kasbiy, intellektual, ma'naviy va madaniy rivojlantirishga xizmat qiladi" deb belgilab qo'yilganligini keltirib o'tish mumkin.

O'tgan asrning 60-70-yillaridan boshlab tilni o'rganishga doir dastlabki kompetensiyalar kiritila boshlandi. Fanga D.Xayms tomonidan 1972-yilda "kommunikativ kompetensiya" tushunchasi kiritiladi. Kompetensiya kompetentlik kategoriyalarini tilni, ayniqsa, ikkinchi (ona tilidan tashqari) tilni o'rganish nazariyasi va amaliyotida, boshqarishda, rahbarlikda, menejmentda professionallik va muloqotni o'rganishda foydalanila boshlandi. Kommunikativ kompetensiya – ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o'zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi.

Til asosiy aloqa vositasidir, usiz inson jamiyatining borligi va rivojlanishini tasavvur qilish qiyin. Bugungi kunda bizning dunyomizda ijtimoiy munosabatlarda katta o'zgarishlar bo'layotgan bir pallada aloqa axborot vositalari (axborot texnologiyalari)

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

o'quvchilarning kommunikativ malakasini oshirishni talab qiladi, ular muloqotning boshqa ishtirokchilari bilan o'zaro muloqot qilish jarayonida turli vaziyatlarda fikrlarni almashishi, til va so'zlashuv normalarini to'g'ri ishlatishni taqozo etadi. Muloqot kompetensiyani quyidagicha ta'rifladik: Muloqot kompetensiyasi –muloqot olib boruvchi shaxsning ikkinchi shaxs ijtimoiy va nutqiy xulq-atvorining xususiyatlari, uning muomala qoidalari va madaniyatidan xabardor bo'lishi hamda muloqot jarayonida ana shu bilimlardan foydalangan holda ikkinchi shaxs bilan muvaffaqiyatli ravishda muloqotlashish qobiliyatini namoyon qila olish layoqatidir. Muloqot kompetensiyasiga xos bo'lgan umumiy muammolar ta'lim, turizm, biznes va diplomatiya kabi ko'plab insoniy faoliyatlarda mavjud. Muloqot kompetensiyasi muammolarini hal qilish fanlararo xarakterga ega va ular ishtirok etadigan madaniy omillarni yahshi tushunishni talab qiladi. Muloqot kompetensiyasini rivojlantirish davomida shaxsiy yo'naltirilgan, madaniyatshunoslik va kreativ kabi yondashuvlarni amalga oshirish jarayonida tarbiyalanuvchining shaxs xususiyatlarini inobatga olish, o'quv jarayonining muloqot motivasiyasiga katta e'tibor qaratiladi.

Muloqotning bir qancha funksiyalari bo'lib, ular quyidagilar hisoblanadi:

*Ko'rsatma

*Integrallashuv

*Ma'lumot berish

*Baholash

*O'qitish

*Ta'sir ko'rsatish

*Imidj yaratish

*Ishchilarni xabardor qilish va boshqalar.

Hozirgi zamon samarali muloqot prinsiplari sifatida quyidagilar qoraladi:

- Xabarning aniqligi;
- Tezlik;
- Ikki tomonlama jarayon;
- Ishonchlilik;
- To'liqlilik;
- Mazmun;
- Aniqlik;
- Qobiliyat;
- Maxfiylik;
- Iqtisod.

Yuqoridagi tamoyillarning barchasi birlashib, samarali muloqot jarayonini ta'minlaydi. Bu tamoyillardan kelib chiqib, muloqot uslublarini ham belgilashimiz mumkin. Muloqot uslublariga: hamkorlikdagi muloqot, do'stona muloqot, yolg'on muloqot, qo'rqitish orqali muloqot, masofaviy muloqot.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkin, muloqot kompetensiyasini shakllantirish bosqichma-bosqich va uzluksiz jarayondir. U uzluksiz ta'limning boshlang'ich bog'ini bo'lmish maktabgacha ta'lim tizimida boshlanadi va tajribali tarbiyachilar nazorati ostida davom etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ashurov. A.A Kommunikativ kompetensiya tushunchasi va uning mazmun mohiyati. Scietific-methodological electronic journal "Foreign Languages in Uzbekistan",2020, No 1(30), 76-83.
2. Fayzullayeva. N. Pedagogik bilimlar-o'qituvchi kasbiy mahoratining nazariy asosi . Uzluksiz ta'lim jarayoni.-T.:2006.
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr.

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARGA CHET TILI O'QITISH
METODIKASI.**

Artikova Nargiz Shuxratovna

Ilmiy rahbar: Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Murtozakulova Ozoda Sherzod qizi, To'ychiyeva Marjona Orif qizi

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda (xorijiy til) fakulteti 22.3-guruh talabalari

Bugungi kunda chet tillarni o'rganish odamlar orasida tobora ommalashib bormoqda va hozirda bu tilni o'rganayotganlar uncha qiyinchiliklaraga duch kelishmayapti. Chunki hozirda internet tarmog'iga juda ko'p professional chet tili o'qituvchilari o'zlarining darslarini joylab bormoqda va ijtimoiy tarmoqlarga joylanayotgan videolarning ko'p qismini chet tilidagi videolar tashkil etmoqda. Til o'rganish hech qachon vaqt va yosh tanlab o'tirmaydi. Tobora zamonaviylashib borayotgan bugungi kunda hattoki kichik maktab yoshidagi bolalarga ham chet tillari o'rgatilmoqda.

Kichik maktab yoshidagi bolalarga chet tillarini o'rgatish juda muhim va ajoyib jarayon bo'lib, ularning dunyoning boshqa tillariga e'tibor qaratishi ularning intellektual rivojlanishiga va o'zaro aloqalarni kengaytirishga yordam beradi. Hozirda bolalarga chet tili o'rgatish maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlanmoqda. Bu jarayonda bolalarga o'rgatilyotgan tildagi uncha qiyin bo'lmagan oddiy so'zlar (mevalar, sabzavot, shakllar, ranglar, hayvon nomlari) turli qiziqarli va interaktiv o'yinlar orqali o'rgatiladi. Bu yoshda bolalar ko'proq chet tilini tinglab, ko'rib va turli amaliy o'yinlarni guruh bo'lib o'ynash orqali tez va oson o'rganadilar. Bunda ularga turli rang barang chet tilidagi ularning yoshiga va qiziqishlariga mos bo'lgan multfilmlar, qo'shiqlar va boshqa qisqa qiziqarli bolalar uchun tarbiyali ahamiyatga ega videolar qo'yib berish orqali chet tillarini o'rgatish ham samarali usullardan

hisoblanadi. Keyingi bosqichda bolalar ingliz tilini maktabda o'rganishni boshlashadi. Bu jarayonda ham oddiy usullardan foydalangan holatda pedagoglar chet tilini bolalarga o'rgatadi. Faqat bunda bolalar maktabgacha ta'lim muassasasida o'rgangan bilimlariga qaraganda darajasi yuqoriroq va aniq bir programma asosida yaratilgan darsliklardan chet tilini o'rganadilar. Chet tilini maktab yoshidagi bolalarga o'rgatishda pedagoglardan yuqori malaka, tajriba va darsni kreativ yondoshgan holda faqatgina nazariy bilimlarni bolalarga beribgina qolmay ana shu bilimlarni amalda bolalarga qo'llagan holda turli interaktiv o'yinlar tashkil etish yoki yangi o'tilgan mavzuga doir bolalar bilan ro'l ijro etgan holda sahna o'yinlari tashkillashtirish kabi mahoratlar talab etiladi. Yangi so'zlarni bolalarga faqatgina yotlatiribgina qolmay bu so'zlarni o'quvchilar gapirish davomida qo'llay olishi va yodida uzoq qolishi uchun bu so'zlarni qatnashtirib gaplar tuzish yoki kimni yodida ko'p so'z qolganini aniqlash uchun bolalar o'rtasida musobaqa tashkil etish ham juda samarali chet tilini o'rgatish metodi hisoblanadi.

Maktab yoshidagi bolalarga chet tilini o'rgatishda quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

1. Tillar bilan bog'liq qiziqishlarni o'zida olish: Bolalarni kelgusi tillarni o'rganishga tortish uchun ularning qiziqishlariga muvofiq vositalar va dasturlar tayyorlash muhimdir. Misol uchun, ularning yoqtirgan multfilmlari yoki qo'llanmalar orqali tillarni o'rgatish oson bo'ladi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2.Turli komponentlardan foydalanish:Audio,vizual va o'qish maxanzimlaridan foydalanish.Bu bolalarga turli o'quv usullari orqali tillarni o'rganishlarida yetuk yordam beradi.

3.Chet tillarini o'rganishni amaliyotga o'tkazish:Chet tillarini o'rganishni amaliyotga o'tkazish (suhbatlashish,yozish,tinglash va gaplashish)jarayonida umumiy so'zlarni oson yodlash va mustaqil gaplashishni rag'batlantirish yuqori darajada muhim.

Agarda yuqorida keltirib o'tilgan usullardan bolalarga chet tilini o'rgatishda foydalanilsa,ular tillarni yuqori qiziqish va boy energiya bilan o'rganishi shubxasizdir.

Chet tilini bilish nafaqat yoshi kattalar uchun balki yoshi kichik bolalar uchun ham juda foydali va keng imkoniyatlar eshigini ochadi. Kichik yoshdagi o'quvchilar ingliz tilini bilsa va bu tilda erkin gapira olsa,ular o'zi tengi bolalar bilan shu tilda fikr almashishi,turli qiziqarli chet tilida yozilgan kitoblarni tarjimasiz tushinib o'qiy olishi va dunyoda sodir bo'layotgan yangiliklarga qiziqadigan bolalar chet tilida o'zini qiziqtirayotgan yangiliklarni yoki ma'lumotlarni internet orqali ingliz tilida qidirib topib o'rganishi mumkin.Chunki bu tilda boshqa tillarga qaraganda aniq va faktlarga asoslangan ma'lumotlar juda ko'p.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1."Chet tillarini o'rgatish metodikasi" Muqaddas Djinoyatullo.
- 2."Til ko'rgazmasi va o'quvchilarni tili o'zlashtiruvchi usullar" Salim Qurbonov.
- 3."Til o'rganish usullari" Tillaqorib Qosimov.
- 4."O'quv metodikasi va metadalogiya"O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI USLUBCHISINING LIDERLIKKA XOS QOBILIYATLARI

Atadjonova Shaxnoza Kosimboyevna - Urganch davlat universiteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası stajor-o'qituvchisi, E-mail.

atadjanova_shaxnoza91@gmail.com

Maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim-tarbiya ishlarini talab darajasida amalga oshirish, tarbiyachilarda mehnat intizomiga qat'iy amal qilish ko'nikmasini, bir-birining kamchiliklariga tanqidiy munosabatni shakllantirish, mehnat va ijodiy faolligini oshirish orqali ish samaradorligini oshirish, qabul qilingan qarorlarning o'z vaqtida va sifatli bajarilishini ta'minlash uslubchidan yuksak bilim va malaka, tarbiyachilar bilan ularning ruhiyatini inobatga olgan holda ishlash salohiyati, katta tajriba hamda ko'plab ma'naviy fazilatlar sohibi bo'lishni talab etadi. Shuning uchun ishini endi boshlayotgan har bir yosh mutaxassis yordam

va maslahatga muhtojligini e'tiborga olib, uni yetarli bilim va tajribaga ega murabbiyga biriktirish maqsadga muvofiqdir. Uslubchi jamoani boshqarishda o'zi shaxsiy namuna bo'lishi lozim, ya'ni u barcha ishlarni bajarishda yetakchilik qiladi. [7]

Umuman olganda ko'p adabiyotlarda "lider" so'zini "yetakchi" atamasi bilan almashtirish hollari ko'p uchraydi. O'ylashimizcha, "yetakchi" atamasi "lider"ga xos bo'lgan psixologik tavsifni to'la ifodalay olmaydi. "Yetakchi" so'zi guruhga munosabat sifatida, uning a'zolariga ta'sir o'tkazuvchi va maqsadga yetaklovchi shaxsga nisbatan ishlatiladi. Yetakchilik

guruh tarkibini, undagi munosabatlar tizimini tahlil etish orqali aniqlanadigan shaxs holatidir. Lekin liderga xos bo'lgan fazilatni ifodalovchi yana qator jihatlar borki, ularni munosabatlar tizimi doirasidagina tahlil etolmaymiz. Bunday talqinda liderga xos bo'lgan asosiy jihatlardan yana biri – shaxsning vaziyatga muvofiq ravishda harakat qilish qobiliyatini hisobga olish zarurati tug'iladi. Biron - bir muammoli vaziyatda paydo bo'lgan qiyinchilikni bartaraf etishdagi tashabbus, topqirlik va mohirlik liderga xos fazilatlaridir. Muammoni yechish bilan bog'liq qiyin vaziyatda lider boshqalarga nisbatan o'zining ilg'orligi, peshqadamligi bilan ajralib turadi.

Fikrimizcha, o'zbek tilida aynan shu ikki ibora – “peshqadam” va “yetakchi” so'zlari majmuasi lider mohiyatini to'la ifodalashi mumkin. Nazarimizda, “Yetakchi” so'zi shaxsning guruhni yetaklashga, boshchilik qilishga bo'lgan ishtiyoqi mavjudligidan kelib chiqadi. “Peshqadam” iborasi esa ma'lum fazilatlarga ega bo'lgan shaxs ketidan guruhning ergashishini, jamoaning o'z ixtiyoriga ko'ra o'zi ishongan odam borayotgan yo'lni tanlashini anglatadi. Aynan shu holat “lider” iborasiga nisbatan ham ishlatilishi zarur. Liderning bu xususiyati uning hissiy jozibadorligida, o'zgalarni o'ziga jalb etish fazilatida namoyon bo'ladi.[8] Shunday qilib, “lider” so'zini faqat “yetakchi” atamasi bilan almashtirish liderlik holatining psixologik talqinini tor doiraga kiritib qo'yadi. Ushbu mulohazadan kelib chiqqan holda “lider” so'zidan foydalanishni ma'qul deb hisoblaymiz. Bundan tashqari, “lider” so'zidagi izohiy ma'noni anglab olish o'zbek kitobxoni uchun tanish holdir.

Liderlik va uslubchilik. Mehnat jamoasidagi har bir xodim guruhda o'zining mavqeiga ega. Bu mavqe rasmiy yoki norasmiy tarzda qo'lga kiritilgan bo'lishi mumkin. Rasmiy mavqe xodimning mansab pog'onasidagi o'rni va uning lavozimidan kelib chiquvchi vakolatlari bilan ifodalanadi.

Har qanday xodim o'z hamkasabalari bilan o'zaro munosabatda bo'lar ekan, turli omillar ta'sirida bu munosabatlar hissiy rang ola boshlaydi.

Hissiyotga asoslangan munosabatlar ikki ko'rinishda - yoqtirish (simpatiya) va yoqtirmaslik (antipatiya) sifatida shakllanadi. Shunday xodimlar ham borki, ular o'zining ma'lum xislatlari bilan jamoaning ko'pchilik a'zolarida simpatiya uyg'ota oladilar va ular guruhning norasmiy tizimida yuqori mavqeni egallaydilar. Psixologik talqin bo'yicha, jamoaning rasmiy tizimida yuqori mavqeni egallovchi xodim uslubchi bo'lib hisoblansa, norasmiy tizimda yuqori mavqeni egallovchi shaxs esa – liderdir.

Liderlik holati, odatda, guruhning norasmiy munosabatlar tizimida amalga oshadi. Biron-bir shaxsning lider darajasida tan olinishi unga hissiy yaqinlikni, uning ish bilan bog'liq bo'lgan qator fazilatlarini yuqori baholashni va ushbu shaxsning guruh manfaatlariga e'tiborlilikini anglatadi. Lider - guruhning hamma a'zolari tomonidan tan olingan shaxs. Liderning qadriyatlar tizimidagi asosiy jihati - guruh manfaatini har narsadan ustun qo'yish, doimo guruh oldiga qo'yilgan vazifani yechishga sidqidildan kirishish va bu jarayonda jamoani safarbar eta olishidir.

Mehnat jamoasidagi lider avvalambor o'zining ishchanlik xususiyatlari bilan farqlanib turadi, chunki, u aynan mehnat faoliyati tufayli boshqalardan ajralib ko'zga tashlana boshlaydi. Bundan tashqari, lider, guruh manfaatini himoya etar ekan, kezi kalganda rasmiy munosabatlar tizimiga va rasmiy doiralar manfaatiga ham zid chiqa oladi. Natijada, jamoada rasmiy uslubchi va norasmiy lider o'rtasida ziddiyat paydo bo'lishi mumkin. Korxona manfaatidan kelib chiqsak, jamoadagi rasmiy uslubchi va norasmiy tizimda shakllanuvchi lider bir shaxs orqali ifodalanishi eng maqbul holdir. Zamonaviy psixologiya fani, o'z yutuqlari orqali, liderga xos fazilatlar tabiati va unga

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

erishish yo'l-yo'riqlari haqida yetarlicha ma'lumot bera oladi. Shu munosabat bilan liderga xos bo'lgan jihatlarni uch toifaga kiritishimiz mumkin:

- 1) jamoa manfaatlariga yo'nalganlik;
- 2) kasbiy mohirlik, har qanday muammoli vaziyatda qiyinchilikni o'z bo'yniga olish va ishni oxirigacha hal etishda tashabbuskor bo'lish;
- 3) emotsional, hissiy jalb etuvchanlik xislatlari;

Yuqorida sanab o'tilgan xislatlar majmuasining ketma-ketligi ham o'z mantiqiga ega.

Xulosa o'rnida aytish kerakki, metodist har kuni o'z ustida ishlashi, yangiliklardan doimo boxabar bo'lib borishi lozim. Buning uchun qabul qilinayotgan huquqiy hujjatlarni kuzatib borishi, qonunchilikdagi o'zgarishlarni bilishi va sohaga doir adabiyotlar bilan tanishib borishi talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. – T.:2018.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PQ-4312-son Qarori // <https://lex.uz/docs/4327235>
3. Mirziyoyev. Sh.M "2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.Toshkent 2016-yil 29- Dekabr
4. Abdullayeva N.Sh. Maktabgacha ta'limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish: Avtoref. ... ped. fan..fals dok. (PhD) – T., 2019. – B. 22-23.
5. Hasanboyeva O.U. va boshqalar "Maktabgacha ta'lim pedagogikasi" O'quv qo'llanma Toshkent "Ilm ziyo" 2012-yil
6. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini mavzuvii rejalashtirish (katta guruh). T.:2018.
7. Qodirova F., Toshpulatova Sh., A'zamova M. "Maktabgacha pedagogika". O'quv qo'llanma. Toshkent" Ma'naviyat" 2013 yil
8. Yuldashev M. va boshqalar. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarining kasbiy mahoratini rivojlantirish o'quv qo'llanma (1-qism) T.:2020

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Матниязова Азиза Бахтияровна - преподаватель УрГПИ кафедры "Методика дошкольного образования"

Нурметова Комила Жуманазаровна - магистрантка УрГПИ, 1курса специальности "Теория и методика образования и воспитания"

Современный мир все больше сталкивается с проблемами, связанными с загрязнением окружающей среды и

ухудшением экологической обстановки. Следовательно, сегодняшним детям, уже с самого раннего возраста, необходимо

придать осознанное отношение к экологической проблематике. В этой статье мы рассмотрим возможности экологического воспитания старших дошкольников с использованием народной педагогики.

Основные принципы народной педагогики.

Народная педагогика – это система обучения и воспитания, которая базируется на народных традициях и культуре. Принципы народной педагогики включают:

1. Учет природного мироощущения ребенка и использование его восприятия окружающей среды.
2. Использование традиционных народных игр, песен и сказок для передачи экологических знаний и ценностей.
3. Активное включение родителей и бабушек-дедушек в процесс экологического воспитания.
4. Формирование у детей чувства принадлежности и ответственности за окружающий мир.

Методы экологического воспитания с использованием народной педагогики

Использование народных сказок и сказительства. В народных сказках часто прослеживаются мотивы участия человека в сохранении природы и противостояния загрязнителям. Чтение сказок, а также рассказывание бабушками-дедушками сказок о природе и значении экологии поможет детям осознать важность заботы о природе и ее бережного отношения.

Изучение народных песен и игр. Устные народные традиции - наиболее доступный ресурс для передачи экологических ценностей. Игры и песни, посвященные природе и ее охране, помогут детям открыть для себя красоту природы и понять, что она нуждается в заботе и защите.

Работа с природными материалами.

Использование природных материалов, таких как песок, ветки, листья, поможет детям лично почувствовать и изучить окружающую среду. Кустарные занятия с использованием этих материалов также помогут развить любознательность, внимательность и творческое мышление.

Вовлечение родителей и бабушек-дедушек.

Родители и бабушки-дедушки – важные фигуры в экологическом воспитании старших детей. Они могут помочь детям изучать окружающую среду, участвовать в общественных акциях по уборке мусора и созданию благоприятной среды для жизни.

В заключение, статья подчеркивает значимость народной педагогики в экологическом воспитании старших дошкольников. Результаты исследования подтверждают, что использование народных традиций и знаний о природе активизирует экологическое сознание и повышает экологическую грамотность детей. Это обеспечивает формирование экологической культуры и ответственного отношения к природе с самого раннего детства. Экологическое воспитание старших дошкольников с использованием народной педагогики является важным шагом к формированию экологического мышления и ответственности за окружающую среду. Учет природного мироощущения детей, использование традиционных народных игр и сказок, работа с природными материалами и вовлечение родителей и бабушек-дедушек помогут детям полноценно осознавать важность экологической проблематики и принимать активное участие в ее решении.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. Коваль А.Н., Малыгина А.Н., Наумова. Т.В. НАРОДНЫЕ ПРИМЕТЫ КАК СРЕДСТВО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 12-6. – С. 1133-1136;
2. . Авдеева Н.Н., Степанова Г.Б. Жизнь вокруг нас: Учебно-методическое пособие по экологическому развитию детей старшего дошкольного возраста. - М.: ДиК, 1999. - 255 с.
3. Айпин Е.Д. У гаснущего очага. Екатеринбург М.: Сред.-Урал. кн. изд-во Фактория Арктики, 1998,-250 с.
4. Акопян Э.М., Якута Л.В. Воспитание экологической культуры школьника. Ульяновск: ИПКПРО, 1996.- 88 с
5. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=8099> (дата обращения: 02.03.2024).

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING AQLIY RIVOJLANISHI

*Matchanova Nazokat Qudrat qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra o'qituvchisi,
nazokatmatchanova@gmail.ru*

Yo'ldasheva Hulkaroy Baxtiyor qizi - Urganch davlat Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Yosh avlodni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan ob'yektiv zaruratdir. Aqliy tarbiya ijtimoiy tarbiyaning eng muhim jihatlaridan biri. Aqliy tarbiya bu aqlni rivojlantirish maqsadida yosh avlodga muntazam va pedagogik-psixologik ta'sir ko'rsatishdir. Demak, aql keng ma'noda sezish va idrok etishdan boshlab to tafakkur va xayolni o'z ichiga oladigan bilish jarayonlari yig'indisi bo'lib, u yosh avlodning insoniyat to'plagan bilimlar, ko'nikma va malakalar, me'yorlar, qoidalar va boshqalarda ro'y beradi. Bu holat kattalar tomonidan amalga oshiriladi va bolalarning aqliy rivojlanishini ta'minlovchi xilma-xil vositalar, metodlarni, kerakli shart-sharoitlarni yaratishni o'z ichiga oladi.

Aqliy tarbiya- bu aqlni rivojlantirish maqsadida yoshlarga muntazam va maqsadga muvofiq tarbiya berishdir. Aqliy tarbiya berish jarayonida Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim tez su'ratlar bilan

boyib boradi, nutq shakllanadi, bilish jarayonlari shakllangan bo'ladi. Eng oddiy aqliy faoliyat usullarini egallab boradi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishini ta'minlash ularning kelajakdagi butun faoliyati uchun katta ahamiyatga ega. Bola ijtimoiy muhit ta'sirida aqliy tomondan rivojlanib boradi. Atrofdagi kishilar bilan muomala qilish jarayonida u tilni va u bilan tarkib topgan tushunchalar sistemasini o'zlashtiradi.

Aqliy rivojlanish fikrning tengligida voqealarni har xil bog'lanishlarida, munosabatlarda ko'ra bilish, umumiy lashtirish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Aql – keng ma'nodagi sezish va idrok etishdan boshlanadigan taffakur va hayotni o'z ichiga oladigan bilish jarayonlarning yig'indisi hisoblanadi.

Aqliy tarbiya deganda aqlni rivojlantirish maqsadida yoshlarga muntazam va maqsadlarga muvofiq pedagogik ta'sir ko'rsatish tushuniladi. Aqliy

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tarbiyasi yetuk, o'tkir zehni, zukko va zakovatli insonlarni xalqimiz donishmand kishilar deb aytganlar. Donishmandlik - bu ajoyib ne'matdirki, u har kimga ham nasib etavermaydigan xislatdir. Shunday ekan dono xalqimiz „Aql toji oltindan, oltin har kimda ham bo'lmas" deganlar.

3 yoshga kelib, bola allaqachon murakkabroq hodisalarni va doimiy munosabatga kirishadigan ob'yektlarni tanib olish, eslash, idrok etish imkonini beruvchi ma'lum bir ma'lumot bazasiga ega bo'ladi. 5 yoshida bola o'z o'yinlarida barcha fazilatlarini namoyon qiladi. Barcha narsalarni diqqat bilan kuzatish orqali ko'proq ma'lumot olishga erishadilar.

Katta maktabgacha yoshda idrokning intellektuallashuvi sodir bo'ladi. Bu davrda tarbiyachi bolaga ob'yektni tekshirish yoki uning fazilatlarini aniqlash vazifasini qo'yadi. Hatto kerakli tafsilotlar bilan idrok etilgan narsaning nutqiy tavsifini so'raydi. Bu davrda bola bunday tavsifni bera oladi. Bolaning yoshi va tayyorgarlik darajasiga qarab, maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha darslarning quyidagi misollarini keltirish mumkin:

1 yoshdan 3 yoshgacha

- kublar
- boshqotirma va mozaika
- nozik vosita ko'nikmalarini rivojlantirish uchun o'yinlar (modelashtirish, suv, qum, labirintlar bilan o'yinlar)
- rolli o'yinlar (qizlar-onalar, sotuvchi-xaridorlar)

- to'plamlar bilan o'yinlar (idishlar, shifokor, sartarosh va boshqalar)

3 yoshdan 4 yoshgacha

- shakl va o'lchamlarni solishtirish, oddiy hisoblash uchun maxsus to'plamlar va matematik o'yinlar
- birinchi o'qish darslari ("ABC" to'plami)

- bolaning so'z boyligini boyitishga qaratilgan darslar (bolalar kitoblarini o'qish, suhbatlar)

- rasm chizish, modellashtirish, hunarmandchilikni yaratish

- tasavvur va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar

- konstruktorlar

4 yoshdan 5 yoshgacha maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish qobiliyatlarining samarali rivojlanishi, agar u uchun darslar uning shaxsiy manfaatlarini hisobga olgan holda tanlansa, yuzaga keladi.

- ob'yektlarning bir-biri bilan aloqasini aniqlash uchun o'yinlar (masalan, mozaikada yetishmayotgan elementni toping)

- ob'yektlarning shakllarini solishtirish uchun o'yinlar (kub va to'pni solishtirish, o'xshashlik va farqlarni topish)

- ob'yektlarning o'lchamlari va uzunligini taqqoslash uchun o'yinlar

- taqqoslash uchun rasmlar bilan o'yinlar (bir xil narsalarni toping, farqlarni toping)

- fazoviy fikrlash uchun o'yinlar (rasmda kim orqada, kim oldinda, kim o'ng va chapda ekanligini aniqlang)

- nuqtalarni rasmga ulash, labirintdan chiqish yo'lini topish uchun o'yinlar

- gapda ot va sifatni bog'lash qobiliyatini shakllantirish uchun o'yinlar

- rang o'rganish o'yinlari

5 yoshdan 7 yoshgacha Bu yoshda maktabgacha yoshdagi bolaning bilish qobiliyatlarini rivojlantirish asosan tajriba va tajribalar orqali amalga oshiriladi. Bola xulosalar chiqarishni, shuningdek, ma'lum natijalarni bashorat qilishni o'rganishi kerak. Aynan shunday narsalarni o'rgatish maqsadida bunday darslarni o'tkazish kerak.

Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi hisoblangan „Avesto" da ham ta'lim-tarbiya borasida ko'plab fikrlar keltirilgan. Unda „Tarbiya hayotning eng muhim tirsagi, tayanchi bo'lib hisoblanishi lozimligi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

aytilgan. Har bir yoshni shunday tarbiyalash kerakki, u dastlab yaxshi o'qishni bilishi kerak. So'ngra yozishni mukammal o'rganishi bilan eng yuksak pog'onaga ko'tariladi" deyilgan.

Beruniyning bilimlarni egallash yo'llari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun dolzarb bo'lib kelmoqda. Chunki Beruniy o'quvchilarga bilim berish jarayonida ularni zeriktirmaydigan mashg'ulotlar, yangi mavzu bo'yicha ko'rgazmali qurollar orqali qiziqarli qilib o'tkazish lozimligini aytgan. Beruniy inson kamolotida uch narsa muhimligini aytadi. Bularga irsiyat, muhit, tarbiya kiradi.

Pedagogika –psixologiya fani aqliy tarbiya berish vazifalarini samarali hal etishda birinchi navbatda bolaning imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanish, ikkinchidan bola organizimlarini charchashiga sabab bo'lishi mumkin bo'lgan ortiqcha zo'riqish bo'lmasligi uchun uning yo'llarini topish maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi, qonunlari va imkoniyatlarini o'rganish bilan shug'ullanadi. Aqliy tarbiyaning muhim vazifalaridan biri bu - bilishga doir ruhiy jarayonlarni rivojlantirish hisoblanadi. Bilishga doir ruhiy jarayonlarni rivojlantirishga: sezgi, idrok, xotira, xayol, tafakkur, nutq kabilar kiradi.

Bolalarning bilish qobiliyatlarini rivojlantirishda quyidagi o'yin usullaridan foydalanish mumkin:

"To'rtinchi ortiqchani istisno qilish"

Maqsad: bolada majoziy-mantiqiy fikrlash jarayonlarini, umumlashtirishni tahlil qilishning aqliy operatsiyalarini o'rganish. Material: 4 ta ob'yekt tasvirlangan rasmlar, ulardan biri quyidagi mezonlarga ko'ra qolganlariga to'g'ri kelmaydi: hajmi, shakli, rangi; umumiy toifa bo'yicha (yovvoyi - uy hayvonlari, sabzavotlar - mevalar, kiyim-kechak, mebel va boshqalar).

Texnikani bajarish tartibi: bolaga quyidagi ko'rsatma bilan birga turli xil ob'yektlarni ko'rsatadigan bir qator rasmlar

taklif etiladi: "Ushbu rasmlarning har birida unda tasvirlangan to'rtta ob'yektdan biri ortiqcha. Suratlarga diqqat bilan qarang va qaysi ob'yekt ortiqcha ekanligini va nima uchun ekanligini aniqlang.

Muammoni hal qilish uchun 3 daqiqa vaqt ketadi. Natijalarni baholash.

10 ball - bola o'ziga berilgan vazifani 1 daqiqadan kamroq vaqt ichida hal qildi, barcha rasmlardagi keraksiz narsalarni nomladi va nima uchun keraksizligini to'g'ri tushuntirdi.

8-9 ball - bola muammoni 1-1,5 daqiqada to'g'ri hal qildi.

6-7 ball - bola vazifani 1,5 dan 2 minutgacha bajardi.

4-5 ball - bola muammoni 2 dan 2,5 minutgacha hal qildi.

2-3 ball - bola muammoni 2,5 dan 3 minutgacha hal qildi.

0-1 ball - bola 3 daqiqada topshiriqni bajarmadi. Rivojlanish darajasi haqida xulosalar. 10 ball juda yuqori.

8-9 ball - yuqori.

4-7 ball - o'rtacha.

2-3 ball - past.

1- juda past.

Qisqasi, maktabgacha yoshdagi bolalik - bu shaxsiyat shakllanishining qisqa, ammo muhim davridir. Bu yillarda bola atrofdagi hayot haqida dastlabki bilimlarni oladi, unda odamlarga, mehnatga ma'lum munosabat shakllana boshlaydi, to'g'ri xulq-atvor ko'nikmalari va odatlari shakllanadi, xarakter shakllanadi. Bola hayotining ushbu bosqichida o'qituvchi o'z ishida o'yin va ko'ngilochar materialdan foydalanishi juda muhimdir, chunki bu bolalarning mavzuga bo'lgan bilish qiziqishini, mantiqiy fikrlashni, istakni rivojlantirishning yaxshi vositasidir. Ruhiy stressni ko'rsatish va muammoga e'tibor berish.

Xulosa qilib aytsak, maktabgacha yoshdagi bolalarni aqliy tarbiyalash bolani faol fikrlash faoliyatini rivojlantirishga katalarning ma'lum maqsad bilan ta'sir etishi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

nazarda tutiladi. U bolalarga tevarak-atrofdagi olam haqida bilimlar berish, bolalarni har tomonlama bilishga qiziqish uyg'otish, aqliy malaka, ko'nikmalarini

shakllantirishni, bilish qobiliyatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirova, M. (2021). 6-7 YOSHLI BOLALAR IDROKINI RIVOJLANTIRISHDA MASHG'ULOTLARDAN FOYDALANISH. Журнал Педагогики и психологии в современном образовании, (2). извлечено от.
2. Malika Qodirova, Bolalar idrokini rivojlantirishda mashg'ulotlarning o'rni , Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №41 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
3. Malika Qodirova, РОЛЬ ЗАНЯТИЙ В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ СПОСОБНОСТИ РАЗМЫШЛЕНИЯ У ДЕТЕЙ , Архив Научных Публикаций JSPI: 2020: Архив №52 (science.i-edu.uz, jspi.uz)
4. <https://arxiv.uz/uz/>

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI RAVON NUTQQA O'RGATISH

Nazokat Matchanova Quдрat qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra o'qituvchisi, nazokatmatchanova@gmail.ru
Amatboyeva Hulkaroy Sardor qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Insonning eng muhim xususiyatlaridan biri so'zlash qobiliyatidir. Ravon nutq orqali ifodalangan fikr tushunarli va yoqimlidir. Nutq harakatlari murakkab a'zolar tizimi orqali amalga oshiriladiki, bunda bosh miya faoliyati asosiy rol o'ynaydi. Nutq faqat inson uchun xos bo'lgan alohida va yuqori darajadagi aloqa shaklidir, nutqiy aloqa jarayonida kishilar fikr almashadilar va bir

birlariga ta'sir etadilar. Ma'lumki, ravon nutqda bolalarning boshqalar bilan voqea-hodisalar ta'siri natijasida o'zaro munosabati, aloqasi shakllanib boradi. Bu ifoda bir yoki bir nechta so'z va jumalalarda o'z aksini topadi. Ravon nutqning shakllanishida bolaning ota-onasi bilan munosabati, tevarak-atrof bilan munosabati, muomala shakli muhim rol o'ynaydi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta guruh bolalarida ravon nutqni shakllantirishda, avvalo, ertaklar matnini nimalarga e'tibor berishimiz kerakligini aniqlab olmog'imiz darkor. Bular, avvalo, ona vatan haqida dastlabki tasavvurlarni shakllantirish orqali boshlanadi. Bolalarda ravon nutqni rivojlantirish va uni shakllantirishda Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'rni beqiyos kattadir va bu ularning asosiy vazifasi hisoblanadi. Maktabgacha yoshning oxiriga kelib bola kattalarga xos bo'lgan o'g'zaki nutqning asosiy shakllarini egallash, ya'ni ravon nutqning ichki samarali shakli-dialogik va monologik nutqni egallab olishi shart. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining vazifasi bolalarda ravon so'zlashuv nutqni va monologik nutqni rivojlantirishga qaratilgan. So'zlashuv nutqini shakllantirishning vazifasi ko'p qirrali hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kichik guruh bolalarida ularga qaratilgan nutqni tinglash va tushinish, bir-birini tinglash, savollarga javob berish va savollarni, suhbat mavzusi bo'yicha izchil javob berish qobiliyati shakllanadi. Nutqning bu ichki turlari o'rtasidagi farq matn ichidagi gapning mantiqiy aloqa turi bilan farqlanadi. Monolog doimo vaqtli yoki sabab oqibatli aloqada bo'ladigan borliqning aniq faktlari haqida xabar qiladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda nutq madaniyatini rivojlantirishga doir quyidagi vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishi lozim :

- 1) tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirish ;
- 2) aniq talaffuzni qabul qilish ;
- 3) so'zni talaffuz qilganda urg'uni to'g'ri qo'yish ustida ishlash ;
- 4) nutqni orfoepik jihatdan to'g'riligi ustida ishlash ;
- 5) nutq sur'atini rivojlantirish;
- 6) nutqning ifodaliligini shakllantirish;
- 7) nutqiy aloqa ko'nikmalarini shakllantirish;

8) nutqiy eshitish ko'nikmalarini shakllantirish;

9) nutqiy nafas olishni shakllantirish;

10) o'z fikrini erkin va izchil bayon etish ko'nikmasini shakllantirish

Til millatning noyob xazinasini bo'lib, doimo og'zaki va yozma holda namoyon bo'lgan. Boy, yorqin, maroqli nutq so'zlayotgan kim bo'lishidan qat'iy nazar, nuri hisoblanadi. Tilning olijanob imkoniyatlar nutq orqali nutq jarayonida ochiladi. Nutq bo'lmas ekan tilning cheksiz imkoniyatlari yuzaga chiqmay qolaveradi. So'z va g'azal sultoni A.Navoiy til va nutq munosabatlarini shunday izohlaydi. "Til shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir. Agar nutq noma'qul bo'lib chiqsa tilning manfaatidir". Demak, til qanchalik zo'r bo'lmasin, u nutq uchun qurol sifatida xizmat qilar ekan. Uning kuch, qudrati nutq jarayonida namoyon bo'lar ekan. Agar til o'q bo'lsa, nutq kamondir. O'qning qudrati, kamonning qudratiga bo'g'liqdir.

Bola nutqini rivojlantirish, eng avvalo, til qobiliyatini shakllantirishni talab qiluvchi muloqot shakllarini rivojlantiruvchi demakdir. (A.A.Leontev)

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish metodikasini fan sifatida Ye.I.Tixeyeva, Ye.A.Feerina, O.I.Solovev, A.N. Govzdev va boshqalar katta hissa qo'shganlar. Ye.I.Tixeyeva o'z metodikasida bolalar nutqini rivojlantirishga oid ishlar mazmunini hamda nutqning rivojlanishini, og'zaki nutq rivojlanishi ro'y beradigan faoliyat turlarini aniqlaydi. Mashg'ulotlar jarayonida ushbu faoliyat turlarini yo'lga qo'yishda Tixeyeva asosiy e'tiborini lug'atni boyitish va ravon nutqni rivojlantirishga qaratish lozimligini aytib o'tadi. Tixeyeva ko'rgazmaviylik va kuzatishni bola nutqini rivojlantirish asosi deb hisobaydi. Y.I.Tixeyeva nutqni rivojlantirish mashg'ulotlariga nisbatan qo'yadigan asosiy talablari qatorida bolalar qiziqishlari va tajribalarni, ularni jonli o'tkazish lozimligini

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

olg'a suradi. O'z davrining ilmiy yutuqlari doirasida Ye.I.Tixeyeva quyidagilarni ishlab chiqqan:

1. Bolalarni maktabda ta'lim olishga tayyorlovchi uyishtirilgan dasturiy mashg'ulotlarini o'tkazish metodikasi.
2. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini, fikrlashini rivojlantirish.
3. Original didaktik material tizimi va undan maktabgacha ta'lim muassasasida foydalanish metodikasi.

Tadqiqotchilarning asosiy e'tibori nutqiy mashg'ulotlar mazmunini va metodikasiga qaratildi, bu esa asta-sekin Ye.A.Flerina ogohlantirgan "nutqni o'rgatish" "tushunchasining torayib borishiga", amaliyotda esa nutqni rivojlantirishga doir maxsus mashg'ulotlar ahamiyatining

oshishiga olib keldi. 60-70-yillarda bolalar nutqini rivojlantirish masalalarini o'rganish ishlari faollashdi. Nutq o'stirish va savodga tayyorlash mini muhitiga M.Montessori va boshqalarning nutq o'stirish mashg'ulot uslublarini qo'yish mumkin

Xulosa qilib aytganda, bolalar kattalardan nafaqat tovushlar va so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni, balki ertaklar, hikoyalar mazmunini aytib berish, atrof-olam haqidagi o'z kuzatishlarini bayon qilish, o'z fikrlarini, o'z tuyg'ularini izchil bayon qilish va xulosalar chiqarishni ham o'rganib oladilar. Bolalarga nutqda u yoki bu mazmunnu ravon, qiziqarli va imkonli shaklda yetkaza olish biz pedagoglarning asosiy vazifamiz hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika: darslik/Sh. Sodiqova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. - Toshkent: «Tafakkur Bo'stoni», 2013 - 288-b.
2. D.R. Babayeva. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. (Darslik). - T.: «Barkamol fayz media», 2018, - 432 b.
3. Niyazova, Davronovna Gulbahor, and Davronovna Sitara Niyazova. "Professional training of future teachers for creative activity." *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL* 11.1 (2021): 569-570
4. Xalilova M. F., Niyazova D. S. Ecological education of children in primary school // *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*. –2021. –T. 11. –No. 1. –C. 615-622

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA TARBIYA VA UNING AHAMIYATI

Nazokat Matchanova Qudrat qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra o'qituvchisi

Olimboyeva Ambar - UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning —2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarori qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev rahbarligida 2017-yil 16-avgust kuni bo'lib o'tgan yig'ilishda

maktabgacha ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tubdan isloh qilish, mazkur muassasalarga bolalarni to'la qamrab olish bo'yicha muhim vazifalar qo'yildi. Bu boradagi tahlillar natijasida qisqa vaqtda uchta yirik hujjat — O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 9-sentyabrdagi —Maktabgacha ta'lim tizimini

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PQ-3261-sonli Qarori, 30-sentyabrdagi —Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi PF-5198-sonli Farmoni hamda —O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi — faoliyatini tashkil etish to'g'risidagi PQ-3305-sonli Qarori qabul qilindi. Chunki, shaxs kamolotining asosiy mezonini sanalgan ma'naviyat bolalarni uzluksiz ta'lim jarayonida ham o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Tarbiya — bu pedagogika sohasidagi asosiy tushunchalardan biri hisoblanadi. Jamiyat va pedagogikaning tarixiy rivojlanishida tarbiya tushunchasini tushuntirishga turlicha yondashuvlar yuzaga keldi. Avvalo, yuqorida ta'kidlaganimizdek, keng va tor ma'nodagi tarbiya o'zaro farqlanadi. Keng ma'nodagi tarbiyaga ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi, ya'ni keng ma'noda tarbiya shaxsga jamiyatning ta'sir etishi hisoblanadi. Ushbu holatda tarbiya ijtimoiylashtirish hodisasi bilan uyg'unlashib boradi.

Tor ma'nodagi tarbiya esa pedagogik jarayonlar sharoitida ta'lim maqsadini amalga oshirish borasidagi pedagog va tarbiyalanuvchilarning maxsus tashkil etilgan faoliyati tushuniladi. Mazkur holatda pedagoglarning tarbiyaviy faoliyati tarbiyaviy ish deb ataladi.

Tarbiya jarayoni deganda, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning o'rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo'naltirilgan hamkorlik jarayoni tushuniladi. Har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish — tarbiyaning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Tarbiyaning umumiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

- tarbiyalanuvchilarning maqsadga yo'naltirilgan rivojlanishi hamda ularning qator ehtiyojlarini qondirish uchun shart — sharoit yaratish;
- jamiyat rivoji uchun zarur bo'lgan ijtimoiy madaniyatga mos yetarlicha hajmdagi "inson kapitali" ni tayyorlash;

madaniyatlarni uzatib turish orqali ijtimoiy hayotning barqarorligini ta'minlash;

ma'lum jins yoshi va ijtimoiy — kasbiy guruhlarning qiziqishlarini hisobga olgan holda ijtimoiy munosabatlar doirasida jamiyat a'zolarining hayotini tartibga solish.

Tarbiya jarayoni — maqsadga yo'naltirilganlik, ko'p qirrali jarayon, uzoq muddat davom etish, uzluksizlik, yaxlit, variativlik, natijalarning oldindan aniqlanmasligi va ikki tomonlamalilik kabi bir qancha o'ziga xos xususiyatlarga egadir.

Tarbiya jarayonini tashkil etishga doir zamonaviy yondashuvlar:

Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv

Madaniyatshunoslik yondashuvi

Aksiologik yondashuv

Ijtimoiylashtirishga doir yondashuv

Germenevtik yondashuv

Sinergetik yondashuv

Antropologik yondashuv

Tarbiyachining maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim-tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etishida M.Montessori, IMEN kabi pedagogik texnologiyalar, zamonaviy interfaol usullardan foydalanish samarali natija beradi. Pedagogik texnologiyalar bilan sug'orilgan mashg'ulotlarda bolalar o'zlarini erkin his qiladilar, barcha topshiriqlarni bajonidil bajaradilar. Bolalar egallashlari kerak bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni tez va zo'riqishsiz, oson egallaydilar, o'ynab zavq oladilar, tafakkurlari rivojlanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlarini rejalashtirish ma'lum maqsadga qaratilgan jarayon bo'lib, uning vazifasi, mazmuni va metodi maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning ruhiy fiziologik taraqqiyotini va ularning o'ziga xos tomonlarini e'tiborga olgan holda tarbiyalashdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda aqliy tarbiyaning ahamiyati katta sanaladi.

Tarbiya deganda, muayyan aniq maqsad va ijtimoiy — tarixiy tajriba orqali shaxsni har tomonlama o'stirish, uning ongi,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

xulq – atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni tushuniladi.

Tarbiya bir qancha turlarni o'z ichiga oladi . Masalan , aqliy tarbiya – bu tarbiyalanuvchining intellekti , bilish imkoniyatlarini , iqtidor va qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilgan .

Mehnat tarbiyasi – bu har tomonlama barkamol shaxsni rivojlantiruvchi muhim tamoyil sanaladi . Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida mehnat tarbiyasi 2 xil yo'nalishda amalga oshiriladi :

1 . Kattalarning mehnat jaryoni bilan tanishtirish ;

2 . Bolalarni mehnatga o'rgatish .

Ta'lim – tarbiyaning boshqa turlari singari estetik tarbiya ham o'z e'tiborini alohida shaxsga va ijtimoiy guruhga qaratadi . Estetik tarbiya umuminsiniy va milliy qadriyat va an'analarni qaror toptirishga qaratilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarni estetik tarbiyalash va shakllantirish estetik tarbiya tizimi yordamida amalga oshadi . Maktabgacha ta'limning ilk yosh davri bolalari yon 1. atrofidagi musiqa , she'riyat , san'at asarlari , tabiat go'zalliklarini idrok eta oladilar . Bolalarning o'zlari ham rasm chizish , yasash 2. musiqa kuylash , raqsga tushish , she'r yodlay olish singari qobiliyatlariga ega bo'ladi . Bolalarda kuzatiladigan shu kabi holatlar mak3. tabgacha yoshdagi davrida estetik tarbiyani rivojlantirishga yordam beradi .

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida amalga tadbiq qilinadigan iqtisodiy tarbiyaning maqsadi shuki , bolalarni iqtisodiy bilim , ko'nikma va malakalarni egallashga tayyorlashdir .

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining asosiy vazifasi bolalarda huquqqa oid sodda tushunchalarni tarkib toptirish sanaladi . Aynan shu maqsadda olib boriladigan mashg'ulotlar jarayonida “ Konstitutsiya saboqlari “ ni amalga oshirish yo'lga qo'yilgan .

Abu Nasr Farobiyning fikricha bola tarbiyasi bir maqsadga qaratilgan holatda olib borilishi va u aqliy va axloqiy tarbiya birligidan iborat bo'lmog'I darkor degan xulosaga kelgan . Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim - tarbiya berishga oid masalalar Abu Ali ibn Sino merosida ham yoritib berilgan .

Beruniy bola tarbiyasi haqida shunday maslahat beradi : ota – onalarning bolalari bilan birga harakat qilishlari , turli o'yinlar uyushtirishlari , ular bilan o'zaro suhbatlar o'tkazishlari maqsadga muvofiqdir.

Mirzo Ulug'bek bola tarbiyasi haqida “ Bolaning bilim olishga bo'lgan qiziqishi havasini oshirishda u tarbiyalanayotgan muhit muhim o'rin tutadi “ – deydi.

Ya.A.Komenskiy o'zining “Onalar maktabi “ kitobining maktabga tayyorlash bobida , shu so'zlarni yozadi , hamma insonlar bajaradigan yumushlar , albatta , ma'lum bir tayyorgarlikni talab qiladi . Komenskiy asarlarida ota – onalar uchun quyidagi vazifalarni ko'rsatgan :

Bolalarda maktabga borganda o'zining tengqurlari bilan o'qigan va o'ynagan xursandchilik hissini uyg'otish ;

Bolalarni maktabdagi ta'limning mohiyatini anglatish , maktabdagi faoliyat turlari bilan tanishtirish ;

Bolalarning bo'lajak o'qituvchisiga nisbatan hurmat va ishonchni oshirish .

Xulosa Men bu maqolamda maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim – tarbiyasi to'g'risidagi bir qancha muhim xususiyatlarni yoritib berdim . Maktabgacha yoshdagi bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagoglar tomonidan berilgan tarbiya va bilimlar asosida maktab ta'limiga tayyorgarlik ko'rishadi . Bunda bola o'qituvchisi bilan qanday muomalada bo'lishni , tengdoshlari bilan yon – atrofidagi yaqinlari va do'stlari bilan qanday munosabatda bo'lishi haqida bilimlarga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. Mirziyoyevning Sh.M. —2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarori. T.:2016y. 29-dekabr 2. Shodmonova Sh. —Maktabgacha ta'lim pedagogikasil. (O'quv-metodik qo'llanma). 2012 yil.
3. Kayumova N.M. —Maktabgacha pedagogika. —TDPU nashriyoti T.: 2013 y
4. <https://arxiv.uz/uz/>

NOAN'ANAVIY RASM CHIZISH ORQALI BOLALARNI DUNYOQARASHINI KENGAYTIRISH VA RIVOJLANTIRISH

Hilola Qadamboyeva Umid qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi, kadamboyevahilola@gmail.com

Aminova Mahliyo - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Bolalar uchun noan'anaviy rasm chizish texnikasi-bu ushbu yoshdagi eng muhim va dolzarb narsa rasmdir. Chizish - bu juda qiziqarli va shu bilan birga qiyin jarayon. Tarbiyachi rasm chizishning turli xil usullaridan, shu jumladan, noan'anaviy usullaridan foydalanib, unga muhabbatni kuchaytiradi va tasviriy san'at, rasm chizishga qiziqishni uyg'otadi. Bolalar an'anaviy yoki noan'anaviy rasm chizsa ham bolalarda 2018- yil 18- iyunda qabul qilingan ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablarining barcha rivojlanish sohalari rivojlanadi.

Davlat talablarining rivojlanish sohalari quyidagilar:

- jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi;
- ijtimoiy-hissiy rivojlanish;
- nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari;
- bilish jarayonini rivojlanishi;
- ijodiy rivojlanish.

"Jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzining shakllanishi" sohasi quyidagi kichik sohalarga bo'linadi:

-yirik motorika: bolalar rasm chizadigan doskada turib chizish, yonidagi bolani rasmini ko'rish uchun qizib borganda rivojlanadi.

-mayda motorika: qalam, mo'yqalam, paxtali cho'plar orqali surat chizganda mayda motorikasi rivojlanadi.

-sensomotorika: ranglarni farqlash, rangning suyuq yoki quyuqligini bilish qaysi rangda chizish kerakligi orqali rivojlanadi.

-sog'lom turmush tarzi va xavfsizlik: rasm chizish jarayonida tozalikka e'tibor berishi, ranglarni aralashtirib tashlamalik kerakligini, qo'li rang bo'lganda yuziga urmasligi boshqa jihozlarga teginmaslik kerakligini o'rganadi.

"Ijtimoiy-hissiy rivojlanish" sohasi quyidagi kichik sohalarga bo'linadi:

-“Men” konsepsiyasi: o'zining narsasiga egalik qilishi, mening qalamim, mening suratim deya boshqa bolalarga aytishi;

-hissiyotlar va ularni boshqarish: chizib turgan rasmiga boshqa bola rang surtib yuborganda to'palon qilmasdan bu vaziyatni tinchlik bilan hal qilishni o'rganadi;

-ijtimoiylashuv, kattalar va tengdoshlar bilan muloqot: rasm chizish orqali bolalar bilan tarbiyachi bilan doimiy muloqotda bo'ladi.

“Nutq, muloqot, o'qish va yozish malakalari” sohasi quyidagi kichik sohalarga bo'linadi:

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

-nutq va til: rasm chizish va mashg'ulot jarayonidagi muloqotda va boshqalar orqali rivojlanadi;

-o'qish malakalari;

-qo'l barmoqlari mayda motorikasi: bolaning qo'li qalam mo'yqalam ruchka ush-lashga o'rganib boradi .

"Bilish jarayonining rivojlanishi" sohasi quyidagi kichik sohalarga bo'linadi:

-intelektual-anglash malakalari: bola chizayotgan narsasini o'zi anglagandan so'ng qog'ozga tushiradi;

-elementar matematik malakalar: foydalangan qalamlarni sanashi, nechta surat chizgani, surat aks ettirgan narsasini qismla-rini sanash orqali rivojlanadi;

-tadqiqiy-bilish va samarali re-fleksiv faoliyat: chizgan suratidagi o'xshamagan qismni o'chirib chizishi o'zi tadqiq qilishidir.

"Ijodiy rivojlanish" sohasi quyidagi kichik sohalarga bo'linadi:

-dunyoni badiiy tasavvur etish: o'zi ko'rib turgan narsalarini xayolida tasavvur qilgandek qog'ozga tushirishi;

-badiiy-ijodiy qobiliyatlar: chizish uchun o'ylagan narsasiga ayrim o'zgarishlar

kiritib, qog'ozga tushirish bolaning ijodiy qobiliyatlarini yanada rivojlantiradi.

Bolalar bog'chasida turli xil usul va uslublardan foydalanish mumkin. Noan'anaviy rasm chizish uchun qulay mas-kan, ko'pgina olimlar an'anaviy bo'lmagan rasmlarning barcha turlaridan kirish mumkin deb hisoblashadi. An'anaviy bo'lmagan rasm texnikasi juda ko'p, ularning g'ayrioddiyliklari shundaki, ular bolalarga tezda kerakli na-tijaga erishishga imkon beradi. Masalan, qaysi bola barmoqlari bilan rasm chizishni, o'z kafti bilan bosma nashrni, qog'ozga qoralashni va kulgili rasm olishni qiziqitirmaydi. Maqsad: noan'anaviy rasm chizish texnikasi bilan yosh bolalarni tan-ishtirish, rasmga qiziqishni shakllantirish va aqliy jarayonlarni rivojlantirish (diqqat, nutq, idrok, fikrlash, tasavvur). Rasmlarni oddiy qog'ozlarga emas noan'anaviy tarzda turli kattalikdagi toshlarga chizish, ko'ndalang kesilgan daraxtlarga chizish bolalar uchun juda qiziqarli bo'ladi. Hozirgi kunda makta-bgacha ta'lim tashkilotlarida rasm chizishga narsa yasashga qiziqmaydigan tarbiya-lanuvchining o'zi bo'lmasa kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari 802-qaror.

2. Hamrayeva, A. (2021). Ta'lim jarayonini tashkil etishga nisbatan texnoloik yon-doshuv. *Мактабгача таълим журнали*.

3. <https://lex.uz/docs/-3805404>

BOLA TARBIYASIDA OILA JAMIYATNING O'RNINI

*Qadamboyeva Hilola Umid qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi, kadamboyevahilola@gmail.com
Aminova Mahliyo - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi
2-bosqich talabasi*

Oila-jamiyatning tayanchi. Jamiyat-ning kichik bir bo'lagi. Farzandlarimiz on-gida el-u yurtga, Vatanga muhabbat tuyg'ulari oilada, yashab turgan mahallada

shakllanadi. Mamlakatning ertangi kuni, tinch va obod bo'lishi eng oldin mana shu kichik jamiyatda o'sib-unayotgan bolalarim-izga bog'liq. Qaysi oilada, qaysi mahallada

tarbiya yaxshi yo'lga qo'yilar ekan, o'sha oila, o'sha mahalla gullab-yashnaydi.

Oilalarning odob-axloq va ta'lim-tarbiyaga e'tibor qon-qonimizga singib ketgan burchlarimizdandir. "Bir bolaga yetti qo'shni ota-ona" degan ibratli maqol ham aynan xalqimizga xos. Mana shu maqolning o'zi ham farzand tarbiyasi, oilaparvarlik biz uchun nechog'lik muhim ekanini bildiradi. Mahalla ahli, ayniqsa keksalar ko'chada nobop ish qilayotgan bola oldidan hech qachon beparvo o'tib ketmagan, shu zahotiyot tanbeh berib to'g'ri yo'lga chaqirgan. Zero, har tomonlama chiroyli, odobli, go'zal xulqli bo'lish, nafsni poklashga buyuruvchi muqaddas dinimiz oilaga katta ahamiyat beradi. Oiladagi qo'pol munosabatlari, ko'p yolg'on gapirish, yoqimsiz xatti-harakat bola tarbiyasiga salbiy ta'sir qiladigan nosog'lom muhitni keltirib chiqaradi. Farzand tarbiyasida ota-onaning muomalasi muhim o'rin tutadi. Bola ota-ona tomonidan qo'pol, dag'al so'zlar eshitib, kaltak yeb katta bo'lsa, bu uning tabiatiga salbiy ta'sir qiladi. Bu esa o'z navbatida oiladagi nosog'lom muhitda tarbiyalanayotgan boladan "ma'naviy kasal" insonlar shakllanadi. Ular esa jamiyat ma'naviyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Oilada ota-onalar "ommaviy madaniyat" ta'siriga berilib ketishi oqibatida farzandlarning tarbiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Yosh avlod yetuk va komil shaxs bo'lib voyaga yetishi uchun yana bir muhim omil hayot tarziga aylanishi zarur. U ham bo'lsa "kitobxonlik". Buning uchun yurtimizda barcha sharoitlar yaratilgan. Ommaviy, ilmiy kutubxonalar, "Aybuk" tarzidagi kitob-kafe do'konlari va boshqalar so'zimizning yaqqol misolidir.

Ota-ona farzandiga vaqtini unumli o'tkazishni o'rgatishida vosita sifatida foydalanishi mumkin bo'lgan usullardan yana biri - zamonaviy axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanishdir. Ota-ona bolada estetik tarbiya, go'zal manzaralardan zavq olish

hissini shakllantirish uchun uni o'zi bilan birga tabiatdagi manzarali joylarga, muzeylarga olib borishi va shu bilan birga uning qalbida go'zallik latofatini singdirishi muhim.

Go'yo ko'pchilikning farzand tarbiyasi bilan band bo'lishga ortiqcha vaqti yo'q emish. Vaholanki, tarbiya masalalari bilan ortiqcha vaqtda emas, har daqiqada shug'ullanish darkor. Olimlar bir sutkada farzand tarbiyasi uchun faqatgina o'n ikki daqiqagina vaqt ajratadigan ota-onalar bor ekanini aniqlaganlar.

Buyuk vatandoshimiz Imom G'azoziy bunday deydi: "Bolalar ota-onalariga berilgan bir omonatdir. Bolaning qalbi har qanday naqsh-u tasvirdan xoli bir qimmatbaho gavhardir. U qanday naqsh solinsa, qabul qiladi, qayoqqa bukilsa, egiladi. Agar yaxshilikka o'rgatilsa, shu bilan o'sadi va dunyo-yu oxiratda saodatga erishadi. Uning savobiga ota-onasi ham, har bir muallim-ustozlari ham sherik bo'ladilar. Agar yomonlikka odatlantirilsa, hayvonlardek o'z holiga tashlab qo'yilsa, oxir-oqibat halok bo'ladi. Gunohi esa uning tarbiyasi uchun javobgar bo'lganlarning gardaniga tushadi". Shunday ekan, ilm-fan ta'lim-tarbiya asosida olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, har bir pedagog, muallim va ustozning ta'lim berishdan maqsadi kelajagi porloq, Vatan va el-yurt xizmatida turadigan halol kadrlarni tarbiyalash bo'lsagina, bunday ta'lim-tarbiya o'z samarasini bermay qolmaydi. Ya'ni, bugungi kunning o'qituvchi va muallimi o'zi ta'lim berayotgan shaxsga fidoyilik bilan ta'lim berishi, qolaversa jonkuyar tarbiyachi bo'lishi shart. Ayni damda tarbiya sohasida o'qituvchi va muallimlar o'quvchi yoshlarga shaxsan namuna bo'lishlari ham muhimdir!

"Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi - bu sharqona qarash, sharqona hayot falsafasi". Shunday ekan, ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borish talab etiladi. Shuni unutmasligimiz kerakki, yurt kelajagi, vatanimiz

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

taraqqiyoti va xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimiz va yoshlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liqdir. Shu sababli, har bir ota-ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ma'lumki, otabobolarimiz qadimdan bebaho boylik bo'lmish ilm-u ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining eng asosiy sharti va garovi deb bilgan. Albatta, ta'lim-tarbiya – ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan, ya'ni xalq ma'naviyatini shakllantiradigan va boyitadigan eng muhim omildir.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, farzandlarimizni ilm-fan va ta'lim-tarbiya asosida voyaga yetkazish maqsadga muvofiq ekan, o'z o'rnida tarbiya esa ma'naviyat bilan chambarchas bog'liqdir. Zero, yoshlar kelajak egalari hisoblanadi. Yoshlarimiz ta'lim-tarbiyasida esa ma'naviy tarbiya katta ahamiyatga ega. Eng muhimi, farzandlarimizni sog'lom, komil inson qilib tarbiyalaylikki, ular o'z otabobolariga, tariximizga, Vatanimizga, ona tilimizga, o'z milliy qadriyatlarimizga, muqaddas dinimiz an'alariga sodiq bo'lishsin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbek xalq maqollari (Tuzuvchilar: T. Mirzayev, A. M. Usoqulov, B. Sarim soqov; mas'ul muharrir: Sh. Turdimov. — T.: «Sharq», 2005. — 512 b. Sarlavhada: O'zR FA Alisher Navoiy nomidagi Til va adabiyot instituti. I. Mirzayev T., tuzuvchi. 159-bet.
2. <https://religions.uz/uz/news/detail?id=12>
3. <https://iaau.uz/uz/news/2113>

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH

Qadamboyeva Hilola Umid qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi, kadamboyevahilola@gmail.com
Aminova Mahliyo - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Prezident Shavkat Mirziyoyevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi 46-sessiyasidagi nutqida strategik yo'nalishlar, jumladan, "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya"ni ratifikatsiya qilish masalasiga alohida e'tibor qaratildi. Butun dunyoda qariyb 1 milliardga yaqin nogironligi bo'lgan shaxslar borligi haqida o'ylab, fikr yuritsak, bu nihoyatda ahamiyatli tashabbus ekaniga amin bo'lamiz. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirildi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limga bosqichma-bosqich o'tishga tayyorgarlik ko'rish maqsadida UNICEF ekspertlari ishtirokida

ta'limning universal dizaynini yaratish, uning asosiy tamoyillarini tushuntirish, TUD – ta'limning universal dizaynini differensial ta'limdan farqlay olish maqsadida fanlar kesimida seminar-treninglar o'tkazildi. UNICEF inklyuziv ta'limni O'zbekiston ta'lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug'ullanadi. Inklyuziv ta'lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat'iy nazar, ularning barchasiga sifatli ta'lim taqdim etishdan iborat. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo'lishlari uchun oilada yashashlari va o'z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim tizimi

nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan har qanday maktabda ta'lim olishi, o'zlashtirishda qiynalayotgan bo'lsa, o'qish va yozishga o'rganish uchun maxsus yordamga ega bo'lishi, darslarga qatnamay qo'ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko'rsatilishini kafolatlaydi.

Inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun faqatgina hozirgi kunda e'tibor qaratilmadi balki, bizdan oldin yashab o'tgan Sharq va G'arb mutafakkirlari ham inklyuziv ta'limga e'tibor qaratgan alohida ehtiyojli bolalarni sog'lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olishi alohida ehtiyojli bolalarning rivojlanishida yaxshi ta'sir etishi haqidagi fikrlar bildirilgan alohida ehtiyojli bolalar ham sog'lom bolalar bilan birgalikda ta'lim olish huquqiga ega degan fikr ilgari surilgan. Psixolog L.Vigotskiy quyidagi nazariya bolalar rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etishi haqida aytib o'tgan. Inklyuziv ta'lim g'oyalari ijtimoiy-madaniy nazariyalarga asoslanadi. Psixolog L.Vigotskiy g'oyasining asoschisi bo'lib, uning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi orqali bolalar ijtimoiy muhitda eng samarali bilim oladilar. L.Vigotskiy "Oliy aqliy funksiyalarning rivojlanishi ijtimoiy hamkorlikdan boshlanadi va keyin shaxsiy bo'ladi deb aytib o'tgan". Shunday qilib, bu ijtimoiy hamkorlik har doim rivojlanish va o'rganishning asosiy usuli hisoblanadi. Shuningdek, u ta'lim rivojlanishdan oldin ekanligiga ishongan. Kattalar bolaning "bevosita rivojlanish zonasida" bo'lgan ko'nikma yoki bilimlariga e'tibor berib, o'rganishni rag'batlantirishlari mumkin. Vigotskiy "bunday rivojlanish zonasi"ni bolaning biladigan yoki qila oladigan va qobiliyatli odam yordamida nima qilishlari yoki tushunishlari mumkin bo'lgan maydon yoki makon sifatida aniqladi. Ko'pgina mamlakatlarda inklyuziv ta'lim amaliyoti bu nazariyaning to'g'riligini ko'rsatib berdi. Tadqiqotlarga ko'ra, alohida ehtiyojli bolalar o'z tengdoshlari bilan birga

o'qisalar, o'rganishda, ijtimoiy muloqotda ancha yaxshi natijalarni ko'rsatishga moyildirlar. Barcha bolalar inklyuziv ta'lim amaliyotidan yaxshi foyda oladilar. Guruhdagi bolalar umumiy sonining 5-10% dan ko'p bo'lmagan shtati bo'yicha alohida ehtiyojga muhtoj bolalarni ham o'z ichiga olish amaliyoti mavjud. Agar guruhda 20 nafar bola bo'lsa, alohida ehtiyojga muhtoj 1-2 nafar bolani qabul qilish; farzandlarining ta'lim-tarbiyasi va rivojlanishiga doir qaror qabul qilishda ota-onalar va boshqa oila a'zolari faol ishtirok etishi; barcha pedagoglar (guruh tarbiyachisi, maktabgacha ta'lim psixologi va defektologi, musiqa rahbari, jismoniy tarbiya yo'riqchisi) jamoa bo'lib ishlaydi va ularning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtiradi. Bolalar bilan alohida suhbatlashish Pedagoglar har bir bolaning individual xususiyatlarini hisobga olishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, bolalar o'z oilasi va jamoa madaniyatiga muvofiq tarzda hayotga ijtimoiy moslashadi. Pedagoglar bolalarning imtiyozlari va qiziqishlari, til muammolari, noyob qobiliyatlari va oilaviy an'alarini hisobga olishlari kerak. Har bir bola o'ziga xos bo'lgan iste'dod sohibi, iste'dodsiz bola bo'lishi mumkin emas. Ota-ona, murabbiy va muallimlar hamda o'sib kelayotgan shaxsning o'zi ana shu kurtaklarni qancha erta payqasalar kamolotga yetishish, yorqin iste'dod namoyon qilish shuncha tez amalga oshadi. Iste'dod kurtaklarini kashf qilishning o'zi yetarli emas. Nogironligi bo'lgan shaxsning qobiliyatlari kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun imkoniyat tariqasida namoyon bo'ladi. Inklyuziv ta'lim muhitida kasbiy bilim va ko'nikmalar egallanishi va imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish, ularning ushalmagan orzu sifatida qolib ketishiga yo'l qo'ymaslik bularning barchasi ko'pgina omillarga va sharoitlarga bog'liqdir.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. <https://www.gazeta.uz/oz/2021/02/22/un-human-rights/>
2. <https://telegra.ph/Talimning-universal-dizayni-nima-Inklyuziv-talimga-otish-shartlari-10-27>
3. <https://fingernal.ru/uz/nail-disease/l-s-vygotskogo-i-e-znachenie-dlya-psihologii-periodi-zaciya-vygotskogo/>
4. <https://www.unicef.org/uzbekistan/uz/inklyuziv-talim>

MAKTABGACHA TA'LIMNING YUQORI SIFATLI TIZIMINI TASHKIL ETISH XUSUSIYATLARI

*Karimova Farida Nailiyevna - UrDPI, «Maktabgacha ta'lim metodikasi» kafedra
o'qituvchisi*

*Atajanova Sharifajon Qo'ziboy qizi - UrDPI, "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi
221-guruh talabasi*

Bugungi kunda, Yangi O'zbekiston Davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri uzluksiz ta'limning barcha jabhalari, shu jumladan maktabgacha ta'lim va tarbiya jarayonida ham zamonga mos ta'lim sifatini ta'minlashdir. Ta'lim va tarbiyaning asosini – "Maktabgacha ta'lim" tizimi tashkil etadi. Buning sababi shundaki, maktabgacha yoshdagi davr bolaning shaxsiyati va rivojlanishi uchun juda muhimdir. Shuning uchun bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim olish imkoniyatini ta'minlash kerak. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek "Bolaga tarbiya eng avvalo, oiladan so'ngra bog'chadan boshlanadi, biz kelajagimiz davomchilari bo'lmish yosh avlodning ertangi taqdiriga hammamiz dahldorimiz, hammamiz birdek ma'sulmiz".

Maktabgacha ta'lim sifati-bu maktabgacha ta'lim muassasasida pedagogik jarayonni tashkil etish bo'lib, unda har bir bolaning tarbiyasi va rivojlanish darajasi uning ta'lim jarayonida shaxsiy yoshi va jismoniy xususiyatlarini hisobga olgan holda

ortadi. Respublikamizda kadrlar tayyorlash sohasida amalga oshirilayotgan uzluksiz ta'lim tizimidagi islohotlar ta'lim jarayonlarini tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishni, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning zamonaviy talablariga mos keladigan, demokratik va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan ta'lim sifati boshqaruvini shakllantirishni taqozo etmoqda. Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimi ham bundan mustasno emas. C.A.Toshtemirova fikriga ko'ra ta'lim sifati – ta'lim oluvchilar bilimining xalqaro davlat standartlariga mosligi, turli darajalardagi ta'lim muassasasi sifat natijaviyligi, muassasaning muvaffaqiyatli faoliyati, shuningdek, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining innovatsion ta'lim xizmatlari sifatini ta'minlashdagi faoliyati natijasi hisoblanadi. Ta'lim sifati Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standarti asosida maktabgacha ta'limni rivojlantirishning ko'zlangan maqsadlari, ta'lim jarayoni ishtirokchilarining ehtiyojlari

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

va kutilayotgan malakalar to'g'risidagi ma'lumotlarning umumiyli va natijalariga muvofiqlik darajasi sifatida ko'rib chiqiladi.

Tarbiyalanuvchilarning ota-onalari uchun bola bolalar bog'chasiga kelganida o'zini qulay his qilishi va yuqori malakali mutaxassislar tomonidan o'qitilishi va tarbiyalanishi muhimdir. Shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasasi pedagog xodimlarining uzluksiz malakasini oshirish maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va tarbiyalashda samarali natijaga olib keladi. MTTlarda ta'lim sifatini oshirish albatta, sharoitning yetarliligiga ham bog'liq. Zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda mashg'ulotlarni o'tish bolalar intellektual qobiliyatlarini, fikrlashini, tasavvur qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu borada MTTlarda zamonaviy axborot texnologiyalarning yetishmasligi albatta, ta'lim sifatini susaytiradi. Ta'lim va tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, texnologik yondashuv asosida ta'lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolarini hal etishning muhim omili hisoblanadi. Pedagogik texnologiya asosida o'tkazilgan mashg'ulotlar tarbiyalanuvchilarni muhim hayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi. Har bir maktabgacha ta'lim muassasasida bo'lishi kerak bo'lgan quyidagi fikrlarni ta'kidlash kerak:

- ta'lim faoliyati;
- rivojlanayotgan muhit;
- bolaning psixologik qulayligi;
- o'quvchilarning sog'lig'ini saqlash

bo'yicha tadbirlar;

- oila ehtiyojlarini qondirish;

Maktabgacha ta'lim tizimi doimiy ravishda o'zgarib turadi va yaxshilanadi. Shunday qilib, maktabgacha ta'limning mazmuni jamiyat hayotidagi ijtimoiy, iqtisodiy, pedagogik o'zgarishlarni aks ettiruvchi tizimlashtiruvchi element hisoblanadi. O'qituvchining pedagogik salohiyati, uning har bir bolaga yo'nalishi, kasbiy mahoratini oshirish, pedagogik refleksivlikni, fikrlashni rivojlantirish maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish va takomillashtirish uchun manbalardir. O'zbekiston prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 16-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonunni imzoladi, unda bolaning maktabgacha ta'lim olish huquqi kafolatlanadi.

Natijada shuni ta'kidlash kerakki, eski ta'lim tizimi va metodologiyasini tom ma'noda o'zgartirishi kerak. Maktabgacha ta'lim muassasalarining yangi xodimlari va o'quvchilariga yangi dasturlarni osonroq o'rganishga yordam berish. Shu bilan birga, maktabgacha ta'limning barcha sub'yektlariga yagona yondashuvning mavjudligi maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi.

Shunday qilib, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ijtimoiy holatini yaxshilashga, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning uzluksizligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, yuqori sifatli maktabgacha ta'lim olishda tarbiyalanuvchilarga teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Zamon bilan hamnafas holda MTTlardagi har bir guruh zamonaviy smart televizor bilan jihozlanishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 22.12.2020 yildagi 802- sonli Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risidagi qarori.
2. Тоштемирова С.А. (2020) Таълим сифати самарадорлигини оширишда инновацион ғояларнинг ахамияти.

3. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Qarshi. 2019-y.

BOLALAR BILAN O'TKAZILADIGAN O'YIN-MASHG'ULOTLARNI REJALASHTIRISH

Matchanova Nazokat Qudrat qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra o'qituvchisi

Axmedova Gulzoda - UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

O'yin maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O'yin bolalarning kelajakdagi o'quv va mehnat faoliyati, kishilarga munosabatining qay darajada shakllanib borishini belgilaydi. O'yin faoliyati asosida boladagi bilish faoliyati rivojlanadi, bola qancha yaxshi o'ynasa, u maktabda shunchalik yaxshi o'qiydi. Psixologlar o'yinni bog'cha yoshi davrida yetakchi faoliyat deb hisoblaydilar. O'yinda bola shaxsining hamma tomoni bir-biriga o'zaro ta'sir etgan holda shakllanadi. O'ynayotgan bolani kuzatib uning qiziqishlarini, tevarakatrof to'g'risidagi tasavvurlarini, kattalarga va o'rtoqlariga bo'lgan munosabatini bilib olish mumkin. O'yin bolalarni jismoniy tomondan tarbiyalash tizimida, maktabgacha ta'lim muassasasining ta'lim-tarbiya ishida, axloqiy, mehnat va estetik tomondan tarbiyalashda katta o'rin tutadi. O'yinda yosh organizmga xos bo'lgan talab talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, birdamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi. Shunday ekan, har bir o'yin-mashg'ulotni to'g'ri rejalashtirish maqsadga muvofiqdir. O'yin mashg'ulotlarini rejalashtirayotganda har doim maqsadni hamda mashg'ulotdan kutilayotgan natijalarni aniqlab olish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Shundan so'ng maqsadga erishish uchun qaysi o'yin, topshiriq yoki mashqdan foydalansa yaxshiroq samara berishi aniqlab olinadi. Buning uchun quyidagilarni inobatga olish zarur:

- Tanlab olingan ma'lumotlarning o'zaro bog'liqligi hamda ketma-ketligi;
- Soddadan murakkabga qarab intilish;
- Turli xillikka e'tibor berish (nutqiy faoliyatni turli harakatlar bilan bilan, tinch o'yinlarni harakatli o'yinlar bilan uyg'unlashtirib turish);
- Guruhiy yoki kichik guruh uchun mashg'ulotlarni tashkil qilish. Tarbiyachi qachon katta guruh bilan hamda kichik guruh (6-8 boladan iborat guruh) guruh bilan ishlash lozimligini hal etishi darkor.
- Mashg'ulotlarning vaqt chegaralarini aniqlab olish (qaysi vaqtda bolalar bilan shug'ullanasiz va qancha vaqt davomida). Mashg'ulotlar davomida bolalar o'z fikrlarini bildirish imkoniyatiga ega bo'lganlaridagina mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqishlari va o'zaro ishonchlari oshib boradi. Guruhiy o'yin-mashg'ulotlari rejalariga mashg'ulot boshida ham mashg'ulot davomida ham o'zgartirishlar kiritib borish mumkin. O'yin-mashg'ulotlarning qator tamoyillari mavjud bo'lib, ularning asosiylari quyidagilar:
 1. O'yinlarda erkin ishtirok etish.
 2. O'zaro xurmat.
 3. O'yin qoidalarini anglab yetish.
 4. Refleksiya

O'yinlarda erkin ishtirok etish tamoyili - agar mashq qiziqarli va quvnoq kayfiyat bag'ishlovchi bo'lsa, har bir bola bu o'yinda ishtirok etishga intiladi. Qandaydir sabablarga ko'ra bola o'yinda ishtirok etishdan bosh tortsa, u o'ynashi mumkin bo'lgan boshqa bir o'yinni taklif etish

mumkin. Bolalarga o'yindan bemalol chiqishlari va unga qaytishlariga imkoniyat yaratish darkor.

O'zaro xurmat tamoyili - bu o'zaro munosabatlardagi qoidaga o'xshashdir, ya'ni har bir o'yin ishtirokchisi o'z fikrini erkin bildirishga, tanlash xuquqiga ega, hammaning fikri eshitilib-tinglanadi.

O'yin qoidalarini anglab yetish - mashg'ulotni boshlashdan oldin bolalar o'yin-mashg'ulot maqsadlari, qoidalari bilan tanishtiriladi. Agarda bolalarning ayrimlari narsalarni anglab yetmasa, o'yin-mashg'ulotlar qoidalari takror tushuntiriladi.

Doira

Bolalar doira bo'lib o'tirib oladilar. Bunda har bir bola doiradagi qolgan bolalarni ko'rib turishi lozim. Tarbiyachi: "ana endi hech kim chekkada qolib ketmaganligini bilish uchun, bir-birlari bilan ko'zlarimiz bilan salomlashib chiqamiz. Men birinchi bo'lib boshlayman. Men hamma bilan salomlashib bo'lganimdan so'ng mening qo'shnim salomlashishni boshlaydi". Tarbiyachi har bir bola bilan salomlashib bo'lgach, yonidagi bolaning yelkasini qoqib qo'yadi, shundan so'ng keying ishtirokchi salomlashishni boshlaydi. O'yin shu tariqa oxirgi bolagacha davom etadi.

Ko'zgu

Tarbiyachi: "Menimcha, har biringizning uyingizda ko'zgu bo'lsa kerak, shundaymi? Ko'zgusiz ko'rinishimiz qandayligini bilish qiyin kechadi. Ko'zguda, agar qo'l ostingizda ko'zgu bo'lmasa nima qilish kerak? Kelinglar, siz bilan ko'zgular o'yinini o'ynaymiz. Hozir har biringiz o'zingizni juftingizni topib, bir-biringizga qarab turib olasiz. Kim odam, kim ko'zgu rolini bajarishini aniqlab oling. Keyin esa rollaringiz bilan almashasiz. Ko'zgu odamning har bir harakatini aniq takrorlasin. Chunki noaniq harakat qiluvchi ko'zgular bo'lmaydi! Tayyormisiz? Qani bir harakat qilib ko'raylikchi!". Tarbiyachi o'ziga sherik topib, o'yinni qanday o'ynash kerakligini

ko'rsatadi. Shundan so'ng bolalar mustaqil harakat qila boshlaydilar. Tarbiyachi esa bolalarning harakatlarini ko'rsatib boradi. Qiynalayotgan juftliklarga yordam beradi.

Shamol

Bolalar doira bo'lib stullarga o'tirib oladilar. Boshlovchi: "Kiyimida qizil rang bo'lganlarga shamol esmoqda" - deydi. Shunda kiyimida qizil rang bo'lgan bolalar o'rinlaridan turib, joylarini almashtirishlari kerak. Aynan shu paytda boshlovchi o'ziga bo'sh stul topib o'tirib oladi. Stulsiz qolgan bola boshlovchilik qiladi. Barcha bolalarni turg'azib yuborish uchun "Bo'ron boshlanadi" deyish mumkin.

Sovg'a

Tarbiyachi: "bolalar kim sovg'a olishni yaxshi ko'radi? Sovg'a berishni? Siz ko'proq nimani yaxshi ko'rasiz? Bugun biz siz bilan o'ylab topilgan sovg'alar berish va olish o'yinini o'ynaymiz. Tasavvur qiling, siz xoxlagan sovg'angizni do'stingizga taqdim etishingiz mumkin. Do'stingizga qarang, unga nima sovg'a qilgan bo'lar edingiz? Keling, doira bo'ylab bir-birimizga sovg'alar taqdim etamiz. Sovg'a olgan kishi minnatdorchilik bildirishini unutmasin". Bolalar bir-birlariga sovg'a berib bo'lganlaridan keyin qaysi sovg'a eng yoqimlisi bo'ldi, sovg'a berish yoqimlimi yoki sovg'a berishmi savollari bilan bolalarga murojaat qilish mumkin.

Yuqoridagi o'yinlarni nafaqat maktabgacha yoshdagi bolalar bilan balki boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ham o'ynash mumkin.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash lozimki, ta'lim tarbiya jarayonlariga pedagogik texnologiya va interfaol usullarni maqsadli qo'llash, maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual qobiliyatlarini, ta'lim shakillarini o'ptimallashtirish, bolalarning mustaqil faoliyatini o'stirish va ta'lim samarodirligiga erishishga olib keladi. O'yin maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u orqali bola shaxs sifatida

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

shakllanadi. O'yin bolalarning kelajakdagi o'quv va mehnat faoliyati, kishilarga munosabatining qay darajada shakllanib borishini belgilaydi. O'yinda yosh organizmga xos bo'lgan talab talab va ehtiyojlar qoniqtiriladi, hayotiy faollik ortadi, birdamlik, tetiklik, quvnoqlik tarbiyalanadi. Shunday ekan, har bir o'yin-mashg'ulotni to'g'ri

rejalashtirish maqsadga muvofiqdir. O'yin mashg'ulotlarini rejalashtirayotganda har doim maqsadni hamda mashg'ulotdan kutilayotgan natijalarni aniqlab olish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Shundan so'ng maqsadga erishish uchun qaysi o'yin, topshiriq yoki mashqdan foydalansa yaxshiroq samara berishi aniqlab olinadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. "Maktab Va Hayot" ilmiy metodik jurnali 2009-yil
2. Qumiri Shodieva – Noan'anaviy ta'lim muassasalarida maktab ta'limiga tayyorlash bo'yicha mashg'ulot ishlanmalari – ilmiy – uslubiy nashr – Toshkent "Yangi asr avlodi" 2003
3. Ilk qadam davlat o'quv dasturi takomillashtirilgan ikkinchi nashr Toshkent 2022
4. <https://arxiv.uz>
5. <https://mbaza.uz>

TABIAT BILAN TANISHTIRISHDA BOLALARNI BARKAMOL QILIB TARBIYALASHDA TARBIYANING O'RNI

Bekchanova Feruza Marimboy qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasi o'qituvchisi, feruzamarimboyevna@gmail.com

Hozirgi kunda kelajak avlodni barkamol shaxs qilib tarbiyalash shu kunning dolzarb masalalaridan biriga aylangan. Shu boisdan bolalarni tabiat bilan tanishtirish faoliyati muhim rol o'ynaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ishlayotgan tarbiyachilar oldida bolalarda tabiat go'zalliklarini ko'ra bilish, uni sevishtirish, tabiatda yuz berayotgan voqea, hodisalar haqida to'g'ri tushunchalar hosil qilish, ularga ekologik ta'lim-tarbiya berishdek muhim vazifa turadi.[1] Tarbiyachi bolalarni tabiat bilan tanishtirish uchun «Ilk qadam» tayanch dasturida berilgan tabiatga oid bilimlar bilan tanishib chiqqan va har bir yosh guruh uchun berilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalar haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lishi zarur.[2;123] Tarbiyachi har bir faslda olib boradigan

tabiat haqidagi bilimlarini to'g'ri rejalashtirishi, yer maydonchasidagi o'simliklar, tirik burchakdagi xona o'simliklari, akvariumda, terrariumda yashovchilarni parvarish qilish ko'nikmalarini, qafasdagi qushlar va mayda sut emizuvchilar bilan tanishtirishni to'g'ri yo'lga qo'yishi zarur. Tarbiyachi bolalarni yuqoridagilar bilan tanishtirar ekan, ularning dunyoqarashini shakllantirib, jonli va jonsiz tabiatning xususiyatlarini o'rgatib, ular haqida dastlabki tushunchalar beradi. Tabiat vositasida tarbiya berish umumiy tarbiyaning bir qismi bo'lib, u o'z oldiga bolalarning yosh xususiyatlarini, bilish jarayonlari, qobiliyatlarini yaxshi bilgan holda tarbiya berishni vazifa qilib qo'yadi. Maktabgacha tarbiya ishida uning ko'p qirralari borki, bu pedagogika fani qonuniyatlarini o'rganish

bilan shug'ullanadigan juda keng ijtimoiy hodisadir.

Biz bolalarni tabiat bilan tanishtirish ekanmiz. avvalo, pedagogika fanining asoschilarini aytib o'tgan fikrlariga asoslanamiz. G'arbning ilg'or pedagoglaridan Ya.A.Komenskiy bolalarga beriladigan bilim hayotiylikka va ko'rgazmalilikka asoslanishi kerak; - degan edi. Bolalarga tabiat orqali beriladigan bilimlar turlicha metod va usullar bilan olib boriladi va ekskursiya, sayr, ta'limiy o'yinlar orqali mustahkamlanib chuqurlashtiriladi.

Bolalarni tabiat bilan tanishtirish prinsiplari.

Bolalar yoshiga mos jonli va jonsiz tabiat haqida oddiy tushunchalar berish bolalarga beriladigan bilimlar oddiy bo'lishi bilan birga ilmiy aniq bo'lishi kerak. Masalan: o'simlikni yorug'likka, suvga, issiqlikka bo'lgan ehtiyoji. Bolalarga beriladigan bilimlarning barchasi ko'rgazma asosida berilishi shart. O'z o'lkasi tabiati haqida chuqur bilim berish. Tabiatshunoslikning barcha sohalari (botanika, zoologiya, astronomiya) haqida bilim berish. Yuqorida aytib o'tilgan prinsiplar bir-biri bilan bog'liq holda olib boriladi. Bolalarni tabiat bilan tanishtirishda ilmiylik prinsipiga rioya qilinadi. Beriladigan tabiat haqidagi bilimlar ilmiy bo'lishi bilan birga bolalar tushunadigan bo'lishi zarur. Ilmiy prinsip bolalar yoshiga mos bo'lsagina samarali natija beradi. Bu haqda Y.A.Komenskiy shunday degan: Oddiydan - murakkabga, yaqindan- uzoqqa, tanishdan-

notanishga tomon borish kerak. Bu prinsiplar dasturdagi tabiat bilan tanishtirish bo'limida o'z aksini topgan. Biz bolalarni tabiat bilan tanishtirishda bevosita o'zlariga yaqin bo'lgan, atroflarini o'rab turgan tabiat bilan tanishtirishdan boshlaymiz. Bolalarga avval boqchadagi daraxtlar so'ngra o'rmondagi daraxtlar haqida bilim beramiz. Demak, biz yaqindan-uzoqqa tomon degan qoidaga rioya qilishimiz zarur. Biz bolalarga bilim berishda ularning avvalgi bilimlariga tayanamiz. Shundagina ular yangi bilimni chuqur o'zlashtirib oladilar. Bolalarga beriladigan bilim ilmiy, bolalar yoshiga mos bo'lsa-yu, ular ko'rgazmasiz bo'lsa, bolalar yaxshi tushunmaydilar. Ya.A.Komenskiy shunday degan: "Avval sezgilarda bo'lmagan narsa, intellektida ham bo'lmaydi".

Shundan kelib chiqib hissiy tajribani bilish va o'rganish asosida quyidagi ko'rgazmalilik prinsipini asoslab berdi. Ko'rgazmalilik faqat buyum, hodisalarni ko'rib idrok etish emas, balki ularni hamma sezgi organlarini jalb qilgan holda idrok qilishdan iborat. Agar biror bir predmetni bir necha sezgi organlari bilan idrok qilish mumkin bo'lsa, shu narsani idrok qilish uchun bir yo'la bir necha sezgi organlarini ishga solish lozim. Agar o'rganilayotgan predmetni ko'rish imkoni bo'lmasa, ularning sur'atlari yoki modellariga murojaat qilish lozim. Demak, ko'rgazmalilik bolalarni abstrakt tushunchalarini real anglashga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bekchanova F.M., Xatamova N.Sh.. Innovative developments and research in education international scientific-online conference. "tarbiyalanuvchilarda ekologik tushuncha va ekologik madaniyatni rivojlantirish texnologiyasining modeli, shakllari, metodi va vositalari". № 14 2 tom 86-bet.
2. Bekchanova F.M. Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Journal home page: <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>. "The value of observation in environmental education of preschoolers" № 2/S, 4 tom, 123-bet.
3. Sodiqova.Sh.A., M.A.Rasulxo'jaeva/ Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi T.: "Fan va texnologiyalar" 2013 y

4. Yusupova P./ Maktabgacha pedagogika. T.: "O'qituvchi" 1996 y
Xasanboyeva O.va boshqalar/ Maktabgacha pedagogika. T.: "Ilm Ziya " 2006 y

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBIYACHISINING OILA BILAN HAMKORLIGI

Yusupova Feruza Hajiboy qizi - Urganch davlat pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi" o'qituvchisi

Komiljanova Gulsanam Quvondiq qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim yo'nalishining 1-kurs talabasi

Bugungi kunda ijtimoiy hayotda yuz beradigan barcha o'zgarishlar, ya'ni undagi yutuq va kamchiliklar, murakkabliklar va ziddiyatlar oilada o'z aksini topadi. Shunga ko'ra oila va oilaviy tarbiya masalalari har doim ham dolzarb muammo bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. Bolaga oilada yaxshi tarbiya berish bola hayotining dastlabki davrlaridan boshlaboq, ota-ona oldida turgan asosiy maqsad va vazifalardir. Bolaning maktabgacha ta'lim tashkilotida va oilada keyingi rivojlanishi va farovon yashashi bolaning yangi kun tartibiga, notanish kattalar va tengdoshlariga qanday ko'nikishi bilan bog'liq.

Shunga muvofiq, "Oila kodeksi"ning yangi tahriri, bir qator qonunchilik va me'yoriy hujjatlar qabul qilindi. Oilaning moddiy farovonligini ta'minlashga qaratilgan zarur shart-sharoitlar yaratildi. Kam ta'minlangan, serfarzand oilalarni qo'llab-quvvatlash ishlari davlat o'z zimmasiga oldi. Birinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisining XI sessiyasida qabul qilingan „Oila kodeksi“ sharqona va umuminsoniy axloq normalari mushtarakligida shakllangan, farovon oilalarning manfaatlarini ta'minlashda muhim huquqiy poydevor bo'ladi. Konstitutsiyaga binoan, „Onalik va bolalik davlat tomonidan muhofaza qilinadi.(65-modda).

Mutafakkir olim Abu Rayhon Beruniy o'z asarlarida ota-onalar va tarbiyachilar

obro'sining bolaga ta'sir kuchi haqida ham fikr yurgizadi. U ota-onalarning bolalarga tarbiyaviy ta'sirining bor kuchi obro'ga asoslanadi, deydi. Biroq bu obro' tabiatan berilmaydi, sun'iy ravishda yaratilmaydi, qo'rquv, qo'rqitish, zo'rlik bilan erishilmaydi, balki ota-onaga nisbatan mehr oqibatdan kelib chiqadi, deb ta'kidlaydi. Rizouddin ibn Fahriddinning „Oila“ nomli risolasida bola tarbiyasi yomon niyat va qo'pollik bilan emas, balki sabr-toqat, matonat, mehribonlik, chidamlilik, shafqat-u sezgirlik bilan bo'lishi kerak. Zarar bilan foydani ayira olmagan yosh go'dakni nazoratsiz tutish ulug' xatoligidir. Balki uni qattqlik bilan yumshoqlik o'rtasidagi adolat bilan tarbiya qilmoq kerakligi haqida fikrlar berilgan. Oila bu maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun birinchi ijtimoiy muhit hisoblanadi.

Hamkorlik quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ota-onalarning maktabgacha ta'lim muassasasiga psixologik moslashuvi, shuningdek, maktabgacha tarbiyachilar bilan aloqa o'rnatish.

2. Ta'lim va tarbiya dasturining taqdimoti, ma'lum yoshdagi bola bilan ishlashning mazmuni, shakllari, usullarini ochib berish.

3. Bolalarning maktabgacha ta'lim tashkilotiga moslashish jarayonida ota-onalarning ro'lini bilish.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

4. Oiladagi psixologik muhitni o'rganish, bolaning moslashuvida qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin bo'lgan sabablarni aniqlash.

5. Oilaviy manfaatlarni o'rganish.

6. Chaqaloqning salomatlik holatini aniqlash, uning rivojlanish xususiyatlarini o'rganish.

7. Farzandlarining yoshini hisobga olgan holda ota-onalar jamoasini shakllantirish.

8. Bolalar va ota-onalar bilan tuzatish ishlari

Maktabgacha ta'lim muassasalarining ota-onalar bilan ishlashining jamoa tarzida va yakkama-yakka holda ishlash shakllarini mohirlik bilan qo'shib olib borish, keng aholi ommasi orasida pedagogik tashviqot ishlarini tashkil qilish tufayli bolalarni tarbiyalashda ijobiy natijalarga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Maktabgacha ta'lim tashkilotiga qabul qilish maktabgacha yoshdagi bola uchun katta sinov bo'lib, u bolaning rivojlanishini buzishi yoki aksincha mustahkamlashi va rivojlanishi mumkin. Shuning uchun bolani maktabgacha ta'lim

muassasasiga qabul qilish masalasi har bir oila uchun juda muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarni bolalar bog'chasiga moslashtirishni qo'llab-quvvatlash maktabgacha ta'lim tashkilotining barcha mutaxassislarining ota-onalarning ko'magida o'zaro munosabatlari jarayonida amalga oshiriladi va kasbiy faoliyatning quyidagi yo'nalishlarini o'z ichiga oladi:

psixologik-pedagogik
diagnostika,
maslahat,
uslubiy
tashkiliy ishlar.

Ota-onalar va tarbiyachilarning harakatlarini muvofiqlashtirish, oilada va maktabgacha ta'lim tashkilotida bolaning individual xususiyatlariga yondashuvlarning yaqinlashishi bolaning tarbiyachiga, tengdoshlariga va guruh sharoitlariga tez moslashishining kalitidir. Ota-onalar va tarbiyachilarning yagona talablari maktabgacha ta'lim muassasasi va oila o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonida rivojlanadi. U bilan yaqin hamkorlikda bo'lish bolaning qulay rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. F. R. Qodirova Sh. Q. Toshpo'latova N. M. Kayumova M. N. A'zamova Maktabgacha pedagogika
2. Z.Nishanova G.Alimova M. Asranboyeva A.Turg'unboyeva Bolalar psixologiyasi va psixodiagnostikasi
- 3.D.Asqarov Bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash metodikasi Internet manbalari
- 4 [cyberleninka.ru>article/n/bolalarni-maktab-ta-...](http://cyberleninka.ru/article/n/bolalarni-maktab-ta-...)
- 5.[e-library.namdu.uz>74 Педагогика фанлар/Болаларни...](http://e-library.namdu.uz/74)

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA ZAMONAVIY INKLYUZIV TA'LIM O'QITUVCHISI VA UNGA QO'YILADIGAN TALABLAR

Ibodullayeva Dilafruz Rajapovna - Urganch davlat pedagogika instituti
"Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi, dilmoxinabonu@gmail.com

Mamlakatimizda keyingi yillarda integratsiyalashgan ta'lim tizimining, ya'ni

inklyuziv ta'limning rivojlanayotganligini ko'rish mumkin. Bu ta'lim tizimi nafaqat oliy

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ta'lim, umumiy o'rta ta'lim tizimlarida, balki maktabgacha ta'lim muassasalaridagi qamrovi ham yo'lga qo'yilmoqda. Prezidentimizning 23.09.2020- yildagi O'RQ-637-sonli "Ta'lim to'g'risidagi Qonun"ning 9-moddasida "Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bolalar va o'smirlarni o'qitish, ularni tarbiyalash uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari tashkil etiladi" deyilishi jamiyatimiz va davlatimizning insonparvarligidan dalolatdir. O'sib kelayotgan yosh avlodni bilimli, yuksak tafakkur va keng dunyoqarashga ega yetuk inson sifatida tarbiyalab voyaga yetkazishda, ularni turli ta'sirlardan asrab, to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatishda, avvalo, ota-onalar, tarbiyachi va pedagoglar o'rnak bo'la oladilar. Inklyuziv ta'lim usuli alohida yordamga muhtoj bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan keng va teng sharoitlarda o'qishi, ular bilan o'zaro do'stona munosabatda bo'lishi hamda jamiyatga ijtimoiy moslashuvini yengillashtirishda muhim o'rin tutadi.

Inklyuziv ta'lim jarayoni o'ziga xos murakkabliklarga ega bo'lib, shu sohada ishlaydigan mutasaddilar, o'qituvchilar zimmasiga jiddiy talablar qo'yadi. Bunday ta'limda guruh rahbari, fan o'qituvchilari, tarbiyachilar, psixologlar yordam ko'rsatish borasidagi xizmatlari orqali asosiy vazifani bajaradi. Ayniqsa, sog'lom bolalar bilan nogiron bolalar orasida tafovut sezilganda, ya'ni nogiron bolaning o'z tengdoshlariga qo'shilmay, tortinchoq, o'zidagi imkoniyatlaridan foydalana olmasligi sababli uyalgan yoki ba'zilar kamsitilgan, ba'zilar oilada haddan tashqari parvarishlanganliklari sababli qaysar, injiq bo'lib qolishgan bo'ladi. Bu ta'lim amaliyoti va ta'lim xizmatlarini tashkillashtirishni va ularga fundamental, haqiqiy o'zgarishlar kiritishni talab etadi.

Inklyuziv guruh o'qituvchilari nogiron bolalarga tegishli ta'lim tajribasini yetkazib beradilar. Bu bolalar hayotida nafaqat ijobiy rol o'ynaydi, balki nogiron bolalar

haqida umumiy bolalar ongining shakllanishiga ham ta'sir qiladi. Nogiron bolalar inklyuziv guruhlarda muvaffaqiyatli inklyuziv tajribaga ega bo'lishini ta'minlaydi. Hozirgi vaqtda integratsiyalashgan ta'lim sifatini oshirish yo'lida to'sqinlik qilayotgan bir qancha muammolarni aniqlash mumkin. Ushbu muammoni hal qilish uchun umumiy ta'lim va inklyuziv ta'limning o'zaro hamkorligini shakllantirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish va mavjud integratsiyalashgan ta'lim dasturlarini takomillashtirish, sifatni yaxshilashga qaratilgan sa'y-harakatlar, maktabgacha ta'lim muassasasidan ijtimoiy jamiyatgacha bo'lgan yakuniy hayot yo'li sohada integratsiyani zaruriy shart deb hisoblagan holda, integratsiyalashgan ta'limga rahbarlik qiladigan umumiy o'qituvchini tarbiyalashni ko'zda tutadi. Agar ularda nogiron o'quvchilarni kompleks ta'lim olish uchun mas'uliyat hissi bo'lmasa, integratsiyada kutilgan natijaga erishish qiyin. Integratsiyalashgan muhitda inklyuziv va umumiy o'qituvchilar o'rtasida hamkorlikda ta'lim dasturini boshqarishning uslubiy jihatlarini hisobga olish zarurligiga e'tibor qaratiladi.

Integratsiyalashgan ta'limni muvaffaqiyatli amalga oshirishda hal qiluvchi o'zgaruvchi hisoblangan integratsiyalashgan guruhlarda o'qituvchilar qanday qilib tarbiyaviy faoliyatni real tarzda olib boradilar? O'quv rejasi va darsliklardan qanday foydalaniladi, baholash va topshiriqlar qanday tartibga solinadi? Muammoli xatti-harakatlar uchun boshqaruv va hayot yo'nalishi qanday amalga oshiriladi?

Yuqoridagi savollarga javob berish maqsadida shuni aytish mumkinki, nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlaydigan inklyuziv ta'lim o'qituvchisini tayyorlash jarayonida inklyuziv ta'limga o'tkazilishi va taqsimlanishi uchta asosiy tizimdan iborat bo'lishi kerak:

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. Ta'lim mazmuni. Bu tizimda o'qituvchi o'zining mutaxassisligining egasi va puxta bilim sohibi bo'lishi talab qilinadi.

2. Pedagogik mahorat. Bo'lajak inklyuziv guruh o'qituvchisining kasbiy mahorat tizimini mukammal darajada shakllantirish tushiniladi.

3. Psixologik mahorat. Hozirgi zamon talabidan kelib chiqib dars jarayonlarini kasbga yo'naltiruvchi ruhda hayot va amaliyotga bog'lagan tarzda tizimli olib borish nazarda tutiladi.

Inklyuziv ta'lim o'qituvchisining kasbiy va shaxsiy tayyorgarligi uchun zarur ko'nikmalarni, ya'ni, inklyuziv ta'lim nima ekanligini tushunish, uning an'anaviy ta'lim shaklidan farqi nimada ekanligini, inklyuziv ta'lim muhitida bolalarning psixologik holati, yoshi va shaxsiy xususiyatlarini bilishi, sog'lom va nogironligi mavjud bo'lgan bolalarni birgalikda o'qitish uchun o'quv jarayonini psixologik, pedagogik, didaktik loyihalash usullarini bilishi, ta'lim muhiti-ning barcha sub'yektlari (*har bir bolalar bilan individual va guruhda ishlash, ota-onalar, hamkasblar, mutaxassislar, menejment vakillari bilan*) o'rtasida turli xil pedagogik hamkorlik usullarini amalga oshirish qobiliyati mavjud bo'lishi zarur.

Integratsiyalashgan guruh o'qituvchilarining ta'lim tajribasi integratsiyalashgan ta'limning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Inklyuziv ta'lim jarayonida o'qituvchi maksimal darajada xushmuomalalik va sabr-toqatni namoyon qilishi, qo'pollik va hurmatsizlikka mutlaqo yo'l qo'ymasligi talab qilinadi. O'quvchi bilan muloqot do'stona ruhda, optimistik kayfiyatda bo'lishi talab etiladi. O'qituvchining nafaqat, pedagogik bilimga, balki psixologik bilimga ega

bo'lishi, bolalarga berayotgan har qanday ma'lumotida insonparvarlik, samimiylik aks etib turishi, inklyuziv ta'limda faoliyat olib borayotgan bunday o'qituvchi bilan bir marta muloqotga kirishgan shaxs (*ota, ona, bola*) da u bilan yana suhbatlashish, muammolari bilan dardlashish istagi paydo bo'ladigan bo'lishi kerak. Shunda ko'zlangan maqsadga tez va samarali erishish mumkin. Inklyuziv ta'limda faoliyat olib boradigan o'qituvchi to'g'ridan-to'g'ri muloqot qobiliyati, gnostik ko'nikma, didaktik mahorat, o'yin qobiliyati, tashkiliy ko'nikmalar, kommunikativ-rejissyorlik, prognostik va aks ettirish qobiliyatlari hamda ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Undan tashqari doimiy ravishda motivatsion ko'nikmalarni ham rivojlantirib borishi, ya'ni o'quv jarayonida bolalar nima uchun va nima o'rganayotganliklarini va bu qanday yordam berishi mumkinligini anglashi, ularning istak va xohishlarini aniqlay olishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda mamlakatimizda inklyuziv ta'limga qamrab olingan ta'lim muassasalarining integratsiyalashgan guruhlar uchun mas'ul bo'lgan umumiy o'qituvchilar ta'limini solishtirganda maxsus ta'lim yoki integratsiyalashgan ta'lim haqida tushuncha yetarli emasdek. Avvalo, kelajakda spekulativ (tajribasiz) shaxs shakllanmasligi uchun, o'qituvchilar malakasini oshirish kurslari va sohaviy qayta tayyorlash kurslarida bu bilan bog'liq tegishli ta'lim olish mumkin. Ta'limni kompleks rivojlantirish rejasiga muvofiq o'qituvchilar uchun barcha o'quv kurslari (*ish joyida o'qitish, malaka oshirish*) inklyuziv ta'lim va kasbiy tayyorgarlik bilan bog'liq kurslarni ochish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr. O'RQ-637-son <https://lex.uz/docs/5013007>

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2017-yil 1-dekabrda "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5270-sonli Farmoni. <https://www.lex.uz/acts/3436192>
3. O'zbekiston Respublikasining Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrda "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son Qarori. <https://lex.uz/docs/5044711>
4. 2020-2025 yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'lim Inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi. O'z.Res.Prezidenti. 13.10.2020y PQ 4860-son O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va 14-son ilmiy tadqiqotlar jurnali 20.12.2022
5. Р.Ш.Шомахмудова. "Махсус ва инклюзив таълим" услубий кўлланма. Тошкент-2011 йил.
6. Л.Р.Муминова. Инклюзив таълим. Тошкент- 2014 йил.
7. Pulatova, D. A. (2022). The use of ict in classes on the development of audio perception and formation of pronunciation in children with hearing impairments. Ijodkor o'qituvchi, 2(19), 441-445.
8. Pulatova, D. A. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning o'quv faoliyatiga motivatsiyasini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish. Экономика, 514-517.
9. Jihye Kim (2007) A Qualitative Study of Teachers 'Experience in Inclusive Elementary Classrooms.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Казимова Л.Т. - преподаватель УрГПИ кафедры "Педагогика"

Педагогические технологии – один из важнейших инструментов современного дошкольного образования. Появление и активное применение в образовательной практике работы дошкольных организаций новых педагогических технологий можно отнести следующие предпосылки: обновление социального заказа дошкольным образовательным учреждениям – развитие самостоятельности, активности личности уже на этапе дошкольного детства, поддержка инициативности ребенка в различных видах деятельности, а также развитие нравственной мотивации поступков дошкольника, навыков совместной деятельности, готовности к общению и сотрудничеству со сверстниками и взрослыми; приоритет гуманистическим ценностям в формулировании образовательных целей –личностного

развития ребенка в ходе реализации в дошкольном образовании государственных образовательных требований; гуманизация образовательной среды в единстве с активно развивающимися современными информационными и другими инновационными образовательными технологиями. Как основополагающие в изменения можно выделить следующие причины появления инноваций в дошкольном образовании: научные исследования, разрабатывающие актуальные проблемы современного дошкольного образования; изменения в социокультурной среде – появление потребности дошкольных образовательных организаций в новых педагогических системах, направленных на поддержку развития ребенка дошкольного возраста; повышение уровня творческой инициативности педагогов;

большая заинтересованность родителей в достижении положительной динамики в развитии детей. На основе анализа сущности педагогических технологий, проведенного в исследовании Г.Н. Селевко, можно выделить следующие технологии, реализуемые в системе дошкольного образования: технологии развивающего обучения, технологии проблемного обучения, игровые технологии, компьютерные технологии, альтернативные технологии [2]. Этот факт можно объяснить тем известным обстоятельством, что для достижения одинаково поставленных целей можно использовать разные технологии, средства или процедуры, методы или приемы, вместе с тем применение которых, может дать разный эффект, потребует больших или меньших временных, человеческих или материальных ресурсов и затрат. С целью оптимизации достижения конкретной цели в педагогическом процессе в условиях современного дошкольного образования на уровне деятельности педагога, повысить эффект от их применения, теоретики и практики обратились к феномену «технология» и объяснению отличий этого термина от традиционно употребляемых – «метод» и «методика». Необходимо отметить, что метод всегда имеет определенную структуру, соответственно которой выполняются действия, поэтому именно он является основой появления технологии, применяемой в образовательной практике. Для понимания специфики соответствующего метода необходимо осознание его структуры, которая задает логику отбора и выстраивания порядка всех действий субъектов образовательного процесса. Соответствующий метод определяет конкретную форму организации деятельности субъектов образовательного процесса, в рамках создаваемой и применяемой технологии для тех или иных целей (обучения, общения, развития). В работе И.П. Подласого

отмечается, что метод обучения – это упорядоченная деятельность педагога и учащихся, направленная на достижение заданной цели обучения. Под методами организации взаимодействия субъектов образования часто понимают совокупность путей, способов достижения целей, решения задач образования[3]. Реализация метода осуществляется с помощью набора приемов, обеспечивающих получение необходимого результата в системе дошкольного образования. Появление новой методики чаще всего связывается с обобщением положительного инновационного практического опыта конкретных носителей того или иного способа педагогической деятельности. Таким образом, технология предстает как факт педагогической культуры сообщества педагогов-профессионалов, в то же время методика отражает опыт конкретного субъекта, являясь достоянием конкретной культуры отдельных педагогов и фактом педагогического творчества и мастерства в решении определенного вида педагогических задач. Только на уровне постепенного обобщения этого опыта методика приобретает широкое применение и распространение в массовом опыте деятельности педагогов. Различные аспекты отражены в следующих определениях: процедурное воплощение педагогом компонентов организуемого процесса в виде системы действий; цикл или алгоритм действий субъектов образовательного процесса; возможность построения педагогической системы на основе определенного набора приемов; применение образовательных целей к целям деятельности конкретного педагога по реализации государственных требований на уровне конкретной учебной дисциплины; способ реализации конкретного педагогического процесса в образовательной практике путем расчленения его на систему последовательных, взаимосвязанных процедур и операций, которые

выполняются субъектами этого процесса однозначно; моделирование, конструирование и оценка образовательных процессов при учете человеческих, временных и других ресурсов в достижении эффективности образования и его целей. В узком, конкретном плане понятие «технология», возможно, использовать как определение способа конструирования оптимальных процедур проектирования и реализации образовательного процесса, как системы действий, шагов, операций, обеспечивающих гарантированное получение запланированных результатов. Исследователи, занимающиеся проектированием образовательных технологий, отмечают, что исходным этапам в технологии является диагностика, позволяющая дать необходимую информацию о состоянии образовательного процесса.

В современной психолого-педагогической науке и практике применения педагогических технологий в системе дошкольного образования предъявляются следующие требования: концептуальность – приоритет в определенной технологии придается научной концепции, включающей философское, психологическое, дидактическое и социально-педагогическое обоснование способов достижения образовательной цели; управляемость – возможность проектирования и корректирования изменений происходящих в

современном дошкольном образовании; системность – включает в себя установление логики. Проблема соотношения метода, приема и технологии образования детей дошкольного возраста активно обсуждается в современной дошкольной педагогике, но мнения специалистов можно фактически свести к основным двум позициям. Первая позиция построена на приоритете метода в широком смысле и признает за технологией функцию технического или процедурного воплощения метода в практику работы педагога дошкольного образования. Приверженцы второй позиции ориентируют педагогов на системное объединение идей, ей руководствуются при выборе и структурировании способов организации своей деятельности и деятельности других субъектов образовательного процесса, а также ресурсов для достижения образовательной цели. Вместе с тем сторонники обеих позиций связывают сущность технологии в большей мере со способами и средствами работы педагога.

Итак, подводя итог в современной науке нет однозначного толкования дефиниции «образовательная технология», что в значительной мере обусловлено сложностью проблемы и разнонаправленностью путей реализации технологического подхода в образовательной практике.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Государственные образовательные требования дошкольного образования Республики Узбекистан.
2. Абрамовских Н. В. Педагогические технологии в дошкольном образовании: понятие и сущность// Концепт. –2015.
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. –256 с.
4. Подласый И. П. Педагогика: 100 вопросов –100 ответов: учеб. пособие для вузов. – М.: ВЛАДОС-пресс, 2004. –365 с.
5. Современные образовательные технологии: учеб. пособие / под ред. Н. В. Бордовской. –3-е изд., стер. –М.: КНОРУС, 2013. –432 с.

MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYA SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

*Abdullayeva Rayxon Atanazarovna - Urganch davlat instituti Pedagogika fakulteti
"Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi, E-mail: rayxon_abdullayeva78@msu.ru*

*Matrizoyeva Bonu Saburjon qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Magistratura bosqichi ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) yo'nalishi talabasi,
Matrizayevab6929@gmail.com*

Bugungi kunda respublikamizda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash va ta'lim va tarbiya sohasida malakali kadrlar tayyorlash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nlishi hisoblanadi. Bu borada ko'plab islohatlar amalga oshirilmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev o'zining "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz" kitobida: "Farzandlarimizni mustaqil fikrli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egalagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun dolzarb ahamiyatga ega bo'lgan masala hisoblanadi."- degan fikrni e'tirof etadilar.[1] Bundan tashqari, 2022-yil 15-noyabr kuni Toshkent shahrida kichik yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish masalalari bo'yicha bo'lib o'tgan butunjahon konferensiyasida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev «Biz yurtimizda Uchinchi Renessansni barpo etish masalasini strategik vazifa sifatida oldimizga qo'yib, uni milliy g'oya darajasiga ko'tarmoqdamiz. Biz maktabgacha ta'lim va maktab ta'limi, oliy ta'lim tizimi hamda ilmiy-madaniy muassasalarni bo'lg'usi Renessansning to'rt uzviy halqasi, deb bilamiz. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi, maktab muallimi, professor-o'qituvchilar va ilmiy-ijodiy ziyolilarimizni esa yangi Uyg'onish davrining to'rt tayanch ustuni, deb hisoblaymiz»,- deya fikr bildirgan. Bu vazifani bajarish esa zamonaviy dunyoning innovatsiyalariga

moslashish va har tomonlama barkamol yosh avlodni tarbiyalash uchun pedagoglardan ta'lim jarayoniga yangicha yondashuvni talab qiladi.

Zamonaviy pedagogik ta'lim tashabbuskorlik, noan'anaviylik, kreativ yondashuv, samarali metodlardan foydalana olish, ta'lim jarayonini har bir tarbiyalanuvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda to'g'ri tashkil etish qobiliyatiga ega bo'lish kabi bir nechta talablarni ilgari suradi. Bularning orasida tarbiyachilarning o'quv-tarbiya jarayonini kreativ yondashuv asosida boshqarishi bolalarning o'zlashtirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi eng muhim jihat hisoblanadi.

Pedagoglarning kreativligini rivojlantirishga zamonaviy ta'lim tizimida katta e'tibor berilmoqda va bu borada ko'plab qarashlar mavjud. Tarbiyachining faoliyatga kreativ yondashish jarayonining mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab "Kreativlik" tushunchasining ma'nosini tushunib olish lozim.

Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

Xorijiy tadqiqotlar tajribasida kreativlik va kreativ qobiliyatni shakllantirish masalasi Dj.Gilford, G.Demos, Ye.Torrans, E.From, K.Rodgers, E.De Bono, A.Maslou, R.Stenberg, T.Lyubard, K.Mushiru, S.Tordjman, F.Zenasni, T.Amabail, E.Xemlin,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

R.Vaysberg, D.Xenriskon, N.Davidovich, R.Milgram, tadqiqotlarida o'z ifodasini topgan. Olimlar bolalarga kreativlik asosida ta'lim berishning muhimligini ta'kidlaydilar. Ularning fikriga ko'ra, kreativlik asosida ta'lim bolalarni o'z fikrlarini ifodalashga, kelajakda muammolarini yechishga qodir bo'lishga, dunyoqarashini kengayishiga yordam beradi. Bu usul bolalarga dunyo bilan bog'liq bilimlarni o'rganishga imkoniyat yaratadi.

Pedagog-tarbiyachi o'z mutaxassislik fanini, uning metodikasini chuqur o'zlashtirgan bo'lishi bilan bir qatorda ijodkorlik qobiliyatini ham rivojlantirishi va uni amalga tadqiq etishi lozim.

Ijodkorlik mahorati bu vazifa yoki muammoni yangi yoki boshqacha tarzda o'ylash qobiliyati yoki yangi g'oyalarni yaratish uchun tasavvurdan foydalanish qobiliyati. Ijodkorlik har bir tarbiyachiga murakkab mavzularni bolalarga oson tushuntirib berishga yordam beradi.

Ijodkorlik asosiy insoniy xususiyat, biroq shuni anglash kerakki, agar buni amalga oshishi uchun zarur shart-sharoit yaratilmagan bo'lsa, bolalarning ijodiy qobiliyati to'liq rivojlanmaydi. An'anaviy ta'lim har doim ham o'qitishda samarali bo'la olmaydi. Bu holat xususan bolalarning kreativlik qobiliyatini rivojlantirishga qodir emas. Kundalik hayot tarzi ko'pincha bolalarning kreativ xususiyatlarining pasayishiga sabab bo'ladi. Shu tufayli, kreativ qobiliyatlarning rivojlanishi uchun faqat maxsus tashkil qilingan muhit bo'lishi lozim. Bundan kelib chiqadiki, tarbiyachilar faoliyatni ijodiy yondashuv asosida olib bormas ekan u tarbiyalayotgan bolalar ham ijodiy taraflama rivojlanishi sust bo'ladi. Bu esa kelajakdagi faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bolalarning qanchalik ijodkorligi yuqori bo'lsa, ularning yangi g'oyalarni yaratuvchanligi va fikrlashi ham shunchalik rivojlanadi.

Kreativ yondashuv asosida o'qitish pedagoglardan o'z tarbiyalanuvchilarining shaxsiy xususiyatlarini va davlat talablarini hisobga olgan holda ta'lim berish jarayonida qo'yilgan maqsadlarga yuqori natijalar bilan erishish uchun innovatsion o'quv dasturlari va o'qitish mexanizmlaridan foydalanishni nazarda tutadi. Shuningdek, tarbiyachilarni o'z ustida ishlash va izlanish olib borishga undaydi. Bu esa bolalarning ko'proq bilim olishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kreativlikka asoslangan ta'lim maktabgacha yoshdagi bolalarda tasavvur va ijodkorlikni rivojlantirish, ishonchni shakllantirish, his-tuyg'ularni tushunish va ifoda etish, dunyo va undagi o'rni haqida bilib oling, fikrlar, tajribalar yoki g'oyalar bilan muloqot qilish, mashq qilish va ijtimoiy ko'nikmalarni oshirish, mayda motorikani rivojlantiradi, lug'at va xotirani rivojlantirish, qaror qabul qilish, muammolarni hal qilish qobiliyatini va tanqidiy fikrlashni shakllantirishi mumkin.[5]

Tarbiyachilar mashg'ulot jarayonini kreativlik asosida tashkil qilishda o'rgatila-yotgan mavzuga e'tibor berishi va ijodkorlikka asoslangan muhitni tashkil qilish qilishi mumkin. Bunda har bir xona bezaki o'rgatiladigan mavzu bilan uzviy bo'g'liq bo'lishi hamda nafaqat bezak, balki, bolalarga ularni ko'rish orqali ular haqida fikrlashlariga erishish lozim. Mashg'ulot jarayonida foydalaniladigan buyum ko'rgazmalar ham rangli va noodatiy ko'rinishda bo'lishi bolalarning qiziqishini orttiradi. Bundan tashqari tarbiyachi mashg'ulotda tashlandiq buyumlardan foydali didaktik materiallar yasab foydalanadigan bo'lsa bu yanada samaradorlikni oshiradi va bolalarni yaratuvchanligini rivojlanishiga yordam beradi. Bu borada tarbiyachining ota-onalar bilan hamkorligi ham ijobiy natijalar olishga ko'maklashadi. Agar tarbiyachi kreativlik xususiyatiga ega bo'lsa u tarbiyalayotgan bolalarda ham bu qobiliyat shakllanadi. Umuman olganda, ijodiy o'qitish nafaqat

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

o'rganish tajribasini boyitib, ta'lim samara-dorligini oshiradi, balki, bolalarni jadal rivojlanayotgan kelajakda o'z o'rnini topish va muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va fikrlash tarzi bilan

qurollantiradi. Ular yangi g'oyalarni yaratish va amalga oshirishda mahoratga ega bo'lib shakllanadilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz – Toshkent.: O'zbekiston,2017-yil. –bet 157.
2. p.f.d. G.O.Ernazarova, M.Y.Yakubova, Sh.D. Oblaqulov. Kreativ pedagogika asoslari – Toshkent.: 2022-yil. –bet 8.
3. F.R.Qodirova, Sh.Q.Toshpo'latova, N.M.Kayumova, M.N.A'zamova. Maktabgacha peda-gogika – Toshkent.:Tafakkur, 2019-yil. –bet 99.
4. <https://raisingchildren.net.au/preschoolers/development/creative-development/preschooler-creative-activities>

ЗАДЕРЖКА РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ

*Д.Х.Якубова - преподаватель УрГПИ кафедры “Методика дошкольного образова-
ния” ya.dinka1986@gmail.com*

*С. Садуллаева - студентка УрГПИ, 2 курса направления “Дошкольное образова-
ние”*

Речевое развитие у каждого ре-бёнка происходит индивидуально, но у большинства примерно с одинаковой ско-ростью. Следовательно, дошкольный воз-раст является очень важным и ключевым в развитии речи ребёнка. Целью дошколь-ного образования является подготовка де-тей к обучению в школе, раскрыть их та-ланты и способности. С учетом этого утверждены постановления Президента Республики Узбекистан «О мерах по со-вершенствованию управления системой дошкольного образования» и «Концепция развития системы дошкольного образова-ния до 2030 года». (Якубова Д.Х., 2024/1/2)

Развивающаяся речь способствует развитию личности в целом, и любая из сторон развития личности содействует развитию языка. (Тихеева И.Е., 2010). Формирование речи неразрывно связано с развитием интеллектуальных функций и

мыслительных процессов организма. Уро-вень речевого развития ребёнка отражает степень развитости его психических про-цессов и определяет его готовность к школьному обучению, а его задержка ока-зывает отрицательное влияние. Задержка психо-речевого развития у детей (ЗПРР) – группа расстройств, при которых освое-ние навыками устной и зачастую письмен-ной речи запаздывает по сравнению с воз-растными нормами. При таком состоянии у малышей не хватает словарного запаса, они не способны к экспрессивной речи. О ЗПРР говорят, если в 2 года ребенок не произносит слов, а к 3 годам у него не сформирована связная речь. Оценкой сте-пени нарушений и лечением задержки психического и речевого развития у детей разного возраста занимаются детские неврологи, логопеды, дефектологи, меди-цинские психологи при участии педагогов и родителей.

ЗПРР – термин и понятие, находящееся на стыке детской неврологии и логопедии. Диагноз «задержка речевого развития» впервые выставляется детям младше 3–4-х лет, если малыш осваивает родной язык гораздо медленнее своих сверстников. При этом состоянии задерживается формирование всех компонентов:

- звуков, свойственных раннему детскому возрасту;
- запаса слов;
- построения грамматической конструкции;
- построения фраз;
- связной речи.

Причины задержки развития речи у детей подразделяются на 2 большие группы: медицинские (органические) и социальные.

Органические причины. Медицинские факторы – это различные патологические процессы, затрагивающие головной мозг внутриутробно либо в раннем детстве. Причинами ЗПРР у ребенка могут стать различные патологии, затрудняющие формирование артикуляционного аппарата, например, «заячья губа», «волчья пасть», недоразвитие нижней челюсти и т.д.

Социальные причины. Социальные факторы – это педагогическая запущенность, недостаток семейного общения, проживания в иноязычной среде. Педагогическая запущенность формируется, если ребенок предоставлен сам себе, с ним никто не занимается, семейные контакты

имеют формальный характер. Такие временные рамки являются ориентировочными, поскольку некоторые малыши взрослеют чуть медленнее сверстников. Тем не менее, при появлении даже неявных симптомов задержки психо-речевого развития у детей стоит обратиться за профессиональной помощью.

Главную роль в развитии речи детей отводится воспитателю ДОО. Педагог, плохо знающий методическую теорию, занимается детьми вслепую, лишь копируя их предположения или опыт других. (Смаль В.Н., 2016. – 300 с.)

Задержка речи у детей хорошо поддается коррекции. Важно вовремя начать лечение, так как в более молодом возрасте оно является максимально эффективным – при проведении интенсивной терапии в детстве дети с отклонениями могут уже к 5-6 лет достигнуть должного уровня, даже если раньше у них наблюдалась задержка речевого развития. Чем раньше начаты развивающие занятия с ребенком, тем быстрее и успешнее будет результат. Обычно при устранении предрасполагающих причин и грамотно организованной работе уже к старшему дошкольному возрасту дети с задержкой речевого развития догоняют своих сверстников. Эффективность коррекции зависит не только от участия врачей и педагогов, но и усилий родителей, соблюдения ими единых речевых требований и рекомендаций специалистов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Якубова Д.Х., У. М. (2024/1/2). МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ. *International scientific journal "MODERN SCIENCE AND RESEARCH"*, 1367-1371.
2. Тихеева И.Е. (2010). *Развитие речи детей раннего и дошкольного возраста*. Москва: Просвещение.
3. Смаль В.Н. (2016. – 300 с.). *Теория и методика развития речи детей дошкольного возраста : Учебно-методический комплекс*. г. Брест: Изд-во БрГУ им. А. С. Пушкина.

MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYA SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Ibodullayeva Dilafruz Rajapovna - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" o'qituvchisi, dilmoxinabonu@gmail.com

Xajiabdullayeva Halima Hikmat qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi" (MT) 1-kurs magistranti

Bugungi kunda yurtimizda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish uchun ko'plab chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ko'plab mutaxassislarning izlanishlariga ko'ra, inson besh yoshga to'lgunga qadar butun hayoti davomida olishi lozim bo'lgan barcha bilimlarning 70 foizini o'zlashtirib oladi. Bu borada respublikamizda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Farzandlarimizning maktabda qanday o'qishi, yuksak marra-larga erisha olishi ko'p jihatdan maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi ta'lim jarayoniga bog'liq. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolaning intellektual, shaxsiy va jismoniy rivojlanishini ta'minlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti bolalarni jamiyatda yashashga o'rgatadigan birinchi ijtimoiy muassasadir. Aynan bolalar bog'chasida bolaning atrofidagi odamlar bilan birinchi mustaqil aloqalari sodir bo'ladi, bu yerda u muloqot qilishni o'rganadi. Tengdoshlar bilan muloqot bolaga tezda yangi ko'nikmalarni egallashga va yangi bilimlarni olishga imkon beradi, chunki erta yoshda taqlid qilishning ta'siri juda kuchli. Bolalar bog'chasida yoki maktabgacha ta'lim markazida muvaffaqiyatli moslashishga har qanday qiyin vaziyatda bolaga yordam berish maqsadi bo'lgan o'qituvchilar yordam beradi. Ta'lim paradigmasining o'zgarishi bilan tavsiflangan hozirgi bosqichda maktabgacha ta'lim sohasida diagnostik, tahliliy, baholash, ekspert va boshqa turdagi yordam

ko'rsatishga qodir bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashga yangi yondashuvlarni ishlab chiqish zarurati mavjud. Bizning ilmiy faoliyatimizda ushbu yo'nalishni tanlash maktabgacha ta'lim sohasida o'zgaruvchanlik va ko'p dasturlash tamoyillarining e'lon qilinishi o'qituvchilar va maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining kasbiy mahorat darajasiga talablarni, shu jumladan maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining kasbiy mahoratini oshirish zaruratini keltirib chiqarganligi bilan izohlanadi. Amalga oshirilayotgan ta'lim xizmatlarini diagnostika va har tomonlama tahlil qilish asosida baholash va takomillashtirishga qodir mutaxassislarni tayyorlash bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi ta'lim holatini tahlil qilish va tashxislash, unga asosli baho berish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotida ta'lim jarayonini rivojlantirish loyihasini ishlab chiqish imkonini beradigan usullardan biri bu imtihondir. Binobarin, maktabgacha ta'lim sohasidagi mavjud vaziyat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim jarayonini ekspertizadan o'tkazishga alohida tayyorgarlik ko'rishni taqozo etmoqda.

Yuqoridagi fikrlardan shuni tushunish mumkinki, talabalarni maktabgacha ta'lim tashkilotining o'quv jarayonini tekshirishga tayyorlash mazmunini tanlashda ta'lim mazmuni nazariyasiga murojaat qilsak bo'ladi. Ta'lim mazmuni muammosini ko'plab olimlar o'rgandilar - V.V. Kraevskiy,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

V.S. Lednev, I.Ya. Lerner, M.N. Skatkin va boshqalar. Lednevning fikriga ko'ra, ta'lim mazmuni - bu shaxsning fazilatlar va xususiyatlarining progressiv o'zgarishi jarayonining mazmuni, buning zaruriy sharti maxsus tashkil etilgan faoliyatdir. A.I. Mishchenko o'qituvchi ta'limining mazmunini ko'rib chiqib, uni professional

o'qituvchining yaxlit shaxsini shakllantirishga yo'naltirish va kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorlik mazmunining birligi sifatida ko'rib chiqish kerakligini ta'kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent: «Istiqlol», 2006.
2. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi Ozbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining 2022-yil 4-fevral
3. M.Usmonova. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar. Ta'lim texnologiyalari. 2016-yil 4-son
4. Norquziyeva, M. (2020). The role of educational technology in shaping the professional stability of students. Архив Научных Публикаций JSPI.
5. Abdurakhmonovna N.M. (2020). Methodology of giving professional knowledge to future teachers. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(5), 1378-1383.

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNI IJODIY FAOLIYATINI TASHKIL QILISH TEXNOLOGIYASI

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi, sadoqatnazarova07@gmail.com

Sapayeva Mashxura Botir qizi - Urganch davlat pedagogika instituti maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Hozirgi vaqtda Prezidentimizning oqilona siyosati davlat va jamiyat e'tiborini maktabgacha ta'lim kabi muhim quyi tizimga kuchaytirish zarurligini ko'rsatmoqda. Maktabgacha ta'lim sifatini yangilash va yaxshilash, bolalarni ijodiy qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan maktabgacha ta'limning yangi avlodini dasturiy va uslubiy ta'minotini joriy etish zarurati tug'ildi. Shu jumladan maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama barkamol va mustaqil fikrga ega lider va kreativ shaxs qilib tarbiyalash davr talabi hisoblanadi. Hozir biz

maktabgacha yoshdagi bolalarni aynan yuqoridagi sifatlarini rivojlantirish haqida fikr yurutamiz.

Maktabgacha yoshdagi bolada bilish jarayoni ijodiy faoliyat natijasida yuz beradi. Bolaning berilgan topshiriqni bajarish jarayonida izlanishi, ijodiy faoliyati namoyon bo'lishi uchun aniq maqsadga yo'naltirilgan, rejalashtirilgan, me'yor va mezonlarga ega bo'lgan, o'z-o'zini anglagan faoliyat zaruriyati seziladi. Bu esa bolada atrof-olam obyektlari va ular haqidagi bilimlarni o'zlashtirish; ta'lim samaradorligini vujudga

keltirish, faoliyatning avvalgi turlariga taylanishni taqozo etadi. Xususan, "Shaxsdagi ijodkorlik xususiyatlarini qanday tarbiyalash mumkin?"- degan dolzarb muammo bugun paydo bo'lmagan. Azal-azaldan ijodkorlikning boshlanishi bo'lgan insondagi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish masalasi bevosita bolalar ta'lim tarbiyasi bilan shug'ullanuvchi pedagoglarni ham, tadqiqotchilarni ham hozirgi davrgacha qiziqtirib keladi.

Ijodkorlik – faoliyatning turli holatlarida paydo bo'ladi. Qiziqish ilhom, intilish va boshqalar ijodkorlikning inson ongida eng oliy tarzda paydo bo'lishidan tortib, to namoyon bo'lishigacha jarayonni o'z ichiga oladi. Shaxsning ijodiy faoliyat ehtiyoji faoliyatda yangi, ilgari maqsad qilib qo'yilmagan bunyodkorlik intilishini bildiradi. Bolalardagi ijodiy faoliyatning har qanday kurtaklari ta'lim- tarbiya, faoliyatdan tashqarida kamol topa olmaydi. Ta'lim-tarbiya jarayonida bolalardagi yashirin iste'dodlarni yuzaga chiqarish, maktabgacha yoshdan boshlab o'z faoliyatini namoyon qilishi uchun imkoniyat yaratish, ulardagi ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish kelajakda yuksak salohiyatli, ijtimoiy faol, o'tkir zehnli, kashfiyotchilik qobiliyatini namoyon eta oladigan raqobatbardosh kadrlarni voyaga yetkazish garovi bo'lib hisoblanadi. Bu davlatimizning ustuvor yo'nalishlaridan biri – har tomonlama barkamol insonni voyaga yetkazish g'oyasiga mos keladi. Maktabgacha ta'limda bolalarda ijodiy faollikni shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi sanaladi. Maktabgacha ta'limning faol va yetakchi sub'ektlari bo'lgan bolalarning yosh va psixologik xususiyatlari, shuningdek, tasviriy san'at, mehnat, musiqa va jismoniy tarbiyaning o'ziga xos jihatlari o'qituvchidan ijodiy yondashuvni talab qiladi. "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari" va "Ilk qadam"

o'quv dasturining ishlab chiqilishi uzluksiz ta'lim tizimida maktabgacha ta'limni samarali amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. O'quv dasturida maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda bolalarning o'ziga xos belgilarga ega bo'lgan yoshga doir xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etishi qayd etiladi.. Albatta, maktabgacha ta'limni ham shaklan, ham mazmunan yangilashga qaratilgan bu kabi innovatsiyalar ota-onalardan tortib barcha pedagoglar bola tarbiyasi, uning ta'lim olishga tayyorgarligiga zamon talablaridan kelib chiqqan holda yondashuvini talab etadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti guruhlarida tashkil etiladigan rivojlanish markazlaridagi jarayonlar bolalarning doimiy ravishda yangi bilimlarni o'zlashtirishga, mustahkamlashga yordam beradi. Bolalarni o'z bilimini mustaqil ravishda to'ldirib borish, kechayotgan yangilanish jarayonlariga munosib moslashib borishga o'rgatish rivojlanish markazlarining asosiy maqsadidir. Dastur asosida tashkil etiladigan rivojlanish markazlari bolalarda quyidagilarni tarkib toptiradi:

- O'zgarishlarni qabul qilish va amalga oshirish;
- Tanqidiy fikrlash;
- Tanlashni amalga oshirish;
- Muammolarni eta olish;
- Ijodiy, tafakkur va ixtirochilik imkoniyatlarini namoyon etish;
- Odamlar, jamiyat, mamlakat, atrof-olam to'g'risida g'amxo'rlik qilish.

Bu kabi sifatlarning bolalarda shakllantirish orqali bolani ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishi, o'zidagi qobiliyatlarni yuzaga chiqarishga uyalmaslik va tengdoshlari qulay muhitda mulqotga kirishi kabi bir qator ijobiy sifatlarni yuzaga chiqishini ko'rish mumkin.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. Sh.T.Xasanova. Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish. Tafakkur. T.: 2020.
2. Sh.M.Mirziyoev "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz" T 2017.
3. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun "Ilk qadam "davlat o'quv dasturi takomillashtirilgan ikkinchi nashr Toshkent - 2022.
4. Abdullayeva. B. S, Xoliqov. A. A, Sodiqov H. M, Primov Sh. Q, Zarmasov Sh. R. Umumiy pedagogika pedagogik mahorat 1-qism (darslik) Toshkent "Innovatsiya – Ziyo" - 2021.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM TARBIYA BERISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi, sadogatnazarova07@gmail.com

Ta'limning globallasuvi, innovatsion texnologiyalarning joriy etilayotgani, ayni paytda keng ko'lamli axborotlar oqimi ta'lim mazmunini muntazam yangilab, takomillashtirib borishni taqozo etadi. Uzlusiz ta'lim tizimining birinchi bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim oldiga qo'yilgan davlat talablariga muvofiq, maktabgacha ta'lim tashkilotlari ta'lim – tarbiya jarayonining samardorligini oshirish, ilm – fanning so'ngi yutuqlarini amaliyotga joriy etish orqali ijodkor, ijtimoiy faol, yuksak ma'naviyatli, kasb – hunarli, Ona Vatanga sadoqatli, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni ardoqlaydigan, ijodiy va mustaqil fikr yurita oladigan, davlat, jamiyat va oila oldida o'z burchi va javobgarligini his etadigan barkamol bolani kamolga yetkazish, ularning ongi va qalbiga milliy istiqlol g'oyasini singdirish kabi muhim vazifalarni amalga oshirish nazarda

tutiladi. Ta'lim tizimida yil sayin rivojlanib borayotgan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ta'lim jarayonini sifat va mazmun jihatdan yanada yuqori bosqichga ko'tarishga xizmat qilayotganligi barchamizga ma'lum. Ayniqsa, ta'lim jarayonini mazmunli tashkil etish uchun zamonaviy texnik vositalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Har bir pedagogik texnologiyaning asosiy maqsadi pirovard natijaga erishish yo'llarini bandma-band aniqlash va unga so'zsiz erishishdan iborat. Pedagogik texnologiyani har tomonlama puxta o'ylangan pedagogic loyihalashtirish, ta'lim jarayonini tashkil qilish bola va pedagog uchun erkin, qulay shart-sharoit yaratish orqali xamjihatlikda ishlab chiqilgan model desak bo'ladi. Ta'lim jarayonida bolaga murojaat qilmaslikning iloji yo'q. Bola bu jarayonda qanday vazifani bajarishi kerak -

maqsad vazifasini yoki unga erishish uchun vosita vazifasini? Bolaga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasi bolani butun bir ta'lim tizimining markaziga qo'yadi va unga tabiatan berilgan o'z qobiliyatini ro'yobga chiqarishi uchun har tomonlama qulay, xavfsiz, erkin shart-sharoit yaratadi. Pedagogik texnologiyaning muhim tarafi ta'lim jarayonidagi bolaning o'rni va unga kattalarning munosabatidir. Pedagogik texnologiyani loyihalashtirishda bolaning individual hamda yosh xususiyatlari, uning tayyorgarlik darajasi hisobga olinishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Jumladan, MTTlarda nutq o'stirish mashg'ulotini olib borishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish, olib borilayotgan mashg'ulotlarni, berilayotgan bilimlarni tushunarli va soda yetkazish yo'llarini loyihalashtirilgan pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish muhimdir. Buning uchun avvalo, tarbiyachi berilayotgan mazmunga mos metod, shakl, texnik jihozlar, o'yinlar hamda kutiladigan natijani oldindan rejalashtirmoqi lozim. Ma'lumki, bugungi kunda bolalar "texnika asri"da ulg'aymoqdalar. Bolalarning talabi bo'yicha mashg'ulotlarni loyihalashtirmoq juda muhimdir. Ayniqsa, ular uchun qiziqarli tarzda tayyorlangan multimedia dasturlarining mavzuga moslarini tizimli modulini yaratish, soddadan murakkabga, izchil, ketma-ket tashkil etish, har bir mashg'ulotga doir multimedialarni qo'llash tarbiyachidan ijodkorlik, izlanish hamda ma'suliyat bilan har bir mashg'ulotga yondashishni talab etadi. Nutqiy savodxonlikni bola ongiga tezroq va soddaroq yetkazishda multimedialardan foydalanish bola shaxsidagi mustaqillik,

tashabbuskorlik, javobgarlikni his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlarini tarbiyalaydi. Bunda bolani ta'lim tizimiga moslashtirmay, balki bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda rivojlanishi uchun imkon beriladi, uning o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil o'qish, o'zligini namoyon etish, faollashtirish xususiyatlari asosida anglash, mushohada qilish, o'z amaliy faoliyatida sinab ko'rish, yangi g'oya va fikrlarni bildirish, mavjud muammolar yechimining samarali yo'llarini qidirish uchun erkinlik berish, bolaning ijodiy, tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Har qanday bola o'ziga xos takrorlanmas tabiati, xarakter xususiyatini faollashtirishga, namoyish qilishga intiladi. Tarbiyachi mashg'ulot jarayonida bolalar tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi usullar (muammoli-izlanish, tadqiqot, dialog, evristik suhbat, munozara, guruhlarda ishlash) dan foydalanib, shunday shart-sharoitlarni tarkib toptirishi lozimki, natijada bola uchun dastlab neytral bo'lgan ob'ekt kutilmaganda sub'ektiv xususiyat kasb etsin. Buning uchun o'quv materiallari mazmuni tarbiyachi tomonidan bolani qiziqtiradigan, uning shaxsiy tajribasiga mos keladigan, fikrlashga undaydigan, ijodiy yondashgan holda qayta ishlanadi. Pedagogik jarayon bu belgilangan maqsadga erishish hamda shaxsining xususiyat va sifatlarini ijobiy tomonga o'zgartirishga qaratilgan tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi aniq bir muddat va ma'lum tarbiyaviy tizimda maxsus tashkil etilgan o'zaro munosabat. Shunday ekan, bolaning bilimni tez va oson o'zlashtirishida har bir mashg'ulotga pedagogik texnologiya yaratilishi juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boboyorova G. Bolalarni maktabga tayyorlashda interfaol metodlardan foydalanish . T.: 2014 y.- 228 bet.
2. Boymatova A.G., Djumabayeva M.B. Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlari 3. Xusanboyeva O.U. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: 2014 y.- 228 bet.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

3. F.Qodirova, Sh. Toshpo'latova, M.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika" - T., "Ma'naviyat" 2019 y.- 688 bet

4. Sh.A. Sodiqova "Maktabgacha pedagogika" . "Tafakkur sarchashmalari" T.: 2013 y.- 288 bet.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHIDA O'YINNING AHAMIYATI

Matchanova Nazokat Qudrat qizi - Urganch davlat pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi, nazokatmatchanova@gmail.com

O'yin inson o'zligining namoyon bo'lishi, uning takomillashuv usulidir. O'yin kattalar hayotida muayyan o'rin tutar ekan, u bolalar uchun alohida ahamiyatga egadir. Uni "bolalikning hamrohi" deb atash qabul qilingan. U maktabgacha yoshdagi bolalar hayotining asosiy mazmunini tashkil etadi. Mehnat va ta'lim bilan uzviy aloqada bo'lgan holda yetakchi faoliyat sifatida namoyon bo'ladi. Bola shug'ullanadigan ko'pchilik jiddiy ishlar o'yin shaklida bo'ladi. O'yinda shaxsdagi barcha mavjud jihatlar ishga tushadi: bola harakat qiladi, gapiradi, idrok etadi, o'ylaydi. O'yin tarbiyaning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

O'yinda bolalarning tengdoshlari va pedagogi bilan o'zaro munosabati nutq va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, uning motorikasi takomillashib boradi. O'yin boshqa bolalar bilan hamkorlikda ta'lim olish imkoniyatini yaratadi, ularga tavakkal qilish, xato qilish va qiyinchiliklarni yengish imkonini beradi. Va, eng muhimi, o'yin ta'lim olishni quvonchli qiladi, bolalarning tasavvurini va ijodkorligini rivojlantiradi. O'yin har xil bo'lishi mumkin – bolaning yoki bolalar guruhining tashabbusi bilan to'raligicha erkin, pedagogning minimal yoki to'liq ishtirokisiz - pedagog tomonidan tashkil etilgan va uning ko'rsatmalari yordamida amalga oshiriladi. Erkin o'yinning ahamiyatini tushunish va e'tirof etish bilan birga, uyushgan o'yinda pedagogning hal qiluvchi rolini ham tan olish kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan

ishlaydigan pedagoglar bolalar o'yiniga yordam berishlari muhimdir. Bolalar o'yinini tashkil etishda pedagogning o'rni quyidagilar bilan ifodalanadi:

- Bolalar o'yinlari uchun sharoit yaratish (vaqt, joy, resurslar). Pedagog o'yin maydonchasini tayyorlaydi, bolaning yoshi, qiziqishlari, qobiliyati va madaniyatiga mos keladigan rag'batlantiruvchi o'yin resurslari bilan ta'minlaydi. Pedagog xavfsizlik talablariga rioya qilgan holda xona ichida va tashqarisida ham o'yin uchun imkoniyatlar yaratadi;

- Bolalar o'yinini rivojlantirish. Pedagog bolalarga o'yin orqali o'rganish va rivojlanishlari uchun imkoniyatlar yaratadi. Pedagog bolalarga o'yin holatiga kirishga yoki o'ynashni davom ettirishga yordam beradigan ko'nikmalarni shakllantiradi. U bolalarning individual xususiyatlari, ularning qiziqishlari, qobiliyatlari va rivojlanish ehtiyojlarini kuzatish asosida o'yinni rejalashtiradi;

- Bolalarning o'yinda o'zaro munosabatda bo'lishiga yordam berish. Bolalarni o'yinda kuzatish pedagogga bolaning boshqa bolalar bilan qanday o'ynashini, bola o'yinda qanday ko'nikma va malakalarni namoyon etishini, o'yin orqali qanday ko'nikmalarni rivojlantirish kerakligini anglashga yordam beradi. Pedagog o'yinga qo'shib, bolaning ta'lim olishini, uning tasvirlash, tushuntirish, asoslashi, tegishli tilni qo'llash qobiliyatini, shuningdek, ijobiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirishga ko'maklashadi;

- Bolalarga o'zlarini va qobiliyatlarini namoyish qilish imkoniyatini berish. Pedagog rejalashtirishda bolaning o'z g'oyasi asosida yoki uning tashabbusi bilan o'ynash uchun yetarli vaqt ajratadi, bunda bolalar shoshmasdan va kattalar tomonidan to'xtatilishidan qo'rqmasdan o'ynashlari mumkin. Bolalarga erkin o'yin uchun vaqt va kattalarning faol aralashuvisiz o'zlarini va qobiliyatlarini ifoda etish imkoniyati beriladi.

Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yilgan davlat talablarining birinchi katta sohasi "jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini tashkil etish hisoblanadi. Davlat talablarining aynan shu birinchi sohasini rivojlantirishda harakatli o'yinlarning ahamiyati judayam katta hisoblanadi. O'yinlarning tabiiy-tarixiy taraqqiyoti mehnat jarayoni bilan bog'liq. O'yinning ilk boshlang'ich ko'rinishi ibtidoiy jamiyatda sinkretik (qorishiq) san'at qismi sanalib, insonning mehnat va kundalik faoliyatini ifodalagan. Ular qo'shiq, raqs, musiqa bilan ajralmas bo'lgan. Ishlab chiqarish qurollarining takomillashuvi va tilning taraqqiyoti bilan o'yinlar fikrlash faoliyatining mustaqil turiga ajralgan hamda o'z mazmuniga ko'ra boyib borgan, ulaming harakatni talab qiladigan shakllari paydo bo'lgan. Shu tariqa o'yin tarixiy taraqqiyot jarayonida mehnat faoliyati natijasida paydo bo'lgan ijtimoiy faoliyatdir; o'yin doimo haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak, ijtimoiy hayot o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgaradi; o'yin ma'lum maqsadga yo'naltirilgan ongli faoliyat bo'lib, uning mehnat bilan ko'p umumiyligi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga xizmat qiladi. O'yin faoliyati asosida boladagi o'quv faoliyati rivojlanadi, bola qanchalik yaxshi o'ynasa, u maktabda shunchalik yaxshi o'qiydi. Ilk yoshli bolalar o'yin faoliyatining birinchi bosqichi tanishtiruvchi o'yin bo'lib, u narsa-buyum-o'yin faoliyatidir. Uning mazmuni qo'l ishidagi

murakkab va nozik harakatlardir. Shunday qilib MTTning pedagogik jarayonda o'yinning tutgan o'rni juda katta bo'lib, o'yindan maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berishda keng foydalaniladi.

Taniqli pedagog-olimlarning olib borgan tadqiqotlari o'yinga kompleks rahbarlik qilish orqali bolalarga o'yinning mazmuni, tashkil etilishi, tuzilishi, bolalarning axloqiy munosabatlari, bolalar o'yinining rivojlanish darajasiga ta'sir etish mumkinligini ko'rsatdi. Bolalar o'yini uning mazmuni, xususiyati, tashkil etilishiga ko'ra xilma-xildir. Ijodiy o'yinlarni bolalar o'zlari o'ylab topishadi. Unda oldindan belgilangan qoidalar bo'lmaydi. O'yin qoidasini bolalar o'zlari o'yin jarayonida belgilashadi. Qoidali o'yinlarning mazmuni va qoidasi kattalar tomonidan belgilanadi. Qoidali o'yinlarga quyidagilar kiradi: didaktik o'yinlar, harakatli o'yinlar, musiqaviy o'yinlar, ermak o'yinlar. Bolalarga ta'lim-tarbiya berish maqsadida kattalarning o'yinni tanlay bilishi, unga to'g'ri rahbarlik qilish "MTT ta'lim va tarbiya dasturida belgilangan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishni ta'minlaydi. O'yin bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash vositasidir. Psixologlar o'yinni maktabgacha yosh davrida yetakchi faoliyat deb hisoblaydilar.

Xulosa qilib aytganda o'yin ta'lim va mashg'ulotlar bilan, kundalik hayotdagi kuzatishlar bilan uzviy bog'liq bo'lib juda katta ta'lim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ijodiy o'yinlarda muhim bilim egallash jarayoni yuzaga keladi, bu bolaning aqliy kuchini ishga soladi, tafakkurini, xayolini, diqqatini, xotirani faollashtirishni talab qiladi, bola masalalarni mustaqil hal qilishga o'rganadi, o'ylagan narsasini amalga oshirish uchun yaxshiroq va osonroq usul o'ylab topadi, o'z bilimlaridan foydalanish va uni so'z bilan ifodalashga o'rganadi.

1. Ilk qadam davlat o'quv dasturi takomillashtirilgan ikkinchi nashr Toshkent 2022
2. Milliy va harakatli o'yinlar. Darslik. / T.S. Usmanxodjayev va boshqalar. T.: «Iqtisod-Moliya», 2015. 268 bet.
3. N.M Quchqorova. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilariga o'yin orqali tarbiya berish. O'quv uslubiy qo'llanma. Toshkent, 2022 y. 74b.
4. <https://azkurs.org/oyin-bola-faoliyatining-asosiy-turi.html>

TARBIYACHINING PEDAGOGIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Matchanova Nazokat Quddrat qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra o'qituvchisi, nazokatmatchanova@gmail.com
Nurmanova Sevara Normatovna - UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Hozirgi zamon tarbiyachisining asosiy fazilatlaridan biri o'z kasbiga sadoqatligi, g'oyaviy e'tiqodligi o'z kasbini sevishi va bu kasbga bo'lgan cheksiz sadoqati tufayli tarbiyachi boshqa kasb egalaridan ajratib turadi. Pedagog-tarbiyachi shaxsiga qo'yiladigan muhim talablaridan biri shuki, u o'z predmetini, uning metodikasini chuqur o'zlashtirgan bo'lishi zarur. Bu pedagog-tarbiyachining obro'sini ko'taradi. Tarbiyachi kasbiga xos bo'lgan muhim fazilatlaridan, talablaridan biri bolalarni sevish ularning hayoti bilan qiziqish har bir shaxsni hurmat qilishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan maktabgacha ta'lim tizimiga katta e'tibor berilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida" gi 802-sonli qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 9-sentabrda PQ-3261-son va "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini

tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son qarorlari O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, uning uzluksizligini, shuningdek, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi vazifalari samarali amalga oshirishini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan hamda davlat maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini tartibga soladi. Maktabgacha ta'lim muassasasi o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining qarorlari va boshqa hujjatlariga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlariga, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlariga amal qiladi.

Buyuk allomalarimiz o'z asarlarida tarbiyachilik kasbining nozikligini, mas'uliyatli ekanligini va murakkabligini, shu bilan birga sharaflilik ekanligini yoritib, muallimning mahorati, ularga qo'yilgan talablar, fazilatlariga oid qarashlar, shogirdlar bilan munosabatga kirishish mahorati, muomalasi to'g'risida o'z mulohazalarini bildirganlar. Uyg'onish davrining yetuk namoyandalari

Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Kaykovus, Abul-Qosim Umar Az Zamaxshariy, Shayx Sa'diy Sheroziy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Husayn Voiz al-Koshifiy va Alisher Navoiy kabilaming ijodiy merosi pedagogik tafakkurni shakllantirishda bo'lajak murabbiylarga muhim manba bo'lib hisoblanadi. Ular avlodlardan avlodlarga o'tib, o'z qimmatini yo'qotmagan mudarrisarlarni, tarbiyachilarni tayyorlash tajribalarini umumlashtirib, boyitib borishgan. Buyuk nemis pedagogi Adolf Disterverg tarbiyachining doimiy ravishda fanlarni mutolaa qilish bilan shug'ullanishi haqida gapirib, shunday degan edi: "Pedagog muntazam ravishda fan bilan shug'ullanmog'i lozim. Aks holda u qurigan daraxt va toshga o'xshab qoladi. Qurigan daraxt va tosh meva bermaganidek, kelajakda bunday pedagogdan hech qanday natija kutib bo'lmaydi".

Avvalo kompetensiya tushunchasiga qisqacha to'xtalib o'tsak. Kompetensiya tarbiyachiga nega zarur? Pedagogik-psixologik adabiyotlarda "kompetensiya" tushunchasi nisbatan yaqindan boshlab keng qo'llanila boshlandi. Kompetensiya lotincha "compete" so'zidan olingan bo'lib, erishaman, muvofiqman, mos kelaman ma'nolarini anglatadi. "Kompetentlik" so'zining ma'nosi xabardorlik, obro', o'z sohasi bo'yicha keng qamrovli tushuncha va tajribaga ega bo'lish bilan belgilanadi.

Tarbiyachilarning kasbiy mahoratlarini milliy an'ana va urf-odatlarimizdan, qadriyatlarimizdan kelib chiqib yanada takomillashtirish, ularning pedagogik faoliyatini hozirgi zamon talablari darajasida rivojlantirish uchun metodik qo'llanmalar, tavsiyanomalar paydo bo'ldi. Hozirgi kunda ham ushbu muammo bo'yicha ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqotlar davom etmoqda.

Tarbiyachi kompetensiyasi piramidasi "Kompetentlik" tushunchasining mohiyati, bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o'rin egallagan kuchli

raqobatga bardoshli bo'lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Inglizcha "competence" tushunchasi lug'aviy jihatdan bevosita "qobiliyat" ma'nosini ifodalaydi. Mazmunan esa "faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon etish"ni yoritishga xizmat qiladi.

"Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik "noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muhoqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik"ni anglatadi.

Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olishi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va xarakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, Maktabgacha ta'lim hayoti kichik pedagogik jarayon bo'lib juda xilma-xildir. Bu esa har bir pedagog-tarbiyachidan keng bilimdonlikni, puxta amaliy tayyorgarlikni, yuksak pedagogik mahorat va ijodkorlikni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimida amalga

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

oshirilayotgan islohatlar bevosita barkamol avlodni tarbiyalash, voyaga yetkazishga qaratilgan. Tashkil qilinadigan pedagogik jarayonda har bir tarbiyachining malakali mutaxassis bo'lishi, mashg'ulotlarni bolalarning individual xususiyatlarini e'tiborga olgan holda tashkillashtirishi, pedagogik kompetensiyasiga muvofiq tarbiyachi kreativ, fasilitator, kompetentlik sifatleri shakllangan bo'lishi shart. Maktabgacha ta'lim tizimini isloh qilishning zamonaviy sharoitida

tarbiyachining maqomi tubdan o'zgarib bormoqda, uning ta'lim funksiyalari, shunga muvofiq, uning kasbiy va pedagogik kompetensiyasiga, uning kasbiy mahorat darajasi talablari o'zgaradi. Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolani tarbiyalash va rivojlantirishning zamonaviy tizimida o'zining shaxsiy salohiyatini safarbar qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qodir bo'lgan ijodkor, mahoratli tarbiyachi talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston olimlari va yoshlarning inovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari mavzusidagi konfrensiya. Maktabgacha ta'lim tashkiloti xodimlarining axborotlar bilan ishlash kompetentligini oshirish. Abdullayeva Sabohat G'ayratullayevna. Toshkent-2021. Confrensiya.uz.
2. O'zbekiston olimlari va yoshlarning inovatsion ilmiy-amaliy tadqiqotlari mavzusidagi konfrensiya Reymova Perigul Baqbergenovna "Maktabgacha ta'limda bolalarning tasvirlash ko'nikmalarini shakllantirish.
3. Xalilova Dilnoza Furqatovna "Maktabgacha ta'lim tashkiloti bo'lajak tarbiyachilarining ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish ". Ta'lim sifati – Yangi O'zbekiston taraqqiyotini yanada yuksaltirishning muhim omili, Qo'qon 21-iyun 2023-yil. 677-679.
4. M.Axmedova "Pedagogik kompetentlik". O'quv uslubiy qo'llanma. Toshkent 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda 802-sonli qarori.
6. www.wikipedia.org

BOLALAR ONGIDA NATURAL SONLAR QATORI TIZIMINING TARKIB TOPIHI

H.U.Qadamboyeva - UrDPI Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasida o'qituvchisi, kadamboyevahilola@gmail.com

Son va sanoqning dastlab qachon paydo bo'lganligi noma'lum. Lekin bundan bir necha o'n ming yillar oldin odamlar o'z ehtiyojlarini qondirish uchun turli buyumlar yasab, mehnat qilganlar. Buning natijasida, sanoqqa duch kelganlar. Shu bilan birga, savdo-sotiqning yuzaga kelishi ham shuni taqozo qiladi. Odamlar kiyikning nechta shoxi, qushning nechta qanoti bo'lsa, odamlarning shuncha qo'li borligini bilganlar. Ular ikkigacha sanashni o'rganganlar. Masalan, yangi Gvineyada, Avstraliyada sonlar

quyidagicha: «bir» (uratun) va 2 (okoza). Ular shunday hisoblashgan (okoza — uratun-3) (okoza-okoza - 4 (okoza- okoza uratun - 5). Shu uslubda 7 gacha sanashni bilganlar. Undan kattalarini «ko'p» deb ataganlar. Shuning uchun bo'lsa kerak, «Yetti o'lchab bir kes», «Bir kishi ishlaydi, yetti kishi yeydi» va boshqa shu kabi maqollar saqlanib kelgan. Keyinchalik boshqa sonlar paydo bo'lgan. Buyumlarni sanashni osonlashtirish uchun ularni beshtalab, o'ntalab, dyujinalab buyumlarga ajrata boshladilar. Dyujina (bu

12 ta buyumdan tuzilgan uyum) ni ikki, uch, to'rt va oltita teng bo'lakka bo'lish oson bo'lgan. Lekin dyujinaga qaraganda 5 va 10 talab sanash osonroq bo'lgan. Bu barmoqlar orqali amalga oshirilgan. Gorssova orollaridagi kishilar faqat barmoqlarini emas tananing boshqa qismlar orqali tartibiy ravishda foydalanib sanaganlar. Keyinchalik maxsus so'zlar paydo bo'lgan. Floridalar «na-kua» 10 tuxum, «na-banara» 10 korzinka degan so'z edi. «Na» esa 10 ta degani. Pul paydo bo'lganda o'nlik sistema yuzaga keldi. Bunda o'nta o'n yuztani, o'nta yuzlik mingni tashkil qilgan. Bunday holda bir necha kishi sanagan. Birinchi kishi qo'llaridagi barmoqlarini birin-ketin yumib birlikni sanagan. Sanovchida 10 ta barmoqning hammasi yumilgandan keyin, u barmoqlarini ochib yuborgan. Ikkinchi sanovchi esa 6 barmog'ini yumgan. Uning 60 barmoqlari nechta to'la o'nliklar sanalganini ko'rsatgan va h.k. Ana shunday o'nlik sistemasi hindularning faktik sanashlarida ham ko'rinadi. Bunda ular 10 ta predmetni bir qatorga qo'yganlar, 2 chisi yangi qatordan boshlaganlar. Bu usul uchun XI-XVI asrlarda Meksika sonini ifodalovchi illyustratsiya usuli qabul qilingan. Bir sonini bir nuqta bilan ifodalanganlar, ikkini 2 ta nuqta bilan, uchni esa bunday va h.k. Qadimgi sanoqlar yangicha bo'lib, ular piramidalarda (ular qushlar, odamlar va hayvonlarni ifodalovchi nerogriflar) saqlanib qolgan. Ana shunday yozuvlar Markaziy Amerika va Peruda ham

bo'lgan. Bular yozishning ilk bosqichlari bo'lgan. Bularni 30-yillargacha noma'lumligi saqlanib qolgan. Chunki buning uchun qadimgi Misr va Vavilonlarning tilini o'rganish kerak edi. 30-yillarda Pasxi orolidan topilgan qazilma uni aniqlashga xizmat qildi. Ikkita matematik papirus saqlanib qolgan. Biri Londondagi Britaniya muzeyida, biri, Moskvadagi Pushkin muzeyidadir. Bir tayoqcha 1 ni, qurbaqa 100.000 ni, qo'lini osmonga ko'tarib turgan odam 1.000.000 ni bildirgan.

Bolalar uchun har bir son, o'zidan oldin kelgan son dan bitta katta va o'zidan keyin kelgan son dan bitta kichik ekani aniq bo'la boshlaydi. Bu esa bolalarning sonlar orasidagi munosabatlarni tushunishi, natural sonlar qatorini qat'iy bir sistema ekanini egallashga yordam beradi. Natural sonlar qatori quyidagi xususiyatlarga egadir. 1. Bir son hech qanday son dan keyin kelmaydi. 2. Har bir son dan keyin bittagina son keladi. Masalan: 3 sonidan keyin 4 soni. 3. Har bir son bir-biridan birga ko'p yoki birga kam bo'ladi: 3 soni 4 sonidan 1 ga kam, 4 soni 3 esa 1 ga ko'p. Natijada bolalarning fikrlash jarayoni, aqliy taraqqiyoti mukammallashdi.

Xulosa qilib aytganda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolaning aqliy salohiyatini oshirishda natural sonlarni o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Djanpeisova G.E., Xodjimuratova B.N. Matematik tasavvurlarini shakllantirish. T.: "Tafakkur", 2020.
2. Djanpeisova G.E. Matematik tasavvurlarni shakllantirish. Darslik. T.: Tafakkur, 2021.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. T.2018-yil 18-iyun.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. T.: O'zbekiston, 2020-y.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA BILISH JARAYONI RIVOJLANISHINING AHAMIYATI

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi - Urganch davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi, sadoqatnazarova07@gmail.com

Reyimboyeva Iroda Atabek qizi - Urganch davlat pedagogika instituti maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabasi

Har bir mamlakatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy-ma'naviy hayot darajasining yuksalishi ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, ilm-fan taraqqiyoti, yuqori salohiyatli, immuniteti mustahkam yoshlari bilan belgilanadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti turli yoshdagi bolalarni har tomonlama barkamol qilib tarbiyalashda shunday rivojlantiruvchi muhitni tashkil qilishi kerakki, unda bola o'zini har tomonlama erkin, hohlagan narsalarini mustaqil tanlash imkoniyatiga ega, turli xil o'yinchoqlar, bola yoshiga mos bo'lgan o'quv dasturlari, tarqatma va ko'rgazmali materiallar, guruh xonasi uchun mos mebel jihozlar va AKT texnik vositalar bilan jihozlanishi bir so'z bilan aytganda maktabgacha ta'lim tashkilotida shunday inklyuziv muhit yaratilgan bo'lishi kerakki, unda har bir bola o'zini ardoqli, qobiliyatli, intellektli va ta'lim jarayoniga jalb qilingandek his qilishi lozim. Tarbiyachi-pedagoglar ta'lim-tarbiya muhitini tashkil qilishda va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishini nazorat qilib borishda ularga "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari" yordam beradi. Bu o'quv-me'yoriy hujjatda ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanish sohalari ko'rsatib o'tilgan. Rivojlanish sohaslaridan biri "Bilish jarayonining rivojlanishi" sohasi bo'lib, bu sohaga muvofiq ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning bilishga doir bilimlari nazorat qilib boriladi.

"Bilish jarayonining rivojlanish" sohasi quyidagi kichik sohalarga bo'linadi:

- Intellectual-anglash malakalari;
- Elementar matematik malakalar;
- Tadqiqiy-bilish va samarali refleksiv.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning yoshi ulg'ayib, mustaqil harakat qilish imkoniyati oshib borgan sari, ularning atrofidagi narsa va hodisalar haqidagi bilimi va dunyoqarashi kengayib boradi. "Bilish jarayonining rivojlanishi" sohasining kichik sohasi hisoblangan "Intellectual-anglash malakalari" kichik sohasiga muvofiq 3-4 yoshli bolalar quyidagi bilimlarga ega bo'lishi lozim. Bular quyidagilar:

- "Intellectual -bilish malakalari" sohalari bo'yicha;

-Bitta belgi asosida predmetlarni ajratadi; -olti rangni farqlaydi va ajratadi; -narsalarning bir xil poyini topadi;

-Rasmlardagi predmetlarni taniydi va nomini aytadi; -jonli obyektlarga qiziqish bildiradi;

-Predmetlar yasalgan materialni farqlaydi (qog'ozdan, taxtadan); -xonani kuzatadi va o'zi turgan joyni aniqlaydi; -atrof-muhitga qiziqish bildiradi.

"Elementar-matematik malakalar" kichik sohasiga muvofiq 3-4 yoshdagi bolalar quyidagilarni bilishi lozim: -predmetlarni 1-2 ta belgisi boyicha guruhlariga bo'ladi;

- Atrof-muhitdan "bitta" va "ko'p"ni topadi; -predmetlarni kattaligiga qarab teradi; - Geometrik shakllarni farqlaydi;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

- “Uzun” va “Qisqa” tushunchalarining ma’nosini biladi;
- “Yarim” va “Yarimtacha” tushunchalarini biladi;
- Sanoq va sonlar qatoridagi bog‘liqlikni tushunadi;
- Mexanik tarzda 5gacha sanaydi.
- “Tadqiqiy-bilish va samarali refleksiv faoliyat” kichik sohasiga muvofiq 3-4 yoshli bolalar quyidagilarni bilib olishlari lozim:
- Kattalar bilan birgalikda tadqiqotlarda qatnashadi;
- Tabiatdagi ayrim o‘zgarishlarni farqlaydi;

- Ayrim hasharot va qushlarni taniydi va nomini aytadi;
- Ayrim jonivorlar bolalarining nomini aytadi;
- “Syujet” asosida qurilmalar yaratadi;
- Xulosa, qilib aytganda “Bilish jarayonining rivojlanishi” sohasiga muvofiq tarzda bolalarning rivojlanishi nazorat qilib borilsa maktabgacha yoshdagi bolalarning bilish faolligi ortadi va ularda atrof-olam haqida yetarlicha tasavvurlar hosil bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari 2020-yil 22-dekabr.
2. I.V. Grosheva, L.G.Yevstafeva, D.T.Maxmudova, Sh.B.Nabixanova, S.V.Pak, G.E.Djanpeisova
3. Tahrirlangan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi T: 2022.
4. F.Qodirova, SH. Toshpo‘latova, M.A’zamova. “Maktabgacha pedagogika” -T., “Ma’naviyat” 2019 y.- 688 bet
5. Sh.A. Sodiqova “Maktabgacha pedagogika” . “Tafakkur sarchashmalari” T.: 2013 y.- 288 bet.

“THE ESSENCE AND FUNCTIONALITY OF THE “BOLAJON” CHILD DEVELOPMENT PROGRAM”

Artikova Nargiz - Teacher of Primary education faculty of Chirchik State Pedagogical University

*Baratova Ruxshona Siroj qizi, Jo‘rayeva Bexruza Bekzod qizi
Student of Primary education faculty of Chirchik State Pedagogical University*

Our esteemed president’s special attention to the field of primary education has ensured its development. The President issued many decisions and decrees on improving the primary education system and put them into practice. When talking about the importance of the educational system in our lives, our President rightly repeats the wise thoughts of our ancestor Abdulla Avloni: “Education is a matter of life and death for us.” Whichever field we choose, we

cannot achieve any change or prosperous life without educating modern qualified personnel. Educating such personnel and preparing a healthy gene pool for the nation starts with the primary education system.

As we all know, along with the development of the primary education system, the upbringing system also evolves. Before the “Ilk qadam” state program, we used “Uchinchi ming yillikni bolasi” and “Bolajon” state target programs after gaining

independence. However, to enter the list of developed countries, we must first educate young people who do not stop developing mentally. Considering this aspect, we currently use the "Ilk qadam" state education program in primary education institutions. The program's adaptation to current requirements is confirmed by our observations based on children's development maps. From 2010 to 2018, the "Bolajon" state target program we have been using is based on the "State requirements for the development of children in primary school" and was developed. The "Bolajon" state target program focuses on preparing children aged 6-7 years old for physical, socio-emotional, speech, reading and writing skills development, intellectual enrichment based on pedagogical tasks until the end of each academic year. Acceleration processes have also accelerated in children who develop intensively over time. To orient these changes positively, it was necessary to either improve the "Bolajon" state target program or implement a new program that fits current requirements in the educational process. This task was successfully completed in a positive manner. With technical support from UNICEF's office in Uzbekistan, primary education institutions created and implemented the "Ilk qadam" State Education Program. The initial version of this program was introduced in 2018. The task of further complicating the intellectual development of children for their continuous improvement has been successfully addressed. This issue was positively resolved, and the "Ilk qadam" state program, which was completed in 2022, was assigned to address it. We cannot say that the "Bolajon" state target program was the best program of its time. However, after the development of this program, there have been several updates in terms of education. Let us explain the advantages and disadvantages of this program using the "T" scheme.

DISADVANTAGES:

1. Lack of clarity in the program's objectives;
2. The program does not meet international standards;
3. The program does not consider the child's development competencies;
4. The importance of development centers is not emphasized in the program;
5. The program does not focus on inclusive education.

ADVANTAGES:

1. The program's objectives and tasks are clearly defined;
2. The program's content is fully explained;
3. The convenience of using the program for educators is emphasized;
4. The program is created in a way that fully embraces our national values and the uniqueness of development, including indicators for children;
5. The level of personalization in the program is high.

The acceleration of development in our time has further accelerated in the process of acceleration. Acceleration is the process of accelerating the mental and physical development of children and adolescents. The acceleration process has also been observed in Uzbekistan. Let's discuss the positive and negative aspects of this process. Positive aspects include intellectual growth, learning, the complexification of knowledge that can be acquired relative to age, and the rapid acquisition of knowledge by young people who are developing physically and mentally. Negative aspects include the accelerated growth in height and weight in children, as well as the observation of abnormal weight gain processes in some children beyond the norm, and the accelerated development of sexual characteristics in adolescents, which are now revealing the negative consequences of the acceleration process in our current society.

A SWOT analysis on the adoption of the "Ilk qadam" state education program in primary education institutions:

S-Strengths

- Helps to streamline teacher activities;
- Practical assistance in creating a developmental environment;
- Information on developing and implementing work rules for teachers;
- A sample list of resources for the placement of development centers and resources for a developmental educational environment.

W-Weaknesses

- Weaknesses in the "Ilk qadam" state education program are identified during its implementation in the years to come within the integrated education system.

O-Opportunities

- Inclusive education is available, providing opportunities for inclusive learning among peers;
- The opportunity for children to make choices during the educational process ensures their development;
- Provides opportunities for developmental education; from the environment
- The establishment of a designated daily schedule facilitates the learning process.

T-Threats

- Non-state school institutions not using the program may lead to a decline in educational quality;
- Cases where children with disabilities are not accepted among their peers may be observed (inclusive education);
- Some educators not being able to make proper use of the "Ilk qadam" state education program may lead to stagnation in the education system.

In order to enhance the quality of early childhood and primary education in our country and to embrace children with quality early childhood and primary education, the Government of the Republic of Uzbekistan

has developed a five-year State Program and Roadmap for the Development of Primary Education:

6. The Ministry of Primary Education was established to implement state tasks related to the development of primary education.

7. Primary education is one of the main priority areas for UNICEF, and efforts to develop primary education in the Republic of Uzbekistan are being supported with technical assistance. The Ministry of Primary Education and UNICEF's joint annual plan for 2018 includes a series of measures. One of the achievements of this plan is the development of a state educational program for primary education, as well as updating the state standards for the development of children in the initial and primary school age approved by the republic. These two documents are key resources that teachers and educators in the primary education system use to ensure that each child receives high-quality education.

However, when we look at the results of our research, analysis, and findings, it is evident that there are challenges that have been persisting in our current education system.

Specifically

● insufficient attention is given to the qualifications of competent educators in primary education institutions, and there is a lack of consideration for field innovations in the development and creation of practical learning plans and programs. Systematic and innovative activities to enhance children's theoretical and practical knowledge and apply creative ideas to talented young minds are not being implemented.

● Educational activities aimed at enhancing children's intellectual abilities are not being organized by educators.

● Educators are not widely implementing innovative pedagogical technologies and methods in practice.

● Collaboration between primary education institutions has not been fully established.

-Limited opportunities are provided for children to express their opinions and share their thoughts during activities. Educators' reliance on outdated information, failure to adequately prepare children in terms of knowledge level, and the perception that their competence is not at a sufficient level are evident issues.

Addressing these challenges requires continuous enhancement of educators' skills, utilization of alternative methods, and implementation of independent approaches. This places a great responsibility on educators. Currently, reviewing the content and structure of the curriculum is crucial. It is essential for educators to fulfill their "gazing" task because a person sees their entire existence through their gaze (eyes). Therefore, educators must refer to the curriculum related to their field, emphasize the entire process that needs to be carried out during activities with children, and highlight the tasks that need to be implemented. However, there are some shortcomings in the current "Bolajon" state educational programs lack of clarity and importance given to the completeness and significance of the curriculum in the introductory section;

-Lack of deep, clear explanation of goals and tasks in teaching the curriculum the requirements for skills expected from children are not developed based on today's standards, indicating a lack of good collaboration with producers;

Lack of developed tools and indicators that clearly define the level of skills acquired by children or the transition between groups;

-Insufficient attention given to developing skills in children, such as professional qualities (independence, creativity, entrepreneurship, initiative) and logical thinking operations (analysis,

classification, comparison, search, summarization, conclusion drawing, practical application)

The necessity of updating and modifying the structure of educational programs;

the need to introduce mechanisms for designing and implementing the educational process, activities, as well as the correct application of pedagogical and information technologies and independent learning;

-limitations in the list of literature used over the years and other aspects. The "Bolajon" state educational program that we are currently using in primary education has been revised to the "Ilk qadam" state educational program due to its inability to meet modern requirements. It is essential to emphasize on one hand that the implementation of the goals and tasks set for the development of children and the preparation process for school should be carried out based on the "Ilk qadam" state educational program. Based on state requirements, the "Ilk qadam" state educational program is mainly designed for parents, educators, and the children themselves in various fields. Programs, manuals, recommendations, interesting books, various games and educational tools that help with intellectual and physical development are created.

In conclusion, it can be said that adopting this program in the primary education system is considered a practical experience at the general level, and the integration activities of other educational systems and social institutions in our country are necessary to implement this system. A child's upbringing is not just a matter between parents and the community. From this point of view, the implementation of the "Ilk qadam" state program in each primary education institution serves as an active factor in bringing innovations that are being implemented in today's field into practice.

LIST OF USED LITERATURE

1. O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2017-yil 30-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5198-sonli farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrdagi «2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ2707-Sonli qarori.
3. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent, O'zbekiston, 2017-yil.
4. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotlarining Davlat o'quv dasturi. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o'quv dasturi BMTning Bolalar jamg'armasi YUNISEFning O'zbekistondagi vakolatxonasi texnik ko'magi yordamida yaratildi va nashr etildi. T.: 2018.

O'YIN – MAKTABGACHA TARBIYA YOSHDAGI BOLALARNING ASOSIY FAOLIYATI

*Artikova Nargiz Shuxratovna - Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrası
o'qituvchisi*

*Ibroximova Saidaxon, Raimjonova Roziyaxon - Chirchiq davlat pedagogika
universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy
til (ingliz tili) yo'nalishi talabalari*

Ma'lumki, maktabgacha ta'lim davrida tarbiyalanuvchilarning asosiy faoliyat turi o'yin hisoblanadi. O'yin jarayonida bola shakllana boshlaydi. Pedagogik nuqtai nazardan to'g'ri tashkil etilgan o'yin axloqiy, irodaviy xususiyatlarni shakllantirish bilan birga, unda bilim olishga, tevarak-atrofni bilishga qiziqish uyg'otadi. Maktabgacha ta'lim tizimida o'yinlarni uchta asosiy guruhga ajratish mumkin.

1. Didaktik – bolalar dunyoqarashini kengaytirish, bilish faoliyatini tashkil etish, bilimlarini amaliyotda qo'llashga o'rgatish, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish. 2. Tarbiyaviy – mustaqillik va irodani tarbiyalash, axloqiy-estetik sifatlarni shakllantirish, hamkorlikda ishlashga o'rgatish.

3. Rivojlantiruvchi - diqqat, xotira, nutq, tafakkurni rivojlantirish, taqqoslashga, tahlil qilishga o'rgatish. O'quv faoliyatiga

bo'lgan qiziqishni rivojlantirish. O'yinlarni o'tkazishga qo'yiladigan talablar:

-O'yinlarni tanlashda bolaning yosh xususiyatlarini inobatga olish;

-Maqsadni aniq belgilash;

-O'yinlarni bosqichma-bosqich amalga oshorish yo'llarini ishlab chiqish;

-O'yin jarayoniga barcha bolalarni jalb etish;

-O'yindagi individuallashtirish va guruhlash tamoyillarini hisobga olish; (didaktik o'yinlar, so'z o'yinlari, qoidalari-harakatli, ijodiy-ixtiyoriy, mazmunli-rangli o'yinlarda)

-Bolalar fikrlashi uchun sharoitlar yaratish;

-Bola erishgan yutuqlarni e'tiborga olish, ularni rag'batlantirish;

Bolalarni rivojlantirishda ijodiy va rol o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Bu turdagi o'yinlarning quyidagi xususiyatlari

mavjud. O'yin jarayonida bola atrofdagi insonlar hayotini, hamda aks ettirishi mumkin. Bu uning ijtimoiylashuvi jarayoniga samarali ta'sir ko'rsatadi. Olgan bilimlarini, o'rgan-gan narsalarini amalda qo'llash, mashq qilish imkoniga ega bo'ladi. Buning natijasida bolaning ongi, bilish qobiliyati, tafakkuri rivojlanadi. Jamoa bo'lib tashkil etilgan o'yinda uning barcha a'zolari o'rtasida o'zaro munosabatlar o'rnatiladi. Bu hurmat qilishga hamda o'zining mustaqil fikriga ega bo'lishga o'rgatadi. Bolalarni har tomonlama rivojlantirish bilan birga, o'yin qoidalarini ham takomillashib boradi. Tarbiyachi bolalarning qiziqishlari, intilishlariga qarab, o'yinga ma'lum bir o'zgartirishlar kiritishi maqsadga muvofiqdir. Tarbiyachi bolalar faoliyatini boshqaradi, ya'ni ularni o'yin mazmuni bilan tanishtirib, faol va mustaqil harakatlar bajarishga undaydi, qoidalarining to'g'ri bajarilishini nazorat qiladi. Bunday qoidalar (qachon va qayerda, qanday harakatlarni bajarish, birgalikda ishlash, qiziqarli bo'lgan rollarni navbat bilan bajarish va hokazo) ishtirokchilarning munosabatlariga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ayrim o'yinlarda bolalar berilgan topshiriqni birgalikda bajarishlari kerak bo'ladi. Bunday o'yinlar bolalarni birlashtiradi, ular o'rtasida samimiy munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi. Bolalar topshiriqni navbat bilan bajarsalar, o'z o'rtoqlarini bilan solishtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Xullas, bunday o'yinlar orqali bolalar o'quv materialini tez tushunadilar va o'zlashtiradilar. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish kichkintoylarni har tomonlama rivojlanishlarida katta ahamiyatga ega. O'yinlar texnologiyasi tushunchasi pedagogik texnologiyaning tarkibiy qismidir. O'yin texnologiyasi ta'limdagi an'anaviy o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi. Maktabgacha

yoshdagi bolalarni o'yini xilma-xildir. Ularni o'yin turlarini asosan quyidagicha klassifikatsiya qilish mumkin:

- 1) Syujetli va rollarga bo'lib o'ynaladigan o'yinlar;
- 2) Dilaktik o'yinlar;
- 3) Xarakatli yoki qoidali o'yinlar;
- 4) Aralashtirilgan o'yinlar;
- 5) Qurish va yasash o'yinlari.

O'yin bola uchun haqiqiy hayotdir. Agar tarbiyachi bolalar o'yiinini oqilona tashkil eta olsagina u ijobiy natijalarga erishishi mumkin. A.P. Usova shunday degan edi: «Bolalar hayoti va faoliyatini to'g'ri tashkil etish — ularni to'g'ri tarbiyalash demakdir. Bolalarni tarbiyalashning o'yin shakli shuning uchun ham samarali natija beradiki, o'yinda bola yashashni o'rganmaydi, balki o'z hayoti bilan yashaydi». O'yin tanlay bilish ham muhim ahamiyatga ega. O'yin bilan ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik bola ulg'aygan sari o'zgarib boradi. Kichik guruhda o'yin ta'lim berishning asosiy shakli hisoblansa, katta guruhga borganda esa mashg'ulotlarda ta'limning roli ortadi. Tayyorlov guruhiga borganda bolalarning o'zlarida maktabdagi o'qishga ishtiyoq uyg'onib qoladi. Ammo bolalar uchun o'yinning qadri yo'qolmaydi, balki mazmuni o'zgaradi. Endi bolalarni ko'proq fikriy faollikni talab etuvchi o'yinlar, sport tarzidagi (musobaqa jihatlari bor) o'yinlar qiziqтира boshlaydi. O'yin bola shaxsini tarbiyalashning asosiy vositasidir. O'yin orqali bolalar kattalarning mehnat tajribasini, bilim, malaka va ko'nikmalari harakat usullarini, axloq normalari va qoidalarini, mulohaza va muhokamalarini egallab oladilar. O'yinda bolaning o'z tengdoshlari va kattalar bilan bo'ladigan munosabat usullari shakllanadi, his va didlari tarbiyalanadi. O'yin rivojlanishda nuqsoni bor bolalarning asosiy faoliyatlaridan hisoblanadi. O'yin doim haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak, ijtimoiy hayot o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgaradi. O'yin ma'lum maqsadga ko'ra yo'naltirilgan ongli

faoliyat bo'lib, uning mehnat bilan ko'p umumiyligi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga xizmat qiladi. O'yin faoliyati asosida bolada o'quv faoliyati rivojlanadi. Shuning uchun bolalarning o'yin faoliyatini rivojlantirishga ahamiyat berishimiz kerak. Bola hech qachon jim o'ynamaydi, bitta o'zi o'ynasa ham u o'yinchoq bilan gaplashadi, o'zi tasvirlayotgan qahramon bilan muloqot o'rnatadi, onasi, bemor, shifokor xullas hammaning o'rniga o'zi gapiradi. So'z obrazning yaxshiroq ochilishiga yordam beradi. Nutq o'yin jarayonida juda katta ahamiyatga ega. Nutq orqali bolalar fikr almashadi, o'z his-tuyg'u, kechinmalarini o'rtoqlashadi. So'z bolalar o'rtasida do'stona munosabatlar o'rnatilishiga, tevarak-atrofdagi hayot voqealari va faktlariga bir xilda munosabatda bo'lishga yordam beradi. Bolalarning o'zi yaratgan o'yindan kelib chiqadigan yoki kattalar tomonidan taklif etilgan o'yinning g'oyasi, mazmuni, o'yin harakatlari, rollar, o'yin qoidalari uning tuzilishini tashkil etuvchi qirralardir.

Bolalarning o'yinda birlashishlari bir necha bosqichga bo'linadi. Birinchi bosqich bolalarning «yonma-yon» o'yinining shakllanib borishidir. Bu ilk yoshli va kichik guruh bolalariga xosdir. Bunday o'yinda bolalar o'rtog'ining o'yiniga qiziqish bilan qaraydilar, birga o'ynab, «yonma-yon» o'tirganlaridan xursand bo'ladilar. Bu yoshdagi bolalarning o'yini kattalar rahbarligida ularning xulqiga ta'sir etish orqali tashkil etiladi. Ikkinchi bosqichda bolalar o'yin orqali mexanik ravishda birlasha boshlaydilar. Bunday birlashishlar qisqa muddatli bo'ladi. Bu davrga kelib bolalardan kimning qaysi o'yinga qiziqishi aniq bo'la boshlaydi, bir xil bolalar didaktik o'yinga qiziqsalar, ikkinчилari harakatli o'yinni yoqtiradilar, uchinчилariga ijodiy o'yinlar ma'qulroq bo'ladi va

h.k. Tarbiyachining vazifasi bolalarni u yoki bu o'yin bilan uzoqroq o'ynashga o'rgatishdir. Uchinchi bosqichda o'ynovchi bolalar guruhi bir-biriga do'stona munosabat va o'zaro yoqtirish orqali birlashadilar. Birga o'ynovchilar soni ko'p bo'lmasa-da, bolalar qiziqib o'ynaydilar. Bu davrga kelib birlariga baho berish umumiy talabi yuzaga keladi. Bu bosqichda tarbiyachi bolalarning o'yinda birlashishlarining axloqiy asosini yuzaga keltirishi, ularda o'zaro yordam, o'rtoqlik, do'stlik munosabatlarini shakllantirishi lozim. Bolalar bog'chasida bolalarning uyushgan, qiziqarli va mazmunli hayotini ta'minlash uchun yosh guruhlarida rang-barang o'yinlardan foydalanish zarur. Ijodiy o'yinlar qoidalarining ichki, yashirin tabiati bolaga harakat qilishi uchun katta erkinlik yaratadi; uning o'ynayotgan jamoa oldidagi vazifasi tayyor qoidali o'yinlar mazmuniga nisbatan noaniqroq bo'ladi. Bu o'ynovchiga suyujetni osonlik bilan o'zgartirish, qo'shimcha rollar kiritish imkonini beradi. Ijodiy o'yinlar bolalarda katta qiziqish uyg'otadi va ularga ulkan ta'sir ko'rsatadi, biroq bolalar hayotini tashkil qilishda faqat shu o'yinlardan foydalanish xato bo'lur edi. Bolalarning qoidali o'yinlarni egallashlari katta tashkiliy ahamiyatga ega. Qoidalar harakatlarning muayyan normalarini so'ng esa bolalarning bir-biriga bo'lgan munosabatini belgilaydi, bolaga o'zini va o'zi bilan birga o'ynayotganlarni nazorat qilish imkonini beradi. Qoidalarni bajarishdagi mustaqillik o'yinda bolalarni maqsadga muvofiq tarbiyalash jarayonida shakllantiriladi. Bola o'ynayotganda bolalar jamoasi bilan muayyan munosabatda bo'ladi. O'yinning ijtimoiy ta'siri, u uyg'otadigan hislar unda tarkib topadigan munosabatlarda mujassamlashgan bo'ladi.

FOYDALANILGAM ADABIYOTLAR

1. Maktabgacha yoshdagi bola shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim asoslari - F. N. Vaxobova, Sh. B. Nabixanova, D. Karimova-Toshkent-2015.

2. Jizzax davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi Toshtemirova Dilnura Sohib qizi maqolasi.

3. Qodirova R.M. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta- maxsus ta'lim muassasalari uchun darslik. T.: "Istiqlol", 2006 y.

4. N.A. Neqqadamova, A.K. Rahmonova maqolalari.

EKOLOGIK TA'LIM JARAYONIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TABIATGA G'AMXO'RLIK MUNOSABATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI

Yusupova Firuza - Urganch davlat pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi, feruzausupova911@gmail.com

Masharipova Umida - Urganch davlat pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrası talabasi, masharifovaumida@gmail.com

Bugungi kunda insoniyatni xavf ostida qoldirayotgan hodisalardan biri ekologik vaziyat hisoblanadi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ekologik ta'limni jamiyatning barqaror rivojlanishini yaratishning asosiy vositalaridan biri sifatida tan oldi. Bu masalalarda bolalarni erta tarbiyalash juda muhim, chunki erta yoshda dunyoqarash, odatlari, hayot uchun qadriyatlar tizimi shakllanadi. Tabiatga g'amxo'rlik, kognitiv, estetik munosabat bolaning o'zlashtirgan bilimlari majmui bilan chambarchas bog'liq.

O'rta asrlarda yashab ijod etgan Sharq allomalaridan Muhammad Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino va boshqalar tabiat fanlarining rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar. Ibn Sinoning "Yer yuzida chang va tutun bo'lmasa, inson ming yil yashar edi" degan iborasining qanchalik to'g'ri ekanligi bugungi kunda o'z isbotini topmoqda.

Sohibqiron Amir Temur har doim mamlakatda birinchi navbatda obodonchilik, yerlarni o'lashtirishga katta e'tibor bergan. Temur tuzuklarida yangi o'zlashtirgan yerlardan "Birinchi yilda undan hech narsa olmasinlar, ikkinchi yili raiyat o'z rizoligi bilan berganni olsinlar, uchunchi yili esa qonunqoidaga muvofiq xiroj yig'ilsin" deb takidlagan. Zahiriddin Muhammad Boburning

asarlari bamisoli tengi yo'q xazinadir. Boburning ko'rgan-kechirganlari, yurgan joylarining tabiat boyligi, odanlar, urf-odatlar o'simliklar tasvirlangan. Navoiy bobomiz qarashlarida suvni isrov qilish-nonni isrof qilishdek gunoh ekanligini, hovuz, quduq, sardoba suvini toza saqlash hamma uchun ham savob, ham farz ekanligini tushuntirgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga g'amxo'rlik munosabatini shakllantirishga qanday pedagogik sharoitlar yordam berishi mazmunini tuzishda bir qancha metodlar va faoliyatlarga to'xtaldik. Maqsadimiz maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga g'amxo'rlik munosabatini shakllantirishning pedagogik shartlarini aniqlash, nazariy jihatdan asoslash va ularning samaradorligini eksperimental ravishda tasdiqlash, o'rganish obekti sifatida esa maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik ta'lim jarayonini tashkil qildik.

Bolalarni tabiatga g'amxorlik qilishning pedagogik vazifasi sifatida quyidagilarni tashkil qildik.

- Yerdagi hayotning rivojlanishi bilan tanishtirish;

(hayot shakllarining kelib chiqishi, xilma-xilligi haqida: mikroorganizmlar, o'simliklar, hayvonlar, hayot xususiyatlari, yashash joylari va boshqalar haqida); - o'quv

materialini qulay shaklda o'zlashtirish imkoniyatini ta'minlash; - tabiatga hissiy ijobiy munosabatni rivojlantirish. - atrof-muhitning ifloslanishi muammosi va shaxsiy xavfsizlik qoidalarini joriy etish; tabiatga ehtiyotkorona, g'amxo'r va mas'uliyatli munosabatda bo'lish qobiliyatini rivojlantirish; - atrof-muhitni saqlash va yaxshilash bo'yicha mustaqil faoliyat uchun sharoit yaratish. Amalga oshirishning muvaffaqiyati quyidagi pedagogik shartlar bilan ta'minlanadi: bolalar bog'chasida ekologik muhitni yaratish (tabiat burchagi, tabiat xonasi, ekologik iz, gulzor va boshqalar); o'qituvchining bolalar uchun ekologik ta'limni amalga oshirishga tayyorligi; bolaga individual yondashuv; ota-onalarni ta'lim jarayoniga jalb qilish kabilarni o'rnatish. Ta'limdan tashqari, ota-onalar birinchi navbatda bolalarning dam olishiga hissa qo'shadilar (ko'proq ochiq havoda bo'lish: jamoat bog'ida, botanika bog'ida, hayvonot bog'ida, va boshqalar.); nimani o'rganishni tanlashda yordam berish, o'qituvchining tavsiyalariga tayanish, bolalarning yoshi va rivojlanish darajasiga qarab o'rganilayotgan narsaning mazmunini tanlash;

bola kattalar tomonidan boshqarilishini his qiladi va kerak bo'lganda yordam oladi;

Xulosa qilib aytganda, ushbu ilmiy ishimiz bo'yicha mavjud psixologik-pedagogik va maxsus adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish jarayonida biz maktabgacha yosh ekologik ta'lim asoslarini shakllantirish uchun eng qulay davr ekanligini aniqladik; bola rivojlanishining ushbu davrida, bu davrning o'ziga xos xususiyatlari bilan ajralib turadi. Maktabgacha yoshdagi bolaning ongida dunyoning vizual-majoziy tasviri va shaxsning axloqiy va ekologik pozitsiyasi shakllanadi, bu bolaning tabiiy va ijtimoiy muhitga va o'ziga bo'lgan munosabatini shakllantirishga yordam beradi. Pedagogik shartlarni muntazam ravishda bajarish bilan bola atrof-muhitni to'g'ri boshqarish g'oyalarini ilgari surish uchun harakat qila boshlaydi. Biz tabiatga g'amxo'rlik bilan munosabatda bo'lishni rivojlantirish uchun pedagogik shartlarni tanladik. Ushbu shartlarga ekskursiyalar va ota-onalar bilan mulqot kiradi. Har bir pedagogik jarayonda bolani tabiat haqidagi bilimini, madaniyatini, ma'naviyatini kengaytirishga muvaffaq bo'ldik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Feruza Hajiboy qizi Yusupova, Nilufar Saparbay qizi Yangibayeva, Malohat Xudaynazar qizi Abdusharipova Urganch davlat universiteti Maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya maqsadi "Science and Education" Scientific Journal / ISSN 2181-0842 May 2022 / Volume 3 Issue 5
2. Wofford J.C. Experimental analysis of a cognitive model of motivation. // J. Psychol. London, - 1990. - Vol. 124, № 1. - P.87-101.
3. Vigotskiy L.S. Razvitiye visshix psixicheskix funktsiy, Sobr. sochineniy M. 1982g. t.3

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ.

Матниязова Азиза Бахтияровна - преподаватель УрГПИ, кафедры "Методика дошкольного образования", azizkam95@mail.ru

Кучкарова Анахон Садуллаевна – студентка УрГПИ, 1 курса направления "Дошкольное образование"

Профессиональное образование - базис социально-экономического развития общества, основа научно-технического прогресса, многих сфер жизнедеятельности государства, средство формирования, развития, самоутверждения личности. В решении задач социально-экономического развития, удовлетворения запросов и потребностей личности в получении соответствующего уровня профессиональной квалификации важная роль принадлежит среднему профессиональному образованию. Среднее профессиональное образование содействует восстановлению промышленной дееспособности страны, поскольку ни одна область экономики не может функционировать без специалистов среднего звена. Социологический анализ ситуации на рынке труда показывает, что на фоне поступательного развития экономики по-прежнему в большом дефиците остаются рабочие высокой квалификации, происходит сокращение специалистов неквалифицированного труда и рост приоритетов специалистов повышенного уровня квалификации и образования, работников с высоким уровнем образованности, воспитанности, профессиональной обученности.[1]

В современных условиях особую важность приобретают не столько собственно знания обучаемого, сколько его способность квалифицированно осуществлять определенную профессиональную деятельность, которая и становится основным объектом оценивания и свойством качества обучения.

Введение в образовательный процесс поставило перед учреждениями профессионального образования ряд проблем по выполнению требований, среди которых можно выделить проблему выбора технологий и методов обучения, дающих возможность формировать у студентов общие и профессиональные компетенции.[2]

Для развития профессиональной компетентности и повышения познавательного интереса студентов возникает реальная потребность разработки новых методов творческой работы со студентами и выбора наиболее эффективных и рациональных. Такой эффективной педагогической технологией является проектная деятельность, которая позволяет повысить качество профессионального обучения за счет включения студентов в различные виды деятельности.

Использование проектной деятельности в обучении ориентирует современных студентов не только на простое усвоение знаний, но и на способы усвоения, на образцы и способы мышления и деятельности, на развитие познавательной активности и творческого потенциала каждого обучаемого.[3] Современного педагога этот подход привлекает тем, что противостоит вербальным методам и формам передачи готовой информации, моноличности и обезличенности словесного преподавания, пассивности знаний, навыков и умений, которые не реализуются в деятельности.

Таким образом, очевидным становится факт, что знания не передаются, а получаются в процессе личностно-значимой деятельности, так как сами знания (вне определенных навыков и умений их использования) не решают проблему образования человека и его подготовки к реальной деятельности вне стен учебного заведения. Анализ ситуации убеждает преподавателя в том, что целью образования в настоящее время становятся не просто знания и умения, а определенные качества личности. Постиндустриальное общество заинтересовано в том, чтобы граждане были способны самостоятельно, активно действовать, принимать решения, гибко адаптироваться к изменяющимся условиям жизни.[4]

Проектная деятельность относится к разряду инновационной, так как предполагает преобразование реальности, строится на базе соответствующей технологии, которую можно унифицировать, освоить и усовершенствовать.

Основами проектной деятельности обусловлена тем, что она имеет широкую

область применения на всех уровнях организации системы образования, позволяет более эффективно осуществлять аналитические, организационно-управленческие функции, обеспечивает конкурентоспособность специалиста.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Байбородова, Л.В. Проектная деятельность школьников в разновозрастных группах: пособие для учителей общеобразовательных организаций/ Л.В. Байбородова, Л.Н. Серебренников. – М: Просвещение, 2013. – 175с.
2. Байденко, В. Компетенции в профессиональном образовании (К освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России. - 2004.- №11.
3. Блохин, А. Н.Метод проектов как продуктивное образование/А. Н. Блохин. – Ростов н/Д.: РГПУ, 2005.
4. Болотов, В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. В.А.Болотов ,В.В. Сериков// Педагогика. – 2003 - № 10.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФЭМП В ДЕТСКОМ САДУ

Матниязова Азиза Бахтияровна - преподаватель УрГПИ, кафедры “Методика дошкольного образования”, azizkam95@mail.ru

Отахонова Гули Каримовна - студентка УрГПИ, 1 курса направления “Дошкольное образование”

От эффективности математического развития ребенка в дошкольном возрасте зависит успешность обучения математике в начальной школе, интерес к дисциплинам математического цикла в средних и старших классах.

Под математическим развитием дошкольников понимаются сдвиги и изменения познавательной деятельности личности, которые происходят в результате формирования элементарных

математических понятий и соответствующих логических операций.

Математическое мышление подразумевает следующие качества: гибкость, вариативность, системность, критичность, логичность, рациональность. Перечисленные качества позволяют успешно оперировать математическим содержанием. [1]

Среди задач по формированию элементарных математических знаний и

последующего математического развития детей можно выделить основные:

- приобретение знаний о множестве, числе, величине, форме, пространстве и времени;
- формирование начальной ориентации в количественных, пространственных и временных отношениях окружающего мира;
- формирование навыков и умений в счете, вычислениях, измерении;
- овладение математической терминологией;
- развитие логического мышления, интеллектуальное развитие ребенка. [2]

Перечисленные задачи чаще всего решаются воспитателем комплексно на каждом занятии по математике, а также в процессе организации разных видов самостоятельной детской деятельности.

На занятиях по математике в детском саду формируются простейшие виды практической и умственной деятельности детей.

Основной задачей математического развития дошкольников являются наклеивание и прикладывание, овладение которыми предвосхищает обучение счету с помощью слов - числительных.

Одновременно дошкольников учат сравнивать предметы по величине (размеру) и результаты сравнения обозначать соответствующими словами-понятиями («больше - меньше», «узкий - широкий» и др.), строить ряды предметов по их размеру в порядке возрастания или уменьшения (большой, маленький, еще меньше, самый маленький). Однако, для того чтобы ребенок усвоил эти понятия, необходимо сформировать у него конкретные представления, научить его сравнивать предметы между собой сначала непосредственно - наклеиванием, а потом опосредованно - с помощью измерения.[3]

На основе практических действий у детей формируются такие мыслительные

операции, как анализ, синтез, сравнение, обобщение. Воспитатель должен ориентироваться в оценке результатов своей работы прежде всего на эти показатели, как дети умеют сравнивать, анализировать, обобщать, делать выводы.

Уровень овладения детьми умственными операциями зависит от использования специальных методических приемов, которые позволяют детям упражняться в сравнении, обобщении.

Математическое развитие ребенка не сводится только к тому, чтобы научить считать, измерять и решать арифметические задачи. Оно подразумевает еще и развитие способность видеть, открывать в окружающем мире свойства, отношения, зависимости, уметь их передавать с помощью знаков, символов.

Необходимо обучение использованию в речи воспитателя математических терминов в соответствии с программным материалом:

- названий геометрических фигур (круг, квадрат, треугольник, прямоугольник, четырехугольник, многоугольник, овал, ромб);
- элементов фигур (угол, сторона, вершина);
- вычислительных действий (прибавить, вычесть, получится, равно, количество, цифра, число и тд);
- сравнительных действий (больше, меньше, длиннее, короче, выше - ниже, уже - шире, толще - тоньше и др.);
- пространственных отношений (верх - низ, впереди - сзади, налево - направо, рядом - далеко и др.);

Работа по активизации речевой деятельности на занятиях по формированию элементарных математических представлений проводится поэтапно в соответствии с принципом «от простого к сложному».

Таким образом под математическим развитием дошкольников

понимаются качественные изменения в формах их познавательной активности происходящие в результате

формирования элементарных математических представлений и логических операций.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гайдажийская Л.П. Основы обучения детей дошкольного возраста // Психология, социология и педагогика. - 2014. - № 7.
2. Данилова В.С., Михайлова С.А. Обучение математике в детском саду // Педагогический журнал. - 2008. - № 3.
3. Щербакова Е.И. Методика обучения математике в детском саду: учеб. пособие для студентов. - М.: Издательский центр «Академия», 1998. - 272 с.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОБУЧЕНИЮ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ И ВОСПИТАНИИ

Саитназарова Уллибиби Нодировна - магистрантка УрГПИ, 2 курса специальности "Теория и методика образования и воспитания", E-mail: saitnazarovau@gmail.com

Современные подходы к обучению и воспитанию в дошкольном образовании является важным фактором для развития образований. Действительно, дошкольное образование играет огромную роль в формировании ребенка и определяет его будущее обучение и жизнь.

Популярные методы обучения в дошкольном образовании:

1. Метод Монтессори: Основан на идее самостоятельного обучения и развития ребенка. Уделяет внимание индивидуальным навыкам и способностям каждого ребенка. Метод Монтессори действительно один из наиболее распространенных и увлекательных подходов к обучению в дошкольных учреждениях. Принципы этого метода является индивидуализированный подход к образованию, основанный на убеждении, что каждый ребенок обладает творческим потенциалом и естественной мотивацией к обучению. В процессе обучения в раннем детстве метод Монтессори учитывает различные аспекты развития ребенка: когнитивный, социальный, физический и эмоциональный.

Преимущества метода Монтессори в дошкольном образовании:

-Индивидуальный подход: Учитывает индивидуальные потребности и способности каждого ребенка.

- Развитие навыков: Способствует развитию самостоятельности, творчества, и усвоению знаний через исследование и игру.

- Социальное взаимодействие: Стимулирует коллективную работу и взаимодействие с другими детьми.

- Развитие в различных сферах: Освещает не только академические аспекты, но и развитие социальных и эмоциональных навыков. Метод Монтессори действительно уникален и эффективен, помогая детям развиваться в гармонии с их индивидуальными потребностями и способностями. Этот метод обучения отличается своим глубоким пониманием индивидуальности каждого ребенка и поощряет их к саморазвитию.

2. Подход Выготского. Уделяет внимание социальным взаимодействиям, роли общения и взаимодействия с

учителем и сверстниками в процессе обучения.

3. Подход Реджио Эмилия. Основан на взаимодействии с окружающей средой, экспериментировании и творчестве. Поддерживает исследовательский подход к обучению. Подход Реджо-Эмилии действительно является одним из инновационных и увлекательных методов обучения в дошкольном образовании. Дети рассматриваются как любознательные и активные ученики, которых необходимо стимулировать и вдохновлять в их окружении для открытий. Подход Реджо-Эмилии способствует развитию самовыражения и креативности у детей через разнообразные впечатления и возможности. Подход Реджо-Эмилии является эффективным методом, который способствует всестороннему развитию детей, сфокусирован на креативности, социальном взаимодействии и глубоком понимании материала. Этот метод образования стимулирует развитие у детей, а также способствует профессиональному росту и развитию учителей.

4. Подход Проектной деятельности. Стимулирует самостоятельность, творчество и исследовательский подход у детей через работу над различными

проектами.

5. Игровой подход. Основан на использовании игры как основного инструмента обучения. Позволяет детям развиваться, исследовать мир и обучаться через игру. Первые пять лет жизни ребенка имеют критическое значение для его развития. Раннее образование и воспитание оказывают сильное влияние на дальнейшее обучение и поведение ребенка во взрослой жизни. Знание различных методов обучения поможет вам выбрать наиболее подходящую программу дошкольного образования, которая лучше всего соответствует потребностям и стилю обучения вашего ребенка. Эти методы образования представляют собой широкий спектр подходов, позволяющих детям развиваться и обучаться в соответствии со своими потребностями и способностями.

Перечисленные выше подходы следует рассматривать с принципами, как основные правила, установки в организации образовательного процесса в системе дошкольного образования: целостности; единства воспитательных, развивающих и обучающих целей и задач; индивидуализации, комплексности; интегративности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абраухова, В. В. Дошкольная педагогика. Воспитание и развитие детей в ДОО / В. В. Абраухова. – Москва-Берлин : Директ-Медиа, 2020. – 117 с.
2. Блонский, П. П. Педология / П. П. Блонский. – 2-е изд., стер. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 315 с.
3. Болотина, Л. Р. Дошкольная педагогика : учебное пособие для вузов / Л. Р. Болотина, Т. С. Комарова, С. П. Баранов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 218 с.
4. Горбунова, О. И. Роль инновации в современной дошкольной педагогике / О. И. Горбунова // Роль инноваций в трансформации и устойчивом развитии современной науки

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI ZAMONAVIY O'QITISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHDA TARBIYACHINING PEDAGOGIK MAHORATI.

Mansurova Lobar Luqmon qizi - Shahrisabz davlat pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim" yo'nalishi 1-bosqich magistri

Pedagog ta'lim yo'nalishi va bosqichining qaysi birida faoliyat ko'rsatmasin, davlat va jamiyat islohotlariga hamohang yashashi, yangilikka intilishi hamda jahon andozalariga xos yangiliklarni o'z amaliyotiga moslashtira olishi kerak. Shu bilan bog'liq holda davr o'sib kelayotgan yosh avloddan o'z taraqqiyoti darajasiga mos ko'nikma va malakalarni egallashni talab etmoqda. Bu jarayonda yosh avlod tarbiyachilarning o'zi ham jamiyat rivojiga mos bilim, ko'nikma va malakalar sohibi bo'lishi hozirgi zamon talabidir.

Doimiy ravishda o'z ustida ishlovchi, ijodkor tarbiyachi jamiyat tomonidan yosh avlod ta'lim tarbiyasiga qo'yiladigan ijtimoiy buyurtmaning muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlovchi asosiy ijrochi hisoblanadi. Shunday ekan, bugungi kun MTT muammosi doirasida kuzatilayotgan jarayonlardan biri tarbiyachilarni tarbiyalanuvchilarga berayotgan ta'lim-tarbiya ishlarida, ya'ni mashg'ulotlarda ba'zi bir kamchiliklarni ko'rishimiz mumkin. Mashg'ulotlarni tashkil etishda tarbiyachilarning pedagogik jarayoni zamonaviy, ya'ni innovatsion usullar asosida maqsadli, tizimli-uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil etishlarini ta'minlash lozimdir

So'z zamonaviy, yangi metod va shakllar xususida borar ekan, ular ta'lim islohotlaridagi ustuvor jihatni va pedagogik muammolarni hal etishdagi roli, ta'lim samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan ekanligini e'tirof etish joizdir."Pedagog madaniyati" va "Pedagogning innovatsion faoliyati" ta'riflarini tahlil qilish ularning innovatsion madaniyatining asosiy muhim vazifalarini jadval ko'rinishida taqdim qilish imkonini beradi:

PEDAGOGNING METODOLOGIK MADANIYATI

<i>(kasbiy faoliyat strategiyasi tanlovini asoslash)</i>

PEDAGOGNING AXBOROT MADANIYATI

<i>(axborotga ehtiyoj, axborotni samarali izlash, to'plash, baholash, saqlash, o'zgartirish, taqdim qilishga od bilim va ko'nikmalar mavjudligi)</i>

PEDAGOGNING INNOVATSION FAOLIYATI

<i>(zamonaviy g'oyalarni yaratish, o'zlashtirish jarayonida qo'llash)</i>

Innovatsion madaniyatga ega bo'lgan MTT pedagogi, avvalo, kasbiy faoliyatda yangiliklarni amalga oshirishda ongli munosabati bilan ajralib turadi. Buning uchun rivojlangan kasbiy-refleksiv tafakkur (bu pedagogik amaliyotda yuzaga keladigan qarama-qarshiliklarnig sabab-oqibat munosabatlarini tushunishga imkon beradi), pedagogik innovatika sohasida keng bilimlar, gnostik, loyihalashtirish va kommunikativ malakalar xosdir. Demak, MTT pedagogining innovatsion madaniyati darajasi qator mezonlar: innovatsion motivlar, innovatsion bilimlar va innovatsion malakalarning yig'indisi bilan belgilanadi.

Innovatsion motivlar pedagogning bilimlar tizimini boyitish, kasbiy faoliyatda yangi pedagogik g'oyalarni tizimli amalga oshirish orqali o'z faoliyatini takomillashtirish ehtiyojida namoyon bo'ladi.

Innovatsion malakalarga gnostik, pedagogik loyihalash malakalar, shuningdek, axborotdan xabardorlik kiradi. Kasbiy faoliyat davomida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalana olishi. Zamonaviy axborot texnologiyalari bu- ma'lumotlarni olish, saqlash, qidirish, qayta ishlash va axborot tuzishdir.

Zamonaviy axborot texnologiyalarini quyidagilarga ajratish mumkin:

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

- Audio-video;
- Kompyuter;
- Multimedia;
- Kompyuter-konstruktor.

Faoliyat jarayonida axborot texnologiyalardan foydalanish, ta'lim berish va ta'lim olishni yengillashtiradi, tarbiyachi uchun ta'limda qulaylik va tizimlilikni ta'minlaydi. Ta'lim oluvchilarning bilimiga bo'lgan qiziqishini, aqliy qobiliyatlarini oshirishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, ijodkor bo'la-jak shaxs muammosi ta'lim va tarbiyaning barcha bosqichlarida muhim, ayniqsa oliy o'quv yurtida u keskin qo'yiladi. Ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun shaxs ma'lum iqtidorga va omillarga ega bo'lishi kerak, bular hayot jarayonida yo amalga oshiriladi, yo yo'q. Ijodiy iqtidorni realizatsiyalash uchun shaxsga ijtimoiy ta'sirlarning butun bir kompleksi bo'lishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. "Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz". T. "O'zbekiston" 488 b. 2017 y.
2. Takomillashtirilgan "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim tashkilotining davlat o'quv dasturi. Toshkent- 2022. 51-bet
3. "Maktabgacha ta'lim metodikasi va nazariyasi" jurnali. Toshkent 2021-yil. 6-bet : "Maktabgacha ta'lim" jurnali. Toshkent -2014 2-bet
4. "Ilk qadam" jurnali., maxsus son 44-bet. "PINTWELL" MCHJ. Toshkent- 2021-yil avgust.
5. Djamilova N.N. Maktabgacha ta'limda metodika fanlarini o'qitish texnologiyasi.- T.2017. 100-bet.

ВАЖНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ДЛЯ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В РАННЕМ ДЕТСТВЕ

Атаджанова Залина - магистрантка УрГПИ, 1 курса специальности "Теория и методика образования и воспитания"

В педагогике мышления существует несколько основных подходов. Одна сторона считает, что мышление ребенка имеет особенность развивать самостоятельно, именно в то время, когда он посещает школу. К примеру, на уроках по русскому языку ребенок учиться писать сочинение используя своё понимание о мире. В дошкольном возрасте, в основном мышлению уделяется на занятиях по формирование элементарных математических понятий и по развитию речи[4].

Есть и другие взгляды на это понятие, как необходимость развивать мышление непосредственно в среде ребенка:

дома и в детском саду. Но, сперва, нужно разобраться о понятии «критическое мышление».

Критическое мышление (англ. critical thinking) — система суждений, которая используется для анализа вещей с критической точки зрения и событий с формулированием обоснованных выводов и позволяет выносить обоснованные оценки, интерпретации, а также корректно применять полученные результаты к ситуациям и проблемам. В общем значении под критическим мышлением подразумевается мышление более высокого уровня, чем мышление докритическое.[2]

Критическое мышление можно обозначить, как и способность человека ставить под сомнение поступающую информацию, включая собственные убеждения. Существует мнение, что переход к критическому уровню мышления в том или ином сообществе — необходимая предпосылка для начала цивилизационного развития данного сообщества.[3] Американские учёные Чарльз Темпл, Курт Мередит и Джинни Стил разработали технологию обучения, которая решает проблему заинтересованности учиться и узнавать у детей дошкольного возраста. Для эффективности обучения воспитатель совместно с дошкольниками должен пройти через три стадии: **стадию вызова** (пробуждения интереса к предмету), **стадию реализации смысла** (осмысления материала во время работы над ним) и **стадию рефлексии** (обобщения материала, подведения итогов).[4]

Важно при проведении занятий соблюдать структуру стадий по технологии развития критического мышления, которая состоит из трёх этапов:

I.Этап - вызов (пробуждение интереса к получению новых знаний).

Ее присутствие на каждом занятии обязательно. Данный этап позволяет:

- актуализировать и обобщить имеющиеся у ребёнка знания по данной теме или проблеме;

- вызвать устойчивый интерес к изучаемой теме,

- побудить дошкольников к активной работе на занятиях и дома

II.Этап – «осмысление» - содержательный, в ходе которого и происходит непосредственная работа дошкольника с новым материалом. Этот этап позволяет дошкольнику:

- получить новую информацию;

- осмыслить ее;

- соотнести с уже имеющимися знаниями.

Главная задача этапа «осмысления» – поддержать активность, интерес созданные во время этапа «вызова». В этот момент дети сознательно увязывают новое с уже известным.

III.Этап – «рефлексия» - размышление.

На этом этапе ребёнок формирует личностное отношение к проблеме. Именно здесь происходит активное переосмысление собственных представлений с учетом вновь приобретенных знаний.

Критическое мышление также подразделяется на уровни сформированности и его проявлениях, которое определил в своих исследованиях Байрамов А.С.[5]

Уровень	Проявление уровня
Зарождающейся критичности (низкий)	На низком уровне умение оценивать, доказывать своё мнение, не умение видеть очевидные ошибки, низкий уровень сформированности мыслительных операций
Проявляющейся критичности (средний)	Средний уровень целенаправленности и организованности, слабо развито умение доказывать и опровергать, отсутствие своей точки зрения, умение чётко видеть ошибки
Позитивной критичности (высокий)	Умение находить и объяснять причины и способны появления ошибок, поиск способа их устранения, устойчивые умения и навыки основных мыслительных операций

Для того, чтобы ребенок в дошкольной образовательной организации

всесторонне гармонически развивался как личность, в том числе и для успешного развития критического мышления, изучив исследования данных ученых как Л.А. Венгер, П.Я. Гальперин, Ж.Пиаже, Л.Ф. Обухова, М.А. Холодная, Д. Дьюи, Р.У. Пол, Н.Н. Подьяков, Л.С. Выготский и др., можно выделить ряд педагогических условий, которые будут способствовать развитию критического мышления детей старшего дошкольного возраста.

1. Дидактическая игра (дидактическая игра – может выступать критерием развития критического мышления детей старшего дошкольного возраста, потому что игра – это серьезная умственная деятельность, в которой развиваются все типы способностей ребенка, в игре у ребенка расширяется и обогащается круг представлений об окружающем мире, развивается речь, формируются определенные соображения и умозаключения).

2. Развивающая предметно-пространственная среда.

3. Конструирование занятий образовательного процесса ДОО в соответствии с фазами «Технологии критического мышления через чтение и письмо».

Использование трехфазовой системы построения занятий поможет намного быстрее и эффективнее развивать критическое мышление у дошкольников старшего возраста и также приемы данной технологии легко адаптировать для дошкольников, чтобы они работали на практике и приносили определенные результаты.

У детей более мощная работа мозга по сравнению со взрослыми. Поэтому у них есть способность учиться чему-то гораздо быстрее. Критическое мышление — обязательный навык, который должен развивать каждый человек, чтобы улучшить качество своей жизни.

Какие навыки критического мышления необходимы в раннем детстве?

Поскольку у детей больше возможностей учиться, важно научить их развивать критическое мышление. Некоторые из обязательных способностей критического мышления, которые необходимо развивать в раннем детстве, включают в себя:

а) решение проблем — важный навык критического мышления. Как следует поступить в проблемной или конфликтной ситуации? Если нужно систематически решать проблему, важно мыслить критически.

У проблем есть решения, и достичь их может быть не так просто, как кажется; тем не менее, правильный подход к ним существенно поможет найти решения. Педагог должен научить своих детей находить ответы на повседневные ситуации, с которыми они сталкиваются.

б) оценка — еще один важный аспект критического мышления.

Когда дети учатся оценивать данную информацию, они постепенно понимают, что нужно принять, что правильно, а что нет.

в) интерпретация относится к способности понимать данную информацию и передавать обработанную информацию другим.

г) сравнение и противопоставление — ценные навыки критического мышления, которые следует практиковать в раннем детстве. Если дать простое объяснение, то сравнение называется обнаружением сходств и различий; с другой стороны, противопоставление предполагает сравнение еще двух объектов или событий, чтобы выявить, чем один отличается от другого.

д) саморегуляция — это способность личности управлять собственным поведением и реакциями.

Исходя из вышеперечисленных факторов развития критического мышления, можно сделать вывод, что этот процесс начинается с раннего возраста при использовании точных его механизмов

формирования критического мышления, таких как дидактическая игра, развивающая предметно-пространственная среда и конструирование занятий, направленных

именно на усовершенствование критического мышления у детей дошкольного возраста.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. И.О. Загашев, С.И. Заир-бек, И.В. Муштавинская «Учим детей мыслить критически».-Санкт-Петербург: Речь, 2003.-с.20
2. «Критическое мышление: отчёт об экспертном консенсусе в отношении образовательного оценивания и обучения» Архивная копия от 19 сентября 2011 на Wayback Machine (Critical Thinking: A Statement of Expert Consensus for Purposes of Educational Assessment and Instruction. Executive Summary) // Dr. Peter A. Facione (Dean of the College of Arts and Sciences, Santa Clara University), перевод Е. Н. Волкова
3. Турчин В. Ф. Глава 8, раздел 9 Архивная копия от 18 января 2013 на Wayback Machine // «Феномен науки»
4. И.О. Загашев, С.И. Заир-бек, И.В. Муштавинская «Учим детей мыслить критически».-Санкт-Петербург: Речь, 2003г.-с.21
5. Байрамов А. С. Динамика развития самостоятельности и критичности мышления у детей младшего школьного возраста / Авторефер. докт. дис. Баку, 1968. 128 с.

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALARNI TAYYORLASHDA KOGNITIV FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH

Yuldasheva Surayyo Rashid qizi - UrDPI Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (maktabgacha ta'lim) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Bugungi kunda uzluksiz ta'limning muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim bosqichiga e'tibor har qachongidan ortib bormoqda. Respublikamiz ta'lim-tarbiya tizimining boshlang'ich poydevori bo'lgan maktabgacha ta'limni sifatli va zamon talabi darajasida tashkil etilishini ta'minlash borasida keng qamrovli islohotlar, qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga sifatli tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tadbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish

maqsadida O'zbekiston Respublikasi dunyo tajribasida hali kuzatilmagan yana bir qaror, ya'ni yurtboshimiz tomonidan "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida" PQ-3305-sonli Qaror qabul qilindi. Mazkur qarorga berilgan sharhda ta'kidlanganidek: "...bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalari faoliyatini tubdan yaxshilash, maktabgacha yoshdagi bolalar qamrovini oshirish, ilg'or xorijiy tajribani o'rgangan holda, har jihatdan zamonaviy tizim yaratish masalasi dolzarbligicha qolmoqda"[1].

"O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi"da esa "...maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish" masalasi ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilab

qo'yildi"[2]. Prezidentimiz tomonidan qabul qilingan yuqoridagi Qaror va Farmonlar uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlarining davlat hamda nodavlat tarmog'ini kengaytirish, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlashda dasturilamalga aylandi.

"Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari" va "Ilk qadam" Davlat dasturining ishlab chiqilishi uzluksiz ta'lim tizimida maktabgacha ta'limni samarali amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Albatta maktabgacha ta'limni ham shaklan, ham mazmunan yangilashga qaratilgan bu kabi islohotlar ota-onalardan tortib barcha pedagoglar bola tarbiyasi, uning ta'lim olishga tayyorgarligiga zamon talablaridan kelib chiqqan holda yondashuvini talab etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv faoliyatini rivojlantirish yo'llari va usullarini o'rganish muammosi pedagogikaning muhim muammolaridan biridir. Atrof-olam, dunyoni anglashga qiziqish, noma'lum narsani bilish istagi – asosan o'qitish va faoliyat samaradorligini belgilaydigan ustuvor xususiyatdir. Kognitiv harakatlarni tashkil etish bolada allaqachon shakllangan ehtiyojlarga, shu jumladan kattalar bilan muloqot qilish zarurligiga asoslangan bo'lishi kerak (harakatlar, amallar, qarorlar, fikrlarni tasdiqlash). Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, hozirgi kunda kognitiv (bilish) faoliyatini rivojlantirish muammosini hal qilishning ikki yo'li mavjud: keng va intensiv. Ularning ikkalasi ham bitta yakuniy maqsadga ega: bilimli, axloqli, ijtimoiy faol, qobiliyatli shaxsni tarbiyalash. Biroq, maqsadga erishishning yondashuvlari turlicha. Keng yo'l, birinchi navbatda, bolalarga yetkazilgan bilim hajmini oshirish orqali amalga oshiriladi. Intensiv yo'l sub'yektiv, shaxsiy manfaatdorlik pozitsiyasini shakllantirishga asoslanadi va bu ta'lim

dasturlari tarkibidagi o'zgarishlarni va o'qitish uslublarini intensivlashtirishni (rivojlanish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim) nazarda tutadi. Kognitiv faoliyatni rivojlantirish muammosining yana bir dolzarbligi shundaki, insonning tashqi dunyo bilan o'zaro aloqasi faqat uning faoliyati va faolligi tufayli amalga oshadi, bu esa o'z navbatida mustaqillik va tashabbusni shakllantirishga yordam beradi.

Kognitiv faoliyat bolaning faolligini, uning bilimga bo'lgan ishtiyoqini, noma'lumdan ma'lumni aniqlashga bo'lgan harakatini ta'minlaydi. Ilmiy adabiyotlarda "bilish faoliyati" tushunchasi turli talqinlarda ifoda etiladi. Kognitivlik bolaning mustaqil faoliyatga intilishini anglatadi, ijtimoiy tajribani, insoniyat tomonidan to'plangan faoliyat usullarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Manbalarda kognitiv faoliyat bilan bir qatorda kognitiv qobiliyat iborasi ham keng qo'llaniladi. Kognitiv qobiliyat bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u bolaning intellektual rivojlanishi, uning atrofidagi dunyo haqidagi bilimlarini aniqlashtirish uchun katta ahamiyatga ega. Qobiliyatlar – bu insonning individual psixologik o'ziga xosligi bo'lib, ilmiy, amaliy va ijodiy faoliyatida namoyon bo'lishini hamda uni amalga oshirish muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Pedagogika va psixologiyaning zamonaviy rivojlanish bosqichida kognitiv qobiliyatlar bolaning intellektual va hissiy qobiliyatlarining kombinatsiyasi sifatida tushuniladi.

Kognitiv faoliyatni rivojlantirish muammosi o'qituvchilar va psixologlarning turli xil asarlarida ko'rib chiqilgan. Ya.A.Komenskiy, K.D. Ushinskiy, D.Lok, Jan-Jak Russo kognitiv faoliyatni maktabgacha yoshdagi bolalarning o'rganishga bo'lgan tabiiy istagi sifatida belgilagan. A.K. Markova, V.P.Lofova, J.N.Telnova, G.I.Shukina va boshqalar kognitiv faoliyatning xususiyatlarini va uni eski maktabgacha yoshdagi bolalarda qanday faollashtirishni o'rganishdi. K.D.Ushinskiy aytgan fikrlar

qiziqarli. U bunday deb yozadi: "O'quvchilar bilan suhbatda doimo ikki maqsad nazarda tutilishi va ularning birontasiga ham ikkinchisini unitib qo'yadigan darajada berilib ketmaslik kerak. Birinchi maqsad rasmiy bo'lib, o'quvchining aqliy qobiliyatini uning kuzatuvchanligini, xotirasi, hayoli, fantaziyasi va fahm-farosatini rivojlantirishdan iborat. O'quvchiga biron-bir ma'lumot beribgina qolmay, balki yana... kitoblardangina emas balki uni qurshab turgan predmetlardan, hayotiy hodisalardan, o'z qalbining tarixidan ham foydali bilimlar chiqarib oladigan vosita ham berish kerakligini doim yodda tutish lozim. Hamma joydan foydali ozuqa topib oladigan shunday aqliy kuchi bor odam umr bo'yi o'qib-o'rganadigan bo'lib, bu, albatta, har qanday maktab ta'limining eng asosiy vazifalaridan birini tashkil etadi" [3:27]. Maktab ta'limidan ikkinchi maqsad-moddiy maqsad, ya'ni ta'limning mazmuni. Mazmunsiz "aql-sovun pufak"dek bir gap. Ta'limning rasmiy va moddiy tomonlari bir butunlikni tashkil etishi kerak, ikkinchi maqsadga birinchisi bilan birga erishmoq uchun "Eng avvalo kuzatish, tasavvur etish va fahmlash uchun predmetlar aql bilan tanlangan bo'lishi kerak" [3:28]. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda kognitiv faoliyatni shakllantirishdan maqsad ham mazmunli bilimga ega bo'lib maktab ta'limiga aqlan rivojlangan qilib tarbiyalashdir. Kognitiv faoliyat katta maktabgacha yoshdagi bolalarning yangi bilim, ko'nikma, ichki qat'iyat va ma'lum bilimlarni to'plash va kengaytirish uchun turli xil harakat usullaridan foydalanish zaruriyatiga bo'lgan qiziqishini aks ettiradi. G.I. Shchukina "kognitiv faoliyat" ni shaxsning sifati, ya'ni shaxsning bilimga bo'lgan intilishini o'z ichiga olgan, bilish jarayoniga intellektual munosabatni ifoda etadi. Shaxsning sifati, "kognitiv faoliyat", uning fikriga ko'ra, bilim olishga intilishning doimiy namoyon bo'lishi bilan yuzaga keladi. Shaxs darajasida kognitiv faoliyatni shakllantirish muammosi asosan

kognitiv faoliyatning motivatsiyasini va maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim qiziqishlarini shakllantirish usullarini ko'rib chiqish bilan bog'liq [4].

G.I. Shchukina "kognitiv faoliyat"ni shaxsning sifati, ya'ni shaxsning bilimga bo'lgan intilishini o'z ichiga olgan, bilish jarayoniga intellektual munosabatni ifoda etadi. Shaxsning sifati, "kognitiv faoliyat", uning fikriga ko'ra, bilim olishga intilishning doimiy namoyon bo'lishi bilan yuzaga keladi. Shaxs darajasida kognitiv faoliyatni shakllantirish muammosi asosan kognitiv faoliyatning motivatsiyasini va maktabgacha yoshdagi bolalarning bilim qiziqishlarini shakllantirish usullarini ko'rib chiqish bilan bog'liq [4].

Kognitiv qobiliyat har qanday bilim faoliyati muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Ya'ni kognitiv (bilish) qobiliyatlari atrofdagi dunyoni bilishga qaratilgan, sharoit va omillar ta'siri ostida rivojlanayotgan insonning individual xususiyatidir. Bolani maktabga tayyorlash muammosi o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Maktabga tayyorgarlik turli tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Dastlab, asosiy e'tibor maktabgacha yoshdagi bolalarga qanday bilim va ko'nikmalarni berish kerakligiga, bolani har tomonlama rivojlantirishini ta'minlash uchun qanday sharoitlar yaratish kerakligiga bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim va maktab muhitining o'zaro samarali aloqasi, kombinatsiyasi bolaning maktabgacha yoshdan maktabga o'tishini yengillashtiradi. Bu borada bolalarning aqliy qobiliyatlarini shakllantirish, bilish faolligini rivojlantirish, boshlang'ich intellektual va amaliy faoliyatni maqsadga muvofiq amalga oshirish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bolani maktabga tayyorlash muammosi o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Maktabga tayyorgarlik turli tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Dastlab, asosiy e'tibor maktabgacha yoshdagi bolalarga qanday bilim va ko'nikmalarni berish

kerakligiga, bolani har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun qanday sharoitlar yaratish kerakligiga bog'liqdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, maktabgacha ta'lim va maktab muhitining o'zaro samarali aloqasi, kombinatsiyasi bolaning maktabgacha yoshdan maktabga o'tishini yengillashtiradi. Bu borada bolalarning aqliy qobiliyatlarini shakllantirish, bilish faolligini rivojlantirish, boshlang'ich intellektual va amaliy faoliyatni maqsadga muvofiq amalga oshirish ustuvor ahamiyat

kasb etadi. Zero, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "... bola dunyoga kelganidan boshlab, unda aynan maktabgacha bo'lgan yoshda aqliy faollik oshadi, axloqiy-estetik va jismoniy xislatlar shakllanadi. ... Shu bois ham kelgusi yillarda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirish borasidagi strategik maqsadimiz – bog'cha yoshidagi har bir bolani ushbu ta'lim yo'nalishi bilan to'liq qamrab olish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ3305-sonli Qarori/Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 30.09.2017 y., 07/17/3305/0038-son; 05.04.2018 y., 07/12/3651/1007-son, 01.10.2018 y., 07/18/3955/1978-son; 09.10.2020 y., 07/20/4857/1357-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi to'g'risida"gi PQ-4312-son Qarori/Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 10.05.2019 y., 07/19/4312/3106-son; 09.10.2020 y., 07/20/4857/1357-son.
3. Ушинский К.Д. Изб. пед. Соч.: 2 томлик, 2-том. – М.: 1974. – Б. 27-28.
4. Шукина Г.И. Усиление когнитивной активности в процессе образования. – М., Образование, 2005 год.
5. <https://cyberleninka.ru/article/n/>

IQTIDORLI BOLALARNI ANIQLASH

Masharifova R.A. - ChDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti 1-bosqich talabasi

Iqtidorli bolalar katta bilim ehtiyojlari bilan ajralib turadi. Ta'lim sohasida iqtidorli bolalar ilmiy-texnik taraqqiyot bilan bog'liq bo'lgan barcha narsalarga qiziqishadi, shuning uchun fan va texnologiya yutuqlari to'g'risida ma'lumotlarning etishmasligi ularga kelajakdagi kasbiy faoliyati yo'nalishini ongli ravishda tanlashga imkon bermasligi mumkin.

Iqtidorli maktab o'quvchilarini-kelajakdagi olimlar va muhandislarni o'qitishda fan va texnologiyaning rivojlanishi bilan bog'liq yana bir muammo mavjud shu qadar tezki, maktab o'quvchilari ilm-fan va

texnologiyaning ilg'or sohasi to'g'risida olgan bilimlari tezda eskiradi va kelajakdagi yosh tadqiqotchilar o'zlarining atrofidagi dunyoda mustaqil ravishda harakat qilishlari kerak.

Ma'lumki, odamlarning intellektual imkoniyatlari har xil. Qadimgi odamlar ba'zi daholar xudolar tomonidan yuborilgan maxsus sovg'aga ega deb ishonishgan, bu daho yoki iste'dod deb nomlangan [1]. Xuddi shu nuqtai nazar O'rta asrlarda ham bo'lgan: insonning barcha tug'ma fazilatlarini yagona Xudo tomonidan aniqlangan [2]. Qarama-qarshi nuqtai nazar o'sish davrida shakllana

boshladi. Amerikalik psiholog Jon Lokkning fikriga ko'ra, inson tug'ilishda misli yozilmagan tahta, u tug'lgandan boshlab tashqi dunyo bilan aloqa qiladi. Ushbu kontsepsiya tug'ilishdan boshlab barcha odamlar teng, keyingi esa ularning o'rganishi bilan belgilanadi degan g'oyaning aksi bo'ldi. Ushbu g'oyaning ijobiy natijasi universal ta'lim zarurligini tushunish edi.

Faqat XIX - asrning o'rtalarida iste'dodning tabiati haqidagi umumiy falsafiy mulohazalar miqdoriy o'lchovlar bilan qo'llab-quvvatlana boshladi. Ingliz olimi Frensis Galton 300 oiladan 977 kishini tahlil qilib, ko'p jihatdan yuqori yutuqlarning sababi yaxshi irsiyat bilan bog'liq degan xulosaga keldi. Ushbu ishning ahamiyati shundaki, Galton aql-idrokni "to'liq ahmoq" da 0 dan oddiy odamda 100 gacha va dahoda 200 gacha o'lchagan. Keyinchalik bu raqamlar nemis olimi Uilyam Stern tomonidan ishlab chiqilgan F. Galton aslida psixodiagnosticsika va psixometriyaning asoschisiga aylandi, garchi uning sinov usullari zamonaviylardan sezilarli darajada farq qilsa ham [5].

XX asr boshida Yevropa mamlakatlarida umumiy ta'limga o'tish munosabati bilan o'qishga qodir bolalarni tanlash muammosi paydo bo'ldi. F.Galtonning g'oyalarini rivojlantirib, frantsuz olimi A.Binet o'rganishga qodir bo'lmagan bolalarni tanlash uchun testlar yaratdi. Ko'p o'tmay, bunday testlar Evropa va Amerika mamlakatlarida qobiliyatli bolalarni tanlash uchun ishlatila boshlandi. Iqtidor hodisasi haqidagi g'oyalarni rivojlantirishning keyingi bosqichi amerikalik psixolog J. Gilford tomonidan yaratilgan. U aqlning namoyon bo'lishining uchta asosiy blokini aniqladi [3].

Birinchi blok - "operatsiyalar": asosiy intellektual jarayonlar va bajariladigan operatsiyalar. Ushbu blok quyidagi intellektual qobiliyatlarni birlashtiradi:

- bilish-materialni idrok etish va tushunish;
- xotira-ma'lumotni yodlash va takrorlash;

- konvergent mantiqiy fikrlash, ketma-ket bir tomonlama fikrlash, u yagona to'g'ri javobga ega bo'lgan muammolarni hal qilishda o'zini namoyon qiladi;

- divergent muqobil fikrlash, ko'plab javoblarning mavjudligiga imkon beradigan vazifalarni bajarishda namoyon bo'ladi;

- muammoni hal qilishning to'g'riligini baholash.

Ikkinchi blok-intellektual qobiliyatlarning mazmuni turiga qarab tasniflash usuli: ma'juziy, ramziy, semantik, xulq-atvor ("ijtimoiy intellekt").

Uchinchi blok-ma'lum bir aqliy operatsiyani bajarishda aqliy mahsulotning cheklangan turlari: elementlar, sinflar, munosabatlar, tizimlar, transformatsiyalar (transformatsiyalar), bashorat. [4].

Yuqorida biz iqtidor tug'ma yoki orttirilgan sifatmi degan savolni ko'tardik. Ushbu muammoni muhokama qilar ekanmiz, iqtidor irsiyat (tabiiy moyilliklar) va ijtimoiy - madaniy muhitning murakkab o'zaro ta'siri natijasidir degan yuqoridagi fikrga amal qilishadi

1) Bolalarning iqtidori ikkita komponent sifatida taqdim etiladi:

- instrumental (ya'ni, bola nima qila oladi);

- motivatsion (ya'ni, bola nima qilishni xohlaydi). Xulq-atvorning instrumental tarkibiy qismini quyidagi belgilar bilan tavsiflash mumkin:

- har bir yo'nalish bo'yicha faoliyatning muvaffaqiyatini ta'minlaydigan o'ziga xos faoliyat strategiyalarining mavjudligi;

- faoliyatning tez rivojlanishi va uni amalga oshirishning yuqori muvaffaqiyati;

- berilgan vaziyatda echim topish sharoitida faoliyatning yangi usullaridan foydalanish;

- innovatsiya, ya'ni.vaziyatning yangi qarashlariga olib keladigan mavzuni yanada puxta egallash orqali faoliyatning yangi maqsadlarini ilgari surish.

2) "hamma narsani o'z yo'lida qilish tendentsiyasida ifodalangan faoliyatning sifat

jihatidan o'ziga xos individual uslubini shakllantirish ;

3) iqtidorli bolaning bilimlarini tashkil etishning o'ziga xos turi: yuqori tuzilish darajasi; o'rganilayotgan mavzuni tegishli fanlar bilan aloqalar tizimida ko'rish qobiliyati;

4) iqtidorli bolalar, qoida tariqasida, yoshligidan o'z-o'zini o'rganish qobiliyatining yuqori darajasi bilan ajralib turishi bilan bog'liq bo'lgan o'rganishning o'ziga xos turi, shuning uchun ular maqsadli ta'lim ta'siriga emas, balki o'zgaruvchan, boyitilgan va individdli ta'lim muhitini yaratishga muhtoj.

Iqtidorli bolalarga xos bo'lgan o'xshash xususiyatlar boshqa asarlarda ham keltirilgan [2].

Xulosa qilib aytganda, iqtidorli bolalarni aniqlash, ularning intellektual qobiliyatini shakllantirish , o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, ijodiylikka yo'naltirish, ijodiy to'garaklarga jalb qilish, aqliy salohiyatini oshirish zarur.

Bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri iqtidorli bolani iste'dodga aylantirish uchun astoydil harakat qilishdir. Iste'dodli bola bizning kelajagimiz ekanligini unutmaylik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Вейсман А.Д. Греческо-русский словарь. / А.Д. Вейсман // М.: Изд. греко-латинского каб. Ю.А. Шичалина. - 1991 (репринт изд. 1899 г.)
2. Матюшкин А.М. Что такое одаренность: выявление и развитие одаренных детей. / А.М. Матюшкин, А. А. Матюшкина. - М.: ЧеРо. - 2006. - 368 с.
3. Мещеряков Б.Г, Зинченко В.П. Большой психологический словарь. / М.: АСТ. - 2009. - 816 с.
4. Рабочая концепция одаренности. / Под ред. Богоявленской Д.Б. и Шадрикова В.Д. - М.: Изд. Министерства образования РФ. - 2003. - 96 с.
5. Савенков А.И. Одаренные дети в детском саду и школе: Учебное пособие. / А.И. Савенков. - М.: Академия. - 2000. - 232 с.

МАКТАBGACHA KICHIK YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI O'STIRISHNING AHAMIYATI

G.R.Karimberganova - UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi, karkmberhanovagulnoza@gmail.com

Barchaga ma'lumki uch besh yoshli bolalarda kattalarning mehriga, ularning tushunishiga va u bilan muloqot qilishiga ehtiyoj kuchli bo'ladi. Kattalarga nisbatan ishonchga asoslangan muloqot va uning emotsional ahvolini (quvonch, zavq-shavq, qayg'u, xotirjamlik, jahldorlik va boshqa bir qator sifatlarni his qilishga, kayfiyat o'zgarganligi sabablarini tushunishga qodirligi shu davrdan boshlab rivoj topadi. Kattalar bilan muloqotning yangi shakli

bo'lgan qiziqarli mavzularda muloqot qilish vujudga keladi va rivojlanadi. U dastlab kattalar bilan birgalikdagi bilish faoliyatiga, masalan; o'yin, predmetlar va o'yinchoqlar bilan tajriba o'tkazish, qog'ozdan va tabiiy materialdan narsa yasash va boshqalarga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bola hayotining beshinchi yili oxiriga kelib muayyan vaziyat bilan bog'liq bo'lmagan bilish mavzularidagi "nazariy" muloqot ko'rinishiga ega bo'ladi. Bolalarning katta yoshli odam bilan

muloqotga bo'lgan ehtiyojining qondirilmaslari ular o'rtasida emotsional jihatdan begonalashuvga olib keladi. U turli xil ko'rinishda namoyon bo'ladi: ba'zi bolalar indamas, hurkak, arzimagan narsaga ham yig'lab yuboruvchi bo'lib qoladilar; boshqalari esa – negativizm hamda tajovuzni namoyon qilishadi. Bola hayotining to'rtinchi yilida tengdoshi uning uchun eng avvalo, birgalikdagi amaliy ishtirokchisi, o'yindagi sherik sifatida qolaveradi. Bola tengdoshiga eng oddiy talablar, iltimoslar bilan murojaat qiladi va tengdoshining harakatiga baho beradi. Besh yoshli bolalar tengdoshlarining hadeb u yoki bu narsani so'rab, jonga tegishini salbiy baholay boshlaydi. Besh yoshga kelib, tengdoshlari bilan muloqotga va ular bilan bolalar jamiyatini vujudga keltiradigan birgalikdagi o'yinlarga bo'lgan ehtiyoj keskin ortadi. Bola hayotining beshinchi yiliga kelib, u o'z tengdoshlari o'rtasida o'z o'rnini anglay boshlaydi. O'ziga turli xil rollar tanlaydi. Kommunikativ ko'nikma rivojlanadi, ya'ni bola salomlashadi va xayrlashadi, do'stini ismini aytib chaqiradi, to'rt-besh yoshlarga kelib – sherigini u o'ynayotgan rol nomi bilan chaqiradi Misol uchun; "hoy, shofyor, arqon g'ildirakning tagiga tushib ketdi" kabi. Kattalar va tengdoshlar bilan muloqot qilish bolaga o'zining "men"ini anglash imkonini beradi. Aynan muloqotdagina "men" obrazining shakllanishi ro'y beradi. Qulay tarbiya sharoitlarida, ya'ni kattalar va tengdoshlari bolaga xayrixohlik bilan munosabatda bo'layotganida uning ma'qullanishiga, ijobiy bahoga, tan olishga bo'lgan ehtiyoji qondiriladi. Salbiy muloqot tajribasi tajovuzga, bolani o'ziga nisbatan ishonchsizlikka, odamovi bo'lib qolishga olib keladi. Bolaning o'ziga-o'zi baho berishi, odatda yuqori ko'rsatkichli bo'ladi bo'ladi. Kichik bolakay o'z shaxsini haddan tashqari yuqori baholashi tabiiy, o'rinlidir va bu kimdir uning shaxsiy xususiyotlarini salbiy baholagan "qizg'anchiq" yoki uning xulq-atvorini,

faoliyatini qandaydir bir ideal bilan, masalan tengdoshi bilan taqqoslagan taqdirda, shaxsni himoya qilishning o'ziga xos mexanizmi hisoblanadi. Besh yoshga kelib o'zi sodir etgan xatti-harakatlarni ularning boshqa odamning va uning o'zining jismoniy va emotsional ahvoli uchun keltirib chiqaradigan oqibatlarini nuqtai nazaridan baholashi mumkin. Unga "Agar men birovga yomonlik qilsam, bu unga ham, menga ham yoqmaydi, ikkimiz ham xafa bo'lamiz. Agar men yaxshi ish qilsam, ikkovimiz ham xursand bo'lamiz"- degan fikr-mulohazaning mazmuni tushunarli bo'ladi. Bolada qiziqishlar va qadriyat yo'nalishlari, o'g'il bolalar va qizlarga xos bo'lgan muayyan faoliyat turlarini va o'zini tutish usullarini afzal ko'rish shakllana boshlaydi. Misol uchun qizaloqlar qo'g'irchoq o'ynashsa, o'g'il bolalar bevosita mashinalarni o'ynaydilar.

Uch yoshli bola nutqini rivojlantirishga oid vazifalar:

Sharqning qomusiy mutafakkiri bo'lgan Abu Nasr Forobiy insonni har tomonlama takomillashtirish, ularni umumiy baxt-saodatga yetaklash yo'llari va usullarini o'zining ijtimoiy-siyosiy ta'limoti markaziga qo'yadi, bu esa uning dunyoqarashlarning umuminsoniy asosga egaligidan dalolat beradi. Aynan shunday maqsadlar Forobiyning shaxsni tarbiyalash va ta'lim berish, uni takomillashtirish hamda uning ijtimoiy muammolarni hal etishdagi faol rolga nisbatan dunyoqarashlarining bosh mazmunini tashkil etadi. Uning fikriga ko'ra, ta'lim va tarbiya oilada, o'qituvchi yordamida maktabda va yaxshilikka asoslangan jamiyatda, uning rahbari yordamida amalga oshirilishi mumkin. Forobiy fikriga ko'ra ta'lim – bu nafaqat aqliy rivojlanish, balki umuman ma'naviy rivojlanish, shu jumladan axloqan rivojlanish poydevoridir. Ta'lim va tarbiya esa o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lib, ular shaxsni ma'nan kamolotga yetkazuvchi turli yo'llar va usullar hisoblanadi. Forobiy

ijtimoiy tarbiyani tartibga solish, uni boshqarish masalalariga alohida e'tibor bergan. U mehnat faoliyati tarbiyaning eng muhim vositasi hisoblanadi, degan xulosaga keladi.

Xulosa o'rnida aytish joizki agar oilaviy tarbiya bola individualligini aniqlash va uning qobiliyatlarini rivojlantirish kerak degan qoidadan kelib chiqsak, bu uchun oila nihoyatda rivojlangan bo'lishi kerakligiga

amin bo'lamiz. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda har bir inson shaxsi oilaning muqaddas dargoh ekanligini hamda farzand tarbiyasini milliy ezgu qadriyatlarimiz ruhida bajarishi darkor. Shunday ekan ma'naviy barkamol insonni shakllanishida oilaning tutgan o'rni juda katta va bu faoliyatni uzluksiz tarzda oilaning kattalari ya'ni ota-onalar bilan birgalikda olib borish o'rinlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarni savod o'rganishga tayyorlash. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7378190>
2. F.M.Bekchanova Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Journal home page: <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>. "The value of observation in environmental education of preschoolers" № 2/S, 4 tom, 123-bet.
3. Savodga o'rgatishda analitik-sintetik tovush metodi qo'llanma.
4. Ways to ensure the active participation of parents in the educational process in preschool education. G.A. Kamalova Oriental Journal of Education 2 (1), 8-15. WAYS TO ENSURE THE ACTIVE PARTICIPATION OF PARENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOL EDUCATION (cyberleninka.ru)

РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ТВОРЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

М.Ниязова - студентка УрГПИ, 1 курса направления дошкольного образования

Развитие творческих способностей у каждого человека индивидуально. Социализация образования является системным фактором развития творчества. Первые признаки творчества уникальны для каждого человека. Однако различные запреты и социальные стереотипы в среде, в которой он растет, воспитывается и воспитывается, приводят к блокированию творческой деятельности. Для развития творчества у детей необходимо освободить их от психологического давления и дать положительный импульс.

Исследование человеческого мышления является одной из основных проблем психологии, это очень сложный

процесс и поэтому требует постоянных исследований. Мышление осуществляется в понятиях и воображениях, а основной формой понимания является мышление и рассуждение. У детей дошкольного возраста сначала начинается сфера обучения, а затем внутриличностная жизнь по направлению эмоциональной мотивации. В своем развитии в том или ином направлении оно переходит от фигуративного к символическому. Под образностью понимают умение детей создавать, видоизменять и перемещать различные изображения, а под символизмом - умение детей работать с системой знаков. Творческий процесс начинается в дошкольном

возрасте.

Творчество в основном выражается в детских конструкторских играх, техническом и художественном творчестве. В это время бутоны начинают проявлять признаки развития. В познавательных процессах происходит синтез внутренних и внешних движений. В мышлении же практические проблемы проявляются как объединение методов работы в единый общий процесс. На этой основе формируется и развивается интеллект человека. В дошкольном периоде происходит обобщение воображения, мышления и речи. Это свидетельствует о том, что у детей этого возраста внутренняя речь выступает как фактор мышления. Синтез познавательных процессов основан на полном овладении ребенком родным языком. На этом этапе процесс речи начинается формирование. В процессе речевого воспитания ребенок усваивает элементарные моральные нормы и правила. Эти нормы и правила регулируют нравственность ребенка.

Между ребенком и окружающими его людьми существуют разные отношения, и в основе этих отношений лежат разные мотивы. Все это организует индивидуальность ребенка, превращая его в личность, отличающуюся от других детей не только интеллектом, но и нравственной мотивацией.

Мотивационный показатель креативности, по мнению В.Н. Дружинина, предполагает личностную значимость для ребенка проблемной ситуации, которая возникает в игре, включенность самой игры в систему личностных смыслов ребенка.

Признаками творческих способностей личности являются способность генерировать новые идеи, оригинальность, нестандартность. Интуиция, интерес к неосвещенным проблемам, поглощенность деятельностью, гибкость и самостоятельность мышления также характеризуют

творческого человека, каким должен быть преподаватель. Главная задача педагога в процессе обучения — не утратить творческий заряд, уметь вдохновлять детей, поддерживать их интерес к занятиям.

Анализу позитивного образца педагога в формировании креативных способов поведения посвящены труды современных исследователей: А.В. Запорожца, Г.В. Ожигановой, В.Н. Дружинина, Н.В. Хазратовой. Эта проблема достаточно теоретически разработана.

Следующим важным фактором, влияющим на формирование креативного образца педагога, являются установившиеся отношения между педагогом и ребенком. Л.Д. Лебедева отмечает, что вмешательство воспитателя в творчество ребенка, группы нередко снижает психологические и творческие эффекты занятия, особенно в случае авторитарного стиля взаимодействия. При гуманистической позиции педагога быстрее устанавливаются отношения доверия, взаимного принятия. Как показывают наши наблюдения, в повседневной ситуации педагогу нужно следить за психологическим комфортом на уроке, создавать ощущение безопасности и уметь правильно оценивать проблемные ситуации.

Дошкольники — это вершина личностного развития, реализации собственных личностных качеств, способностей, успехов и неудач, чувства самосознания.

Проблема личности и ее формирования обширна и охватывает несколько направлений. Здесь мы анализируем исследования по проблеме личности и ее становления. Он связывает развитие личности с систематическим управлением его деятельностью и на этой основе показывает проявления управления.

1. Обеспечьте бесперебойную непрерывность разработки. Сюда входят процесс, состояние и характеристики, управляющие динамикой деятельности.

2. Управление стимулированием. Включает все мотивационные процессы, ситуации и характеристики, управляющие процессом деятельности.

3. Гибкое управление. Обеспечивает баланс между деятельностью человека

4. Эффективное управление. Он связывает когнитивную схему с системой двигательных навыков, типа и уровня способностей, восприятия, воображения, мышления и речи.

5. Конструктивные качества.

Исходя из вышесказанного, развивать креативность у дошкольников

необходимо такими средствами, которые прежде всего, способствуют развитию их воображения. Для воображения любого ребенка характерна образность, возникающая на основе имеющихся знаний и представлений. Обычно любой процесс мышления вызывает удивление, изумление и, как следствие, различные вопросы. Но некоторые пассивные и застенчивые дети не задают никаких вопросов. Таким детям взрослые должны задавать вопросы во время различных мероприятий и поездок и тем самым активизировать их.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кипчакова Ю. (2021). МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ И ДИДАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАЦИОННО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ В ВОСПИТАНИИ РАЗВИТОГО ПОКОЛЕНИЯ. Экономика и социум, (6-1), 156-159.

2. Кипчакова Ю.Х., Кодирова Г.А. (2020). ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ. Теория и практика современной науки, (5), 29-31.

3. КИПЧАКОВА Ю., АБДУКСАМИДОВА М., РАКСМОналиева М. ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УЛУЧШЕНИЕ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ. СТУДЕНЧЕСКИЙ ВЕСТНИК Учредители: Общество с ограниченной ответственностью "Интернаука", 37-38.

4. Ботирова, Н. (2020). Обучающие возможности тестовых технологий. Профессиональное образование и общество, (3), 68-71.

5. Якубова Д.Х., Ниязова М. (2023). РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ ПОСРЕДСТВОМ STEAM ТЕХНОЛОГИИ. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, (204-207).

RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO'LGAN TARBIYALANUVCHILARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA ULARNI IJTIMOIIY MOSLASHUVI.

Tursunova Sarvinoz - Shahrisabz davlat pedagogika instituti pedagogika fakulteti maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-kurs 3-22-guruh talabasi

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga samarali ta'lim, tarbiya berish, ijtimoiy moslashuvini yaratish uchun uning rivojlanish, imkoniyat va xususiyatlarini to'g'ri baholay olishga bog'liqdir. Bu vazifani rivojlanish nuqsonlarini kompleks

psixologo-pedagogik diagnostika qilish orqali amalga oshirish mumkin. Psixologo pedagogik diagnostika rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning kamchiliklarini aniqlash, bolaning psixik-jismoniy xususiyatlarini

e'tiborga olgan holda unga individual psixolog-pedagogik yondashuvni ta'minlaydi.

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus maktabgacha va maktab ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatadi. Ushbu bolalarni psixik va jismoniy rivojlanishini ta'minlovchi ta'lim sharoitlar yaratilgan. Bunday sharoitlardan avvalo har bir bolaning xususiyatlarini e'tiborga olgan holda yakka yondashuvni talab etadi. Ushbu yondashuv maxsus dastur, metod, kerakli maxsus texnik vositalarni, maxsus tayyorgarlikga ega pedagog, psixolog, defektolog va boshqalar bilan birgalikda kerakli tibbiy -profilaktik hamda davolov tadbirlarini, maxsus ijtimoiy yordamni, maxsus ta'lim muassasalarini texnik va ilmiy-metodik jihatdan ta'minlashni o'z ichiga oladi. Hozirgi kunda turli xil maxsus ta'lim muassasalari mavjud. Bolalar puxta saralash natijasida qabul qilinishi mo'ljallangan va O'zbekiston respublikasi xalq ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan maxsus ta'lim dasturlarini amalga oshiradigan maxsus ta'lim muassasalar bilan bir qatorda turli reabilitatsiya markazlari, rivojlantirish markazlari, aralash guruhlar ochilgan. Shuningdek, umum ta'lim maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumta'lim maktablarda psixik va jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni uchratish mumkin.

Ushbu nuqsonlarning ko'rinishi turlicha bo'lishi mumkin. Son jihatdan yirik bo'lgan guruhni harakatlanish, sensor yoki intellektual sohalarda nuqsonlari aniq ifodalanmagan: eshitishda, ko'rishda, fazoviy-idrok tassavurlarida, harakat-tayanch apparatida, fonematik idrokida nuqsoni bo'lgan, hissiy-irodaviy buzilishli, nutqiy rivojlanishida kamchiliklarga ega, xulq buzilishlariga ega, psixik rivojlanishi orqada qolgan, somatik sust bolalar tashkil etadi. Yaqqol ifodalangan psixik yoki jismoniy rivojlanishdagi nuqsonlar maktabgacha yoshda aniqlansa, yengil nuqsonlar uzoq vaqt mobaynida e'tiborsiz qoladi. Rivojlanishdagi

nuqsonlarni tashxis qilish uch bosqichni o'z ichiga oladi:

Birinchi bosqich - skrining nomini olgan. Ushbu bosqichda bola rivojlanishidagi orqada qolish, psixik-jismoniy kamchiliklari aniqlanadi, lekin ularning xarakteri va chuqurligi belgilash murakkab bo'ladi.

Ikkinchi bosqich - rivojlanishdagi nuqsonlarni differensial tashxis qilish. Ushbu bosqichning maqsadi rivojlanish nuqsonini turini (xil, toifasini) aniqlash. Uning natijalariga ko'ra bolaning imkoniyat va xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularning ta'lim olishlari uchun ta'lim muassasasini turi va dasturi, optimal pedagogik yo'llanmasi aniqlanadi. Psixologo-tibbiy-pedagogik komissiyaning faoliyati differensial diagnostikada yetakchi rolni egallaydi.

Uchinchi bosqich - fenomenologik. Uning maqsadi - bolaning individual xususiyatlari, ya'ni tafakkur faoliyatining xarakteristikasi, hissiy-iroda doirasi, ishchanlik qobiliyati, shaxsi o'rganilib u bilan ishlash bo'yicha korreksion rivojlantiruvchi individual shart-sharoitni tashkillashtirishdir.

Ma'lumki, nutq-odamlarning til vositasi bilan aloqa bog'lashlaridir. Odam nutq orqali munosabatga kirishib, o'zining bilimlarini faqat yakka tajriba hisobiga emas, balki juda ko'p avlod-ajdodlar tomonidan to'plangan ijtimoiy tarixiy tajriba hisobidan ham boyitadi. Nutq barcha aks ettirish jarayonlari kabi har bir odamning yakka hayoti davomida o'zlashtiriladi. Bola dastlabki nutqni egallayotgan davrda uning nutqi tovushlarga bo'lgan reaksiyasi juda umumlashgan xarakterga ega bo'ladi. Bolani nutqi rivojlanayotganda, u atrofdagi odamlar muloqoti ta'siri ostida rivojlanib boradi. Kar va zaif eshituvchi bolalar nutqi, lug'at boyligi oshishida va rivojlanishida bir qator qiyinchiliklar yuzaga keladi.

Bolani erta tashxis qilib o'rganishning muhimligi shundaki, u orqali bolani korreksion ta'limga vaqtida yo'naltirib, ikkilamchi nuqsonlarni paydo bo'lishini

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

oldini olish mumkin. Bolalar rivojlanishidagi nuqsonlariga korreksion va diagnostik yordam. Bola imkoniyatlariga baho berish hamda psixik rivojlanishini aniqlash orqali korreksion pedagogik ishning vazifalarini xal etish mumkin.

XULOSA

Ma'lumki jamiyatimizda aqliy jihatdan sog'lom lekin ko'rishida nuqsoni bo'lgan, eshitishida nuqsoni bo'lgan yoki jismoniy jihatdan rivojlanishdan ortda qolgan bolalar ham uchrab turadi. Inklyuziv ta'limni amalga oshirishda bolaning psixologik va aqliy rivojlanganligi muhim ahamiyatga ega. Zero, aqliy intellekti joyida lekin jismoniy rivojlanishdan ortda qolgan bolalar ta'lim jarayonidagi bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtira olishlari mumkin. Shunday ekan maktabgacha ta'lim tashkilotida bunday bolalarni sog'lom bolalar orasida ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb qilish orqali samarali natijaga erishishimiz mumkin. Maktabgacha ta'lim

tashkilotida yosh murg'ak qalbli bolajonlarga ta'lim berish bilan bir qatorda tarbiyaning bir qancha turlari ham shakllantirilib boriladi. Alohida ehtiyojga muhtoj bo'lgan bolalarga o'z nomi bilan ularga yon-atrofdagilarning ko'magi kerak bo'ladi. Demak sog'lom bolalar o'z guruhlarida tarbiyalanayotgan alohida e'tiborga muhtoj bolalarga har qanday vaziyatda qo'lidan kelgancha yordam berishlari, amaliy ko'maklashishlari muhim ahamiyatga ega. Bunday paytda tarbiyachining mahorati juda muhim o'rin tutadi. Ushbu jarayonda sog'lom bolalarning ongida alohida e'tiborga muhtoj bolalarga to'g'ri munosabatda bo'lishga, ularni o'zlari bilan teng huquqlilikda ta'lim olish huquqiga ega ekanliklari haqida hamda do'stlashish, yordamga muhtojlarga mehr ko'rsatish, ko'mak berish kabi bir qator ma'naviy-ahloqiy sifatlarning ilk bosqichlari shakllanishini ta'kidlash joiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. D.A.Nurkeldiyeva, M.U.Hamidova "Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar diagnostikasi". Toshkent 2016-yil.
2. "Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan korreksion logopedik ish" o'quv-uslubiy majmua.
3. Raxmanova V.S. "Korreksion pedagogika va logopediya" 2007-yil
4. M.Y.Ayupova. "Logopediya" O'zbekiston faylasuflar Milliy jamiyati. 2007-yil.
5. Xasanova M. M, Halimova O. M. RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI O'RGANISHGA KOMPLEKS YONDOSHUV.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ ПО МЕТОДИКЕ МАРИИ МОНТЕССОРИ

М.Утениязова - студентка УрГПИ, 1 курса направления дошкольного образования

Развитие речи в дошкольном возрасте – это постепенный процесс, требующий терпения, поддержки и активной коммуникации со стороны родителей и преподавателей. При отведении времени на беседы, чтение и игры с детьми, уверенность и умение выражать свои мысли у детей будет расти с каждым днем.

Нужно уделять особое внимание подбору методов для развития речи в соответствии с возрастом, интересами и потребностями ребенка. Сочетание разнообразных методов и постоянная практика способствуют развитию у ребенка речевых навыков. Именно поэтому методика Монтессори была востребованной и актуальна среди

воспитателей и педагогов и даже некоторых родителей которые активно участвует в жизни своего ребёнка. Успехом методики является одновременное совершенствование и развитие практически всех сторон детской личности: точную моторику, сенсорику и навыки самообслуживания. Рассмотрим в этой статье подробнее особенности данной методики и ее вклад в речевое развитие.

Автор методики – Мария Монтессори — итальянский врач и педагог, наиболее известна своей уникальной педагогической системой, основанной на идее свободного воспитания, которая носит её имя. Методика Монтессори основывается на глобальной идее: ребенок – уникальная личность со своим планом развития, заложенными способностями и сроками освоения навыков. Задача педагогов и родителей – максимально обогатить среду специальными развивающими материалами и организовать в ней деятельность малыша. Развитие речи у детей имеет большое значение. Как и другие педагоги, Мария Монтессори также работала в этом направлении. Она выделяла зону языкового развития. Огромное значение в методике Монтессори уделено совершенствованию работы пальчиков. Вот почему многие учебные материалы способствуют одновременному массажу рук, формированию тонкой моторики и речевых умений. Выбор пособий и упражнений во многом зависит от возраста воспитанника. Если вы посетите детский сад Монтессори, то увидите, что с детьми разговаривают немного, при этом речь у малышей развита. Дело в том, что Монтессори уделяла много внимания тренировке мелкой моторики и физической активности. Движение пальчиков и умеренные физические нагрузки положительно влияют на развитие речи и умственные способности. [2] (К. Е. Сумнительный, 2021. – 172 с.)

В начале эта система была предназначена для обучения и воспитания малышей, имеющих серьезные интеллектуальные проблемы. Так как большинство этих деток имели проблемы с речью, Мария Монтессори придумала и внедрила комплекс упражнений, развивающих языковые навыки благодаря совершенствованию тонкой моторики пальчиков. Поскольку ребенок с задержанным развитием не всегда понимал объяснения педагогов, Монтессори включила в образовательный процесс специальные материалы (пособия и игрушки), при помощи которых воспитанники изучали окружающую действительность на основании «самообслуживания». Малыш самостоятельно изучал предметы и учился ими пользоваться. Через время выяснилось, что дети которые не умели даже говорить и казались необучаемыми научились чтению, письму и счёту гораздо раньше и лучше развитых ровесников из соседних учебных учреждений. Основные положения Монтессори-педагогике – максимальная свобода и минимальное вмешательство в учебный процесс. Учитель не обучает, а направляет самостоятельную активность ребёнка; [3] (Сорокова, 2020.-440 с.)

В своей школе Мария Монтессори сама обучала учителей, меняла их убеждения относительно воспитания. Так, например, педагог не мог самостоятельно вмешаться в деятельность увлеченного малыша и показать, как надо делать правильно (только если ребенок сам попросит). Известно, что молодые учителя, пришедшие на работу в школу Марии Монтессори, первое время не знали, чем заняться. «Моя задача – просто наблюдать за детьми», – жаловались они друг другу. Феномен системы Монтессори заключается в полном доверии к человеку, вере в его способности, предоставлении безопасной свободы и самостоятельности. [4] (М.Г.Сорокова, 2020.-440 с.)

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Изучение и развитие речи у детей не должно быть скучным или монотонным процессом. Богатое, разнообразное и интересное окружение игр дает детям возможность ощутить, насколько

увлекательным, веселым и эмоциональным может быть развитие речи.[5] (Якубова Д.Х., 2024/1/2)

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1.К. Е. Сумнительный, С. И. (2021. – 172 с.). *Развитие речи, навыков письма и чтения у детей-дошкольников с помощью дидактических материалов М. Монтессори*. Москва: МПГУ.

2.М.Г.Сорокова. (2020.-440 с.). *Воспитание и обучение дошкольников по системе М. Монтессори*. Москва: Неолит.

3.Селдин, Т. (2016). *Энциклопедия Монтессори. Раннее развитие, воспитание, среда*. Москва: Издательство ООО "Манн, Иванов и Фербер".

4.Селдин, Т. (2016. С.10). *Энциклопедия Монтессори.Раннее развитие, воспитание, среда*. Москва: Издательство ООО "Манн, Иванов и Фербер".

5.Сорокова, М. Г. (2020.-440 с.). *Воспитание и обучение дошкольников по системе М. Монтессори*. Москва: Издательство "Неолит".

6.Якубова Д.Х., У. М. (2024/1/2). МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ. *International scientific journal "MODERN SCIENCE AND RESEARCH"*, 1367-1371.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARNING AXLOQIY TARBIYALASH VOSITALARI

Lapasova Lobar Baxtiyor qizi - O'zbekiston-Finlandiya pegagogika instituti Maktabgacha ta'lim kafedrası 3-bosqich talabasi

Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning ahloqiy tarbiyasiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bolalarni yoshligidan axloqli, odobli qilib tarbiyalash jamiyatimiz uchun foydasi tegadigan qilib voyaga yetkazish maqsadga muvofiqdir. Eng avvalo, axloq o'zi nima, qaysi tildan olingan, nima degan ma'noni anglatadi, degan savollarning javobini topishimiz kerak. Axloq so'zi - lotincha kishining tabiati, muomala, xatti-harakat odobi, u hech qayerda qat'iy yozib qo'yilmagan ijtimoiy qonundir [1]. Axloq – kishining ichki olami, e'tiqodi, fazilatlari sifatida

mavjud bo'lsa, odob shaxsning ko'zga tashlanadigan mulozamati, xulq-atvori, muomala munosabatlarida namoyon bo'ladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar axloqiy tarbiyasining vazifasi hamda mazmuniga muvofiq uning prinsiplari ishlab chiqilgan. Axloqiy tarbiya – shaxsni har tomonlama kamol rivojlantirishning muhim tarkibiy qismidir. U bolalarga axloqiy tasavvur va bilimlarni singdirish, ularda shaxsning axloqiy his-tuyg'u va sifatlarini, ijobiy munosabatlar va xalq madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan jarayondir. Axloqiy bilim berish

bir qancha tarbiyaviy vazifalarni bajaradi, inson hayoti va madaniyatining axloqiy qadriyatlarini to'g'risida keng tasavvur tushunchalar beradi.

Har bir bola o'z bilim darajasini bosqichma-bosqich oshirib boradi, ma'lum bir ijtimoiy muhitga qo'shiladi, boshqa odamlar bilan o'zaro aloqada bo'lib, o'z -o'zini tarbiyalashni boshlaydi. Shuning uchun, kichik maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasi ham muhimdir. Har bir bolaning insonparvarlik munosabatini tarbiyalash, vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish va o'z yurti bilan faxrlanish, katta-yu kichikka qanday munosabatda bo'lish kerakligi kabi axloqiy sifatlarini o'stirib borishimiz kerak. Maktabgacha yoshdagi har bir bola axloqiy tarbiyani, eng birinchi o'rinda, oilada olishi kerakligini unutmashimiz lozim. Chunki ijtimoiylashish jarayonida katta rol o'ynashda uning oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarga asoslangan oilada axloqiy tarbiya bo'ladi. Bola doimiy ravishda oilada bo'ladigan har qanday holatni kuzatadi. Masalan, otasining onasiga, akasining opasiga, ukasiga, singlisiga bo'lgan munosabatlarini kuzatadi. Ularning har qanday qilayotgan harakatlarini tahlil qiladi. Shu orqali bolalarning axloqiy tarbiyasi shakllanib boradi.

Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning axloqiy jihatdan ma'naviy tarbiyalashning ham bugungi kunda maktabgacha ta'limning deyarli asosiy vazifasi hisoblanadi. Bolalarga ko'proq kitoblar o'qib berish, ularning kitobga bo'lgan muhabbatini o'stirish, ertaklardagi yaxshilik, yomonlik haqidagi kabi tushunchalar bolalarning axloqiga ijobiy ta'sir qiladi. Mahalliy psixologlarning fikriga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarning yoshi, ayniqsa, bolalarning sezgirligi va axloqiy rivojlanishga moyil bo'lgan davridir [2]. Maktabgacha yoshdagi bolalar ma'naviy tarbiyasida bolaning axloqiy odatlarini shakllantirishga yordam beradi. Bu uning xulq-atvori, nutqi,

tashqi ko'rinishi, moddiy narsalarga bo'lgan munosabati, o'z tengdoshlari bilan muloqot tarziga ta'sir qiladi [3]. Sharq mutafakkir olimlarimizdan biri Abu Rayhon Beruniy ham axloqiy tarbiyaga shunday ta'rif bergan: "Axloqiylik yaxshilik bilan yomonlik o'rtasidagi kurash natijasida namoyon bo'ladi va tarkib topadi deydi, u. Yaxshilik va yomonlik insonning xulq-atvorini belgilaydigan mezon sifatida qo'llaniladi" [4]. Insonning axloqiy kamolga yetishi muammosi butun ta'lim -tarbiya tizimida markaziy masala bo'lib kelgan. Abu Rayhon Beruniy ezgu tilakka yetishishga to'sqinlik qiluvchi ziqnalik, yolg'onchilik, munofiqlik, manmanlik, takabburlik kabi nuqsonlarni qoralaydi, boylikka ruju qo'yish va ta'magirlik, g'azab va johillik inson uchun eng ashaddiy dushman deb qaraydi[5]. Yana bir mashhur allomalarimizdan biri Husayn Voiz Koshifiy ham "Axloqiy muxsiniy" ya'ni "Yaxshi xulqlar" asarida axloqqa oid ma'lumotlarni yozib qoldirgan. Bu asar 40 bobdan iborat, XV asrda yaratilgan axloqqa oid ham ilmiy, ham badiiy xususiyatga ega kitobdir [6]. Asarning 38-bobida "Yaxshilar bilan hamsuhbat bo'lish" haqida yozilgan. U quyidagicha: Yaxshilarning zaylig'a o'zingni ol, Poklarning mehrini ko'nglunga sol. Har sifatkim, yaxshi ul kishini qilur, Yaxshilarning suhbatidan topilur [7]. Ya'ni yaxshilar bilan ko'proq suhbat qilish, ular yaxshi ishlar qilishi haqida bayon etilgan.

"Axloqi Muxsiniy" asarining 39-bobi "Yomon kishilardan yiroq yurishi" haqida yozilgan. Umuman yaxshi insonlar suhbatiga qiziqish kerak va yomon kishilar bilan munosabatda bo'lishdan parhez qilish ham lozim, chunki har bir toifa suhbatida odamga o'z ta'sirini o'tkazadi. Yaxshilar bilan hamsuhbat bo'lish davlat va saodat natijasini beradi va yomonlar bilan birga o'tirish xorlik va pushaymonlik hosilini ko'rsatadi.[8] Shu kabi insonlarga xos axloqiy sifatlar bayon etilgan. Maktabgacha yoshdagi bolalarga

ham yaxshilik va yomonlik haqida aytib o'tishimiz, unga turli xil misollar keltirib tushuntirishimiz maqsadga muvofiqdir.

Shoh Kaykovusning "Qobusnoma" asarida ham tarbiya, axloq masalalari asosiy o'rinni egallaydi. Bu kitob 44 bobdan iborat. Kaykovus "Ota-onani hurmatlash haqida" bobida g'oyat muhim bir fikrni bayon qiladi, bu o'rinda xalqimizning "Nima eksang, shuni o'rasan" degan mashhur bir maqolini ishlatadi. Unga ko'ra, kishi odamlarga yaxshilik qilsa, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat qilsa, uning bu ezgu ishlari boshqalardan qaytadi, mabodo yomonlik, dilozorlik qilsa ham qilmishlari boshqalardan, albatta, o'ziga qaytadi. [9] Kaykovus o'z asarida tarbiyaga alohida e'tiborni qaratarkan, tarbiyani inson aqlini va shaxsiy hayotni shakllantiruvchi omillardan deb biladi. Bunda inson ruhiyatini yuksaklarga ko'tarishni ilgari suradi, salbiy illatlarning sabablarini izlaydi. Xususan, insonni tarbiyalashda hayotda tarbiyaning ta'sir o'rni yuqori ekanligini e'tirof e'tishni burch deb biladi. Uning fikricha, yoshlarga

tarbiya berishdan maqsad ularni nafaqat bugun, balki kelajak uchun ham yaroqli shaxslar qilib yetishtirishdir. Shuning uchun ham Kaykovus asarda yoshlarning xulq-atvoriga, fe'liga alohida e'tibor beradi. Shuningdek, do'st-u dushmanga ham qanday munosabatda bo'lish kabi masalalarni ham yoritgan. Bola boshidan deyilganidek, farzandni tug'ilgandan tarbiyalash, odob-axloq me'yorlarini o'rgatish, ilm-u hunarli qilish bolaning mehnatga bo'lgan ko'nikmasini aytib o'tgan. "Qobusnomada" yoshlikda bor kuch-quvvatni bilim olish, kasb -hunar o'rganishga sarflash ayni muddao ekanligi ta'kidlangan [10].

Jamiyatning ertangi kuni tinch va obod bo'lishi, eng avvalo, yoshlarimiz olayotgan ta'lim-tarbiyaga bog'liq. Qaysi oilada bolalarning axloqi, odobi, tarbiyasi yaxshi yo'lga qo'yilgan bo'lsa, o'sha oila ahil-totuvlikka oshno, topgan-tutganida baraka bo'ladi. O'z-o'zidan yurt obodligi va ozodligi ham mustahkamlanib boraveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbek tilining izohli lug'ati [1].
2. www.uz.delachieve.com [2], [3].
3. www.abiturtest.uz [4], [5].
4. Husayn Voiz Koshifiy "Axloqi muxsiniy" Toshkent-2011. [6], [7], [8].
5. Kaykovus "Qobusnoma" Toshkent-1994. [9], [10].

BOLALARDA ELEMENTAR MATEMATIK TASAVVURLARNI SHAKLLANTIRISH USULLARI.

***H.U.Qadamboyeva – UrDPI, Pedagogika fakulteti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedra o'qituvchisi,
Qadamboyeva Mahliyo - UrDPI Pedagogika fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-bosqich talabasi***

Bolalarga matematikadan ta'lim berish va maktabgacha ta'limdagi o'quv- tarbiya jarayonini takomillashtirishning asosiy maqsadlaridan biri - bu bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirishdir. Bolalar matematik tushunchalarini rivojlantirish

"Faoliyat", "harakat" tushunchalarining fundamental psixologik tushunchalari A. N. Leontev ishlarida yoritilgan. Matematik tushunchalarni rivojlantirishda bo'lgan barcha izlanishlar ikki asosiy yo'nalishda olib borilmoqda. Birinchi yo'nalishda

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

uchun pedagogika, falsafa, mantiq, psixologiya va boshqa bir qator fundamental fanlarda o'rganiladigan xususiyatlar va qonuniyatlarni bilishi kerak. Bolalardagi matematik bilim hayotdan ajralmagan xolda, dunyoni chuqurroq, o'rganishga imkon yaratadi. Bunda bolalarda matematik tushunchalardan oldin mavjud bo'lgan g'oya katta ahamiyatga egadir. Har bir yangilikdan oldin g'oya paydo bo'ladi, keyin shu yangilik ham kelib chiqqan natijalarni isbotlash uchun umumiy uslubni anglashga va shu natijani umumiy ifodalashga harakat qiladi. Matematik masalalarni yechish jarayoni o'zining mohiyati bo'yicha mustaqil fikrlashni talab qiladi. Matematik tushunchalarni rivojlantirish darajasi turli insonlarda turlicha bo'ladi. Uning shakllanishi doimiy mashq qilishni talab qiladi. Bu mashqlar oila va maktabgacha ta'limdan boshlanadi. Har bir mustaqil yechilgan masala, tuzilgan masala va masalani yechish jarayonida uchragan qiyinchiliklarni mustaqil yengishida matonat shakllanadi, ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi. Ruxshunoslarning fikriga qaraganda, matematik tushunchalarni shakllantirish muammosi murakkab va serqirralidir. O'zining mohiyati bo'yicha har bir fikr ijodiy, past yoki yuqori darajaning maxsulidir. Har bir fikr - izlanish va yangilikni yaratish hamda uni ommalashtirishga qaratilgan mustaqil harakatdan iborat. Ayrim mualliflar bolaning turli fikrlashlari, ularning oldida turgan yangi muammolarni mustaqil yechishga, chuqur bilimlarni tez egallashga, qulay imkoniyatga yengil o'tishga undaydi, deb hisoblaydilar. S.L.Rubinshteynning birinchilardan bo'lib umumiy aqliy rivojlanish borasida qilgan izlanishlari maqsadga muvofiqdir. U ruxshunoslikdagi faoliyat toifasini ruxiy izlanishning ob'ekti hamda maqsadi qilib kiritdi va asosladi. Faoliyat nazariyasi asosida S.L. Rubinshteyn faoliyat tushunchasini "sub'ektdan ob'ektga o'tish" deb kiritadi.

matematik tushunchalarning o'ziga xos xususiyatlari ta'riflanadi. Shu nuqtai nazardan, muammolarni o'rganishga ko'p olimlarning ishlari bag'ishlangan. Ularda bir necha g'oyalar aniq aks ettirilgan:

a) bolalarning amaliy faoliyati bajarilishidagi ayrim belgilar ularning har xil birikmalarini ajratib ko'rsatmoqda, ya'ni amaliy masalalarni mustaqil ravishda tuzish, bajarish, ijodiy harakterdagi masalalarni yechish, aniq va yashirin jarayonlarning funktsional bog'lanishini tushungan holda bajarish va hokazo;

b) matematik tushunchalarni shakllantirishning xususiyatlarini bilim boyligi va uni o'zlashtirish darajasi orqali izohlashni o'z ichiga oladi

d) matematik tushunchalarni shakllantirishning asosini tarbiyachilarning turli xil (masalan, tushunchalar yigindisini: qo'shish, mulohaza qilish, mantiqiy bog'lanishni aniqlash, bilish) masalalarni yechishda namoyon bo'lgan umumiy qobiliyatlari bilan bog'laydi.

Ikkinchi yo'nalishdagi izlanishlar matematik tushunchalarni shakllantirishning mexanizmi, o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish va tushuntirishga bag'ishlangan. Bunda matematik tushunchalarni shakllantirishni shaxs xususiyatlari (kasbga bo'lgan qiziqish, shaxs uchun ijodiy fikrlashning ahamiyati, shaxsning yoshiga xos bo'lgan xususiyatlar) bilan bog'lashga harakat qilingan.

Bolada matematik tushunchalar shakllangan hisoblanadi. Agar masalani yechishdagi yangilikni, masalani qiziqarli yechish uslubini, doim qo'llab kelgan standart uslublaridan voz kechib, masalaning yangi yechimlarini, muammoning asosiy bog'lanish mohiyatini anglash va uni yechish uchun turli usullarni topish, amaliy masalalarni yechish muammolaridan chiqish, oldindan

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

S.L.Rubinshteyn faoliyatning ikkinchi bosqichini ob'ektdan sub'ektga qarab borgan aloqadan iborat deb hisoblaydi. S.L.Rubinshteynning diqqat markazida, inson faoliyati jarayonida faqatgina o'ziga xos bo'lgan shaxs sifatida o'zining xususiyatlarini namoyon etib qolmay, balki undagi ruxiyatning shakllanishi ob'ekt bo'lib aniqlanadi, degan mazmun turadi.

aytib berish qobiliyatlariga ega bo'lsa, matematik tushunchalar rivojlangan hisoblanadi.

L. S. Vigotskiy fikrlashning rivojlantirish muammosini o'rganib, dastlab matematik tushunchalarni shakllantirishni ilgari suradi. Bunda u bolalarda matematik tushunchalarni shakllantirish uchun eng qulay sharoitlarni topish lozimligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Djanpeisova G.E., Xodjimuratova B.N. Matematik tasavvurlarini shakllantirish. T.: "Tafakkur", 2020.
2. Djanpeisova G.E. Matematik tasavvurlarni shakllantirish. Darslik. T.: rafakkur, 2021.
3. Maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. T. 2018-yil 18-iyun.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. T.: O'zbekiston, 2020-y.

4-SHO'BA: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QISH SAVODXONLIGI VA NUTQ O'STIRISH METODIKASI

BOSHLANG'ICH MAKTABDA TABIIY FANLARNI O'RGANISH UCHUN KENGAYTIRILGAN HAQIQATGA EGA 3D ANIMATSIYA MODELI

Bekchanova Nilufar Boltaboyevna - Urganch davlat universiteti, tayanch doktoranti bekchanova.nilufar88@gmail.com

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tabiatshunoslik fani bo'yicha fikrlari ancha sustroq. Ko'pgina mavzulari, ayniqsa, tabiiy jarayonlar haqidagi ba'zi nazariyalarni o'rgatadigan materiallarni o'quvchilar oson tushunmaydi. Masalan yomg'ir jarayoni, kondensatsiya va boshqa ko'plab jarayonlar kabi. Talabalar uni tushunishda boshdan kechiradigan qiyinchiliklar shundaki, o'quvchilar materialda o'qitiladigan narsalarni tasavvur qila olmaydilar. Garchi ba'zi nazariyalarni qo'llash uchun, materiallar mavjud bo'lsa-da, lekin aslida juda cheklangan. 2D animatsion

tasvirlar ko'rinishidagi video yoki simulatsiya materiali ham mavjud. Tabiatshunoslik darslarida tushunchalarni tushunish ham talabalar tomonidan yomon tushuniladi. Tabiiy fanlarni o'rganish uchun media kengaytirilgan haqiqat texnologiyasiga ega 3 o'lchovli animatsiya modellaridan (3D) foydalanish, bu esa fan darslarining ba'zi vizualizatsiyasini taklif qiladi. Hozirgi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilariga yuklangan yuk birmuncha qiyin. Talabalarga ko'p fanlar topshiriladi, lekin ularning aksariyati ular uchun juda zerikarli. Biz ko'rgan darsliklar

bo'yicha qiziq bo'lmagan taqdimotlar unchalik yordam bermaydi. An'anaviy o'qitish usullarini kamaytirish uchun ekspozitsion yondashuvga ega bo'lish kerak. O'qituvchilar talabalarni faol o'rganishga undashga harakat qilmadilar. Bu ma'ruza uslubi yomon, yoki talabalar o'quv jarayonini tushunmagan degani emas. O'quv jarayonidagi o'zgarishlar ko'proq o'quvchilarni faol o'rganishga undash kerak edi. Boshlang'ich maktabda beriladigan darslardan biri tabiatshunoslikdir. Dars ba'zi talabalar uchun qiziq emas, chunki materiallar faqat nazariya yoki tasvirlardan iborat bo'lib, o'quvchilarga materialdagi tushunchani tushunishga majbur qilmaydi.

Darhaqiqat, tabiatshunoslikni tushunish qiyin bo'lib tuyuldi, shuning uchun bolalar faqat passiv tarzda o'rganadilar va darsliklarda yozilganidek, xuddi shunday materialni oladilar. Bu esa o'quvchilarni qanday qilib faol o'rganishga majbur qilish kerakligi haqidagi savolni tug'diradi. Boshlang'ich maktabda fanni o'rgatish va o'rganish usullariga oid juda hal qiluvchi savol bo'lib, fanni o'rganish nafaqat o'quv materialini o'zlashtirish qat'iyatidir, balki tabiiy fanlarning qaysidir jihatlari bilan bog'liq.

Ilm-fanni o'quvchilar kontseptsiyani yaxshi tushunadigan va mantiqiy tushunchani kundalik tajribasiga mos keladigan boshqa vaziyatlarda qo'llay oladigan tarzda o'rgatish kerak. Yuqoridagi muammolarga asoslanib, biz boshlang'ich sinf o'quvchilarining tushunchasini oshirishni mumkin bo'lgan tabiatshunoslikni yanada qiziqarli qilish uchun displey mediasini yaratish kerak.

Konsepsiyadagi qiyinchiliklar ko'pincha 1, 2 va 3-sinflarda uchraydi. Shuning uchun tadqiqot materiali faqat birinchi sinf bilan cheklangan. 3D animatsiya ko'rinishida vizualizatsiyani ko'rsatishi mumkin bo'lgan kengaytirilgan haqiqat texnologiyasidan foydalanadigan o'quv mediasini. Biz kengaytirilgan haqiqatga

asoslangan auditoriya boshlang'ich maktab o'quvchilariga Tabiiy fanlarni tushunishga yordam beradi deb o'ylasak,

Boshlang'ich maktablarda tabiiy fanlarni o'rganish uchta asosiy vazifani o'z ichiga oladi:

- ilmiy ko'nikmalarni rivojlantirish,
- fan tushunchasini tushunish
- uni o'rganishda mavjud bo'lgan qadriyatlariga asoslangan munosabatni rivojlantirish.

O'rganish-o'quvchilar uchun narsalarni passiv qabul qilishdan ko'ra, o'z bilgan bilimlari asosida o'rganganlarini qurish orqali faol jarayondir. Keyingi ta'lim jarayonidagi o'zgarishlar talabalarni faol o'rganishga undaydi [1]. Amalga oshirish orqali samarali o'rganish. Biroq, ilmiy ta'limdagi faoliyatning mohiyati o'quv faoliyatidir. Boshlang'ich maktabning 1-sinfi va 3-sinfi-dagi Tabiatshunoslik darslari jarayonni o'rgatadi va o'quvchilar material maqsadini tushunishlari uchun qo'shimcha tushuntirishlarni talab qiladi. 1-moddaga misol qilib o'z-o'zini tanishtirish va tana qismlari.

1) OAV. Media-bu vosita yoki aloqa vositasi. Ommaviy axborot vositalari o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan motivatsiyasi, qiziqishi va e'tiboriga ta'sir ko'rsatadigan va tushunishni osonlashtirish uchun o'qitiladigan materialni vizualizatsiya qiladigan rolga ega. Ta'limni yanada qiziqarli qilishdan tashqari, materialni vizualizatsiya qilish orqali berilgan ma'lumotlar aniq bo'ladi va o'quvchilar erisha olmaydigan ob'ektlarni boshqarish va taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

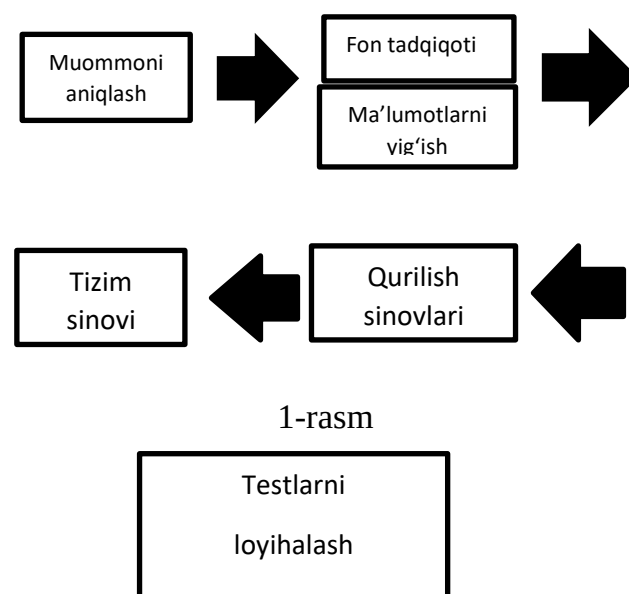
2) 3 o'lchovli ob'ektlar (3D) - uzun, keng va baland shaklga ega bo'lgan ob'ekt / makon. 3D kontseptsiyasi ob'ekt yoki makonning uchta geometrik o'lchamga ega ekanligini ko'rsatadi: chuqurlik, kenglik va balandlik. 3D atamasi kompyuter grafikasidagi (raqamli) tasvirlarni belgilash uchun ham ishlatiladi. 3D xususiyatlari, uchta fazoviy o'lchovga taalluqli, bu 3D dekart X,

Y va Z [5] karteziyan koordinatalarini ko'rsatadi.

3) Kengaytirilgan haqiqat. Virtual haqiqat-foydalanuvchilarga kompyuter simulyatsiya qilingan muhit bilan o'zaro aloqa qilish imkonini beruvchi texnologiya. Virtual haqiqatda foydalanuvchining his-tuyg'ulariga ko'rsatiladigan virtual dunyo haqidagi ma'lumotlar ekran yoki boshga o'rnatilgan displey, eshitish vositasi, kontrollerlar yordamida audio va hatto maxsus qo'lqoplar yordamida teginish orqali ko'rsatilishi mumkin. Biroq, o'z rivojlanishida virtual haqiqat virtual haqiqatning o'zi bilan ham raqobatlashadigan yangi tarmoqqa ega. Texnologiya kengaytirilgan haqiqat (AR) deb nomlanadi.

Ilm-fanni o'quvchilar kontsepsiyani yaxshi tushunadigan va mantiqiy tushunchani kundalik tajribasiga mos keladigan boshqa vaziyatlarda qo'llay oladigan tarzda o'rgatish kerak. AR printsipli interaktiv, immersion, real vaqtda va virtual ob'ektlar odatda 3 o'lchovli shaklda bo'ladi. Haqiqiy ob'ektlarni (foydalanuvchilarni) virtual muhitga birlashtirgan virtual haqiqatdan farqli o'laroq, to'ldirilgan reallik real muhitdagi virtual ob'ektlarni birlashtiradi. To'ldirilgan reallikning virtual haqiqatga nisbatan asosiy afzalligi uning oson va arzonroq rivojlanishidir. AR turli ommaviy axborot vositalarida keng

qo'llanilishi mumkin bo'lgan yana bir afzallik. Haqiqiy muhitda virtual ob'ektlarni qo'shishdan tashqari, AR haqiqiy muhitni foydalanuvchi ko'rinishidan yashiradi. AR barcha sezgilarga, shu jumladan eshitish, teginish va hidga nisbatan qo'llanilishi mumkin Tadqiqot usulini 1-rasmda ko'rish mumkin, bu muammoni aniqlashdan boshlab, uni tabiatshunoslik boshlang'ich maktabining boshlang'ich bosqichida o'qitish va o'quv faoliyatini amalga oshirishda duch keladigan shakllantirilishi mumkin. Keyinchalik duch kelgan muammolarga oid adabiyotlarni ko'rib chiqish. Olingan ma'lumotlardan so'ng, o'zgaruvchilar va tadqiqot asboblari o'rganish uchun mo'ljallangan ishlatiladigan ilovalar. Dizayn bosqichi kengaytirilgan reallik texnologiyasi bilan namoyish etiladigan animatsiyani yaratuvchi 3 o'lchovli modelni yaratish bilan boshlanadi. Nihoyat, tizimda tajriba o'tkaziladi.

1-rasm

Adabiyotlar ro'yxati

1. Muharam A 2008 Senang Belajar Ilmu Pengetahuan Alam 5 (Jakarta: Pusat Perbukuan) Pendidikan Nasional departamenti)
2. Asyhar R 2012 Kreatif mengembangkan media pembelajaran
3. Ardianto E, Hadikurniawati W va Winarno E 2012 Augmented Reality Objek 3 o'lchovli va Perangkat Artoolkit va Blender Dinamik-Jurnal Texnologiyasi Ma'lumotlari 17

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2 ijtimoiy o'zgarishlar uchun madaniy jangchilar sifatida bizning rollarimiz (Nyu- York: Piter Lang)

4. Fleer M 2007 Sinf sharoitida fanni o'rganish Yosh bolalar: ilmiy dunyo haqida fikr yuritish 20-23

MATEMATIKA DARSLARIDA YANGI PEDTEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING O'RNI VA AHAMIYATI

M.Musurmonova - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim fakulteti" talabasi

Z.Omonboyeva - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedra katta o'qituvchisi, mmusurmonova@gmail.com

An'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rnatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shuning uchun malakali boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashda zamonaviy o'qitish metodlari, innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarining o'rnini va ahamiyatini benihoya kattadir.

Matematika darslarida ham yangi pedtexnologiyalardan foydalanish katta samara beradi va dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bunday darslar o'quvchilarda mantiqiy va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi, ularni bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi. O'quvchilarning yanada qiziqishini orttirish uchun o'qituvchi darsga kirishdan oldin mavzu doirasida puxta tayorlangan va albatta bir nechta metodlar bilan qurollangan bo'lishlari lozim, didaktik o'yinlardan foydalanishi mumkin, mashg'ulotni korgazmali va jonli tarzda tashkil etish mumkin. Yangi dars boshlanishida yoki o'tgan darsni mustahkamlash paytida didaktik o'yinlardan foydalanib o'quvchilarning darsga bolgan qiziqishlarini

oshirish mumkin. Boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlarning, interfaol metodlarning ahamiyati beqiyosdir. O'yin boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'lum sifatlarini shakllantirish uchun o'qituvchilar, tarbiyachilar tomonidan qo'llaniladigan usuldir. O'yin vositasida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayoni qulaylashadi, turli xil predmetlar bilan munosabatda bo'lishga o'rganadi, shuningdek ularni muomala madaniyatini shakllanadi. Albatta bunday o'yinlardan to'g'ri va unumli foydalanish kerak. Shundagina dars samaradorligiga erishiladi. Bunday darslarda ko'proq o'quvchilarni o'zlaridan foydalanish kerak, turli xil mantiqiy savollar berib, fikrlarni eshitib, mustaqil fikrlashlarni rivojlantirish kerak, o'quvchilar orasida baxs - munozarani tashkil qilish kerak. Shunda o'quvchilar mavzuga doir muammoni izlashadi va o'rganishadi, yechim topishadi.

Boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarning aqliy va jismoniy faoliyatini tashkil qilishda didaktik o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarni xima-xil tarzlarda tashkil qilish mumkin. Qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar, rasmlar va tarqatmalar, turli geometrik shakllardan ham foydalanish mumkin. Didaktik o'yinlar maqsadiga ko'ra 4 omilni o'z ichiga oladi;

1. O'yinning vazifasi.

2. O'yinning harakati.
3. O'yinning qoidasi.
4. O'yinning yakuni.

Har bir didaktik o'yinni boshlashdan oldin o'quvchilarga o'yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekanini o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi. O'quvchilar uni tushunib, anglab, shu asosda harakat qiladilar.

Didaktik o'yinlardan namunalar

2. "Zukkolar" o'yini

O'yinning maqsadi; Ko'paytirish va bo'lishga doir amallar yechish malakalarini mustahkamlash.

O'yin jihozi: uchta bayroqcha.

O'yinning borishi; Qatorlararo o'tkaziladi. Qatorlar nomi doskaga yoziladi va o'quvchilar soni teng bo'linadi. O'qituvchi har bir qatorning oxirida o'tirgan o'quvchiga bayroqchani beradi. O'qituvchi son aytadi. Masalan; 1-qatorga 6 soni, 2-qatorga 4 soni, 3-qatorga 5 soni. Bayroqchani olgan o'quvchi $6 \times 1 = 6$ deb bayroqchani oldingi partadagi o'quvchiga uzatadi.

$6 + 6 = 12$; $12 \times 2 = 24$; $24 \div 3 = 8$; $8 \times 5 = 40$; $40 \div 4 = 10$.

O'quvchilar natija qaysi son bilan tugasa, shu son bilan boshlanadigan ifoda tuzishi kerak. Bayroqcha 1-partaga kelganda oxirgi o'quvchi 6 soni hosil bo'ladigan ifoda bilan o'yinni yakunlashi kerak bo'ladi. Qaysi qatorning bayroqchasi birinchi partaga tez yetib kelsa, o'sha qator g'olib bo'ladi. G'olib qatorning nomi yozilgan joyda bayroqchalar biriktirilib qo'yiladi.

2. "Sonli vagonchalar" o'yini
2 sonini 2, 3, 4, 5, 6 sonlariga ko'paytirishni mustahkamlash darslarida foydalanish mumkin.

O'yin maqsadi: O'quvchilarni hozirjavoblikka, mustaqil fikrlashga o'z-o'zini boshqarishga o'rgatish. Tarqatmalar stol ustiga yoyib qo'yiladi.

O'yin jihozi; 1-guruh: 2×3 ; 2×6 ; 7×2 ; 9×2 ; 5×2 ; 4×2 ; ...

2-guruh: 2×4 ; 2×9 ; 2×7 ; 8×2 ; 2×5 ; ...

O'yinning borishi: O'quvchilar 7 kishidan iborat 2 guruhga bo'linadilar. Guruh a'zolari stol ustiga qo'yilgan tarqatmalarni tanlab, ifodaning qiymatiga ko'ra sonlar tartib bilan vagon bo'lib qo'l ushlashib turadilar. Poyezdni to'g'ri tuzgan guruh g'olib chiqadi.

Yangi pedtexnologiyalarning yana bir turi bu - interfaol metodlar. Interfaol metodlar talim jarayonida o'quvchilar hamda o'qituvchi o'rtasidagi faollikni oshirish orqali o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini faollashtirish, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Interfaol metodlarni qo'llash dars samaradorligini oshirishga yordam beradi. Interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilarning mustaqil fikirlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o'z fikrini bayon qilish, uni asoslagan holda himoya qila bilish, sog'lom muloqat qilish, munozara, bahs olib borish konikmalari shakillanib, rivojlanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon iqbol" 2016 yil. 426 bet
2. M.Musurmonova. Matematika o'qitish metodikasi. Chirchiq: "Zebo prins", 2023-yil, 236 b.
3. Abdullayeva B.S. va boshqalar. Matematika III. 3-sinflar uchun ilg'or va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha metodik qo'llanma. "O'zbekiston" milliy ensiklopediyasi davlat nashriyoti. T.: 2016. B 176.

4. N.Otajonova, M.Raupova. Matematika o'qitish metodikasi 2. (o'quv qo'llanma) "ZEBO PRINT", Toshkent, 2023.119 b.
5. A.Xo'jayev, G.Tojiboyeva, E.Davletov, J.Mardonqulov / Boshlang'ichi sinflarda matematikani o'qitish metodikasi / Darslik. – Toshkent: Malik print co, 2021. – 220 bet.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARI

***Munavarova Charos Furqat qizi - Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi***

***Ilmiy rahbar: Xudayqulova Fazilat Bo'riyevna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim nazariyasi o'qituvchisi fazilatxudayqulova@gmail.com***

Hozirgi davrda hamma soha tez sur'atda jadallik bilan rivojlanib borayotgani hech birimiz uchun mavhum tushuncha emasdir. Doimiy kuzatishlar natijaga nazar tashlaydigan bo'lsak, yangilanishlar, inqiloblar hamda taraqqiyot ko'rinishlarini ta'lim sohasida ham yuz berayotganiga guvoh bo'lamiz. Buning natijasida butun dunyo o'quvchilarining savodxonlik darajasini aniqlash va natijalarni o'rinlashtirish, shu bilan birga reyting natijalari qoniqarsiz deb topilgan davlat o'quvchilarining sabablarini o'rganish hamda sabablardan kelib chiqib, ularga amaliy yordam berishdek mashaqqatli mas'uliyatga butun dunyo davlatlarini birlashtiruvchi YUNESKO hamda YUNISEF tashkilotlari o'z nazorati ostida ko'rilishi rejalashtirildi. Ushbu loyiha

natijasida yagona xalqaro baholash dasturi hamda uning me'yorlari ko'rib chiqildi.

Xalqaro baholash dasturi, o'qish va o'qitish sohasidagi davlat siyosatini yaxshilash maqsadida tuzilgan yirik xalqaro baholash dasturi hisoblanadi. Bu dastur, o'qib tushunish konikmalarini taqqoslash, o'qish va o'qitishning yaxshilanishida talim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilish imkonini beradigan yagona ta'limiy dasturdir.

Xalqaro baholash dasturi boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish konikmalarini qanday darajada rivojlanganligi haqida bilimlarini aniqlash hamda dunyo miqyosidagi tengdoshlari bilan taqqoslash imkonini beradi. Xalqaro baholash dasturi standartlashtirilgan, bir tartibga solingan va fanlarning turiga qarab quyidagi turlarga ajratiladi:

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

-PISA;
-PIRLS;
-TIMSS.
-PISA

PISA testlari maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganini, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. Ushbu dastur 1997-yilda joriy etilgan bo'lib, har uch yilda bir marta o'tkaziladi, birinchi marta 2000-yilda o'tkazilgan. Har uch yilda bitta fan yo'nalishiga afzallik berilib, jami testlar majmuasining deyarli 50% shu fanga mansub bo'ladi. 2000-yilda ilk bor o'qish savodxonligiga urg'u berilgan.

PISA tadqiqoti monitoring tadqiqoti bo'lib, u turli mamlakatlardagi ta'lim tizimlarida sodir bo'layotgan o'zgarishlarni aniqlash va solishtirish, ta'lim sohasidagi strategik qarorlar samaradorligini baholash imkonini beradi. 2000-2015-yillar oralig'ida o'tkazilgan tadqiqot natijalari bo'yicha bugungi kunda Sharqiy Osiyoda — Xitoy, Koreya, Singapur, Yaponiya, Yevropada — Finlandiya, Estoniya, Shveysariya, Polsha va Niderlandiya kabi mamlakatlarning o'rta ta'lim tizimi yaxshi rivojlangan.

Namuna:

Fotosintez jarayonining organik olamdagi ahamiyati.

Ingliz kimyogari Djozef Pristli 1771-yilda o'simlik yorug'likda karbonat angdirid yutib, kislorod ajratishini isbotladi. Buning uchun u yorug'lik tushadigan joyga yopiq shisha qalpoqcha ostiga sichqon hamda yashil o'simlikni, ikkinchi shisha qalpoqcha ostiga esa sichqonni o'zini joylashtirdi. Biroz vaqt o'tgach ikkinchi qalpoqcha ostidagi sichqon nobud bo'ldi, birinchi qalpoq ostidagi sichqon esa ancha vaqt yashadi.

Savollar:

1. Ushbu hodisa haqida fikringizni daftaringizga yozing.

2. Tunda o'simliklar bor xona oynasini ochib qo'yish sababi nimada?

3. Tirik organizm uchun kislorod qanchalik ahamiyatli deb o'ylaysiz?

PIRLS

PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturi hisoblanadi.

Tadqiqot doirasida asosiy e'tibor tushunishni namoyon qilishdan o'zlashtirilgan ma'lumotlarni qanday qilib yangi loyihalar va vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatlarini namoyon qilishga qaratilmoqda.

Na'muna :

YOZ (Obid Rasul)

Yoz keldi-yu, yoz keldi,

Ko'lga o'rdak g'oz keldi,

To'kinchilik soz keldi.

O'rgilay fasli yozim,

Senga rubobim-sozim.

Savollar.

1. Yoz fasli haqida fikringiz qanday?

2. Yoz faslida nimalar bilan shug'ullanasiz?

3. Quyosh haqida nimalarni bilasiz?

4. Poliz ekinlari haqida topishmoqlardan yozing.

TIMSS

TIMSS bu — "Trends in International Mathematics and Science Study", ya'ni 4 va 8-sinf o'quvchilarining matematik va tabiiy-ilmii yo'nalishlar bo'yicha ta'limdagi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

natijalarini xalqaro miqyosda baholaydigan tadqiqotdir.

Ushbu tadqiqot ilk marotaba 1995-yildan buyon amalga oshirila boshlangan. 24 yillik faoliyati davomida ushbu tadqiqotda ishtirok etayotgan mamlakatlar soni ortib bormoqda. Tadqiqot, Boston kollejidagi xalqaro o'qitish markazi tomonidan tegishli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda boshqarib kelinadi.

Xalqaro tadqiqotning natijalari haqidagi ma'lumotlarni keltirib o'tadigan bo'lsak, unda tadqiqotda qatnashgan davlatlar kesimida 4 va 8-sinflar hamda matematika va tabiiy-ilmiy yo'nalishdagi natijalar alohida tahlil qilinganligini ko'rishimiz mumkin. Ta'kidlab o'tilgan to'rtala yo'nalish bo'yicha ham Singapur davlati etakchi o'rinni egallagan.

Namuna

1. $3+8=*$ +6

Tenglik to'g'ri bo'lishi uchun bo'sh katakchaga qanday son qo'yilishi kerak?

2. Uzunligi 36 m bo'lgan chitin sotuvchi har qaysi haridorga 3 metrdan sotdi. Savol: Sotuvchi chitni necha marta kesgan?

3. 5ta 1 yordamida 100 sonini qanday

hosil qilish mumkin?

Xalqaro baholash dasturiga kiritilgan savollar o'quvchilarni nafaqat dunyoviy bilim, balki hayotiylikka ham tayorlaydi. O'quvchilarda muammolarga bardoshlilik, muammolarning oqilona yechimini izlashlik, qiziqqonlik va shoshma-shosharlik bilan emas, aql orqali mashg'ulotlarni bajarish, atrof-muhitga munosabat, tabiatni e'zozlash, vatanparvarlik, insoniylik va yana shunga o'xshash ko'plab insoniy tushuncha hamda tamoyillarni ustuvor bo'lishiga yordam beradi.

Xulosa

Yuqoridagi fikr va mulohazalarga tayangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun xalqaro baholash dasturlarining qanchalik ahamiyatli ekanligidan kelib chiqib biz rahbarlar hamda bo'lajak oqituvchilar yetishib kelayotgan yosh avlodning taqdiriga yuzaki emas, balki har qadamda kuztilib borilayotgan tadqiqotlarga amal qilgan tarzda darslarni tashkillashtirishimiz va yangi O'zbekistonning yetuk farzandlarini xalqaro nominatsiyalarining birinchi o'rin sohiblariga aylantirishimiz zarurdir. Bu esa bizning burch va vazifamizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent. 2020-yil, 23-sentabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2018-yil 8- dekabrdagi 997-sonli qarori.

3. PIRLS tadqiqodlari uchun topshiriqlar to'plami. O'quv-uslubiy qo'llanma (1-qism) - Samarqand XTXQTUMOHM. - 2019. 64 bet.

4. Umarova M va boshqalar. 3- sinf o'qish kitobi. O'qituvchi. Toshkent-2019-yil.

5. Yusupov M "O'qish va yozuv samaradorligini oshirish". Toshkent. 2020-yil.

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI XALQARO BAHOLASH DASTURI ORQALI ILMIY SAVODXONLIKLARINI OSHIRISH

**Bo'ltakov Sanjarbek Xazratqul o'g'li - Jizzax davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarda masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi
Tel: +998992339333**

Hozirgi zamonning eng ilg'or texnologiyasi bu teskorlikdir yani tezlik asri bo'lgan ayni vaqtda inovatsiyon texnologiyalardan keng foydalanish va ularni hayotga tadbiiq etish bo'yicha keng ko'lamli ishlarning guvohi bo'lmoqdamiz. Birgina misol yetakchi ta'lim tashkilotlarni, ilg'or ishlab chiqish karxona va zavotlarini ham komunikatsiyon texnologiyalarsiz tasavur etib bo'lmaydi. Shunday tezlik va texnika asrida tez, aniq, ongli ravishda fikr yuritadigan va ularni amalga oshiradigan yosh avlodni tarbiyalashimiz kerak. O'sib kelayotgan avlod bunday shitdat bilan rivojlanib borayotgan zamonda xorij ilm maydonlarida samarali natija ko'rsata olishi va rivojlanish strategiyalarini aniq maqsadda tushina olishi uchun albatta ilm salohiyati yuqori darajada ertamiz egalarini tarbiyalashimiz lozim. Misol tariqasida mustaqil O'zbekistonimiz innovatsion rivojlanish javhasida shiddat bilan rivojlanib bormoqda bunday rivojlanishning solmog'i yanada sizilarni darajada oshishi uchun albatta o'quvchi yoshlarimizning ijodiy g'oyalari va intelektini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ajdodlariag munosib voris bo'lishiga, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirishga shu bilan bir qatorda dunyo miqyosida yetakchi o'rinlarda turuvchi ilg'or xorijiy tajribalari, xalqaro talab va mezonlari asosi o'laroq bizning ta'lim jarayonida ham baholash tizimini takomillashtirish, shu bilan bir vaqtda ilg'or xorijiy baholash dasturlarni joriy etish va o'rganish maqsadga mofiqdir.

Xalqora baholash bizga nima beradi? Xalqora baholash bu yetakchi xorijiy ta'lim muassasalarining sifat ko'rsatkichlaridir. Bunday sifat ko'rsatkichda eski qolibga solinib qolgan uyga vazifa jarayonida faqatgina yozish, o'qish, yod olish va so'zlab

berishdan iborat emas. Yani har bir o'quvchi dars maboynida idrok qilishi, fikr mulohaza yuritishi hamda o'zlarining yashirin qobilyatlarini ochishi mumkin. Bu borada bir necha fanlar kesimida ko'rib chiqamiz;

- O'qish – darslarda ta'limi bo'yicha o'quvchilarning salohiyatni faqat matn bilan tanishtirish yordamida oshirib bo'lmaydi. Chunonchi matn bu tarbiyaviy g'oya bo'lishi mumkin lekin uni tushunish, idrok qilish va fikr yuritish samarasi kamroq bo'ladi. Aniqroq aytganda, har bir hikoya va ertagdagı yashirin mazmun va mohiyat, o'quvchi tomonidan ochilishi uchun matn tahlili jarayonida o'qituvchining savollariga o'quvchilarning mantiqiy fikrlashshi va voqiya –hodisalarni jonlantirishga xisimat qiladi.

Hikoya va ertak matni bilan ishlash barobarida ularning janriy xususiyatlaridan tashqari, talimoti ham nazarda tutiladi misol uchun, tabiatga oid mavzu bunda eng avvalo tabiat bag'riga sayohat uyushtirilishi lozim, o'quvchilarga kuzatuvchanlikka o'rgatiladi, olia mavzusiga oid matni o'quvchilarning vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishiga doir yoki oilaning o'rni ota-ona va yaqin qarindoshlarga bo'lgan milliycha mehir oqibat samarasini ko'rish mumkin.

- Matematika – dars jarayonida 4 amalar ustida ishlash, natijalarni taqqoslash bu o'quvchini zeriktrishi va natijaviylik yuzak bo'lib qolishi olib kelishi mumkin. O'qituvchi tomonidan berilgan manqtiqiy masalalar har tamonlama bolani fikrlashga mantiqga tayanishga yoshligidan o'rgatib boshlaydi. Xususan hayoti misollar natijasida qiziqishi oshib tezroq fikrlashga va sof raqobat paydo bo'lishga xizmat qiladi. Naiyki texnika va texnologiya tarqiyotida matematikani o'rni katta bo'lganidek hayotda ham

mantiqiy va arifmetik masalalarning ham o'rni beqiyosdir.

Boshlang'ich ta'limda muammolarini tasniflash, ehtimollar nazariyasi elementlarini o'rganish darajasini oshirish kerak yani aniq fo'rmla yoki jadval asosida emas balki bola o'ylanib fikr mulohaza yuritishga majburlaydigan masalalar to'plamini joriy etish zarur. Matematikani o'qitish ko'nikmasini o'zgartirish va shunga o'xshash mazmundagi fikr mulohazalarni ko'rib chiqish talab etiladi. Mazmuni jihatdan yuqori natijaga erishadigan mantiqiy masalalarni boshlang'ich sinf darsliklarida ham qo'llash bu o'sib kelayotgan yosh avlodni terang fikrlashga, xususiy intellektni oshirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o'quvchilarni baholash dasturi reytingi bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish. [1]

PIRLS - Mazkur dastur 4-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlardan bilim darajasini baholaydigan TIMSS dasturini to'ldirishga yo'naltirilgan bo'lib, Boston kollejidagi TIMSS va PIRLS xalqaro markazi, IEA tashkilotining Gamburg va Amsterdam shaharlaridagi idoralari bilan yaqindan hamkorlikda boshqariladi. PIRLS xalqaro tadqiqoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadigan yirik xalqaro

baholash dasturi hisoblanadi. [2]

Xalqora baholash dasturi bo'yicha o'quvchi yoshlarni tayyorlash va ular bilan ishlash yuzasidan xalqaro tadqiqotlarda o'quvchilarning o'qish, tabiiy, matematik savodxonligini baholash, o'quvchilar savodxonligini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini loyihalashtirish, PISA va PIRLS tadqiqotlarida o'quvchilar savodxonligini baholashning tamoyillari, maqsadlari, shakllari yuzasidan treninglar olib borilishi lozim. Seminarda O'zbekiston Respublikasining Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti tomonidan o'tkaziladigan PISA hamda ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan o'tkaziladigan PIRLS xalqarotadqiqotlarida ishtiroketishning afzalliklari, xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazishning o'ziga xos xususiyatlari va kelgusida bajarilishi lozim bo'lgan vazifalar to'g'risida axborot berish. Shuningdek, barcha yig'ilish va trenglarda tadqiqotida o'quvchilarning kreativ fikrlashini baholash bo'yicha ham ma'lumotlar beribborish, PISA va PIRLS xalqaro dasturlari topshiriqlari yuzasidan amaliy mashg'ulotlar olib borish. Xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish, bevosita ta'lim sifatini oshirish bilan bog'liqdir. Unda ishtirok etish, nafaqat O'zbekiston, balki jahon hamjamiyatida o'quvchilarning o'quv dasturlarini yodda saqlab qolganligini baholashdan ularning kompetensiyalarini baholash, ya'ni maktabda egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi, ijodiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va uni baholashga o'tishda muhim vosita bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2. Safarov, B.N. (2022). Pirls-xalqaro o'qish savodxonligini o'rganish bo'yicha taraqqiyot. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish , 1 (5), 134-138
3. Turakulov X. A., Buktakov S. Civilizational Pedagogical Systems-Intellectualization Of Educational Content As A Didactic Basis //International Scientific and Current Research Conferences. – 2020. – C. 145-147.
4. Bo'ltakov S. X. SIVILIZATSION PEDAGOGIK TIZIMLARNI SHAKLLANTIRISH BOSQICHLARI //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – C. 262-265.
5. Bo'ltakov S. X. Practical aspects of using civilized pedagogical systems in the training of future primary school teachers //Journal of Innovation, Creativity and Art. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 71-73.
6. <https://uzreport.news/society/prlic>

TALABALAR AXLOQIY-ESTETIK TARBIYASINING NAZARIY JIHATLARI

Yo'ldasheva Iqbol Bekbo'lsin qizi - Urganch davlat pedagogika instituti magistranti yuldashevaiqbol@gmail.com

Har bir insonning insoniy xususiyatlarini ochib beruvchi jihatlaridan eng muhimi tarbiyadir. Ota-ona haqiqiy husnni, insoniy fazilatlarni aynan estetik tarbiya bilan farzandida shakllantiradi. Oilada bolani estetik dunyoqarashini shakllantirish uchun, eng avvalo, ota-onaning o'zi estetik mas'uliyatli va qat'iyatli bo'lmog'i lozim. Talabarlarning axloqiy-estetik madaniyatini rivojlantirishda tarbiyaning ahamiyati muhim ro'l o'ynaydi. Oliy ta'lim tizimida o'qitish talabalarni axloqiy mukammallashtirish bilan birga olib boriladi. Ularda ong bilan bir qatorda xulq ham tarbiyalaniladi. Har tomonlama barkamol yetuk mutaxassis bo'lish uchun avvalo talabalar ta'lim, bilim bilan bir qatorda axloqiy va estetik tarbiyaga ega bo'lishi kerak.

Muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlaganlaridek, "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan muhim masala-bu yoshlarimizning odob-ahloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyo qarashi bilan bog'liq. Bugungi zamon shiddat

bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim-yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan". [1] Demak, yosh avlod hayotda o'z o'rnini topishi uchun, yuksak marralarga erishishi uchun avvalo uning tarbiyasi ayniqsa axloqiy-estetik tarbiyasining o'zni beqiyosdir. Jumladan, A. Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot, yo najot-yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir" [2;5] degan so'zlari har bir yosh avlodga o'zida yaxshi odat va fazilatlar hosil qilishga yordam beradi.

"Axloq (arabcha - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini

tartibga soladigan qonun-qoidalar majmuidir".[3;154]

Axloq ma'naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi. Zero, axloq, axloqiy me'yorlarsiz shaxsning ruhiy va jismonan yetukligining mezonini bo'lgan ma'naviy kamolotga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham axloqiy-estetik tarbiyada uzviylik, aloqadorlik dialektik xarakterga ega bo'lib, shaxsning axloqiy-estetik shakllanishida muhim sanaladi. "Estetika (qadimgi yunoncha- his, tuyg'u) olamning hissiy qabul qilinishini tadqiq etuvchi fandır. Estetik tarbiyaning asosiy maqsadi — jamiyat a'zolarining har tomonlama mukammal rivojlanishlari uchun go'zallikni to'laqonli his etishga ko'maklashishdan iboratdir. Estetik tarbiyaning mehnat tarbiyasi bilan birlashib ketishi, mehnat jarayoni shaxsning tabiiy ehtiyojiga aylanib borishida o'z ifodasini topadi." [4;138]

Estetik tarbiyaning vazifalari uning asosiy maqsadini amalga oshirishdan iborat bo'ladi. Estetik tarbiyani oliy o'quv yurtlarida quyidagi yo'nalishlarda olib borgan ma'qul va bu har bir yo'nalish estetik tarbiyaning asosiy maqsadi hisoblaniladi. Talabalarni axloqiy-estetik tarbiyasini tashkil etish, yaxlit pedagogik

jarayon bo'lib, ushbu jarayonni bir qator vazifalar hal etiladi. Bu vazifalarni J.Hasanboyev. "Pedagogika" kitobida 5 ta qismga ajratgan:

“1. Talabalar axloqiy-estetik me'yorlar hamda axloqiy munosabatlar mohiyati va

ularning ijtimoiy jamiyat hayotidagi ahamiyati to'g'risida ma'lumot berish.

2. Talabalar axloqiy-estetik bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirish, axloqiy-estetik ongini qaror toptirish.

3. Talabalarda ijobiy mazmundagi axloqiy-estetik sifatlar (bilimlilik, mehnatsevarlik, kamtarlik, mehr-muhabbat, vatanga, xalqqa muhabbat, ota-ona va kattalarga hurmat, insonparvarlik, saxovat, burchga sadoqat va hokazo)larni qaror toptirish.

4. Talabalar axloqiy-estetik mazmundagi xulq-atvor, xarakter va irodani shakllantirish.

5. Talabalar axloqiy-estetik madaniyatini shakllantirish.”[5;130]

Talabalar orasida estetik talablar ehtiyojiga aylanishi bilan axloqiy-estetik tarbiya bilim sifatida yuzaga keladi va hayot tarziga ko'chishni boshlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 15-iyun kuni Toshkentda bo'lib o'tgan "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofliğini asrash-davr talabi" mavzusidagi anjumanidagi nutqi.

<https://www.un.int/uzbekistan/news/проблемы-арала-и-водных-ресурсов-региона>

2.A.Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq.- Toshkent, O'qituvchi, 1992, 5-b

3..Xodjayev B.X. Umimiy pedagogika nazaryasi va amaliyoti. - Toshkent, 2017, 154-b

4. Umarov E., Karimov R. Estetika asoslari. Toshkent, Cho'lpon nomidagi nashriyot —matbaa ijodiy uyi, 2006, 138 - b

5. Hasanboyev J . Pedagogika, -Toshkent, Noshir, 2011, 130-b.

**УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИНИНГ БОШЛАНГИЧ СИНФЛАРИДА ОНА
ТИЛИ ВА ЎҚИШ САВОДХОНЛИГИ ДАРСЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ
УСУЛЛАРИ**

Маҳамматов Акрам Райимқулович.

Жиззах ДПУ Мактабгача ва бошланғич йўналишларида масофавий таълим кафедраси
она тили ва адабиёт фани ўқитувчиси, **Email:** mahammadovakram@gmail.com
Телефон: +99 894-191-80-85

Ҳозирги замон дарси учта мақсадни; таълим, тарбия ва ривожлантириш мақсадларини кўзда тутди. Аммо, бу ўқувчини мустақил ҳаётга тайёр дегани эмас. Бугунги кун мактаб ўқувчиларни келгуси ҳаётга тайёрлашда дарсда анъанавий усуллардан ташқари ноънавий усуллардан, шунингдек, замонавий техника воситаларидан кенг фойдаланишни замон талаб қилмоқда. Айниқса, ҳозирги фан ва техника тараққиёти жадаллик билан ривожланаётган бир даврда компьютер техникаси ва интернетсиз ҳаётни тасаввур қила олмаймиз.

Биз ўқитувчилар дарс жараёнида биринчи навбатда ўқувчиларга фанлардан чуқур ва мустаҳкам билим бериш билан бирга, уларда билимга нисбатан қизиқишни шакллантирган ҳолда уларни таълим беришимиз лозим бўлади.

Ҳозирги замон дарсига қўйиладиган энг муҳим талаблардан бири ҳар бир дарсда танланадиган мавзунинг илмий асосланган бўлиши керак. Янги дарсдан кўзланган мақсад ҳамда ўқувчилар имкониятини ҳисобга олган ҳолда мавзу ҳажмини белгиланади. Шундан сўнг ўқитувчи томонидан мавзунинг мураккаб жиҳатлари аниқланади. Ўқитувчи аввал ўтилган мавзу билан янги мавзу ўртасида ўзаро интеграцияни шакллантирган ҳолда ҳаётий мисоллардан ўринли келтириш орқали ўқувчиларга берилаётган маълумотларни боғлаш керак.

Умумтаълим мактабларининг бошланғич синфларида она тили ва ўқиш

саводхонлиги дарсларида ўқувчиларга бериладиган топшириқ ва мустақил ишларнинг кетма-кетлиги фан ўқитувчиси томонидан узвий тарзда амалга оширилиши лозим. Дарс жараёнида мавзунинг ёритиб беришга керак бўладиган жиҳозлар шай ҳолатга келтирилади. Дарс самарадорлигини ошириш учун қўшимча кўргазмали куроллардан ҳам фойдаланиш юқори натижа беради. Дарсда қўшимча ахборот-коммуникация технология (компьютер)ларидан фойдаланиш фойдадан холи бўлмайди.

Бугунги кун умумтаълим мактабларининг адабиёт дарсларига қўйиладиган асосий талаблардан бири – таълим методлари ва усуллари бир-бири билан мустаҳкам боғлаган ҳолда жараённи олиб бориш дарс самарадорлигини оширишга замин ҳозирлайди. Шундан келиб чиқиб, умумтаълим мактабларида дарс ўтиш усуллари қуйидагича таснифланади.

1. Анъанавий дарс ўтиш усуллари.

1. Ўқув мавзусини оғзаки баён (ҳикоя) қилиш методи.
2. Суҳбат (савол-жавоб) методи.
3. Дарслик билан ишлаш методи.
4. Намойиш қилиш – кўрсатиш, саёҳат қилиш методи.
5. Маъруза қилиш методи.
6. Амалий машғулот ўтказиш методи.
7. Дастурли ўқитиш методи.

2. Ноанъанавий дарс ўтиш усуллари.

1. Конференция (анжуман) ташкил қилиш методи.
2. Семинар дарси ташкил қилиш методи.
3. Техника воситалари ёрдамида дарс ўтиш.
4. Бадиий турни ташкил қилиш методи.
5. Ўйлаб топ (эврика) дарсини ташкил қилиш методи.
6. Касбга боғлаб дарс ўтиш
7. Экспериментал (тажриба) дарсларини ташкил қилиш методи.
8. Баҳс-мунозара дарсини ташкил қилиш методи.
9. Ёзма ишлар олишни ташкил қилиш методи.
10. Фанлараро ва мавзулараро интеграцияни ташкил қилиш методи.
11. Илмий-оммабоп адабиётлардан фойдаланиш ташкил қилиш методи ва ҳоказо.

Дарсга қўйиладиган асосий талаблардан яна бири, барча дидактик вазифалар дарснинг ўзида ҳал этилган ҳолда уйга бериладиган вазифалар ўқувчиларнинг дарсда олган билимларининг мантикий давоми бўлиши керак. Дарс давомида ўқитувчи ўқувчиларнинг жисмоний ҳолатини, ижодкорлигини, тез фикрлашларини ҳисобга олиши керак бўлади. Ўтилган ҳар бир дарс ўқувчилар билан ҳамкорликда таҳлил қилиб борилса ҳам яхши натижа беради.

Фан ўқитувчиси мазкур дарсларида мавзунини ўқувчилар билан ҳамкорликда таҳлил қилинишидан кўзланган мақсадига эришади. Мазкур дарс давомида ўқувчилар қандай билимга эга бўлди ҳамда қандай камчиликларга йўл қўйилганлиги равшан бўлади. Бундай таҳлиллар дарсларнинг келгусида янада сермазмун ташкил этилишига ёрдам беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Очилов М. “Ўқитувчи одоби” Т.: “Ўқитувчи”, 1997.
2. Очилов М. “Муаллим – қалб меъмори” Т.: “Ўқитувчи”, 2001.
3. Толипова Ж.О. Педагогик технологиялар – дўстона муҳит яратиш омили. -Т.: ЮНИСЕФ, 2005.
4. Ҳамдамов Р., Бегимов У., Тайлоқов Н. Таълимда ахборот технологиялари, Тошкент. 2010.
5. Ҳусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. Тошкент, Инновация-Зиё, 2020.

DIDAKTIK O'YINLARNING BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Raximova G.B – UrDPI - Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) yo'nalishi magistranti.

Bugungi kunda har bir sohaning takomillashishi, rivojlanishi uchun xilma-xil metodlar qo'llanilayotganidek, ta'lim-tarbiya sohasida ham turli xil metodlardan

foydalanilmoqda. Didaktik o'yinli ta'lim texnologiyasining o'ziga xos jihati, an'anaviy ta'limdagidan farq qilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

mustaqilligi va o'quv fani faoliyatini ta'qiqlamasdan, balki belgilangan maqsadga yo'naltirish o'quv faoliyatini hamkorlikda tashkil etishni talab etadi. Ularni faoliyatiga ongli ravishda yo'llash biror-bir faoliyatni buyruq orqali amalga oshirmasdan, balki samarali tashkil etish orqali o'quvchilarda fan asoslarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini orttirish, shaxsning ehtiyoji, qiziqishi imkoniyatlarini chegaralamasdan erkin tanlash huquqini berish sanaladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari yosh bo'lgani uchun ularga sodda tilda tushunarli holda bilim berish va darslarda o'yin elementlaridan foydalanish lozim. Bola hayotining asosiy qismi o'yin bilan o'tadi. O'yinlar faqat didaktik vosita bo'lmay, bola hayotining asosiy shaklidir. Shuning uchun biz o'yinning nozik tomonlarini egallamay turib, o'yin faoliyatini boshqarishini o'rganmay turib oldimizda turgan mas'uliyatli vositalarni hal qila olmaymiz.

O'yin orqali bola faoliyati mukammallashadi, ularni jismonan rivojlanishiga yordam beradi. O'yin jarayonida qiyinchiliklarni, to'siqlarni yengishga o'rgatib boradi. Bola o'yin orqali materiallarning ko'rinishi, rangi, tuzilishi turli o'simlik va hayvonot olamidagi o'zgarishlarni anglaydilar. Bola hayotining asosiy turi o'yindir. "Bola uchun o'yin voqelik"- deb yozgan edi K.D.Ushinskiy, binobarin, tevarak atrofdagi voqelikdir. U bolaga xususan tushunarli bo'lgani uchun qiziqdir, o'yin bolaga shuning uchun tushunarli, unda qisman bolaning o'zi yaratgan narsa bor.

O'yin- bu bolalar uchun o'qish, mehnat qilish va tarbiya vositalaridir. Biroq, darsning asosiy qismini o'yin darsiga aylantirib qo'ymaslik lozim. Bunday darslarni olib borishda o'quvchining har bir fan sohalaridan to'liq bilim olishi, axloqli bo'lishi, biror-bir kasb tanlash iste'dodini ravnaq toptirish, xalqimizning yaxshi fazilatlarini egallashi uchun avvalo o'qituvchining ijodiy mehnat

qilishi talab etiladi. O'qituvchi o'quvchiga nisbatan sergak, ziyrak bo'lib, uning qiziqishi, qobiliyatini hisobga olib, murabbiylarcha muomalada bo'lishi darkor. Shundan keyingina darslarda foydalaniladigan didaktik o'yinli texnologiyalar o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirib, darslik va qo'shimcha adabiyotlar ustida mustaqil ishlash, nutq va muloqot madaniyatini rivojlantirish, ularni ongli ravishda kasbga yo'llash, didaktik o'yin davomida vujudga kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etishda mo'ljalni to'g'ri olish, har xil vaziyatlarni tahlil qilib, to'g'ri xulosa chiqarishga zamin tayyorlaydi. Darsda didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilarning qiziqishi, hozirjavobligini bilishni chuqur egallashga qaratilgan ko'nikma va malakalarni oshirishi ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish maqsadida bir qator innovatsion texnologiyalar, jumladan, darslarda rolli o'yinlar, klaster, ishbilarmonlar o'yini va boshqalardan foydalanish zarurligi haqida ham fikr yuritilgan. J.Tolipova va N.Numanovalar uzluksiz ta'lim tizimining mustaqil turi tarkibiga kirgan barcha vazifalarni amalga oshirish uchun zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish mumkinligi haqida to'xtalganlar. Unda umumiy o'rta ta'lim maktablaridagi ta'lim-tarbiya jarayonida modulli ta'lim, didaktik o'yinli ta'lim, muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish yo'llari ko'rsatilgan.

Darslarda foydalaniladigan didaktik o'yinli texnologiyalar o'quvchilarning bilim faoliyatini faollashtirish, darslik va qo'shimcha adabiyotlardan mustaqil foydalanish, nutq va muloqot madaniyatini rivojlantirish, ularni ongli ravishda kasbga yo'llash, didaktik o'yin davomida vujudga kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etishda mo'ljalni to'g'ri olish, har xil vaziyatlarni tahlil qilib, to'g'ri xulosa chiqarishga zamin

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tayyorlaydi. A.Zikiryayev va boshqalarning fikricha, ta'lim jarayonida didaktik tamoyillar muammosi barcha davrlarda o'quvchilarning diqqat-e'tiborida bo'lgan. Ular bu borada mutaxassislarning erishgan yutuqlari bilan birga hozirga qadar ta'lim tamoyillari tizimining ilmiy asoslari mukammal ishlab chiqilmaganini qayd etishgan. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga tayyor ma'lumotlar berib, o'quvchilar ularni xotiralarida saqlab qolishlarini ta'minlashdan iborat bo'lgan eski ta'limda kafolatlangan natijaga erishish fikri yuritilmagan. Boshlang'ich ta'limda har bir masalaga chuqur yondashib, oldindan loyihalashtirilgan ma'lumotlarni faqat o'qituvchi beribgina qolmay, balki o'quvchilarni mustaqil ishlashi, darsda o'qituvchi bilan fikr almashishiga e'tibor qaratilgan va kafolatlangan natijaga erishish haqida fikr yuritilib, an'anaviy va noan'anaviy ta'limni taqqoslab, ularning afzalliklari ochib berilgan. Boshlang'ich sinflarni o'qitish jarayonida foydalaniladigan didaktik o'yinli darslarning quyidagi afzalliklari mavjud: - o'quvchilar didaktik o'yinli darslarga katta qiziqish bilan tayyorgarlik ko'radilar, natijada yangi bilimlarni o'zlashtirish samaradorligi sifatli

bo'ladi; - didaktik o'yinli darslar boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilk bor kasb tanlashida o'z kuchi, bilimi, iqtidorini sinab ko'rishda, shuningdek, ularni hayotga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shundan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda tabiatshunoslikni o'qitishda yoshga xos xususiyatlarni e'tiborga olgan holda ta'limning zamonaviy shakl va metodlarini takomillashtiruvchi o'quv-metodik qo'llanmalarni yaratish; - xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish institutlarida o'quvchilarning nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarini yanada takomillashtirish maqsadida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zamonaviy bilim, ilmiy-metodik tayyorgarligini keltirilgan uslubga ko'ra takomillashtirish tavsiya etiladi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'yin o'sib borayotgan bola organizmining zaruriy ehtiyojidir va u orqali bolalarda tashkilotchilik ko'nikmalari tarbiyalanadi. Ammo o'yin har qanday sharoitda ham o'yindir. Shunday o'yinlar ham borki, ular bolalarga mustaqillikni, oddiylilikni, bir-biriga yordam berish hissini tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Berdiyeva O. Ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalar. // "Xalq ta'limi" jurnali, 2003, 1-son. –16-b. 2. Zikiryayev A. va boshqalar. O'quvchilar bilimni tekshirishda innovatsion texnologiyalar. // "Xalq ta'limi" jurnali, 2001, 6-son. –19-b. 3. Nishonaliyev U. Yangi pedagogik va axborot texnologiyalari muammolari va yechimlari. // "Pedagogik ta'lim" jurnali, 2000, 3-son. –11-b. 4. Norbutayev X. Mejpredmetnye svyazi pri obuchenii prirodovedeniyu. // "Nachalnaya shkola". M., 2011, № 11. –S. 25. 5. Safarova R, Shermatov L. Pedagogikaning taraqqiyot yo'li. // "Xalq ta'limi" jurnali, 2002, 2-son. –14-b. 6. Xolmetov M. Tarbiyada didaktik o'yinlarning ahamiyati. // "Ma'rifat", 2002, 6-son. –16-b. 7. Yusupova A, Qurbonniyozov R. Yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash muammolari. // "Pedagogik ta'lim" jurnali, 2000, 3-son. –18-b

BOSHLANG'ICH TA'LIM YOSHIDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH VA ULARNING IJODIY - KREATIV FAOLLIGINI SHAKLLANTIRISHDA TEZ AYTISHLARNING O'RNI

Matkarimova Nuriya G'ayrat qizi - UrDPI, magistr

Respublikamiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev o'zining BMT Bosh Assambleyasining 72 – sessiyasida so'zlagan nutqida “Sayyoramizning ertangi kuni, farovonligi farzandlarimiz qanday inson bo'lib kamolga yetishi bilan bog'liq. Bizning asosiy vazifamiz – yoshlarning o'z salohiyatini namoyon qilishi uchun zarur sharoitlar yaratishdan iborat,”- deya ta'kidlagan edilar [1].

Darhaqiqat, kelajakdagi buyuk insonlarni ro'yobga chiqarish bugundan boshlanadi. Bu borada o'zbek xalq og'zaki ijodi asarlari, xususan, uning asosiy namunalari hisoblangan xalq maqollari, hikmatli so'zlar, topishmoqlar, so'z o'yinlari va tez aytishlar ota-bobolarimizning moddiy-ma'naviy merosi o'laroq, avlodlarimizda badiiy nafosatni his qilish, xalq ijodi xususiyatlarini to'g'ri idrok eta olish iqtidorlarini tarbiyalaydi, ongli ravishda shu jo'shqin hayot jabhasida qaynab, ularni shu jarayonda faol qatnashishga da'vat etadi. Shu ma'noda bolalar folklori, xususan, uning ommaviy janrlaridan hisoblangan tez aytishlar, ularni to'plash va janrning g'oyaviy- badiiy va til xususiyatlarini har tomonlama o'rganish katta ilmiy- nazariy hamda ta'lim- tarbiyaviy ahamiyatga ega

O'zbek folklorshunosligida bolalar folklori janrlariga XX asrning 60-80-yillarida alohida ahamiyat berila boshlandi[2].

Tez aytishlar ifodalanish usuliga ko'ra ham she'riy, ham nasriy yo'llar bilan yaratiladi. Ular xoh she'riy yo'l bilan, xoh nasriy yo'l bilan yaratilgan bo'lsin, unda muddao husni vazifasida kelgan so'z yoki so'z birikmasi nafaqat asosiy motivni, balki

tovush, so'z qismi, o'zagining uyg'unlashuvini belgilovchi vosita sifatida ham namoyon bo'ladi. Jumladan, “Yosh mushuk – mosh mushuk, mosh mushuk- yosh mushuk” tez aytishidagi “yosh” va “mosh” ohangdosh so'zlari muddao husni bo'lib, so'zlarni tezkorlik bilan talaffuz qilganda adashishi mumkin. Natijada masxaraomuz vaziyat yuzaga keladi va samimiy, beg'araz hazil-mutoibaga sabab bo'ladi.

Tez aytishlarni ularning janriy xususiyatlarini nazarda tutgan holda turlicha tasnif qilish mumkin. Darvoqe, ayrim adabiyotlarda tez aytishlarning talaffuzdagi (aytilishidagi) qiyinlik darajasiga ko'ra tasnif qilinganligini kuzatish mumkin.

Chunonchi, tadqiqotchi G'.Jahongirov o'zining “O'zbek bolalar folklori”[3] kitobida tasnif asosini keltirmay tubandagicha turlarga ajratadi: “Aksariyat tez aytishlar talaffuzi bir-biridan katta farq qiladigan fonemalar” asosida tuziladilar. Masalan: “Oq pashshasi – pes pashsha”, “Lola arralaydi, Sora allalaydi” singari. Bu birinchi turkumga kirgan tez aytishlar yordami bilan uch-to'rt yoshga kirgan bolalarning “a” va “o” tovushlarini, 2- tez aytishdagi “l” va “r”, “d” va “s” tovushlarini to'g'ri yoki “y” tarzida buzib, noto'g'ri talaffuz qilishi natijasida nutqiy chalkashib ketishi mumkin bo'ladi.

Ikkinchi bir turkum tez aytishlar borki, unda boshlang'ich yoshdagi bolalarga ayim tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish bilan birga, uning o'y- xayolini bir joyga jamlashga, jumlaning mantiqiy urg'usini ilg'ab, aniqlab olishga qaratiladi. Masalan, “Bir tup tut, bir tup tutning tagida bir tup turp turibdi. Bir tup tutning tomiri bir tup turpning tomirini turtib turibdimi, bir tup

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

turpning tomiri bir tup tutning tomirini turtib turibdimi? ” Jumlaning mazmunidan ko‘rinib turibdiki, misoldagi ‘tut’ va ‘turp’ so‘zlarini to‘g‘ri talaffuz qilishdan tashqari , jumlani to‘g‘ri takrorlash, tut va turpning turgan o‘rni va holatlarini ham yodda saqlab qolish kerak.

Tez aytishlar bola talaffuzidagi ayrim nutq tovushlarining so‘z hamda iboralar tarkibida murakkab joylashishiga asoslanishini ta’kidlagan edik. Bunda bolalarning nutqda chalkashishiga tubandagicha sabablar bo‘lishini kuzatish mumkin. Birinchidan, boshlang‘ich va kichik maktab yoshidagi bolalarning nutq apparatidagi a‘zolaridan ba‘zilarining jismonan me‘yorida taraqqiy qilib ulgurmaganligi (lablarning qalin yoki yupqaligi, biror labning kattaligi, labning tug‘ma ikkiga bo‘linganligi; tilning uzun yoki kalta bo‘lishi, qalin yoki yupqaligi, til osti yuganchasining kalta bo‘lishi; ayrim tishlarning yo‘q bo‘lishi, tishlar orasi ochiq bo‘lishi; ayrim tishlarning tushib, hali chiqib ulgirmaganligi; qattiq tanglayning baland yoki past bo‘lishi, yoriqlarning bo‘lishi; yumshoq tanglayning kalta, ikkiga bo‘lingan yoki yo‘q bo‘lishi; til tebranishining sustligi; oilada bolaning “chuchuk til” da so‘zlashga undash kabilar) sababli ular ayrim tovush va so‘zlarni aytishda qiynaladilar. Ikkinchi tomondan, tez aytishlar tilshunoslik va adabiyotshunoslik qonun-qoidalari asosidagi rang-barang tovush allitiratsiyalari, shuningdek, so‘z san’atlari –tanofur , tavze’ , omonimlar, paronimlar va tavnologiya kabi hodisalarga asoslangan ma’no tovlanishlari sababli yuzaga keladi.

Tez aytishlarning maqsad va mohiyati bolalar nutqida kuzatiladigan nutqiy kamchiliklarni ko‘z-ko‘z qilish, bolaning yuziga solib berish emas, balki tez aytishlarni izchil va muntazam mashq qildirish orqali to‘g‘ri talaffuzga erishish, shu bilan birga, kichkintoylarni o‘zbek xalqining

og‘zaki badiiy ijod namunalari bilan tanishtirish, milliy- madaniy meros durdonalarini avaylab, ardoqlab asrashga hamda keyingi avlodlarimiz uchun e‘zozlab saqlashga o‘rgatishdan iborat

Tez aytishlarning shakllanishida omonimlar (omofon va omograflar ham) asosiy vositalar hisoblanadi. Matnda ayrim olingan bir so‘zning turli ma’nolaridan foydalanish ba‘zan tez aytishlar yasaliishiga sabab bo‘ladi. Masalan, “Olma shoxida olmaxon, olmani olma, olmaxon”. Bu o‘rinda ‘olma’ so‘zi ham mevali daraxt turi , hamda uning mevasi, shunindek, hayvon nomi ma’nolarida ishlatilgan.

Yuqorida keltirganimiz parchadan ko‘rinadiki, aynii paytda yozma adabiyot tez aytishlarning yuzaga kelishi, paydo bo‘lishida asosiy manbalardan sanaladi.

Shuningdek boshlang‘ich ta’lim yoshidagi bolalarga mo‘ljallangan “Erkin egatga ertagi ekinn ekdi”; “Jamila jiydani joyiga joyladi”; Shu mushuk, shum mushuk, shumshuk mushuk”; “Tez aytishni tez – tez ayt”; “Shokir sholipoyada shovqin solib, shaqildoqni shaqillatdi”; “Sovuqda tustovuq sovuq qotdi”; “Tubsiz dengiz dedingizmi, dengiz tengsiz dedingizmi?”... tarzidagi yuzlab tez aytishlarda tovushlar alliteratsiyasini kuzatish mumkin.

Umuman, tez aytishlar xalq og‘zaki ijodi, xususan, bolalar folklorining jangovar janri sifatida boshlang‘ich yoshdagi bolalar nutqida kuzatiladigan ayrim tovush , talaffuz nuqsonlarini beg‘araz , samimiy, hazilomuz tanqid qilib , og‘zaki mashqlar asosida tuzatishga , to‘g‘ri talaffuz qiladigan bolalarda esa adabiy talaffuz me‘yorlarini mustahkamlashga , nihoyat, jumalardagi mantiqiy urg‘uni topib gapirishga o‘rgatadi. Shuning uchun ham tez aytishlar ijtimoiy hayotda nihoyatda katta ta’lim – tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi va ularni to‘plash , har tomonlama o‘rganish va keng ommalashtirish har bir zamon

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

avlodlari vakillari uchun qarz va farz bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Istiqbolli loyihalar xalqimiz farovonligiga xizmat qilmoqda. "Xalq so'zi" 2018-yil 8 dekabr №253
2. Qarang: Sobirov S. Alaviya M. O'zbek xalq marosim qo'shiqlari. T.; Fan, 1974; Turdiyev T. Yosh avlodni tarbiyalashda xalq og'zaki ijodining ro'li. T.; O'zbekiston, 1974; Jahongirov G'; O'zbek bolalar fol'klori. T.; O'qituvchi, 1975; Sarimsoqov B. O'zbek marosim fol'klori. T.; Fan. 1986.
3. Jahongirov G'. O'zbek bolalar fol'klori. T.; O'qituvchi, 1975;
4. Babayeva D. Bolalarni nutqini o'qitish nazariyasi va metodikasi. T.; 2018. B.143.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SINFDAN TASHQARI O'QISH DARSLARINI TASHKIL QILISHGA INNOVATSION YONDASHUV

*Boltayeva Mehriniso Ilhomboy qizi - Urganch davlat pedagogika instituti,
2- bosqich magistranti, mexriniso_600@icloud.com*

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning: "Farzandlarimizning qobiliyatini ro'yobga chiqarishga bolalikdan e'tibor berib, ularning kamoloti uchun barcha imkoniyatlarimizni safarbar etsak, yurtimizdan yana ko'plab Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar yetishib chiqadi" [1.8], - deya ta'kidlaganlari bejiz emas. Zero, mamlakatimizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan barcha tadbirlar, qabul qilinayotgan hujjatlardan ko'zlangan asosiy maqsad yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashga qaratilgan. Bu vazifani amalga oshirishda umumta'lim maktablari o'qituvchilari yetakchilik qilib, ular zamon talablari doirasidagi ta'limni tashkil qilishlari talab etiladi. Ko'rinadiki, boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil etishga kompetensiyaviy yondashuv ham ushbu vazifani amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida sinfdan tashqari

o'qish dasturining mazmuniga ko'ra ta'limning har bir bosqichida ikki-asosiy bo'limga ajratiladi.

Sinfdan tashqari o'qish va qiroatxonlik savodlari 1-sinfdan haftada 1 marta savod o'rgatish darslarining 20 daqiqasida bolalar badiiy adabiyoti bilan tanishtiriladi. Maqsad kichik yoshdagi bolalarda kitobga mehr uyg'otish, mustaqil uquvlarini paydo qilishdir. Asosan bu sinf o'quvchilariga kitob bilan muomala qilish, kitob o'qish qoidalari, kitobni asrash, asar qahramonlarining xatti - harakatlarini kuzatish, ijobiy tomonlarni o'rganish, ijodiy yondashgan holda qayta hikoya qilib berish, bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishni o'rganishdan iboratdir. Bu sinf o'quvchilari uchun asosan, rasmlarga boy kitoblar tanlanadi. O'qituvchi bolalarning his-tuyg'ularini o'qitadigan kitoblarni o'qib berish orqali mustaqil mamlakatimiz, uning go'zal shaharlari, qishloqlari, milliy urf-odatlari,

qadriyatlari, o'tmishi, insonlarning orzu-istaklari bilan tanishtiradi. O'quvchilarda bilimga havas uyg'otadi.

2-sinfda o'quvchilar kichik hajmdagi badiiy asarlarni o'qituvchining yordami va topshirig'i asosida mustaqil o'qishga o'tadilar. Bu sinfda 2 haftada bir marta sinfdan tashqari o'qish darslari o'tkaziladi. Ona-Vatan va ota-bobolar jasorati, o'simliklar, qushlar hamda hayvonlar haqidagi asarlarini o'qituvchi topib, tanlab o'quvchilarga o'qish uchun tavsiya qiladi.

3-4-sinflarda sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarida o'quvchilarning mustaqil o'qishlari uchun kishilarninig hayoti, yorqin tasvirlardan, ularning ma'naviy-axloqiy turmush tarzi aks ettirilgan badiiy va ilmiy-ommobop asarlar tavsiya etiladi.

3-4-sinflarda sinfdan tashqari o'qish darslari ikki haftada bir marta o'tkaziladi. Bu sinflarda o'qituvchi sinf kutubxonasiga kerakli bo'lgan o'quvchilar yoshiga mos kitoblarni to'plashni davom ettiradi. Bunda o'qituvchi va o'quvchilar hamkorlikda ish olib boradilar.

Zero, badiiy va ilmiy-ommabop asarlar mustaqil ravishda va izchil o'qib borilsagina, ular o'quvchilarning dunyoqarashlarini shakllantirishga, kengaytirishga xizmat qiladi.

Sinfdan tashqari o'qish o'quvchilarda a ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat uyg'otish, bog'lanishli nutqni o'stirishga, adabiy-estetik tafakkurlarini yuksaltirishga xizmat qiladi. Bolalar adabiyoti, avvalo, o'zining qiziqarli mazmuni, badiiy o'braslarning go'zalligi, tilining ifodaliligi, she'riy so'zlarning musiqaviyligi bilan bolalarga quvonch baxsh etadi. Ayni vaqtda u bolalarga tarbiyaviy ta'sir ham ko'rsatadi. Bolalar adabiyoti o'quvchilarga jonajon o'lka, tabiyatini, kishilarning

mehnati, hayoti, ularning amalga oshirayotgan bunyodkorlik ishlari va ko'rsatayotgan qahramonliklari, bolalar hayotidan olingan voqelikni, ularning o'yinlarini tushunishga o'rgatadi.

Xalqimizning tarixi, uning urf-odatlarini, moddiy va ma'naviy boyliklari, barcha orzu - istaklari yillar davomida yaratilgan ertaklarda saqlanib kelmoqda. Kishilar o'z orzu - istaklarini yosh avlodlarda ko'rishni xohlaganlar. Shu sababdan ham o'quvchilarga ertaklarni ko'plab o'qish tavsiya qilinadi. Negaki, ertak o'qigan bolalar qiyinchilikni yengishga, botir, jasur bo'lishga intiladilar. O'quvchilar yer yuzidagi barcha insonlarning men bir bo'lagiman, men o'z xalqimga qilayotgan ishlarim bilan ularga munosib bo'lib ulg'ayishim kerak, desalargina o'z xalqining munosib farzandlari bo'la oladilar. Ko'rinadiki, ertaklar yosh avlodni ana shu ruhda tarbiyalaydigan baynalminal badiiy quroldir. "Uch og'ayni botirlar", "Zumrad va Qimmat", "Egri va To'g'ri" [2.58], "Qarg'a va paxta" [3.35], "Tulki va she'r" [4.100] kabi bir qator ertaklar o'quvchilarning sevimli asarlaridir. O'quvchilar bu ertaklardan kishi o'z mehnatiga ishonib yashashi kerakligi, birovning boyligiga hasad bilan qaramaslikni o'qituvchi yordamida tushinib yetadilar.

"Ur to'qmoq" [5.88] ertagining bola xarakteri shakllanishida alohida o'rni bor. Ya'ni ertak yaxshiga-yaxshi, yomonga-yomon bo'lish kerak degan muhim qoidani o'rta tashlaydi. Haqiqatan ham xalqimizning "Qaynar xumcha", "Ochil dasturxon"larini zo'ravonlik bilan tortib oladigan kishilarga nisbatan "Ur to'qmoq"larni qo'llash zarurligi uqtiriladi.

Sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari o'qish darslari bilan bog'lab olib boriladi. o'qituvchi rahbarligi ostida o'quvchilar avvalo, mavzuga oid bir necha

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

badiiy asarlar bilan tanishsalar, so'ngra ularning qiziqishlariga yaqin har xil mualliflarning bir mavzuga doir kitoblarini mustaqil tanlab olishga o'tilgani ma'qul. Bunga, asosan, o'qituvchi 1-2- sinflarda o'quvchilar bilan maktab kutubxonasiga, 3-4- sinflardan boshlab tuman yoki shahar kutubxonasiga sayohat uyushtirib, bolalar adabiyoti bilan muntazam tanishtirib boradilar. Shuningdek, o'qituvchi bolalarga

gazeta va jurnallardan ham ertak, hikoyalar o'qishga yordam berib borishi lozim. Binobarin, sinfdan tashqari o'qish darslari, o'qish samaradorligini ijobiy tomonga ta'sir qilishning eng qulay usulidir. Sinfdan tashqari o'qish darslari boshlang'ich sinflarda o'tiladigan barcha fan dasturlarining bo'limlari bilan bevosita bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Mirziyoyev Sh. Istiqbolli loyihalar xalqimiz farovonligiga xizmat qilmoqda. "Xalq so'zi". 2018-yil 8 dekabr №253
- 2.Ma'qulova B., Nasriddinova D. Kitobim – oftobim 2: Sinfdan tashqari o'qish kitobi. – T.: Yangiyo'l Poligraf Servis, 2018, 58- bet.
- 3.Toirova M.E.O'qish savodxonligi. 4 – sinf, 1-qism.Darslik. Toshkent, 2023,35-38 – betlar
- 4.Mavlonova K., Quronov S.,Tursunov Sh., Hakimova N.,Baxtoyorova H. Ona tili va o'qish savodxonligi.3 –sinf uchun darslik, 2 – qism, Toshkent, 2022, 100- bet.
5. Nasriddinova D. Kitobim – oftobim 3: sinfdan tashqari o'qish kitobi. – T.: Yangiyo'l Poligraf Servis, 2017.- 88-b.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA ONA TILI VA O'QISH DARSLARIDA OLIB BORILADIGAN IJODIY MASHQLAR TIZIMI

Jumaniyozova Nafosat Farxod qizi - UrDPI 2-kurs magistrant
E-mail: jumaniyozovanafosat297@gmail.com, Tel: (90) 433 16 99

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 3-avgust kuni mamlakatimiz ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuv o'tkazdi. Prezidentimiz bo'lib o'tgan ochiq va samimiy muloqotning ahamiyati, mantiqiy natijasi haqida so'z yuritib, "Bizning havas qilsa arziydigan tariximiz bor. Havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Men ishonamanki, Xudo xohlasa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz ham, albatta, bo'ladi", degan edi [1] Darhaqiqat, yosh avlodni tarbiyalash juda murakkab jarayon hisoblanib, bunda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ro'li muhim ahamiyat

kasb etadi. Chunki, bolaning tafakkuri endi shakllanib kelayotgan boshlang'ich sinflarda o'qituvchining mahorati, uning zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayonida mohirona tadbiq eta olishi, ta'limning yangidan - yangi yo'l va usullarni izlashi, ilg'or pedagogik tajribalardan ijodiy foydalana olishi juda muhimdir. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, og'zaki va yozma nutqini shakllantiruvchi, ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi usullarni qo'llab, ularga fan asoslaridan chuqur bilim berish hozirgi zamon boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur vazifalarni amalga oshirish uchun esa,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

boshlang'ich sinf darslarida o'quvchilarning ijodiy ishlarini tashkil qilishda ta'lim texnologiyalari, turli xil interfaol metod, usullar va tarqatma materiallardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchisining rivojlanishi va kamol topishi, mustaqil fikrlash ko'nikmalarining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun eng muhim fanlardan biri bu - o'qish savodxonligidir. Chunki, boshqa fanlarni o'rganish va tushunish uchun ushbu fan asos bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar o'qishni qunt bilan o'rganish orqali fan asoslarini ongli o'zlashtirib, fikr doirasini kengaytiradilar. Ular qayerda ishlamasin, qayerda o'qimasin, baribir o'qishga murojaat qiladilar. O'qish orqali har bir o'quvchining nutq qobiliyati o'sib, so'z boyligi oshib boradi. Bolalarni o'qitish kabi mas'uliyatli vazifa pedagoglarning zimmasiga yuklatilgan ekan, bu mas'uliyatni his qilgan holda sidqidildan, jonkuyarlik bilan xizmat qilish zarur.[2] Har bir o'qituvchi o'z faniga nisbatan barqaror, bilvosita qiziqishni tarkib toptirishga erishishlari lozim. "O'qish savodxonligi" faniga qiziqtirish dars mashg'ulotlarini qiziqarli tashkil etish, topshiriqlarning rang-barangligiga erishish, ko'rgazmali, aydiovizual va texnik vositalardan unumli foydalanish, dars mashg'ulotlarining amaliy yo'nalishini kuchaytirish, o'quvchini ta'lim jarayonining sub'ektiga aylantirish singari omillar bilan chambarchas bog'langan. Boshlang'ich sinflarning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilar nutqini o'stirishdir.

Nutq - kishi faoliyatining turi, til vositalari asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar funksiyasini, o'zaro fikrni his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Nutq o'stirish uch yo'nalishda: so'z ustida ishlash, so'z birikmasi va gap ustida ishlash, bog'lanishli nutq ustida ishlash orqali amalga

oshirilishi metodik adabiyotlarda qayd etilgan.[3]

Nutq o'stirish nima? Agar o'quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) aktiv amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Agar o'qituvchi ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, o'quvchilar tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi va bog'lanishli nutqni aktiv egallashlariga yordam beradigan metod va priyomlarni qo'llash tushuniladi. [4]

Metodlar. O'quvchilarni faqat o'qituvchi rahbarligidagina emas, balki o'zlarini mustaqil ravishda ishlashga ham o'rgatib boriladi. Darsning 8-10 minutini mustaqil ishlashga ajratish uni qiziqarli o'tkazishda didaktik materiallar katta yordam beradi. Savod o'rgatish davrida didaktik materiallardan foydalanish nutqni o'stirish ishining asosiy poydevori bo'lib xizmat etadi. Mustaqil ishlashda didaktik tarqatmalardan qancha ko'p foydalanilsa, o'zlashtirish shuncha yaxshi bo'ladi. O'qituvchi o'quvchilarga qizil, sariq, ko'k rangdagi narsalarni ko'rsatib qanday narsalar: meva, sabzavot va o'yinchoqlar shunday rangda bo'lishini so'raydi. Shundan keyin bolalar olcha, anor, kulupnay, pomidor, bayroq kabi bir qator narsalarning qizil rangdaligini eslab, aytadilar. Bunday mustaqil fikrlash bolalarning aktivligini oshiradi, xotirasini mustahkamlaydi, lug'atini boyitadi. Agar o'yin bolalarga dinamik tarzda o'rgatilsa, ular o'yinni o'rganib olganlarini sezmay qoladilar. "O'yinlar bolalarning to'g'ri o'sishida juda muhim ro'l o'ynaydi. Bola o'yinga butun borlig'i bilan kirishib ketadi. O'yin jarayonida uning nutqi tez rivojlanadi". Bolalarda sezgirlikni va eshitish, ko'rish, harakat qilish qobiliyatini rivojlantirishda, ayniqsa didaktik o'yinlarning ahamiyati katta. Masalan, "Jimjitlik", "Nimani taqirlatyapti?", "Kim nimani eshityapti?"

va boshqa shu kabi o'yinlarda bolalarning xotira va eshitish qobiliyati, shuningdek, diqqati o'sadi. Didaktik o'yinlar bolalarni ongli harakat qilishga o'rgatadi. Bolalar o'yin boshlanishini sabrsizlik bilan kutadilar, ularning ongida ertangi o'quv kunining quvonchli manzarasi gavdalanadi. Didaktik o'yinlarning eng soddalaridan biri "Davom ettir" o'yinidir. Bunda o'qituvchi bir so'zning boshlanishini, ya'ni birinchi yoki birinchi va ikkinchi bo'g'inini aytadi, o'quvchilar esa uni davom ettiradilar. Bu o'yinda ishlatiladigan so'zlar ikki-uch bo'g'indan oshmasligi kerak. Bunday so'zlarni bolalarning Gul-nor, Xol-mat, Jo'-ra, Nodi-ra, A-za-mat kabi ismlaridan boshlash maqsadga muvofiqdir. Keyin esa

sha-mol, laylak, tul-ki, bo-la, uch-di, o'y-na-di kabi narsa va ish-harakat nomlari aytiladi. O'yin oxirida o'qituvchi bir-biriga o'xshash 3 - 4 so'z aytadi. Masalan: Nodira-Nazira, Normat - Xolmat, Non-don, suv-sut, choy-soy kabi. Keyin bolalarga shu singari so'zlarni o'ylab topishni aytadi.[5]

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'quvchilar nutqini o'stirish bu murakkab jarayon bo'lib, uni biz savod o'rgatish davridan boshlashimiz lozim. Shundagina ular o'z fikrni og'zaki va yozma ravishda to'g'ri, ravon ifodalash jarayoni oson kechadi. Bunda ,albatta, didaktik o'yinlarning ahamiyati kattadir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev SH. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T. "O'zbekiston" HMUY, 2017. 482 bet.
2. F.R.Qodirova Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi ruhiy omillari. T.: "Istiqlol",2006y.
3. K.Qosimova, S.Matchanov "Ona tili o'qitish metodikasi" Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik:/ Toshkent: Bayoz,2022.- 304 bet.
4. Payziyeva Z. X. BOSHLANG'ICH SINIF "ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI" DARSLARIDA BOG'LANISHLI OG'ZAKI NUTQNI O'STIRISH (2-SINF SINIF "ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI" DARSLIKLARIDA BERILGAN HIKOYALAR ASOSIDA) . XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA 2023-yil, 22– noyabr.
5. "Istiqlol",2006y. Nigora Baxtiyorovna Adizova "BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NUTQINI O'STIRISHDA MUSTAQIL ISHLARNING O'RNI VA AHAMIYATI" SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 2 | ISSUE 7 | 2021.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATEMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING DIDAKTIK TAMOYILLARI

Otamurodova Aziza Sultonmurodovna - Urganch innovatsion universiteti axborot-resurs markazi mudiri. atamuratova79@mail.ru

Ma'lumki, matematik savodxonlik barcha fanlarni, ayniqsa aniq fanlarni o'zlashtirishda o'quvchilarga bilimlar kaliti vazifasini bajaradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga

matematika fanini o'qitishda ularning tayanch kompetensiyalariga tayangan holda bilimlarni o'zlashtirishlariga alohida e'tibor berishni talab etadi. Shuning uchun o'quvchilarni dars va darsdan tashqari

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

faoliyatida matematik tushunchalarga ega bo'lgan bilimlar bilan shug'ullanishlari uchun mavzudan yiroqlashmagan holda qiziqarli topshiriqlar, mantiqiy fikrlashga undovchi didaktik o'yinlardan foydalanib mashg'ulotlarni o'tkazib borish maqsadga muvofiqdir. O'rganiladigan har bir matematik xulosa juda ko'p matematik tushuncha va qonuniyatlar bilan ifodalanadi hamda u qat'iylikni talab qiladi. O'quvchilarda mazkur qonuniyatlarni bosqichma-bosqich o'rganish jarayonida mantiqiy tafakkur qilish rivojlanadi va matematik xulosa chiqarish madaniyati shakllanadi.

Matematikada darsning mantiqiy tuzilishi va bilish jarayonining xarakteriga qarab darslar kirish dars, egallanadigan bilimlar bilan birlamchi tanishish darsi, yangi bilimlarni egallash darsi, egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llash darsi, ko'nikmalar hosil qilish darsi, umumlashtirish, qaytarish va mustahkamlash darsi, tekshiruv darslari, aralash dars kabi turlarga ajralishi M.A.Danilov bilan B.P.Esipov ishlab chiqqan tasnif bo'lib, ular o'z tasniflariga ikki didaktik maqsad va darsning uzluksiz tizimdagi o'rnini asos qilib olganlar [1;29;47].

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi darslarni tashkil qilishda o'quvchilariga dastlabki matematik tushunchalarni o'rgatish uchun ta'limning eng qulay usullaridan foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Masalan, 3-4 sinflarda:

$$\begin{array}{ll} 1*8+1 = & 12*8+2 = \\ 123*8+3 = & \\ & 1234*8+4 = \quad 12345*8+5 = \\ 123456*8+6 = & \end{array}$$

Quyidagi misollarni bajarishda o'quvchi e'tiborni misolni yechilishiga emas balki, mantiqiy fikrlash orqali oson va tez yechim topishiga erishishi kerakligi nazarda tutiladi va natijada nimaga

erishilganiga emas, balki bu natijaga qaysi yo'l bilan erishilganiga asosiy e'tiborni qaratish kerak bo'ladi.

Har bir darsni tashkil qilishda turli xil didaktik maqsadlar nazarda tutiladi, ular orasida bittasi bosh maqsad bo'lib xizmat qiladi. Uni darsning asosiy didaktik maqsadi sifatida qaraladi. Darsning asosiy struktura qismlarini turli xilda va turli metodlar bilan birga qo'shib olib borish o'qituvchining kasbiy mahoratiga bog'liq jarayon hisoblanadi. Shuni inobatga olib o'qituvchi dars rejasini tuzishda quyidagilarni e'tiborga olishi kerak.

- shu darsda o'tiladigan mavzularini ketma-ketlikda joylashtirish,

- o'quv materialini to'g'ri taqsimlash, orasidagi bog'lanishni to'g'ri tanlash,

- darsning asosiy didaktik maqsadini aniqlash kabilar.

Masalan, 1-sinf matematika darsligini oladigan bo'lsak, darslikda algebraik elementlar ustida amallar bajarish alohida mavzu qilib berilmagan, lekin o'quvchilarni 2-sinf matematika darsligida harfiy ifodalar ustida amallar bajarishni o'rganishga tayyorgarlik bosqichi sifatida o'tiladigan mavzularga mos tarzda topshiriqlar berilgan. Mohir pedagog o'quvchilarga algebraik elementlar mazmunini tushunib yetishlari uchun didaktik materiallar orqali o'quvchilarga qiziqarli o'yinlar tarkibida o'tkazishni tashkil etishi lozim. Bundan maqsad o'quvchilar bajariladigan arifmetik amallarda sonlar orasidagi komponentlarni hamda o'rin almashtirish qonunlariga asoslanib amallarni to'g'ri bajarishni bilishlaridir.

Quyidagi kabi didaktik topshiriqlardan 1-sinf matematika darslarida algebraik elementlar ustida ishlashga tayyorgarlik bosqichini amalga oshirishimiz mumkin bo'ladi:

a) Tushib qolgan sonlarni toping,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

sonlar nechta lab sanalgan.

b) Kavs amalida darcha o'rnidagi sonni toping.

$$(12 + \square) + 3 = 17$$

$$\square - (1 - 3) = 7$$

v) Rasmda sonlarni nomlari bo'yicha katalgarga joylang.

1-qo'shiluvchi 5ta		Yig'indi 8ta
2-qo'shiluvchi 3ta		

	+		=	

	uzunligi – 8cm
	uzunligi – 3cm kam

g) Hisoblashni to'g'ri bajaring.

	uzunligi – 5cm ortiq
	uzunligi – 10cm

Dars jarayonida didaktik o'yinlarni tashkil etish o'quvchilar o'rtasida muloqot qilish, diqqatni jamlash va o'z navbatida, hozirjavoblik kabi xislatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. O'yindan muntazam ravishda foydalanish ta'limda tabiiy sharoitni yaratadi, bu esa o'quvchilarni dars davomida erkin faoliyat olib borishlariga imkoniyat yaratadi. O'yindan olib borilayotgan darsning mazmuniga mos holda foydalanish o'quvchilarning yashirin imkoniyatlari va fanga bo'lgan qiziqishini ochib beradi.

Didaktik o'yinlar bolalar faoliyatini rivojlantiribgina qolmay, ularning fikrlarini bir joyda to'plab, tez va aniq bayon etishga, mashg'ulotlar jarayonida o'zaro hamjihatlikda faol harakat qilishga undaydi.

O'quvchilarda bilim olishga, tengqurlaridan ortda qolmaslik hissi kuchayadi. Dars jarayonida jo'shqin vaziyat yuzaga keladi. Eng muhimi, bolalardagi iqtidor, salohiyat, maqsadga intiluvchanlik yuzaga chiqadi va mukammallashib boradi [2;8;81].

Darsni tashkil qilishda maqsadni aniq qo'yishi va shu maqsad asosida ishni rejalashtirishi zarurdir. Bunda interfaol ta'lim usullariga asoslanish bir qarashda oddiy, sodda va hatto "bolalar o'yini" kabi taassurot uyg'itsada, biroq bu o'qituvchidan ma'lum darajada asosiy omillardan ish tajribasi va metodik malakaga ega bo'lishini talab etadi.

Matematika darslarida mustaqillikka asoslangan ta'limni to'g'ri tashkil qilishda V.A.Suxomlinskiyning "Bolalarga jonim fido" asarida Lev Tolstoyning pedagogik asarlaridan shunday ta'rifni keltirib o'tgan:

-
-
-
- Lev Tolstoy bunday maslahat berardi: "Hamma arifmetika ta'rif va qoidalarga rioya qilavermay, balki mumkin qadar ko'proq misollarni yechtiring va qoidaga binoan ish qilinmaganida emas, balki ma'nosiz ish qilinganda tuzatish kiriting". Bu maslahat L.Tolstoyning "ixtiyoriy tarbiya"siga nisbatan noto'g'ri bo'lgan fikrni ma'qullovchi murabbiyga, bir qarashda nazariy umumlashmalar – ta'rif va qoidalar mohiyatini chuqur tushunib olishga va qoidani qayoqdandir kelib qolgan, allaqanday tushunib bo'lmas haqiqat deb emas, balki buyumlar tabiatning o'zidan kelib chiqadigan qonuniyat deb bilishiga qaratilgan. O'qituvchi haqiqatga shunday yondashsa, ta'rifni bolaning o'zi "kashf etgan"day bo'ladi. Ana shu kashfiyot quvonchi tafakkurning rivojlanishida katta ro'l o'ynaydigan qudratli hissiy turtki bo'ladi [3;139].

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, dars jarayonida didaktik

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

o'yinlaridan samarali foydalanish o'quvchilar o'rtasida muloqot qilish, diqqatni jamlash va o'z navbatida hozirjavoblik kabi xislatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida turli

o'yinlardan foydalanish ta'limda tabiiy sharoitni ta'minlashga, bu esa o'quvchilarning dars davomida erkin faoliyat olib borishlariga imkoniyat yaratadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Tojiyev M., Barakayev M., Xurramov A. "Matematika o'qitish metodikasi fani o'quv mashg'ulotlarining loyihasi" (o'quv va ilmiy-metodik qo'llanma). T. "Fan va texnologiya", - 2015. 224 bet, B 29, 47.
2. M.E.Jumayev va boshqalar. Boshlang'ich sinflar uchun matematikadan didaktik materiallar (metodik qo'llanma). T. "Nizomiy nomidagi TDPU" - 2016, B 8, 81.
3. Suxomlinskiy V.A. "Bolalarga jonim fido", T. "O'qituvchi", - 1984, B 139.
4. Jumayev M.E., Axmedova N.T., Abdullayeva B.S., Aslonova N.U. "Boshlang'ich sinflar uchun matematikadan didaktik materiallar" (o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma), T. "Reliable print" MChJ, - 2016.
5. Axmetjanov M.M., Tojiyev M., Tosheva G.Dj. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat", T. "Navro'z", - 2019.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DARSLARNI TASHKIL ETISHDA O'QITISHNING ZAMONAVIY METODLARIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Gulshoda Jumanazarova - UrDPI 1-kurs magistranti, E-mail:
jumanazarovaq1607@icloud.com

Barchamizga ma'lumki, bugungi kunda mamlakatimizni yanada rivojlantirish maqsadida ko'plab sohalarida islohotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, ta'limga bo'lgan e'tibor kundan kunga ortib, barkamol shaxsni voyaga yetkazish ustuvor vazifalardan biri ekanligi alohida ta'kidlanmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Miromonovichning Oliy Majlisga Murojaatnomasida (2020-yil, 29-dekabr) quyidagi vazifalar alohida qo'yildi: "Ta'lim sifatini tubdan yaxshilash maqsadida, avvalo, o'quv dasturlari, o'qituvchi va murabbiylar uchun metodik qo'llanmalarni ilg'or xalqaro mezonlarga moslashtirish lozim" [1]. Bugungi kunda ilm-fan, texnika, axborot kommunikatsion texnologiyalar va ishlab chiqarish sohalarining tez sur'atlarda jadallik bilan rivojlanishini ta'lim tizimi xodimlaridan

ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, bu borada innavatsion texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etadi. Bu esa har bir tizim xodimi, ayniqsa, o'qituvchilar zimmasiga yanada yuksak mas'uliyat va vazifalarni yuklaydi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq etish o'qituvchilarning innovatsion faoliyatidan boshlanadi. Chunki o'qituvchi ta'lim va tarbiya jarayonining yetakchisi, tashkilotchisi bo'lib, uning innovatsion madaniyati, tashabbuskorligi, ijodiy faolligi, innovatorlikka bo'lgan intilishi ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

"Innovatsiya" so'zi lotincha so'z bo'lib, yangidan kiritilgan tushunchalar, tartib-qoidalar, texnologiyalar va yangiliklarni anglatadi [2]. Innovatsiyalar

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ilmiy-amaliy jihatdan asoslangan bo'lib, biron bir sohada aniq maqsadga qaratilgan hamda amaliy tatbiq etishga yo'naltirilgan yuqori samaradorlikka ega yangilik hisoblanadi. Pedagogik innovatsiya deyilganda samarali natijaga erishish uchun ta'lim tarbiya jarayoniga yangiliklar, ijobiy o'zgarishlar kiritish tushuniladi. Pedagogik innovatsiyalar ilmiy maktablarda, ta'lim amaliyotida hamda olim va pedagoglarning ijodiy faoliyati natijasida vujudga keladi. Innovatsiya har tomonlama puxta rejalashtirilgan, o'quv jarayoniga maqsadli kiritilayotgan yangi ta'limiy amaliyot (yangi tartib, uslub, metod, metodologiya, texnologiya va boshqalar) hisoblanadi. Innovatsiyalar doimo dolzarb muammoning yangi yechimini o'z ichiga oladi, ulardan foydalanish yangi sifatli natijalarni olish imkonini beradi, innovatsiyalarni tatbiq etish tizimdagi barcha komponentlarning sifatini o'zgarishlariga olib keladi. Shuningdek, ta'limda innovatsiya atamasi an'anaviy va ommaviy amaliyotdagi o'qitish hamda tarbiya jarayoniga kiritilgan yangiliklarni bildiradi, innovatsiya ko'rsatkichi aynan ana shu yangiliklarni bildiradi, innovatsiya ko'rsatkichi aynan ana shu yangiliklar ko'lami bilan belgilanadi. Ta'lim va tarbiya jarayonida innovatsiya quyidagi tushunchalarni qamrab oladi:

Innovatsion vaziyat - bu pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va tatbiq etishga qaratilgan vaziyat.

Innovatsion muhit – pedagogik yangiliklarning vujudga kelishi, ularning jadal o'zlashtirilishi va amaliyotga tatbiq qilinishi.

Innovatsion pedagogik g'oya – tizimlashtirilgan yangi o'quv jarayoni prognoztikasi va ma'lumotlar majmui.

Innovatsion ta'lim – ta'lim sohasiga kiritilgan va kiritilayotgan yangiliklar hamda yangilangan ta'lim jarayoni.

Innovatsion texnologiya – pedagogik taraqqiyotni ta'minlashga qaratilgan yangi tashkiliy faollik vositalari, usullari va metodlari.

Innovatsion o'qitish – yangicha o'qitish tizimi hamda o'quvchi va talabalarni yangi kiritilgan texnologiyalar asosida o'qitish jarayoni [3].

O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimiga innovatsiyalarni tatbiq etish jarayoni 2017-yildan boshlab kuchaytirildi. Bundan maqsad boshlang'ich ta'lim jarayonining samaradorligiga tezkor erishishdir. Ana shu maqsadda boshlang'ich sinf o'quvchilariga dars o'tish mobaynida interfaol metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi va kutilgan natijani beradi. Bu metodlarga misol qilib "Mosini topamiz", "Mantiqiy chalkash zanjirlar", "3,4,5,6,7", "1 daqiqa", "Venn diagrammasi", "Rezyume", "Baliq skleti", "Idrok xaritasi", "Sindikat", "Swot" metodlarini keltirishimiz mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi (2020-yil, 29-dekabr).
2. R.Jo'rayev, O'.Tolipov, R.Safarova, X.To'raqulov, M.Inoyatova, M.Divanova. Pedagogik atamalar lug'ati.. – T.: "Fan", 2008, -b 195.
3. O.Jabborova, Z.Umarova, L.Babaxodjayeva. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiyasi va integratsiyasi. –T.: "Malik print co", 2021, -b 196.
4. Milliy o'quv dasturi (ona tili), 2020, -b 163.
5. K.Qosimova, S.Matchonov, X.G'ulomova, "Ona tili o'qitish metodikasi". –T.: "Bayoz", 2022, -b 304.

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA SHE'RIY MATNLAR USTIDA ISHLASH USULLARI

*Gulrux Atajanova - UrDPI 1-kurs magistranti
E-mail: gulruxatajanova194@gmail.com*

“Agar mendan sizni nima qiynaydi deb so‘rasangiz,
farzandlarimizning ta‘lim va tarbiyasi deb javob
beraman”

Sh.M.Mirziyoyev

Barchamizga ma'lumki, insonni boshqa jonzotlardan ustun sanalishiga asosiy sabab aql, ilm, tafakkur va nutqdir. Shuning uchun ham inson hayotning oliy xilqati sanaladi. Biroq inson o'z vazifalarini bekam-u ko'st amalga oshirishi uchun ma'lum e'tiqodga ega bo'lishi, o'z umrining asl mohiyatni anglashi lozim bo'ladi. Buning uchun esa insonga yaxshi ta'lim va ma'naviy tarbiya olish zarur sanaladi. Shuning uchun ham davlat rahbarimiz maktab ta'lim tizimining rivojlanishiga, aynan boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining zimmasiga ko'proq mas'uliyat yuklayapti va yetarlicha shart-sharoit yaratib bermoqda. Chunki boshlang'ich sinf ta'lim tizimining poydevoridir.

Bilamizki, boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchida to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish, ularni oddiy kitob o'quvchidan chuqur mulohaza yurituvchi ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish, o'qish orqali tevarak-atrof, borliq haqidagi bilimlarni kengaytirish, ularning

dunyoqarashini boyitish har qanday uslubdagi matnni o'qish va uni anglash, tanqidiy kreativ fikrlash ko'nikmasini egallash nazarda tutiladi.

Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish darslarining asosiy vazifasi o'quvchilarni o'quv bilim faoliyatiga tayyorlash, boshqalar bilim muloqotga kirisha oladigan, o'z fikrini boshqalarga tushunarli tarzda yetkaza oladigan shaxsni shakllantirishdan iborat. Ayniqsa bunda ona tili va o'qish savodxonligi darsligidagi she'riy matnlar alohida o'rin tutadi.

She'r bu ohang jihatidan ma'lum bir tartibga solingan, his-tuyg'u ifodasi sifatida vujudga kelgan hayajonli ritmik nutqdir.

She'r o'qiganda kichik yoshdagi o'quvchilar tabiat va jamiyat voqeahodisalarining poetik tasviridan hayajonlanishlari muhim ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinflarda she'r tarzida yozilgan hikoyalar, ertaklar, lirik va epik she'rlar o'qitiladi.

She'riy hikoya, she'riy matnlarda syujet, ya'ni voqealar tizimi va uning rivoji xarakterlidir. Lirik she'r “biror hayotiy

voqea-hodisa ta'sirida insonda tug'ilgan ruxiy kechinma, fikr va tuyg'ular orqali turmushni aks ettiradi". Lirik she'rning xususiyati "kishining his-tuyg'uga to'la hayajonli nutqini ta'sirliroq ifodalashda qo'l keladi".

She'riy ohangni his qilmaslik, matndagi so'zlarning ma'nosini to'la tushunib yetmaslik she'r yodlashni zerikarli mashg'ulotga aylantiradi. Ma'nosi anglanmagan matnni yodlash oson kechmaydi. Buni 2-sinf o'qish darsligidagi Abdulla Po'latovning "Mirzo Ulug'bek" she'ri misolida ko'rish mumkin. Ushbu she'rni o'rganishda albatta she'r asosan kimning hayoti haqida ekanligini va Mirzo Ulug'bekning qanday olim bo'lganligini izohlash talab etiladi. She'rni o'qishdan oldin unda keltirilgan ma'lumotlar asosida suhbat o'tkaziladi yoki she'r mazmunini anglash uchun o'quvchilar bilishi lozim bo'lgan voqealarni o'qituvchi qisqa qilib gapirib beradi.

Ma'lumki, Mirzo Ulug'bek o'zining qilgan ishlari va yaratgan kashfiyotlari bilan barchaning qalbidan joy olgan olimdir. Butun umri davomida koinotning sirlarini o'rganib, jahon olimlari qatoridan o'rin egallagan. Shunday ekan ushbu she'rni o'rganayotganda har bir o'quvchi Mirzo

Ulug'bekning avlodi ekanligidan faxr tuyg'usini his etmog'i lozimdir.

"Mirzo Ulug'bek" she'rini o'rganish jarayonida uning qilgan ishlari tasvirlangan rasmlardan, audiomateriallardan yoki videoroliklardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning Mirzo Ulug'bek haqidagi tushunchalari aniqlashtirilib, to'ldiriladi. Shundan so'ng o'qituvchi she'rni ifodali o'qiydi. O'qituvchi she'rni shunday ifodali o'qishi kerakki, o'quvchilar uning asosiy mazmunini anglasinlar, ularga jonli so'z kuchliroq ta'sir etsin. So'ngra she'rni mustaqil o'qish topshiriladi. O'quvchilar she'rni o'qiyotganda, she'riy satrga rioya qilishlari, ularning she'r ritmini buzmasliklariga erishish kerak.

O'quvchilar she'r matnini o'qiyotganda doskada ma'nosi izohlanadigan so'zlar yozib qo'yiladi. Masalan, "Mirzo Ulug'bek" she'ri o'rganilganda "e'tirof etdi", "halovat", "ko'zlamog" so'zlari izohlanadi. Shundan so'ng she'r o'quvchilarga navbat bilan o'qitiriladi, uning mazmuni yuzasidan savollar asosida suhbat o'tkaziladi. O'qituvchi berilgan savollarga javoblarni to'ldirib, o'quvchilarning Mirzo Ulug'bek haqidagi tushunchalarini boyitadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Karima Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G'ulomova, Sharofat Yo'ldasheva, Sharofjon Sariyev. Ona tili o'qitish metodikasi.-T.: "Nosir", 2008.
2. "O'qish madaniyatini oshirish" ilmiy-amaliy seminari materiali. 2018.
3. Nodira Egamberdiyeva "Ijtimoiy pedagogika".
4. U.B.Aydarova. O'qish savodxonligi. 2-sinf uchun darslik 3-qism. -T.:Novda Edutainment", 2023.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINING KASBIY TAYYOR-GARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

*Ruzimova Marjonoy Yo'ldash qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (BT) 2-bosqich magistranti*

Yurtimizda ilg'or xorijiy tajribalar negizida bo'lajak pedagoglarni tayyorlashning zamonaviy ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, talabalarning imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga imkon beruvchi zarur sharoitlarni yaratishga yo'naltirilgan ta'lim muhitini yaratish bo'yicha izlanishlar olib borilmoqda. O'qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatga doir bilimlar, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish, o'z-o'zini rivojlantirish kabi asosiy kasbiy faoliyat sohalarida aks etadi. Bu esa o'z navbatida, o'qituvchining o'z fanini o'qitishga doir bilimlarni mukammal bilishi va harakatga keltirishi, ta'lim jarayonini loyihalash, tashkil qilish va baholash uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarni egallashi, shuningdek, o'qitish va tarbiyalash jarayonini ta'lim sohasidagi innovatsion ilmiy yutuqlar, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida intensiv tashkil etish, uzluksiz va tizimli o'z-o'zini rivojlantirishni talab etadi. Tadqiqot mavzusining dolzarbligi 2020-yil noyabrda "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi PF-6108-son Farmoni va mazkur Farmon ijrosini ta'minlash maqsadida 2020 yil 6-noyabrda qabul qilingan "Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimchachora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-4884-son qarorda mamlakatimiz ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish, jamiyatimizda o'qituvchi va pedagog xodimlar, ilmiy va ijodkor ziyolilarga bo'lgan hurmat-e'tiborni yanada oshirish, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini rivojlantirish, tizimda xususiy sector ishtirokini kengaytirish maqsadida O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada

rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari belgilab berildi.

Abdurahmon Jomiy o'qituvchi haqida shunday degan edi: "O'qituvchi o'z bilim malakasini oshirish usullarini puxta egallamog'i, mustaqil ishlashini o'rganmog'i lozim".

O'qituvchi kasbiga qo'yiladigan talablar, o'qituvchilarning ulug'lanishi sharq mutafakkirlari: Ismoil al-Buxoriy, Yusuf Xos Xojib, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Davoniy, Abdulla Alvoniylarning asarlarida o'z ifodasini topgan. Oliy ta'limda bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirish, o'z-o'zini boshqarish asosida o'qituvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish, kasbiy shakllanganligini tashxislash masalalari M.A.Abdullajonova, O.A.Abdulina, A.A.Akbarov, X.A.Abdurahmonova, S.V.Safonovlarning tadqiqotlarida o'rganilgan. O'qituvchi shaxsini kasbiy tarbiyalashning psixologik va psixofiziologik jihatlar A.A.Bodalev, Y.M.Ivanova, E.G'oziyev, M.G.Davletshin va boshqalarning tadqiqotlarida o'z ifodasini topgan.

Bizning izlanishimizga ko'ra, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi qiyofasida quyidagilar yaqqol turishi kerak:

- bolaparvarlik;
- o'z kasbini sevishi;
- pedagogik faol bo'lish;
- o'zi ustida doimiy ishlashi.

Bunday yondashuv asosida oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu jihatdan xalqaro pedagogik tajribalarida qabul qilingan quyidagi yo'nalishlarga e'tibor berish lozim:

a) bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga kasbiy, psixologik va pedagogik bilim berish;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

b) bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini pedagogik ko'nikma bilan qurollantirish;

g) bola bilan ishlash psixologiyasini shakllantirish.

Ushbu yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf pedagoglarini tayyorlash kutilgan samarani berishi shubhasizdir. Ayni paytda, har bir o'qituvchi faoliyati davomida o'zining kasbiy qiyofasini takomillashtirib borishini unutib bo'lmaydi. Bizning izlanishimizga binoan bugungi kunda boshlang'ich sinf o'qituvchilari zamonaviy yondashuvlardan xabardor bo'lishi kerak.

Fan va amaliyotning taraqqiy etishi, inson shaxsini rivojlantirishga tobora ortib borayotgan talablar, o'zgaruvchan ijtimoiy jarayonlar va vaziyatlarga tez va to'g'ri javob berish qobiliyati, o'z faoliyatini qayta qurishga tayyorligi va yangi, yanada murakkab muammolarni mohirona hal qilishga tayyorligi bilan

belgilanadi. O'z-o'zini rivojlantirishning ma'nosi bilim faoliyati qoniqishida, o'qituvchining ortib borayotgan ehtiyojida, uzluksiz ta'lim orqali o'zini o'zi anglashda namoyon bo'ladi. O'rganilgan ilmiy tadqiqot natijalari va tahlillari hamda kuzatishlarimiz natijasida, o'qituvchilarda kasbiy rivojlanishining quyidagilarini inobatga olish kerak degan xulosaga keldik:

- o'qituvchilik faoliyatdagi boshqaruvchanlik, uslublarni ishlab chiqish;

- o'qitish jarayoniga mantiqiy yakunlangan pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va amalga oshirish;

- o'qituvchilarning faoliyati natijalarini baholash va hisobga olish;

- o'qituvchining motivatsiyasini rivojlantirish;

- o'qituvchi bilan ta'lim jarayonida o'zaro munosabatlarni shakllantirish.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'roqov Sh. Ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari. Xalq ta'limi. – Toshkent: 2016, №5. 55-60-b. (13.00.00; №2).
2. O'roqov Sh. Bo'lajak kollej o'qituvchilarida kasbiy-pedagogik kompetentlikni shakllantirishning ilmiy-metodik jihatlari. SamDU ilmiy tadqiqotlar axborotnomasi. – Samarqand: 2015. 4-son. 132-135-b. (13.00.00; №6).
3. O'roqov Sh. Pedagogikani o'qitishda fanlararo aloqadorlik muammolari. Uzluksiz ta'lim sifat va samaradorligini oshirishning nazariy uslubiy muammolari. Respublika ilmiy konferensiyasi materiallari (27-28 -may). -Samarqand: SamDU, 2010. 50-52-b.
4. Toshpo'latova M.I. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining metodik tayyor-garligini takomillashtirish. ped.f.dok. (PhD) diss. - T.
5. Muslimov N.A. Kasb ta'lim o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari: ped.f.dok. ...diss. -T.:2007,

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI KOMPETENTLIGINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI XUSUSIDA

Abdullayeva Mavluda Alimbayevna - Urganch davlat pedagogika instituti

1 – kurs magistranti, eshchanovaqavhar@gmail.com

Respublikamiz ta'lim tizimida o'quv fanlari dasturlari va boshqa shu | yo'mnalishdagi davlat ahamiyatiga molik bir qator pedagogik hujjatlar qanchalar

mukammal bo'lishidan qat'i nazar, o'qituvchining saviyasi va bilimdonligi, savodi va ma'naviy sifatlari ko'tarilmas ekan, qog'ozlarda qolib ketaveradi. Zero, bularning barchasi, bevosita o'qituvchi shaxsiga, uning kompetentligi [1.3.] darajasiga bog'liq. O'qituvchi saviyasining ko'tarilishi millatning ko'tarilishi esa mamlakatning kuchli bo'lishi garovidir.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh. Mirziyoev: "Biz qabul qilayotgan barcha-barcha qarorlarni amalga oshiradigan, farzandlarimizga bilim asoslarini, eng zarur hayotiy tushuncha va ko'nikmalarni o'rgatadiganlar yuqori malakali o'qituvchi va murabbiylardir", [2.] deganida yuz karra haqlidir.

Boshlang'ich sinflar o'qituvchisi kasbiy kompetentligini aniqlashda ularning o'quvchilar bilimini muammoli vaziyatlardagi ishtirokini to'g'ri tashkil eta bilish, o'quvchilarni uzluksiz ravishda mustaqil fikrlash va mustaqil faoliyatga yo'naltira borish, ayni zamonda, kichik o'quvchilar tafakkuri, munosabati hamda faoliyatining mustaqillik darajasini aniqlab, munosib baholay bilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Muammoli vaziyatlarda o'quvchilar tafakkuri va faoliyatining mustaqilligini nazorat qilish va shu asosda ularni baholash, bir qaraganda, pedagogik jihatdan ancha murakkab jarayondek tuyuladi. Lekin bu ham mutaxassislar tomonidan nisbiy tarzda belgilab berilgan.

Uzluksiz ta'lim tizimining o'rta bosqichi adabiyot darslarida o'quvchilarni mustaqil mulohaza yuritishga o'rgatish ishlari bilan shug'ullangan Q. Husanboeva o'quvchilar tafakkuri mustaqilligi darajasini o'lchashning taxminiy mezonini quyidagicha belgilagan: "Ma'lum vaqt oralig'ida mustaqil ravishda bajarilgan aqliy ish ko'lami va sifati (ishning pishiqligi, asoslarning kuchliligi) – tafakkur mustaqilligi darajasini o'lchash mezonini bo'lib xizmat qiladi"[3.59.] Bu mezon haqida shuni aytish mumkinki,

o'quvchilarning, bu ta'limning qaysi bosqichida bo'lishidan qat'iy nazar, har qanday janrdagi badiiy asar tahlili asnosida aytgan fikrlaridagi o'ziga xoslik, o'zgalarning qarashlaridan xoli betakrorlik, sodda, qisqa bo'lsada, ma'lum asoslarga ega bo'lgan mukammal javobini munosabatining tanqidiyligi darajasidan kelib chiqib baholash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetentligi darajasi quyidagicha belgilash mumkin:

– murakkab vaziyatlar vujudga kelganda;

– favqulodda vazifalarni bajarishda; [4.32]

– bir-biriga zid ma'lumotlardan o'rni bilan oqilona foydalanish kabi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi.

O'z kasbiy kompetentligiga erishishga intilgan boshlang'ich sinf o'qituvchilari: o'z bilimlarini izchil boyitib boradi; yangi axborotlarni o'zlashtiradi; davr talablarini chuqur anglaydi; yangi bilimlarni izlab topadi; ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi.

Umumiy o'rta ta'limning dastlabki bo'g'inida faoliyat olib boradigan o'qituvchilarning kasbiy kompetentligiga xos bo'lgan asosiy belgilarni boshqa soha mutaxassislariga qo'yiladigan talablarga tayanilgan holda quyidagicha sanab ko'rsatish mumkin:

1. Har xil (1 – 4-sinflar) yoshdagi o'quvchilar bilan ularning yoshi va intellektual imkoniyatlariga tayangan holda ishlay olish.

2. O'z sohasi bo'yicha o'quvchilarning yosh psixologiyasi, pedagogik imkoniyatlarini anglagan holda tadqiqot ishlarini olib borish.

3. Amaliy faoliyatida innovasion g'oyalardan foydalanish, yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

4. Ta'lim-tarbiya jarayonida pedagogik qo'llab-quvvatlashning har xil shakllaridan foydalana bilish.

5. O'qituvchilar faoliyati bilan bog'liq tashkil etilgan har xil tanlov, festival va musobaqalarda ishtirok etish.

6. Har qanday pedagogik shart-sharoitlarda o'zining o'qituvchilik mahoratini namoyish eta bilish.

7. Mamlakat davriy matbuotida hamkasblari bilan o'z tajribalarini o'rtoqlashish va hk.

Bu sifatlarning birortasi o'qituvchida o'z-o'zidan shakllanib qolmaydi. Buning uchun u kasbiy mahoratini oshirishga ehtiyoj sezishi, bunga intilishi lozim. Boshlang'ich sinflar o'qituvchisi kasbiy kompetensiyasining shakllanishi va rivojlanishi bosqichlarini quyidagicha ajratib ko'rsatish mumkin:

- kasbiy mahoratini oshirishning o'qituvchi tomonidan tahlil qilinishi va anglanishi;

- o'z-o'zini rivojlantirish (maqsad, vazifa va hal etish yo'llarini)ning rejalashtirilishi;

- o'z-o'zini namoyish qila bilish, faoliyatini tahlil va tahrir qila olishi va hk.[5.45]

Boshlang'ich sinflar o'qituvchisi kasbiy kompetentligining shakllanishi va rivojlanishi uzoq hamda uzluksiz tarzda amalga oshadigan jarayondir. Ya'ni o'qituvchi pedagogik faoliyatda tinimsiz ravishda o'z ustida ishlashi, soha yangiliklaridan xabardor bo'lishi, darsdan-darsga o'zida yangi sifatlarni shakllantirib borishi lozim.

Xulosa shuku, boshlang'ich sinflar ta'limi, xususan, adabiy ta'limni uning maqsadiga muvofiq tashkil etishda quyi sinflar o'qituvchilarining kasbiy kompetentligi uning saviyasi, dunyoqarashi, bilimi, ko'nikma va malakalarini takomillashtirishini, ayni zamonda, o'zining ma'naviy sog'lomligi uchun qayg'urishini ham taqozo etadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Муслимов Н., Усмонбоева М., Сайфуров Д., Тўраев А. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. –Т.: Sano-standart, 2015.В.- 3–5.

2. Электрон манба: <https://kun.uz/news/category/uzbekiston>

3.. Husanboyeva Q. Adabiy ta'lim jarayonlarida o'qituvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiy – metodik asoslari. Ped. fan. doktori diss. – T., 2006. B.- 59 .

4. Raximova Intizor. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi darslarida muammoli ta'limdan foydalanishning nazariy – amaliy xususiyatlari. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. Avtoreferati T., 2020. B.32.

5. Муслимов Н., Усмонбоева М., Сайфуров Д., Тўраев А. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. –Т.: Sano-standart, 2015.В.- 47.

PEDAGOG KASBIY FAOLIYATIDA MULOQOT VA MUNOSABAT MADANIYATI

*Xudayberganova Feruza Jonibek qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi (BT) yo'nalishi 2-bosqich magistranti*

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

O'qituvchi kasbiy faoliyatida muloqot madaniyatini shakllantirish muammosi kishilik jamiyatining ehtiyojlari va talablaridan kelib chiqqan holda hal qilinadi. Shu boisdan hozirgi davrda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da kasb tanlash motivlari, kasbiy tayyorgarlik, kasbiy layoqat va kasbiy mahorat bilan cheklanib qolmaslikni, balki bo'lg'usi pedagog kadrlar shaxsiy faoliyatida kasbiy madaniyatni tarkib toptirish mutlaqo zarur ekanligi ta'kidlanadi. Respublikamizda o'qituvchilik kasbining o'ziga xos etnopsixologik fazilatlarini, hislatlari, qobiliyatlari ish uslublari, pedagogik mahorat sirlarini egallash yo'llari, shaxslararo muloqot madaniyati yuzasidan turli davrlarda har xil ilmiy izlanishlar olib borilgan. Muloqot madaniyatining tarbiyalovchi imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish ko'p jihatdan o'qituvchining shaxsiy sifatleri bilan belgilanishini ta'kidlab o'tish lozim. Pedagogik muloqot madaniyatining har jihatdan to'g'ri tanlangan, o'qituvchining ma'naviy saviyasi, betakror xususiyatlariga muvofiq keluvchi uslubi quyidagi vazifalar majmuyini hal qilishga yordam beradi: birinchidan, muloqotda har bir o'quvchiga alohida e'tibor va dilkashlik sinf jamoasi bilan umumiy muloqot jarayonini soddalashtiradi, o'qituvchining erkin pedagogik faoliyati uchun zamin tayyorlaydi, ziddiyatli vaziyatlarni oson hal qiladi; ikkinchidan, har bir o'quvchi bilan o'zaro munosabatni erkin muloqot asosida tashkil qilish, ularning yosh xususiyatlariga monand pedagogik va psixologik muloqot uslublarini tanlash, uning ruhiyatini bilishga, ichki dunyosiga "kirib borish"ga yo'l ochadi; uchinchidan, pedagogik muloqotda o'qituvchining ma'naviy-axloqiy normalari muvaffaqiyatlar kaliti bo'lib, ta'lim-tarbiya samaradorligini oshiradi, muloqotning barcha bosqichlarida o'qituvchining o'z faoliyatidan qoniqish

hissini va xotirjamligini ta'minlaydi. Pedagogik faoliyatni endigina boshlayotgan yosh o'qituvchilar o'z kasbiy mahoratlarini oshirish maqsadida o'quvchilar bilan muloqot madaniyatini shakllantirish ustida muntazam ish olib borishlari zarur. Ta'lim-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda pedagogik muloqot madaniyati o'qituvchi va o'quvchilarning bevosita o'zaro munosabatini ma'lum bir maqsad sari hamjihatlikka yo'naltiruvchi kuchdir. Bu o'rinda o'qituvchi quyidagi vaziyatlarni e'tiborga olishni alohida ta'kidlash lozim:

- o'qituvchining ilk tarbiyaviy faoliyatidan boshlab muloqot madaniyatiga rioya qilishi, bu jarayonda o'qituvchi va o'quvchilar jamoasi bilan har kungi muomalani vaziyatga qarab rejalashtirishi, har bir harakat, so'z ohangiga e'tibor, an'anaviy muloqotning eng yaxshi xususiyatlarini o'zlashtirishi;

- muloqot asosida sinf jamoasidagi turli vaziyatlarni qayd etish, o'quvchilar xatti-harakatining oldingi holati bilan, tarbiyaviy faoliyatdan keyingi holatini qiyoslab chiqib baho berish;

- o'z muloqot uslubi natijalarini tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qilib, kamchiliklarni uzluksiz bartaraf etib borish. Zarur so'z, ovozdagi yoqimli ohang, hulq-atvorni vujudga keltirish;

- pedagogik muloqot madaniyatining samarali kechishi uchun uning shart-sharoitlarini bilib olishning o'zi kifoya qilmaydi, o'quvchilar bilan o'zaro muomalaning "ustoz-shogird" an'alariga xos boshlanishi va o'zaro fikr almashish asosida muhim vazifalarni hal qilish bilan muomalani obyektining diqqatini o'ziga jalb qilish;

- muloqot obyekti, ya'ni o'quvchining diqqatini o'ziga jalb qilish deganda nimani anglash kerak? Buning ma'nosi o'qituvchi o'zining xushmuomalaligi, madaniyati, go'zal xulqi, muloqotda o'quvchilar qalbiga yo'l topa olishi bilan o'z mahoratini namoyish qilib, muloqot madaniyatining

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tashkiliy shakllariga ijtimoiy-psixologik negizni asos qilib olishidir. Ko'rsatib o'tilgan vaziyatlar asosida pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun, o'qituvchining pedagogik muloqot madaniyatiga, etikasi va odob-axloqiga, dilkashligiga, muosharat odobiga alohida talablar qo'yiladi.

Xulosa o'rnida aytib o'tish mumkinki, yuqorida fazilatlar o'qituvchining sinf jamoasida, ota-onalar bilan muloqot qila bilishida, o'quvchilar bilan aniq maqsadni ko'zlagan holda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishida va ularni boshqara olishida muvaffaqiyatlar garovidir. Kasbiy faoliyatning noyob fazilati bo'lmish pedagogik muloqot madaniyatiga amal qiladigan yosh o'qituvchi quyidagi xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirishi lozim. Mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy talablari va ehtiyojlariga mos bo'lgan yuksak ma'naviyat darajasidagi qarashlar, kuchli va barqaror e'tiqod, davlatimiz ideallari, milliy

g'oya va istiqloq mafkurasiga sodiqlik, vatanparvarlik, fidoyilik tuyg'ulari shakllangan ijtimoiy-siyosiy faol shaxs; o'quvchilarga samimiy mehr-muhabbat, ularning har qanday ehtiyojlari, qiziqishlari, xatti-harakatlari motivlarini, xulq-atvorlarini tushunish ko'nikmasi va malakasining shakllanganligi; jamiyatda ro'y berayotgan hodisalar, jahonda ro'y berayotgan voqealar, tabiatga, borliqqa, shaxslararo, guruhlararo, millatlararo munosabatlarga nisbatan pedagogik kuzatuvchanlik, yangilikka, ijodiy izlanishga nisbatan intilish qobiliyatining mavjud bo'lishidir. Shu bois ta'lim sifatini ta'minlash va uni milliy ta'lim tizimiga joriy etish uchun ilg'or xorijiy davlatlarning nazorat va boshqaruv tuzilmalarini takomillashtirishning tashkiliy-pedagogik xususiyatlarini o'rganish dolzarb vazifalardan biridir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2006
2. Maxsudova M.A. Muloqot psixologiyasi. Toshkent: Turon-iqbol, 2006
3. Omonov X.T., Madiyurova S.A. va boshq. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Magistratura uchun darslik.-T.:Iqtisod-Moliya, 2009.
4. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat.-T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.

INKLYUZIV TA'LIMDA "TA'LIM HAMMA UCHUN" UMUMMILLIY DASTURI MOHIYATINI TARG'IB QILISH

Umorova Dilnoza Odilbekovna dilnozaumorova.1611@gmail.com

Urganch davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi (BT)yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Davlatimiz tomonidan qabul qilingan "Ta'lim to'g'risidagi" qonunning 2-bobi 9-moddasida jismoniy, aqliy, ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlariga inklyuziv shaklda yoki uy sharoitida yakka

tartibda ta'lim oladi"- deb aytilgan. Aslida „Inklyuziv ta'lim" nima? „Inklyuziv ta'lim" bu (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion – uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq ma'nolarini bildiradi). Nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar (ayrim sabablarga ko'ra imkoniyati

chelangani o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Imkoniyati cheklangan bolani oddiy sharoitga joylashtirish integratsiyaga qarab qo'yilgan birinchi qadam hisoblanadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning umumta'lim muassalari tarkibiga qarab olinishi jahon miqyosida „inklyuziv“ yoki „integratsion“ ta'lim atamaları bilan ataladi. Integratsiyalashgan ta'lim bu – maktabga kelib ketish muammosi bo'lgan bolaning maktabga qatnash jarayonidir.

Inklyuziv ta'limning maqsad va vazifalari quyidagilar:

- ta'lim muassasida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy sharoitlarni yaratish;
- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalarning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;
- imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oiladan ajralmagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish;
- jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan munosabatni shakllantirishdir.

Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari quyidagilar:

1. Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi tamoyili
2. Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili.
3. Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili.
4. Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili.
5. Inklyuziv ta'limda kompleks yondashish tamoyili.
6. Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili.
7. Malakaviylik tamoyili.

1. Inklyuziv ta'limning e'tirof etilishi tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundaki, 1990-yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida bir qancha jahon miqyosida deklaratsiyalar va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko'plab davlatlari e'tirof etdilar, ammo bugungi kunga qadar ularni hayotga joriy qilish borasida ko'plab muammolar mavjud. Ba'zi davlatlarda esa umumiy ta'lim borasida qonun yoki qarorlar qabul qilinganda nogiron bolalarning ta'lim masalasi unga kiritilmaydi. Ammo inklyuziv ta'limni tan olish faqatgina qonun chiqarish bilangina bog'liq bo'lmaydi. Diskriminatsiya (odamlarni ajratish) va ijtimoiy noto'g'ri fikrlashga qarshi kurashish eng muhim narsadir.

2. Inklyuziv ta'limning barcha uchun ochiq bo'lishi tamoyili. Bugungi kunga qadar maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi, ammo inklyuziv ta'limni tizimida joriy qilish, asosan, shaharlar miqyosida bo'lib qishloqlardagi hududlarda hali-hamon maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqda. Shuning uchun ham inklyuziv ta'limga jalb etish barcha hududlarda, barcha maxsus ehtiyojli bolalarni qamrab olgan bo'lishi lozim.

3. Bog'lanishning mavjud bo'lishi tamoyili. “Bog'lanish” bu so'zning zaminida ommaviy binolarning sifati, ayniqsa nogiron bolalar uchun maktabga kirishning oson bo'lishi kabilar yotadi. Jismonan bog'lanishlarni yaratish inklyuziv ta'limning asosiy muammolatini hal etishga xizmat qiladi.

4. Markazlashtirilmagan bo'lishi tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundan iboratki, quyidagi ikkita aspekt yordamida ifodalanash mumkin:

a) inklyuziv ta'lim xizmatlari umumiy ta'lim tizimining integratsiya qilingan qismi bo'lishi kerak.

b) inklyuziv ta'lim tizimidagi vazifalar mahalliy ta'lim organlari javobgarlik va boshqaruvni yuklash uchun markazlashmagan holda olib borilishi va imkoniyatlar mahalliy sharoitlarga moslashtirishlari lozim.

5. Inklyuziv ta'limda kompleks yondashish tamoyili. Nogiron bolalarga ularga nogiron deb faqatgina nuqson jihatdan yondashish emas, balki bu bolalarga har tomonlama yondashish lozim. Bu esa maxsus ehtiyojli bolalar uchun ta'lim masalasini rejalashtirayotganda uning barcha ehtiyojlarini hisobga olishni talab etadi. Bundan tashqari inklyuziv ta'limda nogiron boladagi mavjud nuqsonlarni bartaraf etish, korreksiyalash, kompensatsiya qilish bilan bir qatorda bilim ko'nikmalarga ega qilish, kasb-hunarga o'rgatish ishlarini birgalikda olib borish zarur.

6. Inklyuziv ta'limda moslashuvchanlik tamoyili. Bu tamoyilning mazmuni shundan iboratki, o'quv reja, dastur va darsliklar maxsus ehtiyojli

bolalarning imkoniyatlariga moslangan bo'lishi kerak

7. Malakaviylik tamoyili. Maxsus ehtiyojli bolalar inklyuziv tarzda o'qitilayotgan sinflarda yuqori malakali o'qituvchilarning dars berishi talab etiladi. Bundan tashqari inklyuziv sinf o'qituvchisi defektologiya sohasi bo'yicha ham malaka oshirgan bo'lishi kerak.

Hozirgi kunga kelib Respublikamizda ham viloyatlardagi maktablarda tashkil etilgan inklyuziv sinflar tajriba, sinov tariqasida o'z ish faoliyatlarini olib bormoqda. Inklyuziv ta'lim g'oyasini O'zbekistonda joriy qilish va undagi muammolarni hal qilish maqsadida turli xil chora-tadbirlar uyushtirish, matbuot axborot vositalari orqali targ'ibot-tashviqot ishlari faollashdi. Buning yaqqol misoli sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2019-yil 29-apreldagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarorini aytishimiz mumkin. Bu qarorda 2030-yilgacha inklyuziv ta'limni rivojlantirishning chora tadbirlari ko'rsatilgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. PQ-4860-son. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. 13.10.2020
2. Shomaxmudova .R.Sh Inklyuziv ta'lim (Xalqaro va O'zbekistondagi tajribalar) Toshkent-2011
3. Xodjayev. B Umumiy Pedagogika nazariyasi va amaliyoti Toshkent-2017 (188bet)
4. „Ta'lim hamma uchun”- Dakar deklaratsiyasi-200
5. „Ta'lim hamma uchun milliy dasturini joriy qilish masalalari” mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent-2005

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLIGINING O'RNI

Orazova Sultonposhsha Qahramon qiz - Ta'lim va tabiya nazariyasi va metodikasi 231-guruh magistri, orazovasultonposhsha61@gmail.com

So'nggi yillarda yurtimizda yuz berayotgan keskin yangilanish va tub o'zgarishlar insoniyat hayotidagi barcha sohalarini globallashuv va integratsiyalashuv jarayonlari nuqtai nazaridan yangicha qarashlar, tushunchalar va munosabatlar bilan qayta ko'zdan kechirishni taqazo etmoqda. Hozirgi kunda butun dunyo bo'ylab har bir soha jadal rivojlanmoqda va integratsiya jarayonlari o'z aksini ko'rsatmoqda. Shu qatorda ta'lim ham davlat siyosatining ustuvor sohasiga aylandi va ushbu sohada ta'limni yangicha innovatsion g'oyalar asosida rivojlantirish bo'yicha islohotlar amalga oshirila boshlandi. Bugungi kunda ta'limning eng asosiy tayanch bo'g'ini hisoblanuvchi umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun Milliy o'quv dasturi ishlab chiqildi va "Milliy o'quv dasturi" deb nomlanishining o'zi bizga katta umidlar baxsh etmoqda. Shuningdek, o'zbek tilini o'qitish metodikasini tubdan isloh qilish, ayniqsa, mamlakatimiz hududida istiqomat qiluvchi barcha millatlar va elatlarga o'zbek tilini intensiv o'rgatishni ta'minlaydigan zamonaviy darsliklar yaratish bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan biriga aylandi va bu boradi hurmatli Prezidentimiz Sh.Mirziyayev tashabbusi bilan maktab o'quvchilari uchun jahon standartlariga mos keluvchi darsliklar ishlab chiqish va amalga qo'llash vazifasi qo'yildi. Shuning uchun boshlang'ich sinflar uchun ham bir qator yangi darsliklar, yangicha formatda chop etildi.

Nima uchun boshlang'ich sinflarda Ona tili va O'qish fanlari birlashtirildi? Milliy o'quv dasturi asosida 2020-2021-yildan boshlab umumta'lim maktablarida Ona tili va O'qish fanlarini birlashuvi natijasi

"Ona tili va o'qish savodxonligi" fani joriy etildi. Mazkur fan 1–4-sinf boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun mo'ljallangan. Ikki fanning birlashuviga asosiy sabab ona tilini o'qitishdagi yondashuvning o'zgarishi bo'ldi. Ona tili fani asosida o'quvchida shakllantiriladigan ko'nikmalardan biri bu o'qib tushunishdir. Shu paytgacha ona tilini o'qitishdan asosiy maqsad tilning grammatikasini o'rgatish, til strukturasi qoidalarini yod oldirish bo'lib kelgan bo'lsa, endi fanni o'qitishda asosiy e'tibor so'z, uning ma'nolari, o'rindoshlari, qo'llanish o'rinlari, lug'at boyligi kabi tomonlarga qaratilmoqda. Natijada o'quvchi darslikda qoidalar o'rniga ko'proq matnlar bilan ishlaydi va ularda o'qib tushunish ko'nikmasi rivojlanadi.

6. Quyidagi "Milliy o'quv" dasturida har bir o'quvchida shakllanishi kerak bo'lgan nutqiy kompetensiya talablariga qisqacha to'xtalib o'tiladi.

7. NUTQIY KOMPETENSIYA-maqsad va kontekstdan kelib chiqqan holda o'z fikrini yetkazish uchun og'zaki muloqotga kirishadi;-maqsad va kontekstdan kelib chiqqan holda o'z fikrini yetkazish uchun yozma matn yaratadi;turli uslubdagi matnlarni ifodali o'qiydi;

8. -mazmunini anglaydi va qayta tushuntirib beradi;notanish matnni ovoz chiqarib, belgilangan tezlikda o'qiydi;audiomatnni tinglab, videotasvir va rasmlarni ko'rib tushunadi, o'z munosabatini og'zaki hamda yozma shakllarda ifodalab beradi;

9. -asar va ijodkor shaxsi haqida o'zining mustaqil fikrini adabiy talaffuz va imlo me'yorlariga rioya qilgan holda bayon qiladi;-matnning umumiy mavzusini

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

belgilaydi, matnga sarlavha qo'yadi; matnning ma'lum qismini o'qib, uni mantiqan davom ettiradi; -turli janrdagi adabiyotlarni mutolaa qilib, undagi g'oya va obrazlarga og'zaki hamda yozma shakllarda munosabat bildiradi;

-asar mutolaasidan zavqlana olish darajasida tilning ifoda imkoniyatlarini anglay oladi va his-tuyg'ularini bayon qiladi; -

ommaviy axborot vositalaridagi dolzarb mavzularga doir xabar va ma'lumotlarni tushunadi, o'z munosabatini bildiradi;

Yuqoridagilar asosida shuni xulosa qilish mumkinki, yangi boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darsligi o'quvchining nutqini har tomonlama rivojlantirishga va hayotda qo'llay olishini ta'minlovchi darslik bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev Toshkent shahri, 2019- yil 21-oktyabr O'zA.
2. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. O'zbek tili
3. Zilola Madatova Milliy o'quv dasturi: tahlillar va takliflar yoxud yomg'irdan qochib, do'lga tutildikmi? Xalq ta'limi. Umumiy o'rta ta'lim 28/07/2021
4. Sarvinovxon Karimova. (Andijon davlat universitetining Pedagogika instituti o'qituvchisi) Milliy o'quv dasturi asosida Boshlang'ich sinflarda ona tili va o'qish savodxonligi fanining o'qitilishi "Pedagogs" International research journal. Volume-8, Issue-1, April-2022.
6. <https://t.me/mahoratlipedagog>. Yangi darslik haqida.

ВОСПИТАТЕЛЬНОЕ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ УРОКОВ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Шарибова Илмира Максуд кизи - Ургенчский государственный педагогический институт, магистрант 1 курса ilmirasharipova06@gmail.com

Формирование читательских интересов - это важная научно-педагогическая проблема. Ее актуальность обусловлена исключительной, неуклонно возрастающей ролью речи в жизни человека, которая служит универсальным средством общения, мощным каналом интеллектуального, в широком смысле, духовного становления личности, необходимым условием социальной активности каждого человека. Исходя из сказанного, действительно трудно переоценить всю ответственность и серьезность методических поисков, приведших к открытию эффективных путей и средств формирования читательских интересов у учащихся (Е.В.Квятковский, М.Д.Кобахидзе,

А.И.Липкина, Т.К.Макарова, В.Ф.Чертов)[1]. Чтобы понять значительность этих открытий и сконцентрировать внимание на еще не решенных вопросах формирования младших школьников, важно учитывать, что в психолого-педагогической литературе существует два понятия детского чтения. В узком смысле слова - интерес к чтению, т.е. желание и потребность воссоздания смысла чужой речи по ее письменной форме: интерес к механизму прочтения, к переводу напечатанных знаков в звуки и осмысление звуковых комплексов. Такой интерес характерен для начинающего ребенка, который, открыв букварь или взглянув на книгу, на вывеску, очень хочет суметь понять смысл

напечатанных там слов, а также для первоклассника, только что научившегося процессу раскодирования отдельных слов и простых предложений, которому хочется продемонстрировать свое умение перед окружающими еще и еще раз. В широком смысле слова - читательский интерес, т.е. активное отношение читателя к человеческому опыту, заключенному в книгах, и к своей способности самостоятельно добывать этот опыт из книг. При этом обязательно проявление читателем умственной и эмоциональной активности, чтобы целенаправленно ориентироваться в книжном окружении, в книге как инструменте для чтения, в тексте как основном компоненте книги, хранящем и передающем читателю этот опыт при условии квалифицированного прочтения текста.

Основными методами исследования стали опытная работа и целенаправленное систематичное наблюдение за процессом формирования интереса к чтению, а также воспитательное значение уроков чтения у учащихся 1 - 3 классов в ходе уроков чтения, русского языка [2]. Помимо этого, на различных этапах исследования использовались и другие методы:

- теоретический анализ литературы в рамках проблемы;
- изучение передового педагогического опыта;
- изучение творческих работ учащихся и их анализ;
- опросы учителей и учащихся;
- анкетирование;
- статистические методы обработки результатов экспериментов;
- индивидуальные и групповые беседы;
- блиц-опросы учащихся;
- тестирование;
- теоретический анализ эмпирических данных.

Понятие «читательские интересы» как разновидности духовных интересов субъекта, их структура и характерные

особенности (интерес к чтению социально обусловлен, проявляется в умственной и речевой деятельности, тесно связан с мышлением человека, является величайшей ценностью человеческой личности)[3].

Условия развития воспитательное значение уроков чтения у младших школьников.

Технология определения оптимального комплекса средств развития интереса к чтению в конкретных условиях учебно-воспитательного процесса.

Формирование читательских интересов привлекало внимание многих ученых (К.Д.Ушинский, В.П.Вахтеров, П.О.Афанасьев, С.П.Редозубов, Н.П.Конныкин, НАЩербакова, Н.Н.Щепетова, М.М.Рубинштейн, Н.Д.Молдавская, Л.С.Славина, В.Е.Сыркина, О.И.Никифорова, М.И.Оморокова, Л.Ф.Климанова, В.Г.Горецкий и др.)[4], особо необходимо отметить работу в этом направлении Н.Н.Светловской и О.В.Джежелей. Однако вопрос о педагогических условиях формирования читательских интересов ни в одном исследовании не ставился и не разрешался, хотя в практике обучения актуальность этой проблемы по-прежнему высока. Специально организованные исследования (Л.С.Дягилева, Р.А.Жданова, И.А.Свиридова) констатируют, что природный познавательный интерес ребенка, впервые пришедшего в школу, в большинстве случаев постепенно угасает, и у ряда школьников появляется стойкое нежелание учиться.

Период начального обучения включает в себе огромные возможности для развития творческих способностей ребенка [5]. У детей уже в дошкольном возрасте отчетливо проявляется потребность в творчестве. Эта потребность реализуется в игре, всякого рода импровизациях, рисунках и т.д. С другой стороны, эта потребность сама по себе вторична, она

представляет собой отклик на ту обстановку, среду, которая окружает ребенка; эта потребность проявляется в такой мере, в какой окружающий ребенка мир стимулирует ее. В качестве непосредственных стимулов творческой деятельности в младшем возрасте выступает активное общение взрослого и ребенка, игровые ситуации, занятие рисованием, слушание музыки, чтение, лепка, конструирование и т.д.

В период обучения ситуация несколько меняется: основной в жизни ребенка становится не игровая, а учебная деятельность. Логично предположить: если игровая деятельность до определенного

времени выполняла роль стимула творческих способностей ребенка, то в данный период в целях перспективного совершенствования механизмов воображения учебная деятельность должна стать ведущей в реализации потребности в творчестве.

Начальное звено играет важную роль в становлении и развитии личности ребенка. В этом возрасте складываются и проявляются до 70 % его личностных качеств. Невнимание к развитию личности в младшем школьном возрасте порождает педагогические просчеты, которые ярко обнаруживаются на следующих ступенях обучения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Детское чтение для сердца и разума. – М.: Унисерв, 2002. - №9. – С.40.
2. Джежелей О.В. Помагайка. Книга для взрослых и детей. – М.: АО «СТОЛЕТИЕ», 1994. – 12 с.
3. Жинкина Н.И. Психологические основы развития речи. – М.: АО «СТОЛЕТИЕ», 1996.
4. Зайцев В.Н. Резервы обучения чтению. – М.: Просвещение, 1991. – 3 с.
5. Львов М.Р. Методика обучения русскому языку в начальных классах. – М.: просвещение, 1979. – 109 с.
6. Мелентьева Ю.П. Культура чтения. – М.: Наука, 2010.
7. Сухомлинский В.А. Избранные произведения в пяти томах. – К.: Советская школа, 1977. Т. 3. – 670 с.
8. http://school5.tim.kubannet.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=33
9. <http://www.dissercat.com/content/metodika-obucheniya-mladshikh-shkolnikov-osnovnym-vidam-tvorcheskikh-rabot-na-urokakh-chteni>
10. http://pedsovet.org/component/option,com_mtree/task,viewlink/link_id,4115/Itemid,0/
11. <http://www.zankov.ru/practice/stuff/article=233/>

МЕТОДИКА КУЛЬТУРЫ ЧТЕНИЯ И РАЗВИТИЯ РЕЧИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

***Пак Ксения Григорьевна - Магистрант 2 курса направления: «Теория и методика образования и воспитания (начальное образование)» Ургенчского государственного педагогического института
pak1507@mail.ru***

Без чтения нет настоящего образования, нет и не может быть ни вкуса, ни слова, ни многосторонней шири понимания; Гёте и Шекспир равняются целому университету. Чтением человек переживает века [1]

Александр Герцен

В духовном развитии человека огромную роль играет чтение. Особенно велико его значение в детские годы, в период интенсивного формирования личности. Книга, прочитанная в детстве, нередко оставляет неизгладимый след, запоминается на всю жизнь.

Ведь не зря чтение всегда рассматривалось как средство учения и воспитания в человеке человека. Книга является самым действенным средством воспитания любви

к Родине, уважения к окружающим. В последние годы в Узбекистане проводится системная работа по усилению интереса молодежи к чтению, повышению читательской культуры, широкой популяризации лучших произведений национальной и мировой литературы. Ярким свидетельством тому служит утвержденная главой государства Мирзиёевым Шавкатом Национальная программа развития и поддержки культуры чтения на 2020–2025 годы.

Проблема детского и подросткового чтения является одной из наиболее актуальных в современном мире. Литературное образование больше подвержено влиянию внешних факторов, которые особенно активно проявили себя в последнее десятилетие. В связи с развитием компьютерных и других информационных технологий происходит падение интереса к литературе. Дети перестали читать, а значит, страдают грамотность, эмоциональное и нравственное воспитание, интеллект и

многие составляющие гармоничного развития личности ребенка [2].

Формированию культуры чтения во многом может способствовать каждый школьный учитель, преподаватель, воспитатель. Скорее приблизиться к желаемым результатам можно развивая творческие способности юного поколения, направляя внимание к прекрасному. Культуру чтения необходимо начинать формировать в начальной школе. Важно грамотно обозначить критерии развития читательской культуры у детей младшего школьного возраста. Василий Сухомлинский писал: «Чтение — это окошко, через которое дети видят и познают мир и самих себя» [3]. Сегодня педагоги, ученые, издатели, государственные деятели, библиотечные специалисты, родители — те, кто берет на себя ответственность за судьбу будущего поколения, должны приложить все усилия для решения возложенных на них задач. Главное — это понимание, что чтение — великая ценность, и достоинство книги при этом будет на высшем уровне. Важно, чтобы родители читали сами, прививая детям интерес к чтению, выбирали и покупали книги, яркие по оформлению и интересные по содержанию, не забывали делиться с ребенком впечатлениями о прочитанном. Совместное чтение не только сближает родителей и детей, но расширяет словарный запас у подрастающего поколения, а также развивает умение слушать и сосредоточивать внимание. [4]

Методика культуры речи в начальных классах Узбекистана играет важную роль в формировании навыков коммуникации у учащихся. Она направлена на развитие языковых способностей, расширение словарного запаса и улучшение письменной и устной речи. В основу методики культуры речи положены такие принципы, как систематичность, доступность и индивидуальный подход к

каждому ученику. Учителя учитывают особенности обучающихся и формируют индивидуальные программы работы, которые помогают эффективно развивать их речевые навыки.

Человек всю жизнь совершенствует свою речь, овладевая богатствами родного языка. Каждый возрастной этап вносит что-то новое в речевое развитие. На младший школьный возраст приходятся наиболее важные ступени в овладении речью. Задача учителей начальных классов - довести речевые умения учащегося до такого минимализма, ниже которого не должен остаться ни один ученик в классе. Таким образом, задача учителя начальных классов состоит в том, чтобы совершенствовать речь ребенка, обогащать его словарный запас, развивать и повышать культуру речи и ее выразительные возможности.[5]

Важное место в программе занимает также развитие лексического багажа учащихся. В процессе обучения им предлагаются тексты различных жанров – от художественной литературы до научных статей. Это позволяет расширить

словарный запас, ознакомиться с различными стилями и жанрами речи, а также развивать навыки чтения и понимания текста. Кроме того, методика культуры речи активно использует различные игры и упражнения, которые способствуют развитию творческого мышления, фантазии и воображения учащихся. Такие игры помогают укрепить навыки публичных выступлений, улучшить дикцию и позволяют детям выражать свои мысли более точно и грамотно.

Методика культуры речи в начальных классах Узбекистана является комплексной и систематической программой, направленной на формирование навыков грамотного и культурного общения учащихся. Она помогает развивать их речевые способности, расширять словарный запас, улучшать письменную и устную речь, а также формировать навыки творческого мышления и взаимодействия. Внедрение данной методики способствует качественному развитию речевых навыков у учащихся и создает благоприятную обстановку для эффективного образовательного процесса.

Использованная литература

1. Александр Герцен. Изоматериал : плакат / худож. С. А. Бройдо, Д. Г. Цирин. - Москва: Книга, 1981. - 1 л.
2. https://kuderoval70.blogspot.com/p/blog-page_13.html
3. Василий Александрович Сухомлинский. «Сердце отдаю детям».
4. Татьяна Алимходжаева, заместитель председателя Русского культурного центра Узбекистана.
5. Формирование речевой культуры младших школьников на уроках русского языка и литературного чтения в начальных классах. Миничкина Е.А. ,учитель начальных классов.

ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ УРОКОВ ЧТЕНИЯ В РАЗВИТИИ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

*Курбанова Сабохат Сардорбековна - Магистрант УрГПИ,
E-mail:qurbanova2106@gmail.com*

Воспитание гармоничного поколения - требование сегодняшнего дня. Знаем, что базой воспитания совершенного человека служит начальное образование. На уроках чтения важно обучать детей правилам этикета, используя шедевры уникальных произведений, созданных нашими предками, воспитывая в них высокий дух, духовное богатство, свободомыслие. Первоначальным фундаментом для того, чтобы дети в будущем вырастали в кадры, соответствующие мировым стандартам, безусловно, является учитель начальных классов[1]. Мировоззрение каждого учителя проявляется в его общении. Основным средством общения является язык поэтому в развитии устной речи учащихся мы должны прежде всего выявить причины дефектов их речи, найти пути их устранения. Известно, что устранение дефектов речи младших школьников лежит на учениках и логопедах. При выявлении дефектов произношения необходимо проверить речь ребенка, изучить причины речевых нарушений. Особенно неопределима роль книги в исправлении дефектов речи ребенка. Именно поэтому в работе с речью ребенка большое внимание уделяется занятиям по чтению. Во-первых пересказ небольших рассказов или сказок, заучивание стихов совершенствуют речь детей. На уроках внеклассного чтения избранная литература так раз в две недели. Большое значение в развитии речи детей имеет устное народное творчество. Поэтому в книгах для чтения есть раздел "Сказки учат к лучшему" [2]. Сказки, входящие в него, важны тем, что они учат детей нравственности, развивают их духовно. Например, образы крестьянина и богатыря в сказке "Бей дубинка" создают в сознании читателей представление о ненависти к добру и злу, о необходимости отойти от него. Принято считать, что хвастовство, справедливость, жадность-очень плохая привычка,

щедрость, доброта к другу, честность способствуют духовному возвышению человека.

У нас в народе есть поговорка: "Ребенок - любитель сладкого слова". Поэтому желательно, чтобы учитель был очень осторожен в процессе обращения. Именно поэтому педагогу всегда важно уделять пристальное внимание культуре речи, показывать в качестве примера свои психологические, эстетические, физические, нравственные стороны. Деятельность учителя начальных классов не ограничивается только посещением его уроков, в его обязанности входит подготовка и проведение конкурсов и мероприятий "Выразительное чтение", "Юный читатель", контроль за речевой культурой учащихся, чтение художественной литературы и их организация, налаживание работы детского и кукольного театров. Вся проделанная организационная работа служит развитию речи ребенка. Заслугой педагога считается то, что ребенок может в полной мере выразить свое мнение окружающим. Начальные учителя не только используют такие методы развития своей речи, как заиминание, объяснение значения слов или пересказ, но и используют игры, которые являются для них интересным занятием, особенно с целью достижения высоких результатов. Потому что игра занимает центральное место в деятельности младших школьников. Исходя из возрастной и психологической природы детей, можно сказать, что игра является основным средством познания мира и себя, развития связной речи. Ребенок, сделавший первый шаг в школу, будет как будто погружен в другой мир. Он также может быть не в состоянии проявить те аспекты, которые у него есть. Педагог умело подгоняет детей к школе. Основным инструментом в этом являются развивающие игры. Воспитатель должен уметь выбирать правильный вид игры исходя из ситуации.

Одним из средств развития речи учащихся на уроках чтения начальных классов является правильно организованное пересказ. В школьном опыте существуют виды полного, сокращенного, выборочного и творческого пересказа. Учащимся начальной школы гораздо проще пересказывать текст полностью или близко к тексту, в то время как другие типы относительно сложнее. При пересказе вопрос учителя о содержании прочитанного рассказа должен быть направлен на то, чтобы заставить учащихся задуматься о деталях рассказа, о причинах и следствиях связи между отдельными событиями. Вопрос учителя должен быть направлен на то,

чтобы рассказать о том, что сделали герои произведения, где и при каких обстоятельствах произошло то или иное их поведение, последовательно изложить события и осветить взаимосвязь. Читатель сравнивает содержание прочитанного произведения друг с другом в рассказе с помощью вопроса учителя, обсуждает их и делает выводы.

Для совершенствования речевого развития учащихся учитель должен быть востребован и обладать большим количеством знаний, умений и навыков. Ведь пусть наши будущие дети гордятся своими наставниками!

Использованная литература:

- 1.К.Абдуллаева, К.Назаров, Ш.Юлдашева" методика обучения грамоте " т."Учитель"
- 2.Абдуллаева Г. Развитие речи в первом классе. - Ташкент, "Учитель", 1980.
- 3.Ашрапова Т., Одилова М. Методика обучения родному языку в начальных классах. Ташкент, 1984.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ФОРМИРОВАНИЮ ЛИТЕРАТУРНО – ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ НА УРОКАХ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Кузиева Рахима Рашид кизи - Ургенчский государственный педагогический институт, Магистранта 1 курса, goziyevaxima@gmail.com

Анализ произведения и личное творчество учащегося имеют любое значение в воспитании у учащихся грамотного читателя на уроках читательской грамотности в начальных классах. Профессор К. Косимова и С.Матчонов [1.88] не даром студент упоминается как активный участник обучения, как «методический фактор» в его занятиях по методике читательской грамотности. По их мнению, анализ произведения и личное творчество

учащегося имеют особое значение в воспитании учащихся как грамотных читателей на уроках читательской грамотности в начальной школе. Для этого учащимся начальной школы необходимо сформировать основные литературные понятия такие как стихи, рассказы, притчи, загадки, пословицы, литературные персонажи, названия, тексты, планы. Литературный анализ, направленный на эту цель, требует от учителя и ученика поиска

последовательного сотрудничества, основанного на строгом плане. Без этого ученик не сможет понять и эстетично воспринять произведение в том объеме, который предусмотрен программой. В анализе необходимо идти от общего к частному, то есть определять общее содержание и детали, помогающие понять произведение. В начале анализа, учитывая жанровые особенности произведения, необходимо последовательно и комплексно поставить вопросы, исходя из имеющихся у учащихся представлений. Исходя из этого, если мысли и чувства учащихся направлены к определенной цели, достичь намеченного результата в начальном образовании, конечно, не составит труда.

Из наблюдений известно, что существуют разные подходы к анализу художественного произведения. Некоторые из них мы рассмотрим ниже.

Анализ языка произведения организуется с целью определить используемые автором изобразительные выразительные средства и речь персонажей и отношение писателя к ним. Например, в 4 классе при изучении произведения Рауфа Талиба «Земля, любимая солнцем» [2.5.] можно задать следующие вопросы для определения изобразительных средств в стихотворении: Найдите и прочитайте предложение «Солнце не может отвести глаз от гор и садов» из текста. Как объяснить, почему солнце любит нашу страну?» и так далее. Такие задания служат увеличению словарного запаса учащихся и выразительности речи.

Характер, чувства, черты характера героев произведения изучаются посредством литературного анализа. Например, при изучении рассказа Нормурода Норгабилова «Карта» [3.10.] в 4 классе выявляются черты характера героев произведения Самада и Расула. Организация литературного анализа в этом контексте может

быть применена и к другим произведениям.

Анализ событий произведения основан на вопросе определения связи сюжета с его основными частями. В таком анализе идет путь от поведения к персонажу, от события к содержанию текста. В частности, в 4 классе, в рассказе Пиримкула Кадырова «Опасная встреча» [4. 64.] Для определения развития событий и связи между ними можно использовать следующий план: 1. Я выгуливаю животных, как собак. 2. Я внезапно вздрогнул. 3. Я сидел на снегу. 4. Это вопрос ума и воли.

Пересказ содержания произведения на основе плана поможет учащимся ближе понять основную мысль в нем.

Проблемный анализ организуется на основе проблемных вопросов и ситуаций в художественном произведении. Например, в 4 классе был прочитан рассказ Хакима Назира «Сабир с могучим» [5. 110.] при чтении «В каких ситуациях возникает дружба между детьми? Можно ли назвать друзьями детей, которые всегда гуляют вместе?» Проблемная ситуация создается на основе таких вопросов, как Это создает основу для их творческого и логического мышления.

В методике читательской грамотности широко используются приемы анализа слов и графического изображения, анализа изобразительных средств, наблюдения, нахождения смысловых слов, драматизации произведения, выразительного читательской грамотности и читательской грамотности по ролям, пересказа, олицетворения. Выбор метода анализа при организации работы над художественным произведением определяется в зависимости от особенностей текста произведения и задач, которые необходимо решить в процессе анализа.

Профессор Аскар Зуннунов делит процесс составления литературных понятий в старших классах на 6 этапов.[6. 160.]

Изучение литературных понятий в начальных классах отличается от изучения в старших классах, так как возраст, уровень и опыт младших школьников не позволяют им работать над художественным произведением на основе строгих теоретических представлений. В ходе наших наблюдений мы сочли целесообразным условно разделить формирование литературных представлений у учащихся на следующие этапы:

1. Подготовительный этап. В 1 классе, где используется этот этап, соблюдение эстетико-воспитательной идеи произведения, разделение событий произведения на части; отрабатываются понятия, связанные с определением темы художественного произведения, соблюдением различия между поэтической речью и прозаической речью. Больше внимания уделяется произношению и разговорной речи учащихся.

2. Начальный этап. Наблюдение идейно-художественного содержания произведения на этом этапе, что практикуется во 2 классе; работа над темой и идеей произведения; дать общее представление о диалоге; разделить произведение на части и составить представление о его композиции из взаимосвязанных событий; определять художественные особенности слов с уменьшительным, ласкательным, переносным значением в

произведении; отрабатываются понятия композиции поэтической речи из предложений и стихов. Преподаются различие литературных жанров, композиционные элементы произведения, события, описанные в произведении, взаимоотношения литературных персонажей.

3.Основной этап. В 3-м и 4-м классах, где отрабатывается этот этап, наблюдая за характером и темпом героев произведения, добиваясь понимания связи описываемых событий с жизнью, работая над мироощущением писателя героям произведения; понимание истории и образа; работа над изображением природы, образом героя; разделить работу на части и дать информацию о ее плане; определять развитие событий в произведении, причинно-следственную связь; сравнивать, оживлять, создавать понимание фразы; наблюдение за специфическими особенностями прозаической и поэтической речи; формировать практическое понимание повторов и преувеличений, характерных для поэтической речи; в поэтической речи призван создать общее представление о порядке слов, структуре стихотворения – рифма, строфа.

В заключении, хотя формирование литературных представлений даже у учащихся начальной школы требует поэтапного обучения по своим лингводидактическим, педагогическим - психологическим особенностям, система формирования литературных представлений учащихся еще не сложилась в полной мере.

Список использованной литературы:

- 1.Қосимова К., Матхонов С. Она тили ўқитиш методикаси. Тошкент. Носир,2009. Б.-88- 102.
2. Насриддинова Д., Мирзаев Р. Китобим – офтобим.1.Тошкент. Янгиюл Полиграф Сервис, 2016. Б.- 3.
3. Она тили ва ўқиш саводхонлиги. 4 – синф учун дарслик. Тошкент, 2020. Б.-10 – 15.
4. Она тили ва ўқиш саводхонлиги. 4 – синф учун дарслик. Тошкент, 2020. Б.-64 – 66.
5. Ўқиш китоби. 4- синф учун дарслик.Тошкент, 2017. Б.-110.
6. Зуннунов А.. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент, Ўқитувчи, 1992. Б.-160

**BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSİ SAMARADORLIGINI
OSHIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH TIZIMI**

Atajonova Inobat Komiljon qizi - Urganch davlat pedagogika instituti magistri
gmail: atajanovainobat677@gmail.com

Matematikadan boshlang'ich talim-tarbiyaviy vazifalarini nazariy bilimlar tizimi asosidagina hal etishi mumkin. Bu ilmiy dunyoqarash, psixologiya, didaktika, matematikani o'qitish nazariyasini (matematika didaktikasi) o'z ichiga oladi. Biroq birgina nazariy bilimlarning o'zi yetarli emas. O'qitishning ma'lum mazmuni va o'qituvchilarning aqliy faoliyati saviyasi bilan ta'sirlanadigan u yoki bu o'quv yo'nalishi uchun eng yaroqli usullarini va qo'llay bilish darsga tayyorlanishda yoki darsning o'zida yuzaga keladigan aniq metodik vazifalarni hal etishni yoki uni didaktik o'yinlar orqali bola ongiga yetkazib bilishi zarur. Boshlang'ich ta'lim metodikasi o'qitish vositasi sifatida mavjud didaktik o'yinlar mantiq ilmi va matematika nuqtayi nazaridan mazmunan yetarli emasligi tufayli didaktik o'yinlardan foydalaniladi va o'rganilgan materialni faqat mustahkamlash vositasi sifatida foydalaniladi. Sanoqni o'rganish, qo'shish va ko'paytirishni birinchi bosqichda o'rgatish (20 ichida) boshlang'ich ta'limning markaziy vazifasi bo'lib kelgan va shundoq bo'lib qoladi. Biroq, bu vazifa yagona bo'lib qolmasdan, balki u bolalarni matematikani o'rganishga yanada kengroq va har tomonlama tayyorlash ishining tarkibiy qismi bo'lib qoladi.

Boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlarga axborotlarni tashuvchi manba sifatida qaraladi. Dars jarayonida didaktik o'yinlarni tashkil etish o'quvchilar o'rtasida muloqot qilish, diqqatni jamlash va o'z navbatida hozirjavoblik kabi xislatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'yindan muntazam

ravishda foydalanish ta'limda tabiiy sharoitni, bu esa o'quvchilarning dars davomida erkin faoliyat olib borishlariga imkoniyat yaratadi. O'yindan samarali va olib borilayotgan darsning mazmuniga mos holda foydalanish o'quvchiga dars davomida berilayotgan manbalarni mustaqil o'zlashtirishiga, ijodiy tafakkurini o'stirishga, ularning yashirin imkoniyatlari va fanga bo'lgan qiziqishini oshirishga yordam beradi

Didaktik o'yin usullari cheksiz bo'lib, ularni takrorlash va o'zgartirish, unga turli yangiliklar kiritish mumkin. Masalan, biz "Jim-jitlik o'yinining 5 -7 xilini butun sinf bilan hamda ayrim bolalar bilan 10 martadan ko'proq takrorlab o'tkazdik, Nima o'zgardi? turidagi o'yin 5 xil turli ko'rsatmali material bilan o'tkazildi. Natijada o'yin malakalarining bir xilda va mustahkam bo'lishiga hamda o'yinning har bir qoidasini tinglay bilish va unga rioya qilinishiga erishish imkonini berdi.

Misollar zanjiri o'yinini og'zaki ham bajarish mumkin. Buning uchun birinchi misolni o'qituvchi aytadi. undan kevin esa bolalarning o'zlari misol tuzadilar. Ular o'z misollarini oldingi misolning javobi bo'lgan sondan boshlaydilar. Shunday qilib, birinchi misolning javobi ikkinchi misolning boshlanishi. ikkinchi misolning javobi uchinchi misolning boshlanishi bo'lib, shu tarzida zanjir bo'lib ulanib ketadigan bo'lishi kerak.

Didaktik o'yinlar texnologiyalari o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o'quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarni ro'yobga

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlarning asosiy turlari: intellektual (aqliy) va harakatli hamda aralash o'yinlardan iborat. Bu o'yinlar ishtirokchilarda aqliy, jismoniy axloqiy, psixologik, estetik, badiiy, tadbirkorlik, mehnat va boshqa ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ta'lim tarbiya jarayonida asosan o'quvchilarda ta'lim olish motivlarini, ularning turli yo'nalishdagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko'rsatadigan didaktik o'yinlardan foydalaniladi. Didaktik o'yinlar nazariy, amaliy jismoniy, roli, ishchanlik va boshqa yo'nalishlar bo'yicha turlari bo'yicha ajratiladi. Hozirda kompyuter vositasidagi o'yinlar alohida oringa ega bo'lib bormoqda. Didaktik o'yinlar o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy fikrlash, tadqiq qilish, hisoblash, o'lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, axloq odob o'rgatish, yangi bilimlar o'rgatish va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'yinlarga ajratiladi.

O'yin bilan bog'liq faoliyat o'zining to'rtta xususiyati bilan ajralib turadi:

1. Erkin rivojlantiruvchi faoliyatning vujudga kelishi (bunda o'yin ishtirokchilari rollarni, vazifalarni tanlash, o'z faoliyatidan ko'ngli to'lishi nazarda tutiladi).

2. Ijodiy muhitning tarkib topishi (o'yin ishtirokchilari tegishli ijodiy va mustaqil faoliyatga ega bo'ladilar).

3. His-hayajonli vaziyatning paydo bo'lishi (o'yin davomida musobaqa, raqobat, hamkorlik, o'zaro yordam vujudga keladi)

4. O'yin davomida belgilangan qonun-qoidalar qat'iy amal qilinishi

O'yin tarkibiga quyidagi masalalar kiradi:

a) o'yinning syujeti;

b) muayyan rollar, vazifalar;

v) ushbu rollarni amalga oshirish uchun bajariladigan amallar (usullar);

g) aniq o'yinlar yoki shartli ravishdagi o'yin vositalaridan foydalanish;

d) o'yin ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat, muloqot.

O'yin faoliyatining tarkibi quyidagilardan tashkil topadi:

1. O'yindan ko'zda tutilgan maqsadni aniqlash, loyihalash.

2. Ushbu maqsadni amalga oshirish yo'llarini belgilash.

3. Olingan natijalarni tahlil qilish.

4. O'yin strukturasiga tegishli o'zgartirishlar kiritish.

Didaktik o'yinli darslarni o'quvchilarning bilim olish va o'yin faoliyatining uyg'unligiga qarab syujetli-rolli o'yinlar, ijodiy o'yinlar, ishbilarmonlar o'yini, konferensiyalar, o'yin-mashqlarga ajratish mumkin. O'qituvchi avval o'quvchilarni individual, so'ngra guruhli o'yinlarga tayyorlashi va uni o'tkazishi, ular muvaffaqiyatli chiqqandan so'ng ommaviy o'yinlarga tayyorlashi maqsadga muvofiq bo'ladi

Adabiyotlar ro'yxati

1. Bikbayeva N.U. Matematika. 4-sinf. O'qituvchilar uchun qo'llanma. - Toshkent, «O'qituvchi», 2015.
2. Jumayev M.E. va b. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Toshkent, «Fan va texnologiya». 2005.
3. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasidan praktikum. - Toshkent. «O'qituvchi», 2005.
4. Omonov B. Qiziqarli matematika. Yuz bilan yuzma-yuz, Toshkent. 1995

5. Tadjiyeva Z.G'. Boshlang'ich matematika darslarida tarixiy materiallardan foydalanish. Toshkent. "Uzinkomsentr", 2005 yil

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Ургенчский педагогический институт, Студентка 2 курса начального образования Шавкатова Хуршидабону Кувандыковна

«Воспитание есть определённое, целеустремлённое и систематическое воздействие на психологию воспитуемого, чтобы привить ему качества, желательные воспитателю»
М.И.Калинин

Воспитание играет важную роль в жизни человека и в раннем возрасте, и во взрослой жизни. Всем известно что главную роль в воспитании ребёнка играет окружающие его люди, это может быть его родители, родственники, друзья или сами учителя. Родителям и педагогам нужно объединить усилия, чтобы сформировать у ребенка высокие моральные качества и правильное воспитание. Самым правильным путём в процессе воспитания ребёнка является определение его темперамента в раннем возрасте, ведь только после этого можно узнать поглубже его настоящую личность, внутренний мир, эмоции, взгляды на жизнь. С точки зрения психологии люди с рождения делятся на 4 темперамента:

- 1)Холерик
- 2)Сангвиник
- 3)Флегматик
- 4)Меланхолик

Характерные стороны четырёх темпераментов, и педагогические подходы каждому из них:

Холерик. Дети этого темперамента, могут плакать очень сильно и часами, и при этом успокаиваться очень быстро. Психический темперамент таких детей характеризуется с их вспыльчивостью и энергичностью. Для холериков

характерна быстрая смена настроения, общая эмоциональная неустойчивость, если им в данный момент что-то нравится, пройдя некоторое время они могут ненавидеть ту же самую вещь. Дети которые играя с друзьями обязательно вступают в конфликт, то они конечно же холерики, к этому типу относится ребенок, порой грубый, нетерпеливый, упрямый и капризный, не делающий того, что ему говорят. В совокупности их можно назвать «вариативностью и абстракцией». Когда меняется его настроение, меняются и его друзья. Среди его друзей есть флегматик-привыкающий к его капризам, сангвиник-который является с ним почти в одной волне, и меланхолик- умеющий понимать его чувства. В мозговом процессе холерика преобладает возбудимость над торможением.

-Для оптимизации взаимоотношений детей-холериков со сверстниками, целесообразно использовать подвижные и спортивные игры,

так-как характерные для них активность, подвижность, упрямость и

эмоциональность помогают им занять в детском коллективе компромиссные

положение.

-Педагогу не стоит препятствовать активности ребёнка и сдерживать его подвижность, ему следует поддержать полезное увлечение ребёнка-холерика, лучше стремиться к тому, чтобы активность ребёнка находила полезное применение.

- Если дети такого типа совершают какие-нибудь неприятности, то с ними ни в коем случае нельзя говорить с повышенным тоном, так как у этих детей от природы слабый тормозный процесс.

Сангвиник. Дети сангвинического типа могут сочетать большую активность со сдержанностью. Их эмоции будут сдержаны, настроение приподнятое. С двух лет они играют с другими детьми. Они любят звать друзей домой. Они быстро расстраиваются и при этом быстро забывают это, если упадут, то снова встают и продолжают свой путь. Маленький ребенок, который может смеяться над собственным щелчком конечно же сангвиник. У них в школе и в колледже всегда царит командный дух. Но их интересы быстро меняются. Среди них есть те, кто прекращает работу на полпути и начинает работать над другим проектом. Большинство из них проявляют некомпетентность в предметах, требующих терпения, и преуспевают в предметах, требующих изобретательности. Все типы хороши, у каждого психотипа свое место в жизни, и лучше воспитать их принимая во внимание все эти качества, а не обвиняя их. Сангвиник воплощает в себе лучшие качества холерика и флегматика. Процессы торможения и возбуждения в мозгу сангвиника синхронизированы.

- Так как сангвиники бывают живыми, общительными и энергичными, исходя из этих качеств, педагогу важно пытаться помочь ему самоутвердиться среди одноклассников, выработать свой индивидуальный стиль деятельности.

-С ранних лет у детей сангвиников нужно обращать внимание на их собранность, аккуратность, так как у этих детей формируются эти черты с трудом.

Флегматик. Ребенок-флегматик поражает даже взрослых, своей чрезвычайной сдержанностью. Сильная сторона ребенка-флегматика в том, что он терпелив, спокоен и способен довести начатое дело до конца во всех сферах. Общеизвестно, что многие сангвиники не любят людные места. Ест он свою еду очень аккуратно, но незнакомую пищу он не любит. То, что он всегда носит с собой одну игрушку, а не захочет новую, является признаком преданного человека. Если он поставит цель, исходя из одного интереса, он не будет отвлекаться на другие интересы. Способность изучить одну область до конца обусловлена внутренним самообладанием и терпением. Очень хорошее чтение, решение примеров, которые никто другой не мог решить со многими попытками, свойственно флегматику.

Во время урока ребёнку-флегматику нужно особое внимание, то есть педагог должен учитывать его медлительность, он не может представить себя как «быстрый человек», когда ему нужно делать что-то очень быстро, например: решать задачу, выполнять данное упражнение или быстро вычислить данный пример на уме, ни в коем случае педагогу не стоит на него выкрикивать, проявит давление, или убедить его что он плохой ученик, ведь с этими выходками педагога ситуация только ухудшается, и ребёнок начинает ненавидеть либо данный урок, либо учителя который на него выкрикивал.

Меланхолик. Дети этого типа очень эмоциональные, которые быстро все впитывают, даже мелкие домашние ссоры могут запечататься на их память навсегда. Он также может бояться червяка

или жука, застрявшего в саду на его футболке. Такой ребенок не может сказать, что не хочет идти в детский сад или в школу, но тут же заболевает простудой и у него повышается температура тела, поэтому вы не отправляете его сами. Дети, которые болеют перед школьными экзаменами, также относятся к меланхолическому типу. Таких детей нельзя назвать трусами. Их проницательность настолько тонка, что им свойственно жить эмоциями. В мозгу меланхоликов торможение преобладает над возбуждением.

-Главной отрицательной стороной у меланхоликов, это то что они постоянно недооценивают себя, не уверены в своих знаниях и постоянно сомневаются. В этой ситуации педагогу необходимо поддерживать в ребёнке чувство уверенности в себе.

- Дети со слабым типом нервной системы очень медленно входят в

коллектив, сложно найдёт общий язык со своими сверстниками, медленно привыкают к режиму. В первые дни педагогу важно расположить ребёнка к себе, и вызвать доверие и кроме этого нужно развивать его чувство коллективизма, общительность, воспитывать чувство товарищества и дружбы.

Педагог всегда должен любить своих учеников и быть с ними в правильном общении- это основа позитивного воспитания. Педагог должен знать что плохих детей не бывают, бывают только родители которые неправильно воспитывают их, и сами дети которые слишком весёлые или слишком пассивные, этих детей только нужно направить в правильных путь принимая все его качества.

Литература:

- 1.А.А. Радугина «Психология и педагогика»
- 2.А.В.Мудрик «Социальная педагогика»
3. Дима Зицер «Любить нельзя воспитывать»
4. Джон Готтман, Джоан Деклер «Эмоциональный интеллект ребёнка»
- 5.Зебинисо Ахмедова «Кичик болалардаги катта коркувлар»

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA INTERFAOL METODLARNI QO'LLASH

Farxadova Gulshoda - Urganch davlat pedagogika instituti, Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
2-bosqich talabasi

Biz bugungi kunda mana shunday tinch va osoyishta yurtda yashayotgan ekanmiz har birimiz buning qadriga yetishimiz va qadrlashimiz zarur. Buyuk ajdodlarimizga munosib farzand bo'lishimiz, yurtboshimizning bizga bildirayotgan ishonchiga munosib javob berishimiz lozim. Ajdodlarimiz bizga buyuk va yengilmas qilib bergan yurtni yanada yuksaltirishimiz va

yangi-yangi cho'qqilarni zabt etishimiz darkor. Bu maqsadga qo'ygan ilk qadamimiz yoshlarimizga samarali ta'lim berishimiz va ularni vatanga muhabbatli qilib tarbiyalashimizdir. Shunday ekan har bir pedagog, ota-ona, jamiyatdagi har bir inson o'zidagi mas'uliyatni his qilgan holda o'sib kelayotgan yosh avlodga sifatli va to'g'ri ta'lim-tarbiya berishi lozim. Zero, bugungi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

kunda yoshlarimizda dunyoni har tomonlama anglashga bo'lgan qiziqish kundan kunga ortib bormoqda. Shunday ekan, pedagoglardan darslarni interfaol metodlar orqali tashkil qilish va o'quvchiga dunyoni tanitish talab qilinadi. Yoshlarni erkin fikrlovchi, yangilikka intiluvchi va barkamol inson qilib tarbiyalash boshlang'ich sinflardan olib boriladi. Bu eng muhim jarayonlardan biri hisoblanadi. Shu sababdan ham yurtimizda ta'lim mazmuniga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hozirgi kunda DTS talablariga mos bo'lgan va yangi tahrirda bosmadan chiqayotgan darsliklar sinovdan o'tkazilmoqda. Ta'lim sifatini oshirish uchun darslarni tashkil qilishda interfaol metodlardan, pedagogik texnologiya va axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanib kelinmoqda. Yangi tahrirdagi darsliklar nafaqat o'quvchilarni balki, darsni tashkil qiluvchi o'qituvchilarni ham izlanishga va darsni turli metodlar orqali tashkil qilishga undaydi. Darslarda aynan samarali interaktiv metodlarni qo'llash bugungi kun talabiga aylangan. Hech bir o'qituvchi bundan mustasno bo'la olmaydi. Zamon rivojlanishda, o'quvchilar yangi bilimlarni egallashga chanqoq ekan, hech bir pedagog o'z ustida ishlashni va o'sishni to'xtatmasligi lozim. Boshlang'ich sinf darslarini tashkil qilishda interfaol metodlarni qo'llash ularning mavzuni o'zlashtirish darajasini ancha yuqoriga olib chiqadi. Bunday metodlar o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish va bilimlarni tez va oson o'zlashtirishga yordam beradi. Interfaol metod- ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayoni markazida ta'lim oluvchilar bo'lgan metodlardir. Bugungi kunda bir qator rivojlangan mamlakatlarda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta'minlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba asosini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda.

Interfaol ta'lim metodlari hozirda eng ko'p tarqalgan va barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng qo'llanayotgan metodlardan hisoblanadi. Shu bilan birga, interaktiv metodlarni qo'llashning yana bir samarali tomoni shundan iboratki, o'quvchilar zerikarli darslarni tark qilib, qiziqarli, harakatli darslarga o'tadilar. Hamda shu metodlar orqali qiyin va murakkab darslarni oson va qiziqarli tarzda o'quvchilarga yetkazib berishimiz mumkin bo'ladi. Interfaol metod biror faoliyat yoki muammoni o'zaro muloqotda, o'zaro bahs-munozarada, fikrlash asnosida, hamjihatlik bilan hal etishdir. Bunday metodlarning afzalligi shundaki, butun faoliyat o'quvchi talabani mustaqil fikrlashga o'rgatib, mustaqil hayotga tayyorlaydi.

Ta'lim o'qituvchi va o'quvchining birgalikdagi hamkorligi bo'lib, bu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, ya'nikim, ta'limi va tarbiyasi mukammallashib boradi. Darslarda o'qituvchi o'z bilimi, ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar orqali o'quvchilarga yetkazadi, o'quvchilar esa uni o'zlashtirib borish natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo'ladi. Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda o'zgaradi, shunday ekan ta'lim va tarbiyaning maqsadi mutanosib bo'lishi kerak. Ulug' allomalarimizdan biri: "Kelajak tashvishi bilan yashasang, farzandlaringga yaxshi bilim ber, o'qit", - degan ekan. Darhaqiqat, yoshlarimiz keljak poydevori hisoblanadi. Ularga yaxshi ta'lim-tarbiya berish va rivojlantirish esa bugungi kun pedagoglarining zimmasiga yuklatilgan eng katta mas'uliyatlardan biri hisoblanadi. Ta'limda o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglash va shu fikrni og'zaki hamda yozma bayon eta olishga o'rgatish masalasiga e'tibor qaratilgan bo'lib, mustaqil fikrlaydigan, nutq madaniyati rivojlangan savodxon shaxsni kamol toptirish asosiy o'rin egallaydi. Darslarda zamonaviy usular va innovatsiyalarni qo'llash orqali

o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyati, nutqi rivojlanadi, tez va to'g'ri javob berish qobiliyati shakllanadi, bilim egallashga ishtiyoq uyg'onadi hamda darslarga puxta tayyorgarlik ko'rishga intilish paydo bo'ladi. Ming afsuslar bo'lsinkim, zamon rivojlangani bilan haligacha eski tuzumda qotib qolgan pedagoglarimiz ham yo'q emas. Aynan mana shunday pedagoglar jamiyatimiz kelajagining kushandasi hisoblanadilar. Jamiyatni o'zgartirishimiz uchun biz avvalo, o'zgarishni o'zimizdan boshlashimiz darkor.

Boshlang'ich sinf ta'limi usullari odatdagidan biroz farq qildi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari juda yosh bo'lganligi sababli, ular juda qiziqqon bo'ladilar. Shuning uchun darsni ko'proq harakatli o'yinlar orqali olib borish ma'qulroq. Ta'lim maydoni turli xil qobiliyatlar va shaxslar bilan birgalikda ishlaydigan o'quvchilar bir joyga to'planadigan dinamik muhit sifatida ajralib turadi va o'qituvchining vazifasi har bir o'quvchining shaxsiy ehtiyojlarini qondirish uchun ijodiy va innovatsion ta'lim strategiyalarini amalga oshirishga qodir ko'pqirrali o'qituvchi bo'lishi muhimdir.

Boshlang'ich sinflarda amalga oshirish mumkin bo'lgan eng yaxshi o'qitish usullaridan ba'zilar quyidagilar:

1. Vizualizatsiya. Vizual va amaliy ta'lim tajribasi orqali zerikarli ilmiy ta'lim tushunchalarini hayotga olib kirish, o'quvchilarga ularni hayotda qanday qo'llash kerakligini tushuntirish.

2. Hamkorlikda o'qitish. O'quvchilarni kichik guruh yoki butun sinf faoliyatini rag'batlantirish orqali birgalikda ishlashga qodir bo'lgan o'quvchilarni rag'batlantirish.

3. So'rov asosida ko'rsatmalar. O'quvchilarni savol berishga va o'z g'oyalarini da'vat qilishga o'rgatish.

4. Faqlash. Hech kim ortda qolmasligi uchun o'quvchilarning qobiliyatiga qarab

vazifalarni taqsimlash orqali ta'lim jarayonini farqlash va belgilash.

5. Kasbiy rivojlanish. Muntazam kasbiy rivojlanish dasturlarida ishtirok etish o'qituvchining dars berish qobiliyatlarini yaxshilashning ajoyib usuli hisoblanadi.

O'quvchilarga ta'lim va tarbiya berish jarayonida yuqorida ko'rsatib o'tilgan barcha usullarni qo'llay olishimiz lozim. Chunki o'quvchilarning bilimli, salohiyatli, jamoada birlikda ishlay oladigan, intiluvchan va kreativ fikrlay olishi o'quvchining yoshligida qanday bilim olganiga bog'liqdir. Prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev ham maktabgacha ta'lim va maktab yoshidagi bolalarga va shu bilan bir qatorda ularga ta'lim-tarbiya beruvchi o'qituvchilarga alohida e'tibor qaratishi ham bejizga emas. 2024-yilning "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili" deb e'lon qilingani ham buning yorqin dalilidir. Shunday ekan, har bir pedagog unga bildirilgan ishonchni oqlash uchun o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashishi kerak.

Ta'lim jarayonida qo'llayotgan har bir interfaol metodni sinchiklab o'rganish hamda darslarda qo'llash o'quvchining darsdagi faolligini oshiradi va fanga bo'lgan qiziqish va intiluvchanlikni yanada orttiradi. Bundan tashqari boshlang'ich sinflarning dars mashg'ulotlarida interfaol metodlarni qo'llash bizga bir qancha ustunliklarni olib keladi. Biz o'quvchiga bilim berar ekanmiz, biz bergan ma'lumotlar uning xotirasida mustahkam o'rnatilib qolishi va bola bu ma'lumotlarni tom ma'noda rang-barang holatda eslab qolishi uchun ham albatta, interaktiv metodlardan foydalanishimiz lozim. Zero, bugungi kunda yaratilayotgan yangi darsliklarning bolalar yoshiga mos holatda rango-rang qilib ishlanishi ham bejizga emas.

1. Yo'ldoshev J.G, Usmonov S.A " Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. –T. Fan va texnologiya.2008.
2. "Boshlang'ich sinflarda innovatsion metodlarning ahamiyati" Nilufar Mahamadjon qizi, <http://cyberleninka.ru/boshlang'ich> sinflarda innovatsion metodlarning ahamiyati.
3. Sh.K.Shayaqubova,R.X.Ayupov "Interfaol ta'lim usullari" – "Tafakkur- bo'stoni" Tashkent – 2012.
4. O'.Asqarova. " Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar" Toshkent- "Istiqlol" – 2005
5. M.E.Musayeva,A.K.Otaboyeva,D.T.Po'latova "Aniq va tabiiy fanlar ta'limi jarayonida qo'llaniladigan interfaol metodlar". Toshkent – 2016.

TALABALAR AXLOQIY-ESTETIK TARBIYASINING NAZARIY JIHATLARI

Yo'ldasheva Iqbol Bekbo'lsin qizi - Urganch davlat pedagogika instituti magistranti yuldashevaiqbol@gmail.com

Har bir insonning insoniy xususiyatlarini ochib beruvchi jihatlaridan eng muhimi tarbiyadir. Ota-ona haqiqiy husnni, insoniy fazilatlarni aynan estetik tarbiya bilan farzandida shakllantiradi. Oilada bolani estetik dunyoqarashini shakllantirish uchun, eng avvalo, ota-onaning o'zi estetik mas'uliyatli va qat'iyatli bo'lmog'i lozim. Talabarlarning axloqiy-estetik madaniyatini rivojlantirishda tarbiyaning ahamiyati muhim ro'l o'ynaydi. Oliy ta'lim tizimida o'qitish talabalarni axloqiy mukammallashtirish bilan birga olib boriladi. Ularda ong bilan bir qatorda xulq ham tarbiyalaniladi. Har tomonlama barkamol yetuk mutaxassis bo'lish uchun avvalo talabalar ta'lim, bilim bilan bir qatorda axloqiy va estetik tarbiyaga ega bo'lishi kerak.

Muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlaganlaridek, "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan muhim masala-bu yoshlarimizning odob-ahloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyo qarashi bilan bog'liq. Bugungi zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan

ham ko'proq his etadigan kim- yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin.Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin.Biz kimmiz,qanday ulug' zotlarning avlodimiz degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib,o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan". [1] Demak, yosh avlod hayotda o'z o'rmini topishi uchun, yuksak marralarga erishishi uchun avvalo uning tarbiyasi ayniqsa axloqiy-estetik tarbiyasining o'rni beqiyosdir. Jumladan, A.Avloniyning " Tarbiya biz uchun yo hayot-yo mamot,yo najot-yo halokat,yo saodat-yo falokat masalasidir"[2;5] degan so'zlari har bir yosh avlodga o'zida yaxshi odat va fazilatlar hosil qilishga yordam beradi.

"Axloq (arabcha - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soladigan qonun-qoidalar majmuidir".[3;154]

Axloq ma'naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

bosqichi sanaladi. Zero, axloq, axloqiy me'yorlarsiz shaxsning ruhiy va jismonan yetukligining mezonini bo'lgan ma'naviy kamolotga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham axloqiy-estetik tarbiyada uzviylik, aloqadorlik dialektik xarakterga ega bo'lib, shaxsning axloqiy-estetik shakllanishida muhim sanaladi. "Estetika (qadimgi yunoncha- his, tuyg'u) olamning hissiy qabul qilinishini tadqiq etuvchi fandır. Estetik tarbiyaning asosiy maqsadi — jamiyat a'zolarining har tomonlama mukammal rivojlanishlari uchun go'zallikni to'laqonli his etishga ko'maklashishdan iboratdir. Estetik tarbiyaning mehnat tarbiyasi bilan birlashib ketishi, mehnat jarayoni shaxsning tabiiy ehtiyojiga aylanib borishida o'z ifodasini topadi." [4;138]

Estetik tarbiyaning vazifalari uning asosiy maqsadini amalga oshirishdan iborat bo'ladi. Estetik tarbiyani oliy o'quv yurtlarida quyidagi yo'nalishlarda olib borgan ma'qul va bu har bir yo'nalish estetik tarbiyaning asosiy maqsadi hisoblaniladi. Talabalarni axloqiy-estetik tarbiyasini tashkil etish, yaxlit pedagogik jarayon bo'lib, ushbu jarayonni bir qator vazifalar hal etiladi. Bu

vazifalarni J.Hasanboyev. "Pedagogika" kitobida 5 ta qismga ajratgan:

“1. Talabalar axloqiy-estetik me'yorlar hamda axloqiy munosabatlar mohiyati va

ularning ijtimoiy jamiyat hayotidagi ahamiyati to'g'risida ma'lumot berish.

2. Talabalar axloqiy-estetik bilimlarni egallashga bo'lgan ehtiyojni yuzaga keltirish, axloqiy-estetik ongini qaror toptirish.

3. Talabalarda ijobiy mazmundagi axloqiy-estetik sifatlar (bilimlilik, mehnatsevarlik, kamtarlik, mehr-muhabbat, vatanga, xalqqa muhabbat, ota-ona va katalarga hurmat, insonparvarlik, saxovat, burchga sadoqat va hokazo)larni qaror toptirish.

4. Talabalar axloqiy-estetik mazmundagi xulq-atvor, xarakter va irodani shakllantirish.

5. Talabalar axloqiy-estetik madaniyatini shakllantirish.”[5;130] Talabalar orasida estetik talablar ehtiyojiga aylanishi bilan axloqiy-estetik tarbiya bilim sifatida yuzaga keladi va hayot tarziga ko'chishni boshlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1.Sh.M.Mirziyoyevning 2017-yil 15-iyun kuni Toshkentda bo'lib o'tgan "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi" mavzusidagi anjumanidagi nutqi.

<https://www.un.int/uzbekistan/news/проблемы-арала-и-водных-ресурсов-региона>

2.A.Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq.- Toshkent, O'qituvchi, 1992, 5-b

3..Xodjayev B.X. Umimiy pedagogika nazaryasi va amaliyoti. - Toshkent, 2017, 154-b

4. Umarov E., Karimov R. Estetika asoslari. Toshkent, Cho'lpon nomidagi nashriyot –matbaa ijodiy uyi, 2006, 138 - b

5. Hasanboyev J. Pedagogika, -Toshkent, Noshir, 2011, 130-b.

O'QUVCHILARDA GRAMMATIK TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHDA ZAMONAVIY METODLARDAN FOYDALANISH USULLARI

Bog'ibekova Dilnoza Toir qizi -Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi, Elektron pochta: zoyirboqibekov@gmail.com

Tushuncha atrof-muhitdagi predmet va hodisalarning muhim belgilari va o'zaro aloqadorligi aks ettirilgan tafakkur formasini tasvirlab ko'rsatadi. Grammatik tushunchalarda ham boshqa tushunchalar kabi hodisalarning muhim belgilari umumlashtirilgan holda aks ettiriladi. Til hodisalarining o'ziga xos xususiyati, ya'ni tushunchaning mazmun tomoni grammatik tushunchaning o'ziga xos xususiyatini keltirib chiqaradi. Til hodisalari, til kategoriyalari boshqa hodisalarga nisbatan juda mavhumligi bilan farqlanadi. Biologik tushunchalarni shakllantirishda belgilarini kuzatish, sistemaga solish va umumlashtirish mumkin bo'lgan aniq hodisalar va predmetlar material sifatida asos qilib olinadi. **Grammatik tushunchalar** esa so'z, so'z birikmasi, gap, morfema, leksema, fonema va boshqalarning o'ziga xos muhim belgilarini aniqlash va umumlashtirish natijasi hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, kishilar tomonidan yaratilgan grammatik tushunchaga asos bo'lgan dastlabki materialning o'zi yetarli darajada mavhumdir. Demak, grammatik tushunchalar umumlashtirilganlarning yana ham umumlashtirilgani hisoblanadi.²⁵

Ta'kidlash joizki, termin va tushuncha bir-biridan farqli hodisalardir. "O'zbek tilining izohli lug'ati" da termin va tushunchaga shunday ta'rif berilgan: "Termin. Fan, texnika, kasb-hunarning biror sohasiga xos muayyan bir tushunchaning aniq va barqaror ifodasi bo'lgan so'z yoki so'z birikmasi; termin"²⁶. Ma'lum bo'ladiki, grammatik termin tushunchaning ifodasi bo'lib, ayni paytda u til hodisasiga qo'yilgan nomdir. Til hodisasi tushuncha reallashib,

termin bilan yuritiladi. Atama asosida aytiladigan gaplar til hodisasiga taalluqli bo'ladi. "Tushuncha. 1. Predmet va hodisalarning mantiqan ajratilgan muhim belgilarini umumlashtirib, birlashtirib aks ettiruvchi umumiy tasavvur". Demak, grammatik tushuncha – til hodisasining muhim belgilari haqidagi tasavvur. Grammatik tushuncha terminga berilgan ta'rifda (lug'atda-izoh) o'z ifodasini topadi. Grammatik termin va tushuncha aks etgan ta'rif (izoh) til hodisasining xossalari, uni boshqa til hodisalaridan farqlash uchun xizmat qiladigan belgilar, xususiyatlarni o'zida mujassamlashtiradi. A.V.Tekuchev grammatik tushunchalar haqidagi o'z tavsiyalarini psixologiya ma'lumotlariga asoslanib yoritadi. U bunday deydi: "Psixologiya aqliy faoliyat bilan bog'liq mexanizmlarni ochib berib, ularning grammatik tushunchalarni ongli qabul qilish, ongli tafakkurning o'rni va olgan bilimlarini analiz va sintez qilish operatsiyalarini kuzatadi".²⁷

Ona tili darsliklarida grammatik tushuncha terminning ta'rif, belgi va xususiyatlari aks etgan qoidalar orqali tushuntiriladi. Bundan anglashilindiki, tushunchani o'rganish ta'rif va qoidalardan bayon etilgan belgi va xususiyatlarni anglab yetish mazmunida bo'lishi zarur. Grammatik vositalar va ularning ma'nolarini bolalarga tushuntirishning asosiy prinsipi o'rganilayotgan qonuniyatni nutq tarkibida tahlil qilishdir. Ona tili darslarida axborotning moddiy tashuvchilari bular darsliklar, izohli lug'atlar, grammatik ma'lumotnomalar, o'zbek tilshunosligiga doir ilmiy va ommabop risolalardir.

²⁵ R.Sayfullayeva, B.Mengliyev, G.Boqiyeva, M.Qurbonova, Z.Yunusova, M.Abuzalova. Hozirgi o'zbek adabiy tili. -Toshkent. 2006. -174 b.

²⁶ O'zbek tilining izohli lug'ati.Ikki tomli.Z.Ma'rufov tahriri ostida.II.S-H.-M.Rus tili,1981.-165

²⁷ Текучёв А.В. Грамматический разбор в школе. – М.: Изд-во АПН,1963.60-6

O'quvchining uzoq muddatli xotirasida bilim, masalan,-da yuklamasining imlosi haqidagi qoida bo'lmasa, u hamma vaqt shu qoida mavjud bo'lgan tashqi tashuvchilarga murojaat etib turadi. Grammatizmdan qochilib, mabodo bolalarga qoidalar o'rgatilmas ekan, ularning qo'llarida shu qoida mavjud bo'lgan manbalar bo'lishi shart. Bunday sharoitda ona tili ta'limining asosiy vazifasi o'quvchilarni zarur qoidalarni kitoblardan tez topa bilishga o'rgatish, tegishli malaka hosil qilishdan iborat bo'ladi. Lekin nutq uchun o'ta zarur qoidalarni o'quvchilarning uzoq muddatli xotiralariga ko'chirish ona tili o'qitishning maqsadlaridan biri sanaladi.

Grammatik tushunchaning mohiyatini anglatishda avvalo, u haqida tasavvur hosil qildirish lozim. Bunda zamonaviy metodlardan foylanish maqsadga muvofiq bo'ladi. **Metod** (yun. "metodos" — bilish yoki tadqiqot yo'li, nazariya, ta'limot) — voqelikni amaliy va nazariy egallash, o'zlashtirish, o'rganish, bilish uchun yo'l yo'riqlar, usullar majmuasi, falsafiy bilimlarni yaratish va asoslash usuli. Metodning kelib chiqish tarixi kishilarning amaliy faoliyatiga borib taqaladi. Biror ishni bajarish metodini egallagan kishi shu ishni boshqalarga nisbatan oson, tez va soz bajara oladi. Metodni egallamagan inson esa bu ishni bajarish uchun ko'p vaqt va kuch sarflaydi. Metod o'z mazmuni jihatidan amaliy yoki nazariy shaklda bo'lishi mumkin. Insonning amaliy faoliyatiga oid metodlar ham voqelikka xos bo'lgan qonuniyatlarni anglab yetish, bilib olishga borib taqaladi. Metodlar haqidagi ta'limot fanda metodologiya deb ataladi.

Metod shunday tanlanishi kerakki unda o'quvchi o'zini erkin tuta olishi, fikrlarini ravon aytishi, mavzuni juda yaxshi o'zlashtirishi lozimligi muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, hozirgi kunda interfaol

metodlarning yuzdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning aksariyati tajriba-sinovdan o'tib, yaxshi natija bergan. Keng qo'llaniladigan usullar – **«Klaster»**, **«Aqliy hujum»**, **«Davom ettir»**, **«Taqqidmot»**, **«Blits-so'rov»**, **«Muammoli vaziyat»** kabilardan foydalanib, darsda samarali natijalarga erishish mumkin. Darsning o'tilgan mavzuni so'rash qismida **«Sinkveyn»**, **«Teskari test»**, **«Aql charxi»** metodlarini, yangi mavzuni tushuntirish qismida **«T-jadval»**,

«Rezyume», **«Kungaboqar»**, **«Charxpalak»** metodlarini, uyga vazifa berishda samaradorligini ta'minlab, o'quvchilarning bilimni oshirishga yordam beradi. Ona tili darslarida ham yuqorida sanab o'tilgan interfaol metodlardan tashqari **«Ha... yo'q»**, **«Ta'rif egasini top»**, **«Men kimman?»**, **«Domino»**, **«Beshinchisi (oltinchisi, yettinchisi ...) ortiqcha»**, **«Sirli sandiqcha metodi»**, **«Harfni his qilish»** metodlari kabi didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin.²⁸

Shu o'rinda boshlang'ich sinf darsligiga yuzlanib, 2-sinf ona tili darsligidagi quyidagi mavzuni didaktik o'yinlar oraqali tashkillashtirish jarayonini ko'rib chiqamiz.

Mavzu: Narsa va shaxs nomini, harakatni bildiradigan so'zlar.

Oldin qoida o'qib tushuntiriladi: "Narsa va shaxsni nomini bildirgan so'zlar **kim?**,

nima? so'roqlariga javob bo'ladi. **Masalan: gul, daraxt, shifokor, tikuvchi.**

Narsa va shaxsning harakatini bildirgan so'zlar **nima qildi?**, **nima qiladi?**, **nima qilyapti?** so'roqlariga javob bo'ladi."

Keyingi bosqichda qoidaga asosan, mos so'zlardan aytamiz va o'quvchilardan **«Aqliy hujum»** metodi orqali qaysi sinfga kirishini so'raymiz. Keyingi bosqichda shaxs va narsalarning nomini va harakatini bildiruvchi

²⁸ Pedagogika. /prof. M.X.Toxtaxodjayeveaning umumiy tahriri ostida.-T.: 'O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2010,- 400 b.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

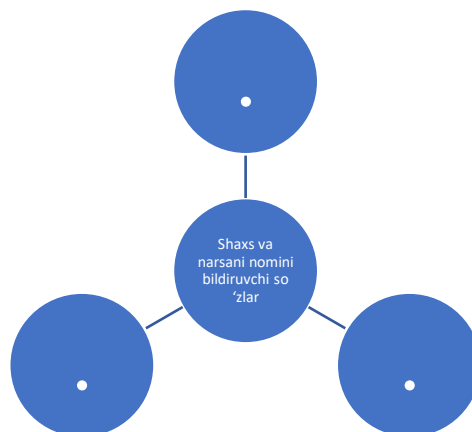
so'zlarni **“Klaster”** metodi orqali joylash topshirig'ini beramiz.

Kim?: shifokor, tikuvchi, usta, duradgor, satarosh, suratlash, etikdo'z, psixolog.....

Nima?: gul, qaychi, telefon, daftar, ruchka, qalam, soch, olma, paypoq, dasturxon....

Qayer?: gulzor, o'tloq, toshloq, Xorazm, jarlik, Buxoro, dala.....

Nima qildi?: yozdi, chizdi, gapirdi, o'qidi, tikdi, sakradi, gulladi....

«Klaster» metodi. Klaster” grafik organayzeri “Fikrlarning tarmoqlanishi” degan ma’noni anglatadi. Bu metod turi o’quvchilarning biron-bir mavzuni chuqur o’rganishlariga yordam berib, ularni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrlarni erkin va ochiq uzviy bog’langan ketma-ketlikda tarmoqlashni o’rgatadi. “Fikrlarning tarmoqlanishi” quyidagicha tashkil etiladi:

1. Xayolga kelgan har qanday fikr bir so’z bilan ifoda etilib ketma-ket yoziladi;

2. Fikrlar tugaguncha, yozishda davom etiladi va fikrlar tugasa, u holda yangi fikr kelgunga qadar biron rasm chizib turiladi;

3. Darsda imkon boricha fikrlarning va o’zaro bog’liqlik ketma-ketligini ko’paytirishga harakat qilinishi lozim.

«Harfni his qilish» metodi. “Harfni yoki so’zni his qilish” metodida o’quvchilar tik turgan holatda bo’ladi. Eng oxirida turgan o’quvchi orqasiga o’qituvchi tomonidan ruchkaning orqa tomoni bilan harf yoki so’z yoziladi. Keyingi o’quvchi oldingi o’quvchi orqasiga yozadi. Va shu tariqa davom

etadi. Birinchi partadagi o’quvchi o’zining orqasiga yozilgan harfni his qilib sinfyozuv taxtasiga kelib yozadi. Bu metodni ko’pincha nafaqat harf shaklida 4-5-sinf o’quvchilarida qo’llash mumkin, balki 5-6 sinf o’quvchilariga ikki uch harfli so’z shaklida ham qo’llash mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsam, grammatik tushunchalarini o’quvchilarga tushuntirishda zamonaviy, interfaol metodlarning ahamiyati juda katta. Chunki, interfaol metodlar o’quvchilarning savodxon bo’lishiga, Milliy o’quv dastur talablariga qo’yilgan bilim va ko’nikmalarni oson va qiziqarli egallashlarida muhim rol o’ynaydi. Dars jarayonida o’quvchilarning diqqatini mavzuga qaratishda albatta o’zining samarasini ko’rsatadi. Xususan, fanga bo’lgan qiziqishlarini orttiradi. Ona tili darslarida grammatik tushunchalarni tushuntirishda zamonaviy metodlardan foydalanish darsning qiziqarliligini, tushunarligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxat

1. R.Sayfullayeva, B.Mengliyev, G.Boqiyeva, M.Qurbonova, Z.Yunusova, M.Abuzalova. Hozirgi o’zbek adabiy tili. -Toshkent. 2006. -174 b.

2. Pedagogika. /prof. M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida.-T.: “O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2010,- 400 b.

3. O'zbek tilining izohli lug'ati. Ikki tomli. Z. Ma'rufov tahriri ostida. II. S.-H.-M. Rus tili, 1981.-165

4. Текучёв А.В. Грамматический разбор в школе. – М.: Изд-во АПН, 1963. 60-б

5. www.edu.uz

BOSHLANG'ICH SINFLARNING O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA ERTAKLARNI O'RGATISHGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Alimbayeva Moxira Sardarbek qizi - UrDPI Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Globalashuv jarayonida barcha jabhalarda rivojlanish bo'lgani kabi ta'lim sohasida ham juda ko'p islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim sifati qanchalik rivojlanib borsa, o'sha joyda sohalar ham parallel ravishda rivojlanib boradi. Shuning uchun ham Respublikamiz Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev xalq ta'limini yanada rivojlantirishga qaratilgan vazifalarni ko'rsatib berar ekan: "Farzandlarimizning qobiliyatini ro'yobga chiqarishga bolalikdan e'tibor berib, ularning kamoloti uchun barcha imkoniyatlarimizni safarbar etsak, yurtimizdan yana ko'plab Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug'beklar yetishib chiqadi"¹, - deya ta'kidlaganlari bejiz emas. Zero, mamlakatimizda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan barcha tadbirlar, qabul qilinayotgan hujjatlardan ko'zlangan asosiy maqsad yosh avlodni komil inson qilib tarbiyalashga qaratilgan." [1]

Ma'lumki, uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini boshlang'ich ta'limdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini har tomonlama yetuk qilib tarbiyalashda "O'qish savodxonligi"

darsligidagi ertak va rivoyatlarning ahamiyati juda muhim rol o'ynaydi.

Ertaklar insonning ma'naviy va jismoniy kuchiga ishonch ruhi bilan sug'orilgan bo'lib, ijobiy kuchlar tabiat va ijtimoiy hayotda o'ziga dushman bo'lgan kuchlarga qarshi kurashda doimo g'olib chiqadi. Xalq ertaklarida ijtimoiy muhim masalalar odilona hal etiladi. Ertaklar sodda va tushunarli bo'lgani uchun har qanday kitobxonga tez yetib boradi. O'tmishda yaratilgan ertaklarda xalqchillik kurashi o'zining haqqoniy badiiy ifodasini topgandir. Xalqning kelajakka bo'lgan ishonchi, adolatning adolatsizlik ustidan g'alabasi, yorug'likning zulmatni yengishi, ozod va baxtiyor hayotga erishish g'oyalari yorqin obrazlar orqali tasvirlangan.

Xalq ertaklari o'z xususiyatlariga ko'ra bir necha turga bo'linadi: hayotiy ertaklar, hayvonlar haqidagi ertaklar, sehrli afsonaviy ertaklar, ijtimoiy-maishiy ertaklar.

Xalq ertaklarida el-yurtni ko'z qorachig'iday avaylab saqlovchi ajoyib qahramonlar ulug'lanadi, ayollarning haq-huquqlari himoya qilinadi, uzoq masofalar

yaqin qilinadi, kishilar xarakteridagi yaramas odatlar, noma'qul illatlar tanqid ostiga olinadi, mardlik, epchillik, dovyuraklik, mehnatsevarlik, halollik, vafodorlik, saxiylik g'oyalari ulug'lanadi.[2.33]

Ertaklar kichik maktab yoshidagi bolalarni mehnatsevarlikka, insonparvarlik his-tuyg'ularini o'zida mujassam etishga chorlaydi.

Negaki, yuqorida ta'kidlanganidek, ertaklarda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi tafovut, inson qadrining qanchalik ulug'lanishi va shu bilan birga manmanlik va jaholatning qoralanishi aks etgan bo'ladi. O'quvchilar mana shu ertaklar ruhida tarbiyalanib, kamol topadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ertaklarni har xil yo'sinda yetkazib berish mumkin. Masalan, darslik asosida berilgan ertaklarni rollarga bo'lib o'qitiladi va rollarga bo'lib olingangach, ertak sahnalashtiriladi. Bunda har bir o'quvchi bitta obraz rolini ijro qilishadi. Buning uchun esa boshlang'ich sinf o'qituvchisi sinfda ertak qahramonlari kiyimini tayyorlab qo'yishi lozim. Bu usul orqali o'quvchilarning adabiy asar o'qishga, shuningdek, kitob mutolaasiga bo'lgan qiziqishi yana-da ortib boradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ertak matnini o'qitish va tahlil etishda yana bitta samarali usuldan foydalanish mumkin. Bunda ertakning sahnalashtirilgan variant o'quvchilarga televizor orqali ko'rsatiladi. Bu usul boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun g'oyatda qiziqarli jarayondir, chunki ular multfilmlarni sevib tomosha qilishadi.

Amaldagi 2-sinf "O'qish savodxonligi" darsligida "Shirin uyqu" ertagi keltirilgan. Ushbu ertakda tasvirlanishicha, bir odamning uchta o'g'li bor ekan. Otasi vafot etayotganida o'g'illariga shunday vasiyat qilibdi: "Uyquni shirin qilib uxlang, ovqatni shirin qilib yeng". Otaning ikkita o'g'li shirin qilib uxlab, shirin ovqatlarni yeb yuraverishibdi va natijada bor davlati tugab, kambag'al bo'lib

qolishibdi. Kenja farzandi esa halol ishlab ishlab kelib, yegan noni ham, ichgan suvi ham, uxlagan uyqusi ham shirin bo'laveribdi va natijada davlati ham ziyoda bo'laveribdi. [3.5.]

Darslikda ertak tahlili uchun:

1). Ota bolalariga nima deb vasiyat qilgan ekan? 2). Bu vasiyatni bolalar qanday tushunishadi?

3). Ayting-chi, ota vasiyatini qaysi o'g'il to'g'ri tushunolgan ekan? Fikringizni izohlang. 4). Uyqu shirin bo'lishi mumkinmi? Nima uchun? 5). Siz qanday yo'l tutgan bo'ladingiz? 6). Ertakdan chiqargan xulosaning bilan o'rtoqlashing tarzidagi savol va topshiriqlar berilgan. Bizningcha, ertak mazmunini yanada chuqurroq tushunib yetishlari uchun yuqoridagilarga qo'shimcha ravishda: 1). Ota nega aynan shunday vasiyat qildi? Fikringizni ayting., 2) Otaning maqsadi nima edi? 3) Nega ikki o'g'il bunday yo'l tutdi? kabi ularni mantiqiy fikrlashga undovchi savollar ham qo'shilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Bu singari usullardan foydalanish orqali o'quvchilarning o'qish savodxonligiga bo'lgan qiziqishlari, kitob o'qishga bo'lgan ishtiyoqi tobora ortadi. O'qish darslarini mana shunday kreativ yondoshgan holda tashkil etish o'qituvchi mahoratiga bog'liq.

Xalqimiz bekorga: "Mehnatdan kelsa, boylik, turmush bo'lar chiroylik", "Mehnat-mehnatning tagi rohat", deya aytishmagan. Darhaqiqat, mehnat insonning ko'rkidir.

Tahlil qilganimiz, ushu ertakning tarbiyaviy ahamiyati shuki, boshlang'ich sinf o'quvchilarini mehnatsevarlikka, doimo olg'a intilishga undash, shu bilan birga halol mehnat bilan turmush ham charog'on ekanligini yana bir bor uqtirishdir.

Binobarin, donishmand bobolarimiz aytganidek, ertaklar-yaxshilikka yetaklar. Ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

o'quvchilarga o'rgatish va ularda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisining eng muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Istiqbolli loyihalar xalqimiz farovonligiga xizmat qilmoqda. "Xalq so'zi". 2018-yil 8 dekabr №253
2. Jumaboyev M. "Bolalar adabiyoti va ifodali o'qish". Toshkent. 2017 B.-33-34.
3. Aydarova. U.B. O'qish savodxonligi. darslik 2-sinf III qism. Toshkent 2023. B.-5-6.

ШАХМАТЫ, КАК ПРЕДМЕТ ПРЕПОДАВАНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Ургенчский педагогический институт - Студентка 2 курса начального образования Бахтиярова Шахризода Кудратовна

«Шахматы — это борьба, главным образом со своими ошибкам».
Сергей Прокофьев

Необходимость преподавания шахмат в начальной школе остаётся спорным вопросом, потому что шахматы многогранны и сложны на ум. Но в сегодняшний день интересует мысль Франклина о том, что, играя в шахматы, мы приобретаем привычку не падать духом и упорно продолжать поиски новых возможностей. Он хочет этим высказыванием сказать, что в жизни есть победные и проигрышные моменты. Ибо человек может создать свой не проигрышный путь в сотрудничестве со своим разумом. Но основываясь на этом можно понять, что преподавание шахмат может помочь развить в ребенке хорошего стратега, ибо «Шахматы на 99% состоят из тактики» (Рихард Тайхман). Опираясь на это можно найти множество плюсов в преподавании шахмат в начальной школе. Преимущества этой игры:

- развитие усидчивости;
- развитие логического мышления;
- обучение тактическому и стратегическому мышлению;

- осуществление анализа своих действий и действий противника;
- развитие моторики.

Для детей в возрасте от 4 до 7 лет шахматы могут быть полезны, так как они способствуют развитию навыков письма и речи. Хотя результаты не появятся сразу, со временем родители заметят, что их ребенок стал более логично мыслить и самостоятельно выполнять задания. Шахматы также способствуют развитию смекалки, что особенно важно, учитывая проблемы с нестандартным мышлением, с которыми сталкиваются многие современные дети, по мнению врачей.

Идея всемирно известного кубинского шахматиста Хосе Рауля Капабланки о включении обучения игре в шахматы в школьную программу была воплощена на Кубе. Было принято решение начать преподавание шахмат как учебного предмета. Уже было выбрано 7200 начальных школ, где учащиеся начали изучать шахматы с сентября текущего года. В дальнейшем преподавание этой новой дисциплины,

способствующей развитию интеллекта и аналитического мышления, формированию прилежания и усидчивости у детей, будет распространено на все школы республики. По предложению Сильвино Гарсии и представителя Национального института спорта, физического воспитания и отдыха Хосе де Хесуса Эрнандеса, средства массовой информации Кубы присоединились к пропаганде этой старинной игры. (Из статьи А.Бородина "Шахматы в школьной программе", 1989)

Доктор Х провел продвижение шахмат среди молодежи, создал шахматные кружки, обобщил опыт и разработал методические рекомендации для использования шахмат в образовательных учреждениях и во внеурочной деятельности. Он изучил, как шахматы могут помочь развивать самостоятельное мышление и способность к адаптации к новым ситуациям. Шахматы представляют собой уникальную модель для проверки эффективности различных педагогических и психологических концепций. Доктор Х организовал научные исследования, конкурсы и конференции для обмена опытом и развития шахматного образования. Кроме того, он поддержал издание учебной литературы и контролировал качество образовательных программ по шахматам. (Из статьи доктора педагогических наук, Б.С.Гершунского "Не конкурент, а союзник", 1986)

Шахматы - это отличный тренажер для ума, который значительно повышает интеллектуальные способности. Игра в шахматы стимулирует оба полушария мозга одновременно, способствуя развитию логического и абстрактного мышления. Левое полушарие активно задействовано при построении логических цепочек и принятии рациональных решений, в то время как правое полушарие развивается благодаря моделированию ситуаций и пространственному воображению. В процессе игры шахматист учится предвидеть

и прогнозировать события, анализировать возможные варианты и принимать стратегические решения, что развивает его умение действовать оперативно и принимать важные шаги. При игре в шахматы развивается способность к сосредоточенности, так как внимание фокусируется на одной задаче. Исследования показывают, что у детей снижается рассеянность после начала занятий шахматами. Особенно важно обучение шахматам для гиперактивных детей, у которых обычно проблемы с усидчивостью - они становятся более спокойными и сбалансированными. Игра в шахматы способствует развитию различных видов памяти. Во-первых, шахматы развивают оперативную память, которая содержит информацию, необходимую в данный момент. Необходимость рассчитывать различные варианты и удерживать в уме информацию о них тренирует оперативную память. Кроме того, шахматы способствуют развитию долговременной памяти. Используя свой опыт и знания, шахматист может применять предыдущие уроки из аналогичных ситуаций, что помогает ему принимать более обдуманные решения в игре. Новичок в шахматах вскоре обратится к книгам или компьютеру для изучения игры. Он будет анализировать информацию, разбирать варианты и применять полученные знания на практике. Игра в шахматы помогает детям развивать интеллектуальную реакцию, улучшать успеваемость в школе, особенно по точным наукам. В западных странах шахматы активно внедряются в детское образование. Родители могут начать обучение своих детей самостоятельно, но профессиональный педагог может помочь избежать сложностей и обеспечить необходимую практику и участие в турнирах. Шахматы также способствуют развитию стратегического мышления, планирования, аналитических навыков, умения принимать

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

взвешенные решения и контролировать эмоции. Эта игра учит детей терпению, концентрации внимания и умению принимать поражение как часть процесса обучения. Шахматы могут стать отличным способом проведения времени в кругу семьи или с друзьями, укрепляя взаимоотношения и развивая коммуникацию. В целом, шахматы - это увлекательная и полезная игра, которая может принести много радости и пользы как детям, так и взрослым. Шахматы могут быть отличным инструментом для разнообразия образовательного процесса в школе, помогая детям

развивать умственные навыки в интересной и захватывающей форме. Введение шахмат как предмета обучения также может способствовать повышению успеваемости учащихся, развитию творческого мышления и повышению общей учебной мотивации. Таким образом, шахматы как предмет преподавания в начальной школе могут иметь значительный положительный эффект на развитие учащихся, помогая им приобрести не только знания и навыки в области шахмат, но и ценные умения, которые будут полезны им в жизни.

Литература:

1. «Нравственность игры в шахматы» [Американские просветители..., 1968. С. 23].
2. А.Бородин "Шахматы в школьной программе", 1989
3. Б.С.Гершунского "Не конкурент, а союзник", 1986
4. Изард К.Э. Психология эмоций / К.Э. Изард. - Перев. с англ. СПб.: Питер, 1999. 464 с
5. Программы общеобразовательных учреждений. Начальные классы. / М.: Просвещение, 2002

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM VA TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA KITOBXONLIKNING O'RNI

*Sevinchoy Shomurotova - Urganch davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi*

Ma'lumki, kitobxonlik o'quvchilarning aql-u zakovatini, yuksak ma'naviyatini, ijodiy qobiliyatini shakllantirish va rivojlantirishda, kitobga mehr-muhabbat hamda uni zaruriyatga aylantirishning ma'lum tizimdir. Bu tizim boshlang'ich sinf o'quvchilarining aqliy, ma'naviy, axloqiy rivojlanishini ham ta'minlaydi, kitob o'qish ishtiyoqini hosil qiladi.

Har bir inson dastlabki tarbiyani, ya'ni ma'naviy ozuqani oilada ota-onadan oladi. Keyin esa maktabga borib, ta'lim va tarbiyani olib, kelajak uchun zamin yaratiladi. Jamoada o'zini qanday tutishni o'rganadi.

Ma'naviy ozuqa olishning, chin inson bo'lib yetishishning birdan-bir yo'li bu kitob mutolaasi hisoblanadi. Inson kamoloti va bilimining manbai kitob bilan bog'liq. U insonni komillik sari yetaklaydi. Darhaqiqat, bu ma'naviy sarchashma yoshlarning dunyoqarashini boyitadi, nutqini o'stirib, xotirasini mustahkamlaydi. Kitob maslahatchi, sadoqatli hamrox, eng yaqin do'st va bebaho boylik hisoblanadi. Bola tarbiyasida uning o'rni muhim. Millatning ma'naviy-ruhiy dunyosini kitobga munosabati, kitobxonlik darajasiga qarab ham aniqlash mumkin. Jahon madaniyatiga munosib hissa qo'shgan

ajdodlarimiz erishgan betakror yutuqlarning sababi ham kitob mutolasidir. Shu bois yurtimizda aholining kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish masalasiga jiddiy e'tibor qaratilmoqda.[6]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitob o'qish ko'nikma, malakalarini shakllantirish, uning metodik, pedagogik talablarini ishlab chiqish hozirgi kunning muhim talabdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi (2017- yil, 13-sentabr) Qarori [1], "Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ibot qilish bo'yicha komissiya tuzish to'g'risida"gi Farmoyishi [2] kitobxonlikni boshlang'ich sinfdanoq boshlash zarurligini yana bir bor isbotladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini shakllantirish – tegishli yosh davri o'quvchilari tomonidan kitob o'qish (to'g'ri, tezkor, ifodali va tushunib o'qish) hamda kitobxonlik (o'qish qoidalari-dan xabardorligi, kitob (badiiy asar)ni tanlashi, kitob o'qishga odatlanishi va bu yo'lda harakatlarni izchil, doimiy tashkil etishi, kitob o'qishdan zavqlanishi, asar mazmunini tushunishi, kitob o'qishdan olgan taassurotlarini atrofdagilar bilan o'rtoqlashish ko'nikmalarining malakaga aylanishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik faoliyat jarayonidir.

Bunday ishlarni amalga oshirishda boshlang'ich sinflarda tashkil qilinadigan kitobxonlar burchagini tashkil qilishning ahamiyati katta.

Bolalarning kitobga bo'lgan qiziqishlarini va undan foydalanishning eng oddiy malakalarini tarbiyalash maqsadida boshlang'ich sinflarda har bir sinfdan kitobxonlar burchagi tashkil etish mumkin. Kitobxonlar burchagi o'zining tashqi ko'rinishi bilan bolalarni

o'ziga jalb qilishi kerak. Kitobxonlar burchagiga bolalar hayotidan, ertaklardan olingan rasmlardan osib qo'yish ham mumkin. Shoir va yozuvchilarning, masalan, Q.Muhammadiy, P.Mo'min, E.Vohidov, A.Oripov va boshqalarning portretlarini osib qo'yish mumkin. Bu adiblar bilan ularning yozgan asarlari haqida ularning kitoblarini bolalarga o'qib berayotgan vaqtda tanishtirib boradi. Har bir sinf uchun alohida kitoblar tanlanadi. Qo'shimcha adabiyotlar ham o'qituvchi tomonidan tanlanib, kitob javonida saqlanadi.

O'qituvchi bolalar bilan birgalikda kitob yoki rasmni ko'radi va ularni qanday asrash kerakligini ko'rsatadi. Yirtilgan kitoblarni yamash kitob burchagining zaruriy ish shakllaridan bo'lib, dastlab o'qituvchining o'zi bolalar oldida kitobni yamaydi, keyinchalik o'quvchilarning o'zlari bu ishni mustaqil bajaradilar. O'qituvchi bolalarning kitob burchagida o'zlarini qanday tutishlarini, kitobga qanday munosabatda bo'layotganliklarini, bolalarning kitobdagi rasmlarni ko'rishga qanchalik e'tibor berayotganliklarini nazorat qilib, bolalar bilan yakka tarzda shug'ullanadi.

O'qituvchi darsdan tashqari qulay vaqtda bolalarni kitobxonlar burchagidagi kitoblar haqida suhbat o'tkazadi, asarlarni o'qib yoki hikoya qilib beradi, mualliflar bilan tanishtiradi, bolalarga oldingi mashg'ulotlardan tanish bo'lgan, shuningdek dasturga kiritilmagan asarlarni takror o'qib berishi mumkin. Darsdan tashqari vaqtda tabiat haqidagi asarlarni, lirik she'rlarni, matal va ko'chirimlar, topishmoqlar va hokazolarni aytib berish bolalarning his-tuyg'ulariga katta ta'sir etadi. Darsdan tashqari vaqtda o'qib berilgan kitob haqida, yozuvchi va shoirlar haqida suhbatlar o'tkaziladi. Bu bolalarda badiiy asar namunalarni aytib berishga, kitobga qiziqishga yordam beradi.

Kitobxonlar burchagidagi kitoblarni o'quvchilar o'qib bo'lganlaridan so'ng olgan taassurotlari yuzasidan tadbirlar

o'tkazishlari mumkin. Bunday tadbirlar o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmasini samarali shakllantirishda dastlab bu jarayonni tashkil etishda nimalarga e'tibor qaratish zarur, degan savolga javob topish talab etiladi. Bu jarayonda quyidagilarga e'tibor qaratish pedagogik faoliyatning metodik jihatdan to'g'ri, muvaffaqiyatli tashkil etilishini ta'minlaydi:

1. O'qituvchi, ota-onalar, oila a'zolarining kitobxonlik borasida boshlang'ich sinf o'quvchilariga namuna ko'rsata olishlari.

2. Maktabgacha hamda boshlang'ich ta'lim yoshi bolalari qiziquvchan bo'lishadi; ularning qiziquvchanligi sersavol bo'lishida yaqqol namoyon bo'ladi; o'quvchilarning xuddi shu xislatlariga tayan-gan holda ularning e'tiborlarini qiziqarli ba-diiy kitoblarga tortish asosida bu xislatni yanada boyitish mumkin.

3. Kitob mutolaasi vaqtida faqat-gina bolalar tomonidan savollar berilishiga erishib qolmay, shu bilan birga, vaqti-vaqti bilan ularga savollar asosida murojaat qilib, asarda bayon etilayotgan voqeylik, qah-ramonlarning xatti-harakatlariga nisbatan munosabatlarini aniqlashtirib borish fikrlash qobiliyatini shakllantirishga, o'z munosaba-tini mantiqiy bayon qilishga o'rgatib boradi.

4. Asar voqeligida tilga oli-nayotgan qahramonlar o'quvchilarning tasavvurini shakllantirishda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

5. O'qituvchi, ota-onalar yoki kutubxonachi tomonidan asar voqeyligining muayyan o'rinlarida qisqa-qisqa to'xtalishlar qilish orqali o'quvchilarga shu jarayonning qanday kechishini to'g'risida o'ylab ko'rishga oid topshiriqni berish ta'limiy ahamiyatga ega bo'lib, ularda mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi.

Bugungi kunda ko'pincha bolalar kitob o'qimayotganlikda ayblanadilar. Lekin ularga rang-barang adabiyotlar tavsiya qilish zarurligi eng avvalo, ota-onalarning, o'qitu-vchilarning qolaversa, kutubxonachilarning ham e'tiboridan chetda qolmoqda. Buning uchun ota-onalardan, o'qituvchi va kutubx-onachilardan o'quvchilarning kitoblarga bo'lgan qiziqishlari, ehtiyojlarini yaxshi bilishlari talab etiladi. [2]. O'quvchilarning kitob o'qish va kitobxonlikka nisbatan salbiy munosabatda bo'lishlarida, yuqorida aytilga-nidek, bu jarayonni tashkiliy, moddiy ta'min-otini yaratuvchi nashriyotlar, nazariy-peda-gogik va amaliy-metodik jihatdan oqilona, samarali uyushtira olmayotgan ota-onalar, o'qituvchilar hamda soha uchun mas'ul ijtimoiy tashkilotlarning javobgarligini inkor qilib bo'lmaydi.

Binobarin, ta'lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning tashkiliy-pedagogik jihatlarini takomil-lashtirish bilan bog'liqdir[3;176].

Demak,[6]boshlang'ich sinf o'quvchilarida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish murakkab pedagogik jarayon. Uning sama-rali tashkil etilishi boshlang'ich sinf o'qitu-vchilaridan ushbu jarayonga maqsadli, tiz-imli yondashishni talab etadi.

Binobarin, boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilarda kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining pedagogik-psix-ologik asoslari, tashkiliy-metodik talablari-dan yetarli darajada xabardor bo'lsalargina kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilar-ida kitobxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda bu boradagi mavjud ahvol-dan, qolaversa, mazkur jarayonning samarali kechishiga xizmat qiladigan omillar, ularning pedagogik-psixologik ta'siridan ham xabar-dor bo'lishlari zarur.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

1. “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида”ги (2017-йил 13- сентябр) Қарор. 2017 йил 13 сентябр.
2. “Китоб маҳсулотларини chop этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, окитоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича комиссия тузиш тўғрисида”ги Фармойиш <http://uza.uz/oz/documents/kitob-masulotlarini-chop-etish-vatar-atishtizimini-rivozh-12-01-2017>
3. Ўзбек тилоининг изоҳли луғати. 5 жилдли 2- жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2006.
4. Қаюмохўжаева Ё. Ўқувчиларнинг китобхонлик маданиятини шакллантириш имкониятлари. – Т.:А.Қодирий номидаги Тошкент давлат маданият институти, 2007.
5. Quronov D. Muhimi – kitobxonlik darajasi va madaniyati // <https://ziyouz>.
6. SCIENCE oAND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 1 ISSUE 8 UIF-2022: 8.2 | ISSN: 2181-3337

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA ONA TILI FANIDAN SINFDAN TASHQARI FAOLIYATNING MAQSADI, VAZIFALARI

Nazarklicheva Gulalek Yoldashevna - UrDPI 231-guruh boshlang'ich ta'lim

Gulinazarova09@gmail.com

Yosh avlodni hozirgi zamon fani bilan qurollantirish orqali ularning aqliy jihatdan yuqori darajada rivojlanishlariga erishish, umumta'lim-tayanch maktablar oldida turgan katta vazifalaridan biri sanaladi. Bu vazifani hal etishda sinfdan tashqari ishlarning o'rni kattadir. Ona tili va o'qish savodxonligi fanidan o'tkaziladigan sinfdan tashqari ishlarning mazmuni dars mashg'ulotlarida egallagan bilimlarni kengaytirish hamda chuqurlashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Shundagina sinfdan tashqari mashg'ulotlar dars jarayonining mantiqiy davomi bo'la oladi. Sinfdan tashqari ishlar deganda biz ko'proq yuqori sinflarni ko'z oldimizga keltiramiz. Lekin boshlang'ich sinflarda ham sinfdan tashqari har xil shakllarda mashg'ulotlar olib borish mumkin. O'qitish jarayonida bu mashg'ulotlardan foydalanilsa, boshlang'ich sinflar hamda yuqori sinflar uzviyligi ta'minlanadi.

Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari ishlarni olib borishda o'quvchilarning nutq madaniyatini va ong-tafakkurini shakllantirishga kompleks holda yondashish talab qilinadi. Sinfdan tashqari ishlar umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quv tarbiyaviy ishining tarkibiy qismi, o'quvchilarning bo'sh vaqtini tashkil etish shakllaridan biri. Sinfdan tashqari ishlar o'quvchilarni barkamol shaxs sifatida shakllantirish va ularni hayotga tayyorlashda keng imkoniyatlar yaratadi. Sinfdan tashqari ishlarga o'quvchilar bilan o'tkaziladigan va ularga tarbiya hamda bilim berishga qaratilgan turli xil mashg'ulotlar tizimi kiradi. Bunday mashg'ulotlar pedagogik jamoa, sinf rahbari, yoshlar tashkilotlari rahbarligi va bolalarning o'z-o'zini boshqarish tashkilotlari tomonidan darsdan tashqari vaqtda uyushtiriladi. O'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda o'quvchilar saroylari, yosh texniklar, yosh tabiatshunoslar,

yosh sayyohlar klubi va maktabdan tashqari boshqa muassasalar katta yordam beradi.

Sinfdan va maktabdan tashqari tashkil qilinadigan ishlar o'quvchilarning ta'limiy va tarbiyaviy faoliyatini to'ldiradi. Ularning dunyoqarshi to'g'ri shakllanishiga va axloqiy kamol topishiga ko'maklashadi. Nazariy bilimlarni amaliyotga, ishlab chiqarish bilan bog'lanishiga zamin yaratadi. Sinfdan tashqari o'qishni tashkil qilish o'quvchilarda o'rganilayotgan fanga mehr uyg'otadi. Xatto hadislarimizda ham, "Ilm ibodatdan ustundir" -deyiladi. Mahmud Qoshg'ariy "Devoni lug'ati-turk" asarida "Ilmli, aqlli odamlarga yaxshilik qilib, so'zlarini tingla, ilmlarini, hunarlarini o'rganib amalga oshir" deya ta'kidlaydi.

Sinfdan tashqari ishlarning umumiy maqsadi – ona tili darslarida olgan bilim,

ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, ona tilining fonetika, grammatika, morfemika, sintaksiz, so'z birikmasi, so'z, gap kabi tushunchalari bilan yaqindan tanishish, muntazam ravishda ona tiliga muhabbatni uyg'otish va uni amalda to'g'ri qo'llay oladigan ongli komil insonni tarbiyalashdir. Sinfdan tashqari ishlarni maqsadini ikki turga ajratamiz.

1. Sinfdan tashqari ishlarning ta'limiy maqsadi-o'quvchilarga qo'shimcha bilim malaka va ko'nikma berishdan iborat.

2. Sinfdan tashqari ishlarni tarbiyaviy maqsadi-o'quvchilarning ijodiy faoliyat ko'rsatishiga, nutq odobiga, mustaqil fikrlashiga zamin hozirlash

Adabiyotlar ro'yxati

1. Abdurahmonov X., Ikromova R. Qiziqarli grammatika, Toshkent, "O'qituvchi", 1974.
2. Qo'chqorov A. "So'z tarkibi" Grammatik kompozitsiyasi, "Til va adabiyot ta'limi", 1992, 1-son, 28-31-betlar.
3. Nurmatova M. Ifodali o'qish to'garagi, "Til va adabiyot ta'limi", 1992, 1-son, 28-31-betlar. 669
4. Boshlang'ich sinflar uchun ona tili darsliklari va yozuv daftari.

MUAMMOLI TA'LIMDAN BOSHLANG'ICH SINFLAR TIZIMIDA FOYDALANISH

Madaminova Shaxodat Shomurotovna - Urganch davlat pedagogika instituti
"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi
madaminovashaxodat@gmail.com

***Ro'ziboyeva Gulruxsor Sanjar qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi
roziboyevagulruxsor@gmail.com***

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida maktab ta'limi mazmunini har tomonlama har o'n yillikda takomillashtirish, o'quvchilar tomonidan boshlang'ich ta'lim, umumiy ta'lim ma'lumotining samarali o'zlashtirilganligini tasdiqlovchi umumiy bitiruv imtihonini topshirish asosida o'rta maktabga o'tishni ta'minlashning me'yoriy asoslarini rivojlantirish, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ta'limga bo'lgan ishtiyoq va qiziqishlarini rivojlantirishning nazariy masalalarini kengaytirish yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Qolaversa, o'quvchilarning kitobxonlik tajribasiga hamda axborotlardan maqsadli foydalanish malakalarini rivojlantirish, nutq o'stirishda badiiy – ifodali, hissiy – estetik imkoniyatlarni kengaytirishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab – quvvatlash va ro'yobga chiqarish hamda ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtayi nazarga ega yoshlarni tarbiyalash"[1] kabi yo'nalishlar ustuvor vazifalar sifatida belgilab berildi. Zero, bu ta'limning dastlabki bosqichlaridan boshlab o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish metodikasini takomillashtirishni ham taqozo etadi.

Milliy adabiy ta'lim metodikasi ilmida Q.Husanboyeva o'zining doktorlik ishida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishda muammoli ta'limning o'zni, muammoli ta'lim xususiyatlari, uning fikr mustaqilligi va ma'naviy sifatlarini shakllantirish hamda rivojlantirishdagi o'rniga alohida to'xtalgan. Tadqiqotchi muammoli ta'lim, muammoli

vaziyat, muammoli topshiriq yoki muammoli savol, muammo singari tushunchalarning mohiyatini ochib bergan, maktab ta'limida ulardan foydalanish yo'llarini bir qator badiiy asarlar misolida tavsiya etgan. L.P.Uzoqova maxsus fanlarni o'rgatishda muammoli ta'limning ayrim ko'rinishlaridan foydalanish borasida izlanishlar olib borgan.

Rus olimlaridan L.B.Bulanova, O. M. Boronina, M. P. Voyushina, O. V. Sosnovskaya, E. L. Melnikova, T. N. Serebrennikova, S. M. Sivakova, N. F. Talizina, A. M. Fyodorova, E. V. Golovnevalar muammoli ta'limdan bevosita boshlang'ich sinflar ta'limida foydalanish yo'llarini izlaganlar.

Jahon pedagogikasida o'qitishning muammoli turi bo'yicha u yoki bu yo'nalishda: Heys D. C., Hmelo X., Lohman M. C., Finkelstein M. (AQSh) muammoli ta'limdan bevosita boshlang'ich sinflar ta'limida foydalanish yo'llarini izlaganlar.

Ular boshlang'ich sinf o'quvchilarini intellektual faoliyatga undovchi ichki ehtiyoj muammoli vaziyatlarda paydo bo'lishini nazariy jihatdan asoslashgan. Bunday ehtiyoj uning oldiga qo'yilgan murakkab masala mohiyatini bilishga bo'lgan qiziqishdan tug'ilishini ta'kidlashgan. O'quvchi oldiga qo'yilgan muammoni o'zidagi ijodiy qobiliyat, intellektual imkoniyat va hayotiy tajribani to'liq safarbar etgan holda hal etishini ilmiy-amaliy jihatdan isbotlashga muammosini o'rganganlar. Bu esa albatta o'quvchilarni kreativ fikrlashga, ularda fanga oid va ijtimoiy kompetensiyalarni shakllanisha zamin yaratadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilar nutqini rivojlantirishga kreativ yondashuv dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Hozirgi kunda ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan pedagoglar egallashi lozim bo'lgan talablardan biri bu kompetensiyadir.

"Kompetentlik" tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi[2]. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi.

Mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi va pedagogik mahorati unda nafaqat kasbiy bilimlarni kerakli darajasini, balki, psixologik tayyorgarlikni, o'zini-o'zi va o'quv-tarbiya jarayonini boshqarish, o'zini kerakli faoliyatga yo'naltirish, kasbiy, ma'naviy, jismoniy va shaxsiy imkoniyatlarini kerakli sharoitda qo'yilgan masalani hal etishga to'g'ri yo'naltira bilish kabi kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishni nazarda tutadi. Chunki, aynan shu ko'nikmalar kasbiy tayyorgarlikning shakllanishidagi zaruriy fenomenlar sifatida baholanadi. Yuqorida qayd etilganlardan ko'rinib turibdiki, pedagogika oliygohlarida mutaxassislar kasbiy tayyorgarligi, pedagogik mahoratini shakllantirish dolzarb ijtimoiy ahamiyatli muammo hisoblanadi. Yuqoridagilardan ko'rinadiki, pedagogning mutaxassis sifatida aniq maqsad, intilish

asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish, pedagogik jarayon samaradorligini, o'zining ishchanlik faolligini oshirish, izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni o'zlashtirish, ilg'or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo'lish, faoliyatiga fan-texnikaning so'nggi yangiliklarini samarali tadbiq etish, kasbiy ko'nikma va malakalarini takomillashtirish, salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralarini izlash yo'lida olib boradigan amaliy harakati uning o'z ustida ishlashini ifodalaydi. Davlat ta'lim standartlari va ijtimoiy buyurtmachi talablari asosida rivojlantiriladi va uning natijasi baholanadi. Bo'lajak o'qituvchi nazariy, amaliy va mustaqil ta'lim jarayonida bilim, ko'nikma va malakalar faoliyat tajribasini o'zlashtirishi natijasida metodik kompetentligini rivojlantiradi. Bo'lajak o'qituvchilarning metodik kompetentligini rivojlantirishning faoliyatli modelida ikkita ko'rsatkich bo'yicha, ya'ni metodologik hamda pedagogik, umumkasbiy fanlar va mustaqil ta'lim orqali tavsiflanadi.

Xulosa shuki, muammoli ta'limni tashkil etish har bir bo'lajak o'qituvchilarga imkon qadar individual yondashishni, uning shaxsini hurmat qilishni, unga ishonch bildirishni taqozo etdi. Innovatsion yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim o'qitish jarayonining ishtirokchilari, pedagog-talaba, talaba-talaba, talaba-talabalar guruhi, talaba-talabalar jamoasi tarzida o'zaro hamkorlikda bilim olish, kasb ta'limi o'qituvchisi sifatida kamol toptirishlari uchun qulay pedagogik shart-sharoitni yaratish zaruriyatini ifodalaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami.- T.: 2017. – № 6 (766), 70-

modda. – 38- bet.

2. Муслимов Н., Усмонбоева М., Сайфуров Д., Тўраев А. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. –Т.: Sano-standart, 2015. 3–5-бет.

3. Муслимов Н., Усмонбоева М., Сайфуров Д., Тўраев А. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. –Т.: Sano-standart, 2015. 6-бет

4. Husanboeva Q. P. Adabiy ta'lim jarayonlarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiy-metodik asoslari. Ped. fan. dokt. diss. –Т.,2006.

5. Uzoqova L. P. Maxsus fanlarni muammoli o'qitish texnologiyasi.–Т.: Fan, 2013.

РОЛЬ УЧЕБНИКА И ДОПОЛНИТЕЛЬНЫХ ПОСОБИЙ ДЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ И ИХ ЗАДАЧИ

Парахатова Асел - УрГПИ aselparakhatovaa@gmail.com

Учебник – основа учебного процесса. Хорошо организованная, систематическая работа по учебнику во многом определяет успех обучения и теоретического, и практического. Попытки отказаться от учебника пока ограничиваются экспериментом. Заслуживает внимания составление страниц учебника самими учащимися, но это не отказ от учебника, а творческое дополнение к нему, методический прием.

На уроке учебник используется, как правило, и на этапе изучения нового материала, и при его закреплении, и на этапе обобщения, на контрольно-оценочном этапе, по учебнику даются задания на дом. Он используется и при повторении, и для справок как по языковой теории, так и по правописанию. [5, с 170-171].

Учебник играет важную роль в обучении начальных классов. Он обеспечивает одинаковый материал для всех учеников, тем самым упрощая работу учителя. Учебник облегчает материал и помогает ученикам при усвоении нового материала. Развивает навыки чтения, письма и другие навыки, для успешного обучения. Помогает в изучении разных предметов таких как математика, окружающий мир, русский язык и другие. Обеспечивает

источником знаний, усвоить, понять данный материал.

Ученики начинают знакомиться с учебником уже с первого класса. Учебники для начальных классов содержат собой учебный материал именно для детей. Эти учебники больше всего в себе содержат игровые задания, упражнения, которые развивают у детей память, мышление, речь, логику и другие навыки. Каждый учебник имеет свою важность в развитии ученика. Например учебник математики 1-го, есть темы «чтение и написание цифр от 1 до 10», «Сравнение предметов», «Знаки «+», «-», «=»», где подробно объясняется каждая тема и для закрепления новой темы идут примеры, картинки по которому дети могут увидеть наглядно. [1, с 8-30]

Задачей учебника математики является развить логику, мышления уметь решать различные задачи, примеры и воспользоваться ими в практике. А задачей учебника русского языка является, обучить учеников правильной культурной речи, развить навыки чтения и письма. В учебнике 2-го класса русского языка содержатся такие упражнения как прочитать, списать вставляя пропущенные буквы, где у ученика развивается память, навыки

чтения и правильное написание слов. [2, с 6]

Если ученик затрудняется запомнить правила, выполнит какие-то задания по учебнику, то отличным помощником являются дополнительные пособия. К дополнительным пособиям относятся справочники, словари и другие средства, где определенные материалы даны на доступном, понятном языке. Дополнительные пособия содержат дополнительные упражнения, задания и материалы, которые помогают в углублении знания и понимание материала с дополнительными пособиями можно заниматься самостоятельно. Самостоятельно проверять свои знания, развивает навыки самопроверки и самостоятельного изучения.

Дополнительные пособия могут быть увлекательными и интересными, позволит глубоко и эффективно изучать учебный материал.

Справочник предназначен для учителей, репетиторов, ученикам как и для старших, так и для младших классов. Отличительной чертой справочника является в том, что он содержит большое количество примеров терминов, определения. [3, с 3]

С помощью «Справочника» ученики самостоятельно могут изучить тему, которые их затрудняют. Один из тем русского языка, которые затрудняются ученики начальных классов это «Гласные после ц в корне», это тема очень хорошо объяснено в «Справочнике» что после «ц» в корне пишется «и» и другими правилами. [4, с 18-20]

Учебники, учебные материалы имеют большую роль в образовании. Педагог сам выбирает дополнительные пособия, исходя из знания и способностей своих учеников. Правильно выбранные учебники, дополнительные пособия повышают уровень знания у учеников начальных классов.

В этом смысле учебник организует работу не только учащихся, но и учителя, особенно малоопытного. Учителя, достигшие уровня мастерства, не всегда удовлетворяются учебником, вносят дополнения, особенно в части практической: они заслужили это право. Но авторы учебников судят иначе: они утверждают, что в учебнике, ими созданном, выверено каждое слово, и любое отклонение нарушает заложенные в учебнике идею и систему.

Использованная литература:

1. Л. Уринбаева и др. //Учебник математики//для 1-го класса.
2. М. Х. Тохтаходжаева //Учебник русского языка//для 2-го класса.
3. Г. А. Анищенко //Литературный справочник.// - Москва, 2012 г.
4. Д. Э. Розенталь //Справочник по русскому языку.// 1987 г.
5. М. Р. Львов //Методика преподавания русского языка в начальных классах.// Издательский центр «Академия». - Москва, 2007 г.

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ СО СЛАБОУСПЕВАЮЩИМИ УЧАЩИМИСЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Бекметова Гулноза, Хусниддинова Динара - УрГПИ
bekmetovaqulnoza@gmail.com, dinaveigal03@gmail.com

Изучение любой деятельности связано с определенными трудностями,

преодоление их – естественный процесс достижения целей. Так же известно, если

трудности накапливаются, начинают восприниматься как непреодолимые, то они вызывают напряженность, негативные переживания, порождающие противоречия внутри личности, ослабляют деятельность вплоть до ее прекращения.

В современном обществе все большее значение уделяется умению учиться, которое формируется с детства. Одним из главных показателей этого умения является школьная успеваемость, которая у определенного количества детей не достигает минимального уровня. Слабая успеваемость –разнообразное явление, которое имеет сложную структуру и происхождение. Не смотря на накопленный школой опыт уменьшения, а в некоторых случаях и устранения отставания детей в учебе, данная проблема остается актуальной.

Ребенок обучается в коллективе, в котором постоянно происходит подкрепляемое оценками учителя сравнение детей между собой. Неуспевающий ученик выставляется как бы на «обозрение» сверстников и практически ежедневно переживает ситуацию неуспеха. Все это, естественно не способствует его личностному становлению и развитию. Становится очевидным, что часть вины за такое большое количество двоечников ложится на плечи педагогов [1, с. 197].

Для учащихся характерно разное умственное развитие. Знания учащихся с высоким темпом продвижения отличаются высокой подвижностью, гибкостью. При этом новые знания оказываются устойчивыми и без затруднений воспроизводятся в конфликтной ситуации. Для учащихся с низким темпом продвижения весьма характерной являются косность, инертность вновь формируемых знаний и в то же время – их крайняя неустойчивость. У некоторых учащихся получается добиться результатов только благодаря усидчивости и стараниям [2, с. 377].

Можно выделить следующие типы слабоуспевающих учеников:

- со слабыми умственными способностями;
- с неправильным отношением к учению: отрицательное отношение к учению, несформировавшиеся нравственные качества по отношению к учебному труду, отсутствие познавательных интересов;
- ученики, отстающие из-за длительной болезни (данная категория учащихся также требует индивидуального плана работы с ними).

Одной из главных проблем, которую приходится решать педагогам школ, это работа со слабоуспевающими учащимися. Слабоуспевающими принято считать учащихся, которые имеют слабые умственные способности и слабые учебные умения и навыки, низкий уровень памяти или те, у которых отсутствуют действенные мотивы учения. Количество таких учащихся в школах составляет примерно 10–15%. Чтобы данная категория учащихся не перешла в разряд неуспевающих, необходима систематизированная работа со слабоуспевающими учащимися всех служб школы [3, с. 423].

Одна из мер преодоления неуспеваемости – это организация индивидуального подхода к данной категории учащихся.

Индивидуальный подход предполагает чуткость и такт учителя по отношению к слабоуспевающим учащимся, умения предвидеть психологические последствия педагогического воздействия. Он требует выбора и осуществления таких мероприятий, которые наиболее соответствовали бы не только наличной ситуации, но и особенностям личности слабоуспевающего школьника, состоянию, в котором он данное время находится и давали бы максимальный эффект [5, с. 192].

Эффективность обучения, характер отношения ученика к учебной работе зависят и от того, какова жизнь ученика в школе и классе, удовлетворяет ли эта жизнь его потребности и особенно потребность в эмоциональном насыщении, с какими чувствами он идет в школу, какие эмоции и чувства вызывает у него учебно-воспитательный процесс [4, с. 7].

Таким образом, проанализировав соответствующую литературу по теме исследования мы пришли к выводу, что

большинство учителей-практиков при работе со слабоуспевающими учащимися опираются в первую очередь на устранение выявленных недостатков, которые соответствуют причинам неуспеваемости учащихся.

Поэтому учебный процесс должен проводиться в органическом единстве коллективных, фронтальных и индивидуальных форм учебных занятий при определяющем характере общей коллективной деятельности учащихся.

Использованная литература:

1. Вайндорф-Сысоева М.Е. Педагогика: учебное пособие. – Люберцы : Юрайт, 2016. – 197 с.
2. Голованова Н.Ф. Педагогика: учебник и практикум для академического бакалавриата. – Люберцы : Юрайт, 2016. – 377 с.
3. Коровкин Ф.Н. Педагогика: учебник. – М. : Педагогика, 2014. – 423 с.
4. Курапова Т.Ю. Психологические факторы успешности обучения школьников // Ученые записки Забайкальского государственного университета. Серия: Педагогика и психология. – 2015. – 7 с.
5. Тихомирова Л.Ф. Развитие познавательных способностей детей: учебник. – Ярославль: Академия развития, 2015. – 192 с.

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARIDA IJTIMOIIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TUZILMASI

Orziqulov Xusniddin To‘lqin o‘g‘li - ADU tayanch doktoranti

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ijtimoiiy-pedagogik kompetentligini rivojlantirish metodikasining didaktik tizimida shaxsiy yo‘nalgan va kompetensiyaviy yondashuvlarni izchil amalga oshirish mazkur sxemani ishlab chiqarish ta‘limidan fanlarning bo‘limiga, ijtimoiiy-pedagogik kompetentlikni (shuningdek, uni tashkil etuvchi maxsus kompetentliklarni) rivojlantirish jarayonidan umuman ta‘lim jarayoniga tarqatishni talab etadi.

Tadqiqotchi H.B.Aliqulova o‘zining “Ijtimoiiy pedagogika” nomli o‘quv qo‘llanmasi bo‘lajak o‘qituvchilarni jamiyatda orqada qolgan yordamga muhtoj bo‘lgan shaxslar ongini o‘rganish va nazariy yaqindan tanishtirish, ijtimoiiy pedagogga qo‘yilgan talablari, tamoyillari, mazmuni va ijtimoiiy tarbiyachining shakllantirishni pedagogik asoslarini o‘rgatish bo‘yicha o‘z fikrlarini namoyon qilgan.

Ijtimoiiy pedagogikaning kategoriyalari va mexanizmlaridan biri bu ijtimoiiy-pedagogik faoliyatdir.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Tadqiqotchilar tomonidan ijtimoiy-pedagogik faoliyatga quyidagi fikrlar keltirilgan.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijtimoiy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirish ijtimoiy-pedagogik faoliyatda namoyon bo'ladi.

N. Egamberdiyevaning "Ijtimoiy pedagogika" nomli darsligida ijtimoiy-pedagogik faoliyat — bolaga ijtimoiylashuv jarayonida va jamiyatda o'z-o'zini anglashi uchun yordam ko'rsatishga qaratilgan professional faoliyat bo'lib, ijtimoiy-pedagogik faoliyat rivojining metodologik asoslari quyidagilar hisoblanadi:

1. Bozor munosabatlarini shakllantirish va jamiyatni demokratiyalashtirish sharoitida davlatning kuchli ijtimoiy siyosati. Bu siyosatning asosiy yo'nalishlari O'zbekiston Respublikasining prezidenti asarlarida va davlat dasturiy hujjatlarida ko'rsatilgan.

2. Aholining eng kam ta'minlangan qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish choralari to'g'risidagi hukumat farmoyishlari, qonun, farmonlarni hayotga tatbiq qilish.

3. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-pedagogik konsepsiyasi.

Ijtimoiy muammolarga nihoyatda katta e'tibor qaratilishining sababi milliy davlatchilikni shakllantirish jarayonidir. Bu davrda, ayniqsa, ijtimoiy muammolar nihoyatda keskinlashadi. Ijtimoiy qarama-qarshiliklarning yuzaga kelishi esa milliy havfsizlikka tahdid qiluvchi omil bo'lib qolishi mumkin. Shuning uchun vaqtida tegishli choralar qabul qilish nihoyatda muhim va mas'uliyatli vazifadir.

Ijtimoiy faoliyatni amalga oshirish funksiyalari quyidagilardan iborat.

1. Oila bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat.

2. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat

3. Ijtimoiy pedagogning maktab yoshidagi bolalar bilan olib boradigan faoliyati

4. Ota-ona karamogida bulmagan bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat

5. D.B.Elkoninning tadqiqotida ta'lim jarayonida bo'lajak mutaxassislarining universal kompetensiyalarni rivojlantirish ishlari olib borilgan. Tadqiqotchi tomonidan quyidagilar amalga oshirilgan [4; 58-60-c.]:

- ta'lim oluvchilarning universal (asosiy) kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayonining integrativ xususiyatining o'ziga xos jihatlarida o'z aksini topishi;

- kompetensiyalarni baholashga yo'naltirilgan yondashuvlar to'g'ri ekanligi;

- ta'lim oluvchilar o'z kompetensiyalarini o'zlari baholashlaridan foydalanilishi mumkinligini nazarda tutgan.

Pedagogning ijtimoiy-pedagogik kompetentligi shakllanishi bosqichiga nisbatan mazkur tavsiyalarni qisqacha keltirib o'tamiz:

1. Pedagogika fanlarining maqsadlarini o'zgartirish. Pedagogika fani maqsadi talabning o'z pedagogik faoliyati va ijtimoiy-huquqiy, axborot-texnologik, tilga oid sohalarida asosiy kompetentliklar kasbiy shakllanishi davomida shakllangan kasbiy vazifani yechish tajribasini egallashida ko'maklashishdan iborat.

2. Pedagogika fanlarining mazmunini o'zgartirish, kursni amalga oshirishda talabada boshqa ijtimoiy-pedagogik vazifalarni yechish zarurati kontekstida uning kasbiy mustaqil ta'limni loyihalash va amalga oshirish qobiliyati bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy-pedagogik vazifalarni yechish tajribasi shakllanishiga ko'maklashishga e'tibor qaratish.

3. Pedagogika va boshqa fanlar o'qituvchilarining o'zaro aloqalarini o'zgartirish. "Jamoaviy" ish prinsipidan

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

foydalanish. Mazkur prinsip mazmunining asosi pedagogika o'qituvchisi tomonidan belgilanib, u tayyorgarlikning: o'quv kurslarini rejalashtirishdan integratsiyalangan attestatsiyagacha bo'lgan barcha bosqichlarida amalga oshiriladi.

4. Ta'lim jarayonining ohirgi bosqichidagi natijalar, baholash shakllari hamda usullarni ma'lum darajada o'zgartirish. Ta'lim jarayonida talabaning kutilayotgan natijalari, o'zlashtirish ko'rsatkichlari umumiy ijtimoiy pedagogik imkoniyatlari, tilga oid sohalarida asosiy kompetentliklari rivojlanishi asosida kasbiy mustaqil ta'limni loyihalash va amalga oshirish qobiliyati (malakasi) faoliyatiga uyg'unlashgan ijtimoiy-pedagogik vazifalarni yechish tajribasini egallashi hisoblanadi. Talabalarning bilish faoliyatini jadallashtirish hamda ularni faoliyatidagi uyg'unlikni ta'minlash borasida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining quyidagi amallari bajarishni talab etadi: o'rganilishi lozim bo'lgan mavzuning asosiy maqsadlari, ya'ni ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlarini hisobga olib o'quv faoliyatni qay tartibda tashkil etish, ta'lim mazmunini yoritib beruvchi metodlar, loyihalardan unumli foydalanib, faoliyatni davom ettirish; jarayon so'ngida olingan natijalarni tahlil qilish, tegishli xulosalar hosil qilish, maqsad va vazifalarini to'g'ri tashkillashtirish jarayoniga oydinlik kiritishdan iborat [4; 45-b.].

Tadqiqot muammosiga oid ilmiy manbalar va adabiyotlarni taxlil qilishimiz

asosida shuni ta'kidlaymizki, bugungi kunda talabalarda zaruriy kompetensiyalarni rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan bir qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Bular sirasiga rus olimlari G.N.Pokatilova, P.I.Pidkasistiy, R.P.Milrud, A.N.Volkova, N.J. Dagbayeva, K.S.Paxomova kabi olimlarning nomlari va ilmiy asarlarini keltirish mumkin. Xususan, G.N. Pokatilovanning "Formirovaniye interesa k obshestvenno-politicheskim znaniyam" (na materiale inostrannogo yazika)" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasida, talabalarning o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirishda ularni o'quv materialiga bo'lgan qiziqishini oshirish zarurati alohida ta'kidlanadi. Olimaning fikricha, "talabalarga taqdim etilayotgan ma'lumot mazmuni o'qitish va o'qish uchun auditoriyaga olib kirilgan qismi-ta'lim mazmunini ijodiy egallash muammosi, bir tomondan, ijodiy faoliyat tajribasining o'rganilayotgan o'quv materiallarida moddiylashganligi sifatida tushunilsa, ikkinchi tomondan esa, ijodiy faoliyatni egallash usullari, vositalarini aniq tanlay olish bilan xarakterlanadi,-deb yozadi [2,117-b.].

Innovatsion faoliyat davomida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini har tomonlama ilmiy salohiyatli qilish, amaliy ko'nikmalarga to'g'ri yo'naltirish, tajribalar, loyihalar ustida ijodiy ishlarni amalga oshirish, ilg'or metodlarning mazmun-mohiyati, vazifalari, afzalliklari, natijalarini muhokama qilgan holda tizimli ishlarni rejalashtirish lozim.

Foydalangan adabiyotlar

1. Юзликаев Ф.Р. Теория и практика интенсификация дидактической подготовки будущего учителя в системе высшего педагогического образования: Автореф.дисс... докт.пед.наук.-Тошкент, 2005. – 36 с.
2. Шарипов Ш.С. Ўқувчилар касбий ижодкорлиги узвийлигини таъминлашнинг назарияси ва амалиёти: Пед.фан.док...дисс.автореф. –Т., 2012– 46 б.
3. Davies J.Ch. Maslow and Theory of Political Development. Getting to Fundamentals // Political Psychology. 1991. Vol. 12. N 3. –P. 416-417.

4. Keen K. Competence: What is it and how can it be developed? / In J.Lowyck, P. de Potter & J.Elen (Eds). – Brussels: IBM Education Center, 1992. –P. 111-112.
5. White, R.W. Motivation reconsidered: The concept of competence / R.W.White // Psychological review. – 1959. -№66. –P. 297-333.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QISH DARSLARINI TASHKIL QILISH- NING PEDAGOGIK ASOSI

***Panjiyeva Marjona G'ayrat qizi - CHDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi
20-3 guruh talabasi***

***Ilmiy rahbar: Madraximova Inobat Baxodirovna - CHDPU Boshlang'ich ta'lim
fakulteti Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi***

Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan o'qish savodxonligi fani adabiyot fanining tarkibiy qismi sanaladi. O'qish savodxonligi darslarini davlat talablari asosida hayotiy tajribalarga, kuzatishlarga suyanganda holda hayotga bog'lab o'tilishi uning o'quvchilarga ta'sirchanligi va tushunib idrok etishlarini ta'minlaydi. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslari yuqori sinflar singari o'zbek adabiyoti, tarix, geografiya, biologiya va boshqa fanlarni o'zlashtirish uchun dastlabki asosni yaratadi. Shuning uchun boshlang'ich sinflardagi ona tili va o'qish savodxonligi darslariga jiddiy e'tibor berish talab qilinadi. 1-sinfda o'quvchilar matnni ongli to'g'ri va bo'g'inlab o'qishni o'rganadilar. Buni faqat ona tili va o'qish savodxonligi darslaridagina emas, balki barcha predmet fanlar yuzasidan ham o'tkaziladigan darslarda va maktabdan tashqari uyushtiriladigan mashg'ulotlar jarayonida ham kuzatib borishga alohida ahamiyat berish zarur. 2-sinf o'quvchilarda so'zlarni butunligicha o'qish malakasi shakllanadi. O'qishning to'g'ri ifodali bo'lishiga erishiladi. O'qish sur'ati tezlashadi. bu sinfda o'quvchilar matnning ayrim qismlarini, qisqa hikoyalarni ichida mustaqil o'qishga o'tadilar. Matn ustida ishlash esa murakkablashib boradi. 3- sinfda so'zlarni butunligicha to'la o'qish ko'nikmasi shakllanadi. So'zlarni to'g'ri tanlashga, gap tuzishidagi so'zlarning bir-biriga

bog'lanishidan to'g'ri foydalanish talab etiladi. 4-sinfda o'quvchilar so'zlarni bo'g'inlamay o'qishlari, matnni tez, to'g'ri, ongli o'qiy olishlari kerak. [1, 4 b].

Bu sinfda o'quvchilarni bo'g'inlab o'qishga yo'l qo'ymaslik kerak. Bolalar o'qilgan matn mazmunini mustaqil ravishda qayta hikoya qilishlari, matn yuzasidan soddaja tuza olishlari, uning asosiy mazmunini ajrata olishlari zarur. Boshlang'ich sinflar ta'lim tizimining poydevoridir.

Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti ta'lim mazmuni negizini, o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malakalarni o'quvchilar tayyorgarlik darajasiga qo'yilgan talablarni o'zida ifodalaydi. Shunday ekan boshlang'ich sinf o'quvchilarini DTS talablari asosida ta'lim berish, tarbiyalash o'qituvchilarni "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" talablari asosida yetuk mutaxassis qilib tayyorlash bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi. Shunday ekan 1-sinfga qadam qo'ygan o'quvchi shaxsini shakllantirish, uni muvaffaqiyatli o'qib ketishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish boshlang'ich sinf o'qituvchisidan kasbiy hamda metodik mahorat talab etadi. bu kabi maqsadlar asnosida o'quvchini ta'lim jarayoniga olib kirish, ta'lim-tarbiya jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali kafolatlangan ta'lim natijasiga erishish ta'minlanadi. Boshlang'ich

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

sinflarning o'qish darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki uning zaminida savodxonlik va axloqiy ta'limiy tarbiyaviy asoslari turadi. [2, 12 b].

Shuning uchun ham boshqa narsalar ta'limini o'qish va ta'limsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. O'quvchi matnni to'g'ri, tez, tushunib o'qish, mazmunini o'zlashtirish bilan ilk bor ona tili va o'qish savodxonligi darslarida yuzlashadi. Aynan o'qish ta'limida insonning, avvalo, o'zligini, qolaversa olamni anglashga bo'lgan intilishlariga turtki beriladi. Shu maqsadda "Ona tili", "O'qish savodxonligi" kitoblariga ona tabiat, atro-fimizni o'rab turgan olam, Vatanimiz tarixi va bugungi qiyofasi, kattalar va bolalar hayoti, mehnasevarlik, istiqlool va milliy-ma'naviy qadriyatlar kabi mavzular bo'yicha atroflicha tushunchalar berishga mo'ljallangan badiiy, axloqiy-ta'limiy asarlar kiritilgan. "Ona tili", "O'qish savodxonligi" darslari uchun tanlangan mavzular o'quvchilarga kundalik hayot, mustaqillikni mustahkamlash va insoniy munosabatlar bo'yicha ham bilim va tarbiya berishni ko'zda tutadi. Bular ichida istiqlool, Vatan, ma'naviyat va tabiat haqidagi mavzular alohida ajralib turadi. Ulardan ko'zlangan maqsad o'zlikni anglash, istiqlool, Vatan va tabiat bilan bog'liq tuyg'ularni uyg'otishdir. O'quvchilar darsliklar yordamida o'zlashtiradigan bilim, ko'nikma va malakalarining kelajak hayotda zarur bo'lishini tushunib yetishlariga erishish o'qituvchilar oldidagi muhim vazifalardandir. [3, 22 b].

Umuman, "Ona tili", "O'qish savodxonligi" darsliklaridagi barcha mavzular o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish bilan birga, ularning lug'atini boyitishga, og'zaki va yozma nutqini to'g'ri shakllantirish va

nutq madaniyatini o'stirishga ham qaratiladi. Inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan o'qish faoliyati barcha narsalarni darslarida amalga oshiradi. Lekin o'qishga o'rgatish yo'l-yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi.

O'qish savodxonligi darslariga qo'yiladigan didaktik vazifalar quyidagilardan iborat:

✓ O'quvchilarda yaxshi o'qish sifat-lari: to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalarini shakllantirish.

✓ O'quvchilarni kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimlarni olishga o'rgatish, kitobga muhabbat uyg'otish; ularning oddiy kutubxonadan chuqur mulohaza yurituvchi, ijodkor kitobxondarajasiga ko'tarish.

✓ O'quvchilarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirish va boyitish hamda ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish.

✓ O'quvchilarni axloqiy, estetik jihatdan yetuk va mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash.

✓ O'quvchilarning bog'lanishli nutqini va adabiy-estetik tafakkurini o'stirish.

✓ O'quvchilarning hayolot olamini boyitish.

✓ Elementlar adabiy tasavvurlarini shakllantirish.

Shuni unutmaslik kerakki, har bir ta'limiy vazifani bajarishning aniq va ilmiy metodik usullari mavjud bo'lib, ular zamonaviy o'qitish usullari bilan boyitib borilmoqda. Bu vazifalar boshqalar bilan o'zaro bo'liq holda va sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlari jarayonida hal qilinadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Hasanova G.Q. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'a faoliyatini baholash va tashhislash ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik asoslari: Ped.fan.nomz. diss.avtoreferati. – Toshkent, 2009. – 12- bet 4

2. Boqieva X.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil ta'lim orqali nutq va tafakkurni rivojlantirish metodikasi: Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. avtoref. – Samarqand, 2019. – 14-bet..

3. Qosimova K., Ubaydulaeva N. Ikkinchi sinfda ona tili darslari: O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 1987. – 5-bet.

**BOSHLANG'ICH TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY
TAJRIBALARDAN FOYDALANIB O'QUVCHILARDA KREATIVLIKNI
RIVOJLANTIRISH.**

***Asadova Shahlo Saidjon qizi - Guliston davlat universiteti Psixologiya va ijtimoiy fanlar
fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 52-21 guruh talabasi, shahloasa-
dova2@gmail.com***

Bugungi kunda ilmda raqobat ancha kuchli. Ya'ni deyarli har kuni ta'lim sohasiga yangidan-yangi texnologiyalar, usullar kirib kelmoqda. Bu albatta jamiyatimiz yoshlarining ilmi va salohiyatli bo'lishlari uchun yaratilayotgan sharoitlardir. Xususan, Respublikamizda ham bu borada ko'plab tadbirlar olib borilayotgani hech kimga sir emas, albatta. O'zbekiston ham boshqa mamlakatlar singari mustaqil davlat sifatida demokratik jamiyat qurish, dunyodagi eng rivojlangan mamlakatlar qatoridan o'rin olishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Bu o'z navbatida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligini rivojlantirish bilan belgilanadi. O'qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligi ularning kasbiy faoliyatga doir bilimlar, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish, o'z-o'zini rivojlantirish kabi asosiy kasbiy faoliyat sohaslarida aks etadi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining o'z fanini o'qitishga doir bilimlarni mukammal bilishi va harakatga keltirishi, ta'lim jarayonini tashkil etishi va baholash uchun zarur bo'lgan tayanch kompetensiyalarni egallashdan iborat. Shu bois, o'qitish va tarbiyalash jarayoni ta'lim sohasida innovatsion ilmiy yutuqlar, zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida intensiv

tashkil etishni va o'z-o'zini rivojlantirishni ham asosiy vazifa sifatida talab etmoqda.

Bugungi kunda jamiyatimizda ta'limning har bir bo'g'iniga alohida e'tibor berilmoqda, har biriga innovatsion loyihalar, tashabbuslar ishlab chiqilmoqda. Bu borada ta'limning asosiy bo'g'ini hisoblanmish boshlang'ich ta'lim ham chetda qolayotgani yo'q. Respublikada o'quvchilar uchun boshlang'ich ta'limning Milliy o'quv dasturi joriy qilingan, va u o'sha kundan boshlab to hozirgi kunga qadar kichik maktab yoshidagi o'quvchilarini o'qitish uchun o'qituvchilarni tayyorlash masalasi va unga doir qator vazifalarning barchasi boshlang'ich ta'lim sohasidagi o'qituvchilarning innovatsion faoliyatiga qo'yiladigan talablarni oshirish, ularning funksional vazifalarini kengaytirish, kasbiy ahamiyatga ega va shaxsiy xususiyatlarni o'zgartirishga olib keldi. Hozirgi kunda o'qituvchiga davr talabidan kelib chiqqan holda bir nechta talablar qo'yilgan, ushbu talablar asosida shakllangan dars jarayonlari o'quvchilarning ilm olishlari uchun o'ziga xos muhitni yaratib bermoqda. Chunki dars jarayonini bevosita o'qituvchi boshqaradi, o'qituvchi ilmsiz ekan, o'sha jamiyat tanazzulga yuz tutib boraveradi. Bizning mazkur maqolamiz xorijiy tajribalardan foydalangan holda o'quvchilarda kreativlikni oshirishga qaratilgan.

Bugungi kunga kelib ko'plab rivojlangan mamlakatlarda ta'lim sohasida ko'plab o'ziga xosliklar mavjud, shulardan bittasi bu kreativlikdir. Bugungi kunda darslar jarayoniga bevosita kirib kelayotgan kreativlik asosida shakllangan metodlarning negizida interfaol ta'lim, kreativ ta'lim yotadi. Ushbu metodlar nima va ular dars jarayonida nima uchun kerak degan savol tug'iladi? Kreativ metodlar o'quvchining ijodkorlik qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda eng muhim vositadir. Kreativlik – (lot. creatio - yaratmoq) ijodiy, yangilik yaratishga qaratilgan faoliyat: yangi termin bo'lib, "Asoslangan, yangi g'oyalarni ishlab chiqish va qobiliyatning tarkibiy tuzilishi, mustaqil fikrlash sifatini xarakterlaydigan, kishidagi ijodiy qobiliyatlar majmui". Odatda, kreativ metodlarga asoslangan ta'limiy harakatlar o'quvchilar bilan birgalikda quyidagi shakllarda tashkil etiladi:

4. Individual ishlash
5. Juft-juft bo'lib ishlash
6. Guruh yoki jamoa tarzida ishlash.

Kreativlik qobiliyatini shakllantirishi uchun yangi avlod darsliklari va milliy dastur yaratildi. Bugungi kunda o'quvchilarda kreativlikni oshirish maqsadida dunyo miqyosida bir qancha loyihalar, dasturlar yaratildi. O'zbekiston Respublikasi ham o'zining ta'lim tuzilishdan kelib chiqqan holda ayrim dasturlarni o'z ta'limiga tatbiq etmoqda, shulardan biri bu boshlang'ich ta'limda kreativlikni ta'minlash maqsadida kiritilgan TIMSS xalqaro baholash dasturidir. Ushbu dasturlarning xususiyatlari har taraflama bizing ta'lim tizimimizga mosdir. Endilikda O'zbekiston TIMSS-2023 xalqaro dasturida qatnashishga kirishdi. TIMSS bo'yicha

xalqaro baholash dasturini ishlab chiqish, ta'lim jarayoniga tadbiq etish qator vazifalar, qoidalarga bo'ysunishni talab etadi. Jahon ta'lim tizimida ishlab chiqilgan ushbu dasturda kreativ metodlarni shakllantirish bo'yicha bir qancha imkoniyatlar mavjud, bular quyidagilar:

8. *Kashfiyotchilik* – bu metod orqali o'quvchining kashfiyotchilik qobiliyati, fantaziya kuchi oshiriladi.

9. *Obrazli rasmlar* – bu metodda obyekt obrazli tadqiq qilinadi. O'quvchi tanlangan obyektни tahlil qilish yoki kuzatish natijasida uning o'z tasavvuridagi matnli yoki grafik ko'rinishdagi obrazini yaratishi talab qilinadi. Ushbu metoddan ko'zlangan maqsad o'quvchilarda obrazli tafakkurni, tahliliy fikrlashni rivojlantirish, ularning tasavvuri, xayoloti va dunyoqarashini kengaytirish, mustaqil fikrlashga o'rgatishdir.

10. *Giperbolizatsiya* – bu metod biron obyektни orttirib, kattalashtirib yoki aksincha kichraytirib, kamaytirib ko'rsatish orqali namoyon bo'ladi.

11. *Agglyutinatsiya* – bu metod orqali o'quvchilar o'z tasavvurlari orqali turli, haqiqatdan yiroq bo'lgan predmet yoki obrazlarni yaratishlari mumkin.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, ta'lim jarayonida tatbiq qilinayotgan ushbu dasturlar o'quvchilar uchun imkoniyatlar eshigini ochib beradi. Faqat o'quvchi ushbu imkoniyatdan to'g'ri foydalana olsa yetarli. Bir so'z bilan aytganda, bugungi kun pedagogi ta'lim tizimiga kirib kelayotgan yangliklardan xabardor bo'lishi, o'zi o'rganishi va bevosita dars jarayoniga tatbiq eta olish zarur.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Yo'ldoshev J.F. Xorijda ta'lim (metodik qo'llanma) - Toshkent: 1995- yil
2. Ikromov A.B., Mxmudov S.Y., Anorqulova G.M. Germaniya: Ta'lim, ilm-fan (metodik qo'llanma. Kasb mahorati jurnali -2004-yil.
3. G.Anorqulkova, A. Karimov.Xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimining o'ziga xos yo'nalishi uslub va tahlili. Xalq ta'limi ilmiy metodik jurnali. 2017-yil.

4. R.K.Turdiyeva Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy ko'nikmalarini shakllantirish. O'quv qo'llanma.T.,2022

**BADIIY ASAR MATNI YORDAMIDA BOSHLANG'ICH SINFI
O'QUVCHILARINI O'QISHGA O'RGATISH KOMPONENTLARI**

Abdullaeva Gulmira Abdullaevna - Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim kafedrasida assistent o'qituvchisi

Xalqimiz tomonidan yaratilgani boy ilm-ma'rifat, muayyan fan asoslari, nazariyalarni o'zlashtirib, o'z faoliyatiga amal qila oladigan avlodni tarbiyalab yetishtirish komillik, barkamollik sari intilishdir. Barkamol inson ilmiy bilimlar hamda har bir fanni puxta o'zlashtirishi lozim. Ularni o'zlashtirishda zamonaviy texnika va ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish zarur. Boshlang'ich ta'lim tizimini modernizatsiyalashda axborot texnologiyalari yutuqlarini keng joriy etish ham muhim omil sanaladi. Axborot texnologiyalari yutuqlari ayni paytda o'quvchilarni zamonaviy madaniyatga oshno etish vositasi bo'lib xizmat qiladi, axborotlashgan jamiyat sharoitida bu alohida dolzarblik kasb etadi. Ayniqsa, ona tili darslarida o'rganiladigan mavzularni o'rganishda axborot texnologiyalari juda qo'l keladi.

Agar dars grammatik bilimlarni mustahkamlash, orfografik ko'nikmalarni shakllantirish maqsadini o'z oldiga qo'ysa, darsning mantiqiy shartlari asta murakkablashtirib borilgan mashqlar tizimini aks ettiradi. Bolalar biror imlo qoidasini yaxshilab bilib, o'rganib olishlari uchun bir-ikki mashq jamoaviy ravishda bajariladi. O'quvchilar tajribasi oshgach, mashqni mustaqil ishlaydilar. Darsda bajarilgan mashqlar o'rtasidagi bog'lanishni shakllantiradigan ko'nikmaning xususiyati ham sabab bo'ladi. O'quv materialining mavzu va darsning maqsadiga mos bo'lishi

uning maqsadga yo'naltirilishini ta'minlaydi. Darsda foydalaniladigan barcha o'quv materiallari (shu jumladan, til dalillarini kuzatish, imlo va nutqqa oid mashqlarni bajarish uchun tanlanadigan materiallar ham) darsning maqsadiga mos bo'lishi zarur [1].

Shuni hisobga olgan holda, biz 4-sinflarda ot, sifat so'z turkumlarining murakkab grammatik xususiyatlarini o'rganishda ona tili darsi bilan o'qish darslarini integratsiyalash bo'yicha o'z tajribalarimizni bayon qilmoqchimiz.

«Ot» mavzusini o'rganish jarayonida uning barcha xususiyatlarini qamrab oladigan matnlardan unumli foydalanish lozim. Bunda soddadan murakkab tomon borish tamoyiliga amal qilish talab etiladi. O'quvchilarga otning so'rog'i asosida asar matnidagi otlarni topish topshirig'i beriladi.

Bunda o'quvchilarga 4-sinf «O'qish kitobi»dagi Sh.Sa'dullaning «Laqma it» asari matnidan «Kim?», «Nima?» so'rog'iga javob bo'ladigan so'zlarni aniqlab jadvalga joylang» kabi topshirig'i berilishi mumkin. Bunda o'quvchilar topshiriqni quyidagi ko'rinishda bajarishlari lozim:

Asar nomi	Kim?	Nima?
«Laqma it»	Sh.Sa'dulla	It, mushuk, Moshxon, echki, sigir, Govmush, Olaqashqa, xo'roz, tovuq, kurka, o'rdak

«Otlarning birlik va ko'plikda qo'llanishi» mavzusi yuzasidan ham 4-sinf o'quvchilarining bilimini tekshirish uchun «O'qish kitobi»dagi Nosir Fozilovning

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

«Yaxshi bo'ldi» hikoyasidan turdosh otlarni topib, ularni jadvalga joylashtirish topshirig'ini berish mumkin. Topshiriqni o'quvchilar quyidagi tartibda bajarishlari zarur:

Birlikdagi otlar	Ko'plikdagi otlar
uy narvon usta ko'cha qishloq	ustalar hasharchilar o'rtoqlar o'g'ilchalar

Topshiriqning bunday bajarilishi o'quvchilarni kuzatuvchanlik, sermulohazalikka o'rgatadi, og'zaki va yozma lug'atini yangi so'zlar bilan boyitadi.

«Otlarning egalik qo'shimchalari bilan qo'llanishi» mavzusini o'rganishda ham badiiy asar matnidan foydalanish mumkin. Bunda Farhod Musajonovning «Yomg'ir» hikoyasi matnidan foydalanish mumkin. Topshiriqni quyidagi holatda berish mumkin: «Hikoya matnidan egalik qo'shimchalarini olgan otlarni aniqlang. Ularni shaxsi va soniga ko'ra guruhlang».

	Birlik	Ko'plik
I shaxs	Boshim	
II shaxs	choying, oying, kasaling	o'g'lingiz
III shaxs	o'g'li, onasi, karavoti, ko'kragi, fortochkasi, ko'zi	o'rtoqlari, qo'llari

O'quvchilar topshiriqni bajarib bo'lishgach, matndagi egalik qo'shimchalarini olgan so'zlar ko'proq qaysi shaxsga tegishli ekanligini tahlil qilishadi hamda matn bilan ishlash tartibini puxta egallaydilar. Bundan so'ng otlarda egalik qo'shimchalarining unli va undosh tovushlardan so'ng qo'llanishi yuzasidan asar matnidan topilgan so'zlarni guruhlash topshirig'i beriladi. O'quvchilar quyidagi jadvalni to'ldirishlari lozim bo'ladi:

	Birlik		Ko'plik	
	Unli tovushdan so'ng	Undosh tovushdan so'ng	Unli tovushdan so'ng	Undosh tovushdan so'ng
I shaxs		boshim	o'g'lingiz	
II shaxs		choying, oying, kasaling		
III shaxs	onasi, fortochkasi,	o'g'li, karavoti, ko'kragi, ko'zi		o'rtoqlari, qo'llari

O'quvchilar jadvalni to'ldirib bo'lishgach, javoblar tekshiriladi va baholanadi.

«Otlarning kelishik qo'shimchalari bilan turlanishi» mavzusi o'rganib bo'lingach, o'quvchilarning mavzu yuzasidan olgan bilimlarini aniqlash maqsadida badiiy asar matnidan foydalanish samarali natijalar beradi. Bunda Rahim

Bekniyozovning «Mo'jiza» nomli asaridan foydalanish mumkin. Bu topshiriq o'quvchilarning kelishik qo'shimchalari yuzasidan olgan bilimlarini yaqqol namoyon qiladi. O'qituvchi o'quvchilarga daftarga oltita kelishik nomini yozish va asardagi kelishik qo'shimchasini olgan otlarni belgilab, qo'shimchalarning turini aniqlash vazifasini topshiradi. Bunda topshiriqni o'quvchilarni guruhga bo'lib, bajartirish

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

mumkin.

1- guruh. Bosh kelishik.

Vaqt, quyonlar, kuz, dala, yil, paxta, qo'llar, jonivorlar, qamishzor, qovun, dasturxon, chol.

2- guruh. Qaratqich kelishik. *Miltiqning, quyonning, ovchining.* 3-guruh. Tushum kelishik.

Quyonna, mo'jizani, velosipedini, miltiqni, tepkisini, yerni, boshini, xaltani, hurjunni, pichog'ini.

4- guruh. Jo'nalish kelishik.

Ovga, kiftiga, ariqqa, miltiqqa, savolga, ko'zimga, itga, qo'limga, xaltamga, cholga, quyonga.

5- guruh. O'rin-payt kelishigi.

Qo'rasida, maydonda, joyida, masofada, yerida, yoshligida, xaltada.

Ona tili darslarida bog'lanishli nutqni o'stirish o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini o'stiradi, ular tafakkurini kengaytiradi. Shuning uchun o'qituvchi boshlang'ich sinflardan boshlab o'tilgan mavzu asosida o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirishga alohida e'tibor berishi lozim. Bunda o'quvchilarga til hodisalari haqidagi bilimlarni tarkib toptirishda integratsiyalashgan dars turidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida

o'quvchilarga til hodisalarini o'rgatishda badiiy asar matnidan foydalanish ularning matn haqida tushunchalarini kengaytiradi, bog'lanishli nutqining rivojlanishiga zamin yaratadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda ona tili o'quv predmetini o'rgatishda o'quvchilarga so'z turkumlari haqida axborot berish, ularning bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish salmoqli ahamiyatga ega. So'z turkumlarini o'rganish jarayonida o'quvchilarning lug'ati boyitiladi, adabiy-orfoepik talaffuz me'yorlari egallanadi, ularda imloviy savodxonlik shakllantiriladi. O'quvchilarda og'zaki va yozma bog'lanishli nutq o'stiriladi, o'zgalar fikrini anglay olish, o'qiganlarini o'zlashtirish, o'z fikrlarini boshqalarga yetkaza olish imkoniyati yaratiladi. Boshlang'ich sinflarda so'z turkumlarini o'rgatishning amaliy ahamiyatini nazarda tutadigan bo'lsak, uni o'rgatishning samarador metod va vositalarini ishlab chiqish zarurligini anglash qiyin emas. Jumladan, ona tili darslarida o'quvchilarni mavzuni o'rganishga doir badiiy asar materiallaridan foydalanishga o'rgatish ham o'zining samarali natijalarini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Qosimova K. va boshq. Ona tili o'qitish metodikasi. - T.: «Noshir», 2019.
2. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shermatova U. 4-sinfda ona tili darslari. – T.: «O'qituvchi», 2013.
3. Ikromova R., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. - T.: «O'qituvchi», 2014.

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVLARNING DOLZARB MASALALARI

Jabborova Onaxon Mannapovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti,

0.jabborova@cspi.uz

Yangi O'zbekiston taraqqiyotining dasturi asosi bo'lgan "O'zbekiston-2030" strategiyasida mamlakatimizda 2030 yilga qadar boshlang'ich ta'limda samaradorlik va sifat ko'rsatkichlariga erishish vazifasi hamda ularning ijrosi jarayoni mazkur ta'lim bosqichini rivojlantirishning yangicha shakllariga asoslanish imkonini ham bermoqda[1;4]. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim tizimida *innovation yondashuvlarining* dolzarb masalalarini idrok etish muhim bo'lib turibdi. Mazkur o'rinda ana shu masalaning eng muhim jihatlari taxliliga diqqatingizni tortamiz.

1. Boshlang'ich ta'lim tizimidagi innovation tendensiyalar shakllari. Pedagogik manbalari va adabiyotlarda "innovation yondashuv" deganda asosan yangicha munosabatlar, yangicha fikrlar va yangicha asoslarga tayanish nazarda tutilishi ta'kidlab o'tilganligini eslatib o'tish joiz[2;173]. Shu jihatdan boshlang'ich ta'lim tizimida uni tashkil qilishning quyidagi innovation tendensiyalari tarkib topganligini alohida ta'kidlab o'tish lozim:

1) boshlang'ich ta'lim tizimida aralash ta'lim va dual ta'lim texnologiyalarining tarkib topganligi innovation tendensiyasi;

2) boshlang'ich ta'lim tizimida kompyuter dasturli, elektron modulli va didaktik ta'minotli texnologiyalarning joriy etilganligi innovation tendensiyasi;

3) boshlang'ich ta'lim tizimini tashkil qilishda milliy muhit va sharoitdan kelib chiqqan holda uni zamonaviylashtirish yuzaga kelganligi innovation tendensiyasi;

4) boshlang'ich ta'lim jarayonini amalga oshiruvchi o'qituvchilar va boshlang'ich ta'lim ishtirokchilariga nisbatan yangi talablarning tarkib topganligi innovation tendensiyasi.

Boshlang'ich ta'lim tizimidagi bu innovation tendensiyalarda yutuqlar va kamchiliklar uyg'un tarkib topgan. Chunki qisqa muddatda yuzaga kelgan bu tendensiyalarni o'zlashtirish hamda

amaliyotga joriy etish jarayoni bir vaqtning o'zida kechdi.

2. Boshlang'ich ta'lim tizimidagi o'quv adabiyotlarini yaratish va amaliyotga joriy etishning innovation tendensiyalari shakli. 2017-2023 yillar davomida mamlakatimiz boshlang'ich ta'limida amalga oshirilgan innovation islohotlar natijasida mazkur ta'lim bosqichining butunlay yangi xarakterdagi o'quv adabiyotlarini yaratish va amaliyotga joriy etish tendensiyalari tarkib topdi. Bunday tendensiyalarning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

1) boshlang'ich ta'lim o'quv adabiyotlarini tayyorlashda dunyo miqyosida e'tirof etilgan modellarga asoslanish (Buyuk Britaniya Kembrij universiteti olimlari tomonidan ishlab chiqilgan kommunikatsiya, kollabaratsiya, kreativlik va kretisizm ko'nikmalariga asoslangan 4 K modelini qoidalari asosida yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish;

2) boshlang'ich ta'lim o'quv adabiyotlarini tayyorlashda Finlandiya, Janubiy Koreya kabi xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari yutuqlarining hisobga olinishi;

3) YUNESKO tomonidan e'tirof etilgan xalqaro baholash ta'lim dasturlari talablari asosida boshlang'ich ta'lim o'quv adabiyotlari mazmunini amaliyot bilan keng bog'langanishi;

4) tayyorlangan yangi avlod o'quv adabiyotlarini mamlakatimizning muayyan hududlarida tajriba-sinovdan o'tkazilib, amaliyotga ommaviy tarzda joriy etish.

Bunday tendensiyalar mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim o'quv adabiyoti mazmuni va metodikasini butunlay o'zgartirib yuborganligini ta'kidlab o'tish lozim[3,34]. Shu sababli mazkur masalalarda ham yagonalashtirilgan va tipiklashtirilgan pedagogik tadqiqotlarni amalga oshirish dolzarb bo'lib turganligini alohida ta'kidlash lozim.

3. Boshlang'ich ta'lim tizimida baholashning innovasion tendensiyalari shakli. Mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim tizimida baholashning mutlaqo innovasion tendensiyalari shakllari tarkib topdi. An'anaviy o'qituvchi tomonidan yakka tartibda baholash tajribasi bugungi kun zamonaviy talablar hamda ehtiyojlardan kelib chiqib takomillashtirilishi natijasida baholashning shakllari mazmunan o'zgarganligini eslatib o'tish joiz. Bunday baholashning innovasion shakllarida quyidagilar asosiy o'rin tutishini ta'kidlab o'tish lozim:

1) boshlang'ich ta'lim jarayonida o'zlashtirishni baholashning individual texnologiyalari tarkib topganligi;

2) boshlang'ich ta'lim jarayonida o'zlashtirishning 4 K modeli bo'yicha kommunikatsiya (ta'lim sharoiti va muhitidan foydalanish), kollabaratsiya (jamo bo'lib ishlash), kreativlik (ijodiy yondashuv) hamda kretisizm (tanqidiy va mustaqil fikrlash) ko'nikmalarining shakllanganligi bo'yicha baholash amaliyoti joriy etilganligi[4;68];

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlari o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalardan foydalana olish ko'rsatkichlarini baholash amaliyotga kiritilganligi;

4) boshlang'ich ta'limni o'zlashtirish jarayonini baholashning xolislik, oshkoralik va raqamli shakllarining tarkib topib borayotganligi.

Mazkur innovasion tendensiyalar shakllari boshlang'ich ta'lim tizimidagi baholash metodikasi va texnologiyasini butunlay yangilaganligini e'tirof etish lozim. Ayni paytda, baholashning bu innovasion tendensiyalari shakllarini tadqiq etib, ulardan foydalanishning mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi.

4. Boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashdagi innovasion tendensiyalar shakllari. Mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim

jarayonining 2017-2023 yillardagi bosqichida boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashning innovasion shakllari amaliyotga joriy etildi. Bunday innovasion tendensiyalarning eng muhimlarini quyidagilar tashkil qiladi:

1) oliy ma'lumotli boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash muddatining optimallashtirilganligi va muayyan hududlar uchun tezkor kurslar vositasida oliy ma'lumotli boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash tizimi tarkib topganligi;

2) bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini 4+2 tizimi asosida, ya'ni haftaning 4 kuni auditoriya mashg'ulotlari va 2 kuni bevosita ta'lim muassasalaridagi haftalik pedagogik amaliyot shakliga o'tkazilganligi;

3) pedagogik ta'lim innovasion klasteri asosida hamkorlikdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash yangi tizimining yuzaga kelganligi;

4) amaliy faoliyatdagi o'rta maxsus ma'lumotli boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun dual ta'lim kabi shakllarda ta'lim berish innovasion tendensiyasining joriy etilganligi va ularni ehtiyojlar asosida maqsadli amalga oshirish tajribasi yuzaga kelganligi.

Mazkur boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash bo'yicha innovasion tendensiyalar shakllari bevosita amaliyot bilan bog'langanligini alohida ta'kidlab o'tish kerak.

E'tibor berilsa, boshlang'ich ta'lim tizimida tarkib topgan innovasion yondashuvlarning dolzarb shakllari bugungi kunda bevosita amaliy natija berayotganligi bilan diqqatni tortadi. Ayni paytda, bu masalada quyidagi yo'nalishlarda pedagogik ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirish dolzarb bo'lib turganligini alohida ta'kidlash lozim:

a) boshlang'ich ta'lim tizimiga innovasion metodikalar, texnologiyalar va vositalarni joriy etishning maqbul va qulay mexanizmlarini ishlab chiqish;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

b) boshlang'ich ta'lim muammolarini markazlashgan tartibda aniqlash va ularni hamkorlik texnologiyasi vositasida ilmiy, nazariy va metodik jihatdan tadqiq etib borish;

v) boshlang'ich ta'lim tizimining davlat ta'lim standartlari va talablarini joriy etilayotgan innovatsiyalar xususiyatidan kelib chiqib takomillashtiruvchi metodik tavsiyalar majmuini ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga joriy etish;

g) boshlang'ich ta'lim tizimida elektron-o'quv adabiyotlarini ishlab chiqish va joriy etishning yangi hamda innovasion vositalarga asoslangan texnologiyalarini yaratish[5;44];

d) "Maktab-ota-ona-mahalla" zanjiri asosida elektorn muloqot platformasini yaratib, boshlang'ich ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga erishish.

Bularning barchasi boshlang'ich ta'lim tizimida innovasion yondashuvlarning dolzarb shakllarini idrok etish va ularning muammolarini tadqiq etib borishni taqozo etadi.

Shunday qilib mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim tizimida innovasion yondashuvlarning dolzarb masalalarini Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida rivojlantirish tendensiyalari bilan bog'liq holda tadqiq etish va amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi . // www.ziynet.uz
2. Hasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M., Hasanboyeva O., Usmonov N. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent, 2009
3. Jabborova O. Boshlang'ich ta'lim metodikasining yangi nazariy masalalari. – Toshkent, 2023
4. Jabborova O. Boshlang'ich ta'limda innovasion texnologiyalar. – Toshkent, 2023
5. Mardonov Sh. Pedagogika fanidan o'qitishning elektron-modulli didaktik ta'minotini ishlab chiqish texnologiyasi. – Toshkent, 2021

BOSHLANG'ICH SINFLARDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING YANGICHA YONDASHUVLARI

Jabborova Onaxon Mannapovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

0.jabborova@cspi.uz

Saparbayeva Dinoraxon Turg'unboy qizi - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

dinoraxonsaparbayeva@gmail.com

"O'zbekiston-2030" strategiyasida belgilangan sifatli ta'limga erishish vazifalarining ijrosi jarayonida boshlang'ich ta'limga yangicha yondashuvlarni joriy etish va amalga oshirish ishlari davom ettirilmoqda[1;4]. Bunda asosiy e'tibor boshlang'ich ta'limda dars jarayonining yangi yondashuvlar bo'yicha takomillashuviga ustuvor darajada

yondashilayotganligini eslatib o'tish joiz. Shu jihatdan boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil etishning yangicha yondashuvlariga asoslanish dolzarb bo'lib turibdi. Mazkur o'rinda ana shu masalaning taxliliga e'tiboringizni tortamiz.

O'quv fanlari kesimida mustaqil ta'limni tashkil etishning yangicha yondashuvi. 2023-2024 o'quv yilidan

boshlab yangi Milliy o'quv dasturi asosida yo'lga qo'yilgan o'quv jarayoni yangicha metodlar va vositalarga asoslangan holda amalga oshirilmoqda[2;4]. Shu sababli mazkur masalaning muayyan yechimini ishlab chiqish taqozo etilmoqda. Bizning yondashuvimizga ko'ra, bu masalada quyidagicha yondashish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) o'quv fanlari kesimida mustaqil ta'limni o'quvchilarning bo'sh vaqtlaridan kelib chiqib tashkil qilish;

2) o'quv fanlari bo'yicha tashkil qilinadigan mustaqil ta'limda o'quvchilarni aniq, tabiiy va gumanitar fanlar guruhlariga bo'lish;

3) o'quv fanlari kesimida tashkil etiladigan mustaqil ta'limni amalga oshiruvchi o'qituvchilar tarkibini belgilash;

4) o'quv fanlari kesimida tashkil etiladigan mustaqil ta'limning samaradorligini monitoring qilib borish.

Bu metodikaga asosiy e'tibor boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv fanlari asoslarini aniq va talab darajasida o'zlashtirishiga qaratiladi. Shu sababli mustaqil ta'lim mashg'ulotlarining rejalari va topshiriqlari o'quv fanlarini o'zlashtirishga yo'naltirilgan holda ishlab chiqilishi taqozo etiladi. Bunda tajribali o'qituvchilarning individual yondashuvlaridan foydalanish muhim ahamiyatga egadir. Bunday tajribali o'qituvchilar guruhi tuzilib, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv fanlari kesimida tashkil etiladigan mustaqil ta'limni o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholab borish ishlari bilan shug'ullanishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Shu sababli mazkur masala bo'yicha bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari va amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ko'nikmalarini rivojlantirib borish dolzarb bo'lib turibdi.

O'quvchilar tanlagan o'quv fanlari bo'yicha mustaqil ta'limni tashkil etishning yangicha yondashuvi. Mamlakatimizda

2023-2024 o'quv yilidan boshlab o'quvchilarning layoqat va qobiliyatlariga asosan aniq, tabiiy va gumanitar fanlar bo'yicha guruhlariga bo'lish hamda shu guruhlarda chuqrlashtirilgan ta'lim jarayonini amalga oshirish joriy etilmoqda. Bu hol o'quvchilar mansub fanlari guruhlarida mustaqil ta'limni tashkil etishda yangicha yondashishni taqozo etadi. Mazkur masalada quyidagicha yondashish kutilgan samarani berishini ta'kidlab o'tish lozim:

1) aniq fanlar bo'yicha tashkil etiladigan mustaqil ta'limda Matematika hamda Informatika va axborot texnologiyalari;

2) tabiiy fanlar bo'yicha tashkil etiladigan mustaqil ta'limni o'quvchilarning layoqatini rivojlantirishga yo'naltirish;

3) gumanitar fanlar bo'yicha tashkil etiladigan mustaqil ta'limni o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirish;

4) tashkil etiladigan mustaqil ta'lim o'quvchilar tanlagan vaqtlarda amalga oshirilishi.

Bu metodika boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlari tanlagan o'quv fanlari bo'yicha bilim va ko'nikmalarini maqsadli rivojlantirish imkonini beradi. Shu sababli bunday mustaqil ta'limni tashkil etishda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining faol bo'lishi va o'zlarining tajribasidan kelib chiqib yondashuvi muhim ahamiyatga egadir. Mazkur jarayonda boshlang'ich ta'lim Metodik Kengashi mustaqil ta'limni tashkil etish va nazorat qilish vazifasini bajarishi kerak. Chunki o'quvchilar tanlagan o'quv fanlarini o'zlashtirishga doir mustaqil ta'lim ishlari qo'shimcha ta'limning asosiy negizi hisoblanishini eslatib o'tish joiz[3,469]. Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, agar mustaqil ta'lim boshlang'ich sinflarda noan'anaviy va yangicha yondashuvlar asosida tashkil qilinsa, o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari va ko'nikmalarining rivojlanish darajasi talab mezonlari asosida

kechadi[4;31]. Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlari tanlagan o'quv fanlari bo'yicha mustaqil ta'lim vositasida bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish asosiy maqsad sifatida belgilanishi kutilgan samarani beradi. Chunki aynan mana shunday ta'lim natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining qiziqish va layoqatlarini talab darajasida rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'linadi. Bu hol tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining faoliyatida kuzatilishini eslatib o'tish joiz.

Maxsus mustaqil ta'limni tashkil etish yangicha yondashuvi. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi tajribasi shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinflarda maxsus yo'naltirilgan mustaqil ta'limni tashkil etish ta'lim va tarbiya samaradorligiga erishishning muhim imkoniyatlaridan biridir[5;52]. Shu sababli bizningcha, bu masalada quyidagi metodikaga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- 1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining qaysi mavzularni chuqurlashtirib o'qitishga doir qiziqish va qikrlarini o'rganish;
- 2) o'rganishlar natijasida o'quv fanlari bo'yicha maxsus mustaqil ta'lim topshiriqlari va vazifalarini ishlab chiqish;
- 3) ishlab chiqilgan vazifalar va topshiriqlar asosida mustaqil ta'limni tashkil etuvchi o'qituvchilarni belgilash;
- 4) maxsus tashkil etilgan mustaqil ta'lim natijalarini boshlang'ich sinflar kesimida taxlil qilib borish.

Mazkur metodikaga asosan tashkil etiladigan mustaqil ta'lim mashg'ulotlari va topshiriqlarini amalga oshirishda imkonqadar fan olimpiadalarida qo'llanilgan topshiriqlar va masalalarni hisobga olish, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'quv

fanlari bo'yicha yangi ma'lumotlar bilan tanishtirishga asoslanish va boshlang'ich sinflar kesimida maxsus mustaqil ta'limni har chorakda tashkil etib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, maxsus mustaqil ta'limni tashkil etish boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'limning keyingi bosqich va turlariga tayyorlashda ham amaliy imkoniyatlarni beradi[6;102]. Shu sababli oliy pedagogik ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mustaqil ta'limni tashkil etish metodikasi bilan qurollantirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

E'tibor berilsa, mustaqil ta'limni yangicha yondashuvlar asosida tashkil etish byu bilan boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim va ko'nikmalari ko'rsatkichlarini rivojlantirib borishning amaliy omillariga ega bo'linadi. Shu jihatdan mustaqil ta'limning samaradorligini hisobga olgan holda uning metodikalar asosida boshlang'ich ta'limni rivojlantirib borish dolzarb bo'lib turganligini ta'kidlab o'tish lozim.

Shunday qilib boshlang'ich ta'limda mustaqil ta'limni tashkil etishning yangicha yondashuvlarini muntazam o'rganib borish va ular asosida mustaqil ta'lim metodikasini takomillashtirib borish boshlang'ich ta'limda sifat ko'rsatkichiga erishishning mexanizmlaridan biridir. Chunki mustaqil ta'lim boshlang'ich sinf o'quvchilarida mazkur ta'lim bosqichi o'quv fani aossklarini chuqurlashtirilgan tarzda o'zlashtirish imkoniyatlarini beradi. Shu sababli mamlakatimizda tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z faoliyati davomida mustaqil ta'lim imkoniyatlaridan loqilona foydalanib kelayotganligini eslatib o'tish joiz.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziynet.uz
2. 2023-2024 o'quv yili uchun O'quv yuklamalariga tushuntirish xati. // "Ma'rifat" gazetasi. 2023 yil 1 sentyabr soni
3. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent, 2009

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

4. Jabborova O., Umarova Z., Boboxodjayeva L. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiya. – Toshkent, 2021
 5. Jabborova O., Saparbayeva D. Boshlang'ich ta'limda mustaqil ta'limni tashkil etish metodikasi. – Toshkent, 2023
 6. Mardonov Sh. Pedagogika fanidan o'qitishning elektron-modulli didaktik ta'minotini ishlab chiqish texnologiyasi. – Toshkent, 2021
- Boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi va nutq o'qitirish metodikasi

YANGI AVLOD DARSLIKLARINI YARATISH - DAVR TALABI

Ollaberganova S.UrDU dotsenti Tilavova M.D.UrDU katta o'qituvchisi

“Farzandlarimizni mustaqil fikrlashga, zamonaviy bilim va kasb-hunarni chuqur egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega, chinakam vatanparvar insonlar sifatida tarbiyalash biz uchun hamisha dolzarb masala hisoblanadi” deb o'z ma'ruzalarida ta'kidlab o'tgan Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning ana shu so'zlari biz uchun ham dasturulamaldir, ham ustuvor vazifa bo'lib hisoblanadi.

Bugungi kunda fan sohalarini tizimli o'rganish va uning afzalliklari ta'limda yangi-yangi innovatsion yondashuvlar yuzaga kelishida davlatning o'zi bosh islohotchi ekanligini qaror va farmonlar mazmunida ravshan belgilab qo'yilgan. Buni ayniqsa, yangi avlod darsliklarini yaratish haqidagi fikrlari ham ta'kidlaydi.

Darslik yaratish – davr talabi. Mustaqillik yillarida undan avvalgi yillardan farqli o'laroq milliy darsliklarimizning asl qiyofasini, uning boy madaniy meros sifatidagi qadr-qimmatini ilmiy asoslab bermog'imiz hamda jahon tajribasi andozalarini o'z qoliplarimizga moslagan holda “Ona tili” va “O'qish savodxonligi” fanini o'qitishning maqsadli, namunaviy, qulay va oson, ilmiy-nazariy jihatdan zamon talablariga mos shakllarini yaratishimiz zarur ekanligi kun tartibiga qo'yildi.

Ta'kidlash kerakki, yaqin o'tgan davrlarda amalga oshirilgan tadqiqotlar, yangicha qarashlar asosida shakllantirilgan darsliklarda adabiyotimizning, o'zbek adabiy tilining grammatik xususiyatlarini ilmiy asoslashda uning o'ziga xos xususiyatlarini ifodalashga alohida e'tibor qaratildi.

Boshlang'ich sinf “Ona tili” va “O'qish kitobi” darsliklari Davlat ta'lim standarti va Ona tili, O'qish fanlari dasturi asosida tuzilgan bo'lib, 2020-yilga kelganda Milliy o'quv dasturining qabul qilinishi munosabati bilan “Ona tili va o'qish savodxonligi” nomi bilan qayta nashr qilindi. Darslikning oldingilardan farqli tomonlari juda ko'p bo'lib, o'quvchilarning og'zaki nutqini o'qitirish, tafakkurini boyitish, fanlararo aloqadorlikni mustahkamlash, bir so'z bilan aytganda, zamonaviy, har tomonlama kamol topgan shaxsni shakllantirishga yo'naltirilganligi bilan xarakterlanardi. Ona tili va o'qish fanlari ma'lumotlarining bir darslikda jam bo'lishi bir tomondan ijobiy ko'rinsa-da, uning salbiy tomonlari ham mavjud edi. Nazariy ma'lumotlarning nisbatan kam berilishi, o'quvchilarning bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirishga to'sqinlik qilardi. Ona tili grammatikasini elementar o'rganishda ham oqsoqlik yuzaga kelgan edi.

2023-2024-o'quv yilidan Ta'limni rivojlantirish markazi huzuridagi ilmiy-

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

metodik kengash tomonidan 1-4-sinflarning "Ona tili" va "O'qish savodxonligi" darsliklari Toshkentda, 2023-yil "Novda edutainment" nashriyotida chop qilindi. Har bir darslikning 4 qismdan iborat ekanligi, matnlarning o'qib tushunish, yozib tushunish, tinglab tushunishga mo'ljallanganligi, nazariy bilimlar va amaliy topshiriqlar o'quvchilarning o'zbek tili grammatikasini va o'qish savodxonligini chuqur o'zlashtirishlarida muhim vosita sanalishi muhim sanaladi. Buni biz 2-sinf "O'qish savodxonligi" (3-qism) darsligi misolida ko'rib chiqamiz.

Aydarova U.N tomonidan 2-sinf "O'qish savodxonligi" darsligi muqovasida kitobxon o'quvchilarning rasmi berilgan bo'lib, kitob javoniga qo'yilgan narvon ramziy ma'noni aks ettiradi. Ya'ni, "yuksaklikka intilish", "ilm cho'qqilarini egallash" demakdir. Darslik 80 sahifadan iborat. 2-sahifada shartli belgilar berilgan. "Guruh bo'lib ishlash", "Savollarga javob bering", "Diqqat bilan o'qish", "Tinglang", "Topshiriqni bajar", "Yodda tuting". "Bu-qiziq", "Izohli lug'at", "Uyga vazifa" kabi shartli belgilar ostidagi topshiriqlar:

- ko'nikmalar shakllantirishga yo'naltirilganligi;
- amaliyotga yo'naltirilganligi;
- o'quvchilarni mustaqil foliyatga undashi;
- tadbirkorlik, muvaffaqiyatga intilish motivlarini rivojlantirishi;
- tanqidiy fikrlashni o'stirishi;
- vatanparvarlik va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishi;

- 1) liderlik ko'nikmalarini shakllantirishi bilan yangicha fikrlaydigan yosh avlodni kamol topishiga xizmat qiladi.

Milliy o'quv dasturidagi o'qish malakalariga qo'yilgan talablarni bajarishga

undaydigan bu topshiriqlar mamlakatimizda ro'y berayotgan eng yangi yutuqlar qamrab olingan she'r, hikoya, ertak, maqol, ilmiy-ommabop maqola va boshqa janrlarda o'z aksini topgan.

"O'qish savodxonligi" darsligini o'qitishdan maqsad quyidagicha: o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni rivojlantirish:

raqobatdosh va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalash; o'quvchilarni muvaffaqiyatli ijtimoiy hayotga tayyorlash.

Darslikdagi materiallarni o'qib-o'rganar ekan, o'quvchi kelajakda o'zi mustaqil faoliyat yuritishga o'rganadi, boqimandalik kayfiyatidan voz kechadi.

Bizning hayotdagi eng katta xato va kamchiligimiz shundaki, 1-sinf o'quvchisini ham, 11-sinf o'quvchisini ham birdek maktabda va oilada tekshiramiz, nazorat qilamiz. Xatto bola ulg'ayib, uylanib ham oila davrasidan, ota-ona "qanoti osti" dan chiqib olmaydi. Huquq va imkoniyatlari cheklangan.

Darslikdagi matnlar esa o'quvchilarni darsda faol bo'lishga, o'z ustida mustaqil ishlashga, qo'rqqoq bo'lib qolmaslikka olib keladi. Chunki, o'quvchi mashq bajarayotib ham xato qilishdan qo'rqib, gapirishda andisha qiladi.

Hozirda maktablarda 4 K modelining amalga oshirilayotganligi bunday hollarni bartaraf qiladi, deb o'ylaymiz.

Darslik o'quvchilar nutqini o'stirishga qaratilgan matnlar orqali vatanga muhabbat uyg'otishga, undagi insonlar mehnatini qadrlashga, ajdodlar meroslarini ardoqlashga, yangiliklarni o'zlashtirishga qaratilganligi bilan muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // Adolat, 2016-yil.-8-dekabr.

2. Aydarova B.U "O'qish savodxonligi" darsligi. Toshkent "Novda edutainment" nashriyoti 2023-yil.

YOSH AVLODNI TABIATGA MUHABBAT RUHIDA TARBIYALASHDA "QIYOMAT" ROMANINING AHAMIYATI

Husniya Otaboyeva - UrDPI pedagogika fakulteti talabasi

Ma'limki, yosh avlodni tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalashda badiiy asarlarning o'rni beqiyos. Dunyo adabiyotshunosligida Ch. Aytmatov nomi alohida hurmat bilan tilga olinadi. Chunki u yaratgan asarlar tabiat va inson munosabati haqida haqqoniy va ishonchli muammolarni va insonning tabiat oldidagi burchini yaqqol aks ettiradi. Biz ushbu maqolada yosh avlod qalbida tabiatsevarlik g'oyasini shakllantirishda Ch. Aytmatov yaratgan Qiyomat romanining ahamiyati, mazmuni va ta'sirini tahlil qildik.

Chingiz Aytmatovning "Qiyomat" romani necha yillardan beri kitobxonlarning eng sevimli asarlaridan bo'lib kelmoqda. Ushbu asar ilk marotaba 1986-yili rus tilida nashr etilib, o'zbekchaga dastlab, "Kunda" nomi bilan tarjima qilingan.

Romanda hayot hamda yashash uchun kurashayotgan jonzoqlar, shu jumladan, insonlarning ham o'zaro to'qnashuvlari tasvirlangan bo'lib, ezgulik va yaxshilikning, adolat va to'g'rilikning, oliyjanoblik va haqgo'ylikning Qiyomat qoyim darajasiga tushayotgan vaziyatlari, jamiyat, tabiat, inson va iymon muammolarini aks ettirish orqali ko'rsatiladi.

Asar bir nechta bir-biri bilan bog'lanmagan voqealardan iborat bo'lib, ushbu hodisalarda faqatgina bir juft bo'ri – Akbara va Toshchaynar zanjir vazifasini bajaradi. Voqealarda bo'rilarning achchiq qismati tasvirlangan. Ushbu roman to'rtta asosiy syujet voqeliklaridan tashkil topgan. Birinchi syujetda bo'rilar Akbara va Toshchaynar, ikkinchisida diniy

seminariyadan ketgan Avdiy Kallistratov, uchinchi Hazrat Iso va to'rtinchisi halol va mehnatkash cho'pon Bo'ston bilan bog'langan. Dastlab, urg'ochi bo'ri Akbara qursog'idagi 10-14 kundan so'ng notanish olamga tashrif buyuradigan bolalaridan xavotirda edi. Shuning uchun tog'dagi inida bolalarini imkon qadar asrashga urinardi. U uchta bola tug'adi va bolalarini xuddi o'zlari kabi epchil, chaqqon, ovga usta bo'lishini xohlardi. Akbaraning o'zi ham ovda yengilmas, ko'zlari ko'm-ko'k bo'ri bo'ladi. Shu sababli ham uni Akbara, ya'ni ulug' deb nomlaydilar. Toshchaynar esa o'ta keskir, tishlari toshni ham yanchadigan, charchash nimaligini bilmaydigan bo'lganidan, Toshchaynar deb ataydilar. Aslida, bu ikkita bo'ri Issiqko'l tarafga kelgindi bo'lib kelib qolgandi. Bolalarini ovga olib chiqqanlarida, uzoqroqqa o'ynash uchun qochadilar va odamga duch kelib, u bilan o'ynashmoqchi ham bo'lishadi, shu payt Akbarani ko'zi odamga tushadi va darhol yetib kelib, unga tashlanadi. Odam yuz-ko'zlarini qo'li bilan yopganligidan, rahmi kelib, ustidan sakrab o'tadi. Bu odam keyingi hikoyamiz qahramoni bo'lgan Avdiy edi. Lekin u bolalarini ovga olib chiqqanida, odamlar sayg'oq ovlashga chiqqan, mashinalar bilan sayg'oqlarni siquvga olib, turli tarafdin bostirib kela boshlaydilar, bo'rilar ham noiloj o'sha talato'p orasida qolib ketishadi. Bolalari bu ovda oyoq ostida qolib, halok bo'lishadi, Akbar va Toshchaynar bazo'r jon saqlab qolishadi.

Avdiy go'sht rejasini to'liq bajarishi uchun sayg'oq oviga chiqqan Ober

Kandalov guruhiga qo'shilib qoladi. O'sha payt ularni to'g'ri yo'lga qaytarish, hayvonlarni o'ldirmaslikka chaqirganida, uni daraxtga xuddi Iso kabi osib ketishadi. U go'yo ona Bo'riga nola qilganidek, Akbara paydo bo'ladi va o'sha kuni unga rahmi kelib, timdalab tashlamagan odam ekanligini taniydi.

U Jalpoq-Soz bekatida betob holda yotganida, shu yerdagi shifoxonaga keltiriladi va Oliya Ismoilovna ismli ayol uni davolaydi. Shu yerda Avdiy Inga Fyodorovna bilan tanishadi va uni sevib qoladi. Keyinchalik ham Jalpoq-Soz bekatiga bir qancha xatlar yuborib turadi.

Avdiy Rossiyalik edi va diniy seminariyadan haydalgan bo'lib, u nashvand choparlarni bu og'ufurushlikdan qaytarishga harakat qiladi. Shunda uni do'pposlab, poyezddan ulotqirib yuborishadi. Choparlarning boshlig'i Grishon ismli yigit bo'lib, agar undan qo'yib yuborishlarini so'rab, yalinganida bu darajada o'lar holatda kaltaklamasmidilar. Lekin shu ikki og'iz so'zni ham aytmaydi.

Xuddi Iso kabi, uni ham payg'ambarlikka da'vo qilishdan, hukmdor bo'lish istagidan qaytarishga urinadilar. Pontiy Pilat prokurator bo'lib, uni jazoga hukm qilishganida, yo'l bo'yi bu fikridan qaytarishga tirishadi. "Qaysarning hokimligini tan olmay turib, qanday qilib qaysar bo'lmoqchisan?" - deb so'radi. Yana shogirdlaringga "meni o'ldirishgani bilan, uchinchi kuni tirilaman va qutlug' bir kunda bu dunyoga kelaman degan mish-mishlar tarqatganmishsan, shular rostmi, nimaga asoslanib aytyapsan bu gaplaringni?" - deydi.

- Bularni senga Iuda Iskariot aytgandir?
- Yo'q, odamlardan eshitdim.

Isoni o'n ikki havoriylaridan, ya'ni shogirdi Iuda sotadi. Shunda Iso:

- "Endigi nasllarga aylanib, oliy solih amallar ichra men tomon kelajak avlodlarim tug'iladi. O'sha mening dunyoga ikkinchi kelishim bo'ladi. Odam Atoni tavqi-la'nat

qilmoqdan boshlab, qanchadan-qancha azob-uqubatlar, qiynoqlar, odamlarning zulmlari, urushlar, shafqatsiz haqoratlarni ko'rmadi bu olam, ularning qayeri Qiyomat kun so'rog'idan kam?"

O'sha payt Iso ikki og'iz so'z tufayli, fikridan qaytmaganligidan, xochga osilgandi.

Keyingi qismda yana bo'rilar orqali voqealar bir-biriga bog'lanib boraveradi. Akbara bu safar beshta farzand ko'radi, qamishzorda yashay boshlaydilar. Shu tob tog'da yangi kon ochilgan bo'lib, odamlar borishi uchun qamishzorni yoqib yuboradilar. U yerda qimmatbaho ma'danlar ham topilgan edi. Akbara bilan Toshchaynar uchta bo'rini qoldirib, ikkitasini tishlarida tishlab, o'zlarini ko'lga otadilar. Narigi tarafga o'tgach esa, bo'ri bolalari suvga bo'kib, o'lib qolishgan edi. Shunda bo'rilar nahotki, ular uchun yer yuzida odamlar dastidan jon saqlab bo'lmasligidan nolib, azob chekadilar. Endi ular boshqa yurtlarga ketadilar, bu safar ne umidlar bilan nasl qoldirish ilinjida to'rtta farzand ko'rishadi.

Keyingi voqealar Bozorboy No'yg'utovning bir guruh geologlarni manziliga yetkazib qaytayotganda, nogahon to'rt bo'ri bolasiga duch kelgan va pul topish ilinjida inidan o'g'irlab ketishi bilan boshlanadi. Bu sho'rlik Akbara va Toshchaynarning bolalari edi. Ovdan qaytgan bo'rilar bolalari yo'qligini ko'rib, darhol o'sha odamning iziga tushib, ta'qib qila boshlaydilar.

Bo'rilar endi Bozorboyga yetay deb qolganlarida, shu atrofda tanilgan cho'pon Bo'stonning uyiga kirib, bo'rilaridan qutulib qoladi. Bu paytda Bo'ston uyida yo'q edi. Bir muddatdan keyin, Bozorboy bo'rilarini olib o'z uyiga ketadi. Akbara va Toshchaynar esa xabarsiz, bolalarini shu uyda deb, o'ylab Bo'stonga tinchlik bermaydi, ya'ni kechasi bilan uvlab, bo'zlab chiqishadi. Bo'ston uyiga qaytib kelgach, voqealardan xabar topib, ertasi kuniyoq Bozorboyning oldiga bo'rilarini qaytarishini so'rab boradi. Lekin

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ishlari o'ngidan kelmaydi. Endi bolalaridan ayrilgan Akbar ava Toshchaynar Kunduz kuni odamlarga tashlanadigan bo'lib qoladi. Bo'stonning uyi oldida kecha-yu kunduz uvillashadi.

Bu hol jonidan o'tgan Bo'ston bo'rilarni yo'q qilishga kirishadi va qo'ylarga tashlanmoqchi bo'lgan Toshchaynarni otib o'ldiradi. O'sha payt qochib qutulgan, ammo bolalari va erkagidan ajralgan Akbara alamzada bo'zlaydi. Bir kuni Akbara Bo'ston va Gulimxonning kenja o'g'li Kenjashning hovlida o'ynayotganini ko'rib qoladi va kiyimidan tishlab olib, o'z ini tomon yo'l oladi. Buni ko'rgan Bo'ston esa, qo'liga miltig'ini olib, bo'rining izidan quvlaydi. Shunda ham yetolmagach, bo'rini nishonga olib o'q uzadi. Ne ko'z bilan kelib ko'rsinki, yerda ko'ragini o'q teshgan bolasi yotardi. Bularning sababchisi Bozorboy degan xayol

bilan Bo'ston uni otib tashlaydi va qaytayotib, ko'l bo'yida hayot bilan vidolashadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, yer yuzida tabiat qonuniga qarshi borish tufayli ro'y berayotgan qiyomat darajasidagi payhonliklar, xunrezliklarni amalga oshirayotgan ijtimoiy kuchlar hamda razil odamlar mavjud. Albatta, doimo yovuzliklarga qarshi ezguliklar kurashadi va g'alaba qozonadi. Shu sababli ham insonlar qo'lidan kelgancha dunyoni yashnashiga hissa qo'shishi, jonivorlarga ozor berish emas, aksincha, ularni yo'qolib ketishidan asrash kerak, asosiysi, inson degan sharaflilik nomga munosib bo'lmog'imiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aytmatov Ch. Asrga tatigulik kun. Qiyomat. Romanlar. – Toshkent.: Adabiyot va san'at nashriyoti (<https://fayllar.org/a-s-abduqodirov-g-ahmedov-harbiy-xizmat-axloqi-oquv-qollanma-s.html>), 1989.
2. Aytmatov Ch. Tanlangan asarlar. Ikki tomlik. Toshkent.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1978.
3. Ch. Aytmatov. Qiyomat. – T.: "Yangi asr avlodi", 2015;
4. A. Rashidov. Chingiz Aytmatov olami. – T.: "O'qituvchi" HMIU, 2011.
5. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. -T.: "O'qituvchi". 2005.
6. To'rayeva B., Ko'chimov U.-T.: "Malikprint co". 2022.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NOSTANDART MASALALAR ORQALI KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH

***Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi
Jumatova Hilola Azamat qizi, jumatovahilola@gmail.com***

Yurtimizda bugungi kunda rivojlanish har sohada: iqtisodiyot, tashqi va ichki siyosat, shuningdek ta'lim tizimida sezilarli darajada amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlarda faoliyat tizimi bosqichma-bosqich, izchil yo'lga qo'yilgan. So'zimizni ta'lim sohasida davom ettirsak,

islohotlarni dastlab boshlang'ich sinif o'quvchilari o'quv faoliyatining rivojiga qaratilganligini kuzatamiz. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni 9- moddasida shunday bayon qilinadi "Umumiy ta'lim uzluksiz davlat ta'limi tizimi"da asosiy bo'g'in bo'lib, ta'lim

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

oluvchilar ilmiy bilim, mehnat va boshlang'ich kasbkor ko'nikmalari, ishbilarmonlik asoslarini egallashlarini, shuningdek o'z ijodiy qobiliyatlarini, ma'naviy fazilatlarini rivojlantirishlarini ta'minlaydi. Umumiy ta'lim uch bosqich: boshlang'ich (1—IV sinflar), tayanch (V—IX sinflar) va o'rta (X—XI (XII) sinflar) bosqichidan iborat bo'lib, boshlang'ich, tayanch va o'rta maktablarda, boshqa o'rta o'quv yurtlarida (gimnaziyalar, litseylar va boshqalarda) amalga oshiriladi".[1]

Boshlang'ich sinf ta'limida nostandart masalalarni amaliyotga tadbiiq qilish , o'quvchi yoshlarda bilim olish salohiyati, xususan, tayanch kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Bu mohiyatni quyidagicha to'laroq tavsiflash mumkin :[2]

- o'quv faoliyatida berilgan topshiriqni muvaffaqiyatli yechish uchun axborotlarni to'g'ri tanlash va saralash;
- mavjud texnologiyalardan samarali foydalangan holda , o'quvchining mustaqil izlanuvchanligi ta'minlash;
- axborot texnologiyalari qulayliklarini o'zlashtirgan holda kompetensiyaviy yondashilgan o'quv jarayonini idrok qilish;
- tanqidiy tafakkurning rivojlanishi natijasida tayanch kompetensiyalarni oson o'zlashtirish;[3]

Nostandart matematik topshiriqlardan foydalanish asosida o'quvchilarning bilish imkoniyatlari kengayadi, ularda tahlil qilish, umumlashtirish, voqea-hodisalarni munosib baholash, kreativ fikrlash ko'nikmalari rivojlanadi. Bunday yondashuvni amalga oshirish uchun bir qator talablarni bajarish lozim. Mazkur talablarni bajarish natijasida o'quvchilarning o'quv faoliyati jadallashadi, mantiqiy fikrlash imkoniyatlari kengayadi. Ushbu talablar imkon qadar obyektiv bo'lishi lozim.

Nostandart masala hamda vazifalar ko'plab xorijiy ,shuningdek, mahalliy tadqiqotlar mavzusi hisoblanadi. Ular ancha

vaqt zamonlardan beri o'rganilgan – arablar, xitoylar, hindlar, misrliklar hamda yunonlar o'rganganlar. Buni bir necha ko'plab olimlar, matematik va o'qituvchilarning asarlari bag'ishlangan: L.Pizanskiy (Fibonachchi), D.Kardano, P.Fermat, V.Leybnits, L.Eyler, K.Gauss, I.Krasnopolskiy, V.I.Obreimov, E.I.Ignatiev, Ya.I.Perelman, M.Gardner, G.V.Polyak, D.Poya, Yu.M.Kolyagin, L.M.Fridman.

Nostandart masalalar va vazifalarni hal qilish mazkur jarayonni olib boruvchi shaxsning ijodkorligi, matematik savodxonlik darajasiga bog'liq. Matematikada muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan va ijodkorlik bilan to'ldirilgan ko'nikmalar nostandart muammolarni hal qilish qobiliyatiga olib keladi. Shuni ham ta'kidlashimiz kerakki , oddiy shakldagi nostandart masalalarni hal qilish

orqali bolalar bir urinishda hal qilib bo'lmaydigan muammolar borligi va ularni aniqlash, tahlil qilish va mazmunini asoslab berish kerak degan xulosa keladilar.

Quyida bir qator holatlarni ko'rib o'tamiz:

1. Yo'qolgan ma'lumotlar bilan bog'liq muammolarni hal qilish

Azizga ayiq va koptok o'yinchoqlarini sotib olib berishdi. Koptokning narxi 10 ming so'm , ikkala o'yinchoq birgalikda qancha turadi?

Yuqoridagi vaziyatda o'quvchilarda noan'anaviy tahlil qilish ko'nikmasi shakllanadi.

2. Yechilmaydigan muammolar tahlilini o'rganish

Dastlab quyidagicha shaklda masala taqdim etiladi: Nargizada 6 ta rangli qalam, Umidaning 4 ta rangli qalami bor edi. Qizlarda hammasi bo'lib qancha qancha rangli qalam bor ?

Masala: Nargizada 6 ta rangli qalam bor, Umidaning 4 ta rangli qalami bor bo'lsa, Nodirada nechta rangli qalam bor ?

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Mazkur holatda o'quvchilarda yangi vaziyatni tahlil qilish qobiliyati shakllanadi.

3. Qonuniyatni aniqlashga doir masalalar tahlilini o'rganish

Qonuniyatni aniqlagan holda(?) belgisi o'rnidagi sonni toping: 5 8 11 ?

Bu shakldagi masalalar orqali o'quvchilar muammoni mustaqil tahlil qilish, vaziyatni o'zgartirish uchun farazlarini shakllantirish qobiliyatiga ega bo'ladilar.

4. Deduktiv fikr yuritish masalalarini tahlil qilishni o'rganish

Doira - musiqa asbobi. Anvar ning uyida musiqa asbobi bor. Demak Anvarning uyida doira bormi ?

Quyidagi vaziyatda o'quvchi oldindan mavjud bo'lgan haqiqatni to'g'ri tahlil qilish orqali uni yangi holatga tatbiq qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

Innovatsion yondashuv asosida tashkil qilingan ta'lim tizimi o'z samrasini kutilgan muddatda namoyon qiladi. Mamlakatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev 2023- yil 29-avgust sanasida "Maktab ta'limidagi

masalalarni muhokama qilish va ustuvor vazifalarni belgilab olish" yuzasidan o'tkazilgan yig'ilishda keyingi yillarda "Yangi O'zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi", degan ezgu g'oyani ilgari surdi. Ayni jarayon pedagoglarning o'quv faoliyatida yangi davrni boshlab berdi. [4]

Ta'lim jarayonida nostandart masalarni amaliyotga tadbir qilish ayni kunlarda samarali yo'lga qo'yilganligi ma'lum. Boshlang'ich ta'limda o'qish faoliyatini mustahkamlovchi kompetensiyalarni shakllantirishda nostandart misol hamda masalalarni qo'llash maqsadga muvofiq jarayondir. Shuningdek, tayanch kompetensiyalarni nostandart matematik topshiriqlardan foydalanish asosida shakllantirish muammosi pedagogikada innovatsion xodisa bo'lib, uning nazariy talqini ko'plab mutaxassislarning e'tiborini o'ziga jalb qildi va izlanishlar davom etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonuni. 2020-yil 19-may.
2. Abdullayeva B.S., Rajabov F.Masharipova S. Oliy matematika asoslari. Darslik. T.: Iqtisod-Moliya, 2011. 392b.
3. SOROS xalqaro ochiq jamiyatining " Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish asoslari fanlararo dasturi". T.:2004
4. "Ta'limning interfaol metodlari" R. Yo'ldoshev, R. Xusainova, U. Bobojonova Urganch-2011
5. <https://lex.uz/docs/-5013007>

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MEDIASAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHIDA O'QUV FAOLIYATNING O'RNI

Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabasi Rahimberganova Donoxon

Media savodxonlik — insonlarga turli media shakllarini va xabarlarini tahlil qilish, baholash va yaratishga imkon beradigan ko'nikmalar to'plamidir. Qaysi manba

ishonchli, qaysi manbada noto'g'ri xabarlar tarqalishi mumkinligini media savodxonligi yuqori bo'lgan odam osongina sezishi mumkin bo'ladi. Ommaviy axborot vositalarini

iste'molchilar tanqidiy tahlil qila olishlari uchun ularda media savodxonlik ko'nikmalari va odatlarini bolalikdan rivojlantirish kerak bo'ladi.

Boshlang'ich sinflarda axborot madaniyatini oshirish ularning ijtimoiy tarimlardan axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish kerakligini tushuntirish zarur hisoblanadi. Bugungi kunda internet — inson hayotining ilk bosqichidanoq uning ajralmas qismiga aylanib qolgani bois, bolalarni uning xavfidan himoyalash masalasi bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi va mazkur muammo global miqyosda hal etilishi taqozo etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilar orasida kitobxonlikni targ'ib qilish, badiiy faoliyat bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning eng samarali yo'nalishi hisoblanadi. O'qish va ona tili, matematika va tabiatshunoslik kabi fanlar ham o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun juda ko'p imkoniyatlarga ega. Sinfdan tashqari darslarda o'quvchilar orasida axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida ibratli multafilmlarni targ'ib qilish yoki bolalar o'rtasida turli musoboqalarni zamonaviy texnologiyalar bilan o'tkazish ularning qobiliyatlarini rivojlantirishga katta xissa qo'shadi deb o'ylayman.

Mediakompetentlik pedagogikada umumiy tarzda shaxsning turli ko'rinish, janr va shakllardagi mediamatnni tanlash, foydalanish, tanqidiy tahlil qilish, baholash, yaratish va uzatish, sotsiumda mediafaoliyatining murakkab jarayonlarini tahlil qilishga tayyorlikda namoyon bo'ladigan integrativ sifati tarzida qaraladi.

Mediakompetentlik yuqori darajasiga ega bo'lgan shaxs uchun quyidagi xususiyatlar harakterlidir:

1. Yangi ma'lumotlarni olish uchun harakat qilish (intilish);

2. Hayotining turli sohalarida o'z shaxsiy kompetentligini va har turdagi mediamadaniyat dunyosiga intilish;

3. O'qish uchun zaruriy ilmiy materiallar izlap topish; media mahsulotlar bilan "doimiy" muloqotda bo'lish;

4. Media olamida mustaqil ravishda mediamatnlarni shakllantirish va tarqatish (mustaqil yoki guruh bilan birgalikda tayyorlash) malakasiga ega bo'lish;

5. Mediaga bog'liq bo'lgan (o'yinbop, badiiy, tadqiqot) yorqin faoliyat yurita olishi[2].

Ta'lim tizimini modernizatsiyalashda ta'limning barcha bo'g'inlarida tobora faol qo'llanilayotgan ilg'or pedagogik texnologiyalarning turli yo'nalishi o'quvchilarning ma'naviy kuchi, qobiliyatlarini ochish uchun maqbul sharoit yaratib bermoqda. Dars mavzusiga oid multemidiya, animatsiya, grafika, diafilm va vidiofilmlardan foydalanish dars jarayonini yanada qiziqarli bo'lishiga ko'mak beradi. Darsni zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil qilish bola ruhiyatiga yaqinroq bo'ladi. O'quvchilarning o'quv materiallarini o'zlashtirishga bo'lgan qiziqish, xohish va istaklarini qo'zg'atish asosida maqsadga erishish motivatsiya bo'lib, bu o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ichki yaqinlashuvidir.

Avvalambor, kompyuter texnologiyasining bugungi ahamiyatini talaba ongiga chuqur singdirish kerak. Shu bilan bir qatorda, kompyuter kurslari ham ochilib, unga bo'lajak kadrlarni jalb qilib borish o'rinlidir. Kompyuter kurslarini tashkil qilish uchun oliy o'quv yurtlarida kompyuter bilan jihozlangan xonalar mavjud. Multimedia texnologiyalarida an'anaviy axborotlar matn ko'rinishda emas, balki tasvir, ovoz va harakatlar ko'rinishida ifodalangani uchun o'quvchilarni darslarda faolroq, diqqatliroq intiluvchan va qiziquvchan bo'lishga o'rgatadi, chunki tavsiya qilinadigan har bir axborot ularning ishtiroki va harakati orqali amalga oshiriladi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Ta'lim jarayonida multimedia texnologiyalaridan foydalanish mashg'ulotlarni interfaol rejimda olib borishga imkon beradi. Multimedia (ingl. so'z multi - ko'p, media - muhit) – bu turli ko'rinishdagi axborotlardan (matn, tasvir, ovoz, video, animatsiya) iborat yahlit bir ko'rinishga aytiladi[1].

Multimedia texnologiyalari - bu multimediali maxsulot yaratish jarayonidagi texnik va dasturiy vositalarni tanlash va qo'llash jarayoniga aytiladi. Multimedia texnologiyalarining asosiy maqsadi - axborotni qabul qilishda sodda va qulay bo'lgan multimedia maxsulotini yaratishdan iborat. Multimediali axborotlardan birgalikda ilovalarini yaratuvchilar mutaxassislarni multimedia yaratuvchilar deb ataymiz. Media va axborot savodxonligi — bu ijodiy faoliyatda barcha zarur vositalardan foydalanish holda axborot va media mahsulotlarini samarali olish, tahlil qilish,

tanqidiy baholash, talqin qilish, foydalanish, yaratish va tarqatish imkonini beradigan bilim, ko'nikma, munosabat, malaka va amaliyotlar majmuidir.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini kompyuter texnologiyalaridan unumli va samarali foydalana oladigan qilib tayyorlashda o'zida kompyuter bo'lgach, unda kompyuter texnologiyasidan samarali foydalanish va kompyuter texnologiyasini mukammal o'rganish imkoniyati qulaylashadi. Buning natijasida talabalarni o'zlashtirishlari yaxshilanadi.

Yuqoridagilarni hisobga olib xulosa qilib aytsak, boshlang'ich ta'limning sifat va samaradorligini rivojlantirishda o'qituvchining kasbiy kompetentligi va o'qimishlilik darajasi, bolalar psixologiyasi, zamonaviy pedagogik axborot texnologiyalarini puxta bilishi muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish.-T. Fan va texnologiya. 2008.
3. Aminov I.B., Bustonov X.A. "Axborot texnologiyalari o'quv jarayoniga kiritish" Axborot texnologiyalari _ Samarqand 2020

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARIDA MEDIASAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISH

Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabasi Bahramova Amina Iskandarovna

Mamlakatimizda so'ngi yillarda axborot xizmatlari tizimini takomillashtirish borasida muhim qadamlar qo'yildi. Internet tufayli yangiliklar, yorug'lik tezligi butun dunyo bo'ylab sayohat qilishi, yolg'on va noto'g'ri ma'lumotlar ham tez tarqalib ketishi mumkin. Ba'zilar soxta yangiliklarga qarshi kurashish uchun texnologiya qoidalariga e'tibor qaratadi ammo eng kuchli himoya bu mediasavodxonligi kuchli bo'lgan fuqarolarni shakllantirishdir. Har qachongiga

qaraganda mediasavodxonlik hozir muhimroq.

Mediasavodxonlik — insonlarga turli media shakllarini va xabarlarini tahlil qilish, baholash va yaratishga imkon beradigan ko'nikmalar to'plamidir. Qaysi manba ishonchli, qaysi manbada noto'g'ri xabarlar tarqalishi mumkinligini media savodxonligi yuqori bo'lgan odam osongina sezishi mumkin bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, mediasavodxonlik — bu tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ommaviy axborot

vositalari orqali uzatiladigan xabarlar va belgilarga qo'llash qobiliyati. Mediasavodxonlik — insonlarga turli media shakllarini va xabarlarni tahlil qilish, baholash va yaratishga imkon beradigan ko'nikmalar to'plamidir. Qaysi manba ishonchli, qaysi manbada noto'g'ri xabarlar tarqalishi mumkinligini media savodxonligi yuqori bo'lgan odam osongina sezishi mumkin bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, mediasavodxonlik — bu tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan xabarlar va belgilarga qo'llash qobiliyati. Media va axborot savodxonligi — bu ijodiy faoliyatda barcha zarur vositalardan foydalangan holda axborot va media mahsulotlarini samarali olish, tahlil qilish, tanqidiy baholash, talqin qilish, foydalanish, yaratish va tarqatish imkonini beradigan bilim, ko'nikma, munosabat, malaka va amaliyotlar majmuidir. Bugungi kunda dunyo ommaviy axborot vositalarida axborotni tanlash va to'g'ri baholash qobiliyati dolzarb bo'lib qolmoqda. Ayni paytda media ta'lim asoslarini har bir ta'lim muassasasiga o'quv dasturiga kiritish, o'quvchila yoshlarga maktablarda ta'lim jarayonida uning asoslarini interaktiv, turli o'yinlar shaklida tushuntirish, o'sib kelayotgan avlod tomonidan shiddatli axborot oqimida zarurini tanlash va unga tanqidiy yondoshgan holda bahola y o lish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida yoshlarning kelajakdagi fuqarolik pozitsiyasini yanada mustahkamlanishiga, jahonda yuz berayotgan voqea-hodisalarni xolis baholab, to'g'ri qaror qabul qila olishiga asos bo'lib xizmat qiladi. Multimedia vositalari pedagogik nuqtayi nazaridan boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etilishida kompyuter asosida yangicha yondashuv hisoblanadi. Shu orqali, o'quvchilarda ta'lim jarayonining samaradorlik darajasini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababdan boshlang'ich sinf darslarini

o'rganishda rivojlantiruvchi muammoli va pedagogik texnologiyalarni asosiy jihatlarini o'zida ifodalovchi "Multimedia-dars", "Slaydli dars", "Seminar dars" kabilarni qo'llash tavsiya etiladi. Seminar dars o'quvchilarning mustaqil chiqishlarini jamlovchi, lozim topilgan paytda munozaraga asos yaratuvchi dars hisoblanadi[1]. Bunday darslarda o'qituvchi boshqarib, yo'naltirib turish vazifasini bajaradi, o'quvchilar esa mustaqil ijodiy ishlovchi o'z fikriga ega shaxs sifatida o'quv faoliyatiga kirishadilar. "Multimediali darslar" dan foydalanish ta'lim dars jarayonida sifat va samaradorlikni oshirish imkonini beradi. Boshlang'ich sinflarda mediamadaniyatining rivojlanishi, ta'lim muassasalari va ulardan tashqarida mediata'limning maqsadli, izchil va tizimli tarzda tashkil etilishiga bog'liq ammo mediata'limning oilada tashkil etish zarur. Ota-onalarning o'zlari ham mediapedagog sifatida farzandlarida mediasavodxonlik, bilimdonlik, kompetentlik, maxorat va madaniyatini shakllantirish yo'lida muayyan bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlari zarur. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mediamadaniyatini rivojlantirishga erishishning eng samarali yo'li o'qitish tizimiga mediata'limni tatbiq etish sanaladi. Mediata'lim samaradorligini oshirish, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot muhitida "to'g'ri harakatlanish" ularning kelajakda yetuk inson bo'lib yetishishlarini belgilaydi[2].

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida mediamadaniyatni shakllantirishga doir turli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2017-yil 7 fevralda "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi" to'g'risidagi farmonida Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim tizimini xizmatlari, imkoniyatlarini oshirish, maqsadida dars jarayonida mediamahsulotlardan erkin foydalanish yo'lga qo'yilishini kerakligi ma'lum

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

qilindi. Yangi avlod darsliklari uchun 10 ta mobil elektron resurs va 100 ta multimedia mahsulotlarini yaratish ko'zda tutilgan. Mutaxassislar tomonidan tayyorlangan elektron resurslar o'quvchilarning bilimlarini to'ldirishga xizmat qiladi. O'quv mashg'ulotlari davomida pedagogik jarayon o'z navbatida, o'qituvchi darsni zamonaviy tashkil etishi, interfaol metodlardan foydalanishi, takomillashtirishi o'quvchilarning bilim olish darajasi ortishiga sabab bo'ladi. Boshlang'ich sinfda axborot texnologiyalari asosida o'quv jarayonlarini tashkil etish o'quvchilarning kognitiv psixologiya sohasini faollashtirishga, ta'lim materiallarini muvaffaqiyatli o'rganish va aqliy rivojlanishiga xissa qo'shishi kerakligini yodda tutush kerak. Innovatsion va axborot texnologiyalarini ta'lim jarayoniga tadbqiq qilishni zamonaviy axborot dunyosini rivojlanishidagi mantiqiy va zaruriy qadam deb atash mumkin. Bola

axborot kommunikatsiya texnologiyalarining ma'lum bir o'quv fuksiyasini bajarishi eslab qolishiga yordam berishi kerak. Tan olib aytishimiz kerakki, internet va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari rivojlanmagan vaqtlarda yoshlar ilm olishga, kitob o'qishga, sport mashg'ulotlari bilan shug'ullanishga oshiqishgan. Bugungi yoshlarning qiziqishi esa aksincha. Endi ularning ko'pchiligi internet kafelari, kompyuter o'yinlari markazlariga intilmoqdalar. Ammo ular bu yoshida bilim egallash, kasb-hunar o'rganish, o'zini kelajagini yaratish uchun harakat qilishlari lozim. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mediasavodxonlikni shakillantirish uning natijasida o'quvchilar hayotida ,umuman, ta'lim jarayonida ham axborotning sifatini tahlil etish va baholsh uning ko'nikmalarini egallaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish.-T. Fan va texnologiya. 2008.
2. Aminov I.B., Bustonov X.A. "Axborot texnologiyalari o'quv jarayoniga kiritish" Axborot texnologiyalari _ Samarqand 2020

MEDIASAVODXONLIK - RAQAMLI ASRDAGI TALABALAR UCHUN MUHIM MAHORAT

*Xalillayeva Go'zaloy Mo'minjon qizi - Urganch davlat pedagogika instituti
"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasi o'qituvchisi*

Mediasavodxonlik bugungi kunda ommaviy axborot vositalari bilan to'yingan dunyoda o'quvchilarning rivojlanishi uchun muhim mahoratdir. Farzandlaringiz turli an'anaviy va onlayn ommaviy axborot vositalari orqali iste'mol qiladigan barcha ma'lumotlarni ko'rib chiqing. Bir kun ichida ular video o'yinlar, ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar va televideniada o'nlab yoki hatto yuzlab yangiliklar va reklamalarni ko'rishlari

mumkin. Bolalar uchun tarkibni shaxs yoki tashkilot yaratganmi, bu fakt yoki fikrmi, manba ishonchli va xolismi yoki yo'qligini aniqlash qiyin bo'lishi mumkin. Shuning uchun siz farzandlaringizga ular ko'rgan kontentni qanday tahlil qilish va tushunishni ko'rsatishingiz muhim. Bu ularga manbalar va kontent yaratuvchilarni tushunishga yordam beradi va farzandlaringizni xabardor global fuqarolar bo'lishga yo'naltiradi.

Media savodxonligini o'rganar ekansiz, bu nima uchun muhimligini va farzandlaringizga bu bebaho mahoratni qanday o'rgatish mumkinligini bilib olasiz.

Mediasavodli bo'lish nimani anglatadi?

"Savodxonlik" so'zi haqida o'ylaganingizda, birinchi fikrlaringiz o'qish va yozishga aylanishi mumkin. O'qish va yozish savodxonligi va media savodxonligi haqiqatan ham o'xshashdir, chunki ikkalasi ham zinapoyaga tayanadi. Misol uchun, farzandlaringiz o'qish va yozishni o'rganganda, ular so'zlarni aniqlashni boshlashdan oldin harflarni taniydilar va keyin so'z ma'nolarini tushunadilar. O'qishni o'rgangach, farzandlaringiz yozuvchi bo'lishadi va vaqt o'tishi bilan savodxonlik ko'nikmalarini oshirishda davom etadilar. Mediasavodxonligi ham xuddi shunday tarzda rivojlanadi. Farzandlaringiz har kuni hazm qiladigan turli xil ommaviy axborot vositalarini aniqlashdan boshlaydilar. Misollar gazetalar, jurnallar, televidenie va radio kabi an'anaviy ommaviy axborot vositalari, shuningdek, matnli xabarlar, ijtimoiy media, virusli videolar, video o'yinlar va boshqalarni o'z ichiga olishi mumkin. Keyin farzandlaringiz xabarni aniqlashni va bu xabar nimani anglatishini tushunishni o'rganadilar. Turli ommaviy axborot vositalari orqali ular o'qigan va tomosha qilayotgan xabarlarni tushunish va talqin qilish mediasavodxonligining asosidir.

Nima uchun mediasavodxonlik farzandlaringiz uchun muhim?

Barcha yoshdagi talabalar media savodxonligini rivojlantirishdan foyda ko'radi. Farzandlaringiz uchun ushbu konsepsiya muhimligining sabablari.

1. Ommaviy axborot vositalarini samarali qidirish. Farzandlaringiz maktab hisobotini tugatadimi yoki musiqiy videolarni tomosha qiladimi, ular ommaviy axborot vositalarining sifati, ishonchliligi va asoslilikini qanday baholashni bilib oladilar.

2. Manbalarni to'g'ri keltiring. Boshqa odamlarning ishidan foydalanganda yoki ularga havola qilganda to'g'ri baho bering.

3. Shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish. Internet xavfsizligi asoslari maxfiylik sozlamalaridan foydalanish, kuchli parollar yaratish va boshqalarning maxfiyligini hurmat qilishni o'z ichiga oladi.

5. G'oyalar va fikrlarni hurmat qiling. Media savodxonligi farzandlaringizdan farqlar va xilma-xillikni hurmat qilishni talab qiladi.

6. Tanqidiy fikr yuriting. Farzandlaringiz tafsilotlarni o'rganayotganda, ular xabarni qabul qilish yoki rad etishdan oldin xabarning sababini va uning to'g'riligini aniqlaydilar.

7. Fanlararo ta'limni qo'llab-quvvatlash. Farzandlaringiz reklamani baholaganda, ular rangning (san'at) kuchi haqida bilib olishlari, shakllarning rolini (geometriya va dizayn) hisobga olishlari va brendning oldingi reklamasini (tarixini) o'rganishlari mumkin.

Ota-onalar uyda mediasavodxonlikni qanday o'rgatishlari mumkin?

Ota-ona sifatida siz farzandlaringizga katta ta'sir o'tkazasiz. Ammo ommaviy axborot vositalarining to'yinganligi sizni aloqadan uzilib qolgandek his qilishingizga va farzandlaringizning raqamli fuqaro bo'lib yetishishiga qanday yordam berishingizga ishonchingiz komil bo'lmasligiga olib kelishi mumkin.

Bu yerda siz qanday qilib ishtirok etishingiz va media ustozlari bo'lish orqali farzandlaringizga sezilarli ta'sir ko'rsatishingiz mumkinligi haqida ba'zi fikrlar. Ushbu ro'lda siz quyidagi bosqichlar orqali farzandlaringizni media maydonga jalb qilishingiz mumkin.

1. Farzandlaringizning qiziqishlarini aniqlang. Farzandlaringiz qaysi media kontentini yoqtirishini bilsangiz, ushbu kontentni media savodxonligi masalalari

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

bo'yicha muhokamalarga qo'shishingiz mumkin.

2. Kontentni birgalikda iste'mol qiling. Videolarni tomosha qilganingizda, o'yin o'ynaganingizda va jurnallarni birgalikda o'qiyotganingizda bolalaringiz bilan aloqa o'rnating.

3. Tanqidiy fikr yuriting. Ommaviy axborot vositalari mazmuni haqida o'z fikringizni shakllantirishga vaqt ajrating, tanqidiy fikrlash va ommaviy axborot vositalarida ko'rgan narsalaringizni baholashni farzandlaringizga namuna qilib, o'z pozitsiyangizni himoya qilishga tayyor bo'ling.

5. Qiyin savollarni bering. Farzandlaringizni iste'mol qiladigan

ommaviy axborot vositalari haqida o'z xulosalarini shakllantirishga yo'naltiring.

6. Ochiq fikr bilan tinglang. Ehtimol, siz bolalaringiz tinglaydigan barcha musiqalarni yoqtirmasligingiz yoki ularning alohida veb-saytlarni ko'rib chiqishlariga rozi bo'lmaysiz. Farzandlaringizga o'z fikrlari bilan bo'lishish uchun joy bering va farzandlaringizdan ularning pozitsiyasini aniqlashtirishni so'rashda qiziquvchan bo'ling.

Mediasavodxonlik - bu bugungi raqamli asrda farzandlaringiz uchun zarur bo'lgan 21-asrning muhim mahoratidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. V. Fedorov "Медиаобразование и медиаграмотность" Таганрог-2004
2. "Umumiy pedagogika" E. M. Xudoynazarov, I. A. Abdrimov, G. M. Xalillayeva, M. M. Doschanova BOOKMANY PRINT Toshkent-2023
3. "Mediasavodxonlikni rivojlantirish asoslari" F. Madraximova ILM ZIYO ZAKOVAT Toshkent-2022
4. "Mediasavodxonlik va axborot madaniyati" E. M. Xudoynazarov, G. M. Xalillayeva, A. F. Sabirova, J. S. Raximboyev BOOKMANY PRINT Toshkent-2023

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ

Улхужаев Н.З., канд.пед. наук,доцент НамГУ

Перед начальной ступенью системы непрерывного образования Республики Узбекистан стоит задача формирования творческой личности, умеющей правильно и оперативно ориентироваться в различных жизненных ситуациях, действовать креативно, инициативно и творчески при любых обстоятельствах, мыслить критически. В связи с этим в «Национальной программе развития народного образования в 2022-2026 годах»[1] перед начальным этапом обучения ставится задача развития у учащихся навыков

критического мышления, креативности, интерактивной деятельности и коммуникативной компетенции. Реализация поставленной задачи осуществляется в процессе обучения в целом, однако приоритетными могут стать уроки читательской грамотности начальных классов. С этой целью, начиная с 2021-2022 учебного года с связи с введением «Национальной учебной программы», для начальных классов введен интегрированный предмет «Русский язык и читательская грамотность», составлен соответствующий учебник.

Читательская грамотность – это способность человека понимать, использовать, оценивать тексты, размышлять о них и заниматься чтением для того, чтобы достигать своих целей, расширять свои знания и возможности, участвовать в социальной жизни.

Словосочетание «читательская грамотность» появилось в 1991 г., когда IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) – организация, инициировавшая сравнительное исследование качества чтения, искала понятие, определяющее чтение не только со стороны техники, но в широком функциональном контексте – как возможность размышлять о прочитанном и использовать прочитанное для достижения личных и общественных целей, в первую очередь – для дальнейшего обучения. PIRLS – международное сравнительное исследование качества чтения и понимания текста учащимися начальной школы (4 класс): «Читательская грамотность – способность понимать и использовать письменную речь во всём разнообразии её форм для целей, требуемых обществом.

PIRLS – международное сравнительное исследование качества чтения и понимания текста учащимися начальной школы определяет это понятие следующим образом: «Читательская грамотность – способность понимать и использовать письменную речь во всём разнообразии её форм для целей, требуемых обществом и/или ценных для индивида. На основе разнообразных текстов читатели конструируют собственные значения. Они читают, чтобы учиться, чтобы участвовать в школьных и внешкольных читательских сообществах и для удовольствия».

Многие школьники читают написанное, произносят буквы, слоги, слова. Но читать вдумчиво, осознанно, получая из текста информацию, – далеко не все,

ведь «уметь читать» и «уметь читать грамотно» – это не одно и то же.

Читательская грамотность – это не синоним начитанности или хорошей техники чтения, а способность понимать, использовать и анализировать прочитанное. Читательская грамотность состоит из системы следующих аспектов: беглое чтение; толкование текста в буквальном смысле; оценка языка и формы сообщения; поиск информации и ее извлечение; преобразование данных от частных явлений к обобщенным; формулирование основных идей и выводов; общее понимание текста; размышления о содержании и оценка, соотнесение с внетекстовой информацией. Все эти навыки взаимосвязаны между собой. Работа по формированию читательской грамотности опирается не только на сам текст, это и умение извлекать дополнительную информацию, делать выводы.

Значение уроков русского языка для формирования читательской грамотности заключается в следующем: учащиеся много читают на уроках русского языка, содержание раздела программы «Развитие речи» связано с работой с текстами; опосредованное влияние: читатель всегда ведет диалог с автором (важен уровень развития устной речи и уровень развития внутренней речи), читатель высказывает свою точку зрения, обсуждает текст с другими читателями, записывает ответы на вопросы.

Следует отметить, что при условии правильной и методической целесообразной организации уроки читательской грамотности в значительной степени будут способствовать становлению творческой личности учащегося. Особенность творческой личности – высокоразвитое воображение, умение создавать новые оригинальные образы и их детали. Творческая деятельность делает человека «существом», обращенным в будущее.

Развитие творческих способностей человека является одной из важнейших проблем общества. Особую актуальность данная проблема приобретает в последние десятилетия в связи с широкомасштабным реформированием все сфер жизни в стране. Изменения, происходящие в жизни общества, ориентируют непрерывную систему образования на подготовку подрастающего поколения, способного к самоопределению, критически-креативному мышлению в быстро меняющемся, динамично развивающемся обществе. Реагируя на перемены в социальной жизни, меняется и система образования. Согласно требованиям национальной программы, перед системой образования во главу угла ставится задача развития творческой активности обучающихся, формирования у них умения самостоятельно приобретать, переосмыслить и применять знания на практике. В этой связи в настоящее время внимание учёных-методистов и учителей практиков акцентируется на поиске и реализации наиболее эффективных путей развития творческих способностей учащегося.

Использование личностно-ориентированного научного подхода, инновационных образовательных технологий, интерактивных форм обучения, опора на передовой зарубежный опыт, рассмотрение предметных знаний и умений как средство достижения цели образования находят отражение в Указах и Постановлениях Президента Республики Узбекистан и других нормативно-правовых документах, касающихся системы. Одним из основополагающих принципов обновления содержания образования является его личностная ориентация, предполагающая опору на субъектный опыт учащегося, актуальные потребности каждого ученика. В связи с этим остро встал вопрос об организации активной познавательной и созидательной деятельности учащегося,

способствующей накоплению творческого опыта младших школьников, как основы самореализации личности на последующих этапах непрерывного образования.

Анализ научно-методической литературы показывает, что термины «творчество» и «креативность» зачастую используются как синонимичные. В этой связи хотелось бы отметить следующее. «Творчество» и «креативность» имеют свои различия. Творческий процесс основывается на вдохновении автора, его способностях, традициях, которым следует автор. Если же говорить о креативном процессе, то главной его составляющей становится прагматический элемент, то есть изначальное понимание, зачем нужно что-то создавать, для кого нужно что-то создавать, как нужно что-то создавать и, собственно, что именно нужно создавать. Творчество всегда первично и фундаментально. Однако в креативном продукте оно подчинено прагматической цели. Креативный продукт – это картина, которая будет помещена в заранее выбранную раму, с заранее предназначенным местом в заранее выбранном музее, картина, которая будет вызывать восторг у посетителей, выбранных заранее. Креативность вне творчества невозможна. Креативность – это только технология организации творческого процесса, которая бесплодна сама по себе, какие бы задачи перед ней не ставились. Принято различать «креатив» (как результат или процесс работы) и различные методы получения креативных идей. Понятие «креативность» более ориентировано на личность, в отличие от понятия «творчество», ориентированного более на деятельность и ее результат. Поэтому ставить знак равенства между этими двумя понятиями не совсем верно. Практически всегда, когда мы говорим о творческой деятельности, мы подразумеваем и определенный продукт этой

деятельности, будь то рисунок, стихотворение или самостоятельная идея. При этом в русском языке принято также и продукты творчества называть “творчеством”. То есть данный термин выходит за пределы сферы личности и переходит на результаты деятельности личности. В отношении термина “креативность” подобный переход невозможен. В термине “творческий” имеется скорее определительный, нежели содержательный смысл, который можно было бы выразить при переводе термина “creativity” на русский язык как “творческость”. Когда мы говорим о креативности, мы имеем в виду процесс субъективного познания индивидом феноменальной и смысловой сущности окружающего мира, объективной реальности. Речь не идет о создании зримого, вещественного, материального продукта. Результатом креативного процесса является само формирование личности, создание уникального микрокосмоса – человеческой индивидуальной психики, души. Креативное мышление характеризуется одновременным схватыванием противоположностей: информации, извлекаемой из среды, и ее наложения на нейронные и психологические структуры и формы разнообразия; структурного и деятельностного аспектов поведения и общения человека со средой; образно-логической, знаково-символической организации интеллекта и технических систем, конструкций и функций. Креативность также выступает как способ самореализации личности.

Творчество – это деятельность, результатом которой являются новые материальные и духовные ценности; высшая форма психической активности, самостоятельности, способность создавать что-то новое, оригинальное. В результате творческой деятельности формируются и развиваются творческие способности.

П.Торренс под творческой способностью понимал способность к обостренному восприятию. В структуре творческой деятельности он выделял:

- восприятие проблемы;
- поиск решения;
- возникновение и формулировку гипотез;
- проверку гипотез;
- их модификацию;
- нахождение результатов.

В творческой деятельности важную роль играют такие факторы, как особенности темперамента, способность быстро усваивать и порождать идеи (6; 8).

Индивидуально–психологические особенности индивида, которые имеют отношение к успешности выполнения какой – либо деятельности, но не сводятся к знаниям, умениям, навыкам, которые уже выработаны у школьников, могут быть определены как творческие способности.

Элемент творчества может быть в любом виде человеческой деятельности.

В психологии отмечается, что способности непосредственно связаны с творческой деятельностью, с особенностями мышления. Так, известный американский психолог Дж. Гилфорд, установил, что творческим личностям свойственно так называемое дивергентное мышление (6,436). Дивергентный способ мышления лежит в основе творческого мышления, который характеризуется следующими основными способностями:

- быстрота (способность высказывать максимальное количество идей)
- гибкость (способность высказывать широкое многообразие идей)
- оригинальность (способность порождать новые нестандартные идеи)

- законченность (способность совершенствовать свой «продукт» или придавать ему законченный вид 9].

Творческая деятельность школьника способствует повышению его вовлеченности в учебный процесс, а также успешному усвоению знаний, стимулирует интеллектуальные усилия, уверенность в себе.

М.Н.Скаткин [2] рассматривает отдельные способы активизации творческой деятельности:

- 1) проблемное изложение знаний
- 2) дискуссии
- 3) исследовательский метод
- 4) творческие работы учащихся
- 5) создание атмосферы коллективной творческой деятельности на уроке

(2,56).

МЕТОДИКА РАБОТЫ

Для успешной активизации творческой деятельности школьников учителю необходимо видеть результативность и продуктивность своей работы. Для этого он должен следить за динамикой проявления творческой деятельности каждого учащегося.

Творческая деятельность активизируется в благоприятной атмосфере, при доброжелательных оценках со стороны учителя, поощрений оригинальных высказываний. Творческую деятельность можно стимулировать через реализацию межпредметных связей. Творческая деятельность способствует развитию творческих способностей, повышению интеллектуального уровня.

Таким образом, под творческими способностями мы понимаем

совокупность свойств и качеств личности, необходимых для успешного осуществления творческой деятельности, позволяющих в процессе её открывать новое для себя, искать и принимать оригинальные нестандартные решения.

Для успешного осуществления процесса развития творческих способностей младших школьников необходимы знания об уровнях развития творческих способностей, который можно определить при помощи следующих критериев:

Когнитивный. С помощью этого критерия выявляются знания, представления младших школьников о творчестве и творческих способностях, понимание ими сути творческих заданий.

Мотивационно-потребностный. Характеризует стремление ученика проявить себя как творческую личность, наличие интереса к творческим видам учебных заданий.

Деятельностный – выявляет умение оригинально выполнять задания творческого характера, активизировать творческое воображение учащегося, осуществлять процесс мышления нестандартно, образно.

Указанные критерии предполагают выявления показателей, по которым можно будет оценить уровень развития творческих способностей. Целесообразно в связи с этим представить конкретные индикаторы для каждого критерия.

Показатели оценки уровня развития творческих способностей младших школьников.

Критерии	Высокий уровень	Средний уровень	Низкий уровень
Когнитивный	Имеется достаточный уровень знаний, хорошее	Имеется недостаточный уровень знаний, понятий,	низкий уровень знаний, отрывочные, плохо усвоены понятия,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

	речевое развитие.	представлений, среднее речевое развитие.	слабо развита речь.
Мотивационно-потребностный	стремится проявить творческие способности, с интересом выполняет творческие задания.	недостаточно активен, выполняет творческие задания под контролем учителя, однако может проявить себя как творческую личность.	пассивен, не стремится проявить творческие способности.
Деятельностный	Проявляет оригинальность, воображение, самостоятельность при выполнении заданий.	Проявляет оригинальность, нешаблонность при выполнении заданий. Но часто требует помощь учителя.	Не может создавать и принимать необычные образы, решения, отказывается от выполнения творческих заданий.

Таким образом, под творческой деятельностью следует понимать деятельность человека, в результате которой создается что-то новое. Творческая деятельность и творческие способности взаимосвязаны друг с другом, так как способности развиваются и формируются только в процессе деятельности и не являются врожденными особенностями человека. Уроки читательской грамотности являются самыми благоприятными, на которых можно повысить уровень развития творческих способностей при условии систематического использования упражнений и заданий творческого характера.

Для развития творческих способностей необходимо развитие именно творческой деятельности. Необходимо развивать стремление к общению со сверстниками, направляя его на стремление к общению через результаты творчества. Наилучшим применительно младшему школьному возрасту является

«особым образом организованная творческая деятельность в процессе общения», который с точки зрения младшего школьника, выглядит как деятельность по практическому достижению общественно значимого результата (13, с.44).

Объективные условия возникновения в процессе обучения творческой деятельности учащегося обеспечиваются при реализации принципа проблемности в процессе обучения. Широкое применение в практике обучения получили проблемные ситуации, возникающие в результате побуждения школьников к выдвижению гипотез, предварительных выводов, обобщений. Являясь сложным приемом умственной деятельности, обобщение предполагает наличие умения анализировать явления, выделять главное, абстрагировать, сравнивать, оценивать, определять понятия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Указ Президента Республики Узбекистан УП – 134 «Об утверждении национальной программы по развитию народного образования в 2022 — 2026 годах»
2. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества.- Ростов на Дону, 2000.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

3. Бершанская О.Н., Дегтерева Г.Д. Читая – думаю. – Киров. 2010.
4. Дубровина И.В. Психология – М.: Академия, 2000.
5. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь- М. Академия, 2000.
6. Коломинский Я.Л. Психология детского коллектива. – Минск 1999
7. Комарова Т.С. Коллективное творчество детей. – М. : Владос 2001,
8. Кубасова О.В. Развитие воссоздающего воображения на уроке чтения // Начальная школа – 2001 №9.
9. Львов М.Р. Развитие творческой деятельности учащихся на уроках русского языка // Начальная школа – 2001 – №1.
10. Подласый И.П. Педагогика начальной школы. М.: Владос, 2000.
11. Пономарев Я.А. Психология творчества. М.: Наука, 2005.
12. Савенков А.И. Учебное исследование в начальной школе // Начальная школа. – 2000 - №12.
13. Стасько А.В. Личностно- ориентированное обучение – средство формирования познавательной активности учащихся. // Начальная школа – 2011 - №1.
14. Холодова О. «Юным умникам и умницам. Задания по развитию творческих способностей. М. : Росткнига, 2001.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISH VA O'QUV FAOLIYATIGA MOSLASHUV JARAYONLARI

***Chirchiq davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi
Sultanova Sarvinovz Ravshanovna
Ilmiy rahbar: Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasini o'qituvchisi
Artikova Nargiz Shuxratovna***

Boshlang'ich ta'lim o'quvchilari kasb tanlashdan hali uzoq turadilar. Biroq ular o'rtasida to'g'ri yo'lga qo'yilgan kasb tanlash ishi shunday mohiyatiga ega bo'lishi kerakki, yuqori sinflardagi o'quvchilarning kasbga o'lgan qiziqishlari va niyatlari keyinchalik shu poydevor asosida rivojlangan bo'lsin. Bolalarni kasblar olamiga asta-sekin olib kirish, ularni shu yo'nalish bo'ylab qiziqishlarini aniqlash zarur. O'qituvchi o'quvchini kuzatish, u bilan suhbatlashish, bola faoliyati jarayonida uning ba'zi bir xislatlari va layoqati yuzasidan kelib chiqqan holda uni ma'qul kasbga yo'naltira olishi kerak. Keyinchalik bu jarayonlar kasbni belgilashda asosiy omil bo'lishi mumkin. Kasb tanlash uchun o'quvchi o'z qiziqishlarini va imkoniyatlarini baholay olish ko'nikmasiga, ya'ni aqlli, har xil kasblar bo'yicha bilimli,

bu kasblarning imkoniyatlari, kelajagi haqida axborotga ega bo'lishi lozim.

Nega aynan o'quvchilarni boshlang'ich sinfdan boshlab to'g'ri kasbga yo'naltira bilish kerak?

Albatta, xattoki qurilayotgan uyning ham poydevori mustahkam bo'lsa, u hech qachon qulamaydi. Boshlang'ich sinf esa ana shu kelajakning poydevoridir. Uni qanchalik mustahkam va bilimli qila olsak, kelajakka yetuk kadrlarni yetishtirgan bo'lamiz. O'quvchilarni o'z vaqtida kasbga yo'naltirish mamlakat taraqqiyotining kafolatidir.

O'quvchilarda birinchi sinfdan boshlab, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, o'z ishini rejalashtira olish va uni nazorat qilish, topshiriqni bajarishning eng oqilona usulini tanlay bilish, ish joyini to'g'ri tashkil qilish, ishni batartib va intizomli bajarish kabi xislat

va fazilatlarni shakllantirish lozim. Maktabda boshlang'ich sinflarni kasbga yo'naltirish ishlarini yo'lga qo'yishda an'anaviy amaliy mashg'ulot, suhbat, dialogli munozaralar bilan birga pedagogik o'yin, mustaqil fikrlar kabi yangi pedagogik elementlaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirish jarayonini yanada takomillashtirish uchun quyidagi vazifalardan foydalanishimiz mumkin:

- kasbga yo'naltirishda yakka tartibda ishlashga e'tibor qaratish;

- mavzu yuzasidan davra suhbatlarini tashkil qilish;

- turli kasblarga oid audio va video materiallar bilan tanishtirish;

- sinfidan tashqari ishlarni kasbga yo'naltirish;

- turli soha mutaxassislari bilan uchrashuvlar tashkil qilish;

- kasblar burchagini tashkil qilish va shu mavzularda ko'rgazmalar joylashtirish.

Biz bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari, bolalarni oldindan orzulariga aylanib kelgan kasblari bo'ylab yo'naltiruvchi ilk qadamni boshlab berishimiz, muhim ahamiyatga ega. O'qituvchining bergan motivatsiyasi o'quvchini o'zi xohlagan kasbga yetaklashi yoki umuman qiziqishini so'ndirib qo'yishi mumkin.

Asosan, bola ko'rgan qandaydir kasbini yoqtiradi. Ko'plab o'quvchilar esa o'qituvchisining dars o'tish jarayonlarini ko'rib, o'ziga namuna qiladi va "Men kelajakda o'qituvchi bo'laman", degan fikrni aytadi. Ularning ko'ngli shunchalik beg'uborki, o'z kasblarini mahorat va ishtiyoq bilan qilyotgan kasb egalarini ko'rib, ana shu kasbga bo'lgan mehlari paydo bo'ladi. Bunday vaqtda bolaning iste'dodi va qiziqishlarini yo'qotmaslik uchun o'qituvchi bilan teng barobar ota-ona ham birdek harakat qilishlari lozimdir.

Eng asosiysi esa uning kelajakdagi kasbidan rohatlanib, zavq bilan, o'z kasbini

sevgan holda amalga oshirishi hisoblanadi. Ish boshqarayotgan kasbini chindan sevib ishlashi juda muhim. Qayerda kasbni ardoqlash bo'lsa, ana shu yerda yuksalish, rivojlanish bo'ladi. O'quvchi hayoti davomida to'g'ri kasb tanlashning ahamiyatini, o'z imkoniyati doirasida hamda shu kasbga moyillik, tanlayotgan sohaning talablarini ham bilmog'i kerak. Shuni ham aytil kerakki, bolalardagi tug'ma qobiliyat va imkoniyatlarini o'rganish, shu asosda kasbhunarga hunarga to'g'ri yo'naltirish, qolaversa bu boradagi fikrlarini takomillashtirish borasida qo'yilgan qator vazifalar mavjud.

Bular oila, maktabgacha ta'lim muassasasi, umumta'lim maktabi, litsey yoki kollejlardan bilan ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish, ta'lim tizimini barcha sohalarida ishlab chiqarishga tezkor moslashtirishini tashkil etish, eng muhimi bu boradagi natijani tahlil etish va navbatdagi bosqichda amalga oshirilishi kerak bo'lgan ishni rejalashtirishdan iborat.

Kasb tanlayotgan bo'lajak yosh kadrlar ertangi kundagi ish joyi haqida to'liq ma'lumotga va kafolatli ish joylariga ega bo'lishi lozim. Kelajakda shug'ullanish uchunkasb tanlayotganda, faqatgina bu kasbdan keladigan moddiy daromadni emas, balki undan olinishi kerak bo'lgan ma'naviy ozuqani ham hisobga olish o'rinli.

Ba'zan o'quvchilarda kasb tanlashda ko'plab muammolar bo'ladi. Ular do'stlarining yoqtirgan kasblariga ergashishlari kuzaatiladi. Ayrim vaziyatlarda esa yoshlar tanlagan faoliyatiga ota-onaning qarshi chiqishi kabi vaziyatlar kuzatiladi. Bunda bolaning layoqati, qiziqishi susayadi. Kleajakda eesa majburlangan kasbda ishlashi, yoshlarda uni o'zlashtira olmaslik va kasbining mutaxassisi bo'la olmaslik kabi natijalarni ko'rsatadi.

Shu bois, o'quvchilarning qobiliyati va qiziqishlarini inobatga olgan holda, uni yetuk kadr etib tarbiyalash uchun ilk qadam

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

qo'yish, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumaboyeva M. Umumiy o'rta ta'limda kasbga yo'naltirish ishlarining tuzilmasi va mazmuni. Kurs ishi. 2014. -21b
2. Mardanov D. Maktabda kasbga yo'naltirish ishlari. -2013. -182b
3. I.A.Karimov T.: "O'ZBEKISTON". 2015
4. Shuxratovna A. N. BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINI PIRLS XALQARO BAHOLASH DASTUR TIZIMINI RIVOJLANTIRISH //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 1592-1594.
5. Аптикова Н. THE IMPORTANCE OF PIRLS RESEARCH IN INCREASING THE READING LITERACY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2022. – Т. 6. – №. 6. – С. 91-98.

BO'LG'USI BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARIDA VATANPARVARLIK QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISH

*Urganch davlat universiteti o'qituvchisi O.B.Qurammuradova,
ozodaqurammuradova@gmail.com*

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng ma'naviy-ma'rifiy ishlarga davlatimiz siyosatining muhim ustivor masalalaridan biri sifatida qarala boshladi. Mamlakatimizda mustaqillik shamollari esa boshlagan davrdanoq, insonlar ongi, dunyoqarashi, tafakkuri, maqsad va intilishlarida, bir so'z bilan aytganda ma'naviy mafkuraviy olamida, ruhiy tabiati va hatto qiyofasida ulkan o'zgarishlar paydo bo'la boshladi. Shu bilan birgalikda yoshlar tarbiyasi va ularga berilayotgan ta'lim sifatini yaxshilash borasida yuqori saviyada ishlar yo'lga qo'yilmoqda. Chunki, mustaqillik erkinlik, milliylik, vatanparvarlik darvozarini ochib, insonlarni ezgulik sari boshladi. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev - Mustaqillik yillarida mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy etuk va jismonan sog'lom barkamol avlodni voyaga yetkazish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida muayyan ishlar amalga oshirildi. Bir

qancha asrlar davomida xalqimizning ongiga o'zbek xalqiga monand umuminsoniy ma'naviyatni va milliy qadriyatlarni singdirish yoshlarni vatanparvar, barkamol inson qilib tarbiyalashga muhim ahamiyat qaratilmoqda. Mamlakatimizda yosh avlodni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash madaniyat va san'at sohasining asosiy masalalaridan biri sifatida qaralmoqda. Chunki, madaniyat va san'at jamiyat hayotining muhim ajralmas qismi bo'lib, u inson ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega. Milliy Vatanparvarlik haqida so'z borganda, bu o'zbek xalqining qoniga singib ketgan iymon, insof, mehr-muhabbat, oqibat, shavqat, or-nomus, ona yurtiga, o'z eliga sadoqat ahloqiy ma'naviy qadriyatlar, g'oyalar, qarashlar yig'indisi tushuniladi. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni oiladan boshlash kerak. Chunki oila jamiyatning bir qismidir. Demak, oila jamiyatga kerakli kadrlar yetkazib beradi. Bola oilada o'sadi. Bu voyaga yetish jarayonida oila maktabining o'rni beqiyos. Oilaga, ota-

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

onaga, yaqinlarga mehr va hurmat keyinchalik butun "Vatan" so'zida mujassam bo'ladi. Yoshlarda vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirishni ham oiladan boshlashimiz lozim. Shu o'rinda qadriyat tushunchasiga ta'rif berib o'tsak: Qadriyat-inson va jamiyat ma'naviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan tushunchadir. Qadriyat shakllari ham ularga mos ravishda tabiat va jamiyatdagi narsa, voqea, hodisa, jarayonlar o'zaro uyg'unlikda, qonuniy bog'lanishda, umumiy a'loqadorlikda namoyon bo'ladi. Bola tug'ildandan boshlab uni o'z uyini sevishga va asrab avaylashga o'rgatish, milliy qadriyatlarimizni hurmat qilishga o'rgatish muhim hisoblanadi. Bu jarayon esa ota-onalar va oiladagi boshqa insonlar tarafidan bola ongiga singdirilishi lozim. Yoshlarni vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash va ularda vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirish keyinchalik maktabgacha ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta ta'limda shakllantirishimiz maqsadga muvofiqdir. Maqsadga erishish yo'lida barcha ta'lim beruvchi pedagoglar va ota-onalar hamkorlikda ish olib borishi yoshlarda vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirishda juda muhim bo'lgan usullardan biri sanaladi. Vatanparvarlik deganda yurtga muhabbat va sadoqat, yurt uchun xizmat qilish, bu yo'lida butun umr va salohiyatingizni, kerak bo'lsa, joningizni fido qilish demakdir. Vatanparvarlik barcha xalqlar, millatlar va elatlarga xos umuminsoniy tuyg'ular va ma'naviy qadriyatlardan biri bo'lib, asrlar osha sayqallanib kelgan. Tarixiy nuqtai nazardan, vatanparvarlik – odamlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti jarayonida o'z Vatani taqdiri, xalqlarning o'zi yashayotgan hududning yaxlitligi va mustaqilligi uchun kurashi bilan bog'liq bo'lgan tuyg'ular majmui. Vatanning o'tmishi va buguni bilan faxrlanish, uning kelajagi haqida qayg'urish va

qayg'urish, manfaatlarini himoya qilish. Ta'lim muassasalarida ham Vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, tarbiyalash ta'limining asosiy mazmunini tashkil etmoqda. Vatanparvarlik his-tuyg'ularini shakllantirishda O'zbekistonning davlat ramzlari bayroq, gerb, madhiya, o'zbek tili, Konstitutsiya va boshqa shu millatga, shu zaminga xos, mos bo'lgan tuyg'ular, fazilatlar o'tkazilayotgan madaniy-ma'rifiy faoliyatda o'z aksini topmoqda. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi davlat darajasidagi masalalardan bo'lganligi bois, bunday maqsadlarga aniq rejalashtirilgan yo'l xaritalarida belgilangan vazifalardan iborat ishlarni hayotga tatbiq etish orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Vatanparvarlik mavzusida juda ko'p olim-ulamalarimizning ijod namunalariyu, bu haqdagi fikrlari bizgacha yetib kelgan. Amir Temur, Alisher Navoiy, Muhammad Zaxiriddin Bobur, Mirzo Ulug'bek va boshqa ajdodlarimizning ijod namunalari hozirgi kungacha, ya'ni bizning zamona-mizda ham o'ziga xos o'rin egallagan bo'lib, yoshlar tarbiyasida ibrat, namuna sifatida qo'llanib kelinmoqda. Vatan tushunchasini har kim har xil ma'noda, o'zining tushunish darajasida talqin qiladi. Bu - insonning tug'ilgan, kindik qoni to'kilgan joydir, bolalik, yoshlik davri o'tadigan, ta'lim-tarbiya topadigan, safar qilsa, mudom qo'msaydigan joydir. Vatanni sevish, uning taraqqiy etishi yo'lida xizmat qilish, uni yomon ko'zdan, qora kuchlardan himoya qilish, uning sha'nini himoya qilish - bularning barchasi siz-u bizning oldimizda turgan mas'uliyatli vazifalardandir. Vatan tushunchasini, uni sevish, ardoqlash, himoya qilish tuyg'usi nafaqat insonda, balki hayvonot olamida ham kuzatish mumkin. Shunday ekan, aqlu zakovat, tafakkur ato etilgan insonda esa bu tuyg'u yuksak darajada rivojlangan bo'lishi darakor. Rivojlanib borayotgan davrda

yurtimizda amalga oshirilayotgan ishlar ko'lamini kundan-kunga ilgarilab bormoqda. Davlatimiz rahbarining sayi-harakatlari, tashabbuslari bilan yurtimiz hayotida misli ko'rilmagan darajadagi taraqqiyotning pog'onalarini ko'rib guvohi bo'lib turibmiz. Insonlarning tinch hotirjam yashashi, ularning manfaatlarini himoya qilish, yurtimizni jahon arenasiga chiqarish, obro'yini ko'tarish, Prezidentimizning ta'birlari bilan aytganda, -xalqni rozi qilish» yo'lida qilinayotgan barcha ishlar, islohotlar jamiyatimiz taraqqiyotida muhim strategik masala sifatida qaralmoqda. Bunday ulug' ishlarni amalga oshirishda vatanparvarlik tuyg'usi kuchli insonlarning fidoiyligi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ota-onalarning va pedagoglarning o'rni beqiyosdir. Vatanparvarlik -deganda Vatanga sadoqat, unga xizmat qilish, yurt tinchligini asrash, Vatan ravnaqi uchun faol bo'lishga undaydigan ma'naviy - axloqiy fazilatlar tushuniladi. Vatanparvarlik - ota-bobolarimizdan meros qolgan zaminni sevishtirish, yurtning o'tmishi va kelajagi, xalq urfodatlarini, kuy-qo'shiqlarini, qadriyatlarini asrash va rivojlantirish demakdir». Yoshlar tarbiyasi masalasi davlatimiz siyosatining hozirgi kunda eng muhim strategik vazifalaridandir. Yoshlar tarbiyasi tarbiyalash va ularning shaxsini har tomonlama kamol toptirish barcha umumta'lim maktablari zimmasiga yuklatilgan. Bu vazifalar

o'quvchilarda barcha qobiliyatni o'sishiga, ijodiy intilishni vujudga keltirishga asosiy omil bo'lib hisoblanadi. Ilg'or g'oyalarni davrimizda roy berayotgan o'zgarishlarni, shuningdek, tarixiy mavzularni zamonaviy ruhda tushuntirish o'g'il va qizlarda g'oyaviy e'tiqodni ma'naviy dunyoqarashni tarbiyalash uchun boy manba bo'lib hisoblanadi. Shundagina yosh avlod ruhiga his-hayajonli ta'sir ko'rsatadigan ularda mardlik, jasurlikni, tashabbuskorlikni tarbiyalaydigan mustahkam milliy tarbiya tizimi tarkib topadi. Vatanparvarlik tushunchasi ko'pincha harbiy faoliyatga nisbatan ishlatiladi. Bir jihatdan olib qaralganda, bu to'g'ri. Ammo, biz bu tuyg'uni faqat harbiylarga nisbatan ishlatib, biz vatanparvarlikning tor ma'noda qo'llagan bo'lamiz. Vatanparvarlikni barcha faoliyat doirasida ko'rish maqsadga muvofiqdir. Vatan tushunchasini keng va tor ma'nolarda qo'llash mumkin. Keng ma'nodagi tushunchasi: Vatan - bir xalq vakillari jamuljam yashab turgan, ularning ajdodlari azalazaldan iqtiqomat qilgan hudud nazarda tutilsa, tor ma'nodagisi esa kishi tug'ulib o'sgan uy, mahalla, qishloq nazarda tutiladi. Yoshlarda vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirish faqatgina boshlang'ich sinflarda yoki yuqori sinfda emas, balki yoshlarni tarbiyalashning barcha davrlarida amalga oshirishimiz maqsadga muvofiqdir.

Foydalanayotgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 2017 yil 7 fevral, PF -4947-son farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyundagi "Yoshlarga oid davlat siyosati" to'g'risidagi Farmoni. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14-sentyabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati" to'g'risida»gi Qonun (O'RQ -406-son).
3. Nabijonovich, T. A. (2022). RAJABIYLAR SULOLASIGA BIR NAZAR.
4. K.Hoshimov.S.Nishonova.Pedagogika tarixi.T.Sharq.2004 yil.
5. <https://arxiv.uz>

BOSHLANG'ICH TALIMDA O'QISH SAVODXONLIGINI OSHIRISH USULLARI

Kozimova Nigina Zuxritdin qizi - CHDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

Ilmiy rahbar: Matkarimova Sayyora Shavkatbek qizi

CHDPU Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi

+99897-122-11-66. sayyoramatkarimova74@gmail.com

Savodxonlik shunchaki sahifadagi so'zlarni o'qish qobiliyati emas bu bilim, tushunish va shaxsiy o'sish dunyosini ochadigan kalit. Buyuk Britaniyada hukumatning 2030-yilgacha boshlang'ich maktab savodxonligini oshirish bo'yicha ulkan maqsadlari har bir bolaning ushbu hayotiy ko'nikma bilan ta'minlanishi muhimligini ta'kidlaydi. Asosiy maqsad - boshlang'ich sinf o'quvchilarining 90% o'rta ta'limga kirishdan oldin kutilgan savodxonlik darajasiga erishishdir. Ayni damda bu maqsad o'tkazib yuborilishi kutilmoqda. Ushbu maqsadga erishish yo'li ko'p qirrali va yaxlit yondashuvni talab qiladi. 2030-yilgacha bo'lgan o'n yillikda sayohat qilar ekanmiz, savodxonlik shaxsiy va ijtimoiy o'sishning asosi ekanligini unutmaslik kerak. Bu faqat maqsadga erishish haqida emas; Bu kelajak avlodni tanqidiy fikrlash va ijodiy ifodalash vositalari - o'qish istagi bilan yordam beradigan ko'nikmalar bilan jihozlash haqida. Sayohat qiyin, ammo hamkorlik, majburiyat va aniq tasavvur bilan Boshlang'ich ta'lim savodxonlikning asosi sifatida.

Boshlang'ich maktab yillari o'zgaruvchan. Ushbu shakllanish davrida bolalar o'qishni o'rganishdan o'qishga o'tishadi, natijada zavqlanish uchun o'qishga ishtiyoq paydo bo'ladi. O'quv dasturi har qanday hissiy va kognitiv darajadagi bolalar uchun qiziqarli, dolzarb va qiyin bo'lishini ta'minlash uchun puxta ishlab chiqilgan bo'lishi kerak. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, badiiy adabiyotdan tortib to badiiy adabiyotgacha bo'lgan turli xil matnlar bilan erta tanishish lug'atni o'zlashtirish, tushunish

qobiliyatlari va kognitiv rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. Bundan tashqari, savodxonlikni fan, tarix yoki san'at kabi fanlar bo'yicha integratsiyalash uning ahamiyati va kundalik hayotda qo'llanilishini kuchaytiradi. Maktablarda kutubxonalar shakllantirish. Har bir maktabning qalbida hikoyalar, ma'lumotlar va imkoniyatlar bilan gullab- yashnagan jonli kutubxona bo'lishi kerak. Zamonaviy kutubxonalar rivojlanmoqda; ular nafaqat kitoblar ombori, balki ijod va izlanish markazlaridir. Shuning uchun kitoblarni tanlash hal qiluvchi ahamiyatga ega; zamonaviy, bir- biriga o'xshash hikoyalar bugungi yoshlarni o'ziga jalb qilishi mumkin, klassiklar esa abadiy fikrlash va hayot saboqlarini beradi. Bundan tashqari, kutubxonalar mustaqil bilim olish, tanqidiy fikrlash va tadqiqotning bebaho mahoratini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Kutubxonachilar va o'qituvchilar o'quvchilarga yo'l-yo'riq ko'rsatadi, kitob o'qishni tavsiya qiladi va qiziqishni uyg'otadigan hamda bolalarda o'qishga umrbod mehr uyg'otish imkonini beradigan muhit yaratadi. Bundan tashqari, savodxonlik darajasini oshirish va adabiyotni qadrlash uchun inklyuzivlik muhim ahamiyatga ega. Turli xil kitoblar assortimenti har bir bolaning kelib chiqishi, millati, qobiliyati yoki tajribasidan qat'i nazar, o'zi bilan bog'liq bo'lgan hikoyalarni topishini ta'minlaydi. Bola o'ziga o'xshagan qahramonlarni ko'rsa, ularnikiga o'xshash qiyinchiliklarga duch kelsa yoki o'zi tanigan dunyoda yashasa, bu o'qish bilan chuqurroq aloqani kuchaytiradi. Bu kuchli xabar yuboradi: ularning hikoyalari haqiqiy va

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ularning tajribalari universaldir. Biroq, kutubxonalarning roli faqat tegishli kitoblarni saqlashdan tashqarida. Kutubxonalar ushbu kitoblarni faol ravishda targ'ib qiluvchi faol, dinamik joylar bo'lishi kerak. O'qish dasturlari, mualliflarning o'zaro munosabati, kitob klublari va mavzuli muhokamalar bolalarni yangi janrlar, mualliflar va madaniyatlar bilan tanishtirishi mumkin. Bunday tashabbuslar individual kitobxonlik tajribasini oshiradi va fikr almashiladigan va dunyoqarashi kengaytiriladigan kitobxonlar hamjamiyatini rivojlantiradi. Shunday qilib, boshlang'ich maktablar o'z kutubxonalari bolalarining doimiy o'zgaruvchan ehtiyojlarini aks ettiruvchi zamonaviy va qiziqarli kitoblar bilan muntazam ravishda yangilab turishlari kerak. Bolalar o'z dunyosini aks ettiruvchi va

ko'lamini kengroq bo'lgan boy adabiyotlar bilan tanishilsa, bu yanada savodli, bilimli va empatik avlodning shakllanishiga zamin yaratadi. Ularning turli xil adabiyotlar bilan shug'ullanishi ularni tanqidiy fikrlash, samarali muloqot qilish va tushunish qobiliyatini beradi. Bola kitob o'qish jarayonida nutq so'zlash qobiliyati ravanlashadi va fikrlash doisi kengayadi.

Xulosa qilib aytganda boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning o'qish savodxonligi va ularning nutqini o'stirishiga alohida e'tibor qaratib ularga imkoniyatlar va yo'nalishlar berishni unutmazlik lozim. Biz buni amaliyot o'tashga chiqqanimizda tajribadan o'tkazib o'zimiz uchun amaliy va nazariy bilimlarni amalda qo'llasak maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "O'qish madaniyatini oshirish" ilmiy-amaliy seminari materiallari. 2018
2. Ona tili va o'qish savodxonligi. 1-qism [Matn]: darslik 2-sinf uchun /K. Mavlonova [va boshq.]. -Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021.
3. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati. Shukurova H. - O'qituvchi. 2021.

O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA FORS-TOJIK O'ZLASHMA SO'ZLAR USTIDA ISHLASH TAJRIBASIDAN

*Qo'chqarova Shoxsanam Elbek qizi – Qo'qon DPI "Boshlang'ich ta'lim" mutaxassisligi magistranti. shoxsanamelbekovna@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-8994-458X>*

(Rahbari: Isaqov Zokirjon Soliyevich – Qo'qon davlat pedagogika instituti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi. isaqovzokirjon1@gmail.com)

Hozirgi kunda barcha jabhalarda bo'lgani kabi ta'lim sohasida ham ulkan islohotlar amalga oshirilmoqda. Yangi O'zbekistonda ta'limning rivojlantirishga taraqqiyotning ustuvor yo'nalishi sifatida yondashilmoqda. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev

o'zining har bir nutq va ma'ruzalarida xalq ta'limini yanada rivojlantirishga qaratilgan bir qator vazifalarni ko'rsatib beradi. Xususan, shunday ta'kidlaydi: "Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a'zolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun, avvalo, ilm-ma'rifat, yuksak ma'naviyat kerak. Ilm

yo'q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi". Shu sababli hammamiz uchun zamonaviy bilimlarni o'zlashtirish, chinakam ma'rifat va yuksak madaniyat egasi bo'lish uzluksiz hayotiy ehtiyojga aylanishi kerak" [6].

O'zbek tili leksikasi muntazam ravishda ichki va tashqi manbalar hisobiga boyib bormoqda. XIX – XX asrlarda jamiyat hayotida bo'lgan tarixiy o'zgarishlar so'zlarning o'zlashish va iste'moldan chiqish jarayonini tezlashtirdi. O'zbek tili leksikasida fors-tojik o'zlashma so'zlar soni beqiyos sanaladi. Bu o'zlashma so'zlar tilimizga o'zlashishi qadimiy bo'lganligi sababli, bugungi kunda ularning neologizmligi unutilgan, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Boshlang'ich sinflarning yangi darslik[7]da fors-tojik tilidan o'zlashgan so'zlar mavjud. Darslik mavzulari bugungi kun hayotimizga bog'liq matnlardan tashkil topgan. Bu so'zlarni boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri talaffuz qilish hamda yozishga o'rgatishda xato va kamchiliklarga yo'l qo'yiladi. Chunki bu so'zlarning ko'pchiligini o'quvchilar talaffuz qilingani kabi yozuvda aks ettira olmaydi, shuning uchun biz ularda to'g'ri yozuv hamda o'qish malakalarini yangi pedagogik texnologiyalaridan foydalanib tashkil qilishimiz kerak.

O'quvchilarning orfografik savodxonligi haqida g'amxo'rlik qilish tilning aniqligi, fikrni to'g'ri ifodalash, kishilar bilan o'zaro xatosiz muomala qilish uchun gamxo'rlik demakdir[8;81]. Interfaol so'zi – talabalarni faollikka chaqirish-tashqidan ta'sir ko'rsatish degan ma'noni bildiradi [5;55]. Orfoepiya (orto... yun. epos – nutq, talaffuz) – 1) tilshunoslikning adabiy talaffuz me'yorlarini o'rganuvchi bo'limi; 2) muayyan milliy tilning talaffuz me'yorlariga mos holda bir xil talaffuzni ta'minlovchi qoidalar tizimi va ularga rioya qilish [8;82]. Adabiy tilda to'g'ri yozish qanchalik muhim bo'lsa, to'g'ri talaffuz ham shunchalik

ahamiyatlidir. Shuning uchun ham o'quvchi va talabalarda to'g'ri talaffuz ko'nikmalarining shakllantirilishiga ta'limning barcha bosqichlarida jiddiy e'tibor beriladi. Binobarin, boshlang'ich ta'limda buning ahamiyati nihoyatda muhim. Quyida biz boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligi darsliklarida berilgan aksariyat hollarda o'quvchilar talaffuz qilishda va to'g'ri yozishda qiynaladigan ayrim fors-tojik o'zlashma so'zlar ro'yhatini shakllantirdik va bu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun ayrim metodik ko'rsatmalarni berib o'tishni lozim, deb bildik.

Muhabbat Turdiyevaning "Arining qasosi" nomli hikoyasi[7;16]da pocha, maza, bahaybat so'zlari mavjud. "Shu payt O'tkir kalta shimining pochasida nimadur g'imirlaganini sezdi".

Pocha (forscha) – hayvonlar oyog'ining tizzadan pastki qismi, oyog'ning tizza bilan to'piq orasidagi qismi, boldir, shimning shalvarning tizzadan pastki qismi, ustki uzun kiyimning etagiga tikilgan jiyak hoshiya, poya oyoq, pillapoya, pog'ona [4;104]. O'qituvchi pocha so'zinning bir nechta ma'nosida kelish holatiga gaplar tuzib aytadi. O'quvchilar har bir so'zning ma'nosini izohlashi va matnda aynan qaysi ma'noda kelganligini topishlari kerak bo'ladi.

Maza (forscha) – "ta'm, maza, lazzat"; "rohat huzur, zavq" [4;94]. Sardor kun yoyilib ketguncha, maza qilib uxladi. O'quvchilar shu so'z ishtirokida qo'shimcha gaplar tuzishlari lozim. Bu metod orqali o'quvchilarning lug'at boyligi tez fursatda oshadi.

Bahaybat (forscha) – "juda katta ulkan," "dahshatli qo'rqinchli" [4;36]. Bahaybat tog'lar va mayda zarrali qumlar asida qanday paydo bo'lgan? Bu o' rinda "Ortiqchasini top" metodni qo'llaymiz: o'qituvchi so'zlarni og'zaki aytadi: ayrimlarini to'g'ri, ayrimlarini xato. O'quvchilar xatolarni topishi va ularni to'g'ri

talaffuz qilib aytishlari kerak. Masalan: **baxaybat** deb talaffuz qilsa, o'quvchilar uni xatoligini topishlari va to'g'ri talaffuz qilib aytishlari darkor. Bu metod orqali ular tinglab tushunish, to'g'ri talaffuz qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

Odamzod (arab-fors) – odam inson inson nasli odam avlodi [4;114]. Odamzod suvni hayot avvalida ko'rgan edi, biroq uning xususiyatlari hali ham to'liq anglab yetilgani yo'q.

Bog'cha bu ot (bog' tojikcha) otiga "kichik" ma'nosini ifodalaydigan o'zbekcha -cha qo'shimchasini qo'shib hosil qilingan bo'lib, asli kichik bog' ma'nosini anglatadi, keyin asosan "maktabgacha yoshidagi bolalar ta'lim-tarbiya oladigan muassasa" ma'nosini anglatga boshlagan. "Kerak bo'lsa, bog'chaga chiqmay senga qarayman" [1;327]. Shu va shu kabi so'zlarni o'quvchilarga tushunarli bo'lishi uchun "Qora quti" metodidan foydalanamiz. Qora qutida matnda ishtirok etgan so'zlarni qog'ozchalarga yozib, solib qo'yilgan bo'ladi. O'quvchilar so'zlarni olib, ma'nosini izohlashi lozim. Izohlanilgan so'zlar "Oq qutiga" solinadi.

Azim Suyunning "Ona kaklik" hikoyasida "Inson aql tafakur chirog'i har qanday zulmatni yoritishga qodir, yo'lingizdagi ko'ringan-ko'rinmagan to'siqlarni, g'ovlarni surib tashlashda sobit"

gapi tarkibida chiroq so'zi ustida ishlanadi: chiroq bu ot forsiy lug'atlarda cherag shaklida, tojik lug'atlarida charog' shaklida keltirilgan bo'lib, o'zbek tiliga tojikcha shaklidagi birinchi bo'g'inidagi a tovushini i tovushiga, oxiridagi g' tovushini q tovushiga almashtirib olingan. Bu ot "qorong'ilikni yoritish uchun ishlatiladigan asbob" ma'nosini anglatadi[1;372].

Tuxum bu ot forschada taxm shaklida, tojikchada tuxm shaklida keltirilgan, o'zbek tiliga tojikcha shaklidagi xm tovushlari oralig'iga u tovushini kiritib olingan, "urg'ochi parranda va toshbaqa hamda boshqa hayvonlarning bola ochish uchun qo'yadigan, qobiqqa o'raglan jinsiy umurtqasi" ma'nosini anglatadi[3;227]. May oyining o'rtalarida ona kaklik tuxum bosib yotganiga duch keldim.

Yuqoridagi amaliy ishlarimiz natijasida ona tilimizning tarixiy ildizlarini chuqur o'rganish o'quvchilarning so'z boyligini oshirish ta'limda o'zlashma so'zlarni sharhlab o'rgatishning o'rni ta'lim tizimida muhim vositalardan biridir, degan xulosaga keldik. Ayniqsa, interfaol usullarni qo'llash natijasida o'quvchilar hozirjavoblikka o'rganadi, ularning lug'at boyligi ko'payadi, ilmiy-nazariy bilimi yanada mustahkamlanadi va darsga qiziqishini orttiradi va intilishga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbek tilining izohli lug'ati 1- tom. – Toshkent: O'ME, 2006. – 613 b.
2. O'TIL. 2-tom. – Toshkent: O'ME, 2006. – 671 b.
3. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining etimologik lug'ati III tom. – Toshkent: Universitet, 2009. – 281 b.
4. Abbosali Vafoiy, Avezmetov Sh. O'zbek tiliga o'zlashgan forsha so'zlar. – Tehron-Toshkent: Al-hudo hamda Movaraunnahr, 2005. – 223 b.
5. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent, 2003. – 174 b.

O'ZBEK BOLALAR FOLKLOR QO'SHIQLARINING BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDAGI O'RNI

Kaxarova Gulnora Sa'dullayevna - Namangan Davlat Universiteti 2-bosqich tayanch doktoranti, e-mail: gulnorakaxarova03@gmail.com

Folklor materialining o'ziga xos qo'llanilishi, ijodiy qobiliyatlarni shakllantirish jarayonida o'quvchilarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olishning asosiy ahamiyati ta'kidlangan. Musiqa darslarida musiqiy folklordan foydalanish bo'yicha uslubiy tavsiyalar keltirilgan.

Dunyoning ko'pgina mamlakatlarida boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim va tarbiya berish jarayonida musiqa ta'limi katta o'rin va ahamiyatga ega. Musiqa tarbiyasi shu davlatning milliy ong va taffakuri, xalq an'analari va zamon talablari asosida shakllantirib, olib boriladi. Bugungi kunda jamiyatimiz oldida turgan eng ustuvor vazifalardan biri, yosh avlodni ma'naviy va jismoniy tomondan sog'lom qilib tarbiyalashdir. Ma'nan yetuk tarbiyalangan yosh avlod ertangi kunga kelib jamiyatimiz taraqqiyoti va rivojining ustuniga aylanadi. Yurtimizda madaniyat va san'at taraqqiyoti, musiqa ta'limining milliy an'analarga asoslangan holda jahon standartlari bo'yicha rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda. O'quvchilar ijodiy qobiliyatlarini rivojlanishida o'zbek xalq folklor qo'shiqlarining ahamiyati beqiyosdir.

Xalq qo'shiqlarini o'rta ta'lim maktablarida o'tiladigan musiqa darslarida o'rganish, yosh avlodning ijodiy qobiliyati va estetik tarbiyasini shakllantiruvchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Folklor nafaqat tinglovchi balki uni ijro etayotgan ijrochining shaxsiyatini tarbiyalashga qaratilgan, falsafa, tarix, xalq pedagogikasini o'zida birlashtirgan ko'p funktsiyali san'at hisoblanadi. Folklor xalqning boy pedagogik

tajribasini qulay va tushunarli tarzda insonlarga yetkazish vositasidir. Folklor insoniyat jamiyatida tabiat bilan uy'g'unlashgan holda rivojlanib borgan. Zamonlar o'tib, jamiyat rivojlanib borgan sari xalq ijodiyoti o'z ahamiyatini yo'qotmagan, balki zamonga moslashib, hamnafas bo'lib, o'ziga yangi elementlarni qabul qilib, taraqqiy etgan barhayot janridir. Folklor qo'shiqlari o'quvchining qobiliyatlari va shaxsiyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Folklorda milliy harakter, xalqning ma'naviyati va dunyoqarashi o'z aksini topgani sabab o'quvchilarning ma'naviy axloqiy fazilatlarini ta'lim jarayonida rivojlanib, takomillashib boradi. Folklorda xalqning til imkoniyatlari, mushohada tarzi, ijodiy quvvati aks etgan bo'ladi. Og'zakilik, variantlilik folklorning o'ziga xos xususiyati bo'lib, u xalq ijodi namunalari bevosita jonli ijro jarayoni bilan bog'liq ekanligini urg'ulaydi, ya'ni folklor asarlariga turg'unlik xos emas, u har galgi ijroda o'zgaradi, yangilanadi, bu esa badiiy til imkoniyatlarining yuksak namoyishi demakdir. Shuning uchun aytish mumkinki, folklor — shunchaki so'z san'ati namunasigina emas, balki xalqning til zaxirasi, tushuncha va tafakkur tarzini bor bo'y basti bilan o'zida aks ettirgan, olis o'tmishdan to bugungi kungacha jonli holatda xalqning o'zi bilan birga yashab kelayotgan doimiy harakatdagi tarixi va madaniyati hamdir. Folklor qo'shiqlari asrlar davomida og'zaki an'anada bugungi kungacha yetib kelgan she'riy-musiqiy janr namunalaridir. O'zbek musiqa folklorining asosiy bo'g'inlaridan biri bo'lgan bolalar musiqa folklori o'zbek musiqa madaniyatida

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

alohida o'rin tutadi. Chunki, unda bolalarning o'ziga xos dunyosi, bolalarning dunyoqarashi, qiziqish va intilishlari, orzu - umidlari so'z va ohang yordamida ifodalanadi. Xalq qo'shiqlari san'atning turli xil janrlarini o'zida mujassamlashtiradi - musiqa, matn, mimika va raqs. Shuni bilamizki, har bir badiiy ijod na'munasi g'oyadan boshlanadi. Har bir ijrochi qo'shiqlarni o'z ma'naviy dunyosi, tarbiyasi va hayot tarziga tayangan holda ijro etib uni jonlantiradi. Xalq qo'shiqlari bolalar tarbiyasining ilk davrlaridanoq tarbiyaning ajralmas qismiga aylanishi lozim. Folklor insonning milliy ruhiyati, vatanparvarlik tuyg'usi, estetik ongini tarbiyalashdagi eng samarali janrlardan hisoblanadi. Ona tili bilan bir qatorda har bir bola milliy musiqa tilini ham asta sekin o'zlashtirib borishi zarur. Bolalar musiqa folklori maqsad, mazmun, kompozitsion tuzilish va ijro xarakteriga ko'ra boy va rang-barangdir. Ular orasida 4 qatordan iborat 3-4 yoshli bolalar uchun, undan katta hajmdagi kattaroq yoshdagi bolalar uchun ham qo'shiqlar bor. Qo'shiqlar yakkaxon, jamoaviy, musiqa asboblari jo'rligida yoki rechitativ tarzda ijro etiladi. O'zbek xalq og'zaki ijodi durdonalaridan bolalarga meros qoladigan qo'shiqlar chumchuq, olaqarg'a kabi qushlar, boychechak, chittigul kabi gular, yomg'ir, yangi yil haqidagi fasllarga oid, ona, Vatan, mehnat haqidagi qo'shiqlarini aytib yurishlari, o'quvchilarni aynan shular to'g'risida ijod qilishga undab boradi. O'zbek xalqining folklor asarlari, bir tomondan, bolani inson sifatida ma'naviy-axloqiy qadriyatlar dunyosi bilan tanishtirishga yordam bersa, boshqa tomondan, aynan folklor janrlari o'quvchiga bolaligini his qilishiga, adolatga, yaxshilikka, dunyomizning go'zalligiga ishonishiga imkon beradi. Og'zaki xalq ijodida o'zbek xarakterining xususiyatlari, unga xos bo'lgan axloqiy qadriyatlar – yaxshilik, go'zallik, haqiqat, sadoqat va boshqalar g'oyasi aks

etgan. bunday asarlarda mehnatga hurmat bilan munosabatda bo'lish, inson mehnatini qadrlashga chaqiruv alohida o'rin tutadi. Shu tufayli folklor bolalarning bilim va axloqiy rivojlanishining eng boy manbai hisoblanadi. Ayniqsa mehnat o'quvchilarni hayotni ichiga olib kiradi, turmush, oila, ro'zg'or degan tushunchalarni ilk ma'nolarini mehnat orqali anglay boshlaydilar. Kattalar o'zlari bajaradigan ishga bolalarni jalb qilish yo'li bilan bu jarayonni amalga oshiradilar. Bolalar kundalik turmushdagi turli mehnat qurollari, vositalari, shakllari bilan tanishib boradilar. Qishloq sharoitida bolalar ko'pincha to'da bo'lib, poda boqqani chiqib ketishadi. Podadan qaytayotganda qo'shiqlar aytib, o'z ishlaridan mamnun bo'lib qaytadilar. Demak, qo'shiqlar o'quvchilarning aqliy qobiliyaini, qiziqishini va ziyraklikni tarbiyalaydi. Bular asosida esa o'quvchida ijodkorlik paydo bo'ladi. Bolalar anglaydigan milliy urf-odatlar, tabiat mo'jizalari, turmush jarayonidagi harakat-holat, ota-ona va boshqalarga bo'lgan munosabatlarni junbushga keltiradigan ichki kechinmalar, his-tuyg'ularning kattalar tomonidan bolalar idroki darajasida aytilgan, kuylangan, xirgoyi qilingan qo'shiqlar bolalar qo'shiqlaridir. Bolalar qo'shiqlari o'zining tarixiy shakllanishiga ega bo'lib, o'zining obrazlilik, ritmi, kuyi bilan boshqa lirik qo'shiqlardan ajralib turadi. Xalq qo'shiqlarining bir turi bo'lgan bolalar qo'shiqlari ijodiy faoliyat vositasi sifatida o'quvchilarning his-tuyg'ularini rivojlantiradi, xotira, fikrlash kabi yuqori aqliy funktsiyalarni yanada maqbul va intensiv rivojlanishiga hissa qo'shadi, idrok, e'tiborni kuchaytiradi. O'quvchi o'qishining muvaffaqiyatini aniqlaydi, o'quvchi shaxsiyatini rivojlantiradi, unga ma'naviy va axloqiy me'yorlarni o'zlashtirishga yordam beradi, o'quvchi ijodkorlik asarini yaratishda hayotiy qadriyatlar, shaxsiy fazilatlar haqidagi tushunchalarni aks ettiradi va yana

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

o'quvchilarni san'at bilan shug'ullanishga havas uyg'otadi. Ular ishtiyoq bilan kuylashadi va raqsga tushishadi, haykaltaroshlik qilishadi va rasm chizishadi, ertaklar yozadilar va xalq hunarmandchiligi bilan shug'ullanadilar.

Folklor qo'shiqlari o'quvchilar hayotini yanada boyitadi, seramazmun qilib, quvonchlarga to'ldiradi. . Xalq qo'shiqlari umuminsoniy qadriyatlarini o'quvchilarni dunyoqarashi, musiqiy didini rivojlantiradi. Shuningdek, umuminsoniy qadriyatlar o'quvchilarda

milliy kuy-qo'shiqlarga ixlos uyg'otadi, musiqiy qobiliyatlarini ritm tuyg'usini o'stirib, musiqiy o'quvi va didini o'stiradi, talabalarda milliy merosimizga, ommaviy kuy-qo'shiqlarga, xalq aytimlariga va u orqali Vatanga muhabbat hissini tarbiyalaydi, alla, lapar, terma qo'shiqlar vositasida o'quvchilarda badiiy ijodkorlik qobiliyatlari o'sib boradi. (turon zar med o'qituvchilari)

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni -T.: "O'zbekiston", 2020 yil 23 sentabr.
2. Alaviya M. O'zbek xalq qo'shiqlari. T., 1959
3. Ibrohimov O. "O'zbek xalq musiqa ijodi", T., 1994;
4. Теплов, Б.М. Психология музыкальных способностей. – М.: Наука, 2003.
5. Ibragim Fayzullayevich Kayumov. Xalq qo'shiqlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy malakasini o'stirish usullari. "SCIENTIFIC PROGRESS" Scientific Journal ISSN: 2181-1601 / Volume: 1, ISSUE: 5, 635-bet

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA INTERFAOL TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Ergasheva Durdona Safarali qizi - Farg'ona davlat universiteti

durdonaergaseva372@gmail.com

Ta'limning turli sohalari orasida boshlang'ich sinf ona tili darslarida interfaol ta'lim texnologiyalarining ahamiyati e'tibor va izlanishga loyiq hal qiluvchi soha sifatida ajralib turadi. Ushbu tadqiqot boshlang'ich bosqichda ona tillarini o'rgatish kontekstida samarali o'rganish tajribasini ta'minlash uchun interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyatini o'rganadi.

Ta'limning boshlang'ich yillari bolaning til qobiliyatini shakllantiradigan

poydevor bo'lib xizmat qiladi. Rivojlanishning ushbu muhim bosqichida bolalar nafaqat asosiy til ko'nikmalarini egallabgina qolmay, balki ona tili orqali o'zlarining shaxsiyatini va madaniy aloqalarini ham shakllantiradilar [1;3]. Shunday qilib, ona tilini samarali o'rgatish uchun o'quv muhitini optimallashtirish muhim ahamiyatga ega. An'anaviy usullar ko'pincha bolalarning qiziqishini saqlab qolish uchun xizmat qiladi va turli xil ta'lim uslublariga moslasha olmaydi va shu

bilan o'quv natijalarini maksimal darajada oshirishga to'sqinlik qiladi. Biroq, interfaol ta'lim texnologiyalarining integratsiyasi ushbu muammolarni hal qilish uchun istiqbolli yechimlarni taklif qiladi.

Interfaol ta'lim texnologiyalari o'quvchilarni o'quv jarayoniga faol jalb qilish uchun mo'ljallangan raqamli vositalar va platformalarning keng spektrini o'z ichiga oladi. Bu texnologiyalar interfaol doskalar va ta'lim ilovalaridan tortib o'yinlashtirilgan o'quv platformalari va virtual reallik simulatsiyalarigacha o'z ichiga oladi. Interaktivlik, multimediya va shaxsiylashtirish elementlarini o'z ichiga olgan ushbu vositalar passiv o'rganishni dinamik va immersiv tajribaga aylantirish potentsialiga ega va shu bilan ona tili tushunchalarini chuqurroq tushunish va saqlashga yordam beradi [2;112].

So'rov ma'lumotlarini tahlil qilish natijasida boshlang'ich sinf ona tili darslarida interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyatiga oid bir qancha muhim fikrlar aniqlandi. So'rovda qatnashgan boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida (n=300) ko'pchilik ona tili darslarida interfaol ta'lim texnologiyalaridan foydalanishga ijobiy munosabat bildirgan, ularning 82 foizi texnologiyani o'rganish tajribasiga integratsiyalashganidan zavq va faollik bildirgan. Bundan tashqari, o'quvchilarning 76 foizi interfaol ta'lim texnologiyalarini ona tili tushunchalarini tushunish va esda saqlashni yaxshilash uchun foydali vosita sifatida qabul qildi [3;79].

O'qituvchilar (n=50) interfaol ta'lim texnologiyalarining afzalliklarini ham

ta'kidladilar, ularning 68 foizi texnologiya takomillashtirilgan darslar o'quvchilarning faolligi va ishtirokini oshirishga yordam berishini ko'rsatdi. Bundan tashqari, o'qituvchilarning 62 foizi interfaol ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning turli xil ta'lim ehtiyojlarini qondirib, ko'proq shaxsiylashtirilgan va tabaqalashtirilgan ta'lim berishga imkon berishini aytdi. Shu bilan birga, o'qituvchilar texnologiya integratsiyasi bilan bog'liq muammolarni, jumladan, qurilmalar va texnik yordamga cheklangan kirish (48%) va raqamli chalg'itish va noto'g'ri foydalanish (36%) bilan bog'liq muammolarni qayd etdilar.

Biroq boshlang'ich sinflar ona tili darslarida interfaol ta'lim texnologiyalarini integratsiyalashgan holda o'tkazish ham o'z muammolaridan holi emas. Ayniqsa resurslar cheklangan sharoitlarda texnologiyani samarali amalga oshirishga jiddiy to'siq bo'ladi. Qurilmalarga cheklangan kirish va ishonchli internet aloqasi mavjud emasligi o'quvchilar va o'qituvchilarning interfaol metod texnologiyalari imkoniyatlaridan to'liq foydalanishiga to'sqinlik qiladi [4;338].

Umuman olganda, tahlillar shuni ko'rsatdiki, interfaol ta'lim texnologiyalari faollik, shaxsiylashtirish va hamkorlikni rag'batlantirish orqali boshlang'ich sinf ona tili darslarini takomillashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Biroq, ona tilini o'qitishda texnologiya integratsiyasining potentsial afzalliklarini maksimal darajada oshirish uchun kirishdagi nomutanosiblik va kasbiy rivojlanish zarurati kabi muammolarni hal qilish juda muhimdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. N.A. Muslimov, M. Usmonboeva, M. Mirsoliyeva — Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik — O'UM Toshkent -2016
2. Smit, J. (2019). "Ona tilini o'qitishni interfaol texnologiyalar orqali takomillashtirish". Ta'lim texnologiyasi jurnali, 45(3), 112-115.
3. Braun, A. va Uilyams, L. (2020). "Interfaol ta'lim texnologiyalarining boshlang'ich sinf tillari darslariga ta'sirini o'rganish". Ko'p tilli ta'lim xalqaro jurnali, 12(2), 79-b.

4. Gulomova M.X., Sobirova N.K. Yangi innovatsion texnologiya yordamida ta'lim samaradorligini oshirish usullari// Innovatsiya o'quv jarayonida(tezislar to'plami). -T. 2009.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING SHAXSLARARO MUNOSABATLARINI SHAKLLANISHI

*Urganch davlat pedagogika institute Pedagogika fakulteti Pedagogika kafedrası
Atajanova Layloxon Uktamovna*

Kirish. Zamonaviy ta'limda muhim bo'lgan shaxslararo munosabatlarga kirishish ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarni boshlang'ich sinfdanoq mustaqil fikrlashga o'rgatish masalasini hal qilishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda sifatli ta'lim-tarbiya berish maqsadida samarali ta'lim vositalarini yaratish va ularni amalda qo'llash, yangilarini egallash, XXI asr ta'lim muhitini ilgari surish va rivojlantirish kabi muhim masallar bugungi kun uchun dolzarbdir.

XXI asrga xos bo'lgan shaxsga yo'naltirilgan ta'lim uslubida asosiy e'tibor o'quvchining ehtiyoj va qiziqishlariga qaratilgan bo'lib, uning markazida o'qituvchining xohish va istaklari o'rin olgan bo'lib, an'anaviy ta'limdan farqlanadi. Binobarin, mazkur uslublarning har birini qamrab oluvchi mavzular, ko'rsatmalar, sinf xona muhiti, baholash mexanizmi va texnik qo'llanmalardan foydalanish kabi masalalarda turli xil yondashuvlarga asoslanilgan holda kafolatlangan natijani ta'minlash, ko'zlangan maqsadga erishishni nazarda tutadi.[1]

Respublikamizda M.G.Davletshin rahbarligida M.A.Maqsudova tomonidan birinchi sinf o'quvchilarida ta'lim jarayonida bilishga oid qiziqishlarning o'sishi mavzuida ilmiy tadqiqot olib borilgan.Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'quv yilining boshida o'quvchilar o'z qiziqishlarini yoqadi, yaxshi ko'raman kabi umumiy motivlar bilan namoyon qilsalar,1-sinf o'quvchilarining o'qish faoliyatidagi muvaffaqiyatlari

munosabati bilan ularning bu faoliyati mazmuni naqadar o'qishga berilishida aks etar ekan.[3] Kichik maktab yoshida bolada ko'pgina o'zgarishlar ro'y beradi.Bu o'quv faoliyati ko'nikmalarining shakllanishi, o'z-o'zini boshqarish, dunyoni bilish munosabati shakllanishi uchun senzitiv davr hisoblanadi. Intelleksual refleksiya (o'z harakatlari va ularning asoslari mazmunini anglash qobiliyati) kichik maktab yoshida nazariy tafakkur shakllanishidan darak beruvchi asosiy yangi psixologik tuzilmadir. Nazariy tafakkur nafaqat qoidalarni, balki ularni ochish va qayta qurish vaziyatida namoyon bo'ladi. Bu yosh davrida o'zini bilish va shaxsiy refleksiya o'z imkoniyatlari chegarasini mustaqil bilish qobiliyati sifatida shakllanadi (Bu topshiriqni yecha olamanmi, yoki yo'qmi? Uni yechish uchun menga nima halaqit beradi?, harakatning ichki rejasi (ma'lum natijaga erishishni rejalashtirish va uni oldindan ko'ra olish ko'nikmasi), ixtiyoriylik o'z-o'zini nazorat qilish ham rivojlanadi). Bola o'z xulq-atvorini boshqara boshlaydi. Uyda va jamoat joylarida o'zini qanday tutish kerakligi haqida xulq-atvor normalarini aniq tushunadi, kattalar va tengdoshlari bilan shaxslararo munosabatda o'z emotsiyalarini boshqara oladi. Xulq-atvor normalari o'zining ichki talabiga aylanadi, unda uyatchanlik hislari paydo bo'ladi. Oliy hislar shakllanadi: estetik, ma'naviy, axloqiy(o'rtoqlik, hamdardlik, adolatsizlikka chiday olmaslik). Lekin shunga qaramay kichik maktab yoshidagi bola uchun axloqiy jihatdan barqaror

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

emaslik, munosabatlar va kechinmalarning doimiy emasligi xosdir.[4] Kichik maktab yoshi davrida yetakchi bo'lgan o'quv faoliyatini tashkil etish va mazmuniga bog'liq ravishda yangi psixologik tuzilmalarning darajasida farqlar kuzatilishi mumkin.

Xulosa. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, tafakkur nazariy va empirik bo'lishi, refleksiya mazmunan va shakliy, rejalashtirish esa muhim belgilariga ko'ra va xususiy asoslarga ko'ra namoyon bo'lishi mumkin. O'quv faoliyati kichik maktab yoshidagi o'quvchi uchun nafaqat bilish

jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxs xususiyatlarini rivojlantirish uchun ham imkoniyat yaratadi. Kichik maktab yoshi davrida bola shaxsining shakllanishi davom etadi. O'quvchining maktabdagi muvaffaqiyati uning keyingi psixik rivoji va shaxsining shakllanishida to'liq ijobiy asos bo'ladi. U o'qish shart ekanligini va u uning burchi ekanligini, belgilab qo'yilgan qoida va talablar bajarilishi shartligini anglaydi. O'zini haqiqiy o'quvchidek his qilgan holda unda yaxshi o'qishga ehtiyoj paydo bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dilova N. G. (2018). Vajnost sovmestnogo obucheniya v povыshenii effektivnosti nachalnogo obrazovaniya. International scientific review of the problems and prospects of modern science and education. S. 90-91.
2. "Rivojlanish Psixologiyasi va pedagogik psixologiya" Z.T.Nishonova, N.G'.Kamilova, D.U.Abdullayeva, M.X. Xolnazarova T-2018
3. Nishanova Z.T. Mustaqil ijodiy fikrlash.- T.Fan.2023.
4. Davletshin M.G. Zamonaviy maktab o'quvchisining psixologiyasi.(ilmiy ommabop seriya).T.,Nizomiy nomidagi TDPU,1999/1

TA'LIM VA TARBIYA UYG'UNLIGI

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda xorijiy til (ingliz tili) fakulteti 22.3-guruh talabalari.

O'sarboyeva Xumora Abdumo'min qizi, Ergasheva Guzal Baxtiyor qizi

Ilmiy rahbar: Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasida o'qituvchisi

Artikova Nargiz Shuxratovna

Talim va tarbiya bu ikki jarayon bir biri bilan uzviy hamda chambarchas bog'liq jarayon hisoblanadi. Agar inson yuqori salohiyat egasi bo'lsay, bunga munosib ravishda tarbiya shakllanmagan bo'lsa, bu insonni biz ma'naviyatli ammo madaniyatli inson deya olmaymiz. Shu sababdan ta'lim maskanlarida o'qituvchi pedagoglar ta'lim berish bilan cheklanib qolmay tarbiya jarayonini ham uyg'un tarzda olib borishlari lozim.

Tarbiya-shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik

jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarga ega bo'lishini ta'minlash yo'lida ko'riladigan chora-tadbirlar yig'indisi. Tarbiya insonning insonligini ta'minlaydigan abadiy qadriyatdir. Tarbiasiz alohida odam ham, kishilik jamiyati ham mavjud bo'la olmaydi. Chunki odam va jamiyatning mavjudligini ta'minlaydigan qadriyatlar tarbiya tufayligina bir avloddan boshqasiga o'tadi.

Tarbiya tushunchasi ikki ma'noda ishlatiladi: tor va keng ma'nolarda. Keng ma'nodagi tarbiya tushunchasi o'z ichiga bolaga ta'sir qiladigan hamma narsani

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

oladi. Buni nafaqat maktab oila maktabdan tashqari tarbiya muassasalar ishlari balki jamiyatning hayot tarzi undagi g'oyalar, adabiyot va san'at, tashviqot vositalari radio-televideniya, gazeta va jurnallar ta'lim va ma'lumot ham kiradi.

Tor ma'nodagi tarbiya tushunchasi bu yoshlarda dunyoqarashni shakllantirish, xulq atvorni shakllantirish, ularda estetik didni rivojlantirish va jismoniy kamolatga yetishtirish.

Ta'lim-bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi. Ta'lim jarayonida ma'lumot olinadi va tarbiya amalga oshiriladi. Ta'lim tor ma'noda o'qitish tushunchasini anglatadi. Lekin u turli xil turdagi o'quv muassasalarida emas balki oila va boshqa sohalarda ham ma'lumot berish jarayonini ham anglatadi. "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham bu-ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. Ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli birinchi navbatda ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq"-Shavkat Mirziyoyev. Ta'lim har bir millatning ko'zgusidir. Inson hayoti davomida doimo bilim olishga intiladi. Bilim olish mobaynida turli xil to'siqlarga, qiyinchiliklarga duch keladi. Lekin zamonaviylashib borayotgan turmush tarzimizda bilim olish uchun barcha sharoitlar mujassam.

Bugungi kunda bolalarga ta'lim berish bilan birgalikda munosib tarbiya berish ham juda muhim jarayon hisoblanadi. Ularning har tomonlama yetuk va komil shaxs bo'lib yetishishida ta'lim va tarbiya uyg'un tarzda olib borilishi lozim. Tarbiyaning boshlang'ich jarayoni oilada boshlanadi. Bolalarning savodli, tarbiyali, tartibli va madaniyatli bo'lib yetishishida oila muhiti, ota-onaning

o'zaro munosabatlari, ularning bilimlari va tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Bolaga munosib ta'lim va tarbiya berish uchun avvalo ota-onalar ma'lum bir darajada bilimli, savodli bo'lishi va yuksak tarbiya egasi bo'lishlari lozim. Bolalarga juda kichik yoshliklaridan boshlab ularning yoshi darajasidagi ta'lim va tarbiyani berib borish ularning maktabgacha, maktab va keyingi bosqichdagi ta'lim jarayonlarida kamroq qiyinchiliklarga duch kelishi va ko'proq yaxshi natijalarga erishishi va boshqa bolalar uchun na'muna bo'lishlariga sharoit yaratadi.

Ta'lim jarayoni to'rt bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqich maktabgacha ta'lim. Maktabgacha ta'lim bosqichida bolalar uch yoshdan boshlab qabul qilinadi va bu bosqichda bolalar yetti yoshgacha o'qitiladi. Bu bosqichda tarbiyalanuvchilarga oddiy uncha qiyin bo'lmagan tushuncha va bilimlar beriladi va bolalar maktab bosqichiga tayyorlanishadi. Keyingi ikkinchi bosqich bu maktab bosqichi bu bosqichda bolalar yetti yoshdan o'n sakkiz yoshgacha o'qitiladi. Maktab bosqichi jarayonida bolalarga hisob, o'qish, yozish o'rgatiladi, atrof-muhit haqida tushunchalar beriladi, rus va ingliz tili kabi xorijiy tillar o'rgatilinadi va bolalar o'zlarining qiziqishlaridan kelib chiqqan holatda ma'lum bir sohaga yo'naltiriladi. Keyingi bosqich oliy ta'lim hisoblanadi bu bosqichda o'quvchilar o'z fikri va dunyoqarashiga ega mustaqil shaxs sifatida shakllanib, tanlagan sohasining mutahasislari bo'lib yetishishadi. Ta'lim jarayonining so'nggi bosqichi bu oliy ta'limdan keyingi professional ta'lim hisoblanadi. Bu bosqich o'z ichiga magistrantura, asperantura, doktorantura va undan keyingi yuqori bosqichlarni qamrab oladi. Ushbu ta'lim jarayonlarida bolalarga faqatgina ta'lim berilibgina qolmay tarbiya ham berib boriladi. Ushbu ikki jarayon bir biri bilan uzviy hamda chambarchas bog'liq va ta'lim hamda tarbiyani bir maromda o'quvchilarga berib borilishi ularni kelajakda

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

savodli hamda tarbiyali shaxs sifatida |
shakllanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1."Ta'lim va tarbiya nazariyasi" Abdumajid Karimov.
- 2."Ta'lim va tarbiya uyg'unligi" Muhammadjon Lutfullayev.
- 3."O'qitish va tarbiyalash" Yulduz Normatova.
- 4."Tarbiya usullari va texnikasi" Muqim Murodov.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING KOGNITIV KOMPITENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ZARURATI

Xudoyberganov Doniyorbek Yangiboy o'g'li
Urganch davlat Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti o'qituvchisi

Axborot doimiy ravishda o'zgarib turadigan va yangilanib turadigan zamonaviy dunyoda kognitiv kompetensiya muvaffaqiyatning asosini tashkil qiladi. Bu boshlang'ich sinf o'quvchilarga nafaqat bilimlarni o'zlashtirishga, balki ularni mustaqil ravishda izlashga, tahlil qilishga va turli muammolarni hal qilishda foydalanishga imkon beradi.

Kognitiv kompetensiya yoki ma'lumotni samarali o'rganish va ishlash qobiliyati zamonaviy dunyoda muhim rol o'ynaydi, bu yerda ma'lumotlarning ko'pligi va doimiy o'zgarishlar bilim va ko'nikmalarni doimiy ravishda yangilashni talab qiladi.

Kognitiv kompetensiya kognitiv faoliyat uchun zarur bo'lgan maqsadlarni belgilash, rejalashtirish, tahlil qilish, refleksiyalash va o'zini o'zi baholash kabi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, u nostandart vaziyatlarda ishlash usullarini, muammolarni hal qilishning evristik usullaridan foydalanishni, shuningdek ma'lumotlar bilan ishlash ko'nikmalarini va turli xil ta'lim olish usullarini qo'llashni o'z ichiga oladi

S.E.Shishov va I.G. Agapov kompetensiyani shaxsning ta'lim olish

natijasida orttirilgan bilim va tajribaga asoslangan faoliyatga umumiy qobiliyati va tayyorligi sifatida aniqlanadi. Ushbu qobiliyat o'quv va kognitiv jarayonda mustaqil qatnashish va mehnat faoliyatini muvaffaqiyatli amalga ishirishga qaratilgan. Shu bilan birga, B.I. Hasan kompetentlik va kompetensiyani farqlab, bu kompetentlik shaxsga qo'yilgan maqsadlar ekanligini, kompetensiyalar esa ushbu maqsadlarga erishish natijalari ekanligini aniqlandi.

Kognitiv kompetensiya-bu fan asoslarini muvaffaqiyatli egallashni va umumiy ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishni ta'minlaydigan bilim, ko'nikma va malakalar tizimi sanaladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasi-bu ta'limning birinchi bosqichida shakllanadigan o'quv faoliyati sub'ektining yangi sifati. Ushbu kompetensiya-boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishga imkon beradigan bilim, ko'nikma, qobiliyat va shaxsiy fazilatlarining tizimli to'plami.

G.I.Tsukermannning fikricha, kompetensiya noaniq vaziyatlarda harakat qilish qobiliyatini anglatadi. Bu o'quvchining bilim va ko'nikmalarining moslashuvchanligi va

ularni turli vaziyatlarda qo'llash qobiliyati bilan bog'liq sifati. Kompetensiya yangi muammolarni hal qilishda namoyon bo'ladi. Kompetensiya testlari nafaqat bilim va ko'nikmalar hajmini, balki ularni Real vaziyatlarda qo'llashni ham baholaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kognitiv kompetensiyani rivojlantirish bir qator muhim ahamiyatlarga ega:

Shaxsni shakllantirishga ko'maklashadi. Kognitiv faoliyat bolalarni o'z-o'zini rivojlantirishga undaydi, ularni mustaqil fikrlashga, maqsadlar qo'yishga va ularga erishishga o'rgatadi.

Mustaqil fikrlashga o'rgatadi: yangi ma'lumotlarni o'rganayotganda, bolalar uni tahlil qilishga, xulosalar chiqarishga va qaror qabul qilishga undaydi. Bu ularning tanqidiy fikrlash hamda mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Maqsadlarni belgilash va ularga erishishga yordam beradi: kognitiv faoliyat maqsadlarni belgilashni va ularga erishish yo'lini rejalashtirishni talab qiladi. Bolalar o'zlari uchun real maqsadlar qo'yishni, strategiyalarni ishlab chiqishni va ular asosida harakat qilishni o'rganadilar.

O'ziga bo'lgan ishonchni shakllantiradi: bolalar akademik muvaffaqiyatga erishib, yangi bilimlarga ega bo'lganda, bu ularning qobiliyatlari va imkoniyatlariga bo'lgan ishonchini kuchaytiradi. Ular o'zlarini kompetensiyalarini va o'zini o'zi anglashga qodir shaxslar sifatida ko'rishni boshlaydilar.

O'z-o'zini anglashga yordam beradi: atrofdagi dunyoni va o'z qobiliyatlari

hamda afzalliklarini bilish bolalarga o'zlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Umuman olganda, kognitiv faoliyat nafaqat bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi va ularga muvaffaqiyatli ta'lim olishga yordam beradi, balki ularning shaxsiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, o'ziga ishonch, mustaqillik va qat'iyatlilikni shakllantirishga yordam beradi.

Boshlang'ich sinf bosqichi - bu bolaning rivojlanishi uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan bilim olishni o'rganadigan bosqich hisoblanadi. O'qishdagi muvaffaqiyatlar, o'z qobiliyatlarini anglash va turli xil vazifalarni samarali bajarish qobiliyati boshlang'ich sinf o'quvchilarida shaxsiy va maxsus kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu bosqich o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni shakllantirishga, nazariy va refleksiv fikrlashni rivojlantirish bilan bir qatorda ularning o'zini anglash jarayonlari asosiy davrga aylanadi

Kognitiv kompetentlik ta'limni modernizatsiya qilish strategiyasida ta'kidlangan asosiy ta'lim kompetensiyalaridan biridir. Bu bolalarga muvaffaqiyatli bilim olish, keyingi kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish imkonini beradi. Ushbu kompetentlik bolaning ijtimoiy raqobatbardoshligi uchun asosdir, chunki u sifatli ta'lim va kelajakda kasb tanlash imkoniyatini beradi. Kognitiv kompetensiya boshqa ta'lim kompetensiyalarini samarali amalga oshirish uchun ham muhimdir, chunki bu ularning asosi bo'lib, ularning muvaffaqiyatli rivojlanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Хасан, Б. И. Компетенции и компетентности: проблемы определения и взаимосвязи. – М.: Педагогика, 2002. – С. 14..
2. Шишов, С. Е., & Агапов, И. Г. Компетентностный подход в образовании: проблемы теории и практики. – М.: Педагогика, 2004. – С. 12.
3. Ниязова, Н. Н. (2021). Когнитивная компетенция: понятие, структура, функции. Наука. Мысль: электронный периодический журнал, (3), 1-10.
4. Сластенин, В. А., & Исаев, И. Ф. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2009. – 608 с.

5. Хуторской, А. В. (2003). Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования. – М.: Изд-во «Эйдос», 2003. – 176 с.].

INNOVATION STEAM YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINF O'QITUVCHILARINI TAYYORLASH

Tilavova Sayora Bekmuratovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi, tilavovasayora@gmail.com

XXI asr jahonda ta'limni modernizatsiya qilish va yangilash yo'llaridan biri bu STEAM ta'lim tizimini rivojlantirishdir. Uni amalga oshirishning asosiy maqsadi o'qituvchi va talabalarining tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish zarurligini hisobga olgan holda STEAM tarmoqlari o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish asosida, texnik va tabiiy fanlar ta'limini rivojlantirish orqali bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilar imkoniyatlarini kengaytirishdir[1]. STEAM ta'limi zamonaviy dunyoda zarur bo'lgan keng ko'lamli ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ilmiy fikrlash yangi ilmiy ma'lumotlar asosida tahlil qilish, muammolarni hal qilish va xulosalar chiqarish qobiliyati. Texnik savodxonlikb texnologiyani tushunish, ular bilan ishlash va ulardan kundalik hayotda va kasbiy faoliyatda foydalanish qobiliyati. Muhandislik tafakkurib muammolarni hal qilish, yangi mahsulotlar va texnologiyalarni loyihalash va yaratishda ijodiy qobiliyat. Matematik savodxonlikb matematik bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash va ma'lumotlarni tahlil qilish qobiliyati. Ijodiy fikrlashb ijodkorlik, innovatsiya, nostandart echimlar va g'oyalarni izlash qobiliyati. Tanqidiy fikrlashb ma'lumotni tahlil qilish va ma'lumotli qarorlar qabul qilish qobiliyati. Muloqot qobiliyatlarib samarali muloqot qilish, jamoada ishlash, fikr va g'oyalaringizni ifoda etish qobiliyati. Hamkorlikb umumiy maqsadlarga erishish uchun boshqa odamlar bilan hamkorlik

qilish, bilim va tajriba almashish qobiliyati. Ushbu ko'nikma va malakalar talabalarining tez o'zgaruvchan dunyoda muvaffaqiyatli moslashishga va qiyin muammolarni hal qilishga tayyorligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Jumladan: Oliy pedagogik ta'limning hozirgi rivojlanishi tadqiqotning fanlararo integratsiyalashuviga bog'liq. Fanlararo integratsiya tanqidiy fikrlashga ega bo'lgan va fanlararo muammolarni, shuningdek, turli xarakterdagi muammolarni hal qilishga qodir bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash uchun asosdir. Ushbu tadqiqotning maqsadi fanlararo integratsiya va pedagogik malakani baholash talablarini hisobga olgan holda bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning kasbiy tayyorlash metodikasini yangilash yo'llarini topishdan iborat[3].

Ilg'or fanlararo ta'lim texnologiyalarini tahliliy ko'rib chiqish STEAM ta'limiga e'tiborni qaratish imkonini berdi. Tadqiqot o'tkazilib, unda talabalarining tabiiy fanlar bo'yicha kompetentsiyalari hamda tanqidiy fikrlash rivojlanishi baholandi. Tadqiqot jarayonida, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar davomida Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabalari tomonidan ham kasbiy, ham ilmiy va amaliy xarakterdagi fanlararo muammolar aniqlandi va yanada hal qilindi.

Shu bilan birga, STEAM ta'limi bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarni uchun o'quv jarayonini loyihalashning asosi bo'ldi. Ushbu ish natijalari quyidagilarni ko'rsatadi:

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

o'quv fanlari tarkibi va mazmuniga fanlararo vazifalarning kiritilishi bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirishga yordam beradi, chunki o'quv jarayoni amaliyotga yo'naltirilgan va ilmiy xususiyatga ega bo'ladi[4].

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning sifat holati – uning pedagogik kompetensiyasini strategik qadriyatlar bilan bog'lash mumkin, ularning rivojlanishi milliy miqyosdagi vazifani-yuqori malakali xalq ta'limi xodimlarini tayyorlashda pedagogik ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuvni samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Muammoning dolzarbligi pedagogik kadrlar tayyorlashning tarkibi va mazmuni yangi oliy ta'lim davlat standartlarini joriy etish natijasida sezilarli o'zgarishlarga duch kelmoqda. O'quv rejadagi bloklari fanlari sonining ko'payishi fanlarni o'rganish uchun ajratilgan o'quv soatlari soniga ta'sir qilmadi. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning tayyorlash mazmunini ratsionallashtirish yechimlaridan biri fanlararo integratsiyani amalga oshirish ekanligini tushunish muhimdir.

Tadqiqotda kelajakdagi o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida fanlararo integratsiya masalasini o'rganishda ikkita asosiy muammo aniqlandi.

Birinchidan, oliy ta'limda bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarni tayyorlashda tabiiy va ilmiy, shuningdek, insoniy bilim sohalarini sintez qilishning ahamiyati ortib bormoqda.

Ikkinchidan, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning butun davri davomida pedagogik texnologiyalar va integratsiyalashgan laboratoriya va amaliyotga asoslangan darslardan, shuningdek ma'ruzalardan foydalanish bo'yicha yangilanishlar.

Tadqiqot maqsadi, fanlararo ilmiy va amaliy muammolarni hal qilishda kasbiy kompetensiyalarni qo'llashga qodir bo'lajak

o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirishga qaratilgan o'quv jarayonida erishilgan natijalarga e'tibor qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi fanlararo integratsiya talablarini hisobga olgan holda bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi usullarini yangilash yo'llarini topishdan iborat.

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari ishtirokida o'tkazildi tadqiqotning tahliliy bosqichi fanlararo amaliy muammolarni hal qilishda ishlab chiqilgan kasbiy kompetensiyalarni o'rganish, taqqoslash va umumlashtirishni o'z ichiga oldi. Tadqiqotning dastlabki sinov bosqichida talabalar o'rtasida so'rov o'tkazildi, so'ngra kompleks laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar va ma'ruzalar kiritilgandan so'ng o'quv faoliyati natijalari tahlil qilindi. Natijada fanlararo integratsiya tufayli talabalarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishdagi o'zgarishlar qayd yetildi. Ushbu natijalar integratsiyalashgan yondashuvning, shu jumladan fanlararo vazifalar va STEAM ta'lim texnologiyasi bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligiga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Shu bilan birga fanlararo kompetensiyalarning rivojlanish darajasini diagnostika qilish uchun statistik ma'lumotlarni olish bosqichida universitet talabalari bilan kuzatishlar va suhbatlar o'tkazildi. Diagnostika usullari mazmunli, indikativ va baholashga bo'lingan. Har bir blokning o'z maqsadi bor.

Ushbu tadqiqotda bo'lajak o'qituvchilarning fanlararo kompetensiyasini rivojlantirishning turli darajalari ta'kidlangan. Fanlararo kompetensiya motivatsiyasining o'ziga xos xususiyati sifatida muammoga qiziqishning mavjudligi, shaxsning bilim olishga yo'naltirilganligi va ularni amaliy qo'llash ko'rib chiqildi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Talabalarga berilgan savollar ushbu xususiyatlarni aniqlashni nazarda tutgan. Ta'limda kompetensiyaga asoslangan yondashuv g'oyasi talabalarning nafaqat bilimlarini, balki muvaffaqiyatli kasbiy faoliyat uchun zarur bo'lgan muayyan kompetensiyalar va ko'nikmalarni rivojlantirishni ham nazarda tutadi. Shuningdek STEAM ta'lim texnologiyasiga asoslangan keng qamrovli laboratoriya va

amaliy mashg'ulotlar va ma'ruzalar kabi usullardan foydalanish bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy va ilmiy faoliyatga samarali tayyorlashga yordam beradi. Ushbu yondashuv talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni yegallashga, balki zamonaviy o'quv jarayonida muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy yetish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ – 3931-son Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son farmoni.
4. Yuldashovich K. A. Steam integrated educational technology in enhancing eco-learning effectiveness //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.
5. Arshanskiy, Ye.Ya. STEAM-obrazovanie: ot modeli k prakticheskoy realizatsii / Ye.Ya. Arshanskiy, N.S. Sologub // Adukasыya i vxavanne. – 2020. – № 9. – S. 22–30.

BOSHLANG'ICH SINFDA MATEMATIKA DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

Musurmonova Maludaxon - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida katta o'qituvchisi
Abdullayeva Malika O'tkir qizi - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim" fakulteti 2-bosqich talabasi

Ma'lumki o'yin bola hayotining uzviy qismidir. O'yin orqali bola atrof - muhit, tabiat hodisalari, manzaralari, buyumlar, o'simliklar, hayvonlar dunyosi bilan tani-shadi. Boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchilarning aqliy va jismoniy faoliyatini tashkil qilishda didaktik o'yinlar alohida ahamiyatga ega. Matematika darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish o'quvchilar zehni o'stirish, tez hisoblash ko'nikmalarini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Didaktik o'yinlar jarayonida o'quvchilar o'yin qoidalariga qat'iy rioya qilishga o'rganadilar, inoqlik his - tuyg'ulari,

dunyoqarashlari shakllanib boradi. Ta'lim jarayonida didaktik o'yinlar o'quvchilarning xususiyatiga ko'ra tashkil etilishi kerak. Bu esa ularga bilim berishni yengillashtirishga, ko'rgazmalilikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, o'quvchilarni toliqtirmaslik, zeriktirmaslik imkonini yaratadi.

Didaktik o'yinlarni xilma-xil tarzlarda tashkil qilish mumkin. Qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar, rasmlar va tarqatmalar, turli geometrik shakllardan ham foydalanish mumkin. Didaktik

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

o'yinlar maqsadiga ko'ra 4 omilni o'z ichiga oladi:

1. O'yinning vazifasi.
2. O'yinning harakati.
3. O'yinning qoidasi.
4. O'yinning yakuni.

Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan didaktik o'yinlar 2 xil tasnifga egadir

1. Mazmuniga ko'ra; 2. Amalga oshirish shakliga ko'ra;

Didaktik o'yinlar tasnifi:

1. Tinch o'yinlar
2. Harakatli o'yinlar
3. Aralash turdagi
4. Musobaqali o'yinlar
5. Sahnali o'yinlar

Didaktik o'yinlarni xilma-xil tarzlarda tashkil qilish mumkin. Qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar, rasmlar va tarqatmalar, turli geometrik shakllardan ham foydalanish mumkin. Didaktik o'yinlar maqsadiga ko'ra 4 omilni o'z ichiga oladi:

1. O'yinning vazifasi.
2. O'yinning harakati.
3. O'yinning qoidasi.
4. O'yinning yakuni.

Har bir didaktik o'yinni boshlashdan oldin o'quvchilarga o'yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekanini o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi. O'quvchilar uni tushunib, anglab, shu asosda harakat qiladilar.

Quyida biz matematika darslarida qo'llaniladigan ayrim innovatsion usullar, didaktik o'yinlarni sizning diqqatingizga havola etaymiz. Bu usullardan o'z ish faoliyatingizga foydalanasiz degan umiddamiz.

Har bir didaktik o'yinni boshlashdan oldin o'quvchilarga o'yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekanini o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi. O'quvchilar uni tushunib, anglab, shu asosda harakat qiladilar. Masalan:

1. "Ishoralar" o'yini.

O'yinning maqsadi: Bir amalli masalalarni og'zaki yechish ko'nikmalarini rivojlantirish.

O'yin jihozi: "- ", "+" belgilari.

O'yinning borishi:

O'qituvchi masalani o'qiydi, o'quvchilar esa masalani qaysi amal bilan yechish kerak bo'lsa, o'sha "ishora"ni ko'rsatadilar.

Masalan:

1. Salimning 2 ta qora va 4 ta qizil qalami bor. Hammasi bo'lib nechta qalami borligini qaysi amaldan foydalanib topamiz?

O'quvchilar "+"ni ko'rsatadilar. Masala og'zaki yechiladi.

2. Nigorada 6 daftar bor edi. 3 tasini u kasiga berdi. Nigorada nechta daftar qoldi?

Mustahkamlash: O'qituvchi "+", "-" qo'shish, ayirish belgilari qachon qo'yilishini so'rab, ularning bilimini mustahkamlaydi.

2. "Jim" o'yini

O'yinning maqsadi: O'quvchilarning o'n ichida "+", "-" belgilari haqidagi bilim va malakalarini oshirish, sinash. O'yin guruhlarda o'ynaladi.

O'yin jihozi: Raqamli yozilgan tarqatmalar, misollar, jadval.

O'yinning borishi: Jadvallar doskaga osib qo'yiladi, doskaga bo'r bilan yoziladi. O'yin ovoz chiqarmagan holda o'tkaziladi. O'qituvchi ko'rsatkich bilan 7 va 5 ni ko'rsatadi. O'quvchilar o'ylab 2 yozilgan tarqatmani ko'rsatadilar.

3. "Bilmasvoyning xatolari" o'yini

O'yinning maqsadi: O'quvchilarning o'n ichida "+", "-" ishoralari haqidagi bilimlarini mustahkamlash, bilim va malakalarini, mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish.

O'yinning borishi: Doskaga ifodalar yoziladi. Har bir qatordan bittadan o'quvchi doskaga chiqadi va xatolarini tuzatadi.

$$\begin{array}{cc} 10-7=4 & 10- \\ 3=6 & 7-3=5 \end{array}$$

$$\begin{array}{cc} 3+2=6 & 4+3=8 \\ 4+1=6 & \end{array}$$

4. "Kim epchil" o'yini.

O'yin maqsadi: Hozirjavoblik, topqirlik malakalarini oshirish.

O'yin jihozi: 2 ta savatcha ifodalar yozilgan olmalar 12-6; 2+8; 7+5; 4+8; 10-3 va hakoza.

O'yinning borishi: Stol ustida "olmalar" yoyib qo'yiladi. Duskaga 2 o'quvchi chiqadi. Stol ustidagi "olmalar"dagi ifodalarning natijalarini aytib savatga sola boshlaydilar. Ifodaning qiymatini to'g'ri topmagan o'quvchi ularni savatga sola olmaydi. Qaysi o'quvchi savatga ko'p "olma" tergan bo'lsa, o'sha o'quvchi g'olib bo'ladi.

5. "Zukkolar" o'yini.

O'yinning maqsadi: Ko'paytirish va bo'lishga doir misollar yechish malakalarini mustahkamlash.

O'yin jihozi: uchta bayroqcha.

O'yinning borishi: Qatorlararo o'tkaziladi. Qatorlar nomi duskaga yoziladi va o'quvchilar soni teng bo'linadi. O'qituvchi har bir qatorning oxirida o'tirgan o'quvchiga bayroqchani beradi. O'qituvchi son aytadi. Masalan: 1- qatorga 6 soni, 2- qatorga 4 soni, 3-qatorga 5 soni.

Bayroqchalarni olgan o'quvchi $6 \cdot 1 = 6$ deb bayroqchani oldingi partadagi o'quvchiga uzatadi.

$$12 \cdot 2 = 24; 24 : 3 = 8; 8 \cdot 5 = 40; 40 : 4 = 10$$

O'quvchilar natija qaysi son bilan tugasa, shu son bilan boshlanadigan ifoda tuzishi kerak bo'ladi. Bayroqcha 1-partaga kelganda oxirgi o'quvchi 6 soni hosil bo'ladigan ifoda bilan o'yinni yakunlashi kerak bo'ladi. Qaysi qatorning bayroqchasi birinchi partaga tez yetib kelsa, o'sha qator g'olib bo'ladi. Go'lib qatorning nomi yozilgan joyda bayroqchalar biriktirilib qo'yiladi.

6. "Bu qaysi shakl ?" o'yini.

O'yinning maqsadi: Geometrik shakllar bilan tanishtirish. Ularga ta'rif berish malakasini oshirish. Og'zaki nutqini rivojlantirish.

O'yin jihozi: Konvertlarga solingan geometrik shakllar.

O'yinning borishi: Duskaga bir o'quvchi chiqadi. Konvertdagi shaklni qaysi ekanini ko'rib olib, o'quvchilarga murojaat qiladi. "Qo'limdagi geometrik shaklning uch tomoni uch burchagi bor, uning tomonlari har xil uzunlikda bo'lishi ham mumkin. Bu qaysi shakl?".

Shaklga to'g'ri ta'rif bergan va shaklning nomini to'g'ri topgan o'quvchi rag'batlantiriladi.

7. "Kosmos bahodiri kim?" o'yini.

O'yinning maqsadi: 1) O'quvchilarni kasb tanlashga qiziqitirish.

2) O'quvchilarni tez fikrlashga o'qgatish.

O'yin mazmuni: Sinf taxtasi yoniga har bir guruhdan bittadan uchta o'quvchi chiqariladi. Ular bittadan kartochka olishadi. Kartochkalarga to'rt amal ichida misollar yozilgan bo'ladi. Qaysi o'quvchi o'z qo'lidagi misollarni tez va to'g'ri bajarsa, shu o'quvchi fazogir, ikkinchi bo'lib bajargan o'quvchi uchuvchi va oxirida bajargan o'quvchi esa haydovchi sanaladi.

8. "Mohir hisobchi" o'yini.

O'yinning maqsadi: O'quvchilarda tez hisoblash malakalarini hosil qilish.

O'yin mazmuni: Sinf taxtasiga uchta ustundan iborat to'rt amal qatnashgan misollar yoziladi. Men har bir guruhdan bittadan o'quvchini chiqaraman. Har bir o'quvchi tegishli ustundagi misolni yechadi. Qaysi o'quvchi oldin yechib bo'lsa, uning ishi tekshiriladi. Agar to'g'ri yechgan bo'lsa, "mohir hisobchi" hisoblanadi.

9. "Olma terish" o'yini.

Jihozlar: Magnit taxta, yozuv taxtasi, olma daraxtining rasmi, qalin qog'ozdan yasalgan olma mevasining shakllari va savatchalar, olma mevalarining soni sinfdagi o'quvchilar soniga, savatchalar esa qatorlar yoki guruhlar soniga teng bo'ladi.

O'yin mazmuni: Magnit taxtasiga qistirish uchun olma daraxt rasmi chizilgan plakat va olma mevalarining orqa tomoniga magnit plastinkasi yelimlanadi. Shuningdek olma mevalarining orqa tomoniga oddiy qalam bilan misollarni o'chirib, keyingi darslarda yangisini yozish mumkin. O'yinda 3 guruh bo'ladi. Har bir guruhga bittadan savatcha berishadi. Har bir guruhdan I tadan o'quvchi chiqib misollarni yechadi. Kim ko'p misol yechsa shu guruh g'olib bo'ladi.

10. "Sonli vagonchalar" o'yini

O'yin maqsadi: o'quvchilarni hozir-javoblikka, muslaqil fikrlashga o'z-o'zini boshqarishga o'rgatish. Tarqatmalar stol ustiga yoyib qo'yiladi. 2 sonini 2, 3, 4, 5, 6 sonlariga ko'paytirishni mustahkamlash darslarida foydalanish mumkin.

O'yin jihozi: 1-guruh: 2· 3 ; 2·6; 7·2; 9·2; 5·2; 4·2; ...
2-guruh: 2· 4 ; 2·9; 2·7; 8·2; 2·5; ...

O'yinning borishi: O'quvchilar 7 kishidan iborat 2 guruhga bo'linadilar. Guruh a'zolari stol ustiga qo'yilgan tarqatmalarni tanlab, ifodaning qiymatiga ko'ra sonlar tartib bilan vagon bo'lib qo'l ushlab turadilar. Poyezdni to'g'ri tuzgan guruh g'olib chiqadi.

11. "Tez yurar poyezd" o'yini

O'yin maqsadi: O'quvchilarning intellektual bilim salohiyatini oshirish.

O'yin jihozi: doskaga bir - biriga qarama - qarshi turgan poyezd rasmi bor ko'rgazma ilinadi.

O'yinning borishi: Doskaga 2 o'quvchi chiqadi. O'qituvchi

bergan savollarga to'g'ri javob bergan o'quvchining poyezdi oldinga surilaveradi. "Marra"ga birinchi bo'lib yetib kelgan o'quvchi g'olib bo'ladi.

Savollar:

1. Kesma nima?

2. Aylana nima ?

3. 1 m=? sm.

4. To'rtburchakning yuzi nimaga teng? kabi savollardan foydalanish mumkin. Ayniqsa o'yin jarayonida ularning idroki, zehni, xotirasi, bilim olish ishtiyoqi va ehtiyoji mustahkamlana boradi, ijodiy qobiliyati namoyon bo'la boshlaydi.

12. "Kopto'k" o'yini

O'yin maqsadi: o'quvchilarning matematik nutqini o'stirish.

O'yinning borishi: Guruh o'quvchilari kopto'kni bir - biriga uzata turub, matematika faniga oid bo'lgan terminlarni navbat bilan aytadilar. Masalan: "Kub", "ayirma", "son", "to'rtburchak", "misol", "masala" va hakoza kabi.

Shuningdek, ularning moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha ham o'yin shartiga iqtisodga oid terminlarni aytish topshirig'i kiritiladi. Bolalar "mulk", "mulkdor", "bank", "iste'molchi", "pul", "soliq", "bozor", "foйда", "daromad" kabi terminlar bilan tanishib boradilar va ularni ongli ravishda so'zlashuv jarayonida qo'llashga harakat qilishadi.

1. Qimmatbaho qog'oz.

2. Daromaddan to'lanadigan to'lov.

3. Muayyan muddatga ma'lum bir foiz evaziga qarz berish.

4. Doimiy iste'molchi, xaridor.

5. O'zbek milliy valyutasi.

6. Aholi uchun zarur bo'lgan iste'mol to'lovlarning oldi - sotdisi.

7. Olingan foyda.

Guruhlarni rag'batlantirish.

Bunda asosiy e'tibor o'quvchilarning faolligiga qaratiladi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Kerakli o'rinlarda o'qituvchi tomonidan qo'shimcha ma'lumotlar ham kiritilishi mumkin. Yuqorida qayd etilgan o'yin va topshiriqlar orqali o'quvchilarning barcha tafakkur operatsiyalari, hodisalarni har tamonlama tahlil qilish, sabab, oqibat,

bog'lanishlarni aniqlash jarayonida o'quvchilar faolligi yanada oshadi. Shu tariqa o'quvchilarda darslarga qiziqish hosil qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumayev M.E. Matematika o'qitish metodikasi. (OO'Y uchun darslik.) Toshkent. "Turon iqbol" 2016 yil. 426 bet.
2. Jumayev M.E. Bolalarda boshlang'ich matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi va metodikasi O'quv qo'llanma. (KHK uchun) Toshkent. "Ilm Ziya" 2013 yil.
3. M. Musurmonova. Matematika o'qitish metodikasi. Chirchiq: "Zebo prins", 2023-yil, 236 b.
4. Matematik tafakkur gulshani. Anvar Hayitov Buxoro-1994 yil.
5. A. Xo'jayev, G. Tojiboyeva, E. Davletov, J. Mardonqulov / Boshlang'ichi sinflarda matematikani o'qitish metodikasi / Darslik. – Toshkent: Malik print co, 2021. – 220 bet.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI NUTQIDA KUZATILADIGAN KAMCHILIKLAR, ULARNING OLDINI OLISH VA BARTARAF ETISH YO'LLARI

***Termiz davlat pedagogika instituti - Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi
Farxodova Durdona Mansur qizi***

Ona tili darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarining har tomonlama lingvistik va nutqiy boyligini rivojlantirishga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqida bir qator kamchiliklar va xatolar kuzatiladi. Ularni o'z vaqtida aniqlash va bartaraf etish boshlang'ich sinf o'qituvchisining vazifasi hisoblanadi. Nutqiy xatolarga noto'g'ri (noo'rin) tanlangan so'zlar, noto'g'ri tuzilgan gaplar, morfologik shakllarni noto'g'ri ishlatish kiradi. Boshlang'ich sinflarda bunday xatolar ustida ishlash ancha qiyin, chunki ularni to'g'rilash va oldini olish uchun ona tili dasturida berilgan qisqa nazariy ma'lumot yetarli emas. Bolalar nutqini takomillashtirish ustida rejali, muntazam ish olib borish uchun asosiy nutqiy xatolar turini bilish zarur. Nutqiy xatolar uch turga ajratiladi: lug'aviy-uslubiy, morfologik- uslubiy, sintaktik-uslubiy.

Boshlang'ich sinflarda lug'aviy-uslubiy xatolar ko'proq uchraydi. Bunday xatolarga quyidagilar kiradi: 1. Bir so'zni qayta-qayta ishlatish. Bunday xatoning kelib chiqishiga sabab, birinchidan, o'quvchi so'zni ishlatishga kam e'tibor beradi va faol lug'atidagi so'zdan takroriy foydalanadi; ikkinchidan, o'quvchining so'z boyligi kam, sinonimlarni bilmaydi, takrorlanadigan so'zlar o'rniga olmoshlardan foydalana olmaydi. Agar o'qituvchi bir so'zni qayta-qayta ishlatmaslik uchun uning ma'nodoshlaridan yoki shu so'z o'rniga olmoshlardan foydalanish kerakligini yaxshi tushuntirsa, kichik yoshdagi o'quvchi matnni e'tibor bilan o'qib, takrorlarini nisbatan tez tuzata oladi.

2. So'zning ma'nosini yoki ma'no qirrasini tushunmaslik natijasida uni aniq ma'nosida ishlatolmaslik. Bunday xato bolaning nutqi

yaxshi rivojlanmaganligi, so'z boyligining kamligi sababli yuzaga keladi.

3. Shevaga xos so'zlardan foydalanish. O'quvchilar bunday so'zlarni ota-onalarining nutqi va nutqiy sharoit ta'sirida qo'llaydilar. Ularda adabiy tilda qo'llanadigan tushunchalarni shakllantirish, dars davomida doimiy adabiy til me'yorlari asosida so'zlash orqali shevaga xos so'zlarni ishlatmaslik ko'nikmasi hosil qilinadi.

Morfologik-uslubiy xatolarga so'z shaklini, so'z o'zgartiruvchi va so'z yasovchi qo'shimchalarni noto'g'ri qo'llashdan kelib chiqadigan xatolar kiradi.

Sintaktik-uslubiy xatolarga so'z birikmasi va gap tuzishga oid xatolar kiradi. Bunday xatolar juda xilma-xildir. Kompozitsion, mantiqiy va dalillarni noto'g'ri bayon qilish nutqiy xato hisoblanmaydi.

Mantiqiy xatolar:

1. Tasvirlanayotgan voqea-hodisa uchun zarur bo'lgan so'z, ba'zan zarur lavha, dalil tushirib qoldiriladi. Bunday xatoning sababini tushunish uchun o'quvchining insho yozish vaqtidagi ruhiy holatini kuzatish talab etiladi. U sekin yozadi, ammo ishga berilib ketib, tez fikrlaydi, ya'ni u hikoya mazmunini biladi, ammo tez fikrlash va sekin yozish natijasida ayrim o'rinlar yozuvda aks etmay qoladi.

2. Mantiqiy izchillik buziladi. Bunday mantiqiy xatolarni o'quvchilar matnni qayta o'qish va tahlil qilish jarayonida oson to'g'rilaydilar.

Xatolarni to'g'rilash va ularning oldini olish o'quvchilar yo'l qo'ygan xatolarni

guruhlash, ularning turlarini aniqlash va har bir xatoning kelib chiqish sabablarini o'rganish asosida nutqqa oid xatolarni to'g'rilash va ularning oldini olish tizimi ishlab chiqiladi:1) nutqqa oid xatolarni o'quvchilar daftarida to'g'rilash;2) sinf o'quvchilari uchun umumiy bo'lgan nutqqa oid xatolar ustida sinfdan ishlash (buning uchun darsning 15—20 daqiqalik qismi ajratiladi va tekshirilgan insho va bayon tahlil qilinadi, O'quvchilarning yo'l qo'yilgan xatoni mustaqil ravishda topishiga va uni to'g'irlashiga imkon beriladi);3) ayrim individual xatolar ustida darsdan tashqari vaqtda ishlash, xatoni topish, tushuntirish va to'g'irlash;

4) yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan nutqiy xatolarning oldini olishga qaratilgan uslubiy mashqlar tizimi (o'qish va grammatika darslarida matnni til tom onidan tahlil qilish o'quvchilar yo'l qo'ygan xato ustida ishlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi);

5) o'quvchilarni tuziladigan matn leksikasi-dan, ayrim sintaktik qurilmalardan foydalanishga tayyorlash maqsadida har bir hikoya, insho, bayondan oldin uni til jihati-dan mashq qilish;6) imkon bo'lsa, grammatik mavzu o'rganilayotganda, shu mavzu xatoning oldini olish uchun asos bo'lib xizmat qilishini ko'rsatish — tushuntirish;

7) o'quvchilarni yozgan insho va bayonlarini o'zlari tekshirishiga va mustaqil takomillashtirishi („tahrir qilish“)ga maxsus o'rgatish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. K. Qosimova, S.Matchonov, "Ona tili o'qitish metodikasi" . — T.:«NOSHIR», - 2009. 352 b.
2. A. Rafiyev. Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi va imlosi. — T.: 2003.
3. A. G'ulomov. Ona tili o'qitish prinsiplari va metodlari. - T.: „O'qituvchi", 1992.
4. Y. Abdullayev. Eski maktabda xat-savod o'rgatish. - T.: „O'qituvchi", 1960.
5. K. Qosimova. Boshlang'ich sinflarda imlosi qiyin so'zlarni o'rgatish. — T.: 1964
6. R. Safarova. Nutqiy ko'nikmalarni tekshirish asoslari. //„Boshlang'ich ta'lim". jurnali. - Toshkent, 1997.

7. Sh. Sariyev. Savod o'rgatish darslarida nutq o'stirish. //„Boshlang'ich ta'lim". jurnali. - Toshkent, 1997. — № 4.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARGA MA'NODOSH SO'ZLARNI O'RGATISH METODIKASI

Davlatxon Rustamova Toyirjon qizi - Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi
davlatxontoyirjonovna@gmail.com

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarini modernizatsiya qilish sharoitida kichik yoshdagi maktab o'quvchilarni ona tilini o'rganishga jalb qilish hamda og'zaki va yozma nutq madaniyatini shakllantirish muammolari dolzarb bo'lib qolmoqda. Kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning aksariyati ona tilida gap tuzish, fikr va tuyg'ularni ifodalash uchun ma'nodosh so'zlar qatoridan mos so'z tanlashga qiynaladilar. Buning asosiy sababi esa boshlang'ich sinf o'quvchilarida tildan foydalanish kompetensiyasining shakllanmaganligi, so'zlarning lug'aviy ma'nosini bilmaslik va ma'nodosh so'zlar qatori haqida tushunchalarning yo'qligidir. O'quvchilarda lug'at zahirasiining kamligi, ona tilidagi so'zlaning lug'aviy ma'nosini bilmaslik, ma'nodosh so'zlar qatori haqida tushunchalarning yo'qligi yuqoridagi kabi muammolarni keltirib chiqarmoqda.

Ma'nodosh so'zlar ma'nosini tushunishni chuqurlashtirish, so'zlar o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashtirish o'quvchilarga ob'yektlar, harakatlar va belgilar haqidagi tushunchalarni ularning turlicha nomlanishi turlicha ma'no ifodalashini anglab yetish imkonini beradi [1;15].

Har bir tilning leksik boyligi, asosan, ma'nodosh so'zlar bilan belgilanganligi sababli o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqda ma'nodosh so'zlardan erkin foydalanishi ona tilini yuqori darajada egallaganlik ko'rsatkichi hisoblanadi. Biroq, bunday ko'nikma va malakaga erishish boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun oson bo'lmaydi. Ona tilini o'rgatishni takomillashtirish bo'yicha olib borilgan ko'plab tadqiqotlar va qator adabiyotlarda ma'nodosh so'zlar nafaqat boshlang'ich sinf o'quvchilarining, balki barcha til egalarining lug'at boyligini to'ldirish vositasi sifatida ko'rsatiladi. O'qituvchi boshlang'ich sinflarda tushunchani o'zlashtirishga oid ishlarni tashkil etishda o'rganiladigan tushunchaning lingvistik mohiyatini, bilimlarni o'zlashtirish jarayonining psixologik-didaktik xususiyatlarini, o'quvchilarning nutqiy va aqliy o'sishi bir-birini taqozo etishini, grammatik bilimning nutqdagi o'rnini asos qilib oladi. [2;109].

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga an'anaviy ta'lim sharoitida ona tili leksikasini o'rgatishning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqish boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun ham dolzarbdir.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

L.V.Zankova bu yoshdagi o'quvchilarga ma'nodosh so'zlarni o'rgatish nuqtai nazaridan an'naviy ta'lim tizimi dasturlarining qiyosi tahlili quyidagi kamchiliklarni aniqlashga va ularga ta'lim jaryonida yo'l qo'ymaslikka imkon beradi:

1) leksika bo'limini ajratmaslik, ma'nodosh so'zlar mavzusining kiritilmaganligi (soddalashtirilgan tushunchalar asosida), leksik hodisalarni umumiy ma'lumot o'rganilishi;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'nodosh so'zlarni o'rganish bo'yicha bilim ko'nikma va malakalariga qo'yiladigan talablar ularning yoshiga qarab pasaytirilishi natijasida nutqiy rivojlanishning pasayishi;

3) leksik mashqlar nazariy bilimlar bilan mustahkamlanmasligi natijasida samardorlikning pasayishi;

4) boshlang'ich ta'limda o'quvchilari bilan lug'atlar, ya'ni izohli va o'quv lug'atlari bilan ishlashning ta'minlanmaganligi [3;111].

Tadqiqotchi N.Ro'ziqulovanning tadqiqotida keltirilishicha, "Tizimli yondashuvga «belgilangan maqsad va erishilgan natija oralig'ida shakl, mazmun, vosita va usullarni mantiqiy ketma-ketlikda qo'llashni ifodalaydigan tushuncha» sifatida berilgan tarifiidan kelib chiqib qaralganda, uning pog'onaviylik xususiyati, tizimning

jarayonni to'liq qamrab olishi, asosida" [4;49] boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqida ma'nodosh so'zlarni faollashtirishga keng imkon tug'ilishini ko'rsatib berish mumkin.

Boshlang'ich sinflar uchun ona tili o'qitish bo'yicha ishlab chiqilgan dastur kichik yoshdagi o'quvchilarning lisoniy bilimlarning barcha sohalari bo'yicha asosiy ma'lumotlarini o'zlashtirishga, shuningdek, maktab o'quvchilarining nutqini rivojlantirishga qaratilgan. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yaratilgan darslik va qo'llanmalarda an'anaviy tarzda lug'at ustida ishlash metodikasi bo'limida o'rgatib kelinmoqda. Bunga sabab ma'nodoshlar rasmiy jihatdan lisoniy hodisa sifatida e'tirof etilganidir. Ma'lumki, leksikologiya tilning tarkibini yoki so'z va uning muqobillarini o'rganuvchi fandir. [5;15].

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib shuni alohida ta'kidlash lozimki, boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqida ma'nodosh so'zlarni faollashtirishning metodik tizimini takomillashtirish modeli yaxlit, ochiq tashkil etilgan bo'lib, boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqida ma'nodosh so'zlarni faollashtirish metodikasini takomillashtirishni maqsadli rivojlantirish va belgilangan maqsadni natijaga mosligini aniqlash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Текучев А.В., Методика русского языка в средней школе. 2-е изд. - М. 1970. - С. 579-580.
2. Математика. 4 класс. Развивающие занятия по программе Л.В. Заньковой.
3. Qosimova K., S.Matchonov, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva, Sh.Sariyev, Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: Noshir, 2009, 109-bet.
4. Oxunjonova O., Ta'lim bosqichlarida sinonimlar mavzusini o'qitish metodikasi. , ped. f. n. dissertasiya, -T.: 2009.
5. Jumanazarova G, Boltayeva B, Kulboyeva D. Boshlang'ich sinflarda iboralarni o'rganish metodikasi. -Toshkent: Turon zamin ziyo nashri, 2017-15 b.

"MATEMATIKA VA UNI O'QITISH METODIKASI" KURSINI O'QITISHDA LABORATORIYA DARSLARINI TASHKIL ETISH

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Narimbetova Zaxiya Axmedovna - *Chirchiq davlat pedagogika universiteti dotsent v.b.*

Metodik -matematik tayyorgarlik boshlang'ich sinflar o'qituvchisini tayyorlashning tarkibiy qismi bo'lib, unga ta'limiy-tarbiyaviy faoliyatdan ajralgan holda qarash mumkin emas. Ikkinchi tomondan , boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish birinchi bosqichdir, ya'ni bolalarni navbatdagi maktab matematika kursini o'zlashtirishga tayyorlash bosqichidir yoki matematikadan tayyorligidir. Matematikadan boshlang'ich ta'lim ning bu ikki jih ati (boshlang'ich ta'lim ning tarkibiy qismi va matematik tayyorgarligi) o'qitish metodikasida o'zining munosib aksini topishi lozim[3].

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashning muhim bosqichi "Matematika va uni o'qitish metodikasi" fanini o'qishdir. O'quv jarayonida talabalar ma'ruzalar kursini tinglaydilar, shuningdek amaliy seminar va laboratoriya mashg'ulotlarida ishlaydilar[2]. Ma'ruzalar talabalarni nazariy material bilan tanishtirish imkoniyatini beradi. Amaliy-seminar mashg'ulotlarida talabalarning bilimlari, o'z-o'zidan , ular o'rgangan masalalarni muhokama qilish orqali kengayadi. Kursni o'rgangach, talabalar nazariyani bilishlari va o'quv jarayonida bilimlarini rivojlantirish uchun matematika fanning imkoniyatlaridan foydalana olishlari kerak.

Laboratoriya darslarida ishlash bir necha yo'nalishda amalga oshiriladi:

-boshlang'ich sinflar bo'yicha matematika darsliklarini tahlil qilish, video va maktabda darslarni ko'rish va tahlil qilish;

- talabalar auditoriyasida matematika darslarini loyihalash (jamo va individual);

- muhokama.

Talabalar uchun qiyin masalalardan biri matnli masalalar ustida ishlash

metodikasidir[1]. Bu bilan quyidagi laboratoriya mavzulari taklif etiladi: "Boshlang'ich matematika kursning matnli masalalari tasnifi", "Darsda matnli masalalar bilan ishlashni loyihalash".

Birinchi mavzu ustida ishlash jarayonida talabalar turli mualliflarning matematika darsliklaridan masalalar tanlaydilar va o'rganilgan tasnifga muvofiq berilgan turlar bo'yicha topshiriqlar tuzadilar.

Ikkinchi mavzu bo'yicha topshiriqlarni talabalar umumiy qabul qilingan sxemaga muvofiq muayyan vazifa bo'yicha ish bosqichlarini izchil rejalashtiradilar: -matn tahlili, bu quyidagilarni o'z ichiga oladi: mazmuni bilan tanishish, uni tasavvurda xosil qilish, shart va talablarni (savollarni) ajratish;

- yordamchi modelni qurish;

- qidiruv sxemasini qurish bilan yechim izlashni tashkil etish (analitik - savoldan ma'lumotlarga, sintetik - ma'lumotlardan savolga yoki aralash, birinchi va ikkinchi elementlarni o'z ichiga olgan holda);

- yechimlarni rejalashtirish, jixozlash (tushuntirishlar bilan harakatlarga ko'ra, sonli ifoda, reja va yechim shaklida yoki yechimni savollar bilan yozib olish); - tugallangan yechimning to'g'riligini tekshirish (olingan natijaning shartlar ma'lumotlariga muvofiqligini aniqlash, masalani boshqa yo'l yoki usulda, agar mavjud bo'lsa, berilishiga teskari masala tuzish orqali);

- javob so'z.

Topshiriq ustida ishlash rejasi tuzilgach, talabalardan auditoriyada rejani amalga oshirish taklif etiladi. Bu maktabda amaliyotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolarning qisman oldini olishga imkon beradi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Muhokama qilish uchun va har bir masala uchun qancha ish kerakligi haqidagi savol beriladi.

“Boshlang'ich sinflarda matnli masalalar ustida ishlash metodikasi” mavzusini o'zlashtirganligini tekshirish

uchun nazorat ishi o'tkaziladi, unda talaba mustaqil ravishda unga berilgan ishni loyihalashtirishi kerak.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Manvelov S. G. Konstruirovaniye sovremennogo uroka matematiki : kn. dlya uchitelya. — M. : Prosveshyeniye, 2005. — 175 s.
2. Voronov V. V. Pedagogika shkoli v dvux slovak : ucheb. posobiye dlya studentov ped. vuzov. — M. : Pedagogicheskoye obshchestvo, 2000. — 192 s.
3. Jumayev M.E, Boshlang'ich sinflarda matematikadan laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etish metodikasi. Toshkent. “Yangi asr avlodi” 2006 yil

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILINI O'RGATISHNING MAZMUNI VA VAZIFALARI

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-bosqich talabasi Ibraqimova Gulzar Bahodir Qizi

Ilmiy rahbar: Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi Artikova Nargiz Shuxratovna

"O'zbek tili xalqimiz uchun milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchilik timsoli, bebaho ma'naviy boylik, buyuk qadriyatdir"

Sh.M.Mirziyoyev

Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rgatishning vazifalari o'quvchilarga tilni sevgi bilan o'rganishga ko'mak berish, ularning til bilimlarini rivojlantirish, ularning izohli so'zlashish qobiliyatlarini rivojlantirish va tilni amaliy ravishda qo'llashga bevosita e'tibor qo'yishdir. Bu vazifalar o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirish va ularning kommunikatsiya ko'nikmalarini oshirish uchun juda muhimdir. Tilni qulaylik bilan o'rganish uchun ularga yordam berishlari zarur.

Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rgatishning vazifalari:

1. O'quvchilarga tilni sevgi bilan o'rganishga yordam berish.
2. O'quvchilarning til bilimlarini yanada oshirish.
3. Izohli so'zlashish qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish.
4. Tilni amaliy ravishda qo'llashlari uchun yordam berish.
5. O'qituvchilar va ota-onalar boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga ko'maklashishlari va ularga yordam berishlari zarur.

Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rgatishning mazmuni:

1. Tilni tinglovchi qobiliyatni rivojlantirish.

2. So'z yaratish qobiliyati va so'zlar orasida farqni tushuntirish.

3. So'zlashish qobiliyati va so'zlashishni oshirish.

4. Tilning qoidalari va grammatikasi haqida tushuncha berish.

Ona tilini o'rgatishning mazmuni boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga tilni tinglovchi, so'z yaratish qobiliyati, so'zlashish, tinglovchi va yozuv mashg'ulotlarini oshirish, ona tilining qoidalari va grammatikasi haqida tushuncha berish. Bu jarayon o'quvchilarning tilni o'rganish va uning ustuvorligini oshirish uchun keng imkoniyatlarni yaratib beradi.

Ona tilini o'rgatishning boshlang'ich sinflarda mazmuni va vazifalari haqida. Ona tilini o'rgatish boshlang'ich sinflarda juda muhimdir, chunki bu jarayon o'quvchilarga tilni sevgi bilan o'rganishga zamin yaratadi. Bu bilimlar o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatlarini rivojlantirish uchun juda muhimdir. Bu mazmun va vazifalar boshlang'ich sinflarda Ona tilini o'rgatish jarayonida o'quvchilarning til bilimlarini rivojlantirish, kommunikatsiya ko'nikmalarini oshirish va tilni qulaylik bilan o'rganish uchun samarali hisoblanadi.

Maktablarda ona tili o'rgatishning mazmuni jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida davlatimizning maktab oldiga qo'ygan vazifasiga moslangan. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib, ularni bajarish o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan. Ona tilini o'rgatish natijasida o'quvchilarda o'z fikrini grammatik to'g'ri, uslubiy aniq, mazmunli, ohangga rioya qilib ifodalay olish va uni imloviy to'g'ri yoza olish ko'nikmalari shakllantiriladi. Bu vazifa o'quv predmeti sifatida o'zbek tilining o'ziga xos xususiyati bo'lib, o'quvchini shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilgan umumta'lim vazifalari bilan

bog'liq holda amalga oshiriladi. Beriladigan bilim va o'quvchilarda hosil qilinadigan maxsus ko'nikmalar maktab dasturlari va davlat ta'lim standartida qayd etilgan.¹

Boshlang'ich sinflarda o'rganish uchun tilni ongli egallashga va o'quvchilarda grafik imloviy malakalarni shakllantirishga zamin yaratuvchi bilimlar berib o'tilgan. Fonetika va grafika sohasida o'quvchilar so'zning tovush tarkibini, unli va undosh tovushlarining o'ziga xos xususiyatlarini, so'zda tovushning ma'noni farqlashdagi ahamiyatini to'g'ri tushunib olishga imkon beradigan bilimlarni o'zlashtiradilar, shu kabi ularga so'zning tovush tarkibi va grafik shakli, so'zni to'g'ri yozish qoidalari. Morfologiya sohasida ham so'zni ongli o'zlashtirish, uni to'g'ri ishlatish uchun katta amaliy ahamiyatga ega bo'lgan bilimlar tanlangan.

Sintaksisdan bo'lsa dasturga nutq birligi sifatida gap haqidagi, gapda bo'lsa so'zlarning bog'lanishlari, bosh va ikkinchi darajali bo'laklar haqidagi bilimlar kiritib o'tilgan. So'zning morfemik tarkibi yuzasidan har bir morfemaning muhim belgilarini, ularning ahamiyati va so'zda bir - biriga ta'sirini boshlang'ich sinf o'quvchilari tushunadigan va so'zlarni tog'ri yozishda foydalanishlari uchun zarur bo'lgan hajmda ma'lumot berilgan.

Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rgatishning muhimligi va uning mazmuni va vazifalari haqida maqola tuzib berish bilan, o'qituvchilar va ota-onalar bu jarayonni to'g'ri tushunish va uning ustuvorligi haqida fikrlar oladilar. Ular boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rgatishning muhimligi haqida o'quvchilarga tushuncha berish, ular tilni sevgi bilan o'rganishga yordam berish, ularning kommunikatsiya ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ularga ko'maklashishlari kerakligi haqida tushuncha oladilar.

Maktabda Ona tili o'qitish yo'nalishi ayni paytda hozirgi zamon didaktikasi vazifalariga ham mos kelyapti².

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

"Ta'lim tog'risida"gi qonunda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari belgilab berilgan:

- ta'lim tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi;
- ta'limning uzluksiz va izchilligi;
- umumiy o'rta, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limining majburiyligi;
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limning yo'nalishini: akademik litseyda yoki kasb-hunar ko'leji o'qishni tanlashning ixtiyoriyligi;

- ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;

- davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqqligi;

- ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv;

- bilimli bol'ishni va iste'dodni rag'batlantirish;

- ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish³.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boshlang'ich sinflarda "Ona tili o'qitish metodikasi " Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabalari uchun darslik. Toshkent. Lutfukor:"Bayoz", 2022. - 151- bet
2. Boshlang'ich sinflarda "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent. "Nosir" , 2009.- 6 - bet
3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni / Barkamol avlod- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - Toshkent "Sharq", 1997. - 20 - bet

BOSHLANG'ICH TA'LIM YO'NALISHI TALABALARDA EKOPEDAGOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA Eko-STEAM YONDASHUV

Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, (PhD)

abdumalikkuchkinov1973@gmail.com

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekopedagogik kompetentligini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. bu ekologik kompetentligini oshirish, tabiiy resurslardan barqaror foydalanishga ko'maklashish va talabalarining ijodkorligini oshirishga qaratilgan yondashuv. Boshlang'ich ta'lim dasturlarida ekologik kompetentligini oshirish uchun ekopedagogik yondashuv qo'llaniladi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining IX bob. Iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik huquqlar. 79-moddada. Davlat yoshlarning shaxsiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, ekologik huquqlari himoya qilinishini ta'minlaydi,

ularning jamiyat va davlat hayotida faol ishtirok etishini rag'batlantiradi[1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida", O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Zamonaviy maktab" Davlat dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi[2] qarori loyihasi kiritilishi natijasida, zamonaviy maktablar o'quvchilarga zamonaviy o'quv va laboratoriya materiallari, darsliklar, o'quv materiallari, kompyuterlar va multimedia texnikasi bilan jihozlangan maktablar o'quvchilarga texnologiya bilan yaqindan tanishish va raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishni osonlashtirish imkonini

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

beradi. O'quv dasturlari va ta'lim sifatini oshirish yo'lidagi qadamdir. Talabalarning innovatsion va masofaviy pedagogik usullardan foydalangan holda yaxshi ta'lim tajribasiga ega bo'lishlari ta'minlanadi.

Boshlang'ich ta'limda ekopedagogik kompetentligini rivojlantirish o'quvchilarning ekologik ongli bo'lishlarini va barqaror dunyo uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallashlarini ta'minlashga qaratilgan. Ekopedagogik malaka talabalarning tabiiy dunyo haqidagi xabardorligini oshirishga va ularga barqaror dunyo uchun zarur ko'nikmalarni berishga qaratilgan. Ushbu malaka talabalarga kelajakda ekologik muammolar to'g'risida qaror qabul qilish uchun zarur bilim va ko'nikmalarni egallashga imkon beradi.

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarda ekopedagogik ta'limni va eko-kompetentligini rivojlantirish maqsadida Eko-STEAM yondashuv ilmiy-pedagogik muammosini hal etish davr talabi va zaruratini keltirib chiqargan. Bu zaruriyat mazkur tadqiqot talabalarda ekopedagogik kompetentligini va Eko-STEAM yondashuv rivojlantirish o'z yechimini kutayotgan dolzarb pedagogik muammo sifatida, Eko-STEAM yondashuvi (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) va ekologik ta'lim tushunchalari ajratilgan holda yaratilgan ta'lim yondashuvidir. Ushbu yondashuv talabalarga tabiat va ekologiya to'g'risida ma'lumot berishdan tashqari, tabiiy resurslardan barqaror foydalanishni rag'batlantirish va talabalarning ijodkorligini oshirishga qaratilgan. Agar ushbu ta'lim yondashuvining tarixiy-ijtimoiy taraqqiyotiga boshlang'ich ta'lim nuqtai nazaridan qaralganda. So'nggi yillarda tabiiy resurslarning kamayishi, atrof-muhitning ifloslanishi va iqlim o'zgarishi kabi masalalarning ahamiyati oshdi. Shu sababli, atrof-muhitga mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalash katta ahamiyatga ega. Ushbu holat boshlang'ich ta'lim dasturlarida ham

o'z aksini topdi va dasturga atrof-muhitga sezgirlik va barqaror hayot mavzulari qo'shila boshlandi.

Jumladan, STEAM ta'limini rivojlantirish borasida so'nggi davlatimiz tomonidan ishlar olib borilmoqda. STEAM ta'limi talabalarning fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlari bo'yicha qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. STEAM ta'limi bilan bir qatorda talabalarning ijodkorligini oshirish va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan.

Ekomadaniyat bu o'quvchilarda hayvonot va o'simlik hayoti, tabiiy resurslar va atrof-muhitning ifloslanishi kabi masalalar to'g'risida xabardor qilishga qaratilgan. Ekologik ta'lim boshlang'ich ta'lim dasturlariga kiritilgan bo'lsa-da, Eko-STEAM yondashuvi bilan yanada takomillashadi.

Eko-STEAM yondash, ekologik ta'lim tushunchalarini birlashtirish orqali paydo bo'ldi. Ushbu yondashuv talabalarga barqaror hayot ko'nikmalarini va atrof-muhitni anglashni ta'minlashga qaratilgan.

Eko-STEAM yondashuvi talabalarga amaliy o'rganish tajribasini beradi. Talabalar o'quv jarayonida tabiiy resurslardan foydalanish, qayta ishlash, energiya tejash kabi mavzularni o'rganadilar. Ushbu yondashuv yordamida talabalar atrof-muhitni muhofaza qilish, barqaror hayot, innovatsiyalar, tadbirkorlik va texnologiyalardan foydalanish to'g'risida xabardor qilinadi va ularning kelajakdagi yetakchilar sifatida o'qitilishi ta'minlanadi. Eko-STEAM yondashuvidan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekopedagogik kompetensiyalari yaxshilanadi, shu bilan birga o'quvchilarning texnologiyasi, dizayni, san'at va muhandislik ko'nikmalari ham yaxshilanadi. Ushbu yondashuvdan foydalanish talabalarning keng qamrovli ta'lim olishlari va yaxshi

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

ta'lim tajribasini taqdim yetishining dalili sifatida qaralishi mumkin.

Natijada, Eko-STEAM yondashuvi STEAM, ekologik ta'lim va badiiy dekonstruksiya elementlarini birlashtirib, talabalarga fan, texnologiya, muhandislik, matematika, tabiat dunyosi haqidagi bilimlar, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, dizayn va san'at kabi bir qator ko'nikmalarni egallashga imkon beradigan ko'nikmalar. Ushbu yondashuv talabalarning ekologik jihatdan ongli shaxs bo'lib o'sishiga yordam beradi va STEAM, ekologik ta'lim, dizayn va san'at kabi sohalarda qiziqish va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarda ekopedagogik kompetentligini rivojlantiradi.

Eko-STEAM ta'limini ommalashtirish talabalarning fan, texnologiya, muhandislik va matematika fanlari bo'yicha qobiliyatlarini oshirishga qaratilgan. Eko-STEAM ta'limi bilan bir qatorda talabalarning ekopedagogik kompetentligini rivojlantiradi. Eko-STEAM yondashuvi, san'at va dizayn kabi elementlarni ekologik

ta'lim bilan birlashtirib, talabalar fan, texnologiya, muhandislik, matematika, dizayn, san'at, tabiiy dunyo, ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, barqaror hayot va boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarda ekopedagogik ta'lim uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ushbu yondashuv talabalarga kelajakda duch keladigan muammolarni bartaraf yetish uchun zarur ko'nikmalarni berishga qaratilgan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak Eko-STEAM yondashuvi boshlang'ich sinf o'quvchilarining ekopedagogik kompetensiyalarini takomillashtirish va STEAM, badiiy, dizayn va ekologik ta'lim sohaslarida ularning mahoratini oshirish nuqtai nazaridan innovatsion yechimdir. Ushbu yondashuv talabalarga barqaror yashash uchun zarur ko'nikmalarni egallashga va kelajakdagi ekologik muammolarni bartaraf yetish uchun zarur bilim va ko'nikmalarni egallashga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023 yil 30 aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan. <https://lex.uz/docs/6445145>. 01.05.2023 y., 03/23/837/0241-son
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentyabrdagi "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy yetish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ – 3931-son Qarori.
3. **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining** "2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son **farmoni** Toshkent, 2019-yil 30-oktyabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-son farmoni.
5. Yuldashovich K. A. STEAM integrated yeducational technology in yenhancing yeco-learning yeffectiveness //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – T. 2. – №. 11. – S. 01-05.
6. Sousa, D. A., & Pilecki, T. (2013). From STEM to STEAM: Using brain-compatible strategies to integrate the arts. Thousand Oaks: Corwin Press.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ZAMONAVIY INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH

Nizomiy nomidagi TDPU tarix fakulteti 4-bosqich talabasi Juraqulova Farangiz
farangizjuraqulova585@gmail.com

Hozirgi kunda ta'limga qaratilayotgan e'tibor albatta kundan kunga yuqoriga ko'tarilsa ko'tarilayaptiki lekin pastga qarab ketgani yo'q. Xususan, maktablarda davlat ta'lim standartlariga javob beradigan ilg'or tajribalarni ommalashtirish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilayapti. Hozirgi davr ta'lim taraqqiyoti yangi yo'nalish -innovatsion texnologiyalar faoliyatni maydonga olib chiqdi.

«Innovatsion texnologiyalar » termini va unga xos bo'lgan tadqiqotlar XX asrning 60-yillarida G'arbiy Yevropa va AQShda paydo bo'lgan. Dastlab innovatsion faoliyat F.N.Gonobolin, S.M.Godnin, V.I.Zagvyazinskiy, V.A.Kan-Kalik, N.V.Kuzmina, V.A.Slatenin, A.I.SHerbakov ishlarida tadqiq etilgan Dars samaradorligining muhim shartlaridan biri bu -o'qituvchi va o'quvchilarning haqiqatni birgalikda izlashi va o'quvchilarning butun dars jarayonida faol ishtirok etishidir. Albatta, bu o'rinda o'qituvchiga yangi pedagogik texnologiyalar qo'l kelishi amaliyot ko'rsatib turibdi. Har bir yurtning buguni va kelajagi tom ma'noda, mamlakat ta'lim tizimining qay darajada rivoj topgani bilan belgilanadi. Dunyo miqyosida ham taqqoslaydigan bo'lsak eng rivojlangan davlatlar ta'lim tizimini birinchi o'ringa qo'ygan.

Hozirgi kunda darsliklar, kommunikatsion axborot texnologiyalari qanchalik rivojlangan bo'lmasin, pedagogik amaliyot,

ta'lim – tarbiya ishlarining muvaffaqiyati baribir o'qituvchining bilimiga, uning kasbiy mahoratiga bog'liq. Shu nuqtai - nazardan respublikamiz Birinchi Prezidenti I.A.Karimov "Tarbiyachilarning o'ziga zamonaviy bilim berish, ularning ta'lumotini, malakasini oshirish kabi pajsalga solib bo'lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz. Mening fikrimcha, ta'lim - tarbiya tizimini o'zgartirishdagi asosiy muammo shu yerda. O'qituvchi o'quvchilarim o'ziga zamonaviy bilim bersin, deb talab qilamiz. Ammo zamonaviy bilim berish uchun, avvalo , mu'rabbiiyning o'zi ana shunday bilim ga ega bo'lishi kerak"[1; 7] - deb ta'kidlaydi.

O'quvchilarning ijodkorligini rivojlantirishi, yangiliklarni ko'ra bilishi, fan-texnika yutuqlarini amalda qo'llashni o'rganish, o'quv dargohida "o'qish, o'rganish va amalda qo'llash, natijalarni tahlil qilib, yanada samaraliroq ishlash" muhitini yaratib, yangi zamonaviy metodlarni izlab topish yo'lida tinmay mehnat qilish bugungi kun pedagoglari oldidagi katta vazifadir. Hozirgi zamon pedagogikasi va psixologivasi «pedagogik mahorat» tushunchasiga turlicha izoh beradi. Jumladan, "Pedagogik ensiklopediya"da ta'rif quyidagicha izohlangan: "O'z kasbining mohir ustasi bo'lgan, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chuqur biladigan, yondash fanlar sohalarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis"dir.[2;11]

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilarda mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish, tashabbuskorlikni so'ndirar edi. Endi o'quv jarayonini yangilangan dastur va standart talablariga javob beradigan zamonaviy darslar asosida tashkil etish davri keldi. Darslarda xususan, faqatgina ma'ruza mashg'uloti bilan darsni yakunlash yoki bo'lmasa har darsda bir xil metoddan foydalanish bu darsning samaradorligi oshirmaydi. Aksincha, maktab o'quvchilarda darsga bo'lgan qiziqishining susayishiga olib keladi. Shu sababli darslarda turli xil interfaol usullardan foydalanish maqsadga muvafiq deb o'ylayman. Interfaol usul orqali sinfdagi har bir o'quvchining darsda faol qatnashishini ta'minlash mumkin. Bu usullar orqali darsga umuman qiziqishi yo'q o'quvchi ham hech bo'lmaganda bir marotaba bo'lsa ham qiziqib darsda qatashib ko'rishi mumkin. Bunday interfaol usullarga aynan maktab yoshidagilar uchun quyidagilarni ko'rsata olamiz,

Izlanuvchan pedagog o'qituvchi darslarda "Ortiqchasini top", "Begona so'zni top", "Kim chaqqon?", "Blits-so'rov", "Rost-yolg'on", "Bilmaganingni o'rgan, o'rganganingni -o'rgat", "Klaster", "Aqliy hujum", "Venn diagrammasi", FSMU, "Kichik guruhlarda ishlash", "Xotira mashqi", "Debatlar", "Ta'rif egasini toping", "Zanjirli savol-javob"[4;56] kabi zamonaviy interfaol usullaridan foydalanadi va bu usullar o'quvchilarni chuqur bilim egallashiga hissa qo'shmoqda. Darslarni ko'rgazmali tashkil etish o'quvchilar bilimini yanada mustahkamlashga omil bo'ladi. O'quvchi o'rganayotgan materialni ko'rgazmali tashkil etilishi 70-90% ni o'zlashtirishga erishiladi. O'qituvchi darsga kirish oldidan qanday qilib o'qitsam emas, balkim, qanday qilib samarali va natijali o'qitsam degan savolni birinchi o'ringa qo'yishi zarur. Interfaol texnologiyalarning asosiy xususiyati shundaki, ular o'quvchilarning o'quv muhiti bilan bevosita

o'zaro ta'siriga asoslanadi. Interfaol texnologiyalardan foydalanish o'quvchi va o'quv muhiti o'rtasida doimiy muloqot o'rnatish imkonini beradi.

Tasviriy san'at darslarida interfaol texnologiyalardan tizimli foydalanish quyidagi shaxsiy fazilatlarni rivojlantiradi: fazoviy fikrlash, o'tkir rang tuyg'usi, ko'zning hushyorligi, insonning aql-zakovati sifatlarini shakllantiradi, pirovardida, ular nafaqat ijod qilishda muhim ahamiyatga ega. ob'ektning chizmasi, eskizi yoki modelidir. Bu fazilatlarga, birinchi navbatda, majoziy tasvir va mantiqiy fikrlash kiradi, ular har qanday inson faoliyatida ijodkorlik uchun shartdir. Bu fazilatlarni boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda o'zlarining tasviriy san'atlarida allaqachon namoyon bo'lib, rivojlantayotgan shaxsga bo'lgan ehtiyojga aylanadi. Ko'proq darajada, bu tadbirlar talabaning individualligini namoyon etishga yordam beradi. Aktiv metodni qo'llash o'quvchilarni dars jarayonidagi faolligini oshirishga xizmat qilsa, passiv metod o'quvchilarni bir tomonlama tushuncha berilishi bilan izohlanadi. Interaktiv metod esa birgalikda faol harakat qilishi (o'qituvchi bilan o'quvchilarni, o'quvchilar bilan o'quvchilar) tushuniladi.

Dars shakliga innovatsiyani kirib kelishini standart, nostandart hamda virtual dars shakllari misolida ko'rishimiz mumkin[3;121]. Yuqorida keltirgan barcha say harakatlar va interfaol usullarning barchasi faqat bitta maqsad ostida birlashishi mumkin u ham bo'lsa yosh avlodga ta'lim sifatini oshirish. Biz o'quvchilarda telefonga emas, balki kitobga ko'proq vaqt ajratishni o'rgata olsakgina biz uchinchi Rennesansni poydevorini yaratishimiz mumkin. Hozirgi kun talabi ham har qanday pedagog o'z kasbining mutaxasisi bo'lishi kerak. Boshqacha qilib aytganda zerikarli darslar o'rniga zamonaviy darslarni tashkil etishga ma'suliyat bilan yondashadigan, kasbiy

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

bilimdon, metodik mahoratga ega, ma'suliyatli, interfaol pedagogik texnologiyani mukammal o'zlashtirib olgan, innovatsiyalar asosida ta'limni tashkil eta oladigan o'qituvchilarga talab oshib bormoqda.

Shuni aytish joizki, darslarida interfaol o'yinlar bolaning his-tuyg'usiga ta'sir etib, unda o'qishga ijobiy munosabat va

qiziqish xislatini tarkib toptiradi. Bolalar o'yinda zo'r mamnuniyat bilan ishtirok etadilar. O'yin boshlanishini sabrsizlik bilan kutadilar, ularning ongida beixtiyor ertangi o'quv kunining quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Foydalangan adabiyotlar ro'yhati

1. Karimov I.A. Baikamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - Toshkent, 1997
2. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. T. 2011
3. О.Д.Рахимов, О.М.Турғунов, Қ.О.Мустафаев, Х.Ж.Рўзиев. Замонавий таълим технологиялари /Тошкент, "Фан ва технология нашриёти", 2013й.
4. A.Abduqodirov, R.Ishmuhammedov. "Ta'limda innovatsion texnologiyalar" T.:2008
5. S.Usmonov. "Pedagogik texnologiya asoslari" T.:2004

BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDAGI ZAMONAVIY TENDENSIYALAR

Jabborova Onaxon Mannapovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

o.jabborova@cspi.uz

"O'zbekiston-2030" strategiyasi Yangi O'zbekiston ijtimoiy taraqqiyotining eng muhim asoslaridan birini tashkil qiladi. Shu ma'noda ijtimoiy taraqqiyotning tayanchi bo'lgan ijtimoiy davlatni barpo etishda ta'limning muhim o'rin tutishi mamlakatimizda xalqaro darajada e'tirof etilgan omillar sifatida belgilanadi[1;4]. Bunda "Yangi O'zbekiston-maktab ta'limidan boshlanadi" g'oyasiga asoslangan holda ta'lim tizimini innovatsion rivojlantirish va uning zamonaviy tendensiyalarini belgilab olish strategik vazifalardan biridir. Shu jihatdan bu o'rinda mamlakatimizda boshlang'ich ta'lim tizimidagi tarkib topgan va namoyon bo'lgan zamonaviy tendensiyalar tahliliga e'tiboringizni tortamiz.

1-zamonaviy yo'nalish: Boshlang'ich ta'limning funksional mazmunidagi o'zgarishlar tendensiyasi. Mamlakatimizda 2017-2023 yillar davomida ta'lim tizimida

amalga oshirilgan yangilanishlar, transformatsiya va integratsion jarayonlar bugungi kunga kelib o'zining natijalarini bera boshladi[2;1]. Shu ma'noda mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim tizimida ham zamonaviy va samarali tendensiyalarning tarkib topganligini alohida ta'kidlab o'tish lozim[3;25]. Bu o'rinda ta'kidlash lozimki boshlang'ich ta'limning funksional mazmunida quyidagi o'zgarishlar va yangilanishlar tendensiyasi tarkib topganligini alohida eslatib o'tish joiz:

1) boshlang'ich ta'lim maktabgacha va umumiy o'rta ta'limning keyingi bosqichi hamda ta'limning o'z turlari o'rtasidagi muhim bog'lovchi bo'g'inga aylandi (maktabgacha ta'limda bolalar alifbo bilan tanishtiriladi, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning chiroyli yozuv, ifodali o'qish, aniq, tabiiy va gumanitar fanlar asoslarini birlamchi tarzda o'zlashtirish ko'nikmalariga olib kiriladi hamda ular

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

umumiy o'rta ta'limning keyingi bosqichi va ta'lim turlariga tayyorlanish malakalarini egallamoqda);

2) boshlang'ich ta'limning funksional vazifasida o'zgarishlar tarkib topdi (bunda boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning savodxondligini tarkib toptirish, ularni ta'lim va tarbiya olamiga olib kirish vazifalarini yangi asoslarda bajarish, ya'ni boshlang'ich ta'limning o'quv reja va dasturlarida mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim jarayonining davlat ta'lim standartlari va talablarining tamoyillari xalqaro e'tirof etilgan ta'lim dasturlariga moslashtirilganligi hamda ilg'or xorijiy tajribalarga uyg'unlashtirilganligi yaqqol namoyon bo'lmoqda);

3) boshlang'ich ta'limni amalga oshiruvchi o'qituvchilarning kasbiy – nazariy bilim, amaliy ko'nikma va metodikalarini muntazam yangilab borish amaliyoti yo'lga qo'yildi;

4) oliy pedagogik ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashning amaliyotdan nazariyaga yangi tamoyili asosida amalga oshirish tizimi tarkib topdi (bunda o'qitishning 4+2 tizimi, klaster tizimi kabilarning innovatsion tendensiyalari sifatida e'tirof etilganligini eslatib o'tish joiz).

Boshlang'ich ta'limning funksional mazmunidagi bunday o'zgarishlar tendensiyasi ushbu ta'lim bosqichini bugungi kun talablari asosida tashkil qilish imkoniyatini berayotganligini eslatib o'tish joiz. Ayni paytda bu tendensiyalarni nazariy-metodik jihatdan tadqiq etib xulosalarga kelish dolzarb bo'lib turibdi[4;16].

2-tendensiya: Boshlang'ich ta'lim nazariyasidagi o'zgarishlar tendensiyasi. Mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim nazariyasida 2017-2023 yillar davomida muhim o'zgarishlar yuzaga kelganligini alohida ta'kidlab o'tish kerak. Bunday o'zgarishlar tendensiyalarining asosiylarini quyidagilar tashkil qiladi:

1) boshlang'ich ta'lim manbalari va uning nazariy omillarini yangicha yondashuvlar, ya'ni an'anaviy yondashuvlarni rivojlantirgan holda bu manbalar va omillarni bugungi kun talablari nuqtai nazaridan yangicha tahlil qilish tarkib topdi;

2) boshlang'ich ta'lim nazariyasida amaliyotdan nazariyaga tamoyili asosida, ya'ni avval kashf etilgan yangiliklar va qarashlarni tajriba-sinovdan o'tkazib, ularning natijalari asosida boshlang'ich ta'lim nazariyasiga taqdim etish tendensiyasi yuzaga keldi;

3) boshlang'ich ta'lim nazariyasida texnik imkoniyatlarga tayangan texnologiyalar omillariga asoslangan holda nazariy bilim berish tendensiyasi tarkib topdi;

4) boshlang'ich ta'lim nazariyasi muammolari bo'yicha yangi avlod pedagogik tadqiqotlari yaratilib, ularda milliy pedagogik va xorijiy pedagogik tajribalarini uyg'un tarkib toptirish tendensiyasi amaliyotga kiritildi.

Mazkur o'zgarishlar tendensiyasi mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim nazariyasining yutuqlari hisoblanadi. Ayni paytda, mazkur masalalar bo'yicha ham nazariy-metodik tadqiqotlar majmuini yaratib, bu tendensiyalarning ilg'or jihatlarini boshlang'ich ta'lim nazariyasi asoslariga joriy etish muammosi mavjudligini eslatib o'tish joiz.

3-tendensiya: Boshlang'ich ta'lim didaktikasidagi o'zgarishlar tendensiyasi. Boshlang'ich ta'limning 2017-2023 yillardagi rivojlanish jarayonida mazkur ta'lim bosqichining didaktikasida ham o'zgarishlar tendensiyalari tarkib topganligi ilmiy va amaliyotchi mutaxassislarni o'ziga jalb etadi. Bunday o'zgarishlar tendensiyalarining eng asosiylari quyidagilardan iborat:

1) boshlang'ich ta'lim o'qitish yondashuvlarida an'anaviy o'qitishning

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

tajribalaridan oqilona foydalanish bo'yicha amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining individual o'qitish yondashuvlari yangilangan tendensiyasini tarkib topganligi;

2) boshlang'ich ta'lim didaktikasida masofaviy ta'lim, onlayn ta'lim va ta'limga alohida ehtiyoji bo'lganlar uchun aralash ta'lim texnologiyalarining ommaviy tarkib topganligi;

3) boshlang'ich ta'lim didaktikasi asoslariga xalqaro ta'lim dasturlarining PISA, TIMSS va PIRLS dasturlari qoidalari tadbiq etilishi boshlanganligi, bunda yutuqlar va kamchiliklarning uyg'un tarkib topganligi;

4) oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining individual o'qitish yondashuvini tarkib toptirish birlamchi vazifa sifatida amaliyotga kiritilganligi.

Bunday boshlang'ich ta'lim didaktikasidagi o'zgarishlar tendensiyasini idrok etish va ularning asoslarini tadqiq etish eng muhim dolzarb vazifalardan bo'lib turibdi.

4-tendensiya: Boshlang'ich ta'lim metodikasidagi o'zgarishlar tendensiyasi. Mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim bosqichini rivojlantirishning 2017-2023 yillardagi jarayonida ushbu ta'lim bosqichining metodikasida ham butunlay yangi va samarali o'zgarishlar tendensiyasi tarkib topdi. Bunday tendensiyalarning eng muhimlari quyidagilardan iborat:

1) boshlang'ich ta'limning an'anaviy metodlari zamonaviy o'quv-texnik vositalar asosida takomillashtirilib, uning samaradorligi ortganligi;

2) boshlang'ich ta'lim metodikasida individual va yangicha metodikalarni qabul qilish hamda tajriba-sinovdan o'tgan ilg'or metodikalarni ommalashtirish tarkib topganligi;

3) boshlang'ich ta'lim metodikasida boshlang'ich ta'limning innovatsion va integratsion texnologiyalari majmui sifatida amaliyotga joriy etilganligi;

4) oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini Venn diagrammasi, insert, Keys-stadi, aqliy xujum, SWOT-tahlil, FSMU kabi xalqaro miqyosda amal qilib kelayotgan zamonaviy metodikalar bilan qurollantirish hamda amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining yangi metodikalar bo'yicha malakalarini kuchaytirib borish yo'lga qo'yilganligi.

Ushbu boshlang'ich ta'lim metodikasida tarkib topgan o'zgarishlar tendensiyalari muhim imkoniyatlarni berayotganligini ta'kidlab o'tish joiz. Shuningdek, bu tendensiyalarning asoslarini nazariy-metodik jihatdan tadqiq etib, ulardan foydalanishning maqbul mexanizmlarini ishlab chiqish zaruriyat bo'lib turibdi.

E'tibor berilsa, mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim tizimidagi zamonaviy tendensiyalar o'ziga xos yangicha yondashuvlar va innovatsion sharoitlar sababli yuzaga keldi hamda ularga tayanish bo'yicha muayyan darajadagi amaliy tajribaning tarkib topganligi muhim ahamiyatga egadir[5;35].

Shunday qilib bugungi kunda mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim tizimidagi zamonaviy tendensiyalarni idrok etish va ularning asoslarini tadqiq etish muhim vazifalardan biri bo'lib turibdi. Bunday tendensiyalar boshlang'ich ta'limning funksional mazmunida, nazariyasida, didaktikasida va metodikasida yuzaga kelganligini eslatib o'tish joiz. Shu sababli bu borada yangi avlod pedagogik tadqiqotchilikni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziynet.uz

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy sohalaridagi vazifalar muhokamasiga bag'ishlangan 2024 yil 5 fevraldagi yig'ilishida berilgan topshiriqlar materiallari. // "Xalq so'zi" gazetasi 2024 yil 6 fevral soni

3. Jabborova O. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2023

4. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'lim diagnostikasi. – Toshkent, 2023

5. Mardonov Sh. Pedagogika fanidan o'qitishning elektron-modulli didaktik ta'minotini ishlab chiqish texnologiyasi. – Toshkent, 2021

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'ZLASHTIRISH SIFATI INNOVATSIYASI

Jabborova Onaxon Mannapovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

o.jabborova@cspi.uz

To'rayeva Gulhayo Temirqul qizi - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

mravshanov74@gmail.com

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida boshlang'ich ta'limda sifat masalasi asosiy vazifalardan biri sifatida belgilanib, bugungi kunda ijrosi bo'yicha tadbirlar amalga oshirilmoqda[1;4]. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati masalasida innovatsion mezonlarni belgilab olish dolzarb bo'lib turibdi. Bu o'rinda ana shu masalaning tahliliga e'tiboringizni tortamiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatiga innovatsion yondashuv. Innovatsion yondashuv – bu muayyan ta'lim-tarbiya asoslarini yangicha munosabatlar, mezonlar va vositalar asosida o'zlashtirish jarayonidir[2;388]. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini aniqlashda quyidagi innovatsion yondashuvlarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

12. o'quvchilarning bilim asoslari bo'yicha yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish jarayonini o'rganib borish;

13. o'quvchilarning tarbiya asoslari bo'yicha yangi axborotlarni o'zlashirish jarayonini kuzatib borish;

14. o'quvchilarda shakllanayotgan o'quv-bilim ko'nikmalarining qiziqarliligi va yangiligini tahlil qilib borish;

15. o'g'il va qiz bolalar kesimida o'quvchilarning o'zlashtirish holatidagi farqli va umumiylik jihatlarini tahlil qilib borish.

Bunday innovatsion yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati bo'yicha aniq ma'lumotlarga ega bo'lish imkoniyatlarini beradi[3;15]. Shu sababli bu yondashuvning boshlang'ich sinf rahbarlari tomonidan kompyuterli dastur asosida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini o'rganishning innotvasion shakllari. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati keng ko'lamli yondashuvlarni taqozo etadi. Shu sababli bu o'rinda mazkur masalani o'rganish bo'yicha aniq innovatsion shakllarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bizning fikrimizcha, bunday shakllardan quyidagilari amaliy imkoniyatlarni berishi bilan diqqatni tortadi:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim darajasini aniqlab borish innovatsion shakli;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiyalanganlik darajasini aniqlab borish shakli;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarida qiziqish va layoqatning dinamik rivojlanib borishini aniqlash innovatsion shakli;

4) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish vositasida mustaqil faoliyatga tayyorgarligini aniqlash innovatsion shakli.

Bunday innovatsion shakllardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati bo'yicha aniq ma'lumotlarga ega bo'lish imkonini beradi. Buning uchun o'quvchilarni qiziqtiradigan turli innovatsion vositalar, treninglar, topshiriqlar bajarish mashg'ulotlari va mustaqil ta'lim shakllaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Chunki innovatsion shakllarning turli-tumanligi boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati bo'yicha aniq ma'lumotlarni beradi[4;61].

Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtirish sifatini monitoring qilishning innovatsion mexanizmlari. Bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilari bilim, tarbiya va amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonida turli yutuqlar va kamchiliklar holatlariga duch kelmoqda. Chunki bu hol ma'lumotlarning keng ko'lamligi va muntazam ravishda yangi axborotlarning taqdim etilayotganligi bilan bog'liqdir. Bunday sharoitda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini aniq innovatsion vositalar va mexanizmlar asosida choraklik monitoringini amalga oshirish taqozo etiladi. Shu ma'noda bizning yondashuvimizga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtirish sifatini monitoring qilishning quyidagi innovatsion mexanizmlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

7. tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilari guruhidan iborat o'rganish jamoasi vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini monitoring qilib borish innovatsion mexanizmi;

8. maktablararo boshlang'ich sinf o'qituvchilari hamkorlik guruhi vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini monitoring qilib borish innovatsion mexanizmi;

9. umumiy o'rta ta'lim maktablari birlashtirilgan oliy pedagogik ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari va mutaxassislari ishtirokida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini monitoringini har o'quv yilida amalga oshirish innovatsion mexanizmi;

10. haftalik pedagogik amaliyot o'tayotgan bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari ishtirokida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini kundalik monitoring qilib borish innovatsion mexanizmi.

Mazkur innovatsion mexanizmlar o'ziga xos o'quv-texnik imkoniyatlarga ega bo'lib, ular qo'yilgan muammoni tezkor va amaliy ravishda hal etish imkonini beradi.

Kezi kelganda ta'kidlash lozimki, xorijiy mamlakatlarning boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtirish sifatini o'rganish va monitoring qilish bo'yicha tajribasi shundan dalolat beradiki, har bir mamlakatda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati xolis mutaxassislarning ishtiroki asosida amalga oshiriladi va buning natijasida mazkur masala bo'yicha aniq ma'lumotlarga ega bo'linadi[5; 103-105]. Misol uchun, Rossiya Federatsiyasining tajribasiga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati masalalari ilmiy pedagogik markazlar tomonidan mustaqil ravishda har bir o'quv yili jarayonida monitoring qilib boriladi. Bunda monitoring guruhlar tuzilib, 1-4 sinflar kesimida muntazam amalga oshiriladi va boshlang'ich ta'lim yakunida muayyan sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati bo'yicha umumiy baho taqdim etiladi. Mazkur monitoring jarayonini amalga oshiruvchi ilmiy pedagogik markazlarning

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

mutaxassisleri o'zlarining Monitoring rejasiga ega va bunday monitoring rejasi ta'lim tashkiloti Vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Bunday innovatsion yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilari o'zlashtirish sifatini xolis baholash imkonini beradi. Shu ma'noda bunday xorijiy tajribalarni o'rganish va ularning muhim yutuqlaridan foydalanish ham maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini o'rganish va monitoring qilishda bugungi kunda tarkib topgan innovatsion vositalardan foydalanish kutilgan samarani beradi. Shu sababli bunday innovatsion vositalar bilan oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini qurollantirish dolzarb

bo'lib turibdi. Chunki kelgusida boshlang'ich ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni to'liq joriy etish belgilangan bo'lib, bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini monitoring qilishda ham innovatsion vositalarga to'liq asoslanish taqozo etiladi. Shu jihatdan bugungi kunda oliy pedagogik ta'lim muassasalarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifatini o'rganish va monitoring qilishning innovatsion vositalari, uslublari, texnologiyalari va mexanizmlari metodikasini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turganligini eslatib o'tish joiz. Bu boradagi tajribalardan kelib chiqib, innovatsion nazariy-metodik ishlanmalarni yaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

- "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziynet.uz
- Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent, 2009
- Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'lim diagnostikasi. – Toshkent, 2023
- Jabborova O. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2023
- Bordovskaya N., Rean A. Pedagogika. – Sankt-Peterburg. 2001

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'ZLASHTIRISH KO'RSATKICHLARINI BAHOLASHNING SIFAT MEZONLARI

Jabborova Onaxon Mannapovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

o.jabborova@cspi.uz

To'rayeva Gulhayo Temirqul qizi - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

mravshanov74@gmail.com

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida mamlakatimizda boshlang'ich ta'limni sifatli rivojlantirish va uni o'zlashtirishning yangi mezonlarini ishlab chiqib amaliyotga joriy etish vazifalari qo'yilgan[1;4]. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholash bo'yicha yangi yondashuvlarga asoslangan mezonlarni ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Bu

o'rinda ana shu masalaning tahliliga e'tiboringizni tortamiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholash bo'yicha bilim mezoni. Mamlakatimizda boshlang'ich sinf o'quvchilarining aniq, tabiiy va gumanitar fanlar bo'yicha bilim asoslarini o'zlashtirish boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Unga ko'ra, boshlang'ich sinf

o'quvchilari har bir o'quv fanining asoslari bo'yicha tushunchalar, g'oyalar va atamalar majmui mazmunini o'zlashtirishi kerak[2;470]. Shu sababli O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2024 yil 5 fevral kuni joriy yilda ijtimoiy sohalarni rivojlantirishga bag'ishlangan yig'ilishdagi Nutqida 2024-2025 o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim maktablariga o'qitishning kredit-modul tizimi joriy etish tashabbusini ilgari surdi[3;1]. Shu sababli bu borada o'qitishning kredit-modul tizimi talablari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlarni o'zlashtirish bo'yicha ko'rsatkichlarini baholashga doir mezonlarni ishlab chiqish taqozo etiladi. Mazkur masalada bizningcha, quyidagi metodikaga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv fanlari tushunchalari va atamalarini o'zlashtirish ko'rsatkichini hisobga olish;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarining fan asoslari matni mazmunini tushunish ko'rsatkichlarini hisobga olish;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv fanlari asoslarini o'zlashtirishi natijasida mustaqil fikrlashi ko'rsatkichini hisobga olish;

4) mazkur ko'rsatkichlarni umumlashtirgan holda 5 balli tizimda baholash.

Bunday yondashuv o'qitishning kredit-modul tizimi talablariga mos bo'lib, unda asosan bilimlarga oid tushunchalar, atamalar va ular asosida fikrlashga o'rganish ko'rsatkichlari aniqlanib baholanadi. Bunday baholash jarayonida o'quv fanlari bo'yicha maxsus tuzilgan Testdan foydalaniladi va baholash;

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholash bo'yicha ko'nikma mezonlari. Boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z yoshi xususiyatlariga mos ravishda o'quv fanlari bilim asoslarini erkin tarzda o'zlashtirish ko'nikmasiga ega

bo'ladi. Chunki ular uchun har bir yangi ma'lumot, axborot va tushunchalar yangilik sifatida qabul qilinib, ularning ma'nosini o'zlashtirishga harakat qilishadi. Bunda ayniqsa, bilim olishga ishtiyoqi rivojlangan o'quvchilarda o'zlashtirish ko'rsatkichlari dinamik rivojlanib borishi kuzatiladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarining ko'nikma ko'rsatkichlarini baholashda ham o'qitishning kredit-modul tizimi talablariga asoslangan holda munosabatda bo'lish taqozo etiladi. Mazkur masalada quyidagicha yondashish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'z layoqati va qiziqishi bo'lgan o'quv fanlarini tushunib o'zlashtirish darajasi;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarining umumta'lim fanlarini tushunib o'zlashtirish darajasi;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv fanlari qoida va topshiriqlarini tushunib o'zlashtirish darajasi;

4) ushbu o'zlashtirish ko'nikmalarini umumlashtirgan holda 5 balli tizimga asosan baholash.

Mazkur ko'nikmalarni baholash mezonlari boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'nikmalarini xolis baholashda qo'l keladi. Bunda har bir o'quv fanining mazmuni va xarakter xususiyatlaridan kelib chiqqan holda maxsus Testlar tuzilib, har bir chorakning yakunida umumiy tarzda boshlang'ich sinf o'quvchilarining ko'nikma ko'rsatkichlari baholab boriladi. Chunki 2024-2025 o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilari 1-11 sinflar davomida ballar tizimini yig'ib boradi va kelgusida ana shu ballar ko'rsatkichlariga asosan oliy o'quv yurtlariga qabul qilinish tartibi amalga kiritiladi. Shu sababli boshlang'ich sinflar davridayoq o'quvchilarning o'zlashtirish ko'nikmalarini aniq va to'g'ri baholab borish vositasida ularning bilim va

savodxonliklarini yuksaltirib borish taqozo etiladi. Bunday baholash jarayoni boshlang'ich ta'lim Metodik kengashi tomonidan amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki aynan ko'nikmalar ko'rsatkichlarini baholash umumiy bilim darajasini baholashga asos bo'lishini eslatib o'tish lozim[4;40].

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholash bo'yicha malaka mezonlari. Malaka – bu o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari hosilasining majmui bo'lib, unda o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmasiga ega bo'lishiga asosiy e'tibor qaratiladi. Shu sababli bu masalada quyidagilarga asoslanish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash ko'nikmasini tarkib topganlik ko'rsatkichi;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy yondashuv ko'nikmasini tarkib topganlik ko'rsatkichi;

3) boshlang'ich sinf o'quvchisida individual ko'nikmaning tarkib topganlik ko'rsatkichi;

4) bu ko'rsatkichlar umumlashtirilgan holda 5 balli tizim asosida baholash.

Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va individual ko'nikmalarga egaligi ularning malaka ko'nikmasi tarkib topganligini ko'rsatadi. Shu sababli mazkur baholash jarayoni ham umumiy tarzda tuzilgan maxsus Test asosida amalga oshiriladi va uni Sinf rahbarlari boshchiligida boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan amalga oshirilishi xolislikni ta'minlaydi.

E'tibor berilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholashdagi sifat mezonlari bilim, ko'nikma va malakalarning tarkib topganligiga asoslanadi. Ayni paytda, bunda o'qitishning

kredit-modul tizimi talablari hamda qoidalari asosida baholash ishlari amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlari har xil darajadalligi bilan ajralib turadi. Shu sababli umumsinf miqyosida o'zlashtirish darajasining yuqori ko'rsatkichlarga erishish uchun quyidagi metodikaga asoslanish tavsiya etiladi:

1) 1-2 sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholashda nisbatan murakkab bo'lmagan savolnomalardan foydalanish;

2) 3-4 sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholashda ularni yo'naltirish xususiyatiga ega bo'lgan savolnomalardan foydalanish;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining ko'rsatkich ballarini tahlil qilish vositasida ularning o'zlashtirish jarayonini qulaylashtiruvchi tadbirlarni amalga oshirib borish;

4) boshlang'ich ta'lim yakunida o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari nisbatan yuqori darajada bo'lishiga erishish.

Kezi kelganda shuni eslatib o'tish lozimki, bizning yondashuvimizga ko'ra, boshlang'ich ta'lim yakunidagi o'quvchilarning umumiy ko'rsatkichlari 70 foizdan kam bo'lmasligi maqsadga muvofiq bo'ladi. Agar bu boradagi ko'rsatkichlar 70 foizdan kam bo'lsa, u holda boshlang'ich ta'limni o'zlashtirish jarayoni murakkab kechganligini namoyon qiladi. Shu sababli 2024-2025 o'quv yilidan boshlab oliy pedagogik ta'lim muassasalarida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini baholashning sifat mezonlari metodikasi bilan qurollantirish va amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarini baholashning kredit-modul tizimi qoidalari bilan tanishtirish taqozo etiladi[5;56].

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish

ko'rsatkichlari bo'yicha sifat mezonlari metodikasini ishlab chiqish zaruriyat bo'lib turibdi. Bu borada amaliy va metodik

ishlanmalarni yaratish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziynet.uz
2. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent, 2009
3. Ijtimoiy sohalarni rivojlantirishga doir yig'ilish materiallari. // "Xalq so'zi" gazetasi, 2024 yil 6 fevral soni
4. Jabborova O. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2023
5. Jabborova O., Tashpulatova D. ATR texnologiya va kreativlik. – Toshkent, 2023

БОШЛАНГИЧ СИНФЛАРДА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ КРЕДИТ-МОДУЛЛИ ШАКЛИ

Жабборова О., Сапарбаева Д.

“Ўзбекистон-2030” стратегиясининг ижроси жараёнида бошланғич таълимни ташкил этиш ва унинг самарадорлигига эришишнинг янги шакллари амалиётга жорий этиб бориш муҳим ўрин тутди[1;4]. Шу жиҳатдан бошланғич синфларда мустақил таълимни ташкил этишнинг янги шакллари ва тизимларини ишлаб чиқиш долзарб бўлиб турибди. Бу ўринда эътиборингизни ана шундай янги шакллардан бири тахлилига эътиборингизни тортамиз.

Бошланғич синфларда мустақил таълимни ташкил этишнинг кредит-модулли шакли мазмуни. Мустақил таълим – бу таълим олиш жараёнида таълим олувчининг ҳаракатлари воситасида қўшитмча ва мақсадли маълумотларга эга бўлиш жараёнидир[2;355]. Шу жиҳатдан бошланғич синфларда 2024-2025 ўқув йилидан бошлаб ўқитишнинг кредит-модул тизими жорий этилаётганлигини ҳисобга олиб, мазкур ўқитиш тизўимининг қоидалари ва талабларидан келиб чиққан ҳолда мустақил таълимнинг кредит-модулли шаклини ишлаб чиқиш долзарб бўлиб турибди.

Ўқитишнинг кредит-модулли тизими талабларига асосан таълим олувчилар бутун ўқув йили давомида ўқув фанлари бўйича кредит балларини жамғариб боради ва ўқув йили якунида ана шу баллар мажмуи асосида ўқув фанларини ҳамда таълимнинг муайян синфини ўзлаштирганлик даражаси баҳоланади[3;3]. Шу жиҳатдан бошланғич синфларда мустақил таълимнинг кредит-модулли янги шаклини ташкил этишда унинг қуйидаги асосларига эътибор бериш тақозо этилади:

1) мустақил таълим шаклида ҳам кредит тақдим қилиш қоидасини белгилаб қўйиш;

2) мустақил таълимни умумий таълимнинг муҳим қисмларидан бири сифатида жорий этиш;

3) мустақил таълим шаклининг назария ва амалиёт уйғунлигига асосланган ҳамда кредит тақдим қилиш хусусиятларига эга тарзда йўлга қўйиш;

4) мустақил таълим асосида тўпланадиган кредит балларини ҳисобга олиш ва баҳолаш мезонларини белгилаб қўйиш.

Мустақил таълимнинг мазкур янги шаклини ташкил қилиш билан биринчидан, бошланғич синфларда мустақил таълимнинг янги бир турига асос солинади; иккинчидан, бошланғич синф ўқувчиларининг муайян ўқув фанлари ёки мавзулари бўйича билим ва малакаларини қўшимча маълумотлар билан чуқурлаштириш имкониятига эга бўлинади; учинчидан, бошланғич синф ўқувчиларининг ўқитишнинг кредит-модул тизими шароитида кредит баллари тўплаб бориш имкониятлари кенгайди. Буларнинг барчаси келгуси ўқув йилларидан бошлаб бошланғич синфларда мустақил таълимнинг кредит-модулли шаклини жорий қилиб бориш ўзига хос хусусиятларга ва ёндашувларга таянишни тақозо этади.

Бошланғич синфларда мустақил таълимни ташкил этишнинг кредит-модулли шакли хусусиятлари. Бошланғич синфларда ўқитишнинг кредит-модулли тизими қоидалари асосида мустақил таълим шаклини ташкил қилиш ўзига хос хусусиятлар асосида ёндашишни тақозо этади. Бунда қуйидагиларга асосланиш мақсадга мувофиқ бўлади:

1) муайян ўқув фанлари бўйича мустақил таълимни ташкил этишнинг кредит-модулли тизими талаблари асосида силлабусини махсус тайёрлаш;

2) силлабусни тайёрлаш жараёнида асосий эътиборни бошланғич таълим ўқув фанларининг дасрликлари ва Ўқитувчи китобидаги материалларни чуқурлаштиришга қаратиш;

3) тақдим этиладиган мустақил таълим силлабусида ўқувчилар учун қўшимча маълумот берувчи вазифалар, топшириқлар ва ишланмаларнинг ифодаланишини таъминлаш;

4) мустақил таълимнинг кредит-модулли шаклини ташкил қилишда ўқитишнинг анъанавий (офлайн) онлайн

ва рақамли тизимларига тенг мос тушадиган силлабусларни тайёрлаш ва амалиётга жорий этиш.

Бундай ёндашув мустақил таълимнинг янги кредит-модулли шакли бўйича аниқ методикага асосланиш ҳамда бу шакл воситасида бошланғич синф ўқувчиларининг билим ва малакаларини кутилган даражада ривожлантириш ҳамда мустақил таълимнинг талабларидан бўлган бошланғич синф ўқувчилари ички дунёси, ҳис-туйғулари ва мустақил фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришда кенг имкониятларга эга бўлиш имконини беради[4;24].

Бошланғич синфларда мустақил таълимнинг кредит-модулли шаклини ташкил этишнинг амалий аҳамияти. Бугунги кунда мамлакатимиз бошланғич таълим жараёнида ўқитишнинг кредит-модулли тизими асосида янги шакллари ташкил қилиб бориш ишлари амалга оширилар экан, бунда 2023-2024 ўқув йилидан бошлаб умумий ўрта таълим мактабларида ўқувчилар кўникмасини 4 К модели бўйича таркиб топиш тизимини ҳам ҳисобга олиш тақозо этилади[5;4]. Шу маънода бошланғич синфларда ташкил этиладиган мустақил таълимнинг кредит-модулли шаклида қуйидагиларни таркиб топтириш амалий имкониятларга эга бўлишини эслатиб ўтиш жоиз:

1) бошланғич синф ўқувчиларида мустақил таълимнинг кредит-модулли шакли асосида жамоа бўлиб ишлаш кўникмасини таркиб топтириш;

2) бошланғич синф ўқувчиларида мустақил таълимнинг кредит-модулли шакли асосида таълим шароитларидан ўз имкониятлари даражасида фойдаланиш кўникмасини таркиб топтириш;

3) бошланғич синф ўқувчиларида мустақил таълимнинг кредит-модулли шакли асосида ижодий ёндашув ва

ижодий муносабат кўникмаларини таркиб топтириш;

4) бошланғич синф ўқувчиларида мустақил таълимнинг кредит-модулли шакли асосида мустақил фикрлаш ва мустақил фаоллият кўникмаларини таркиб топтириш.

Чунки бундай ёндашув 4 К модели талаблари асосида ва ўқитишнинг кредит-модулли тизими қоидалари уйғунлигини таъминлаш воситасида бошланғич синф ўқувчиларининг муштайл таълим асосида кўникмаларини амалий таркиб топтириш имконини беради.

Бошланғич синфларда мустақил таълимнинг кредит-модулли янги шаклини ташкил қилиш ва жорий этиш учун мазкур масаланинг назарий-методик асосларини ишлаб чиқиш, уларни

педагогик тажриба-синов ишларидан ўтказиш ва оммалаштириш ҳамда келгуси ўқув йилларидан бошлаб бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини муштавил таълимнинг кредит-модулли шакли методикаси билан қуроллантириш тақозо этилади.

Шундай қилиб мамлакатимизда бошланғич синф ўқувчиларининг ўзлаштириш кўрсаткичларини чуқурлаштириш жараёнида мустақил таълимнинг турли шаклларида фойдаланиш муҳим амалий аҳамиятга эга. Шу жиҳатдан мустақил таълимнинг янги кредит-модулли шаклининг имкониятларидан кенг фойдаланиш долзарб бўлиб турибди.

Адабиётлар:

1. “Ўзбекистон-2030” стратегияси. // www.ziynet.uz
2. Ҳасанбоев Ж. ва бошқ. Педагогика фанидан изоҳли луғат. – Тошкент, 2009
3. Жабборова О., Сапарбаева Д. Бошланғич таълимда мустақил таълимни ташкил этиш методикаси. – Тошкент, 2023
4. 2023-2024 ўқув йили учун умумий ўрта таълим мактаблари ўқув юкламасига Тушунтириш хати. // “Маърифат” газетаси, 2023 йил 1 сентябрь сони
5. Жабборова О. Бошланғич таълимда инновацион технологиялар. – Тошкент, 2023

SHIHOBIDDIN SUHRAVARDIYNING USTOZ ODOBIGA DOIR AXLOQIY-TARBIYAVIY QARASHLARINING PEDAGOGIK MOHIYATI

Raximova Gularo Ibragimovna

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Urganch davlar pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi. raximovaqulora1976@gmail.com

Bugungi kunda jamiyatimiz hayotining muhim sohalarida ro'y berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy o'zgarishlar keng ko'lamli ijtimoiy munosabatlarga, jumladan, oliy ta'lim tizimidagi munosabatlarga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Bir tomondan, bu munosabatlar zamonaviy mehnat bozorining qat'iy talablari, mutaxassislarning yuqori raqobatbardoshligi bilan belgilansa, boshqa tomondan, talabalarining o'z kasbiy qobiliyatlarini oshirish, ijodiy mahoratini samarali namoyon etish uchun muhim shartlarni yaratadi. Pedagogik tadqiqotlardan ma'lumki, kasbiy rivojlanish dinamikasi ko'p jihatdan shaxslararo munosabatlarning tabiatiga bog'liq. Oliy talim tizimida ta'lim jarayoni subyektlarining o'zaro munosabatlarga kirishishini rivojlantirish ta'lim sifatini oshirish, talabalarining kasbiy hamda shaxsiy rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Aynan o'zi ta'lim olgan muhitdan, talabaning madaniyati, o'zini tutishidan kelib chiqib, talabalarda, ya'ni bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy madaniyat asoslari shakllanadi. Shu sababli, pedagogik ta'lim tizimida nafaqat mutaxassislik bo'yicha zarur bilimlar, balki tarbiyaviy-didaktik munosabatlarning, pedagogik muloqot haqidagi bilimlarning o'rgatilishi juda katta ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'lim tizimida ilmiy-tadqiqot ishlari olib borishda, ilmiy-amaliy konferensiyalar, ijtimoiy, kasbga yo'naltirilgan, madaniy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazishda professor-o'qituvchilar va talabalarining munosabatlari axloqiy-tarbiyaviy tamoyillarga asosan tashkil qilinishi lozim.

Bu borada amalga oshirilgan ishlar ko'pchilikni tashkil qiladi, shu jumladan, M.Moysya o'z tadqiqoti davomida pedagogika universiteti o'qituvchilari va talabalari o'rtasidagi kollegial

munosabatlarning muhim xususiyatlarini keltirib o'tadi, ularga :

- kasbiy va pedagogik yo'nalganlik;-
- ikki tomonlama xarakterga egalik
- funksional-rolli pozitsiya;-
- integrativlik; -ko'p subyektivlik;
- personifikatsiya (shaxslashtirish)-
- dialogiklik kabilar mansub bo'ladi[1].

Kasbiy va pedagogik yo'nalish asosini ochib berishda ushbu turdagi munosabatlarning obyekti, ya'ni o'qituvchilik kasbining mohiyatiga e'tibor qaratsa, uning ikki tomonlama xarakterga egaligini bu turdagi munosabatlarning o'qituvchilar va talabalar tomonidan teng ravishda amalga oshirilishi bilan izohlaydi. Talaba va o'qituvchining funksional-rolli pozitsiyasi ularga berilgan muayyan vazifa va rollarni bajarishda namoyon bo'lsa, integrativlik omili kollegial munosabatlarning ta'lim jarayoniga, shu jumladan sinfdan tashqari ishlarning turli shakllariga integratsiyalashuvida ask etadi. Bundan tashqari, mazkur munosabatlarda ikki yoki undan ortiq subyektlarning faol munosabatlari, shuningdek, personifikatsiya orqali ta'lim jarayoni ishtirokchilarning yoshi, jinsi, irqi bilan bog'liq individual xususiyatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'limda markaziy o'rinni egallovchi subyekt – o'qituvchi shaxsi bo'lib, uning kasbiy bilimlari bilan bir qatorda insoniy fazilatlarini rivojlanganligi ham ta'lim jarayoniga sezilarli ta'sir qiladi. Aynan o'qituvchi xulq-atvoriga doir tadqiqotlarda o'qituvchining nutqi, hissiy nazorat qilish qobiliyati, o'qituvchi xulq-atvorining ekspessivligi, kasbiy xulq-atvori, nizoli vaziyatalarda o'zini boshqara olish qobiliyati kabi masalalar markaziy o'rinni egallashi ma'lum bo'ldi.

O'zbek olimlari ham o'qituvchi shaxsi, uning xulq-atvori, axloqiy xususiyatlari masalasini e'tibordan chetda qoldirishmagan. Mazkur masalaga yo'naltirilgan ishlarda bo'lajak o'qituvchilarning kommunikativ qobiliyatlarini oshirish, ularda pedagogik odob xususiyatlarini rivojlantirish, o'qituvchi nutqi madaniyati, ta'lim jarayonida muloqotning ahamiyati, shaxslararo munosabat madaniyati, ma'naviy-axloqiy tayyorgarligi kabi jihatlar tahlil qilingan. Shu o'rinda shuni ta'kidlashimiz lozimki, mazkur tadqiqotlardagi yondashuvlarda, asosan, innovatsion, zamonaviy metod va metodikalardan foydalaniladi. Buning asosiy sababi esa, zamonning keskin rivojlanib borishi natijasida yuzaga kelgan pedagogik talablardir. Biroq mazkur kontekstda, shuni e'tibordan chetda qoldirmaslik lozimki, asl pedagogik munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z ketganda, Sharq mutafakkirlarining mazkur sohaga qo'shgan hissalari e'tirofqa loyiqdir. Chunki, Sharq mutafakkirlari va buyuk allomalarining ustoz va shogird o'rtasidagi munosabatlar, ularning odobi, tarbiyasi va madaniyati haqidagi qarashlari bugungi davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Bu esa, bir qator

ishlarda o'z aksini topgan. Jumladan, X.A.Yuldoshev o'z dissertatsiyasida ustoz-shogird an'analaridan foydalanishning ilmiy-uslubiy asoslariga to'xtalib o'tadi, hamda, "ustoz-shogird odobi an'analaridan foydalanishga oid zamonaviy qarashlar" ning mohiyatini ochib beradi. Haqiqatan ham, muqaddas hadislarimizda, Sharqning buyuk allomalari Rudakiy, Koshifiy, Farobiy, Ibn Sino, Sadiy Sheroziy, Alisher Navoiy, Beruniy, Mahmud Koshg'ariy, Yusuf hos Xojib, Kaykobuslarning asarlarini bir-biri bilan bog'lab turuvchi umumiylik, bu ularda ustoz-shogird munosabatlari va axloq-odobi masalalarining qamrab olinganligidir.

Shihobiddin Suhravardiyning bir qator asarlarida ustoz-shogird munosabatlari "shayx-murid" munosabatlari asosida yoritib berilganini ko'rishimiz mumkin.

Asar mazmunidan kelib chiqadiki, Shihobiddin Suhravardiy tasavvufning amaliy jihatlariga alohida e'tibor bergan. U tasavvufiy yo'ldan borgan "sayohatchi"larning (so'fiylarning) xulq-atvori va bilim olish jarayonini islom fiqhi asosida sinchiklab tahlil qiladi, o'z fikrlarini Qur'on oyatlari, turli so'fiylarning ibratli hikoyalari va so'zlari bilan mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мойся М.К. Формирование коллегияльных отношений преподавателей и студентов в процессе профессиональной подготовки будущих учителей. АВТОРЕФЕРАТ диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук Майкоп-2006, 10
2. Бодалёв А. А. Общение как предмет междисциплинарного изучения //Психологический журнал. – 2009. – Т. 30. – №. 2. – С. 129-133.
3. Кулюткин Ю. Н. Личностные факторы развития познавательной активности учащихся в процессе обучения //Вопросы психологии. – 1984. – Т. 5. – С. 45-49.
4. Сухобская Г. С. Гуманистическая направленность обучения будущего педагога //Человек и образование. – 2006. – №. 8-9. – С. 62-64.
5. Ольховая Т. А. Развитие студентов как субъектов научно-исследовательской деятельности //Международный журнал экспериментального образования. – 2010. – №. 11. – С. 122-125.

PEDAGOGIK KOMPETENTLIK - O'QITUVCHI KASBIY MAHORATINING ENG YUQORI NAMUNASI SIFATIDA

Rahimova Fazilat Atabekovna - UrDU, Pedagogika fakulteti, "BTM" kafedrası katta o'qituvchisi. rahimova_83@mail.ru

Bugun zamonaviy ta'limning ustivor yo'nalishi sifatida, uning samaradorligini kafolatlash, o'z-o'zini rivojlantirish, pedagogning mahorati va shaxsning o'zini o'zi anglashga yo'naltirilgan ta'lim e'tirof etilmoqda. Ta'limga qo'yilayotgan zamonaviy talablar negizida "Ta'lim bu- o'qitishdir" degan mafkura o'rnini o'quvchining shaxs sifatida shakllanishiga yo'naltirilgan "ta'lim bu-yaratishdir" degan ulug' maqsad egalladi. Pedagogika fanida "ta'lim" tushunchasi jarayon, natija, tizim sifatida qaralib kelgan, ammo hozirgi vaqtda tadqiqotchilar ushbu atamani inson madaniyatining tarkibiy qismi deb ham talqin qilishmoqda. Ta'lim sohasi ustuvor ahamiyat kasb etib, uning mazmuni umumiy va kasbiy madaniyatning tegishli darajasini, individual shaxsning aqliy rivojlanishini, uning kasbiy malakasi va vakolatlarini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi lozim.

Bugun respublikamizda joriy etilgan uzluksiz ta'lim tizimi mazmun, mohiyati, tarkibiy qismlari, unda joriy etilgan ta'lim texnologiyalari, o'qitish usullari, metodlarining amaliyotga samarali va natijali tadbiriq etilgani va etilayotganligini qayd qiluvchi qator omil va vositalarni ko'rsatish mumkin. Ular kichik avlod vakillari, o'smir va yoshlarimizning yurt va jahon arenalarida turli sohalarda qo'lga kiritayotgan muvaffaqiyatlari, erishayotgan yutuqlarida yaqqol ifodasini topmoqda. So'zsiz yutuq va muvaffaqiyatlar zahirida kamolot kaliti sanalmish shaxsdagi komillik sifatlarini bus-butun holda shakllantirish masalasining uzluksiz ta'limning bosh g'oyasi sifatida e'tirof etilishi yotadi. Bugun uzluksiz ta'limning maktabgacha ta'lim bo'g'inidan boshlaboq butun tarkibiy qismlarida g'oyani ro'yobga

chiqarish mexanizmi yaratilgan, o'quv – uslubiy majmualar, o'qitishning yangi avlod vositalari joriy etilgan. Shaxsdagi layoqat, imkoniyatni o'z vaqtida aniqlash, ro'yobga chiqarish, ularni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish, qobiliyat va iste'dodni tarbiyalash, rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlashni, ya'ni rivojlantiruvchi ezgu maqsadlarni amalga oshirishga yo'naltirilgan ushbu rivojlantiruvchi ta'lim komponentlari, omil va vositalari, uslub va metodlari, texnologiyalari tobora rivojlanib zamon talablarini amalga oshirish barobarida o'zi ham takomillasha borish ehtiyojlarini keltirib chiqara boradi. Ta'limiy rivojlanish tizimi ta'limni takomillashtira borishni ehtiyojga aylantiradi, ta'lim komponentlari, omil va vositalari takomillasha boradi. Ushbu jarayonda ta'lim diqqat markazida bo'lgan ta'lim sub'yekti-o'qituvchi pedagogik faoliyati muhim o'rin egallaydi. Ta'lim jarayonini tashkil etishda ishtirok etayotgan har bir omil va vosita o'zida ma'lum ta'limiy funksiyani mujassamlashtiradi. Ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarning mazmunli, tarkibli, natijali uyg'unlashuvi va mujassamlashuvi negizida tashkil etilgan ta'limiy faoliyatgina o'quvchilarning layoqat, ichki imkoniyatlarini aniqlash, ro'yobga chiqarishi va rivojlantirishi uchun shart-sharoitlar yaratib berish, predmetlar mazmuniga qo'yilgan talablarni puxta o'zlashtirish barobarida ularda ijtimoiy hayotga moslashtirishga oid bilim, ko'nikma va malakalar ham tarkib topishi uchun vosita bo'ladi.[2;155]

Rivojlanuvchi ta'limiy maqomda faoliyatga kirishayotgan har bir o'qitishning yangi avlod vositalari, darslik va metodik qo'llanmalar, joriy etilgan pedagogik texnologiyalar qanchalik mukammal

bo'lmasin o'qituvchi ulardan mohirona foydalana olmasa, o'z o'rnida ishlata olmasa ta'lim kutilgan natijani ko'zlamaydi. Ta'limiy jarayonda ko'zlangan maqsadga to'liq erishishda esa o'qituvchining pedagogik kompetentligi muhim ahamiyat kasb etadi. Kasbiy pedagogik kompetensiya eng umumlashtirilgan shaklda V.A.Krutetskiy tomonidan shakllantirilgan bo'lib, ular quyidagicha ta'riflangan. **Akademik kompetensiya**-bu o'qitilayotgan fan(matematika, fizika, biologiya, adabiyot va boshqalar)ni nafaqat o'quv kursi hajmida, balki ancha kengroq va chuqurroq bilish; o'z tadqiqot ishlari olib borish zarurati va qobiliyatidir; **Perseptiv kompetensiya**- bu psixologik kuzatish qobiliyati bo'lib, o'quvchining ichki holatidagi o'zgarishlarni sezish qobiliyati; **Nutqiy kompetensiya**- bu o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini nutq orqali, shuningdek yuz ifodalari, pantomimalarni aniq va tushunarli ifoda eta olish qobiliyati. Ushbu qobiliyatlar nafaqat o'qituvchining yangi material bilan aloqasi paytida, balki uning o'quvchilarning javoblariga munosabati jarayonida ham namoyon bo'ladi; **Tashkilotchilik kompetensiya**- bu bir tomondan o'quvchilar jamoasini tashkil qilish, boshqa tomondan o'z ishini to'g'ri tashkil etish qobiliyatidir. Tajribali o'qituvchilar o'ziga xos vaqt tuyg'usini rivojlantirish, belgilangan muddatlarga mos ravishda ishni to'g'ri taqsimlash qobiliyati; **Komminikativ kompetensiya**- bu muloqot qilish qobiliyati, o'quvchilarga yondashuvni topish, ular bilan pedagogik nuqtai nazardan mos munosabatlarni o'rnatish, pedagogik taktikaning mavjudligi;[2;50] **Empatik kompetensiya**-ushbu kontseptsiyada o'qituvchining kasbiy ahamiyatga ega maqsadlarni belgilash va sozlash, aloqa sherigi faoliyatining motivlarini anglash, o'z faoliyatining strategisti bo'lish, ularning samaradorligini baholab, rejalar va harakatlarni mustaqil ravishda qurish qobiliyatini o'z ichiga oladi; **Akmeologik**

kompetensiya-Akmeologiya (qadimgi yunoncha akme – tepalik, logos – ta'limot) – rivojlanish psixologiyasining individual rivojlanishning eng yuqori bosqichiga (akme) erishish imkoniyatini beradigan qonuniyat va mexanizmlarni o'rganadigan bo'limi. "Akmeologik kompetentsiya" - A. K. Markova tomonidan taklif qilingan kateqoriya, umuman olganda, professionallik tizimining kognitiv tarkibiy qismi bo'lib, kasbda shaxsning progressiv rivojlanishining yo'llari, printsiplari va qonuniyatlari to'g'risida akmeologik bilimlarni o'z ichiga oladi; **Adaptiv kompetensiya**-bu pedagogik jarayonlarning nomuvofiqligini, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy - pedagogik o'zgarishlarning mohiyatini, vaziyatning xilma-xilligini, voqealar va odamlarning xatti-harakatlarining noaniqligini oldindan bilish va ularga oldindan tayyor bo'lish qobiliyatidir.

Shunday falsafiy tamoyil mavjud, o'quvchining ahloqi o'qituvchining ahloqi bilan, bilimi-bilimi bilan, mahorati-mahorati bilan shakllannadi. Agar o'qituvchi o'z pedagogik faoliyatini samarali qurishga professional ravishda tayyor bo'lmasa, unga hech qanday zamonaviy o'qitish texnologiyalari va texnik vositalar ham yordam bera olmaydi. Pedagogika va psixologiya esa ularni yanada umumlashtirilgan yaxlit xususiyatlarga birlashtirishga intiladi xolos. Shunin guchun o'qituvchi ta'limiy arsenal-larini biz yuqorida keltirib o'tgan omillar bilan boyitib borishi lozim. Ushbu jarayonlar mujassamlashgan holda davlatimizning uzluksiz ta'limga qo'ygan talablarni og'ishmay amalga oshishini ta'minlash barobarida shaxsdagi barkamollik jihatlarini tarkib topishga munosib omil bo'ladi. Bu o'z navbatida boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlashni doimo takomillashtira borish dolzarb masalalar qatoridan o'rin olishini taqozo etadi.

Adabiyotlar.

1. A'zamjon Xoliqov. Pedagogik mahorat. Toshkent-2011
2. Raximova F.A. "Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda integrativ yondashuv"// Central Eurasian Studies Society international scientific-online conference on innovation in the modern education sustem.- Washington, part 17, 2022. –B. 155–161
3. Тлеубердиев Б.М., Рысбаева Г.А., Медетбекова Н.Н. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА// Международный журнал экспериментального образования. – 2013. – № 10 – С. 47-50
4. <https://nsportal.ru>. Профессионально-педагогическая компетентность современного педагога

UNSURULMA'OLII KAYKOVUS TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASINING O'ZIGA XOS QARASHLARI

Shoira Rahimova Adilbekovna - Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
shoira.urdu@gmail.com

Ta'lim-tarbiya jarayoni xususida so'z borar ekan, ushbu jarayonning nazariy tahlil qilish natijasida uning ko'p qirrali va muhim masala hamda barcha davrlarda dolzarb ekanligini kuzatishimiz mumkin. Shu jumladan, bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri ham ta'lim va tarbiyaga qaratilganligi fikrimizning isbotidi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi" Qonunida ham ta'lim jarayoniga quyidagicha munosabat bildiriladi. "Ta'lim — ta'lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon"[1]. Bundan ko'rinadiki, ta'lim shaxsda nazariy bilim bilan birga amaliy ko'nikmalarni ham shakllantirishga xizmat qiladigan ko'p bosqichli jarayon hisoblanadi.

Har biri inson o'ziga xos qobiliyati va salohiyati bilan dunyoga keladi, o'zining tug'ma qobiliyatlaridan foydalangan holda o'zini rivojlantiradi. Albatta uning bu rivojlanishida tug'ma qobiliyatlar bilan birga muayyan tashqi omillar, shu jumladan ta'lim-

tarbiya ham kuchli ta'sir o'tkazadi. Shaxs kamolotiga ta'lim-tarbiyaning ta'siri masalasi ko'plab faylasuflar, pedagog olimlar tomonidan o'rganilgan hamda qimmatli mulohazalar bildirilgan. Xususan, ushbu masalada Unsurulma'oliy Kaykovusning ta'lim va tarbiyaga oid qarashlari o'ziga xos ahamiyatga egadir. Kaykovusning ta'lim va tarbiyaga doir qarashlari uning "Qobusnoma" asarida bayon qilinadi.

Ushbu asar XI asrda Sharq va Markaziy Osiyo xalqlari orasida keng tarqalgan axloqiy-ta'limiy asar, fors-tojik badiiy nasrining birinchi va yirik yodgorligi hisoblanib, Tabariston (Mozandaron) hukmdori Shams al-Ma'oliy Qobusning nabirasi Unsur al-Ma'oliy Kaykovus tomonidan fors tilida yozilgan va «Nasihatnomai Kaykovus» deb atalgan. «Qobusnoma» shu asarning o'zbekcha tarjimasidir. Muallif asarni o'g'li Gilonshohga bag'ishlagan. «Qobusnoma» asarining asosini Qur'oni karim suralari, Muhammad (sav)ning faoliyati va ko'rsatmalari hamda hikmatli hikoyatlar tashkil etadi. Asar 44 bobdan iborat bo'lib, dastlabki 4 ta bobi Haqni tanimoq,

Payg'ambarlarning xilqati (yaratilishi), Alloh taoloning shukurguzarligi hamda ne'matiga shukur qilmoq haqida bo'lib, qolgan 40 ta bobi ota-onani hurmatlash, ilmiy bilimlarni, san'atni egallash, harb, savdo, dehqonchilik ishlari va hunarni o'rganish, odob-axloq qoidalariga rioya etish, farzand tarbiyasi, saxovat va juvonmardlik kabi ko'plab tarbiya va ta'limga doir masalalarni o'z ichiga oladi. Shu va shu kabi masalalarga bag'ishlangan ushbu asarni tom ma'nodagi ta'lim-tarbiyaga doir muhim ko'rsatma dasturilamal deb aytish mumkin.

Mamlakatimiz ta'lim sohasida Unsurulma'oliy Kaykovus pedagogik g'oyalarining tarbiyaviy roli esa uning tarbiyaviy ta'limotlarining ijtimoiy ahamiyatini, ijtimoiy ta'sirga yo'naltirilganligini va ma'naviy qadriyatlar tizimidagi o'rnini belgilab beruvchi muhim mezondir. Binobarin, Unsurulma'oliy Kaykovus g'oyalarining hayotiyli shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatleri va mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirishga ta'sir ko'rsatish qobiliyati bilan bog'liq. Chunki Unsurul ma'oliy Kaykovusning g'oyalari ravshanlik xarakteriga ega bo'lib, uni tarbiyaviy xususiyat imkoniyatlaridan kelib chiqib, bola shaxsini rivojlantirishda bolalar bilan ishlaydigan bo'lajak o'qituvchi tan olinishi kerakligi ta'kidlanadi.

Kaykovus o'z asari "Qobusnoma"da o'g'li Gilon shohga murojaat qilib deydi: "Ey farzand, umidim shuki, sen bu pandlarni qabul qilgaysan. Bilgilki, xalqning rasmi odati shundayki, yugurib-elib, qidirib-axtarib dunyodan biror narsa hosil qiladilar va narsalarini o'zlarining yaxshi ko'rgan kishisiga qoldirib ketadilar. Men dunyoda mana shu so'zlarni hosil qildim, sen mening uchun eng qimmatbaho xazinasan. Menga safar vaqti yaqinlashdi, dunyodan nima hosil qilgan bo'lsam, sening oldingga qo'ydim, toki o'zingga bino qo'ymagaysan va o'zingga nomunosib ishlarni qilmagaysan" [2]. Ushbu fikrlarga diqqat bilan nazar

tashlaydigan bo'lsak, bu asar bilan to'liq tanishib chiqmay turib ham, ushbu bebaho asar haqida otaning farzandiga qoldirgan axloqiy meyorlar jamlanmasi ekanligini to'g'risida tasavvurga ega bo'lish mumkin.

Kaykovus asarda shaxs kamoloti bilan bog'liq turli masalalar xususida munosabat bildirib, olamni yaratilishi, inson va uning dunyoga kelishi, rivojlanishi, axloqiy fazilatlar, ga'yriinsoniy illatlar xususida o'zining munosabatini bildiradi, ko'rsatma sifatida tavsiya qiladi. Xususan, asarning ilm talabi va qozigarlik zikrida deb nomlangan 31-bobida ilm olmoq xususida fikr yuritib, ilmni 3 guruhga ajratib ko'rsatadi. "...ilmning sifati uch vajhdandur: yo bir pesha bila bog'angon ilm; ilm bila bog'liq peshaxayr va dalolatga taalluqli odat"[3].

Asarda Kaykovus har bir turdagi ilmni bir-biridan farqli jihatlari xususida to'xtalib, ularni asoslab berishga harakat qiladi. Masalan, ilmning birinchi turi "biror pesha bila bog'liq ishlar *tabiblik, munajjimlik, muhandislik, massohlik*, shoirlik va bularga oxshash ishlardur. Ilmga taalluqi bor peshalar xunyogarlik, baytorlik, binokorlik, korizkunlik va bulardin tashqari ishlar ham bordur. Bularning har birisida shundoq qoida bordurki, agar sen uning rasmin va tartibin bilmasang, har qancha usta bo'lsang ham, ul bobda serrayg'on kishidek bo'lursan, ya'ni taajjublanib turgaysan".

Ilmning ikkinchi turi aqlga bog'li ilmdir deyiladi. "Aqlga ma'lum bo'lg'on peshani sharh qilmoqqa hojat yoqdur. Lekin men bilg'onimcha ayturman va har birining tartibin senga bayon qilurman. Bular ikki ishdin tashqari ermasdur: yo bir vaqtda ro'zg'or havodisidin shunday bir vaqt kelurki, zamon hodisalari bila ul peshaga muhtoj bo'lursan. Muhtoj bo'lg'on vaqtda har qaysi peshaning asroridin xabardor bo'lg'oning yaxshidur. Agar peshaga muhtoj bo'lmasang, ushbu ulug'ligingdin o'ltirursan, lekin ulug'larga barcha ilmni bilmak lozimdur...[3] deb ko'rsatadi.

Kaykovus asarda ilmning uchinchi turi shariat ilmidir deb ko'rsatadi. "Shariat ilmining peshasi qozilik, muftilik va muzakkirlikdur... Barcha peshalarning orasida ilmi tolib bo'lsang, parhezkor va qoni⁴ bo'lg'il. Ilmni do'st, bekorchi turmushni dushman tutg'il"[3]. Uning fikricha limning sanab o'tilgan uchta turi ham inson hayotida muhim sanalishi, ilmni egallash kishining jamiyatdagi o'rnini mustahkam qilishi, obro'sini oshirishi va katta hurmatga ega bo'lishini ta'minlaydi, voqeilikka nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lishiga xizmat qiladi.

Kaykovus ilm olish yo'liga kirgan toliblarga ham yo'llanmalar beradi: Hamma vaqt parhezli va qanoatli bo'lish, bekorchilikdan o'zini tiyish, doimo shodxurram va harakatchan bo'lish, kitob

o'qishga berilish, ilm yolida qayg'u-hasratga berilmashk, ilmni yodda saqlash uchun takrorlab borish, yod olish, ilmni haqiqat uchun kurashish, taqlid qilmaslik, doimo o'z yonida kitob va boshqa o'quv qurollarini saqlash, oz so'zlab, ko'p tinglash haqida fikr bildiradi. Shuninhdek, ilm yo'lida munozaradan chekinmaslik, lekin [uni janjalga aylantirmaslik](#), isbot va dalillar bilan o'z fikrini bayon qilish zarurligini ta'kidlaydi. Yana u olimning aytgani bilan qilgan ishi bir bo'lishi kerakligi, ilmni chuqur o'rganish, har bir kasb, sohaning bilimdoni bo'lishda doimo kamtar, oqil, xalqparvar, har bir narsani oldindan ko'ra oladigan bo'lish kerakligini ham ko'rsatib o'tadi. Zero, ilmni faqat kitobdan o'rganish bilan cheklanib qolmay, aql, tafakkur bilan hukm chiqarish zarurligini ham ta'kidlaydi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni O'RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr, Toshkent sh.
2. : Кобуснома./ Форсчадан М.Ризо Огаҳий тарж/. – 2-тўлдирилган нашри. – Т.: ИСТИҚЛОЛ, 1994.. – 13 б.
3. Qobusnoma. Kaykovus. Nashrga tayyorlovchilar: S.Dolimov, U.Dolimov. -Toshkent: Yangi nashr, 2019. - 101 bet

STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI- TA'LIM JARAYONI SAMARADORLIGINI TA'MINLASHNING MUHIM OMILI SIFATIDA

*Nafasov Doniyor - Urganch davlat pedagogika insituti dotsenti, nafasovdoniyor@gmail.com
Madraximova Dinora -Urganch davlat pedagogika insituti o'qituvchisi
madraximovadinora@gmail.com*

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida insonlarining shaxsiy va kasbiy faoliyatdagi muvaffaqiyati ularning tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, kreativlik, mustaqillik, o'z faoliyatini to'g'ri tashkil etish qobiliyatining rivojlanganlik darajasiga bog'liqdir. Bu borada STEAM ta'lim texnologiyalaridan foydanish samarali ta'sir qiladi.

STEAM - **Science**- fan (tabiiy fanlar bo'limi nazarda tutilgan bo'lib, tarkibiga tabiatshunoslik, biologiya, geografiya,

astronomiya, kimyo, fizika fanlari kiradi); **Technology**- texnologiya; **Engineering**- muhandislik; **Art** – san'at hamda **Math** matematika fanlarning birlashmasi. Bu ta'limning integrasiyalashgan yondashuvi bo'lib, u o'quvchilarni real muammolar haqida o'ylashga undaydi. Shu nuqtai nazardan mazkur ta'lim texnologiyasi bir necha fanlar va faoliyat elementlarining bir mavzu doirasida birlashtirishga qaratilgan amaliy natijalarni aks ettiradi.

Dastlab "STEM" (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) atamasi 1990-yilda Amerika Qo'shma Shtatlarida bakteriolog R.Kolvella tomonidan taklif qilingan bo'lsada, 2001-yillarga kelib amerikalik biolog D.Ramali (J.Ramaley) tomonidan faol qo'llanila boshlandi. [1.80] Keyinchalik esa STEM ta'limining bir qancha ko'rinishlari paydo bo'la boshlagan. 2012- yilda esa Amerika Qo'shma Shtatlari Milliy tadqiqot kengashi o'quv integrasiyasini rivojlantirish maqsadida K-12 fanlar majmuasini o'qitishning yangi shakli sifatida STEAM (Fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika)ni taklif kildi. STEM ga A-san'atni tadbiq etishdan asosiy maqsad ta'lim jarayonini qiziqarli, kreativ, noan'anaiy, quvnoq va badiiy bo'lishini ta'minlash ijodiy faoliyat jarayonini vujudga keltirishdan iboratdir.

Mamlakatimiz olimlari tomonidan STEAM ta'lim texnologiyasiga aloqador izlanishlar olib borilmoqda. Asosan tadqiqot mazmunini xarakterlovchi asosiy muammolari hisoblangan integrativ yondashuv, xalqaro baxolash dasturlari, tabiiy-ilmiy masalasiga doir izlanishlar olib borganlar. savodxonlikni shakllantirish masalasiga doir izlanishlar olib borganlar. R.A.Mavlonova, N.X.Raxmonqulova boshlang'ich ta'limni integratsiyalash muammolariga doir izlanishlarida quyidagicha izohlaydilar: "O'quv predmetlari orasidagi integratsiya predmetlar tizimini inkor etmaydi, balki predmetlar orasidagi aloqalar va bog'likliklarni chukurlashtirishga qaratilgan yondashuv differentsiya va integratsiya orasidagi munosabatni tushunishga tayanadi... turli fanlarning element va qismlarini bir butunga birlashtirishga yo'naltirilgan integratsiya bir predmet bo'yicha bilimlarni ikkinchisiga ko'chirish yoki faoliyatning almashinishi emas, balki fanlar integratsiyasi yo'nalishlarini aks ettiruvchi yangi didaktik ekvivalentlarni yaratish jarayonidir".[2.20]

STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi – Massachuset Texnologiya Instituti (MIT). Ushbu institutning shiori **"Mens at manus"** *"Aql va qo'l"* Massachuset Texnologiya Instituti bolalarga STEAM tushunchasini oldindan o'rganish va tanishish imkoniyatini berish uchun STEM kurslarini ishlab chiqdi va hattoki ba'zi ta'lim muassasalarida STEAM o'quv markazlarini yaratdi.

STEAM ta'lim texnologiyasi bolalarda quyidagi muhim xususiyatlar va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi:

- muammolarni keng qamrovli tushunish;
- ijodiy fikrlash;
- muhandislik yondashuv;
- tanqidiy fikrlash;
- ilmiy metodlarni tushunish va qo'llash;
- dizayn asoslarini o'rganish;

Bu yondashuv kelajakda bolalarda hayotiy muammolarni hal etishda yordam beradi.

STEAM farzandlarimizga - ixtirochilar, kashfiyotchilarning kelajak avlodi, olim sifatida tadqiqotlar olib borish, texnologiyani shakllantirish, muhandis sifatida loyihalash, rassom sifatida yaratuvchi ijodkor, matematik sifatida analitik fikr yuritishni o'yin orqali yuzaga keltiradi. Bugungi kunda STEAM-ta'lim dunyodagi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanmoqda va amaliyot yondashuvini qo'llashda beshta sohani yagona o'quv sxemasiga integratsiyalashga asoslangan. Bunday ta'limning shartlari uning uzluksizligi va bolalarning guruhlarda o'zaro muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish bo'lib, bunda ularning ijodiy fikrlashi muhim rol o'ynaydi.

STEAM texnologiyalari bolalarda intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni ilmiy-texnik ijodga jalb qilish uchun ta'lim vazifalarini amalga oshirishga kompleks integratsion yondashuvni ta'minlaydi.

STEAM ta'lim texnologiyasida o'quvchilar ko'pincha juftlik yoki guruhlarda ishlashlari kerak bo'ladi, bu esa

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, STEAM ta'limi bu bir loyihadagi turli mavzular kombinatsiyasi emas, balki bir nechta fanlarning bir mavzu doirasida olgan bilimlarni amaliyotda qo'llay

olish mahoratini ko'rsatib beruvchi texnologiya sifatida barcha rivojlangan mamlakatlarning ta'limida eng etakchi ta'lim texnologiyasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Фролов А.В. Роль STEM-образования в «новой экономике» США // Вопросы новой экономики. 2010. № 4 (16). С. 80-90.
2. Mavlonova R.A., Raxmonqulova N.H. Boshlang'ich ta'limning integratsiyalashgan pedagogikasi -T. Ilm-ziyo,-2009 B-19-20
3. Maxutazimova Y.R. Maktabgacha ta'limda STEAM ta'lim texnologiyalari .T, Tamaddun-2022
4. Tashbekova M.X. "Boshlang'ich sinflarda STEAM –ta'lim texnologiyasidan foydalanish metodikasi " avtoreferat Namangan-2022
5. Tashbekova M.X " STEAM darslari . O'qituchi electron kitobi" Namangan-2022

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA CHIROYLI YOZUV KO'NIKMALARINI SHAKLANTIRISH YO'LLARI

Bekchanova Ozoda Otajon qizi - UrDPI Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasini o'qituvchisi, bekchanovaozoda800@gmail.com

Husnixat malakalarini shakllantirish avvalo harflarning shaklini to'g'ri tasavvur qilishiga bir xil qiyalik asosida (65 °) yozishga, harf unsurlarini va so'zlarga qatorlarga to'g'ri joylashtirishga o'rgatiladi. Harflarni qiyaligini va ular orasidagi masofani to'g'ri saqlash, kichik va bosh harflarning nisbatini to'g'ri chamalab yozishga o'rgatish lozim. Maktabga qadam qo'ygan o'quvchi u yoki bu harfning shaklini tushunib, yozilishini, ularning bir-biriga bog'lanishini, kichik va bosh harflarning bir-biriga nisbatini, balandligini, qiyaligini, ruchkani ushlash va to'g'ri o'tirish qoidalarini yaxshi bilmog'i lozim. Bu davrda olingan bilim va malakalar o'quvchilar uchun doimiy qoida bo'lib qolmog'i lozim. Bola maktabga qadam qo'yishdan oldin qo'lida qalam olib turli shakllarni chiza boshlaydi, ammo bu chiziqlar chiroyli yozuv talablariga to'g'ri

kelmasa ularda ayrim malakalarni shakllantirishga yordam beradi. Ya'ni ruchka yoki qalam ushlash ko'nikmasi shakllanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda barmoq mushaklari yaxshi shakllanmaganligi sababli ularga doimiy ravishda yozish mashqini bajarish salbiy oqibatlarga olib keladi.

Birinchi sinf o'quvchilarda chiroyli yozuvga o'rgatish uchun quyidagi bilimlarni bermog'imiz lozim:

1. Yozuvning turli usullaridan foydalanish

2. Harflarni shakllarini ya'ni grafikasini to'g'ri anglash

3. Harflarni qaysi shaklda ekanini va qanday tovush ifodalashini to'g'ri anglab yetish.

Chiroyli yozuv ega bo'lish uchun o'quvchilar quyidagilarni bilmog'i lozim. Boshlang'ich sinflarda chiroyli yozuv

shakllantirish deganda dastavval ko'z ol-dimizga savod o'rgatish davri keladi. Bu davrda o'quvchilarda yozuv ko'nikmasini shakllantirish uchun barcha qoidalar ketma-ketlikda o'rgatiladi. O'quvchilar o'rgangan qoidalari asosida olingan bilim va malakalar o'quvchilarda umri davomida qoida bo'lib qolishi kerak.

1. Namunaga qarab yozish. Chiroyli yozuvga o'rgatish eng asosiy usullaridan biri harflarning shaklini namuna ko'rsatish va yozdirishdir. Har bir harf namunasi doskada barcha o'quvchilarning diqqatini jalb qilgan holda yoki o'quvchilarga daftarda alohida-alohida ko'rsatib berilishi lozim aytim O'quvchining vazifasi esa doskada eslab qolgan shakllarini (harf, bo'g'in, so'zlar) o'z daftarlariga to'g'ri aks ettirishdir. Doskada yozib ko'rsatilayotgan har bir harf barcha o'quvchilarga aniq ko'rinib turishi shart, agar ayrim o'quvchilar uni ko'ra olmagan bo'lsalar, qaytadan takrorlab ko'rsatish lozim. Ayniqsa, yangi harf yoki ularning bog'lanishini ko'rsatish, vaqtida qayta-qayta takrorlash juda muhimdir.

2. Namunaga qarab ko'chirib yozish. Bu juda qadimiy usul bo'lib, hozirgi kunda ham u o'z qimmatini yo'qotgani yo'q. O'quvchilar, asosan, harflarning shaklini "Husnixat" kitobi yoki "Yozuv daftari"dagi namunaga qarab ko'chirib yozadilar. Namunaga qarab ko'chirib yozish tayyor harflarning ustidan yozishga nisbatan ancha murakkab bo'lib, ularning har ikkalasini qaysi vaqtda qo'llashni o'qituvchi yaxshi bilishi kerak. Tayyor holdagi nuqtalar bilan ifodalangan harflar ustidan qo'lni yurgizib mashq qilish ixtiyorsiz jarayon bo'lib, o'quvchilar bu topshiriqni oson bajaradilar. O'quvchilarning daftarlarida o'qituvchi tomonidan yozib ko'rsatilgan har bir namuna chiroyli va aniq yozilishi lozim. "Husnixat" darsligida berilgan namunaga qarab yozdirish o'qituvchining vaqtini tejaydi hamda unumli ishlash uchun imkoniyat

yaratib beradi. Buning uchun har bir o'quvchining oldida darslik bo'lishi lozim.

3. Nusxa ko'chirish. Bu usulni harf shaklini to'g'ri tasavvur eta olmaydigan, yozishda daftar chiziqlaridan pastga tushib yoki chiqib ketadigan o'quvchilar uchun qo'llash mumkin. Masalan, bir o'quvchi B harfini yozishda xatoga yo'l qo'yayotgan bo'lsa, o'qituvchi ularni nuqtalar bilan ifodalab, daftarga qalamda yozib ko'rsatadi, o'quvchi esa uning ustidan siyoh yurgizib chiqadi. Bu usul o'quvchining shu harf haqidagi tasavvurini kengroq shakllantiradi. Ayrim hollarda nuqtalar ifodalangan harflar orasini kengroq tashlab, ular orasida mustaqil mashqlarni ham tashkil etish mumkin. Shundagina o'quvchi shu harfning yozilishi haqida to'liq tasavvurga ega bo'ladi. Ayrim o'qituvchilar chiroyli yozuvga o'rgatishning dastlabgi davrlarida o'quvchilarni harf va uning unsurlari haqida turli tasavvurga ega qilish uchun yupqa xitoy qog'oz (kalka)dan ham foydalanadilar. Bunday mashqlar faqat qo'l harakatini o'stirish uchun yordam beradi, xolos. Uzoq muddat bunday usulda yozgan bolalar harflarning shaklini mustaqil yoki namunaga qarab yozishda qiynaladilar. Shuning uchun nusxa ko'chirish usulidan faqat yakka-yakka mashq qilishda foydalanish lozim.

4. Tasavvur orqali yozish. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan usullar bilan bir qatorda tasavvur qilish orqali havoda harflarning shakli yozdirib mashq qildiriladi. O'qituvchi doskada yozib ko'rsatgan harf yoki bog'lanishlarni o'quvchilarga qanday qilib yozishni, ruchkaning havoda harakatini ko'rsatib, o'quvchilar tasavvur hosil qilganlaridan so'ng daftarga yozishga ruxsat etiladi. Bunday mashqlar o'quvchilarning qiziqishlarini o'stiradi hamda jismoniy mashqlarni ham bajarish imkonini beradi, Ammo o'qituvchi bu usuldan foydalanishda sinfdagi barcha o'quvchilarning qo'l harakati qanchalik to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini bir vaqtda tekshira olmaydi, bir necha o'quvchiningina

kuzatib, tegishli ko'rsatma bera olishi mumkin.

5. Harflarning shaklini tahlil qilish. Harf va uning unsurlarini tahlil qilishni turlicha amalga oshirish mumkin. Harflarni unsurlariga ajratib tahlil qilish, har bir harfning necha unsurdan tuzilganligini, har bir unsur qanday shaklga ega ekanligini, bu unsurlar boshqa harflar bilan bog'lanishda qanday ko'rinishga ega bo'lishini o'quvchilar tasavvur etadilar. Ammo soddalashtirilgan harflar alfaviti ko'p harflarni unsurlarga ajratmay, bir butun shaklda yozishni tavsiya etadi. Masalan, kichik b va f harflari unsurlarga ajratilmay, bir butun shaklda yoziladi. Ayrim harflar bir necha unsurdan tashkil topgan bo'lib, ular bir butun shaklda yoziladi, ammo o'qituvchi uning nechta unsurdan iborat ekanligini faqat eslatib turishi mumkin. Masalan, kichik n va m harfining birinchi unsuri bir xil shaklga ega, ammo kichik n harfida bitta ilmoqli kichik tayoqcha bo'lsa, kichik m harfida katta ilmoqli tayoqcha bo'ladi. Bu yerda faqat o'qituvchi harflarning nechta unsurdan tashkil topganligini eslatadi.

6. Yozuv malakasini ongli o'zlashtirish. Chiroyli yozav talab etadi, qoidalarini yaxshi bilish yozuv malakasining shakllanishiga yaqindan yordam beradi.

Chiroyli yozuv qoidalarini qisqa va tushunarli qilib bayon etish lozim, shundagina o'quvchilar uni to'liq o'zlashtirishlari va amalda qo'llashlari mumkin. Masalan, birinchi sinfda dastlab to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlash. daftami tog'ri holatda qo'yish kabi talablar asosida so'zlarda harflarning balandligini va qiyaligini bir xilda saqlash, so'zlarda harf unsurlari va harflarning oralig'ini bir xil uzoqlikda chamalab yozish qoidalarini kelib chiqadi. Faqat ikkinchi sinfdan boshlab chiroyli yozish malakasiga o'rgatishda yozuv texnikasiga oid bo'lgan kichik va bosh harflarni bir xil balandlikda chamalab yozish, harf va 4-5 harfdan iborat so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan bog'lab

yo'zish, tez va toza yozish kabi qoidalar talab etiladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan har bir qoida o'zining aniq mazmuniga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi har bir qoidani asta-sekin o'z o'rnida o'rgatib borishi lozim. Masalan, dastlab yozuvning qiyaligini to'g'ri saqlash qoidalarini talab etilgan bo'lsa, bu "Alifbe"ga cha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bolalar qiya chiziqlar ahamiyatini yaxshi bilib olganlaridan so'ng, bu qoidalarini harf va so'zlarni yozishda qo'llaydilar.

Yozuvning qiyaligi haqidagi tushunchalar chuqur singdirilgandan so'ng harflarni bir xil masofada tekis yozish qoidalarini o'rgatiladi. Harflarni qo'l harakatini uzmasdan yozish qoidalarini o'rganilgandan so'ng, so'zlarni qo'l harakat uzmasdan yozish qoidalarini o'rgatiladi, Chiroyli yozuv aniq chiziqlar bo'yicha, ko'rsatilgandek yozilgan xatni tushunamiz. Ammo har bir qoidani har darsda va bezdiradigan darajada takrorlash yaramaydi, bunda ongli o'zlashtirish uchun mo'ljallangan qoidalar foyda berishi

7. Sanoq-ohang usuli. Bu usuldan foydalanishda o'qituvchi harf va uning unsurlarini sanash orqali yozdirib tushuntiradi. Bu usulni ayniqsa savod o'rgatish davrida keng qo'llash mumkin. harflarning tekis yozilishini ta'minlaydi va harf unsurlarining Sanoq-chang usulining afzalligi shundaki, tushib qolishiga yo'l qo'ymaydi. Ikkinchidan, sekin yozadigan o'quvchilarni tez va sinfdagi barcha o'quvchilar bilan barobar yozishga undaydi. Uchinchidan, o'quvchilarga harakatlarni aniq va dadil bajarishni o'rgatadi. To'rtinchidan, sinfda darsni jonlantirishga yordam beradi. Ammo bu usuldan butun dars davomida foydalanish tavsiya qilinmaydi, chunki o'quvchilar charchab, yozuv sifatini pasaytirib yuborishlari mumkin. Sanoq-ohang usulini qo'llashda, asosan, harflarning asosiy unsuri "bir" "ikki", "uch" deb sanab boriladi, yordamchi ulash unsuri esa "va" deb

bog'lanadi. Masalan, kichik m harfini yozishni quyidagicha mashq qilish mumkin. Sanoq-ohang usulini qo'llashda harf yoki unsurlar avval sanoqsiz yoziladi, so'ngra sanoq bilan yozdiriladi. Shuningdek, bu usul bilan yozishda dastlab sekinroq, keyinchalik uni tezlashtirib yozib ko'rsatiladi. Sanoq-ohang usulidan bo'g'in, so'z va gaplarni yozdirishda ham foydalanish mumkin.

8.Xatolar ustida ishlash. Bu usulni qo'llashdan maqsad har bir o'quvchini o'z xatosini mustaqil topa olishga va uni tuzatishga o'rgatishdir. O'quvchilarning o'z yozuvlaridagi harflarning to'g'ri Chiroyli yozuv ko'nikmasini shakllantirishdagi asosiy qoida bu ko'rgazmalilik qoidasi bo'lib, unda o'quvchilar shunga ko'rgan chiroyli yozuvga qarab harakat qiladilar chiroyli yozishga. Chiroyli yozish ko'nikmasida bir qancha qoidalar mavjud bo'lib bular haqida siz "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish

metodikasi" darslikgida aniq ma'lumotga ega bo'lasiz.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida chiroyli yozish ko'nikmasini shakllantirishda namunaga qarab harakat qilish lozimligini ta'kidladik. Buni daftarda kim chiroyli yozsa uni sinf burchagida tashkil etilgan "Kimning xati chiroyli" burchagiga ilib qo'yish orqali ularni shu fanga qiziqtirish mumkin. Bunda o'quvchilar bir hafta davomida qaysi o'quvchi aynan husnixat qoidalari asosida yozilganini va buni boshqa o'quvchilarga o'rnak sifatida osib har hafta bu o'rindagi o'quvchini yangilab yoki taqdirlab borish juda yaxshi natijalarga olib keladi. Bundan tashqari 3-4 sinflar uchun "Kimning xati chiroyli" viloyat bosqichida o'tkaziladigan diktantlar tanlovida qatnashish ham o'quvchilar uchun husnixat qoidalari asosida yozib tanlovda g'olib bo'lish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdurahmonov X., Ikromova R. Qiziqarli grammatika, Toshkent, "O'qituvchi", 1974.
2. Qo'chqorov A. "So'z tarkibi" Grammatik kompozitsiyasi, "Til va adabiyot ta'limi", 1992, 1-son, 28-31-betlar.
3. Nurmatova M. Ifodali o'qish to'garagi, "Til va adabiyot ta'limi", 1992, 1-son, 28-31-betlar. 669
4. Boshlang'ich sinflar uchun ona tili darsliklari va yozuv daftari.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TO'G'RI TALAFFUZ QILISHGA O'RGATISH METODIKASI

Madaminova Shaxodat Shomurotovna - Urganch davlat pedagogika instituti
"Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi madaminovashaxodat@gmail.com

Hozirgi kunda davlatimiz tomonidan eng katta e'tibor ta'lim tizimiga, ayniqsa, maktab muassasining poydevori hisoblangan boshlang'ich ta'lim tizimiga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 23-avgust kuni xalq ta'limi tizimini rivojlantirish,

pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishi bo'lib o'tdi. Yig'ilishda davlatimiz rahbari ta'lim tizimi va maktab ta'lim sohasini isloh qilish yuzasidan quyidagi fikrlarni keltirib o'tgan.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

“Maktabni o'zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o'zgartirib bo'lmaydi”.

“Maktab – bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi, burchiga aylanishi kerak”.

“Maktablar tizimini rivojlantirish uchun bundan buyon ham mablag'ni, imkoniyatni aslo ayamaymiz”.

“Moddiy va ma'naviy hayotni uyg'un rivojlantirishimiz kerak. Maktab bu borada asosiy bo'g'in bo'lishi lozim”.

“Ta'lim-tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, o'qitish metodlari, ta'lim standartlari, darslik va o'quv qo'llanmalarini yangilash zarur”.

“Maktablardagi kamchiliklarni tuzatish, ta'lim sifatini nazorat qilish uchun ota-onalar, keng jamoatchilikning ishtiroki zarur”.

“Maktab ta'limini rivojlantirish biz uchun buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanishi zarur” [1]

Bu fikrlar ta'lim tizimida va maktab ta'lim sohasida faoliyat olib borayotgan barcha xodimlarga katta mas'uliyat yuklaydi. Bu vazifani bajarishda avvalo boshlang'ich ta'lim sohasi asosiy o'rinni egallaydi. Ya'ni katta yuk boshlang'ich o'qituvchilari uchun yo'naltiriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ayniqsa til ko'nikmalarini yaxshi egallashlari lozim. Til ko'nikmalarining asosiy qismini grammatikaga oid tushunchalar tashkil qiladi. Grammatikaga oid tushunchalarni shakllantirishda ta'limiy-didaktik tushunchalar asosiy o'rinni egallaydi. O'quvchilarga grammatikaga oid tushunchalar ta'limiy-didaktik o'yinlardan foydalanish orqali berib boriladi. Buning uchun o'quvchilarda yangi mavzu haqidagi tushunchalar mashqlar yordamida shakllantiriladi va mustahkamlanadi.

Fonetikaning fundamental asosi boshlang'ich sinfdan beriladi va katta sinflarda takomillashtiriladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqni

egallashlarida fonetikadan olgan bilimlarining ahamiyati katta.

-fonetik bilimga asoslanib 1-sinf o'quvchilari savod o'rganish davrida o'qishni va yozishni bilib oladilar;

-fonetik bilim so'zni to'g'ri talaffuz qilish (tovushlarni to'g'ri talaffuz qilish, urg'uli bo'g'inni farqlash, orfoepik me'yorga rioya qilish) asosini tashkil qiladi;

-fonetik bilim morfologik va so'z yasashiga oid bilimlar bilan birga o'quvchilarda qator imloviy malakalar shakllantirishga asos bo'ladi;

-fonetik bilim gapning ohangiga ko'ra to'g'ri aytish, logik urg'u va gap qurilishidagi to'xtamlarga rioya qilish uchun zarur; so'zning tovush tomonini bilish uning ma'nosini tushunish va nutqda ongli qo'llash uchun muhimdir.

Bizga ma'lumki, boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha fanlarga oid darslarda so'zni aniq va to'g'ri talaffuz qilish ustida doimiy ish olib boriladi, shu maqsadda ko'pincha so'z tovush tomondan tahlilga tortiladi.

Masalan 2020-yil nashrdan chiqqan 4-sinf ona tili darsligida berilgan “Tovushlar va harflar” bo'limidagi quyidagi mashqni olaylik:

7-mashq. O'qing. Ko'chiring. So'z ma'nolarini farqlayotgan tovushlarni ifodalovchi harflarning tagiga chizing. So'zlarning ma'nosini tushuntiring.

1. *Mard – mart, yod – yot, sop – sof, adib – adip.*

2. *Shoh – shox, xush – hush, uxladi – uhladi, ham-xam*

So'zlarning aytilishi va yozilishini taqqoslang. Qaysi tovushlarning aytilishi yozilishiga mos kelmaydi? Nima uchun? O'ylab ko'ring! [2]

Mashqni bajarish uchun o'quvchilar bilan “Farqlarni top!” metodidan foydalansak bo'ladi.

“Farqlarni top” didaktik o'yini bolada tirishqoqlik va e'tiborlilikni shakllantiradi,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

narsalarni solishtirish, ularning farqini va o'xshash jihatlarini aniqlash ko'nikmasini rivojlantiradi.

O'yinning vazifasi: bir juft rasmlarni diqqat bilan ko'zdan kechirish, ulardagi farqlarni topish va o'chadigan marker bilan doira ichiga olib belgilash. O'z-o'zini javoblar yozilgan varaq yordamida tekshirish mumkin.

Yuqoridagi mashqda bu o'yinni qo'llash uchun kartichkalarga bir-birdan 1 ta tovush yoki harf bilan farq qiladigan so'zlarni yozib chiqamiz.

1-kartochka

5-kartochka

Mard	Mart

2-kartochka

6-kartochka

Yod	Yot

3-kartochka

7-kartochka

Sop	Sof

4-kartochka

8-kartochka

Adib	Adip

Yozilgan kartochkalar o'quvchilar 2 ta guruhga bo'lingandan so'ng tarqatiladi. Har bir guruhda ishtirokchilar soni teng bo'lishi

zarur. 10 daqiqa vaqtdan keyin, guruhdagi 1 ta ishtirokchi 1 ta kartochkadagi so'zning farqlanuvchi tovushi va harfini ajratib ko'rsatib (qalam yoki o'chuvchi ruchka yordamida) aytib berishi lozim bo'ladi. Agar o'quvchi to'g'ri bajara olsa, shu guruhdagi keyingi ishtirokchi so'zlarning ma'nolarini aytib berishi kerak. U ham to'g'ri bajarsa, shundan so'ng guruhga ballar beriladi va o'yin shu tariqa davom ettiriladi.

So'zning tovush tarkibi ustida ishlash savod o'rgatish davridanoq boshlanib, o'quvchilar bu davrda eshitilgan so'zlarni tovushlardan tuzilishini bilib oladilar. Ular so'zni tovush tomonidan tahlil qilishga o'tganadilar, bu shax so'zni bo'g'inlarga bo'ladilar, so'zdagi tovushlarni tartibi bilan aytadilar. Bu jarayonda tovush tomondan tahlilni harf tomondan tahlil bilan almashrtirmaslikka alohida ahamiyat beriladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqni egallashlarida fonetikadan olgan bilimlarining ahamiyati juda katta. Yuqorida ko'rib chiqqanimizdek bu jarayonda boshlang'ich sinf o'quvchilariga katta mas'uliyat va mashaqqat yuklaydi. Bu mashaqqatli jarayondan muvaffaqiyatli o'tish uchun, avvalo, pedagogning o'zi kuchli bilimli va metodikasi egasi bo'lishi zarur. Shundagina fonetik bilimlarni o'rgatishda qanday usullar orqali dars o'tish kerakligini biladi. Chunki fonetik bilimlarni o'rgatish jarayoni turli xil metodlar va o'yinlardan iborat bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 23 avgust kuni "Xalq ta'limi tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish" masalalariga bag'ishlangan videoselektor yig'ilishidagi nutqi
2. R. Ikromova, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, D. Shodmonqulova. 3-sinf ona tili darslik. „O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent. 2020-yil.
3. U.Tursunov, N.Muxtorov, Sh.Rahmatullaev. Hozirgi o'zbek adabiy tili. 1992-yil.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z TURKUMLARI USTIDA ISHLASH ORQALI O'QUVCHILAR NUTQINI O'STIRISH

Sobirova Aziza Farxodovna - UrDPI "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

Mamlakatimizda ta'lim tizimini yangi sifat bosqichiga olib chiqishdagi islohotlar boshlang'ich ta'limdan boshlab o'quvchilarning fanlar asoslari bo'yicha bilim o'zlashtirishga ehtiyojini, asosiy milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, mehnat ko'nikmalarini, ijodiy fikrlash va atrof-muhitga ongli munosabatini shakllantirishga zarur shart-sharoitlarni yaratib, boshlang'ich ta'lim samaradorligini ta'minlashda unga innovatsion yondashuvlarni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Boshlang'ich sinflarda ot so'z turkuminini o'rganish tizimi. O'quvchilarda so'z turkumlarini bilish ko'nikmasi ularning belgilari yig'indisini egallashlari asosida shakllantiriladi. Masalan, *gul*, *guldor*, *gulladi* so'zlarining qaysi so'z turkumiga kirishini bilish uchun II sinf o'quvchisi quyidagicha fikr yuritadi: **nima?** – *gul*, bu so'z narsani bildiriyapti, ko'plikda qo'llanadi – *gullar*, bu ot; *guldor* so'zi **qanday?** so'rog'iga javob bo'lyapti, narsaning belgisini bildiriyapti, bu – sifat; *gulladi* so'zi **nima qildi?** so'rog'iga javob bo'lyapti, narsaning holatini bildiriyapti, bo'lishsiz shaklda qo'llanadi – *gullamadi*, bu – fe'l.

"Ot" mavzusini o'rganish tizimi maqsadga yo'naltirilgan jarayon bo'lib, bunda shu so'z turkumining umumlashtirilgan ma'nosi va grammatik belgilari aniq izchillikda, bir-biri bilan ilmiy asoslangan bog'liqlikda o'rganiladi.

"Keragini tanlab tuz" o'yini

1. Bu o'yinni o'tkazishdan asosiy maqsad grammatik qoidalarni o'quvchilarning mustahkam va ongli egallab

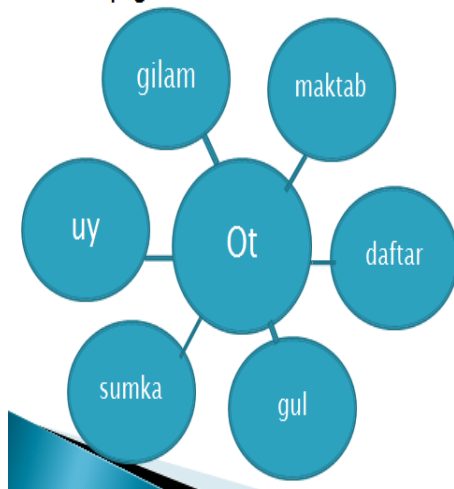
olishlarini ta'minlash hisoblanadi. O'quvchilar ushbu mashq orqali har bir so'zga ehtiyotlik bilan yondashishga va ularni o'z o'rnida ishlatish ko'nikmasini egallab olishadi.

1. Fe'l nomini
2. Sifat sonini, tartibini
3. Son belgisini
4. Ot ish-harakatini

Demak, boshlang'ich sinflarda fe'lga, umuman barcha so'z turkumlariga oid o'tkaziladigan didaktik o'yinlar dars samaradorligini oshirish uchun asosiy manbaa bo'lib xizmat qiladi.

4. "Nutq" guruhi

Asosiy adabiyotlar:

1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. – 163 b.
2. Ikromova R., Muhamedova D., Hamrayev M. Ona tilidan mashqlar to'plami. TDPU, Toshkent, 2009. -240 bet.
3. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqiyeva H., Masharipova U., Sattorova X. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. –T.: TDPU, 2013. – 70 b.

ГЕОМЕТРИЯ КАК ПРЕДМЕТ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

Бекметова Гулноза - УрГПИ, bekmetovagulnoza@gmail.com

Обучение математике занимает центральное место в системе начального обучения школьника, как по объему часов, так и по значимости. От того, каким предстанет перед учащимися математическое знание, зависит и отношение к обучению, и субъективный характер математического знания младших школьников. Особую роль в начальном математическом образовании играет геометрия.

Школьный курс геометрии всегда был и остается одной из проблемных «точек» методики преподавания математики. В разное время высказывались различные суждения по поводу изучения геометрии и ее места в системе школьного образования.

Систематическое изучение геометрии как отдельного предмета начинается с

12-13 лет. И следует заметить, что, когда ученик приступает к изучению геометрии, его непосредственный интерес к этому предмету уже на излете. Ученик ощущает разрыв между его личным геометрическим опытом и тем, с чего начинается любое систематическое изложение геометрии. Поэтому, по мнению многих ученых, психологов и педагогов, уже в начальной школе необходимо начинать изучение этой дисциплины.

С элементами геометрии ученики начинают знакомиться в 1 классе. В стандарте для начальной школы указано, что геометрический материал является составной частью курса математики. Он не выделяется в самостоятельный раздел, а включается в программу каждого года обучения. Отдельно представлено

измерение площади, углов, объема пространственных фигур и геометрических моделей числового ряда (числовой (координатный) луч).

Решение этой задачи, особенно на первом этапе обучения, предполагает уточнение терминологии, которой пользуются дети, а также осознание признаков, позволяющих отнести геометрические фигуры к соответствующей категории.

Второй задачей изучения геометрического материала в курсе математики начальной школы является развитие пространственного воображения у ребенка, умения наблюдать, сравнивать, обобщать, анализировать и абстрагировать.

Третьей важной задачей является формирование у учащихся практических умений измерения и построения геометрических фигур с помощью циркуля, угольника и линейки. Задания на вычисления различных параметров геометрических фигур (длин отрезков, периметра и площади прямоугольника и квадрата) позволяют показать ребенку взаимосвязь количественных и пространственных характеристик объектов материального мира, а также показать еще одно приложение понятия «натуральное число» — как результата измерения величин [1, с. 215]

Столь же необходимой задачей изучение геометрии в начальных классах является подготовка детей к усвоению систематического курса геометрии. Эта задача определяет выбор рассматриваемых геометрических тел и фигур, ознакомление с теми их свойствами, которые в

дальнейшем потребуют систематизации и доказательств [5, с. 59]

В тесной связи с наглядностью обучения находится его практичность. Именно из жизни черпается конкретный материал для формирования наглядных геометрических представлений. В этом случае обучение становится наглядным, согласованным с жизнью ребенка, отличается практичностью. [4, с. 105]

Обучение математики, в том числе и геометрии, осуществляется в форме уроков и внеурочных занятий (индивидуальных и групповых), дома – в форме домашней самостоятельной работы; в природе, в музее, на производстве – в форме экскурсий.

Отбор методов обучения определяется многими факторами, общими задачами обучения, которые ставятся перед современной школой, содержанием изучаемого материала, уровнем подготовки детей к овладению соответствующим материалом и др.

Среди методов, применяемых на уроках геометрии, можно назвать следующие: метод беседы, самостоятельная работа, метод изложения нового материала, индуктивный и дедуктивный методы, наглядный метод, исследовательские методы. [3, с. 43]

Каков бы метод или их сочетание не использовал учитель на уроках геометрии, он должен учитывать психофизиологические особенности учащихся, наличие наглядных и технических средств обучения.

Использованная литература:

1. Белошистая, А. В. Развитие математических способностей школьника как методическая проблема [Текст] / А.В. Белошистая // Начальная школа. – 2003. - №1. – С. 45 – 53 – URL: <http://www.biblio-online.ru/bcode/453754> (дата обращения: 10.12.2020.)
2. Белошистая А.В. Методика преподавания математики в начальной школе. – М.: Владос, 2005.
3. Давыдов В.В., Проблемы развивающего обучения / В.В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1992.

4. Колягин Ю.М. Наглядная геометрия: ее роль и место, история возникновения // Начальная школа. - 2000. - № 4. - С. 104-111.
5. Шадрина И.В. Принцип построения системы обучения младших школьников элементам геометрии. // Начальная школа.- 2001. - №10. – 21- 24с.

PROBLEMS OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING IN YOUNG SCHOOL-AGE CHILDREN

Baxovodinova Yulduz Baxtiyor qizi - Student of Chirchik State Pedagogical University

Zokirova Zaynab Zokir qizi - Student of Chirchik State Pedagogical University

Artikova Nargiz Shuxratovna - Teacher of Chirchik State Pedagogical University

Nowadays, globalization promotes people to learn multiple foreign languages, who can sometimes lead them away from their native language. Studies suggest that starting this learning process early can be advantageous. Worldwide, leading language education institutions collaborate with universities to develop innovative English teaching programs.

This article focuses on teaching English to school-aged children. Each child has unique traits, and their developmental progress varies. Psychologists argue that placing language expectations on young children or trying to accelerate their advancement beyond their peers at a young age often results in negative consequences. While teaching foreign languages to kindergarten and junior school children, psychologists should consider pedagogical aspects, such as the students' curiosity and enthusiasm. Moreover, kids can only concentrate on such tasks for a brief period, hence the need to bear that in mind. Parents aspire for their children to mature in various aspects, and often the child is already mentally and physically advanced to absorb information from different subjects, including the language being taught or participation in sports.

In cases where parents fail to achieve the expected result, reprimand the child or

they try to influence the child by comparing them to their peers. But this both attempts reduce the child's motivation to learn and the environment causes him to lose interest in things. The role of parents and teachers in preventing such situations is incomparable. The child is free teaching thinking, curiosity, and motivation to explore the environment it is easiest to strengthen, and enrich the child's imagination, bring out his creativity and the best way is to play. When children play, they practice their ideas apply them, test hypotheses, acquire necessary skills, use their imaginations, and explore their worlds.

Reading is the leading activity of children of primary school age determines the changes in the development of children's psyche. School education student's lifestyle, social status, class community, and family environment change their position. His task is to study and acquire knowledge, and skills, and acquisition of skills will consist of assimilation. The educational activities of students of junior school age are complex and governed by a system of multilevel motives. Learning motivations show why students study. Children entering the first grade of school are dominated by social motives. These motives are to occupy a new position among the surrounding people, with

activities that are socially significant and valued are related motives.

METHODOLOGY

A child who comes to school for the first time is the essence of his activity and he does not fully understand his duties, but everyone should go to school knows diligently follow the instructions of adults to start training. After some time, happily, As the impression of the moment diminishes, the outward signs of the school are it is own It becomes less important and the child learns that it is a daily mental work to understand In this case, if the child does not have mental work skills, it is his he gets discouraged from studying, he feels hopeless, and the teacher to prevent such a situation, the difference between the taste and the game for the child, the fun give information about it, prove it in practice and that's it should prepare for activity. Boys and girls develop at different rates; girls develop at a faster rate overall. Girls' academic progress in school is mostly dependent on how well their language skills develop and a stronger verbal foundation in schooling. According to Professor B.R. Kadirov's findings, girls have higher linguistic and visual-spatial intelligence, but boys are more skilled in certain areas. Girls also exhibit higher levels of flexibility in thought. By the time most pupils graduate from the first grade and start attending school, they start to treat their responsibilities carelessly.

There are several reasons for this related to:

1) The child has now become a student, and the desire to become a student has been satisfied. This may do nothing to maintain status. 2) The student's social status with the content of educational activities given to them at school is not specified. This is the case from the primary school teacher to the educational process indicating the need to approach in new ways. The content of primary school education is the student's acquisition of knowledge interest, connected with the

feeling of satisfaction from the result of one's mental work. This feeling occurs with the teacher's encouragement and it forms the inclination, desire, and enthusiasm of the student to work more effectively.

Understanding a child's sense of pride and confidence promotes mastery and skill development. The method of educating children in small schools includes the following main elements of educational activities: control, educational circumstances, educational issues, and educational activities. The process starts with an introduction to assessment. In this sense, all subjective activities must be carried out in environments that support mental development. Students' mastery of educational activities and the system of educational issues is demonstrated through the problem-solving process; they lack the independence to pose and resolve educational questions. The teacher performs this task at the beginning. Gradually, the students themselves skills necessary for setting and solving educational problems and they start acquiring skills. This is the formation of independent educational activity.

Criteria for teaching spelling:

1. Phonetic criteria: spelling of the word corresponds to the expressed sound (eng. ren; esp. checkers; moisture course; Fr. trou);

2. Morphological criterion: despite the phonetic status of water, it expresses the meaning part (prefix, root, suffix) remains unchanged when written (eg. In the word Nand, although the last letter (t) is pronounced, the spelling does not change);

3. Traditional (historical) criteria: phonetic and morphological spelling rules do not obey, continue to be written in the historically accepted way (English door; German vier; Fr. aube);

4. Criterion of ideography: the same (homophone) words in pronunciation and writing have a special appearance (eng. here—hear; German. Satie—Seite; fr. tant—temps). All foreign language learning

activities for elementary school students the elements of which are formed and independently performed leading activity. A reading of quality means that it has done its job. Small school language learning activities for students of the age of include the following:

- finding common solutions to problems independently skills;
- finding and mastering learning tasks;
- to be able to adequately assess and control oneself and one's activities;
- being able to use the rules of logical thinking;
- to acquire and use different forms of generalization;
- having a high level of independent creative activity;

Unfortunately, teaching school-age children concrete skills in reading and applying a foreign language often takes a back seat in educational practices. Writing and

counting skills are also frequently overlooked. Therefore, the effectiveness of language lessons is enhanced when practical game technologies are incorporated.

The home environment, community vigilance, and preschool education all play a part in shaping how children learn in school and grow into successful individuals. Based on scientific observations and studies outlined in the article, 70% of the information that individuals learn in their formative years is absorbed during this time.

CONCLUSION

In conclusion, the primary goal of primary school education is to instruct students on how to "learn" and gain knowledge. The influence of education on the cognitive growth of school-age children experiences subtle yet important changes. The teenage years act as a preparation for moving towards a more accountable stage of life through these changes.

REFERENCES

1. Avlaev, O. U. (2020). THE ROLE OF SOCIAL INTELLIGENCE IN PERSONALITY DEVELOPMENT.
2. Djuraeva, S. N. (2018). Specificity and Features of Application Modern Innovative Technologies Training to Higher Education. Eastern European Scientific Journal, 4, 136-139.
3. Jorayeva, O. N., & Juraeva, S. N. (2020). STRATEGIES FOR USING ALTERNATIVE ASSESSMENT METHODS IN LANGUAGE AND LITERATURE CLASSES. International Journal of Innovations in Engineering, Research and Technology (IJIERT), 141-146.
4. Jo'rayeva, S. N., & Jumayev, S. Q. (2021). ETIQUETTE OF PSYCHOLOGISTS PRINCIPLES. Military-technical Institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan newsletter, 1(13), 95-101.
5. JO'RAYEVA, S., & SHAMSHETOVA, A. (2021). PROFESSIONAL IN CADETS FORMING COMPETENCE AND CREATIVITY MECHANISMS. Scientific-methodological magazine "KHALK TA'LIMI", 6, 52-54.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY O'QITISH METODLARIDAN FOYDALANISH TAJRIBASIDAN

Qayumova Mahfuzaxon Alisher qizi – Qo'qon DPI magistranti,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

Rahbari: Isaqov Zokirjon Soliyevich – Qo'qon DPI dotsenti, filologiya fanlari nomzodi. isaqovzokirjon1@gmail.com

Annotatsiya: maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning nazariy va amaliy ahamiyati keltirilgan. O'qitish jarayonida interfaol metodlar, ilg'or pedagogik texnologiyalar, multimedia va animatsiyalardan foydalangan holda olib borish tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: innovatsion, kreativ fikrlash, texnologiya, motivatsiya, dunyoqarash, didaktika, ta'limiy metodlar.

Аннотация: в статье представлена теоретическая и практическая значимость использования инновационных технологий в процессе обучения учащихся младших классов. Проанализировано проведение с использованием интерактивных методов, передовых педагогических технологий, мультимедиа и анимации в учебном процессе.

Ключевые слова: инновационное, креативное мышление, технологии, мотивация, мировоззрение, дидактика, методы обучения.

Annotations: the article presents the theoretical and practical importance of using innovative technologies in the process of teaching elementary school students. Conducting using interactive methods, advanced pedagogical technologies, multimedia and animations in the teaching process was analyzed

The key words are: innovative, creative thinking, technology, motivation, outlook, didactics, educational methods.

Davlatimiz rahbari O'qituvchi va murabbiylar kuni munosabati bilan soha vakillariga yo'llagan tabrik nutqida ta'kidlaganidek, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir.

Shuning uchun ham, O'zbekistonda ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag'lar yo'naltirilmoqda. Maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari faoliyatida sifat o'zgarishlari ro'y bermoqda [4].

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, amaliyotda qo'llash bugungi kunning muhim vazifalaridandir. O'quvchilarning dunyoqarashi va fikrlash darajasini o'stirish, ularni fanga oid bilimlarini to'g'ri yo'naltirish ham muhim masalalardan biriga aylanib kelmoqda. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim[1;12]. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos tushishi kerak. Ta'lim tizimida innovatsion deyilganda, ta'lim maqsadi va mazmuniga yangilik kiritish, yangicha yondashish, o'qituvchi va o'quvchining hamkorligidagi faoliyatini tashkil etish, pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish jarayoni, ta'limning uslub, shakl va vositalarining majmuasi tushuniladi[2;6]. Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi. Interfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda ko'proq bolalarning yoshini, bilim

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

saviyasini hisobga olish lozim. Ularga oddiy, oson va vaqt kam sarflanadigan o'yin mashqlardan foydalanib, darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-muhit bilan bog'lab o'tilgan mashg'ulot bolalar ongi, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish, ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat[3;8].

Boshlang'ich sinflar uchun foydalanilayotgan darsliklarda "SINKVEYN" ta'lim metodi orqali bajariladigan mashqlarni kuzatishimiz mumkin. Bu texnologiya fransuz tilidan olingan bo'lib, "5 qator" ma'nosini bildiradi. Bu metoddan foydalanish orqali o'quvchilarda so'z boyligini rivojlantirishda, biror bir mavzu yuzasidan ma'lumotlarni sintez qilish, xulosalar chiqarish va tezkor yechimlarini topishda samarali usullardan biridir[2;14]. Sinkveyn tuzish qoidalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1-qator. Mavzu bir so'z bilan ifodalanadi (ot so'z turkumi tanlanadi).

2-qator. Mavzu 2 ta sifat bilan ifodalanadi (2 ta sifat yoziladi).

3-qator. Mavzu hatti-harakatni

bildiruvchi 3 ta so'z bilan ifodalanadi.

4-qator. Munosabatni anglatuvchi jumla yoziladi.

5-qator. Mavzu mohiyatini takrorlovchi, sinonim so'z keltiriladi.

Masalan, "Tabiat" mavzusiga oid bo'lgan mashg'ulotda sinkveyn tuzish quyidagicha amalga oshiriladi.

1. Tabiat.

2. Go'zal, chiroyli, ko'm-ko'k.

3. Yashnaydi, gullaydi, jilolanadi.

4. Tabiat qanday go'zal?

5. Olam.

Darhaqiqat, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi. Bugungi davr axborot uzatish hajmi va tezligi jihatlaridan chegaralanmagan butunjahon axborot tarmog'idan faol foydalanishi bilan xarakterlanadi. Multimedialardan va animatsiyalardan keng foydalanish o'quvchilarni darslarga bo'lgan qiziqishi va bilim saviyasini oshiradi. O'quvchilarga kompetensiyalarni har bir dars ko'lamida puxta singdirib borishimiz kerak. Bunda biz o'qitishda yangi pedtexnologiyalardan, innovatsion g'oyalardan, interfaol uslublar va kreativ yondashuvlardan o'rinli ravishda o'z vaqtida foydalana bilishimiz lozim. O'quvchilar biz yaratgan innovatsiyalar orqali yetarli bilim egallaydi, deb o'ylayman.

O'qish darslarida ayniqsa, "Quvnoq quyonchalar", "Bu meniki", "Charxpalak", "Zanjir", "Davom ettir", "Maqollar zanjiri", "Sinkveyn" metodi, "Venn diagrammasi", "Topib o'qi" kabi usul va ta'limiy mashqlardan ko'p foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar)/ Toshkent, 2008.

2. Tolipov O., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

3. Inoyatova I., Nosirov F. va boshq. Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llash (ingliz tili, alifbe, ona tili, o'qish, matematika

va tabiatshunoslik o'quv fanlari misolida)/ Toshkent, 2014.

4. <https://www.sbtsue.uz/uz/news/view/324>

5. <https://api.unilibrary.uz/storage/PublisherResourceFile/59358/images/1664889170.pdf>

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING O'QISH SAVODXONLIGI AXLOQIY FAZILATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Jabborova Onaxon Mannapovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

0.jabborova@cspi.uz

Mamatova Aziza Maxamatdjanovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida boshlang'ich ta'limning milliy tajribalaridan oqilona foydalangan holda, bu tajribani zamonaviy yondashuvlar va ehtiyojlar asosida rivojlantirib borish vazifalari belgilangan. Bu bilan boshlang'ich ta'limda sifat ko'rsatkichlariga erishish va uning samaradorlik mezonlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilim hamda ko'nikmalarini takomillashtirish amalga oshirilmoqda[1;4]. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qitish savodxonligi axloqiy fazilatlarini shakllantirish metodikasini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Bu o'rinda e'tiboringizni ana shu masalaning taxliliga tortamiz.

O'qish savodxonligi axloqiy fazilatining mazmuni. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy fazilatlarini majmuini bir qator sifatlar va hislatlar tashkil qiladi[2;8]. Ana shu axloqiy fazilatlar majmuida o'qish savodxonligi ham muhim o'rin tutishini ta'kidlab o'tish lozim. Unga ko'ra, o'qish savodxonligi – bu ta'lim oluvchining axloqiy ongi, ko'nikmalari va xatti-xarakterida namoyon bo'ladigan hamda ularning shakllanishida omil bo'ladigan axloqiy fazilatdir. Shu jihatdan o'qish savodxonligi axloqiy fazilatining asoslarini quyidagilar tashkil qiladi:

- 1) so'zlarni, iboralarni va hiskmatali qisqa gaplarni to'g'ri talaffuz vositasida ravon va ohangli o'qish;
- 2) ifodali va ohangli o'qish vositasida matnni o'zi va o'zgalarga to'g'ri yetkazib berish;
- 3) matnni tushunib o'qish;
- 4) matnni imloviy va uslubiy jihatdan to'g'rilab o'qish;
- 5) mant vositasida nutqiy madaniyat asoslarini o'zlashtirish.

E'tibor berilsa, aynan mana shu ko'nikmalar sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligi axloqiy fazilati tarkib topadi. Bunda matnni ravon o'qish bilan o'quvchilar axloqida diqqat ko'nikmasi, uni ifodali o'qish bilan nutqiy ko'nikma va matnni tushunib o'qish bilan unda estetik zavqlanish ko'nikmasi tarkib topadi. Shu jihatdan o'qish savodxonligi axloqiy fazilati negizini axloqiy ong, estetik ko'nikma va lingvistik tajriba tashkil qiladi. Bu imkoniyatlarni hisobga olgan holda boshlang'ich sinf shqituvchilari asosiy e'tiborni o'quvchilarning o'qish savodxonligini tarkib toptirishga qaratadi va bu bilan o'quvchilarning axloqiy fazilatlariga ega bo'lish imkoniyatlarini kengaytiradi[3;40].

O'qish savodxonligi axloqiy fazilatini shakllantirishning vositalari. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligi ahloqiy fazilatini shakllantirish uchun o'quv

fanlari, sinfdan va maktabdan tashqari mashg'ulotlarning imkoniyatlaridan foydalanish taqozo etiladi. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi axloqiy fazilatlarini shakllantirishda quyidagi vositalarga tayanish muhim ahamiyatga egadir:

1) o'quvchilarni matnni o'qish va uning ma'nosini tushunish vositasida axloqiy go'zallikka bo'lgan intilishlarini tarkib toptirish;

2) o'quvchilarni matn mazmunidan zavqlanishga o'rgatish va uning vositasida o'quvchilarni turli murakkab matnlarni o'qishga ko'niktirish;

3) murakkab matnlarni o'qishga ko'niktirish bilan o'quvchilarda o'ziga bo'lgan ishonch tuyg'usini rivojlantirish;

4) o'quvchilarning o'qish savodxonligi ko'nikmasi vositasida ularni jamoada o'z o'rniga ega bo'lishga o'rgatish.

Bunday vositalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi axloqiy fazilatini kutilgan darajada tarkib toptirish imkonini beradi. Milliy pedagogikamiz tajribasidan ma'lumki, o'qish savodxonligiga ega bo'lgan shaxsga nisbatan eng axloqiy va yetuk insonlar sifatida munosabatda bo'lingan. Shu sababli keyinchalik jamiyatimiz taraqqiyotida ifodjali va mazmunli o'qishni amalga oshiradigan suhandonlik, notiqlik va voizlik san'atlari tarkib topgan[4;150-160]. Bu hol milliy pedagogikamiz tajribasida o'qish savodxonligi eng muhim axloqiy fazilatlardan biri bo'lib kelganligini ko'rsatadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligi axloqiy fazilatini tarkib toptirish va unda zamonaviy metodikaga tayanish dolzarb bo'lib turibdi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligi axloqiy fazilatini shakllantirishning amaliy ahamiyati.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligi axloqiy fazilatini shakllantirish bilan quyidagi amaliy samaradorlikka erishish lozimligini eslatib o'tish joiz:

1) texnik va texnologiya rivojlangan sharoitda boshlang'ich sinf o'quvchilarining go'zal og'zaki nutq madlaniyatiga ega bo'lishga erishish;

2) o'qish savodxonligi vositasida bolalarning jamoatchilik joylarida adabiy tilda so'zlash fazilatlarini tarkib toptirishga erishish;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashgan va yasalayotgan yangi atamalarini to'g'ri o'qish va o'zlashtirish odobiga ega bo'lishga erishish;

4) boshlang'ich sinf o'quvchilarini kelgusi faoliyatida tayanch bo'ladigan o'qib tushunish odobi bilan qurollantirish.

E'tibor berilsa, bunday amaliy imkoniyatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy fazilatlarini takomillashtirishda o'qish savodxonligi vositasida muayyan odoblar bilan ularni qurollantirish imkonini beradi. Shu ma'noda o'qish savodxonligi nafaqat axloqiy fazilat, balki odobning asoslaridan biri sifatida ham namoyon bo'ladi[5;60].

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi axloqiy fazilatini shakllantirishning yangi metodikasi asoslarini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Bu metodika asosida eng muhimi boshlang'ich sinf o'quvchilarini kundalik faoliyatda amal qilishi lozim bo'lgan odob qoidalariga ko'niktirish imkoniyatlariga ham ega bo'linadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi axloqiy fazilatini shakllantirish metodikasi bo'yicha tadqiqotlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziynet.uz
2. Hasanboyev J. va boshq. Pedagogika fanidan izohli lug'at. – Toshkent, 2009

3. Jabborova O., Saparbayeva D. Boshlang'ich ta'limda mustaqil ta'limni tashkil etish metodikasi. – Toshkent, 2023
4. Husayn Voiz Koshifiy. Futvonoma sultoni. – Toshkent, 1993
5. Komilov N. Bu qadimiy san'at. – Toshkent, 1996

SO'ZNING TUSHUNCHA IFODALASHI

J.A.Tuzikenova

Nukus davlat pedagogika instituti "Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi" (boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi 2-bosqich doktoranti

Ma'lumki, so'zlarni bilish borliqni bilish, ya'ni narsa-buyumlar, voqea-hodisalar haqida tushunchaga ega bo'lishdir. Tushunchalar orqali narsa-buyumlar, voqea-hodisalar o'ziga xos umumiy belgilari asosida bir-biridan ajratiladi. Odam bunga o'z kuzatishlari va tajribalari orqali erishadi. Kuzatishlar va tajribalarning umumlashtirilgan natijasi sifatida tushuncha so'z ma'nosining negizini tashkil qiladi.

L.M.Kuznetsovaning fikricha, «Tushuncha qotib qolgan holda berilgan narsa emas, tushuncha odam ongida hissiy tajriba jamlamasi – idrok va tasavvurlarni anglash asosida shakllantiriladi, yaratiladi» [1:9]. Boshqacha aytganda, odam borliqdagi narsa-hodisalarni ular anglatadigan ma'nolar – tushunchalar orqali tafakkur mulkiga aylantiradi. Til hodisalaridan sathlarga nisbatan "tushuncha" termini umumlashgan bir ma'noda qo'llanadi: ot haqida tushuncha, son haqida tushuncha, nutq uslublari haqida tushuncha, sifatning uslubiy vazifasi haqida tushuncha kabi.

Tushuncha – tafakkur shakllaridan biri bo'lib, uning yordamida voqea-hodisalar, jarayonlarning mohiyati anglanadi, ularning muhim belgisi umumlashtiriladi. Tafakkurning mazmunini uning mavjudlik shakli

bo'lmish so'zlar emas, ayni tushunchalar tashkil qiladi. Tushunchalar mavhum xarakterga ega. Tushunchaning mazmunini ko'rsatmali tarzda tasavvur qilish mumkin emas, lekin uning yordamida odam fikrlaydi [2:60]. «Tasavvur (представление) – bu bizning o'tmish tajribamizga asoslanadigan predmetning obrazini qayta aks ettirish... tushunchali fikrlash hamisha obrazli-ko'rsatmali tasavvur bilan bog'liq» [2:80].

Borliqni o'rganish jarayonida «idrok — tasavvur — tushuncha» izchilligidagi faoliyat amalga oshadi. Shunga ko'ra ham tushunchani funktsional ma'niga ega deb hisoblash mumkin: tushunchalar shu yo'l bilan yuzaga keladi. Kishi fikr yuritganda nomuhim belgilar orasidan muhimini ajratib oladi, chunki so'zning ma'no ko'lamiga nisbatan aytganda, tushuncha muhim va nomuhim belgilar jamlamasini anglatadi. Muhim xossalar predmetlarni bir-biridan farqlash uchun xizmat qiladi.

Yuqorida ko'rsatilgan izchillikka ko'ra avval tasavvur, keyin tushuncha keladi. Bu ish tahlil natijasida amalga oshadi, ya'ni o'z-o'zidan sodir bo'lmaydi. Bizga ma'lumki, kuzatish jarayonida narsa-buyum, belgi yoki harakatning bir tomoni idrok etiladi, shu tomoni haqida

tasavvur paydo bo'ladi, nihoyat, mavhumlashtirish asosida tushuncha yuzaga keladi. Bunday vaziyatda tushuncha to'liq bo'lmaydi. Vaholanki, o'quvchining so'zni nutqda qo'llashida (masalan, so'z birikmalari tuzishida) tushunchaning to'liq yoki to'liq emasligi, konkret yoki mavhumligi o'z hukmini o'tkazadi. Masalan, R.A.Yo'ldoshevning izohlashicha, tashkilot so'zi bolalar uchun mavhumroq tushunchani anglatadi, shuningdek, 2–4-sinflarda o'tiladigan fe'llar bilan kam birikadi. Masalan, *tashkilot tuzdi, tashkilotga a'zo bo'ldi, tashkilotdan chiqdi* va boshqalar. Tabiatan, bu so'z boshlang'ich sinflarda emas, nisbatan yuqoriroq sinflarda lug'at minimumiga kiritilgani ma'qul [3:133]. Ma'lum bo'ladiki, idrok ham, tasavvur ham, tushuncha ham to'liq bo'lmasa, tushuncha doirasida fikr yuritish ham to'liq bo'lmaydi.

Ayrim tushunchalar turdosh tushunchalarni umumlashtirish xususiyatiga ega. Uni turdosh tushunchalarni umumlashtiruvchi tushuncha deb atash mumkin. Masalan, *o'simliklar* ko'plab o'simliklarni umumlashtiruvchi tushunchani ifoda etadi. *Uy hayvonlari, yovvoyi hayvonlar, o'quv qurollari* kabi so'z birikmalari shunday tushunchani anglatadi. Bunday tushunchalar qamrab oladigan konkret tushunchalarning oz-ko'pligiga qarab tushunchaning hajmi haqida gapiriladi. Umumlashtiruvchi tushunchaning mazmuni – bu ushbu tushunchada aks etgan bir qator turdosh (bir turdagi) predmetlarning muhim belgilari yig'indisi hisoblanadi. Ta'kidlash joizki, uy hayvonlari, yovvoyi hayvonlar, o'quv qurollari kabi so'z birikmalari 1-sinf uchun ona tili va o'qish savodxonligi

bo'yicha yaratilgan darslikda ko'plab uchratish mumkin. Bu o'rinda tushunchaning hajmi ushbu tushuncha tatbiq etish mumkin bo'lgan predmetlar yig'indisidir.

Mavhum tushunchalar ma'nosi ta'riflar orqali anglatiladi. Masalan, kim?, nima? so'roqlariga javob bo'luvchi so'zlar ot deb ataladi. Ma'lum bo'lib turganidek, ot turkumiga mansub so'zlarning muhim belgilari fikran qo'yiladigan so'roqlar orqali aniqlanib, ushbu so'roqlar bir tushunchani boshqalaridan ajratish uchun xizmat qiluvchi ta'rifda aks etadigan belgi vazifasini bajaradi.

Tahlillardan ma'lum bo'ladiki, mavhum tushunchalarning yuzaga kelishi ong bilan, ijtimoiy munosabatlar bilan shartlanadi.

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, o'quvchilar ta'lim jarayonida o'rganadigan yangi (notanish) so'zlarni uch guruhga ajratish mumkin:

- 1) o'quvchining so'z anglatadigan tushuncha haqida tasavvuri yo'q;
- 2) so'z anglatadigan tushuncha narsa-buyum, voqea-hodisaning tashqi alomatlariga ko'ra tanish;
- 3) so'z anglatadigan tushuncha har tomonlama tanish.

Birinchi holatda o'qituvchi o'quvchilarni yangi so'z bilan tanishtirar ekan, u anglatadigan tushuncha haqida tasavvur uyg'otish chorasini ham ko'radi. Ikkinchi va uchinchi holatlarda so'zni anglash oson kechadi. Zero, odam narsa-buyum, voqea-hodisa haqida tushunchaga ega bo'lishi, lekin uning qanday atalishini, ya'ni so'zni bilmasligi mumkin. Masalan, u o'sha o'zi bilmay turgan so'zni bilish uchun shunday deb so'rashi mumkin: «O't o'radigan asbob – o'roqdan

kattarog'ining nomi nima edi?». Topishmoqlar obrazlilik asosida tanish tushunchalarni ifodalash, shunga ishora qilish yo'li bilan so'zni aytishga asoslanib yaratiladi: o'quvchi narsa-buyum, voqea-hodisaning alomatlarini anglatuvchi tushunchadan yangi (notanish) so'z bilan tanishishga qarab boradi.

O'quvchilarning so'z boyligini oshirishda tushunchalar qanchalik ahamiyatga ega bo'lmasin, xotirada so'z saqlanadi, zarur paytda tilga olinadi.

N.I.Jinkin «Mexanizm rechi» degan kitobida shunday fikrni ilgari suradi: «So'zlarning hosil bo'lish va to'planish joyi nutq-harakat analizatoridir deb hisoblash uchun barcha asoslar bor. Eshituv analizatori so'zlarning hosil bo'lish usulini nazorat qiladi, lekin ularni o'zida to'plamaydi. Faqat paydo bo'lib

bo'lgan va nutq-harakat analizatorida harakat izlari saqlanayotgan so'zgina qabul qilinishi va tanilishi mumkin» [4:370].

Tafakkur, jumladan, til (lison) so'z va tushunchalar orqali tashqi borliqni ifodalaydi. Shunday ekan, o'quvchilarning so'z boyligini oshirishda til bilan borliq (olam)ning uzviy aloqadorligidan kelib chiqish maqsadga muvofiq. Kishilarning o'zaro verbal (so'z vositasida) aloqa-aralashuvida (nutqiy muloqotlarida) so'zlarning katta miqdordagi zahiralarini ishga tushirish, kerakli so'zni xotiraga keltirish muhim ahamiyatga ega. So'z zahiralaridan kerakligini tanlash orqali tashqi olam tushunchalari va kishining ko'nglida tug'iladigan ichki kechinmalar bayon etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кузнецова Л.М. Основы методики стилистической работы в средней школе. (Традиции и тенденции методических исследований). – Куйбышев, 1981.– с. 9.
2. Демьяненко М.Я., Лазаренко К.А., Мельник С.В. Основы общей методики обучения иностранным языкам: Теоретический курс. – Изд. 2, доп. и перераб. – Под общей ред. М.Я.Демьяненко. – Киев, Вища школа, 1984. – С. 60.... С. 80.
3. Йўлдошев Р.А. Ўзбек тили дарсларида ўқувчиларнинг оғзаки нутқини уларни кўп гапиртириш орқали ўстириш методикаси (Таълим рус тилида олиб бориладиган мактаблар мисолида): Монография. – Тошкент: «Fan va texnologiya», 2012. –133–134-б.
4. Жинкин Н.И. Механизм речи. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958.– с. 138. 370 .

BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA NUTQ O'STIRISHNING NOAN'ANAVIY USULLARIDAN FOYDALANISH

Otaboyeva Xusniya Sharofiddin qizi

Urganch davlat pedagogika instituti talabasi xusniyaotaboyeva7@gmail.com

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalaridan biri – bu o'quvchilar nutqini o'stirishdir. Boshlang'ich sinflar o'quv dasturida ona tili, o'qish savodxonligi darsliklari orqali o'quvchilarning lug'atini boyitish, bog'lanishli nutqini o'stirish, adabiy-estetik tafakkurini kamol toptirish, nutq madaniyatini shakllantirishga katta e'tibor qaratilgan.

Ona tili o'qitishning bosh maqsadi ham tilning jamiyatda tutgan o'rni hamda vazifasi bilan belgilanadi. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning yosh xususiyatlari, savodxonlik darajalari, shaxsiy tabiatlariga ko'ra, didaktik o'yinlar orqali loyihalash asosidagi metodlar keng qo'llanilmoqda. Savod o'rgatish davrida didaktik materiallardan foydalanish nutqni o'stirish ishining asosiy poydevori bo'lib xizmat etadi. Boshlang'ich ta'limda ona tili darslarida asosiy diqqat bolaning nutq va lug'at boyligini o'stirish, imloviy savodxonligini tarkib toptirish, ya'ni to'g'ri o'qish va yozish, shu bilan birga husnixat ko'nikmalarini shakllantirishga qaratiladi. Bolalar nutqini o'stirishda turli xil didaktik o'yinlarni tez-tez tashkil etish yo'li orqali berilayotgan bilimni tez o'zlashtirish imkoni tug'iladi. Agar o'yin bolalarga dinamik tarzda o'rgatilsa, ular o'yinni o'rganib olganlarini ham sezmay qoladilar, o'yin jarayonida o'quv materiallarini puxta o'zlashtirishga umuman qiynalmaydilar. O'yin mashg'ulotlari bolalar nutqini o'stirishi bilan birga, ularning aqliy qobiliyatlarini, ma'naviy-axloqiy sifatlarini, jamoa bilan muomala qila bilish odatlarini shakllantira boradi va kuch-quvvatlarini orttiradi. Bulardan tashqari, o'yin vaqtida bolalarda oddiy mehnat malakalari ham hosil bo'la boradi [1. 675-bet].

Bolalar birinchi navbatda tilni, nutqni o'quv predmeti sifatida anglab yetadilar, ular xohlagan va qiziqarli narsalarinigina

emas, balki zaruriy narsa va hodisalar haqida o'ylab, rejali nutq tuzish lozimligini ham tushuna boshlaydilar. Ular o'zining grafik shakli bilangina emas, balki leksikasi, sintaktik va morfologik shakli bilan ham og'zaki nutqdan farq qiladigan yozma nutqni ham egallab boradilar. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ona tili darslarida ongli o'qish va savodli yozishga o'rganadilar, og'zaki va yozma nutqning qonun-qoidalarini egallaydilar. Ona tili sohasidagi ko'nikma-malakalar o'quvchilar o'quv mehnatining zaruriy sharti va vositasidir. O'quvchi o'qish ko'nikmalarini egallash bilan bir qatorda, birinchi navbatda, o'zining ona tilini o'rganishi zarur, chunki ona tili bilimdonlikning, aqlidrokning kalitidir. Bolalarning shaxsiy tajribalari, kishilar hayoti va tabiatni kuzatishlari nutq o'stirish uchun asosiy manba hisoblanadi. Narsalar, uy-ro'zg'or buyumlari, o'simliklar, hayvonlar qiziqarli suhbat uchun mavzu bo'lib xizmat qiladi. Suhbat jarayonida bolalarda hosil qilingan tasavvur asosida aniq tushunchalar shakllanadi. O'quvchilarning talaffuzi ustida ishlash ham katta ahamiyat kasb etadi, chunki ko'pgina bolalar talaffuzida kamchiliklar kuzatiladi: bir tovush o'rniga boshqasini (sh o'rniga s, r o'rniga l) talaffuz qiladilar, chuchuk til bilan duduqlanib gapiradilar, so'zdagi ayrim tovushni tushirib yoki boshqa bir tovush qo'shib talaffuz qiladilar, tovushlar o'rnini almashtirib qo'yadilar va hokazo. Bu kamchiliklarni bartaraf etish uchun logopedlar maxsus mashqlardan foydalanadilar. O'qituvchi ham har bir darsda va darsdan tashqari vaqtda o'quvchilar talaffuzini kuzatib borishi, kamchiliklarni aytib, to'g'ri talaffuz namunasini ko'rsatishi lozim [2. 95-bet].

Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stirish yuzasidan olib borilgan kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning ko'pchiligi o'z fikrini ifodalashga qiynaladi, uni mantiqan izchil

bayon qila olmaydi, bog'lanishli jummalarni noto'g'ri yoki noo'rin tuzadi. Zero, ular hali gap qurilishini, mustaqil gaplarning o'zaro bir-birlari bilan bog'lanish shartlaridan xabardor emas. Shuning uchun o'qish darslarida amalga oshirilayotgan o'quvchilarda nutq o'stirish borasidagi harakatlarning ona tili darslarida matn ustida ishlashga oid mashqlar bilan uzviy bog'lab olib borilishini ta'minlash maqsadga muvofiqdir.

Pedagogik kuzatish natijalari shuni ko'rsatdiki, ba'zi o'quvchilar qisqa va cho'ziq tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishda, unli va undosh harflarni ajratishda qiynaladi. Buning sababi darslarda tovush-harf tahlili ustida yetarlicha ishlamaslik, savod o'rgatish davrida eshitish va amaliy xarakterdagi turli xil mashqlardan foydalanmaslikdir. "Grammatika va imlo" bo'limiga o'tishda o'qituvchi bu xatolarni bartaraf qilish ustida tizimli ishlashni ko'zda tutishi lozim.

"Unli va undosh tovushlar, harflar", "Aytilishida va yozilishida farqlanuvchi undoshlar" kabi mavzularni tushuntirish jarayonida imlo qoidalarini talaffuzdan ajratib o'rgatib bo'lmaydi. Chunki ular

tilning tovush tomoni bilan bog'langan. Masalan, vaziyatga ko'ra qisqa va cho'ziq talaffuz qilinadigan unli larni yozish uchun o'quvchilar bunday tovushlarni eshitib, farqlashi lozim. Aytilishida va yozilishida farqlanuvchi undoshlarni topish malakasini mustahkamlash uchun birinchi darsdanoq so'zlarni to'g'ri tahlil qilish, qisqa talaffuz qilinadigan unli va undosh tovush-harflarni farqlash ustida ish olib borish kerak.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishga yo'naltirilgan usullarning asosiy xususiyati - o'quvchi kundalik hayotining namoyon bo'lishidir. O'quvchining shaxs sifatida shakllanishi uchun o'z fikri, o'z so'zi, o'zining mustaqil nuqtai nazarini bo'lishi talab etildi. Bunga maktabda o'qituvchi tomonidan nazorat qo'yilib, bolalarni erkin, mustaqil fikrlashga, bir - birini hurmat qilishga yo'llaydigan, umuman, insonni inson sifatida qadrlashni ta'minlash juda muhimdir. Chunki nutq madaniyati insonlar munosabatlarini baholovchi muhim mezon hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.Matchonov, H.Bakiyeva, X.G'ulomova, Sh.Yo'ldosheva, G.Xolboyeva "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi" darslik. T.: "Ishonchli hamkor", 2021. 740-bet.
2. Sariyev Sh. Savod o'rgatish darslarida nutq o'stirish. "Boshlang'ich ta'lim" jurnali № 4. – Toshkent, 1997.
3. "Boshlang'ich ta'limga raqamli texnologiyalarni tatbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari" Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Buxoro- 2021.
4. F.R.Qodirova. R.M Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ikkinchi tilni o'rgatish metodikasi. T., —Sano-standart, 2004.
5. F.R.Qodirova. R.M Qodirova. —Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. T., —Istiqlol, 2006.
6. Babayeva D.R. —Nutq o'stirish metodikasi. T.: TDPU 2016-yil. O'quv qo'llanma

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA MEDIASAVODXONLIK
TUSHUNCHASINI TAKOMILLASHTIRISHGA KREATIV YONDASHISH**

*Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi Doschanova Mohinur Maxsudovna, doschanovamohinur343@gmail.com*

So'nggi vaqtlarda axborot oqimining bir necha barobar tezlashishi, ijobiy kelayotgan ma'lumotlar bilan bir qatorda salbiy xarakterdagi axborotning ko'payishi, mediasavodxonlikka ega bo'lish zaruratini yanada oshirdi. Bugun mediasavodxonlik - axborotning nega va nima uchun uzatilayotganligini bilish demakdir. Media savodxon bo'lgan inson o'ziga bu axborotni kim va nima maqsadda yaratganligini to'g'ri va to'liq tushuna olishi zarur. Ushbu xabar men uchun zarurmi? degan savolni bera olishi va xulosasini to'g'ri chiqarishi, unga nisbatan tanqidiy yondoshishi lozim. Mazkur savollar nafaqat siz va oilangiz davrasida televizor ko'rayotgan, mashinada radio eshitayotgan yoki internetdagi xabarlarni ko'rayotgan paytda berilishi, balki har qanday axborotni qabul qilayotgan va unga baho berayotganda ham kerakdir. Bugungi kundagi axborot muhitini tushunishda mediasavodxonlik muhim ahamiyat kasb etadi. "Media savodxonlik" inson jamiyatidagi fuqaro sifatidagi mas'uliyatini his qilgan holda faol va savodli bo'lishi, mediamatnlarni qabul qila olishi, yaratishi, tahlil eta olishi va baholashi, zamonaviy mediani ijtimoiy-madaniy va siyosiy mazmunini tushuna olishi demakdir. Londonning Qirollik universiteti professori S.Fayrstounning fikriga ko'ra esa, mediasavodxonlik harakat bo'lib, uning asosiy vazifasi insonlarni audiovizual va bosma matnlarning madaniy ahamiyatini tushunish, yaratish va baholashga undashdan iborat. Ingliz siyosatshunosi R.Kibey esa media savodxonlikni turli xil

shakllarda ma'lumotlarni uzatish, ularni tahlil etish va baholash deb tushunadi. M.Guetterz esa multimedia savodxonligi o'z ichiga multimedia hujjatlarini shakllantirishga qaratilgan tillarni bilish, axborotni qayta ishlashga qaratilgan qurilma va usullardan foydalana olish, yangi multimedia texnologiyalarini bilish va ularni baholay olish, mediamatnlarni tanqidiy qabul qilishni oladi, deydi. Fikrimizcha, media savodxonlik yuqorida bildirilgan fikrlar bilan birgalikda ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan barcha axborotga tanqidiy qarash, ularga xolis yondoshish va har bir uzatilayotgan axborotni saralashda ongli ravishda yondashish hamdir.

Biz boshlang'ich sinf o'qituvchilarida medasavodxonlik tushunchasini kengaytirish orqali kreativligini ham rivojlantirishimiz zarur. Kreativlik so'zini birinchi marta 1922-yilda AQSh ning taniqli olimi D. Simpson tomonidan qo'llanilgan.

Kreativlik (lot. creatio – yaratish, vujudga keltirish) – bu insonning noodatiy go'ya, fikr bera olish, muammolarni takrorlanmas, original yechimini topish, tafakkurning an'anaviy shakllaridan voz kecha olishga bo'lgan qobiliyatidir. K.Rodjers (1944) kreativlik deb muammolarni yangi yechimi va biror narsa, voqea, xolatni ifoda etishning yangi usullarini aniqlashni tushuntiradi. Kreativlik bilan shaxs va intellektual xossalar taqqoslangan tadqiqotlar katta ahamiyatga egadir. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi.

Mediasavodxonlikdan foydalangan kreativlikni rivojlantirish uchun avvalo, o'qituvchining o'zida kreativ fikrlash u nima ekanligi haqida tushunchasini bilishi zarur. Xo'sh, mediasavodxonlik bizga nima uchun kerak? Avvalo:

- Huquqiy demokratik jamiyatimizning to'laonli, faol fuqarosi sifatida amalga oshirilayotgan yangiliklar, islohotlar mazmun-mohiyatini tushunish;

- OAV orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan kundalik axborotni saralash ko'nikmalarini shakllantirish;

- Axborot orqali inson ongini boshqarishga yo'l qo'yimaslik va har qanday vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilish;

- Insonning vizual obrazlar ta'siri ostida ijobiy yoki salbiy tomonga o'zgarishlarini tahlil eta olish va vizual xabarlar ostida beriladigan ko'rinmas ma'lumotlarni "o'qiy olish";

- OAV orqali beriladigan matnli kommunikatsiyalar mohiyatini tahlil etish;

- Axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadlarda uzatilyapti, kimning manfaatlarini o'zida aks etayapti, degan savollarga javob topa olish uchun zarurdir. Mediasavodxonlik tushunchasi borasida turli xil fikrlar mavjud bo'lib, AQShning Jamiyat xususidagi xalqaro ensiklopediyasida qayd etilishicha,

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mediasavodxonlikdan foydalanish va kreativlik orqali rivojlantirish uchun ular avvalo buni to'liq anglashi lozim. Xo'sh

o'quvchilar mediasavodxon va kreativ fikrlaydigan bo'lishi uchun nimalarni bilishi zarur:

- 1) bugungi kundagi har bir bo'layotgan yangiliklarni mustaqil o'rganishi, ularni muhokama qilishi, ko'p savollar berishni;

- 2) bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirishni;

- 3) bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratishni;

- 4) bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratishni .

Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- 1) o'zini tavakkaldan olib qochish;

- 2) fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;

- 3) shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;

- 4) boshqalarga tobe bo'lish;

- 5) har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish usullari va vositalariga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri o'qituvchi-o'quvchilar hamkorligi ekanligiga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumki, ta'lim jarayoni ikki yoqlama xarakterga ega bo'lib, o'qituvchi va o'quvchilarning teng munosabatlaridan tashkil topadi

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarga mediasavodxonlik va kreativligini oshirish uchun "80\20"metodidan

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

foydalanib dars o'tsak biz o'quvchilarda medisavodxonlik orqali kreativlikni rivojlantirgan bo'lamiz.

Bu metod talaba va o'qituvchi faolligi metodi, yani: Masalan bugungi mavzuyimiz "Tarbiyada oila, maktab, mahalla xamkorligi" mavzusi bunda medisavodxon o'qituvchi dars haqida ma'lumotni slayd, video va tarqatma va bugungi kun yangiligini internet orqali axborot beradi, va yangi metodlar bilan to'ldirib tushuntirib beradi, talaba esa buni o'zining faolligi darsga qatnashishi, va savol javob bilan to'ldiradi bunda o'qituvchi ma'lumotni 20 % tushuntirib beradi . talaba bo'lsa o'zining faolligi, videolarga munosabati savol javobi bilan 80% to'ldiradi Qarabsizki, dars 100 %

natijaga chiqadi bunda o'qituvchi mediaaxborot manbalar orqali ma'lumot beradi kreativlik bilan boyitadi.

Ayni paytda media ta'lim kreativ fikrlash asoslarini har bir ta'lim muassasasiga o'quv dasturiga kiritish, bolalarga maktabgacha ta'lim jarayonida uning asoslarini interaktiv metodlar va turli o'yinlar shaklida tushuntirish, o'sib kelayotgan avlod tomonidan shiddatli axborot oqimida zarurini tanlash va unga tanqidiy yondoshgan holda baholay olish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida yoshlarning kelajakdagi fuqarolik pozitsiyasini yanada mustahkamlanishiga va jahonda yuz berayotgan voqeahodisalarni xolis baholab, to'g'ri qaror qabul qila olishiga asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V. Fedorov "МЕДИАОБРАЗОВАНИЕ И МЕДИАГРАМОТНОСТЬ" Taganrog-2004
2. "Umumiy pedagogika" E. M. Xudoynazarov, I. A. Abdrimov, G. M. Xalillayeva, M. M. Doschanova BOOKMANY PRINT Toshkent-2023
3. "Mediasavodxonlikni rivojlantirish asoslari" F. Madraximova ILM ZIYO ZAKOVAT Toshkent-2022
4. "Mediasavodxonlik va axborot madaniyati" E. M. Xudoynazarov, G. M. Xalillayeva, A. F. Sabirova, J. S. Raximboyev BOOKMANY PRINT Toshkent-2023
5. "Ta'limning interfaol metodlari" R. Yo'ldoshev, R. Xusainova, U. Bobojonova Urganch-2011

Ibn Sino

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH ORQALI ULARDA "HUQUQBUZARLIKKA QARSHI IMMUNITET"NI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

Abdullayeva Sanobar Ibadullayevna - Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi,
e-mail: abdullayevasanobar41@gmail.com, Telefon raqam: 91-916-75-55

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'zbek xalqining milliy-ma'naviy merosidan, qadriyatlaridan oqilona foydalanish orqali ular faollikni oshirish, o'quvchilarning ma'naviy madaniyatini shakllantirish, milliy qadriyatlarimizga hurmat bilan qarash uslubiyatini ishlab chiqish, shu jarayonning samaradorligini ta'minlovchi strategiyani ishlab chiqishni taqozo etadi. Bunda avval boshdan yosh avlodda vatanparvarlikni shakllantirish asosiy vazifa qilib belgilanadi. Inson hammadan avval o'z mamlakatining farzandi, batan manfaatlarini diliga jo qilgan fuqarodir. O'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda ma'naviy merosimiz – tarixiy, adabiy-badiiy manbalar bilan tanishtirish vositasida O'zbekiston mustaqilligi davrida erishilgan yutuqlar, uning o'tmishi va kelajagi, boy madaniyati, ma'naviyati, ilmiy salohiyati to'g'risida keng tasavvur hosil qilish muhim ahamiyatga ega. Insonning jamiki orzulari Vatan bag'rida kamol topadi, yuksak pog'onalarga ko'tariladi. Yoshlarda vatanparvarlikni tarbiyalash – davlat siyosati bilan bog'liq zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan hisoblanadi. Mamlakatimizda yoshlarni vatanparvarlik, milliy an'ana va qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash, ma'naviy yetuk va jismonan sog'lom barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda, hamda, yurtimiz istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, xalq manfaati yo'lida bor salohiyatini safarbar qiladigan, shijoatli yoshlarni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Insonning o'z xalqiga bo'lgan sadoqati va fidoyiligi ona Vatanni himoya qilishi, taraqqiy topib, har tomonlama mustahkam va qudratli bo'lishi hamda xalqining tinch va farovon hayot kechirishiga imkon

darajada hissa qo'shishi bilan o'lchanadi. “Vatanparvar – o'z vatani kamoloti yo'lida, o'z xalqiga muhabbati tufayli kuch – g'ayrati tugul jonini ham ayamaydigan, xalqi va vatanining ozodligi, farovonligi uchun bor – budini fido qiluvchi insondir”, - degan ekan mutafakkirlar.

Tinchlikni qadriga yetish, uni saqlab turishda oilada ota-onaning roli katta. Bolani vatanparvarlik ruhida tayyorlashning asosiy mezonlari avvalo oiladan boshlanadi. Ota-ona farzandlariga tinchlik oliy ne'mat ekanligi, tinchlik hukm surayotganligi sababli farovon hayot kechirayotganimiz to'g'risida muntazam tushuntirib borishlari zarur. Tushuntirish bilan birga farzandlarida milliy g'urur va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirib borishi zarur. Shundagina farzandlarimiz o'z yurti uchun, jamiyat uchun kerakli shaxs bo'lib voyaga yetishadi. Ma'naviy tushunchalar to'liq singdirilmagan, milliy mafkura va milliy go'yalar bilan tanishtirishda bo'shliqlar qoldirilgan o'quvchilar turli xil huquqbuzarliklarni sodir etishga moyil bo'ladi. Aslida huquqbuzarlik – sodir etilganligi uchun ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan aybli g'ayrihuquqiy qilmish (harakat yoki harakatsizlik)dir. Har qanday sodir qilingan huquqbuzarlikning sababini o'rganish muhimdir. Bu haqda prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2024- yil 5- fevralda bo'lib o'tgan 2024 -yilda ta'lim, sog'liqni saqlash, raqamlashtirish, madaniyat va sport sohalarida amalga oshirilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifalar yuzasidan o'tgan videoselektor yig'ilishida ham ta'kidlab o'tdilar. Yig'ilishda maktab ta'limidagi islohotlarni yanada jadallashtirishga qaratilgan vazifalar belgilab berildi. Huquqbuzarliklarni oldini olish uchun o'quvchilarning

bo'sh vaqtini mazmunli o'tkazish va boshlang'ich kasb ma'lumotlarini o'rgatish hamda kasbga yo'naltirish, tarbiyasi va o'qishida muammo bo'lgan o'quvchilarning ota – onalari va mahalla faollari hamda keng jamoatchilik bilan birga ishlab, muammolarni yechishga qaratilgan aniq choralarni ko'rish muhimligini qayd etib o'tdilar. Bunda eng muhimi o'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash orqali ularda "huquqbuzarlikka qarshi immunitet" yaratish bo'yicha tizim qilish zarurligi ta'kidlandi. Mahalla raislari har oy maktablarda ota – onalar bilan uchrashib, mahalla va maktabdagi muhitni muhokama qilishi maqsadga muvofiq ekani ko'rsatib o'tildi. Maktablarda taniqli shoir va yozuvchilar, sportchilar, faxriylar, jamiyatda obro'ga ega insonlar bilan uchrashuvlarni ko'paytirish lozimligini ta'kidladilar prezidentimiz. Bolalar tarbiyasini yaxshilashga, ota – onalar dunyoqarashini kengaytirishga xizmat qiladigan milliy kontentni mahalla va ta'lim muassasalariga yetkazib turish yuqorida aytilgan "huquqbuzarlikka qarshi immunitet"

yaratish bo'yicha tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lishi lozimligi ta'kidlab o'tildi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarda o'quvchilar o'rtasida huquqbuzarlikni oldini olish bo'yicha ma'naviy tarbiya vositasida o'quvchilarda vatanparvarlik tarbiyasini shakllantirish o'quv predmetlari mazmunida o'z aksini topadi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinflarda o'quv predmetlarini o'qitishda hamda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkillashtirishda, sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchilarini ko'proq jalb qilish yuqori samara beradi. Mamlakatimiz yoshlarining katta qismini qamrab olgan umumiy o'rta ta'lim tizimida o'tkazilayotgan bunday ma'naviy-ma'rifiy ishlarni oqilona va maqsadga muvofiq tashkil etish umumdavlat siyosati miqyosidagi vazifalardan biridir. Zero, Muhtaram Prezidentimiz ta'kidlaganlaridek "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi".

Adabiyotlar ro'yhati

1. Sh. Mirziyoyevning 2024 yil 5 fevraldagi "2024- yilda ta'lim, sog'liqni saqlash, raqamlashtirish, madaniyat va sport sohalarida amalga oshirilishi lozim bo'lgan ustuvor vazifalar yuzasidan o'tgan videoselektor yig'ilishi"dagi nutqi.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 10-iyundagi "Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 369-sonli qarori.
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi "Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" - Toshkent. Sharq. 1997-y.
4. Aliyev A. Ma'naviyat, kadriyat va badiiyat. - T.: Ma'naviyat, 2000.
5. Tursunova O. "Oilada bola tarbiyasi" Toshkent 1995-y
6. Alikulov X. Gumanistik meros va shaxs ma'naviy kamoloti. -Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
7. O.Musurmonova. " O'quvchilarning ma'naviy madaniyatini shakllantirish". T. 1993.

**УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМДА “ЗАМОНАВИЙ ДАРС” ТУШУНЧАСИ
МАЗМУНИГА ОИД ҚАРАШЛАР**

Маҳамматов Акрам Райимкулович.

Жиззах ДПУ Мактабгача ва бошлангич йўналишларида масофавий таълим кафедраси оқитувчи ва адабиёт фани ўқитувчиси, Email: mahammato-vakram@gmail.com, Телефон: +99 894-191-80-85

Республикада амалга оширилган ислохотлар таълим-тарбия жараёни сифат жиҳатидан таълимнинг янги даражага кўтаришни таъминлашга эришди. Шахс манфаати ва таълим устуворлиги ушбу ислохотларнинг асосий таълим-тарбия ишларига эътиборни кучайтириш, ёш авлодни ҳар томонлама етук ва баркамол шахс этиб тарбиялашга қаратилгандир. Таълим жараёнининг моҳиятини ўзaro боғланган ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантириш каби омиллар ташкил этади. Ушбу жараён ангазилган, сингилган ҳамда кўникма ва малака даражасига етказилган бўлсагина муайян билим инсон томонидан эгалланган бўлади. Англаш, сингил ва олигилган билимларни кўп маротаба такрорлаш жараёни, одатда, машғулотларнинг фаол шаклларида амалга оширилади. Бу шакллар турлича ва бир-бирларидан нафақат услубий ҳамда дидактик таъминланганлиги билан, балки ўқитувчининг таъсири йўналтирилган объект, аниқроғи, шахсининг когнитив, самарали ва мотивли-эркли томонлари билан фарқланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримовнинг Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йилнинг асосий йуллари ва 2012 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади”

маърузасида мамлакатимизда фан ва технологиялар модернизацияси борасида амалга оширилган туб ислохотлар самарадорлигини ошириш, республика ижтимоий ҳаётининг ҳар бир соҳаси ва жаҳасини ривожлантириш ҳамда ёшларни мамлакатимиз тараққиётини таъминлашга кенг жалб этиш, уларнинг иқтидори, илмий салоҳияти ва шижоатидан унумли фойдаланиш; иқтидорли ва қобилиятли ёшларни илмий тадқиқот ишларига йўналтириш, замонавий техника ва технология, ахборот-коммуникацион маданиятни пухта ўзлаштирган, мураккаб ва кенг қўламли вазифаларни ҳал этишга қодир бўлган билимли, етук ёш мутахассисларни тарбиялашга кўмаклашиш; ёшлар ўртасида ўзaro илмий-иждоий ҳамкорлик муҳитини, дўстлик алоқаларини ривожлантириш, ўзaro фикр-мулоҳаза ва тажриба алмашишлари учун шароит яратиб бериш масалаларига катта урғу берилган. Айниқса, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 28 майдаги “Малакали педагог кадрлар тайёрлаш ҳамда ўрта махсус, касб-ҳунар таълими муассасаларини шундай кадрлар билан таъминлаш тизimini янада такомиллаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида” қабул қилган Қарорида замонавий фикрловчи педагог кадрлар тайёрлашга, таълим жараёнида илғор педагогик услуб ва ахборот-коммуникацион технологиялари, шунингдек, электрон таълим ресурслари ва

мултимедиа такдимотларидан фойдаланишни йўлга қўйишга алоҳида эътибор қаратилишига урғу берилган.

Бугунги кунда илм-фан, техника ва ишлаб чиқариш соҳаларининг тез суръатларда жадаллик билан ривожланиши натижасида жамиятнинг барча жабҳаларида, барча соҳаларига замонавийлик тушунчаси кириб келди ҳамда ўзининг ёрқин қиёфаси ва мазмуни билан муҳим аҳамият касб этмоқда. Замонавийлик деганда, бугунги давр талабига мос, замон билан ҳамнафаслик тушунилади. Ушбу жараёнда ҳар бир касб эгаси ўз ишининг устаси, шу касбнинг билимдони сифатида амалга ошираётган машғулоти ҳамда ишини моҳирона тарзда уддалашида намоён бўлади.

Барча соҳада бўлгани каби таълим соҳасида ҳам янги технологиялар – педагогик технологиялар, инновациялар қўлланилмоқда. илғор, изланувчан, ижодкор устозлар томонидан замонавий кўринишдаги дарс жараёнида АКТ (ахборот-коммуникацион технологиялари)дан самарали тарзда фойдаланилмоқда. Албатта, бунда таълимнинг таъмоийиллари ва мақсадлари шу замонавий дарсларнинг мазмунида, кўринишида акс этмоқда. Аввало бу дарслар, машғулотлар шахсга йўналтирилган, қаратилган таълим деб баҳоланмоқда.

Замонавий таълим муассасасидаги ўқув жараёнининг асосий вазифаси – бу ўқитиш сифатини янги поғонага кўтаришдан иборат бўлади. Замонавий дарс жараёнида ҳар бир ўқувчига ёш хусусиятлари ва шахсий тажрибасини ҳисобга олган ҳолда ўқув жараёнида иштирок этиш учун шароит ва имконият яратилади. Бундай янгича ёндашишда

синфдаги ўқувчилар ўз тенгдошлари билан мулоқот қилиш, олган билимларини амалда қўллаш орқали кундалик ҳаётимизда ушбу билимларнинг қаерда, қандай мақсадларда қўлланилиши, турли хил вазиятларда қандай тарзда самара беришини англаб олиш имкониятига эга бўладилар.

Замонавий таълим жараёнида ўқувчининг шахс сифатида танилиши ва тан олинishi масаласи таълим тизимининг, бугунги кун мактабининг ягона мақсади бўлиб турибди. Ушбу таълим, дарс марказида ўқувчи доимо шахс сифатида гавдаланиши, иштирок этиши, ўз овози, билими, тушунчаси ва қарашлари билан қатнашиши таъминланишига эришиш талаб қилинмоқда, шунга ҳаракат қилинмоқда. Бугунги замонавий таълимнинг шахсга йўналтирилганлиги, ўқувчининг шахс сифатида тан оlinishi, ўқувчининг келажак ва комиллик сари етакланиши, уларнинг ўқитувчи томонидан бошқарилишида намоён бўлади. Бунда ўқитувчи миллий ва маънавий қадриятларни ўқувчи онгига сингдирган ҳолда уларнинг ҳар томонлама комил инсон қилиб тарбияланиши билан характерланади. Албатта, ушбу жараёнда ўқувчининг руҳияти, руҳий ҳолати, кечинмаси ва ўзини қандай ҳис қилаётганлиги билан қизиқиш, аниқлаш ва таҳлил қилиш, шунга яраша муносабат ташкил этиш аҳамиятлидир. Замонавий таълимда ўқувчига шахс сифатида муносабатда бўлиш билан бир қаторда уларга буюк шахс сифатида қаралиши ва шунга яраша муносабат билдирилиши сўралмоқда. Чунки бугунги куннинг ўқитувчиси, устози ва мураббийи таълим-тарбия бераётган ўқувчи эртага, келажакда буюк шахс – олим,

кашфиётчи, аллома ҳам бўлиши мумкин. Бугунги кунда замонавий мактаб ва замонавий таълимнинг замонавийлиги ўқитувчининг, устознинг умумий ҳамда касбий компетентлиги билан ўлчанмоқда. Бунда ўқитувчининг “Дарсга тайёргарликсиз кирган ўқитувчи жангтоҳга (жанг майдонига) қуролсиз кирган аскарга ўхшайди” нақлига амал қилган ҳолда ҳар бир дарсга пухта тайёргарлик кўришини талаб этади. Бугунги кунда замонавий дарс берадиган фан ўқитувчиси юқори савия, илмий-назарий ва методик билим, кўникма, малаканинг юқори даражасини эгаллаган бўлиши талаб қилинмоқда.

Бугунги кунда мамлакатимизда таълим-тарбия бериш тизимини янада такомиллаштириш, ҳар бир фан йўналишида бой ҳаётий иш тажрибасига эга ташаббускор, ижодкор бўлган илғор педагогларни аниқлаш, уларнинг иш тажрибаларини таълим муассасаларида ташкил қилинаётган очиқ дарслар орқали таълим тизими ходимларига кенг тарзда намоёиш қилишда кўринмоқда. Бунда “Ўрган-ўргат”, “Мураккаб фан ўрганамиз” ва “Дарс муқаддас” тавсияларини таълим жараёнига тадбиқ этиш, таълим мазмунига бўлган эътиборни янада кучайтириш асосида таълим соҳасида амалга оширилаётган янгиликларни жорий қилиш, уларнинг таълим тизими ходимлари томонидан ўзлаштирилиши, таълим-тарбия жараёнларининг педагоглар томонидан ўзаро тарзда таҳлил этилиши, дарсларда илғор педагогик ва ахборот-коммуникацион технологиялардан, турли инновациялардан кенг фойдаланган ҳолда самарали натижаларга эришаётганлигида кўринади.

Дарсни “Муқаддас” деб билиш, қараш сўралапти. “Муқаддас”, “муқаддаслик” тушунчаси кўпроқ Ватан, оила, аёл, онага нисбатан қўлланилади. Лекин биз чуқурроқ ўйлаб, ҳис қилиб қарайдиган бўлсак, ҳақиқатдан ҳам дарсни “Муқаддас” деб атасак, билсак, сезсак бўлади. Чунки ҳар бир дарснинг мақсадида Ватан равнақи, унинг ободлиги ва осойишталиги, оналарнинг пок ниятлари, фарзандларимизнинг оппоқ орзуларга йўғрилган келажаги, комиллик сари ташланаётган дадил қадамлари кўзланади. Албатта ана шундай “муқаддас” деб аталган дарснинг муаллифлари бугунги замонавий мактаб, замонавий таълимнинг ўқитувчиларидир.

Ўқитувчи ўзининг иш лабораториясида замонавий дарснинг, янги педагогик технологиянинг сценарийсини, модулини, ишланмасини кашф қилади. Чунки ўқитувчи аввало дарсга тайёрланар экан, кўз олдига эртанги кун дарсини, ўқувчиларнинг беғубор кийёфасини, синфхонадаги ўқувчиларнинг имкониятлари ва лаёқатларини келтиради. Шунга яраша янги, ўзгача, аввалгиларига мутлақо ўхшамайдиган замонавий дарснинг кўринишини чизади ва тайёрлайди. Натижада шунга ўхшаш энг юқори савия ва талабларга жавоб берадиган дарслар ташкил қилинар экан, бу дарсларга ўқувчиларнинг шахс сифатида иштироки таъминланар экан, энди улар ўзларини ўзга оламга тушиб қолгандек сезадилар ва ҳис қиладилар. Чунки бу каби дарсларда аввало ўқувчи учун эркинлик, эркин фикр, ижодий изланиш, кичик ва катта гуруҳларда фаолият олиб бориш, ўзининг шахсий фикри ва қарашларини бемалол, кўркмасдан дадил айта олиш имконияти эълон қилинди.

Энди ҳар бир ўқувчида мавзу, муаммоли топириқлар, саволлар атрофида ўз билими, шахсий қараши ва тушунчаси билан жавоб бериш жасорати пайдо бўлади.

Ўқитувчи томонидан ташкил қилинган бу каби дарсларнинг имконияти ва натижаси жуда кенгдир. Бундай дарслар учун мотивация жараёни муҳим ўрин тутди. Психология фанидан бизга яхши маълумки, мотивация – инсон ҳатти-ҳаракатини белгиловчи хоҳиш-истак ва эҳтиёжлардан иборат жараён ҳисобланади. Аввало, ўқитувчи замонавий дарсни ташкил қилиш учун ўқувчиларда хоҳиш-истакни уйғотиши лозим. Уларнинг эътиборини тортиши, жалб қилиши, қизиқишини ошириши керак.

Замонавий дарс структурасида дарснинг мотивация жараёни учун ташкил этилаётган машғулотнинг беш фоиз вақти ажратилади. Шу вақт мобайнида ўқитувчи ўтилаётган дарс мавзусига ўқувчининг хоҳишини, қизиқишини уйғотиши лозим бўлади. Демак, мотивацион жараён замонавий дарс учун ўта муҳим босқич саналади.

Замонавий дарс деб қаралаётган таълимнинг шахсга

йўналтирилганлигини, шахсга қаратилганлигини таъминлайдиган яна бир муҳим жараён бу – ўқитувчининг, устознинг ўқувчилар билан мулоқотининг мазмуни, савияси билан ўзига хос аҳамият касб этади. Бунда ҳар бир ҳаракатнинг табиийлиги, оддийлиги ва самимийлиги, бажарилиши мажбурий бўлмаган маслаҳатларнинг ўта мазмунли ва таъсирли бўлиши, жиддийлик ҳамда талабчанликнинг меҳрибонлик билан уйғунлашуви, оҳангларнинг расмий бўлиши ҳам дарснинг самарали олиб борилишига ёрдам беради. Аввало, ўқитувчи ўз эътиборини дарснинг мазмунли бўлиши, миллий қадриятларимиз мазмунни юзага чиқаришига қаратиши лозим бўлади.

Хулоса ўрнида шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, бундай йўналишдаги дарслар таълимнинг шахсга қаратилганлигини таъминлаш билан бир қаторда келажагимиз ворислари бўлмиш ўқувчи-ёшларнинг ҳар қандай бузғунчи, ёт ғоялар таъсирига тушиб қолмайдиган, ёшлар онгида ғоявий имунитет ҳосил қилган ҳолда ҳар томонлама етук бўлган маънавий баркамол шахс бўлиб вояга етишларига пухта замин ҳозирлайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Очилов М. “Ўқитувчи одоби” Т.: “Ўқитувчи”, 1997.
2. Очилов М. “Муаллим – қалб меъмори” Т.: “Ўқитувчи”, 2001.
3. Толипова Ж.О. Педагогик технологиялар – дўстона муҳит яратиш омили. -Т.: ЮНИСЕФ, 2005.
4. Ҳамдамов Р., Бегимулов У., Тайлоқов Н. Таълимда ахборот технологиялари, Тошкент. 2010.
5. Ҳусанбоева Қ., Ниёзметова Р. Адабиёт ўқитиш методикаси. Ўқув қўлланма. Тошкент, Инновация-Зиё, 2020.

**TEKNOLOGIYA FANIGA OID DARS VA TO'GARAKLARDA
O'QUVCHILARGA MAXSULOT ISHLAB CHIQARISH TEXNALOGIYASI
BO'LIMINI O'RGATISH ORQALI ESTETIK TARBIYANI SHAKILLANTIRISH
METODLARI**

*UrDPI "Aniq va amaliy fanlar" fakulteti "Fizika-matematika va texnologik ta'lim"
kafedrası o'qituvchisi Egamova Anbarjon Atanazarovna
anbarjon.egamova@mail.ru*

Mamlakatimizda ta'limga bo'lgan munosabatlarni yangi davrga olib chiqish masalasi keng muhokamada bo'lmoqda. "Ta'lim to'g'risidagi qonun" ning qabul qilinishi, "O'zbekiston respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini tubdan isloh qilish va yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to'g'risida" gi prezident farmoni, Beshta muhim tashabbusning ilgari surilishi va joriy etilishi orqali yoshlarning bilim olishi va kasbiy shakllanishiga bo'lgan e'tibor yana bir marotaba davlat ahamiyatidagi masala darajasiga ko'tarildi. Bu muhim xujjatlarda yoshlarimizga chuqur bilimlar berish bilan birga kasbxunarga o'rgatishning yo'l-yo'riqlari ko'rsatib berildi.

Bu ulkan va mas'uliyatli vazifalarni amalga oshirishda barcha fan o'qituvchilari qatori texnologiya ta'limi o'qituvchilari dars jarayonida ma'lum bilimlar sistemasini berish bilan cheklanmasdan, o'quvchilarning olgan nazariy bilimlarini amalda, ya'ni xayotda tadbqiq etilishiga erishmog'i lozim.

Hozirgi zamon ilmiy-texnika taraqqiyoti davrida xar bir yoshning sanoat korxonalarida va qishloq xo'jalik ishlab

chiqarishida faol, ijodiy ishtirok etishi uchun fan va texnika yuzasidan mukammal bilimga ega bo'lishi talab qilinmoqda. Chunki har bir yosh o'zi egallagan kasblarning mohir ustasi bo'lmog'i shu kun talabidir.

Har qanday yuqori kasbiy mahoratga ega bo'lgan o'qituvchi ham dars jarayonida o'quvchilarni fan sohalarida erishilgan hamma yutuqlar bilan xabardor qilish imkoniyatiga ega emas. Hozirgi davrda beriladigan ilmiy ma'lumotlarning hajmi juda kengayib ketdi. Shuning uchun o'qituvchi sinfdan tashqari uyushtiriladigan mashg'ulotlarda o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini bevosita rivojlantirish bilan birga, ularning yoshini xisobga olgan holda, mustaqil ravishda qo'shimcha adabiyotlar tavsiya etishi lozim. Texnologiya ta'limi o'qituvchisi kasblar haqida umumiy yo'nalishlar ham berib boradi. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda o'quvchi sharoitini hisobga olish muhimdir. Masalan, qishloq maktablarida sharoitini hisobga olib tashkil etilgan sinfdan tashqari mashg'ulotlarning yushtirilishi yaxshi natijalar beradi. Bunda o'quvchilarda

kuzatuvchanlik, olingan natijalarni taqqoslash va tahlil qilish, xulosalar chiqarish, amaliy ko'nikma va malakalar hosil qilish xususiyatlari shakllana boradi.

Texnologiya darslarida ham faqat bilim berishga berilib ketmasdan, ishning tarbiyaviy tomoniga jiddiy e'tibor berish lozim. Bu hol hozirgi sharoitda ayniqsa muhim. O'quvchilarimiz mamlakatimiz tinchligi, osoyishtaligi, haqidagi bilimlarga ega bo'lishi lozim.

Dars mashg'ulotlarda yoshlar turli-tuman kasb-hunarga oid amaliy ishlarni bajarishadi. Masalan, kechalar, uchrashuvlar, ko'rgazmalar tayyorlashi mumkin.

Ommaviy mashg'ulotlarga gurux o'quvchilari qatnashishlari mumkin. Bunday mashg'ulotlarda «Gullar kuni», «Texnologiya fani oyli», «Tabiat va biz», «Texnologiya- rivojlanish xaftaligi» kabi kechalar, suhbatlar, muzokaralar, viktorinalar, taniqli olimlar va boshqa kasb egalari bilan uchrashuvlar o'tkazish, ommabop va badiiy filmlar namoyish qilish tajriba, ekskursiyalar materiallariga asoslangan ko'rgazmalar tashkil etish, o'tkir zexnlilar mushoirasi kabi turlari kiradi.

Texnologiya darslarida va fanga oid bo'lgan sinfdan tashqari uyushtirilgan mashg'ulotlarni yuqorida bayon qilingan shakllari asosida olib borilishi maqsadga muvofiqdir. Sinfdan tashqari olib boriladigan mashg'ulotlarning hammasi bir-birini to'ldirib borishi kerak. Ayrim o'quvchilar guruxi bilan yakka tartibdagi, ommaviy mashg'ulotlar o'rtasida keskin chegara bo'lishi mumkin emas.

Yuqoridagi aytib o'tilgan hujjatlarda qayd etilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirish uchun o'quvchilarni estetik

madaniyatini shakllantirish va kasb-hunarga yo'llash samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi mashg'ulotlarni samarali o'tkazish texnologiyasini ishlab chiqish lozim. Buning uchun, birinchidan, o'quvchilarni sinfdan tashqari mashg'ulotlarda esestetik madaniyatini rivojlantirish va kasb yo'naltirish samaradorligini oshiruvchi metod va nazariyalarni tahlil qilish, ikkinchidan, mashg'ulotlarni tashkil etishning zamonaviy shakllaridan foydalanish, uchinchidan, xar bir o'quvchining individual fazilat va sifatlarini to'laroq e'tiborga olish muhim hisoblanadi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'quvchilarning o'z iqtidorini, mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatlarini yorqinroq namoyon etishi uchun keng imkoniyatlar ochib beradi. Bu hol o'quv dasturida ko'zda tutilganidan ko'ra murakkabroq vazifalar qo'yishga va ularni hal etishga asos bo'ladi. Ixtiyoriylik mezonining talab qiziqishlari bilan uyg'un holatda qo'llanilishi o'quvchilar tashabbuskorligi yuqoriroq bo'lishini ta'minlaydi. Shu tufayli sinfdan tashqari ish jarayonida o'quvchilarning ma'naviy-madaniy fazilatlarini rivojlantirish va kasbga yo'llash ishlarining asosiy vazifalarini bajarish bo'yicha yaxshi natijalarga erishiladi.

Yuqorida aytib o'tilgan fikrlar kasbiy tarbiya asosidagi sinfdan tashqari mashg'ulotlar vazifalarini quyidagicha ifodalash imkonini beradi:

1. Texnologiya fanida davomida o'quvchilar olgan bilim va ko'nikmalarni mustahkamlash, umumlashtirish hamda kengaytirish;

2. Unumli mehnatga asoslangan ijodiy faoliyatga o'quvchilarni jalb qilish;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

3. Hozirgi zamon ishlab chiqarish asoslari haqidagi tasavvurni kengaytirish;

4. Xalq xo'jaligining zamonaviy ehtiyojlari asosida kasb tanlashga tayyorlash;

5. Mehnatga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantirish;

6. Estetik madaniyatini rivojlantirish;

7. Jamiyat va tabiat qobuniyatlariga nisbatan ijobiy fikrlashni shakllantirish;

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar turli shakllarda amalga oshirilishi lozim. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim muassasalarida o'quvchilarni estetik maaniyatini rivojlantirish va kasbga yo'naltirishga asoslangan sinfdan tashqari mashg'ulotlarning barcha shakllaridan foydalanish shubhasiz, samarali natijalarga olib keladi.

O'qitish jarayonida maktablardagi to'garak mashg'ulotlarida estetik madaniyatini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatini o'stirish muammosi katta ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatga ega. Fan va texnikaning aniq turlari qishloq xo'jaligi texnikalari bo'yicha o'quvchilar ijodiy faoliyatini aktivlashtirish -umumta'lim predmetlari, texnologiya ta'limi o'qituvchilari va to'garak rahbarlari eng muhim vazifasidir, chunki qiziqishlar bo'yicha amalga oshiriladigan ana shu faoliyat mehnatning boshqa formalari bilan uzviy bog'liq holda shaxsni uyg'un shakllantiradi va maktab bitiruvchilarini sanoat hamda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida ongli, samarali mehnat qilishga tayyorlaydi. O'qituvchilar va to'garak rahbarlarining ilg'or ish tajribasini o'rganish, umumlashtirish hamda tatbiq qilish doimo pedagogika fanining muhim vazifalaridan biri bo'lgan va shunday bo'lib qoladi

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Karimov I.A. Milliy istiqlol mafkurasi – xalq e'tiqodi va buyuk kelajakka ishonchdir. – Toshkent, O'zbekiston, 2000.
- 2.Karimov I.A. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot pirovard maqsadimiz. – Toshkent, O'zbekiston, 2000.
3. Pedagogika nazariyasi va tarixi. 1-qism. Pedagogika nazariyasi / M.X.Toxtaxodjaeva va boshqalar. Prof. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: "Iqtisodmoliya", 1996.
- 3.Xasanboeva O., Xasanboev J., Xamidov X,. Pedagogika tarixi. - T.: Oq'ituvchi, 1997. - 246 b.

**BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY O'QITISH METODLARIDAN
FOYDALANISH TAJRIBASIDAN**

***Qayumova Mahfuzaxon Alisher qizi – Qo‘qon DPI magistranti,
(Rahbari: Isaqov Zokirjon Soliyevich – Qo‘qon DPI dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi. isaqovzokirjon1@gmail.com)***

Davlatimiz rahbari O'qituvchi va murabbiylar kuni munosabati bilan soha vakillariga yo'llagan tabrik nutqida ta'kidlaganidek, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch ham ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir.

Shuning uchun ham, O'zbekistonda ta'lim tizimini kompleks rivojlantirish, malakali kadrlar tayyorlash maqsadlariga katta kuch va mablag'lar yo'naltirilmoqda. Maktabgacha ta'lim, maktab va oliy ta'lim tizimlari, ilmiy-tadqiqot muassasalari faoliyatida sifat o'zgarishlari ro'y bermoqda [4].

Ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalarni faol qo'llash, ta'lim samaradorligini oshirish, amaliyotda qo'llash bugungi kunning muhim vazifalaridandir.

O'quvchilarning dunyoqarashi va fikrlash darajasini o'stirish, ularni fanga oid bilimlarini to'g'ri yo'naltirish ham muhim masalalardan biriga aylanib kelmoqda. Boshlang'ich ta'lim umumta'lim maktablarining bosh bo'g'ini bo'lgani sababli ana shu jarayonda o'quvchi shaxsining mukammal rivojlanib borishiga ko'proq e'tibor berish lozim[1;12]. Bolalarning o'qishga munosabatlari, aqliy salohiyatlari ana shu davrda shakllanadi. Bu ham boshlang'ich sinf o'qituvchilarining vazifasi mas'uliyatli ekanligini ko'rsatadi. Pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan darslar tashkiliy usullari, o'tkazish metodlariga ko'ra o'quvchi ehtiyojiga mos

tushishi kerak. Ta'lim tizimida innovatsion deyilganda, ta'lim maqsadi va mazmuniga yangilik kiritish, yangicha yondashish, o'qituvchi va o'quvchining hamkorligidagi faoliyatini tashkil etish, pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish jarayoni, ta'limning uslub, shakl va vositalarining majmuasi tushuniladi[2;6]. Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'qish motivini rivojlantirish katta ahamiyatga ega. Chunki motiv o'quvchilarni ta'lim jarayoniga qiziqtiradi, darsga faol qatnashishga, bilimlarni egallashga undaydi. Interfaol metodlar o'qish motivini rivojlantirishga katta yordam beradi. Boshlang'ich sinflarda ko'proq bolalarning yoshini, bilim saviasini hisobga olish lozim. Ularga oddiy, oson va vaqt kam sarflanadigan o'yin mashqlardan foydalanib, darslar o'tish yaxshi samara beradi. Ko'proq atrof-muhit bilan bog'lab o'tilgan mashg'ulot bolalar ongi, dunyoqarashini, erkin fikrlash, bayon etish qobiliyatini, mustaqil ishlash ko'nikmasini rivojlantiradi. Innovatsion texnologiyalardan dars jarayonida foydalanishning o'ziga xosligi shundaki, ular o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati orqali amalga oshiriladi. O'qituvchining faoliyati o'quv materialini bayon qilish, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini orttirish, fikrini teranlashtirish va e'tiqodini shakllantirish, o'quvchilarning mustaqil mashg'ulotlariga rahbarlik qilish,

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ularning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashdan iborat[3;8].

Boshlang'ich sinflar uchun foydalanilayotgan darsliklarda "SINKVEYN" ta'lim metodi orqali bajariladigan mashqlarni kuzatishimiz mumkin. Bu texnologiya fransuz tilidan olingan bo'lib, "5 qator" ma'nosini bildiradi. Bu metoddan foydalanish orqali o'quvchilarda so'z boyligini rivojlantirishda, biror bir mavzu yuzasidan ma'lumotlarni sintez qilish, xulosalar chiqarish va tezkor yechimlarini topishda samarali usullardan biridir[2;14]. Sinkveyn tuzish qoidalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1-qator. Mavzu bir so'z bilan ifodalanadi (ot so'z turkumi tanlanadi).

2-qator. Mavzu 2 ta sifat bilan ifodalanadi (2 ta sifat yoziladi).

3-qator. Mavzu hatti-harakatni bildiruvchi 3 ta so'z bilan ifodalanadi.

4-qator. Munosabatni anglatuvchi jumla yoziladi.

5-qator. Mavzu mohiyatini takrorlovchi, sinonim so'z keltiriladi.

Masalan, "Tabiat" mavzusiga oid bo'lgan mashg'ulotda sinkveyn tuzish quyidagicha amalga oshiriladi.

1. Tabiat.

2. Go'zal, chiroyli, ko'm-ko'k.

3. Yashnaydi, gullaydi, jilolanadi.

4. Tabiat qanday go'zal?

5. Olam.

Darhaqiqat, innovatsion yondashuvlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining unumdorligini oshiradi. Bugungi davr axborot uzatish hajmi va tezligi jihatlaridan chegaralanmagan butunjahon axborot tarmog'idan faol foydalanishi bilan xarakterlanadi. Multimedialardan va animatsiyalardan keng foydalanish o'quvchilarni darslarga bo'lgan qiziqishi va bilim saviyasini oshiradi. O'quvchilarga kompetensiyalarni har bir dars ko'lamida puxta singdirib borishimiz kerak. Bunda biz o'qitishda yangi pedtexnologiyalardan, innovatsion g'oyalardan, interfaol uslublar va kreativ yondashuvlardan o'rinli ravishda o'z vaqtida foydalana bilishimiz lozim. O'quvchilar biz yaratgan innovatsiyalar orqali yetarli bilim egallaydi, deb o'ylayman.

O'qish darslarida ayniqsa, "Quvnoq quyunchalar", "Bu meniki", "Charxpalak", "Zanjir", "Davom ettir", "Maqollar zanjiri", "Sinkveyn" metodi, "Venn diagrammasi", "Topib o'qi" kabi usul va ta'limiy mashqlardan ko'p foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar)/ Toshkent, 2008.
2. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
3. Inoyatova I., Nosirov F. va boshq. Boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarni qo'llash (ingliz tili, alifbe, ona tili, o'qish, matematika va tabiatshunoslik o'quv fanlari misolida)/ Toshkent, 2014.
4. <https://www.sbtsue.uz/uz/news/view/324>
5. <https://api.unilibrary.uz/storage/PublisherResourceFile/59358/images/1664889170.pdf>

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIM SAMARADORLIGI (O'QISH SAVODXONLIGI)NI ANIQLASHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARI (PIRLS) DAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI

***Tuxtasinova Munira Ibragimovna - Qo'qon DPI doktoranti
biloliddin19860419@gmail.com***

O'zbekiston yoshlarining XXI asr bilim va ko'nikmalarini egallashlari borasida ta'lim sohasida tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalarining belgilanishi davlat siyosatiga aylangan. Zero, PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – Xalqaro o'qish savodxonligini o'rganish) «Matnlarni tushunish va o'qish sifatini o'rganish» loyihasi – Ta'lim yutuqlarini baholash xalqaro assotsiatsiyasi IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) tomonidan tashkil etilgan monitoring tadqiqotidir. Tadqiqot dunyoning turli mamlakatlaridagi boshlang'ich maktab o'quvchilari tomonidan matnlarni o'qish va tushunish sifatini taqqoslash imkoniyatini beradi va milliy ta'lim tizimidagi tafovutlarni aniqlashga yordam beradi. [2]

Zamonaviy ma'lumotlarning xususiyatlarini hisobga olgan holda boshlang'ich sinf ta'lim oluvchilarida o'qishga mehr uyg'otish muhitini yaratish oson kechmaydi. Ta'lim oluvchilarning kitoblarni o'qishga bo'lgan munosabatini shakllantirishda quyidagi omillar ta'sir etadi:

- maktabda o'qitish xususiyatlari;
- uyda o'qishga bo'lgan munosabat;

- har bir ta'lim oluvchining individual moyilligi.

Hech narsa va hech kim kitobning o'rnini bosa olmaydi. Zero, kitoblar ko'ngilda eng sof tuyg'ular, fazilatlarni paydo qiladi, inson dunyoqarashini boyitadi, – deydi akademik Naim Karimov. Yoshlarning kitob o'qishga bo'lgan munosabatlarini shakllantirish vazifasi O'zbekistonning zamonaviy siyosatidagi ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Bu borada davlatimiz rahbari Sh.M. Mirziyoyev beshta muhim tashabbusni ilgari surdi va to'rtinchi tashabbusni – yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ular o'rtasida kitobxonlikni targ'ib qilishga qaratdi. “O'qish madaniyati” kabi atamalar Professor E.I.Yo'ldoshev «O'qish madaniyati» tushunchasiga shunday ta'rif beradi:

«O'qish madaniyati - juda keng qamrovli tushuncha bo'lib, kitobga qiziqish va uni sevishtirish, adabiyot bilan kengroq tanishishni, kitob va u bilan ishlash haqidagi maxsus bilimlarga ega bo'lishni, shuningdek, kitobdan to'la ravishda foydalanishga yordam beruvchi ko'nikma va malakaga ega bo'lishni taqozo etadi». O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” PF-60-son Farmoni, 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida” PQ-2909-sonli hamda Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda “Xalq ta'limi tizimida ta'lim

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 997-sonli qarori, shuningdek, mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirilishi PIRLS xalqaro baholash dasturida yuqori darajaga erishishimizga xizmat qiladi.

PIRLS xalqaro baholash dasturida yuqori darajaga erishishimizda boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'rni alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa ularning kasbga tayyorlash hamda metodik tayyorgarligini takomillashtirish masalalari o'ta dolzarbdir. Bu masalar bo'yicha B.L.Axmedova, N.U.Bikbayeva, Z.Dadanov, R.A.Mavlonova, K.T.Olimov, M.A.Zaynitdinova, M.Jumayev, R.Adizovlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarga murojaat etish maqsadga muvofiqdir. [2]

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining PIRLS-xalqaro baholash dasturlari asosida kasbiy-metodik

tayyorgarligini takomillashtirish masalalari bo'yicha esa B.S.Abdullayeva, A.A.Abdugodirov, N.A.Muslimov, A.A.Xoliqovlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Wardat Yousef, Belbase Shashidhar, Tairab Hassan, Pavneet Kaur Bharaj kabi xorijlik olimlar ham xalqaro baholash tizimi va qo'llanilish doiralari va davlatlardagi solishtirma tahlillar haqida o'z g'oyalarini ham ilgari surishgan. Demak, barcha olimlar o'zlarining tadqiqotlarida turli mamlakatlardagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matnni o'qish va tushunish darajasi va sifatini solishtirish imkonini beruvchi PIRLS o'qish sifati va matnni tushunishning xalqaro tadqiqotining afzalik tomonlarini tahlil etishgan. [5]

2026-yilda O'zbekistonda PIRLS xalqaro tadqiqotining o'tkazilishi maktab o'qituvchilarining matnlarni o'rganishga qaratilgan faoliyat vazifasini amalga oshirishda yangi sur'at bag'ishlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH.M. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz" –Toshkent, "O'zbekiston", 2017-yil, 592 bet 10-bet.
2. PIRLS-xalqaro o'qish savodxonligini o'rganish bo'yicha taraqqiyot. Ta'lim faoliyatida innovatsion rivojlanish, 1 (5), 134-138.
3. Abdullaeva B. S. Rossiya 2001–2011 yillarda xalqaro PIRLS ko'rsatkichlari bo'yicha tahlillar va monitoring natijalari. Xalqaro ilmiy konferentsiyasi materiallari. Toshkent, 13 mart 2020 yil
4. Ibragimovna, Tuhtasinova Munira. "The Importance of International Assessment Programs in Enhancement, Assessment and Development of Reading Literacy of Primary Students." Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture 3.11 (2022): 133-136.
5. Munira Ibragimovna Tokhtasinova, Dilnoza Murodovna Sodirova, 2022/12/18, INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE, Том 1, Номер 9 Страницы 75-78

O'QUVCHILARGA VAQTNI TO'G'RI TAQSIMLASHNI O'RGATISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Hamroyeva Ramziya Olimboy qizi - CHDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi.

Ochilov Fariddun Izatulloevich - ChDPU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası dotsenti v.b., p.f.f.d. (PhD).

Maqolada vaqt bebaho ne'mat ekanligi, undan unumli foydalanish lozimligi haqida fikr bildirilgan va bu o'quvchi hayoti misolida tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: vaqt, hayot, umr, isrof, tartib, foydali ish, yon daftar.

Vaqt – bu bizga berilgan eng bebaho ne'mat, ixtiyorimizdagi bir kun, albatta, poyoniga yetadigan juda qisqa furasatdir. To'g'ri taqsimlangan vaqt esa boylik va muvaffaqiyatlar kalitidir. Bekor o'tgan har lahza ixtiyorimizdagi fursatning zoye bo'lganini bildiradi. Holbuki, shu fursat ichida foydali ishlarga imkonimiz bor edi. Fursatni g'animat bilgan odam vaqtdan unumli foydalana oladi. Vaqt qadrini bilgan odam buyuk bo'lishga haqlidir. Bu borada Payg'ambarimiz (s.a.v) "Ikki narsa borki, ko'pchilik uning qadriga yetmaydi. Biri – sog'lik, ikkinchisi vaqt." deb marhamat qilganlar (Buxoriy rivoyati) [1; 3-b.].

Hozirgi kunda ko'pchiligimizning tilimizda "bo'sh vaqt" degan ibora tez-tez tilga olinmoqda. Bu aslida bizning eng katta xatolarimizdan biridir. Insonda bo'sh vaqt bo'lmasligi kerak, aslida. Vaqt ham isrofli hisoblanadi. Vaqtning isrofi – bu, umr isrofidir. Insonlar vaqtga beparvo bo'lish oqibatida sog'liklarini ham yo'qotib qo'yishlari mumkin. Misol uchun, insonning biror a'zosi og'risa, tuzalib qolar, deb uni o'z vaqtida davolamaydi va natijada u og'ir kasallikka duchor bo'lishi va hatto, yomon oqibatlarga ham olib kelishi mumkin. Shuning uchun har bir ishimizni o'z vaqtida, vaqtini isrof qilmasdan bajarishga odatlanmog'imiz darkor.

Hayotni sevsang, vaqtini boy berma, chunki hayotimiz bu bizga o'lchovli qilib berilgan umrdir, deb bejizga aytishmagan. Inson uchun eng qimmatli narsa vaqt va bu ayni haqiqatdir. Yo'qotilgan har qanday narsani – boylik, amal yoki uy-joyini topish mumkin, lekin o'tgan vaqtini topish yoki orqaga qaytarishning aslo iloji yo'q. Shunday ekan vaqtning har bir daqiqasidan unumli foydalanmog'imiz lozim. Har bir inson o'z kuchi, imkoniyatlariga ishonib, orzulariga yetish yo'llarini izlab yashaydi. Buning uchun unga ma'lum bir vaqt kerak. Vaqt esa doim yetishmaydi. Shuning uchun yoshlar orzularini ro'yobga chiqarish, ularga tezroq erishish uchun vaqtdan unumli foydalanishsa, imkoniyatlarni bekorga o'tkazmagan bo'lar edilar. Inson o'z vaqtini ezgu maqsadlar yo'lida aniq rejalashtirib olmasa, faqat orzu qilish bilan cheklanib qoladi. Vaqt aniq rejalashtirib olinmasa, uning o'tgani sezilmay qoladi. Kunlar ketidan kunlar, oylar ketidan oylar o'tadi. Shu tariqa ba'zilar yoshi bir joyga borgach, umrim besamar, izsiz o'tdi, deb afsus nadomat chekadilar.

Keling, vaqt tushunchasini oddiy bir o'quvchi hayoti misolida, ya'ni yoshlarimizning kunlik faoliyati misolida ko'rib chiqaylik. O'quvchi bir kunda, haftada qanday ishlar bilan shug'ullanadi. Ularga qancha vaqt sarflaydi. Buni uyqu, ertalabgi jismoniy tarbiya mashqlari, nonushta, darsga qatnashish, ota-ona va oila a'zolari bilan muloqot, uy ishlari va hozirgi kunda dolzarb muammoga aylangan, yoshlarimizni "asir" olgan internet tarmoqlaridan

foydalanish va hokazolarga qancha vaqt sarflashi, qachon va qanday dam olishi orqali aniqlash mumkin. Bu muammolarning to'la yechimi bo'lmasa-da, har holda yoshlarning vaqtdan unumli foydalanishi haqida muayyan tasavvur uyg'otadi. Tartibsizlik birinchi galda vaqtni isrof etadi.

Vaqtdan unumli foydalanish uchun yon daftar tutish eng sinalgan samarali vositadir [2; b. 45-50]. Har kecha uyqudan oldin ertangi kunga mo'ljallangan ishlar ro'yxatini yozing, bugun bajarilgan ishlarni belgilab chiqing, bajarib ulgurmagan ishlar-ingizni ertangi kun rejasiga qaytadan yozing yoki boshqa kungi rejalarga qo'shishingiz mumkin. Muhimi, yon daftar xotirani mustahkamlaydi, ish unumdorligini oshiradi. Albatta, bu o'rinda hammada yozib qo'yilgan narsa xotirani mustahkamlaydimi? degan savol paydo bo'lishi mumkin. Albatta, yo'q, lekin yozilgan narsa tezroq amalga oshadi. Bu narsa hayotda juda ko'p bora o'z isbotini topgan. Yon daftar tutishni boshlasangiz o'zingizda, ishlaringizda, hayotingizda ijobiy o'zgarishlarni darhol sezasiz, avallari to'planib ketadigan muammolaringiz endi tartib bilan yechilaveradi.

Bunda siz ertaga bajariladigan ishlar-ingizni muhimligiga qarab ketma-ketlikda yozing. Albatta, har bir insonda qandaydir tasodifiy vaziyatlar chiqib qolishi tabiiy. Lekin shunga qaramay, muhimi siz palapartish kunlardagidan ko'ra ko'proq natijaga erishasiz. Yana bir muhim eslatma, xohishingizga qarab kundaligingizdagi

ishlarni darajalab, muhimlarini qizil rangda, ajratib yozing. Ulardan keyingilarini esa kuningizning bo'sh qolayotgan qismiga joylashtiring. Istasangiz har bir sananing tagiga sizni ruhlantiradigan, olg'a undaydigan jummalarni yozib qo'ysangiz ular sizning kayfiyatingiz, ish unumdorligingizga katta hissa qo'shadi. Yon daftar tutishingizdan oldin o'qishda, uy ishlarida va do'stlaringiz bilan o'ynashingizda ham aniqlik bo'lmaydi. Bir ishni boshlasangiz xayolingizda doim boshqa ishlar bo'lib biron ishni oxirigacha yetkaza olmaysiz. Ammo yon daftar buning barchasini o'zgartiradi. Har bir ishni tartib bilan qilishga o'rgatadi. Eng muhimi, dangasalikdan qutul-siz. Shu tariqa oltindan qadrli, gavhardan qimmatli vaqtingizni mazmunli va unumli o'tkazishga harakat qilasiz.

Agar vaqtimizni to'g'ri taqsimlay olsak, bizni yuqori marralar kutmoqda. Har nafasimiz, har kunimiz uchun Yaratganga shukur qilib, vaqtning qadriga yetaylik. Chunki vaqt barchamiz uchun omonatdir. Hozir harakat qilish mumkin bo'lgan paytda ERTAGA yoki KEYIN degan so'zlarni lug'atimizdan chiqarib tashlaylik. Chunki "ERTAGA" kelmasligi va yo bo'lmasa, kech bo'lishi mumkin.

Hurmatli o'quvchilar, bu qisqa umrning barcha soatlarini, hatto daqiqalarini ham foydali va sog'likka muvofiq mashg'ulotlar bilan to'ldirishga harakat qilaylik, toki hayotimizga dangasalik, qayg'ualam bosh suqadigan bo'sh joy qolmasin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fattox Abu G'udda. Ulamolar nazdida vaqtning qadri. 2-nashr. – Toshkent. – 2018.
2. Jabborova O.M. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar. Darslik. – Toshkent, 2023.

«SEHR» KONTSEPTINING ERTAKLARDA VOQELANISH XUSUSIYATLARI

Venera Usenova - tayanch doktorant Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, haayvenaj@gmail.com

Mifologik konseptosferani shakllantiruvchi konseptlar, odatda jamiyatning ong birliklari sifatida tahlil qilinadi va ular muayyan bir etnik guruhning olam ob'ektlarin voqelantiradi, jumladan muayyan bir til bilan bog'langan milliy xotiraning verbal shaklda saqlanib qolgan ma'lumotlari lisoniy birliklar vositasida tasvirlanadi. Shu sababli, mifologik konsept birliklari chuqur tarixiy, madaniy va psixologik asoslarga ega hisoblanadi. Ingliz va qoraqalpoq ertaklari mifologik konseptlar va timsollarga boy bo'lib, ularning umumiy xarakterdagi tasnifi va tahlilini quyidagicha ko'rib chiqamiz: yovuz sehrGAR va botir, qahramon, shoh va shahzoda, yaxshilik va yovuzlik, g'ayri-tabiiy hayvonlar, sehrli buyumlar va karomatli sonlar.

Ingliz va qoraqalpoq ertaklarida yovuz sehrGARlar yoki makkorlar aksariyat hollarda yovuzlik va yomonlik kuchlarin voqelantiradi. Ilohiy kuchlarga ega qahramon, odatda yovuzlik bilan kurashuvchi va g'alaba qozonuvchi, bu yaxshilikning yovuzlik ustidan g'alaba qilish timsoli sifatida ta'riflanadi. Ya'ni, yaxshilik va yomonlik o'rtasidagi qarama-qarshilikni ifodalaydi.

Qoraqalpoq ertaklarida bo'lsa, binar oppozisiya mazmunidagi qahramonlar ko'pchilikni quraydi va ular har doym yovuz kuchlar ustidan ustunlikka ega ekanligi aniq, "baxtli yakun" topadigan yovuzlikka qarshi kurashib yuradi qahramonlarning baxt-saodatga erishishi tasvirlanadi.

Malika xotin-qizlarning go'zalligi, pokligi va mehribonligi timsoli. U ko'pchilik xollarda ixlos, xohish,

muhabbatni voqelantiradi, shu bilan birga uni yoqtiradigan bosh qahramon bu ideal kartina yoki yaxshi hayotga erishuviga xohishi yordamida o'z maqsad murodlariga yetishadigan qahramonlar bilan ifodalanadi.

Ingliz ertaklaridagi antroponimlardan Jack eng ko'p tarqalgan qahramon bo'lib, u mifologik konsept birligi hisoblanadi. Qoraqalpoq ertaklarida turli antroponimlar uchraydi, bular qatorida alohida ajralib turgan nomlar yo'qligi ko'zga tashlanadi, sababi ularning har biri alohida olam mifologik manzarasini gavdalantiruvchilar hisoblanadi.

Ingliz ertaklarida «giant» mifonimi ko'proq Jack qahramoni bilan bog'liq ertaklarda uchraydi, bu ertaklarda mifonim bir, ikki, uch boshli bo'lib ham tasvirlanadi: On a trip to Wales, Jack encounters an unnamed two-headed Welsh giant and tricks him into slashing his own belly open; After Jack becomes King Arthur's son's servant, the two spend the night with an unnamed three-headed giant and rob him in the morning [https://fairytale.fandom.com/wiki/Giants_in_fairy_tales].

"Shoh" va "shahzoda" konseptlar tadqiq qilinayotgan til va madaniyatlarida kuch va farovonlikni voqelantiradi, shuning bilan birga ular ota-onalarning hukimronligi yoki sirtqi hokimiyat simvoli sifatidagi qo'llanilishi anglatiladi. Zero, ularning xarakteri va harakatlari ertak qahramonlari uchun saboq bo'lishi ham mumkin.

Ertaklardagi bu guruh bo'yicha ikki tilda ham umumiylik aniqlandi: ertakdagi shoh va shahzodalar bosh qahramon bo'lib, ular kuchli, yaxshilik uchun kurashadigan,

shohlar “qari chol”, shahzodalar esa “yosh” va “chiroyli yigit”lar sifatida tasvirlangan. Malikalar bo'lsa, yosh, chiroyli, mehnat sevar, pok va mehribon qiz qahramonlar sifatida beriladi.

Tadqiq qilinayotgan ertaklarda yaxshilik va yovuzlik voqelanishi ko'p uchraydi, ular o'rtasidagi kurash hayotning asosiy belgisi kabi teng salmoqli voqelantirilgan, ya'ni qahramonlar yovuzlikka uchraydi va uni yengib o'tganligiga yaxshilik bilan mukofatlanadi, mazkur xususiyat tadqiq qilinayotgan tillardagi “yaxshilik va yomonlik” konseptin paremiologik olam manzarasida voqelantiruvchi birliklarning arxetipik asosi hisoblanadi. Ertak qahramoni - kuch, mardlik, hurmat-izzat timsoli. U ko'pchilik hollarda yirtqich hayvonlar va yovuz odamlar bilan kurashuvchi ijobiy, kuchli, yaxshi faziylatli odam sifatida tasvirlanadi. Bunday odamlar kuch, qudrat, a'dolat, mehribonlik timsollarin anglatadi.

Qilich, dasturxon, uchar gilam, sehrli uzuk, taroq sifatidagi tilsimli buyumlar ertaklar syujetlarining rivojlanishida ahamiyatli o'rin egallaydi. Ular qahramonga o'z maqsadiga erishishga yordam beradigan narsalar bo'lib, ularning karomatli, sehrli xususiyatlari sabab ham ular mifologik konsept birliklari bo'lib hisoblanadi.

Ertaklardagi sehrli buyumlar o'sha davrdagi irrashional narsalarni tushuntirish uchun qo'llanilgan hisoblanadi, agar ushbu pozitsiya nuqtai nazaridan olib qaraydigan bo'lsak ularning hozirgi ilm fanning rivojlanishi bilan tushunarsiz bo'lgan hodisani hozirning o'zida tushuntirish imkoni yaratilmoqda, masalan: ushar gilem – samalyot, ashil dasturxon – xolodilnik, bir kózli dáw– kamera, tez júrer etik – samokat, qaynar dúmshe – plastik karta, ayna – televizor, smartfon, planshet.

Har bir keltirilgan mifologik konsept birliklarining nomlarin tilshunoslik nazdidan tahlil qilish qiyin, sababi, ularning mazmunin arxetipik ma'nolarin va nominasiyasidagi etimologik ma'lumotlarining muayyan tushunchalar nazdida tarix, madaniyat, din, til va boshqa ijtimoiy-siyosiy soha ma'lumot bazalari bilan tahlil qilinishi aniqlandi. Jumladan, olam mifologik manzara voqelantiruvchilarin tushunish uchun muayyan etnik guruh vakillarining ijtimoiy psixologik ongini bilish va tushunish ham talab qilinadi.

Bunday mifologik konseptlarni tahlil qilish ingliz va qoraqalpoq ertaklarida xalq madaniyati, etikasi, psixologiyasi va tarixining murakkab taraflarining qanday ta'riflanishin idrok etishga imkoniyat beradi.

ADABIYOTLAR

1. Виноградник соседа // Туркменские сказки // Сказки народов Кавказа и Ближнего Востока [Электронный ресурс]. URL: skazki.rustih.ru/vinogradniksoseda/ (дата обращения: 09.03.2021).
2. Красавица Тысяча Косичек // Узбекские сказки // Сказки народов Кавказа и Ближнего Востока [Электронный ресурс]. URL: skazki.rustih.ru/krasavica-tysyachakosichek/ (дата обращения: 01.04.2021).
3. Богатырева Ж.В. От мифа к сказке (сравнительный анализ)// ISSN 1991-5497. Мир Науки, Культуры, Образования. № 6 (49) 2014, - С. 510-512.

4. Ольховская С. В. Некоторые наблюдения над особенностями имени числительного в составе фразеологических единиц // Фразеологическая система языка. Челябинск: Челябинск. гос. пед. ин-т, 1976. С. 123–127

5. <https://skyeng.ru/articles/anglijskie-poslovice-i-pogovorki/>

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA DARSLARIDA O'QUVCHILARGA MASALALAR YECHIMINI O'RGATISH

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Xudayberganova Munisa G'ayratovna

Ilmiy rahbar Boshlang'ich ta'lim nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi

Atikova Nargiz Shuxratovna

Matematik masalalar yechish matematika fanini o'qitishning zarur qismidir. Faqat misollar bilan cheklanib qolinsa matematika fanini o'zlashtirishni tasavvur qilib bo'lmaydi. Masala yechishni o'quvchilar boshlang'ich sinfdan boshlashadi. O'quvchilar maktabdagi darslar va to'garaklarning ilk kunidan masala bilan tanishadi. O'quvchilar avvalo sodda masalalar yechish so'ngra murakkab masalalar yechishni o'rganishadi. O'qituvchilar bolalarning qay darajada tasavvur qila olishlari, hayotiy tajriba va bilimlarga ega ekanliglarini aniqlash maqsadida eng oddiy va tushunarli masalalar orqali murojat qiladi.

Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan va o'rgatiladigan sodda va murakkab masalalar o'quvchilar bilimlarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Ayniqsa boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitishda matnli va mantiqiy masalalar yechishni o'rgatish katta ahamiyatga ega. Matnli yoki mantiqiy masalalarni yechish paytida bolalar yangi matematikaga oid tushunchalarni egallaydi, olgan tushuncha va bilimlarini hayotda qo'llash ko'nikma va malakalarini hosil qiladi. Mantiqiy masalalar bolalarning fikrlash, tasavvur qilish va

o'ylash qobiliyatlarini yanada mustahkamlaydi. Mantiqiy masalaga misollar:

1. Bir oyda 5 ta yakshanba bo'lishi mumkinmi? 6 tachi?

2. Kvadratni bir nechta bir xil bo'lmagan to'g'ri to'rtburchaklarga ajratish mumkinmi?

3. Birdan yuzgacha bo'lgan sonlar ketma-ket yozilgan. Bu yozuvda: a) nol; b) uch raqami necha marta uchraydi?

Matnli yoki mantiqiy masala bo'ladimi avvalo masala yechishda uning mazmunini anglash va tushunish kerak. Agar o'quvchilar dastlabki kunlarda o'qish malakasiga ega bo'lmasalar o'qituvchi o'qib berishi va o'quvchilar o'qish jarayonida matnni tinglashi, masala shartlarining muhim belgi va elementlarini ovoz chiqarib ajratib olishi zarur. Bola masalani o'qigan yoki eshitgan vaqtida undagi sonlarga e'tiborli bo'lish katta ahamiyatga egadir. Masala yechish vaqtida masalalarning tarbiyaviy ahamiyatiga ham e'tibor qaratish darakor. Masalalar hayotimizdagi voqealar bilan bog'liq holda tabiat va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. Yurtimiz faravonligi yo'lida qilinyotgan ishlarning hammasi matematika, matematik ammallarga

bog'liq. Misol tariqasida yurt obodonchiligi uchun ekilayotgan daraxtlar, zamonaviy binolar qurilayotgan zavod va fabrikalarning joylashgan o'rne, mahsulotning sarflanishi, miqdori, ekin maydonlarining unumdorligi hammasi matematik masalalar bilan bog'liq. Bularning hammasi tabiat va jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qiladigan omillardir. O'quvchilar ularni o'zlari ajrata olishi zarur. Matematika darsida masalalar yechish o'quvchilarning ilmiy va ijodiy dunyoqarashini kengaytirishga ham yordam beradi. O'quvchilarni dunyoqarashini kengaytirishda, masalalarni yechishda qiynalmasliklari uchun darsni kundalik hayotimizga bog'liq holda o'tish kerak. Kundalik hayotimizga bog'liq masalalar bolalarda masala yechishga qiziqishni yanada oshiradi va ularda tasavvur qilish qobiliyati ham oshadi.

Masalan:

1. Maktab hovlisiga 1-"A" sinf o'quvchilari 9 ta olxo'ri ko'chatini va 1-"B" sinf 8 ta olma ko'chatini ekdilar. Jami A va B sinf o'quvchilari qancha ko'chat ekanlar?

2. Anvarga oyisi 10 ming so'm pul berdi. Do'kondan 3 ta non olib kelishni buyurdi. Do'konda nonning donasi 3ming so'mdan ekan. Anvarning yonida qancha puli qolgan?

3. Parta ustida 18 ta daftar turibdi. Ustoz 7 ta daftarni o'quvchilarga tarqatdi va 3 tasini o'ziga oldi. Stol ustida nechta daftar qoldi?

Har bir masalada shartlar va savollar bo'ladi. Masalaga qisqa shart tuzish asosiy vazifa hisoblanadi. Qisqa shart qisqa va lo'nda, o'quvchilarga tushunarli bo'lishi shart. Berilgan shartlarni ketma-ket

bajarish orqali masalaga yechim topiladi. Avvalo masalada noma'lum sonlar qatnashadi. Masaladagi noma'lumlar miqdorni yoki to'plamlar sonini anglatadi. Masalan 1-masalada 9 soni olxo'ri ko'chatlar to'plamini bildirgan. 2-masalada miqdorni yoki 3-masalada yana daftarlar to'plamini bildirgan. Bunday masalalarni bir turdagi masalalar deymiz. Masalalarni yechishga o'rgatishda avval bir turdagi keyinchalik boshqa turdagi masalalarni yechishga o'rgatish kerakmas. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga turli xil hayotimizda uchratdigan sonlar va izlanayotgan son orasidagi bog'lanishlarni ularni murakkablashib borishini ko'zda tutgan xolda aniqlay olishga o'rgatishdir. Birinchi navbatda ko'rilayotgan masalani yechishga tayyorgarlik ko'rish, masalani yechishda qatnashadigan amallarni bilishlari kerak bo'ladi. Ikkinchi bosqichda ko'rilayotgan masalani yechilishi bilan tanishtirish yani berilgan sonlar va noma'lumlarning orasidagi bog'lanishlarni aniqlash. Uchinchi bosqichda o'qituvchi ko'rilayotgan masalani o'quvchilarda yechish usulini shakllantirishidir. Bu amallar orqali o'quvchi masala yechishda qiynalmaydi va masala shartlarini aniq va to'liq bajaradi. Shu bilan birga murakkab va qiziqarli masalalar o'qitish samaradorligini oshirishda eng yaxshi usullardan hisoblanadi. Shu sababli boshlang'ich sinf matematika darslarida masalalar yechish usullarini to'g'ri tashkil etish, undan oqilona foydalanish va masalalarning turli shakllarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Hozirgi vaqtda boshlang'ich maktabda o'quvchilarni mustaqil faoliyat orqali bilim olish qobiliyati bilan qurollantiradigan o'quv jarayonini tashkil etish shakli sifatida loyiha usuliga qiziqish sezilarli darajada oshdi. Gap shundaki, loyiha faoliyati ijodiy

qobiliyatlarni, fantaziyalarni, shuningdek, aqliy qobiliyatlarni, mustaqillik va mas'uliyatni rivojlantirishga imkon beradi. Bu o'rganish uchun motivatsiya va ijobiy farqlashni korsatadi, shuningdek, loyihani amalga oshirishda mustaqil tadqiqot faoliyatini faollashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, masalalarga yechim topish orqali o'quvchilarda yangi

bilim vujudga keladi va mavjud bilimlar takrorlanishi jarayonida mustahkamlab boriladi. Yangi bilimlarni egallash bilan takrorlash jarayonlari o'qitishni kundalik hayotga bog'lab olib borish imkoniyatini beradi. Masalalar yechish kundalik hayotda har bir kishiga kerak bo'ladigan amaliy uquvlarni vujudga keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" dagi PQ-2909-sonli qarori 2017-20- aprel M.Abdullayeva.
2. Jumayev M.E. "Matematika o'qitish metodikasidan praktikum" T-2003-yil.
3. Bikbayeva N., Yangabayeva E., Girfanova to'rtinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "O'qituvchi " 2017 yil.
4. Jumanova, Fotima Uralovna, and Nargiz Shuxratovna Artikova. "PIRLS tadqiqotlariga tayyorlashda "organayzer" metodidan foydalanish imkoniyatlari." *Academic research in educational sciences* 2.CSPI conference 1 (2021): 1471-1475.
5. "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" dagi PQ-2909-sonli qarori 2017-20- aprel.
6. Matematika 3-sinf S.Burxonov, O'.Xudoyorov, Q.Norqulova.-Toshkent "Sharq"2016-yil.
7. Aleksandrova G. V. "Boshlang'ich maktabda loyiha usulini amalga oshirishdagi asosiy qiyinchiliklar".
8. Zamoshnikova H. H. "Kichik maktab o'quvchilariga matematikani o'qitish bo'yicha loyihalar usuli: O'quv-uslubiy qo'llanma".

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI INSONPARVARLIK RUHIDA

TARBIYALASH XUSUSIYATLARI

Ochilov Fariddun Izatulloevich,

ChDPU "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasi dotsenti v.b., p.f.f.d. (PhD).

To'ychiyeva Ulbo'sin Sunat qizi,

ChDPU Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida mamlakatimizning ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplaridan biri sifatida "ta'lim va tarbiyaning insonparvarligi" belgilab qo'yilgan [1; 4-modda]. Shuningdek, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning "Insonparvarlik, ezgulik va

bunyodkorlik milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir" asarida ham hozirgi zamon ta'lim jarayonida yosh avlodni milliy qadriyatlar va insonparvarlik ruhida tarbiyalash vazifasi ilgari surilgan [2]. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini

insonparvarlik ruhida tarbiyalash oldimizda turgan eng asosiy vazifalardan biridir.

Insonparvarlik (arab. inson + fors. parvar + o'zbekcha -lik – kishiga g'amxo'rlik, gumanizm) – insonning yuksak ijtimoiy maqomini belgilab, bu boradagi diniy va dunyoviy, g'oyaviy-mafkuraviy, milliy va umumbashariy qarashlar, mezonlar, tuyg'u va tushunchalar, qadriyatlar va an'analar tizimi, faoliyat darajasini asoslab beradigan ta'limotlar, umuman, insoniylikka asoslangan faoliyat va xatti-harakat [5; 98-b.]. Pedagog olimlarning fikricha, insonparvarlik – bu insonning qadri, erkinligi, baxti, teng huquqliligi to'g'risidagi va insoniylikning barcha tamoyillarini yuzaga chiqarish g'amxo'rligidir. [3; 110-b.]

Insonparvarlik – boshlang'ich ta'limning asosiy tamoyillaridan biri. Bu tamoyilning asoslarini bolaparvarlik, bola huquqlarining ustuvorligi, mehribonlik va insoniylik tashkil etadi. O'zbekiston boshlang'ich ta'limida insonparvarlik tamoyiliga amal qilinishi 2018-yilda YuNESKO tomonidan yuksak darajada baholangan. Bu baho boshlang'ich ta'lim tizimida insonparvarlik tamoyiliga amal qilinayotganligining xalqaro e'tirofidir. [4; 194-b.]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalash uchun, avvalo, bu jarayonning mazmun-mohiyatini tushunish zarur bo'ladi. Uning mazmunini har bir millatning qadriyat va an'analari tashkil etadi. Insonparvarlik milliy va umuminsoniy qadriyat sifatida har bir millatning va turli xalqlarning urf-odatlarini, an'analari va qadriyatlarini mujassamlashtirgan holda namoyon bo'ladi. Xalqimizning ma'naviy qadriyatlarini o'zida mujassam etish bilan birga kishilarni halol, pok yashashga, hamjihat, ahil bo'lishga, el-yurt manfaatini o'zining shaxsiy manfaatlaridan ustun qo'yishga undaydi. Shu bilan birga, komil inson, ijtimoiy

hamkorlik, millatlararo totuvlik, dinlararo bag'rikenglikni o'z mazmunida aks ettiradi.

Insonparvarlikning asl mohiyatini anglash bu o'zbekona tafakkur va dunyoqarashlar bilan yashash demakdir. Har bir oila, ota-ona, mahalla umuman jamiyatga yuksak hurmat va e'tiborda bo'lish, kattalarga hurmat va kichiklarga izzatda bo'lish, mehnatsevarlik, halollik, mehr-oqibatlilik va adolatparvar bo'lish insonparvarlikning asosiy xususiyatlaridandir.

Bugungi kunda insonparvarlik prinsipi boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonining quyidagi asosiy vazifalarini belgilaydi:

- a) o'quvchilarni qadrlash;
- b) o'quvchilarning erkinligini ta'minlash;
- c) o'quvchilarning huquqlarini teng ro'yobga chiqarish;
- d) o'quvchilarni baxtli bo'lishga yo'naltirish;
- e) o'quvchilarda insoniylik fazilatlarini shakillantirish.

Yuqoridagi prinsiplar boshlang'ich ta'limda tarbiya jarayonini insonparvarlashtirishning asoslarini ifodalaydi va bu o'quvchilarda o'zgalar mehnatini qadrlash, ehtiyojmand kishilarga yordam berish, o'z fikrini erkin ayta olish, o'z huquqlarini bilish, o'z yurtidan faxrlanish tuyg'usini tuyishni ta'minlaydi, umuman olganda, ularda insoniylik fazilatlarini shakillanishiga undaydi. Bu bilan boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkurining rivojlanishiga va ularda insonparvarlik qanday tushuncha ekanligini anglashga yordam beradi.

Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda turli fazilatlarini ham shakllantirish taqozo etiladi. Ular quyidagilar: - Insonni qadrlash; – Vatanni sevish; - o'zgalarni hurmat qilish; - o'z manfaatlaridan o'zgalarni manfaatlarini ustun qo'yish; - mehnatsevarlik.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Bu fazilatlar o'zbek xalqining qononiga singib ketgan. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalashda, eng avvalo, shu fazilatlarni ularga uqtirishimiz va ongida shakllantirib borishimiz zarur.

Birgina misol, biz yuqorida ta'kidlab o'tgan fazilatlardan eng asosiysi bo'lgan o'zgaralar manfaatini o'z manfaatidan ustun qo'yish fazilatini o'quvchilarda shakllantirish uchun dars jarayonida yoki har qanday faoliyatda ularni bir jamoa bo'lib harakat qilishlarini ta'minlashimiz

kerak. Shundagina biz o'quvchilarni faqat o'zining manfaatini emas o'zgaralar manfaatini ham o'ylashlariga erishamiz.

Xulosa. Yuqorida bildirilgan fikrlar o'quvchilarni insonparvarlik ruhida tarbiyalashning aniq mazmunini ifodalay oladi. Shu sababli uni yoshlarda, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'rtasida tatbiq qilish muhim pedagogik hodisa hisoblanadi. Shunday ekan boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalash har bir pedagog o'qituvchi zimmasidagi ulkan vazifadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. Yangi tahrir. – T.: 2020-yil 23-sentyabr. www.Ziyounet.uz
2. Mirziyoyev Sh.M. Insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik – milliy g'oyamizning asosiy poydevoridir. – Toshkent, "Tasvir" nashriyot uyi. 2021. – 36 b.
3. Jabborova O.M., Umarova Z.A. Boshlang'ich ta'limda "Tarbiya" fanini o'qitish metodikasi. – T.: "Zebo print", 2022. – 112 b.
4. Jabborova O.M., Umarova Z.A., Babaxodjayeva L.M. Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. – T.: "Malik print co", 2021. – 198 b.
5. Pedagogika: entsiklopediya. II jild /Tuzuvchilar: jamoa. – Toshkent. "O'zbekiston milliy entsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. – 376 b.

“ИЖОДИЙ САЛОҲИЯТ” ФЕНОМЕНИНИ ТАҲЛИЛ ЭТИШ ЙЎНАЛИШАЛАРИ

Худайбергенова Замира Ысқақовна

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти 13.00.01 - Педагогика назарияси. Педагогик таълимотлар тарихи ихтисослиги бўйича 3 – босқич таянч докторанти

“Ижодий салоҳият” тушунчаси ўз мазмун ва моҳиятига кўра жуда мураккаб ва кўп қиррали илмий феномен ҳисобланади. Бу борада олиб борилган илмий-назарий таҳлиллар шуни кўрсатадики, ижод ва ижодкорлик масалалар фалсафий, социологик, психологик, маданиятшунослик, педагогик ва бошқа да йўналишларда турли аспектларда таҳлил этиган.

Тадқиқот доирасида фалсафий, социологик, психологик, маданиятшунослик, педагогик манбаларни таҳлил қилиш қўйидаги йўналишларда таҳлил қилинди:

- тарихий-генетик, яъни ижодий салоҳият билан боғлиқ бўлган илмий ғоялар муайян тарихий даврларда илм-фаннинг умумий мантиғини ҳисобга олган ҳолда илмий изланишларини олиб

борган олимларнинг қарашларини таҳлил қилиш;

- қиёсий тарихий, яъни ижодий салоҳиятни шакллантириш ва ривожлантириш билан боғлиқ илмий ғояларни бугунги кун билан узвийлигини сақлаган ҳолда таҳлил қилиш,

- бўлажак бошланғич синф ўқитувчиларини тайёрлашда ижодий фаолиятга йўналтирилган таълимни ташкил этиш мазмунини таҳлил этиш.

Ушбу йўналишларда олиб борилган таҳлиллар натижаси улароқ, психологик нуқтаи назардан ижод ва ижодкорлик – бу атроф муҳитни қайта қуриш ва ўзгартиришга қаратилган фаолият натижасида янги моддий ва маънавий кадриятларга эга бўлишга қаратилган ҳамда ижодий фаол шахсни шакллантиришга таъсир этувчи омилларни психологиянинг алоҳида тармоғи сифатида ўрганилади. Демак, ижод ва ижодкорлик шахснинг фаолияти ва фаоллиги билан боғлиқ бўлиб, у энг аввало психологик асосга эга ҳисобланади. Ижод психологияси ҳақидаги ғоялар Аристотель, Платон сингари файласуфларнинг асарларида ўз аксини топган бўлиб, бугунги кунга қадар мазкур масала бир неча йўналишларда ривожланиш эволюциясига эга бўлганлигини кўриш мумкин. Яъни, ижод психологияси турли аспектларда таҳлил этилиб, бу борада кўплаб илмий-психологик назарияларнинг яратилганлигини кўриш мумкин. Ижод психологияси билан боғлиқ бўлган чуқур психология (З.Фрейд, К.Юнг, Э.Нойманн, А.Адлер), гештальтпсихология (М.Вертгеймер, А.Эйнштейн), ижоднинг психолого-когнитив назарияси (ДЖ.Келли), ижоднинг гуманистик назарияси (А.Маслоу), ижодий шахсни ривожлантириш назарияси

(Г.С.Альтшуллер), ижоднинг Д.Гилфорд ва Э.П.Торренс назарияси (креативлик назарияси), ижоднинг С.Л.Рубинштейн назарияси (яратувчанлик ижод), ижоднинг Я.А.Пономарёв назарияларининг (ижоднинг психологик механизми ҳақидаги таълимоти) яратилиши бунга мисол бўла олади. Юқоридаги назарияларни ўрганиш жараёнлари шундан дарак берадики, психологлар ижодни энг аввало тафаккур билан боғлайдилар. Инглиз психологи ва иқтисодчиси Г.Уоллес ўзининг 1926 йили яратилган “Фикрлаш санъати” номли асарида ижодий тафаккурнинг, янада аниқроғи интеллектуал ижоднинг тўртта босқичини тавсия этади [1]. Булар:

1. Тайёргарлик босқичи, яъни масала (вазифа)ни шакллантириш; уни ҳал этишга уриниш.

2. Инкубация босқичи, яъни вазифалардан вақтинча четлаш.

3. Инсайт, яъни интуитив ечимнинг пайдо бўлиши.

4. Текшириш (валидация), яъни ечимни синовдан ўтказиш ёки амалга ошириш босқичи.

Демак, ижод психологияси – бу психология илмидаги асосий муаммоларнинг бири бўлиб, бунда ижодий қобилият доминант масалалардан саналади [2]. Ижодий қобилият масаласи ҳам педагогик, ҳам психологик тадқиқот объектига айланган масалаларнинг бири ҳисобланади. Психологик нуқтаи назардан ижодий қобилият масаласига ҳар бир даврда ўзига ҳос ёндашувларнинг мвжудлиги аниқланган. Яъни ижодий қобилият – бу қобилиятларнинг максималл даражада намоён бўлиши ва туғма асосга эга (С.Л.Рубинштейн), ақлий қобилиятлар билан параллел тарзда алоҳида жралиб туради (Дж.П.Гилфорд) ҳамда

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

қбилиятларни ва шахсни ривожлантириш йўли (Д.Б.Богоявленская) [3] бўлиб, унинг асосий шаклланиш манбаси сифатида генотип ва муҳит деб топилган [4]. Яъни, биринчидан, ижодий қобилият генетик жиҳатдан авлоддан авлодга ўтадиган хусусият бўлса, иккинчидан унга муҳит ҳам ўзининг самарали таъсирини кўрсатади. Бу ҳақида психолог олим Б.Ф.Сорокин “Жамиятдаги ижодий муҳит фақатгина билишга бўлган қизиқиш, ностандарт ечимларга бўлган иштиёқ билан яратилмайди. Шу билан бирга янгиликларни идрок этишга тайёргарликни, бошқаларнинг ижодий ютуқларини қўллаш ва жорий этишга интилишни ҳам тарбиялаш кераклигини таъкидлайди [4]. Психологик нуктаи

назардан ижод, ижодкорлик, ижодий қобилият ижодий салоҳиятнинг асосини ташкил этиб, улар кўпроқ билим, мантиқ, қобилият ва интуиция билан боғлиқ эканлигини кўриш мумкин. Ижодий салоҳият ҳақида Г.И.Христенко унинг давлат миқёсидаги муҳим ресурс эканлигини таъкидлаган ҳолда, бу борада жуда кўплаб илмий-тадқиқот ишлари олиб борилишига қарамасдан ижод ва ижодий қобилият ҳар бирининг ўзига ҳос хусусиятларининг ҳар бир детали бўйича илмий изланишлар олиб борилиши керак деб ҳисоблайди [5]. Бу эса ижодий салоҳиятнинг психологик жиҳатларига асосланган ҳолда уни тарбиялаш ва ривожлантиришга доир педагогик илмий-тадқиқот ишларини ҳам олиб боришни талаб этади.

Адабиётлар

1. Поташёв М.О., Ершов П.Путь решения. – М., “Издательство АСТ”, 2016. – 211 с.
2. Барышева Т.А. Психология творчества: учебник для вузов/Т.А.Барышева. – Москва: Издательство Юрайт, 2020. – 300с.
3. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей: Учебн.пособие для студ. высш.учеб. Заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2002. – 320.
4. Сорокин Б.Ф. Научно-методические аспекты психологии творчества. //Территория науки, 2013. №2. стр. 95. <https://cyberleninka.ru/article/n/nauchno-metodicheskie-aspekty-psihologii-tvorchestva>
5. Христенко Г.И. Творчество, творческие способности и креативность – как психолого-педагогические категории. <https://cyberleninka.ru/article/n/tvorchestvo-tvorcheskie-sposobnosti-i-kreativnost-kak-psihologo-pedagogicheskie-kategorii>

NOSTANDART MASALALAR ORQALI BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARI KREATIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Bozorboyeva Dilnoza Sherzodovna - Urganch davlat pedagogika instituti magistri

Gmail: dilnozabozorboyeva@gmail.com

Agar bir o'quvchi uchun bir xil matematik masalani yechish uni yechish usulini yaxshi bilmagani uchun nostandart bo'lsa, boshqa talaba uchun xuddi shu

masalani yechish standart usulda sodir bo'ladi, chunki u allaqachon bu kabi muammolarni hal qilishni biladi. Boshlang'ich maktabda bir xil matematik

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

masalalar nostandart bo'lishi mumkin, ammo asosiy maktabda u allaqachon standart bo'lib, ya'ni murakkablik darajasi yuqori emas. Shunday qilib, agar o'quvchi muammolarni hal qilishda uni hal qilish yo'lini bilmasa va nazariy materialga tayanmasa, bu holda muammoni ushbu o'quv davrida nostandart deb atash mumkin.

Kichik maktab o'quvchilarini aqliy mehnatga jalb qilishning asosiy manbai qiziqish bo'lishi mumkin. Bolalarning e'tiborini jalb qilish, ularning hayratini uyg'otish - bu qiziqishning boshlanishi va bunga erishish nisbatan oson. Matematikaga qiziqishni saqlab qolish va uni yetarlicha barqaror qilish qiyinroq.

Turli xil vazifalar, turli xil usullar, ushbu vazifalarni hal qilish usullari orqali qiziqishni saqlab, asta-sekin faoliyatning o'ziga, matematikaga fan sifatida qiziqishni rivojlantirish mumkin, u fikrlash jarayonining o'ziga, yangi bilimlarga qiziqishga aylanadi. Bu nafaqat matematikada, balki ta'limning boshqa sohalarida ham amal qiladi.

O'qituvchi tomonidan taqdim etilgan material har bir o'quvchiga tushunarli bo'lishi kerak, aks holda u ishlashga ishtiyoqni uyg'otmaydi, chunki bu uning uchun ma'nosiz bo'ladi. Har qanday yangi narsaga qiziqishni saqlab qolish uchun, bolalarga ma'lum bo'lgan eski narsalarning ma'lum elementlari bo'lishi kerak. Matematikada qiziqishni nostandart masalalar orqali orttirish mumkin. Quyida eng so'nggi 1-sinf darsligidan mantiqiy masalalar va ularning yechimlarini keltirib o'tamiz.

1-masala. To'la va bo'sh stakanlar navbat bilan joylashsin. Faqat bitta stakanni qo'lga olishga ruxsat beriladi.

Yechish. Bu masalani amaliy tarzda bajarish orqali tushuntirish o'qituvchi uchun ham o'quvchilar uchun ham qulay bo'ladi. Dastlab o'quvchi masala shartini anglab yetishi lozim. Stakanlarni ularni ketma-ketlikda joylash uchun bo'sh yoki to'la stakanlardan o'rtada turganini olish kerak bo'ladi. Faqat bitta stakanni qo'lga olish mumkinligini inobatga olgan holda to'la stakanlardan o'rtada turganini olish kerak. Uni bo'sh stakanlar orasiga har qanday holatda joylasak ham bir tomonda 2 ta bo'sh stakan qoladi. Shuning uchun qo'limizdagi to'la stakandagi suvni bo'sh stakanlardan o'rtada turganiga solib, bo'shagan stakanni joyiga qo'yish lozim.

2-masala. Chelakning hajmi – 10 l, qozonning hajmi – 5 l, bankaning hajmi – 3 l. Chelakda to'la turgan sutdan 2 l sutni qozonga qanday quyub olish mumkin? To'kib tashlash va boshqa idishlardan foydalanish mumkin emas.

Yechish. Masala shartidagi sonlardan foydalanib 2 ni qanday hosil qilish mumkinligini anglash lozim. $5-3=2$. Bundan kelib chiqib, chelakdagi sutni dastlab qozonga solishimiz va qozondan bankaga solishimiz kerak. Natijada qozonda 2 l sut qoladi.

3-masala. Har bir qatorda keyingi keladigan ikkita sonni yozing.

- 1) 1, 2, 3, 4, 5, 6, ...
- 2) 2, 4, 3, 5, 4, 6, ...
- 3) 1, 4, 2, 5, 3, 6, ...
- 4) 2, 5, 3, 6, 4, 7, ...

Yechish. Bunday misollarni ishlash uchun ketma-ketlikning qonuniyatini aniqlash kerak. 1-qatordagi sonlar oddiy

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

ketma-ketlikda davom etadi va javobi 7, 8 bo'ladi. Qolgan qatorlarda juft o'rindagilar va toq o'rindagilar o'zaro ketma-ketlikni hosil qiladi.

Xulosa qilib, nostandart vazifalarni hal qilish bo'yicha asosiy tavsiyalarni tuzamiz:

1. Masalani o'qib chiqqandan so'ng, uning qanday masala turiga tegishli ekanligini aniqlashga harakat qilish kerak.

2. Agar tanish turdagi standart masala bo'lsa, uni hal qilish uchun umumiy qoidani qo'llash lozim.

Agar masala nostandart bo'lsa, quyidagilarni qilish kerak:

a) Masaladan ko'chirma yoki uni standart turdagi kichik masalalarga bo'lish (bo'lish usuli), o'xshashlik kiritish;

b) shartlarga yordamchi elementlar va konstruksiyalarni kiritish;

c) vazifani boshqa ekvivalent vazifa bilan almashtirish (simulyatsiya usuli).

Vazifani tushunish va yechishni osonlashtirish uchun avvaldan vazifaning yordamchi modelini - uning sxematik belgilarini qurish foydalidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Djurakulova A.X. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'lim jarayonida matematika ijodiy qobiliyatni shakllantirish usullari. Monografiya. - Termiz.: "Surxon-Nashr", 2019. 10-bet.
2. Rayxanov Sh.R., Qosimov F.M. O'quvchi ijodiy faoliyatini oshirishda mantiqiy topshiriqlarning roli / to'plam.: O'qitishning pedagogik-psixologik asoslari: Muammo va istiqbollari. -Buxoro: 2002. 198 - b.
3. Mamadjanova M.K. Mantiqiy, kombinatorik va nostandart masalalar. O'quv qo'llanma. - Toshkent. "Innavatsiya- ziyo", 2020. - 99b.
4. Ganiyeva, M. (2021). Effective Methods of TRIZ.
5. I. V. Repyova. 1-sinf maktab darsligi. "Novda Edutainment", 2023. 3-qism

ABU ALI IBN SINONING PEDAGOGIK QARASHLARINING O'QUVCHILAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Madraximova Dinora - Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

madraximovadinora@gmail.com

Bekberganova Sevinchoy - Urganch davlat pedagogika instituti talabasi sevinchoy-bekberganova@gmail.com

Tez o'zgarayotgan Yangi O'zbekistonda ta'lim sohasida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, maktab va maktabgacha ta'lim tizimi uchun yangiliklar yaratilmoqda. O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy tomondan tarbiyalash ularning ma'naviy dunyosini, ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatleri va xulqini tarbiyalash hamda rivojlantirishni taqozo etadi. O'quvchilarni ma'naviy-axloqiy

tarbiyalashning asosiy vazifalariga quyidagilar kiradi:

1) o'quvchilarda axloqiy his-tuyg'ular va xatti-harakatlarni tarbiyalash;

2) xulq madaniyati va ijobiy his-tuyg'ularni tarbiyalash;

3) axloqiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish.

Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida inson kamolotida uch narsa-irsiyat, muhit, tarbiya

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

muhim rol o'ynashini ta'kidlab, bunda mudarrislar bolalarga ta'lim berishdek mas'uliyatli burchni bajarib, shu uch holatga javobgarlik hissi bilan yondashishini uqtiradi va mudarrislarga faoliyatda muvaffaqiyatga erishish garovi bo'lgan quyidagi tavsiyalarni beradi:

- Bolalar bilan muomalada bosiq va jiddiy bo'lish.

- Berilayotgan bilimning tarbiyalanuvchilar tomonidan o'zlashtirilishiga e'tiborni qaratish.

- Ta'limda turli shakl va metodlardan foydalanish.

- Tarbiyalanuvchining xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati shaxsiy xususiyatlarini nazorat qilish.

- Bolalarni fanga qiziqтира olish.

- Berilayotgan bilimlarning eng muhimini ajratib bera olish.

- Bilimlarni tarbiyalanuvchilarning yoshi, aqliy darajasiga mos ravishda tushunarli olib borish.

- Har bir so'zning bolalar hissiyatini uyg'otish darajasida bo'lishiga erishish.[1:30]

Ibn Sinoning yosh avlodlarga bilim berishdagi tavsiyalari orqali darslar tashkil etilsa, ta'lim sohasidagi mashg'ulotlar yanada samarali bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tahsil olish ko'rsatkichi ham oshadi.

Ibn Sino bolani maktabda o'qitish va tarbiyalash zarurlig'ini qayd etib, maktabga barcha kishilarning bolalari tortilishi va birga o'qitilishi va tarbiyalanishi lozim deb, bolani uy sharoitida yakka o'qitishga qarshi bo'lgan. Bolani maktabda jamoa bo'lib o'qishini foydasi quyidagicha ifodalangan: Agar o'quvchi birga o'qisa u zerikmaydi,

fanni egallashga qiziqish yuzaga keladi, bir-biridan qolmaslik uchun harakat, musobaqalashish istagi rivojlanadi. Bularning hammasi o'qishning yaxshilanishiga yordam beradi. O'zaro suhbatda o'quvchilar bir-biriga kitobdan o'qib olganlari, katalardan eshitganlarini hikoya qiladilar. Bolalar birga to'planganlarida bir-birini hurmat qila boshlaydilar, do'stlashadilar, o'quv materiallarini o'zlashtirishda yordamlashadilar, bir-biridan yaxshi odatlarni qabul qiladilar.

Bilim olishda bolalarni maktabda o'qitish zarurligini qayd etar ekan, ta'limda quyidagi tomonlarga rioya etish zarurligini ta'kidlaydi:

- bolaga bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;

- ta'limda yengildan og'irga borish orqali bilim berish;

- olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi;

- o'qitishda jamoa bo'lib maktabda o'qitishga e'tibor berish;

- bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish;

- o'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.[2:97]

Abu Ali ibn Sino adabiy meroslarida ta'kidlangan, ular haqida bildirilgan dono fikrlar yoshidan qat'i nazar o'quvchilarga birdek ta'sir o'tkazadi. Yuqoridagi tamoyillar esa o'quvchilarni yengil-yelpi bilim olish emas, balki har tomonlama chuqur va mustahkam bilim olishiga yordam beradi. Dars jarayonida shu tamoyillardan qo'llanilsa o'quvchilarda ma'naviy -axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Xurvaliyeva T.L. Pedagogik kasbiy kompetentlik va kreativlik: Darslik.T.:2023.-120 b.

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

2. Pedagogika nazariyasi va tarixi [Matn] : darslik/S.O'. Sharifzoda, O.A. Otajonov. X.S. Salavatova, H.Q. Karimov, M.Z. Yunusxo'jayev.- Toshkent: Bookmany print, 2023.- 484 b.

3. I.S. Xotamov, M.K. Olimov, G.R. Madrahimova, I.S. Foziljonov. Kreativ fikrlash. O'quv qo'llanma.- Toshkent: "Innovatsiya-Ziyo", 2022, 160 b.

4. A. Haydarov. "Inson kamoloti va milliy ma'naviy qadriyatlar". T: 2008-y

5. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanma. :- Toshkent 2015, 40 b.

JADIDLAR TIMSOLI MANGU BARHAYOT

*UrDPI Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi
Qolandarova Dilafruz Karimovna*

*UrDPI Pedagogika fakulteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" yo'nalishi
232-guruh talabasi Sapayeva Dilnavoz*

Har bir jamiyatdagi o'zgarishlarda shu jamiyatning yetakchi shaxslari, ayniqsa, ziyolilarning o'rni katta bo'lib, ularning har biri o'ziga xos ilg'or, yetuk g'oyalarni ilgari suradi. Ular jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal qilish yo'llarini topishga harakat qilishadi. XIX asrning ikkinchi yarmida mustamlaka zulmu ostidagi ziyolilar o'z xalqlarini ma'rifatli qilish va ularning taraqqiyot darajasini ko'tarishga qaratilgan harakatlarni boshlab yuboradilar.

XIX asr oxiri XX asr boshida rivojlangan jadidchilik harakati namoyndalariga: Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Abdulhamid Cho'lpon, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Mahmudxo'ja Behbudiyning ijodi va faoliyatida kuchaydi. "Jadid" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, "yangi" degan ma'noni anglatadi.

Jadidchilarning faoliyati tufayli shu davrda yangi usul maktablari tashkil qilinib, unda barkamol avlodni tarbiyalash, xalqni zamonaviy taraqqiyotga yetaklash, ularni ma'naviyatini o'stirish kabi maqsadlarni oldiga qo'ygan holda ishlarini sabot bilan davom ettirishadi. Garchi bu

yo'lda juda ko'p qiyinchiliklarga yo'liqishsa-da, o'z maqsadlaridan voz kechmay olg'a borishadi. XX asr boshlarida ko'plab jadid adabiyotlari, gazeta va jurnallarning ommaviy nashr etilishi, mamlakat aholisining bunga ehtiyoji borligi va savodxon bo'lganligidan daolat beradi.

Turkiston jadidlarini birlashtirishda "O'rta Osiyo jadidlarining otasi" deb tan olingan Mahmudxo'ja Behbudiyning xizmati katta bo'ladi. Mahmudxo'ja Behbudiy O'rta Osiyo jadidchilik harakatining asoschisi va yo'l boshchisi hisoblanadi. Turkistonda ma'rifatparvarlik harakatlarining rivojlanishiga katta hissa qo'shgan shaxs hisoblanadi.

Yangi usul maktablarini ochish bilan birga teatr sohasining rivojlanishiga katta hissa qo'shishadi. Jumladan, Abdulla Avloniy o'lkada ta'lim, matbuot, teatr sohalarining rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. 1907-yilda "Shuhrat" gazetasiga asos soladi. O'zi tashkil qilgan yangi usul maktabi uchun "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim", "Turkiy guliston yoxud axloq" kabi darsliklarni yaratdi. "Turon" teatr truppasini tashkil qildi. Mahmudxo'ja

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy kabi boshqa milliy taraqqiyparvarlar ham ma'rifatparvarlik faoliyatini olib borib, yangi maktablar, xayriya jamiyatlari, kutubxona va kitob do'konlari ochishadi.

Turkistonda jadidchilik harakatining namoyandalari jaholat, bilimsizlik, madaniyatsizlikni qoralaganlar. Turkiston taraqqiyparvar sarmoyadorlari yoshlarni chet ellarga yuborib, zarur kasblarni egalab, xalqqa foydali xizmat qiladigan yoshlarni va ular uchun qayg'urgan jadidlarni qo'llab-quvvatlaydilar. Jadidlar ko'plab yoshlarni rivojlangan xorijiy davlatlarga, jumladan, Germaniyaga o'qishga yuborish, u yerda ular tahsil olib kelib, yurt va millat uchun xizmat qilish g'oyalarini ilgari suradi.

Jadidlar o'z navbatida yoshlarga ta'lim-tarbiya beribgina qolmay, balki ularning ota-onalari bilan muloqotlar olib borilgan. Sog'lom farzandni tarbiyalash uchun

o'qib-o'rganib, ilmi, ma'rifatli eng asosiysi esa ota-onalar farzandlariga o'qib-o'rganishda yordam berishlari lozim hisoblanadi degan fikrlarni ilgari surishadi. Munavvarqori Abdurashidxonov bolaning ta'lim va tarbiya olishida ota-onaning javobgarligi haqida so'z yuritib, o'z farzandining ma'rifatli bo'lishi uchun qo'lidan kelgancha harakat qiladigan zotlar mavjudligini ta'kidlab o'tganlar.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, jadidchilik Turkiston yoshlarining ilmi, ma'rifatli bo'lishi o'zligini anglash, milliy mafkuraning o'sishiga sabab bo'ladi. Jadidlarning ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy faoliyatini tahlil qilsak, ular Turkiston xalqlarini savodsizlik, qullik, qashshoqlikdan chor hukumati mustamlakachiligidan qutqarishga bel bog'ladilar va bu yo'lda asosiy kuch yoshlar bo'lishini tushunib yetishadi. Yoshlarni ongi va saviyasini oshirish uchun ko'p sa'y-harakat qilganlar.

Foydalanilgan manbalar:

1. A. Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: 1917.
2. M.S. Salayeva va b. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Nodirabegim, 2021.
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Axloq>
4. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: Noshir, 2009.
5. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Mamatova G., Boqieva H., Masharipova U., Sattorova X. Husnixat va uni o'qitish metodikasi. – T.: TDPU, 2013.

JADIDLAR MEROSI TALABALARDA VATANPARVARLIK TUYG'USINI SHAKLLANTIRISH VOSITASI SIFATIDA

Raximov Gayrat Buvaxanovich

Urganch davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Jadidchilik harakati o'zining ma'naviy va ilmiy merosi bilan bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, yosh avlodning vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida shakllangan jadidlar harakati ma'rifatparvarlik g'oyalarini targ'ib etish bilan bir qatorda, milliy ong va vatanparvarlikni mustahkamlashga qaratilgan edi. Ularning asarlarida Vatan, millat, mustaqillik kabi qadriyatlar asosiy o'rin tutgan.

Jadidlar ilm-ma'rifatni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili deb bilib, yosh avlodni yangi g'oyalar bilan tarbiyalashni maqsad qilgan edilar. Ular yoshlarni ilm o'rganishga, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarashga va Vatan taraqqiyotiga o'z hissalarini qo'shishga da'vat etganlar. Shu boisdan ularning ta'lim tizimi ham innovatsion yo'nalishda rivojlangan bo'lib, bugungi zamonaviy ta'lim tizimi uchun ham foydali tajriba hisoblanadi.

Jadidlarning merosi oliy ta'lim muassasalarida talabalarga vatanparvarlik tarbiyasini berishda muhim ahamiyatga ega. Talabalar o'rtasida o'tkaziladigan ilmiy anjumanlar, konferensiyalar va maxsus kurslar orqali ularning g'oyalari keng targ'ib etilishi lozim. Bu jarayonda adabiy merosning o'rganilishi, jadidlarning siyosiy va ijtimoiy qarashlarini tahlil qilish katta ahamiyat kasb etadi.

Jadidchilik harakati vakillari o'z asarlarida milliy uyg'onish, o'zlikni

anglash va milliy g'urur g'oyalarini ilgari surganlar. Masalan, Mahmudxo'ja Behbudiy o'zining "Padarkush" dramasi orqali milliy ongning susayishi va g'arb madaniyatining bevosita ta'siri haqida fikr bildirgan. Uning qarashlari bugungi kun yoshlariga ham taalluqlidir. [1]

Jadidlar harakati vakillarining ta'lim tizimiga qaratgan e'tibori zamonaviy pedagogik yondashuvlar va metodikalarni shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ular XIX asr oxiri va XX asr boshlarida maktab ta'limini modernizatsiya qilish, yangi tipdagi darsliklar hamda didaktik qo'llanmalarni ishlab chiqish, shuningdek, o'quv jarayoniga ilg'or innovatsion usullarni joriy etish orqali o'sha davrdagi an'anaviy ta'lim paradigmasini tubdan yangilashga intilganlar. Jadidlar ta'lim jarayonida yangicha metodologik yondashuv va kritik tafakkurni rivojlantirish zarurligini ta'kidlab, milliy ong, madaniy meros hamda taraqqiyparvar g'oyalarni sintezi orqali o'quvchilarda keng dunyoqarash va ijodiy fikrlashni shakllantirishni maqsad qilganlar.

Bugungi kunda OTM talabalarida Jadidlar ilmiy-pedagogik merosiga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Bu holat zamonaviy o'quv jarayonlarida milliy ma'rifat an'alarini chuqurroq o'rganish, qadriyatlar kontekstida pedagogik innovatsiyalarni puxta tadqiq etish va ulardan samarali foydalanish zaruratini kuchaytirmoqda. Shuningdek, Jadidlar harakatining ma'rifiy merosi, ularning o'qitish metodlari va darslik

tuzish bo'yicha ilgari surgan tamoyillari zamonaviy ta'lim modellari bilan uyg'unlashib, ilmiy-nazariy platformani boyitishga xizmat qilmoqda.

Jadidlarning siyosiy faoliyati ham vatanparvarlik g'oyalarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Ular mustaqillik, o'z taqdirini o'zi belgilash va milliy o'zlikni saqlab qolish g'oyalari bilan chiqishgan. Bu borada ular jamiyatning turli qatlamlarini o'z saflariga jalb qilishga intilganlar. Masalan, Fitrat, Abdulla Avloniy va Cho'lpon kabi jadidlar o'z asarlarida yoshlarni milliy ong va o'zlikni anglashga undaganlar.

Bugungi kunda OTM talabalarida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda jadidlarning merosi katta ahamiyat kasb etadi. Talabalar o'rtasida munozaralar, ilmiy maqolalar va tadqiqotlar orqali jadidlar g'oyalari keng targ'ib qilinmoqda. Ayniqsa, milliy istiqlol g'oyalarini o'rganish jarayonida jadidlarning asarlari muhim manba bo'lib xizmat qiladi. [2]

Jadidlar harakati vakillarining siyosiy va ijtimoiy islohotlari zamonaviy avlodga ham chuqur ilhom manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Xususan, o'lkada ilm-ma'rifatni rivojlantirish, maktab ta'limini modernizatsiya qilish hamda ijtimoiy tenglik g'oyalarini ilgari surish borasida ularning amalga oshirgan islohotlari hozirgi kun pedagogik konsepsiyalarida ham dolzarb mavzu sifatida o'rganilmoqda.

Jadidlar o'z faoliyatida ta'lim-tarbiya jarayoniga metodologik yondashish zarurligini ilgari surib, yosh avlodni demokratik qadriyatlar, erkin fikrlash va tanqidiy tafakkur asosida kamol toptirishni maqsad qilganlar. Bu

ma'rifiy jarayon orqali avvalambor milliy ongni mustahkamlash, umuminsoniy va ijtimoiy adolat tamoyillarini tarbiyalash ko'zda tutilgan. Hozirgi zamon pedagogikasi, ayniqsa, kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari dasturlarida Jadidlar merosidan foydalanish, ularning innovatsion g'oyalarini ilmiy-nazariy tahlil qilish hamda amaliy qo'llash orqali pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga erishilayotgani kuzatilmoqda.

Jadidlar tomonidan ilgari surilgan ilm-ma'rifat, tenglik va ijtimoiy uyg'unlik tamoyillari bugungi kun yoshlariga nafaqat ma'naviy-ma'rifiy, balki ilmiy-amaliy yo'nalishda ham ilhom bag'ishlamoqda. Bu esa zamonaviy ta'lim tizimida ijtimoiy, madaniy hamda ilmiy-intelektual taraqqiyotga erishishda ularning merosini har tomonlama chuqur o'rganish lozimligini ko'rsatadi.

Talabalarga jadidlarning teatr va adabiyotdagi faoliyatini o'rgatish ham muhimdir. Ularning pyesalari va she'rlari yosh avlod uchun mustahkam axloqiy asos yaratadi. Ayniqsa, jadidlarning dramalari yoshlarning Vatanga bo'lgan muhabbatini yanada oshirishga yordam beradi. [3]

Jadidlar tomonidan ishlab chiqilgan tarbiya tamoyillari hozirgi kun vatanparvarlik ta'limi uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Ularning ta'lim va tarbiya haqidagi qarashlari zamonaviy ta'lim metodikalari bilan uyg'unlashgan holda o'rganilishi lozim. Bu esa talabalarning ilmiy va vatanparvarlik dunyoqarashini shakllantirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim tizimida Jadidlar merosini ilmiy-nazariy nuqtayi nazardan

chuqur o'rganish va tahlil qilish milliy tarbiya jarayonida alohida metodologik ahamiyat kasb etadi. Zero, ushbu meros yosh avlodda vatanparvarlik, milliy iftixor va tarixiy merosga sadoqat kabi qadriyatlarga e'tibor qaratish imkonini beradi. Xususan, OTM (oliy ta'lim muassasalari) professor-o'qituvchilari tomonidan jadidchilik g'oyalarining sistematik izlanishi va konseptual tahlil qilinishi talabalarda ilmiy-nazariy dunyoqarashni shakllantirish barobarida, ularni tarixiy o'tmishga hurmat bilan yondashishga undaydi.

Mazkur jarayon, avvalambor, milliy tarbiyaning konseptual negizini boyitib, ijtimoiy ongda tarixiy xotira va milliy g'urning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Jadidlar harakatining ma'rifiy-ijtimoiy islohotlari, demokratik va taraqqiyparvar g'oyalari, ayni paytda,

ijtimoiy-adolat tamoyillarini keng miqyosda kuchaytirishda ilg'or g'oya manbai sifatida xizmat qilishi mumkin. Bunday yondashuv OTM talabalari orasida tanqidiy tafakkur, innovatsion fikrlash hamda madaniy va ilmiy merosga nisbatan mas'uliyatli munosabatni rivojlantirish omili sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, jadidlarning ma'naviy va ilmiy merosi OTM talabalari uchun vatanparvarlik tarbiyasining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ularning fikr va g'oyalari, asarlari va islohotlari yosh avlodning ma'naviy kamoloti yo'lida muhim manba bo'lib qolmoqda. Bugungi kunda ham ushbu merosni chuqur o'rganish va targ'ib etish orqali yoshlarning milliy qadriyatlarga bo'lgan hurmatini oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Behbudiy M. Padarkush. Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 1913.
- 2.Fitrat A. Milliy uyg'onish. Toshkent: Fan, 1920.
- 3.Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'qituvchi, 1914.
- 4.Cho'lpon A. Kecha va kunduz. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1926.
5. Qosimov B. Jadidchilik harakati va uning ahamiyati. Toshkent: Fan, 2003.

**O'QUVCHILARIDA TADQIQOTCHILIK QOBILIYATINI
SHAKLLANTIRISHDA IJODKORLIK MASALALARI**

So'dullayev Ziyoddin Yovqochovich

Respublikamizda so'nggi yillarda o'zining mustaqil taraqqiyot yo'lini belgilab oldi. Bu yo'l jamiyatimiz kelajagini o'z qo'llariga oluvchi – yoshlarga beriladigan ta'lim-tarbiya asosida belgilanadi. Shu nuqtai nazardan 2020-yil 23-sentabrda "Ta'lim to'g'risida" gi qonun qabul qilinib, uning maqsadi ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat[1]. Bundan ko'zlangan maqsad har tomonlama yetuk, mustaqil fikrlovchi, intellektual salohiyati yuqori bo'lgan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashdan iboratdir.

Xulq-atvor normalari mavjudligini yaxshi bilishmaydi. Kollektiv o'yinlar va tadbirlar bolalarga tengdosh jamiyatda "topishga" yordam beradi.

Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, bolaning hayotidagi bu davr ijodkorlikni rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatlarni beradi. Voyaga etgan kishining ijodiy salohiyati ko'p jihatdan ushbu imkoniyatlardan qanday foydalanilganiga bog'liq bo'ladi. Yuqori ijodiy potentsialga ega bo'lgan jamiyatda kam sonli odamlar bolaligida juda kam odam o'zlarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga sharoit yaratganliklari bilan izohlanadi.

Har qanday ijtimoiy-madaniy tashkilotda, ijtimoiy muassasada bunday sharoitlarni yaratish maqsadga muvofiqdir, chunki aynan shu muassasalar uning ishtirokchilarini tarbiyalash va ijodiy rivojlantirish muammolarini hal qilish uchun chaqiriladi.

Ushbu yoshdagi asosiy psixologik neoplazmalar va etakchi faoliyatning xususiyatlarini, o'quvchi va o'qituvchining ma'lum ma'noda o'zlarini quradigan ijodiy jarayon sifatida o'qishni tashkil etishga zamonaviy talablarni tahlil qilish; ushbu yoshda faoliyat mavzusiga yo'naltirish va uni o'zgartirish usullari nafaqat bilish jarayonida, balki muayyan ob'ektlarni, vaziyatlarni, hodisalarni yaratish va o'zgartirish, o'quv jarayonida olingan bilimlarni ijodiy qo'llash kabi ijodiy tajribani to'plash imkoniyatini anglatadi.

Ushbu muammo bo'yicha psixologik va pedagogik adabiyotlarda ijodiy faoliyatning ta'riflari berilgan.

Tasavvur - "... bilimlarni shakllantirish, ijodiy faoliyat jarayoni sifatida tushuniladigan o'quvchining o'quv faoliyati."

Transformatsiya - bu talabalarning ijodiy faoliyati, yangi bilim va maxsus bilimlarni olish uchun rivojlanish asosi bo'lib xizmat qiladigan bilimlarni umumlashtirish.

Ijodkorlik - bu o'quvchilar o'rganilayotgan sohalarda o'quv mahsulotlarini qurishni o'z ichiga oladigan ijodiy faoliyat.

Bilimlarni ijodiy qo'llash bu talabalarning faoliyati bo'lib, talaba bilimlarni amalda qo'llashda o'z fikrlari bilan tanishtirishni o'z ichiga oladi.

Bularning barchasi bizga "Boshlang'ich maktab o'quvchilarining ijodiy faoliyati" tushunchasini aniqlashga imkon beradi: Boshlang'ich maktab o'quvchilarining o'quv faoliyati

ijodiy tajribasini o'zlashtirishga, o'qituvchi bilan hamkorlikda tashkil etilgan o'quv faoliyati jarayonida moddiy va ma'naviy madaniyatning yangi ob'ektlaridan foydalanishga qaratilgan.

➤ Kattalarning so'zlariga va xatti-harakatlariga ishonchsizlik mavjudligi. Kattalar aytganlarning hammasi ham imon bilan qabul qilinmaydi;

➤ Zamonaviy bolalarning sog'lig'i zaif;

Zamonaviy bolalar, asosan, jamoaviy hovli o'yinlarini o'ynashni to'xtatdilar. Ularning o'rnini televizor va kompyuter o'yinlari egalladi. Bolalar darslarga muloqot qobiliyatisiz kelishadi, deyarli suhbatlashishmaydi, tengdoshlar jamoasida o'zini qanday tutish kerakligi, qanday xulq-atvor normalari mavjudligini yaxshi bilishmaydi. Kollektiv o'yinlar va tadbirlar bolalarga tengdosh jamiyatda "topishga" yordam beradi. Yuqoridagilardan xulosa qilishimiz mumkinki, bolaning hayotidagi bu davr ijodkorlikni rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatlarni beradi. Voyaga etgan kishining ijodiy salohiyati ko'p jihatdan ushbu imkoniyatlardan qanday foydalanilganiga bog'liq bo'ladi. Yuqori ijodiy potentsialga ega bo'lgan jamiyatda kam sonli odamlar bolaligida juda kam odam o'zlarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga sharoit yaratganliklari bilan izohlanadi.

Har qanday ijtimoiy-madaniy tashkilotda, ijtimoiy muassasada bunday sharoitlarni yaratish maqsadga muvofiqdir, chunki aynan shu muassasalar uning ishtirokchilarini tarbiyalash va ijodiy rivojlantirish

muammolarini hal qilish uchun chaqiriladi.

Ushbu yoshdagi asosiy psixologik neoplazmalar va etakchi faoliyatning xususiyatlarini, o'qituvchi va o'qituvchining ma'lum ma'noda o'zlarini quradigan ijodiy jarayon sifatida o'qishni tashkil etishga zamonaviy talablarni tahlil qilish; ushbu yoshda faoliyat mavzusiga yo'naltirish va uni o'zgartirish usullari nafaqat bilish jarayonida, balki muayyan ob'ektlarni, vaziyatlarni, hodisalarni yaratish va o'zgartirish, o'quv jarayonida olingan bilimlarni ijodiy qo'llash kabi ijodiy tajribani to'plash imkoniyatini anglatadi.

Psixologik nuqtai nazardan, Boshlang'ich maktab yoshi ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun sezgir davrdir. Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar juda qiziquvchan, ular atrofdagi dunyo bilan tanishish istagi bor. Kattalar, qiziquvchanlikni rag'batlantirish, bolalarga bilimlarni etkazish, ularni turli tadbirlarga jalb qilish bolalarning tajribasini kengaytirishga yordam beradi. va tajriba va bilimlarni to'plash kelajakdagi ijodiy faoliyatning zaruriy shartidir.

Oddiy hayotda qobiliyatlar, birinchi navbatda, ma'lum bir kishining xususiyatlari sifatida namoyon bo'ladi. Muayyan kishiga murojaat qilish, ayniqsa ta'lim jarayonida, biz qobiliyatlar rivojlanib, individual xususiyatga ega ekanligini ko'ramiz.

Tarkibi va murakkabligiga ko'ra quyidagilar farqlanadi:

Boshlang'ich (asosiy) qobiliyat - bu taxminan bir xil darajada bo'lgan barcha odamlarga xos bo'lgan aqliy jarayonlarning umumlashtirilishi sifatida individual xususiyatlar to'plami;

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar

Murakkab umumiy qobiliyatlar, masalan, ishlash, mashq qilish, ovqatlanish, aloqa, gapirish va boshqalar. Ular, shuningdek, hamma odamlarga xosdir, faqat har xil darajada;

Murakkab shaxsiy (maxsus) qobiliyat - bu shaxsning har qanday faoliyat sohasida muvaffaqiyatga erishishini ta'minlaydigan individual xususiyatlarning birikmasi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi 637-son Qonuni.—T., 2020.
2. Sh.M.Mirziyoyev: "Yoshlar tarbiyasi- eng muhim masalalardandir" ma'ruza matni
3. Abdullayeva B.S., Qodirova X.N. "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" Toshkent-2021 93-b
- 4.Educational issues in the works of enlightened intellectuals. F Rahmatova, K Abrorxonova. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar 1 (Архив№ 2)

TALABALARNI IJODIY LOYIHALAR USTUDA ISHLASHGA O'RGATISH USLUBI

Do'schonov Shodyorbek Yo'ldoshevich

Urganch davlat pedagogika instituti Texnologik ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada texnologik ta'lim yo'nalishi talabalarining dars mashg'ulotlarida ijodiy yondashuv asosida buyum tayyorlash texnologiyasiga oid fikr-mulohazalar va uslubiy tavsiya bayon qilinagan.

Tayanch so'zlar: material, mahsulot, buyum, yaroqsiz material, usul, uslub, tavsiya, metodika.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilar va talabalarni faqat tayyor bilimlar iste'molchisi emas, balki ularni amaliyotda qo'llay oladigan, muammoga yechim topa oladigan ijodkor shaxs sifatida shakllantirishni maqsad qilmoqda. Ayniqsa, texnologik ta'lim yo'nalishida ijodiy fikrlash, tashabbuskorlik, tadbirkorlik kabi kompetensiyalarni rivojlantirish uchun ijodiy loyihalar asosida o'qitish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ijodiy loyihalarni muvaffaqiyatli tashkil etishning asosiy shartlaridan biri bu talabalarni loyiha ishiga ongli, faol va qiziqish bilan yondashishga yo'naltirishdir. Bu esa, avvalo, talabaning shaxsiy ehtiyojlari, ichki motivatsiyasi va kasbiy intilishlariga tayanib amalga oshiriladi. Talaba o'zining kundalik hayoti, qiziqish doirasi, ijtimoiy tajribasi hamda kelajakdagi kasbiy faoliyatini hisobga olgan holda ijodiy loyiha mavzusini tanlaganida, u o'z ustida ishlashga chin dildan kirishadi va ishga mas'uliyat bilan yondashadi. Dars mashg'ulotlarida bu jarayonni to'g'ri yo'lga qo'yishda o'qituvchining roli alohida ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Texnologik ta'lim yo'nalishida o'quv jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki

ularni amaliyotda qo'llash orqali chuqurlashtirishga qaratilgan. Ayniqsa, "Metall va metalmas buyumlarga ishlov berish texnologiyasi" kabi amaliy yo'nalishdagi fanlar talabalarda mustahkam texnologik ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu fan doirasida talabalar turli xil materiallar metall, yog'och, plast-massa, shisha, kompozitlar va boshqa konstruktiv materiallardan foydalanigan holda buyumlar, qurilmalar yoki maketlar yaratadilar. O'quv dasturlarida "keraksiz (yaroqsiz) materiallardan foydali buyumlar" tayyorlash bo'yicha amaliy topshiriqlar berilgan. Misol tariqasida "Qalamdon" yasash texnologiyasi ko'rib chiqamiz.

Ushbu amaliy mashg'ulotlarning yana bir ahamiyatli jihati ular talabalarni mehnatga o'rgatish bilan birga, kelgusida o'z kasbiy faoliyatini yo'lga qo'yish, kichik biznes tashkil etish yoki ishlab chiqarishga tatbiq etiladigan loyihalarni amalga oshirishga tayyorlaydi. Shuningdek, har bir bajarilgan ish natijasi sifatida talabalarda mas'uliyat hissi, mehnatga bo'lgan hurmat, sifatga bo'lgan e'tibor, iqtisodiy fikrlash kabi shaxsiy sifatlar shakllanadi.

Qalamdon yasash texnologik xaritasi

Ijodiy loyiha – bu o'quvchi yoki talabani tanlangan muammoni mustaqil o'rganish va uni yechish yo'llarini topishga undaydigan didaktik uslubdir. U quyidagi bosqichlardan iborat: muammoni tanlash va maqsadni belgilash; izlanish va axborot to'plash; eksperiment, amaliy faoliyat; yakuniy natijani taqdim etish (prezentatsiya, ko'rgazma, chiqish va h.k.).

O'qituvchining roli

O'qituvchi bu jarayonda: yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi; motivatsiya beruvchi; tahlil qiluvchi va yo'naltiruvchi sifatida qatnashadi.

Talabaga mustaqil qaror qabul qilish imkonini berib, uning tashabbuskorligi qo'llab-quvvatlanadi.

Talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish yo'llari

Ochiq savollar va muammoli topshiriqlar berish.

“Miyasturm” (brainstorming) uslubidan foydalanish.

Guruhli ishlashni tashkil qilish.

Amaliy mashg'ulot va loyihaviy topshiriqlarni ko'paytirish.

Interaktiv metodlar – rolik, video, eksperiment, dizayn, chizma va boshqa vositalardan foydalanish.

Loyiha asosida ta'lim berishning afzalliklari

Talabalar bilimini mustahkamlash;

Mustaqil fikrlash va tahlil qilishni rivojlantirish;

Amaliy ko'nikmalarni shakllantirish;

Kompaniya, biznes yoki real hayotga tayyorlash imkoniyati;

Kasbiy yo'naltirishda muhim qadam bo'lishi.

Xulosa qilib aytilganda, ijodiy loyihalar ustida ishlash talabaning faqatgina bilim darajasini emas, balki kasbiy, ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarini shakllantirishda keng imkoniyatlar yaratadi. Talabalarni bunday faoliyatga jalb etish uchun o'qituvchi mustahkam uslubiy tayyorgarlikka ega bo'lishi, individual yondashuv asosida ishlashi va talabaning qiziqishiga mos keladigan sharoitlar yaratishi zarur. Natijada, texnologik ta'lim raqamli asr

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

talablari darajasida faol, bilimli, kreativ fikrlovchi yoshlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

№	Ish ketma-ketligi	Ish eskizi (yoki texnik rasmi)	Asboblari		Jihoz va moslamalar
			O'lchash va rejalash	ish	
1	Birinchi o'rinda bizga kerak bo'ladigan jihozlarni materiallarni to'plab yig'ib olamiz	Qogozchlar, baklashkalar kerak boladi	Lenivka qalam	Pichoqch a yelim lenta qaychi	Ish stoli
2	Buyumlarni kerakli qismlarini yasab olamiz		Yelim qalam lenta	pichoqch a	Ish stoli
3	Endi bularni birlashtirib olamiz		Yelim kerak bo'ladi	Yelimlas h	Ish stoli
4	Endi tayyor bo'lgan buyumga qo'shimcha o'zgartish kiritamiz		Ishxona o'quv xonalarda foydalaniladi.	Foydalan ish	Ish stoli

ADABIYOTLAR

1. N.Muslimov, O.Qo'ysinov Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik kompetentligini shakllantirish nazariyasi. Toshkent 2014 8-bet
2. Muslimov N.A., Qo'ysinov O.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda mustaqil ta'limni tashkil etish. Metodik qo'llanma. –T.: TDPU, 2006. – 46 b.
3. Axmedova D.A. Ijodiy fikrlash va innovatsion yondashuvlar. Toshkent: O'zbekiston pedagogika nashriyoti. 2020.
4. Hasanov B.T. Pedagogik texnologiyalar va loyihaviy metodlar. Toshkent: Fan va texnologiya. 2019.

Ilovalar

5. <http://www.ziynet.uz/>
6. <http://www.pedagog.uz/>
7. <http://www.texnologiya>

ИННОВАЦИОННЫЕ ПРИЁМЫ АНАЛИЗА ТЕКСТА НА ЗАНЯТИЯХ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Ибрагимова Феруза Рустамовна

преподаватель кафедры «Русский язык и литература» УрГПИ

Аннотация. В работе представлены современные эффективные приёмы работы с текстом на уроках русского языка. Рассматриваются методики анализа текста, построения смысловых схем, кластеров, работы с ключевыми словами и основными идеями. Подчёркивается значение интерактивных технологий в развитии читательской компетенции и повышении уровня усвоения учебного материала учащимися.

Ключевые слова: обучение русскому языку, анализ текста, читательская компетенция, современные приёмы, продуктивные методы преподавания.

Работа с текстом как важнейшее направление преподавания русского языка. Одним из центральных компонентов обучения русскому языку в школе является работа с текстом. Способность учащихся анализировать, понимать и интерпретировать прочитанное формирует основу их речевой и читательской компетенции. Современные образовательные условия требуют от учителя внедрения инновационных методик, направленных на активизацию познавательной деятельности школьников и повышение качества усвоения знаний.

В данной статье представлены современные методы и приёмы работы с текстом, которые могут быть эффективно использованы в практике преподавания русского языка. Предложенные рекомендации ориентированы на педагогов-словесников и направлены на совершенствование их профессиональной деятельности. Актуальные приёмы работы с текстом

1. Методика «Ромашка Блума». Приём базируется на таксономии образовательных целей Б. Блума и предполагает постановку вопросов разного уровня сложности к тексту. Ответы учащихся позволяют им

продемонстрировать не только понимание прочитанного, но и умение применять, анализировать, синтезировать и оценивать информацию. Такой подход формирует критическое мышление и способствует развитию навыков интерпретации.

2. Приём «Маркировка текста». Суть метода заключается в том, что во время чтения ученики отмечают ключевые фрагменты условными символами (например, «!» — значимое, «?» — непонятное, «*» — интересное). Такой способ работы способствует осмысленному восприятию материала, выделению смысловых опор, а последующее обсуждение пометок помогает глубже понять содержание и стимулирует аналитическую активность.

Применение технологии «Чтение с остановками». Данная методика предполагает, что учитель в процессе чтения текста делает паузы и предлагает учащимся предположить, как будут развиваться события, сформулировать вопросы или поделиться своими впечатлениями. Такой приём стимулирует мыслительную активность школьников, формирует навыки прогнозирования и анализа [4].

Использование приёма «Ключевые слова». Перед чтением учащимся предлагается выделить слова, которые, по их мнению, отражают основное содержание произведения. После ознакомления с текстом они сопоставляют свои предположения с авторской идеей. Это способствует развитию смыслового чтения, аналитического мышления и способности проверять собственные гипотезы [2].

Технология «Инсерт». Метод заключается в том, что учащиеся отмечают прочитанное с помощью условных знаков: «V» — уже известно, «+» — новая информация, «-» — противоречит имеющимся знаниям, «?» — вызывает вопросы. Такая форма работы помогает фиксировать процесс понимания текста, выделять новые сведения, выявлять несоответствия и формулировать проблемы для дальнейшего обсуждения. Она развивает критическое мышление и умение к саморефлексии [3].

Технология «Концептуальная таблица». Суть приёма состоит в систематизации информации через заполнение таблицы, где отражаются

ключевые понятия, идеи и события текста. Это облегчает выделение главного, структурирование материала и установление логических взаимосвязей [1].

Приём «Кластер». Метод предполагает графическое отображение смысловых полей текста. Учащиеся выделяют основные слова, понятия, образы и располагают их в схеме, соединяя ассоциативными связями. Такой способ способствует формированию целостного представления о тексте [5].

Заключение. Применение современных методических приёмов работы с текстом, таких как «Ромашка Блума», «Маркировка текста», «Чтение с остановками», «Ключевые слова», «Инсерт», «Кластер», позволяет значительно повысить эффективность уроков русского языка. Они активизируют познавательную деятельность учащихся, формируют навыки анализа, интерпретации и критического осмысления информации. В результате у школьников развиваются метапредметные компетенции, а качество обучения русскому языку выходит на новый уровень [3;4].

Список использованной литературы:

1. Бабайцева В. В. Русский язык. Теория. 5-9 классы: учебник / В.В. Бабайцева, Л.Д. Чеснокова. - Москва: Дрофа, 2019. - 320 с.
2. Львова С. И. Уроки развития речи в 5-9 классах: пособие для учителя / С.И. Львова. - Москва: Просвещение, 2018. - 192 с.
3. Методика преподавания русского языка в школе: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. Т. Баранов, Н. А. Ипполитова, Т. А. Ладыженская, М. Р. Львов; под ред. М. Т. Баранова. - Москва: Академия, 2019. - 368 с.
4. Пахнова Т.М. Комплексный анализ текста на уроках русского языка: пособие для учителя / Т. М. Пахнова. - Москва: Просвещение, 2020. - 128 с.
5. Русский язык. 5-9 классы: рабочие программы / сост. Е. А. Ерохина. - Москва: Просвещение, 2021. - 128 с.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN DEVELOPING PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE EDUCATORS

Khujaniyazova Guzal Yuldashevna

Senior lecturer, Faculty of Foreign Philology, Urgench State University named

Annotation. This article is focused on key aspects of effectively organizing professional and pedagogical activities in the preparation of future teachers, as well as the practical application of modern technologies to enhance students' knowledge. It emphasizes the essential components of training future educators with high intellectual and ethical potential, focusing on the development of the necessary skills and competencies that enable graduates to succeed in contemporary professions. The demands placed on future teachers are significant, reflecting the pedagogical, psychological, and sociological dimensions of their role. The study highlights that an important factor in cultivating professional knowledge among future educators is understanding the conceptual foundations of artificial intelligence tools, which are designed to facilitate human life and optimize mental processes through the integration of intelligence and experience.

Keywords: future pedagogues, scientific-theoretical research, artificial intelligence, information society.

Today's global technological transformations are directly influencing the further development of artificial intelligence (AI). Particular growth is observed in areas such as AI algorithm modeling (theory verification, decision-making), natural language processing, adoption of modern technologies (neural networks, bio-algorithms), image recognition, intelligent robotics, and automation in manufacturing and service sectors.

Consequently, the effective use of technological resources and modern computing systems has become crucial for enhancing human cognitive abilities, as well as for determining the mechanisms and methods for AI application. Currently, the global scientific community is conducting numerous theoretical and applied studies in fields related to information and artificial intelligence. Research focusing on the interaction between AI and human activity, the role of

natural and artificial intelligence in social development, cybernetic modeling of cognitive processes, and the processing of human-like information is of particular constructive significance.

A key factor in these studies is the examination of the conceptual foundations of AI tools, which aim to simplify human life and optimize mental activity based on reasoning and experience. From this perspective, exploring the epistemological aspects of AI development in the contemporary information society has become an objective necessity.

In Uzbekistan, expanding scientific research in AI and supporting technological innovations in this field have become major priorities of state policy. Higher education institutions are establishing laboratories for studying and applying Internet of Things technologies, robotics, and AI, inviting foreign companies, promoting scientific research in

digital technologies, organizing competitions and events to create new ideas and technologies, and improving mechanisms for their implementation.

Primarily, AI must be studied from a scientific and philosophical perspective, examining innovative technologies that enhance the intellectual potential of individuals and society. Research in Uzbekistan covers topics such as information society, youth information security, fostering innovation, and evaluating technological capabilities. Notable researchers in this field include E. Yusupov, Zh. Tulenov, O. Fayzullaev, M.N. Abdullaeva, B. Turaev, N.A. Shermukhamedova, U.B. Bekmurodov, I.B. Siddikov, Zh.A. Kurbanov, G. Gafforova, G. Zh. Tulenov, among others.

AI is studied in the philosophy of science and technology as well as in epistemology, examining the relationship between natural and artificial intelligence, its role in cognition, the logical and epistemological foundations, conceptual possibilities for humans to create reality, mechanisms of thinking in the information society, philosophical and logical principles, practical applications, and its potential to enhance the economy and human activities.

According to educator A.K. Markov, the professional activity of future primary school teachers involves four main directions:

1. Mastery of professional psychological and pedagogical knowledge;
2. Acquisition of professional pedagogical skills;
3. Development of professional psychological competencies;
4. Formation of personal qualities.

These recommendations are grounded in both theory and practice. Therefore, higher pedagogical education must emphasize professional, psychological, and aesthetic training for future teachers. In the current development context, modeling the professional preparation of future primary school teachers is particularly important. Such modeling involves four aspects:

- Systematic presentation of educational material;
- Timely identification and resolution of problems;
- Focus on students as active participants in the learning process;
- Integration of new information into the educational process in real time.

Knowledge generation involves transforming simple information into structured knowledge and applying it in practice. Historically, this has involved the creation of expert systems and specialized knowledge bases that allow for precise conclusions on complex issues. Information processing to produce knowledge remains a fundamental challenge of intellectual analysis. Various approaches include using neural network technologies for data processing and verbalization of results. In epistemology, the creative process depends on the type of operations, the nature of object content, and the interaction of content with practical experience. AI systems play a significant role in human creativity, supporting search and graphic tasks requiring intellectual processing.

Engineers must work with documentation, technical instructions, standards, patent materials, and other necessary documents. These data are

systematized, translated into machine language, and stored in computer memory, significantly improving their usability. The creative process in AI systems involves representing a specific reality and creating a new product as a purposeful change over time. Thus, AI is capable of creativity, similar to humans. Fundamentally, there are no insurmountable barriers between AI and humans in creative competition. The creative process consists of two stages: a search phase and a compositional phase. In the compositional stage, AI systems perform programmed searches for new product variants among possible combinations.

Conclusion. In conclusion, to prepare future teachers for high professionalism and competitiveness in the labor market, it is essential to develop

skills for the rational use of modern technologies, particularly digital tools and AI applications. Beyond building industrial and social foundations, educational reform is envisioned as a "foundation for the future," including the reconstruction of the research and development system. Regarding education reform, this applies to primary and secondary education as well as AI-related education—specifically training in mathematics, data science, and AI. The 2030 AI strategy in digital Uzbekistan frames the reconstruction of research and development systems as "laying the foundation for the future," emphasizing reform in universities, technical colleges, and vocational institutions. However, the lack of precise quantitative data in some sources may lead to misinterpretation or inaccurate assessments.

REFERENCES

1. Toshboboev M.J. Artificial Intelligence and the Moral Views of Youth in the Information Society // *Philosophy and Law*. – Tashkent, 2020. – №1. – P. 77–79.
2. Toshboboev M.J. Epistemological Features of the Development of Artificial Intelligence in the Information Society. Abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophy. – Samarkand, 2022.
3. Panjiyevich Kh.I. Development of Artificial Intelligence in Uzbekistan and Its Application in Professional Education // *Journal Education and Development: Online Scientific Analysis*, 2024, 4(2), P. 257–259.
4. Khuramov I.P. Tools for Increasing the Efficiency of Educational Institutions // *Proceedings of the International Scientific Conference Innovative Trends in Science, Practice, and Education*, September 2022, Vol. 1, №. 2, P. 217–219.
5. Khujaniyazova G.Yu. Improvement of the Innovative Methodology of Socio-Pedagogical Activity of Future Teachers in a Multilingual Environment Using Artificial Intelligence. 2026. *Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnali*, 4(1). P.125-129.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ОЦЕНКА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ПРАКТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ ПЕРВОЙ ПОМОЩИ У СТУДЕНТОВ НЕМЕДИЦИНСКИХ ВУЗОВ

Палванова Умида Бахрамовна

Ассистент кафедры «Военно-полевая терапия, гематология и диагностика»

Ургенчского государственного медицинского института

ORCID: 0000-0002-6587-3318, umida.bahramovna93@gmail.com

Цель исследования. Целью настоящего исследования является научно обоснованная оценка влияния модифицированной образовательной программы, ориентированной на формирование устойчивых и практико-ориентированных навыков оказания первой помощи, на уровень подготовленности студентов немедицинских высших учебных заведений, осуществлённая на основе применения эконометрического метода Difference-in-Differences, позволяющего выявить чистый эффект педагогического вмешательства в условиях исходной несопоставимости контрольной и экспериментальной групп.

Материалы и методы исследования. В целях достижения поставленной исследовательской цели в работе был использован комплекс взаимодополняющих методов, обеспечивающих всесторонний анализ эффективности образовательного вмешательства в условиях реального учебного процесса. Методологическую основу исследования составили положения педагогической теории, элементы прикладного эконометрического анализа, а также принципы

доказательного подхода к оценке образовательных программ [1].

Эмпирическая часть исследования была реализована в формате педагогического эксперимента с участием студентов немедицинских высших учебных заведений. В структуре эксперимента были сформированы контрольная и экспериментальная группы, которые на начальном этапе не являлись полностью сопоставимыми по ряду базовых характеристик, что предопределило выбор аналитического инструментария. Экспериментальная группа проходила обучение по модифицированной образовательной программе, включающей симуляционные упражнения, ролевые сценарии и анализ практико-ориентированных ситуационных кейсов. В контрольной группе образовательный процесс осуществлялся в рамках традиционной программы без использования интерактивных и симуляционных компонентов.

Сбор эмпирических данных осуществлялся посредством стандартизированного анкетирования и тестирования, проводимых дважды: до начала реализации образовательной программы и после её завершения. Оценочные инструменты были направлены на выявление уровня теоретической осведомлённости,

практической готовности и способности к принятию решений в условиях, моделирующих ситуации оказания первой помощи. Полученные данные позволили зафиксировать индивидуальные и групповые изменения показателей в динамике [2].

Для объективной количественной оценки влияния образовательной программы был применён метод Difference-in-Differences (DiD), широко используемый в социальных и образовательных исследованиях при невозможности проведения полностью рандомизированных экспериментов. Применение данного метода позволило определить чистый эффект педагогического вмешательства путём сопоставления изменений показателей в экспериментальной и контрольной группах за одинаковые временные периоды, а также минимизировать влияние неизменных во времени внешних факторов [1].

Аналитическая модель Difference-in-Differences была дополнена элементами регрессионного анализа, что обеспечило учёт дополнительных переменных и повысило устойчивость полученных результатов. Статистическая обработка данных осуществлялась с использованием стандартных критериев значимости, при этом уровень статистической значимости принимался равным $p < 0,05$, что соответствует общепринятым требованиям к достоверности результатов в педагогических исследованиях [3].

В конечном итоге, совокупность использованных материалов и методов обеспечила методологическую обоснованность исследования

и позволила получить достоверные эмпирические данные о результативности внедрённой образовательной программы в контексте формирования навыков оказания первой помощи у студентов немедицинских вузов.

Результаты исследования. В результате проведённого педагогического эксперимента были получены эмпирические данные, позволяющие оценить влияние внедрённой образовательной программы на уровень сформированности навыков оказания первой помощи у студентов немедицинских высших учебных заведений. Сравнительный анализ исходных показателей продемонстрировал отсутствие принципиальных различий между контрольной и экспериментальной группами на этапе предварительного тестирования, что создало условия для последующей корректной интерпретации динамики изменений.

Анализ итоговых результатов выявил выраженную положительную динамику показателей в экспериментальной группе, обучавшейся по модифицированной программе с использованием симуляционных и интерактивных элементов. Прирост средних значений итоговой оценки в данной группе составил 15%, тогда как в контрольной группе аналогичный показатель увеличился лишь на 5%. Зафиксированная разница в темпах роста свидетельствует о более высокой результативности образовательного вмешательства, реализованного в экспериментальной выборке.

Применение метода Difference-in-Differences позволило количественно определить чистый эффект педагогического воздействия, исключив влияние внешних факторов, одинаково воздействующих на обе группы в рассматриваемый период. Расчёты показали, что выявленные различия в уровне сформированности навыков первой помощи обусловлены именно внедрением модифицированной образовательной программы, а не фоновыми изменениями учебного процесса или индивидуальными особенностями обучающихся [1].

Дополнительная регрессионная обработка данных подтвердила устойчивость полученных результатов. Статистический анализ продемонстрировал достоверность выявленных различий при уровне значимости $p < 0,05$, что указывает на низкую вероятность случайного характера обнаруженных эффектов и позволяет рассматривать их как статистически обоснованные.

Особого внимания заслуживает рассчитанный коэффициент полезности образовательной программы, значение которого достигло 72,4%. С педагогической точки зрения данный показатель соответствует высокому уровню эффективности и отражает соотношение достигнутых образовательных результатов с исходным уровнем подготовленности студентов. Это свидетельствует о практической применимости предложенной модели обучения и её потенциале для внедрения в образовательную практику немедицинских вузов.

В совокупности полученные результаты подтверждают, что интеграция симуляционных и интерактивных компонентов в образовательный процесс способствует не только повышению уровня теоретической осведомлённости обучающихся, но и формированию устойчивых практических навыков, необходимых для принятия решений и действий в ситуациях повышенного риска.

Выводы. Проведённое исследование позволило получить научно обоснованные выводы о результативности внедрения модифицированной образовательной программы, направленной на формирование навыков оказания первой помощи у студентов немедицинских высших учебных заведений. Применение комплексного методологического подхода обеспечило достоверность полученных эмпирических данных и корректность их интерпретации.

Установлено, что включение симуляционных и интерактивных компонентов в структуру образовательного процесса оказывает выраженное положительное влияние на уровень практической подготовленности обучающихся. Зафиксированная динамика показателей свидетельствует о том, что подобные образовательные интервенции способствуют более эффективному усвоению алгоритмов оказания первой помощи и формированию готовности к действиям в условиях повышенного риска по сравнению с традиционными формами обучения [2, 5].

Использование метода Difference-in-Differences позволило

выявить чистый эффект педагогического вмешательства и минимизировать влияние внешних и временно инвариантных факторов, что подтверждает целесообразность применения эконометрических инструментов в педагогических исследованиях, ориентированных на оценку эффективности образовательных программ [1]. Полученные результаты демонстрируют высокий аналитический потенциал данного метода при анализе образовательных процессов в условиях ограниченной возможности рандомизации выборок.

В целом результаты исследования подтверждают перспективность модернизации учебных программ за счёт усиления их практико-ориентированной направленности и интеграции активных форм обучения. Реализация подобных образовательных моделей может рассматриваться как значимый вклад в формирование базовых компетенций гражданской безопасности и повышение готовности молодёжи к действиям в чрезвычайных ситуациях.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. **Ангрис Дж. Д., Пишке Й.-С.** Почти безвредная эконометрика: пособие для эмпирического исследователя. — Принстон: Princeton University Press, 2009. — 392 с.
2. **Зинченко О.** Развитие культуры оказания первой помощи в образовательных учреждениях. — М.: Наука, 2020. — 214 с.
3. **Савельев И. В.** Методы педагогических исследований: теория и практика. — М.: Академия, 2018. — 256 с.
4. **Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-2857 от 29 марта 2017 г.** О мерах по совершенствованию организации деятельности учреждений первичной медико-санитарной помощи.
5. **Мухина Т. Г.** Активные и интерактивные образовательные технологии. — Нижний Новгород: Нижегородский государственный архитектурно-строительный университет, 2013. — 198 с.

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KOGNITIV
RIVOJLANISHNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK
OMILLARI**

Raxmonova Shaxrizoda Laziz qizi

Toshkent shahar Yakkasaroy tumani 132-sonli DMTT direktor

Annotatsiya. Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi pedagogik va psixologik omillarni o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada kognitiv rivojlanishning asosiy tarkibiy qismlari — idrok, tafakkur, xotira, diqqat va nutq jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ta'lim jarayonining mazmuni, o'yin faoliyati, pedagogning kasbiy mahorati kabi pedagogik omillar hamda bolaning individual xususiyatlari, motivatsiyasi, emotsional holati va ijtimoiy muhiti kabi psixologik omillarning ta'siri yoritib beriladi.

Tayanch so'zlar: kognitiv rivojlanish, maktabgacha yosh, idrok, tafakkur, xotira, diqqat, nutq rivoji, pedagogik omillar, psixologik omillar, ta'lim jarayoni, o'yin faoliyati, motivatsiya.

Uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblangan maktabgacha ta'lim har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tarbiyalash va maktabga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. "Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi hamda Respublikada maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha «Yo'l xaritasi» asosida misli ko'rilmagan ishlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorining 1-ilovasiga muvofiq "Umumiy tipdagi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari to'g'risida"gi nizom qabul qilindi.

Unga muvofiq:

- bola shaxsini shakllantirish, uning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ijtimoiy tajriba orttirishini ta'minlash;
- bolaning jamiyatga moslashishini va boshlang'ich ta'limga tayyorgarligini ta'minlash;
- ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish kabi masalalar belgilab qo'yilgan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning kognitiv faoliyatini rivojlantirish yo'llari va usullarini o'rganish muammosi pedagogikaning muhim muammolaridan biri desak mubolag'a bo'lmaydi. Atrof-olam, dunyoni anglashga qiziqish, noma'lum narsani bilish istagi — asosan o'qitish va faoliyat samaradorligini belgilaydigan ustuvor xususiyatdir. Kognitiv harakatlarni tashkil etish bolada allaqachon shakllangan ehtiyojlarga, bu kattal ar bilan muloqot qilish zarurligiga asoslangan bo'lishi kerak (harakatlar, amallar, qarorlar, fikrlarni tasdiqlash). Hozirgi kunda

kognitiv (bilish) faoliyatini rivojlantirish muammosini hal qilishning ikki yo'li mavjud: keng va intensiv. Ularning ikkalasi ham bitta yakuniy maqsadga ega: bilimli, axloqli, ijtimoiy faol, qobiliyatli shaxsni tarbiyalash. Maqsadga erishishning yondashuvlari turlicha. Keng yo'l, birinchi navbatda, bolalarga yetkazilgan bilim hajmini oshirish orqali amalga oshiriladi. Intensiv yo'l sub'ektiv, shaxsiy manfaatdorlik pozitsiyasini shakllantirishga yo'naltirilgan, va bu ta'lim dasturlari tarkibidagi o'zgarishlarni va o'qitish uslublarini intensivlashtirishni (rivojlanish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim) nazarda tutadi. Kognitiv faoliyatni rivojlantirish muammosining yana bir dolzarbligi shundaki, insonning tashqi dunyo bilan o'zaro aloqasi faqat uning faoliyati va faolligi tufayli amalga oshadi, bu esa o'z navbatida mustaqillik va tashabbusni shakllantirishga yordam beradi. Kognitiv faoliyat bolaning faolligini, uning bilimga bo'lgan ishtiyoqini, noma'lumdan ma'lumni aniqlashga bo'lgan harakatini ta'minlaydi. Ilmiy adabiyotlarda "bilish faoliyati" tushunchasi turli talqinlarda ifoda etiladi. Kognitivlik bolaning mustaqil faoliyatga intilishini ifodalaydi, ijtimoiy tajribani, insoniyat tomonidan to'plangan faoliyat usullarini o'zlashtirishni o'z ichiga oladi. Manbalarda kognitiv faoliyat bilan bir qatorda kognitiv qobiliyat iborasi ham keng qo'llanilmoqda.

Kognitiv qobiliyat bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u bolaning intellektual rivojlanishi, uning atrofidagi dunyo haqidagi bilimlarini aniqlashtirish uchun katta ahamiyatga

ega. Qobiliyatlar – bu insonning individual psixologik o'ziga xosligi bo'lib, ilmiy, amaliy va ijodiy faoliyatida namoyon bo'lishini hamda uni amalga oshirish muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Pedagogika va psixologiya zamonaviy rivojlanish bosqichida kognitiv qobiliyatlar bolaning intellektual va hissiy qobiliyatlarining kombinatsiyasi sifatida tushuniladi. Kognitiv qobiliyat har qanday bilim faoliyati muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Ya'ni kognitiv (bilish) qobiliyatlari atrofidagi dunyoni bilishga qaratilgan, sharoit va omillar ta'siri ostida rivojlanayotgan insonning individual xususiyatidir.

Bolani maktabga tayyorlash muammosi o'z dolzarbligini yo'qotmaydi. Maktabga tayyorgarlik turli tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan murakkab va ko'p qirrali jarayondir. Dastlab, asosiy e'tibor maktabgacha yoshdagi bolalarga qanday bilim va ko'nikmalarni berish kerakligiga, bolani har tomonlama rivojlanishini ta'minlash uchun qanday sharoitlar yaratish kerakligiga bog'liqdir. Maktabgacha ta'lim va maktab muhitining o'zaro samarali aloqasi, kombinatsiyasi bolaning maktabgacha yoshdan maktabga o'tishini yengillashtiradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarga kognitiv faoliyatni rivojlantirishning eng samarali tomonlari matematik tasavvurlarni shakllantirish jarayonlarida namoyon bo'ladi, ya'ni bolalarning yangi bilim, ko'nikma ma'lum bilimlarni to'plash nutqiy va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun turli usullaridan foydalanish zaruriyatiga bo'lgan qiziqishlarini aks ettirib beradi. Kognitiv faoliyatni natijasi, bilish qanday shaklda amalga

oshirilganligidan qat'iy nazar (fikrlash yoki idrok etish orqali)olingan bilim hisoblanadi.

Ijtimoiy rivojlanishning muhim bo'g'ini sifatida umuman ta'lim tizimi va maktabgacha ta'lim jamiyatning yosh a'zolarini o'qitish bosqichi desak bo'ladi. O'quv materiallari hajmining o'sish suratlari katta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'qitish uslublarni qo'llash shartlarini taqazo qiladi, bunday yondashuvlar ko'pincha dastur materiallarini muvaffaqiyatli o'zlashtirish va bilim darajasini oshirishga yordam bermaydi. Bolalar tomonidan kam singdirilgan materiallar yangi bilimlarini o'zlashtirish uchun tayanch bo'la olmaydi. Shu kabi muamolarni yechish hozirgi kun dolzarbligicha qolmoqda.

Ushbu fikrlardan kelib chiqib oldimizga bir savol qo'yaylik: Rivojlanish mazmunini qanday qilib aniqlasa bo'ladi, pedagogik jarayonlarda mashg'ulotlarda aniq nimani rivojlantirish kerak?

Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv faoliyatning ahamiyati: Bola o'sib borishi bilan kognitiv faoliyati

ham rivojlanib boradi, unda murakkab elementlar paydo bo'la boshlaydi. Bunday jarayonlar tufayli turli maktabgacha yoshdagi bola qiziqishini qondiradi, bilimlar zahirasini kengaytiradi, atrofdagi dunyo haqidagi o'z g'oyalarini o'zgartiradi. Bunday faoliyat natijasi kelajakdagi birinchi sinfga qadam qoygan bolaga makon va zamonda harakat qilishga, turli xil faktlarni bitta rasimga birlashtirishga yordam beradi.

XULOSA. Xulosa o'rnida shuni takidlab o'tish mumkinki maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv jarayonlarning rivojlanishi juda muhim ro'l o'ynaydi chunki o'sib borayotgan bolalarni har tomonlama kamol topishi uchun kognitiv faoliyatdan foydalanish samarali natija beradi. Har bir bolaning egallagan bilim va malumotlarini eslab qolishga va hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishiga yordam berishi zarur deb o'ylayman. "Eng katta boylik –bu aql zakovat va ilm, eng katta meros-bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik-bu bilimsizlikdir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qarori, 2019 yil 30 dekabr,
2. Piaje J., Bolalar tafakkuri va aqliy rivojlanish nazariyasi, Toshkent, 2004
3. Karimova V.A., Psixologiya asoslari, Sharq, Toshkent, 2010
4. Xolmatova M., Maktabgacha ta'lim psixologiyasi, Fan, Toshkent, 2017

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

T/r	1-SHO'BA: PEDAGOGIKA TIZIMIDA INNOVATSION YONDASHUVNING DOLZARB MASALALARI.	
1.	Madraximova F.R. Ta'lim samaradorligini ta'minlashda xotin-qizlar rolini oshirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	3
2.	Шерипов У. А. Метод кейсов в образовательном процессе по педагогике.....	7
3.	Yusupov D.F. O'quvchi shaxsida ijobiy sifatlarni shakllantirishda o'qituvchining o'rni.....	10
4.	Abdullayev D.N. Maktabgacha ta'lim jarayonida bolalar tarbiyasi.....	12
5.	Nabiyev E.B. Tarix fanini ilg'or innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida o'qitish.....	15
6.	Bekchanov X.O'. Pedagoglarda ta'lim tarbiya jarayonida art-terapiyaning ahamiyati.....	18
7.	Nafasov D.Sh. Turizmning pedagogik samaradorligini oshirishning nazariy jihatlarini.....	20
8.	Atajonova A.J. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida axborot madaniyatini shakllantirish.....	24
9.	Quluyeva Mehriban Adil. Valideyin himayesinden mehrum olmuş uşaq-larin sosial psixoloji portreti.....	26
10.	Şükürov Niyameddin Soltan oğlu. Təhsil innovasiyalari bankinin formalaşmasi.....	29
11.	Babayeva-Şükürova Fərahilə Fazil. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə dövlət strategiyasi: təhsil sektorunda innovasiya fəaliyyəti.....	32
12.	Nabiyev E.B., Safayeva D.H. Bo'lajak o'qituvchilarning akmelogik kompetentligini rivojlantirishning pedagogik-psixologik jihatlarini.....	33
13.	D.Nafasov, D.R.Ravshanbekova. Abu Nasr Farobiyning ta'lim-tarbiya oid pedogogik qarashlari.....	36
14.	D.Sh.Nafasov, Menglibaeva S.S. Pedagogik texnologiya tushunchasining fanga kirib kelishi.....	37
15.	Мусаева Г.А. Проблемы в обучении письму по направлениям пищевых технологий на уроке английского языка.....	40
16.	Kaxarova M.M., To'ranazarova M.D. Kompetensiya haqida tushuncha. Pedagogning kasbiy kompetensiyasi.....	43
17.	Musoeva A. B. New information and communications technologies in teaching and learning.....	45
18.	Ismoilov A.U. Professional ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarning didaktik imkoniyatlari.....	49

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

19.	Yakubova Sh.E., Qasimboyeva G.N. Bolalarda tevarak-atrofga nisbatan muhabbat tuyg'usini shakllantirishda estetik tarbiyaning ahamiyati.....	50
20.	Ochilov F. I. O'quvchilarda rivojlantiriladigan tabiiy-ilmiy tafakkur mazmuni masalalari.....	52
21.	Islamova M. Sh., Risqitillayeva N. S. Pedagogika tizimida integratsiya innovatsion yondashuv sifatida.....	54
22.	Raimova N A. Pedagogik muloqot va zamonaviy pedagogga qo'yiladigan talablar.. ..	56
23.	Safayeva D.H. Akmeologik yondashuvlar asosida o'qituvchi kasbiy mahoratini oshirish.....	59
24.	Toshkenboyev N. Q. Ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlar asosida akademik litsey o'quvchilarida huquqiy madaniyatni rivojlantirish.....	61
25.	Safayeva D.H., Ro'ziboyeva B.N. Gender yondashuv asosida o'quvchilarni ijtimoiylashtirishga yo'naltirish mexanizmlari.....	64
26.	Yakubova Sh.Y., Otanazarova M.A. Sharq allomalarining farzad tarbiyasidagi qarashlari.....	65
27.	Salavatova X.S, Abdullayeva X.Sh. Ta'lim tizimida STEAM ta'lim texnologiyasini qo'llashning ahamiyati.....	68
28.	Yakubova Sh.Y., Islombayeva O.R. Ta'lim jarayonida innovatsiyalar va ilg'or xorijiy tajribalar.....	71
29.	Azadov B.A. Raqamli axborot texnologiyalarining ta'limda tutgan o'rni.....	73
30.	Azadov B.A. Raqamli ta'lim texnologiyalari va zamonaviy aloqa amaliyotlarida kitobxonlik madaniyatini oshirish masalasi.....	76
31.	Shernafasova H.R. Rajabbayeva N.O. Ta'lim sifatini oshirishda masofaviy ta'limning ahamiyati.....	79
32.	Qozoqova I.I., Islomova Q.B. O'smirlik davrida kuzatiladigan psixologik mummlar.....	80
33.	Abdaliyeva B.I., Xudayqulova F.B. Kichik maktab o'quvchilari bilan ishlashda individual ta'lim dasturining zaruriyati.....	82
34.	Abdirimova Sh.X. Ta'lim jarayonini tashkil etishda muammoli ta'limning ahamiyati.....	85
35.	Isoqjonova D.M. Abdurazzoqova M.A. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ota-onalariga kompleks yordam ko'rsatish tizimi va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning muloqot xususiyatlari.....	87
36.	Avezova B.X. Talabalarda o'z-o'zini boshqarish jarayoni – pedagogik va psixologik muammo sifatida.....	89

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

37.	Egamberdiyeva L.U.Xudayqulova F.B. Individual ta'lim shakli texnologiyasining mazmun-mohiyati.....	91
38.	Rasulov E.M. Elektron portfolio talabani kelajakdagi muvaffaqiyatli karyerasi asosi sifatida.....	93
39.	Eshchanova X. X. Yoshlar ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ziyorat turizmining o'rni.....	100
40.	Togonova Sh.A, Gulummatova X. Oilada bola tarbiyasining psixologik jihatdan o'rganilishi.....	101
41.	Togonova Sh. A, Hamroyeva F. Talabalarda o'z-o'zini baholashning psixologik xususiyatlar.....	103
42.	Togonova Sh.A, Hudoyberganova A. Talabalarda kuzatiladigan stressli holatlarni psixologik jihatdan ilmiy manbalarda o'rganilish.....	105
43.	Sultonaliyeva Z. Sh., Yusuf M., Buyuk mutafakirlarimizning matematika sohasining rivojlanishiga qo'shgan xissalari	107
44.	Qozoqova I.I. O'smirlik davridagi talabalarda bag'rikenglikni shakllantirishning psixologik xususiyatlari.....	108
45.	Ruzimova I.X., Tojiddinova M.T. Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish.....	110
46.	Rajapova I. E., Rajabboyeva I.A Yetuklik davrida jarohatdan keyingi stress buzilishining psixik xususiyatlari.....	112
47.	Qozoqova I.I.,Jumaboyeva Z.J O'smirlik davridagi muloqotni psixologik jihatdan o'rganilish.....	114
48.	Казимова Лейла Тахировна Исследование проблем инновационной педагогической деятельности в системе.....	115
49.	Jumatayeva N.U, Xudayqulova F.B. Iqtidorli o'quvchilarni rivojlantirishda individual ta'limning ro'li.....	118
50.	Shernafasova H.R. Yuldasheva M .K O'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini shakllantirish.....	123
51.	Xudoyberganov D.Y. O'quvchilarda kognitiv kompetentsiyani shakllantirishning metodik jihatlari.....	125
52.	Xasanov B.R. Samandarova M. Matnazar Abdulhakimning komil shaxs borasidagi pedagogik qarashlari.....	128
53.	Salavatova Xurshida San'at qizi Muhammad Sodiq Qoshg'ariyning pedagogik qarashlari.....	129
54.	Arzikulova S.F. Kredit-modul tizimi sharoitida talabalarning o'z-o'zini personallashtirish jarayonini tashkil etishning mavjud holati.....	132
55.	Buriboyev A.A. O'quv jarayonini differensiallashtirish orqali qamrab olish.....	134
56.	Dauletova D.B. Developmental vector of foreign language education in secondary school.....	136

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

57.	Musurmonova M., Omonboyeva Z. Matematika darslarida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishning o'rni va ahamiyati.....	139
58.	Мадаминов Ж. Развитие профессиональных компетенций у студентов педагогического направления.....	142
59.	Sarsenbaev D.J. Interdisciplinary perspectives on communicative competence of physical education students.....	144
60.	Xalmuratova Sh. B. Bo'lajak o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashda pedagogik risklarni bartaraf qilish masalalari.....	147
61.	Xodjaniyazova R.A. O'zbekiston boshlang'ich ta'lim tizimiga ilg'or xorijiy tajribani integratsiyalash: rivojlanish yo'llari va innovatsion strategiyalar.....	149
62.	Якубова Д.Х. Исследовательской компетенции будущих учителей начальных классов.....	152
63.	Yusupov U, Nurmetova B, Sh. Yusupova, Talabalarni mustaqil ta'limini amalga oshirishda elektron-o'quv majmualardan foydalanish.....	154
64.	Rajabova N.E. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda xorazm vohasi ziyoratgohlari nomlarining ahamiyati.....	156
65.	Atamuratova M.M. Social and pedagogical conditions for the internationalization of education: to the definition of the concept.....	158
66.	Sattarov A.R., Sulaymonov R.U., Mobil o'qitish tizimlari yordamida talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish.....	161
67.	Xaitova Nazokat Fayzullayevna ,Usmonova Yulduz Abdusaid qizi O'quvchilar tayanch kompetentsiyalarini geymifikasiya yordamida shakllantirish usullari.....	163
68.	Allanazarova Z, Sapparboyeva M. Konstantin Dimitriyevich Ushinskiyning didaktik qarashlari va pedagogik merosi.....	166
69.	Rajapova I.E, Qo'chqorova M.R. Talabalarda stress namoyon bo'lishining ilmiy manbalarda o'rganilishi.....	167
70.	Qobilova M.S. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi - o'quv fani sifatida.....	169
71.	Bekmanova G. B. Masharipova a.f., Laboratoriya darslarini innovatsion yondashuv asosida virtual tarzda tashkil etish(kimy o' misolida).....	172
72.	Asrayev Sh.Valijonova Z., Ataqulov H. Hozirgi O'zbekistonda matematika sohasiga e'tibor.....	174
73.	Matnazarova P., Atamuratova M Alisher Navoiyning pedagogik qarashlari.....	179
74.	Mirqodirova Z. Sh. New tendencies in primary education.....	181

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

75.	Sobirova N.Y., Otaboyeva N. Bo'lajak o'qituvchilarda inklyuziv ta'limni rivojlantirish.....	183
76.	Sobirova N.Y., Komiljonova Y. Ta'lim jarayonini tashkil etishda muammoli ta'lim metodlaridan foydalanish.....	184
77.	Sobirova N. Y Axmedova Z., Alisher Navoiyning ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid qarashlaridan ta'lim jarayonida samarali foydalanish.....	186
78.	Narimonova N.Q. Atamuratova M.M., Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari.....	188
79.	Niyozbekova R.B Iqtidorli bolalar bilan ishlash yo'nalishlari.....	190
80.	Otabayeva D.Sh. Iqtisodiy tarbiya va uni o'quvchilarga berishning ahamiyati.....	192
81.	O'rozdurdiyeva R. Atamuratova M.M. Amir Temur O'g'itlarining tarbiyaviy ahamiyati.....	195
82.	Avezova B .X, Gulimova L .J. Psixologiyaning pedagogika bilan uzviy bog'liqligi.....	196
83.	Каримова Ф. Н.Кушназарова Л. Развитие когнитивных компонентов будущих педагогов.....	198
84.	Qurbonboyeva I.S O'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish yo'llari.....	200
85.	Shernafasova H.R.,Rajabbayeva H.R Har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirish- milliy tarbiyaning bosh maqsadi.....	203
86.	Rajabbayeva F. R Ommaviy axborot vositalarining paydo bo'lish tarixi va uning yoshlar tarbiyasiga ta'siri.....	204
87.	Ochilov F.I.,Raxmidinova U A., Innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim sifatini oshirish masalalari.....	206
88.	Safayeva D.H. Rajabova O'B. Bo'lajak o'qituvchilarning akmelogik kompetentligini rivojlantirish ijtimoiy pedagogik muammo sifatida.....	208
89.	Ro'zmatova M.B. O'yinli texnologiyalarni rivojlantirish pedagogik muammo sifatida.....	211
90.	Ro'zmetova S.E. Xorij tajribalari asosida maktab o'quvchilarini ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning nazariy-pedagogik jihatlari.(singapur ida).....	212
91.	Ruzimova I. X. Saidova M. K. Oliy ta'lim muassasasi talabalarida kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish.....	215
92.	Ruzimova I.X., Rozumova M. R Jamiyatimizda inklyuziv ta'limni joriy etish masalalari.....	217
93.	S. I. Bayjanova, M. M. Ollaberganova Xorazm mutaffakkirlarining pedagogik qarashlarida yoshlar tarbiyasi masalasi.....	218
94.	S. I. Bayjanova, X.G. Qadamova Umumiy o'rta ta'lim massasalari o'quvchilarida ma'naviy kompetentlikni rivojlantirish mexanizmlari.....	219

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

95.	Sobirova S. Tabobat ilmining sultoni.....	221
96.	S. I. Bayjanova Inkyuziv ta'lim sharoitida pedagogik fanlarni o'qitish metodikasini takomillashtirish. Tarbiya fani misolida.....	223
97.	Eshchanova X.X., Sadulayeva O. Tarbiya darslarida o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish.....	226
98.	Sariyev R.Sh. Ijodiy loyihalash faoliyatining pedagogik psixologik xususiyatlari.....	228
99.	Salayeva S. Abu Ali Ibn Sinoning ta'limiy-axloqiy qarashlari.....	230
100.	Yakubova Sh.E., Jumanazarova S. Pozitiv dunyoqarashni shakllantirishda ma'naviy pedagogik merosning ahamiyati.....	232
101.	Do'sanova Sh.B. Sharq allomalari ta'limotida o'qituvchining notqlik mahorati masalalari.....	235
102.	Togonova Sh.A. Talabalarda kognitiv kompetensiyaning psixologik jihatdan shakllanishi.....	237
103.	Shernafasova H.R. Pedagogik jarayonda masofaviy ta'lim afzalliklari.....	238
104.	Sobirova Nafisa Yangiboy qizi Pedagogik faoliyatda tarbiya texnologiyalarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	240
105.	Avezova B. X., Egamberganova M. D. Tarbiya jarayonining psixologik asoslari.....	241
106.	Sadullayeva M., Durdiboyev D. O. Shaxsda psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish.....	243
107.	Sa'dullaeva M. Talabalarda zo'ravonlik tasavvurlari paydo bo'lishi.....	245
108.	Sa'dullayeva M., Bekchonova D. Q. Zo'ravonlik holatlarida gender farqlarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.....	246
109.	Rajapova I. E. Stress tushunchasining psixologik talqini.....	248
110.	Ajjeva M.B., Umrbekova M.U., Artiqov M.B. Analitik kimyo fanini o'qitishning metodik tizimini takomillashtirish.....	250
111.	Bazarbayeva L.G. Kimyo fanini o'rganishda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini shakllantirishning metodik tizimini takomillashtirish.....	253
112.	Xasanov B.R. Sportning bola tarbiyasida tutgan pedagogik ahamiyati.....	255
113.	O'sarboyeva X.A., Ergasheva G.B., Artikova N.Sh. Ta'lim va tarbiya uyg'unligi.....	257
114.	Xasanov B.R., Yusupboyeva D.G'. Abdurauf Fitratning shaxs borasidagi pedagogik qarashlari.....	259
115.	Eshchanova X. X., Zafarova O'. Yoshlar muammolarini ta'lim –tarbiya jarayonida tadqiq etishning ilmiy pedagogik asoslari.....	261
116.	Allanazarova Z. Bahouddin Naqshband g'oyalarida barkamol shaxs tarbiyasi.....	263

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

117.	Mamutova Y. Inglis tili sabaqlarinda oqiwhshilardiñ oqiwh kónlikpelerin rawajlandiriwdiñ didaktikalik imkáníyatlarí.....	265
118.	Азимова Н.М. Особенности обучения учащихся с нарушением слуха в условиях инклюзивного образования Узбекиста.....	268
119.	Аллаберганова Ю.А . Основные требования к составлению электронных тренировочных тестов.....	270
120.	X. Shermatova. Ta'limda o'qitishning innovatsion usullarini tanlash va ulardan foydalanish.....	272
121.	Каримова Ф.Н., Турумова А,Машарипова Б., Инклюзивное образование и универсальный дизайн обучения.....	273
122.	Rahmonova S.Y. Enhancing creative abilities of students through mathematical rebus solving in elementary school mathematics lessons.....	275
123.	Ergashev A.T Ona tilida amal-mansabga oid so'z va atamalarni o'qitish metodikasi.....	279
124.	Xodjiyeva Z.M. Chet tillarni o'qitishda mezon bo'yicha baholash vazifasi.....	282
125.	Koziyeva F.S. O'qituvchilarda ijtimoiy kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida.....	285
126.	Bo'ltakov S.X. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini xalqaro baholash dasturi orqali o'qish, texnologiyasi.....	287
127.	Beknazarova G.J. Bolalar va o'smirlar gigienasining vazifalari.....	290
128.	Buvrayev A.R. Talabalarni intellektual bilim olishga tayyorlashning pedagogik ta'lim bosqichlari va ularda axborot texnologiyalaridan foydalanish.....	292
129.	Buvrayev A.R, Quvondiqov S.Q., Muammoli o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari.....	295
130.	Bayjanova S.I. Berdiyeva H.M., Inklyuziv ta'lim sharoitida oliy ta'lim talabalarida ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari.....	297
131.	Kozimova N.Z. Boshlang'ich ta'lim tarbiya tizimida zamonaviy tendensiyalar.....	299
132.	Bolqiyev A.B. Yoshlarni milliy qadryatlar ruhida tarbiyalashning ahamiyati.....	301
133.	Bo'ltakov S. X., Bolqiyev A.B. O'quvchilarini milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda xalq og'zaki ijodining o'rni.....	304
134.	Boltayeva M. L.Rejaboyev A.A Maktabda geografiya fanini innovatsion ta'lim metodlari orqali online o'qitishning ilmiy-metodologik asoslari.....	306
135.	A.R.Rustambekova Talabalarni ijodiy qobiliyatini shakllantirish.....	309

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

136.	Umarova G. Munavvarqori Abdurashidxonovning yetuk shaxs borasidagi pedagogik qarashlari.....	311
137.	Umorova D.O Inklyuziv ta'limni tashkil qilishning mazmuni va mohiyati.....	313
138.	Эгамбердиевой Ю. Психофизиологические и педагогические особенности обучения устной речи.....	315
139.	Каримова Ф.Н. Технология развития критического мышления у будущих педагогов.....	317
140.	Ko'palova Sh. Texnologiya darslarida innovatsion texnologiyalar va ulardan foydalanish haqida.....	319
	2-SHO'BA: BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMIDAGI ZAMONAVIY TENDENSIYALAR.	
141.	Eshchanova Gavhar. Boshlang'ich sinflarning o'qish darslarida hikoyalar tahliliga kompetensiyaviy yondashuv xususida.....	322
142.	Jumaniyozova M.X. Boshlang'ich sinf yozuv darslarida qo'llaniladigan diktant turlari.....	324
143.	Karimova Kunduz Ruzibaevna. Boshlang'ich sinf matematika darslarida mustaqil ta'lim topshiriqlarining o'rni.....	326
144.	Davletov Erkaboy Yusubovich. O'quvchilarda tayanch hayotiy kompetensiyalarni shakllantirish dolzarb ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida.....	328
145.	Muhabbat Jumaniyozova Xo'sinovna, Shukurullayeva Nodira Qahramon qizi- Boshlang'ich ta'lim sinfdan tashqari o'qish darslarida o'quvchilar kitobxonligini shakllantirish.....	331
146.	Madraximova Dinora. Komilova Sevinch. Tarbiya darslari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarini kreativ fikrlashini rivojlantirish yo'llari.....	333
147.	Xudayqulova Fazilat Bo'riyevna. Jumatayeva Nafisa Uzoqboy qizi. Iqtidorli o'quvchilarni rivojlantirishda individual ta'limning roli.....	335
	3-SHO'BA: MAKTABGACHA TA'LIM VA TARBIYA SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI.	
148.	Bekchanov X.O', Mavlonov Sh.U., Bekmanova G.B. Ta'lim va pedagogik faoliyatda innovatsiyalarning o'rni.....	340
149.	Quchqorova N.M. Xitoy, Turkiya va O'zbekiston maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari iqtisodiy kompetensiyalarini shakllantirishning qiyosiy tahlili.....	342
150.	Xurvalieva T.L., Tursunboeva Z.U. Maktabgacha yoshdagi bolalarni atrof olam bilan tanishtirishga oid xorijiy tajribalar taxlili.....	345

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

151.	Nafasov D. Axmedova G.F. Bo'lg'usi maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilarini kreativ kompetentligini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	347
152.	Xajiyeva D.A Maktabgacha ta'lim va kadrlar tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar.....	350
153.	Daminova Sh.F. Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirishda tarbiyachi faoliyatini tashkil etish.....	352
154.	Матниязова А.Б. Развитие проектных компетенций педагогов при проектировании общего образования.....	354
155.	Qadamboyeva H.U., Matkarimova A.M. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarida muloqot kompetensiyalarini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari.....	356
156.	Artikova N.Sh., Murtozakulova O.Sh., To'ychiyeva M.O. Kichik maktab yoshidagi bolalarga chet tili o'qitish metodikasi.....	358
157.	Atadjonova Sh.K. Maktabgacha ta'lim tashkiloti uslubchisining liderlikka xos qobiliyatlari.....	359
158.	Матниязова А.Б. Нурметова К.Ж. Экологическое воспитание старших дошкольников средствами народной педагогики.....	362
159.	Matchanova N.Q., Yo'ldasheva H.B. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishi.....	363
160.	Matchanova N.Q., Amatboyeva H.S. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni ravon nutqqa o'rgatish.....	367
161.	Matchanova N.Q., Olimboyeva A. Maktabgacha ta'lim tashkilotida tarbiya va uning ahamiyati.....	369
162.	Qadamboyeva H.U., Aminova M. Noan'anaviy rasm chizish orqali bolalarni dunyoqarashini kengaytirish va rivojlantirish.....	371
163.	Qadamboyeva H.U., Aminova M. Bola tarbiyasida oila jamiyatning o'rni.....	373
164.	Qadamboyeva H.U., Aminova M. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish.....	375
165.	Karimova F.N., Atajanova Sh.Q., Maktabgacha ta'limning yuqori sifatli tizimini tashkil etish xususiyatlari.....	377
166.	Matchanova N.Q., Axmedova G. Bolalar bilan o'tkaziladigan o'yin-mashg'ulotlarni rejalashtirish.....	378
167.	Bekchanova F.M. Tabiat bilan tanishtirishda bolalarni barkamol qilib tarbiyalashda tarbiyaning o'rni.....	381
168.	Yusupova F.H., Komiljanova G.Q. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining oila bilan hamkorligi	383
169.	Ibodullayeva D.R. Maktabgacha ta'lim muassasalarida zamonaviy inklyuziv ta'lim o'qituvchisi kasbi va unga qo'yiladigan talablar.....	384
170.	Казимова Л.Т. Педагогические технологии в дошкольном образовании.....	387

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

171.	Abdullayeva R.A., Matrizayeva B.S. Maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida kadrlar tayyorlashning zamonaviy yondashuvlari.....	390
172.	Якубова Д.Х., Садуллаева С. Задержка речевого развития детей.....	392
173.	Ibodullayeva D.R., Xajiabdullayeva H.H. Maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasida kadrlar tayyorlashning zamonaviy yondashuvlari.....	394
174.	Nazarova S.I., Sapayeva M.B. Maktabgacha ta'limda bolalarni ijodiy faoliyatini tashkil qilish texnologiyasi.....	396
175.	Nazarova S.I. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim tarbiya berishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati.....	398
176.	Matchanova N.Q. Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishida o'yinning ahamiyati.....	399
177.	Matchanova N.Q., Nurmanova S.N. Tarbiyachining pedagogik kompetensiyasini rivojlantirish.....	401
178.	Qadamboyeva H.U. Bolalar ongida natural sonlar qatori tizimining tarkib topishi.....	404
179.	Nazarova S.I., Reyimboyeva I.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarda bilish jarayoni rivojlanishining ahamiyati.....	406
180.	Artikova N., Baratova R.S., Jo'rayeva B.B. "The Essence and Functionality of the "Bolajon" Child Development Program".....	407
181.	Artikova N.Sh., Ibroximova S., Raimjonova R. O'yin – maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati.....	411
182.	Yusupova F., Masharipova U. Ekologik ta'lim jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarda tabiatga g'amxo'rlik munosabatini shakllantirishning pedagogik shartlari.....	414
183.	Матниязова А.Б., Кучкарова А.С. Проектная деятельность студентов как средство формирования их профессиональных компетенций.....	416
184.	Матниязова А.Б., Отахонова Г.К. Педагогические условия ФЭМП в детском саду.....	418
185.	Саитназарова У.Н. Современные подходы к обучению в дошкольном образовании и воспитании.....	419
186.	Mansurova L.L. Maktabgacha yoshdagi bolalarni zamonaviy o'qitishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishda tarbiyachining pedagogik mahorati.....	421
187.	Атаджанова З. Важный инструмент для развития критического мышления в раннем детстве.....	423
188.	Yuldasheva S.R. Maktabgacha ta'limda bolalarni tayyorlashda kognitiv faoliyatini rivojlantirish.....	426
189.	Masharifova R.A. Iqtidorli bolalarni aniqlash.....	429
190.	Karimberganova G.R. Maktabgacha kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirishning ahamiyati.....	431

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

191.	Ниязова М. Развитие креативности дошкольников через творческую деятельность.....	433
192.	Tursunova S. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan tarbiyalanuvchilarga ta'lim-tarbiya berishda ularni ijtimoiy moslashuvi.....	436
193.	Утениязова М. Развитие речи по методике Марии Монтессори.....	438
194.	Lapasova L.B. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning axloqiy tarbiyalash vositalari.....	440
195.	Qadamboyeva H.U., Qadamboyeva M. Bolalarda elementar matematik tasavvurlarni shakllantirish usullari.....	442
	4-SHO'BA: BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QISH SAVODXONLIGI VA NUTQ O'STIRISH METODIKASI.	
196.	Bekchanova Nilufar Boltaboyevna. Boshlangich maktabda tabiiy fanlarni organish uchun kengaytirilgan haqiqatga ega 3D animatsiya model.....	444
197.	Musurmonova M. Omonboyeva Z. Matematika darslarida yangi ped texnologiyalardan foydalanishning o'rni va ahamiyati.....	446
198.	Munavvarova Charos. Xudayqullova Fazilat. Xalqoro baholash tizimlari.....	449
199.	Bo'ltakov Sanjarbek Xazratqul o'g'li. Maktabgacha va boshlang'ich sinf o'quvchilarini xalqaro baholash dasturi orqali ilmiy savodxonliklarini oshirish.....	451
200.	Yo'ldasheva Iqbol Bekbo'lsin qizi. Talabalar axloqiy-estetik tarbiyasining nazariy jihatlarini.....	454
201.	Mahammatov Akram Rayimqulovich. Umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida ona tili va o'qish savodxonligi darslarini tashkil etish usullari.....	455
202.	Raximova Gulyorxon Baxtiyor qizi. Didaktik o'yinlarning boshlang'ich sinf o'quvchilarini shakllantirishdagi ahamiyati.....	457
203.	Matkarimova Nuriya G'ayrat qizi. Boshlang'ich ta'lim yoshidagi bolalar nutqini rivojlantirish va ularning ijodiy - kreativ faolligini shakllantirishda tez aytishlarning o'rnini.....	459
204.	Boltayeva Mehriniso Ilhomboy qizi. Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari o'qish darslarini tashkil qilishga innovatsion yondashuv.....	462
205.	Jumaniyozova Nafosat Farxod qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishda ona tili va o'qish darslarida olib boriladigan ijodiy mashqlar tizimi.....	464
206.	Otamurodova Aziza Sultonmurodovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik tushunchalarni shakllantirishning didaktik tamoyillari.....	466

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

207.	Gulshoda Jumanazarova. Boshlang'ich ta'limda darslarni tashkil etishda o'qitishning zamonaviy metodlaridan foydalanishning ahamiyati.....	469
208.	Gulrux Atajanova. Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida she'riy matnlar ustida ishlash usullari.....	471
209.	Ruzimova Marjonoy Yo'ldash qizi. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishning pedagogik-psixologik asoslari.....	472
210.	Abdullayeva Mavluda Alimbayevna. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari kompetentligining o'ziga xos xususiyatlari xususida.....	474
211.	Xudayberganova Feruza Jonibek qizi. Pedagog kasbiy faoliyatida mu-loqot va munosabat madaniyati.....	476
212.	Umorova Dilnoza Odilbekovna. Inklyuziv ta'limda "Ta'lim hamma uchun" umummilliy dasturi mohiyatini targ'ib qilish.....	478
213.	Orazova Sultonposhsha Qahramon qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda ona tili va o'qish savodxonligi darsligining o'rni.....	481
214.	Шарибова Илмира Максуд кизи. Воспитательное и образовательное значение уроков чтения в начальных классах.....	482
215.	Пак Ксения Григорьевна. Методика культуры чтения и развития речи В начальных классах.....	485
216.	Курбанова Сабохат Сардорбековна. Эффективное использование уроков чтения в развитии речи младших школьников.....	487
217.	Кузиева Рахима Рашид кизи. Инновационный подход к формированию литературно – теоретических представлений на уроках читательской грамотности в начальных классах.....	489
218.	Atajonova Inobat Komiljon qizi. Boshlang'ich sinf matematika darsi samaradorligini oshirishda didaktik o'yinlardan foydalanish tizimi.....	491
219.	Шавкатова Хуршидабону Кувандыковна. Педагогический подход к воспитанию детей в начальной школе	493
220.	Farxadova Gulshoda. Boshlang'ich ta'limda interfaol metodlarni qo'llash.....	496
221.	Yo'ldasheva Iqbol Bekbo'lsin qizi. Talabalar axloqiy-estetik tarbiyasining nazariy jihatlari	499
222.	Bog'ibekova Dilnoza Toir qizi. O'quvchilarda grammatik tushunchalarni shakllantirishda zamonaviy metodlardan foydalanish usullari.....	501
223.	Alimbayeva Moxira Sardarbek qizi. Boshlang'ich sinflarning o'qish savodxonligi darslarida ertaklarni o'rgatishga zamonaviy yondashuv.....	504
224.	Бахтиярова Шахризода Кудратовна. Шахматы, как предмет преподавания в начальной школе.....	506

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

225.	Sevinchoy Shomurotova. Boshlang'ich sinflarda ta'lim va tarbiya samaradorligini oshirishda kitobxonlikning o'rnı.....	508
226.	Nazarklicheva Gulalek Yoldashevna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ona tili fanidan sinfdan tashqari faoliyatning maqsadi, vazifalari.....	511
227.	Madaminova Shaxodat Shomurotovna. Ro'ziboyeva Gulruxsor Sanjar qizi. Muammoli ta'limdan boshlang'ich sinflar tizimida foydalanish.....	513
228.	Парахатова Асел. Роль учебника и дополнительных пособий для начальных классов и их задачи.....	515
229.	Бекметова Гулноза, Хусниддинова Динара. Особенности работы со слабоуспевающими учащимися в начальной школе.....	517
230.	Orziqulov Xusniddin To'liqin o'g'li. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida ijtimoiy-pedagogik kompetentlikni rivojlantirishning metodik tuzilmasi.....	519
231.	Madraximova Inobat Baxodirovna. Panjiyeva Marjona G'ayrat qizi. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini tashkil qilishning pedagogik asosi.....	521
232.	Asadova Shahlo Saidjon qizi. Boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda xorijiy tajribalardan foydalanib o'quvchilarda kreativlikni rivojlantirish.....	523
233.	Abdullaeva Gulmira Abdullaevna. Badiiy asar matni yordamida boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qishga o'rgatish komponentlari.....	525
234.	Jabborova Onaxon Mannapovna. Boshlang'ich ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarning dolzarb masalalari.....	528
235.	Jabborova Onaxon Mannapovna. Saparbayeva Dinoraxon Turg'unboy qizi. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil etishning yangicha yondashuvlari.....	531
236.	Ollaberganova S. Tilavova M.D. Yangi avlod darsliklarini yaratish davr talabi	533
237.	Otaboyeva Xusniya Sharofiddin qizi. Yosh avlodni tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalashda "Qiyomat" romanining ahamiyati.....	535
238.	Jumatova Hilola Azamat qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nostandart masalalar orqali kompetensiyalarini shakllantirish	538
239.	Rahimberganova Donoxon. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mediasavodxonligini rivojlantirishda o'quv faoliyatning o'rnı.....	540
240.	Bahramova Amina Iskandarovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mediasavodxonlikni rivojlantirish.....	542
241.	Xalillayeva Go'zaloy Mo'minjon qizi. Mediasavodxonlik - raqamli asrdagi talabalar uchun muhim mahorat.....	544

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

242.	Улухужаев Н.З., Развитие творческих способностей младших школьников на уроках читательской грамотности.....	546
243.	Atikova Nargiz Shuxratovna, Sultanova Sarvinoz Ravshanovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirish va o'quv faoliyatiga moslashuv jarayonlari.....	552
244.	Qurammuratova O.B. Bolg'usi boshlang'ich sinf o'quvchilarida vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirish.....	554
245.	Kozimova Nigina Zuxritdin qizi. Matkarimova Sayyora Shavkatbek qizi. Boshlang'ich talimda o'qish savodxonligini oshirish usullari	557
246.	Qo'chqarova Shoxsanam Elbek qizi. Isaqov Zokirjon Soliyevich. O'qish savodxonligi darslarida fors-tojik o'zlashma so'zlar ustida ishlash tajribasidan.....	559
247.	Kaxarova Gulnora Sa'dullayevna. O'zbek bolalar folklor qo'shiqlarining boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	561
248.	Ergasheva Durdona Safarali qizi. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida interfaol ta'lim texnologiyalarining ahamiyati.....	564
249.	Atajanova Layloxon Uktamovna. Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning shaxslararo munosbatlarini shakllanishi.....	565
250.	O'sarboyeva X.A, Ergasheva G.B. Artikova N. Sh. Ta'lim va tarbiya uyg'unligi.....	567
251.	Xudoyberganov Doniyorbek Yangiboy o'g'li. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishning zarurati....	568
252.	Tilavova Sayora Bekmuratovna. Innovatsion steam yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tayyorlash.....	570
253.	Musurmonova Maludaxon. Abdullayeva Malika O'tkir qizi. Boshlang'ich sinfda matematika darslarida didaktik o'yinlardan foydalanish.....	573
254.	Farxodova Durdona Mansur qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqida kuzatiladigan kamchiliklar, ularning oldini olish va bartaraf etish yo'llari.....	577
255.	Davlatxon Rustamova Toyirjon qizi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga ma'nodosh so'zlarni o'rgatish metodikasi.....	579
256.	Narimbetova Zaxiya Axmedovna. "Matematika va uni o'qitish metodikasi" kursini o'qitishda laboratoriya darslarini tashkil etish.....	580
257.	Ibragimova Gulzar Bahodir Qizi. Artikova Nargiz Shuxratovna. "Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'rgatishning mazmuni va vazifalari"	582
258.	Kuchkinov Abdumalik Yuldashovich. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalarida ekopedagogik kompetentligini rivojlantirishda eko-steam yondashuv.....	584

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

259.	Juraqulova Farangiz. Boshlang'ich sinflarda zamonaviy interfaol usullardan foydalanish.....	587
260.	Jabborova Onaxon Mannapovna. Boshlang'ich ta'lim tizimidagi zamonaviy tendensiyalar.....	589
261.	Jabborova Onaxon Mannapovna, To'rayeva Gulhayo Temirqul qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish sifati innovatsiyasi.....	592
262.	Jabborova O., Saparbayeva D. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholashning sifat mezonlari.....	594
263.	Jabborova Onaxon Mannapovna, Saparbayeva Dinoraxon Turg'unboy qizi. Boshlang'ich sinflarda mustaqil ta'limni tashkil etishning kredit-modulli shakli.....	597
264.	Xudayqulova Fazilat Bo'riyevna. Egamberdiyeva Lobar Uchqun qizi. Individual ta'lim shakli texnologiyasining mazmun-mohiyati.....	599
265.	Raximova Gularo Ibragimovna. Shihobiddin Suhravardiyning ustoz odobiga doir axloqiy-tarbiyaviy qarashlarining pedagogik mohiyati.....	602
266.	Rahimova Fazilat Atabekovna. Pedagogik kompetentlik - o'qituvchi kasbiy mahoratining eng yuqori namunası sifatida.....	604
267.	Shoira Rahimova Adilbekovna. Unsurulma'oliy kaykovus ta'lim va tarbiya nazariyasining o'ziga xos qarashlari.....	607
268.	Nafasov Doniyor. Madraximova Dinora. Steam ta'lim texnologiyasita'lim jarayoni samaradorligini ta'minlashning muhim omili sifatida.....	607
269.	Bekchanova Ozoda Otajon qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida chiroyli yozuv ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari.....	611
270.	Madaminova Shaxodat Shomurotovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini to'g'ri talaffuz qilishga o'rgatish metodikasi.....	614
271.	Sobirova Aziza Farxodovna. Boshlang'ich sinflarda so'z turkumlari ustida ishlash orqali o'quvchilar nutqini o'stirish.....	617
272.	Бекметова Гулноза. Геометрия как предмет математических дисциплин.....	618
273.	Artikova Nargiz Shuxratovna, Zokirova Zaynab Zokir qizi, Baxovodina Yulduz Baxtiyor qizi. Problems of foreign language teaching in young school-age children.....	620
274.	Isaqov Zokirjon Soliyevich, Qayumova Mahfuzaxon Alisher qizi. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy o'qitish metodlaridan foydalanish tajribasidan.....	623
275.	Jabborova O. Mamatova A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi axloqiy fazilatini shakllantirish metodikasi.....	625
276.	J.A.Tuzikenova. So'zning tushuncha ifodalashi.....	627
277.	Otaboyeva Xusniya Boshlang'ich ta'lim o'qish savodxonligi darslarida nutq o'stirishning noan'anaviy usullaridan foydalanish.....	630

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

278.	Doschanova M.M. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarida mediasavodxonlik tushunchasini takomillashtirishga kreativ yondashish.....	612
279.	Abdullayeva S.I. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini Vatanparvarlik ruxida tarbiyalash orqali ularda "huquqbuzarlikka qarshi immunitet"ni shakllantirish texnologiyasi.....	615
280.	Mahammatov A.R. Umumiy o'rta ta'limda "zamonaviy dars" tushunchasi mazmuniga oid qarashlar.....	617
281.	Egamova A.A. Texnologiya faniga oid dars va to'garaklarda o'quvchilarga mahsulot ishlab chiqarish texnologiyasi bo'limini o'rgatish orqali estetik tarbiyani shakllantirish metodlari.....	622
282.	Qayumova M.A. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy o'qitish metodlaridan foydalanish.....	625
283.	To'xtasinova M.I. Boshlang'ich sinflarda ta'lim samaradorligi (o'qish savodxonligi)ni aniqlashda xalqaro baholash dasturlari (pirls) dan foydalanish samaradorligi.....	627
284.	Hamroyeva R.O., Ochilov F.I O'quvchilarga vaqtni to'g'ri taqsimlashni o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari.....	629
285.	V.Usenova «Sehr» kontseptining ertaklarda voqelanish xususiyatlari...	631
286.	Xudayberganova M.G', Atikova N.Sh Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarga masalalar yechimini o'rgatish.....	637
287.	Ochilov F.I., To'ychiyeva U.S. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini insonparvarlik ruhida tarbiyalash xususiyatlari.....	640
288.	Худайбергенова З.И. "Ижодий салоҳият" феноменини таҳлил этиш йўналишлари.....	642
289.	Bozorboyeva D.Sh. Nostandart masalalar orqali boshlang'ich sinf o'quvchilari kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish.....	644
290.	Madraximova D. Bekberganova S. Abu Ali ibn Sinoning pedagogik qarashlarining o'quvchilar tarbiyasidagi o'rni	646
291.	Qolandarova D.K. Sapayeva D. Jadidlar timsoli mangu barhayot.....	647
292.	Raximov G.B. Jadidlar merosi talabalarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish vositasi sifatida	650
293.	So'dullayev Ziyoddin Yovqochovich O'quvchilarida tadqiqotchilik qobiliyatini shakllantirishda ijodkorlik masalalari	653
294.	Do'schonov Shodyorbek Yo'ldoshevich Talabalarni ijodiy loyihalar ustuda ishlashga o'rgatish uslubi	656
295.	Ибрагимова Феруза Рустамовна Инновационные приёмы анализа текста на занятиях по русскому языку	659
296.	Khujaniyazova Guzal Yuldashevna The role of artificial intelligence in developing professional competence of future educators	661
297.	Палванова Умида Бахрамовна Экспериментальная оценка образовательной программы по формированию практических навыков первой помощи у студентов немедицинских вузов	664

Yangi O'zbekiston taraqqiyoti davrida pedagogika, maktabgacha va boshlang'ich ta'limning rivojlanish tendensiyalari: muammo va yechimlar"

298.	Raxmonova Shaxrizoda Laziz qizi Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv rivojlanishni shakllantirishning pedagogik-psixologik omillari	668